תנ״ך · אחרונים · אלשיך · כתובים

רב פנינים על משלי

רבי משה אלשיך

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רב פנינים על משלי

רבי משה אלשיך

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רב-פנינים-על-משלי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 28
פרק ג 38
פרק ד 71
פרק ה 86
פרק ו 112
פרק ז 136
פרק ח 153
פרק ט 184
פרק י 196
פרק יא 217
פרק יב 230
פרק יג 242
פרק יד 254
פרק טו 267
פרק טז 280
פרק יז 294
פרק יח 303
פרק יט 316
פרק כ 329
פרק כא 341
פרק כב 354
פרק כג 376
פרק כד 394
פרק כה 416
פרק כו 441
פרק כז 454
פרק כח 471
פרק כט 485
פרק ל 495
פרק לא 534

פרק א

פסוק א

יאמרו המושלים ומצדיקי הרבים ומשכילים בכל חכמת מהלך שבילי מוסר השכל כי נפש אדם קונה את עצמה בג' דרכים להנתן לה מהלכים בין העומדים על דרכי תוכחות מוסר כי הלא ברודים בעם להדריכם בדרך ישרה בחבוריהם ומשלי כתביהם למיניהם ג' המה מטיבי לכת בדרך טובים פנים מפנים שונים זה למעלה מזה. **א**' אשר יחבר איש חכם לבב להוכיח במישור לפי שכלו האנושי כי רב הוא למשוך ולהנהיג לבות בני אדם בהנהגה ישרה שיבור לו האדם תפארת לעושהו ותפארת לו מן האדם. **ב**' אשר יחבר איש בדבר האלהים אשר האלהים הופיע עליו למשל משלים ברוח קדשו. **ג**' תוכחות מוסר מיוסדים על פי התורה אשר שם משה כלליהם ופרטיהם על פיה יחנו לדגליהם. **ו**הן אמת חכמים יגידו כי איכות מעמד שלשתן יחדו לא יהיו תמים כי הראשון הקל כי גם שלא יבצר כי אשר על פיו ישק ויתנהג תמים יאמר לו לא יפלש נתיב הישרתו עד נפשי פנימה להקנות בה קדושה יתירה זולתי קנין מוטבע בו ללכת בדרכי יושר אך עודנו מעותד שאם יצרו יתאוה תאוה אשר לא כתורת מוסרו ישליכנו אחרי גוו לעשות זר מעשהו ומה גם אם לעומת טוב המוסר יעמוד בצע כסף כי אז בחירתו תדיחנו מאהבת הטוב אל אהבת המועיל אמנם אשר לו ההישרה מהסוג השני יש לאל יד קדושת רוח קדשו ית' להמשיך במקבלה עד רוחו ונשמתו רוח דעת ויראת ה' להחזיק במוסר אל ירף על אלפי זהב וכסף כי למה שנפשו ממקום הקדשים ממוסרי הקדשים תאכל כי לחמה הוא כי זה כלל גדול בכל דבר שאל מקורו שואף הולך נכוחו על כן אשר שורשו מלבב אנוש כסוג הא' מלב חומרי יוצא ועד לב המקבל יגיע ולא יעבור עד רוח ונפש הרוחניים אך אמנה המוכיח בשער על פי רוח ה' דבר בו השם לבו לשמוע בלמודים יערה עליו רוח ממרום ההישרה ההיא ועד רוחו ונשמתו שמאיכותו הן יגיע והן זאת גם בהיות המוסרים בלתי מיוסדים ונמצאים ורמוזים בתורת ה' אמנם הנאצלים מתוכה כמשלי ספר שלמה אשר זולת היותם מרוח ה' דבר בו עוד לו כי לא אחד בהם בלתי מיוסד על פי תורת ה' תמימה כמז"ל במסכת תענית כי כל מה שבנביאים ובכתובים רמוז בתורה כי אין ספק שנפלאתה גדולת תהלת איכות מעלתם והמעט מהם הוא הקנות שלמות המוסר קנין גמור בנפש לבל יהי פורע מוסר כ"א גם שבהעשותם התלבשות קדושה נפשם כעדי תלבש מעין קדושת המקיים דבר התורה אשר מוסר הספר הלזה ממנה חוצב כי למה שכל התורה כלה שמותיו של הב"ה יתגדל ויתקדש מקיימה עד גדר יאציל מקיומה כחות קדושים ע"י רמז הרומז כל דבר בשמים ממעל וכל העושה מצוה א' קונה

לו פרקליט א' ובדבר הזה נקרב ונבואה אל ביאור הכתוב: **והוא** בהעיר ראשונה כי זה תארו בפתח דבריו בן דוד מלך ישראל הלא כמו זר נחשב כי מי לא ידע כי הוא בן דוד ומלך ישראל ולבד בו יזכיר שמו כמעשהו בשיר השירים אשר לשלמה כי אם להתפאר ביחוסו ואשר גדלו ה' היה עם לבבו הלא לא נכון לעשות כן בתחלת ספר תוכחות מוסר ומה גם כי אם בהזכירו שם ומלכות להראות גדולתו הלך לבו על מה הס שלא להזכיר אשר היה מלך על כל הארץ כי מלכותו בכל משלה כי לא מנעוהו מבוא במספר מולכים בכיפה אם לא על כי גם בעליונים השליטו האלהים כמז"ל: **והנה** ראשונה יתכן להשיב כי בא להורות מאמר ר' חייא רבה במדרש חזית כי ספר זה עשה שלמה ראשון לשלשתם בבחרותו כי כן יעשו הבחורים למשל משלים ולחוד חידות והוא כי הנה בחרותו יכלול טרם ימלוך ואחר מולכו על ישראל טרם תמשך מלכותו על כל הגוים ועל הממלכות השומעים את שמע שלמה כמז"ל במדרש ג' מעלות עלה שלמה וכו' וזהו משלי שלמה אשר עשה בהיות תארו בן דוד בלבד הלא הוא עד לא היה בישורון מלך וגם בהיותו מלך ישראל בלבד הוא בראשית ממלכתו טרם תמשך על כל גוים כי ארכו הימים ויהי שמעו ותכון מלכוהו על כל מלכי גוים השומעים את שמע חכמתו ואליו יבואו מאפסי ארץ לסור אל משמעתו: **עוד** אפשר כי הנה חין ערך חיבור מוסרים יערך ראשונה לפי ערך חכמת עושהו. **ב**' בערך גדר בחינת החכמה שנעשית בה אם על פי שכל אנושי או על פי רוח הקודש אשר אלהים הופיע על אשר חיברו. **ג**' בהשקיף אל אשר נעשה בשבילו כי לא תדמה פעולה הנעשית לצורך עם קדוש ורב ורם אל הנעשית לצורך עם ממושך ומורט. **והנה** שלש אלה רמז פה בהחילו הא' באמרו משלי שלמה כלו' הנודע כי אין נבון וחכם כמוהו כד"א ויחכם שלמה מכל האדם כו' והב' באמרו בן דוד כי אמרו בן פלוני ענינו יצדק על הוראת הדמותם כמז"ל באו' ישעיהו בן אמוץ וירמיהו בן חלקיהו שהוא לדמות בן לאב כי שניהם היו נביאים כי כל נביא שנזכר שמו ושם אביו הוא נביא בן נביא כן בדבר הזה יאמר בן דוד לדמותם על דברם ברוח הקדש שלמה כדוד שנא' בו רוח ה' דבר בי כו' וילמד סתום מן המפורש שלמה מדוד כאשר ילמוד אמוץ מישעיה שמפורשת נבואתו וכענין זה אמרו רז"ל על אשר יסרתו אמו ותאמר לו מה ברי שהוא אוי לי כי ייחסו אותך בהעוותך אלי לאמר שאתה ברי כלומר דומה לאמך ולא ידמוך לאביך לומר בן דוד כי טוב היה ממך הנה כי באמרו בן פלוני ענינו הוראת הדמות הבן לאב כן באמרו בן דוד בכנות שמו על ספרו יורה עשות שלמה ספרו ברוח ה' דבר בו כדוד אביו כדעת רז"ל במד' חזית ששרתה על שלמה רוח הקדש בג' ספריו והג' באמרו מלך ישראל עם היות שעל כל העולם מלך אך אין זה רק רמז העשות הספר הזה לישראל

עם חכם ונבון כי כל מוסרי הספר מיוסדים על דברי התורה האלהית בלתי מתייחסים לעמי הארצות: **עוד** יתכן על פי שלשת קני מנורת הקדמתנו אשר הקדמנו מעין הקודם והוא לבל יעלה על לב איש לומר כי כמשלים ותוכחות הנכריות העבריות כי גם בהמה ידרך האדם בדרך ישרה על כן בא בפתח דבריו להסיר תועה מלב העולה על רוחו כדבר הזה ולהודיע כי יתרונם עליהם עצום מאד תחת שלש א' כי הן לו היה שלמה כאחד החכמים אשר אור רוח הקדש לא נגה עליהם ויחברו ספרי מוסרים לפי שכלם האנושי כחכמי מ"ה הלא היה יתר שאת במוסריו על של חכם זולתו כי מי יערוך אליו בחכמתו ומי דומה לו. **וזהו** משלי שלמה כלומר שלמה הנודע כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוהו ואין במוסרי ילדי נכרים כמוסריו אף לו היו לפי שכלו ומה גם כי עוד לו כי לא נעשו רק ע"י רוח ה' דבר בו כדוד אביו בספר תהלותיו וכעדותו זאת רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני וכמז"ל כי ע"י ששרתה על שלמה רוח הקדש עשה ג' ספריו ואיזה הדרך הלך רוח ה' לדבר בחכמי נכר כמוהו ומעלה זו השנית רמזה באמרה בן דוד לדמות עצמו בספרו אל דוד אביו כמדובר בדרך הקודם. **עוד** ג' היות מוסרים אלה מיוסדים על אדני תורת ה' תמימה היא חכמתו ית' למעלה מרוח הקדש ונבואה מיוחדים ללמד אותם לעמו ישראל מקיימי ומקבלי תורתו ית' ביחוד וזהו אמרו מלך ישראל עם שרם על כל גוים היה ומלכותו על כל משלה אך הוא לייחס המשלים האלה אליהם ביחוד ולא לזרים אתם וכאשר כל התורה כלה סודות ורמזים רוחניים לאין תכלית גם משליה יעלו עמה ולא תדמינה אל מוסרי יתר עמים ולאומים יהגו ריק במשלי אפר הנהגותם באין סוד:

פסוק ב

ראוי לשום לב אל שנותו את טעמו לומר בפסוק זה חכמה ומוסר ובשני מוסר השכל נוסף על הכפל ואומרו בזה לדעת ובשני לקחת. **אמנם** בא ואמר התועליות הנמשכות מהספר הלז והם ב' סוגים א' עיון וידיעה ב' חלק המעשיי הא' בפסוק זה והב' בשאחריו. **והענין** בל יאמר איש מה בצע כי נעסוק בספר שלמה ואנה נעזוב כבוד ספר התורה אשר שם משה וכל תורה שבע"פ אשר המה כוללות תרי"ג מצות כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן סייגיהם וגזירותיהם ומי לנו גדול מהעוסק ומתנהג על פיהם כי מכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומה יסכין עלימו ספר משלים הלזה על כן אמר לדעת כו' לומר הסכת ושמע ישראל משלי ספר אשר אני נותן לפניך היום כי הלא טובים אלה לך משלש טעמים. **א**' כי הלא גם כי התורה תצוך לאמר אשר תעש ואשר תחדל לא תאלפך חכמה איכה תעשה לעמוד נגד יצרך בל יטעך ולא תגד לך תעלומות הרעה אשר תבואך במעשה

הרעה כי התורה תקצר ותודיע גזרת מלך אך משלי שלמה הם יורונו יאמרו לנו עצות חכמה בכלל המוסר וחומר כל עון עד היכן יד עונשו מגעת כענין גזרת התורה באמרה לא תנאף לא תרחיב לשון ללמד דעת איך נמלט ממנה ולא תפליג בהודעת רעתה אך שלמה הוסיף בשאת משלו ויאמר הרחק מעליה דרכך וכו' אל ישט אל דרכיה לבך וכו' אל תחמוד יפיה בלבבך שהוא משמרת למשמרת התורה האומרת לא תחמוד אשת רעך והוא כמבואר לפנים כי לא נאמר אל תחמוד אותה אך הוא לומר לבל תבא לחמוד אשת רעך עשה סייג ואל תחמוד יפיה כלו' אפי' היופי שלה לבדו בל תאמר בלבבך מי יתן לי אשה כיופי אשה פלונית כי מזה תקרב ותבואה עד שתחמדנה גם היא וגם יעמיק ירחיב מדורת ענשה כאמור כי שחה אל מות ביתה כו' דרכי שאול וכו'. הנה כי התורה לרום מעלתה תקצר ושלמה מאריך ללמד חכמה עם המוסר. **ב**' כי הלא כמה דברים רמוזים בתורה אשר לא יד כל אדם תשיגם ועדים נאמנים כל מה שבנביאים וכתובים שהכל רמוז בתורה כמז"ל פ"ק דתענית ומי לנו גדול יבין מעצמו הדברים מתוך התורה לולא הנביאים ומחברי הכתובים שדלו דלו לנו מתוך בארה כל מאמריהם ברוח ה' דבר בם אמנם אחרי ראותנו מאמרי משלי שלמה ודומה לו אשר בחכמתו הבינם וגם חקרם מתוך התורה יהיה מבוא לאיש חכם לבב להבין למפרע באמרי התורה שרשיו מקורי הדברי' איה מקום כבוד כל דבר ודבר כאשר קרה לר"י ובנו של ר"ל על פסוק אולת אדם תסלף דרכו וכו' שאמר לו בשם ר' אושעיא שרמוז בפסוק ויאמרו מה זאת עשה אלהים לנו ואמר לו שאם היה מגיע הוא לשם לא הי' צריך לו ולרבו לומר כי היה מבין למפרע איה מקום רמז מאמר שלמה וההיקש ביתר הדברים כי גם שמבלי ספר שלמה והדומה לו לא יבין איש מתוך התור' מה שהוא הבין לא יבצר עתה למפרע להבין מוצא דבר אשר דבר מתוך התורה ועל ב' הדברים האלה אשר הטיב שלמה בחכמתו עמנו במשלי ספרו אמר לדעת חכמה וכו' לומר אל תאמר בלבבך הלא די לי תורה צוה לנו משה ומה בצע במשליך הלא בספרתך כי הלא יסכון לך א' לדעת חכמה ומוסר כי התורה תגזר אומר גזרת מלך ולא תאלפך חכמה עם המוסר ובזה תדע חכמה ומוסר יחד ועל הב' אמר להבין אמרי בינה לומר אל יעלה על רוחך היו תהיה כמוני מבין רמזי התורה מתוך דבריה כי הלא אנכי טוב לך להשכילך בינה כי ע"י אמור לך אמרי בינתי אשר הבנתי ברוח קדשי מתוך התורה אתה עתה אחרי ראותך מאמרי תבין למפרע מתוך התורה אמרי בינה אשר הבנתי אני מתוכה וזהו להבין אמרי בינה שהם אמרותי אשר הבנתי ממנה כענין אולת אדם וכו' שאחרי מאמר שלמה אראה אנכי אשית לבי כי הן זאת מצאנוה במאמר התורה ויאמרו מה זאת כו' וכענין מאמרנו לפנים על פסוק תנה בני

לבך לי ועיניך דרכי וכו' שארז"ל כי משם למדנו שעינא ולבא תרי סרסורי דעבירה עין רואה ולב חומד ואברים גומרים ואומרה כי מקרא מלא דברי תורה וראית בשביה הרי עין רואה וחשקת בה הרי לב חומד ולקחת לך הרי אברים גומרים שהיא ביאת המלחמה שדברה תורה כנגד יצה"ר:

פסוק ג

והנה שתי אלה הן על בחינת חלק העיון ועוד לך תועלת ג' על חלק המעשי והוא לקחת מוסר וכו' והוא כי למה שהתורה לרום מעלתה תגזר אומר בלבד ולא תסביר כל דבר ודבר בטענות שכליות לא ילקחו הדברים ויתפסו בלב המקבל בעצם לעשותם כאשר במשלי שלמה שישכיל פיהו במוסרי הסברא וההשכלה עד בלי די שימתקו וילקחו בעצם לשמור ולעשות וזהו לקחת מוסר השכל כלומר כדי לקחת ולתפוס צריך מוסר השכל ולא תספיק גזרה לבדה ולכן אל תרף מספרי זה כי הוא טוב. **לך** גם לדבר הזה ואל יקל בעיניך הצטרך המתקת השכל אל הלקח והתפש כי רב מאד המעשה אשר צריך יעשה האדם מתחלק לג' מעלות טובות והן צדק ומשפט ומישרים שהוא לעלות ולראות ממדרגה אל מדרגה עד מרום קץ טוב המדות אחד היות פעולותיו בצדק וממנה אל התיכונה להישיר את הזולת יעשו צדק כמוהו ומן התיכונה אל הג' והיא לעשות לפנים מן השורה ועל הא' אמר צדק ועל הב' לעשות יעשה גם זולתו צדק כמוהו אמר ומשפט שהוא לשפוט צדק ולהנהיג את העם על הדין ועל האמת בל יעשוק איש את עמיתו וכיוצא ועל הג' אמר ומישרים כד"א ועשית הטוב והישר ואז"ל זו לפנים משורת הדין ואין ספק כי למען יעלה איש עד מרום קצה הג' צריך להישירו בהסברת מוסר השכלה נתפסת ונלקחת למקבלה:

או יאמר לדעת כו' באשר ידענו כי לא בלבד הכתובים אשר אין בפשיטותם חכמת מוסר כי אם גם אשר בדרך פשטם מוסר חכמה והישרה טובה יש ויש בתוכם למבין מתוך דבריהם נמשל למעלה מהם מורם מהם כיוצא בהם כענין לך אל נמלה עצל וכו' עד מתי עצל וכו' כי הנה פשטו מוסר השכל על הסרוחים על ערשותם ובא כמהלך רישם יש למעלה מזה על עבודת הבורא ולמעלה הימנו על משכב הרדמת משובתו ולא יעור משנת אולתו לפשפש במעשיו ולשוב עד ה' אלהיו כאשר יבא ביאורו בס"ד זולת פנימיות עליון אשר לא יבצר וההקש ביתר הכתובים. **ובזה** נבא אל הביאור והוא כי הלא ממשל משלים זה דרכו כי להמתיק דבר באזני המקבל ממנו ימשל משל מדבר קל האיכות למען יהיה הכנה להבין בו דבר רב האיכות מתוך המשל וכאשר המשכיל יבין תוכיות הדבר תוכו יאכל וקליפתו הוא המשל יזרוק כי אין בו מועיל רק למען תוכיותו ובגלל הדבר הזה

היה מקום לדבר ולומר מה זה היה לשלמה למשל משלים אשר כל טובם נבלע בתוכם בנמשל ויהיו כל אמרות ספרו מן הטפל לפריו הוא המשל הבלתי עיקריי ולא ידבר ענין הנמשל גלוי לכל העם ויאריך ירחיב עד המשכיל יבין כל אשר בלבבו ולא יחטיא ולא יהיה כל ספרו מאשר הוא הכנה אל הכונה בלבד וטפל אליה ומה גם כי כאשר בסתר ידבר ישוטטו רבים לבקש טיב כונתו ולא ימצאו כי לא רבים יחכמו ויהיו למו דבריו כדברי הספר החתום על כן אמר אל נא תגרע אליך חכמת ספרי ואל יעלה על רוחך כי אין במשל איכות וקדושה רק הכנה לבד אל הנמשל כדרך ממשלי משלים כי אין במשל אלא מה שבנמשל רק שהמשל והנמשל שניהם קדושים ואין המשל הכנה בלבד אל הנמשל רק המשל עצמו הוא חכמה ומוסר בעצם ואחרי כי עוד תוסיף ותבין לך מורם מהם דברים פנימיים ועליונים ואם כן אפוא למה אמנע מהשמיעך את דברי המשל גם הוא וזהו לדעת וכו' כי אשר אני מגיד ושם לפניך זולת מה שתבין נמשל מתוך המשל הוא חכמת מועצות ודעת ומוסר נאה וזולת זה הוא דבר ימשך ממנו להבין אמרי בינה הוא הנמשל המובן מתוך משלי אלה ולכן טוב אמור לך המשלים כי גם בם תועלת רב ואתה תבין לאשורך גם הנמשל וגם לקחת וכו' כמפורש בקודם:

פסוק ד

ראוי לשום לב אל יחס שינויי בחינות הלמוד לכל אחד מהסוגים הנזכרים האלה ערמה לפתאים ולנער דעת ומזמה ועוד כי מי פתי יסור אל משלי ספר הלז שיקנה ערמה על ידו ועוד אומרו ישמע חכם וכו' כי לא תצדק שמיעה רק במה שבעל פה ומהראוי יאמר יראה חכם או יקרא חכם וכו' וגם אומרו להבין משל איך ימשל משלים להבין משל וגם מה המה אלה דברי חכמים וחידותם: **אמנם** אחרי אומרו הנלמד מהספר בא ויאמר מי הם המוכנים ללמוד ממנו והוא בל יאמר איש כי יראה ואין איש יקבל טובת הנאה ממנו כי הלא הפתי לפתיותו מה יתן ומה יוסיף לו שלמה בחכמתו וגם הנער חסר לב להשתלם על ידו כי קטן הוא ואיש החכם לא יצטרך אליו ומה גם אשר נבון יהיה כי יבין לאשורו על כן אמר דעו אפוא כי לא דבר ריק הוא ובלתי מועיל כי אם טוב ומטיב לבריות כלם יודע ובלתי יודע לתת לאיש די מחסורו אשר יחסר לו לפתאים הנפתים אחרי יצרם ותאותיהם הגופניות ולא ישעו אל הטוב האמתי שהוא הפתי שידבר בו שלמה כאשר יבא לפנים יסכון למו לתת ערמה להתנכל לעומת יצרם לבלתי המשך אחריו תמיד על ידי תוכחות מוסר המתקבלים אשר עיניהם יחזו בו ולנער כי שתים רעות לו אחד כי הנער נער חסר לב עד הוא יגדל ב' כי זה דרכו לבלתי ראות את הנולד רק אל אשר הוא שם אכול ושתו ולבלתי חשוב מחשבות אשר ינהום באחריתו הנה על ידי הספר הלז

אליו יבאו שתיהן כאחד. **וזהו** לנער דעת ומזמה כי בו יקנה דעת באשר יזהירנו וגם מזמה מאשר יקרה לו באחרית הימים כאשר תראינה עיניו במשלי ספר אלה מהקורות לנער חסר לב ופחד ורגז ואין נחת ומורא יעלה על ראשו ויחשוב מחשבות לבלתי ידח או פן יבייש נערותו את זקנותו:

פסוק ה

ואשר הוא חכם על ידי ספר זה יחשוק בתורה חשק נמרץ מאשר יגדיל בו שלמה שבח התורה וגדולתה עד בלי די ומה גם עד רובע ספרו ימשך לו מקרית ספר זה שלא ישבע מהתורה רק תמיד הלוך ילך וישמע ממוריו ומלמדיו ויוסף לקח על ידיעתו כי לא ימיש מבין רגלי החכמים לשתות בצמא את דבריהם וזהו ישמע וכו' שע"י קרוא מקרא קדש ספרי זה יחשוק לשמוע ממוריו גם אחר היותו חכם ויוסף לקחת לקח ולמוד ממלמדיו להבין מתוכו ולא יסמוך על חכמתו אשר למד עד כה ואשר הוא נבון להבין מדעתו או מתוך התורה הנה עתה תחבולות יקנה והמצאות:

פסוק ו

להבין משל ומליצה היא התורה כמז"ל במדרש להבין משל אלו משלים שבתורה ומליצה זו התורה עצמה והוא כי הלא בתורה יש דברים שהם גופי הלכות ודינים ולהם יקרא תורה עצמה וייחס אותה למליצה למה שגופי הלכות כמליצה סתומה וחתומה ולולא תורה שבעל פה אין מבין כי היא בדרך קצרה עד מאד על כל תיבה ואות ומקרא ומסורת תלי תלים של דקדוקים ודינים ויש חלק ממנה אשר אינו גופי הלכות וזולת סודו יש בו משלי שפר למבין כי על כן קראה דוד משל הקדמוני ומתוכה יבין הנבון משלי שפר כאשר דוד הוציא מוהאלהים אנה לידו משל מרשעים יצא רשע וגם שלמה כל משלי ספרו כמפורש למעלה ולהיות כי לא כל נבון יבין מתוכה כאשר הבין שלמה ברוחב לבו על כן אמר כי עתה על ידי ספרו הלזה תחבולות יקנה להבין גם הוא בשני חלקי התורה כיוצא בשלמה במשל ומליצה בראותו דברי שלמה וישקיף במקור אשר ממנו חצבם יוכן להבין גם הוא מתוך התורה תולדות סתומים וחתומים מעין אשר הבין בם שלמה בחכמתו וגם יקנה תחבולות להבין דברי חכמים בעלי קבלת תורה שבעל פה וחידותם ומשליהם בדברים שדברו דרך חידה שלא כפשטן על ידי משלי שפר אלה בהבינו במשליהם יחודד גם בנמשלי חידותם כי כיוצא בהם המה: **ובמדרש** וחידותם אמר רבי מאיר אפילו שיחת חולין שלהם שקול כנגד כל התורה כלה ע"כ והנה כמו זר נחשב ומי ישמע לו לדבר הזה להשוות שיחת חולין לתורה עצמה אשר אין ערוך אליה ומה ראה בכתוב שהכריחו לכך: **אך** הנה למעלה מזה במאמר ההוא נאמר להבין

משל ומליצה משל אלו משלים שבתורה ומליצה זו התורה עצמה כאשר ביארנו ועתה אפוא הוקשה לו כי הלא אומרו וחידותם אינו רק חידות למו בשיחת חולין שאם מד"ת בכלל משלים שבתורה ותורה עצמה ודברי חכמים שצריך נבון תחבולות יקנה להבינם הוא ואם כן אחרי אומרו להבין התורה עצמה וגם דברי חכמים הם דברי קבלת תורה שבעל פה שעל פיה כרת ה' ברית עם ישראל איך כחותם על זה יאמר וחידותם שהם שיחת חולין והלא דבר ריק הוא בערך הקודם וזה דומה לכיהודה ועוד לקרא שאחר אומרו שתחבולות יקנה להבין משל וגם מליצה החמורה יותר כמפורש ענינם למעלה וגם דברי חכמים החביבין יותר כמאמרם ז"ל שאומר הקב"ה חביבים עלי דברי דודים מיינה של תורה יאמר שגם שיחת חולין הקלין מהבל יבין ומה גם כי טוב טוב שלא להבינם ומי יתן ולא יהיה עוסק בהם על כן אמר רבי מאיר אפילו שיתת חולין כו'. **והוא** ענין גדולה שמושה וכו' והוא כי הלומד מרבו דברי התורה והולך לו לא יבצר מלהיות לו כמה ספקות ומה גם בבא לידי מעשה כל מצוה והנהגה בעסקי גופו על פי התורה יהיה נבוך לדעת אמתת ועומק כל דבר על בוריו אך בהיותו שוקד ומשמש ושומע יום יום שיחת רבו בהנהגתו גבי בעניני חול ענייניו שעושה על פי התורה יגלה בכל דבר ביאור כוונת התורה בכל פרטיה נמצא כי זה שקול כלמוד התורה כי בזה קונה במתקה ויורד לעומקה:

פסוק ז

הנה אין ספק שענין אוילים אינן חסרי דעת המשתגעים כי לא יבחינו להחשיב או לבזות מוסר אך יקרא אויל אשר יחסר דעתו מלבחור בטוב ומאוס ברע ויקרא כה כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות אף אם בן דעת יהיה כענין אויל עמי אותי לא ידעו ונבא אל הביאור והוא כי בהזכירו התועליות הנלמדות מהספר אמר לדעת חכמה ומוסר כו' והס שלא להזכיר יראת ה' גם כי היא גם היא מהתועליות הנלמדות וגדולה מהגדולות שבהן ובהזכירו מי ומי הלומדים ממנו הזכיר פתאים ונער כו' ואילו אוילים והם המטים עקלקלותם מדרך הטובה שילמדו בו להטיב לא הזכיר על כן בא לתת טוב טעם לשני הדברים. **על** הא' אמר יראת ה' ראשית דעת כלו' ולכן למה שהיא התחלת הדעת לא תחשב למדה בפני עצמה ובכלל אומרו לדעת חכמה כו' תוכלל גם היראה כי היא ראשית לה ועל הב' אמר חכמה ומוסר אוילים בזו כלומר אחר שחכמה ומוסר אוילים בזו לא יוכלו לימנות בכלל הלומדים מספר חכמה ומוסר כנודע כי בוזה החכמה לא יצליח בה בימיו עד יכיר ערכה. **או** יאמר טרם החילו ללמד כלל גדול על כל הלומדים

הנזכרים שראוי יקדים להם יראת ה' כי הוא ראשית דעת ללמוד אך אוילים מחוסרי יראת ה' הלא יבצר מהם הלמוד למה שחכמה ומוסר אוילים בזו ובוזם יקלו מהם:

פסוק ח

זה החילו להישיר וללמד דעת את עם ה' אלה ונשימה לב מי אלה אב ואם אשר יצונו נשמע אליהם ואפשר ידבר על תורה שבכתב ושבע"פ וקרא מוסר אב אל התורה הכתובה אצלנו מאז ניתנה לנו מאתו ית' ותקרא מוסר אב כענין האב שאחרי הולידו את הבן לא יטפל בו כן לא הוסיף לנו בה אפילו אות אחת אך תורה שבע"פ היא הקבלה הנמשכת אלינו איש מפי איש כי הן אמת גם שהכל קבל משה מסיני הלא לנו תתייחס למדת כל דור מהקודם אליו אל תינוק היונק משדי אמו וזהו ואל תטוש תורת אמך. **או** קרוב לזה יאמר על ב' מיני מוסרים. **א**' מוסרי התורה הם מוסריו יתברך אבי ישראל. **ב**' מוסר חכמי הדורות כשלמה וזולתו אשר מימיהם אנו שותים ודדיהם אנו יונקים בכל דור ודור כתינוק היונק משדי אמו והוא כי טרם החילו שלמה להשמיע מוסרי השכלתו בא ואמר כמתנצל בענותנותו בל יראה חפץ יעשו עיקר ממשלי מוסריו ונגד פניו מוסרי אלהינו הכתובים בספר התורה ומה גם אחר אמרו למעלה כי נעמו משליו כי ימתיק חכמה עם המוסר באופן נאות להתקבל יותר מגזרת מלכו של עולם בתורתו הרמתה וענה ואמר כעניה סוערה המיסרת את בנה ותאמר לו גם שאתה בני ולך יאתה לשמוע כל אשר אני מצוה אותך אל תעש עיקר מאמרי פי נגד דברי אביך אך ראשונה עשה עיקר ואחוז במוסרי אביך ואחרי כן גם ממוסרי אמך אל תנח ידך והן אלה דברי שלמה לאמר דע אפוא בני כי לא הלכתי בגדולות לאמר לך תשים פניך אל משלי מוסרי ונגד פני מוסרי תורת אלהינו אך שמע בני בעצם וראשונה מוסר אביך קנך יתב' שמו כי הוא העיקר אך גם מתורת אמך כמוני אל תטוש כי אם תבחר ותקרבנו אגב מוסר אביך כי טובים השנים גם כי מוסרי אביך גברו:

פסוק ט

כי לוית כו' בשום שכל והבין מה ענין הלוית והענקים נתעורר גם על אמרו גרגרותיך ביו"ד הרבוי וכן לראשיך לקצת ספרים והוא בהקדים כי הן ידענו כי מלבד שכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה והן הם הדבקים במחזיקים ועוסקים בה זולת זה יתלוו אל האדם כמה וכמה מלאכים קדושים הנעשים מכל מצוה והדרכה ממוסר אבינו ותורת אמנו שהזכיר והן הם המצילים את האדם מכל צרה את הגוף בעה"ז ואת הנפש מכל המתרגש אחר המות. **עוד** הקדמה ב' כי כחות הקדושה אשר יעשו בעסק תורה ומצות וקיומם הם המהדרין ומעטרין אותו בע"ה כמז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם

הן עטרות שלהם אשר קנו במצותיהם כי בהם יתהדרו ויתעטרו זולת עושר אושר הנאת המועיל והתענוג שיקנה על ידן כנודע.

והן אלה דברי שלמה פה לומר ראה נא בני חין ערך מוסר אביך ותורת אמך כי הלא מנוחת האדם וטובו לג' יתחלק א' סילוק היזק להיות מצרה מזלץ ב' כבוד והדר ג' עושר קניני והנה ג' אלה לך בעוה"ז ובעוה"ב כי הנה לוית חן הם לראשיך כי בני לויה שומרים לראשיך יהיו לך שמותיו יתב' ומלאכי קודש שממוסרי אביך ותורת אמך ולא בלבד לראש החומרי כ"א לכל ב' ראשיך לגוף ולנפש וזהו ראשיך ביו"ד הרבוי על צרות החומר בעוה"ז ועל צרות הנפש בבא ואל תצר מדאגה מדבר פן ינכו משכרך כי לא כן הוא רק מתנת חנם וזהו לוית חן בתורת חן וחסד כד"א ואתחנן שהוא מתנת חנם זה הוא על העדר הצרות ועל כבוד והדר ועושר טוב הקניני אמר וענקים לגרגרותיך והוא כי כאשר אשר לו ענקי מרגליות על צוארו שתים הנה טובותיו א' כבוד והדר אשר יתהדר בם שמת הנאת רוב עושרו בהם ששוים הון רב ככה יהיו תורה ומצות לעושם כי הן הם המהדרים ומעטרים אותו כענין הקדמה הב' והם עצמם הנעשים עושר אושר אשר תתענג בצחצחותיהם נפשו וגם בעה"ז יקרנו כדבר הזה כי אשר הרבה לעשות שרפי קדש בהרבות תורה ומצות יתהדר לעיני כל רואיו כי מלאכיו אשר פעל ועשה ונלוים אליו יתנו חנו בעיניהם וגם יהיו לו עושר שמור להטיב לו גם פה וזהו וענקים לגרגרותיך ואמר לשון רבים על הגוף והנפש כמדובר באמרו ראשיך. **או** ע"ד זה כי הנה אשר ילך בקרב צרה יפזר ממוט ומרגליותיו לשכור שומרים לראשו אמר אתה אל תירא שיקרך כה שינוכו מצותיך אשר תעשה בהצלת צרותיך ולא תזכה לצרפם לעשות מהם ענקים יחד כי ינוכו א' הנה וא' הנה כי אם גם כי תלך בקרב צרה יהיו שומרים לראשיך וישארו לך כלנה לעשות ענקים לגרגרותיך להתפאר ולהתענג בם לא יחסרו אם תשמע מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך.

או קרוב לזה כי המוליך ענקים בגרגרותיו בלכתו בדרך ישמח בעשרו ויתהדר בתפארתם אך יצטרך לשכור שומרים לראשו פן יגנבום או יסירו את ראשו בשבילם אמר כי תורה ומוסר שהם שני מרגליות באמת נהפוך הוא כי הן הענקים והן הם השומרים לראשך וזהו לוית חן וכו' וענקים וכו'. או יאמר כי דרך המוליך אתו שומרים לראשו מפחד אויב ומפני עקת רשע להנצל מאויביו וצריו כי תהיה חתת המלוים אותו עליהם וממוראם לא תגע בו יד צר ואויב אך לא ממוצאו חן בעיני צריו ואויביו אך אשר ילווהו תורה ומצות ויצילוהו מכל צרה אין הצלתו על ידם בנפול על צריו אימתה ופחד כי אם מאיכות שפע הנשפע בו על ידי תורה ומצות יתן ה' חנו בעיניהם בל יצרו אותו כעמן אריות דניאל שנתן

ה' חנו בעיניהם והיו מלחכים אותו ועושים עצמם סולם לעלות מהבור וכענין יוסף בבור מלא נחשים ועקרבים שעפר רגליו לחכו וכדבר ה' על ישראל הגולים ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם וזהו כי לוית חן וכו' כלומר כי לוית תורה ומוסר הנזכר לראש הצדיק תהיה לוית חן שלא ישמרוהו על ידי הטלת מגור רק שה' יתן חנו בעיני הצרים אותו כדבר שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו כי זולת ההצלה יהי' לחן ואל יעלה על רוחך דבר בליעל לאמר הן אמת כי רב מאד תועלתי מתורה ומוסר אך לעומת זה יכבד עלי עול תורה ומוסר ודקדוקיהם כעול ברזל על צואריי כי כבדו מאד כי הלא אתה דע לך כי אם שמוע תשמע מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך יושרש חשקך בהם עד גדר לא תעריכם לעול על צואר כי אם אדרבא לענקים בגרגרותיך כי כאשר אשר על צואניו ענקים של אבנים טובות ומרגליות גם כי יכבדו ממנו יהיו בעיניו כקלים משמחת לבבו בחין ערכם והדרם ולא ישית לב אל כבדותם כן בשום לבך לשמוע מוסר אביך ותורת אמך כלומר מאהבה בבחינת היותך בן לה' והוא אביך והתורה אמך אין צריך לומר שלא יהיו כעול על צוארך כי אם אדרבה כענקים שתחשוק בם לסבול כבדותם על צוארך כי תשית לבך אל אושר וכבוד אשר יושג בהם:

פסוק י

הנה כתבתי לך כי תורה שבכתב ושבע"פ שלמות וכתר יתנו לב' ראשיך של גוף ונפש וענקים וכו' אך בזאת שתשמר פן ואל תתחבר לרשעים ולפתוים אל תאבה פן יסירו את לבך מאחרי תורת ה' וזה החילו בני וכו'. והנה בביאור פסוק זה שמעתי אומרים כי עצה טובה קא משמע ליה אל ידחה את המפתים בטענות פן ידחום בחלקות ויתפתה רק יאמר שאינו רוצה בבלי טענה וז"א אל תבא. **עוד** יתכן על פי המשך הכתובים במה שנעיר בם כי מי לנו חכם כשלמה ומי כמוהו מורה חטאים בדרך לא ידעו להשמר ונעלם מעיני אשר בינת אדם לו אך בדבר הזה מי פתי יאמין לדברי החטאים האלה בנפשותם לשום את נפשו מנגד לחייב את ראשו לנרדף ולגואלי הדם ולמלך בשר ודם זולת אשר למלכו של עולם העולה על כולם עד יורוהו המורים לא ישמע ולא יאבה וגם אומרו נבלעם וכו' יראה ככופל הקודם לבלי צורך וכן מה ענין הדמותו לשאול וגם אומרו חיים כי מי לא ידע כי לא במותם יבלעום ויהרגום וגם הי"ל נבלעהו אם חוזר אל הנקי הנז' וכן אומרו ותמימים וכו' יקשה פי שנים היותו כפל ענין וגם במלות שונות ובאמרו גורלך וכו' וכי זו היא שימת עין ויתרון עליהם שיחלקו בגורל ולמה יגרע מהם ולא עוד אלא שכיס אחד יהיה לכולם ומה יתנו ומה יוסיפו לו בדבר הזה ובאמרו בני אל תלך וכו' מנע וכו' יכפול לבלי צורך ובאמרו כי רגליהם וכו' מה יחדש לו בכוונתם כי לא בסתר דברו

לומר נארבה לדם ובאמרו כי חנם וכו' איזה הדרך ידמה פתוים אל משל הרשת. **והנה** על הקושי הראשון כתב הרב בעל העקידה כי עצת החטאים ההם באמרו נארבה לדם הוא שיעצו להדיח ולהורות כי לטובה יכוונו ואומרים נארבה אחר שופכי דם לעמוד נגדם ונצפנה ונשמור לנקי בל יפול ברשתם ויהיה חנם שלא נקח מיד הנקי מאומה כי אם נצילהו חנם ופי' נבלעם וכו' על הנקי הנזכר שיבלעוהו ויסתירוהו מרודפיו כי אמצו ממנו. **והנה** לא נמלט בפסוק הלז הב' מאשר הערנו עליו ע"כ הנני בא אחריו ומלאתי את דבריו כי ממנו אקח בפסוק אם יאמרו כו' ונמשיך יתר הפסוקים בדרך סלולה והוא כי אין ספק כי אשר חננו ה' לב לדעת טוב ורע לא יפתה לבו באמרם אליו לכה אתנו ללסטם הבריות כי רע עליו המעשה אך יש חרשי משחית להסית ולהדיח לעשות מעשה זמרי וימתיקו בפיהם רעה להורות שהוא לקבל שכר כפנחס ולהציל את איש מכיוצא באלה בא האלהים על ידי שלמה והוא בשום שכל והבין ביתור אומרו אל תבא אחר שעתיד להזהיר ולומר באר היטב בני אל תלך בדרך אתם. **ועוד** כי מלת אם יאמרו לא תצדק היותה לפרש אך כאשר ייסר איש את בנו אמר שלמה בני כלום' הכשר אשר אומר אליו בני אתה. **ידעתי** גם ידעתי שאם יפתוך חטאים שאל תאבה אתה מעצמך לעשות כמעשיהם:

פסוק יא

אך אם יאמרו בחלקת לשון לכה אתנו וכו' שיורו לך טלפים במתק לשונם ולבם לא נכון אשכילך בינה בל תלכד ברשתם והוא אם יאמרו וימתיקו בפיהם רעה לאמר הנה יש מאושרים בעוה"ז ויש בעוה"ב ומי לך גדול מהמאושר בשניהם לכן שמע בקולנו לעשות חסד חנם להציל נפשות נקיים ולשפוך דם הרוצחים כי בני תמותה המה ואין לך קניית עוה"ב גדול מזה ועל פי דרכנו נאושר בארץ כי כל הון יקר נמצא מאשר שללו וחמסו השופכי דמים אשר נארוב ונהרגם וביאור הכתובים לכה אתנו נארבה לדם לצוד אנשי דם ונצפנה לנקי בל ישפכו דמו ולא בכסף רק חנם כי נפליא לעשות חסד חנם:

פסוק יב

ולבל יקשה בעיני הנפתה לאמר הן אמת כי טוב בעיני ה' להציל איש נקי אך לשפוך דם המרצחים אולי לא יכשר בעיני האלהים ומי יודע אם איזה זכות עומדת להם ואיך נהרגם שלא כרצונו יתברך על כן יחליקו לשון ויאמרו לו דע נא אפוא כי קוצים אנו מכלים מן הכרם וזהו רצון קוננו כי הלא גם ה' חפץ דכאם רק שמאריך להם עד ימותו ויורידם לשאול ומעתה לשאול יצפינם ומה לנו עשות רצון קוננו גדול מזה כי מה שהוא יתברך עתיד לעשות להם במותם נעשה אנחנו בעודם חיים והלא ישמח ויגל כי הטבנו

לראות לעשות מעשהו מעתה וזהו נבלעם כשאול חיים כלומר נבלעם כמו שעתיד לעשות בהם שאול מעתה שעודם חיים ולא יארך להם עד יום מותם ולבל תאמר להם נניח בעל הכרם שיכלה את קוציו בשאול אשר הם הולכים שמה ונאסוף ידינו מתגר זה על כן יוסיפו לדבר ולומר ותמימים כיורדי בור והוא כי הנה טרם רדת האנשים החטאים לגיהנם ארז"ל כי הגוף מתנצל לומר כי לא לו אשמת דבר כי לא ינוע בלעדי הנפש וגם הנפש לא תמלא מהתנצל לאמר מה פשעי כי קדושה אני מלכסוף עון אשר חטא אך הגוף הנגוף התאוה תאוה ויעש הרע בעיני ה' ואז הוא יתברך יעשה כמעשה בעל הפרדס אל ב' שומריו החגר והסומא ויחבר שמהם גוף ונפש וידונם יחד באמור להם הצד השוה שבכם שביגיעת שניכם נעשתה התועבה גם אני אביא הנפש בגוף ותהיו לאחדים כאשר בהעותכם כאיש אחד חברים ואורידכם הבורה והן זאת טענת החטאים האלה בנפשותם אל הנפתה הלז ראה אשר נפליא לעשות בכלותנו מעתה קוצים מן הכרם באופן כי לצדקה תחשב לט לפניו יתברך כי הלא כאשר המות יפריד בין הנפשות החטאים המרצחים וגופם במותם יצטרך הקב"ה לשוב לחברם יחד יהיו תמימים בלי חסרון רק כל נפש בגופה להורידם הבורה וא"כ טוב טוב הוא לדונם עתה עודם תמימים בגוף ונפש כמו יורדי בור שיתעתדו להעשות תמימים לרדת לידון וזהו ותמימים וכו':

פסוק יג

ועל פי דרכנו כל הון יקר נמצא מאשר חמסו המרצחים ונמלא בתינו מאשר שללו כל ימיהם או שאחר אומרו נצפנה לנקי חנם יראו פן יתחמץ לב הנפתה למה נפטר הנקי חנם אין כסף ונקח נא כופר נפשו או שכר טרחנו לז"א כל הון וכו' לומר אל יקשה בעיניך בשלחך את הנקי חפשי כי הלא כל הין יקר החטאים נמצא עד בלי די ומה בצע כי נקח מידו מאומה:

פסוק יד

ועוד נוסיפה לך הטבה גדולה כי גורלך תפיל בתוכנו כי אתה לבדך תפיל גורלך בחלקנו ויהי לך אשר לך מהעולה אתך בגורלך ואחר כך מכל הנשאר לנו כיס אחד יהיה לכולנו כי כמונו כמוך כי ממנו תאכל גם אתה כאחד ממנו והקרן שלך קיים כי תנוח ותעמוד בגורלך ולא תאכל ממנו וזה יורה אומרו בתוכנו שלא יחלקו גם הם רק הוא גורלו:

פסוק טו

והנה זה דרכם הלא תראה דרך ישרה שיבור לו האדם רחבת ידים אך בני אל תלך בדרך אתם כלומר גם שתראה בעיניך דרך שהיא רחבה ולא בנתיב שהוא צר שמראים שנכון

לבם השמר לך אל תלך בדרך זו אתם והטעם כי מנע רגלך מנתיבתם כי אחרי דרך זו יש נתיב צר ומר:

פסוק טז

כי רעות במגורם בקרבם ובמשכיות לבם כי רגליהם לרע ירוצו ואין תוכם כברם אחר אשר ידעת כי חטאים המה כהחילו אם יפתיך חטאים וחזקת החטאים שלבם למרע עד יוחזקו בכשרות כנודע:

פסוק יז

והנה אם לא תשית לב לדברי אלה כמקרה בעל הכנף גם אתה יקרך כי הרשת פרושה ללכדו וגרעיני חטה ושעורה גבולתה למושכו על ידם ברשתם והבעל כנף לא ישית לבו אל הרשת פרושה כי יתן עימו באוכל להשיב נפש וידמה בעימו כאלו חנם מזורה הרשת:

פסוק יח

עם היות שהם כלו' פורשי המכמורת לדמם של בעלי כנף יארובו אף שיתנו לפניהם חטה ושעורה וכוסמת גבולת הרשת:

פסוק יט

כן הנה ארחות כל בוצע בצע כמפתיך אלה שמראים לפניך ריוח זכות והון יקר שתמצא כגרעיני החטה לפני בעל הכנף ותחתם תעמוד הרשת פרושה כי כל ישעם וכל חפץ למשכך ברשתם ולאבד את נפשך וזהו את נפש בעליו יקח כי אשר הוא בעל נפש מבקשים את נפשו לקחתה ממנו כי את הנפשות יצודו חרם:

יא **עוד** אפשר אם יאמרו אל תשת ידך עמנו לשלול שלל ולבוז בז ואל תעש עמנו כלה בתמימי דרך לשפוך דם נקיים אך זה חסדך עמנו לכה אתנו בחברתנו בלבד ואנחנו נארבה לדם וכו' ואתה תעמוד מנגד כי לא נסית באלה:

יב **ולא** תאמר בלבבך נירא נא אולי יגבר הנקי ההוא ויהפך אל הרודף או פן יהיו רבים מורא לא יעלה על ראשך לאמר פן ידבק בידך מאומה מן החרם אשר בידם בהתחברך אתנו כי הלא גם אם רבים יהיו נבלעם כשאול חיים כי יש לאל ידנו וגם אל תירא פן יודע הדבר אל המלך או אל שר הצבא כי הלא לא נשאיר פרסה כי נבלעם תמימים כיורדי בור הבלתי נראים לרואי השמש ולא ימלט מגיד דבר:

יג **והיה** כי תלך עמנו והטבנו לך כי גם שאת הרע לא תקבל וידיך לא ישפכו דם כי אתה תעמוד מנגד את הטוב תקבל חלק כחלק שכל הון יקר נמצא נמלא בתינו דרך כלל אנו ואתה:

יד **גורלך** כו' בשוה ומאמרו גורלך ולא אמר גורל תפיל יאמר עוד נוסיפה לך כי גורלך הוא הפור או הפתקא שעל שמך אתה בידך תפילנה בתוכנו בחלק שתבחר ותקרב מכולם וזהו בתוכנו טרם ירוח איש חלקו ואח"כ כיס אחד יהיה לכלנו:

טו **והנה** ידעתי בני ידעתי כי מעצמך אל תלך אפי' בדרך רחבה אתם כלומר יחד אתם כי תירא לנפשך אך מה שאצטרך לצוותך הוא מנע רגלך מנתיבתם והוא בל תאמר בלבבך לא אתחבר אתם אך רחוק יהיה ביני ובינם ואתיצבה בנתיב צר בלתי מפורסם וכאשר תראינה עיני יתיעצו להדיח אמלטה רק אני ואצא מתוך ההפכה ואהיה רחוק מן ההפסד וקרוב לשכר שירבו עלי מאד מהר ומתן תחת היותי בנתיבתם:

טז **כי** לא יעלה על רוחך תוכל להמלט על נפשך כי הלא רגלים כשהוא לרע לא ילכו לאט רק ירוצו וימהרו כ"כ שלא תספיק להמלט טרם יעשו תועבה:

יז **ותלכד** במצודה רעה כי הלא כמקרה בעל הכנף יקרך שיראה לו כי חנם מזורה הרשת כי יחשוב שיקל לקחת גרגירי החטה ויעוף טרם תספיק הרשת ללכדו וזה בעיני כל בעל כנף כלומר שבכנפיו יחסה ויבטח לעופף קל מהרה להמלט על נפשו:

יח **ולא** ידע כי פורשי המכמורת הן לדמם של בעלי כנף יארובו ויצפנו לנפשותם ולא יפרשו רשת באופן שבעל כנף ימלט נפשו:

יט **כן** יקרה לך כי תשען בקלותך להנצל כצבי מיד ולא תלכד בשחיתותם כ"א תלכד ויצודו את נפשך וזהו כן ארחות וכו' את נפש וכו'. ובמררים בני אם יפתוך חטאים ארשב"י ממי למד שלמה מחכמתו של דוד אביו שאמר חטאים תרדף רעה לפיכך אמר בחכמתו אם יפתוך חטאים אל תבא אם יאמר לך פלוני הוא עשיר נלך ונהרגהו אל תשמע לו ולא תאבה לו מפני שמחשבותיו לרעה ע"כ. **והנה** מאמרם זה יראה משולל ההבנה איך יביא ראיה שלמד מדוד מפסוק חטאים וכו' שאמרו שלמה ועוד למה הוצרך לייחס למודה אל אביו ולא אל עצמו ועוד אומרו לפיכך אמר שלמה בחכמתו אם יפתוך חטאים אם יאמר לך פלוני עשיר הוא וכו' למה יחזור לומר בחכמתו על דבר שלא תבצר גם מהבלתי חכם כי מי לא ידע שלא טוב להרוג עשיר בעשרו. **ועוד** אומרו לא תשמע כו' מפני שמחשבותיו לרעה כאלו המעשה יראה טוב ומייעצו אל יביט אל מראהו כי המחשבה רעה והלא המעשה רע ומר עד בלי די ומה לו אצל המחשבה. **אמנם** לבא אל הביאור לדקדק אומרו לא תשמע לו ולא תאבה לו כי אומרו לא תשמע לו הוא מיותר על לשון הכתוב וכן אומרו מלת לו פעם שנית ומהראוי יאמר לא תאבה. **והענין** כי רשב"י הוקשה לו אשר הערנו למעלה היתכן יבא שלמה בחכמתו להזהירנו בל נטפל להרוג נפשות ומי לא ידע בכל אלה על כן אמר ממי למד שלמה התרחק מהחטאים

מחכמתו של דוד אביו כלומר באמרו ובדרך חטאים לא עמד ששלל כל מציאות עמידה ושמא תאמר אולי אין דעת שלמה כדוד רק שאין להתרחק מהם כי אם בעשותם העבירה כאמרו אל תלך בדרך אתם לרצח בדרכים אך שלא בשעתה טוב להלוות אליהם אולי ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם דע כי אין זה דעת שלמה רק כדעת אביו האוסר כל עמידה בדרכם כי ממנו למד שהרי אמר חטאים תרדף רעה והוא שאומר ראשונה הולך אל חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע והם מסכלי החכמה ואשר נכנס בהם רוח שטות וכסילות לחטא פן ירוע שילמד ממעשיהם ולא תאמר האם על שהורגלו בחטא אחזיקם לבלתי סריס מלחטוא שאתיירא פן אלמוד מהם לז"א חטאים תרדף רעה כי הרעה שהחלו לחטוא החטאים תרדף אותם להתמיד בכסל למו כי עבירה גוררת עבירה הפך ההולך את צדיקים כסיפיה דקרא ואת צדיקים ישלם טוב שאצ"ל שהטוב שעשו ימשכם להטיב כי אם גם שהטוב עצמו ישלם להם שכרם הוא המלאך הנעשה מהטוב שעושה שהוא המענגו ומעטרו בעוה"ב הנה שלמד שלמה לימוד זה של אביו ואחר ראיה זו שלמד שלמה מדוד אביו אמר לפיכך אמר שלמה בחכמתו וכו' כלומ' לפיכך נמשך מאשר אמרתי לך יצדק יאמר שלמה בחכמתו הגדולה אם יפתוך חטאים אל תבא ולא תחשב לו לעצה משוללת חכמה כקושיא הראשונה כי אם אדרבה לחכמתו הרמה תתייחס שמלמד מה שלא היה מבין איש מדעתו וביאר ענין פירושו ואמר אם יאמר לך וכו' אל תשמע לו ואל תאבה לו כלומר לא תפרש אל תאבה לשמוע אליו לחטוא עמו כי לא לחכמה תחשב הישרה זו רק מלבד שלא תשמע לו גם לא תאבה לו כלומר אל תאבה לו עוד להיות אתו כי תמאס חברתו תמיד כלמוד דוד אביו ושמא תאמר א"כ בטלה ממני מצות השבת את הרשעים בתשובה לז"א אם יאמר לך פלוני עשיר נלך ונהרגהו שהעיז פניו להחטיאך תשפוך דם עמו וכיוצא ולא יבוש שוב לא יבוש לקבל ממך לשוב מרעתו לכן לא תשמע לו בזה וגם לא תאבה לו להיות אתו כמוסר דוד אביו פן תשוב אליו ואל תאמר אחרי בטלי פיתוייו ואהיה עמו בדברים זולת זה ומה גם במילי דשמיא למה אתרחק ממנו לז"א מפני שמחשבותיו לרעה ובקרבו ישים ארבו למשכך ברשתו כאשר החל ועל פי דרכו כוון לומר שאומרו בני אל תלך בדרך אתם אינו במעשה העבירה רק אף להיות עמו בדרך גם על פי דרכו נתן טעם אל צורך פי' אם יאמרו וכו' אחר אומרו אל תבא:

פסוק כ

הלא הגדתי לך כי מוסר אביך ותורת אמך תורה שבכתב וע"פ לויית חן הם לב' ראשיך לשמור את נפשך ואת גופך אך בזאת שמנגעי בני אדם הם פתויי החטאים תשמר

כמדובר בקודם עתה באתי להשכילך פן תאמר בלבבך מה יסכון לי כי אנוסה מפלט לי מרוח פי החטאים האלה בנפשותם ואבא אל הבית ונשכני הנחש הוא שטן הוא יצה"ר כי בחיקי ישכב שם ירעה ושם ירבץ וכלה סעיפי הטובים וסעיפים שנאתי יביאם דטעם במורשי לבבי גם את העולם הזה יתן בלבי לבלתי אוכל למצא את המעשה אשר עשה האלהים פעל לחוסים בו לעה"ב עשה זאת אפוא אחוז בכסא כבוד תורותי שבכתב ועל פה ואך השמר לך מפתויי החטאים ואל תירא ואל תחת מדרכי יצרך אשר ידריכך בהם כי הלא חכמות שהם תורה שבכתב ושבע"פ יומם ולילה לא ישבותו להרים קול ולדבר ולומר עד מתי פתים וכו' תשובו וכו' ויצא בלשון יחיד לומר כי ב' התורות א' הנה ומתאחדות להישיר האדם ולבאר הכתוב נשים לב אל אמרו בחוץ וברחובות וראשי הומיות ופתחי שערים בעיר כי לא יתכן שהוא כפשוטו וכמ"ש ז"ל ההוא דאמר בשוק למדני פרק א' א"ל תא לבית המדרש א"ל והכתיב חכמות בחוץ תרנה א"ל ההיא בחוצה של תורה וכן ברחובות במקום שמרחיבין ד"ת ואין ספק כי כל דברי הספר הלז הם משל ועליהם נמשל אף גם פסוקים שפשוטן מוסר נאה גם בם יש ויש דברים עמוקים על כן אחשוב קרוב אל דברי רז"ל והוא כי הנה למדונו רז"ל כי אין לך סם חיים לבטל סם מות היצה"ר כתורה צוה לנו משה ואמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש והנה לא יבצר מבלתי השתוות כל עוסקי תורה בתועלת הנמשך לה ממנה להתיש כח היצה"ר ולהחזירו למוטב כי אם איש איש לפי ערכו וכחלק אשר לו בעסק התורה תהיה ההתעוררות אשר תעוררנו לשוב אליו ית'. **והנה** שיער ויחלק הדבר לד' חלקים והוא כי יש לא יטפל רק בחיצוניות ופשטות התורה לבד ובלתי מעמיק ומרחיב בעקרה ופנימיותה ויש מרחיב יותר בפשטות עצמו גם שלא יתמיד להגות בה בעצם ויש מתמיד והומה והוגה בה לילה ויום למעלה מהם הנכנס בפנימיותה ועומקה ואמר כי חכמות שהם בכתב וע"פ בחוץ כלומר בחיצוניות שלהם תרנה כלומר החוטא שעוסק בחיצוניות החכמות האלה יפעלו בו כמרגיש בלבו מעין רצוף ותנועה שהתורה מניעתו ותעירנו לשוב אל ה' וברחובות התורה תתן קולה כלומר שאם האדם ירחיב בחכמות אלה שיעסוק וימצא ברחובות הנה איכות התרחבו בם יעיר בו התעוררות גדול מהקודם כערך הפרש שבין השומע קול הברת רנון לשומע עצמות קול ודבור:

פסוק כא

ובראש הומיות התורה שהוא כשהאדם משים עצמו להיות הומה והוגה בה שימשל לנצב בראש הומיות השמעתה אז בהמצאו בראש הומיות התורה ירגיש התעוררות יותר גדול כאלו בשפה ברורה היא תקראנו בפי' וזהו תקרא שהוא גדר גדול מהקודמים ואם

יהיה בפתחי שערים בעיר שהוא שיכנס בשערי עירה שהוא משל אל הכנסי בפנימיותה ועומקה אז ירגיש כ"כ כאלו אמריה תאמר ותדבר להשיבו אל ה' וכאומרת אל כל סוגי החוטאים איש ואיש כפי רשעתו שישוב ממנה:

פסוק כב

והוא עד מתי פתים וכו' ולצים וכו' וביאר הכתוב כי עוברי דרך ה' יתחלקו לשלש יש יתפתו אחר עניני העה"ז ותאותיו כי חמדה הם לעימם ואין יד שכלם משגת כי לא זאת המנוחה והשלמות. **ב**' יש יבין וישכיל כי לא יאושר איש כי אם על התורה ועל העבודה ולא על כל טובות העה"ז אך חמד לו הבטלה ויתלוצץ באמרם אליו יטפל בחיי עולם. **ג**' שאינו לא מגדר הפתי נעדר ההבנה וההבחנה ולא מגדר היודע ומתלוצץ רק מוכן להבין ולהשכיל אם היה לומד כראוי לו אך בלתי חפץ בלמוד ומסכל התורה ולו עסק בה היה מבין ופורש מכל עון אשר חטא. **ועל** שלש אלה דבר הכתוב כאלו תורתו ית' תדבר בשמו על הסוג הא' אמר עד מתי פתים תאהבו פתי באהוב טובות העה"ז וטעמו וראו מה מתוק מדבש אומרו פתי ולא אמר פתיות כי הלא אין איש אוהב הפתיות כי אם הנמשך אחר הנאות העולם כל ישעו וכל חפץ להנאת חומרו ולא ישית לב אל הנפש וזהו עד מתי פתים תאהבו את הגוף שהוא פתי משולל השכלה ולא את הנפש המשכלת באמת הדבקה בו ית'. **ועל** הב' אמר ולצים לצון חמדו להם ועל הג' אמר וכסילים וכו' והוא כי משמעות כסילים הוא המסכלים החכמה והמדע שלא למדום אף אם יהיו מוכנים להבין בהתלמדם כי החסר דעת בהחלט לא יתייחס לשונא הדעת כי גם אהבה גם שנאה בדעת לא יצדק בו וזהו אשר הושם מקביל אל החכם בפסוק בן חכם ישמח אב ובן כסיל וכו' והוא הסוג הג' ועליהם אמר וכסילים ישנאו דעת שלא יחפצו בלמוד והנה שמעתי אומרים בדברו אל הלצים שלא לנוכח שלא אמר לצון חמדתם לכם שהוא על כי הם כת הבלתי רואים פני שכינה והוא דבר מתקבל. **ואני** אבא אחריו ומלאתי את דבריו ואמשיך ענין פ' שאחריו צודק לזה וגם שאף בכסילים דבר שלא לנוכח יהיה על כי אין חפץ בכסילים כי גם ה' ימאס שונאי דעת כד"א כי אתה הדעת מאסת ואמאסך:

פסוק כג

הנה המין האחד שהזכיר היה אפשר להשיב בעדם ולהקל מאשמתם באמור כי פתיים המה ולבם לא נכון להבין ולהבחין וגם הלצים ימאנו לשוב באמרם כי הלא מאסם ה' לא יוסיף להביטם כי מהבלתי רואים פני שכינה המה עד גדר שאפילו לא ידבר בם לנוכח וגם הכסילים שונאי הלמוד והדעת יתנצלו לומר מי יעצר כח ללמוד את כל דברי התורה כי ראמות לאויל חכמות על כן להשיב על דבר המתיחס לכל סוג מהם אמר

כנגד הפתיים תשובו לתוכחתי כלומר אף כי פתיים אתם ולא תעצרו כח לשוב מעצמכם לפחות כשאני מעיר אזניכם ומוכיח אתכם תשובו לתוכחתי וכנגד הלצים המרוחקים מאד מאתו יתברך עד בלתי דברו עמהם לנוכח אמר בל תחשבו כי אבדה תקותכם כי נמאסתם אפילו לדבר בכם לנוכח כי הנה אביעה לכם רוחי שאייחד דבורי עמכם לנוכח אם אלי תשובו כראוי ובאמרו אביעה לכם רוחי ולא אמר אביעה עמכם וגם אומרו אביעה בה"א ולא אביע יראה שהבטיחם אם ישובו כאשר יאות יגיעו עד מעלת רוח הקדש וזהו אביעה לכם רוחי שאעשה שידבר אליכם רוחי הוא רוח קדשי מעין אמרם ז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד כי אין השגה אפשרית לאשר לא חטא כל ימיו נמנעת מהשיגה השב עד ה' כראוי וכנגד הכסילים מרחיקי הלמוד ואומרים כי תקצר ידם מהשיג דעת התורה עליהם אמר אודיעה דברי אתכם כלומר אני אהיה המסייע ומודיע לכם דברי תורתי ושם אותה בלבבכם כי בא ליטהר מסייעין אותו:

פסוק כד

אחרי אומרו העצה היעוצה מאתו יתברך לכל אחד משלש כתות להשיבם עדיו בא ואמר את אשר יקרה להם במשובתם לכל כת וכת לפי רשעתם על כת הפתיים אמר יען קראתי וכו' ותפרעו וכו' גם אני באידכם וכו' ועל הלצים אמר בבא כשואה פחדכם וכו' אז כו' ועל הכסילים שישנאו דעת אמר תחת כי שנאו דעת וכו' והוא כי הנפתה אחר טובות העולם הזה יקרם לפתיותם ויין שכרותם כי אחר שהתורה תקראנו ותעוררנו ותוכירינו ימאן לשוב ואז הוא יתברך מטה ידו ומכהו בקל תחלה הוא הממון אשר נפתה אחריו כי זה דרכו יתברך טרם יגע בבשר האדם וזהו יען וכו' נטיתי ידי ולא אמר בכם שהוא בנפרד מעצמם ועדיין ואין מקשיב:

פסוק כה

ואדרבה ותכרעו כל עצתי בראותכם ממונכם מתמוטט תתאזרו ותשתקעו ביותר בשטופו של ממון למלא חסרון נטיית היד ולא דעת ולא תבונה לאמר כי מה' יצא הדבר ומי יתן ותשתקעו בממון בשתוף הכרת תוכחתי ותחלו לשוב רק ותוכחתי לא אביתם:

פסוק כו

לכן אצ"ל שאביא על עצמכם מכה ולא כבתחלה בנפרד מכם כי אם גם שלא יהיה בצרתכם לי צר כי אם שגם אני באידכם אשחק איד של עצמכם בתחלואיכם ובבא פחדכם בהכביד החולי מאימת מות לא אמנענה רק אלעג לכם ותמותו ולא בחכמה:

פסוק כז

ועל כת לצים שדרכו ית' לחזק מוסרם מיד בלי הדרגה כד"א ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם אמר בבא כשואה פחדכם וכו' לומר שתים הנה חזוקי יסוריכם א' שלא יתאחרו כי אם בבא כשואה פחדכם כן תבא האיד עליכם מיד ואידכם כסופה יאתה ולא יאחר ב' שלא יהא בקל תחלה רק יחל מכם ובכם וזהו אידכם וכו' כלומר של עצמכם ועל כל זה לא תשובו עד המכה עד השתלש הרעה וזהו בבא עליכם גם צרה וצוקה:

פסוק כח

אז יקראנני וכו' וגם אז לא יצעקו אלי בלבם כי על כן נאמר שלא לנוכח ומשנאתו ית' אותם מלבד שלא ימצא להם לא ידבר כמדבר לנוכח אתם רק כמדבר על רחוקים וזהו ולא ימצאנני באופן שיחפרו ויאבדו:

פסוק כט

ועל כת הג' הבלתי בוחרים בלמוד ועל כן יתרחקו מיראת ה' כי אין בור ירא חטא והם כסילים שישנאו דעת אמר עתה הנה לאלה תחלק חלק טוב מהקודמים כי תסכון למו מדת יסורין יותר מהב' סוגים הקודמים והוא כי תחת כי שנאו דעת התורה ועל כן ויראת ה' לא בחרו כי אין בור וכו' ונמשכו לחטא לה':

פסוק ל

וגם לא אבו לעצתי באמרי אודיעה דברי אתכם ונאצו כל תוכחתי הכתובה בתורה על הבלתי שומע בקול תורת ה':

פסוק לא

על כן ויאכלו מפרי דרכם הם כחות טומאתם אשר הולידו אשמותם בהעותם אשר המה המיסרים אותם כד"א ותמוגנו ביד עונינו ולהיות כי כל רעתם הוא נמשך מהעדר למוד בלבד לא ימותו ביד יסורין רק ויאכלו מפרי ולא כל פרי דרכם כי בראותם כי רעה באה ונהיתה והחלו ללקות יתנו לב כי על כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות ההם ואז וממועצותיהם הרעים טרם יאכלו כל פרי דרכם ישבעו ויקוצו מהם כנפש שבעה כי תבוס נפשם מועצות רשעתם וישובו מהם עד ה' כשבעים וקצים מהם:

פסוק לב

באופן שהעולה מזה הוא כי משובת פתים הם הכח האחד המתפתים אחר טובות העה"ז שתאותם היא משובתם המושכתם לבלתי שוב היא תהרגם שתגרום להם לבא אידם וילעג הוא ית' בבא פחדם שהוא הריגתם כאמור כי לרוע תכונתם קשים לפרוש גם ע"י יסורין ומה גם הלצים הקשים מהם אך לא כן הכסילים רק שהשלוה תאבדם אך היסורין

יועילו למו כמדובר וזהו ושלות וכו'. הרי שתלמדו ב' הדרגות א' שלא יועילו לפתיים וללצים יסורין בהשתקעם בתבונותיהם ב' שיועילו לכסילים:

פסוק לג

אמר עכ"ז אל יתיאשו ב' הכתות הראשונות לומר שאבדה תקותם שלא ישובו כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה והבחירה חפשית כי ושומע לי מכל כת שיהיה ישכון וכו'. או יאמר גם שאמרת שהיסורין מתקנים את הכסילים מי שהוא שומע לי זאת עצתי הלא היא שישכון בטח ושאנן מעתה טרם בוא הרעה והיסורין שישוב מפחד רעה שלא תבא ולא אחר היותה עליו וזהו מפחד רעה.

כג עוד יתכן דרך שני יציב ונכון בהמשך הכתובים מפסוק **תשובו** לתוכחתי והלאה וכו' והוא כי התורה הנז' שאמריה תאמר מוכחת דרך התנהגה עם עם בני ישראל דרך כלל אשר לא יעדרו בם כל הסוגים הנ"ל והנה כך היא דרכה של תורה תיעץ את האדם כי תשים לפניו את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ותיעצנו יבחר בחיים כאמרו ובחרת בחיים ושאם חטאנו נשוב עד ה' וירחמנו ואחר העצה תוכיחנו תוכחת מגולה בדברים קשים כענין פרשת בחוקותי וכי תבא ודומיהן ואם באלה לא ישמעו ומורא לא יעלה על ראשם מאימת התוכחה יטה ידו ביסורין קלים מאתו ובידו יתברך כמתרה בנו נתעורר לשוב ולשמוע את כל דברי ה' ותוכחותיו ואם באלה לא יוסרו יסתיר פנים ח"ו וישאירם למקרי הזמן ימצאום צרות רבות ויתעתדו לגלים המתרגשים לבא בעולם כנמצא כל זה בתורה א' לא' מבלי רזכיר איה מקום כבוד כל א' מהנה והן כל אלה על הסדר סדרתם פה התורה המדברת עם ישראל בשמו ית' א' אמר כמיעץ עד מתי פתים וכו' ולצים וכו' כלומר עד מתי תבחרו ברע ולא בחיים למהר לשוב כי היא העצה האמתית ואם לא תעשו בשביל העצה תשובו לתוכחתי בשביל התוכחה אשר הוכחתי אתכם במוסרי התורה והודעת הצרות הנועדות אם לא תשמעו לי ולא תאחרו מלשוב עד בא עליכם היסורין ממש ולא יעלה על רוחכם שלא תהיו עוד לרצון לפני בשובכם על אשר מריתם פי ועל כן תמאנו לשוב כי הלא לא כן אנכי עמכם אך אדרבה אביעה לכם רוחי כי יש לאל ידכם להתקרב אלי בשובכם עד אביעה לכם רוח קדשי כאשר כתבנו ומזה תעלו למעלה גדולה הימנה והיא אודיעה דברי אתכם היא הדרגת הנבואה שאינה כרוח הקדש הנשפע באדם ופיו המדבר כד"א רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני רק שהוא ית' מודיע דבריו אליו כדבר איש אל רעהו והוא ישמע ויגיד כי לא יעצרכם אשר חטאתם מלהשיג המעלות הגדולות האלה אם אלי תשובו כאשר לא היו נמנעות טרם תחטאו:

כד **ואם** תראו שהבאתי עליכם יסורין אחר המועצות והתוכחות אשר הזכרתי והכתבתי לכם בתורה הוא בראותי כי אינכם שמים על לב לשמוע אל העצה ולא אל התוכחת לכן נטיתי ידי להכותכם ביסורין וזהו יען קראתי ותמאנו ע"כ נטיתי ידי עליכם והם יסורין קלים כי מידי הי' לכם נטיה בעלמא כאשר ייסר איש את בנו בידו בשצף קצף וזהו נטיתי ידי ולא היו רק לשתתעוררו לשוב ולשמוע אל דברי ואף ע"פ כן ואין מקשיב:

כה **נוסף** על מה שמקודם זה ותפרעו כל עצתי אשר יעצתי עד מתי פתים ואחרי כן ותוכחתי לא איתם:

כו **על** כן מעתה אחר שלש אלה ועודכם מחזיקים במשובתכם דעו אפוא כי גם באידכם אשחק וכו' ולבא אל הביאור נשית לב אל אומרו באידכם שייחס האיד אליהם ולא אליו ית' המביאו אליהם אך הוא כי דרכו ית' הוא כי אחר החילו לייסר את ישראל ביסורין קלים בידי הרחמנים ולא יתעוררו לשוב אז יסתיר פניו מהם ויתעתדו לכל צרות המתרגשות לבא בעולם ומצאוהו רעות רבות וזהו גם אני אחר שנטיתי ידי בעצמי ולא שמעתם ותפרעו וכו' עתה גם אני באידכם מהקורות אתכם כי אסתלק מכם אשחק וכו' והוא כי דרך האב המכה את בנו למען השיבו למוטב כי זולת אשר יכנו ברחמים עוד לו כי גם הוא ידאג כי יכמרו רחמיו על מכות בנו אך בשנותו באולתו פעמים שלש אחרי הכותו אותו כי יקשה ערפו מאז והלאה לא בלבד יחזק לבו ולא ידאג על מכותיו כי אם גם אם ימצאוהו צרות רבות ורעות ישחק וישמח באמרו כי נכונו לו שפטים כן הדבר הזה כי אחרי הטות הוא ית' את ידו ומכה את עמו להשיבו אל אביו שבשמים ביד רחמיו כאשר ייסר איש את בנו ולא שוה לו כי עודנו מחזיק במשובתו אז גם באידם הבא עליהם מהרעות המתרגשות ישחק ובפחדם ילעג:

כז **ומי** יתן ונשובה אליו ית' בכל זאת אך זה דרכנו בקושי ערפנו כי לא נשוב על ידי צרה וצוקה כי נייחס אותה למקרה כי חזקה יד משובתנו עד יבאו מים עד נפש בבוא ח"ו רעה רבה מאד ומה גם אם היא פתאומית כי אז נחרץ לקרוא כלנו בשם ה' בקול בכי וקול צעקת הצרה ואז על דבר אשר לא קדמנו לשוב על כל ההתראות הקודמות עד בא כנהר צרה וצוקה נחלה מאד אזי גם ה' יסתיר פניו ולא יענה חלילה וז"א בבא כשואה וכו' ואידכם כסופה פתאומית וגדולה יאתה:

כח **אז** מכובד הרעה יקראנני ולא אענה וכו' ולבל נאמר והלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה ולמה הימים הראשונים אשר לא שבנו בם לא יפלו בשובנו כעת אל ה' אלהינו על כן הטיב אשר דבר יקראוננני ולא אמר תקראנני תמצאנני לנכח כאמרו פחדכם ואידכם לומר אל נא תחשבו על ה' תועה שאוסף ידו מלקבל שבים חלילה כי הלואי

ישובו בכל לב לדבקה בו באמת ולא יצעקו בפיהם חטאנו ובלבם יכזבו לו וזהו אז יקראנני כלומר לא יהיה לבבכם נכח פני ה' ודבקים בו רק תהיה קריאתכם אותי כאחרים וזרים אצלי שיקראנני ועל כן לא אענה כי קרוב אני בפיכם ורחוק מכליותיכם ודופי זה אחשוב היה שולל דוד המלך ע"ה מעצמו באמרו קולי אל ה' אקרא לומר כשקולי אל ה' אין הקול לבדו אל ה' ולבי בל עמו רק אקרא כלומר אני הקורא בכל עצמי ולא קולי לבדו ועל כן כשאקרא כבר ויענני כי טרם אקרא הוא יענה וזה סלה בכל תפלה ולא כמוהו חלק החטאים שפה ידבר בם שיצעקו אל ה' חטאנו ופתלתול ועקש לבם ולכן לא ימצא להם:

כט **ושמא** תאמרו הלא מרובה מדה טובה ואיה רחמיו הראשונים כי הלא גם בארץ מצרים לא צעקו אליו יתברך בלבם כדבר שנאמר ויצעקו בני ישראל מן העבודה שהיה מן העבודה ולא מאהבה שלמה כאשר כתבנו שם בס"ד וזה דברו ית' אל משה ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כלו' גם שלא היה בתשובה שלמה רק מפני עקת נוגשיו ולא צעקה של תשובה ודאגת עון וחרטתו לא חשתי וקבלתי יען כי ידעתי את מכאוביו כי רוב מכאובות יעדרו הכוונה הראויה ככתוב אצלנו בס"ד שם אמר אל יקשה עליכם למה לא אעשה כן גם עתה כי ראו עתה כי אין הנדון דומה לראיה תחת שלש א' תחת כי שנאו דעת ומי שאין בו דעת אין לרחם עליו כנודע. **ב**' שיראת ה' כלומר תשובה אפילו מיראה לא בחרו:

ל **ג**' כי הלא התריתי בם זה שלש רגלים א' בעצה טובה באמרו עד מתי פתים וכו' ולא אבו לעצתי ואח"כ בב' תוכחות א' תוכחת דברים קשים באמרו תשובו לתוכחתי. **ב**' בנטית היד כאמרו נטיתי ידי ולא שמעו ולא הטו את אזנם וזהו נאצו כל תוכחתי שריבה הב' תוכחות של דברים ונטיית היד ולכן לא כמו זר יחשב מה שישחרנני ולא ימצאנני על כל ההתראות ואשר הכיתי אותם ולא חלו ומאנו לשוב. **גם** אפשר כי מה ששנאו דעת הוא מה שמפרש אחרי כן לא אבו לעצתי ויראת ה' לא בחרו הוא מה שמפרש ואומר נאצו כל תוכחתי:

לא **הנה** כתבתי כי מהתחזק המשובה ולא שוה לנו העצה והתוכחת ונטית היד סתר פנים ישים ונתעתד לגלי צרות המתרגשות ממקרי הזמן והפרי היוצא לנו ממשובתנו הלא הוא לייחסו אל מקרה ולא שעונותינו נתנונו בידי המקרים ולא נשית לב לצעוק אליו ית' עד בוא כשואה פחד פתאום ונצעק מפני לוחצים וגם אז בעקשות לב אמר עתה ויאכלו וכו'. והוא כענין מה שכתב הרמב"ם בהלכות תענית על אף אני אלך עמם בחמת קרי שהוא עד כה יסרתי על עונותיכם אך עתה שהלכתם קרי לאמר מקרה הוא ולא

שעונותיכם הטו אלה מעתה כל אשר אייסר אתכם יהיה בחמת מה שאמרתם שהוא קרי וע"ד זה יאמר ויאכלו מפרי דרכם וכו' לומר אל תדמו כי אשר בא עליכם צרה וצוקה יועיל לנכות עונות ראשונים אשר עליהם התריתי בכם שתשובו אלי כי לא כן הדבר רק ויאכלו מפרי דרכם כי מה שויאכלו ויצר להם הוא מהפרי הנמשך מדרכם היא המשובה שפריה לייחס הרעה אל מקרה כי זה כל פרי משובתם וגם לא יעלה על רוחכם שקצת הצרה תהיה על עונות ראשומם ושאריתה על פרי דרכם כי לא כן הדבר רק וממועצותיהם ישבעו כי כל שובע הצרה בעון מועצות ההפצר:

לב **והמשובה** הזאת יהיה והוא כי יתיעצו לדחות התשובה באמרם כי מקרה הוא וצרה עוברת ולמה זה יכניעו לבם לשוב כי הלא מקרה היא היה להם נמצא כי משובת פתים תהרגם לבדה מלבד עונות הקודמים כי עונש המשובה הוא חמת קרי תספיק להרגם וקרן עונות ראשונים קיימת וזה בעצם לפתאים אך הכסילים שלא למדו אך מוכנים לקבל כי דעה לא חסרו השלוה תאבדם אך היסורין ובצד מה יסכון למו להשיבם אך לצים לא הזכיר כי נשארים אבודים:

או יאמר כי משובת ריחים מקושר אל שאחריו וילמדנו ענין נאה בל יאמר איש אם מחמת ראותי הרעה אשר יקרה לרשעים האלה הנז' אשוב מרשעתי אולי לא יקבלוני כי לא מאהבה שבתי מעצמי כי לא כן הוא רק כי משובת וכו' ויהיה מלת כי כמו כי תקנה עבד עבדי כי יקרא קן צפור לומר כאשר משובת פתים תהרגם וגם שלות כסילים תאבדם:

לג **יהיה** איש שומע כי מחמת ראותו שוטים אלו בניולם יזיר איש עצמו מיין העבירות ישכון בטח ולא ירא באמרו כי לא שב רק מפני הרעה שראה בחטאים כי הלא ימיט פשוטה לקבל שבים יתב' שמו:

לב **או** יאמר גם שדברתי דרך כלל אל הרבים שישובו לא מבלתי החשיב תשובת היחיד בתוך המרובים המחזיקים בטומאתם ותחשבו שגם הוא ילקה ככל המון הבלתי שבים על המצאו אתם כי לא כן הוא כי אם גם כי תראה משובח פתים שתהרגם וגם שלות כסילים תאבדם:

לג **אשר** הוא שומע לי ישכון בטח מלשלוט בו צרותם וגם יהיה שאנן אף מפחד רעה שעוד יעשה הוא יתברך לזה השב שלא יתקיים בו כי מפני הרעה נאסף הצדיק שהוא שמפני הרעה שעתידה לבא נאסף הצדיק מקודם לזה אמר כי השב מזה יהיה שאנן מפחד הרעה שלא תבא פן יספה בשבילה לכפר על הכלל אשר הוא בתוכם כי אם שכל חבריו יבושו והוא ששב יהיה לפליטה:

פרק ב

פסוק א

אחרי הודיע אותך כי חכמות שבכתב ושבע"פ הן הם לויית חן לראשנו וענקים באושר קניני ומצילות אותנו מדינה של גיהנם בקדושתה ומועצותיה כי תשיבנו עד ה' אלהינו הנני בא להודיעך איזו הדרך תמצא חכמה ותמצא בינה וידיך תבצענה מעשה מצותיה הוא התכלית כי הלמוד גדול שמביא לידי מעשה וכמדבר הוא יתברך עם כל אחד מישראל אומר בני דע לך שאם תקח אמרי אשר אומר אליך תהיה בטוח שמצותי תצפון אתך בל ימוטו מצות תורתי מידך. **או** יאמר כי התורה אשר החלה לדבר ולומר עד מתי פתים עד כה כהתימה להוכיח את סוגי הבלתי כשרים בלשון רבים כי הם הרבים שמה פניה ללמד דעת את הכשר איכה יעבוד את ה' בלשון יחיד כי הם המעט והוא כי הנה המסכל חכמת התורה לא ידע איכה יעבוד את ה' עד ישאל את פי חכם נמצאו מצות ה' צפונות לו אצל החכם ולא עמו אמר בני אם תקח אתה אמרי ותדעם גם אתה הנה אז גם ומצותי תהיינה צפונות אתך ולא עם זולתך:

פסוק ב

ומה המה אמרי להקשיב לחכמה אזנך כי אף אם לא נסו אזניך באלה ולא תערב להן לשמוע בלמודים אתה תעשה בטוב בחירתך שתקשיב לחכמה אזנך ובל תאמר מה אועיל כי אדע אשר ילמדוני אם לא אבין מעצמי ומי יעצר כח ללמוד כל המצטרך וארוכה מארץ מדה כי הנה תטה לבך לתבונה כי החכמה הנז' אשר תקשיב היא עצמה תטה לבך ותכינהו לתבונה וזה יהיה אם לא תעשה רק להקשיב לחכמה אשר ילמדוך:

פסוק ג

כ"א זולת זה גם לבינה תקרא שתהא רודף גם אחר הבינה וזהו כ"א לבינה תקרא אז לא תחשב כקורא את הבינה לבדה רק כאלו בכלל קוראך את הבינה גם לתבונה תתן קולך באופן כי גם התבונה תענך ופתחה לך ותמצאנה כבינה כמענו וגדרם יהיה כי בינה היא אשר תוציא מתוך דברי החכמה שיורוך ותבונה היא אשר תוציא ותחדש בנועם שכלך מתוך הבינה שהבנת מהחכמה כי מהבינה תבין מתוכה מורם ממנה כיוצא בה:

פסוק ד

אם תבקשנה כו' הנה לא ישיג האדם גדר עסק התורה וכל יתר עבודת ויראת ה' עד יעריכנה אל גדר עניני העה"ז כברכת ריב"ז אל תלמידיו יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו שאדם עובר עבירה ואומר שמא יראני האדם ואינו אומר שמא יראני

המקום באופן יהיה איש מחזיק עצמו לירא שמים ואילו יצייר בדעתו יראת בני אדם שייראוהו אנשים או אימת מלך או שר שיותר יהא ירא מהם אז יכיר כי לא ירא אלהים הוא באמת. **ועל** דרך זה בעסק התורה ארז"ל במדרש שהיה ר"ע משכים לעסוק בתורה בחצות לילה ופעם אחד ראה התבנים בעת ההיא נושאים תבן אמר מה יתרון לנו שאנו משכימים לעבוד את ה' הרי התבנים משכימים יותר הנה שמתחלה חשב היותו עושה דבר גדול ובראותו התבנים אמר כי הלא מזער הוא וע"ד זה אם יאמרו לאיש היערכו ד"ת לכסף או זהב אמור יאמר כי בן מות המעריכם לאחרים כי הלא תורת ה' אין ערוך אליה כי היא חכמתו יתברך ובהדבק בה כדבק בשכינה גם בעה"ז ומה גם לעה"ב אך זהב וכסף דברים גשמיים הווים ונפסדים ולא ישמיע לאזנו מה שפיו מדבר כי הלא אם יאמרו לו איה מקום כבוד אוצרות כסף ומטמוני מסתרים לא ינוס ולא יישן ירוץ ולא ייעף אם ישקיף וירא אם השג ישיג מה שלא יעשה כן להשיג תורת ה' תמימה עם שכל הון יקר כאין נגדה ולא ימיש מהחזיק עצמה לירא ה' אך אם ישים על לבו לומר הנה נא הואלתי להשוות החכמה ובינה לכסף ומטמוני זהב ויעשנו בכל מאמצי כח ככל אשר יעשה לזהב ולכסף אז יתרץ ויסכים ויאמר כרפאי את עצמי נגדל עוני כי לא יראתי את ה' מעודי וגם היום מרי שיחי כי אתי תלין משוגתי כי יאמר עד כה שלא הערכתי חשיבות תורת ה' אל הכסף ואל המטמונים לא היה בי החשק הלז בתורתו יתברך ובכן היה חשיבות תורת ה' תמימה נגרע מערך הכסף והזהב ובדבר הזה הנני נתפס כגנב במחתרת כי הלא על המלך ה' צבאות הייתי מורד בבלתי החשיבי כתר תורתו יתברך שנתנה מפי הגבורה אף ככסף וכמטמונים אשר בעפר יסודם ואין זה כ"א רוע לב כי לא יראתי את ה' ואף גם עתה כאשר דמיתי התורה ותבונה לכסף ומטמונים אין יראת ה' בקרבי כאשר יאתה כי מה המה אלה בערכה:

פסוק ה

ובזה יבין וישכיל ממוצא דבריו אלה ויתעורר לבבו להבין גדר יראת ה' מתוך זריזותו כאשר החשיבה ויבקשה ככסף ויחפש כמטמונים תבונתה יבין מהות יראת ה' שהוא להחשיבה יותר מכסף ומטמונים להגדיל חשקו עד בלי די וזה אמר אם תבקשנה ככסף להקשיב החכמה וכמטמונים תחפש מתוכה התבונה בחדרי משכיתה אז בהשוותך אותה לאלה תתעורר ותבין דבר יראת ה' מתוך דבר אשר תעשה בהדמותה כמדובר וע"י כן בזכות יראת ה' הלזה הוא יתברך יעיר עליך ודעת אלהים תמצא כי למה ששורש תורת ה' דבק בו יתברך לא ימהרנה רק לדבק בו.

או יהיה ענין הכתובים דרוש נחמד והוא בשום שכל והבין כי הלא יראה הרואה ד' חלוקי הכנות להשגת התורה שניין דא מן דא א' היגיעה בה כד"א זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה וכך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל יגעת ומצאת וכו' וכאלה רבים. **ב**' ביראת ה' כי ראשית חכמה יראת ה' כל שיראת חטאו כו' כי ה' ימציא חכמה וסוד ה' ליראיו כו'. **ג**' שתלוי במקובל בהר סיני כמז"ל בש"ר כי כל מה שת"ח מחדשים בעהז הכל קבלו נפשותם בסיני והוא שנשכח וכל נפש חוזרת וזוכרת מה שקבלה וזה הדבר הוא אשר נראה כמה מדות בדעות יש מחזיק במקרא ויש במשנה ויש בגמרא ויש באגדה ויש ימצא בו שכל מוליד ומחדש ויש לא יחדש כי הכל תלוי כפי יחס נפשו לייעלה בחלקי פנימיות התורה יש קצרי יד לא ישיגו רק עד מקרא ויש למשנה וההקש בשאר ויש ניתן לו כח לחדש כפי המתייחש אל בחינת נפשו והמגיע לחלקו רצונו יתברך שלא יתחדש בעולם זולתי על ידו וכעובדא דרבה ב"נ שיצאה נשמתו בטהור ומה צורך היה לו יתברך יכריע רבה ב"נ אך ודאי היה מחלקו שלא יאות יתחדש בעולם ע"י זולתו וגם הוא יתברך שמר יחס זה לבלתי חתוך הדין זולתי על ידו כמבואר אצלנו יפה וגם נזכירהו בשלהי הספר. **ד**' אשר ידענו כי חכם או טפש א' מהדברים שגוזר הוא יתברך קודם יצירת הולד וראוי לדעת איך יצדקו ד' אלה שאם הוא מקובל מסיני מה צורך אל היגיעה העצומה שארז"ל וגם אל קדימת יראת ה' וגם כי היגיעה ויראת ה' הם ב' דברים בלתי מתאחדים ועוד שאם היא גזרה בהולדה איך יתלה במה שקבלה נפשו מסיני ולמה יצטרך לגזור שנית מה שכבר ניתן לו מאז. **אך** יהיה כי ארבעתם יצטרכו כי אין ספק שמאז עומדות היו נפשותינו במעמד הר סיני הלא נתייחס לכל נפש ונפש חלק בבחינת התורה לפי בחינת יחס שורש נפשו שעל ידו יחדש הוא יתברך חדושים בתורתו המתייחסים אליו כי חלקו המה והנה אם האיש הלזה אשר חלק לו בבינה סכל יהיה איכה ידע את הדבר אשר ניתן לו ואיככה יוכל להבינו על כן הוא יתברך בעת יצירת הולד ההוא יגזור על הטפה ההיא טפש יהיה או חכם והוא כי אז חונן לאדם דעת ושכל טוב בחומר הטפה ההיא לפי ערך הצריך להשגת חלק נפשי הנתונה לו מסיני בל יעצרנו טפשות לבו החומרי מהשיג אשר מאז קבלה נפשו והכנת הדעת אמנם גם שהיא נתנה לו להשגת חלק נפשו בתורה עוד יד בחירתו נטויה לנטות אל עסק התורה ולהתבונן בה בינה כתבונתו או לעשות בכל מלאכה ותשכון לו מתת תבונתו לחשוב מחשבות לעשות בכל מלאכת מחשבת אשר יבחר לו. **אמנם** גם אחרי השיג הכנת חידוד שכלו לא במהרה ימהר למצא כל חלק אשר חלקו לו בבינה בהר סיני כי הלא היא באמת כנבואה קטנה כי הנה כדבר הזה האמור בחכמה נאמר

שם בש"ר על הנבואה כי כל מה שנבאו הנביאים קבלו נפשותם בסיני ואע"פ כן צריך הכנה ומירוק החומר וטוהר הנפש להנבא וההקש בתורה לפי ערכו גם שלא יצטרך אל כל הכנות הנבואה לא יבצר מהצטרך מירוק החומר כי כשקבל הכח ההוא בסיני היה משולל חומר ועתה הוא מעכב כאשר יעכב בנבואה שעל כן בחלום ידבר בנביא הוא יתברך בעת הפרד בצד מה הנפש ממנו וגם צריך הכנת וטוהר הנפש כי הלא חלק התורה הנשפע בו משורש נשמתו הדבקה בו יתברך הוא לכן לפי דבקות הנפש אל מקורה תשאב משם מנת כוס ישועות המתייחס אליה ולפי מירוק החומר בל יעצרנו הגשם מלערות עליו רוח ממרום על כן בגלל הדבר הזה צריך ב' דברים א' יגיעה רבה למרק החומר כמאמר פת במלח וכו' ובתורה אתה עמל ככל אשר יעשה איש למצא כסף ומטמונים ובעשותו כן ימצא את אשר ניתן לו ובזה הטיבו אשר דברו יגעת ומצאת תאמן ולא אמר יגעת וידעת או למדת רק ומצאת לומר כי גם חלקך האבוד ממך כעת צריך יגיעה למצא אותו. **שנית** לטהר הנפש לשלשל על ידה שפע חלקו מאתו יתברך כי דבק בו הוא כי עד כה אין חלק בה רק בכח וצריך יערה עליו רוח ממרום להביאו אל הפועל כנבואה אשר בנפש הנביא בכח וע"י הכנות שב ה' ומדבר בו להביאה אל הפועל כן בתורה והוא בהקנות בה יראת ה' ולפי גדר המירוק והיגיעה בה ויראת ה' תהיה השגתו בה אם מעט ואם הרבה ובדבר הזה צדקו יחדו כל הד' דברים איש על מקומו ובזה נבא אל ביאור הכתובים:

ד **אמר** אם תיגע כמבקש הכסף להשיג החכמה וכמטמונים תחפשנה להבין אח"כ מתוכה בינה שהוא תכלית היגיעה והמירוק כמפורש לעיל:

ה **אז** זולת מירוק החומר ע"י כן גם אז תבין יראת ה' כי אז תבין איכותה ותשכיל ותראה כי עד כה לא יראת את ה' כמפורש למעלה ואז כי תבואנה לך שתי אלה א' היגיעה הרבה הזאת הממרקת החומר והיראה הבאה דבקה בה המזככת הנפש אז ודעת אלהים אשר חלק לך והשמיע לנפשך בסיני שעד כה היה כאבוד ממך אתה עתה ברוך ה' תמצאנה וזהו ודעת אלהים תמצא כי היגיעה ויראת ה' הם כלים והכנה אל מציאתה כמדובר:

פסוק ו

וכי תאמר בלבבך הלא תלית הדבר בבחירתי בשתי אלה והלא ידענו כי גזרה היא מפיו יתברך טפה זו מה תהא עליה חכם וכו' ע"כ אודיעך קושט אמרי והוא כי ה' יתן חכמה מתת ה' לראוי אליה ומה שהוא מפיו ע"י גזרת הלידה חכם או טפש אינו החכמה עצמה רק מציאות דעת ותבונה הוא לב חכם מוכן להשכיל ועוד יד איש נטויה להטות תבונתו

על התורה ועל העבודה או לעשות בכל מלאכה מכל מלאכות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בעה"ז כחרש וחושב ורוקם ומורם מהם כיוצא בהם וזהו מפיו דעת ותבונה:

פסוק ז

הנה קבלנו מרז"ל כי התורה תקרא תושיה על שמתשת כחו של אדם ופה יצדק לפי דרכנו שמדבר על חלק הבא בתשות כח אחר שיבקשנה ככסף וכמטמונים והענין כי בא לתת טעם בל נקשה על האמור כי הלא אחר שחלק הוא יתברך בבינה לכל א' חלקו בסיני למה זה יאחר עד יתחזק כ"כ בצדקות עד יבין יראת ה' כאשר כתבנו שהוא גדר אחרון מהכשרון וידוע כי אשר תפיג ידו אל הגדר ההוא לבקשה ככסף וכו' והבין יראת ה' על דרך המבואר כי הלא מכת ישרים יחשב הם הגדולים משבעה כתות שבג"ע ולמה מהחילו ללכת בתום ונפשו לא מטומאה לא ימציא לו כל חלקו וטוב טוב היה לעשות כן למען תגין התורה עליו מכל אורח רע כי היא המרחיקתו מן החטא על כן אמר יצפון וכו' לומר מה שיצפון וישמור הוא יתברך לישרים התושיה הוא חלק זה שהוא דעת אלהים הניתן אחר תשות רב שממתין עד יהיו ישרים ולא מהחילם בצדקות עם היותו מגן להולכי תם:

פסוק ח

הוא כי ה' חפץ לנצור ארחות משפט ושורת דין ומשפט הוא כי שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכל איש שכיר בעולם הזה ומתנת חלקו הוא גם הוא שכר כי שכר מצוה מצוה ארחות משפט הוא ינתן בסוף וזהו לנצור ארחות משפט ושמא תאמר הלא יבצר מזה שאם היה נותן לו חלקו מתחלה היה לו מגן להיות נשמר מהחטא כי תורתו משמרתו מה שאת כן עתה שיעדר ממנה לזה אמר ודרך חסידיו ישמור כי הוא יתברך יתקן זה כי ישמור דרך חסידיו בל יכשלו כי צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם:

פסוק ט

אז תבין צדק וכו' הנה ראשית דברו הוא שע"י קחת אמריו שהוא להקשיב לחכמה מצותיו יצפון אתו כי התורה תדריכנו במצות והקדים ללמדנו דרך ללמוד התורה עד כה עתה בא ואמר אשר נתקדש במצותיו יתברך ע"י למוד התורה הנז' כאשר יאתה וזהו אז תבין וכו' לומר אז בהשכילך בינת התורה שתבקשנה ככסף וכו' שע"י זה דעת אלהים תמצא וכו' כמבואר תבין צדק וכו' והוא כי הלא כמה פעמים ימצא איש חכם לבב במבוכה על מהות צדק בדבר מה אשר יחפוץ לעשות כי לא ידע אי זה יכשר בעיני האלהים הדרישה או הפרישה העשות באופן אחד או בזולתו וכן על המשפט על הנוגע אל זולתו איכה ישפוט את עמיתו ויהיה דין אמת לאמתו ולא יטעה בין דם לדם בין

דין לדין כי שגיאות מי יבין. **שלישית** כי הלא כמה דרכי עבודת שמים החי יתן אל לבו לעשות ולא יתיישרו לפניו כי יזדמנו כמה מעיקים ומעקשים ומכשולות אמר הנה הגדתי לך דרך מצוא דעת אלהים ע"י ההכנות הנז' ואז כמציאה ימציא לך הוא יתברך חכמה ודעת דע נא אפוא בני כי לא בלבד תתכשר במצות מעשיות כי אם גם אז תבין מה הוא צדק אשר יבתר ה' בו ולא תהיה נבוך כי הוא יתברך יישרך בדרך אמת וכן במשפט שלא תחטיא באמיתתו וגם הג' שלא יתעקשו לפניך מעגלי עבודת שמים כי אם יהיו לפניך מישרים כל מעגל טוב:

פסוק י

כי גם כי חומרי אתה מעותד לטעות הלא מן השמים יורוך כי הלא תבא מאתו יתברך חכמה בלבבך אשר קבלה נפשך מאז בסיני שלא טעם אז ממנה רק הנפש ועתה תבא עד לבך ומה שתעדיף הנפש הוא שדעת לנפשך ינעם שנקודת אמתות הדעת לא יהיה כמו זר לה רק ינעם שימתיקנו בה הוא יתברך בלי כשלון ומבוכה להשגת שלימותה במעמד שלשת הדברים אל השערה ולא תחטיא בהישרתן ואמיתתן. **או** שעור הענין ודעת המתיחס לנפשך שהוא לדעת עבוד אלהים לא יתעקש לפניך רק ינעם ויערב לך מאתו יתברך:

פסוק יא

יאמר נמשך גם אל הכתובים שאחריו בשום שכל והבין אל שנותו את טעמו משמירה לנצירה וממזמה לתבונה והוא כי הנה אחרי קנות המחזיק בתורה קנין גמור על ידה במצות מעשיות ונעל וגדר בפני אשר לא תעשינה הנה עדיין לא יקרא שלם עד ישתלם במדות הגונות ויברח מהפכן כי עם שגם בהם לא יחטא לה' רק שמחזיק בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהן ואף גם בדברים שאדם דש בעקביו מדברים משוללי עון אשר חטא כענין בני אדם המתנהגים בהתנכליות ותהפוכות לבא עד תכונות כוונת עסקם במהתלות עם שהן אמת אין לגבר תואנות וטענות לכל אשר יעשה ויצליח כהגדת האמת ובו ימצא חן בעיני אלהים ואדם אף לפני אשר ימר לו על היות הדבר נוגע אליו יהיה האמת לחן בעיניו וינוצח בה כנודע למוצאי דעת ויעיד לנו עד נאמן רב ע"ה שעל היות חייא בריה מהפך האמת בין אביו לאמו ובשאול אביו תבשיל של פול יאמר לה של עדשים על שמדתה לשנות דעתו ותעשה פול כאשר אהב אביו ואמר לו לא תעביד הכי משום למדו לשונם דבר שקר והוא כי גם שמותר לשנות מפני השלום הוא לפרקים אך לא יום יום כענין חייא בר רב כי לא היתה המלאכה ליום או ליומים ובהתלמדו יבא אל סיפיה דקרא העוה נלאו והן כל אלה דברי שלמה בחכמתו כי אחרי שתבא חכמה בלבך

כו' שהוא אחר החשק הנאות כמדובר הנה תכינך בהישרות הראויות ותרחיקך מהפכן וזה לפי העסק אשר תעסוק ותאחז בה וזהו מזמה וכו' לומר אם לא תחזיק בה אחרי בוא חכמה בלבך רק כמזמה להרהר בה תמיד בל תשכחנה תשמור עליך ואם גם בתבונה ישתקע לבך ושכלך לא בלבד גדר שמירה כי אם נצירה הגדולה ממנה בעצם תנצרכה:

פסוק יב

ולא בלבד מעבירה כי אם גם להצילך מדרך רע הוא שאין בו עון אשר חטא רק תכונת דרך רע בל תאחוז בו מעצמך וגם מאיש מדבר תהפוכות כי בדרך הזה גם מהאיש הדובר אותם תצילך פן תקל ללמוד ממנו ומה גם שלא תחזיק בה מעצמך והוא האיש המורגל להיות מדבר תהפוכות מהפך האמת להכין עסקיו על כונתו למצא תואנות התנצלות על עניניו ועל דבריו לפני בני אדם אנשי עסקו:

פסוק יג

ואל תאמר בלבבך הלא לא ברכילות ולא בלשון הרע יהפכנו רק לתקן עסקיו לפי שכלו ולמה יאשם כי הלא אדרבה הנה עושי אלה טועים באצטגנינות שלהם כי הלא טוב להם אורח צר ישר מדרך רחבה חשוכה כי באמרם האמת גם בהיות לפניהם דוחק מה הוא אורח ישר ויורה דרכו אך בדרך הרחבה בעיניו אשר ע"י התהפכות האמת יפול בחשוכות רבים כי בהגלות נגלות כי שקר כזב כי השקר אין לו רגלים יצטרך לבדות מלבו שקר שני ליישב הראשון וגם יתבדה ויאחז ותהיה לו דרכו הרחבה מחשכים רבים וזהו העוזבים ארחות יושר על היותם בלתי רחבים בעיניהם כדרכים הרחבים מארחות והוא ללכת בדרכי חושך כי בדרכים הרחבים אשר בחר הוא חושך ולא אור כמדובר כי אין לך טוב וישר מדרך האמת בכל מכל כל:

פסוק יד

ושמא תאמר למה אשנא המדבר תהפוכות דרך כלל והלא אם החזיקו בתהפוכות הוא להפך הרע ולשים שלום כדעת חייא בר רב שהיה מהפך הרע לשים שלום בין אביו לאמו הלא אשמח ואגיל בחברתו ולמה נחשוב לאושר התנצל מאיש מדבר תהפוכות דרך כלל עכ"א השמחים לעשות רע הן הם אשר יגילו בתהפוכות רע והוא כי תהפוכות הוא לשון רבים יאמר על המרגיל עצמו תמיד בכך להכך הרע בהתמדה שיבא לעשות רע בפועל כמאמר רב לבריה כאשר כתבנו שאמר לא תעביד הכי משום למדו לשונם כלומר כי בהתמדה תבא אל סיפיה דקרא העוה נלאו בפועל וזהו השמחים לעשות רע ולהעוות בפועל הם אשר יגילו בתהפוכות רבות אפילו של רע שמהפך רע לטוב כבריה דרב כי מזה הגיעו עד היותם שמחים לעשות רע אך הבלתי שמחים לעשות רע כרב ע"ה או

כבנו אחרי שהסבירו אביו לא ישמח אפילו במהפך הרע כאשר הזהיר את בנו ומנעו פן יושרש בשקר עד עשותו אשר לא טוב כתבנו כי לא הותר לשנות מפני השלום בהתמדה כאיש מדבר תהפוכות שהוא מתמיד עד נעשה תואר בו ליקרא איש מדבר תהפוכות:

פסוק טו

ופי' הטעם ואמר אשר ארחותיהם עקשים וכו' לומר הנה יש אורח ויש מעגל צר ודחוק ממנו ואמר אם ישיאך לבך לומר גם שארגיל עצמי בהפך הרע לא דבר רע הוא עכ"א דע אפוא כי אשר ארחותיהם הבלתי צרים כמעגל הם עקשים באופן שלא יכשלו מחמת העקשות על היותו רחב מה הלא ימשך מזה שיתעתדו להיות נלוזים ומשוזרים שהוא יותר מעקשות גם במעגלותם הדחוקים יותר והוא משל כי אשר יתנהג בתהפוכות באורח רחב מסולק מכשול הנה יתעתד להתנהג גם במעגלות הצרים עד גדר יהיה נכשל ונלוז במכשולות אין מספר והעוה ילאה כמאמר הנביא למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו ועל פי הדרך הזה אפשר ג"כ יהיה שיעור הכתוב להצילך התורה מדרך רע ותכונה רעה הוא הפרד מאיש מדבר תהפוכות כי הנצל מדרך רע הוא בהפרדך ממנו והכל הולך אל מקום אחד:

פסוק טז

ראוי לשית לב ראשונה כי במה נחשב הדבר הזה בערך הקודם ההוא אמר כי התורה תכינהו להבין צדק ומשפט ומישרים ותצילנו אפילו ממה שאינו עון רק דרך רע בלבד וק"ו הדברים שתצילהו מעבירות חמורות כאלה מאשה זרה ונכריה וגם נשית לב אל כפל זרה ונכריה ואם הם שתים למה יצא בא' וגם אמרו אלהים לייחס אלהותו יתברך אל אשה זונה ולא אמר ברית ה' וגם נתבונן אם חלקות אמריה הוא בכתוב או על פה וכן אומרו ואת ברית ולא אמר וברית וגם מה בא ללמדנו שעוזבת אלוף וכו' ועוד למה יתלה הדופי להיותה כפוית טובה לבעלה כי דבר רק הוא בערך חומר העון ועוד שהיה לו להכביד בחומר עון האיש החוטא ולא בחומר ענשה באמרו כי שחה וכו' וכן מה יחש עונה כי שחה וכו' אל העון. **אך** אמנה הדבר נמשך אל הפסוק שאחריו למען תלך בדרך טובים וכו' שפי' ז"ל על לפנים משורת הדין והענין במה שנודע כי אין לך עבירה שקשה המתחיל בה לפרוש ממנה כעריות כי יצרו של אדם מחמדן ומה גם כי חלק מחמאות פיה עד בלי די ולו יצויר ישוב איש ממנה לא נדון תמשוך כשרותו עד יתנהג בחסידות אמר שלמה בחכמתו ראה נא כחה של תורה שאין צריך לומר שתצילך מאשה זרה ונכריה ומתק שפתיה אשר טעמת עד תפרוש הימנה כי אם גם עד תביאך ותטעך במדת חסידות וזהו להצילך וכו' עם היות שאמריה החליקה למשכך ברשתה וגם עם

היות עבירה חמורה כי שחה אל מות וכו' ועכ"ז התורה תשיבך ותעלך גם עלה ממנה עד גדר עשותך לפנים מן השורה וזהו למען תלך בדרך טובים ומלת למען משמעה כדי שע"י כן תלך בדרך וכו' וכמו למען תדע למען אנסנו ורבים אין משפר וביאור הכתובים אמר להצילך מאשה זרה לך היא הבעולת בעל וגם מנכריה היא הארמית כי כל אחת מהן אמריה כלומר אמרים המיוחדים וצודקים לה החליקה:

פסוק יז

ומה הוא חלק שפת כל א' מהנה הא' היא הנזכרת ראשונה הזרה לך אשת עמיתך אמריה המיוחדים לה תאמר והם העוזבת אלוף נעוריה כו' כלומר הנה אנכי העוזבת אלוף נעורי כלומר לאהבתך כי זו הוראה כי נפלאתה אהבתי לך כלומר עשה כן גם אתה וחלקת הלשון נכריה היא אמור לו ואת ברית אלהיה שכחה למענו כי דתות אלהי נכר מונעות להזקק לאיש הישראלי וכל שתה תחת רגליה למענו כלומר גם אתה ישראל לא תנשני ולהפסיק בין חלקות לשון הזרה לחלקת הנכריה הטיל בינתים מלת את ע"ד אמרם בגמ' את לאפסוקי אתא ובזה לא יחסר מהכתוב מה שאמריה החליקה:

פסוק יח

ואחר אומרו מה שקשה לפרוש על חלקת אמריה אמר ראיה כי זולת מה שהתורה תפליא לעשות להפרישך גם דע וראה גודל הרעה אשר ממנה תצילך התורה אשר תעמול בה כי שחה כו' והוא על ראשון ראשון על הזרה כי שחה כו' והוא אמרם ז"ל בש"ר כי הנואף עובר כל הי' דברות ובכללם לא תרצח שאם ירגיש הבעל יקום עליו ויהרגנו נמצאת שוחה הטאפת למות ביתה הוא בעלה שימיתנו הנואף בקומו עליו ואם דרך זה ימשך יותר כמעגלים המסתעפים מהדרך ימשך שימותו רבים כי גואלי הבעל ימיתו את הרוצח ועל דרך זה עד יפלו חללים רבים וזהו ואל רפאים מעגלותיה:

פסוק יט

ועל הנכריה אמר כל באיה לא ישובון כלומר בתשובה להיותם כרוכים אחריה עד אחר המות כמאמר רז"ל על לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה בעה"ב כי יכרך אחריה כי טומאתה והמשחית הנעשה בשכבו אצלה ידבק בו ולא ירפהו עד יום מותו ומה גם שאין מספיקין בידו לשוב בתשובה אחרי אשר הוטמא וזהו כל באיה לא ישובון וגם לא ישיגו ארחות חיים לעולם והוא מאמרם ז"ל בב"ר שלעתיד לבא אברהם יושב בפתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול ליכנס ומי שחטא יותר מדאי נוטל ערלת תינוק שלא הגיעה למילה ומדבק אותה בו ומוריד אותו לגיהנם וארז"ל במסכת ערובין שהוא ישראל שבא על ארמית דמשכחה ערלתו ולא מבשקר ליה. **והנה** כמו זר יחשב הסר

ערלת הקטנים אשר לא חטאו ולדבקו בבועלי ארמית ואם לא יבואו אלו כמנין אלו איכה יעשה ומה צורך להביא להם ערלות מן החוץ אמנם הוא כי הילד ההוא בלי ספק הוא נפש החוטאת וקנסוהו לבא למות ולהכרת ערל כי את בת ערלים שכב וטמא בריתו ויורד לגיהנם לעתיד לבא שלא יזכה לחיים המקווים רק ידון עולמית וז"א פה ולא ישיגו ארחות חיים ואמר כי מכל הרעה הזאת תוכל התורה להביאך עד תלך בדרך טובים:

פסוק כ

מהנראה מרז"ל דרך טובים הוא לפנים מן השורה וזה לשון רז"ל הנהו שקולאי דאגר רבה בר בר חנה לאתויי ליה תביתא דחמרא תברוה שקליה לגלימייהו אתו לקמי' דרב א"ל זיל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי א"ל אין למען תלך בדרך טובים הוו קא בכו אמרי עניי אנן וטרחנא כולי יומא וכפינן ולית לן מידי למיכל א"ל זיל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי א"ל אין וארחות צדיקים תשמור ע"כ. **וראוי** לשית לב כי הלא יראה מזה כי אומרו למען תלך כו' הוא לפנים מן השורה ואיך כנוסף על זה יאמר וארחות צדיקים תשמור שהם העושים קו הצדק בלבד ואיך אחר החסידות יסוגו אחור אל צדקות ועוד כי הלא יותר חסידות היה תת להם שכרם אח"כ מחזרת גלימייהו ואיך ייחס החסידות יתירה אל פסוק וארחות צדיקים שהם העושים צדק בלבד ולא יצדק לומר כי אומרו בדרך טובים הוא פחות מקו הצדק כי זה אין לו שחר למי שעיניו בראשו. **אך** לבא אל הביאור נדקדק אומרו שארחות צדיקים לשון שמירה אמנם יאמר הנה צדיק יקרא העושה שורת הדין אך למה שאין צדיק בארץ אשר לא יחטא אפשר ימוט מארחות צדיקים אך המתנהג בחסידות לפנים משורת הצדק לעולם יהיה שמור לו דרך צדיקים שגם אם ישגה לא ימוט רק מחסידות אך הצדקות ישאר קיים נמצא כי החסידות הוא לו כמשמרת לדרך צדיקים מה שאין כן המתנהג בצדקות לבדו וזה אפשר יאמר למען תלך בדרך טובים הוא דרך חסידים וע"י כן וארחות צדיקים תשמור בל ימוט ממך שגם כי תשגה יהיה בחסידות העודף על הצדקות ותמצא בארחות צדיקים ועדיין היה אפשר לחשוב כי חסידות שאדם עושה פעם א' יספיק לו לשמור דרך הצדקות על כן בא רב ולמד במתק לשונו אל רבה בר בר חנא למה שלא באת רק בדרך א' של חסידות בחזרת גלימייהו כן בהחזרת גלימייהו הי' דבר א' של חסידות והוא דרך טובים אך להיות חסידות בלתי כפול עדיין אין בו כדאי להחזיקך בו עד גדר שלא תמוט מקו הצדק אף בעברך רצון קונך אך כאשר תכפול בחסידות כפול לתת שכרם גם כן אז יש ספוק להתחזק החסידות בך עד גדר שארחות צדיקים ישמרו לך שגם בעברך לא תמוט רק בעודף על קו הצדק בלבד והצדקות שמור וקיים לך:

פסוק כא

כי ישרים וכו' הנה תמימים למטה מגדר ישרים כי ע"כ נאמר תם וישר והוא כי תם יקרא העושה לפנים מן השורה בשב ואל תעשה בלתי מקפיד על חבירו ועובר על פשע כענין אשכילה בדרך תמים כו' כלומר אשכילה מתי תבא אלי הדרך תמים והוא כאשר אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי שהוא בשב ואל תעשה אך ישר הוא נוסף על זה להיטיב בקום עשה לפנים מן השורה כמה ד"א ועשית הטוב והישר זו לפנים משורת הדין והענין כי אחר אומרו שראוי תלך בדרך טובים הוא להטיב לפנים משורת הדין וכעובדא דרבה בב"ח שכתבנו על זה ושמא תאמר הלא די אלכה בתם לבבי בקרב ביתי מבלי אשתדל להטיב לזולת לפנים מן השורה לז"א ראה מה בין מדרגה זו לזו כי הלא ישרים והם העושים לפנים מן השורה ישכנו ארץ כלומר ישכנו את הארץ בעולם בל תמוט וזהו שלא אמר ישכנו בארץ כי לעשותם חסד גם הוא יתברך יקיים העולם למענם בתורת חסד וכ"ש שיקיימו את עצמם בה ולכלול את עצמם לא אמר ישכינו ארץ אך תמימים לא תספיק תומתם רק לשיותרו בה לא שישכינוה על המים בהיות דבר מעכב הנה זאת תעשה לך החזיקך בתורה שתצילך מב' מיני רעות ועבירות א' להצילך מדרך רע הן עבירות זולת עריות וגם מהעריות שיצר אדם חומדן כאמור להצילך מאשה זרה ונכריה ותביאך אל גדר ללכת בדרך טובים ולהיות מכלל ישרים שישכנו ארץ:

פסוק כב

ואלו נשארת ברשעתך בדרך רע או בסוג השני בעריות היתה רעתך רבה כי הלא רשעים בעלי הסוג הא' מארץ יכרתו ובוגדים המה הבאים אל אשה זרה ונכריה שזולת העון בוגדים בבעל הזרה ובועל בת אל נכר בוגד באלהיו יתברך הנה אלה יסחו ממנה שגם זרעם ילקה כי עירים ימותו שהוא ההריסה באמת וזהו ורשעים וכו' כלומר הכר נא מה שגדלה מאד תועלת עסק התורה וממה תצילך. **או** יאמר גם שלא תראה הצלחת הולכי בדרך טובים בעה"ז הנה ימים באים שישרים ישכנו ארץ בלי טלטול רק שוכנים בטח ותמימים יותרו בה כמה ד"א והיה הנשאר בציון והנותר כו' ואז הרשעים המוצלחים כעת מארץ יכרתו וגם מהארץ הלזו וגם בזה הורה כי מכל זה תצילם התורה:

פרק ג

פסוק א

הנה עד כה הבדילנו מן התועים ומפתויי החטאים וילמדנו להקשיב לחכמה אזננו ולהתמיד עסקנו בה ולבקשה ככסף ולחפשה כמטמונים אשר אוהב כסף לא ישבע כסף

והנה על אלה יצר סמוך הלא יתן בלב איש ידבר ולומר הלא אין בית הבליעה פנוי ומתי אעשה לביתי ללחם חוקי כאשר קרה לירמיהו עם דורו האומרים אליו מה נאכל אם נעסוק תמיד בתורה עד שעל פי ה' הראם צנצנת המן ואמר הדור אתם ראו לומר כי אם יעסקו כלם בתורה אין מעצור לה' לפרנסם כאשר עשה לדור המדבר והנה התשובה ההיא לא תצדק פה כי הלא שלמה ייסר את כל איש ואיש בדברו לשון יחיד כי לא יוריד הקב"ה לחם מן השמים בשביל יחיד אך התשובה הצודקת הלא היא יכין לו דרך או מלאכה מה ויעשה עראי ותורתו קבע ויבטח בשם ה' יצליח דרכו וזה וזה יתקיים בידו ולהיות כי לא יבצר מלב איש להרהר ולומר אולי אשר הוא יתב' יצליחני במלאכת עראי הלא ינכה ה' מזכיותי או אם לא ינכה לא יתמיד לעשות חסד חנם בשביל יחיד לכן טוב טוב אשתקעה בעסקי העה"ז ואיגע להעשיר כמה שנים ואחר כך לא אמיש מתוך האהל עוסק בתורה ובמצות כי אז לא יחסר לי כל אך לא זה הדרך בחר לו יה כי אשר כה יעשה לא יצלח בימיו כי נהפוך הוא כי הלא כה יאמר ה' למה תרצה אעשירך ואבטח בך תעסוק בתורה אחרי כן ואולי תבגוד ואדרבה עסוק בתורה מעוני ובטח בי שאעשירך אחרי כן כי בשמאלה עושר וכבוד כי טוב לבטוח אתה בה' מבטוח ה' באדם וכאשר אחשוב רמז התנא באמרו אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח לומר הלא דרך אנשים לאמר אם אין קמח אין תורה ויתן לי ה' תחלה קמח ואח"כ אעסוק בתורה אך נהפוך הוא כי אם אין תורה תחלה אין קמח מאתו יתב' ואת פתח לעסוק בלי קמח והוא יתן והן אלה דברי שלמה בחכמתו בני תורתי כו' והוא אם תרצה יצליחך ה' עשה תורתך ומצותיך קבע ואז תצליח וזה וזה יתקיים בידך וזהו בני תורתי וכו' כלומר בלי תקות פרס רק למה שאתה בני ולמה שהיא תורתי אל תשכח שתתמיד עמלך בה באופן אל תשכחנה וההקש בזה במצות שעל שהן מצותי יצור לבך אותם ולא מצות אנשים מלומדה נעשות בידים ילבך בל עמם:

פסוק ב

ואז על ידי כן תהיה בטוח שתורתי ומצותי הן הן ייטיבו לך לתת לך טובה בתורת חסד חנם של אמת וזהו כי אורך וכו' חסד וכו'. ולבא אל הענין נזכירה מז"ל שכשבא הב"ה לברוא אדם נעשו מלאכי השרת כתין כתין וכו' חסד אומר יברא אמת אומר אל יברא וכו' צדק אומר יברא וכו' שלום אומר אל יברא וכו' מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכה לארץ כמפורש אצלנו בשערים. **נמצא** כי חסד ואמת השלימו עמנו ושלום לא השלים ובזה נבא אל הענין אמר הלא יראת פן ינכה ה' מזכותך במה שייטיב לך בעולם הזה אל תירא כי ק"ו הדברים ומה אם על ידי התורה לא בלבד אורך ימים ושנות חיים יהיו לך

כעובדא דאביי ורבה כי אם גם ושלום יוסיפו לך עם היות שלום מכת המנגדת אותך כי כל נתיבותיה שלום וכל בניך וכו' ורב שלום בניך:

פסוק ג

ואם כן אמור מעתה כי כ"ש הוא שחסד ואמת שהשלימו עם האדם שאל יעזבוך וא"כ למה תירא פן ינכה ה' שכרך בהיטיבו עמך והלא מדת חסד ואמת בתורת חסד חנם ושל אמת ידבקו בך ושמא תאמר אם כן מה גמול אשלמה לו יתברך על כל החסדים ועל כל האמת דע אפוא כי אין ה' אלהיך שואל מעמך רק תקשרם את החסד ואת האמת על גרגרותיך וכתבם על לוח לבך והענין כי דרכו יתב' הוא להרבות להיטיב ולא יבקש מיד איש מאומה רק שלא יהיה כפוי טובה ויודה לה' חסדו כד"א לה' הישועה ומה גמול נשלמה לך הוא שעל עמך ברכתך כלומר ומה שמוטל על עמך שהושעתם הוא שיברכוך ויודו לך עליה וזהו קשרם כו' לומר מה ה' אלהיך שואל מעמך רק שתקשרם על גרגרותיך והוא כי הגרגרת הוא מקום שמשם הדבור יוצא וכוון בריבוי לומר בכל גרגרותיך הם דברותיך ותפלות של גרגרותיך שתשבח לה' תקשור בהן החסד והאמת יחד להודות לשם ה' בל תודה על חסד לבדו בלי צירוף אמת בל תורם שהיה לך צד זכות מה ואינו חסד של אמת החלטי בלי צד גמול רק קשרם יחד להורות כי חסד ואמת עשה לך ה' וגם לא יהיה מן השפה ולחוץ ולבך יהרהר שמשלך נתנם לך רק גם כתבם על לוח לבך:

פסוק ד

ובזה ומצא חן וכו' והוא ע"ד מאמר הכתוב ראה למדתי אתכם חקים וכו' ושמרתם ועשיתם וכו' ואמר רק עם חכם וכו' כי מי גוי גדול וכו' שהרצון אצלנו שאומר הוא יתב' הלא דרך העמים להבזות החוקים בעימהם באמרם כי לא מחכמה תעשו מה שאין השכל מקרבו אך דעו אפוא כי אין זה רק בהיותכם בלתי עושים רצוני שלא יראו פרי החוקים אך ושמרתם ועשיתם וכו' ואז יאמרו רק עם חכם ונבון כו' כלומר אינו כעולה על רוחצו כי לא מחכמה היה עשות החוקים רק עם חכם וכו' והוא בראותם כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וכו' כי אז ישפטו בשכלם ויאמרו כי החוקים הזרים אל השכל אשר תעשו אתם ולא הם עשו לכם הטובה הזאת להיות אלהים קרובים אליכם ולכן יאמרו כי מה שהיו מיחסים לדבר משולל שכל אדרבה הוא שכל טוב ומהיותכם עם חכם ונבון הבנתם טוב החקים. **והנה** ע"ד זה יהיה הבלתי מעורב דעתו עם הבריות במשא ומתן כי יעסוק לילה ויום בתורת ה' ויעשה מלאכתו עראי ויקרה לפעמים יחסר לחמו ויבזוהו בני אדם ויהיה סכל בעיניהם באמור אליו טוב לך כי תעסוק בא' המלאכות ותקבע לך

עת ביום ובלילה ולא תמית עצמך באופן יהיה משולל חן ושכל טוב בעיני האדם אך אין זה רק בבלתי שומר התנאים האלה אשר הזכיר פה שלמה בחכמתו כי ע"כ יקפח מזונותיו אך עושה אלה שתורתו יתב' אל ישכח למה שהיא תורתו יהיה חוזר תמיד לבל ישכח ומצותיו יצור לבו למה שהן מצותיו כי זה תכלית השלימות הנה זה ודאי חסד ואמת אל יעזבוהו מלהטיב לו וגם על זה יודה לה' על כל הטובה הנה עושה אלה עם היותו בלתי מעורב דעתו עם הבריות במשא ובמתן ועושה מלאכתו עראי ותורתו קבע גמור לא יהיה בזוי ובלתי שכלי בעיני בני אדם אך אדרבה יהיה לחן ולבעל שכל טוב כי יראו כי בדרכו אשר היה נראה משוללת שכל טוב בה הצליחו יתב' יתהפכו לומר כי אדרבה זה הוא החן והשכל טוב וזהו ומצא חן וכו' לומר משה זאת אפוא בני אשר סדרתי לפניך ובה ומצא חן וכו' כאמור. **או** יהיה מקושר אל מה שאחר והוא הלא צויתיך תדבק בתורתי ומצותי לשמן ותאושר גם בארץ הלזו בשנות חיים של רב טוב ושלום אמר הלא ישיאך לבך לומר אולי לא אזכה להצליח בעה"ז כי לא אהיה לחן בעיני אלהים הוא מדת הדין המחפשת אחר איזה חטא וגם אהיה לבוז בעיני בני אדם הרואים כי אזלת יד בעשותי תורתי ומצותי קבע ומלאכתי עראי והלחם אזל מכלי ויהיה צד חלול חלילה לז"א עשה זאת אפוא ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם כלומר החן בעיני אלהים אשר יגורת שאדרבה אלהים יחנך ויברכך ושכל טוב בעיני אדם כי יראו הצלחתך ויאמר רב טוב שכלו של פלוני שבהיותו ממעט בעסק ועוסק בתורה ומצות בעצם ידע להרויח ולהצליח:

פסוק ה

ושמא תאמר אולי אעשה כן ולא תצליח למצוא חן כו' לז"א תדע במה תמצא החן ושכל טוב וכו' באשר אני מצוך בטח אל ה' בכל לבך וכו' הוא כי הנה תתעתד לקלקל הצלחתך בא' מג' עתים או טרם עשותך איזה עסק אשר תעשה פן תשית בטחונך בעצמך או אח"כ בהזדמן לך דרך רחבה להצלחתך שלא תייחס אותה אל דבר הנעשה מאליו או אל מראה עיניך ולא אל היות הוא יתב' אתך ומדריכך. **ג'** אחר צאת לאור הצלחת מעשיך פן תתגאה ותהיה תפארתך לומר כי חכמתך עשה לדי את החיל ההוא ועל שלש אלה שלשת הכתובים באים כא' אחד לאחד על הא' אמר בטח וכו' והוא כי הלא דרך ישרה שיבור לו האדם במשאו ומתנו הוא להכין לו דרך ומעשה אשר יעשה לפי שכלו ללחם ביתו ואח"כ יבטח בשם ה' וישען באלהיו יצו לו את הברכה כי הוא הנותן כח לעשות חיל ולא תושיע לו ימינו כמז"ל יכול יושב ובטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה ואמר שגם בשתים אלה תתחתן א' להכין הכנות על פי רוח מבינתך ואח"כ לשום בה' מבטחך

מעשות עיקר מבינתך חדל וגם לא להשוות' רק כל מגמת פניך לשים בה' מבטחך בכל לבך ואל הבחינה האחרת היא הכנת רוח מבנתך אל תשען שאפילו למשענת מה אל תחשיבנה כי לא תהיה לך רק להכנה לחול בה ברכת ה' והיא תעשיר וזהו בטח בה' בכל לבך אך אל בינתך אל אשר תבין אין צריך לומר שלא תבטח כי אם אף לסמך מה אל תשען וזהו על מה שקודם הפועל רק בהכינך דרך הכנה:

פסוק ו

ועל הב' והוא כי ירחיב לו ה' דרך רחבה להרויח אכול ושבוע והותר ותתעתד להתנכר כי באשר הוא שם נרחב דרכך אמר בכל דרכיך וכו' והוא בשום שכל והבין כי מלת דעהו מקביל אל ההתנכרות והוא לומר הלא אמרתי לך תבטח בו ית' יצליחך השמר פן תתנכר בו בל יקרך כמקרה הכסיל הרואה את המלך ואומר לא הוא ואתה לא כן כי בכל אשר תעשה ותצליח שם הוא יתברך ובכן דעהו ואל תתנכר אליו והוא כי דרך אנשים אשר לא חלק להם בבינה בהזדמן להם דרכים ישרים ורחבים שהריוח מצוי וניכר בהם לעיני הכל יענו ויאמרו בדרכים האלה לא נירא מחוסר ריוח אך מאורחות צרים ועניים בלתי בטוחים תפול עלינו אימת העדר הצלחה ועליהם נבטח בה' כי ברחבים כאלה הלא אנכי אחזה לי ואם יצליח בהם לא ישלם תודות לו יתברך כי יאמר הלא נגד עיני דרך ישרה וידי עשתה ולא ידע כי מה' הוא אשר פנה דרך לפניו והן זאת לא צדק ויקצוף האלהים על קולו וחבל את מעשה ידיו כי הלא גם הדרכים הרחבים בעיניו לולא ה' צבאות היה עמו לא פתחו עיניו ולא הצליח כי כמה פעמים יש דרך ישר לפני איש ואחריתה מרה כלענה על כן אמר בכל דרכים אשר תראם רחבים כמשמעות דרכים דעהו ואל תתנכר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ובזה והוא יישר אורחותיך הם הצרים שלא ידעת להשמר בם בזכות מה שלא תתנכר אליו ברחבים ובזה תהיה בטוח ההצלחה בכל אשר תעשה ולא כעולה על רוחך לייחס הצלחת רחבים אליך והצרים אליו יתברך:

פסוק ז

והנה כאשר יקים ה' את דבר הישרת אורחותיך כאשר תדעהו בדרכיך ותעשה ותצליח לא יבצר מהיותך חכם בעירי כל רואיך שהוא אשר אמרתי ושכל טוב בעיני אדם כי יאמרו מצאת חכמה בטיב משא ומתן ובחכמתך עשית את כל הכבוד הזה ושפתם ישבחונך לאמר כי איש אתה ומי כמוך באניות סוחר יעשה כמעשיך וממרחק תביא לחמך ולא דעת ולא תבונה לאמר כי ה' פעל כל זאת אך אתה בני שמע בקולי איעצך ואף שאתה חכם בעיני זולתך אל תהי חכם בעירך כי גם שתדעהו בכל דרכיך אפשר תאמר גם שיד ה' עשתה זאת אף חכמתי עמדה לי בצד מה להיות מעיר לעזור לכן השמר

מהיות חכם בעיניך רק שה' אלהיך הוא ההולך לפניך מלמדך להועיל ומצליח דרכך ואין זולתו ועשה זאת אפוא בני ירא את ה' מזה וסור מרע פן יראה ה' ורע בעיניו ויעביר מעליך השגחתו ותראה ברע אשר ימצאך פן תורש ותדוכא בעוני וביתר יסורין וזהו סור מרע כלומר סור עצמך מרע בל תבואך:

ו **או** יאמר בכל דרכיך וכו' על פי הדרך הזה והוא אם תאמר בלבבך תחת מה יתעשת האלהים לי להצליחני ומה העבודה היתרה שאעבדנו לזכות להצלחה בטוחה מאתו יתברך כי גם שאחר שהטוב נקבל מאת האלהים תספיק הודאה לא יספיק להיות לבי בטוח שאזכה לשפע גדול כזה האמור למעלה אל תשית לבך כי הנה אין ה' שואל מאתך כי אם תדעהו בכל דרכיך והוא יישר אורחותיך וימנעך מלהכשל למען תהיה בטוח ההצלחה והענין כי דרך המלך בשר ודם יעבדהו אחד האדם בכל עבודה בבית ובשדה ופנה דרך לפניו וישים המעקשים למישור ויסקלם מאבן לנחותו הדרך ילך בה למען ימצא חן בעיני המלך לדעה אותו ידיעה מה ושיאר פניו אליו להטבה מה ובהזדמן דרך רחבה ונקלה להטיב לו כולי האי ואולי לדעת אותו ולהטיבו עם היות שהוא יישר לפניו הארחות הצרים והרים המכשולות אך לא כן אתה עמו יתברך כ"א על אשר תדעהו לבד בכל דרכיך הוא יישר לך אורחותיך לבל תכשל מלהצליח הפך בן האדם המישר ארחות המלך למען ידעהו המלך בדרך הרחבה אך הוא יתברך במה שתדעהו בדרכים הרחבים הוא יישר לך גם הארחות עקלקלות וצרות אשר אין לרוח מבינתך מבוא להשמר בם ולהצליח בהן:

א **עוד** יתכן דרך שני בהמשך הכתובים בני תורתי וכו' כי אורך ימים וכו' והוא כנודע מרז"ל כי שנים של צער אינם של חיים כמאמרנו בתשובת יעקב אל פרעה האומר אליו כמה ימי שני חייך ענה ואמר ימי שני מגורי כלו' הלא ייחסת ימי אל שנות חיים לא כן היו רק של מגורים וצער והענין פן תאמר בלבבך הלא צויתני להקשיב לחכמה אזני וכו' עד דעת אלהים אמצא ואין זה רק ע"י חזור חזור יום ולילה לא אשבות ושמצותיך יצור לבי ומי זה האיש יעצור כח לדבר הזה והלא התורה ארוכה מארץ מדה ואדם ילוד אשה קצר ימים שנית היותו שבע רוגז ואין לך אדם שאין לו יסורין ומה גם תופשי התורה אשר היא מג' דברים שהן ע"י יסורין וזה מב' בחינות א' ע"י בני אדם ותחלואים וטרחות וכיוצא שנית חסרון כיס הקשה מהכל וממעט השלום כד"א השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך כי זרע השלום הגפן תתן כריה וכו' וע"י כן מתגרש מהסתפח מעל ספר ה' ומצותיו וא"כ מי יעצור כח להתמיד בתורה ומצות ולפניו שלשת המעיקים האלה והנה על אלה יוכל איש לדבר טוב לי כי אעסוק בתורה על מנת לקבל את הטוב מאת האלהים

באורך ימים כאביי ורבה ושנות חיים ושלום כי בשמאלה עושר וכבוד למשמאילים בה כי במעמד שלש אלה אוכל לשקוד על דלתי הלמוד תמיד ואין מכלים וטוב לי אז מעסוק בלי פניה וללמדה מעוני אולי לא אעצור כח ואבטלנה על כן אמר השמר פן ואל תעשה כדבר הרע הזה רק התורה למה שאתה בני והיא תורתי והמצות למה שהן מצותי יצרם לבך וז"א תורתי ומצותי:

ב **כי** אורך ימים וכו' מעצמן יוסיפו לך התורה והמצות מבלי תכוין לבך ותהיה שכרך הרבה מאד שעסקת לשמה:

ג **וביאר** על ראשון ראשון אשר אמרתי לך שתורה ומצות יאריכו ימיך בעה"ז אל תתמה על החפץ כי אין צריך לומר התורה והמצות כלן רק חסד ואמת הוא ג"ח ותורה בלבד אל יעזבוך והוא כענין מז"ל על אביי ורבה דמבית עלי קא אתו ומרבית ביתו ימותו אנשים ומדת ימיהם עד כ' שנה ורבה איעסק בתורה והוסיפו לו כ' ואביי איעסק בתורה וגמילות חסדים והוסיפו לו מ' וז"א הלא אמרתי לך כי תעסוק בתורה ובכל המצות תאריך ימים אל יתחמץ לבבך לומר הלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכל האריכות ימים יהיה לעולם שכולו ארוך ויעזבוני בעה"ז כי הלא דע אפוא כי אין צריך לומר תורתי וכללות מצותי אשר אמרתי כי אם אפי' חסד ואמת הם גמילות חסדים ועסק התורה הנקראת אמת כנודע בלבד אל יעזבוך גם מעתה בעה"ז וכענין אביי ורבה ומה גם עתה כל המצות יחד אשר צויתיך שלא יעזבוך גם בעה"ז וזהו חסד ואמת כו': **עוד** שנית תעשה למען ירבו ימיך והוא קשרם על גרגרותיך ללמדם לזולת ולדרשם ברבים כי בגלל הדבר הזה יאריכו ימיך בעה"ז וכמעשה דר' פרידא שהוסיפו לו ת' שנה על ששנה ת' פעמים לתלמידו ההלכה וכאשר הפליגו רז"ל על הלומד ודורש תורה לרבים שהקב"ה מאריך ימיו ולהיות יקרה ידרוש הדורש ואין איש שם על לב מהמקשיבים לקולו דש שדבריו עד לב שומעם יכנסו אך הוא כי טבע כל דבר לרוץ אל מה שיתייחס אל מקורו כן כצאת דברי הדורש מן השפה ולחוץ לא יעצרו כח להכנס עד לב שומעיהם אך בצאת מקירות לב הדורש מהלב יצאו ואל הלבבות ילכו וינעמו דערבו למו וכמאמרנו בביאור התורה על פסוק והיו הדברים וכו' וז"א קשרם על גרגרותיך נקרוא בגרון ולהשמיע ברבים אך שמהלב יצאו וזהו כתבם על לוח גבך שיהיו עיני שכלך אל לבך לקרוא ולדרוש מתוכו כקורא מה שכתוב בלוח כן יוחקקו בלב ומתייחס כקורא בו:

ד **ובזה** ומצא חן ושכל טוב כי אז יישר ויכשר בעיני אלהים ואדם כי יהיו לחן ולשכל טוב בעיני הכל כצאת הדברים מלבך:

ג **או** ע"ד זה בהשמיעך לרבים קשרם תורתי ומצותי ולא תדרוש תורה לחוד ומצות לחוד כי אם המצות עם דברי תורה וטעמים לשבח עליהם וכן יחד שתיהם כתבם וכו' כי המצות בהמתקח טעמם ושרשם ע"פ התורה תכתבם ותשקעם על לוח לבך:

ד **ובזה** ומצא חן וכו' שיהיו לחן המצות שתשמיעם ושכל טוב התורה הנדרשת למתק טעמם משא"כ בהעדר השמעת טוב טעמם:

ה **בטח** וכו' יאמר הלא הבטחתני לעסוק בתורה ומצות לשמן ואמצא חן ושכל טוב וכו' והלא במה אדע כי אירשנה כי מי האיש יהיה לבו בטוח ולא ייירא שמא יגרום החטא או ירפה מעבודת קונו באופן תאבד ממנו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם כי הוא גדר קל ליאבד מאדם ילוד אשה עכ"א בטח אל ה' בכל לבך ישמור לך הגדר הנזכר אך בזאת שתלך בתמימות ואל בינתך אל תשען שלא תאמר הלא לי שכל טוב ומי ירשיעני וכמה דברים שראוי לאדם להתרחק פן יטעה אנכי לא אירא כי שכל טוב לי וכענין שלמה עצמו באמרו אני ארבה ולא אסור כ"א כה תאמר לא יסכון לך בטחונך בה' כי הוא ירפך ויעזבך וזהו בטח אל ה' וכו' אך שאל בינתך אל תשען רק תמיד עם ה' תהיה ולא תסור ימין ושמאל במשענת קנה בינתך:

ו **והנה** המורא אשר יעלה על ראש האדם פן מצותיו ית' בל יצור ותאבד ממנו החן בעיני אלהים ואדם הוא על ב' בחינות או על העדר ממנו עסק תורה ומצות עשה ומה גם על הדרך הנזכר שיקשרם תמיד על גרגרותיו שנית על סור מרע ומי יעצר כח כי אולי יגרום החטא על כן על הא' אמר בכל דרכיך דעהו וכו' ועל הב' אל תהי חכם בעיניך וכו' והוא כי כמה פעמים שהחי יתן אל לבו ללכת בישרים דרכי ה' ולקבוע עתים לתורתו ועתים לטרף ביתו לכדי סיפוקו ובימים ההם ובזמן הזה אשר נשאו לבו לעשות כן עיניו יחזו דרך רחב לפניו שעשו יעשה ויכול יוכל אך שאור שבעיסה יסיתנו לבלעו שלמרחוק עיניו יביט ואמור יאמר הנה עתה ירחב ויתכן דרכי אך יסתעף אורח צר כי הנה יגיעו ימים אשר יאמר אין לי בהם חפץ הזה כימי מועד והימים אשר נחו בהם היהודים כי מי יספק צרכו במלאכת עתות או חצאי ימים כי המלאכה לא תהיה דיה לכל ההוצאה ואיככה ואוכל וראיתי את כל איש ישראל יאכלו וישבעו וישמחו בחגם ואני ארעב לכן מאשר חשבתי דרכי אשיבה רגלי מעתה כי לא זו הדרך שיבור לו האדם והנה זאת עשה לו כי לא שת לבו כי גם בימי החול הרחוקים מהוצאה רבה אשר דרך רחב לפניו ליזון בקביעות עתים לתורה ומצות גם אז מה' המה לו המחיה והכלכלה רק יקרבהו אל הטבע אך לו שם פניו לדעת את ה' כי גם בדרך הרחב ה' יכלכלהו גם באורח הצר ודחוק יהי אלהיו עמו ליישרו לפניו כי הבא ליטהר מסייעין אותו אין ספק כי בשצף עסק אלהים

יחנהו ויברכהו עד בלי די לאכול לשבעה ולשמחו בחגו ככל העוסקים במלאכה כל ימיהם והותר כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט וההקש בכל הדרכים ואורחות הדומים לזה וז"א בכל דרכיך הרחבים דעהו כי הוא יתב' המרחיבו לפניך ואז והוא יישר אורחותיך המסתעפים אחרי כן:

ז **ועל** הבחינה הב' והיא מסור מרע אמר אל תהי חכם בעיניך ולבוא אל ביאורו נזכיר מאמר ריב"ז עם תלמידיו שאמרו לו בשעת פטירתו ר' ברכנו ואמר יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו א"ל עד כאן רבינו אמר להם הלואי שהרי אדם עובר עבירה בסתר אומר שמא יראני אדם ואינו אומר שמא יראני המקום ע"כ. **והנה** לתלמידי חכמים צדיקים כתלמידי ריב"ז עדיין נראה שהדין עמהם שמורא שמים לא יבצר מהם ממורא ב"ו. **אך** נחשוב שבחינת טרם בא העבירה לידו של אדם ערי בחינת אשר כבר היא בידו במקום שאין אנשים לא יהיו תמים כי מורא שמים לבלתי בא לעשותם אין ספק ששלמים כהם גדול עליהם ממורא ב"ו אך אם העון אנה לידו דבר עבירה קשה לפרוש הימנה מפאת מורא שמים אם לא יחוש שיראוהו אנשים והענין כי המה ראו כן תמהו באמרו אליהם שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו כי עלה על רוחם הבחינה הא' ואמרו ע"כ רבינו ואם היה לומר שלפחות לא נבצר מזה גם שאינו שלמות בעצם אם כוונת לכך מהראוי היה תאמר אל תהי מורא שמים עליכם גרועה ממורא בשר ודם אך אמרת בלשון חיוב שיורה שתו לא על כן גדלה תמיהתם לכן השיב ואמר אדם עובר עבירה בסתר וכו' לומר הן ידעתי שתתקשו מלבוא לעבור עבירה מיראתו יתב' יותר מעל מורא ב"ו אך אין זה רק טרם תבוא העבירה לידכם אמנם לא תתרגש לסבה מה ותבא במקום שאין איש אחר היותה בידכם כבר אז קשה לפרוש מפאת מורא שמים וקל מפאת מורא ב"ו פן יראוהו ויחולל כבודו וזה ענין עובדא דרב עמרם חסידא בעלותו בסולם אל הנערות וירא כי לא יכול לכבוש את יצרו מפאת מורא שמים וצעק נורא בי עמרם עד נתקבצו אליו רבים ואין ספק שלא יחסר מורא שמים מרב עמרם חסידא אלא שלהיות העבירה לפניו אין מספיק עד יבואו אנשים ויהיה גם מורא ב"ו ועל כן לתלמידי ריב"ז יהיה שבח גדול לשוב ממורא שמים לבד שהוא יותר מרב עמרם חסידא שאחר שתקפו יצרו בסתר ואין רואה שלא ייחל אל בני אדם לשוב אחור כרב עמרם חסידא שהוצרך יבואו בני אדם וזהו אדם עובר כו' שהוא כאשר כבר באה לידו וז"א עובר לשון הווה שכבר היא בידו והוא בסתר מקום שאין אנשים כי אז יצרו הלבישו ויאטם לבו ממורא שמים עד גדר שאין צריך לומר שלא יאמר הלא רואני המקום כ"א אפ.לו שמא יראני המקום בלשון ספק איט אומר ובזה דבר גדול דבר כי דרך כל אדם שממורא ב"ו יפרוש ודאי אם ירגיש יבא

שמה איש כעובדא דרב עמרם שצווח עד באו אנשים ואז פירש וממורא המקום אפי' בלשון ספק לא יאמר ואתם תעדיפו שתפרשו ודאי כמורא ב"ו ונבא אל ביאור הכתוב אמר שלמה בחכמתו הנה ב' בחינות הם א' להשמר מן החטא ב' אחר היות האדם ברעת העון בידו אמר על הא' בכל דרכיך דעהו לומר זה כלל גדול יהיה בידך יהיה נגד עימך תמיד שמלא כל הארץ כבודו ובכל דרכיך המתיחסים אליך הגופניים דעהו כי שם י.וא כי בזה לא תמנע מעשות במקים שאין איש מה שלא תעשה במקום רואים ימשך מזה שבהיות גגד עיניך שהוא ית' עומד לפניך ורואך ממוראו תמ.נע מלעות אורחותיך ולא ממורא ב"ו נמצא שהוא ית' יישר אורחותיך הם ארחות הצרים שהם עבירות הנאות גופך המסתעפים מהדרכים הרחבים שהם המותרים לך מעסקי גופך והנאתך ולא יהיו המישרים במ אדם וזהו והוא יישר אורחותיך כלומר אם תדעהו כי שם הוא. **יהיה** הוא המיישר ולא ב"ו שמבלי בא במ אדם תפרוש. **ושמא** תאמר כתלמידי ריב"ז ע"כ רביט והלא דבריך אלה על איש אשר תורת ה' לא ישכח ומצותיו יצור לבו המה ומי כהחכם ומי ידע להזהר יותר ממנו ולהיות ה' נגד עיניו ולירא ממנו ית' יותר מע"י ב"ו ע"כ השיב כתשובת ריב"ז ואמר אל תהי חכם בעיניך ליזהר מעצמך בעצם כי גם שאודה שתדע ליזהר יהה מעבירות טרם יבואו אך בזאת תבחן אם רזדמנה לך עבירה וכבר באה אם תתגבר כארי ותסור ותפרוש ממנה ממורא ה' אשר הוא שם ולא ממורא ב"ו פן יבואו לראות וזהו ירא את ה' וסור מרע לומר מחמת יראתך את ה' סור מהרע אשר כבר אתה בו ולא ממורא ב"ו בל יהיה כרב עמרם שהוצרך לב"ו וזהו לשון סור שהוא לסור מהרע אשר אתה בו כבר:

פסוק ח

ארז"ל חש בראשו יעסוק בתורה אל תקרי לשרך אלא לראשך והוא על חסרון א' מהרישי"ן וגם למה יניח העיקר ויאמר שכל תרופת התורה תהיה אל מיחוש קל שבשרך ולפי דרכנו הנה כתבנו כי באמרו ושנות חיים כלל כל טוב העולם הזה שלא יחיה חיי צער זולתי של חיים וטובה והיה אפשר לומר כי גם שינצל מחלאים רעים ומטרידים אך שתים לא יעדרו ממנו מתילדים מעסק התורה בטבע והיה מקום לומר כי המה היו בכלל התשות כח שהתורה מתשת כחו של אדם שא"א בלתו והוא כי הנה צונו להקשיב לחכמה ולתבונה ולבקשה ככסף וכמטמונים שהוא בחקירה עיונית. **ב**' שנעסוק בה תמיד בל נשכח באמרו בני תורתי אל תשכח והנה כפי הטבע התמדת העיון תעכב העכול ותוליד מיחושים במעים ובשרירי הבטן אשר משם יסתעפו כלם ומהתמדת עמלו בתורה יבא עד דכא ותיבש גרם כי ע"כ ברך יעקב את ישששכר יהיו גרמיו כמטיל ברזל

לרבוץ בין המשפתים כחמור על בחינה זו עכ"א גם מאלה לא תחוש כי על הא' אדרבה רפאות תהי לשרך ועל הב' ושקוי לעצמותיך כי מוח עצמותיך ישוקה כי אשר חשבת למכאיב יחבש: **או** יהיה שיעור הכתוב הלא אם כמו זר יחשב לך היות יסורין בדלים מהעוסק בתורה מבשרך הנה תחזה כי הלא דברי אמת כי הנה התורה רפאות תהי לשרך וכו' ושתיהן שלא כדרך טבע כמדובר ואם כן תהיינה אלה לך אות ומופת על יתר הדברים כי השגחה הנה ולא בטבע שעל ידי עסקך בתורה יהיו לך שנות חיים: **או** יאמר כמז"ל בשחיטת חולין כי אין תרופה בטבע למי שיצאו או נתקלקלו תכונת מעיו ושרירי בטנו רק על ידי בעתה שיפחידוהו ואז יכוננו והפכו הוא לתרופת מי שנתייבש גרמו כי תרופתו השמחה והמנוחה כענין ושמועה טובה תדשן עצם וכמעשה דאספסיינוס על ידי ריב"ז באופן שתרופות השרר הוא עיקר כוננויות המעים ותרופות יבושת עצם הם הפכיים זה בבעתה וזה בשמחה ובמנוחה אמר ראה נא השגחת התורה על המחזיקים בה כי רפאות תהי לשרך וגם שקוי לעצמותיך כאחת. **אז** יאמר כי למיחוש השרר צריך דבר ממשיי כתחבושת ולעצם צריך משקה שמוח עצמותיו ישוקה והם הפכיים אמר כי שתיהן כאחת תעשה התורה מאליה לעוסק בה. **או** יאמר והוא הנכון פן יאמר איש הלא א' מהדברים אשר הבטחתנו ע"י התורה הלא היא אורך ימים בעה"ז והנה היה מקום לומר הלא יצדק במי שהיה בחור מעם ולאחת הסבות נקנסה עליו מיתה כי זכות תורה תקיימנו אך אשר תמו ימיו וכלה לחותו השרשי ותם כח בני מעיו ללכת בהן המאכל ויתרוקן מוח עצמותיו הלא פלאי פלאות צריך יעשו לו לחיות א' עכב נפשו בל תעלה למקומה שנית חדש ברייתו והשיב לחותו בו וכ"כ לא יעשה הוא ית' ליחיד מעם בתורת חסד חנם מנכוי מצות כאמרו חסד ואמת אל יעזבוך כו' על כן אמר אל תתמה על החפץ כי הלא רפאות תהי לשרך הוא כללות בני מעיך ושקוי לעצמותיך כי תחזיר הלחות שרשי אליך:

פסוק ט

ואל תאמר בלבבך לא יתכן יעשה כן בלא נכוי שכר כי במה אקדם ה' על זה. **כי** דע אפוא כי אין המלך הקדוש כבשר ודם שאלו יצוייר רופא ירפא את אשר כלו ימיו ויחייני לא יהיה יקר בעיניו לקחת מידו את כל הון ביתו והיות לו לעבד עולם וק"ו לשכינה כי הלא מה ה' שואל ממך כי אם החזיק לו טובה ואף אם בעל הון אתה לא יצוך כל הון ביתך תתן לצדקה רק כבד את ה' מהונך וכו'. ולבאר הכתוב נעיר כי הנה כמו זר נחשב שלא יצוה יכבד את ה' רק לבעל ההון וגם אשר לא יצוה כי אם לבעל תבואות כאומר כל תבואתך למה יגרע אשר לא יהיה בתבואות ועוד כי לא תהיה תפארתו יתברך למלא

אסמי בעל הון ורב תבואות רק להריק ברכה עד בלי די אל עני ונכה רוח ואשר כביר לא מצאה ידו וגם יראה בלתי מקושר אל הקודם:

אך אחרי אומרו שע"י עסק התורה הוא יתברך ייטיב לנו גם בעה"ז אמר אם אמור יאמר העבד ישראל לא יבצר או תקראנה אותו כאלה והשיגה ידו הון רב ורב תבואות ע"י התמדת עמלה של תורה ורפאות תהי לשררי וכו' או יחסר לחמי אם אמצא און לי ואעשיר הלא אירא באמרי שאודה לה' חסדו ובמו פי אהללנו הלא מזער הוא ובמה אקדם ה' ואין קצה לרוב חסדיו ואם יחסר לחמי מה תשיב על תוכחתי ומה אשיב אל לבי באמור אלי איה אפוא ברכת טוב אשר נידר לי שתורה ומצות שלום יעשו לי בעושר ורב תבואות ע"כ על הא' השיב באמרו כבד את ה' וכו' ועל הב' באמרו מוסר ה' בני כו' וביאור הענין אם ירבה הונך אל תחוש אל נכוי השכר כי הלא מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם בל תהיה כפוי טובה לבד כי הלא אף בהיותך בעל הון רב לא יקח ממך לא מחצה ולא שליש או רביע עם שהכל שלו כי אין לה' חפץ בכסף רב כסף ורב תבואות כי א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו וכו' והנני מלמדך להועיל כבד את ה' וכו' והוא כענין המוציא הוצאות רבות על נכסי אשתו דקיימא לן שאם אכל גרוגרת א' דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הנה כי אשר הוא דרך כבוד אין לו שיעור ועולה כנגד הוצאה רבה והן המה דבריו אלה לומר גם שהרבה והפליא חסדו לך הוא יתברך לא יבקש מידך אפי' כאריס רק שאפי' לא תהיה די התייחס למתנה כי אם לכבוד בעלמא כי מעט הוא כי אין חפץ לה' במתנה מרובה כי אם בכבוד והודאה כי לא ידמה הנותן מתנה יפה לעני בחרפה ובוז לפרוטה א' דרך כבוד וזהו כבד את ה' וכו' כלומר כבוד אני חפץ אף כי מזער הוא ולא רוב ממון ואפי' יהיה מהונך שיש לך הון רב וכמז"ל על פסוק עשר תעשר אריס אינו מוריד הגשם ולא מצמיח התבואה ולא משיב הרוח ונוטל מחצה או שליש וכו' אך ה' עושה כל ואינו נוטל רק א' מעשרה וכן ומראשית כלומר ולא כל ראשית תבואתך גם אם רבה היא ומה גם לבעל המעט ובלבד שיהא הונך ותבואתך כלומר משלך ולא מזרים אתך רק בלי צירוף גזל וחמס כי הוא יתברך שונא גזל בעולה וזהו מהונך בל תהיה כגייפא בחיזורין ומפלגא לבישייא וזה הורנו יתברך במצות ביכורים שצונו להוליך תאנה ואשכול ענבים א' על שכמנו עד המקום אשר בחר ה' ולחרוד כל חרדת הכבוד הכתוב במשנה תורה על שוה פרוטה:

פסוק י

והביטה וראה מה גדלה חסדו יתב' כי אשר תכבדהו מהונך כו' לא יחשבהו תחת כל הטובה אשר כבר היטיב לך כי אם עוד יקבע לך שכר על הכבוד אשר תכבדהו מהונך

והוא וימלאו אסמיך שבע כו' נוסף על הקודם כי אין חפצו יתברך שנחזיק לו טובה על הנוגע אליו יתב' כי אם צדקנו מה נתן לו רק להכין לנו הכנה לשוב להרבות להיטיב כי הן הוא משוש דרכו יתברך: **אמר** הנה ימלאו מעצמם באוצר אשר אתה לא מלאת ולא אומר לך שיפרצו האוצרות החוצה כאשר ביקבים פן ישלוט העין רק בכל תוכם וזהו באסמים מקום הסמוי מן העין אך יין ביקבים למה שהן יקביך יפרצו יותר מאשר ימצא תירוש באשכול כי לא יורגש כי מה' יצא הדבר כי יעלה על רוח הרואים כי הענבים אשר ידרוך הדורך שלמים ומלאים עסיס המה במזגם ולא ימעיטם עין רואה גם כוון באמרו שבע כי יתייחס לשבע וריבוי בהצטרף שיעור הטבעי אל הנוסף רק שאשר ימלאו שהוא המילוי הנוסף יהיה שבע בלי הצטרפות מה ששמת באסמיך כברכת יצחק אשר ברכו ה' מאה שערים על הראוי שנמצא היתה הברכה יתירה על העיקר צ"ט פעמים: **או** יאמר שבע לומר גם אם כבר מלאתם אתה חטה ושעורה אני אמלאם שבע שהוא תואר אל הברכה והשביעה שיהיה הכל שבע כי הן מעט אשר תתחיל לאכול תשבע כענין האמור ברות כי ישתלח איכות שבע באסמיך ואשר היה בו די לשנה יהיה לשנים רבות וזה באוצרות המלאים אשר להם תקרה וחומה סביב ואין מקום גם לריבוי הכמות אך ביקביך הפרוצים מלמעלה יפרצו וירבה היין גם בכמות: **ואמר** וימלאו בוא"ו לומר הנה תכבד ה' מהונך ומראשית תבואתך אשר הוצאת מהשדה אל תחשוב איחל לברכך עד תזרע השדה שנה שאחריה ואצוה את הברכה בשדך כדרך הברכה להשתלח בזרע האדמה רק מיד וימלאו אסמיך כי באוצרות עצמם שם אברכם וזהו כבד כו' ומיד וימלאו כו' או זולת שכרך השמור לך לע"ה וימלאו מפירות המצות זהו אם ברך יברכך ה':

פסוק יא

אך אם תראה כי אדרבה תרעב ללחם אל ירע לבבך לאמר היכן השלום שנתוסף לי כי הלא אל יצא עתק מפיך לומר כי אל אמונה מבטיח ואינו עושה חלילה כ"א תראה את עצמך בחוסר כל:

מוסר ה' כו' כי אני יסרתי חזקתי זרועותיך וכן שמעתי אומרים שקדמני החסיד הרב רבינו יונה ז"ל בסמיכות הלז עם פסוק הקודם עם שלא זכיתי לראות ספרו ועל פי דרכנו ינעם שמקושר מלמעלה. **ועדיין** ראוי לשית לב אל כפל ענין ומלות שונות מוסר ותוכחות תמאס ותקוץ ונכנס בשתים מוסר ותוכחות ויצא בא' כי את וכו' יוכיח ולא אמר ייסר. **אך** הן אמת כי שני מיני יסורין הן המוצאות את הצדיקים יש תיסרהו רעתו ויתמוגג בעונו כי אין צדיק אשר לא יחטא ויש יסורין בלי עון ירוצון ויכוננו לא פשעו ולא חטאתו כי אם ה' חפץ דכאו לאשמת העם לכפר בעדם כאשר מצאנו ראינו בשלמים וכן רבים

כר' אלעזר בר' שמעון ורבינו הקדוש ודומיהם מרימי עול עון עדת ה' על לחיהם כי ע"כ בכה ר' חייא בשמעו קול מבשר רפואות רבו על שהתעתדו לצרות על דברי הבצרות ועל המעוברות והסוג הזה הב' ההוא יקראו יסורין של אהבה וארז"ל כי בזאת יבחן אשר המה מאהבה ואשר מחמת מוסר כי אשר המה לסליחת עון יש בהם ביטול תורה ואשר מאהבה אין בהם ביטול תורה כי קלים היו יסורין של אהבה מיסורי עונש ולכן אחשוב כי כנגד שניהם דבר הכתוב הזה ואת הדבר הקשה קרא מוסר כמד"א תיסרך רעתך יסר בנך כי יש תקוה וליסורי אהבה קרא תוכחה כד"א תוכחת מגולה מאהבה מסותרת שהוא אצלי כשהוא מאהבה מסותרת וביאר הכתוב הזה אם זך וישר אתה ועתה יעיר עליך חלי ומכה או חוסר לחם אם משסת את כל כלי מעשיך ומצאת עון אשר חטא מוסר ה' בני אל תמאס ואף אם אף אתה ולא עון לך וקלו יסוריך שאין בהם ביטול תורה אל תקוץ ולא תגעל בתוכחתו לומר לא הן ולא שכרן:

פסוק יב

ולא אומר לך טעם לפגם המואס במוסר כי הלא פורע חובך אתה ולמה תקפיד אך אתן לך טעם לשבח קבלת התוכחות אף אם לא עון לך והוא כי הנה נתחבטו הראשונים על מה זה יתיסר אשר לא חטא על הנפש ויש אומר כי לולא איזה חטא גם שיהיה קל לא ייסרנו יה גם יסורין של אהבה. **והנכון** אצלנו שעם היותו זך בלי שמרי חטא או עון ירצה הקב"ה לזכותו שיסבול עון דורו שתהיה זכות הרבים עליו ותגדל מעלת מחיצתו ע"י כן גדר נמרץ כי בגלל אשר ה' חפץ דכאו החלי עוד יוסיף על אהבתו אשר אהבו אהבה עזה מאד וכמז"ל על פסוק ה' אמר אלי בני אתה שפי' על מלך שמקבל יסורין בעד ישראל וזה לשונם כעבד שעשה לרבו קורת רוח ואמר לו מחבבנא לך כברי ע"כ. **הנה** יראה מרז"ל שסובל יסורים בעד ישראל שהם יסורי אהבה מחבבו הוא ית' על מה שאהבו ומעלהו מגדר עבד לגדר בן כאמרו כעבד וכו' ואמר לו כו' וזה אפשר תהיה כונת מז"ל ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומה אם בהן עבד יוצא לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם לכ"ש והוא אצלי ממש שהבא מהדין כנדון שע"י יסורין יוצא העבד מנדר עבד איש אל גדר בן שהוא בכלל ישראל הנקרא בן לה' כפשוטו ועל כן נקרא בן חורין כי בא אל גדר כן וע"ד זה איש הישראלי על ידי יסורין של אהבה יעלה מכלל עבד ה' לבן. **ואין** לומר שעמנו שיוצא לחירות מנגינותיו כי הלא במסכת ברכות נדרשת בפי' דרשה זו על יסורין של אהבה שהן בלי עון. **העולה** מזה כי ע"י יסורין של אהבה יעלה מקבלם אל חבה יתירה לפניו ית' כאב את בן וזה יאמר פה לתת טעם אל יסורי אהבה בל יקוץ מקבלם ואמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח לומר הן אמת כי יאהבנו טרם התוכחת כי את אשר

כבר יאהב יוכיח ושמא תאמר א"כ מה יתרון לו עתה אחר התוכחת לז"א וכאב את בן ירצה לומר הנה באהבה יש גדרים יש גדר אהבת הרב את עבדו או משרתו אך לא תהיה רצוגו שלמה עמו באהבתו אותו כאהבת אב את בנו והנה מתחלה יאהב אותו אהבה סתמית ויוכיחנו אך יתוסף עתה שכאב את בן ירצה אותו וזה אמר וכאב בוא"ו כי היא הוראת מה שיתוסף בו ושינה מאהבה אל רצון לומר גם שישראל דרך כלל יקראו בנים למקום ויאהבם כאמרו בנים אתם לה' אלהיכם וזהו דרך כלל מפאת נפשותם אך לא שכל א' יעלה על רצונו ית' באהבה עזה מאד כאב את בן שנפשו קשורה בנפשו אמנם אשר יוכיח ה' יסורין של אהבה יעלה על רצונו ית' כבן וזהו ירצה: **או** יאמר וכאב את בן וכו' שלא נשוה תוכחתו ית' אל הצדיק כהוכיח האב אל הבן כי אף שאהבת עולם יאהבנו בעת יוכיחנו ובשבט יכנו לא יבצר מלהראות לו בפנים זועפות וגם שלבו לא כן עמו בעצם בהוכיח אותו כאשר בעת ירצהו או יפיק רצונו אמר כי לא כן הוא ית' עם הצדיק כי אם שאף בעת שיוכיח הוא כאב את בן ירצה כלומר כאב את בן בעת שירצה אותו ויפיק רצונו ולא בעת שיוכיחנו או יאמר כי אף בעת שיוכיח ירצהו כאב את בן:

פסוק יג

ראוי לשום לב מה היא סחרה ומה היא תבואתה ואיך יעריכנה ככסף וחרוץ והם טפלים אליה ולא עוד אלא שאמר שסחרה טוב מכסף שיורה אך לא מחרוץ חלילה ועוד שהוא הורס מאמרו זה באמרו יקרה היא מפנינים והלא מתחלה לא אמר רק שטובה היא מחרוץ שיורה אך לא מפנינים: **אמנם** הלא ידענו כי הנקרא חכמה הוא לימוד תורה שבע"פ אחר ידיעת תורה שבכתב אסור ללמד בשכר כדבר שנאמר כאשר צוני וכו' מה אני בחנם כו' ועל כן תגדל אשמת אשר לא ילמד כמאמרנו במאמר הכתוב הוי כל צמא לכו למים כו' בלוא כסף ובלוא מחיר והנה דרכו של עולם הוא כי הנקנה בדמים יקרים חשוב יותר מהניתן בחנם כי ע"כ נחשבו יקר חרוץ ורב פנינים כי מיעטו אמר ראו עתה כי לא זה דרכה של תורה כי אשרי אדם מצא חכמה כלומר שמצאה בחנם כדינה ואדם מעצמו יפיק תבונה בלא כסף ובלא מחיר:

פסוק יד

כי לא לקוטן ערכה חלילה תנתן חנם כי הן אמת כי טוב סחרה אם היית קונה אותה בכסף כסחורה מסחר כסף טוב טוב הוא לקנותה מקנות מסחר כסף וקנות התבואה שהיא תבואת החכמה שמזריעת החכמה בלב יוליד תבונה היא טובה מחרוץ:

פסוק טו
כי לא מהנתן בחנם יראה לך הוראת היותה בלתי יקרה כי הלא יקרה היא מפנינים ואשר נתנה בחנם הוא כי מי יוכל לשלם שכרה כי הלא כל חפציך לא ישוו בה הכולל זהב וכסף ורב פנינים שכולם בלתי שוים לפניו ומה דמים תערכו לה:

פסוק טז
כי הלא ארך ימים בימינה כו' לומר הלא תדמה התורה אצל טוב העולם הבא והעולם הזה לרב וב' תלמידים שהגדול עומד ממינו והקטן לשמאלו והוא באמצע כן התורה אלהית בימינה נצב אורך ימים ובשמאלה העושר והכבוד והלא כל חפציך זהב וכסף ורב פנינים לא יעלו למעלה מעושר וכבוד ולא יערכו רק אל הטפל אליה אשר משמאלה אל המשמאילים בה ואיך כל חפצים ישוו בה בעצמה אם יחד כלם אינם מערך עצמותה ולא מערך הנצב בימינה רק מערך אשר בשמאלה: **וענין** המשל הזה כי כאשר בהיות רב בין ב' תלמידיו א' מהימין וא' מהשמאל אשר יחפוץ להתקרב אל הרב מחמת עצמו הלוך ילך אליו בדרך ישרה נכח פניו אך הקרוב אליו לא מפאת עצמו רק לדבק בתלמיד הגדול שבימינו או הקטן שבשמאלו לא יבא מנכח פניו רק יטה אל הנתיב הפונה אל צדו ימנית אשר בו התלמיד הגדול או אל אשר מהשמאל אם מגמתו אל הקטן כן הדבר הזה כי התורה הנצבת בראש הומיות לקרוא לעוברי דרך לכו לחמו בלחמי ובימינה אורך ימים ובשמאלה עושר וכבוד והוא כי הבא נכח פניה ואין כל מגמתו רק להחזיק בה מצד עצמה כי קדושה היא לאין תכלית או מצד היותה תורת ה' ותמימה ומשיבת נפש הלא הן הדרכים הרחבים הפונים נגד פניה ואל צדה הימני יחלק נתיב הוא להולך אליה להשיג אורך ימים לאהבת האושר ולקבל פרס אורך ימים בעה"ב ונתיב צר שני הוא ההולך אליה משמאלה על השגת העושר והכבוד בעה"ז:

פסוק יז
ומה בין זה לזה אמר דרכיה דרכי וכו' כלמר דרכיה הפונים אליה נגד פניה הלא הוא בחינת הדבק בה מצד קדושתה או דרך שני להיותה תורת ה' תמימה הלא כל דרכיה אלה הם דרכי נועם ואין למעלה מהם ולא שאגעל בנתיבותיה הם בחינות שבימינה ובשמאלה לגמרי כי הלא גם כל נתיבותיה אפי' אשר למשמאילים בה שהוא על עושר וכבוד לא יחוייב מכשול כי גם בה יש שלום שמתוך שלא לשמה בא לשמה:

פסוק יח
אמנם עם כל זה עשה זאת אפוא והחזק בה מבחינת עצמה כי הלא עץ חיים בעצם היא למחזיקים בה בעצמה וגם תומכיה המחזיקים ביד לומדיה אם הוא על בחינת הנוגע

אליה ולא להתכבד בנדיבות לעיני רואיו וזה תומכיה הוא מאושר ולא אמר מאושרים על דבר שגם בתומכיה מפאת עצמה לא יבצר משוללים מכל פניה מה רק לאחד מעיר עכ"א ותומכיה הרבים לא כולם יאושרי בעצם רק אחד מכלל מרובים: **או** יאמר עץ חיים וכו' ענין מאמרנו על פסוק כי בצל החכמה וכו' שאחר שהשוה חופת הזן את הת"ח באמרו כי בצל וכו' אמר אל תתמה באמור למה לא יהיה יתרון ליודע החכמה כל המחזיק בכסף כי אם השויתיו בחופה הנה יתרון דעת החכמה על הזן אותו הוא כי תחיה בעליה בקבר ששפתותיו דובבות מה שאין כן לזן אותו ועל דרך זה יאמר עץ חיים היא לשני המחזיקים ואוחזין בה שהם נפשו וגופו בקבר ששפתותיו דובבות אך ותומכיה בממון מאושר בחיים הנז' א' מהם הוא נפשו אך לא גופו בקבר כחכם עצמו:

יג **או** יאמר הנה כתבתי לך כי זולת אושר העה"ב המושג על ידי התורה יש ויש גם בעה"ז עושר וכבוד ורפאות וכו' אל תבהל ברוחך לומר איגע בחכמה ובתבונה להעשיר ולהשיג שנות חיים ושלום יוסיפו לי בזה העולם או לומר אלמד לשמה כדי שאהנה לאכול פירותיה בעה"ז על פי דרכי כי הנה אשרי אדם מצא חכמה כלומר במה שהיא חכמה באמת מצד עצמה ואדם יפיק מהחכמה תבונה:

יד **ולא** תהיה לו התורה ככסף שקונים בו סחורה כן יעשה אותה כלי ודמים לקנות בה טובות העה"ז כי גם שטוב סחרה וכו' שמסתחרים בה המשמאילים לעסוק בה לשם עושר וכבוד שהיא להם לקנות סחורה לבד טובה הוא להם מסחר הנקנה ע"י כסף שגם החכמה נשארת בידו עם העושר וכבוד מה שאין כן בכסף שיחסר מהקונה וימצא למוכר וגם שמתוך שלא לשמה בא לשמה וגם הבחינה השנית והיא תבואתה הוא פירות התורה שלוקט ואוכל בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב מעין תבואה טובה מחרוץ כי לא בחרוץ יבטח ברפאות לשררו ושקוי לעצמותיו ואורך ימים וכו' וכיוצא וזהו ומחרון תבואתה:

טו **אך** אתה אל תשית לבך אל א' משתי אלה כי הלא גם שהבחינה הא' טובה מכסף והב' מחרון יקרה היא כלומר מצד עצמה מפנינים וכל חפציך אשר תתאוה מחפצי טובות העה"ז לא ישוו בה ולמה תפנה דרך השגת חפציך הם טובות העה"ז בשום א' מב' הדרכים כי אם מצד עצמה:

טז **ולא** שיחסר מבוקשך בכל א' מהדרכים הנז' כי הלא אורך ימים בימינה כמ"ש ז"ל לעוסקים לשמה ולמשמאילים לשם טובות העה"ז עושר וכבוד אך מי פתי יסור מהשיג אורך ימים בעד עושר וכבוד העה"ז ההוה ונפסד:

יג **או** יאמר אשרי אדם מצא חכמה מה שאין כן מוצא מטמון זהב וכסף שאינו מאושר כי זולת אימת מלכות גם מרבה דאגה ואדם מלבו עוד מעצמו יפיק תבונה זולת זו:

יד **והוא** כי טוב להסתחר בה מבממון והוא מז"ל על פסוק כי טוב וכו' אדם קונה חפץ בדמים נמצא החפץ בידו ולא הכסף אבל אם תלמד הלכה לחברך כדי שילמד לך אחרת נמצא זו וזו ביד כל א' וזה יאמר ואדם מלבו יפיק תבונה לומר כי טוב סחרה שזה וזה בידו מסחר כסף שאין בידו כי אם החפץ ואם אלמד תבונה שהבינותי מתוך החכמה בשכר שילמד לי הוא מאשר הבין הוא זולת שזה וזה ביד כל א' הוא חשוב מחרוץ:

טו **והן** אמת כי מרוח מבינתך לא תשוער החכמה רק לטובה מכסף ומחרון אך דע לך כי יקרה היא מפנינים וכו':

טז **ושמא** תאמר הלא אם אעשה כל עסקי וסחורתי בתורה מתי אעשה לביתי ומאכל שולחני כי אין בית הבליעה פנוי אל תחוש כי אתה דע לך כי גם שעיקר שכרה לעה"ב שאורך ימים בימינה שהוא בע"ה הלא גם בשמאלה שהוא בעה"ז לא יבצר עושר וכבוד כי להיות התורה מלמעלה ימינה תתייחס אל הע"ה כנודע ושמאלה העה"ז:

יז **וגם** שלעוסקים בה שלא ע"מ לקבל פרס בעה"ז יש ויש פנות ודרכים רבים לבא אליה או מפאת אשר לה משפטים ישרים ותורות אמת או להתעגג בה בעה"ב אי כל קדושתה או למה שהיא תורת ה' עם היות שדרכיה הרחבים האלה להשיגה כולם דרכי נועם וכל נתיבותיה הבלתי רחבים ונאותים הרבה כלומד אותה על יפי חכמתה או לחדד שכלו וכיוצא שאינן כשאר הבחינות הנז' גם באלה יש שלום שאינו כלומד כדי שיקראוהו רבי או להשתרר שאין שלום אמר ה' לרשעים כמז"ל שמוטב שנהפכה שליתו על פניו כי היא לו לרעתו אף ע"פ כן שדרכיה אלה ונתיבותיה לא בלתי טובות:

יח **הנה** איעצך אל תפן אל שום בחינה רק להדבק בה כלו' מצד בחינת עצמה וקדושתה כי היא חכמתו יתברך כי עץ חיים היא למחזיקים בה כלומר בה מבחינת עצמה וקדושתה שהוא יותר מאמרו אורך ימים בימינה וע"כ עשה זאת אפוא בני והחזקת בה ואם תראה תצטרך לתומכים לפרנסה ומזוני אל תאמר הלא התומך בידי ועושה פרקמטיא לי או מטיל מלאי בכיסי יגרע זכותי כי משלי יתנו לו לא תירא מזה כי הנה עץ חיים לגמרי היא למחזיקים בה הם האוחזין ועוסקין בה כמוך כמד"א והחזקת בו ובלעדי זה ותומכיה מאושר מאתו ית' כי גם שארז"ל כי בצל החכמה בצל הכסף נאמר על השואת התומך לעוסק בה הוא על הסתופף שניהם תחת צל א' או דומה לו אך לא כל העומדים חתחת צל יהנו בשוה כמאמר המדרש על ועץ החיים בתוך הגן שתחת צל עץ החיים יסתופפו כל בעלי תורה ואין ספק כי אין שכר כולם שוה עם היותם תחת צל אחד ובל יאמר איש תחת מה יעשה הוא ית' כדבר הזה והלא לולא תמך ראובן בידי שמעון היה שמעון מתבטל חצי עסק תורתו או כלה ולמה לא יאכילוהו מחלק שמעון

עצמו על כן הטיב אשר דבר ותומכיה ולא אמר ותומכיהן לומר לא יעלה הוא יתברך על התומך כתומך בידי המחזיקים ואוחזים בה רק כתומך את התורה עצמה ועל כן היא תתן לו משלה:

יג **או** יאמר אשרי אדם וכו' במה שנתעורר על אמרו מצא לשון עבר ויפיק לשון עתיד ולא אמר הפיק והוא פן יאמר איש הלא די לי לקבל מרבותי כל חכמתם ומה לי עוד לחקור ולעמול להפיק תבונה מלבי דבר מתוך דבר לז"א הן אמת כי אשרי אדם מצא חכמה אשר למדוהו אך עם כל זה זאת עצתי שאדם מעצמו יפיק גם תבונה מתוך הנלמד:

יד **כי** הלא אם החכמה אשר ילמדוך טובה מכסף התבונה שתבין טובה מזהב. **וזהו כי** טוב סחרה של תורה היא החכמה שתקנה מרבך כקונה סחורה מאת הסוחר בדמי שמוש סופרים ויתר הדברים שמנו ז"ל שהתורה נקנית בהם הוא טוב מכסף הלא ומחרוץ טובה תבואתה היא התבונה אשר תוציא מדברי החכמה כתבואה היוצאת מגרעיני החטה:

טו **ולא** תאמר הלא טוב לי אחר למוד החכמה אעשה לביתי ולא שאעמול להבין מעצמי שהיא מלאכה שאין בה די לכל ימי חיי לז"א יקרה היא וכו' לומר הלא מאליך יהיו לך כבוד ועושר עד אין קץ על דבר הכבוד יקרה היא מפנינים שהוא היקר והכבוד. **ועל** העושר אמר וכל חפציך כלומר כל חפצים האפשריים לך לחפוץ כדרך אנשים לומר מי יתנני בעל הון רב או מלך או שר או קיסר הנה כל אלה לא ישוו בה ולמה תעשה עקר מהדברים הטפלים לה:

טז **ועמדו** נא וראו רמז גדלה כי אורך ימים בימינה וכו' והוא כי הלא הארון היא התורה היה בקדש הקדשים במערב ומנורה בדרום ושולחן בצפון והנה רז"ל ייחסו המנורה לאור העה"ב כמז"ל במדרש אמר הקב"ה האירו לפני במקדש כדי שאאיר לכם לעה"ב והשולחן הוא העושר והמלכות כנודע ושניהם רמז אל ב' סוגי השפע כמבואר אצלנו במקומו והנה העומד במערב יהיה מה שבדרום לימינו ומה שבצפון לשמאלו וז"א אורך ימים היא המנורה לפי הרמז בימינה של תורה שבארון במערב ובשמאלה השולחן בצפון שהוא עושר וכבוד ומזה תראו יתרון העוסק בתורה כי היא העקר ובימינה האורך ימים ובשמאלה עושר וכבוד אשר כל חפציך הם תחת אשר בשמאל בלי ספק ואל יראה כמו זר ידבר שלמה על מה שלמטה במקדש ויתבאר על מציאות העליון כי מקבילות המה הענינים של מעלה אליהם ואל ימין סוד התורה הוא ענין אורך ימים ומתייחס אל שמאלה הוא העושר והכבוד והכל הולך אל מקום א':

יז **אמר** הנה החכמה והתבונה אשר אמרתי רבו דרכיה יש דרך פשט ויש דרשה ויש רמז ויש סוד אל יעלה על רוחך כי לא יושג אושר רק לדבק בסודה בלבד כי הוא הקרוב אל

ה' כי הנה כל דרכיך לבא אליה הם דרכי נועם להשיג נועם ה' הוא שפע עליון מלפניו ית' וגם בכל נתיבותיה שבכל אחת מהן יש שלום והתקשרות זה עם זה עד דרך סודה שבמלוא העליון. **באופן** שדרך כלל עץ חיים היא למחזיקים בה באיזה דרך שיחזיקו והטעם שכל נתיבות ופממיות שבכל דרך מהן שלום והתקשרות כי יפלס נתיב הפשט עד הסוד והיו לאחדים נאחזים זה בזה כנודע כי ענין שלום הוא התקשרות באמת. **או** יאמר על דרך זה שבכל א' מנתיבותיה ובחינותיה שיעסוק בה ימשך ממנו שלום שהוא היות על ידו מרבים שלום בעולם הוא התקשרות העולמות לשלשל השפע העליון והוא אצלי מז"ל ת"ח מרבים שלום וכו' אל תקרי בניך אלא בוניך שהוא שבונים העולמות מקושרים זה על זה כבונה אבן על אבן והוא על ידי רוחניותה העליון לקשרם. **או** יאמר כי דרך סוגי החכמות להיות להן הקדמות ודרכים כוללים לבא אליה בהן ולפעמים הם בלתי מתקבלם וכן המעמיקים בנתיבות היקשי ודקדוקי החכמה לפעמים תולדות מתנגדות זו לזו כנגד ב' אלה אמר כי בחכמת התורה לא כן הוא רק דרכיה הרחבים וכוללים נעימים ומתקבלים המה ונתיבותיה הצרים בחקירות דקים שלום כי כלם צדקו יחדו. **או** יאמר טוב לעסוק בה מבחיצוניות כי בזרה אין דרכיה הרחבים של טעם ה' וגם בנתיבות הסתעפות חקירותיה רובם מלחמה לה משא"כ בתורה כי דרכיה נועם וכל נתיבותיה שלום עם ה' על כן אותה תבחר ותקרב:

יח **עץ** חיים היא וכו'. אמרו רז"ל שידבר על המחזיקים בידי לומדיה ולדעתם יאמר אין צריך לומר לומדיה כי אם גם למחזיקים היא עץ חיים כענין יששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה וימשול הדבר אל עץ חיים ולא אמר אורך ימים למה שהעוסק בתורה בעצמו חיי עולם נטועים בתוכו ובאיכותו כי היא באמת חיי עולם ועליה נאמר ובחרת בחיים והמחזיק בידו שלא ירפה ממנה גם הוא ימצא חיים אמר שידמה המחזיק הלז לנוטע אילן ומשקהו ומקיימו לאכול מפריו שאם יצוייר יטע איש אשל שפירותיו יהיו חיים ממש ואכל וחי לעולם מה מאד גדלו מעשיו וכן זה הדבר המחזיק ביד הלומד אשר יעמידנו ויאכילנו וישקנו למען יתמיד להפריח ולהוציא פירות תבונת התורה יום יום הוא כמעמיד ומשקה אילן שפירותיו חיים ויאכל מהן מעמידו וחי לעולם כי התורה עצמה מפרחת ועושה פירות בתלמיד חכם ההוא וגם אשר לא יהיה למחזיק ולמעוז בעצם כי אם תומך ומסעד בדבר מה גם הוא יאושר לפי ערכו וזהו ותומכיה מאושר ויאמיר בהלומד משא"כ לתומך ביד עוסק בחכמה זולתה. **במדרש** אמרה תורה לפני הקב"ה כתיב בשמאלה עושר וכבוד למה בני עניים אמר לה להנחיל אוהבי יש ומפני מה הם עניים בעה"ז כדי שלא יתעסקו בדברים אחרים וישכחו התורה ע"כ: **והנה** ב'

השאלות נראות א' זו אחר זו ובתשובות מתחלפות. **אך** לזה נשית לב אל שנותו את טעמו לומר בא' בני ולא בב' ואמרו בב' בעה"ז ולא בא' והוא כי אשר לא תופשי התורה המה אין ספק כי גם להם ישפיע הוא ית' להצליחם ולקיימם בעולם הזה כי לא תוהו בראו אמנם למעלה מזה הוא מעלת הת"ח בהצלחתו כי למה שהם בני תורה יאכילם הקב"ה מפירות תורתם והנה שאלה א' על בחינה זאת הב' כתיב בשמאלה וכו' שהוא מפירות התורה וא"כ למה בני למה שהן בני תופשי התורה הם עניים ולא יהנו מעושר הטפל אל העיקר כשמאל הטפל אל הימין הם הפירות הטפלים אל הקרן והשיב הוא יתברך להנחיל אוהבי י"ש עולמות על כן אני מצרף להם הפירות לשכר שיהיה הכל קרן קיים ובל יחסר מהן י"ש העולמות חזרה ואמרה גם שלא יהיה מבחינת היותם בני כי אם כאלו לא למדו תורה היחסר מהן הצלחה מפאת היותם בעה"ז כי לא תהו בראתו אותה הצלחה תן להם ותשמור להם גם מה שהוא פירות תורתם כדברך לז"א טעם אחר כדי שלא יתעסקו וכו':

פסוק יט

יאמר הנה כתבתי לך כי ע"י התורה תאושר בעה"ז ובבא אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד מורא לא יעלה על ראשך לומר אולי גם בעושר וכבוד אתי אהיה מעותד לצרות המתרגשות בין מאשר יתילדו מקורות תבל וטבעיו הארציים או מגזרת המזל על פי עולם הגלגלים או מלמעלה משניהם כענין בצורת שהוא מפתח שלא נמסר לעולמות אלו רק בידו יתברך ומה יסכון לי מה שבשמאלה עושר וכבוד להמלט מאלה ומה גם אם כוללות יהיו. **אל** ירך לבבך כי הנה מאליך תנצל מכלם כי הלא ה' בחכמה היא חכמת התורה יסד ארץ הוא עולם השפל ובתבונה כונן שמים אשר בם המזלות:

פסוק כ

ובדעתו תהומות נבקעו להמטיר על הארץ כד"א תהום אל תהום קורא לקול צנוריך שהוא מה שלמעלה מהכל שלא נמסר לזולתו סדרו הוא יתברך על ידי דעת התורה וכן ושחקים ירעפו טל ואם כן אפוא אחר שמהות כל זה נעשה ונסדר על ידי התורה יחוייב שבהתעסקך בחכמה ובתבונה ובדעת התורה שאין צריך לומר שלא תירא מהם כי אם שעל ידך יכוננו באמת: **והנה** באשר ייחס הטל אל שחקים יתכן להמתיק האמור על נכון והוא על פי מאמר רז"ל פ' אין דורשין באמרם כי ז' רקיעים הן. **וילון**. **רקיע**. **שחקים**. **זבול**. **מעון**. **מכון**. **ערבות**. **ואמרו** שברקיע הב' בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכו'. והנה קצת מגדולי האחרונים כתבו שז' גלגלים שמנו חכמי התכונה שהם שצ"ס חנכ"ל הם ז' רקיעים שמנו רז"ל והלא כמו זר נחשב יהיה זה דעתם שהרי אמרו שבשני

חמה ולבנה כוכבים ומזלות והלא בגלגל הב' אין בו רק כוכב לבד וגם החמה הוא בד' ולא בשני ולבנה בא' וכוכבים ומזלות בשמיני ועוד איך יהיה חמה ולבנה בגלגל אחד וזה מקיף בשנ"ד יום י"ב פעמים וזה בשס"ה ימים פעם אחד עם היות שחזרו והודו שמזל קבוע וגלגל חוזר ועוד שבשלישי לחז"ל שוחקים מן לצדיקים כמ"ש שם שעל הן נקרא שחקים ואין בו שום כוכב ולא עוד שמאמרם ששוחקים מן שהוא דבר רוחני לעתיד לבא יראה שיש ברקיע ההוא רוחניות מה והלא ידענו כי הז' הגלגלים גשמיים הם ועוד שאם זבול הוא הד' הוא גלגל חמה איך אמרו רבותינו ז"ל שבו ירושלים ובית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב וכו' שנאמר בנה בניתי בית זבול לך ומי יעלה על רוחו שב"ה שלמעלה הוא בעולם הגלגלים למטה מעולם המלאכים ושיהיו למעלה מב"ה של מעלה מאדים צדק שבתאי וי"ב מזלות ועוד שאין זה כבוד ב"ה יהיה סובב סובב בעולם בגלגל החוזר ויהיה פעם למטה מהארץ ופעם למעלה ולא עוד אלא שארז"ל שהוא מכוון כנגד ב"ה של מטה ואיך יהיה מכוון והוא סובב תמיד ומי יתן ולא היה אלא סבוב אחד בשנה בתנועתו הטבעית מן המערב למזרח ולא פעם בכל יום על ידי הגלגל יומי שיסובבנו מן המזרח למערב וחלילה לב"ה של מעלה מטלטול זה ועוד שהלא בחמישי אמרו רבותינו ז"ל שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה וכו' ואם כן נמצא עולם המלאכים בגלגל מאדים ולמעלה מהם צדון ושבתאי ומזלות שהם מעולם הגלגלים ועוד שבששי אמרו שבו טללים רעים וחדרים של סופה ומערה של קיטור כו' ואיך יהיה בגלגל צדק כל הרעה ההיא והוא הפכה ועוד כי בז' שהוא ערבות אמרו שם אופנים ושרפים וחיות הקדש וכסא הכבוד ומלך אל חי וקיים רם ונשא שוכן עליהם בערבות שנאמר וכו' ואיך יתכן תהיה כסא הכבוד בגלגל שבתאי ועוד שיהיה גלגל המזלות וגלגל יומי למעלה חלילה ועוד שמעולם לא נמצא בדברי רבותינו ז"ל גלגל ערבות או גלגל זבול או גלגל שחקים וכיוצא כי אם בשם רקיעים יקראום תמיד אך גלגל חמה וכו' שלא ייחסום רק אל ז' כוכבי לכת ועוד שהם אמרו כי מכל רקיע לשלמעלה ממנו מהלך ת"ק שנה ועל פי חכמי התכונה אין דבר פנוי בין גלגל לגלגל שע"כ יעצור כח גלגל היומי לסבבם מן המזרח למערב יום יום הפך סבובם הטבעי ואילו יצוייר היה פנוי מהלך שעה בין גלגל לגלגל לא היה היומי יכול להפכם ומה גם עתה בין כל א' מהם לחברו מהלך ת"ק שנה והם ז' הפסקים מהשיעור הרב הזה ועוד למה לא מנו רז"ל ט' לכלול גלגל המזלות והיומי או י' לדעת האומר שהם עשרה ועוד שהרי רז"ל עצמם מחלקים בשצ"ם חנכ"ל בגמרא ואיך יאמר שכולם ברקיע הב' שהוא גלגל א'. **אך** אין ספק כי רקיעים לחוד גלגלים לחוד והוא כי לא יכחישו רז"ל שלכל כוכב מז' כוכבי

לכת יש לפחות גלגל א' ולמזלות אחד זולת היומי אלא שלכל הט' הגלגלים הגדולים עם הקטנים הנמצאים בתוכם הכל כוללו בכלל רקיע א' ודעתם ז"ל שהראשון אינו משמש רק נכנס שחרית וכו' כמז"ל פ' אין דורשין ולמעלה הימנו ט' הגלגלים הכוללים חמה ולבנה ויתר ז' כוכבי לכת בגלגליהם וגלגל המזלות והיומי כסדרן והליכתן אשר סדרום הבקיאים בהם ובשמותיהם ואל כללות כולם יקראו רקיע שני וכוללו אותם לאחדים להיותם כלם גשמיים בהחלט ומתנועעים משא"כ אשר למעלה מהם כי לכל א' מהן יש צד רוחניות כל א' לפי מדרגתו כי מהג' שהוא שחקים מתחיל רוחניות מה עם שאינו דק בעצם ושוחקים בו מן שיש תפיסה מה ברדתו עם היותו מאכל רוחני ולמעלה הימנו זבול שהוא דק ברוחניות יותר וע"ד זה עולים עד ערבות ומאמרם ז"ל שבין רקיע לרקיע ת"ק שנה אינו בין גלגל לגלגל כי לא יכחישו שאין ביניהם פנוי שע"כ קראוהו א' כמדובר נמצא לדעתם כי מהרקיע הג' הנקרא שחקים מתחיל עולם המלאכים והטל היורד משחקים הוא טל רוחני כמעט מעין המן הנשחק בו והוא טל ברכה באמת והנה המים אשר מעל לרקיע ארז"ל שהם מים על הרקיע הב' ונקראים תהומות עליונים בס' מעשה בראשית שמהם ימטר ה' על הארץ כד"א תהום אל תהום כו' הם תהום עליון ותהום תחתון כמז"ל שם ובב"ר וכן בפר"א פירשו ז"ל שעל זה נאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כשעושים רצונו של מקום ועם כל זה בהנחל עליון טללי ברכה על הארץ שיזלו שחקים אשר מעל השמים שעל הרקיע ובדרך טבע היה להתערב במים ברדתם משחקים אך הוא ית' בוקע תהומות ההם לעבור בם טללי שחקים כי משם צוה ה' את הברכה וירדו לארץ אגלי טל לבדם וזה יתכן יאמר בדעתו תהומות נבקעו כדי שושחקים ירעפו טל:

יט **ולפי** זה יאמר ראה נא כי שלשת העולמות הם תחת ממשלת תופשי התורה עולם השפל כי הלא בחכמה שהצדיק עוסק בה ה' יסד ארץ וגם עולם הגלגלים כי הוא ית' כונן שמים בתבונת התורה:

כ **וגם** עולם המלאכים כי בדעתו בוקע תהומות ומוריד משחקים טל הוא מעולם המלאכים ואם כן אשר מצא חכמה ותבונה ודעת אלהים ימצא כמאמרו למעלה ודעת אלהים תמצא על העוסק בתורה כראוי גם שלשתן תחת ממשלתו כי צדיק מושל ביראת אלהים כי בשלש אלה בראם הוא ית':

יט **ועל** פי דרכו באומרו כונן שמים ולא אמר נוטה שמים גם הקדימו הארץ לשמים ולא תפס לשון התורה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ יתכן הורנו הפך דעת חכמי התכונה האומרים כי מושב הארץ בעולם במקומה הוא לא' מב' סיבות או

שכח כל חלק מהשמים הכדוריים דוחה אותה למטה ועל כן היא באמצע כי אין למטה מנקודת האמצע כי ירידתה מהאמצע לעליה תחשב כי תתקרב אל השמים אשר מהעבר התחתון או שכל חלק מהשמים מקרבה אליו ולמה שהם כדוריים תשאר באמצע. **והנה** לפי משחז"ל שלחים היו השמים בראשון וחיזקם הוא ית' בשני כאמרו ויעש אלהים את הרקיע שאם לא כן הרי נעשו בראשון וא"כ ביום הראשון טרם יחזקו בשני לא היה להם כח לא לקרב את הארץ ולא לדחותה והיאך היתה מתקיימת באמצע כי הלא בשלישי לא נתחדשה תנועה בארץ רק שנקוו המים שתראה היבשה אך היא במקומה עומדת אך אין ספק כי הוא יתברך תלאה על בלימה ובחכמתו יסדה במקומה ולא בטבע וז"א ה' בחכמה יסד ארץ והראיה כי אחר כך כונן שמים בתבונה שהוא אשר כוננם בשני כלו' ואם לא כן איך יסדה טרם יכונן אותה שעדיין לא הים להם כח לא לקרב ולא לרחק וז"א כונן ולא אמר נטה שהוא על כונניות אשר החזיקם ויכיננם עם הקדימו הארץ לשמים. **עוד** יתכן בשום שכל והבין למה זה יחס שמים אל התבונה ולא אמר שבחכמה ברא שמים וארץ וגם אומרו לשון התכוננות וגם התייחסו הטל לשחקים ומה זו סמיכות אל בקיעת תהומות אם זה בעת הבריאה וזה בהוה בעולם.

אמנם אומר ושחקים ירעפו טל מה גם במה שכתבנו למעלה כי שחקים הם למעלה מעולם הגלגלים בעקום רוחניות ששוחקים שם מן לצדיקים לעתיד לבא יהיה טל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים כמאמרם ז"ל במכילתא פ' יתרו על ארץ רעשה אף שמים נטפו וכו' ונבא אל הביאור והענין בל יקשה עלינו לומר לא יבצר או העולם יתנהג על פי הוברי שמים וכסיליהם או בהשגחה אם הוא על פי המזל ולא בדרך שכר ועונש הלא תפול חלילה א' מעקרי דתנו ואם הוא על פי ההשגחה לכל איש כפי מעשיו אם טוב ואם רע הלא עדיין יבטל חלילה שכר ועונש כי הלא הנולד במזל צדק יחייב יהיה צדיק ולמה ינתן לו שכר וכן אשר יחייב מזלו יענה אולי על פי מעשיו היה ראוי יעשר ויצא ח"ו משפט מעוקל וכן בהפכו וההקש בזה תלי תלים של דברים קשים כגידים ומה גם במאמרם ז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא וכן בעובדא דר' אלעזר בן פדת שאמר לו הוא יתברך אי בעית מחריבנא ליה לעלמא דלמא אתית במזלא דמזוני ועוד שאם הכל תלוי בזכות והשגחה והבחירה חפשית בהחלט ואלו יבחרו כמה דורות ברע ח"ו יתעתד העולם ליאבד כענין דור המבול הלא כמו זר נחשב שאם יקלקלו יתבטל העולם ונמצא פועל ה' בכל העולמות שברא לריק חלילה ואשר צפן לצדיקים לע"ל ואלו בדור המבול לא היה מעביר רוח רחמים על הארץ היה העולם אבד כמ"ש ז"ל ויעבר ה' רוח על הארץ וכו' על כן אמר שלמה בחכמה הנני תוקע לך יתד במקום

נאמן והוא ה' בחכמה היא חכמת התורה יסד ארץ כלומר שיתחייב מזה שכל הנהגתה על פי התורה וכשרון המעשה יתקיים כי הוא יסודה אשר בו הוסדה ושמא תאמר הלא נראה שהמזל מחייב לאיש אשר לא כמעשהו ובחירתו לז"א כונן שמים בתבונה והוא שהוא יתברך גם שידיעתו לא תכריח לא יבצר מלידע כל אשר יאות לכל איש ואיש על פי כל אשר יבחר ויעשה על כן על פי אשר היה מעותד לכל איש ראה ויכונן השמים ויסדרם באופן שיגזור המזל על פי כוננות השמים מה שראוי להם ע"פ מעשה כל איש ואיש והאיש שעל פי מעשיו יאות להעשיר מאז הכינו יבא במזל עושר וההקש בהפכו כי לפי מעשהו עתה או לפי הגלגול הראשון כאשר קרה לאיוב כי בזה נחמו אליהוא כנודע וזה יהיה ענין לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא לומר בל יאמר איש אני ארבה זכות ואעשיר שלא בזכות תליא מלתא אלא במזלא אשר סדרו לו מן השמים על פי דעת עליון על ידי בחינותיו כי אל דעות ה' או על הגלגול הקודם או כי ידע הוא ית' כי העושר יהולל החכם ההוא ויבטל מהתורה ולטובתו הביאו במזל ההוא וזה יהיה ענין ר' אלעזר בן פדת שאמר לו הקב"ה אחריב ליה לעלמא לגלגלו שנית שהוא חרבן עולם כי האדם לעולם קטן יחשב דילמא תהיה בחינה לאחר שיולד במזל מזונות וכן יש לפי הכנת נפשו יצטרך לשלמותו להפך טבעו יביאנו במאדים לצרפו אם יהא אשיד דמא או על הקצה האחד להיות מוהל או דיין או בינוני להיות טבחא או אומנא וההקש כאשר במזל צדק שבחינת נפשו צריכה עזר מעט כלל הדברים שעל פי העתיד לכל אדם יולד כונן שמים מאז וזהו אומרו כונן שמים בתבונה שהוא דבר מתוך דבר שמתוך המעותד לכל איש הוציא תכונת השמים מאז:

כ **ועל** הקושי השני אמר בדעתו וכו' והוא אל יקשה בעיניך איך ברא העולם המתעתד ליאבד ותהיה הבריאה לריק ח"ו ולולא בחירת נח או רחמי שמים בלי היות נח כדאי היה העולם אבד לזה אמר מאז שבחכמה יסד ארץ וכו' בדעתו ית' היה מה שתהומות נבקעו בימי נח וסוף תיקון העולם עד שושחקים ירעפו להחיות המתים כי מאז ידע היה צד לרחם בכח ושיבא הדבר אל התכלית על ידי הטל ההוא והוא מאמר רז"ל שבטל ההוא ישוב לגבל הוא ית' את האדם שענינו אצלי שגם החומר יהיה זך בלי שמרי עכירות מה כי גם מה שיתגבל יהיה בטל רוחני באופן שלא יהיה מבוא ליצר הרע לחול בו כאשר באדם שעה היותו מעשה אלהים גבלו באד עלה מן הארץ ולא בטל שחקים הרוחני וע"כ חטא על הנפש שהיה בו מבוא ליצר הרע וכן אמרו רז"ל במדרש חזית שלעתיד לבא יתבטל היצר הרע והוא מאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם וכו':

פסוק כא

אמר הנה כתבתי לך כי ע"י התורה תשתרר גם תשתרר על שלשת העולמות כי בה נעשו כי הלא ה' בחכמה יסד ארץ וכו' ששלשת חלקי התורה הן כלי אומנות העולמות ולהריק השפע על הארץ מתחת בחכמה ובתבונה ובדעת התורה אשר אתה עמל בהן אך בזאת שאל ילוזו מעיניך רק כל מעינך תהיה בה בג' חלקיה אלה והוא לבל יגרום החטא והוא ענין למוד נאה למדונו רז"ל כי עינא וליבא סרסורי דעבירה העין רואה והלב חומד והאברים גומרים כאשר רמזנו למעלה בכונת פסוק וראית בשביה הרי הלב חומד וכו' ולקחת היא אברים גומרים שהיא ביאת המלחמה והוא מאמר איוב ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום נמצא הכל תלוי בעין כי לא נמנע העין מראות ברע לא היה הלב חומד ולא אברים גומרים ומתג ורסן לעין להעבירו מראות שוא הלא הוא אשר עיניו לנכח התורה ומצותיה יביטו תמיד כי אם העין שהוא הסרסור הראשון לא יראה הלב לא יחמוד וזהו אל ילוזו מעיניך ג' הדברים חכמה ותבונה ודעת התורה ותהיה בטוח השגת כל האושר שאמרתי לך כי ע"י כן לא יגרום החטא בשמרך עיניך בל ילוזו ממנה ואל יתחמק לבבך לומר מי יעצר כח לעשות כדבר הזה שלא ילוזו מעיני רק בתורה תהיה עמל תמיד והלא היא מתשת כחו של אדם שנית כי המתמיד בעמלה צריך לא יסיח מחשבתו ועיונו מחשוב מחשבות תמיד בעיניה ורוב מזמות יחלישו כח האדם כנודע עכ"א על שתיהן נצור תושיה ומזמה וכו' ולבא אל הביאור נשית לב לתת טוב טעם אל מז"ל למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחה של אדם למה תתישנו מכל מלאכת עבודה כי אם אמרנו על לאות השכל הקשה מלאות עבודת החומר לא יתכן כי א"כ אפוא למה ייחדו הדבר אל התורה אלהית מלכל יתר חכמות: **אמנם** טעם הדבר אחשוב על דבר כי הגוף והנפש הנה הנם ב' הפכים נגדיים זה מזה עד אין קץ וכל אחד מהן כל ישעו וכל חפץ לשעבד את שכנגדו תחת ממשלתו וכשזה נופל זה קם. **והנה** בהמשך האדם אחר תאות חומרו הלא יגבר כח חומרו אך נפשו עליו תאבל ותתעצב כי יחלש כחה אמנם העוסק תמיד בתורת ה' אשר הנפש קרובה אליה הלא נפשו תשמח ותעלוז ומאד נעלה אך בשרו עליו יכאב ויחלשו חושיו ואבריו בהתקוממות אויבו ע"כ בקרוב איש לדבר ולומר איכה אשא עול התורה שלא ילוזו מעינו והלא מתשת כחי היא ב' כי לעומק דקדוקיה וחידודיה ולבלתי שכוח אצטרך לחשוב מחשבות יומם ולילה לא אשקוט ורוב מזמות מטרידות ומחריבות את הגוף הלא נאמר לו אי לך פתי האם לא טוב לך כי תעסוק בתורת ה' ותמאס יגיעך ותשות חומרך אחר שכל תשות החומר הלא

הוא חוזק וחיים לנפש ומה יעשה אדם ויחיה ימות והן אלה דברי שלמה נצור תושיה שמתשת כחך ומזמה שתהיה לך מזמה ומחשבה מתמדת:

פסוק כב

כי אם יחלישו הוא החומר אך ויהיו חיים לנפשך כמדובר ובחרת בחיים לנפשך ולא תקוץ בלאות הגוף ומה גם עתה שגם החומר לא יהיה משולל מכל טוב כי גם הוא ינצל מכל צרות המתרגשות כי זולת אושר הנפש גם ה' יתן חן לגרגרותיך הוא הגרגרת שמשם הדבור יוצא יהי' לחן בעיניו ית' להיות אזניו קשובות לקול גרגרותיך בכל קראך אליו להצילך מכל צרה כי שלשת חלקי התורה חכמה ותבונה ודעת אשר תעמול בם יהיו לך ממציאי חן לגרגרותיך ולכלול כל הקריאות אמר לשון רבים כי הלא אין ספק כי אין המלך שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים כאשר ישמע בקול בנו יחידו ילד שעשועיו כן הוא יתברך עיניו ולבו אל בן יקיר לו אשר ישתעשע הוא ית' יומם ולילה לשמוע בקולו משמוע בקול איש מעם הארץ:

פסוק כג

הנה אין ספק כי לא על דרך מדרך רגל אדם ידבר כי הלא אין העוסק בתורה בטוח מהכשל באבן נגף או צור מכשול בלכתו בדרך בשוקים וברחובות וגם הוא בלתי כדאי להמנות מכלל מתן שכר התורה או פירותיה אך אין ספק ידבר על הליכות עולם הבא כי מאז יולד האדם הוא הולך למות כד"א כי הולך האדם אל בית עולמו ובכל יום ויום יאספו כחותיו וחיוניותו עד תומו והענין כי הנה הוא אמר ג' דברים א' אל ילוזו מעיניך שנית נצור תושיה ומזמה ויהיו חיים לנפשך ג' וחן לגרגרותיך וביארנו שע"י מה שלא ילוזו יתכשר ולא ייראו מן החטא והב' שענינה אל תחוש אל תשות חומרך כי הלא יהיו חיים לנפש והג' שגם יהיו חן לגרגרותיך להנצל מכל צרה שעודך מדבר בגרגרת שהדיבור יוצא בו והוא ישמע כי יהיו חן לגרגרותיך: **ועתה** חל עליו חובת ביאור ענין אומרו אל ילוזו מעיניך כי לא פירש תועלתו ועל הב' האחרים להשיב על מה שיתעורר איש להקשות ולומר כעל אומרו נצור וכו' ויהיו חיים לנפשך יתחמץ לב אדם לומר הלא גם החומר יעזור בעסק התורה והמצות ונתש כחו ולמה זה לא אחוש רק על הנפש לבדה ולמה יצר לחומר בעה"ז וגם בהפרדו מהנפש כנודע וגם אחר מות הוא ירקב ולא יראה בטוב עד אחר התחיה וכמו זר יחשב אחר שגם הוא טרח בע"ש ועל הג' יקשה לאיש לאמר כי הלא יקרה תבא רעה פתאומית לא ידע שחרה ומה יסכון לו חן תפלתו לפניו ית' אחר אשר באה ונהיתה כי גם שאפשר להשיבה הוא קשה אחרי בואה ומה גם כי הלא טרם יתפלל בידו דבק מאום ממנה ולא עוד כי אם שאילו תהיה הצרה על

ידי אדם בעל בחירה מה תועיל תפלה כי הלא הוא ית' לא יעכב ביד עושה הרעה על דבר חפשיות הבחירה כאשר כתבנו בס' חבצלת השרון כי זו גדולה שבגדולות שבכל הצרות על הטעם הנזכר ובא שלמה בחכמתו על שלש אלה על ראשון ראשון ואמר אשר אמרתי אל ילוזו מעיניך הוא כי אז תלך לבטח דרכך ע"י כן הוא מהלך שבילי העה"ב בלכתך בדרך זו כל ימיך בעה"ז כי כאשר אל ילוזו מעיניך תהיה כאשר עיניו על דרכיו לישמר מכל מכשלה ולהתכת הכתוב נאמר כי הלא ההולך אל עיר אשר לא נסה ללכת שמה תחת ב' יצטער או כי לא ידע אם שם ינוח לו אם אין ב' ממכשולות ומקרים בלתי טובים שיתנגפו רגליו על הרי נשף בלכתו בדרך באופן כי גם בלכתו אל מקום בטוח לא יבצר שבשרו עליו יכאב אחר הגיעו שמה מאשר נגף. **והנה** שתי אלה לא יעדרו מבני אדם ההולכים בדרך עולם כמדובר כי הארץ הלזו איש ואיש יולד בה מצאתו מרחם אמו הלוך ילך ומארצו יצא אל עיר מתים וכל הימים אשר הוא חי ידמה אל הולך בדרך ולא כקובע כעולה על רוח סכל ואין לב ובכן אשר לו מוח בקדקדו ייראה לאמר מי יודע אם יביאוני אל המנוחה או אל האנחה וגם אשר הוא צדיק בעיניו וידע כי אז ינוח לו לא ימיש מהצטער מדאגה מדבר פן גם בלכתו בתומו גרם החטא במכשולות שאדם דש בעקביו והוא לא ידע וטרם יטעם מצוף דבש העה"ב יאמר לו על אלה או לפחות תהיה חרדת אלהים בקרבו לאמר כי גם אם טוב וישר אני אולי אכשל באופן יהיו כל ימיו מכאובים אמר כי האיש אשר יעשה הדבר הזה שאל ילוזו מעיניו עניני התורה אז לא ייראה מאחת מאלה וזהו אז תלך לבטח דרכך כי בעה"ז שהוא דרכך לבא אל הבא תלך לבטח שהוא להיות בטוח כי מעתה הלוך תלך וביטח ברב טוב הצפון לך וזהו שמוש הלמ"ד וגם לא יקרך עון או מכשול בדרך הזה אשר אתה הולך כי רגלך לא תגוף כי הראשון שבסרסורי עבירה יהיה מקודש לתורה המרחקת האדם מן החטא כמדובר הנה ביאר הדבר הא' שבג':

פסוק כד

ועל הדבר הב' הוא אשר יקשה על אומרו נצור תושיה וכו' למה לא יחוש גם על האומר אשר הוא הסובל התשות כח וסבל העמל אמר אם תשכב כו' והוא כי הנה אם זה אינו מסופק לדעת הכל רק הוא כמו אם תקריב מנחת בכורים אם כסף תלוה ואם מזבח אדמה ודומיהם. **והביאור** לפי דרכנו הוא לומר אל יעלה על רוחך שחומר העוסק בתורה לשמה ומקדש עצמו בה תמיד יצטער לו בעת מצוא זו מיתה ולא בקבר כי גם שבעת יציאת נשמה מתחיל האדם לידון ואפי' צדיקים גמורים לא ינקו לפחות מבעתותא דמלאך המות וכעובדא דר' יוחנן ורבא אך אמרו שאחד הרגיש כמשחל ברתא מחלבא והב' כי ריבדא

דכוסילתא אמר אם תשכב שהוא שכיבתך מן העולם כי שכיבה היא מציאות המיתה כפירש"י ז"ל על ושכבתי עם אבותי כד"א הנך שוכב וכו' וישכב דוד וכו' הנה תדבק בתורה אשר עמלת בה ככל הדרך אשר צויתיך בצאת נפשך ולא תפחד מפחד ההוה אז הוא בעתותא דמלאך המות וכההוא שלא הרגיש רק כמשחל בניתא מחלבא ועוד לך כי גם בעודך בקבר יהיה לגופך עריבות בעצם מפאת התורה אשר עסק פה ולכן לבבך אל ירע על היות כל טובו לאחר התחיה ולא יערב לו מקודם כאשר יערב לנפש מיד אחר המות עם היות התשות כח עצמי אל החוטר כי דע לך כי לטובתו גם בקבר תשש כחו בעה"ז כי אלמלא מה שהמית עצמו עליה היה מת מיתה עצמית ועתה לא כן רק שמיתתו שינה תקרא ולא מיתה וגם שתהיה לו עריבות ותעגוג גם שם וזהו ושכבת וערבה שנתך והוא כי הצדיקים יקראו ישני עפר כי אין המיתה פועלת בהן יותר מהשינה כי כאשר אין השינה גורמת הפסד לגוף גם כי תפרד הנפש ממנה כן גוף הצדיק גם אחר מותו עודנו באבו וכעובדא דאחי בר יאשיה ודר' אלעזר בר' שמעון עוד שנית כי המתקדש תמיד בעסק התורה גם בקבר ישיג עריבות מפאת רוב שפע קדושת הנפש אשר עליו בקבר ואשר הרבה לקדש חומרו רמ"ח אבריו ברמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה ועל הכל בעמלה של תורה וזה אמרם ז"ל שכל צדיק שאומרים דבר שמועה מפיו בעה"ז שפתותיו דובבות בקבר שהוא עריבות הדברים שבהן נאמרה השמועה ההיא וההיקש בזה:

פסוק כה

ועל הג' שיקשה לך מה יסכון לי היות חן לגרגרותי שתשמע תפלתי אם הרעה תבא פתאום או ע"י בני אדם בעלי בחירה אמר אל תירא מפחד פתאום לומר כי לא תספיק להתפלל בטרם תבא וגם לא משואת רשעים כי תבא להיותם בעלי בחירה:

פסוק כו

וכי תאמר הלא אשר יבא באש ובמים הוא יתברך ישנה טבעם כאשר עשה באברהם וחנניה וחביריו ובמים מירויי היאור ולאשר בקרב חיות רעות ילין גם את הארי גם את הדוב יכניע הוא יתברך כי תהיה חתת אלהים עליהם מלפני הצדיק אשר לא שחת צלם אלהים מפניו כמבואר יפה אצלנו בס' חבצלת השרון אמנם משואת רשעים בעלי בחירה קשה מכולם כי איך ימנעם הוא יתברך מלהרע לו כי לא יסיר בחירתם כי הלא אין מעצור לה להצילך ולתקן שתי אלה על הא' אמר כי ה' יהיה בכסלך ועל הב' אמר ושמר רגלך מלכד והוא בשום שכל אל ההפרש שבין בטחון לכסלה והוא כי בוטח יקרא אשר ידע בודאי שינצל מצרה מה מפאת בוטח בדעתו על מיני הצלות ומגינים בטוחים וכיוצא

אך כסלה תקרא אשר יהיה שוקט ובוטח מפאת סכלו הרעה המתרגשת לבא ולא ידע שחרה עד תבא אליו פתאום ואמר כי על פחד פתאום לא תירא יען כי ה' יהיה בכסלך במה שאתה כסיל מדעת להשמר ממנה יהיה ה' עמך לשמרך באופן לא תזיקך סכלותך בפתאומיות רעה וגם הב' היא שואת רשעים גם כן לא תירא כי גם שאין הקב"ה מונע את הרשע מלדרוש רשעו ויניחהו בבחירתו יפרוש רשת ליד מעגלך זאת יעשה ישמור רגלך מהלכד אשר יפרוש לך נמצא לא ימנעהו הוא ית' מאשר זמם לעשות אך אותך ישמור כי יסבב סבובים לבל תלכד ברשת זו טמן:

פסוק כז

הנה פסוק זה ושאחריו יראו בלתי מתיחסים אל הקודם גם רובם יראו דברים יבינם איש לאשורו בלי צורך אל חכמת שלמה ועוד שמאמרו אל תחרוש וכו' יורה כי אם אינו יושב לבטח אתו מותר לחרוש עליו רעה וכן באמרו אל תריב עם אדם חנם מורה שעל סבה מה מותר לריב ואין לך רוע מוסר גדול הימנו ועוד שאם יאסור עלי מלחשוב על רעי רעה איך אריב עמו חנם בפועל שיצטרך לצוותי על הדבר וכן אומרו אל תקנא כי מי לא ידע כי לא טוב לקנא באיש חמס: **אך** אחרי אומר שעסק התורה כאשר יאות יצילך מכל רע גם מהצרות הבאות ע"י בני אדם בעלי בחירה כמדובר על ושמר רגלך מלכד אמר אך בזאת שגם אתה תזהר מלהצר לבני אדם גם בני איש כי אז גם ה' לא יצילך מכל נגעי בני אדם וע"כ הנני מלמדך להועיל מדה טובה מרובה התועלת והוא הנודע מרז"ל שכל התורה כלולה במצות ואהבת לרעך כמוך ומשם תפרד כל מדה טובה בין איש לרעהו. **והנה** זה כל פרי אהבת האדם את עצמו כי כל אשר אפשר להשכיל להטיב לעצמו ולקרב תועלתו יקרבנו ובכן באהבו את רעהו כמוהו גם שלא יהיה ממש לחפש אנה ימצא לו טובה לא יבצר שלא ימנע ממנו כל הטוב אשר יהיה לאל ידו לעשות לו כי כמוך נאמר בכ"ף הדמיון וזהו אומרו אל תמנע טוב מבעליו וכו' בכל מאמצי כחך שיש לאל ידך לעשות כלומר עשה זאת אפוא בני הלא הוא לאהבה את רעך כמוך:

פסוק כח

ואחריה כל מדה טובה תמשוך כי הלא בזה מעצמך אל תאמר לרעך לך ושוב וכו' כי תאמר הלא את אשר אינני חייב לו אינני מונע ממנו מלהיטיב לו ואיך אשיב ידי מלשלם לו חובו בהיות כי כספו הוא ויש אתי:

פסוק כט

וכ"ש שאל תחרוש על רעך רעה כי הלא גם את הטוב יקבל מאתך בפועל ואיך תתחר אף להרע ומה גם בהיותו יושב לבטח אתך באופן שאפי' במחשבה לא תחרוש עליו רעה:

פסוק ל

וכ"ש בדבור שודאי אל תריב עם אדם חנם אף שלא יהיה רעך אם לא גמלך רעה:

פסוק לא

ואם גם לחרוש רעה או לריב חנם על רעך יקשה בעיניך מה גם עתה שלא תקנא באיש חמס לעשות כמעשהו להיות מעול וחומץ במעשה ומזה ימשך לך שאל תבחר בכל דרכיו המסתעפים מהחמס הכוללים כל מדה רעה ואז תנקה מכל רוע מוסר:

פסוק לב

ואל תאמר בלבבך אחרי היותי בלתי מעול וחומץ כמעשה הרשעים גם כי ימצא בי איזו עקשות מדה אשר לא טובה כהמנעי בשב ואל תעשה מלהטיב לזולת או לומר לו לך ושוב או לחרוש רעה ולא אעשנו אין רע כי דע אפוא כי אם העקשות קל בעיניך מתועב הוא בעיני המקום כי תועבת ה' נלוז אף שלא יפעל העבירות וצא ולמד מהמדה ההפכיית כי הלא את ישרים סודו כי הלא בעלי מדות היושר הם למעלה מכל ז' כתות הצדיקים כי הם הרואים את הפנים כד"א ישר יחזו פנימו ישבו ישרים את פניך ובכן אל ישיאך לבך לזלזל במאוס בהפכו ונכנס בלשון יחיד ויצא בלשון רבים לומר כי לא התייחס מדת עקשות למגונה הוא לפי רוב המושרשים בה כי אף גם א' אשר הוא נלוז תועבת ה' יקרא וגם אין סוד ה' לא' מישרים רבים למיוחד שבהם כי אם לכולם ימתיק סודו כי כלם חביבים לפניו.

כז **עוד** אפשר אל תמנע טוב וכו' לפי הנראה מרז"ל על הפסוק השני שעל הלואה ידבר והוא כי בא להיישיר את האדם לומר הלא כתבתי לך שעל ידי התורה אצליחך גם בעולם הזה ואצילך מפחד ומלכד אל יעלה על רוחך כי המדרש הוא העיקר כי הלא זה דרכו יתב' מי שמרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים כמז"ל ונתן לך רחמים ורחמך שהוא יתברך יתן לך מדת רחמים שתרחם על חברך ובשכר זה ורחמך על כן אמר היה אתה לעם מתנהג ברחמים וירחמוך והחל בגדולה מח' מיני צדקות שבין אדם לחבירו היא ההלואה כנודע מהרמב"ם ז"ל בהלכות מתנות עניים והוא כמז"ל בשוחר טוב שאמר דוד ישב עולם לפני אלהים בשווי א' ולא יהיו עניים בעולם והשיב לו הקב"ה אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו על כן הוצרך להיות עניים ועשירים שיזכו אלו על ידי אלו נמצא שהוא יתברך השפיע על העשיר כדי שייטיב לעני ואם כן הטוב ההוא אשר יעשה לו העשיר כאלו משל העני הוא ועל הכל בהלואה העולה על כלן וכמו שבארנו אצל אם כסף תלוה עני עמי את העני עמך כלומר אם הוא עני הוא להיותו עמך כדי שתזכה אתה על ידו וכמבואר אצלנו יפה על פסוק וחי אחיך עמך וזהו עמך אם כן נמצא כאלו העני הוא בעל

הטוב שמיטיבים עמו אלא שהוא יתברך נותנו אליו על ידך וזהו אל תמנע טוב מבעליו הוא העני וידבר על ההלואה כנראה מרז"ל בפירוש בפסוק שאחריו וקראה טוב כי היא הטבה ולא נתינת ממון החלטית וזה בהיות לאל ידך לעשות כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם ובהיות לאל ידך עשה טרם יתגלגל ותצטרך לזולת כמז"ל על כי בגלל הדבר הזה וכו' האמור על ההלואה הקרובה לשמטה:

כח **והנה** הרמב"ם ז"ל פ"א מהלכות מלוה ולוה אחר הזהירו את העשיר להלוות הזהיר את הלוה בב' דברים א' בל יאמר למלוה לך ושוב אם יש לו ב' שלא יוציא כל הממון באופן שלא ימצא המלוה מה לגבות והן על אלה אפשר פקח עיניו שלמה אחרי אומרו לעשיר שאל ימנע מלהלוות ראה והנה ישמט לומר למה אלוה ואחת מב' רעות לא תבצר מהלוה ממה נפשך אם יש אתו ידחני מיום אל יום כי רע עליו הוציא את בלעו מפיו ואם לא יהיה לו הוא כי הלא לא נעלם ממנו שהיה צריך להכין לפרוע אך מתחלה חרש עלי רעה לאמר אוכל ואשתה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ואם יחסר מה להשיב למלוה עשיר הוא והון רב לו על כן שם פניו אל הלוה ואמר על הא' אל תאמר לרעך וכו':

כט **ועל** הב' אמר אל תחרוש וכו' והוא יושב לבטח אתך שהלוה אותך בלב טוב ובוטח בך בפרעון:

ל **והנה** אפשר יענה העני ויאמר מה בצע כי אתום דרכי ולא אומר לך ושוב אם יש אתי ולא אוציא יתר מספוקי לבלתי הפסיד ממון המלוה אם לא יסכון לי כי יתום הכסף ולא ישאר אלי בלתי אם גויתי והנושה בא לקחת ויראה כי אין כי אם אסוך שמן וכיוצא ולא יאמין כי לא במרד ולא במעל הכסף אזל מכלי וירבה עלי דברי ריבות לאמר הלא שמנת עבית ואכלת גם אכול את כספי ואותי השלכת אחרי גוך על כן שם פניו אל המלוה ואמר לו אל תריב עם אדם חנם לבלתי הועיל כ"א חנם שאין לו מה יתן לך אם הוא שלא גמלך רעה ולא פזר והפסיד ממונך שהוא תגמול רע תחת הטיבו עמך:

לא **והנה** אחרי כן הצד השוה שבהם כי שניהם יהיו כמתאוננים ומתלוננים וזה מתנחם על הרעה אשר לא עשה וזה על הטוב אשר עשה הלוה אומר אוי לי כי עוניתי ולא מלאתי בטני לאכול לשבעה כי הלא גם עתה אין לי לשלם הכל ויריב עמי חנם לאמר כי חלותי היא ומי יתן והייתי עושה כן והיה מדבר אלי נכונה בתלונתו ולא יריב חנם והעשיר אומר מי יתן והייתי קופץ ידי מלהלוותו כי יצא שכרי בהפסדי כי שמתי ממוני בקרן הצבי והלא כמה עשירים רעה עינם באחיהם האביון ועשרם שמור להם ואני שפתוח פתחתי את ידי אכלוני הממוני והנני הולך ודל לכן אל העני יאמר אל תקנא באיש חמס לומר מי יתן והייתי חומס ואוכל גם אכול ומפסיד ממונו כמעשה אנשי חמס ואל תאמר

הלא לא עשיתי רק טוב והקנאה במחשבתי אין רע כי הלא אם לא תקנא גם אל תבחר בכל דרכיו מה שאין כן אם תקנא שתבחר ותקרב כל דרכיו הרעים לעשותם:

לב **ולא** עוד כי אם גם היותך נלוז ומתעקש בלבד תועבת ה' נלוז וצא ולמד מהפכו כי את ישרים סודו כמפורש למעלה:

פסוק לג

ועל העשיר האומר כי אשר רעה עינו באחיו ושמר ממונו שמור הוא אתו ואני שרחמתי הולך ודל אמר מארת ה' בבית רשע וכו' לומר אשר תראה את הרשע אשר בלבו דבר בליעל ורעה עינו באחיו כי רשע הוא ודומה לעובד ע"א כמז"ל מג"ש נאמר כאן פן יהיה דבר עם לבבך בליעל ונאמר להלן יצאו אנשים בני בליעל וכו' ותראהו מבונה בעשרו אשר לא פזר נתן לאביונים דע כי מארת ה' בבית רשע כי טובתו היא מארתו כי היא לרעתו להשמדו עדי עד ואשר לא תראה את הצדיקים כבעלי בית קבוע כרשע רק כבעל נוה הקל כד"א נוה רועים כמוך שע"י עשותך הטוב הכסף אזל מכליך אל תחוש כי נוה צדיקים יברך ואמר רשע לשון יחיד וצדיקים לשון רבים לומר גם שתראה רשע יחיד בהצלחה רבה כבית נאמן וצדיקים שלמים וכן רבים בנוה אחד בין כלם אל תשית לבך כאמור:

פסוק לד

וש"ת הלא על בית רשע סתם החרשתי אך אראה לשנואיו ית' יותר מהכל גם הם מוצלחים הם הלצים הבלתי רואים פני שכינה ובמקום אמרך ונוה צדיקים יברך הלא יתברכו הלצים לז"א אם ללצים כלומר אם ללצים תראה הברכה שאמרתי ונוה צדיקים יברך אל תחוש כי הוא יליץ שמתלוצץ עליהם לבל יספיקו לשוב משגיא להם ויאבדם ואמר הוא יליץ לומר הנה לרשע אמרתי מארת ה' אך בלצים הוא יתברך בעצמו יליץ ולא ע"י מארה בלבד ושמא תאמר הלא זה היה אם היה צד שוה שכל הרשעים יתברכו וכל הענוים יתיסרו אך הנני רואה שגם לענוים יברך לקצתם ומה בין המתברכים לענוים הבלתי מתברכים לז"א ולענוים יתן חן כלומר שאינו שכר שא"כ גם לכולם יתן אך הוא מתנת חן וחנם ולא כולם ראויים לחן רק קצתם לפי בחינת פירות מעשיהם:

פסוק לה

ושמא תאמר ומי זה ראוי לחן ומתנת פירות כחכמים שבשמאלה עושר וכבוד ולמה ישוללו וימנעו מכבוד על חוסר לחמם לז"א כבוד וכו' לומר כבוד העה"ז אינו מתמיד כשל העה"ב לכן כבוד חכמים ינחלו הוא במקום המתייחס לנחלה בעה"ב והמקביל

אליהם הם הכסילים ותראם ברוממות וכברד הוא שמרים אותם הקלון כי רעתם שהוא קלונם ירים אותם פה לרעתם להשמידם כמדובר וזהו וכסילים וכו':

פרק ד

פסוק א

אחר שהזהירנו בלמוד התורה ואשר על ידה נהיה מודרכים בדרכי מישרים כאשר החל בא' מהנה אל תמנע טוב וכו' הוא ואהבת לרעך כמוך והמשיך המורם ממנה כיוצא בה כמה מוסרים מסתעפים ממנה והן אמת כי לא יבצר מחכמי לב מביני מדע להמציא מרוח מבינתם המצאות מוסר השכל והיה מקום יאמר איש גם כי נמוסי הדת וחקותיה למעלה משכל אדם הם אכן במוסרים והדרכות גם אנכי אחזה לי אם חכם לבי ברום מבינתי תוכחות מוסר להוכיח במישור מבלעדי מוסרי התורה על כן אמר שמעו בנים וכו' אומרת רוח הקדש הלא ראיתם אשר עשה שלמה כי מא' ממוסרי אבינו שבשמים והוא ואהבת לרעך כמוך הבין מתוכה וחדש כמה מסתעפים ממנו כיוצא בו לכן ממנו תראו וכן תעשו שמעו מוסר אב בתורה והקשיבו מורם ממנו אשר הרים שלמה ברוח קדשו ובינתו לדעת בינה שהוא לדעת איזה דרך תתבוננו בה בינה כי כן תרימו גם אתם מורם ממוסרי התורה כיוצא בה ולא תמושו ממוסר אב ולא תמציאו מדעתכם דבר בלעדה:

פסוק ב

ואל יעלה על רוחך שעל פי התורה ימעטו מוסרי השכל אשר ממנה נקח ונלמוד מה שאין כן כאשר גם מלבי ארבה להוסיף מבלי הוציא מתוך אמריה כי הלא לקח טוב כלומר לקוח ולמוד ליקח ממנו למודים נתתי לכם לכן תורתי אל תעזובו להוציא מלבבכם לבדו וזהו קוראו את התורה לקח או יאמר אל יעלה על לבך לומר למה יקפיד הוא יתברך על תורתו אשר נתן לנו המלובשת ומוגשמת אצלנו הלא הבחינה הסודיית אשר לה היא העיקר אצלו יתברך אך בדרך הזה מה לו אם כל תבונותינו יהיו ממנה או מרוח מבינתנו עם היות הבחינה הזאת בלתי מתייחסת אליו וגם היא כמלבוש בלבד אל תוכיות סודה על כן אמר כי לקח טוב וכו' כלו' גם הנלקח ונתפס ביד אשר נתתי לכם שהגשמתיה ככם לשתלמדוה ולא יעצרכם הגשם הלא טוב הוא ולא יעלה על רוחכם כי אחר שנתתי והלבשתיה סלקתי ידי הימנה להיותה מלובשת כי קדוש אני ואהיה ככל נותן מתנה שמסלק הנותן ידו הימנה כי גם שנתתי לכם עדיין תורתי היא לכן אל תעזובה וזהו תורתי אל תעזובו והוא כי גם בזה דבק הסוד והרוחני כשלהבת הבלתי ממשיית הדבקה

בגחלת: **או** יאמר כי הנה בשמות רבה ארז"ל על לקחת מתנות באדם שהתורה היא מקח ולא בחנם וזהו לקחת יכול שאתה צריך ליתן דמים ת"ל מתנות וביארנו שם שלא ינכה ה' מזכיותיך בדמי התורה אשר זיכך השי"ת לתת לך כי אם כמתנה. **וזה** יאמר פה אל תקל בעיניך מעלת תורתי להדבק בה כי הלא לקח טוב כלומר דבר הנלקח וטוב גם אם היה נלקח בעצם הוא טוב ותראו שנתתי לכם כלומר מתנת חנם בלי נכוי אל תזלזל בה על תתי אותה חנם להקטין ערכה כי הלא תורתי היא מתייחסת אלי לכן אל תעזובו לבלתי הבין שלא מתוך אמריה:

פסוק ג

מי לא ידע כי בן היה לאביו ומה בצע כי נדע שהיה רך ויחיד לפני אמו ויתכן במה שידענו כי התלמיד יקרא בן מצד הנפש שיאמר בן הייתי לאבי שזולת היותו אבי מצד החומר גם הייתי לו בן שנית מצד הנפש תלמיד אליו או יאמר בן לאבי כלומר מתדמה אליו בחכמה כענין מה ברי שכתבנו למעלה בראש הספר שארז"ל שאמרה בת שבע אוי לי שיאמרו שאתה ברי כלומר דומה לי ולא לאביך ושמא תאמר הלא נער בן י"ב שנה היית במות אביך איך היית איש כערכו ומה גם שהיית יחיד לאמך והגעגועין ממעטין בחכמה לז"א אם הייתי רך בשנים ויחיד לגעגועין היה לפני אמי שלא היה לה זולתי אך לפני אבי לא הייתי כרך ולא כיחיד כי רבים אשר אתו רק כבן בין הבנים וזה ג"כ אפשר ירמוז באמרו כי בן גדול הנקרא בן הייתי לאבי עם היותי רך בשנים ואם הייתי רך ויחיד היה לפני אמי:

פסוק ד

ובהיותי תלמידו או איש כערכו ויורני ויאמר לי יתמך וכו' לומר עם היותך חכם ונבון אל ישיאך לבך לדבר ולומר הלא הוריתני לא אסור מן הדבר אשר יגידו לי ואקשיב לדעת בינה ואבינה מתוך התורה עד אשר יורוני בה רבותי ולא אמשך אחר רוח מבינתי והלא כמה פעמים אני שומע ממורי סברות מקובלות מרבם ובלתי מתקבלות לפי שכלי והלא טוב טוב אגעל בהם ואבחר דרכי וכענין סברת מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית שהיתה קבלה ביד אבנר והיה דוחה אותה דואג בסברות מתקבלות לפי שכלו אך לא זה הדרך ישכון אור האמת רק נעשה כמעשה יתרא הישמעאלי שתגר חרבו כישמעאל ואמר כך מקובלני מבית דיני של שמואל ומי שלא יקבל ידקר בחרב הזה כי הקבלה לא תמוט ועלינו מוטל חובת בקש טעם אליה ולא לדחותה חלילה כי לא יבצר טעם כאשר אז עמדו לא ענו עוד ואח"כ הלכו אל שמואל הרמתה והודיעם טעם הדבר כי ואשר שכר עליך נאמר אאנשים דדרכן לשכור ולא נשים כדאיתא במדרש חזית והן זאת עצת שלמה

בחכמתו אל תחזיק בסברתך אם חכם לבך ותראה סברת הקבלה דחוקה כי הלא בן הייתי לאבי מתדמה אליו בחכמה ויורני הוראות חכמה ויאמר לי כלל גדול והוא יתמוך דברי לבך כלומר אם בדבר הקבלה אשר הוריתיך תמצא דוחק אל תדחם רק אדרבה עיין בה ברוחב לבך ותמוך את דברי וחזקם וזהו שלא אמר יתמוכו אם היה חוזר אל הדברים שיתמכו את הלב אך אדרבה אמר כי יתמוך דברי ויחזקם לבך כי על כל פנים הקבלה אמת ונתן טעם ואמר שמור מצותי וחיה כלומר שע"י שומרך מצותי המיוחדים תחיה ולא על מצות והדרכות זולתם מלבך כי החיים האמתיים דבקים במצות התורה או בנוסף על פי דרכה ולא במשולל ממנה:

פסוק ה

ושמא תאמר איה אפוא רוחב לב לבלתי הטות מכונת התורה האלהית גם בחשבו שעל פיה ישק וילמוד ומי לנו גדול משלמה עצמו שחשב להבין דבר מתוך דבר ה' באמרו ולא יסור לבבו והוציא מתוך זה הא אשר לא יסור כמוני מותר לו וטעה עכ"א עוד הורני אבי ויאמר לי קנה חכמה וכו' והענין עשה זאת אפוא ופליאה שגיאה ממך והוא קנה חכמה כלומר בלמדך החכמה מרבך אל תהיה כמצות אנשים מלומדה רק בקנין שקוע בעצם לבל ימוט. **שנית** קנה מרבך ג"כ בינה שילמדך איך תבין דבר מתוך דבר בכללים אמתיים ושרשים מושרשי' בשרשי ועיקרי הדת שלא תאמר אקנה חכמה ואח"כ מה בצע כי איגע לקנות ממנו בעצם דרכי בינה הלא אנכי אחזה לי ואבין לאשורי רק קנה בינה בעצם ומה שאמרתי קנה חכמה בקנין הוא כדי שאל תשכח ומה שאמר קנה בינה הוא שע"י כן אל תט מאמרי פי בל יקרך כחושב שמבין דבר מתוך דבר ואדרבה הוא מטה מהאמירה המפורשת בתורה וזהו ואל תט מאמרי פי והוא כאשר קרה לשלמה כמדובר:

פסוק ו

אל תעזבה וכו'. יאמר ראה נא מה בין תורה להון ועושר זהב ורב פנינים כי הלא העושר אם לא תעזבנו רק יהיה תמיד עמך אין צריך לומר שלא ישמרך רק אתה נצב עליו לשמרו כי אם אדרבה למענו יתקפוך סביב בלהות פן יבא השודד עליך בסיבת היותו עמך ולא עזבתו אך עדיין אפשר שאם תמאסהו בבא השודד ותשליכני מאתך תהיה לך נפשך לשלל כי יתן השודד בכיס עינו אך אם תאהבנו בעצם ולא תרפנו הלא אהבתך אותו תהרגך כי תסתכן למענו אך התורה היא העושר האמתי היא הפכו כי אם לא תעשה רק העדר עזיבה אין צריך לומר שלא תצטרך לשמרה ולשמור עצמך למענה כי אם אדרבה היא תשמרך ואם תאהבנה אשר בזהב היה גורם לך סכנה התורה אדרבה תנצרכה שהוא גדר גדול משמירה שהיא כיושבת תמיד בעינים פקוחות כד"א לילה ויום אצרנה:

פסוק ז

הנה צויתיך ב' דברים א' קנה חכמה קנה בינה וכו' שלא תלמדם ברפיון כי אם תחזיק עד יושקעו בך בקנין עצמי ב' שגם אחרי כן אל תעזבה וכו'. והנה על הא' הלא אפשר תאמר בלבבך הלא התורה ארוכה מארץ מדה ומי יכילנה לקחת כולה בקנין עצמיי ולא תתמוטט ממנו בסבת רבויה כי רבה היא מאד ועל הב' יקשה לאיש היתכן כל היעוד לא יהיה רק שמירה ונצירה מהיזק ולא הטבה קנינית על כן על הא' אמר ראשית חכמה וכו' לומר שית ב' עצות אלה בנפשך ותקנה חכמה בקנין עצמיי בל תמוט א' ראשית חכמה קנה חכמה והוא מז"ל פ' כיצד מעברין על פסוק וקובץ על יד ירבה שלא יעשה האדם הלכות חבילות חבילות אלא שלא ילמד הלכה שניה עד יחזור ראשונה פעמים רבות וזהו ראשית חכמה קנה חכמה בל תאמר ארבה לשמוע שיעור רב ואז על הכל אשיב ידי עד יכונו יחדו בפי ובלבבי כי הלא נבול תבול כי לא יוכל להתקיים הכל ביחד כי רב הוא אך עשה זאת אפוא כתבנית אשר הראה משה מפי הגבורה פסקי פסקי ליתן ריוח ולחזור עד יוקבע כל הלכה בעצם בשכלו וזהו ראשית חכמה אשר תתחיל לקבל ממורך קנה חכמה כלומר קנה אותו הראשית בקנין עצמיי ואל תיחל עד תפליג הרבה וע"ד זה קו לקו וזאת שנית תעשה כי בקבלך דברי החכמה מרבך אל תאמר למה לי כעת לחקור דבר לעמוד על תכונת וטעם כל דבר ודבר אך אקבל קבלתי כאשר היא ואחרי כן אתבונן בה בינה לעמוד על טעמי הדברים או אשאלה ממורי מה בפיהם אל תעשה כן רק בכל קנינך אף בקנותך החכמה בכל פסקי למודך קנה עם החכמה בינה שתשאל ממוריך טעם כל דבר חכמה ואשר הבינו בדבר ההוא דבר מתוך דבר לפי טוב טעמו של דבר באופן כי ביום קנותך חכמה ממלמדך תקנה בינתו אשר יבין בו לפי טעמו ובדבר הזה יושקע כל דבר חכמה ובינה בלבך ע"י המתקת טעמו באופן שלא תמוש ותשכח בנקלה ממך לא החכמה ולא הבינה בהיותה סמוכה אל למוד החכמה מה שאין כן בלמדך תחלה החכמה כולה אשר למדו מוריך מרבם ואח"כ כל מה שהבין מתוך כל דבר מהחכמה שלא תוכל לקיימה:

פסוק ח

הנה הפסוק הקודם נאמר לעומת אמרו קנה חכמה וכו' וזה נגד אמרו אל תעזבה וכו' לומר הלא כתבתי לך שאם לא תעזבה תשמרך כו' ולא יעדתי הטבה גבוליית והוא כי הכל לפי הערכים כי ע"י העדר עזיבה תשמרך ועל אהבה לחזור בה תמיד באהבה תעדיף לנצורך שהוא גדול משמירה אך סלסלה הגדול מכלם ואז תרוממך במעלה רמה וכן תכבדך כי תחבקנה והוא כי ארז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה עד דשמעו לאמתיה

דר' דהות קאמרה להההוא גברא עד מתי אתה מסלסל בשערך ולמדו שהוא יפוי סלסול כמיפה ומסדר שערותיו בל יהיו קצתם ארוכים וקצתם קצרים רק כעדר הקצובות מעשה מקשה ערוכות תלתלים ונמשל בתורה הוא כי החפץ לזכור תמיד כל התורה בל תמוט מזכירתו אחר למוד כל קבלתו ושיוכל לחזור הכל א' לשלשים יום או פעמים יסלסל אותה בכללים נאים וקצרים וסדרים נאותים וסימנים מתקבלים באופן תהיה תורת ה' ככלה נאה וחסודה נגד עיניו כאשר הזהירו רז"ל להסדיר סימנים לתורה בפ' כיצד מעברין על פסוק הציבי לך ציונים אמר סלסלה כענין הנזכר ואז היא תרוממך שלא בלבד תנצרכה מהיזק כי אם גם תרוממך אחרי אשר תחשיבנה לנאותה וזה יהיה לך בסדרך הכללים והסלסולים הנזכר אך אם אחר הסלסול תחבקנה והוא כדרך המחבק לבנו אשר יכניסנו מסובב מזרועותיו כן אחד הכללים אשר סדרת נאים וקצרים תתמיד תורה עד גדר תסבב את כל התורה ותקיפנה נגד פניך ועיניך כמחבק הזה המסבב את אשר יחבק בין זרועיו ונגד עיניו אז אין צריך לומר שתרוממך כי אם גם תכבדך יותר על הרוממות:

פסוק ט

ומה יהיה הכבוד הוא שתתן לראשך לוית חן וכו' והוא שלא תהיה לוית המלאכי השרת אשר ילווך לצורך הגנה מצרה רק לוית של חן וכבוד בלבד ומה גם אם יכוין אל מה שמלאכי השרת מכריזין לפניו פנו מקום אל דיוקנו של מלך מפני שאין האויר פנוי כי הלא להגן לא תצטרך כי זולת הלוייה עטרת תפארת התורה עצמה הבלתי נפרדת מאתו יתברך תמגנך וכמאמרם בס' הזוהר כי השלם בתכלית אין לו צורך שמירת מלאכים כי עטרת מלכו של עולם משמרו והוצרכו לתת טעם אל מלאכים שהיו עם יעקב שלא נאמר רק להודיע שהיתה שכינה עמו כי במקום שהמרכבה מצויה שם הוא יתברך והוא המציל כמאמרנו על פסוק חונה מלאך וכו':

ח **או** יאמר סלסלה כו' לומר הנה התורה לא דרך נשים לה כי כמה אשר ישת עליו בעל האשה כל ישעו וכל חפץ ליפותה ולסלסלה תמעט בחשיבותו וכעובדא דתתייפי חנה אך התורה סלסלה ותרוממך ושמא תאמר הלא כמה עשו כן ולא נתרוממו בעולם לז"א תכבדך וכו' לומר הן אמת שהרוממות ישנו בו מכח איכות העליון ומה שלא תראה יכובד פה הנה עקר הכבוד הוא בעה"ב וזהו תכבדך כי תחבקנה הוא בהיותך אז משולל גשמות כמוה ותתחבר לה כמחבקים כי אז עיקר וסוף הכבוד לבא כד"א כבוד חכמים ינחלו שהוא אז נחלה כמשמעה בלתי נפסקת או תכבדך כי תחבקנה פה שתקדש עצמך כל כך על ידה עד שכמעט תהיה משולל עכירות כענין אשר קדשנו במצותיו כי התורה

והמצוה מקדשים החומר למפליג בם בקדושה נמרצת ואז תקרא מחבק אותה ומדבקה בך ואז תכבדך גם פה:

ט **ואז** תתן לראשך לויית חן בלי נכוי שכר רק בתורת חן וגם תהי לך עטרת תפארת תמגנך הפך דרך המלך אשר ילווהו שומרים לראשו כי אם תהיה על ראשו עטרת זהב גדולה אשר בו יתפאר תגדל צורך השמירה יותר על צורך שמירת ראש המלך כי יחמדוה ביותר אך התורה אלהית תהיה לך לעטרת תפארת ואצ"ל שלא תצטרך לשמרה כ"א אדרבה היא תמגנך ותשמרך:

פסוק י

הנח שמוע ישמע איש בקול אביו או קול רבו תחת א' משלש או למה שהוא אביו או רבו וחייב לשמוע בקולו או על איכות מאמריו אשר המה אמרי טוב טעם ודעת מבלי השקפת היותו אביו או רבו ג' על הטוב והעושר המושג לו בהן והנה השומע בקול אביו שבשמים מפאת ב' בחינות הראשונות יישר ויכשר בעיני האלהים אך לא על השלישית כי יהיה עובד אלהים ע"מ לקבל פרס אך דרך ישרה שיבור לו האדם היא לשרתו ולשמוע בקולו מב' בחינות הראשונות ועל האושר הנמשך ישען באלהיו כי שכרו אתו ותהי משכרתו שלמה אך לא ישרתהו על מנת כך כי אם יבטח בשם ה' ירבה לו שכר טוב בעמלו והן אלה דברי שלמה פה שמע בני כלומר שמע מהבחינה הא' להיותך בני כי ה' אלהינו הוא אבינו וגם על הבחינה הב' וזהו וקח אמרי שהוא מפאת עצמן כי רבי האיכות המה וזהו אמרו לשון קיחה לומר שהם אמרי קיחה ותפיסה עצמית לחכמי לב וזהו ג"כ אומר אמרי כלומר מתייחסים לי שרב איכותם עד אין תכלית אך על הבחינה הג' אל תכוין מלאכתך עליה כי ע"י שתי אלה מאליהן ירבו לך שנות חיים וזהו וירבו לך וכו' שמהקודם ימשך שוירבו כו' מבלי עשותך בגללו. **או** יאמר הנודע מרז"ל כי מחשבה טובה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה ומאז קובע לו שכר כד"א למן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענות כו' וזהו שמע בני ואחרי שומעך קח אמרי שהוא קבלה וקיחה לעשות ומאז אמרי ירבו לך שנות חיים טרם עשותך בפועל:

פסוק יא

בדרך וכו' עתה החל להגיד אמריו אשר עליהם יצוה והיא עצה כוללת על כל אשר דבר עד כה והוא כי הנה השם פניו אל ענין פרשיות הקודמות ומה גם על הדרך אשר בארנום בס"ד הלא הוא יראה דרך המלך שלמה ברוח קדשו מורה דרך ישר ונעים לדעת חכמת התורה ומתוך הדרך ההוא יכניסהו ידריכהו במעגלים ונתיבות מוסר השכל מסתעפים

מדרך החכמה כמבואר מהמשך הפסוקים שמבני אם תקח אמרי והלאה וז"א בדרך חכמה הוריתיך וגם על ידה הדרכתיך במעגלי יושר המוסר אשר תתנהג בם:

פסוק יב

ואתה עתה ברוך ה' שמע בקולי ואשכילך בינה והוא אל יעלה על רוחך כי אחרי הודיעי אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך לבלתי הכשל גם כי תרף ידך מעט מהחכמה ומוסר או גם בהחזיק בהם אם תתחבר לרשע תבטח בך לבלתי למוד ממנו כי דע אפוא כי לא כן הוא כי הן אמת שעל ידי דרך חכמה שהוריתיך ומעגלי יושר מוסרי שהדרכתיך בלכתך לא יצר צעדך וכו' לומר שבלכתך בדרך החכמה ומעגלי המוסר לאט כגדר הליכה מסתכל קו לקו לאטך שלא יקרך חטא או עון אין צריך לומר שלא תכשל בחטא כי אם גם לא יצר צעדך כלומר אפי' צעדיך המתיחסים אליך מצעדי משאך ומתנך אשר דרכו של עולם שהתורה דוחקת בצד מה הצלחות הממון שעל ידי התורה ימעט בעסק ותדחוק צעדי הצלחה כענין מניעת נשך ומרבית רב הריוח וכיוצא במציאיות אלה אם אתה ההולך לאט בדרכים הנזכר להשמר לא יצר צעדך שהוא יתברך ירחיב לך דרכי ההצלחות מרווחות בל יציק לצעדך שום מעיק ואם בלכתך בדרך הנזכר ובמעגלי יושר המוסר לא תלך לאטך להזהר והשמר בעצם רק תרוץ ולא לאט עמה גם שיצר צעדך לפחות לא תכשל בחטא או עון אשר יצילך היותך דבק בהן:

פסוק יג

אך בזאת שהחזק במוסר שבמעגלי היושר אל תרף וגם בדרך החכמה הנזכר נצרה כי היא חייך:

פסוק יד

ועוד שנית שאל תבטח בעצמך גם בהחזיקך בחכמה ומוסר ללכת בארח רשעים כי דע אפוא שלא יסכון לך כל זה אם לא תמנע רגלך מארח רשעים כי הלא יכשילוך ויוכלו לך ולא בלבד לכתך בעצתם או שבת אתם כי אם אף מליכנס בדרך אשר המה בו תשמר וזהו בארח רשעים אל תבא שהם הרשעים במה שבינם למקום ובדרכם אסרתי לך אפי' ביאה מה אך בדרך רעים הם הרעים לבריות אל תאשר כי גם שבביאה קלה לא יספיק ולהכשילך לפחות לא תטייל אפילו אתה לבדך שם וזהו ואל תאשר בדרך רעים:

פסוק טו

אמנם הצד השוה שבשני הדרכים הוא פרעהו אל תעבר כי אף בדרך רעים אם תצטרך לעשות קפנדריא לפלש רוחב הדרך מעבר אל עבר לקצר הלוכך אל מחוז חפצך כי ירחק ממך אם תלך על צד אורך הדרך חוצה לה עד תומה ותסבב מעל ראש הדרך אל צדה

האחר אל מקום החפץ דרך סבוב ותלאה אל תשית לב אל יגיעך ופרעהו ובטלהו כאילו לא היה שם הדרך ההוא מעולם ולא תעבור בו אל מחוז חפצך כי אם תטה אשורך מני הדרך מחוצה לו לארכו עד סופו ותסבב מעל רוחב סופה אל מחוז חפצך וזהו שטה מעליו שהוא מעל ראש הדרך ועבור משם ולא בדרך הרע עצמו והטעם כי לא ישנו כו' כאשר יבא:

פסוק טז

אמר הלא ראית כי רבה היא האזהרה אשר הזהרתיך מלעבור בדרך רעים אל תתמה על החפץ כי הלא שתים הנה תשוקותם א' להרע לזולת למען יהי למלא בטנם. **שנית** להחטיא את כל הקרב הקרב אליהם ורבה היא אליהם הב' מהא' באופן כי לא' מב' רעות תתעתד או להרע את גופך שישללו שללך ויבוזו בזך או שיכשילוך ויחטיאו את נפשך וזו קשה מן הא' כי עד נפש תגיע והיא העצומה שבתשוקותיהן וזהו כי לא ישנו אם לא ירעו את הזולת בגופו או ממונו ולזה תתעתד יעשו גם לך אך אין זה רק דרך בחירה שלא ישנו אך על הב' והיא להכשילך ולהחטיאך להזיק נפשך גדולה תשוקה זו אצלם כי אצ"ל שלא ישנו דרך בחיריי כי אם גם תהיה שנתם נעקרת כגזולה מהם אם לא יכשילו ויחטיאו למתקרבים אליהם והוא כי דרך איש הישראלי המרשיע ואין אתו רעים להתרועע או המה מתי מספר ידאג ויצר לו מאד ויהיה לו לב רגז כי גם בעיניו ימאס על כן לא ינום ולא יישן עד יכשיל ויחטיא רבים ואז ינוח לו וערבה שנתו כי יראה שרבים כמוהו בעלי מלאכתו ואז יוסיף על חטאיו פשעים וזדונות ולא יבוש למען שורריו כי רבים אשר אתו על כן נגזלה שנתם אם לא יכשילו את הזולת: **או** יאמר אל תעבור בדרך רעים פן יכשילוך כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו את זולתם יתחברו גם הם עמהם למען הרבות חמס ושוד עד מאד שאינו דומה מועטים העושים את העבירה למרובים שאם ה' יגנבו ויבוזו מנה ששה הלא יגנבו מאתים כי כרבים כן ירבו לשלוח יד:

פסוק יז

ושמא תאמר למה אייחס לגזל שינה כשלא יכשילו הלא הוא כי לחמו לחם וכו' והוא כי אם עד כה טרם הכשילם את הזולת לא יספיק כי אם על הלחם לבדו ולא לחמו רק לחם רשע כי מעט אשר יגזלו עד שיעור לחם אונים להם עתה על ידי שיכשילו את זולתם יגזלו עמהם גם יין חמסים ישתו כי לא על הלחם לבדו יחמסו כי אם גם יוציאו לחם ויין משא"כ במתי מעט כמו שנאמר אך ברוב עם לא ישאירו עוללות ולכן עתה ירוו מיין חמסים לשובע המפיל שנה ותערב שנתם ובהעדר חברה יראה להם כאלו נגזלה שנתם

הוא היין המפיל שנה בעיניהם אם לא יכשילו את הזולת המספקים צורך יינם בחברתם וזהו לחמו לשון עבר וישתו לשון עתיד:

או יאמר כי לחמו וכו' אולי תאמר האם בער אנכי מאיש כי אתפתה לעשות כמעשיהם אך ירא אני פן תתפתה כי הלא תראה בעיניך כי לחמו וכו' והוא כי דרכו יתברך עם משרתיו עושי רצונו לשמור להם הבטחתו אל עולם שכלו טוב כי היום לעשותם וכו' אמנם השטן המחטיא השט בארץ ומתהלך בה להדריך את בני אדם בדרך חטאים הלא הוא יורה לפניהם שכר עבירה נגד פניהם באמור אליהם הלא בגזל ועולה תמלאו בתוכם טוב ובאיסורי ביאה תתענגו באהבים בעת ובעונה וההיקש בזה וגם המה יראו נגד פניהם דרך רשעים צלחה וצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ואזי למראה עיניהם ישפטו ויפתה לבם וזה אמר כי לחמו וכו' לומר ירא אני פן תכשל כי הלא עיניך הרואות כי על ידי רשעתם קרובה הנאתם כי אכלו מיד בהרעותם לחם רשעתם ויין חמסים אשר חמסו מיד ישתו ואין מכלים וע"כ אירא ישיאך לבך להתפתות אחריהם:

פסוק יח

הלא אמרת כי הרשעים לחמו לחם רשע כי דרכם צלחה והלא תאמר על זאת יתחמץ לבבי מדוע דרך רשעה צלחה והצדיקים אשר אמרת עליהם שלא יצר צעדו אראנו בארח צר כי דחיקא להו שעתא על כן בא לתת טוב טעם ואמר וארח צדיקים והוא ענין מז"ל באלה הדברים רבה שדרך צדיקים נמשל לדרך צר ואפל בראשיתו ואחריתו רחב וטוב ודרך רשעים רחב בראשיתו ורע בסופו וזה יאמר וארח צדיקים כלומר שהוא דרך צר הנקרא ארח הוא להם לאור עולם כאור נוגע שהתחלתו מעוטה והולכת וגדלה כן הארח צר אשר לצדיקים מטיב להם שעל ידי כן הוא הולך ואור עד נכון היום הבא כאמרם ז"ל כי דרך מדת יסורין היא המביאה את האדם לחיי העולם הבא כאשר ביארנו יפה בב"ר בס"ד:

פסוק יט

אמנם דרך הרחב אשר לרשעים בהצלחתם לא לטובתם היא כי ודרך רשעים כאפלה עצמה אשר לא תלך ואור כי אין האור בא עד שהיא תסתלק כי יאור ולא ממנה וכאשר העומד באפלה תהיה לו האפלה סיבה לבל ידע במה יכשל בדרך אשר ילך בו כן הוא הצלחת הרשעים היא תאטם עיניהם מראות במה יכשלו והרעה אשר תמצאנו בדרך הרע ההוא כי יין הצלחתו ישכירהו ויאשם עיני שכלו מלהתבונן באחריתו ולא ישוב ובכן אל יקנא לבך בחטאים:

פסוק כ

הנה ארז"ל על פ' שמעו ותחי נפשכם כי בבא לפני רופא איש נגוע מוכה מכף רגל ועד ראש יניח רטיה על כל מכה ומכה שהביא הב"ה על כל א' מאבריו אך לא ירפאנו כילו בשומו רטיה א' בא' מהם אמנם אלהי עולם ה' רופא כל תחלואינו אשר החלונו עונותינו בכל א' מאברינו אשר חטאנו לו בהם בצוותו עלינו נשימה רטיה באזננו הלא היא לשמוע את דברי התורה ומוסר כי שמוע מזבח טוב כי בה נשמור ונעשה כדבר שנאמר והיה עקב תשמעון ושמרתם ועשיתם שביארנו במקומו לתת טוב טעם אל וא"ו של ושמר ה' שהוא כתוספת על הבטחה או הטבה והיא הראשונה אך הוא כי עקב השמיעה ימשך לנו מאתו יתברך שנשמור ונעשה ע"ד שכר מצוה מצוה נוסף על זה ושמר ה' אלהיך וכו' נמצאת שמיעת האזן מעלה ארוכה ומרטא לכל כללות האדם וארז"ל הה"ד שמעו ותחי נפשכם שע"י השמיעה ישמר מהחטא ויקיים המצות ויקנה חיי הנפש ואושר גם לגוף כענין סוף הפסוק ההוא כי התורה היא חיינו ומרפא לכל תחלואינו מצלת אותנו מן החטא ותקרבנו לידי זכות ואין זה רק בהיות אזנינו קשובות לשמוע תורה ועל קוטב זה יסובבו כתובים אלו וזה החלם בני לדברי הקשיבה וכו' כאלו הוא יתברך או זאת התורה אמריה תאמר בני במה שאתה בני אהובי לדברי הקשיבה וכו' והוא כי התורה תתחלק לב' חלקים א' תוכחות מוסר ודברים קשים כגידים המתיחסים אל דבור כד"א דבר האיש וכו' אתנו קשות ויש דברי דודים הנאמרים באמת באהבה רבה כאשר ידבר אב את בן ירצה ועליהם יאמר לשון אמירה וחבה ועל ב' החלוקות אמר על הא' לדברי הקשיבה ועל הב' לאמרי וכו' והוא כי דרך גבר שיערבו לו לשמוע דברי חבה כי נעמו בעיניו מתוכחות מוסר וכן לא יעשה כאשר יוכיחנו אביו כי לא יבצר מהיות תוכחת האב מגולה מפאת אהבה מסותרת לטוב לו ובן חכם יערבו לו מדברי דודים כי התוכחת הוא צרי לנפש ומרפא לעצם כי אז יכנע וישוב עד ה' ובדברי דודים אולי יגבה לבו ואשר לא טוב יעשה וז"א בני כלומר מה שאתה בני לדברי של קושי הקשיבה וגם תבחר ותקרב כמשמעות הקשבה שהיא מקרוב וגם כוללות הב' אזנים כי מזה תעשה עקר כי אז יכנע לבבך והיית קרוב אלי אך לאמרי של חבה הט אזנך הא' כלומר כי כפלים לתושיה התוכחת תשית לב מלאמרי של חבה עם ששניהם כא' טובים לך: **או** שעור הכתוב מה שאצטרך להכביד תשמע הקשבה כוללת ב' אזנים הוא לדברי הקשים אך לאמרי בהטיית אזנך הא' תספיק כי מעצמך תבא להטות גם שתיהן:

פסוק כא

והנה ברטיית האוזן אשר היא ההקשבה לדברי תורתי תעלה ארוכת כל חולי וכל מכת חטא ועון כי תשמע ותחי נפשך וגם תעביר רעה מבשרך כאשר הקדמנו ופירש ואמר אל יליזו מעיניך וכו' לומר שע"י ההקשבה תמשך אחריה באופן שאין חטא בא על ידך והוא כי ע"י הקשבת האוזן ימשך לעינא וליבא ואחריהם כל אברים ימשוכו כי הלא שניהם סרסורי דעבירה עין רואה ולב חומד ואברים גומרים ולכן אשר לא יליזו מעיניו דברי התורה וגם ישמרם בתוך לבו הרי ב' הסרסורים כל מעינם אל דברי התורה ואיך ישעו בדברי שקר להחטיא אותך לי כי הלא אויביך תשלים אתך ויהפכו לסרסורי דמצוה וזה אל יליזו וכו' לומר ע"י הקשבה ימשך שאל יליזו מעיניך ותקנה הסרסור האחד וגם אתה על ידי הכנה זו שמרם בתוך לבבך ותקנה גם הב' כי קל הוא ומה טובו אמריו באמרו לבבך המורה על ב' יצרים ולא אמר לבך לרמוז מאמר ירושלמי על ומצאת את לבבו נאמן לפניך שהוא ב' היצרים שהוא גם בעסקים המתייחסים לחומר ויצר הרע יצרפהו במחשבת תורת ה' ומצותיו בכל טוב כונת עבודת ה' בכל פעולותיו החומריות ולא למלא תאותו החומרית כמאמר הרמב"ם ז"ל על בכל דרכיך דעהו כי בכל פעולה גשמית יוכל איש לעבוד את ה' כי יתן אל לבו באכול ושתו לקיים נפשו בגופו נעסוק בתורה ובמצות ובמשגל לקיים עונה ופריה ורביה וההיקש בשאר נמצא שעל ידי ההקשבה אל תורת ה' ימשך שאל יליזו מעיניך וכו' ויהיו סרסורי דעבירה להם למס ועבדוהו:

פסוק כב

והמתיק בלשונו משל רבותינו ז"ל מהפרש הרופא שלא ירפא אברים רבים ברטיה אחת ועל ידי שמיעת התורה שהיא משל אל רטיית האוזן ימצא חיים לנפש ורפואה לכל אברי בשרו כאחד וזה אמר על הנפש כי חיים הם למוצאיהם כלומר שלא ימצא חיים אחר ימים בשומו בפועל מה שישמע כי אם מאז ימצאם שהוא מעת השמיעה ימצא חיים וזהו למוצאיהם וגם לכל בשרו מרפא כאחד ברטיית ראוזן הפך הרופא שלא ירפא מכות כל בשר אדם ברטיה א' כי הלא כל אבר מאברי כל בשר איש יחלה ויטמא על ידי חטא או עון הנעשה בו עם שלא יראה לעיני בשר וזה ירפא לו כאמור: **או** יאמר מוצאיהם כד"א או מצא אבדה והוא כי הלא עד אשר לא יבואו לעולם נפש ורוח ונשמה לא יבצר מהן או מהב' הגדולים ידיעת התורה וישכחוה כבואן כמאמר רבותינו ז"ל שנשכחת בלידה ויהיה כי שמעוה בעולם שהיו בו למעלה או שנפשנו יודעת מאד כי יחד בהר סיני שם נמצאו ושם היו וקבל כל אחד חלקו מאז כאשר כתבנו למעלה. **כלל** הדברים כי בבא הנה נפש ורוח כל אדם אבידה גדולה הם אובדים היא התורה ואם האיש יאטם אזנו

משמע תורה כל חלקי הנפש יבכו לאבדה שאבדו ויכאבו הי אבדו חיי עולם אשר היו בם וגם שבהעדרה תדבק בם רעת מות שאול ואבדון אך בשרו לא מצא אבדה במוצאו התורה כי לא לו היתה מעולם כי לא מאיכותה הוא אף על פי כן גם שעיקר ההטבה היא לאשר אבדו האבדה הם חלקי הנפש גם לבשר תהיה הנאה רבה וזהו כי חיים הם למוצאיהם הם הנפש ורוח אשר היתה אבודה מהם וגם לכל בשרו אשר לא למציאה תחשב לו תהיה מרפא על דבר שעל ידי האוזן החמרית תבא על ידה ההקשבה ויהיה המרפא מאשר יחלה ממכות טומאת העבירות זולת החלאים הטבעיים כמדובר:

פסוק כג

אמר גם שהוריתיך שמור תשמור עיניך ולבבך סרסורי דעבירה פן יחטיאו אותך לי באמור לך אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך לא לאתדים יהיו בידך עינא ולבא להשוות שמירתך בכל אחד משניהם במדרגה א' לבלתי תחטא כי אם מכל משמר נצור לבך מכל הרהור בלתי טהור כי הכל תלוי בו ואותו תשמור שמירה מעולה מכל סיג וחלאה כי הלא מעט אשר יהיה בו יפרוץ לרוב כי הוא כלי יקר מכל כלי חמדה וקל ליפסד בהסח הדעת כמעט רגע ועל כן אנכי מצוך לאמר נצור לבך ולא שמור כי תואר נצירה היא גדולה ומתמדת בלי הסח הדעת כלל וראה נא כי כל טובך תלוי בו ונעים כי תשמרנו היטב כי הלא ממנו תוצאות חיים כי גם שאמרתי לך כי מהקשיבך והטות אזנך לאמרי תשמע ותחי נפשך כי חיים הם למוצאיהם גם כי מהשמיעה ומשלא יליזו מעיניך יבואו החיים הלא עיקר התחלת תוצאות ומקורי החיים מהלב יצאו כי הנה מבלעדי מזמת לבך להקשיב לחכמה אזנך לא הקשבת למצותי כי כך עלה במחשבת לבך ראשונה שאזניך תשמענה דברי התורה ואח"כ יהיו אזניך קשובות הנה נא כי ממנו היו לך תוצאות חיים גם שיתייחסו אל האוזן להיותה תחלת המעשה: **או** יאמר כי ממנו תוצאות חיים כאשר ידענו מחכמי הטבע כי הלב הוא המלך המחלק הדם והחיות לכל האברים והנה גם הוא באמת המחלק חיות לאדם ומביאו לחיי הע"ה בטוב המחשבה בתורת ה' ועבודתו המביאה לידי מעשה ויאמר ראה גודל וחין ערך מעלת הלב ויקר תפארת גדולתו כי על כן אני מצוך אל תרף ממנו לנצור אותי במאד מאד כי הלא ממנו ב' תוצאות של חיים כי מיעוט רבים שנים כאשר ממנו מוצא לחלק חיות לכל האברים חיי העה"ז כן גם ממנו מקור ומוצא חיים לחלק לנפש ולכל האברים חיי הע"ה כי הוא יחשוב מחשבות לעשות את כל דברי התורה והמצוה ויחלק מרצונו אל כל א' מכל רמ"ח אבריו עשה יעשה כל מצוה ומצוה המתייחסת אליו להחיותו כמז"ל על כל עצמותי תאמרנה שאין לך אבר שאין לו מצוה מיוחדת להקדש בה ולחיות חיי עולם והיו תוצאותיו מקדם ממחשבת

הלב ומשם יפרד אל כל אבר לעשות מעשהו מעשה ה' אשר צוה אלהים לעשות והלא זה הוראת גודל חשיבותו כי ממנו תוצאות חיי העה"ז והעה"ב לכן יאות לך כי מכל משמר תנצרנו כי מכלל הן אתה שומע לאו ואיככה תטנפהו ויפסידך גם שניהם חיי העה"ז וחיי העה"ב בשרירות רעה וישדי תיכלא בכולך:

פסוק כד

אחרי אמרו כי מכל משמר ינצור הלב כי ממנו תוצאות חיים והנה גם מנצירת הלשון והשפתים יצאו חיים כמאמר דוד אביו מי האיש החפץ חיים וכו' נצור לשונך וכו' על כן סמך גם זה ואמר שאחר משמר הלב ינצור פיו ולשונו ונשים לב אל כפל הכתוב ומלותיו השונות והענין ללמדנו דעת כי צריך האדם לקשט את עצמו בשני דברים א' להשמר מלדבר אשר לא טוב בפיו ובשפתיו על הזולת שני מלתת פתחון פה לזולתו בל ידברו עליו. **והנה** בזה יאמר איש הלא אשתמר מרכילות ולשון הרע כי אני אשלוט על עצמי אך לעשות שזולתי לא ידבר לזות שפתים עלי אי אפשר כי מי זה האיש יוכל להסיר לזות שפתים מעליו ומי לנו גדול ממשה ולא יכול להשמר כמז"ל על והביטו אחרי משה שדברו על חלקת צואריו שהיה שמן משל צבור וכן בפקודי המשכו שנתן חשבון על שומעו מליצני הדור מנדבת המשכן העשיר משה ע"כ אמר אמנם ידעתי כי כן כי אין הדברים שוים על כן אנכי מצוך כי לשמור עצמך מדבר על זולתך יכול תוכל בעצם ועל כן הסר לגמרי ממך עקשות פה אפי' מה שהוא עקשות בעלמא אך שאחרים בל ידברו בך איני אומר הסר לגמרי כי לא תוכל כי אם שלזות שפתים הרחק ממך ובזה הטיב אשר דבר בהחילו בלשון הסרה וצאתו בלשון הרחקה לומר על עצמך הלא תוכל להשתרר בעצם ולהסיר ממך עקשות פה הסרה גמורה אך בלזות שפתים מהזולת גם שלא תוכל להסירו בעצם לפחות הרחק ממך שתעשה באופן יהיה רחוק מאד שום פתחון פה לזולתך לדבר בך:

פסוק כה

אחרי הודיעו אותנו ראשי אברים אשר נעשה מהם פנה מהם יתד לעבוד את ה' כאוזן ולב ועין ואשר נתרחק מהעקשות למצוא דרך עץ החיים עדיין אפשר יאמר איש במה אדע אי זה דרך ישכון אור לעבוד את ה' אשר אהיה בו בטוח ההגעה אל המכוון ולא תעכב איזו מכשלה כי כמה החלו בעבודת ה' ולא נסתייעו ונוקשו ונלכדו וגם כי הלא יש כמה מיני מהלכים לעבוד את ה'. **יש** תופש בתורה ויש תופש בצדקה ויש בג"ח ויהיה אדם נדון לאמר מי יודע איזה טוב לפני האלהים להיות יותר בטוח ממכשלות מעיקים עד הגיע אל האושר המכוון עם שכלם כא' טובים. **כי** הלא בעסק התורה יקרה יכשל בשלא

לשמה או גס לבו בהוראה וכיוצא בכל מדה ומדה ע"כ אמר ראה אנכי נותן לך כלל גדול אשר בו תצליח בכל עבודת שמים אשר תחזיק בה והוא עיניך לנכח יביטו וכו' ונשא המשל אל ההולך בדרך איכה ימלט מפוקה ומכשול ויבטח בהגעה אל מחוז חפצו והוא בשום לב אל הפרש שבין לשון אומרו לנכח לאומרו מנגד והוא כי לנכח הוא לעמת פניו כענין לנכח אשתו שארז"ל זה בזוית זה וזה בזוית זה וכו' זה נכח זה וכן נכח פתח הבית אך באמרו מנגד זולת הבנה זו יש בה משמעות שני והוא כי בלכת איש לדרכו על הארץ כי הנה חלק האדמה הקרובה אליו לפני פניו נאמר עליו שהוא נגד פניו מה שאין כן באמרו לנכח שלא יצדק רק על מקום גבוה מן הארץ נצב לעומתו ונשא המשל אל הולך אל עיר ומגדל גבוה אשר רחוק יהיה בינו ובינו כיום או יומים ומן המקום אשר הוא עומד בו עד המגדל יש ויש כמה דרכים שתוצאותם אל פתחי שעריו כי ידמה המגדל אל נקודת מרכז שסביבותיו קוים מתפשטים לאורך רב כן סביבות המגדל דרכים מהם והלאה ומכל ראש דרך מהם יראה הרואה אותו כי ישא עימו נכחו לאורך הדרך לעומת פניו אך בין דרך לדרך ברוחב הארץ אין רואה המגדל נכחו מרוב סבכי היער ומכשולות רמים ונשאים וגנות וגדריהן וגם בדרך אשר ילך איש לא יעדרו מכשולות אך קטנים שלא יעכבו מראות המגדל נכחו וגם יוכל איש להיות הולך ומסקל ומרים מכשול והולך ורגלו לא יגוף והנה טרם יחזיק איש בא' הדרכים ללכת אל עיר ומגדל ההוא הלא יהיה נדון לאמר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם ללכת אליו להיות בטוח ההגעה ומסולק המכשולות וגם איכה אעשה באיזה דרך מהם אלך שלא אטה אשורי מני הדרך החוצה ואסתבכה במכשולות הרמים או אפול באחת הפחתים ואילו האחד שיפול בהם כי לא יגיע אל מקום החפץ ע"כ בהזדמן איש יועץ וחכם חרשים יאמר אליו על דבר ההטייה מן הדרך איעצך שעיניך לנכח יביטו לומר תמיד תגביה עיניך והסתכל נכח המגדל ועל ידי כן לא תטה מן הדרך כי בהטותך הלא תרגיש במה שלא תראה המגדל וגם שתרום עיניך להביט נכח המגדל לא תמיש מהשפיל עפעפיך להביט בארץ בחלק הדרך שנגד עיניך למען תראה המכשולות הקטנים אשר בדרך המה ותסקלם בל יקרה כאצטגנין שהיה מהלך בלילה בעינים רמות לחזות בכוכבים ובהתבודדו ולא שת עיניו על דרכיו בלכתו בדרך נפל באחת הפחתים ועל דבר איזה דרך טוב להגעה יותר בקלות ובבטחה אל תשית לב כי לך לך באמצעות כל דרך בלי הטיה ועל ידי כן כל דרך מהן טוב ונכון הוא והנה דברי המשל הזה הם דברי שלמה על הדבר האחד אמר עיניך לנכח יביטו הוא לעומת מקום הגבוה שלעומת פניך ועל פי דרכך ועפעפיך יישירו נגדך למטה בארץ פן תכשל:

פסוק כו

ועל דבר איזה דרך טוב מכלן פלס אתה מעגל רגלך ואז כל דרכיך יכונו איזה דרך שיהיה כי ע"י כל אחד תבטח בהגעה באמת:

כה **והנה** הנמשל מבואר כי הלא סביבות השגת חיי העה"ב והדבק בשכינה יש ויש דרכים רבים יש דרך עסק התורה ויש דרך צדקה ויש כהנה רבות אין מספר וכל אחת מהנה היא נכח פני ה' והאושר אך בהטות איש מאחד הדרכים חוצה אל פניה אשר איננה נכח התכלית הטוב הנזכר הלא יפול במכשולות ופחתים רעים ומרים ומאררים אשר יעכבוהו מהשגת התכלית וכן גם בהולכים נכח התכלית לא יעדרו מכשולות קטנים כעוסק בתורה לשמה נכח התכלית ומערב בה התפארות מה או שיטעו חביריו וישמח וכן בנותני צדקה שגם יתננה לשמה ישמח לתתה במקום רואים שיחזיקוהו לנדיב וכיוצא וההקש ביתר הדרכים וע"כ בנפול איש במבוכה פן יטה אשורו מני הדרך אשר יחזיק החוצה לגמרי בפניות רעות ויאבד או גם בלכתו בדרך ישרה יירא מבחינות מכשולות מה שלא יעדרו גם בלכתו בדרך הטובה שנית יהיה נדון באיזה דרך יבחר ללכת בו אל התכלית הנזכר שיהיה טוב ונכון לפני האלהים ע"כ אמר עשה זאת אפוא ותמיד עיניך לנכח יביטו הוא נכח התכלית הנזכר שיהיה הוא יתברך תמיד נכח עיניך ובזה לא תבא לפנות החוצה מהדרך אך פניה חיצונית כי הלא לא נכחו תהיה ואל המכשולים הקטנים שגם בדרך הטוב ועפעפיך יישירו נגדך כי תשפיך עפעפיך להביט בדרך אשר אתה הולך בחלק הקרוב להסתכל ולפשפש תמיד בלכתך בדרך:

כו **ועל** דבר אתה דרך טוב וישר להגעת התכלית ורחוק מהטות אל צדיו החוצה אל תחוש כי הלא פלס מעגל רגלך באמצעות כל דרך שלא תהלך אפילו בצדיו פן תטה החוצה רק באמצעי ובזה כל דרכיך יכונו זה או זה כי כלם כאחד טובים להגיע עדיו יתברך:

כה **עוד** יתכן בהבין אומרו דרכיך בפסוק פלס וכו' ולא נאמר כן בפסוק הקודם והוא שבא ליעץ איך יתכשר להשתלם בעבודת שמים ובמדות בני האדם כענין בנדיבות וכילות ורוגז וסבלנות וההיקש כהן ומסר לנו כלל מיוחד לכל סוג על דרכי ה' שבהן תדבר כל הפרשה אמר עיניך לנכח יביטו והוא ענין בעל העקידה ז"ל במבוא שעריו כי זה כל שלמות פעולה להתיישר ולבא עד תכונתה בשלימות שישים מתחלה התכלית נגד עיניו ובזה יתיישר נגדו וזה יאמר עיניך לנכח יביטו הוא נכח המכוון והתכלית לידבק בו יתברך קו לקו מצדקות לחסידות וממנה לקדושה ודבקות ואל תבחר במצוע מיראתך פן תשומם כי הלא ועפעפיך יישירו נגדך עד הגיעך אל הקצה האחרון ולא תמוט שהוא כי

תאחוז במדת ענוה שעפעפיך לא ינשאו מהביט על הארץ שנגד פניך כי על ידה תוכן להשיג הכל כמאמר ר' פנחס בן יאיר ענוה מביאה וכו' והנה זה הוא על עבודת שמים:

כו **אך** על מדות בני אדם לא כן רק תבחר במצוע וזהו פלס מעגל רגלך שהיא המצוע ובזה כל דרכיך הם דרכים ומדות המתייחסים אליך יכונו:

פסוק כז

ובכן אל תט ימין ושמאל וכו' אפי' אל קצה הנראה שהוא ימין כהרבות בנדיבות וכיוצא הסר וכו' אך בדרכי ה' לא כן כי הלא הנוטה אל קצה הימין הוא הנבחר. **או** יאמר אל תט ימין ושמאל מהמצוע אך זה הוא אם לא נפלת ברע אך אם כבר רגלך ברע הסר אותו מרע בכל אופן שיהיה אפי' כי תטה אל קצה הימין:

פרק ה

פסוק א

הנה בנמשל משל פרשה זו נגד עינינו ב' דרכים א' ההולך קדמת איסור מועצות יועץ בליעל הוא שטן הוא יצר הרע אשר בוא יבוא ברנה להבכותנו באחרונה בנעתרות נשיקות משנאה מסותרת נופת תטופנה שפתותיו כמבקש אהבה ולא משתבש מאן דתני ליבה ע"כ המשילה שלמה בחכמתו לאשה זרה שאמריה החליקה וילמדנו דעת נשמר פן ואל נפתה אחריה כי אחריתה מרה כלענה וגם כי תבא ברנה בעבור הרנה מרה תהיה באחרונה: והדרך הב' הוא הסובב על דבר למוד חכמת טעות אשר שנא ה' כי לא כדעות העבריות הנכריות כי רעות המה והן הנה יהיו למסור מעל בה' וכחש באמתו יתב' חלילה וגם כי אותו ראיתי צודק במקראות ויצדקו בו מאמרי רז"ל האומר ואל תקרב אל פתח ביתה זו טעות גם מהדרך הא' לא אנח ידי ובו אחל מקצר ועולה ואומרה בני וכו' והוא באשר ידענו כי פשט הדברים אשר יקבל איש מרבו יקרא חכמה ואשר יבין מתוכן דבר מתוך דבר יקרא תבונה ובזה יאמר בני לחכמתי הוא פשט למודי אשר אנכי שם לפניך שהוא להתרחק מהזרה לשכב אצלה והיות עמה הקשיבה ואל תעמוד בדבר זה בלבד כי אם גם לתבונתי הוא הנמשל המובן דבר מתוך דבר הוא ענין היצר הרע הנדמה לאשה זרה הט אזנך כי שניהם כא' למודים טובים: **או** יאמר למה שהלב הוא הגדול שבסרסורי העבירה כשאין אלהים כל מזמותיו לכן החפוץ יחפוץ לשמור מזמות לבו בל ישעו אל דברי שקר כה יעשה כל הימים אשר הוא חי יתן אל לבו להבין אמרי בינת התורה וישקע רעיוניו להיות חופש כל חדרי משכיות כל דבר ודבר להבין דבר מתוך דבר ובדבר הזה יסכר מבוא לבא בו הרהורים אשר לא כתורתו יתברך והן

זאת אומרת רוח הקדש כאילו השכינה או התורה תדבר אל האיש הישראלי ואומרת בני לחכמתי שילמדוך רבותיך הקשיבה וגם לתבונתי הוא עומק עיון להבין דבר מתוך דבר אל תנח ידך:

פסוק ב

כי זה טוב לך לשמור מזמות כי בהשקיע לבבך בתבונת התורה ישמרו מזמותיך מכל רע ולא תהרהר אחר שום דבר רק טוב ואל תתאוה להרפות ממנה מחמת השכחה ומה בצע בעמלך אם אחרי עת מצוא זו תורה תשכחנה לז"א שמע עצה והוציא בשפתיך את אשר תחכם ותבין ויתקיימו בידך כמאמר רז"ל פ' כיצד מעברין כנודע וזה יאמר ודעת כלומר הדעה אשר קנית שפתיך ינצורו אותו אתך כי כלי יקר לבל תאבד דעת התורה הם שפתיך המוציאים אמרי התורה מן הכח אל הפועל וזהו ודעת כו':

פסוק ג

ואל תהי חכם בעיניך לאמר האם בער אנכי מאיש לבחור ברוע עצת היצר הרע כי אחרד נגדו את כל החרדה הזאת להשמר ממנו כי דע אפוא כי נפת תטופנה וכו' ואירא פן יעלה על רוחך שהוכה כברה כי הלא עזה כמות אהבה אשר תראה אליך באמור לך צר לי עליך קלני מראשך קלני מזרועך וגופך כי תסגפם ואני אהבתיך ע"כ אחוז מזה העולם ותענוגי בני אדם ושמח בחור בילדותך ולא תחטא על הנפש לסגף עצמך כי תפול למשכב ויהי קרוב אצל עצמך כי מי לך גדול ממך ואכול למעדנים ושתה ממתקים וקרב אל אשה יפה בהתר או באיסור להנאתך ולטובתך כי ילד אתה ועליהם תוסיף דברים מורם מהם כיוצא בהם והנה בשמעך אל מתק שפתיה אולי תאמר בלבבך הלא אין זה כי אם מאהבה מסותרת יטיפו שפתיה צוף דבש אמריה והלא תדמה אותך אל הנופת הנוטף דבש מתוך חדרי השעוה המתדבקת בטבעה כן תראה טלפי אמריה לך כאלו שפתיה נוטפות דבש מתוך נופת חדרי פנימיותה הדבקים בך בעצם כדבש הנוטף חוצה מתוך חדרי השעוה בעלת הדבקות אך לא כן הוא רק וחלק משמן חכה כי אין צריך לומר שאין בתוכה ופנימיותה דבקות שממנו תטיף לך הדבש כי אם אדרבה חלק משמן חכה ופנימיותה הוא הפך הדבקות מן הקצה אל הקצה כי אין תוכה כברה כי להשמידך בלבבה:

פסוק ד

ואל תאמר בלבבך הלא לא תפתה וגם תוכל רק בראשיתה אך אחרי החילי לשמוע אלה לא אתמיד ואשיבה רגלי כי אראה כי רע עלי המעשה ואיך אעשה אשר שנא ה' וחטאתי לאלהים ואם לא אעשה בגינו ית' ואשתקעה לעשות רע הלא זולת זה אראה ברע אשר

ימצאני גם אל עצמי ואל בשרי כי מועצותיה להרבות מאכל ומשגל יביאוני עד דכא כנודע כי הן הנה יהיו לאדם להרסו ממצבו וממעמדו ככשיל וכילפות באופן כי זאת רעתו תמשל ותדמה אלי כחרב פיות החותכת מב' צדיה הא' קדמת הגוף והב' קדמת הנפש להכריתה כי הלא דע אפוא בני כ"א המצא תמצא במצודה רעה ותתחיל למשכך ברשתה ותאספך במכמרתה כי לא במהרה תנתק ממנה כי הנה זה דרכה כי בראשית נופת תטופנה שפתיה ותשים מר למתוק עד במתק שפתיה תדיחך אך אחרי כן תראה לך המרירות כי רע ומר המעשה ותאחוז היא בזקנך עד תעשנו על כרחך שלא בטובתך כי ההלך נעשה בעל הבית ותשתרר עליך ויתן עול ברזל על צוארך ולא עוד כי אם שיעשה לך כהיתר וכמעצמך תפליג ותרבה לעשות מעשים אשר לא יעשו וזהו ואחריתה מרה שלא תצטרך להמתיק אמריה לך רק מרה תראה באחרונה ולא תמיש מהפליג לעשות רע על היותה מרה כי עם היותה מרה תהיה מרירותה כלענה הגדלה על מים ועל יובל תשלח שרשיה ופרוח תפרח כי תפרה ותרבה במרירות הרעה יום יום ולא תחדל על פתגם מעשה הרעה ואף לא מהטעם השני כי הלא תראה שהיא לך כחרב ב' פיות לחתוך והכריח את הגוף ואת הנפש ולא תמוש מעשותו כי דע לך שהיא חדה עם היותה כחרב פיות שכ"כ חיתוכה שנון וחד שמפלשת וכורתת ב' עבריך אלה כי לא תספיק לשוב עד יכרתון שחידודה של זה קודם תמיד לליבונו של יצר הטוב אשר יבא ללבן ולא יוכל:

פסוק ה

הלא כתבתי לך ב' דברים אחד כי לא מאהבת הזרה אליך תמתיק אמריה כי רעות במגורה בקרבה. **שנית** כי אחרי החזיקך בדרכה לא תוכל לשוב ואולי הראשונה לא תערב לך כי תאמר שכח טומאת היצר הרע מארבתו אותך יחפוץ להדבק בך ועל השנית נוראות תפלא כי תאמר הלא כעיר פרא תחשבני שלא אביט ואראה טוב אוכל ארח חיים מתוך פסולת מעשה הרעה והנני משיב על ראשון ראשון רגליה יורדות מות כו' לומר הביטה וראה תכלית שנאה אשר הזרה תשנאך וכל ישעה וכל חפץ להאבידך כי הלא כה משפטה כל הימים יורדת ומשטנת עולה ומקטרגת וזהו רגליה יורדות וכו' שרגליה וכחותיה יורדות ופועלות מות כי את הצדיק הנקרא חי יעמדו על ימינו לשטנו עד יעשוהו רשע קרוי מת ואח"כ עולה וצועדת לקטרג ולשלח אותו שאולה ושינה הלשון למה כי יותר תעלה בעלותה לקטרג מאשר ירדה ברדתה להשטין כי הלא להיותה ממקור הבלתי קדוש אין מושבו הטבעי גבוה עד מקום הקדש אמנם בעלותה לקטרג תעלה למעלה ממקום מושבה כד"א ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה' אכן ברדתה לקטרג לא תצטרך להרבות לפסוע רק ירידה ופסיעה אחת וזהו רגליה יורדות ומה גם כי העולם

העכור הלזה מתקרב אליה וכאלו זה טבעה ודרכה לרדת בו כדבר הווה וזהו יורדות לשון הווה אך העליה לקטרג צריכה לעשות ב' צעדים אחד עד גבולה שנית מגבולה ולמעלה וזהו שאול צעדיה יתמוכו כי בעלותה לקטרג להוריד את החוטא שאולה תצעד ב' צעדים וצעדיה ההם את שאול יתמוכו ויחזיקוהו בל תמוט כי הלא לו יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם הלא שאול יבולע ויבטל ואיננו וכל ישעה וכל חפץ לתמוך את שאול בל תמוט כי חלקה הוא לכן צעדיה יצעדו למעלה לתמוך את שאול בקטרגה להכניס בה את אשר דקרה בשטנה אותן וזהו שאול צעדיה יתמוכו הנה מזה תדע כי לא מאהבתו אותך תפתך:

פסוק ו

ועל הדבר הב' שגם ממצודת רשתה אשר תבא בו תחשוב להבחין בפלס ומאזני שכלך למאוס ברע ובחור בטוב ולהמלט ממנה אל יעלה על רוחך טובה הדבר הזה כי הלא ארח חיים פן תפלס וכו' והוא כי הנה רז"ל המשילו דרך החיים ודרך המות (פ' ראה) **אל** ב' דרכים האחד תחלתה דרך ישרה ורחבה ובה כל עץ פרי נחמד למראה ואחריתה מעגלים נפתלים ונלוזים צרים צרורים כל חשך טמון ואפלה מנודח ידח ממנו נדח אל פחתים ומכשולות ופתע ישבר ואין מרפא. **והשני** ראשיתם מעגל צר בלתי ישר לא תואר לו ולא הדר קוץ ודרדר יצמיח בו ואבני נגף מתנוססות על אדמתו ואחריתה דרך רחבה מני ים ערוכה בכל טוב ושמורה מכל נזק עברה משכיות החמדה מור ואהלות עם כל עצי לבונה כל צפור כל כנף פצחו רנה לא תשבע עין לראות טובה ויפיה משום חנה ועדנה כי רבה היא ואין קצה לתבונה. **והנה** כדברים האלה וכחזיון הזה האדם יראה לעינים שתי דרכים לפניו דרך המות הוא היטפל בעסקי העולם הזה ותאותו אשר עניניו נחמדים למראה רחבים וישרים לכל מראה עיני בשר אך אחרי דרך מבוא שמשה צר ומצוקה כי מרוחב דרכה יתפלשו נתיבים ומעגלות צרים ודחופים ועונות וחטאים אשר הדורך בם עד שאול ירד בנתיבותיה ואל רפאים מעגלותיה ונהפוך הוא בדרך החיים כי הבא ליטהר ולהיות מתהלך בדרך אמת להשיג ארחות חיים הלא ראשית דרכו פת במלח יאכל ומים במשורה ישתה ובתורה הוא עמל וכיוצא באלה אך אחרית דרכו עין לא ראתה יעשה למחכה לו ונבא אל הענין אמר אל תבטח בך תבין לאשורך כי טוב ללכת אל בית אבל היצר הטוב מלכת אל בית משתה היצר הרע וגם שהחזיק בך תנצל כצבי מיד כי הלא ה"כ ישכרך מיין נסכה עד גדר שארח חיים ירא אני פן תבא לפלס בפלס ומאזני שכלך לעומת זה דרכה אשר תפשת מעט אי זה מהן דרך חיים שלא תניחך להביט אל המעגלות הצרים אשר לדרכה היא דרך המות אחר רוחב תחלתה רק כאלו נעו ונסעו

משכלך מעגלותיה הצרים לא תדע רק את הרחב אשר בתחלתה כי מאד תדיחך מעל אלהיך ואם כן אפוא כלתה אליך הרעה לא תוכל לשוב כי לא תראה ברע אשר ימצאך:

פסוק ז

לכן ועתה בנים כו' כלומר עתה בעודכם לי בגדר בנים טרם תחטאו שמעו לי והשמרו פן ואל תצאו ממשבר בנים וילדי נכרים תחשבו לי בהעותכם כי אז הלא כמו זר תחשב תשובתכם ובזרה תדבקו ותחפרו ותאבדו וקחו עצתי ואל תסורו מאמרי פי:

פסוק ח

ולמען תדעו ותשכילו איכה תעשו לבלתי התקרב אליה בל תביאך לאט לאט אל קרב ביתה והוא הרחק מעליה דרכך כי הלא תאמר מה אעשה והנה יקרני כהולך בדרך המיוחד אל ביתו ובדרך ההיא באחד מצדיו שם פתח שער אשה זונה ומי יעצר כח בלכתו בדרך לתומו לבלתי יקרב אל הצד אשר שם ביתה ללכת אל ביתו ואם עד כמה פעמיים הלוך ילך ומדי עברו לפני פתח ביתה יעצים עיניו מראות ברע מי יודע אם ככה יעשה כל הימים אולי בא' הפעמים יפקחו עיניו וישקיף וירא מרבדים ערסה ויריח נופת ומור ואהלות משכבה ועוד מעט בפעם השנית דרך ביתה יצעד ארוכות וקצרות לזון עיניו מראות ברע ובשלישית רגליו תבצענה תביאמו ותטעמו בקרב ביתה כן הדבר הזה כי יאמר נא מה אעשה כי הלא דרכי המיוחד לי אשר יעשה אותו האדם וחי בו גם חיי העולם הבא הלא הוא דרך אנשים אכול ושתו וקחת אשה ומיעל לותה וכיוצא בהנה ואוי מי יחיה בשומו אל לנגד עיניו תמיד ולא יטה אל צד הדרך השמאלי אשר שם בית היצר הרע כי אם פעם א' יתן אל לבו לאכול ושתו די ספוקו לקיים נפשו בגופו וכה יעשה במשגל לקיים מצוה הלא למה שבדרך הזה בא' מצדיו פתח שער היצר הרע הנה לא יבצר באחד הפעמים מדי אכלו בשולו ומדי שתו שבמלאת ספקו יצר לו ידיחנו לאמר בלבו מה בצע כי אמנע טוב מעצמי ובשרי אכול ולא לשבעה אנסה נא אנסכה בשמחה ואוכלה למעדנים ואשתה ממתקים ועוד מעט מזער כי יערבו לו מטעמים אשר אהב ויתן בכיס עינו ואין ידו משגת הלא בנשך יתן ורבית יקח ואת אחיו ונה גזלה לא ישיב את רעהו יעשוק יד עני ואביון לא יחזיק וההיקש בענין המקנה בביאה כי אם פעם אחד יכוין לקיים מצוה פעם אחרת יקח לו פניית הנאת גופו ועל הדרך הזה יצוא יצא עד עשה יעשה אשר שנא ה' והן כל אלה יפעל לו להיות דרכו המיוחד לו לנפשו וגופו דרך אשר בצדו שם ביתו של יצר הרע ומדי עברו על פי דרכו לאט לאט יטה אל הצד הרע ויקרב אל פתח ביתו וביום הכסא יבא ביתו פנימה על כן בא שלמה בחכמתו ואמר שמע בקולי איעצך ומורא לא יעלה על ראשך והוא הרחק מעליה דרכך לומר לא בלבד תרחק

מפתח הבית ותלך באמצע הדרך רק ממה שהוא עליה בלתי סמוך אצלה תרחק. **והענין** בל תאמר לא אוכל למעדנים להתענג בדשן ולא אדבר באשתי להתענג באהבים כי הן זה פתח בית אשה זרה הוא היצר הרע אך אוכל ואשתה לקיים את עצמי ואת בשרי ואת רוחי בגויתי ואקרב את אשתי להבריא את גופי פן יתלה מרבוי זרע אם אתמיד לפרוש אך מאשה כי הלא בזה תתייחס לעומד באמצע הדרך אך עדיין מזה אפשר תקרב ותבואה אל פתח ביתה אמנם אשר איעצך הוא הרחקה אף ממה שהוא עליה ולא קרוב והוא כי תאכל ותשתה לא בלבד לקיים נפשך כי עדיין זה קרוב אל מה שעליה יהיה אך יהיה למען התחזק לעבוד את ה' ולמען ברכו על הארץ ועל המזון אשר נתן לך ולמען תקריב קרבן ה' כי זה השלחן אשר לפניך מזבח ה' הוא והלחם אשר אתה אוכל לחם קדש ולרוחני ולמזון הנפש תהפכנו ומה גם באמור עליו ד"ת וההיקש במשגל לקיים מצות עונה ומצות פריה ורביה ולהוריד והשפיע נפש קדושה מלמעלה בבן אשר תלד על ידי טוב הכונה לפי ערך רמז אשר תשיג יד שכלך בה כי בזה נמצאת מתרחק ממה שהוא עליה של זרה דרכך החומרי וטבעי אליך הוא מאכל ומשגל ועל ידי כן ואל תקרב אל פתח ביתה מה שאין כן אם עליה שהוא קרוב תתיצב בלבד ולא תרחק שתבא ותקרב עד פתח ביתה ומשם תכנס אל תוכיותה ותהיה עדי אובד כי לא רבים יחכמו לצאת מתוכה אחרי הכנסם:

פסוק ט

וראה הרעה אשר תבואך כי לא בלבד תתעתד לידון בגיהנם על מעשה הרעה אשר תעשה כי על זה בלבד הלא תתנחם לאמר אחרי קבלת עונשי אעלה ואראה פני אלהים בגן עדן ואתענג על רוב החיים והשלום עד אין קץ על כל התורה והמצוה אשר הקדמתי כי כפלח הרמון ריקנית שבישראל כי אתה דע לך כי הלא רעה חולה גדולה עומדת לעומתך כי ירא אני פן תתן לאחרים הודך כו' כן תמשך אחר הזרה עד גדר תהא תוהא על הראשונות חלילה ואז כל זכיותיך יועתקו ממך וינתנו לאחרים כמז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן וזהו פן תתן לאחרים הודך ולא עוד אלא שתהא נדון לעולם שתהיה מכת הרשעים שיורדים ואינם עולים וזהו ושנותיך לאכזרי והוא הנודע כי השטן הנעשה על ידי העון הוא בעצמו המכה בעושהו בגיהנם והוא אכזרי באמת. **והנה** אם תדון לעולם יהיה האכזרי חי לעולם להכותך נפש וזהו ושנותיך אשר היו ראוי' תחיה אתה חיים משוללי צער הנקראים שנות חיים על מצותיך עתה יהיו לאכזרי שיחיה שנות חיים ליסרה אותך בגיהנם ואתה לא כן רק סובל היסורין שאין לך מות גדול מהם:

פסוק י

ושמא תאמר אולי יועילו יסכונו להצילני מדינה של גיהנם אחת משתים או הבנים אשר אוליד אם יזכה א' מהם וצדיק יהיה או בממוני אשר איגע להעשיר וחטאי בצדקה אפרוק ועויתי במחן ענין כי הלא אפשר בהרשיעך שנהפוך יהיה בהתמכרך לעשות הרע שבמקום שעל ידי זרעך הוא כחך תוסיף אומץ בקדושת שרש נפשך בביאות של מצוה ובנים כשרים אדרבה ירא אני פן ישבעו זרים הם כחות הטומאה מכחך בין מקרי לילה אשר על ידי הרהוריך הרעים יהנו מזרעך הזרים כמאמר ספר הזוהר ומה גם עתה בביאות אסורות ועל הכל אם תוליד באיסור ביאה ואפי' באישת חיקך אם בנים זרים תוליד ברוע כוונתך גם בם ישבעו זרים כחות הטומאה תחת אשר היה לך להשביע מכחך כחות הקדושה הקרובים אליך באמת מכחך בביאות מצוה ובנים צדיקים ועצביך אשר תיגע להעשיר אולי תתעתד בהרשיעך שבמקום עשות אוצרות למעלה בבית שרש נפשך כמונבז המלך אדרבה יהיו עצביך בבית נכרי הוא מקום כח הטומאה שיהיו עצביך גזילות וחמסים ותוציא ממונך לעשות הרע ותמלא מהם בית נכרי אצל נפשך הוא כח הטומאה הנכרי באמת:

פסוק יא

אם תענה ותאמר נא הלא מבני ישראל אני ומעותד לשוב עד ה' ולמה תנבא עלי רעה לאמר שאהיה עדי אובד ח"ו לז"א הן אמת שלא יבצר ממך שוב עד ה' אך גם אם תשוב ירא אני פן לא תנהום על רעתך ותשוב עד ה' אלהיך בילדות והשחרות כי אז התשובה שלמה אך ונהמת באחריתך כאשר יבואו ימי הרעה אשר אז לא נחזיק לך טובה על בלתי עשותך הרע כי הלא סר כחך לעשות הרע כי הוא בכלות בשרך ושארך:

פסוק יב

ואמרת וכו' הנה זה דרך ילדי העברים ומה גם בני העשירים לסור מאחרי ה' ועסק תורתו ראשונה מהילדות ישנא שבט מוסר לאמר לא אשוה לזולתי לסבול הכאות ודי לי תוכחת דברים קשים ומה גם כי יראה בשער הרב המלמדו עזרתו מאמו ומה גם אם היא מנשים הרחמניות המכשלות ילדיהן האומרות לרבם תחת געה בבני ולא תגע בו יד כי אחים ורכים מועטים המה אלי ועוד מעט ימשך מזה שעוד יוסיף ויקוץ גם בתוכחת דברים קשים וכה ידבר למלמדיו הורוני הנאות והבלתי נאות והדריכוני בדרך שאבור בה ומאשר ארחק ולא תגערו בי ומזה ימשך עוד רביעית לדבר ולומר גם לא ארצה מידכם תורוני ותאמר לי עשה זה ופרוש מזה אך למדוני תורה דרך הלוכה ואנכי אחזה לי מתוכה אשר אעשה ואשר אחדל כי בינת אדם לי ואח"כ גם בזה יגעל ויפרוש מחיי

התורה וידבק בזרה ויתמכר לעשות הרע הנה שהן כל אלה יפעל לו גיעולו מראשיתו בשבט מוסר וז"א ואמרת איך שנאתי מוסר הוא הא' ואח"כ והוכחת נאץ לבי הוא הב':

פסוק יג

ואח"כ ולא שמעתי לקול מורי הוא הג' ואח"כ ולמלמדי וכו' הוא הד' לכן עשה זאת אפוא בני והדבק בתורה בעצם ולא תירא מהמשך אחר הזרה וזהו שתה מים מבורך וכו' מכין המתבאר בדרך הב':

א **והדרך** הב' הלא הוא בני לחכמתי וכו' הלא צויתיך מכל משמר נצור לבך למלא ידו ממלאכת מחשבת תורה ומצות וגם בדבור וכמעשה ככל האמור למעלה דע נא אפוא בני כי לא תסכון לך תוכחת מגולה אשר הוכחתיך אם שתו תשתה מן המים הרעים המאררים מימי חכמת טעות אשר תקרא פילוסופיא כי הלא תגורך בחרמה תאספך במכמרתה. **ולבא** אל ביאור הכתובים אחשבה כי הלא ה' מדות בדעות משיחו רגל ויד שכלם ימי הבלם לרעות כשדה הקוצים והברקים חכמת טועים יש יבחר דרשה וכמשוש תתן על כלה ישיש עליה כי מתקו לו רגבי נחליה הקישים ותולדותיה אשר בדו מלבם מבלי עולם אויבי ה' אשר לא מבני ישראל המה מוקדי עולם השמים עיקרי תורתנו תלוים בעפושי שכליהם ואותותי כזביהם מצוף דבש אמרי נועם תורת ה' הקדושה והתמימה ואותה ישליך אחרי גוו. **ב**' יש יאמר חלילה לו מעשות כדבר הרע הוה להמיר אותה בצרתה ושפחה כי תירש גברתה והיא לא תהיה כאחת שפחותיה אך אמרתי אחכמה מחכמת התורה עד אמלא כרסי מקבלת רבותי ואחר כך אלכה לי אל חכמת הטועים ואשתעשע בחידודיהם וחריפותם כי גם להכין בתורה דבר מתוך דבר תעיר לי אוזן החכמה ההיא ותתן יד ומבוא לבא בנקלה עד תכונת התורה. **ג**' יש ימעט בטפלה לומר הלא נוסף על כי לא אבואה אליה רק בבטן המלאה לה מן הלמוד ואת שנית תעשה כי אהיה ממעט בעסקה מעט מזער ואתמלטה בטרם תספיק למשכני במצודתה. **ד**' יש יאמר אחר מלאה כרסי מן הלמוד לא אירא מרבבות דעות נפסדות כי אני ארכה ולא אסור ואדרבה הנני בא אליה להלל לרומם תורת אלהינו וקריאתה היא הלולה והעמדת תורתנו על תלה כי לא אלמד חוקי הזרה וחכמתה רק למען למוג ערכה כי אראה ואבחין ואשקלה בפלס מאזני שכלי ואכירה גדולת אור תורתנו מתוך חשך ענן וערפל חתולתה ובתוך רבים אהללנה. **ה**' יש יאמר הנה אנכי לא אבטח בי להעמיק הרחיב בעניניה ודרושים הנוגעים אל האמונה אך הנה טרם בא אל עיקריה הלא יקדימו הקדמות שכליות כהכנות וכלים אל דרושים רבים בלתי נוגעים אל אמונה זרה והלא בהם אדבק כי הלא יועילו יסכונו לאנשי החכמה להעמיד דרושים לכל חפציהם ומהם אקח להבין

לי מהלכים חריפים לדרושי תורתנו ולמה ימנעוני מסם כי הלא אני באמונתי אחיה ולא ידבק בידי מאומה מן החרם כי לא אבא עד תכונת אמונתה. **והנה** כנגד ה' בנים אלה דבר שלמה בחכמתו כנגד הראשון המניח תורת ה' בקרן זוית ומכניס צרתה לביתה אמור יאמר ברוח הקדש כאלו פי ה' המדבר ואומר בני לחכמתי הקשיבה כלומר הלא אתה בני מתייחס אלי מפאת קדושת נפשך לכן לחכמתי היא התורה חכמתו יתברך הבלתי נפרדת מאיכותו הקשיבה כי אנה תעזוב שרש קדושת נפשך מאביך קנך ללכת אחר טומאת גלולי נכריה. **וכנגד** השני אמר לתבונתו הט אזנך וומר אל תענה ותאמר אנכי אעשה כדברך ולחכמתך אקשיב אך אחרי מלאת כרסי מהחכמה אשר אקבל מרבותי אלכה לי אחרי חדודי הזרה ותבונתה למלא בה יד מרום שכלי ומה גם כי גם להעמיק בתבונת התורה תהיה לי מעיר לעזור כי הלא אינך אלא טועה כי הלא תראה בטוב שכלך איזה חדוד היא הגדול הנמשך מלב בני אדם גם בני איש החומריים או הנמשך מיוצר הכל מקור החכמה והתכונה ומי פתי יסור מתנונת התורה וחדודיה הרמים והנשאים על ידי המדות שהתורה נדרשת מקובלות מפי הגבורה אשר לחידודם אין קצה למבין ומשתקע בפלפול הלמוד הוא תכונת התורה ללכת אחרי הבלי פלפולי שכלי בני אדם וזהו לתבונתי הט אזנך כלומר לתבונתי כי אלהי עולם אני מקור התבונות הט אזנך לשמוע דרכי תבונתי על פי המדות שהתורה נדרשת ואופן פלפולי הרם ונשא ואנה תעזבהו ותחליפה כבוקי סריקי:

ב **שנית** כי על ידי תבונתי הנא תשתלם עה העיון גם במעשה כי הלמוד תבונתי הקדושה תביאך לידי מעשה באמת וזה בג' בחינות הלא הם במחשבה דבור ומעשה ועל המחשבה אמר לשמור מזמות כי על ידי תבונתי אשר ועסקו רעיוני מזמותיך תשמר ממזמה חטא ועון אשר לא כדת וזהו לשמור מזמות מה שאין כן על ידי החיצונים כי תפסיד מזמותיך להביאך אל סברות אשר לא תכורת ה' ועל הדבור ומעשה אמר ודעת שפתיך ינצורו והוא כי המשתלם כמחשבתו וגם שפתיו בדבור יפעל בפועל מעשה הדבור אחרי כן והוא כי החטא למה שאין אדם חוטא אלא אם כן נכלם בו רוח שטות יתייחס לסכלית וטוב המעשה לדעת וזהו ודעת שהוא מעשה הטוב שפתיך הדוברים כפועל בעסק התורה אחר טוב המחשבה ינצורו הדעת בל תאבדהו פן יכנס הפכו הוא רוח שטות:

ג **ועל** הג' לבל תאמר לא תהיה כולי תנויי בנזקי חכמת הורה רק בתורה אך אחר כך מעט מזער אבינה בספריה ואחר כך אשמטנה ונטשתיה דע אפוא כי לא בנקלה תמלט ממנה כי כלא הבא אליה קשה לפרוש ולא מטובה רק מחלקת לשונה כי נופת תטופנה שפתי זרה במתק נועם מליה ולא שתוכה כברה כי כל נעימותיה הוא מן השפה ולחוץ

וזה אמר שפתי הם החיצונים ולא אמר פה או לשון ושמא תאמר הלא לא אביט אל נועם מליה כי אטעם מאיכות הענין אם טוב ואם רע לזה אמר וחלק משמן חכה לומר לא תעצור כח לעמוד על עומק הענין בבואך לטעום כי חלק משמן חכה המיוחד לטעימה שתרלה ותשמט ויבלע מרירות עומק עניניה כנעימות אמריה:

ד **כי** מי יתן ותרגיש מרירותה בהתחלתה כי הדרך אשר באת כה תשוב וכשעיור עזאזל הדחפנה בשתי ידיך לאתוריך ותמלט את נפשך אך אתה כי לא תרגיש רעתה עד אחריתה וזהו ואחריתה מרה כלענה אך לא כראשיתה באופן שלא תפרוש מתחלה עד תלכד במצודה רעה ומר רותה הוא קנות כה סברות זרות ואשכלות בורורות ומה מתקו אחריו כמשל הלענה כי הלא חכמי הטבע יאמרו שמרירותה כוללת ארשיות כן מרירות הזרה הזאת הוא מרירות סברות ארסיות ממיתות באמת זה יהיה לך תחת מתק שפתיה שבראשונה ותחת חלקות משמן תהפך לך לחתוך וחדה כחרב פיות חותכות מב' צדדין לרמוז שיחתך ויסחך את ב' צדדיך הגוף והנפש ותשכל גם שניהם:

ה **ועל** הד' פן תאמר אחרי בואי אניה בבטן המלאה לה הלמוד ומעשה עד בלי די אז אני ארבה בזרה ולא אסור מקדושת התורה ואדרבה אזכה ואבחין ואגלה את נבלותה לעיני מאהביה ואחשוף חשופי שת ערות כזביה ובכלי זין עיקרי אמונות האמת אעמוד לעומתם לנתוש והאביד ולהרוס מגדליה עד היסוד בם דע אפוא בני כי רעתה רבה וירא אני פן תדבקך הרעה כי פחד ופחת ופח עליך ויבהילך מלהשכיל ולהבחין ותפול בנופלים כי הלא רגליה יורדות מות וכו' ארח חיים וכו' לומר איך תוכל להמלט והלא רגליה הם רגלי הקישיה גדולה וקטנה אשר עליהם יסמכו להוציא גזירות תולדותיה הן יורדות מות כי אשר לא כדת המה וצעדיה הם פסיעותיה הנמשכים משתי רגליה הן התולדות את שאול ותמוכו וזהו שאול צעדוה יתמוכו והוא כי לו יצוייר יעדרו ראויים לידון בשאול הלא היה הוא יתברך מבטלו נמצא כי הנדונים בו הם המקיימים אותו ואם כן הרעות אשר יעשו הנדונים בו יהיו כסמוכות קיומו ואמר כי צעדיה הן התולדות ופרי גזרותיה את שאול יתמוכו כי הן הסמוכות לבל יתבטל כי העושקים בה ותייחדו לשאול ויתקיים בהם נמצאו צעדיה תומכים את שאול:

ו **ואם** כן אשר חשבת למשפט תראה ותבחין ארח חיי התורה מתוך רעת הזרה לא תוכל וזהו ארח חיים פן תפלס כלומר אדרבה ירא אני פן ישכרך יין שכרותה עד גדר תבא לפלס עתה אורח חיום האמתיים היא התירה ותדמה היותה בשקול פלס ושווי אחד או ירא אני פן תבא עד היותך שוקל בפלס שכלך איזו משתיהן עודפת על האחרת עם שזו דרך החיים וזו דרך המות וזהו ארח חיים פן תבא לפלס עם הזרה וטוב ממך הנפל אחרי

זאת כי תשים מות וחיים בכף מאזנים לדעת אי זה יכשר ומי יתן תהיה אחריתך להכריע כף דת האמת אך הרע ומר הוא כי חשאר במבוכה כתוא מכמר והטעם כי הלא נעו מעגלותיה לא תדע ותאבד כי בהשתקעך בזרה אשר רגליה יורדות מות כו' הלא תשתה מיין אשכלות מרורותיה ותשכר עד שינועו ממך מעגלות ארח חיים של תורתנו הקדושה ותכהל ולא תדע לפלס ערכה ותשאר כמצודה רעה. **ואמר** מעגלותיה לשון נקבה על ארח חיים כי אורח הוא נקבה כמה דאת אמר אורחות עקלקלות ורבים כאלה.

ז **לכך** זאת עצתי אל כל ד' חלקים הנזכרים אשר יחפצו לבא אל חכמת הזרה שמעתה תחדלו ולא תתפתו להתחיל כה כי אחרי כן תחפצו להמלט ממצודתה ולא תוכלו וזהו ועתה בנים שמעו לי וכו' כלומר מעתה טרם תחלו כה ואל תסורו כלל מאמרי פי אפילו אחרי הרבותכם כתורתי וזהו ואל תסורו מאמרי פי:

ח **ושמא** תאמרו כי לא תגעל רק בד' חלוקות הנזכרים אך לא בחמשית הלא היא אשר יאמר כי לא יכא עד התחלת רגליה ומנעריה הם ההקשים והתולדות הכלתי נוגעות באמונה רק למה שעליה ואצלה הם הקדמות אשר המה הכנה והזמנה לבא אליהן ומהן אקח גם אנכי הכנה אל אמונת האמת לחדד שכלי בתורתי לזה אמר הרחק מעליה דרכך לומר גם כי תבחר דרכך ואמונתך ולא דרך אמונותיה אל תבחר ותקרב מה שעליה ואצלה להכנה אל דרכך האמתי וזהו הרחק מעליה דרכך שאפילו ממה שעליה הרחק דרכך האמתי והוא כי ירא אנכי פן ממה שעליה תמשך ליקרב אל פתח ביתה וקו לקו תבא אליה כדרך כל המחזיקים בה וזהו ואל תקרב אל פתח ביתה:

ט **פן** תתן כו' הנה ידענו מרבותינו ז"ל כי כל איש ישראל יש לו חלק בגן עדן וחלק בגיהנם זכה כו' עוד שנית הודיעונו כי הטועים הם מהיורדים ואינם עולים ונדוני' תמיד כמאמר הרמב"ם בהלכות תשובה ובזה נבא אל הביאור אמר פן תתן וכו' לומר הלא בהתקרבך אל פתח ביתה הנה תפרד מקדמונו של עולם ותתהפך לטעות ותהיה תוהה על הראשונות שהיטבת לעשות ולא תזכרנה כל צדקותיך אשר פעלת וכל הוד והדר מלאכי קדש אשר פעלת בכל התורה והמצוה כי כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד אשר המה לך כחלק גן עדנך והלא תתננו לאחרום כי אשר זכה יטול חלקו וחלקך בגן עדן וזהו פן תתן לאחרים הודך כמדובר בדרך הראשון. **הנה** שתים הנה טובות העתידות לך אחד שובע שמחות ותפנוקי עדן ב' שנות חיים ועל התענוגים אמר הודך שתתן לאחרים ועל השנות חיים אמר ושנותיך לאכזרי. **והוא** כי ידענו מרבותינו ז"ל כי המלאך המשחית אשר יעשה האדם בהעותו ההוא כעצמו המכה בו ודנו בגיהנם כמאמר הכתוב ותמוגנו ביד עונינו ולכן אשר משפטו בגיהנם י"ב חדש יחיה המשחית המכה בו שנה ואשר ו'

חדשים יחיה חצי וההיקש בזה אך המתהפך לטעות אשר הוא נדון לעולם יחיה המלאך אכזרי המכה בו חיי עולם לדון אותו ולהכותו תמיד. **באופן** כי השנות חיים שהיה לו לחיות אם זכה עתה יהיו לאכזרי המכה בו וזהו ושנותיך לאכזרי ולהיות כי גם אתה הנדון תחיה כמוהו לידון עכ"א ושנתיך חסר וי"ו לומר שבחינה אחת של שנים היא אשר תהיה לאכזרי הוא בחינת שנים משוללי צער מה שאין כן מציאת שנות תראה רעת גיהנם שלא יחיוך כי אם לרעתך שהיא עזה ממות באמת:

י **פן** ישבעו וכו' עוד שנית תתעתר כי תעסוק בחכמת טעות והוא פן ישבעו וכו' והוא כי הן אמת שעמלי תורה ומצות כראוי יתייחסו למוסיפין כח כביכול למעלה הפך נפש החוטאת כי עליה נאמר ציר ילדך תשי וגם מלאכי עליון המתיחסים אל מקור נפשו זולת המתהוים ממעשה המצות נהנים מזיו תורת חכם שלם כנעשו וכמאמרם ז"ל על ירבעם בן נבט שכמה רבבות מלאכים היו נהנים מזיו תורתו והן הם אשר הליצו בעדו כל ימיתהו ה' טרם יחטא ואשם לשימות זכאי וההפך כיוצא לתרבות רעה והוגה בספרי טועים ונמשך אחר אמונתם כי יוסיף אומן וכח בכחות הטומאה שיהנו וישבעו מחלאת טומאת עון התעסקו בם וזה פן ישבעו זרים כחך כי במקום השביעך אל כחות הקודש הקרובים אל נפשך ישבעו זרים הם כחות שלא בלבד יהנו כי אם גם תשתקע כל כך עד שישבעו זרים כחך ובמקום שבא על ידי עסקך בתורה ובמצות תתייחס למסגל אודות ומלאכי קדש המתהוים מהם בסגולת מלכו של עולם במקום הקדש ועתה יתהפך יהיה כל יגיעך ועצביך אשר תיגע עצמך לעשות ולהוות כחות טומאה בבית נכרי כי על ידי חכמת טעות זולת רוע הסברא תתפקר לעשות הרע ותהווה כחות רעים הנתנים בבית נכרי אצלך הוא בבית תוכיות כח ושרש הטומאות אשר הוא נכרי אצל נשמתך:

יא **ובהמת** כו' עד כה הגדתי היום את כל הרעה הבאה עליך בהטות אזנך אל ספרי חכמת טועים אשר נעלמה מעיניך ולאו ידעת מעצמך ואומר לך כי נפול תפול לפניה ועתה הנני בא להשכילך את אשר יקדקד על דברי התראותי והוא כי גם שכעת אפשר לא יחם לבבך לקבל בצמא את דברי הלא תכוה באחריתך ואמרת איך שנאתי מוסר כו' כלומר ולמה לא תביט אחרית דבר מראשיתו כי הלא כאשר יכואו ימי הרעה באחריתך תנהום נהם ככפיר ככלות בשרך לעת זקנה ושארך הוא מזונך כד"א שארה כסותה כו' כי בהיותך שלם בגופך שלם בממונך בריא אולם ועשיר הלא תתהולל ולא תשית לב אל חסרונך עד בוא ימי הרעה וגם אז הוא כי ה' אלהיך ירצך ביסרך בכלות שארך לענותך להשיבך עדיו כאשר אתה יהודי:

יב **ותזעק** על שברך ואמרת איך שנאתי מוסר כי לא אנהום איך פתתני החכמה הזרה ואפת לצאת מדת משה וישראל כי הלא זה טבעה אך שאגתי מנהמת לבי אעיקרא דדינא שהכנסתי עצמי בה כי יקרני כמכת המכה את השכור על עשותו רעה אחר שעברו יין כי לא יכה בו על על פתגם מעשה הרעה כי לבו בל עמו והיין בוגד אך על הביאו עצמו לידי שכרות וכה תדבר בזעקך איך שנאתי מוסר לומר הלא לא כבדה אנחתי על אשמתי לו חטאתי לתומי להעדר מוכיח ומורה צדק ומרים מכשול באמרי תם אני ורוע יצרי התעני כי טעמתי מנפת תטופנה שפתי זרה ולא ידעתי כי מרה תהיה באחרונה אך עתה גדול עוני מנשוא כי יסור יסרוני ויורוני את כל אשר יקרני ואני שנאתי מוסר כו'.

ולבאר התכת הענין נשות לב אל כפל לשונו ובמלות שונות זה ד' פעמים שנאתי מושר ותוכחת נאץ לכי ולא שמעתי כו' ולמלמדי כו' וכן ייחסו הדבר בשתים הראשונות אל המוסר והתוכחת מצד עצמן ובאחרונות אל המורים ומלמדים אך הנה יש חננם ה' דעה והשכל שייסרום כליותיהם בעצה טובה כי כליות יועצות לקחת מוסר השכל לבלתי יטו מתורתו ית' וזה יקרא מוסר והדרכה ויש לא יספיק להם זה עד יהרהרו בלבם כי רעה תבא אליהם בהכעיסם אותו יתב' כי לא ינקה ה' וזה יקרא תוכחת שיוכיחנו לבו ברעיוניו תוכחת הרעה אשר תמצאנו:

יג **ויש** לא יספיק לו זה לבלתי עשות את אשר זמם לעשות עד יורני זולתו כהוריו או מוריו שיורוהו ויאמרו לו השמר אל תפן אל און כ"א יערב לך ענינם בראשונה אני מורה לך באצבע טענות אמתיות כי רעה תהיה באחרונה ויש לא יספיק לו זה כי יפותה בעריבותם ולא ידע איכה יעשה להמלט ממנה עד ילמדוהו התנכלות לשמור רגלו מלכד ויש שכל זה איננו שוה עד יפול אל הפחות וילכד בפח. **והנה** הנכשל במכשלות החכמה חיצוניות אחר כל האזהרות האמורות הלא יכשל בארבעתם כי היה ראוי שמעצמו כליותיו ויהרוהו במועצות ודעת בל יטה אשורו מדרך אביו שבשמים כי אין לך רוע מוסר מלכת כדרך אשר מאס ה' נוסף על זה יוכיחנו לכו לאמר אל תבחר באשר מאס ה' פן ימאסך גם הוא ויוכיחך ולא שוה לו שלישית כי לא שמע לקול מוריו האומרים אליו הזהר מהתפתות אחריה כי נפת תטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענה רביעית למדוהו אחרי כן איך ינצל ממנה כאמור אליו הרחק מעליה דרכך כמפורש למעלה ועל ד' אנה אבשרך כי תנהום מנהמת לכך ותזעק על שכרך ועל האחד תאמר איך שנאתי מוסר ועל הכ' ותוכחת נאץ לבי ועל הג' ולא שמעתי בקול מורי ועל הד' ולמלמדי לא הטיתי אזני:

פסוק יד

ומי יתן והיתה הרעה המתרגשת אלי מתהוית מעט מעט כי אולי הייתי שב בהחילי טרם אכלה להרשיע אך לא כן היה כ"א כמעט הייתי בכל רע יחד מתגלע בכל עון ובכל חטאת כי כן דרך חכמה חיצונית פתע תשבר ותקצץ למחזיק בה מארץ חיים כי כרגע תזרוק בו טעות ומשה יפרד מקדמונו של עולם ויתפקר לעשוח הרע בעיני ה' בכל עון ופשע ולא עוד אלא בתוך קהל ועדה שיתמכר לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו בפרהסיא כי זה כל פרי רוע מעללי איש ועליו אין להוסיף וזהו בתוך קהל ועדה:

פסוק טו

הנה ידענו כי בור יקרא של מים מכונסים ובאר היא של מים חיים ונובעים ובכן יהיה בור מקים מים מכונסים משל אל איש חכם שהוא כבור כיד מלא חכמה מכונסת אשר כנס ולמד מרבותיו ואם אחרי כן הטה אזנו לתבונה בטיב עיונו וחקר ודרש ומלא עצמו כללים ומדות שהתורה נדרשת באופן הוכן בעצם להבין מתוך החכמה אשר למד אמרי בינה דבר מתוך דבר יקרא באר כי הלא הכין ופתח בחכמה מקורות ומבועי בינה להבין ולהורות כבאר מים חיים נוזלים ונבוא אל הענין אמרו אם תענה בני ותאמר הלא מנעתני מבא אל חכמת הזרה פן תדבקני הרעה והזהרתני לאמר לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך ולא לחכמתה ותבונתה והנה אנכי אעשה כדברך לחכמתך אחשיב אך אם אנכי אחזה לי כי רב שכלי ואף גם אחרי מלאת כרסי מן הגמרא עודני עיף וצמא לשתות מי חדודים ופלפולים עד בלי די ואתאוה תאוה לצמאי ישקוני חומץ חכמה נכריה למלא בה יד מרום שכלי כי רב הוא להחזיק ולקבל ולמה תמנענה ממני אחרי כי לא מאהבתה אשתנה למה אירא מהמשך אחריה עכ"א שתה מים מבורך וכו' לומר לא יבצר או מלאת את החכמה אשר קבלת ממוריך או באת גם עד תכונת תבונתה ועל כל א' מהנה אומר לך אם לרוות צמאונך אתה מבקש שתה מים מבורך אם לא ידעת בינה רק חכמה לבדה הוסף ללמוד עוד ממוריך הוא בורך אשר ממנו תשתה מאשר כנוס בו או מחכמתך עצמה אשר למדת הפוך בה דכולא בה עד תרוה צמאון שכלך כי לא יחסר כל בה עד תלמי שכלך תרוה והלואי יכילנה ואם באת עד גדר בינה שהכינות חכמתך עד שתוליד ממנה בינה אשר תתייחס בחכמתך לך לבאר נובע למה זה אם צמית והלכת אל הכלים רקים או נודות נפוחים לצבות בטן ולנפיל ירך ולא תשתה מי בארך הנוזלים ונובעים תמיד ומי לך צמא במדבר יפצה פיו אל מים זכים נוזלים תמיד ויניחם והלוך ילך אל מקור משחת אשר יכזבו מימיו ויחליף טוב ברע וישאר אחריו מקור מים חיים נוזלים

הבלתי מפסיקים וא"כ איה אפוא די סיפוק שכל רחב לא מוצק תחתיו כבינת התורה אשר אין קצה לנביעתה בלי הפסק:

פסוק טז

ולא זה בלבד בפנימיות מעמקי התורה כי אם גם יפוצו מעינותיך לנבוע אף במה שהוא חוצה אפילו בפשטה היותר חיצוני מבחינותיה וזהו חוצה ולא בלבד בדברי עומק וחדוד כי אם אפילו ברחובות יהיו פלגי מים והוא כי דרך נחלי מים שבמקום צר יהיה עמוק ובהתפשטו במקום רחב לא יהיה כן אמר כי גם ברחובות יהיו פלגי מים עמוקים והנמשל כי גם בדברים רחבים פשוטים תעמיק ותפליג כפלגי מים כי אף בדברים הרחבים כארץ מישור אשר אין בהם עמקי פלפולים גם שם תמצא ידך מים רבים למלאות צמאונך עד בלי די וזהו ברחובות פלגי מים באופן תהיה כגן רוה ולא תצמא למי באר נכריה לרווות צמאונך ואנה תעזוב מקור מים חיים וקדושים לחצוב בורות בורות נשברים ופלגי מים רבים ממעיני הישועה לשתות מים ממרה:

טו **או** יאמר על דרך זה למה תמנעני מרווות צמאוני במימי באר צרה נכריה או לקחת ממנה מהלכים וחדודים להבין בם אמרי בינת תורתנו על כן על הא' אמר שתה מים מבורך כי בו תרוה צמאונך ועל דברי חכמת בינה שתכין לך הדרך להבין בתורה למה זה תשתה חדושים נוזלים לך מתוך באור הזרה ולא מתוך בארך שתוציא דבר מתוך דברי התורה ולא דבר מתוך דברי בארות חמר הזרה כי דברי תורה מדברי מלאכי חבלה לא ילפי' וז"א בורך בארך כלומר המיוחדים לך לנפשך שהם מים קדושים בכלי טהור ולא מים הזידונים:

טז **ומה** גם עתה שע"י הקדושה מהשמים יהיו בעזרתך ויפוצו מעינותיך וכו' מרוב תבונה שתושפע בך מה שאין כן ע"י הנכריה כי איזה דרך תלך רוח ה' ע"י הזרה לדבר אותך:

טו **או** יאמר הלא כתבתי לך כי לא טוב לך כי תעסוק בני בזרה כי מרה תהיה באחרונה כי רגליה יורדות מות כו' ונהמת באחריתך כו' ואולי יתחמץ לבבך לאמר הלא אחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן ומי יודע אם טוב וישר אני ויגעתי ומצאתי חלק רב וטוב בחכמת התורה ועתה אפוא מה זאת החכמה הזרה כי תפתה וגם תוכל והי תורה והי מצות דמגנו עלן עכ"א שתה מים וכו' לומר לו הונח שלא יגורך רע כי תבא אליה הלא לא יבצר ממך העדר הטוב כי הלא בהפרדך מן התורה הלא תסכל דיני התורה התורה ואיסורה ומה גם מאשר יאונה לידך להרים מכשול להפריש בין דם לדם ובין דין לדין ולא טוב הדבר תצטרך תמיד ללכת אחר מורה צדק רק שתה מים מבורך וגם לא תאמר די כי תגיע לגדר שתו מבורך ולא למדרגה שעליה היא נוזלים מתוך בארך עד הגיעך

לשלישית והיא יפוצו מעינותיך וכו' מה שכל זה יחסר ממך כי תתחר בזרה וענין המשל הוא כי אשר לו בור מים מכונסין בשתותו מים לצמאו הלא תועלתו א' כי ישתה מי בורו ולא יצטרך לזולתו אך לעומת זה אם למלאות ספקו יצטרך יותר מהמכונס בו יחסר לו שנית שיצטרך לדלות ולשאוב מתוך הבור והיא טורח מה אמנם אשר לו באר מים חיים ונוזלים הלא ישתה מי בורו וגם ימלא ספקו ולא יחסר לו ועדיין לא יבצר ממנו עמל השאיבה אך אשר לו מעין מים שיפוץ חוצה כולם שוים לטובה שמימיו ישתה ולא יחסר לו וישתה וישבע מבלי דלי ובלי עמל שאיבה. **והנה** כדברים האלה יקרה אל תופשי התורה והוא כי אשר הוא בור סיד חכמה מכונסת אשר כנס ולמד מרבותיו ועדיין לא חלק לו בבינה הלא תועלתו רבה כי הלא אם יצמא למי הוראה מה בין דם לדם בין דין לדין ומה גם מהקורות אותו בביתו ובחומותיו כראות טרפה לעצמו וכיוצא בו ישתה מי בורי ואז טוב לו מהצטרך לזולתו אך עדיין יבצר ממנו שאם הדין ההוא איננו מפורש בחכמה אשר קבל מרבותיו ויצטרך להבינו דבר מתוך דבר והוא לא ידע ויחסר לו. **שנית** כי גם בהיות ההוראה נכללת באשר למדוהו לא במהרה יחזיק בה עד ישקיף וירא למה הדבר דומה לזה או לזה כי כמה דברים תלויים בשקול הדעת ודמויי מילתא למילתא ויצטרך עמל ויגיעה לשאוב ולדלות האמת בטוב שכלו כשואב מי בורו אמנם אשר השיגה ידו לבאר מים חיי התבונה לא יחסר כל בה כי גם אשר לא למדוהו לבבו יבין מתוך הנלמד נמצא כי שתים הנה טובותיו אחת שישתה מי בורו ב' כי ימצא די מחסורו גם אשר לא קבל אך עדיין יצטרך לדלית ולשאוב מעמקי הדברים בטיב עיונו אשר יעמול בו להוציא לאור משפט:

טז **אמנם** הבלתי שומר תבונתו בתוכו כנוזלים תוך בארו רק יפוצו מעינות נוזליו חוצה שיפיק תבוטתיו והוראותיו תמיד כמעין מתגבר חוצה ולא ישמור אותה בלבו האיש ההוא מעמד שלשת הדברים ימצאו אתו שוים לטובה כי לא יצטרך לזולתו. **ב**' שאין דבר נעלם ממנו. **ג**' שלא יצטרך לדלות ולשאוב כי תמיד יהיה הכל כשלחן ערוך לפניו רחב לא מוצק תחתיו וזהו יפוצו מעינותיך חוצה אז ברחובות יהיו לו פלגי מים מממעינותיו כלומר כמי שברחובות ימצא פלגי מים כן תהיה כל התורה לפניו כר נרחב בלי טורח עיון לשאוב מימי התורה כי יתפשט בה כאשר יפרש השוחה לשחות והנה גם שלא תמשך אחר רעת נכריה הלא תעדר ממך כל הטובה הזאת כי תמנע מעלות בשלשת המעלות הגדולות האלה:

פסוק יז

ושמא תאמר אם כן אפוא אם רב שכלי ורוח מבינתי ושלש אלה אעשה לי כי לא אשקוט עד יפוצו מעינותי חוצה ולא אצטרך לעמול בתורה כמעט שהיה הכל לפני כשלחן ערוך מה בצע אהיה אחרי כן יושב ובטל הרשני נא ואלכה לי אל חכמת הזרה ותהיינה לי שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה עכ"א יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך כלומר אתה דע לך כי לא יהיו לך המעינות ופלגי מים ברחובות רק בהיותך לבדך ואין לזרים הם כחות הטומאה הדבקים בזרה ובעוסקים בה שייכות אתך אך אם תקרב ותבא אל הזרה תאבד טובה הרבה וירחקו ממנה מעינות התורה ורוב שפועה כי אינה דרה עם נחש בכפיפה וזהו יהיו לך בהיותך לבדך כו' אך אם לזרים שייכות אתך לא יהיו ולמה תחליף רב טוב ברע ומר. **או** יהיו לך לבדך כל זכות הדברים הס' ואין לזרים אתך להרים מכשול מדרכיך אם היית מתרפה מן התורה:

טו **או** יאמר במה שנשית לב אל אומרו ונוזלים ולא אמר ונובעים והוא כי נביעה הוא מלמטה ונזילה הוא מלמעלה כד"א יזלו שחקים נוזלים מסלע והוא לומר אל יפתה לבבך לאמר הלא אחר מלאת כרסי מאשר כנסתי לי מחכמת התורה וארא והנה עדיין שכלי צחה צמא לשתות מימי חדודים לרוות צמאוני כי רב הוא וישיאך לבך לשתות ממימי חדודי באר צרה נכריה אל בני רק שתה מים מבורך אשר ברכו ה' ויש בו די רוות צמאונך והותר והנני מודיעך כי הלא בחכמת התורה יתרונות רבות וחסרונן במים הזידונים והוא כי הנה לו יצוייר לא היו בזרה כל הרעה הכתובה בספר הזה הלא היא משוללת שלמות כי יחסר כל בה ומשקה אשר ישתה ממנה לא מבורה יהיה כי הבור רק ומים אין לשתות ממנה כי גם הקדמותיה להוציא תולדותיה והקישיה לא ממנה יהיו מינה ובה כנודע רק מזולתה באופן שלא ישתה השותה מימיה מבודה עצמה מה שאין כן בקדושת תורתנו שכל הקדמותיה והנחותיה ללמוד למודיה ממנה יהיו. **וזהו** שתה מים מבורך והן זאת גם לו יצוייר יחדו יהיו תמים באיכותם ומה גם כי איכותם רחוק זו מזו כמתהומא דארעא עד רום רקיעא והוא כי היאמן אם יסופר כי העוסק גם בדברים עליונים לרגל הקדמותיה ועקבותיה גם כי יתמיד לילה ויום בדרושי אלהיותיה שיערה עליו רוח ממרום שאלהים יופיע עליו מסוד תנחומיו דברים עליונים אשר למעלה משכל המה ומה גם שלא יושפע עליו מרוח קדשו אך אמנה אשר בתורת ה' יהגה יומם ולילה לשמה גם בפשטה אשר למטה מבחינותיה היא הלא מן השמים יריקו וישפיעו בו להתבונן בה בינת דברים דקים וזכים אשר יאמר כי הוא זה הופעת רוח קדשו ית' למעלה מהשגה אנושית כנודע וכמאמר שלמה בחכמתו באמרו על מבקש התורה ככסף וכו' ודעת אלהים תמצא והוא

כי החכמה החיצונה למה שהיא טבעית ידמה העוסק בה לדולה מי באר כי לא ישאב מתוכו מטל השמים מעל או מן המים אשר מעל לרקיע רק מן המים אשר מתחת לארץ כן הדולה מבאר צרה לא ישיג מה שלמעלה מהשכלה טבעית על פי הקדמות ארציות מיוסדות מהשכלת ילוד אשה כי מי יתן טהור מטמא להריח דעת אלהים באמצעות דברים תחתיים וכוזבים אך אמנה המחזיק בתורת ה' למה שהיא משתלשלת מאתו ית' מתכלית רוחמותה עד דרך פשטה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה הלא על פי ההשתלשלות ההוא ואשר יתקדש העוסק בה כמוה כמאמר חז"ל על הלוא כה דברי כאש מה אש כל הניתן ומתקרב לו נעשה אש כמוהו וכו' ע"כ דרך סולמה ישתלשל וירד מהשפע העליון מסודה הקרב הקרב אליו ית'. **כללו** של דבר כי על ידי פשט התורה השפל מכל בחינותיה הדומה לבאר שפל גשמי ועמוק עמוק מאיכות רוחניות העליונה ידלה הדולה ממנה מה שמעל לרקיע וזהו ונוזלים מתוך בארך לומר הטוב לך כי תעסוק בזרה אשר בעליוני בחינותיה לא תשיג מה שלמעלה ואנה תעזוב כבוד התורה שאפילו מתוך באורך המתיחס לך הוא הדרך הפשטיי ושפל הלא תשתה נוזלים מלמעלה מתוך בארך אשר למטה וז"א נוזלים ולא טבעים:

טז **עוד** שלישית כי הלא אם ידרוש הדורש וישמיע לרבים מימי מעיני חכמת הזרה הלא יקרנו כמי מעיני מים שיפוצו על פני ארץ חוצה ויאבדו כמים הנגרים ואין בם מועיל ומה גם בהזחילם על עפר ארץ כי יגרשו רפש וטיט כן אשר יפוצו מעינותיו חכמה זרה יהיו אבודים דבריו ואין בם מועיל לשומעיהם ומי יתן ולא יזחלו על עכורי הדעת ויעפשו שכלם עד ירמסו טיט דעותיה הנפסדות אמנם אם יפוצו מעינותיך ללמד ולדרוש ברבים ממעיני ישועת התורה לא תאבד טפה רק כל טפת דבר ודבר אשר תטיף יתקבץ וגם שלא יהיה נראה ונרגש בעולם הזה הצר וזעף הלא ברחובות העולם העליון הנה הנם פלגי מים וזהו ברחובות וכו' כי אשר תקהיל קהלות שיפוצו בם מעינותיך לרבים לא יעשו טיט או חומר חוצות כמימי מעינות מים הזידונים רק פלגי מים בלי תערובת עכירות כי זה דרכה של תורה להכנס והתקבץ בלבות שומעיהם לקדשם לכהן לפניו יתברך כי קדש ישראל ונפשותם ידבקו ויצמדו לקדושת התורה כי המה גזע משורש התורה כגודע:

טו **עוד** יתכן יורה לנו דרך התנהג האדם בתורה תחלה ילמד מרבו כל האפשר וזה שתה מים מבורך ואחרי כן לבבו יבין דבר מתוך דבר מבינתו וזהו ונוזלים מתוך בארך:

טז **ואחר** כך יפוצו מעינותיך בהוראותיך חוצה בגלילות וברחובות מושבך פלגי מים שתעמיד תלמידים הרבה ומה גם למז"ל על ברחובות תתן קולה שהם בתי מדרשות מקומות שמרחיבין ד"ת:

יז **יהיו** לך לבדך וכו'. יאמר גם שיפוצו מעינותיך וכו' שתעמיד תלמידים הרבה אינך כמטיב לזולת אשר הטוב ההוא אשר ייטיב יפרד מבעליו וישאר למקבל לבדו רק הכל יהי לך לבדך כאלו לעצמך היטבת ולא שאין להם זכות על שילמדו ממך כי הלא רב זכותם כי אם שאין לזרים אתך כלומר בחלקך על למדך אותם אין מי יטול חלק אתך על דבר שאלו לא נדבה רוחם ללמוד לא למדתם כי אם לך לבדך הכל והם יקחו חלק בפני עצמו על למודם:

פסוק יח

הנה פשטו של מקרא אפשר לפרש על האשה הטבעית ועם שעד כה על התורה דבר יאמר שע"י עסק התורה כראוי יזכה לבנים וזהו יהי מקורך ברוך ומפני שיקרה ירבה הגוי לא יגדיל השמחה כי הנה לא רבים יזכו לחיות זרע מבני הנעורים גם כי ילדון כי חטאת נעורים יעבירון ויחיו זרע מבני זקונים באופן ששמחתו מאשת נעורים יהפך לאבל בראותו ילדיו מעשה ידיו כי אינם עד ישוב ישמחנו הוא ית' בבני זקונים על כן אמר אחר עשותך כל אשר צויתיך להדבק בתורה ככל הכתוב תכפל טובתך א' שיהיה מקורך ברוך ברוב בנים שנית ושמח בקיומם מאשת נעוריך ולא תקוה לשמוח עד בני זקוניך. **או** יאמר בשום שכל והבין אמרו נעוריך ביו"ד וכן בפסוק ואשת נעורים כי תמאס מה ענין יו"ד הרבוי ואחשוב ידבר על הנושא בת זוגו מבחרותו והוא כי הלא מ' יום קודם יצירת הולד מכריזים בת פלוני לפלוני והיא הבת זוג האמתי והיא מיועדת לו עד אשר יגדל ואם בגדלו יעשה און באופן שאינו זוכה לנשאה לפי מעשיו יעבירוה ממנו והיתה לאיש אחר עד יתקן מעשיו ולפעמים יזכה לקחתה בזקנותו כי ימות האיש הא' אשר לקחה כי זה ענין זווג ראשון ושני כמבואר בשלהי הספר כי הזווג הראשון הוא ממ' יום קודם יצירת הולד והיא אשתו מיועדת לו מאתו יתברך עד היותו בר עונשים אך אחרי כן לא ימהרוה לו רק לפי מעשיו והוא הזווג השני האמור בגמ'. **אמנם** אשר יזכה לקחתה בבחרותו על שלא השחית את דרכו עם היותו בר עונשין בב"ד של מטה ההיא תקרא אשת ב' נעורים כי ממ' יום קודם יצירתה עד היותו בר עונשין הוא שיעור הנערות הראשון היתה לו מיוחדת ואחרי כן בחלק הנערות הב' הוא זמן נשואין בהיותו בר עונשין מהר ימהרנה לו הוא יתברך נמצאת אשת ב' נעורים אשר לא כחוטא שבנערות הראשון היתה לו ובשני איבדה עד יזכה אח"כ לעת זקנה כי ימות אשר לקחה. **ובזה** נבא אל הביאור אמר בשתותך מים מבורך ונוזלים מתוך בארך ויפוצו מעינותיך וכו' שהוא תכלית עסק התורה כראוי הנני נותן לך ברכה משולשת א' יהי מקורך ברוך ברוב בנים ב' ושמח כי תוליד בן חכם כי היא שמחת הבן לאב באמת כד"א בן חכם ישמח אב ג'

שיהיה לך כל זה מאשת נעוריך הם ב' נעוריך היא בת זוגך כי לא תאבדנה לפי מעשיך כי אין לך הכשר מעשים טובים יותר מזה שהפלגת בעסק התורה ככל הכתוב:

פסוק יט

אך בזאת שתתנהג עמה בקדושה ולשם שמים למען תזכה להתברך בריבוי ובבן חכם ולא להנאת עצמך והנני מלמדך להועיל את הדרך אשר תתנהג עמה והוא אילת אהבים כו' והענין כי למה שהיא בת זוגך שתים הנה אהבותיך לה א' מצד בחינת נפשך ונפשה כי זוג אחד הנה שנית מפאת גופה כי היא חברתך עזר כנגדך וזהו אילת אהבים שהוא של ב' אהבים ועכ"ז לא תהא נושאת לפניך ב' חנות רק חן א' שהוא מפאת יחס נפשה עם נפשך להכשר התולדה ולא מפאת החומר והנאתו וזהו ויעלת חן שעם שהאהבים ב' החן יהיה א' ואל תאמר כי רוב האהבה תגרום המצא אצלה כתרנגולים על כן אנכי מצוך שלא תשקיף רק בערך אהבת יחס הנפש כי בזה דדיה בלבד שיגעו ידיך ירווך בכל עת בלי הזקק רק לעתות ידועות אך באהבתה הב' המתיחס אל עצמותה תשגה תמיד לבלתי פעול למען בחינתה לא שתבטלנה מלבך כי אם גם תאהבנה מצד גופה כי אם שתשמט ידך כשוגה באותה הבחינה וזה תמיד שלא תעשה בעד אהבתה הוא מפאת גופה שהוא כגופך אפי' פעם אחת באופן שכל מעשיך עמה יהיו לשם שמים בקדושה ובטהרה ובדבר הזה יתקיים בך ברכת טוב להיות מקורך ברוך וכו' כמדובר או יאמר דדיה ירווך וכו' מאמר ר' חייא בגמ' דיינו שמגדלות את בנינו ומרחיקות אותנו מן החטא וזה יאמר הלא אמרתי לך שאשתך תהיה לך אילת ב' אהבים ויעלת חן כמדובר ושמא תאמר איך תהיה לי אילת אהבים וכו' אחר שלא יבצר מהאשה עשוה נגד רצון בעלה לפעמים לז"א דייך שמגדלת בניך כי דדיה שמניקה את בניך ירווך גם אותך שע"י כן תהיה רוה ושבע רצון. **זאת** ועוד כי הלא אליך תשוקתה והיא תאהבך יותר ממה שאתה תאהבנה נמצא כי באהבתה אותך תשגה אתה תמיד מלקיים בה ואהבת לרעך כמוך וזה תמיד:

פסוק כ

וגם הביטה וראה כי מצילה אותך מן החטא כי למה תשגה בני בזרה אם לא היתה לך זו כי תהרהר בזרה לך ולא יקל בעיניך ההרהור כי הלא על ידו תדבק ותחבק חיק נכריה היא כח הטומאה הדבקה בך בחמת קרי לילה על ידי הרהור:

יח **והנכון** שלא על האשה הטבעית ידבר כי לא כל אדם זוכה לאשת נעורים רק על זאת התורה אשר שם משה כי לזאת תקרא אשה מאורסה כאמרם ז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה בת מלכו של עולם כאז"ל בש"ר על כי ימכור איש את בתו וכו' והשיאה לנו

במתן תורה כמז"ל שלא פגע הקב"ה באצילי בני ישראל נדב ואביהוא במתן תורה שלא לערבב שמחת בתו עד שמחת עצמו באהל מועד והיא אשת נעורינו מאז נקרא עלינו שם נערות כד"א כי נער ישראל וכו' הלא הוא מיציאת מצרים וכן אמרו רבותינו ז"ל שקודם מתן תורה היתה התורה כארוסה והיה משה עולה אצלה השמימה כחתן ההולך לבקר ארוסתו בבית חמיו ואחר מתן תורה אמר הקב"ה ועשו לי מקדש שאלך לבקר את בתי בבית חתני כדרך המשיא את בתו ומוציאה מביתו שמבקרה אח"כ בבית חתנו וענין האישות הלא הוא כי כאשר כי יקח איש אשה ובא אליה יוליד ממנה בנים כן בהצטרף נשמת אדם בתורה אשר יעסוק בה שיתחברו יחד בטיב הזרעת הכונה יוליד מלאכים קדושים וכן בכל מצוה ממצותיה יתחבר כח קדושת נשמתו אל מקור המצוה ההיא ויקנה לו פרקליט אחד הן הם בניו. **ונבא** אל הביאור אמר ראה נא מה בין זאת התורה לחכמת הזרה העולה על רוחך ללמוד כי הלא אם האחרת תקח לך הלא תיבש מקורך הוא שורש נשמתך הקדוש כי תפרידנו ממקור קדושת המלוא העליון את ה' אלהיך בהפרדך מתורתו ותחליפנה בזרה הטמאה ואיזה הדרך יבורך מקורך מהשפע העליון להוליד מלאכי קדש ואתה תשכב עם טמאה ומי יתן טהור מטמא. **שנית** כי גם אשר תוליד ממנה ילדי נכרים יהיו ושמחתך לתוגה תהפך כי תלד לבהלה מלאכי חבלה יתבלוך וישרשוך מארץ חיים אמנם כי תדבק באשתך האמיתית היא התורה אשר שם משה הלא יהי מקורך ברוך הוא מקור נשמתך מושפע ממה שלמעלה שפע קדושה להוליד מהתורה ביגיעתך בה ומצותיה מלאכי קדש עד אין מספר כאדם שמקור זרעו מבורך להוליד תמיד וזולת ריבוי ההולדה שתרבה להוליד עוד לך שתשמח במה שהוא מאשת נעוריך היא התורה שתשמח בילדיך השרפי קדש שמחת עולם כי למה שהם נמשכים מהתורה הן המה יהיו המשביעים אותך בצחצחות תענוגי ג"ע ועטרות לראשך כמדובר אצל תתן לראשך לדת חן מה שאין כן בזרה כי אם תשכב אצלה להיות עמה לא יבורך מקורך ואשר תוליד לחרם תתן ולא תשמח בהם כי אדרבה יהיו לרעתך כמאמרו פן ישבעו זרים כחך וכו' כמבואר למעלה וזהו ושמח מאשת נעוריך. **ועוד** אפשר יאמר כי הלא דרך ישכון אור הנהגת למוד האיש החכם הלא הוא כי אחר מלאת כרסו מן הגמרא ויתן זו כחו להבין ולהורות בין דם לדם בין דין לדין אז בא יבא אל פרדס סודותיה להשתעשע ברוחמות דודיה אהבת כלולותיה בבטן המלאה לה הלמוד. **והנה** ימצאו ב' מדות בדעות יש יאמר די לי בהלמוד הפשטיי ומה לי עוד לעלות במעלות נפלאות ממני דבר גדול מעשה מרכבה ויש יאחז בקצה שכנגדו לאמר הלא הדרך הרוחני הוא אשר ידבק בו איש כי בו יבורך מקור נפשו הרוחני כנודע כי מקור נשמת אדם ורוחניות

התורה יהיו לאחדים ולכן בו ישתקע ומן הגמ' ודיניו ישמט ידו אך הדרך הצכון לא כדברי זה ולא כדברי זה כי א' ימנע טוב מנפשו הרמתה מלהטעימה מדבשת קדושת מקורה והשני יקרנו כאיצטגנון ההולך במרחבי ארץ ובאישון לילה הלוך ילך ומביט השמימה אל כוכבי אל ולא ישעה אל הארץ מתחת בצעדי רגליו ונפול יפול באחת הבורות ואחת הפחתים בלי ראות כדבר הזה יקרה אל השם כל עסקו מדת ימיו על מה למעלה במעשה מרכבה בלי תת חלק אל למוד גדול המביא לידי מעשה ולהבחין בין איסור להיתר כי הלא כשול יכשל כי בסכלו איסורי תורה יהיה דרכו כאפלה לא ידע במה יכשל וכמעשה דר' עקיבא בתחלת שמושו לפני חכמים שנשא על כתפו מת מצוה כמה פרסאות עד בית הקברות בחשבו עשות מצוה אמרו לו בכל פסיעה ופסיעה שפכת דמים כי מת מצוה קונה מקומו על כן טוב מזה ומזה לאחוז בזה וגם מזה אל ינח ידו וזה מאמר שלמה בחכמתו באמרו יהי וכו' לומר הלא כתבתי לך כי בפשטיות התורה יש ויש כמה וכמה פלגי מים כאשר כתבתי על יפוצו מעינותיך חוצה וכו' שהוא גם בדרך החיצוני ופשטיי ואף ברחובות מקום בלתי עמוק גם שם פלגי מים גם איעצך יהי מקורך ברוך שתתן חלק אל מקורך הוא מקור נפשך להשפיע בה ברכה עצמית כי תעסוק בדבק אל מקורך הוא רוחניות סודות התורה אחרי מלאת כרסך מהגמרא ויפוצו מעינותיך כמפורש ולא שתגעל אח"כ בדרך הפשטיי כי אם גם ושמח מאשת נעוריך היא בחינת התורה אשר עסקת בה בנעוריך:

יט **כי** גם שהתורה היא אילת אהבים שעיקר עריבותה הוא בבא אל פנימיותה כאילה שעריבותה על בעלה הוא בבואו אל פנימיותה והרגישו צרות רחמה הלא גם התורה יעלת חן כיעלה המעלה חן בעיני רואיה הרואים את הנגלה כן התורה גם הנגלה טוב מאד נושא חן וטוב בעיני אלהים אך אשר תעשה הוא שדדיה ירווך בכל עת הם ב' הדדים של בגלה ונסתר כי אם תעסוק באהבתה העצמית הוא הפנימיות בלבד תשגה תמיד באיסורי תורה כאשר כתבנו שקרה לר' עקיבא על כן טוב לך שתאחוז מזה וגם מזה אל תנח ידך כאשר צויתיך:

יח **או** יאמר בדרך אחרת מעין הקודמים וימשכו בו הכתובים שאחריו והוא טוב לך כי תעסוק בתורת ה' כאשר יעצתי כי בזה יהי מקורך הקדוש הוא שרש נשמתך ברוך להוליד קדושה ולא תעשהו מקור משחת כי תעסוק בזרה ותהפוך השפע אל מקור דמי הטמאה להוליד ילדי נכרים כמדובר אצל ועצביך בבית נכרי שנית כי הלא אם שמוח תשמח למה שאתה קדוש איננו רק באשת נעוריך היא התורה הקרובה ודבקה בנשמתך או תקרא אשת נעורינו כי לקחנוה בזמן שנאמר עלינו זכרתי לך חסד נעוריך וכו' מה

שאין כן בזרה כי ערבה כל שמחה כי לא תדמה רק אל שוכב עם בהמה כי אין זווגכם עולה יפה כי מי יתן טהור מטמא וז"א ושמח בטעם מפסיק קצת ואומר מאשת ולא באשת לומר אם יש לך שמחה והנחה עצמית איננה רק מאשת נעוריך:

יט **וכי** תאמר בלבבך הלא תחת חמש יתחמץ לבבי משיתי שומי כל עמלי מדת ימי בתורת ה' ולבלתי תת חלק גם אל הזרה א' כי הלא התורה ישנה היא לי ופרוזטוגמא ישנה לא תערב כחדשה ולכן אתאוה אל הזרה כי חדשה היא ותערב ככלה חדשה. **ב'** כי נפת תטופנה וכו' והיא מוצאת חן לטעם מליה. **ג'** והוא א' מהדברים אשר דבר בו למעלה לומר אם ארחיב שכלי ויש ויש בו לקבל וזה וזה ארוה נא צמאוני בזרה כי אולי לא תרוני התורה יום יום. **ד'** כי מי לנו מגיע עד היסוד בסוד ה' ופנימיות התורה כי אפס קצהו נראה הוא דרך פשטה וכלו לא נראה כי לא נוכל לרדת עד סודה וע"כ יאמר איש לבלתי ההנות מהגיע אל תוכיותה טוב לי אלכה לי אל חכמה אשר אשיג כל חפצי בה ואבא עד תכונתה. **ה'** כי הלא טוב לי כי אעסוק בזרה כי כל שוגה בה לא יפגום מה שאין כן בתורת ה' תמימה כי כל שוגה בה פוגם ומהפך ללענה משפט ומורה שלא כהלכה בין דם לדם בין דין לדין משחית נפשו כי הוא עון פלילי. **להשיב** על כל אלה אמר אילת אהבים וכו' לומר לא תדמה בעיניך התורה לאשה זקנה בערך החיצונה כי לא כנשים החיצונות היא כי היא אילת אהבים למאהביה כי תשתעשע בה גם בזקנותה כנעוריה כאילה על בעלה כי לא ימיש מאהבתה לאורך ימים אחר החלו לאהבה בתחלה כן התורה לדבק בה כי יחבבוה תמיד על פי איכותה ועל הב' הוא חן שפתיה אמר ויעלת חן ועל הג' והוא אם רב שכלך ולא יהיה למלא ספקך עד תתפשט גם בחיצוניות אל תשית לב כי הלא דדיה ירווך הם תורה שבכתב ושבעל פה אשר מהם תינק עד גדר שבכל עת ועת ירווך ומה בצע בחלב טמאה אם תרווה מן הטהורה ועל הד' ייחס הדבר אל מיץ הדדים לומר אל יעלה על רוחך טובה שעל ידי הפשט אשר תשיג יד שכלך לא תתיחס למגיע ועושה רושם בפנימיות כי הלא ידמה אל חלב דדי אשה כי יראה היונק חלב והוא דם באמת הפכו יוצר הכל למען יתקבל ליונק כן הדבר הזה כי התורה רוחנית היא בעצם רק שהלבישה הוא ית' בפשטיותיה למען נוכל לקבלה בהתלבשות חומריותינו וכאשר לא יבצר מיונק חלב יינק דם כן לא יבצר מבוא אל פשטה מהדבק אל סודה כענין כל מצוה הנעשית באברים ובתנועות גשמיות ויעשו רושם ברוחניות העליון באמת ועל הה' לומר טוב לי כי אשגה בזרה ולא באמיתות כי אהיה פוגם חלילה אמר באהבתה תשגה תמיד לומר אל תטה אשורה מני הדרך במזיד וגם לא מרפיון אהבתך והתעסקך בה כי אז שגגת למוד עולה זדון ירק הדבק באהבתה ולוז אם בשטף רוב עסקך בה תשגה אל תחוש כי לא

ניתנה תורה למלאכי השרת והלא כמה וכמה גדולי עולם שלא עלו סברותיהם להלכה ולא ימיש הוא יתברך מחבבם ולא יקפח שכרם ומה טובו דודיו ית' עם ר' אליעזר הגדול ואין הלכה כמותו בשום מקום וזהו באהבתה תשגה תמיד כי בהיות באהבתה שתאהבה תשגה גם שיהיה תמיד לא תחוש:

כ **והעולה** על רוחך כי טוב לך כי תעסוק בזרה כי שגגתך בה לא תזיק הנה טעית בחשבונך כי למה תשגה בני בזרה וכו' ולזה נשית לב מה בין זרה לנכריה והוא כי זרה היא החכמה הזרה לנו ונכריה היא כח הטומאה הדבקה בה ובטועים הנמשכים באמונתה כי לא תגרע מכל עובר עבירה שקנה לו קטיגור א' הפך הדבק בתורת ה' ואמר הלא אם כאשר תשגה בחכמת הזרה תהיה מתדבק בקדושה החרשתי אך גם כשתשגה בה לא תמיש מהתדבק ומחבק חיק נכריה כי שגגת אמיתת כונתה וכונתה האמיתית שתים רעות הנה ואמרי שקר ומהתלות ולפעמים השוגה בה ילך במחשכים וטעיות גדולות מאשר יכונו בתכונתה ולכן מה בצע כי תשגה בזרה אם גם בשגגתך תחבק חיק נכריה:

יט **או** יאמר אילת כו' ולמה וכו' והוא בהקדים ב' דברים א' מה בין התורה הקדושה לטמאה הזרה מבלעדי הטומאה והטהרה והוא כי התורה בהתקרבך אליה טפח תדבק בך טפחים ובהחלק להתבונן בה בינה תשכילך ותוסיף לך בתורה בינה יתירה על גדר השתדלותך והכנותיך כי יותר ממה שתרצה אתה לינק היא תרצה להניק כי אמך היא וממנה לוקחה נשמתך והיא תבא אחריך כאם הילד אחרי ולדה וכל ישעה וכל חפץ לרוותו יותר ממה שרוצה הוא לינק מה שאין כן בזרה. **שנית** כי תורת ה' והסניגור הנעשה ע"י עסקך בה כל מגמתם להיטיב לך ולפי אשר תבחר ותקרב אליהם תגדל אהבתם אליך עד בלי די והן הם המשיבים לך ודבקים בך בעוה"ז ובעוה"ב אך הזרה והקטיגור אשר תהווה בה גם שהטומאה ההיא תדבק לך לא מאהבתה אותך רק להאבידך וכל מה שתאהבה תגדל התנכרותה אליך והלא ידענו כי כח הטומאה המראה פנים צהובות אל כל עושה רע ומתדבק בו כי הוא פועלו על ידי הרעה אשר עשה וקנה לו הקטיגור ההוא הלא הוא ולא אחר המכניעו ומדכאו ומסגפו ביסורי העולם הזה וגם בגיהנם הוא הוא הדן אותו בפורענות שאול ואבדון כד"א ותמוגנו ביד עונינו ונבא אל הביאור אילת אהבים וכו' והוא כי הלא זה דרכו של חושק ראשונה תבא בלבו אהבת תשוקתו והוא משתאה לה רודף לראותה והסתכל בה לזון עיניו ממנה שנית כי תשבע עין מראותה ועודנו מתאוה ומשתוקק קרבתה וחבוקה שלישית כי יחבקנה ועודנו תאב אל התכלית הוא ההזדווגות בה ד' כי יבא אליה כדרך כל הארץ כאשתו לכל דבר. **והנה** בדברים

האלה ארבעתם לא ימצא בא' מהנה קורת רוח באמת בראשונה לא בלבד ישולל עריבות כי אם גם ידאג ויצר לו מאד עד יקרה יחלה ונפל למשכב כד"א מדוע אתה ככה דל בן המלך וגם בשנית לא ישמח כי לפעמים מרוב היותו גס בה כי יראנה יום יום יתמעט חנו בה ויקוץ כמעט או גם כי על הכל תמצא חן בעיניו לא ימיש מהצטער כמו שער בנפשו כי ידאג על העדר השלישית וגם בשלישית יצטער יותר כי יתלהב על הרביעית וירעב וידאג דאגה רבה מאד מאשר בתחלה כי אין לו הנאה בחיבוק חיקה ובהגיעו אל הרביעית לא יעצר כח להתנהג לאט לו ודבש מצא ישבענה ויקיאנה ויקוץ בה עד יגרע באהבתה באופן שהצד השוה שבד' הדרגות שכלם מכאובים ולא ימצא נחת מזה לזה אמר כי לא כן חשק מחזיק בתורה כי הלא כל ארבעת זמניו אלה יערבו לו וימצא מנוחה על הראשונה והיא בבוא אל לבו חשק ואהבת התורה טרם יסתכל בעניניה בהתעסקו בה אמר אילת אהבים לומר כי תהיה עריבה ומתוקה כאילה מעת האהבים שיערב לאיש החשק ההוא הפך אהבת נשים ועל השנית והיא בהסתכלך בה תהיה יעלת חן אשר היא לחן עצמיי למסתכל בה ולא ימעט מחנה ולא יקוץ ברוב ההסתכלות יום יום רק היא תמיד לחן בעיניו כן זאת התורה בהסתכלך בראות עיניך אל דבריה ומאמריה תמצא חן ושכל ותערב לך ועל הג' אמר דדיה ירווך לומר כי תבחר ותקרב לחבקה אל חיקה ודדיה הוא לעשות ולמעך דדיה הם י"ג מדותיה ואופני כלליה אשר ימוץ מהם המוצץ בם מזיו כבוד עיקרי התורה הלא אתה תגש אליה והיא מוצקת עד ירווך דדיה כענין הקדמה הא' שהזכרנו שאתה תתחיל ליגש אליה והיא תריק לך עד תרווך ותשביעך מאליה יותר על מה שתמוץ ממנה ועל הד' אמר באהבתה תשגה תמיד לומר אם תבא ותכנס באהבתה העצמיית היא פנימיות סודותיה אין צריך לומר שלא תקוץ כי אם שתשגה תמיד שלא יקרך כרבי אלעזר ברבי שמעון שמשכרות יין התורה שהיה הוגה בה קרה לו פעם אחת שהיה טליתו מושלך בשוק של צפורי ולא היה שת לבו אך לא היה כן תמיד יום יום רק פעם אחד אך אם תדבק באהבתה ותכנס בפנימיותה בעצם תשגה תמיד יום יום כי כל כך תדבק בך היא עד תשכרך מיינה ותאחז בחמשת חושיך עד שלא תרגיש אל עניני העולם הזה ותהיה שוגה תמיד כי אם מעט תדבק אתה בה היא תדבק בך הרבה עד אין קץ:

כ **ושמא** תאמר אולי ד' אלה יהיו אלי בחכמה הזרה לי לזה אמר ולמה תשגה בני בזרה לומר אינך אלא טועה בלתי משיג איכותה וזהו למה תהיה תה שוגה בני הקדוש בזה שלא תבחין ההפרש שבין זאת התורה הקדושה אל הזרה והוא כי הלא גם כי בשתים הראשונות אפשר לא יעדרו ממנה לפי דעתך כי תהיה לך כאילת אהבים וגם יעלת חן על

דרך שפירשנו הלא השתים האחרונות העיקריים אינם אתה כי הלא ותחבק חיק נכריה והוא כי התורה תמימה כי תחבקנה ותקרב אל דדיה הלא אתה תמוץ מעט ודדיה ירווך בעצם כי אתה תגש אליה והיא מוצקת מעצמה כי שדים נכונו בי"ג מדותיה וכלליה להריק לך עד בלי די אך הזרה שדים אין לה וכי תחבקנה לא תתייחס למחבק שדים רק למחבק חיק בלי דדים וזהו ותחבק חיק נכריה כי מה שדים לה כי תינק מזיו כבוד עליון או כי ירווך כי לא יבקעו בה מעינות שפע חכמה יתירה על הכנתך כאשר בתורת אמת כענין ההקדמה הראשונה ובכלל הדבר ירמוז כי כללי התורה וי"ג מדותיה ממנה יהיו כי שדים לה לינק מאיכותה בהמה אך הזרה לא כן היא כי הלא הקישיה וכללי למודיה והקדמותיה מזולתה המה ולא מינה ובה כנודע ליודעים בה באופן כי שדים אין לה ועל הד' אשר בתורה כי כל מה שתאהבנה מעט היא תאהבך הרבה אהבה תכליתית וכל ישעה וכל חפץ להיטיב לך ולדבקך בה אשר הדבק בה הוא הדבק בחיים האמתיים הפך הזרה כי כל מה שתדבק בה ובאמונותיה יותר ויותר תתנכר לך כענין הקדמה השניה שהזכרנו. **וזה** אמר נכריה לומר כי מתחלה היתה זרה ועוד תעלה כי תחבקנה שתתהפך לך לנכריה מתנכרת לך להאבידך כי כל חפץ כח הטומאה להדבק באדם לא מאהבתו אותו רק להשמידו עדי עד ולמוגגו בידו וזהו ותתבק חיק נכריה כי בחבקך חיקה תהיה נכריה וידה תהיה בך בראשונה להמיתך בשאול ואבדון כי זה דרך כחות הטומאה כמדובר לכן אתה בני שמע בקולי והרחק מעליה דרכך עוד היה אפשר לפרש בכתובים אלה יהי מקורך ברוך ושמח וכו' שמונה דברים החסרים משרוי בלא אשה כמאמרם ז"ל בלא ברכה בלא שמחה וכו' שיהיו בשרוי באשה הכבודה היא התורה ובקל יובנו כולם למבין במקראות.

פסוק כא

מקושר אל הפסוק הקודם יאמר אחרי שמראש ועד סוף פרשה זו הפליא עצה להרחיק מן העבירה ולדבקנו באור קדושת התורה כמדובר באר הטב בשני הדרכים הנאמרים באמת חש שלמה בחכמתו פן יאמר לו מה הועלת בחכמתך ובתוכחתך ועצתך זו כי הלא טוב טוב היה לי מניעת פיך מלהוכיח משני טעמים א' כי מוטב לי שהייתי שוגג ולא מזיד שנית כי גם כי אהה מזיד לא יחשב ה' לי עון כי הלא הכל גלוי לפניו ית' כל מעשה איש אשר יעשה ולכן מוכרח אני במעשי כי ידיעתו ית' לא תשתנה ואשר אדבק ואחבק חיק נכריה במזיד גלוי היה לפניו ית' שאעשנו על כן בא שלמה בחכמתו ואמר על הא' ולמה תשגה בני בזרה לומר ולמה תבחר להיות שוגג ולא מזיד על ידי מה שאוכיחך ואערכה לפניך וגם ותחבק חיק נכריה במזיד בטענת על כי נכח עיני ה' דרכי

איש והכל גלוי לפניו יתברך ונכחו הוא מאז הגה על זאת השמה הכוללת היא לכל עון אודיעך כי לא יבצר כי מכח עיני ה' דרכי איש ויודע אם ייטיב או ירע אך לא יכריע כי עדיין הלא וכל מעגלותיו מפלס האיש הנזכר אנה תטה בחירתו כי בידו לפלס ולהכריע ולא יוכרח בידיעתו ית':

פסוק כב

ועל הא' כי טוב היה מניעת מורים כי בלי למוד לא אדע במה אכשל ואחטא שוגג ולא מזיד ולא אלכד לז"א דע כי טועה אתה כי לא ידעת כי שגגת למוד עולה זדון ועונותיו ילכדונו את הרשע ששגגת למוד עולה זדון על כל חטאתיו והוא בחבלי חטאתו יתמך באמרו שוגג הייתי שלא ידעתי כי לא למדתי:

פסוק כג

וזאת שמת כי הלא אם אני המורה לא אלמדך להזהרך שנינו בני תמותה אני שלא הזהרתי רשע ואתה בשגגת למוד שנחשבים עונות לכן טוב טוב תמות אתה לבדך ולא שמנו כאחד וכמאמר הנביא יחזקאל ואתה כי לא הזהרת רשע הוא רשע בעונו ימות ואת דמו מידך אבקש על כן אמר שלמה בחכמתו עתה אשר הזהרתי ויעצתי אותו הוא ימות על בלתי קחת מוסר כלומר הוא ולא אני כי אני הזהרתיו ואת נפשי הצלתי וזהו הוא ימות באין מוסר שהוא אשר לא קבלו ושמא תאמר הלא לעומת זה יש כלל בידנו והוא מוטב שיהיו שוגגין ולא מזידין לז"א וברוב אולתו ישגה לומר אני אעשה את שלי ואם רב אולתו לבלתי שית לב כי חכמה ומוסר אוילים בזו ויעדר שנית ידיעת המוסר ממנו אז שיהה גלוי לפני שלא יקבל אז אניחהו שישגה וזו היא תשובת התוס' ז"ל בגמ' שאם לא ידע אם יקבלו נענש הבלתי מוחה אך אם ידע שרב רשעו ואולתו שלא יקבל אז הנח להם יהיו שוגגין וז"א וברוב אולתו אז ישגה שאניחהו להיות שוגה:

פרק ו

פסוק א

הנה מקראות אלה יראו בלתי מקושרים אל הקודם עוד למה כפל ערבת תקעת ופעם יקראנו רע ופעם יקראנו זר ואם האחד הוא הלוה והשני המלוה למה ייחס את הלוה לרע ואת המלוה לזר ויקרה שיתהפך. **ועוד** שאמרו נוקשת סותר הקודם כי הא אמר תקעת לזר כפיך ואיך יאמר שהה כשלון דברים לבד. **ועוד** שאמרו נוקשת באמרי פיך הוא ענין נלכדת באמרי פיך ולמה יכפול. **ועוד** אמרו כי באת בכף רעך אם הוא תקיעת הכף הלא לא ייחסו תחלה רק לזר ופה לרע וגם למה שינה הלשון ואמר באת בכף ולא אמר תקעת.

ועוד כי מי לא ידע שחייב הערב לפרוע בעד הלוה ושראוי לטרוח לסלק המלוה ולקיים תקיעת כפיו וגם מה ענין אמרו ורהב ולא אמר ושלם רעך או הזר. **אמנם** יגמור אשר החל בכתובים הקודמים כאשר כתבנו והוא אשר הנביא דבר ואתה כי לא הזהרת רשע וכו' הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש כי אשר בידו למחות או נתמנה פרנס או מוכיח שאם נמנע מלהזהיר את הרשע הוא נתפס ומת תחת ידו ועל זה ידברו הכתובים האלה כמז"ל במדרש משלי על מי שנתמנה פרנס ויצדק בזה אומרו אם לומר אם נתמנית לגדול ורב שהוא כאלו ערבת לרעך גם יתכן ידבר דרך כלל אל כל היכול למחות כי כולנו ערבים מסיני זה לזה ויהיה אמרו אם כמו ואם תקריב מנחת בכורים אם מזבח אבנים כו' ורבים כאלה שהם ודאי. **והענין** כי ככלות שלמה מהוכיח את כל איש ישראל יברח וימלט נפשו מני שחת הזרה הוא היצר הרע כי אחריתה מרה כלענה וכו' ובאחרית פיהו אמר על אשר לא ישית לבו לשמוע אל דבריו וילך אחריה וילכד בשחיתותיה הוא ימות באין מוסר כאשר ביארנו כלומר הוא לבדו בעונו ימות כי הלא הזהרתיו ואני את נפשי הצלתי עתה בא ויאמר להוכיח במישור את כל איש ישראל יעשה כמעשיו ישים פניו להרים מכשול כל עון וכל חטאת מלפני עור הוא הרשע אשר לא טוב יעשה ואמר בני כלומר אשר הוא כשר מתייחס לבני הודע למחות ביד פועלי און אם ערבת לרעך בהני שנתערבתם זה לזה אל יעלה על רוחך לומר הלא המלוה אשר אני חייב הוא אלהינו מרחם וברוב חסדיו ירא וישפוט כי איני בן מות על אשר לא מחיתי ביד עושה רשעה כי הוא הודע ועד כי רע עלי המעשה אשר נעשה על ידי רשעים אשר בארץ המה אך משכתי את ידי מלמחות כי מי יודע אם ישמעו דברי וכיוצא ממיני התנצלות כזה ובכן לא יעמיס עלי הוא יתברך את עול סבלו של רשע אל ישיאך לבך לומר כדבר הזה כי הלא אם ערבת לרעך תהא מעלה על דעתך כאלו תקעת לזר כפך הוא כי הרשע אשר יהיה בימיך הוא רשע בעונו פעל ועשה קטיגור אחד הוא כח טומאה אשר בידו ימסרנו הוא יתברך לדונו בגיהנם כענין ותמוגנו ביד עונינו ובכן העלה על דעתך כאלו לאותו זר תקעת כפיך כי בידו תנתן במקומו כי לא הזהרתו לבלתי עשות התועבה אשר עשה ואת דמו מידך אבקש כמאמר הנביא על פי ה':

פסוק ב

ושמא תאמר כי לא נשבעת רק שבדבר שפתים הדית בלבד בערבות בסיני ותאמר כי נוקשת באמרי פיך בלבד והנה חוזר ממכשול דבריך כי דברים לבד היו. **אין** זה בית מנוס כי מה שנוקשת באמרי פיך הוא שנלכדת ונוצדת באמרי פיך כי היה בשעת מתן תורה

וידמה לערב בשעת מתן מעות שנלכד בדברים בלבד כי תן לו ואני נותן לך הוא קבלן ורצה גובה ממנו בלא קנין ושבועה:

פסוק ג

על כן בני שמע בקולי איעצך עשה זאת אפוא כלומר אי פה בעולם הזה טרם תצא ממנו ותמסר ביד הזר והכר נא כי באת ונמסרת בכף רעך אשר אתה ערב לו הוא איש הבליעל והנך נמסר בידו כי עונותיו ילכדוך ואם יתוקן תפטר נמצאת תחת ידו לכן התעני תחת ידו ולך התרפס ועשה כל מאמצי כח ורהב רעך גדלהו ואמצהו תחת היותו עני ודך כי הכניעוהו עונותיו ואתה תרהיבהו כי תשיבהו בתשובה ויתקן את אשר עותו או ורהב אותו עליך כי תפייסהו עד תשיבהו למוטב כאשר יפייס איש את הגדול ממנו כן רהב אותו עם היותו רעך כערכך:

פסוק ד

ואל תדחה השעה לומר כשאפנה אעשה רק אל תתן שנה לעיניך כו':

פסוק ה

כי אין לך לשער בדעתך תדמה אל הצבי הירא מליצוד ברשת זו טמן לו החפץ יגורהו בחרמו כן תעלה על רוחך פן תתעתד ליצוד במצודה אשר לא מחית בידו רק כאלו כבר נוצדת והנך ביד הצייד ואתה צריך להנצל מידו ואל תחוש אל כל מאמצי כח וזהו הנצל כצבי מיד כי אל תפן אל און אשר יתעתד לעשות על שלא מחית רק אל אשר כבר עשוהו מכל מעשה הרעה אשר פעל ועשה כי אתה פעלתו על אשר לא מחית ותדמה כאלו כבר נוצדת על הקודם ואם נזדמנת טרם יחטא הרשע באופן שלא נוצדת עדיין אל תתעצל והנצל פן תנקש ותצוד ובזה שלא חטא עדיין אמשילך לצפור כי תוכל להמלט בנקל לבלתי התרפס כקודם כי אינך כצבי אשר כבר ביד שהם תרתי לריעותא שאינו קל כצפור וגם הוא ביד רק כאשר ביד המוקש שלא נצוד וגם תקל לברוח כצפור לעוף:

פסוק ו

אחרי הזהירו את אשר בידו למחות או להשיב את החוטא מדרכו הרעה אל יתן שינה לעיניו בא דרך כלל להזהיר את כחוטא עצמו בל יתעצל מלשוב אל ה' ולתקן את אשר עותו כאשל יבא הביאור בס"ד וראשונה נשית לב כי הנה מאמרו עצל יורה כי בא ללמד זהירות וזריזות ומאמרו וחכם יורה כי בא להורות לאדם דעת וחכמה גם נשית לב אל אמרו אשר אין לה קצין וכו' כי מה ענין הקצין שוטר ומושל אל הכינה לחם שלחנה ולא יצדק בזה רק הכתוב השלישי תכין בקיץ לחמה וכו' וגם בפסוק ההוא ראוי לדעת מה זה שנותו את טעמו מהכנה לאגירה ומקיץ לקציר ומלחם למאכל ואמרו תכין לשון

עתיד ואגרה לשון עבר: **והנה** רבותינו ז"ל דברו בשבח הנמלה ובג' דברים המה כוללו יפיה א' זהירותה הנמרץ שעם שכל ימי חייה ששה חדשים ומאכלה חטה וחצי לא תמיש מהעמיס והבא מכל מאכל אשר יאכל יום יום עד יאצור אוצר ברוב תבואות עד אמרם ז"ל שבדקו ומצאו במחתרתה כמה כורין. **ב'** בנאמנותה ואוהבה את רעה כמוה וחטה שהחזיקה אחת מהנה ועזבה לא אחת בהן תגע בה יד לעולם. **שלישית** חכמה בענין שלשה חדריה תחתיים שניים ושלישים ותשם בשניה חטה ושעורה וכוסמת ולא בראשונה מפני הדלף ולא בתחתונה מפני הלחות וכיוצא בדברים אלה בשלשת הסוגים ועל אלה בא ללמד לאדם דעת לאיש ואיש די מחסורו אשר יחסר לו. **והנה** הנקל ללמוד ממנה הוא הזהירות בלי הסתכלות רב כי בלכתך בדרך ויקרה קן נמלים לפניך דרך העברה עימך תראינה מרוצתם לצבור בר כחול הים אך אל הב' צריך הסתכלות יותר אל דרכיה אמנם בהסתכלות בינוני תבין ותשכיל על יד האחד אשר תחזינה עיניך תעזוב לארץ גרעינה וכיוצא מדרכי טובתה ממין זה אך הג' צריך טורח רב לחפור בדקר ולפשפש בחדריה ולראות איה מקום תבואתה לכן אמר שלמה לא אטריחך רק אל השתים הראשונות הצריכות אליך עד בלי די כי הזהירות תלויים בו חיי העולם הבא כאשר יבא בנמשל בס"ד והשנית תלויה בה כל התורה כלה כנודע כי בואהבת לרעך כמוך תלויה כלה אך השלישית אומר לך שעל פי דרכך תשית לב אליה אך לא אעשנה עיקר רק משתים הראשונות היותר קלות ללמוד ויותר צריכות הנוגעים אל הכשרון וזה אמר לך אל נמלה עצל כלומר אם מום שבך הוא כי עצל אתה לא תצטרך לטרוח רק לך כי בהליכה בלבד תראה זהירותה ועל השנית הצריכה הסתכלות יותר אמר ראה דרכיה כלומר ראה והבט אל דרכיה שהוא למען תלך בדרכיה מה היא אוהבת רעותה כמוה אף אתה כן וע"פ דרכך וחכם הוא השלישית ועל כן לא החמיר בה ולא אמר ולמוד חכמתה או ראה חכמתה כאשר בקודם שאמר לך ואמר ראה רק וחכם כי יותר יצטרך האיש אל למוד כשרון מחכמה ומה גם שבה טורח מללמוד הראשונות ועל כל א' משתיהן המתיק מאמרו:

פסוק ז

ואמר על השנית דסליק מינה אשר אין לה קצין שתירא ממנו ומיראתו תגעל בגרעיני זולתה וגם לא שוטר יחקור על מעשיה ויכנה אם תשלח ידה במלאכת רעה וגם לא מציאות מושל ימשול עליה להשיב את הגזלה אשר תגזול אף לא שלא ילקה על רעתה כקצין כי על כן ידין האדם ק"ו מעצמו כי הן שלש אלה עליו וכל זה איננו שוה לו להתרחק מהגזל:

פסוק ח

ואחר דברו על השנית דבר על הראשונה אשר הוכיח את העצל ילמוד מזהירות הנמלה ופי' ואמר תכין בקיץ וכו'. והנה ידוע מרז"ל המחלקים ששת חלקי השנה כי קיץ יקרא תמוז ואב וקציר הוא חצי ניסן ואייר וחצי סיון וידוע כי רוב תבואות ימצאו בשדות בימי הקציר מבימי הקיץ ואמר ראה גם ראה גודל זהירותה תשוב ותכין בקיץ לחמה אחרי שכבר אגרה בריבוי בקציר שקדם מאכלה שאז היה עיקר האסיפה ועל כן אמר לשון אגירה בקציר והכנה בקיץ כי מעט הוא ולהיות כי בחדשי הקציר ימצאו כל מיני מאכלים בגרנות ושדות זרעונים ותבואות אמר לשון מאכל הכולל הכל אך בקיץ אשר אין בם רק תבואות אמר לחמה ועל פי דרכו רמז מאמרם ז"ל אשר לא תשלח ידה באשר זכתה זולתה באמרו מאכלה לחמה כלומר אשר הוא שלה ואין לזרים אתה ועל כן לא אמר מאכל או לחם רק לחמה מאכלה: **והנה** דבריו אלה תוכחת מגולה למתעצל מלאכול מיגיע כפיו וממשל משל על בני אדם גם בני איש המתעצלים בבחרותם מלשוב אל ה' באמרו כי עוד חזון למועד בבא עליהם זקנה ושיבה בהתקרב עת פקודתם ויש אשר טרחו לעבוד את ה' בימי נעוריהם ויתעצלו כאשר יבאו ימי הרעה בזקנתם באמרם כי די להם אשר הכינו בבחרותם ואל שמהם כא' בא ללמד מהנמלה שבחרותה בקציר וזקנתה בקיץ ולא תתעצל מהכין בקיץ בזקנותה עם שכבר אגרה בקציר עם היות שלחם חוקה כל הימים אשר היא חיה על האדמה חטה וחצי ומה גם בן האדם כי אין קצה לאוצרותיו אשר יצטרך לסגל לחיי העולם שכלו ארוך כי שם ביתו ומערכת שלחנו האמתי והקיים לאורך ימים שלא יאות תשבע עינו בזוודין קלילין לאורחא רחיקא ומהראוי לו ידין ק"ו ויאמר האם על ימי שנותינו שבעים שנה כי הבל המה בערך עולם שכלו ארוך יומם ולילה לא ישבותו בני אדם גם בני איש לעשות בכל מלאכה ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת לכלכל את החומר הלז בהבל ימיו אף גם אשר כביר מצאה ידו למלאת ספקו בימי הבלו זה עשר פעמים יצר לו מהשיב ידו מלעמול תחת השמש לצבור כעפר בצר מנעוריו וגם עד זקנה ושיבה ומה גם עתה לכלכל הנפש בשנות העולם הבא אשר תחדל לספור כי אין מספר ומה נעשה ליום פקודה מה נדבר ומה נצטדק כי השלכנו אחרי גונו כל עמלנו מנעורינו ומתי נעשה לבתינו בתי הנפש לעולם שכלו ארוך ולא למדנו חכמה מהנמלים עם לא עז ולא בינת אדם למו ויכלו ימיהם לאצור אוצר לאחרי מותן כי יאמרו כמאמר רבי שמעון בן יוחאי עליו השלום גם שחטה וחצי יספיקנו אולי יגזור ה' להאריך ימינו לא יחסר לחמנו ומה גם עם בני ישראל שכלם צדיקים ויש להם חלק לעולם הבא באמת ולא בספק כנמלה ולמה יתעצל מלעמול אל חיי העה"ב

ומהילדות והשחרות הבל יהבילו הבלי העה"ז לעבוד עבודת הקדש ולשים כל מגמת טרחם ומשאם מקטנותם עד בוא עת פקודתם להכין את אשר יביאו לערוך לפניהם שלחן מלא דשן לעה"ב ואוצרותם למלא כי מה המה אלה ימי מגורי האדם להכין צדה לאורך ימי עולם ולא ילמדו מהנמלה האוגרת אגירה רבה בקציר הוא זמן בחרותה ואח"כ בזקנותה לא תשיב ידה מהכין בקיץ ונעשה כן גם אנו לאגור בבחרות ולסגל תורה ומצות לרוב וגם כי נזקין נכין את אשר נביא אל הע"ה לאורך ימים ושנות חיים:

פסוק ט

עד מתי וכו'. נמשך לבאר עצלות האדם ולהוכיחו עליו ולבא עד תכונת ביאורו נשימה לב אל החלו בשכיבה יצאתו בשינה ולא אמר עד מתי עצל תישן מתי תקום משנתך או עד מתי עצל תשכב מתי תקום ממשכבך ולא עוד אלא שאין הקימה מתיחסת אל השינה כ"א אל המשכב והתעוררות אל השינה כד"א כאיש אשר יעור משנתו והיל"ל תעור משנתך או תקום ממשכבך. **אכן** יש אנשים כי אחרי אשר יעורו משנתם על משכבם בלילות אף כי עברה שינה מעיניהם ותנומה מעפעפיהם לא ימושו מהתהפך לארבעת רבעיהם ומה גם בקור וחורף כי שם יחם להם ופרשו השמלה על לחייהם ינוחו על משכבותם סרוחים על ערשותם עד אור בקר יזרח שמש ואליהם יאמר עד מתי עצל תשכב כי מלבד השינה ומדי עוברה עודך שוכב בפאת מטה ובדמשק ערש עד השמש יצא על הארץ וע"כ נאמר תישן כי ידבר על השכיבה שאחר השינה לומר כי אחר אשר תעור משנתך אבד מנוס ממך ולא תוכל להתאנות כי השינה תקפתך כי הלא מדי עוברה עד מתי עצל תשכב על המשכב מתי יבא זמן שתקום משנתך שתהיה קימתך מהשינה תכופה וסמוכה אליה כאשר תעור מהשינה ולא שתתייחס קימתך אל המשכב אשר אתה קובע עתים להשתעשע אחר עבור שינה מעיניך:

פסוק י

ואם תענה העצל כי מה יסכון לך קומך משנתך כאשר תעור ומי יודע אם עצלה תפיל תרדמה ושינה לעיניך מערב עד בקר באופן שגם בקומך בהעירך מהשינה יהיה שחר פרוש על ההרים לכך אמר מעט שנות וכו' לומר אמור אמרתי על פי דרכך כמתלונן עליך כי למצער לא יבצר מזה אף שלא תמעט בשנתך אכן אם שמוע תשמע לעצתי הלא היא מעט שטת וכו' כי ב' שנות של ב' לילות יוגבל בזמן מועט באופן שקצור תקצר שנת כל לילה ולילה ולא זו בלבד כי אם שקו לקו תמשך ותנתק ממעט שנות אל מעט תנומות שאף השיטת הקצרות לא יהיו של שנות קבע כי אם קרוב אל שנת ארעי כמתנמנם ושמא תאמר ומי יעצר כח לשנות טבעו לז"א מעט חיבוק ידים לשכב כי תמעט בהכטת

המרגילות השינה בחיבוק ידים לשכב וקו לקו תבא אל מעט שנות ואח"כ אל מעט תנומות וזה תוכחת מגולה לפי פשוטו אף על דרכי בני איש להצלחת בתיהם כי השינה ועצלה תורידם לשערי׳:

פסוק יא

ופן יאמר איש מה תועיל חריצותי אם עוני או רוע מזלי ינגדוני לזה אמר ובא כמהלך ראשך כי בהעדר העצלה לא יהיה דלותך אשר יבא לך קבוע ועיקורי רק כמהלך ואם גם כי תחרץ לא יבצר ממך מחסור מה הנה יהיה לך מחסורך שלא בטבע רק השגחיי לטוב לך להצילך ולהגן לך מצרה זולתה וזהו ומחסורך כאיש מגן כי כן יגן מחסורך עליך ומה שאין כן בהחזיקך בעצלה כי תהיה לך מחסורך כצנים פחים ולא למגן על צרה שלא תבא:

ט **והנה** הדברים האלה נוסף על פשוטן משל ומליצה כמדבר אל האדם מה לך נרדם עורה למה תישן הקיצה משכרות יין ענבי אשכלות מרורות הבלי העולם האבד קום קרא אל אלהך אולי יתעשת האלהים לך ולא תאבד עד אשר לא תחשך השמש שוב אליו בכל לבך וה׳ אלהיך ירצך. **והנה** אין ספק כי איש לא נעדר מכל החי מבני ישראל מתת אל לבו בימי הבלו לא אחת ולא שתים לדרוש אלהים כי נגע עד לבו ויעירהו כאיש אשר יעור משנתו והקיץ וריקה נפשו מכל טוב העה"ז כי טבע ביון מצולות הבלי הזמן ויתעצב אל לבו ואמור יאמר העבד ישראל אהבתי את אדוני לא אצא חפשי אלכה ואשובה אל אישי ופתח ואין סוגר שערי תשובות וארחות יושר ליישר ארחותיו ולתת לפניו מהלכים ללכת בהן עד ה׳ אלהיו כארי ישאג כי הוא ישאג מנהמת לבו כי יראה כי אזלת יד ה׳ הטובה מעליו ויתחנן אל ה׳ בעת ההא וירב אמריו ויפליא נדריו כי יחם לבבו לאמר אלהים עזבו ארדוף מהר אחריו ואשיגנו אחזיק בו ולא ארפנו ויקבל על עצמו לפרוש עצמו מהיום ההוא ומעלה מהבלי העולם ותאוותיו ולהתנהג בחסידות ויעמוס עליו עול תורה ומצות לילה ויום והנה עודנו בחמימות לבו לעשות כן במעט רגע והנה לקראתו יצר סמוך בלשון רכה כמעלה ארוכה ישיבהו עד דכא באמור אליו היטבת לראות ועשה זאת אפוא בני כאשר עם לבבך אך מה זה מהרת להפליא לעשות אל תבהל על רוחך קל מהרה על כל מוצא שפתיך לנדריך מעתה כי תפשת מועט תפשת כי אם לאט לך פן נבול תבול וגם את הכל חבול תחבול רק מעט מעט גרש תגרש רוע מעלליך אשר עוללת לך זעיר שם זעיר שם שקמי מעשיך הראשומם תגדע וארזי מעשים טובים תחליף. **או** יאמר אליו לא זו הדרך ישכון אור לעבוד את ה׳ עודך מחזיק בעסקיך משאך ומתנך אך שמע בקולי איעצך טוב לך כי תעסוק ימים או עשור כפלים בעסקך והרף מכל מוצא שפתיך לנדריך עד

הסיר מעליך נגעי עסקיך ואז כשתפנה תשנה ותשמור כל מוצא שפתיך כאשר עם לבבך והן זאת עצת זקן וכסיל הוא שטן הוא יצה"ר כי יצודנו למדחפות עד יתרפה במלאכתו למשכו ברשתו כי כל ישעו וכל חפץ בל יאחז צדיק דרכו עד יעבור שעת חימום ותתקרר דעתו ויפתה וגם יוכל כי פתי יאמין ויאמר טוב הדבר ליטפל בעסקי עד אקל מעליו ואפנה ואשנה ואעבוד את ה' לבדו וכה יעשה וכאשר יום או יומים יעמוד בבלתי עשות אשר זמם ואשר נדר לא יוקם מוצא שפתיו לנדריו כי תתקרר דעתו מחמימותו בעצלותו עד יסורו מלבבו והיו כלא היו וכה משפטו כל הימים בכל עת אשר יעור העבד ישראל משנת אולתו לשוב עד ה' כי שאור שבעסה ישיאנו עצה יאחז בעצלה תפיל תרדמה עד ימות ולא בחכמה אך החרד על דבר ה' לא ישמע לקול מלחשים ומיד בהקיצו מתרדמת אולת רשעתו כי נגע אלהים בלבבו יחזיק ולא ירפה וירחץ יטהר מכל עון וכל חטאת אשר נטמא בו ויקום ויתהלך בחוץ קל כנשר וגבור כארי לעשות רצון אבינו שבשמים ויעשה ויצליח והן זאת עצת שלמה בחכמתו כמתלונן על המתעצל אחר התעוררו לשוב כמדובר והוא אומרו עד מתי עצל תשכב לומר אתה האיש השוכב על מטת הבלי העולם וישן מלשוב עד ה' אלהיך לא אומר אליך עד מתי תישן כי ידעתי לא יבצר ממך מזמה מהתעורר וחשוב מחשבה על שיצאת מרצון קונך ותתן לב לשוב אך תלונתי היא כי אחר אשר תעור משנת אולתך עודך מסתולל ושוכב במטת עצלותך ולא תקום מיד קל כנשר טרם יפתך מחטיאך ויקרר דעתך עד תשוב תישן כאשר בתחלה וז"א עד מתי עצל תשכב על מטת עצלותך אחר אשר נערת משנתך מתי יהיה שתקום משנתך שתהיה הקימה סמוכה אל השינה מיד בהתעוררך ולא שאחר אשר תעור תשאר סרוח על המטה אשר ישנת בה:

י **ואולי** תאמר איככה אוכל וראיתי באבדן עסקי העה"ז אשר לי אם אעזבם על התורה ועל העבודה ומתי אעשה לביתי לז"א מעט שנות לאמר אחוז מזה וגם מעסקיך אל תנח ידך וזהו מעט שנות כי עתות עסקי העה"ז אשר העוסק בם נרדם מהעה"ב מעט יהיו כי תעשה עיקר מעתות התורה והעבודה ובראשונה יהיו עתות עסקיך שינות שתשקע בם כישן אח"כ תבא אל היותם מעט תנומות שלא תשתקע בהם כישן מהתורה והמצוה רק כמתנמנם זוכר תמיד בתי הנפש כי תעשה מלאכתך עראי ותורה ומצות קבע וזאת שנית תעשה בהיותך ממעט בעסק אשר הורגלו ידיך לעשות בל תגנז ידיך בטלות רוב הזמן כי הלא למה שעד כה היו עסקניות לא יוכלו שאת וישובו לסורם רק למד ידיך יהיו תמיד עסקניות במעשה המצות ולא תלמדם להתחבק זו ע"ג זו וזהו מעט חבוק ידים לשכב על המשכב אשר היית שוכב בה מאחרי ה':

יא **ובזה** ובא כמהלך ראשך כו' והוא כי אם אמור נאמר לכל א' מאישי ישראל מה טיבך בעבודת קונך זאת ישיב חנני ה' ויש לי יד ושם טוב בישראל כי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא את מי עשקתי ואת מי רצותי וחמור מי לקחתי ואני תפלה לה' פעמים שלש יום יום פעם בבית ה' פעם בחוץ פעם בביתי ובחומותי בחמה מפני החמה כי מתי אקום ומדת לילה זרת ארכו ובגשמים מפני הגשמים ביתי בית תפלה יקרא תפלת הערער וכאשר ה' אנה לידי ימין אביון פשוטה לקבל ויש אתי לא ישוב ריקם ומה ה' אלהי שואל מעמי עוד ומי יתן כל עם ה' כמונו היום ואם כמה לי עונות וחטאים על כל א' כמה וכמה מצות ה' אשר יעשה אותם האדם יום יום וכמה זכיות וצדקות המתרגשות קנצי למלין שהוא צדיק בעיניו עשיר ושמח בחלקו וזה עני קרה לו כמקרה הרגיל אצל חנוני לקחת דבר יום ביומו לחם שולחנו ויין משתיו והפנקס פתוח וכל הקפותיו בספר נכתבין והא גם הוא לא ימיש מתת לו רוב הימים מדי עברו מן הבא בידו איסר או פונדיון או סלע ככל הנמצא אתו ומידו יתן אליו והוא כותב על הספר לעומת הקפותיו וככה יעשה כל הימים מראשית השנה ועד אחרית שנה שיביאו חשבון והנה אם יאמרו לאיש הזה בטרם מלאת לו שנת שלומים הרבו הקפותיך אצל החנוני מקיף הלא יענה בכל לבו מעט מזער לא כביר ומי יודע אם עוד רבות מעותי אשר אתו מאשר לקחתי מידו והוא כי איננו רואה חובה לעצמו ולא דעת ולא תבונה לאמר הלא לחם ביתי רב מאד ואיה איפה יציאות השבת ושמחת י"ט העצומים והרבים ומה המה אלה איסרין ופונדיונין אשר לקח מיד לעומת כל סיפוק צרכי אשר סיפק לי והאיש הלז אתו תלין משוגתו עד עת בא דברו לאמר אסורה נא ואראה את אשר כתב חנוני על פנקסו אם עוד רבות הקפותעודפות על הפרעונות או נהפוך הוא ויקח בידו ב' לוחות הפנקס אשר בהן אשר נתן ואשר לקח וקרא ושנה ושלש אז ראה והנה הקפותיו עברו ראשו כמשא כבד יכבדו ממנו ויהי בראותו כי רב מאד חובו ויתעצב אל לבו לאמר אויה לי כי הייתי כאיש שכור אוכל ושבע ודשן מהחנות פתוחה כיונה פותה אין לב לדעת ועינים לראות כי כמרעיתי ואשבע פי שנים על ספוק צרכי יום יום יעמס לי עול חובי הכשיל כחי עד אשר לא אוכל להרפא ועתה אפוא מה אעשה כי הן מעט אשר היה לפני ונגד עיני שהיה נושה בי ואחשבה היה במתנת ידי בער כל חובותי וטעיתי בחשבוני כי במה נחשב הוא כמר מדלי ואוי לי כי עוניתי כי מבלי משים אני עניתי מאד הנה כמקרה הכסיל הזה יקרה לאיש הישראלי אשר הוא עשיר בעיניו ממצות ומעשים טובים כי יאמר הלא איש אנכי מדבר ומקיים כל הבא בידי ממצות ה' אשר יעשה אותם האדם וגם אם מכשלת עונות וחטאות תחת ידי הלא לעומתם סרח עודף במעשה המצות על החטאים ועל העונות ועל

הפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי וככה יחשוב כל הימים אשר הוא תלוי במשובתו עד יערה עליו רוח ממרום רוח דעת ויראת ה' לפשפש במעשיו על כל דבר פשע על קל על חמור אשר חטא על הנפש מכל אשר יעלה ויראה על זכרון לבו אז יראה וכעס כמה לו עונות וחטאים תלי תלים חומרים חומרים וכל עוד ידו נטויה לחפש עוד יוסיפו להגלות אליו כהנה וכהנה אשר כמעט נעלמו מעיניו עד אשר לא שת לבו לדרוש ולתור אחריהם וכמה דברים קשים כגידים שאדם דש בעקביו מבלי משים ועתה אפוא כי נעור משנת האולת וישם עיניו על דרכיו יכיר מעבדיו כי רבות ורעות היו והוא לא ידע ואשם כי תקפתו שינת משובתו ואשר קלים היו בעיניו קטנים מביצי כנים הלא יראם הרים גבנונים מבלעדי איסורים קלים כדקדוקים וסייגים אשר גבלו ראשונים שישליך האדם אחרי גוו ומחייב את ראשו למלכו של עולם כי כל העובר על דברי חכמים וכו' ובשב ואל תעשה חלף ועבר על כמה וכמה איסורי עשה שבכתב ובעל פה ואם ישים פניו אל כל צדקותיו אשר עשה אחר אשר תפקחנה עיניו עורות להבדיל בין הטמא ובין הטהור ולשקול בפלס צדקותיו אשר עשה ואשר אשום אשם בכל עון ובכל חטאת וישקיף וירא כי זה י' פעמים יהיה סרח העודף במעשה הרעה על כל הטובה מלבד כי יתן אל לבו להביט אל האלהים הגומל לחייבים טובות שגמלהו כל טובות לא אחד ולא שתים עד כי יחדל לספור כי אין מספר מאשר הודע אליו מבלעדי אשר לא ידע כי הוא יתברך עושה גדולות לבדו ואין בעל הנס מכיר בנסו ויאמר בלבו היתכן לא ינכה ה' מכל צדקותי ומי יודע אם ספו תמו מן בלהות אשר הצילני ה' ומי לנו גדול מיעקב ועל כל תוקף הבטחותיו יתברך אמר קטנתי מכל החסדים ירא פן נתמעטו זכיותיו ובלעדי זה איה אפוא כשרון מעשה המצות יוכלו לימנות במספר מצות ה' אשר יעשה האדם בהן נחת רוח ליוצרו כי מי האיש יעשה מצוה שלא תדמה לאליה וקוץ בה שלא ידבק בידו מאימה מאשר שנא ה' מי עסק בתורה שלא נשתמש בכתרה ונהנה מהקרא רבי או נתייהר ובא לכלל כעס ולכלל טעות ומי נתן צדקה שלא נתייהר בצד מה או לא עשה לשמה או בעצבון או בעין רעה או בייש את מקבלה וההיקש בכל יתר מצות ה'. **סוף** דבר כי אחרי שוב האיש מדרכו הרעה וישים פניו על כל דרכיו כהתימו לחשב חשבונות של מצוה ועבירות אשר פעל ועשה ככל הכתוב אם בעל נפש הוא נפשו עליו תאבל ולבו חלל בקרבו ועיניו יעלעו דם ויתמרמר כי מר לו מר ובלב נשבר יענה ויאמר אללי לי כי הייתי כאיש נדהם וכגבר עברו יין וכבהמה בבקעה תרד ירדתי וטבעתי ביון מצולת העונות כאיש בער לא ידע ואחשבה בלבי כי חסיד אני עשיר ומלא מצות כרמון ותהי לי שינת אולתי כאשר יחלום החולם והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וברוך ה' כי הפליא

חסדו לי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ואיקץ והנה חלום היה כל אשר זמותי ותחת היותי כשבע ילין ממצות ה' הקיצותי וריקה נפשי כי עונותי רבו למעלה ראש ויתהפך לאבל כנורי כי עשיר הייתי בלבי ואשמח בחלקי ואני רש ונקלה עני אני וגוע אביון משוע מנהמת לבי כי דלותי מאד ובכן יתחזק לעלות אל ה' בבכי ובתחנונים וצום ושק ואפר וה' יגמור בעדו יהי אלהיו עמו ויעל בתשובתו הרמתה עד ה' אלהיו והן זה מאמר הכתוב ובא כמהלך ראשך לומר אל יקחך לבך לאמר כי עשיר אתה במצות ה' ומה בצע תפשפש במעשיך כי הנא ראה כי אם לא תתעצל מלשוב כאשר צויתיך ותפנה לבבך לשוב עד ה' מיד ובא אליך כמהלך ראשך ודלותך מן המצות כי ידיעת היותך רש ודל מעושר תורה ומצות רחוק ממך היה ועתה קל מהרה כמהלך מעט מעט עודך מחפש יבא לך רישך ודלותך מן המצות אשר היה רחוק ממך עתה יבא נגד עיניך כי תהיה יום יום מהלך ומכיר רישך כי ריקה נפשך מן המצות וגם מחסורך אשר היית חסר ופגום מרוב עונך המחסרים ופוגמים נפשך והיית מסכל חסרונך עתה תבא אליך הכרה זו קל מהרה כאיש מגן הממהר לבא במלחמה מיתר אנשים בבטחו במגנו והן כל זה כענין פסוק כי אחרי שובי נחמתי וכו'. או יאמר והוא נכון ומחסורך וכו' מז"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכיות והוא בהיותה מאהבה כמבואר אצלנו בס"ד בס' חבצלת השרון וזהו ומחסורך כו' לומר אחרי הכירך דלותך מהמצות ושובך מהעבירות כראוי תזכה עד שמה שהוא מחסור לך הוא העון יהי לך לאיש מגן כי תחת אשר בראת משחית לחבלך בהעותך ולחסר אותך תהפך לזכות ויברא לך סניגור אשר יהיה לך למחזיק ולמעוז כאיש מגן כמבואר שם כי מצות התשובה אשר היא מ"ע השב מכל עון מקיים בו מצות עשה ועושה בו זכות וקונה לו פרקליט א' כאשר בעשותו א' מכל מצות ה' והיא תהיה עמו לשמרו כאיש מגן:

פסוק יב

אדם בליעל וכו' אחרי אומרו כי מהנמלה ילמוד העצל זהירות ואיש און נאמנות ואהבת את רעהו כמוהו כי יראו דרכיה שלא תשלח יד בגרגיר שנגעה רעותה עם שאין לה קצין וכו' ויחלוק על הבלתי למד זריזות כאמרו עד מתי עצל תשכב וכו' מעט שנות וכו' בא עתה להתלונן על איש און הבלתי למד נאמנות והנה זה דרכן של פועלי און שלא די שלא ישובו מדרכם על פי מורה צדק כי אם גם ילעיגו לו ומה גם באמור להם ילמדו מהנמלה הקלה האוהבת את רעותה כמותה כי הלא יעגו הלא לאפס ולאין דמינו בעיניו נבזים ושפלים מהנמלים והלא אשר בראנו אדם קראנו ולמה זה המוכיח הלזה נבזה בעיניו נמאס האדם הגדול באיכות ויבז בעיניו ללמדנו דעת מאנשי מדות והמבלי אין

אנשים שלחנו לדרוש דרכי הנמלים האמללים ואין זו רק חרפת אדם כי חרפה היא לנו איזה הדרך הלך טוב המדות מבן האדם אל שרץ טמא משרצי אדמה ואמר שלמה מי יתן והיה אומר כן מי שלא יצטרך ללמוד ממנה רק המעול וחומץ אשר היא טובה הימנו דורשת שלום עם רעותה ואוהבה כגופה וזה אמר אדם בליעל וכו' הוא ההולך עקשות פה והוא כי יבזה בעיניו להלעיג בפה הטבעית רק בפה מושאלת ושל עקשות:

פסוק יג

והוא בעיניו וברגליו ובאצבעותיו והוא כי ילעג על דברי פי חכם המייעץ אותו וירמוז בנאותו אל רעהו בקריצת עין כלומר ראו נא זאת העצה שמשוה אותנו לקלים מהנמלים ועושה כן לבזות דברי חכמים וחידותם ואם לא יבין רעהו בתנועה הקלה בקריצת עין אז ירמוז לו רמז יותר נרגש והא מולל ברגליו ואם לא יספיק מורה באצבעותיו נגד המורה או נגד אמרי עצתו כאמרו את איש עצתו הביטה וראה הני רבנן כי במה נחשב האדם הגדול באיכות בעיניהם והוא גדר אפיקורוס מלעיג על דברי חכמים אשר אין לו חלק לעה"ב:

פסוק יד

ומי יתן והיה למלעיג הלז קצת ממדת הנמלה הקלה כי הלא היא תבקש שלום עם רעותה לבלתי נגוע בגרגיר אשר נגעה זולתה וזה איש און עם היותו איש כי תהפוכות בלבו אחד בפה ואחד בלב או שמתהפך תמיד ממחשבת רעה אחת אל רעה זולתה להצר את רעהו וזהו תהפוכות בלבו ומי יתן והיה בתוך הפוכיו מחשבה אחת לטובה גם שיתהפך ממנה רק הצד השוה שבהן שכלן לרעה וזהו חורש רע בכל עת ואצ"ל במה שבינו לרעהו כ"א גם במה שאינו נוגע אליו רק בין ראובן לשמעון מדנים ישלח באופן כי הנמלה תגעל בהנאתה לבקש שלום ואיש און מחשבותיו אך להרע ולשלח מדנים:

פסוק טו

על כן להיותו משלח מדנים שונא שלום גם בשמים ממעל לא ימצא לו מלאך מליץ דורש שלומו להאריך לו רק פתאום יבא אידו כי פה א' ישמאילו עליו מיד ולהיותו בליעל אפיקורוס ישבר ואין מרפא לעולם כי אין לו חלק לעולם הבא:

יב **או** יאמר אדם בליעל וכו' בל יאמר איש על מה זה תבזה את איש ישראל ותגרע אליך חכמת אדם ותבונתו מהנמלה הקלה כי תשיתהו לפניה כתלמיד לפני רבו על כן אמר ומי יתן והיה לומד ממנה כמז"ל רשב"א אומר עלוב הוא האדם הזה שצריך ללמוד מהנמלה אלו למד ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד ע"כ. **והן** הם דברי שלמה בחכמתו בתוכחת מגולה וראיה מוחשת כי הלא הנמלה מבלי שוטר ומושל לא תחמוד גם גרגיר אשר עזבה רעותה כנרמז למעלה כי תדרוש שלום ותרדפהו והאדם

הגדול באיכות אצ"ל במה שבו דררא דממונא כענין הגרגיר כי אם גם על לא דבר כל יום יגור מלחמות וישלח ריב בין אנשים על ידי תכונות רעות וזהו אדם בליעל כי עם היותו אדם גבוה מעל גבוה מגדר הנמלה ימצא בו דבר בליעל ורשע ועם היותו איש בעל תואר חשיבות ימצא היותו איש און בעל אונאות להונות את הזולת או קרוב לזה מה יסכון לו יקרא אדם אם יתואר אחר דבר בליעל להקרא אדם בליעל וכן העולה לתואר איש אם הוא בשם לווי של און כי בזה יגרע מן הבהמה והראיה שהלא הולך עקשות פה והוא כי מותר האדם מן הבהמה הלא הוא חי מדבר כי הוא יתברך שם פה לאדם והאיש הזה יעקשנה ועוה עוה ישימנה וזהו הולך עקשות פה לבלתי דבר מישרים:

יג **או** שמעקש הפה האמתי והולך לקרוץ בעיניו וכו' שהוא פה של עקשות ולא השרה הנה שמפסיד מותר האדם על הבהמה ומה לו עוד תלונה שאשוהו אל הנמלה ומה גם שהרע מעשיו בעקשותו לרמות ולשלח מדנים הפך הנמלה האוהבת רעותה כמותה ומבקשת שלום ורודפתו כי זה האיש מעקש פיו לרמות ללא תועלת רק להורות אהבו את רעהו ושרומז לו להועילו ולבו בל עמו ובמקום שלום ישלח מדנים דרך משל כי ימכור את או קנה מאת עמיתו במקום היותו מתווך שלום והנאה ביניהם מתנהג בעקשות פה ועשה עצמו כאוהב את א' מהם וקורץ לו בעיניו בל יעשה הדבר ההוא או אם ממאן בעסק ביש כי יראה האונאה יקרוץ לו בעיניו יעשנו כי טוב לו ולבבו למרע למען יתאנה ואם לא תספיק קריצת העין מולל ברגליו דורס ברגלו על רגל חבירו כד"א מוללין מלילות כרומז לו שיעשנו או הפכו ואם לא יספיק מורה באצבעותיו:

יד **והנרמז** חושב בלבו שתוכו כברו להנאה והוא להונאה כי תהפוכות בלבו כי הפך רמיזותיו הוא מה שבלבו וש"ת א"כ מה הנאה יש לו לז"א חורש רע בכל עת כי לקח לו האון בקנין לחרוש רע תמיד וימשך מזה כי מדינים ישלח כי להיותו גורם בל יחזור המתאנה יתקיים המקח ואחר יום או יומים תוכר ההונאה ולא יוכל לחזור והמה למלחמה המוכר והקונה ואם יבין כי רעה בלבב הבליעל אשר נראה לו כאוהבו יריב גם אתו באמור אליו למה רמיתני ורק שנאתני ולא אהבתני וז"א מדנים ישלח כי כל ישעו וכל חפץ לשלח מדמם על בלי מה כענין המשל הזה או ההקש בו הפך הנמלה העוזבת הנאתה לבקש שלום ולרדפו:

טו **על** כן פתאום יבא אידו ולא קו לקו בל תהי לו שהות להיות חורש וחושב איכה ינצל תחת אשר היה חורש רע בכל עת וגם כשאידו עליו לא יתמהמה מלהשבר עד אין מרפא תחת היותו חורש רע בכל עת לשלח מדמם על כן כל היום יחרוש על רעתו כי מכאובו נגדו תמיד הולך ומתמיד אולי ימציא ארוכה ומרפא ולא יחרוש על זולתו לשלח מדמם

וישכבו בכבוד איש בביתו כי תקנתם קלקלתו ואל יקל בעיניך רשעת משלח מדנים אשר החמרתי עליו כי הלא שש הנה שנא ה' וזו עלתה על כולנה כאשר יבא בס"ד:

פסוק טז

שש כו'. **ראוי** לשים לב האם אלה לבד שנא ה' ומה גם שמונה שפיכות דמים ולא ע"א וג"ע אמנם לא להזכיר כל אשר שנא ה' בא שלמה כי הלא כל שס"ה מצות לא תעשה שנא אך לומר הלא כתבתי לך כי גדלה מאד רשעת משלח מדנים אל תתמה על החפץ כי הלא דע לך כי שש הנה מדות רעות המשתלשלות מב' סרסורי דעבירה עינא וליבא והקשה מכולן הלא היא משלח מדנים:

פסוק יז

והענין כי הלא רוש מדת העין הנה היא לראות ברעה והוא עינים רמות מסתכל באסור לו כההוא בן כהן דאמר אבא גבה עינים הוה נתן עיניו בגרושה וחלל זרעו הנה כי להסתכלות ברע קרא רום עינים ורוע מדה המתיחסת אל הלב הלא היא היותו חורש רע בכל עת ואמר הנה קשה הנמשך מן הלב מהנמשך מהעין כי ג' ימשכו מהעין וג' מהלב שהן שש והנם שקולים לכוללם ולומר שש הנה שנא ה' אך מהלב תמשך עוד רביעית שימלאו בה מנין שבת והיא קשה מכולן כי היא תועבת נפשו ופי' ואמר עינים רמות שהוא בהביטו באשת רעהו וכיוצא ומזה תמשך שמת והוא לשון שקר שאם יאמר לו בעל האשה או אשר יוכיחנו למה תביט ברע הלא ישקר ויתאנה לומר כי שקר ענה בו וממנה אל השלישית כי מקנאת חמת גבר כי יחם לבבו יכנו נפש או אם יתפש כגנב כי יבא הביתה לעשות רע ויראנו בעלה יקום עליו וימיתהו כמאמרם ז"ל כי נואף אשה יתעתד על פי דרכו לעבור על לא תרצח ועל השלישית הזאת הנמשכת מהשנים אמר וידים שופכות דם נקי אך מהמדה המתייחסת ללב תמשך עוד רעה חולה מזו כי זולת שהם ד' ומהעין ג' יש עוד אחרת כי שם יהיו שופכות דם נקי א' וממנה ישפכו דם ג' נקיים:

פסוק יח

והוא כי מלב חורש מחשבות און גם כי לא יבא אל הפועל לא יבצר מהמשך רעה שנית והוא שיהא רגלים ממהרות לרוץ לרעה אשר זמם לעשות:

פסוק יט

ומזה תמשך שלישית והיא כי יפיח כזבים כי אשר יראנו במרוצתו אל מקום זמה יכירו כי רעה בלבבו ויוכיחנו על רוע דרכו אשר ירוץ לרעה אז יצטרך להפיח כזבים כי לא יספיק לשון שקר כאשר ברמות העין כי שם אין צורך להרבות כזבים כי לא היה פועל

נרגש בעצם כמרוצתו לרעה ודי לו להשמט ולומר כי לא שם היה מסתכל רק אל מקום קרוב אליה אך בתנועת מרוצתו כי רבה היא יצטרך לישמט הפיח ושלשל כזבים רבים והמצאות כוזבות ומה גם כדרך אדם כוזב שיתפס כי אין לשקר רגלים ולתקן והעמיד כזב א' ימציא כזבים רבים וזהו יפיח כזבים אחוזות ומשתלשלות זו בזו כד"א אשית בישע יפיח לו שהוא מלשון פח ואחיזה ולא אמר שקרים כאמרו לשון שקר רק כזבים כנודע ההפרש שבין זה לזה כי שקר יקרא האפשרי יהי כדבריו רק שלא אירע כן וכזב הבלתי אפשרי כן האיש הזה יצטרך להמציא כזבים אשר אין למו רגלים לתקן עותתו ומהפיחת כזבים הרבה יושקע בדבר עד יבא להיות עד שקר ומהעידו שקר ישלח מדנים בין תובע ונתבע כי אשר הועד עליו שקר לא ישקוט ויריב עם בעל דינו השוכרו וגם יתלמד מזה להיות תמיד משלח מדנים בין אחים ברכילות ולשון הרע נמצא הורג ג' האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו נמצא שע"י זה נמשך שפיכות דמים משולש מה שאין כן במשתלשל מהעין שלא יגיע רק עד דם נקי א' הנה כי ראוי להחמיר על משלח מדמם וגם שמה שאמר למעלה שאדם בליעל מהיותו חורש רע בכל עת שמדנים ישלח כן הוא כאשר ביאר פה ההשתלשלות.

פסוק כ

הנה כתבנו על פסוק שמע בני וכו' כי תורה שבכתב שקבלנו מאז פעם א' מייחס אותה לאב שאחר הולידו את בנו מסלק ידו אך תורה שבע"פ אשר בכל דור ודור אנו יונקים איש מפי איש דור מדור הקודם אליו כתינוק היונק משדי אמו תתייחס לאם ונבא אל הביאור אמר הלא צויתיך על העדר העצלה על התורה והמצוה והלא תאמר הנני הנני לשמור לעשות אך מה אעשה ויכבד ממני כי הן לו היתה תורה שבכתב לבדה הלא יקל עשוהו אך אין לנו מצוה הכתובה בתורה שבכתב שאין בתורה שבע"פ תלי תלים של דקדוקים ופרטים אשר בהן כעדי תתלבש והלא די לי אחזיק ואצור מצות ה' הכתובה בתורה גם שארפה מקצת דקדוקי מצות שבתורה שבע"פ כי מי יוכל לעמוד על כלן על כן אמר נצור בני מצות אביך שבכתב ואל תטוש תורת אמך שלא תטוש דבר מכל תורה שבע"פ שעל המצוה:

פסוק כא

ושמא תאמר ומי יעצר כח לזכור תמיד כל דקדוקי תורה שבע"פ שבכל מצוה כי רבים המה עד מאד וכמאמרם ז"ל בתנחומא כי הלא זה דברי ישראל אליו ית' בהר סיני יסיר מעליהם עול דקדוקי תורה שבע"פ כי לא יעצרו כח לקיימם עכ"א עשה זאת אפוא ולא ישמטו ממך דקדוקי תורה שבע"פ שעל כל מצוה והוא קשרם על לבך תמיד שלא יהרהר

לבך שמצוה משוללת דקדוקיה שבע"פ רק מקושרים יחד ולא יתפרדו ולבלתי שכוח זאת שנית תעשה ענדם על גרגרותיך כי הגרגרת הוא הקנה שמשם הדבור יוצא שתדבר בם ותוציאם מפיך מעשה כל מצוה עם כל התורה המתייחסת אליה ענודים זה בזה כי הדבור הנה הוא צרי ומרפא לזכירה ומה גם כי תייחדם בפיך ובלבבך כמדובר ולהיות כי הגרגרת א' היא נאמר חסר וי"ו ולרמוז שבכל אמרותיו יהיו כלולות יחד המצוה עם דקדוקיה שבע"פ הטיל יו"ד הרבוי ועל הדרך האמור היה אפשר גם כן יאמר אם תחפוץ לנצור מצות אביך אל תטוש תורת אמך שבע"פ שאל"כ לא תדע לעשותה כנודע:

כ **או** יאמר בשום שכל אל אומרו אל תטוש כי אין נטישה צודקת רק במה שהיה בידו ומזהירו בל יטשנו אמנם הלא ידענו הסכמת רז"ל כי למוד גדול שמביא לידי מעשה והנה לעומת זה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה והנה התירוץ אשר יפול לב אדם עליו הלא הוא כי הנה אנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' במעשה שום מצוה לולא הגמרא שמלמדנו אופן עשייתה על אמיתתה כאשר קרה לר"ע במת מצוה שחשב עשות מצוה ושפך דמים על העדר גמרא שמת מצוה קונה מקומו ומי יגיד לנו נניח תפלין על הקיבורת ולא ביד אלמלא הגמרא וההיקש בכל מצוה על כן עם שהמעשה הוא העיקר הלמוד גדול למה שבלעדו היה מתבטל המעשה כי לא נדע מה נעשה ואחרי למוד הגמרא וידע פירושי כל מצוה ומצוה אז לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה והנה מהדבר הזה הלא יאמר איש אשר מלא כרסו מן הגמרא הלא למדתי חכמה ובאתי עד תכונת מעשה כל מצוה ועתה מה לי עוד לשנות הלכות בכל יום וטוב לי כי אעסוק במעשה לבדו כי הוא העיקר ע"כ אמר נצר בני מצות אביך הוא המעשה אך אל תטוש תורת אמך הוא הגמרא אשר ינקת מדדי מוריך כתינוק היונק משדי אמו:

כא **ולא** עוד אלא קשרם וכו' לומר בנצורך המצוה בפועל שאז אינך עוסק בגמרא קשרהו עם המעשה בלבך שתזכור כל הלמוד הנוגע אל המעשה ההוא באופן יתקשר בלב זה עם זה וכאשר אל תטוש תורת אמך ותעסוק בגמרא ענדם על גרגרותיך המעשה והגמרא שעם שהגמרא הוא הויות ופירוקים וכיוצא תזכיר סולת העולה הלכה למעשה למען תדע מה תעשה במעשה המצוה באופן שתוציאם בגרגרותיך ענודים הלמוד והמעשה:

פסוק כב

וראה נא ומה טוב לך כי תעסוק בתורה ולא במצות לבדנה כי הלא היא טובה לך בעה"ז לנחותך הדרך לע"ה ולשמרך בקבר ולהיטיב לך בעו"ה וזהו בהתהלכך כו' והוא מאמרם ז"ל בהתהלכך כו' בעוה"ז ובשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעו"ה וראוי לשים לב במה תנחנו בעוה"ז וממה תשמרנו בקבר ומה תשיחנו לעוה"ב אמנם

הן אמת כי כל הימים אשר האדם חיי על האדמה עד יום המות יתייחס להולך בדרך כמאמר הכתיב כי הולך האדם אל בית עולמו כי הלא יום יום הולך ומתמעט לחותו השרשי והמהלך הלז הלא כל אדם ילך בדרך א' כי הלא הוא יתברך נתן לפניו את דרך החיים ואת דרך המות וכל איש ילך בדרך יבחר יש בוחר בחיים ויש בוחר ברע ומי ומי תמימי דרך ההולכים דרך החיים ולא יכשלו ויטו מני דרך הטובה אל הרעה ומה גם אם יפותה למראה עיניו כי יראה דרך רשעים צלחה והרעה אשר תמצא את הצדיקים ההולכים בתורת ה' כמז"ל באלה הדברים רבה כי ב' הדרכים האלה ידמה הא' אל דרך מלא מכשולות וקוצים בתחלתו וסופו רחב יפה אף נעים והב' אל דרך שתחלתו רחב ויפה ואחריתו מר ממות כן דרך החיים קשה בתחלתו כי יראה האדם מכשולות וצרות רעות להולכים בתורת ה' אך טוב אחרית דבר עד אין חקר. **ודרך** המות הלא הוא המשך אחר טובות העוה"ז והנאותיו ידמה לדרך רחבה וישרה בראשיתה כי נראה רשעים יחיו שמנו עשתו וכיוצא בזה אך אחריתו כנחש ישוך ובכן יצטרך רחמי שמים מרובים על בני אדם לנחותם הדרך בל יטו מן הדרך הטובה אמר ראה נא בני כי התורה הלא טובה לך כי בהתהלכך בעולם הזה שלא תהיה הולך בדרך הטובה בעצם רק מתהלך בלתי קבוע בא' הדרכים היא תנאה אותך בדרך הטובה בל תטעה ובל תכשל וזה אמר בהתהלכך ולא אמר בלכתך. **וגם** בשכבך בקבר תשמור עליך ממשול בך רמה ותולעה כענין ר' אלעזר ב"ר שמעון ואחאי בר יאשיה ודומיהם והקיצות בתחיה ליום הדין היא תשיחך ויהיה הענין במה שארז"ל על פסוק למה הרגזתני להעלות אותי וכו' שחשב שמואל בהעלות אותו הבעלת אוב שהיה יום הדין ורגז ופחד והלך אל מרע"ה שיעיד עליו שלא כתב בתורה דבר שלא קיים אחשוב יאמר שלמה והקיצות ליום הדין לא תצטרך להשיח עם זולתך יבטיחך כי התורה עצמה אשר תעסוק היא מעצמה תשיחך טרם תבקש מליץ טוב ותבטיחך תליץ בעדך ובמתק לשונו תקן בל יתתריץ לבבנו לומר ומי לנו גדול כשמואל ולא השיחתו התורה והוצרך לבקש את משה כי הלא אין זה רק בעת רצון ההקצה והתחיה וזהו והקיצות אז היא תקדים ותשיחך למה שהיא עת הצורך יום הדין הגדול אך קודם הזמן כאשר היה בשמואל למה תשיחנו ועדיין לא עת הדין הגיע ואם תענה ותאמר למה אמרת שאדבק בלמוד התורה כי בהתהלכי תנחה אותי כו' והקיצותי כו':

פסוק כג

כי נר מצוה וכו'. אחר אמרו בהתהלכך תנחה אותך שהוא כי בחייו שהולך אל בית עולמו תנחנו מהכשל בעון חל עליו חובת ביאור ב' דברים אחד למה תלה הדבר בתורה ולא במצוה שגם היא תנחגו בדרך אמת כי מצוה גוררת מצוה. **שנית** לבאר מה הן המכשולות

שבדרך צריך שהתורה תנחנו לסלקן על כן על האחד אמר כי נר מצוה וכו' לומר הלא העה"ז כמדובר בסמוך דומה לדרך אשר ההולך בה נכון למועדי רגל כי בה חושך ולא אור וכשול יכשל אם לא בנר לרגלו או באור יום והן אמת שאור נר לא יגיה אור כחום צח כי לא ימלט מהכשל אם לא בהיות עיניו על דרכיו תמיד ולא יסיח דעתו אמנם ההולך בדרך ההוא בשחר פרוש על ההרים לא ייירא מרבבות צנים פחים ומכשולות אין מספר כי לאור יום יראה בעיניו ונשמר מכל דבר רע גם כי ילך לתומו כן הדבר הזה כי הלא דרך החיים אשר צוה ה' נלך בו גם כי מחוז חפצו עין לא ראתה רב טוב הצפון לבני ישראל הלא בדרך בראשיתו הנה בו מכשולות אשר פושעים יכשלו בם כמדובר למעלה מרז"ל כי דרך החיים ראשיתו מחשכים ומכשולות שבהן קל לטעות ומה גם בראות צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכיוצא בדבר הזה ואשר אין אתו מצוה תגן עליו הלא ידמה להולך בחושך ולא נגה לו להאיר לו לינצל ממכשול בהטות מהדרך הטובה מראותו כי אזלת יד הצדיקים בעוה"ז אך אשר אתו מצוה היא תתיר לו בצד מה לבלתי יכשל כי זכותה תגן בעדו כהולך באורח מכשול ונרו בידו אמנם עדיין אין לבו בטוח כי בלעדי שאפשר עבירה תכבה הארתה גם לא לכל עון ולכל חטאת תסכן לו שלא יאונה לו כל און וגם שלא ינצל זולתי בהיות עיניו תמיד על דרכו בלי היסח הדעת אמנם אשר אתו זכות תורה הלא ידמה לאור בקר יזרח שמש ובלעדי שאין עבירה מכבה אור תורה גם יבטח באורה הגדול להשמר מכל דבר רע גם כי ילך לתומו כמאמר ר"מ כל העוסק בתורה וכו' ומרחקתו מן החטא שיורה שתרחיקנו ממנו גם בהיותו קרוב וז"א כי נר מצוה וכו' לומר אשרי מי שעמלו בתורה כי בהתהלכו תנחהו בדרך אמת וכו' כי גם שהמצוה גם היא טובה לו לא יבטח להשמר מכל דבר בהתהלכו בדרך בעוה"ז בהמצא אתו מצות כאשר בהמצא אתו תורה והדבר השני מה הם המכשולות שתורה תנחה אותך בל תכשל הלא הוא כי ודרך חיים הוא דרך החיים הרמוז בתורה ובחרת בחיים היא תוכחות מוסר כי ע"ה ע"י יסורין והן הם החושך ומכשולות כי יתחמץ לבבך כי תראה בראש דרך עבוד את ה' יסורין עליך הלא תבעוט והוא מה שכתבנו מרז"ל כי דרך החיים ראשיתו חושך ומכשולות והן אלו על כן צריך אור תורה שבלכתנו תנחה אותט בל נטה אשורנו בזכותה וכמז"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואם בא להקפיד ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין:

כב **או** יאמר הלא צויתני לעסוק תמיד בתורה שבעוה"ז תנחני ובקבר תשמרני הלא יתחמץ לבבי באמור האם איש או מלאך היא שתנחני בעוה"ז ושתשמרני בקבר ואדרבה בעסקי בה יהיו לי יסורין כר' חנינא בן דוסא ודומה לו ואם כח רוחני כמלאך היא ולמה

בהתמידי בה לא תשיחני ואשקוט מנהמת לבי על דלותי לז"א הלא בהיותך בגוף עכור בעוה"ז אינך כדאי שתדבר בך שהיא למעלה ממלאך עד אין קץ כי היא חכמתו ית' בלתי נפרדת ממנו אך כאשר והקיצות בתחיה שאז גופך יהיה זך כמאמר אליהו שהב"ה עושה להם כנפים שהוא אצלי שיהיו זכים כמלאכים בעלי כנפים אז תזכה שהיא תשיחך:

כג **ותאמר** לך כי נר וכו' לומר דע לך כי בעשותך מצוה היא נר כי עסק בתורה היא מצוה מן המצות כנודע וקיום המצוה שאתה מקיים הוא נר שהוא מלאך מאיר לך כי כל מצוה נעשית מלאך ועל כן אל תתמה שתנחה אותך בעוה"ז ומציאות התורה עצמה היא אור גדול מהמצוה שהיא נר למעלה ממלאך הנעשה במצוה עד אין קץ ועל כן אל תתמה מהיות לה כח לשמור עליך בקבר ועל היסורין ועוני שהיה לך בה ג"כ אל תתמה כי ודרך חיים לעוה"ב תוכחת מוסר:

כב **או** יאמר הלא צויתיך נצר בני מצות אביך שתדבק במעשה המצות אך אל תטוש מלעסוק בגמרא שהיא תורת אמך רק קשרם וכו' כמפורש למעלה כי הלא בלעדי צורך ידיעת הגמרא אל מעשה המצות כאמור למעלה הלא עסק התורה זכותו רב עד בלי די והנה תראנו כמעט בחוש כי הלא המצוה אינה מגינה עליך רק בשעת עשותך אותה או בלכתך לעשותה או בבואך מעשותה אותה כי הולכי בדרך מצוה אינן ניזוקין וכו' אמנם התורה שאמרתי קשרם על לבך תמיד שיהרהר לבך תמיד בה בהתהלכך אפילו בהיותך מתהלך שאינך הולך בדרך מצות רק מתהלך ומטייל גם שם תנחה אותך וז"א בהתהלכך ולא אמר בלכתך שאלו לא הטפלת רק במצות מה תעשה בהתהלכך ואין מצוה מזומנת לך שם אך ע"י התורה תזכור מאשר למדת ותהרהר ותנצל ולא עוד אלא שגם בלילה שאינך עוסק בה תשמרך כי בשכבך בהיותך ישן בטל מן התורה תשמור עליך מן המזיקין הק"ש שחרית קודם תישן ולא בלבד תועיל לך מה שתקרא טרם תישן לשמרך בשכבך כי אם גם לכשתקיץ כי והקיצות היא תשיחך ויהיה מאמר דוד ע"ה אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך שהוא אם זכרתיך בק"ש על יצועי הלא תפרד נפשי מגופי מתוך ד"ת שאדבר בשפתי גופי שע"י כן חוט של חסד נמשך מאתך בשובה אלי כי בידך אפקיד רוחי וע"י כן בשובה בבקר מאתך אלי תופלג השפע והדבקית עד שאני באשמורות כהוגה ומדבר בך כאלו בי רוח נבואיי שאני כמתנבא ומשיח בך וזה יאמר היא תשיחך שע"י ק"ש שתקרא על מטתך תועיל לך עד שבהקיצך תבא אליך נפשך בשפע דבקות מאתו ית' שכאשר תעסוק בתורה באשמורת תשיג דברים נבואיים כאלו אתה משיח אתו ית' וז"א תשיחך שתשיח אותך עם זולתך ולא אמר תשיח אתך:

כג **והנה** כל אלה לך ע"י התורה בלעדי מה שאתה צריך אותה ג"כ להאיר לך במעשה המצות כי הלא המצות בלא תורה וגמ' המלמדנו דעת איכה נעבוד את ה' ונעשנה יקולקל המעשה וידמה העושה מצוה ולא ידע פירושה ודקדוקיה אשר בתורה שבע"פ היא הגמרא ועושה מצות אנשים מלומדה כמי שבידו נר בלתי דלוק כי בחשך ילך וכמשל הנזכר למעלה מי הגיד לנו נניח תפילין על קיבורת הזרוע ובמקום התחלת צמיחת שער הראש אלמלא גמרא ובלעדי זה גם לאשר ידע בכל אלה כמה וכמה דקדוקים ויפויי מצוה יעדרו ממנו בבלתי התעסקו בגמרא ובא אל משכיתו חדר בחדר כנודע וז"א כי נר מצוה וכו' והוא כי נר יקרא בכל המקרא הכלי שבו הפתילה כד"א ועשית את נרותיה שהן הבזיכין לומר כי נר בלי אור היא המצוה בהיותה משוללת תורת ה' והתורה היא אור נר המאירה עיני עושה המצוה אשר נעלמו מעיני הבלתי עוסק בתורה רק במצות לבדן וא"כ מכל זה תבאר ותקרב גם עסק התורה עם עשיית המצוה כראשית מחמרי נצר בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך ושמא תאמר הלא יקשה ממני עול התורה על עול מצות כי הלא התעסקי במצות הלא חפצי בם לקנות חיי העוה"ב והנה איננו נקנה זולתי על ידי יסורין כי הוא מהג' דברים שלא ניתנו אלא על ידי יסורין תורה וארץ ישראל ועוה"ב והנה בעסק המצות יש לי הא' היא עה"ב ויהיו לי יסורין ואם גם אעסוק בתורה הלא יוכפלו אלי א' מפאת העוה"ב שנית מפאת התורה ומי יעמוד. **אל** תחוש כי הלא ודרך חיים תוכחות מוסר כי בשניהם תהיה בטוח בעצם בחיים הנצחיים כאלו אתה הולך מעתה בה וזהו ודרך חיים הם ב' תוכחות של מוסר תוכחת שמצד העוה"ב שע"י מצות ותוכחת שע"י התורה וז"א תוכחות לשון רבים ולכן אל תקוץ בם.

פסוק כד

אמר הלא אמרתי לך כי התורה בהתהלכך בעולם הזה תנחה אותך ממכשולות עונות אשר אחת מהן היא עריות דע אפוא בני כי לשמרך מאשת רע ומחלקת לשון פתוי נכריה:

פסוק כה

למה שעריות יצרו של אדם חומדן הנה צריך ג"כ שאל תחמוד יפיה בלבבך כלומר לא בלבד תמנע מלחמוד את עצמה כי אם גם את יפיה לא תחמוד בל תאמר בלבבך מי יתן והיה לי אשה כאשת פלוני שנמצאת בלתי חומד אותה רק את יפיה בלבד ובעשותך כן לא תקחך בקריצות עפעפיה כי לא יכנסו רמיזותיה בלבבך אחרי שגם יפיה לא חמדת וזהו ואל תקחך כלומר כי אם תחמוד יפיה אצ"ל חלקת לשונה כי אם רמיזות עפעפיה סלסד יספיקו לא בלבד לחמוד את עצמה בלבבך כי אם לקחתך בעצם במצודתה:

פסוק כו

ואל יקשה בעיניך לומר באם בער אנכי מאיש שתקחני בקריצות עפעפיה הלא אין זה רק לא' הרקים מתורה ומצות וחסר דעת אך איש כמוני נוצר מצות אבי ובלתי נוטש תורת אמי כאשר צויתני בפסוקים הקודמים למה תאמר שעל כל זה להשמר מאשת איש אם אחמוד יפיה בלבבי אתעתד להלקח בעפעפים והלא גם לו יצויר זונה פנויה משוללת מחומר אשת איש הנה הייתי מתרחק פן יכלה ממוני ומה גם באשת איש כי מורא יעלה על ראשו פן אשחית את נפשי אשר לא מטומאה ואיככה אטנפנה כי הנני מודיעך בני כי אינך אלא טועה כי הנה בעד אשה זונה בלי השקפה אל היותה אשת איש ומשחית נפשו ג"כ יבא איש עד ככר לחם ולא יעצרנו כליון חרוץ וכסף וגם שהוא עון פלילי של אשת איש ונפשך מטוהרה היא לא תעצור כח מלמנעה מהלכד בחרמה כי ואשת איש נפש יקרה וצדקת ג"כ תצוד כי תלהטך מסביב וכסף לא תחשוב ונפשך תשלח אחרי גוך:

פסוק כז

היחתה וכו'. הנה חיתוי הלזה הנה הוא בין בגד לעור הבשר ואנה יעזוב שריפת עצמו ובשרו ודאג לבגד ומה ענין כפל המשלים היחתה וכו' אם יהלך וכו' ועוד איך אחרי אומרו כן הבא אל אשת רעהו שהוא ביאה ממש יאמר לא ינקה כל הנוגע בה שהוא נגיעה לבדה משוללת איסור ביאה. **אך** יאמר הלא אמרתי לך כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ושנפש יקרה תצוד אל יקחך לבך לומר לא יבצר או נפשי בלתי יקרה או יקרה היא וטהורה. **אם** היא בלתי יקרה ואשת איש תצודנה למדחפות עד אבואה אליה הלא כי אתן בכיס עיני אשובה לי כי אחוס על ממוני ואסור ולא ארבה לבא עד ככר לחם ואם נפשי יקרה היא וצדקת אני אבטח בה כי גם אם יכול תוכל לצודד נפשי הלא יהיה עד אנע בה יד ואחישה מפלט לי כי הלא קדושת נפשי תמנעני ממעשה הרעה ולא אערב אל לבי לדבר ולומר הבה נא אבוא אליך כי רע עלי המעשה ובפגעי בה ארתע לאחורי ואמנע מבוא בדמי כי הלא על החלוקה הראשונה אמשול לך משל למה הדבר דומה לחותה אש בחיקו האם תאמר שיכוה הבשר ולא ישרף הבגד הלא אין ספק שישרף גם בגדו בה כן הדבר הזה האם ישית איש אשת רעהו בחיקו והטפל לל בשרו ונפשו הוא הממון אשר הוא אצל נפש האדם כבגד אל גוף האיש האם לא ישרף ויכלה כי הבלתי חם על אבדן נפשו האם יחוס על ממונו הטפל לו אל תאמן כי אם שגם הוא יכלה ככלות בשרך ורוחך:

פסוק כח

ועל אשר חשבת למשפט כי אם נפשך יקרה היא לא תעזוב אותך לעשות מעשה גם כי היית נוגע בה גם על זה אמשול לך משל והוא אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כי גם שלא יחתה האש בחיקו רק יהלך עליהם לא יבצר מהכוות רגליו כי יחמו כתנור כן בנוגע בה לא יבצר יחם לבבך ואבריך כי תבער בך אש היצה"ר בנגוע בבשרה עד מצוא חפצה:

פסוק כט

ופי' שני משליו על אמרו היחתה וכו' אמר כן הבא אל אשת רעהו הוא ביאה ממש ולעומת אמרו אם יהלך איש אמר לא ינקה כל הנוגע בה והוא אשר כתבנו:

כז **או** יאמר מעין הקודם בדרך אחרת אם יאמר צדיק בעל נפש יקרה אשר אמרתי שיש ספק בידה לצודו הלא גם כי אחמוד יפיה בלבבי ותחליק לשון לדבר כי לא אירא כי גם שאהיה עמה לדבר דבר לא יקל בעיני לנגוע בה ואף אם יצוייר יצרי יפתני הלא יהיה עד נגוע בה בידים עסקניות ובזה אשקיט חמימות לבי וינוח לי אך לא אערב אל לבי לעשות זר מעשה הרעה אל תאמר כדבר הזה על הא' אמר היחתה איש אש בחיקו כלומר שתהיה אש אהבתך בלבך הוא החיק והבגדים הם האברים החיצונים לא תשרפנה ויחמנה לנגוע בה:

כח **ולעומת** אמרך שאף אם תגע בה לא תבא ליד יגמר לא יתכן כי אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן בהתהלכך על גחלי אבריה יתכן שרגליך הם אבריך אשר אתה מהלך ודורך לעשותם דרוסת איש לא תכוינה כי אדרבה בהלוך ידך על אבריה אז תחרץ ולא תשקוט עד תכלה הדבר:

כט **ופי'** ואמר על אמרו היחתה וכו' כן הבא וכו' שהוא הבא אצלה לבד גם שלא יהיה עמה ולא יגיע בה יד וז"א אל אשת ולא אמר על וכמאמר יעקב אבינו ע"ה ואבואה אליה לבא אצלה לבד ולא על התשמיש כי מי לנו צנוע מיעקב שבן פ"ד שנה אף קרי לא ראה ועל אמרו אם יהלך שהוא על הנגיעה אמר לא ינקה כל הנוגע בה:

פסוק ל

לא יבוזו כו'. **הנה** מאמר למלא נפשו כו' יורה כי דל הוא ואיך יאמר את כל הון ביתו יתן וגם איך ישלם שבעתים והתורה לא חייבתו רק ישלם שנים ולמה יצוה שלא יבוזו ואדרבה יהיה לבוז כי עשה עין של מעלה כאלו אינה רואה כמו שאמרו ז"ל בב"ק שע"כ ישלם יותר מהגזלן ועוד למה יכניס ענין הגנב בתוך ענין אשה רעה. **אך** הנה ידענו כי גזל ועריות יצרו של אדם חומדן וגדולה חמדת גנבה מגזלה כי מים גנובים ימתקו כי אין

רואה מה שאין כן הגזל כי תתפרסם רעתו בעיני כל רואיו ויהי כרשע בעיניהם אמר גם שדברתי דופי על נואף אשת רעהו בחשאי אשר היא החמדה הא' שגופו של אדם חומדו ולא גמתי ג"כ רעת ההולך בחשאי לגנוב ממון זולתו שגם הוא יצרו של אדם חומדו וגם הוא חמור מהטעם האמור בב"ק כאשר הזכרנו הלא הוא כי בגניבה גם אם עשיר יהיה הגנב ואינו רעב ללחם אפשר ימצאו בחינות בלתי זרות וקשות אשר יעלה על רוח הגונב שאין רעתו רבה כי יורה היתר ויאמר שהוא למלא נפשו כלו' שלא לאכול מותרות להנאת הגוף רק למלא נפשו כדי ספוקו לקיימה בגופו כד"א צדיק אוכל לשובע נפשו גם אם עשיר ובעל הון הוא יאמר אולי יכלה ממוט ויצטרך אחרי כן ומוסיף על אשר לו מעתה לכי ירעב אחר זמן וז"א כי ירעב לשון עתיד וזהו לא יבוזו לגנב כי יגנוב בכוונה למלא נפשו ולא למלא בטנו גם שאינו רעב כעת רק לכי ירעב לאחר זמן בכלות ממונו ובכן אין לבזותו גם כי עושה רע הוא כי הלא בחינתו בלתו רעה גם שיחוייב ממון:

פסוק לא

עוד שנית כי הנה איש כזה בידו לתקן את אשר עותו כי ונמצא ישלם שבעתים מעצמו מפני הבושה בל יפרסמוהו ואם לא יספיק את כל הון ביתו יתן כי בעל הבחינה ההיא אין ספק כי יבוש ופניו יחורו סד"א כבושת גנב כי ימצא הנה כי בחומד וגונב ממון רעהו המצא תמצא בחינה אשר נאמר תאותו הטעתו ובתינתו טובה בעיניו גם כי חוטא הוא מתקן את אשר עותו כי ניתן לתשלומין ולא עוד כי אם שישלם יותר על חובו שבעתים:

פסוק לב

אך נואף אשה הוא חסר לב באמת כי אין בחינה טובה נוכל לייחס לו כי לעומת בחינת הגונב לומר שהוא למלא נפשו זה אדרבה הוא משחית נפשו וכנגד התיקון אשר הגונב חושב לתקן באמרו שישלם שבעתים ויתקן גם נפשו אומר בלבו בקרן כספי אשר קניתי לי הוא ממוני אתקן כי ממון הפסדתי וממון אני מחזיר אך זה הנואף משחית נפשו בנאופו ובמה ינוחם האם הוא יעשנה שישחית אותה והיא חלק אלוה ממעל וזה אמר כמתמיה הוא יעשנה:

פסוק לג

זאת ועוד אחרת כי גם את גופו ישחית וינגע וכבודו בקלון ימיר כי הלא נגע וקלון ימצא נגע שיכהו בעל האשה נגעים גדולים אם ה' אנה אותו לידו וגם קלון שיקלו בו כל איש ישראל הפך הגונב אשר בו בחינה שלא יבוזו לו וגם חרפתו היא פגם משפחתו לא תמחה ומה גם אם הוליד ממנה שעליו נאמר מעוות לא יוכל לתקן וזהו לא תמחה או

יקרא חרפתו אל הקטיגור אשר ברא בעון זה שלא תמחה כעון גניבה על ידי השבה ומה גם שישלם שבעתים שאז לא יבזוהו ואדרבה יחפה עליו אף הנגנב:

פסוק לד

אך בנואף אשה לא יעשה כן בעל האשה להסתיר ולבלתי עשות נגע וקלון בנואף כי יחם לבבו כי הלא קנאה חמת גבר ולא יחמול וכו' ואפילו את כל הון ביתו יתן לא ישא פני כל כופר כאשר ישא הגנב וזהו כי קנאה חמת גבר וכו'. והענין כי בזה תתפרד חמת ה' מחמת גבר והוא כאמרם ז"ל בבראשית רבה על פסוק נוקם ה' ובעל חמה שענינו שהוא יתברך בעל ומושל על החמה וגודר אותה עד מקום שיד הנושא מגעת מה שאין כן האדם שהחמה גוברת עליו להפריז על מדותיו ולא יוכל לעכבה וימצא איש יגבר על חמתו אם חסיד הוא ויש בו מדעת קונו הפך טבע בני האדם אך בקנאה אין גם אחד ימשול על חמתו כנודע כי אלף מיתות ולא קנאה א' כי קשה כשאול קנאה וז"א כי קנאה היא חמת גבר כלומר חמה המתייחס לגבר שלא ימשול בה לעכב ולא לחמת ה' השבה אחור ברצות ה' ועל איש זה המקנא לאשתו לא ישוב ולא יחמול מה גם ביום נקם בהמצאו הנואף כגנב במחתרת שלא ישוב לרחם ולחפות כי הם נגע וקלון ימציאהו:

פסוק לה

ולא יאבה כי תרבה שוחד כלומר אין צריך לומר כי ירבה שוחד הנואף שלא ישא פניו כי המר לו כי אם גם כי תרבה אתה בני הכשר אשר אני דובר אליך בספר הלז לכפר בעדו לא יאבה לקחת מידך להציל לו באופן כי ה' המה ההפרשים שבין זה לזה א' שהגונב חושב בלבו הוראת התר שהוא לכי ירעב אך נואף אשה חסר לב שלא לבו ילך במחשבת התר כי איננה אך יחסר לבו ב' כי זה ישלם שבעתים וכו' ומשחית ממונו וזה משחית נפשו ג' וד' כי זה נגע וגם קלון ימצא והגנב גם לא יבוזו לו ה' כי הגנב תמחה חרפתו בתשובתו וישלם שבעתים וזה חרפתו לא תמחה:

ל **או** יאמר לא יבוזו לגנב כו' לומר כי דרך הגונב אשר לא לסטים הוא רק למלא נפשו כי הלא לבל יבזוהו בהמצאו ישלם שבעתים וז"א לא יבוזו וכו' כלומר יקרה שלא יבוזו לגנב כאשר יגנוב בהיות למלא נפשו כי ירעב כי אז על שלא יבוזו אותו ונמצא כלומר מיד בהמצאו גם שנמצא ונתגלה ויבוש כי לא תבצר ממנו בושת גנב כי ימצא אעפ"י כן על שלא יבזוהו בדברים ובפרסום ישלם שבעתים תחת פי שנים וזהו ונמצא לומר גם שנמצא ונקלה בעימהם לא יבוזו אותו ויתן שבעתים וכו' וע"י כן אפי' קלון לא ימצא מה שאין כן נואף אשה שה' דברים המפסידים את שחטא ימצא כמדובר למעלה:

והנה רבותינו ז"ל הוקשה להם למה לא יבוזו את הגנב וגם למה ייחס הרעב אל הנפש כאמרו למלא נפשו לכן פירשו לא יבוזו לגנב הוא הרשע מורגל ברשע ולפעמים חוטף איזו מצוה שהוא כחוטף וגונב מה שאינו שלו ואינו ממדתו שלא יבזוהו לומר הראיתם רשע זה איך יגנוב ויחטוף מצוה מאין ולאין יעשה כן כי הלא אין זה רק לוולא נפשו כי ירעב והענין כי הלא נפש כל בר ישראל בת מלכו של עולם היא ומלומדת ליהנות מזיו כבודו יתברך למעלה אשר שרשי רוחמות כל מצוה משם המה ולכן בבואה פה תתאוה לאכול המזון ההוא לקיים תורה ונוצות והרשע מרעיבה ולפעמים בראותה מצוה לפניה תתעורר וקופצת לחוטפה וממעתו לדלג ולקפוץ אחריה בעל כרחו וזהו למלא נפשו כי ירעבו הנה. **בזה** כוונו ליישב קושי הצווי הלז שלא יבזוהו עם היותו כדאי לבזיון וקצף על גנבתו אם הדבר כפשוטו וגם אמרו נפשו שמורה שעל הנפש ידבר:

לא **אמנם** יקשה לפי זה אמרו אחרי כן ונמצא ישלם שבעתים כו' ויתכן יפרשו רז"ל לפי זה שהוא נתינת טעם לשלא יבזוהו פן ע"י זה יתרפה מעשות טוב ויהיה נמצא מעונותיו ומקטרגיו שברא בהם שימצאוהו ולא יהיה לו מעשה טוב להאריך לו ובזה ילקה וישלם שבעתים כמד"א שבע על חטאתיכם ואת כל הון ביתו העליון יתן לזולתו כמאמרם ז"ל כי אשר זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן לכן טוב להניחו שיזכה ויהי לו אשר לו ולא יתן לאחרים חילו:

פרק ז

פסוק א

הנה צונו למעלה לנצור מעשה המצות וגם מעסק הגמרא לא נשמט ידינו באמרו נצר בני מצות אביך וכו' כי התורה טובה לנו לנחותנו בדרך אמת לדעת איכה נעבוד את ה' כאמרו בהתהלכך תנחה אותך וכו' שהוא בל תטה אשורך בדרך ה' ונעתק ממנו לומר כי להשמר מעריות שיצרו של אדם חומדן והוא אחד ממכשולות דרך העולם הזה שהתורה תסלקם צריך נליה אל התורה שאל נחמוד יפיה כו' חזר אל הענין ואמר בני שמר אמרי וכו' לומר אל נא תהיה עסקך בתורה עראי באופן לא תשמרם לבלתי שכוח או פן תאמר מה לי עוד רק לעסוק במצות ואעשה עסק התורה עראי ואם אשכח או אסכל דבר או דקדוק אלכה לי אל גדול ורב אשאל וירדיעני כי לא טובה העצה הזאת רק בני שמור אמרי הם אמרי תורתי שמרם אתך בל תשכחם בל תשמט ממך איזו מצוה ומה גם מדברי סופרים שלא תדענה עד יורך הרב כי הלא בזה ימצאו מצותי צפונות לך אצל הרב ולא אתך כי יעדרו ממך רק שמור אמרי ובזה ומצותי תצפון אתך ולא אצל זולתך:

פסוק ב

כי לפעמים לא יזדמן מורה צדק ותשגה או תמנע מעשות מצוה ותקפח חייך הנצחיים ולמה תעזוב חייך תלואים לך בזולתך וזהו שמור מצותי וחיה כלומר מעצמך ולא תמנע חייך ממך ותניחם ביד הזולת ואל תאמר בלבבך אחרי לומדי בעצם מעשה המצות עד אדעה מה בצע כי אקבע עסק למוד ושומרו בל אשכח דבר ודי לי פעם אחת בשנה אחזור תלמודי כי הלא תורתי טובה לך כאישון עיניך והוא כי כאשר החי אשר בעיניו איננו רואה חייו אינן חיים באמת כי כשול יכשל בכל יום כהולך במחשכים מה שאין כן לאשר אישון עינו יאיר לו כן היא תורתי כי המשולל עסק גמרא תמיד הלא יהיה ממשש במעשה המצות כעור באפלה כי כמה וכמה דקדוקים ותיקונים יצטרך לכל מצוה ופעמים יחשוב לעשות מצוה ועושה עבירה כאשר קרה לר"ע שהוליך מת מצוה כמה מילין עד בית הקברות ואמרו לו שעל כל פסיעה שפך דמים והיה לו זה מהעדר למוד שמת מצוה קונה מקומו וההיקש בזה נמצאת תורתי מועלת לך כאישון בת עין שבלעדה האדם בחשך ילך:

א **או** יאמר במה שידענו מטבע ראית אישון בת עין כי איננו רואה באיכותו אך הוא כמראה מלוטשת שבהיותו לעומת האור ישאב מאורו ויתהפך ויביט לראות ובזה נבא אל הביאור אמר בני שמור אמרי שמהם תעשה עיקר ובזה תהיה פטור מכל המצות כי ת"ת כנגד כולם וזהו ומצותי תצפון אתך בלבבך לעשותם גם שלא תעשה אותם בפועל:

ב **ואין** זה מהבצר חיי העה"ב ע"י מעשה המצות כי הלא גם בהם חיי רוחך למה שהם מצותי ושרשם דבק בי אך ותורתי עודפת על מה שתחיה שהיא לך כאישון עיניך שתשאב לך ממקור אורו ית' העליון נורא כאשר תשאב אישון בת עין מהאור כי זו דבקות ומעלה גדולה על מציאות החיים הנקנים ע"י המעשה: **או** יאמר אין צריך לומר דרך רוחניות התורה כי אם גם פשטיותה אשר ייחסוהו רז"ל לשחרורית כאמרם שהיא אש שחורה ע"ג אש לבנה אל תראנה שהיא שחרחורת כי הלא היא כאישון עיניך שגם היותו שחור לא יבצר ממנו שאוב ממקור האור עד הקנות בכללות האדם אשר היא בו ראיה וידיעה לדעת כל אשר באור כן תורתי גם כי אש שחורה היא תשאב לך מהאור הרוחני שפע ואורה מאיכותה הפנימי עד הקנות בך זכוך וקדושת שפע עליון ואושר העה"ב הרוחני בתכלית כנודע כי דבקים המה דרך הפשטיי והרוחני דבקות נמרץ בו יתברך:

פסוק ג

קשרם וכו'. הנה מלאכות בני אדם אשר יעשו אצבעותיו יתייחסו לאצבעות כמה ד"א מעשה אצבעותיך גם רז"ל דמו י' מלאכות הנעשות בלחם אשר הוא אוכל טרם יאכלנו לי'

אצבעות וי' מצות שמקיים בהם וע"כ אמרו לשום עשר אצבעות על הפת בברכת המוציא ולכן תקנו ברכת המוציא בי' תיבות והענין כי אחרי הזהירו על התורה ועל העבודה של מצות ושיגיעת שמהם חיים לעושיהם חש פן יאמר איש מה אעשה ועסקי ומלאכותי יטרידוני ויפנו דעתי מעסק המצות על כן אמר עשה זאת אפוא בני קשרם על אצבעותיך כי בכל מלאכה ומלאכה אשר תעשה תקשור בה מצוה אם באת לחרוש תן דעתך אל קיום מצות לא תחרוש בשור ובחמור ולא שתחרוש בבקריך ובלא מתכוין תמצא בלתי עובר הלאו רק תכוין לקיימו וכאשר תזרע יהי' בכוונת קיום מל"ת של כלאים ובקצרך בכונת קיום לקט שכחה ופאה שיאכלו עניי ממך ובהעמדת כרי תכוין לקיים תרומות ומעשרות ובלתי עשות עיקר מלחם ביתך ועל דרך זה בעסה על הלחם ועל החלה ולתת מלחמך לדל. **וההיקש** בזה במשאך ומתנך לתת לאביונים מאשר יברכך ה' ולא לאכול לשבעה נמצאת קושר המצות במעשה אצבעותיך. **ואולי** תאמר ומה אעשה אם לא לבי ילך לחשוב מחשבות במעשה ידי אם לא אחרי גוי ואיככה אוכל לשמור מזמות לבי להביאו אל האלהים ואל אל בצע כסף עשה זאת גם כן והוא כתבם על לוח לבך. **והענין** כי כל אשר יעלה על לב ויחשוב מחשבות לא יעשה דבר אם לא במצרף השכל ובו יביט הלב לחשוב מחשבות ולברור אוכל מתוך פסולת וידמה השכל אצל מחשבות הלב כחזון הכתוב על הלוחות כי בהיות האדם נדון ומתהפך כה וכה ברעיוניו להבין החזון לא יתאמת אצלו איזה מצדי רעיומו הוא האמתי רק בראותו איזה צודק בעצם בנמצא כתוב בלוח כן לא יחזיק הלב במזימותיה אם לא כאשר הוא צודק עם שכלו נמצא כי השכל הוא לוח הלב ובכן כאשר שכל אדם שקוע בטיב מצות ה' ופירושן ואיכותן לפי שכלו עד גדר יהיו ככתובים בו אזי בבוא לב האדם לחשוב מחשבות וימלך בשכלו אשר הוא לוח הבטתו אשר כתובים בו מצות ה' לא ימצא לבו כתוב על לוחו זולתי עבודת שמים ומשם יקח לשום אל אלהים כל מזמותיו וכונותיו וזהו כתבם על לוח לבך:

פסוק ד

והנה עד כה דבר על ענין אמרו למעלה שמור מצותי וחיה שהוא על המצוה ועתה על אמרו ותורתי כאישון עיניך אמר אמור לחכמה אחותי את וכו' והוא הנה אמרתי לך כי התורה שתראנה מוגשמת ושחורה אצלך אל תבוז ערכה כי היא כאישון עימך השואבת לך אורה ושמא תאמר הלא תראנה מלובשת ומוגשמת ואיך אשוה אותה אל הרוחנית ואומר כי בה אור הרוחניות דבק מאד כי הלא אמור לחכמה אחותי את והוא שמבשרך תחזה ותאמר לה כמוני כמוך בהקש עלין זה כאילו אחותי את והוא כי אשר יראני גוף חומרי מתנועע האם לא יאמר בודאי כי בכללות גופי תשרת נשמה רוחמת גם שלא יראה

הרואה רק עצם גשמי כן הדבר הזה כי כן יקרך גם את חכמה היא תורת ה' כי גם שלא אראה בך רק פשטיות מוגשם מובלע בך הוא רוחמות פנימיותך באמת ושמא תאמר הנה זה יהיה בחכמה שקבלתי אך מה שהוצאתי דבר מתוך דבר על פי עיוני הלא אלי יתייחס כי אני בשכלי הולדתיו והנה חומרי אנכי וגם שמתוך התורה למדתיו וחדשתיו איחסהו למוליד מבת מלך שלא יבצר מהתיחס הנער היולד אחר אביו גם אם נבזה הוא על כן אמר ומודע לבינה תקרא והוא כי מודע יקרא בן האח או בן אחות כמד"א ולנעמי מודע לאישה וארז"ל כי אלימלך וטוב ושלמון אביו של בועז אחי הוו וקרא לבועז בן אחי אלימלך מודע לו והענין אל נא תייחס את בינתך אשר תוליד מהחכמה לבן או בת לך רק למודע הוא בן אחותך לבד היא החכמה עצמה שאמרת אחותי את כמדובר:

פסוק ה

הנה גם שהנמשל הוא העיקר כאשר יבא בס"ד לא נמיש מלבאר המשל כי גם בו תוכחת מגולה אמר הנה התדבקך בתורה כאשר צויתיך יועילך לשמרך מאשה זרה היא אשת הזולת ואל תאמר הלא מעצמי אפרוש כי לא ינקה כל הנוגע בה כי הלא חלקו מחמאות פיה ומעצמך לא תעצר כח להנצל וזהו מנכריה אמריה החליקה ועל פי דרכו רמז לו היות חלקת אמריה כזב כי הלא נכריה היא לך באמת כאשר אמריה החליקה כי תאמר לך כאשר יבא כי רק בך חשק לבבה ולא בזולתך ושקר מליה כי כה דבריה לכל עובר ולא יאהבם כי כל ישעה למלאות תאותה וזהו אומרו מנכריה וכו' לומר מאשר היא נכריה תראה כי אמריה החליקה:

פסוק ו

וגם שלא כל אדם יקלו להתפתות ממנה הנה לא יבצר מאחד משני סוגים או הפתי לפתיותו או הנער לנערותו כי הנער נער חסר לב עד אשר יגדל והנה אשר יראה הרואה בעין שכלו כרואה בחוש שיתפתה מב' הסוגים האלה הוא הפתי משולל הדעת בטבעו אך הנער למה שהוא בן דעת באיכותו רק שלא נתבסם דעתו בו לנערותו לא נשער שיפותה כאלו נראהו בחוש רק נחוש בהבנה שכלית שאפשר יפותה כי קטן הוא וזה אמר כי בחלון כו' לומר רואה אני שני ראיות בעין שכלי אחד כרואה בחלון רחב ראיה מוחשת והשנית כמשקיף השקפה מה בעד האשנב הבלתי רחב כחלון:

פסוק ז

מה שיחסתי אל החלון הוא וארא בפתאים כרואה ממש ואשר יחסתי אל השקפת אשנב הוא אבינה כמבין ולא כרואה בחוש הוא בבנים נער חסר לב רק כי לבי אומר לי יקרנו גם הוא כמקרה הפתי:

פסוק ח
והוא כי אצייר בשכלי היותו עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד, והענין כי אשה זרה אינה מעיזה פניה להחזיק בו אם לא בהחילו לנטות מעצמו אליה בצד מה והוא כי יעבור האיש ההוא בשוק אצל פנתה וזהו אומרו פנה במפיק בה"א וזה דרך העברה אך בהגיעו אצל ביתה שם יצעד ויטייל לאטו כי ישתעשע בצעדו שם אומר בלבו יהי לבי תמים עם ה' לבלתי אתגאל בה ואשתעשע בצעדי אצל ביתה גם כי תראני וארואנה ומה בכך ומה גם במקום רואים כי לא יחם לבבי כאשר בנשף כי אין רואה:

פסוק ט
ומזה ימשך יעשה כן גם בנשף בערב יום שעדיין לא כלתה רגל מן השוק ואחר כך ימשך עד יהיה באישון לילה ואפלה ואין רואה כי אז יחם כתנור והיא עת לעשות מעשים אשר לא יעשו:

פסוק י
ואז בראותה היא כי שלש אלה יעשה לה לעבור בשוק ויצעד אצל ביתה למען הסתכל בה ואח"כ בנשף בערב יום וישלש באישון לילה ואפלה אזי והנה אשה לקראתו כי בראותה אותו כהולך אליה מתייחסת ליוצאת לקראתו כנודע כי אין לשון לקראת צודק רק בבאים זה לעומת זה כי לא יעמוד עד יכלה הדבר גם שעד כה לא גמר בלבו לעשותו ועם היותה שית זונה לכל עובר לו יהי היא נצורת לב ושכל כעיר נצורה נותנת אל לבה להכחיש המוחש במהתלות ואין לב לדעת כי מי פתי יאמין למהתלותיה ולא יכזיבנה על פניה:

פסוק יא
והוא כי הנה הומיה היא הומה בקולה להמשיך את בני אדם וסוררת דרכיה בביתה לא ישכנו רגליה:

פסוק יב
רק פעם בחוץ וכו' למשכם ברשתה ועם היות כל זה מוחש לעיני כל רואיה פעם בחוץ וכו':

פסוק יג
ויותר הוראה לזה כי והחזיקה בו ומיד ונשקה לו ואף על פי כן העזה פניה מהיותה נצורת לב להכחיש המוחש ולומר אל תתן את אמתך לפני בת בליעל ליחסני ליצאנית רק לכבודה פנימה או לאוהבת את זולתך או לבקש ממך תשכב אצלי. **להיות** עמי:

פסוק יד
כ"א הלא זבחי שלמים עלי שהיה עלי כנדר והיום נדבה רוחי ושלמתי נדרי ושיש לי בשר שגיא כי נאכלים לבעלים חלקם:

פסוק טו
ועל כן יצאתי בל יותר מהם שאל"כ אינני יצאנית וגם לא לזולתך כי אינני מאלו ההולכות אחר כל עובר כי רק אותך ידעתי למה שגם אתה אלי איש כלבבי וזהו לקראתך כי גם אתה בא היית אלי ואמצאך כלומר מצאתיך כאשר עם לבבי וגם לא יעלה על רוחך כי זונה אנכי ולמלא תאותי שחרתי פניך כי הלא על כן יצאתי לקראתך כלומר על זבחי שלמים תסייעני לאכול חלקי ולא לדבר אחר:

פסוק טז
והן אמת שאם תחפוץ לישן קימעא הנה ערשי לפניך כי כרבדים רבדתי ערשי ולא אומר לך לשכב עמי כי לא הכינותי את עצמי כי אם את ערשי כלומר אם יש את נפשך לישן קימעא תישן לך בפאת מטתי ואני מקצה מזה גם אודיעך כי עם שהצד השוה שבכל ערשי הוא שמרבדים רבדתי ערשי חטובות וכו':

פסוק יז
הנה יש יתרון בחלק ממנה אשר אני שוכבת בו ביחיד כי נפתי משכבי מר אהלים וכו' ואין זה רק במשכבי הוא מקום שבערש אשר אשכב בו וזה לרמוז לו שאם בעיניו ריחא מילתא הוא יבא גם הוא לשכב אצלה להיות עמה במקום הצד ההוא:

פסוק יח
וגם בבואך אל מקומי לא לבי הלך הליכות איסורי ביאה כי מי בקש זאת מידך רק לכה נרוה דודים לבד זהו אומרו לכה ולא אמר בוא לומר ירוו דודים בלי חבור ודבוק עצמיי ונתעלסה באהבים לבד והוא כי נפשה יודעת מאד כי בהגיעו עד שערי מות חלה לא ישקוט האיש עד אם כלה הדבר:

פסוק יט
ולא תשית לב אל קנאה חמת גבר כי אין האיש בביתו ויאחר כי הלך בדרך מרחוק:

פסוק כ
ואל תחוש יבא פתאום כי הלא צרור הכסף וכו' ולא יבא עד קנות חפצי הבית וליום הכסא יבא ביתו:

יט **או** אמרה כי אין האיש וכו' אל תאמר נא אם אין כוונתי לרעה למה אקראך ואל אישי לא קראתי לזבח כי מי יתן והיה פה אך הוא כי אין האיש בביתו ורמזה לו כי ביתו הוא ואין לזרים אתו כי תחת אישה לא תקח את זרים:

כ **ואל** תאמר אולי להיותי הולכת אצל זרים געלה נפשו בי והלך ועזבני ואיך אומר שלא אחפוץ רק חברה לבד כי לא כן הוא כי הלא צרור הכסף לקח בידו ולא צרור הזהב כי אצלי הניחו בבת וז"א הכסף בה"א הידיעה ואדרבה עם לבבו לכבדני בתכשיטין ונזמי האף להביא אלי הלך לו וליום הכסא יבא ביתו לשמח את אשתו בכל טוב. **והנה** אשר חלק לו בבינה הלא יראה כי היא נצורת לב בדברה אליו מהתלות ולהכחיש המוחש כי הלא היא שית זונה הומיה וסוררת פעם בחוץ וכו' ותפשק את רגליה לכל עובר ותמתיק בפיה רעת שקריה לומר כי רק אותו חשקה לאהבה ולא למעשה:

פסוק כא

ושמא תאמר הלא גם הפתי ונער חסר לב אל יבצר מהם להבין כי אין תוכה כברה וגם המה מתחלה לא היה עם לבבם למרע ואיכה ילכדו בשקר מליה לז"א הטתו כו' והוא כי היא עשתה בערמה למען הטותו אליה לשמוע את דבריה טרם תדבר החזיקה בו ונשקה לו להחם לבבו למען יבוש לעזבה ואח"כ החליקה לשונה עד הדיחו בעצם ממצב כשרותו אשר לא היה בלבבו לעשות רע ועתה ילך אחריה וזה הטתו מעט ברב לקחה אשר לקחתו שהחזיקה בו ונשקה לו ואחר כך שהטתו בצד מה בחלק שפתיה שאחרי כן כלתה הרעה מהטיה אל דחיה לגמרי וזהו אמרו תחלה לקחה שהוא לשון לקיחה ואח"כ אמר בחלק שפתיה לשון חלקות:

פסוק כב

ואח"כ ילך אחריה פתאום כי כרגע משתנה דעתו לעשות אשר לא זמם מתחלה. **והנה** דרך הרשע ומה גם אם צדיק היה שבהחלו להרשיע מכיר הרעה אשר תמצאנו ואע"פ כן לא ימנע כי יצרו הלבישו וזה בהדרגה שעושה כשור אל טבח יבא שמרגיש בראות דם חבירו השפוך ונמשך אחר מנהיגו כן המתחיל להרשיע מרגיש כי בנפשו הוא עושה ורע עליו המעשה ונמשך אחר יצרו שמושכו ואח"כ בשנותו באולתו לא ידאג כ"כ ולא יראה לו כשור אל טבח יבא רק יקשקש בו לבו ונוקפו בצד מה כעכס אל מוסר אויל אשר יקשקשו לו בעשותו אולת למען ירגיש שייסרו אותו אם לא ימנע מאולתו על היקש זה ירגיש השונה ברשעתו שמקשקש לבו:

פסוק כג

ועכ"ז לא יהיה כמשיב ידו עד יפלח חץ שטף זרעו את כבודו מרוב תשמיש ואז כששנה בעבירה ובא לשלש לא ירגיש כלל רק כמהר צפור אל פח ולא ירגיש אל הלכדו כן האיש הזה נעשה לו כהיתר ולא תבונה להרגיש כי בנפשו הוא או עד יפלח חץ כבודו בקרוב כמהר צפור אל פח וכ"כ ישתכר בשכרות העון כי יראה שהפסיד גופו באבדן כבודו ולא ידע ולא ירגיש כי לא בלבד גופו אבד כי גם נפשו וזהו לא ידע כי בנפשו הוא זה הוא פשט המשל:

ה **והנמשל** הנה ידמה את היצה"ר אל אשה זרה כי הלא ידמה האיש הישראלי למי שהיה נשוי שתי נשים האחת אהובה עזר כנגדו הוא היצר הטוב והאחת שנואה היא טומאת היצר הרע זרה אצלו מבקשת רעתו ואין מציל מידה זולתי עסק ודבקות התורה וזהו לשמרך מאשה זרה ואל ועלה על רוחך לומר כי גם כי זרה היא לי באיכות אולי הפעם פיה ולבה שוין שלתועלתי הוא מכוונת כי אתה דע לך כי גם בהראות לך הזרה פני הראות אהבתה אותך ומבקשת אהבתך וטובתך אז הוא נכריה לך כי הוא שטן הוא יצר הרע וכל ישעו וכל חפץ להרסך ממצבך וממעמדך יורד ומשטין עולה ומקטרג וזהו מנכריה אמריה החליקה שהיא וכריה באמת כאשר אמריה החליקה תראנה כמבקשת אהבתך והנאתך לבבה למרע להשמדך עדי עד:

ו **ואל** תאמר בלבבך מי בער יפותה ולא ידע כי בנפשו היא מדברת כי הלא בחלון בית שכלי וכו':

ז **ראיתי** בפתאים וגער חסר לב תפתה וגם תוכל כי תעשה בערמה כי לא תפתך לאמר בפתח דבריה לך עבוד אלהים אחרים רק לאט לאט ראשונה אכול ושתה תאמר לך אל תהי פורש לגמרי מדרך כל הארן להכבד ושבת בביתך פת במלח תאכל וכו' וגם לא אל הקצה האחר להשתקע בעבירות אשר שנא ה' חלילה רק צא ממחיצתך ועבור דרך העברה בשוק עניני העולם הזה לאכול מפירותיו וליהנות מתענוגיו ותסלסל בשעריך ומלבושיך והתנאה בעיני כל רואיך כי אין בזה פשע וחטאה כי הלא לא רצחת ולא גנבת לסגף עצמך והחנם ברא אלהים טובות העולם ותענוגיו אם לא ליהנות בהם בני האדם ומה גם דרך העברה ולא בקבע ומה גם כי עודך נער ולמה לא תשמח בחור בילדותך ותאבד בחרותך וזהו וארא וכו' גער חסר לב:

ח **עובר** בשוק הוא דרך העברה בשוק הנאות העולם ותענוגיו ומדי עברו יחרץ יצרו ויאמר לו הלא באשר יעצתי מה חסרת האם חטאת לאלהים והנה צר לי עליך כי עד כה לא שמחת בחור בילדותך ולא טעמת מקצה מטה יערת דבש שוק טובות העה"ז רק עתה

ודרך העברה ושמע אלי וכוין עצמך להתעדן בעצם להנאת חומרך ולא לחטוא בהנה חלילה ובדבר הזה מתקרב אצל פנת היצה"ר כי זאת אחד מפנותיו כי עוד מעט יקרב אל ביתו וז"א אל פנה במפיק בה"א כלומר פנתה של האשה זרה ומשם דרך ביתה יצעד יפסע פסיעות כמה דאת אמר ויהי כי צעדו צעדי תספור לומר כי יאחז דרך בית האשה הזרה והלוך ילך ולא באחת רק מפסיעה אל פסיעה עד בא אל ביתה והוא כי יאמר הלא אכלתי ושתיתי למעדנים וברוך ה' כי הפליא חסדו לי ולא חטאתי לו ונהנה גופי ואברי כבטן המלאה ואעשה כן גם אל עיני בשר לי ויהיו גם המה משוטטות במותר להם כי אתבונן על בתולה ולא אחטא ובצעדו הפסיעה הזאת עוד ישוב ויאמר טוב לי כי אצלתי עיני מהתבונן על אשת איש כי היא בעולת בעל אך אם אעבור לפניה גם כי אלך מסלסל בשערי ומתנאה בבגדי ומתפאר בהתהלכי וגבה קומתי ועינים כי מה פשעי ומה חטאתי הלא אצלתי עיני מהביט אליה האם תחייבני תורה אעביר עיניה מראות שוא ויהי כי צעדו רגליו הפסיעה הזאת כדרך בית היצה"ר עוד ירבה לפשוע עוד אחרת כי יאמר הלא בער אנכי מאיש ומה בצע כי את עיני אשע מראות גם את אשת רעי הלא לא אגע בה ולא אעשה את כל מאומה ממעשה הרעה וישקיף וירא ככל אשר שאלו עיניו ואח"כ יאמר לו יצרו הנה היטבת לראות כי עיניך בה ואינך עושה הרעה אך למה זה תאסוף ידיך כי הלא ידיך לא אסורות מקחת מיד אשת איש מאומה ולמה זה תקפוץ את ידך והיה נא פותח את ידיך לתת לה ולקחת מידה כי אין בזה עון אשר חטא כי הלא לא תגע בה יד כ"א בחפץ הניתן מיד ליד ואח"כ עוד יוסיף ויאמר הנה עד כה היית מתנהג בחסידות ולמה זה תהיה צדיק הרבה ומי יתן כל עם ה' פורשים ממעשה הרעה גם כי יגעו באשה כי לא מות ימותון והנה מנעת עצמך מנגוע אל ידה רק אל חפצה הניקח וניתן ומה בצע בחסידות הזה ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמה ואל בשרה רק את נפשך שמור כל תבא עליה כדרך כל הארץ וחטאת לאלהים והנער חסר לב יטה אוזן וידיו תבצענה לנגוע אליה בעצת יצרו והן עד כה אשר עדן לא עשה מעשה ברעה הלא יתיחס אל הולך דרך בית תוכיות היצה"ר כצועד ופוסע פסיעה אחת וממנה אל השנית ומהשנית אל השלישית וההיקש כשאר עד הגיעו אל ביתה אך עדן לא בא אל תוך ביתה בעצם רק דרך ביתה קו לקו כענין הדרגות העבירה שנשאנו בה המשל הזה וההיקש בשאר וזהו ודרך ביתה יצעד והנה עד כה היצה"ר כהלך ואורח מדבר כיועץ ולא כאיש שורר בביתו אך אחרי משכה אותו כמתג ורסן מועצותיה דרך ביתה ולא יחסר עשות העבירה הוא הכנס אל תוך ביתם אז תדלג כאיל ותצא לקראתו להביאו אל תוך ביתה ולהחזיק בו ולא ירפנו אומרת בלבבה הלא צדיק זה בא עד בית מלוני ואני לא אצא לקראתו אביאהו

ואטעהו בקרב ביתי ואז תחרץ ותתגבר עליו בחזקה כי עד כה היתה כאורח ועתה כבעל הבית כענין מאמר נתן הנביא כי תחלה קראו הלך ואח"כ איש כי מאורח נעשה בעל הבית והוא ענין מארז"ל כי לעתיד לבא הקב"ה מראה יצה"ר לצדיקים ולרשעים אלו נראה להם כהר גבוה וחלול ואלו כחוט השערה כו' כמבואר אצלנו:

ט **ומה** תעשה להביאו אל תוך ביתה לא תקחנו רק בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה עתות התבודדות המחשבות והתגברות כחות הטומאה להחטיא כנודע:

י **אזי** ירגיש בעצמו כח פיתוי נמרץ מהקודם כאלו כל כח הטומאה בשלימות בא לקראתו וזהו והנה אשה כי לזאת תקרא אשה ולא כח מכחותיה כאשר בתחלה. **וטרם** הגיד אמרי פיתויה יודיע שלמה בחכמתו תאריה הרעים אולי יכנסו דבריו באזני האיש לבלתי שמוע אליה ואמר הנה האשה הבאה לקראתו הלא שית זונה היא והוא כי שית ענינו מקושטת לומר אל תביט אל מראה ויפויי הראות טענותיה כי הלא היא ככעורה המקושטת ותחתיה תעמוד הבהרת כי אין שם רק קשוט חיצוני שמה חשך לאור למען תפוס את איש הישראלי שנית היא זונה כי תחת אישה תקח את זרים כי היא ממקום הטומאה ותחת ילדי נכרים אשר מסוגה תקח את זרים אצלה קדושים אשר בארץ המה ומראה להם כי תאהבה ולהנאותה היא עושה ולבבה למרע לרעתם למען הכניע כח הקדושה תחת הטומאה כי הלא כל חוטא משועבד אל כחות הטומאה כמנכר להם וכמאמר ספר הזוהר על פסוק לעם נכרי לא ימשול למכרה וזה כל תאותה כאשה הזונה שרודפה את מאהביה כאמור להם כי מאהבתה אותם תדבק בם ושקר מליה כי כל ישעה וכל חפץ להנאתה ולא לטובתו. **עוד** ג' כי היא נצורת לב כי כל מחמריה מהתלות והעדר דעת כי כל טובותיה אשר תבטיחהו הבל המה וכל אשר תעשה להביל שכר טוב הצדיקים מעשה תעתועים פתיות ואין לב וזה אומרו ונצורת לב שבלא דעת תדבר אמרי טיח תפל ועם כל אלה תפתה וגם תוכל:

יא **עוד** אודיעך תאריה כי לא בלבד אחרי דברה בך כי אם גם בהוותה הומיה בקולה אליך ומראה שתאהבך אז היא סוררת ומורדת בך ופורשת רשת לרגלך ועוד זאת לה כי תרד ותשטין תעלה ותקטרג למעלה וגם היא בכלל המפרסמים רעתך בעולם להראות חרפתך בקהל וזהו בביתה לא ישכנו רגליה הוא מקום שמחטיאך כי שם ביתה כנודע מההוא שטנא דאמר וי דאפקיה רבי פלוני מביתא דההוא גברא ואמר שלא ישכנו שם רגליה כי לא יסתר שם מעשה הרעה:

יב **רק** פעם בחוץ שהוא שעולה למעלה מכפת הרקיע כי שם תעלה לקטרג כמה דאת אמר ויוצא אותו החוצה שהוא כמז"ל למעלה מכיפת הרקיע ופעם ברחובות כי מכרזת

אותו בגלוי עד יודע ברחובות קריה למען יבוש ולבלתי יתחרט וישוב מעונו עודנה מחזקת בטומאתה ואצל כל פנה אשר תוכל לאמר לו מי יודעך ומי רואך תשוב תארוב לשוב למשכו ברשתה:

יג **והנה** ככלות שלמה להגיד תאריה אלה אמר הנה עם כי הן אלה קצות דרכיה לא ימיש פתי ונער חסר לב מהתפתות אחריה ומה גם אחר שצעדו כבר רגליו דרך ביתם כי הנה והחזיקה בו קנאתו בחזקה אשר החזיקה בו כי תקפתו והמשיכתו עד פתח ביתה ועל ידי כן ונשקה לו כי דבקה בו איכות טומאתה דבקות לא במהרה ינתק כי הנשיקה ענינה דבקות כנודע ועל ידי כן העזה פניה ותאמר לו כאלו בפירוש תדבר עמו וברעיוני לבו ישמע:

יד **כאמרה** אליו זבחי שלמים עלי והוא כי שתים הנה טענות היצר הרע אחד מה בצע כי תתם דרכיך מתנהג בחסידות מתרחק לבלתי לכת אחרי הבחורים וממשתאות מרעות והלא תמאס בעיני המון עם הארץ ולאויבים יהיו לך כאמרם הלפחותים כערכך תתשכנו והלא טוב לך כי תעסוק לבקש שלום כל אדם ולדבקה בם לאכול ולשתות ולשמוח עם כל אדם ואך גם על נשי בני עמך תטוף מלתך בנועם שיח אמרי נועם למען ישליו אנשים ונשים עמך וזהו זבחי שלמים עלי כי זבחי הבהבי לזבוח ולאכול עם רעים אהובים שהוא של שלמים ברוב שלום לא יהיה לך כי תדבק בתורת ה' רק בהיותך עלי ואצלי בשמחות מרעות וכיוצא בהם עוד שנית כי אני היום שלמתי נדרי והוא כי הלא סמאל ביומו נותן שכרו במעות מדודים ולא בהקפה כאל הנאמן יתברך כי היום לעשותם ומחר ליטול שכרם כי הלא ההולך בעצת יצרו שכרו אתו כי לא בעל אשה אסורה שלא נהנה מיד ולא גזל שלא נהנה במעות גזלתו וההקש בשאר וזהו היום שלמתי נדרי לא למחר ליטול שכרך ולמען זאת הקדים שלמה בחכמתו ואמר שית לומר כי אמריה מקושטות ותחתם תעמוד כעורן כי תחת אמרם זבחי שלמים עלי הלא זבחו מחתמה המה לו ממנו אל קונו יתברך וגם המרעות יתירה גורם שנאה ויתרון מרעות גורם קרב ומלחמה ומה גם במרעות אשר חבירו יגרה מדון מקנאה חמת גבר ואדרבה הפורש מזה יקרא אוהב ורע כמאמר התנא נקרא רע אהוב אוהב וכו' ותחת אומרו היום שלמתי נדרי נהפוך הוא כי הלא הוא יתברך מקדים טרם עשות המצוה כמז"ל על מי הקדימני ואשלה מי מל את בנו שלא נתתו לו בן תחלה וכו' ומה גם כי תשלומו נדריה קללה תחשב לו כי אדרבה יפלח חץ כבודו ואשר יגזול מארה הוא מטיל בממונו ואשר הוא יתברך הוא פורע לעולם הבא הלא הוא כי שם האושר האמיתי רוחני ובלתי נפסד וקיים לעד ובדבקות אתו יתברך מה

שאין כן בשכר העוה"ז ההוה ונפסד הנה זה הוא לעומת יפוי טענותיה אלה שהקדיה ואמר שית:

טו **ולעומת** אומרו למעלה שהיא זונה שתורה כי להנאתו תדרוש ולא הן הוא אמר כי תאמר עוד על כן יצאתי לקראתך וכו' כלומר על כן ששתים הנה טובותיך שזבחי שלמים עלי ושהיום וכו' להיטיבך לך הוא מה שיצאתי לקראתך ולא למעני ולהנאתי ואמצאך איש כלבבי:

טז **וראה** גם ראה נא תועלתך אשר אנכי דורשת כי הלא ההולכים בתורת ה' אך דלים המה וסובלי יסורין אך המסתופפים בצלי יקנו עושר ונכסים כי גם ערשם רבודות בבגדי חופש ורקמה כי מרבדים רבדתי ערשי חטובות כו' ומה גם שיהיו עצמה אמונים עלי תולע:

יז **ובמקום** יסורי הצדיקים וחלים על ערש דוי כי כל משכבם הפוך בחלים אני נפתי משכבי וכו' הנה בכל זה היא כאשה זונה להורות כי תועלת הנואף תבקש ושקר מליה:

יח **ולעומת** אמרו ונצורת לב שתאמר אליו דברים חסרי לב ודעת טפלים מבלי מלח ואף על פי כן תגורהו בחרמה אמר כי עוד תאמר אליו לכה נרוה דודים וכו' לומר אה תאמר נא ישראל שתירא פן בעברך רצונך יפגעך בדבר או בחרב ויסורין רעיה אל תירא כי בעולה הזה הדומה ללילה לא ישחיתך כי בטוח תהיה כל ימי חייך בעולם הזה ולכן לכה נרוה דודיה עד הבקר של ע"ה נתעלסה באהבים וטוב לך ייטב לך כל חייך על האדמה ואל מה שאחר המות אל תשית לבך והן אלה דברי נצורת לב באמת:

יט **ולעומת** אומרו הומיה היא וסוררת שמתוך המיתה אליו בטענותיה היא סוררת ופורשת לו רשת ופח הנווקש אמר כי אין האיש בביתו וכו' לומר אם תענה ותאמר היתכן שגם כי ארשע ייטב לי או כי אצדק שלא ייטב לי כי תאמר אלי כי טוב לי כי אדחיק נדוד מתורת ה' למען ייטב לי כל ימי חיי בעולם הזה הלא תאמר ותשים ברעיוני לבו סילוק השגחה חלילה לאמר לו כי אין האיש בביתו שלא ישגיח חלילה בעביות חומר העולם הזה ואם יקשה בעיניך לסלק ההשגחה כי איה כל נפלאותיו אשר הפליא לעשות על פרעה ועל מצרים ועל אלהיה הלא אומר לך הלך בדרך מרחוק כי אחר שהכעיסוהו בני האדם סילק שכינתו והלך בדרך ולא עתה מקרוב רק מרחוק כדעת קצת האומות כי עזב ה' את הארץ לפחות מאז נחרב ביתו כמבואר אצלנו בספר חבצלת השרון ויתכן לפי זה שעל זמן בית המקדש אמר כי אין האיש בביתו ועל אחר החרבן אמר הלך בדרך מרחוק:

כ **ואם** יקשה בעיניך אמונה זו ותאמר שהן אמת שסילק שכינתו אך לא השגחתו לפחות צרור הכסף לקח בידו כי כל העושר והטוב אשר היה משפיע בעוה"ז לעמו לקחו אתו

ולא יתננו גם להולכים בדרכיו עד יום הכסא יבא ביתו לקץ הימין באופן כי טוב לך תתענג בדשן פה כל ימיך ולא תמנע טוב ממך פה כי תתם דרכיך:

כא **ואולי** תאמר ומי פתי יאמין בשוא נתעה והבל מליה ולא יראה בעיניו כי בבלי דעת מלין תכביר ומי ישמע לדברים האלה על כן אמר הטתו ברוב לקחה וכו' לומר כי מאשר החלה להחזיק בו ולקחתו בצעדו דרך ביתה הטתו אליה ואחר כך בחלק שפתיה תדיחנה כי גם שאין במאמריה איכות רק חלקות שפתיה החיצוני תספיק להדיח אותו ממצבו:

כב **עד** ילך אחריה פתאום לכלות מעשה הרעה אשר הכין הכנותיה בצעדו דרך ביתה ופתאום יבא אל היכלה ואל תוכיות ביתה כשור אל טבח וכו' כמדובר במשל:

כג **ולעומת** אמרו שבביתה לא ישכנו רגליה רק פעם בחוץ יורדת ומשטנת עולה ומקטרגת אמר ולא ידע כי בנפשו הוא:

ז עוד יתכן דרך שלישי כי בא להזהיר בל נטה אשורנו אחר חכמת טעות כי היא אשה זרה לנו מפאת נפשנו הקרובה על קדושת התורה ויאמר כי יקרה בבנים נער חסר לב מעט מעט יבא בהיכליה עד כלה גרש יגרש עצמו מדת האמת ועיקריה:

ח כי מתחלה יבא בה כעובר דרך העברה בשוק משאה ומתנה ומאנה לנגוע נפשו אל פנת דעותיה הרעות רק אצל פנה ולא בפנה עצמה רק סובב בבלתי נגוע אל פנתה וגם זה דרך העברה ואח"כ קו לקו דרך ביתה יצעד פסיעה אחר פסיעה יהיה הולך ומחזיק בדרך בית פנימיות סברותיה המרים המארירים ולא העברה לבד רק יצעד כמתהלך באהלי אפדנו:

ט ועדיין יבוש מפני הרואים לאחוז צדיק דרכה בפרהסיא רק בנשף בערב יום כו':

י ויהי כי החל האדם ללכת דרך ביתה אז תחרץ רוח אשה זרה להקביל פניו לפעמו במחנה אמונותיה והענין כי הלא אין לך עבירה שלא תדבק בכח טומאה כי על כן כל העובר עבירה יוליד קטיגור מתייחס אל מקורה והנה גדולה שבגדולות העבירות היא הטעות ובכן בבוא איש דרך ביתה אז יצוא יצא כח הטומאה ההוא ולא תדבר בו כרומזת רק תעיר את רוחו כמדברת בו כאמרו העזה פניה ותאמר לו והיא שית זונה מקושטת ביפוי טענותיה והיא זונה כי תחת אישיה גויי הארץ תקח את זרים אצלה קדושים אשר בארץ המה לטמאם בתוך טומאתה והיא נצורת לב כי תבא אליו בפתיות טענות חוסר לב או היא מקושטת כזונה מבחוץ אך תוכיותה המתייחס אל הלב הבל הוא כי היא נצורת לב כעיר נצורה:

יא וזה דרכה כי לא תתחיל לך בפתח דבריה ברוע אמונותיה רק תקדים הקדמות והכנות תחלה ולאט לך הולכת ומעקשת דרכיה וזהו הומיה היא ואח"כ הולכת וסוררת כי הלא בביתה לא ישכנו רגליה והתחלותיה:

יב רק פעם בחוץ מחכמה זולתה תשמש בהקדמותיה משוללי אמונה רעה ופעם ברחובות שתביא מן המפורסמות ובכל זה תביאך באמת באמור לך דעה קנית מה חסרת כי לא ראית רעה:

יג אך בהגיע אצל כל פנה מפנותיה ורוע אמונותיה אז תארוב לך למשכך ברשתה ותשית כל מאמצי כח בל תרף ממנה וזהו והחזיקה בו שתחזיק עד בא הדבר בצד מה בלבו ואחרי כן ונשקה לו כי תדבק בו אחרי אשר הוטמאה נפשו בה ותדמה כאלו נשקה לו שהוא דבקות נפשיי פה אל פה שהוא משל הנפש כי הנפש מתיחסת אחר הפה כמה דאת אמר ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא ואחרי התדבקה בו אז העזה פניה להדיחו מתורת ה' וישים כל מעיניו בזרה ותאמר לו:

יד זבחי שלמים עלי וכו' לומר טוב לך כי תעסוק בי מבדת משה וישראל כי הלא בתורה במסכנות תאכל בה לחם שאיננה בלעדי יסורין כי זה דרכה של תורה פת במלח תאבל כו' ועל הארץ תישן אך בי אין צריך לומר שגם יהיה לך אף בשר לאכול כי אם גם להאכיל לזולת כשלמים שיש בהם לכהנים ולבעלים כן יהיו זבחיך אשר תזבח ואכלת כשלמים להאכיל וזהו יהי לך עלי ובשבילי מה שאין כן על ידי תורת ה' שהיום לעשותה ומחר ליטול שכרה אך אנכי היום שלמתי נדרי:

טו וע"כ לטוב לך לשבוע לחם יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך כי קדמתני אתה:

טז ובמקום שעל ידי עסק התורה על הארץ תישן מרבדים רבדתי ערשי וכו' כי כל מלכים ויועצי ארץ מצעות כבוד יציעו תחתיך לשמוע יפי חכמתך:

יז ולבל תאמר הלא תורתי תהנה לנפשי ובך יהנה גופי לבדו לזה אמר נפתי משכבי מר אהלים וקנמון כי ריחנים טובים הנפש נהנית מהם:

יח ואחר כך קו לקו ידיח מקרבך יראת שמים ותקנה בך קנין אמונות רעות אשר שנא ה' והוא פן תאמר בלבבך אולי ימושני אבי שבשמים יביא עלי קללה ולא ברכה על כן תקדמך לאמר לא לירא מפחד לילה של העולם הזה הדומה ללילה וטוב לך נרוה דודים עד הבקר של עה"ב ונתעלסה באהבים כי הרחוקים מאתו יתברך הם המתעלסים פה וזה אמר לכה לשון הליכה כלומר לך מתורתך אשר אתה בה ונרוה דודים כו':

יט ואחר שקוע בך סברא זו תבוא יתטך בטיט יון אמונה מאמונותיה והוא כי תאמר לך למה זה לא ייטב להולכים בתורת ה' אך אין זה רק כי אין האיש בביתו כלומר כי אין

מלא כל הארץ כבודו חלילה שהוא אחד מדעות החכמה ההיא כי רם ה' ועבים סתר לו באופן תוכל לעשות רעה כי אין משגיח חלילה ואם ירע בעיניך על האמונה הזאת כי היא מה רבו מעשיו ונפלאותיו לבני אדם בדורות ראשונים תאמר לך לפתות הלך בדרך מרחוק וסילק השגחתו מאז החריב ביתו:

כ ושמא תאמר הלא לא יבצר יכסוף אל ביתו כי פה אוה למושב לו וקל מהרה ישוב אליו כמשפט הראשון גם היא תשיב אמריה לך צרור הכסף אשר צרר מלהיות כוסף אל היות לו דירה בתחתונים לקח בידו והוא צרור וסגור לא יפתח ואם לא תשמע אליה להיות כופר בכל ותאמין כי עוד ישוב לפחות תאמר אליך כי עתה לא יבצר מהיות ידיו מסולקות מהעולם כי מעל השמים כבודו ואם יהיה שיבא ליום הכסא הוא יום המבוכה מבני אדם יבא ביתו ואז ישגיח פה באופן שלא תשית לבך ללכת בדרכיו יתברך כי עזב את הארץ כעת ואין משגיח חלילה:

כא והנה על כל הדברים האלה הלא נפלא לאמר מי פתי מאשר ראה תורת ה' תמימה ישמע אליה לדברים הרעים האלה לזה אמר הטתו ברב לקחה וכו' כי אחרי שברוב לקחה שלקחתו בתחלה והחזיקה בו לאט לו הטתו לשמוע את דבריה נמשך שאחרי הכנסו בחלק שפתיה תדיחנו גם שאין בתוכיות ענינה ממש לא יביט רק אל חלקת שפתיה וידע מדת האמת וזה אמר תדיחנו:

כב והנה תחלה רע עליו המעשה וקניני סברות הזרות אך יהיה כנדח בעל כרחו ועוד מעט וילך אחריה מדעתו וזהו הולך אחריה וזה פתאום כי לא תתננו לחשוב מחשבות לאטו אם יעשה ואם יחדל כי הלא תשתרר עליו אחרי הדבקו בה וזה גם כי יכיר כי בנפשו הוא עושה לא יחדל ידמה לשור אל טבח יבא ובהשתקעו יותר יאטם לבו מהרגיש כל כך רק כעכס שיקשקשו את האויל להזכירו כי מוסר עומד לעומתו כן ירגיש התעוררות מה כי יש דין אך לא ידמה לו כשור אל טבח יבא כי לא יעריך כי בן מות הוא:

כג ומזה עד גדר שגם בעולם הזה יוכיחנו אלוה עד יפלח חץ היסורין את כבדו ולהורות לו כי מן השמים יוכיחוהו יהיו יסוריו כרגע כמהר צפור אל פח למען יכיר כי מה' יצאו כי אין המזל מכה רק בהדרגה וכל כך ערל לבו כי כל זה איננו שוה לו כי יהיה כאיש שכור ולא ידע כי בנפשו הוא אשר טמא וממנה נמשכה רעתו ולא ישוב עד המכהו ואת ה' צבאות לא ידרוש כי טבע ביון חכמת הטבע ולא יפנה אל ההשגחה באופן כי רע ומר עזבו את תורת ה' ולידבק בצרתה כי רעתו רבה עד יבלו שפתותיו מלומר די:

פסוק כד

הנה כתובים אלה יצדקו לכל אחד מהג' דרכים אשר דרכנו בפסוקים הקודמים כאשר יראה הרואה בטיב שכלו אך נחזיק לבאר על פי הדרך השלישי למה שהוא מקביל אל נגדיות התורה אשר תדבר בכל הכתובים הבאים מקצת דרכיה ויתרוניה לעומ. **חסרונות** חכמת הזרה והוא כי אחר צוותו אותנו בל נצא מקדושה חמורה של תורה לטומאה רצוצה של חכמת טעות כי על ידה הלא כמו זר נחשבו לומדיה לפניו יתברך תחת היותם בנים לה' וכי מעט מעט תגרשם הזרה עד יפילם במהמורות בל יקומו והנה היה מקום יאמרו נא יראי ה' הנה אינו דומה ההולך לתומו לאיש נזהר כי עתה הנה הזהרתנו והודעתנו דרבי פתויה וגם כי ננסה לעבור בה לא נירא מרבבות פתוייה כי על משמרתנו נעמוד כי מוזהרים ועומדים אנו מאתך ואם חלילה תטה אשורנו אם נעבור בה הלא לא יבצר ממנו מאומה מהזהרותיך אלא לדעת לשוב עד ה' אלהינו ואל תעצרנו יד אשה עצורה לנו אשר החלה לטמאנו ולהוציאנו ממשבר בנים לה' אלהינו על כן בא שלמה ברוח קדשו כאלו התורה היא המדברת ואמר ועתה בנים כלומר עתה בהיותכם אצלי בגדר בנים כי לא באתם עד עתה אל האנחה של חכמת טעות שמעו לי להתרחק מעליה בכל אשר צויתי והקשיבו לאמרי פי ולא אל חלק שפתי זרה אשר אמרתי כי בחלק שפתיה תדיחך כי שתים הנה חלוקי דברותי מדברותיה אחד כי שלי הן אמרים ולא חלקת לשון בלי איכות שנית כי של הזרה מתייחסת אל השפתים בלבד ילבה בל עמך ומאמרי אל הפה המגיע חללו עד חלל הלב וזה אמר והקשיבו לאמרי פי מקביל אל אומרו למעלה בחלק שפתיה על הזרה:

פסוק כה

ושמא תאמר הלא כמו זר נחשב כי יראי ה' החרדים אל דברו ונקראים בנים למקום ומוזהרים מלהתפתות מאפני פתוייה תחשדם שאם יעסקו בה יתפתו עדי אובד ואדרבה יבינו ויבחינו ולאפס ותהו תחשב למו וכמה חכמי לב מבני עמנו התעסקו בדין עסק ביש ונכנסו בשלום ויצאו בשלום ומה גם הבאים אליה בבטן המלאה לה גמרא כי אז יהיה כראי מוצק לא ימוט לעולם עכ"א אל ישט כו' לומר הן אמת שלא יבצר המצא תמצא מי שירבה ולא יסיר לבו מאחרי ה' אך לא כל אדם יעצור כח לעמוד נגדה ולא יצודנו בחרמה לכן טוב טוב יזהרו רבים מעבור תחת קיר נטוי מפני פחד א' אשר יתעתד להסתכן וזה מאמר תורתנו הקדושה בהחלה לשון רבים באמרה ועתה בנים וסיימה לשון יחיד אל ישט אל דרכיה לבך לומר גם כי אהיה רבת בנים מתיחסים אלי אוחילה לכם תשמעו לי כלכם ואל אל שפתי זרה מפני פחד אחד מכם אשר אפשר יתפתה אחריה ויפול בשחת

רשתה וזהו ועתה בנים שמעו לי וכו' למען אל ישט אל דרכיה לבך של א' מכם כי מכלל מרובים לא יבצר מהכשל אחד וכל אחד יאות מורא יעלה על ראשו פן יהיה הוא הנלכד בחרם כי גם שבדעותיה המפורסמות כי רעות הנה ידעתי שאל ישט אל דרכיה הרחבים לבך ירא אני אל תתע בנתיבותיה הצרים ודחוקים הם סעיפים דקים אשר לא תדע כי מרים הם ותלכד במצודה רעה אל תדע שחרה על כן מעתה שמעה לי ואך רחוק יהיה בינך ובינה כי לא תקרב אליה. **או** יאמר אל ישט אל דכיה הם רחבי ויכוחה מקום רחב לא מוצק אמונה רעה תחתיה פן תתע ע"פ דרכך בנתיבותיה הצרים ומאררים:

פסוק כו

והנה עד כה דברתי לפי דרכך אשר תמצא לומר כי לא יוקשו בה רבים רק אחד מכלל מרובים על כן אמרתי שיזהרו מרובים מפני פחד אחד כי כל אחד יחוש על עצמו כ"ש כי אינך אלא טועה כי הלא רבים חללים הפילה כי גם רבים לוחמים בלחמה יתעתדו ליפול חללים חללים מחיי עולם כי רבים הפילה ובחטאה מתו ואל ישיאך לבך לומר אולי משוללי חכמה היו ועל כן נצחתם אך איש נבון וחכם אני ומי כמוני בישראל אני ארבה לעסוק בה ולא תסור לבבי כי הלא ועצומים היו כל הרוגיה ברוב חכמה כי הלא אין לך משתקעים בחכמת טעות כי אם רבי השכל המשתוקקים חדודיה ובוטחים בצל חכמתם בל ימוטו לכן השמר כן תמות גם אתה כאחד מהם:

פסוק כז

ולא תאמר הלא למה מנעתני מבוא בדרכיה הרחבים הבלתי נוגעים בנחלת כאמונה והלא לא בער אנכי מאיש כי הלא בראות עצמי קרוב לבא כמתעתע בנתיבותיה או לימשך ביצה"ר לפי הדרך הקודם אשיבה רגלי כי הלא דע נא אפוא כי לא תוכל כי הלא דרכי שאול ביתה כלומר הדרכים של שאול שהוא ביתה אינם כדרך מישור אשר המתהלך בה יוכל לשוב אחור אחרי החזיק איש בה אך הם דרכים יורדות מלמעלה למטה אל עמק חדרי מות והיורדים במורד מלמעלה למטה כיורד אל שאול גם אם ירחב הדרך לא יוכל איש לשוב אחור ולעלות במעלת המורד כי אם אדרבה ימעדו יום יום וירד פלאים עד שאול מטה כן הדבר הזה כי דרכיה יורדות ולא ישרות במישור וירד הדורך בם אל חקירת חדריה חדר בחדר ומן החדר תבא סופו וימות בלא עתו כי לא יוכל לשוב מהן כי ידמו ליורדות אל המות וזהו יורדות אל חדרי מות על כן אנכי מצוך פעמים שלש בספר הזה העבר עיניך ולבך ומכל משמר השמר אל תפן אל און ושמור נפשך מאד מלפול בשחת רשתה כי את הנפשות תצוד חרם:

פרק ח

פסוק א

הנה בכתוב הלז היה אפשר לומר ראה התקרבות התורה אליך כי הלא את החכמה תקרא ללומדה ממורך ותבונה להבין דבר מתוך החכמה ההיא גם היא תתן לך קולה כי תענך ופתחה לך כי א' תבקש ושתים זו תמצא אך לפי המשך הכתובים הקוזמים והמאוחרים יאמר הנה הזהרתיך מהאשה זרה תשמר היא חכמה חיצונית פן תפתך כי חלק משמן חכה ולבל ישיאך לבך לדבר ולומר הלא מכל אשר אמרת על האשה הזרה תשמר נפשי כי רעה בעיני אדומה שבשמים היא אך מדתות הנמוסיות אשר לא יבצר מהן הישרות טובות תפארת לעושן מה בצע כי גם מהן ארחק אחרי לומדי תורה ומצות ובמה אדע ומי יגיד לי כי רעות הנה בעיני ה' אחרי היותן בלתי נוגעות אל אמונה אשר לא כדת כי הלא החכמה האמתיפ היא תקרא אל אשר חכמה אתו וגם התבונה אל הנמצאת תבונה אתו תתן קולה להעירו ולעוררו עד יסר יתרונה וזיו כבודה וחסרונן של דתות הנמוסיות:

פסוק ב

והנה אשכילך ואורך איה אפוא מצבתה לקרוא ולתת קולי. **למחזיקים** בה ומתי תתיחס הקריאה אל החכמה ומאימתי גם התבונה תתן קולה והוא בראש מרומיס וכו' והנה המשיל הדבר אל דרך רחב אשר בראש מרומים ומשם יפרדו נתיבות דקים והיו תוצאותם אל עיירות גדולות ובקרב כל עיר ועיר יש הרבה פתחים אל הבתים והחדרים אשר בה. **והנמשל** כי ד' המה מדרגות לומדי תורה זו אחר זו ומה גם בימים ההם שהיתה הקבלה פה אל פה כי ראכונה היו עוסקים בתורה שבכתב היא ראש מרומים שהכל תלוי בה ואחר כן טרם יכנסו במשנה או גמרא היו לומדיסנתיבות ומדות שהתורה נדרשפ בהן כי הן הם מהלכים ונתיבות לבא אל סדר משנה כי איככה ילמוד איש ראשית סדר ישועות לא הרי השור כהרי הבור אם לא ידע משפט קלים וחמורים וההיקש ביתר משמות ובשאר מדות וביודעו הנתיבות יבא בפ אל ששה עיירות גדולות הם ששה סדרי משנה ואחרי כן יכנסו בפתחי שערים בתי החצרים והחדרים שבכל עיר ועיר מסכתא ומסכתא פרק ופרק משנה ומשנה תוספתא ובריתא להעמיק הרחיב בחדודיהם בקושיי ופירוקי ודמויי אהדדי ועיוני לישובי מתמתא ולברורי הי מהו אליבא דהלכתא והי מהו דלא כהלכתא עד הוציא משפטי ה' ישרים לאמתן וזהו הנקרא גמרא כי ממנו תצא תורת הדינין על תלם ולא מהמשנה כי על כן אמרו רז"ל התנאים מבלי עולם וגם זה היגז בימי

התנאים והקודמים להם כמאמרם ז"ל על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יודע דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוית דאביי ורבא. **ואל** החלק הא' הוא תורה שבכתב קרא ראש מרומים כי היא ראש מרומים לכל ואל הב' קרא נתיבות ללכת בהן אל המשמות ואל שיתא סדרי משנה קרא עיירות וזהו אומרו ליד שערים כד"א שופטים ושוטרים וכו' בשעריך ורבים כמוהו ואת הד' הוא הגמרא שהוא חדרי תוכיות המשמות ייחס אל הבא בפתחי שערים של העיר כי כן הוא כמדובר. **והנה** ידוע כי הבא אל כל אחד משלשת חלקים הראשונים אין חלק לו בבינה רק בחכמה לבדה אך ברביעית ימלא את החכמה ואת התבונה ונבוא אל התכת הכתובים וענינם והוא כי אין ספק כי אין התורה מעוררת את העוסקים בה לקרא להם ולתת קולה להעירם יבחינו איכותה להבחינה בהדרגה אחת רק לאיש ואיש לפי אשר תשיג ידו בה ועוד שנית כי הבא עד הג' בחינות לא תעוררנו רק חלק החכמה לבד אך הבא אל הרביעית גם התבונה תתן לו קולה ותעוררנו לאמר לו ישית לבו אל כל גדולותיה אשר יזכיר בכתובים הבאים וז"א בראש מרומים עלי דרך לומר כי הלומד תורה שבכתב לבד היא ראש מרומים לא תקראנו ותעוררנו בעצם רק כמן הצד כעומדת עלי דרך התעוררות בדרך העברה וז"א בראש מרומים תהיה עלי דרך אך לא תתיצב אצלך בקבע אך בית נתיבות כי תמשך אל ידיעת נתיבות ודרכים שהתורה נדרשת שתבא אל בית תכונתם מאז תתיצב אתך לעוררך ולא דרך העברה עלי דרך בלבד וזהו בית נתיבות נצבה:

פסוק ג

וכבואך אחרי כן אל הערים הם הסדרים אזי מהיותך ליד שעירי טרם תבא אל בית תוכיותם לא בלבד תהיה נצבת אצלך כי אם גם שלא תדמה אל נצבת בדרך רק תהיה התיצבות יותר עיקרי כאלו הוא לפי קרת שהוא הוראת קבע יותר ולא כיום עמדך בנתיבות שלא נצבה עד בואך אל בית ותוכיות הנתיבות כי עתה מהיות לי קרוב במבוא שערים תהיה היא נצבת לך. **והנה** עד שלש אלה חשר אין בם רק חלק חכמה לא תמצא רק את החכמה לבדה וזה אמר לשון יחיד נצבה ועל אלה אמר הלא חכמה תקרא אך בבואך בפתחי שערים של חדרים בעיר בכל פרטי חדרי הסדר הוא הגמרא אזי מאז תהיה כבא במבוא פתחיו לא בלבד החכמה כי אם גם שתיהן תרונה חכמה ותבונה להעירך ועל זאת אמר למעלה ותבונה תתן קולה וזו היא וי"ו של ותבונה שגם החכמה תתן קולה:

פסוק ד

ואשר תקרא ותתן קולה הוא לאמר אליכם אישים וכו' לומר אליכם הנקראים אישים חשובים העוסקים בחלקי התורה הנזכרים אקרא לנכח ובעצם כי לי אתם וכמאמרם ז"ל שאישים הם ת"ח ועל פי דרכי בקראי אליכם וקולי תבא אל בני אדם הבלתי מיוחסים לאישים רק בשיתוף שם בני אדם כפתאים וכסילים משוללי חכמה:

פסוק ה

ועל בני אדם אלה דסליק ממיהו אמר הבינו פתאים ערמה לפחות תקנו כח ערמומית מה לטוב ותפשיטו את כתונת פתיותכם אם תחזיקו בי והכסילים הם מסכלי החכמה והתורה כמבואר למעלה הבינו לב כלומר הלא לכם לב ובסכלכם החכמה לא תטעמו מאומה. **ממהות** ואיכות הלב ועריבותו וטובו אך החזיחקו בו והבינו לב ואיכותו הטוב:

פסוק ו

שמעו וכו'. אחר דברו הנוגע אל המון במ אדם שעליהם אמר וקולי אל בני אדם יבא ויאמר הנוגע אל שלומי בני ישראל העוסקים בד' חלקי התורה שעליהם אמר אליכם אישים אקרא ואמר שמעו כי נגידים וכו' והוא בשום שכל אל אומרו נגידים ומהראוי יאמר נגידות שהוא תואר אל השררה ולא נגידים שהוא תואר אל השרים וגדולים אמנם ידענו כי לא כדתות הנמוסיות המסודרות על פי חכמת אדם דת משה וישראל כי הלא הדת הנמוסית אין בתוכיות אלא מה שבפשט הוא הישרה מה משוללת קדושה ולכן לא יקדש המלאה כרסו מתלמודה כאשר יקדש המלא תורת ה' מנפש ועד בשר בעה"ז ובעה"ב כי הדבק בה כדבק בו יתברך כי הלא כל התורה כלה שמותיו של הקב"ה ואין לך פסוק שלא יצא ממנו שם קדוש והוא כח מכחותיו יתברך והם כנגידים ושרים שולטים בעולם להפליא לעשות על ידם. **ונבא** אל הביאור אמר הנה אל תופשי התורה הנקראים אישים תקרא ותאמר גם כי רבו יתרונות תורת ה' על דתות ממוסיות עד בלי די כי לא מסוגה הנה הלא אם תעמיקו בו לא יפלא מכם ממצוא חפץ ג' דברים מעצמך כאילו התורה עצמה תקראך למשמש בידך הלא הם א' כי הלא התורה יש בה תוכיות וקדושה רבה עד שמדברותיה ופסוקיה יצאו שמות קדושים עד אין קצה זולת ההישרה אשר בפשטיותה כי מזה ירא וישפוט איש ואיש כי תקנה שלמות והשארות בנפש וגם בבשר האדם מה שאין כן בזרה רק מציאות הישרה מה ב' כי הלא גם ההישרה הנמוסית למה שהיא על שפיטת שכל אנושי לא תצדק שפיטתו בכל הדברים ויקרה ירחיק דבר לפי שכלו וכשר הדבר ההוא או יקרב דבר והוא רע ומר לפי האמת כמאמר בעל העקרים בהפרש השני שהניח בין דת האמת לנמוסית אך תורת ה' אשר לה החיך האמתי לטעום

הטוב והפכו לא תשים מר למתוק ולא מתוק למר ג' כי גם בדברים אשר יצדק שכל אנושי לא ידע להשוות המדות יהיו מדה כנגד מדת כל דבר ודבר כעמן אשר שמעתי אומרים על פסוק משפטי ה' אמת צדקו יחדו והוא כי משפטי דת נמוסית כל א' לבדו לא יוכר חסרונו כאשר כתבנו בפרשת משפטים ע"ש: **והנה** שלשה יתרונות אלה אשר לדת האמת וחסרונן בזולתה הזכירן שלמה בשם התורה האומרת לתופסי התורה שמעו נגידים וכו' אחד לאחד על הא' אמר שמעו כלומר התבוננו כד"א שמענו אדוני כי ברוב התבוננות אל פנימיותה תכירו ותדעו כי נגידים אדבר כי כל דברותי נגידים ושרים רבים כי כל התורה שמותיו יתברך והם שרים וכחות רמים השולטים בעולם להפליא לעשות כנודע לאשר עמד בסוד ה' זולת על פשטיותי שהוא מפתח שפתי היוצא מפי כפשטו שהוא מישרים הם הישרות והנהגות טובות מאד מה שאין כן בנימוסיות שכל ישעם וכל חפץ תוכיותם איננו מאיכות נוסף על מפתח שפתים:

1 **שמת** כי אמת יהגה חכי לא כנימוסים המסודרים ע"י שכל אדם שלא יצדק תמיד ויקרה שיגנה הטוב וישבח המגונה לפי האמת אך התורה אמת תהגה ולא תשגה בזה כי גם שלשכל אנושי כמו זר נחשב איזה דבר מענינה הלא לה החיך האמתי לטעום ולהבחין המתוק והמר וזהו כי אמת יהגה חכי באופן שתועבת שפתי אשר אתעב ואאסור הוא רשע באמת ולא אשגה לתעב הבלתי מגונה כאשר יקרה למחברי דתות נמוסיות וזהו ותועבת וכו':

פסוק ח

ועל השלישית אמר בצדק כל אמרי פי לומר אין צריך לומר בהביט אל כל משפט ומשפט בפני עצמו כי אם גם בהוסדם יחד כלם הנה בצדק הם כל אמרי פי צדיקים אין בהם בפתל ועקש בהתיחדם הפך הנמוסית שבהתחברם תמצא בם נפתל ועקש כענין האמור על משפטי ה' אמת וכו' וזה בשני דברים א' בהיות כל משפט מקביל אל הנדון מדה כנגד מדה וגם שבהוסדם יחד יראו ישרים כלם כמדובר:

פסוק ט

ומפני שלפעמים לא תשיג שכל אדם נכחיות איזה משפט ממשפטי התורה אל הנושא להיות מדה כנגד מדה או לא יבחין וישכיל ישרותם בהתחברם יחד לזה אמר כלם וכו' לומר לא מפני זה תתן דופי הנמוסית בתורה כי אין זה לה מפאת עצמה רק באין מבין כי הלא כלם נכוחים למבין כי המבין לבדו יבין נכחיות כל משפט אל ענינו להיות מדה כנגד מדה וגם ישרותן בהוסדם לא יפלא רק מאשר דעה לא קנה כי באמת ישרים המה למוצאי דעת:

ו **או** יאמר במה שידענו כי צירוף אותיות התורה הן שמותיו יתברך והנה אם היו אותיות בלי קיבוץ תיבות או גם כי יהיו קבוץ תיבות בלי התקשרות תיבה עם תיבה או גם שיתקשרו ויהיה בהם הבנה מה לא יפלא כל כך אך שיהיה להם הבנה הישרה עצמית בפשט מאמריה משפטים ומצות ישרים בעלי איכות ואושר רב עם היות שצירוף האותיות וסמיכותם הם שמותיו יתברך הנה זה יורה כי אין קצה לגדולת חכמת מחברה מעלה מעלה מהשערה אנושית וזה מאמר התורה פקח עיניך וראה גדולת קדושת חכמתי הרמתה ושמעו אלי ולא אל הנימוסית כי הלא נגידים אדבר בדברי תורתי הן שמותיו יתברך בצרוף אותיותי ועל כל זה ומפתח שפתי הם התיבות שאני פותחת בשפתים אינם קבוץ אותיות בלי איכות וענין בפשטיותם בלתי אם סמיכות אותיות על פי צירוף שמותיו יתברך לבד כי הלא גם מפתח שפתי זולת מציאות הבנה הם מישרים והישרות טובות ואין צורך סמיכות האותיות על פי הסוד מעכב אל הבנת ההישרה הפשטית:

ז **וזה** לך האות כי אמת יהגה חכי וכו' כי עם שאמיתת ועיקר הענין הוא מה שיהגה חכי הוא הסוד הפנימי הנמשל לחיך הפנימי לפה אף על פי כן לא ימצא בכל אשר תעבתי לך דבר בלתי ראוי לתעבו שיעלה על ריחך לומר אולי צורך סמיכות האותיות לפי סודן הזקיקו להיות הבנת הפשט הרחקת דבר בלתי מתועב כי הלא ותועבת שפתי היא לפי הפשט החיצוני הנמשל לשפתים הוא רשע באמת:

ח **ואולי** תאמר למה אמרת ומפתח שפתי מישרים והלא על פי תורה שבעל פה אשר היא פירוש האמתי לתורה שבכתב נראה כמה תיבות ואותיות התורה בלתי מסודרות בעצם אלא שלא נביט אל סדורם להכרח רמז הקבלה כי אתה דע לך כי בצדק וכו' אין בהם בכל אמרי פי שבכתב ושבעל פה נפתל ועקש:

ט **ושמא** תאמר הלא גם אליבא דהלכתא ימצא יתור או העדר סדר כענין גם לב"ה וחמור דבור לרבי יהודה ושה דאבידה לד"ה אל תאמר הדבר הזה כי אין זה מפאת התורה רק באין מבין כי גם כי האנשים ההם שלמים הם עד אין קצה מעלת התורה גדולה מהם ולא אלהים המה שלא יבצר מהם דבר כי אשר כלם נכוחים הוא למבין רשרים למוצאי דעת עליון דרך מציאה ולא דרך טבע אנושי:

י **או** יאמר על דרך זה שמעו כו' פן תאמר בלבבך למה הרגזתני להעלות אותי ולסלקני מהדתות הממוסיות והלא כל דבריהם מתקבלים אצל השכל אך בתורת ה' תמימה יתחמץ לבבי בראותי אשר תתעב לבישת שעטרז ואכילת בשר בחלב ואכילת חזיר ודומיהם בלי טעם על כן אמר שמעו וכו' לומר שמעו ואל תחדלו כי הלא אין עיקר תורה

הנגלה כי הני. **נגידים** הוא מה שאדבר בעצם וראשונה הוא הסוד שמותיו של הקבי"ה ומפתח שפתי שהוא הפשט שהוא פתיחת השפתים בלבד ולא עיקר דבורי הוא מישרים כלומר נכוחים וישרים נכח הסוד הפנימי ומקביל אליו ולכן אל תתמה על החפץ וגם שאינו מתוק לחכך אשר תעבתי לך הוא מתוק לחכו יתברך היודע אמתת כל דבר וזהו כי אמת יהגה חכי ולכן סמוך אדידי ודע כי תועבת שפתי אשר תעבתי לך הוא רשע באמת ולא על חנם תעבתיו:

ח **ואל** ישיאך לבך לומר אולי אין האזהרות האלה מצד עצמן רק שלפי צורך סמיכות האותיות זו לזו על פי הסוד ושמותיו יתברך הובן מסמיכותן ענין אזהרה זו לא שהבנתם הוא עיקר ויש בו יחס סודו רק שנזדמנו לפי צורך הסוד תיבות שמשמען כך לא שהמעשה מקביל אל הסוד באיכותו כי חלילה לך להאמין כדבר הזה שהלא אם היה הדבר כן בטלו חלילה וחס י"ג מדות שהתורה נדרשת ודרשת חסרות ויתרות ודקדוקים דקים על כל קוץ וקוץ אשר כל גופי תורה שבעל פה תלויין בהן באמרך שהיתרות וחסרות והדקדוקים והכלל ופרט והבנין אב והג"ש והנדרש באם אינו ענין הכל היה ענין למען לא יחטיא דרך הסוד וזה אין לו שחר כי הלא מצינו שצודק בעצם כל תורה שבעל פה עם כל דקדוקי תורה שבכתב אל השערה ולא יחטיא על כן תוכרח להודות ולאמת שאין לומר אין בפשט אלא מה שבסוד ובהזדמן נמצאת הבנה זו בהם שאם כן איך יצדקו בדקדוקיה כל תלי תלים של הלכות תורה שבע"פ וז"א בצדק אשר יחדו כל אמרי פי שבכתב ושבעל פה אין בהם נפתל ועקש:

ט **ואין** אות חסרה או יתרה או עקוש רק כלם נכוחים למבין מזה תשפוט שגם וישרים הם למוצאי דעת עליון כמד"א ודעת אלהים תמצא הוא הסוד שמקבילים וישרים ונכח הסוד המה ולא שאין בהם רק סמיכות אותיות שמשמען כך וישולל יחס עם סודה:

פסוק י

קחו מוסרי וכו'. ראוי לשום לב מי לא ידע כי התורה טובה מחרוץ ומפנינים ועוד שאחר כך אומר שכל חפצים לא ישוו בה ואיך בראשו שם לה שווי שלא העלה יתרונה רק על חרוץ ופנינים אך יאמר הלא צויתני אדבק בתורת בה' ולא בתורות הנמוסיות. **הנה** תחת שלש אפשר יתרחק המתרחק מעסוק בתורת ה' א' כי הדבק בדרכיה ועניני מצותיה המביאות אותו לחיי עוה"ב הלא לא ימושו ממנו יסורין כי דרך חיים תוכחות מוסר ומה גם העוסק בתורת ה' כי פי שנים יבאו לו כי הלא עוה"ב ותורה הן ב' דברים הבלתי באים זולתי על ידי יסורין. **שנית** כי התורה למה שהיא אלהית תפקח לב בני האדם להשכיל בכל דקות יותר מכל דת נמוסית הבלתי מעמקת מעגלותיה עד גדר אמרם ז"ל על פסוק

אני חכמה שכנתי ערמה מכאן שאין ללמד את הבת תורה שנכנס בה ערמומית ומה גם למה שהתורה יודעת מאד מזמות בני האדם ותחבולותיו הלא תפרש אותם לנו למען נחדל מהם ומזה ימשך כי אשר לא ידעם יפקחו עיניו ויעשה אותם ויחטא ואשם כענין מאמר ריב"ז על קנה מאזנים החלול וטומן משקליתיו במלח אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר על כן היה מקום יאמר איש כי טוב לגבר כי יעסוק בטוב מדות נמוסיות ללכת בהם הבלתי יורדים אל מעמקי התנכלות בני האדם ודקות תחבולותיו רק ילמדונו הנהגה אנושית ישרה מעסוק בדת האמת המחפשת עד קצה פנימיות כליות ולב פן רוע יצרנו יאחוז במדות אשר תזהירנו נרחק מהם ולא נאחוז במוסר ההרחק ממנה. **שלישית** כי הלא זאת התורה האלהית מתשת כחו של אדם כנודע כי ע"כ נקראת תושיה מה שאין כן בדתות זולתה כאשר כתבנו טעם לשבח הדבר על פסוק נצור תושיה ומזמה לכן על שלש אלה אמר קחו מוסרי וכו' כי התורה אמריה תאמר אל נא בני תמנע תחת שלש אלה מהדבק בי כי הלא על דבר המוסר טוב לך יסורין בהחזיקך בי מאלפי זהב וכסף בדתות זולתי כי אני יסרתי חזקתי זרועותיך כי בם יזכה איש לחיי העולם הבא וזהו קחו מוסרי והחזיקו בו ואל כסף בהתהלכך בדרכי דתות הנמוסיות. **או** ואל כסף כלומר גם שיהיו היסורין חסרון כסף הקשים מכל מיני יסורין כנודע במאמרי רז"ל שהיא מיתה תמידית. **וכן** אמרו בשברי לכם מטה לחם זו קשה מכולס וזה טוב לך כי תלך בדרכי אך אם גם תעסוק לקנות דעת התורה כי בתורה תהיה עמל כי אז יכפלו יסוריך כאשר כתבנו הלא טוב לך מחרוץ נבחר אלו יצויר שהיית מוצאו כי תרחק ממנה וזהו ודעת מחרוץ נבחר:

פסוק יא

והטעם כי טובה חכמה וכו' והוא כי התורה שתים הנה בחינותיה א' מציאות חכמה שנית איכות קדושתה ואמר כי הלא במה שהיא חכמה בלבד טובה חכמה מפנינים כי אין למעלה הימנה ומה גם במה שהיא תורת ה' קדושה עד אין קצה כי הלא כל חפציך לא ישוו בה והוא כי הלא חפצי בני אדם רבים מספור יש יהי חפצו כסף וזהב ויש שררה ויש מלוכה וההיקש באלה אמר כי כלם אפס ותהו בערך התורה וזהו וכל חפצים אשר יהיו חפצי בני אדם לא ישוו בה שלא יהיה להם ערך שווי נגדה וזהו וכל חפצים לא ישוו בה וזה אומרו בה כלומר מפאת איכותה המיוחד לה לבדה כי קדושתם רמה גבוה מעל גבוה עד ה' אלהינו כנודע וא"כ מי זה האיש יקוץ בתוכחת העה"ז ולא יביט אל הטוב הצפון לו ע"י התורה לע"ה:

פסוק יב

ולעומת הדבר הב' אמר אני חכמה שכנתי ערמה לומר הן אמת כי אני מפאת היותי חכמה ביותר שכנתי ערמה במקום שאשכון שם ערמה כי חכמת התורה תפקח ותקנה ערמומית וגם דעת מזמות כלומר כל מזמות אשר תהיינה במציאות באדם הלא ידיעתם מצויה אצלי ועל כן אצטרך להזהירם על כל א' מהנה:

פסוק יג

על כל זה לא אירא פן יקרני כמורא ריב"ז אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר כי הלא יראת ה' שנאת רע הי' ולא אירא כי בי ירבו מתנכלים להרע כי אגלה את נבלותם לעיניהם כי הלא יראת ה' אשר היא התחלת החכמה כמאמרו למעלה ראשית חכמה יראת ה' היא שנאת רע ובאיש כזה אני דובר בספר הלז ולא בלבד מציאות הרע כי אם גם כל מדה מגונה כי הלא גאה וגאון ומציאות דרך רע וכ"ש מי שיש לו כי תהפוכות שמהפך המוסר ללמוד ערמומית להרע כי אותו שנאתי ולא אחוש אם יכשל כי פושעים יכשלו בם אך איני דובר כי אם בצדיקים ילכו בם:

פסוק יד

ועל הג' והיא כי אני מתשת כח העוסק בי אין פחד כי הלא לי עצה וכו' לומר הן אמת כי עצה שבהתיעץ האדם בהתבודדו בי בעיונו לדעת איזה הדרך יפנה ויבחר מחלקי הבחינות הנה אז לו בי תושיה שיותש כח המעיין אך אין זה לו רק טרם יבין שמועה אמנם כשאני משפיע בו יבא עד תכונת הבין שמועה לאמתה אז היא לי גבורה כי אז ישיש כגבור ותושיה נדחה ממני:

י **או** יאמר קחו מוסרי וכו' קחו מוסרי והדרכותי קיחה נתפסת הוא חלק המעשי ואל כסף כלומר ובוזו כסף בערכן ודעת שהוא חלק העיוני מחרוץ נבחר והכונה ללמדנו כי למוד גדול ואם המעשה טוב מכסף כלמוד נבחר מחרוץ באופן תדבק יותר בלמוד:

יא **ונתן** טעם ואמר כי טובה חכמה מפנינים כי כאשר בכלל כנינים יש כסף וזהב ועושר וגם בהם ספיריות הארה כאור נר כמעט כן בכלל הגמרא יש מעשה וגם בו הארה להאיר לאדם להביאו לידי טוב המעשה ולא בלבד להולך בחשך ההעדר בל יקרנו כר' עקיבא במת מצוה כמדובר למעלה כי אם גם לאשר באור הידיעה תאיר לו יותר בתיקון המעשה וז"א מפנינים כי הלא אין בפנינים די האיר באור רק לאשר בחשך כמז"ל בתיבת נח עד אשר לא פתח חלון התבה שמרגלית היתה מאירה להם אך התורה טובה מפנינים כי גם להולך באור ידיעת המעשה ולא יסכלנה גם שם תאיר לו ביפויי ודקדוקי מצות

בעצם עוד שנית כי מצות ת"ת עצמה גדולה מכל עסק מצוה זולתה וזהו וכל חפצים וכו' וארז"ל ואפי' חפצי שמים כי על כן לא נאמר חפציך:

י **או** יאמר מה שאצטרך ליעץ אתכם הוא תקחו מוסרי הוא חלק המעשי והדרכותיו ואל כסף כלומר גם שיחסר לכם גם כסף ע"י מוסרי כענין ובכל מאדך שהוא בכל ממונך שיבוז כסף לעשות רצון קונו מה שאין כן במוסרי דתות הנמוסיות אך בענין עסק בחלק עיון התורה שלא תמירנה בחכמה זולתה איני צריך לגלות אזנך אם בעל שכל אתה כי הלא ודעת מחרוץ נבחר והוא כי כאשר החרוץ הנבחר מז' מיני זהבים שארז"ל שהוא זהב סגור כי כל הזהבים נסגרים מפניו כן כל החכמות יסגרו ויבושו בפני חכמת התורה ולכן מאליך תדע לך יתרונה הבב"ת ולא בלבד כחרוץ נבחר רק טוב מחרוץ הנבחר כי במיני הזהבים אין יתרון רק בפחות ויתר אך כלם זהבים המה אך יתרון דעת התורה על יתר חכמות משולל ההדרגה:

יא **ואל** תאמר הלא אם אפס כסף כמשפט לתופסי התורה הלא יצר לי מאד בעה"ז ובעה"ב שכמה מצות יעשה האדם לולא חסרון כיס מעכבו כי הנה אל הנוגע בעולם הזה טובה חכמה מפנינים כי כלא בעלי הפנינים עשירים מבעל כסף וחרוץ אך אם לא יוציאם הדרך פנינים שאין קונה אם לא בהזדמן שר וגדול ולא ינתנו על ככר לחם וכסף אין לו ימות ברעב אך החכמה טובה מהם כי בעליה עשיר מבעל כסף וזהב ופנינים שמבלי יוציאנה ונכות זכותו יאכל פירותיה והקרן קיים לו ועל העדרו ממצות אשר יעשה האדם על ידי ממון והיה טוב לו נעולם הבא דע כי כל חפצים ואפילו חפצי שמים הם מצות לא ישוו בה כי ת"ת כנגד כולם:

י **או** יאמר ענין עצת רבי יוסי בן קסמא והוא קחו מוסרי אשר הוריתי אתכם באמרו שמעו כי נגידים אדבר וכו' בצדק כל אמרי פי וכו' גם אם יחסר לכם כסף על ידי למוד התורה אשר צויתי ואחר כך לא תאמרו הנה למדתי חכמתה עתה אלכה לי אל מקום העדרה ואלמדה להם ויעשירוני כי הלא ודעת מחרוץ הוא נבחר כי תבחר בדעת ולמוד יותר לעצמך מאלפי זהב וכסף ולא תגלה רק למקום תורה שתהיה לומד וקונה דעת תמיד:

יא **ושמא** תאמר הלא במקום העדרה יחשיבוה יותר ואזכה שעל ידי תתכבד התורה מה שאין כן במקום רבויה כי אדרבה טובה חכמה מפנינים כי לא כפנינים היא שחשיבותן מחמת מיעוטן כי אדרבה במקום רבויה תגדל חשיבותה ומה שיחסתי אותה לטובה מפנינים הוא בערך בחינה זו כאמור אך לא בערך שווי כי הלא זאת התורה כל חפצים לא ישוו בה:

י **או** יאמר קחו מוסרי של הדרכות מעשה מגותי ואל כסף ודעת התורה קחו מחרוץ נבחר:

יא **ולא** שאעריכם למה שהיא טוב מחרוץ הם הפנינים כי הלא טובה חכמה מפנינים והוא כי הלא נודע כי הפנינים לא אחד בהם בלתי בעלת סגולה יש טובה להעמיד העובר ויש להחזיק האדם וההיקש בזה אמר ראה נא מעלת התורה כי הלא טובה היא מהן כי הלא כל סגולות הפנינים כלם ימצאו בה כי על ידה ישיג היודע סתריה תועלת כל סגולה וסגולה של כל אחד מהנה וזהו מפנינים הכולל כלם ואף על פי כן אין עיקר התורה למצוא חפצים כענין הפנינים כי הלא כל חפצי לא ישוו בערך עצמותה ואיכותה שידבק בה העוסק בה באמת:

יד **לי** עצה ותושיה וכו'. זולת הכתוב למעלה יאמר כי התורה אומרת ראו נא בחוש היקרה להולכים בתורות חיצוניות או נמוסיות כהולכים בתורת ה' שאנצח מלחמתם בהחזיקם בי והוא כי שתים הנה בחינות התורה א' עסק החכמה הנלמדת מהרב ב' כאשר יבינו בה דבר מתוך דבר וכל אחד מבחינותיה תדבר אל בני ישראל מתחלת החכמה ואומרת לי עצה וכו' לומר בשבילי שאתם עוסקים בי הוא יתברך נותן לכם עצה כי תצא למלחמה וכו' שמיעץ אתכם תצאו באחדות שהוא באמרי תצא לשון יחיד ועל ידי עצתי זאת עם עסק התורה אל תיראו ואל תחפזו וכו' כי ה' אלהיכם ההולך לפניכם וכו' ואין זה רק עם זכות עסקיכם בי אמנם ותושיה כי גם שה' יתננו בידך הוא שיכניע את השר אך האנשים תהרגו בידכם ולא יבצר מכם לאות ותשות כח וזהו ותושיה עונה הבינה אחריה ואומרת אני בינה לי גבורה לומר כשאני בינה מצויה אתכם שתעסקו בבינת התורה לא תהיה לכם תושיה כי אני אעשה הכל גם עם השר גם עם אנשיו כי לי הגבורה כלה ועד ממהר בישכר עם דבורה כי המה היו יודעי בינה לעתים ומגן לא יראה ורמח ותורתם היתה עושה כל המלחמה והם יושבי על דרך שיחו משיחים בתורת ה':

או יאמר לי עצה שאומר הוא יתברך בשבילי היא עצה שאתה מתיעץ בעיון לדעת איזו אמתת ההלכה ונמשך לך בשבילי מזה תושיה שנתש כחך אל תחוש כי אינך בהשיגך הבינה בעיון כמשיג ענין גשמי כי הלא אני בינה כי את עצמי אתה משיג כי אני וחכמתי אחד ותשות כחך לי היא גבורה כי על ידה נוסף בי כח כביכול כד"א ואנכי מלאתי כח את רוח ה' כנודע ליודעים חן הפך מה שעל ידי ביטול עסק התורה נאמר צור ילדך תשי חל לה ומזה תבין אשר תעלה גם אתה:

פסוק טו

בי מלכים וכו'. עוד תשוב תאמר התורה האמיתית הביטו וראו מעלת הדבקים בי אשר איננה כנצמדים בילדי נכרים כי הלא בי מלכים ימלוכו וכו' מה שאין כן לחכמי ילדי נכרים ולבל יאמר איש איה מלכות ר' חנינא בן דוסא שלא השיגה ידו כי אם קב חרובין אך הוא ענין מאמר ס' הזוהר על פסוק מי לא יראך מלך הגוים וכו' כי בכל חכמי וכו' מאין כמוך שהקשו וכי בחכמי ישראל יש כמוהו ותירצו כי הן זאת מעלת חכמי תורת ה' שיעשו כמעשיו ית' ושולטים ומולכים מלכות שלמה בעולם מי מחכמי הגוים יעמיד שמש כיהושע או ישתיק תנועת שמים וארץ כמשה או ימטיר בבקר לא עבות לולא צדיק מושל ביראת אלהים כי כל העולם ומערכותיו נתונים נתונים המה לו כנודע ואיה אפוא מלך גדול הימנו ישתרר בעולם גם השתרר כמוהו האם היה בהבלי הגוים יעשה כמעשים האלה וזהו כי בכל חכמי הגוים מאין כמוך אך בישראל ישנם וזה אחשוב אמר שלמה ברוח קדשו כי התורה אומרת בי מלכים מאן מלכי רבנן ימלוכו וישתררו מלכות שלמה בעולם מה שאין כן חכמי ילדי נכרים כמדובר ושמא תאמר הלא אין זה רק לרשומים כמשה ויהושע ודומיהם המתיחסים למלכים גדולים בתורה אך לא יהיה כן בכל דור הנני מודיעך כי הלא לא כן הדבר כי גם לבאים אחרי כן לא תבצר מהם בחינת מלוכה ושליטה בעולם כי הלא ורוזנים הבלתי באים בגדר מלכים כנזכר הלא יחוקקו צדק והוא מז"ל לאל גומר עלי שקטנה שהגיעה לשלש שנים ויום אחד שעוד אין בתוליה חוזרים וביאתה ביאה והבא עליה נהרג על ידה אם ערוה היא שאם אחר כך עיברו בית דין את השנה תשתנה ברייתה ויחזרו בתוליה ואין ביאתה ביאה והבא עליה פטור עד חדש ימים כי הוא יתברך גומר על ידי הז' המעותדים לעבר את השנה ומסכים עמהם והנה ידענו כי כאשר היו מעברים את השנה היו כותבין ומשמיעים בכל המקומות כמ"ש בגמרא שהיה רשב"ג עושה ואם אחר מלאת ג' שנים ויום אחד לקטנה יום או יומים היו מעברין וכותבים וקטנה תחשב והלא כבר נעשית ביאתה ביאה ואם כן ימצאו מכתבי עמל חלילה הפך הדין לדון אותה לבלתי בת ביאה אך מה יעשה הוא יתברך עושה שהרוזנים ההם גם שאינן מגדר המלכים בעצם שיחוקקו צדק כי יסכים עמהם במה שכתבו וישמיעו ויחזרו בתוליה באופן שיחוקקו צדק ולא הפך הצדק ומאין זכו אלה לשגות הוא יתברך טבע הדבר אם לא בהדבקם בי׃

פסוק טז

וגם אחרי אלה בי שרים ישורו שררה מה כענין ר' חנינא בן דוסא וכיוצא בו רבים תנאים ואמוראים ישתנו הטבעים לעשות רצונם כמפורסם בספר הזוהר ובגמרא ובמדרשי

רבותינו ז"ל וגם שבדורות אחרי כן לא יהיה להם כן הנה גם לא יבצר מעין אלה כי הלא גם אחרי כן ונדיבים כל שופטי ארץ שעל ידי התורה יש כח לשופטי ארץ הם דייני א"י הנקרא במקרא ארץ סתם כד"א הנותן מטר על פני ארץ או למוסמכים על ידם מפקירין ומענישין ולא יחשבו לגוזלים רק לנדיבים כי יש לאל ידם בסמיכתם שהפקר בית דין הפקר וזו כחם מהתורה המגדילתם:

טו **או** שעור הענין בי מלכם כלומר בי הם מלכים בעולם הזה בשדד מזלות ושנות טבעים כי צדיק מושל יראת אלהים ועוד ימליכו בעולם הבא שלא ינוכה זכותם בשדדר המערכות ושנותם הטבעים ולא עוד אלא שיכתב להם לזכות וזהו ורוזנים יחוקקו צדק והוא כענין מז"ל על פסוק ויצבט לה קלי כי מראשונה היה אדרי עושה מצוה נביא מכתיבה עכשיו מי כותב חניהו ומלך משיחנו והקב"ה חותם על ידם ויתכן יקרא לאליהו ולמלך משיחנו רוזנים שיחוקקו עמם המלכים הנזכרים בפרץ עד שנות הטבעים ושדד המזלות לצדק וזכות:

טז **ואשר** לא תגיע גדולתם לגדר מלכות כדורות הנמשכים לא יעדרו מהיותם בגדר שרים בעולם הזה ועוד ישורו בעולם הבא וזהו בי שרים ישורו על הדרך הנזכר ואשר אינם ראשי הדורות גם מהם לא יבצר להיות נדיבים שופטי ארץ להיות הפקר ב"ד הפקר ולא יחשבו לעושקים רק לנדיבים כי הוא לגדור גדרה של תורה וזה אמר בי שרים כו' ונדיבים כו':

טז **או** יאמר על מלכי בית דוד והשתלשלותם והוא כי זולת מה שדרך כלל מלך ישראל המתנהג על פי התורה עוד ימלוך ויאריך ימים על ממלכתו ולא תקפחנו שררתו הלא ביחוד נאמר לדוד מפרי בטנך אשית לכסא לך אם ישמרו בניך בריתי וכו' שהיא זאת התורה גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך וזהו בי מלכים ימלוכו גם בניהם עדי עד שהם מלכים רבים ואם יגרום העון ותפסק המלוכה לא יבצר מחוקק בא"י הם הנשיאים וראשי גליות בבבל ועל הנשיאים אמר ורוזנים יחוקקו צדק:

טז **ועל** ראשי גליות שבבל הם שבט מיהודה אמר בי שרים ישורו שהוא שררת שבט ועל ידם בנטילת רשות מריש גלותא נעשים נדיבים כל שופטי ארץ בנכסי הזולת להפקיע ולהפקיר לפי ראות עיניהם וטעותם אינו וזוזר וכל כח זה לבית דוד על ידי התורה כאמור:

פסוק יז

אני וכו'. כהתם התורה לומר כי בה מלכים ימלוכו וכו' ראתה והנה פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר איה אפוא מלכותם ושררתם ורובם מזי רעב נודדים ללחם איה ומי לנו ממלכי רבנן כהלל ורבי חנינא בן דוסא ודומיהם כי הלחם אזל מכליהם ויצא עתק

מפי איש לומר אין זה כי אם שהתורה לא תאהב את מאהביה הפך הזרה כי הלא שמנו עשתו ויעשירו אשר בילדי נכרים יספיקו ובחכמת טעות וגם נבנו עושי רשעה הדבקים בכח טומאת הזרה עכ"א חלילה לך להאמין בשוא נתעה כי נהפוך הוא ואדרבה אני אהבי אהב כי זאת היא מדתי לבדי כי הלא כח טומאת חכמת הזרה עם שתראך חבה ותשים נגד עיניך הוראת הנאות וטובות עד תאהבנה בקרבה תשים ארבה כי כל ישעה וכל חפץ לגודד נפשך כמדובר למעלה באופן כי תחת אהבתך תשנאך אך לא כן אנכי עמך כי אני אהבי אהב אם דל ואם עשיר והראיה כי הלא ומשחרי ימצאונני אף אשר דחיקא להם שעתא כענין רבה ורב חסדא כ"א מצלי ואתי מיטרא וא' עשיר מופלג וא' רש אין כל ולא אחת ולא שתים ימצא להם כי אם בכל קראם אליו. **וז"א** ימצאנני בב' נונין כי קרוב ה' למשחרי תורה לשמוע בקולם מה שאין כן למשחרי זרה כי בעת צרתם לא יועילו למו:

פסוק יח

והלא תאמר ואיה אכילת פירות בעולם הזה כי בשמאלה עושר וכבוד אל תתמה על החפץ כי דע אפוא כי עושר וכבוד הראוי לקבל בעולם הזה הוא אתי בעולם הבא ואינו דומה לעושר העולם הזה כי בהמירי אותו לעושר העולם הבא הוא הון עתק וגם נוסף עמו גם כן מתנת חנם בתורת צדקה וזהו הון עתק וצדקה:

פסוק יט

וזה בין מפירות וצדקה שאתן להם הון פה מתורתם בין פירות מה שזרעו ולימדו תורה לזולת שגם יאכלו פרי תבואת זריעתם באופן כי טוב פריי שאוכלים שם המחזיקים בי מחרוץ ומפז אשר היו אוכלים בעולם הזה וגם תבואתי הוא מה שיזרע תורה המלמד בלמד גם מזה הנה יש למלמד פרי תבואת התורה אשר זרע בעה"ז וזהו ותבואתי שאתן להם שם טוב מכסף נבחר:

פסוק כ

ושמא תאמר א"כ אפוא למה יש צדיקים שטוב להם בעה"ז ז"א בארח צדקה אהלך כלומר הן אמת כי כשאני מוצאת ארח רחב בלי מקום צר ועיכוב לעשות עמו צדקה ולהיטיב לו גם פה אהלך באורח ההוא ואעשירנו אך אם יש נתיבות צרים ובחינות המצרים להם מלקבל טוב מפאת איזה עון אשר אתי אז אני עושה משפט עמו ואיסרהו ואמנע טוב ממנו פה בפורת צדקה וזהו בתוך נתיבות משפט:

פסוק כא

ואל ישיאך יצרך שתקצר ידי מלתת טובה בשני העולמות כי חלילה לאל כי יד ה' לא תקצר וזהו להנחיל אוהבי יש כלומר יש לי מה להנחיל אך מה שלא אאכילם פירותיהם פה הוא כדי שאוצרותיהם של העה"ב אמלא בעצם בהצטרפות קרן ופירות שם יחד: **או** שיעור הכתוב להנחיל אוהבי יש כלומר מה שנקרא יש ולא יוציאו פירות תורתם בטובות העה"ז הנקרא הבל ולא יש וטוב להם אמיר הבל ביש וגם ואוצרותיהם אמלא בהצטרפות הפירות עם הקרן וזהו להנחיל אוהבי יש כו':

פסוק כב

אחרי מאמר תורתנו הקדושה כי בה ירבו טובותינו ואוצרותינו ימלא אמרה אל יפלא בעיניך כי הלא מאז הצילני הוא יתברך הנה היה על פי מדת הרחמים פשוטים והוא כי הלא ידענו מרז"ל כי טרם נברא העולם עלה במחשבה להבראות במדת הדין וראה הוא ית' כי לא היה מתקיים ושיתף בו מדת רחמים ועל כן נאמר בתחלה בראשית ברא אלהים ואח"כ ביום עשות ה' אלהים נמצא כי קדם מפעליו ית' לא עלה על רצונו רק דין אומרת התורה ראה כמה הרחמים נאותים אל הדבקים בי כי הלח ה' שהוא מדה"ר לבדה בלי שיתוף דין קנני מה שאין כן כשקנה שמים וארץ ואין צריך לומר בזמן מפעליו שכבר שיתף דין לפעול עולם כי אם ראשית דרכו אשר היה קדם מפעליו בעת היתה המחשבה להיות הבריאה מפעולת אלהים לבד מאז קנני שם הרחמים לבדו כנודע כי אלפים שנה קדמה לעולם ומה גם לרז"ל האומרים שהתורה קדמה לכסא הכבוד וזהו מאז כד"א נכון כסאך מאז:

או יאמר הלא אמרתי אליכם בי מלכים ימלוכו שתלמידי חכמים ימלכו בעולם וישדדו המערכות כמפורש אל יפלא בעיניכם כי הלא ה' קנני וכו' והוא כי הנה ארז"ל כי ז' דברים קדמו לעולם תורה וכסא הכבוד וישראל ובהמ"ק תשובה ושמו של משיח כמפורש אצלנו יפה בב"ר גם אמרו שם כי התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר קדם מפעליו מאז קדם לב"ה שנאמר בו נכון כסאך מאז. **והנה** יודע כל שער יודעי דת ודין כי מבלי כסא הכבוד לא היה מבוא אל הברא עולם גשמי מתכלית הרוחניות אך נשתלשלה ההויה ע"י כסה"כ כנודע גם ידענו כי האציל רוחניות הוא דרכו ית' מתייחס אליו מה שאין כן לפעול פעולה גשמית איני רק על ידי השתלשלות כמדובר והוא יתברך טרם יברא עולם גשמי האציל רוחניות מאתו ית' הוא את כסא כבודו וזה מתיחס אל דרכו ית' ואח"כ לברוא מה שהוא גשמי חוץ מדרכו הוצרך השתלשלות. **כנודע** ונבא אל הענין כי הנה אמריה תאמר התורה הקדושה הביטו וראו גם שתראוני אצלכם שחרחורת מלובשת

התגשמות מה אל אקל בעיניכם כי הנה אין ערכי גבוה מעל גבוה הוא עד אין חקר כי הלא גם שהוא יתברך האציל כסא הכבוד להיות על ידה הכנת השתלשלות הבריאה אין צריך לומר שלא נבראתי ע"י כסא הכבוד כי אם שאדרבה אני קדמתי אליה וז"א ה' קנני ראשית לא בראשית בריאת פעולת עולם הגשמי הבלתי מתיחס אל דרכו יתברך לברוא גשמיות רק ראשית דרכו כלומר ראשית מה שהוא אצילות רוחני אשר הוא דרכו ביחוד קנני כי הלא היה קדם מפעליו אשר היו מאז הם הז' דברים שפעל קודם לעולם שבכללם כסא הכבוד שעליה נאמר נכון כסאך מאז והיה ראשית מה שהוא דרכו להאציל רוחניות כי בי החל השם הגדול הזה להאציל ובכסא הכבוד כלה שגם היא דרכו כי אצילות רוחני נמרץ היא כנודע:

פסוק כג

ואח"כ שמתני הוא יתברך נסיכה ומשחררת בעולמות כלם הלא המה ד' עולם הנשמות שתחת כסא הכבוד ועולם המלאכים שלמטה ממנו ועולם הגלגלים והשפל וזהו מעולם נסכתי ולא מהשלישי לבד רק מראש מקדמי ארץ שהוא מאותו ראש לאותן אשר המה קדמי ארץ הוא עולם הנשמות שהוא כראש מעולם המלאכים ומעולם הגלגלים שהם קדמי ארץ הוא עולם השפל ששניהם קדמו לו מלמעלה למטה כי אין ספק כי עולם הנשמות הוא בערך השנים שלמטה ממנו כערך הראש אצל גוף האדם ואם כן אפוא לא יפלא בעיניך אשר דברתי כי בי מלכים ימלוכו לשדד מערכות כי הלא נסכתי על כולם כמדובר: **עוד** יתכן מעולם וכו' לומר אל יקשה בעיניך לומר אם את היית ראשית דרכו והשפעתו ובלעדיך אין קיום לעולמות איך נתקיים העולם כמה דורות קודם מ"ת כי הלא דע כי מעולם נסכתי מאתו ית' כנסיך ושר להנהיג עולם ולקיימו ולא בלבד מאז נתנני בעולם רק מראש מקדמי ארץ הם כל דורות שמבראשית עד מתן תורה שהן קדמי ארץ כי מאז הייתי נסיכה ומקיימת אותו בזכות היותי עתידה להנתן דת לישראל:

כב **והנה** בשום שכל והבין אל הפסוקים שאחר אלה והערות אשר יפול לב אדם עליהם בוא נבוא אל דרך ישרה שיבור לו המעיין כוללת מראש ועד סוף והוא כי הלא בכלל אמרו קדם מפעליו מאז הלא הוא שבאין תהומות חוללה ולא עוד אלא שחוזר ואומר בטרם הרים וכו' וישלש ויאמר עד לא עשה ארץ וחוצות ובהכינו שמים וכו' ועוד כי מאמרו באין תהומות חוללתי ולפני גבעות חוללתי יורה כי לא קדמה רק לתהומות וגבעות ורז"ל אמרו שקדמה גם לכסה"כ ועוד למה נזכר בריאתה זה שלש רגלים ועוד מה נשתנו תהומות וגבעות שנזכר בהן חוללתי מיתר הדברים שהזכיר ועוד מה המה אלה נכבדי מים אם הם תהואות הרי נאמרו ועוד באמרו הרים הטבעו היכן הטבעו הרים ועוד

למה יזכיר הרים קודם לארץ וחוצות ולא עוד אלא שמפסיק ביניהם ועוד מה ענין ראש עפרות תבל שלא הוכלל בארץ וחוצות ועוד באמרו בהכינו שמים למה איחרם אחר כל הנזכר ומה היה חוג חק על פני תהום ואומר אחר כך בחוקו מוסדי ארץ וכאלה עוד דקדוקים רבים יתישבו בדרך אשר נדרוך בה בס"ד: **והוא** בהקדים ראשונה אשר למדונו רז"ל כי התורה אלהית היא היתה כלי אומנתו ית אשר בה ברא את העולם וגם ארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהן נבראו שמים וארץ. **ב**' בשום שכל והבין איזה דרך היתה כלי אומנתו יתברך לפעול בה כי איננה כמקבות והגרזן אשר בהם חרש עצים יעשה מעשהו ומה גם כי הלא בדבר ה' שמים נעשו ומה צורך אל התורה ועוד לא יבצר או התורה היתה באופן רוחני בלתי מלובשת ומוגשמת או כאשר היא כעת אצלנו אם היתה רוחנית איך בדבר רוחני יתהוה דבר גשמי ועכור ואם מלובשת איך תעצור כח להמציא מצואים מאין: **אמנם** למה שהוא ית' רחוק רחוק מכל התגשמות עד יבלו שפתים מלומר די וא"כ אפוא איך יהיה מבוא לבוא הוית עולם גשמי אל הפועל מאתו יתברך והוא תכלית הנגדיות על כן מה עשה הוא יתברך האציל והמשיך ושלשל פנימיות רוחניות התורה עד גדר התלבשות נאות ומוכן להמציא דבר גשמי יש מאין ולא ינגד זה אל מאמר הכתוב בדבר ה' שמים נעשו כי התורה דבר ה' תקרא כמאמר הכתוב כי דבר ה' בזה ובאופן זה היתה כלי אומנתו יתברך ובגלל הדבר הזה הוא היות קיום התורה מקיים העולם כי בה נתהוה ובקיימנו אותה יתחזק מה שנעשה בה ובהתהפך יתבטל כי יתרפה קשר התגשמותה אשר הוא אצלנו מרוחניותה העליון וימנע השפע המשתלשל כנודע. **ג**' כי טרם עשות ארץ ושמים ברא הוא יתברך תהומות מים כפירש"י ז"ל כי על כן לא יתפרש בראשית ברא כאלו יאמר בראשית הכל ברא כי הלא השמים נעשו מאש ומים הרי שהמים קדמו ולדעת רז"ל היו אבנים מפולמות שנבראו קודם לארץ ושמים פרק אין דורשין. **ד**' כי לא לכל דבר מהנבראים הוצרך גדר איכות רוחניות התורה להתעבות בשוה כי הלא להמציא המים שקדמו לשמים יש מאין שהיה בהם דקות מה שהיו תחלת ההויה מאין והטפה האמצעית הגלידה הקב"ה ועשאה רקיע הנה שהגשימה מאיכותה לברוא הרקיע זך הגשמות ולא עוד אלא שחצי המים העלה מעל לרקיע והנם למעלה כמאמר הכתוב במז"ל בב"ר ואין ספק כי אינם למעלה כאיכות המים התחתונים רק מעין רוחניות ולכן לא יתכן שהבחינה אשר היתה התורה בהמציא המים הראשונים ההם אותה בבחינה עצמה היתה בהמציא הארץ הלזו העכורה רק שנתעבה מאיכותה השתלשלות מה עד היותה נאותה להמציא בה דבר גשמי ועכור מהקודם לה. **ובזה** נבא אך הביאור בס"ד ונשית לב אל שנותו את טעמו כי החל בקנין באמרו ה' קנני ויצא

בחוללתי ומה טעם אל לשון זה מלשון בריאה ואומר כי זאת התורה תמתיק אמריה לנו בהודיענו איכותה למען נכיר קצת מערכה ונדבק בה למען נחיה באמור אלינו ה' קנני וכו' לומר ראו נא מין ערכי כי הלא כאבר גזרה חכמתו יתברך להמציא מצואים מאין למען אחוז דרכו אשר הוא להשפיע אנכי הייתי ראשית דרכו כי בי החל השפע להאציך ולהשפיע ואז לא הייתי קנין נתפס רק אליו יתברך כי רוחניות כד אין קץ הייתי כי אם כדבר הנקנה מבעליו כך האצילני חוטר מגזע הקדושה הרמה ונעשיתי קנין שני מהעליון מלובש בערך העליון אך מעט כי עדיין היה תחלת התאצלי וזהו ה' קנני ראשית דרכו בהחלו להמשיך השפע ודעו אפוא גודל רוחניותי כי קנני קדם מפעליו אשר היו מאז הם ז' דברים שקדמו לעולם אני קדמתי לכולן עם היות מכללן כסא הכבוד:

כג **וגם** אחרי כן שקנני עדיין לא היה העולם כדאי להתהוות ע"י כי רוחניותי היה נמרץ ואין צריך לומר להוות עפר ארץ העכור כי אם אפילו מים ותהומות שקדמו לשמים והיו זכי האיכות כמפורש בהקדמה ג' וד' וזהו מעולם נסכתי כלומר מפאת עולם מהיות לי שייכות בו נסכתי ונעליתי באיכות כהפרש שבין הנסיך לעם ולא בלבד מתהוה ע"י הארץ העכורה הוא חלק השפל מהעולם כ"א גם מראש שהן השמים שהן ראש לה ולא לבד להוות מציאות השמים מחבור אש ומים שקדמו לבריאת ארץ ושמים כ"א גם מקדמי ארץ הם תהומות אשר קדמו לארץ והיתה הויתם זכה מכל מה שנברא אחרי כן גם מהם הייתי נסיכה למעלה מגדר הויתה להתהוות הן על ידי:

פסוק כד

על כן מה עשה הוא יתברך שלשלני והמשיכני בהתלבשות חול בצד מה באופן היו כדאי התהומות שקדמו להתהוות בי וז"א באין תהומות חוללתי שעשאני כבריה חדשה תחת היותי קנין מתיחס אליו יתברך לבדו חוללתי והשתלשלתי בהתפשטות מעין חול וזה בשביל שאין תהומות חוללתי כדי להההוותם בי וזהו הוציאו הבריאה בלשון חוללתי ושנותו לומר בריאה שנית אחר אמרו קנני ואחרי התפשטות והתלבשות זה עדיין היה בי דקות עצמיי כי לא פעלתי יש מועט מאין ולא יש מרובה מיש מועט כענין היות מעין נובע מעט מים והרביתיו רק באין מעינות כלל ועיקר שהוא אין המוחלט עשיתי נכבדי מים שהוא רבוי מופלג הם התהומות באופן שגם אחר התלבשי היה בי הדרגת רוחניות עצמי להמציא מצואים רבים מאד מאין ומאפס המוחלט והנה זה היה להוות מים שקדמו לשמים שהיו זכי האיכות שנתהוו יש מאין:

פסוק כה

אך אחר כך בבואו יתברך לברוא הארץ הממשיית ועכורה אז הוצרכתי התפשטות מעובה מהראשון וחוללתי שנית בריה חדשה מלובשת חול בערך הקודמת וזה אמר בטרם הרים וכו' ולפני גבעות שבתי וחוללתי שנית לבראם והוא מאמרם ז"ך בפר"א האיך ברא הקב"ה את הארץ נטל עפר מתחת כסא הכבוד והשליכו למים והצרורות גדולים נעשו הרים וקטנים נעשו גבעות הה"ד בצקת עפר למוצק וחגבים ידובקו עם שלא נבוא בעצם אל כוונת המאמר כי אם דרך כלל שעל ידי התפשטות כח מתחת כסא הכבוד ונתעבה בהתפשטו עד גדר תתהוה עפר יש מאין ולדבקו הטביעו ביסוד המים ואז ורגבים ידובקו ונעשו הרים וגבעות הצרורות שטבעו שם ויכסו מים עליהם עד יום ג' וזהו בטרם הרים הם הצרורות הטבעו ביסוד המים ולפני גבעות הם הקטנים מהם חוללתי אני להמציאם בהתפשטות הנז' מתחת כסא הכבוד כי גם הוא על ידי התורה כנודע ליודעים ענין כסא הכבוד והתפשטותו וכל זה הוראת גדולת איכות התורה כי זה פעמים הוצרכה להתפשט ולהשתלשל מדקות רוחניות לשיהיה העולם כדאי להתהוות בה:

פסוק כו

ואל יעלה על רוחך לומר אולי מה שהלבישה והגשימה הוא יתברך לא היה רק למען נוכל לקבלה עם היותנו חומריים כי הלא כל זה שחוללתי והתלבשתי היה עד לא עשה ארץ וחוצות ביום הג' שרקע הארץ על המים וראש עפרות תבל הוא מקום המזבח כי משם נברא אדם הראשון שהיה שם מבחר וראש עפרות תבל כי עפר שלוקח משם היה חלתו של עולם קדש בערך השאר כי שם טבור הארץ לינק ולהתפרנס העולם משוד שפע העולם העליון הנשפע משער השמים הוא נקודת מרכז הארץ כי ממנו יסתעפו ויתפשטו כל מיני עפרות תבל כמבואר אצלנו בפ' ויצא וזהו וראש עפרות תבל כי הוא ראש לכלם ואם מה שחוללתי היה בעבור האדם יהיה לו מבוא לקבלני איך חוללתי עד לא עשה ארץ וחוצות להעמיד אדם על הארץ וטרם עשות ראש עפרות תבל לבראתו אך אין זה בחוללתי מאז רק לברוא תהומות והוית הארץ כמדובר:

פסוק כז

בהבינו שמים וכו'. ראוי לשום לב אל שנותו לשון הקודם ואמר שם אני אך הוא בהזכיר מאמר רבותינו ז"ל כי הכל מודים שלא נבראו מלאכים ביום הראשון שלא יאמרו שסייעוהו לעשות שמים מיכאל תופס בדרום וגבריאל בצפון והקב"ה ממדד באמצעיתן הה"ד אני ה' נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי מי אתי כתיב ויהיה כי למה שיריעת הרקיע היא דבר גשמי והוא ית' לא יאחוז בגשם יחסו אותו אל המלאכים אך שווי אויר

שבאמצע הבלתי ממשי יחסו אליו יתברך למדד באמצעיתו ונבוא אל הענין. **אומרת** התורה הביטו וראו תפארת גדולתי פן יעלה על רוחכם כי גם כי רוחנית אני אהיה כאחד המלאכים המשרתים את פני מלכו של עולם נפרדת ממהותו יתברך ומה גם אחר שחוללתי כי הלא אנכי אנכי חכמתו יתברך בלתי נפרדת ממהותו כי הלא בהכינו שמים על מכון כדוריותו שחש הוא יתב' מלהמציא מלאכים פן יאמרו שהיו בעוזריו כאמרו מי אתי שם הייתי אני והוא אמר נוטה שמים לבדי ואלו הייתי כאחד ממלאכי השרת נפרדת מאיכותו איך היה לבדו ולא חש על המצאי כאשר על המלאכים אך זה יורה כי אני והוא לאחדים נתחשב כי גם שחוללתי מקורי הראשון דבק בו באמת וזהו בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על פני תהום כי הוא יתברך חש פן יאמרו שהמלאכים היו אוחזים בקצוות והוא יתברך ממדד באמצעיתו כמרכזי החוג אך אני הייתי בהכינו קצותיו וחוקו החוג למדד ואמר על פני תהום למה שהיה חושך על פני תהום והיה מקום לומר כי להיות הוא יתברך רחוק מהחשך כי נהורא עמיה שרא היתה התורה בהתפשטותה פועלת שם שהיתה בלתי מתיחסת הפעולה אליו יתברך רק אל דבר נפרד ממנה לא כן היה רק הוא היה המכין שמים ומחקה חוג בעצמו עם היותי שם אני כי לא תתיחס לנפרדת ממנו חלילה וזהו בהכינו בחוקו: **או** יאמר על פי דרך זה בחוקו חוג וכו' מאמרם ז"ל על ויבדל אלהים בין המים אשר מתחת לרקיע שהקב"ה גילה טפה האמצעית של מים וממנה עשה הרקיע נשארו חצי המים מעל לרקיע וחצים למטה ופני המים הנשארים למטה הם לפי זה נקראים פני תהום ואמרה בהכינו שמים כמדובר שם אני וגם בחוקו חוג לחצות המים חצים למעלה ולגלות שטח פני תהום הוא שטח החצי הנשארים למטה ולכוין מרכז הטפה האמצעית אשר פעולה זו תתיחס לפועל בדבר גשמי ויסודיי ובעשותו על ידי תחשבוהו לבלתי עושה הדבר הוא יתברך בעצמו לא כן הוא כי הוא היה מחקה החוג עם היות ששם אני כי לא אתפרד ממנו וכל אשר עשיתי הוא העושה כאמור וזהו שם אני בחוקו חוג וכו':

פסוק כח

וגם באמצו שחקים וכו' והוא מאמרם ז"ל יהי רקיע וכו' יתחזק הרקיע כי לחים ורפים היו השמים בראשון והחזיקם הקב"ה בשני והיה מקום לומר כי להיות מה שהחזיקם פעולה נעשית מלמעלה לא תדמה אל פעולת עשות ארץ וחוצות בהראות היבשה וגם שגם זה נעשה על ידי התורה לא יהיה בקצה ההתפשטות אשר השתלשלה לעשות הארץ רק בבחינה עליונה אשר למעלה מסוף ההתפשטות ההוא כי הלא נתיחס מה שהחזיק השמים אל רוח אלהים כמאמרם ז"ל בב"ר כי זהו שאמר הכתוב ברוחו שמים שפרה

על כן אמר כי גם שם הייתי באמצו שחקים שהחזיקם בשני שהוא ממעל פעולה נעשית למעלה וכן שם אני בעזוז עינות תהום שהיא פעולה למטה לארץ והוא באמרו יתברך יקוו המים וכו' ותראה היבשה וכו' בשלישי שנתן עוז לעינות תהום תרקע הארץ על המים ולא יפרוצו ויפוצו המים למעלה ובכל זה הורה גדולת התורה שזולת העשות הכל על ידה גם אחר התפשטה רב רוחניותה לפעול בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: **או** יהיה עזוז עינות תהום מאמרם ז"ל על יקוו המים וכו' כל העולם כלו מים במים ואת אמרת יקוו אל מקום אחד אלא הה"ד ודורך על במתי ים מלמד שדרך הקב"ה וכו' והוא כמפורש אצלנו בביאור ב"ר שעצר אותם מלנבוע וחזקם מלצאת כטבע המים לרפיונם ולא עוד אלא שאדרבה אמרו רבותינו ז"ל שמימי אוקיינוס בולעים כל מימות שבעולם וכמעשה דרבי יהושע בן חנניא עם חכמי אתונא שנתנם שואבי מים על מעט מים מכדו של מימי אוקיינוס עד כתפם משכמם תפול ואין זה רק בעזוז הוא יתברך עינות תהום מלפלוט ומלנבוע ואדרבה יאספו אליהם הביתה וגם לפי זה שיעור הכתוב כמפורש בקודם:

פסוק כט

בשומו לים וכו'. אמרה כאשר בהכינו שמים שם אני וכו' גם שם הייתי בשומו לים חוקו והוא כמז"ל על יקוו המים וכו' יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם שהוא להציף המים על הארץ בדור אנוש עד שלישו של עולם ולצאת מגבולו אשר הגבילו ובמבול על כלו ובקריעת ים סוף לעשות מהים יבשה ונגרע הים מחוקו וגבולו שהיו אלה הפכים רבים שלא כדרך טבע הכל נעשה על ידי התורה וזהו בשומו לים חקו המוגבל חוק עולם ולא יעברנהו וגם מה שהמים לא יעברו פיו לעתיד לשנות עצמם מחוק ששם לים אותו מאמר פיו אשר בעת חזקו מוסדי ארץ הוא יקוו המים וכו' כי אז גזר פיו יקוו המים מה שהיה עתיד לעשות בהם הוא הפך החוק שחק להם שישפכו על פני הארץ ושיכנסו תוך תחומן בקריעת ים סוף בכל אלה שם נמצאתי ושם הייתי ובי נעשה הכל כמאמר מדרש תנחומא פתח דבריו הנה לפניכם כי גדול כחי. **או** יאמר בשומו וכו' כי הנה אין ספק כי פי תהום שבקרקע הים מפלש עד תהום רבה אשר מתחת לארץ כי הוא יתברך רקע הארץ על יסוד המים ובזה הוכפלו נפלאות אל א' ששם חול גבול לים בל ישפכו על פני הארץ וזהו מאמרו יתברך אל איוב ואומר עד פה תבא ולא תוסיף וכו' שנית שפי תהום שבקרקע הים איננו עולה למעלה להוסיף על מימי הים אפי' טפה מחוקו אשר מדד בשעלו הוא יתברך ויתן מדה הנאותה לכל המימות כי מים תכן במדה וזהו ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא שהגין הוא יתברך ויסך בדלתי מאמרו פן יצוף בגיחו מרחם יצא הוא מפי תהום שבקרקע הים הוא רחם יצא משם הים למעלה ובזה אינו כפול מה שחזר

ואמר עד פה תבא כי הפסוק הב' ידבר על הגבול שבשפת הים כמז"ל עד פה עד יפו תבא כו' ותכפל הפלא בהיות מה שיסד הוא יתברך מוסדי הארץ על המים שלא הכבידה הארץ על המים כדי שעל ידי כן יצוף התהום דרך הים רק תלאה על בלי מה באופן לא תכביד כלל וזהו בשומו לים חוקו הראוי לו מהמים כפי מדתו ואחר כך ומים לא יעברו פיו יתברך לעלות להוסיף על חוקו המשוער על פי חכמתו יתברך בחוקו מוסדי ארץ שחק מוסדי ארץ על המים באופן לא יעברו המים פיו יתברך על ידי כבדות הארץ כי אין זה רק שתלאה על בלי מה באופן בל תמוט עולם ועד וכל זה על ידי התורה. **כלל** הדברים כי כל הדברים הקודמים שהן הנה הוית העולם וזה שהוא העמדת קיומו הכל נעשה על ידי התורה באופן שהמשכיל יבין כי בקיומה יתחשב למקיים העולם ויחזיק בה ולא ירפנה:

פסוק ל

ואהיה אצלו אמון וכו'. אחרי אמרה כי רב איכותה וכל מה שברא יתברך היה על ידה הוסיפה עוד ותאמר ראו נא חין ערך חביבותו יתברך אלי למען תבינו ותשכילו מי אנכי להחשיבני כבבת עיניכם כי הלא דרך הרגיל אצל חבירו הרבה לבלתי השתעשע בו כאשר בראותו אותו לפרקים ואני הנה הייתי אצלו ארגון ואף על פי כן ואהיה שעשועים יום יום שההרגילות תמידי לא הסב לגרע השעשוע כי הלא הייתי שעשועים ולא שיגרע ערך שעשוע יום שני מהקודם אליו כי אם יום יום כי כל יום שוה לחבירו ולא מבלי היותי בעצם נוכח פני ה' רק עתים ידועים מהיום כי הלא הייתי משחקת לפניו בכל עת מיום יום תמיד ואף עך פי כן הייתי שעשועים יום יום. **או** יאמר בשום שכל אל ענין השחוק הלז אשר היתה משחקת מה הוא. **ואחשבה** כי אין זה רק כדרך המשחק משמחת לבו שהוא מגלה בחיצוניות השחוק פנימיות הלב וערבותו כן היות התורה ממשכת ומגלה חוצה משפע אורה המתיחש אל פנימיותה יקרא שחוק על דרך מאמרם ז"ל על אור שנברא בימי בראשית וגנזו לצדיקים לעתיד לבא ששמ"ח אורות היו כמנין שמ"ח ולמדו מאור צדיקים ישמח ועדיין צריך טוב טעם אל לשון שמחה ובדברינו אלה יתכן כי גלותו יתברך שפע האורה ההוא ממקורה תקרא שמחה כאדם השמח ובשמחתו מגלה פנימיות לבו כי יצהבו בו פניו. **והנה** הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים כענין אורות עה"ב להשתעשע בם צדיקים או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה. **והנה** שתי אלה לא יעדרו מהתהוות על ידי התורה כנודע כי גם אורות עה"ב לצדיקים ממנה יהיו גם כל שפע טובות העולם הזה. **ונבא** אל הביאור אומרת התורה הנה הגדתי לך כי ה' קנני והאצילני עד היותי דבר נמשך מאתו יתברך מתיחס אל קנין

שנית כי אחר כך להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדיין מבוא אל הגשמיות להתהוות בי הלבישני מלבוש והתפשטות המתיחס לחול בערך הקודם וזה אמרו ב' פעמים חוללתי באין תהומות חוללתי ולפני גבעות חוללתי כמפורש למעלה ועתה בני אדם גם בני איש תרב גדולתי בעיניכם כי גדלתי מאד לפניו יתברך וממוצא דבר תבינו ותשכילו כי יקרה מאד נפשכם לפניו יתברך בתתו אותי לכם בתו חשוקתו אשר בה ישתעשע מהר ימהרנה לאשר בעפר יסודם כי הלא ואהיה אצלו אמון וכו' לומר אל יעלה על רוחכם כי לא נתיחסתי לדבקה אצלו רק טרם האצילו אותי וקנני ראשית דרכו אך אחר כך הייתי כילד אמון המתפרד ואיננו דבק באמו כאשר באמנה אתה ובין שדיה ילין אך דעו אפוא כי ואהיה אצלו גם בהיותי אמון ונאצלת מאתו הייתי אצלו ודבקה בו וגם כשחוללתי ונתלבשתי זה פעמים אחד טרם יום ראשון שהוא באין תהומות שנית ביום ראשון עצמו לברוא הארץ גם שהלבישני בגדי חול בצד מה לא נגרע ערכי מלפניו יתברך כי הלא ואהיה שעשועים יום יום כלומר ביום שחוללתי באין תהומות ויום שחוללתי בטרם הרים וכו' ולא עוד אלא שהייתי משחקת לפניו יתברך בכל עת מהווה שפע אור מפנימיותי כמו שכתבנו שתואר שחוק הוא הוציא הוראת אור פממי לחוץ על כן הוצאת שפע פנימי חוצה מייחס אותו לשחוק וזה לפניו במתיחס לפניו הוא אור העולם הבא ומה גם לרז"ל האומר בב"ר כי תמיד הוא יתברך פועל שכר טוב לעולם הבא וזהו משחקת לפניו בכל עת:

פסוק לא

ועל כל הגדולה הזאת הביטו וראו מה יקר חסדו יתברך אתכם כי עם היותי משחקת לפניו נתנני אהיה משחקת בתבל ארצו שע"י שהייתי משפעת ומשחקת לפניו יהיה גם השפע שאשפיע בארץ טובות הגשמיות יהיו מאתו ובידו וזה בתבל ארצו המיוחדת היא א"י כנודע כי כל השפע משתלשל בעולם משער השמים שבארצו יתברך ומה שהיה שעשועיו יתברך נתנה תהיה אל בני אדם שאתן את דודי שעשועי להם וזהו ושעשועי אל בני אדם לכן יאתה לכם תחזיקו בי ולא תרפוני וזהו ועתה בנים שמעו לי כו':

לו יאמר ואהיה כו' בשום לב אל החלו בלשון זכר אמון ולא אמר אמונה ואח"כ אמר משחקת בלשון נקבה אמנם בהיות שאין יולד זכר ע"כ יתכן כי בדברה על זמן שלא הושפע ונעשה על ידה דבר אמר בלשון זכר ובדברה על אשר הושפע על ידה אמר לשון נקבה והוא כי הנה פה על ג' זמנים דברה תורה א' בהבראה מאתו יתברך ותהי אצלו אלפים שנה ב' על כ"ו דור שלא ניתנה בהם ג' על הזמן הזה אשר היא אתנו והוא פן יאמר איש אם ה' קננך ראשית דרכו קודם לכסא הכבוד כאמור למעלה וכל העולם ומלואו בך

נעשו כי היית כלי אומנתו אם כן אפוא אחרי שנאצלת שהיה כלי הבריאה במציאות מה זה איחר הוא יתברך מלברוא העולם עד אלפים שנה ואולי יצא עתק מפי איש לדבר ולומר כי לא הוכנה בת מלך עד אמנה אתו יתברך אלפים שנה וגם אחרי הברא העולם בך למה זה מנענו ה' ממך זה כ"ו דורות על כן על הזמן האחד אמר ואהיה אצלו אמון שלא הוצרך זמן כילד שצריך שנתים להיות אמון לגמרי כי אם מיד מצאתי מן הכח אל הפועל להיות אצלו שהוא בהאצילו יתברך אותי מיד הייתי אמון אך כזכר הבלתי יולד ומשגר מבטנו כי לא נשפע על ידי דבר ומה ששהיתי אלפים שנה הוא כי ואהיה שעשועים יום יום כי רצה אבי שבשמים תשב הנערה בתו אצלו ימים שנים הם אלפים שנה שהם כשני ימים בעיניו יתברך וזהו ואהיה שעשועים יום יום שאהיה משחקת לפניו יתברך בכל עת מהאלפים האמורים מתפשטים בדי אורות פנימיותי המתיחס לשחוק כמדובר בדרך הקודם להכין אורות עה"ב לישראל ובבחינה זו נתיחסתי אל הנקבה היולדת וזה אמר משחקת לפניו ולא אמר משחק:

לא **ועל** הזמן הב' אמר משחקת בתבל ארצו כלומר לא היה העולם משולל ממני וזה בשתי בחינות אחד כי כל השפע הנשפע בעולם מזמן הוית הבריאה תמיד היה נשפע על ידי וזהו משחקת כו' כי השחוק הוא תואר אל השפע כשחוק המגלה פנימיות הלב כאמור בדרך הקודם והיה בתבל ארצו והוא כי משער השמים שבארץ ישראל בא כל שפע לעולם כי על כן נקראת א"י טבור הארץ כי משם נזון כל גוף העובר וזה אמר ארצו היא המיוחדת היא א"י כי גם שלא נתנני הקב"ה מאז בארץ למטה מאז נברא העולם הלא לא מנע מהעולם פרי שפע כל טוב העולם מאתי כי הנה הייתי משחקת בתבל ארצו כי כל שפע המתגלה בתבל ארצו מאתי היה ועוד בחינה שנית כי גם מציאותי לא נעדר מן העולם כי אם גם שלא נתנני הוא יתברך אל הכלל כאשר במתן תורה הלא לא נעדרתי מיחידי סגולה שבכל דור ודור והנה מתושלח ושם ועבר אברהם יצחק ויעקב ובניו ועמרם שהיתה לו ישיבה במצרים כלם היו יודעים את התורה ואברהם קיים אפילו עירובי תבשילין וזהו ושעשועי את בני אדם הם יחידים אשר בארץ המה כי לא מנעני מהראויים עד עת בא דור ישרים ראוים ליקרא בנים למקום אז נתנה הוא יתברך להם כמאמרם ז"ל שלכן המתין הוא יתברך עד הדור ההוא וזהו ועתה בנים כלומר ועתה שבאתם לגדר בנים שע"כ נתנני הוא יתברך לכם דרך כלל לכן שמעו לי וכו':

לא **או** יאמר ואהיה כו' בשום שכל והבין למה זה מנע הוא יתברך תורה ממלאכי השרת אשר חבבו אותה עד בלי די כי גם שפשטי התורה לא צדקו בם הלא טוב לה היו תהיה בדרך רוחניותה אש דת למו ואז טוב לה כי הן הוא משוש דרכה מדרך הפשטיי ותהיה

קרובה אליו יתברך אז מעתה אשר נתנה שוכני ארץ והן אמת שקרוב לשמוע דברי האומרים כי האלהים עשה שייראו מלפניו בעלי בחירה ואשר יצר הרע בהמה למען יצדק שכר ועונש אך אמנה עדיין זה איננו שוה אל המנעה בהחלט ממלה"ש כי הלא אין ספק כי לא פשטיית שאלוה מלאכי השרת רק על פי דרכה הרוחני וזה וזה היה אפשר להתקיים ותנתן פשטה אל בני אדם עם כל האפשרי להם להשיג בה ורוחניותה לא תמנע ממלאכי השרת ועוד כי אם כל כך יחבבוה למה לא יעסקו בה היתכן ימנעה הוא יתברך מהם ואם ככה הם עושים בטלה תלונתם גם שהם בלתי מצווים ועושים. **והנה** להשיב על זה נעירה על מאמרי רבותינו ז"ל כי הלא יתחמץ לב השומע ישמע מאמרם ז"ל כי טרם יחטא ירבעם היו כמה רבבות מלאכים נהנים מזיו תורתו ובבקשו יתברך לאספו אליו עד אשר לא יבאו ימי הרעה אשר העוה בהם עלתה צעקתם אל האלהים בל יגרע טובו מהם והלא נפלא האם מלאכי קדש הקרובים אל ה' יצטרכו אל בני אדם אשר מחומר קורץ וגם איזה דרך יתהנו המה מתורת האדם ואף גם זאת נפלאת בעינינו אמרם ז"ל שרבי אלעזר בן ערך בלכתו בדרך רוכב על החמור שאל רשות מרבו לעסוק במעשה מרכבה וירד מן החמור ונתמלאה הבקעה אש וירדו כמה מלאכי השרת לשמוע מפיו האם יפלא משרפי קדש הקרובים אל ה' עניגי מרכבה עד יצטרכו לשמוע מפי ילוד אשה ויבואו בתשוקה הגדולה ההיא כנהנים מכל מוצא פי האדם: **וגם** על פי דרכנו נשיתה לב אל ענין האש המלהטת על ידי עסק התורה כראוי כענין אמרם ז"ל שכל עוף שהיה פורח על גבי יונתן בן עוזיאל כשהיה עוסק בתורה היה נשרף מה ענינו ואם לא היה זה רק בעסק מעשה מרכבה הלא לא יפלא מפאת איכות הנושא אמנם גם על פשטי התורה נאמר ענין יונתן בן עוזיאל וכענין מאמר מדרש חזית על צוארך בחרוזים בשעה שהם חורזים מד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו לר' עקיבא הלך אצלו ואמר לו שמא בחדרי מרכבה היית עוסק אמר לו לאו אלא הייתי יושב וחורז בד"ת ומן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני והיו ערבים כשעת נתינתן וכן אמרם הדברים שמחים איך תצדק שמחה בדברים ומה היא השמחה ובאיזו דרך ידמה לנתינתן מסיני: **אמנם** נבואה אל תכונת הדבר בהקדמה מפורסמת בספר הזוהר ובמדרשי רז"ל הלא הוא כי נשמות ישראל איכותן גדול ורם ממלאכי השרת כי חלק אלוה ממעל המה כמאמר הכתוב חלקי ה' אמרה נפשי ועל כן גם בהיותנו בחברת החומר נתננו ה' גבוהים עליהם כמאמרם ז"ל מי גדול השומר או הנשמר ונאמר כי מלאכיו וכו' ומי גדול הנושא או הנשא ונאמר על

כפים ישאונך ומי גדול השולח או המשולח לא אשלחך כי אם ברכתני. **שנית** כי נשמות ישראל והתורה לא יתפרדו כי הן הנה שורש מגזע התורה העליון הדבק בו יתברך כי חכמתו היא הבלתי מתפרדת מאיכותו כנודע ליודעים חן ועל כן כאשר היא ניתנה לנו במעמד הר סיני מאהבתנו וחשקנו בה נקשרה ותדבק בנפשותט קשר אמיץ כמאמרם ז"ל במדרש חזית שהיה הדבור היוצא מפיו יתברך מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו' ואומר לו הן מיד הדבור היה נושקו על פיו והוא כמבואר אצלנו בביאור שיר השירים כי היו אמרות טהורות התורה מתדבקות בכל נפש מישראל כי הנשיקה הוא הדבקות והיות על פיו הוא עם הנפש המתיחסת אל הפה כמה ד"א ויהי האדם לנפש חיה ומתרגמינן לרוח ממללא ומכל שכו שנדבקה בנפשותינו אנחנו בני דורות שאחריהם שהיו שם משוללי גופים ויסכון לנו הדבקות ההוא לקבל כל נפש מה שהיה עתיד לחדש בתורה כמאמרם ז"ל בש"ר כי כל מה שהיו עתידים כל חכמי הדורות לחדש בכל דור ודור הכל קבלו בסיני כנבואת הנביאים לבל יעצרנו הגשם אשר נתגשמנו אח"כ מהשיגם. **שלישית** כי כאשר בהעשות מצוה מכל מצות ה' המעשיות כנטילת לולב וכיוצא יתעורר על ידי המעשה כח קדושה העליון אשר הלולב רמז אל הרוחניות ההוא ויקנה הארה יתרה ויתחבר עם נפש עושה המצוה ומהתחברותה יולד מלאך כי העושה מצוה א' קונה לו פרקליט אחד וכן על ידי עסקנו פה בכל אחד מחלקי התורה הפשטיים יתעורר פנימיותו העליון המתיחס אליו והוא לעומתו ויאיר הארה על הארתה בשמחה יתרה ותדבק עם נשמת העוסק בה ויתהוו שרפי קדש גדולי האיכות מעסק מצוה זולתה כי הלא ת"ת כנגד כולם ועד נאמן אל הדבר הזה מאמר רז"ל אשר הזכרנו בסמוך כי באמרו יתברך אנכי ה' וכו' וכן כל דבור ודבור עם היות הנשמע דבר פשטיי היה בא תוכיות ורוחניות הדבור ומדבר עם כל א' ומדבק עם נפשו כאמרו ונושקו על פיו: **והנה** ע"פ הדברים האלה מצאנו ראינו טוב טעם ודעת אל כל אשר הערנו כי הלא למה שנפשות בני ישראל למעלה מאיכות מלאכי השרת המה ושורש מגזע התורה מעלה תחשב לה הנתנה לבני אדם מלמלאכי השרת ועל כן ישיגו חכמי הדורות לחדש בתורה ובמעשה מרכבה מה שלא ישיג מלאך כי נפש אדם יודעת מאד כי יערה עליו רוח ממקורה הוא עיקר התורה העליון כי חלק ה' היא מה שאין כן למלאכי השרת שאין להם כח לחדש בתורה דבר ולא ידעו רק מה שישמעו מישיבות של מעלה או מאשר יחדשו למטה כענין רבי אלעזר בן ערך ורשב"י ודומיהם מהטעם הנז' וע"כ המה באו לשמוע מרבי אלעזר בן ערך כי חידוש הוא להם וזהו מה ששאלו בשאלם תורה תאחז נפשם בה ויחדשו בה ועל ידה יעלו מעלה ממדרגתן שאל"כ הנה לפניהם ספרי התורה יקחו וילמדו

ואין די בער הקושיא הזאת באמרם כי גדול המצווה וכו' למוצאי דעת ובגלל הדבר הזה לא יפלא מה שהוא יתברך אומר דבר הלכה מפי חכמי הדורות כאמרו אליעזר בני אומר וכו' עד שחמד מרע"ה שיצא מחלציו וכן ההוא דשאיל לאליהו מאי קעביד קב"ה אמר קאמר הלכה משמא דכולהו חוץ מר"מ מפני שלמד מאחר א"ל רמון מצא תוכו אכל וכו' אמר ליה השתא קאמר וכו' כי הלא כמו זר נחשב יצטרך הוא יתברך לתלות אמרי תורתו בבני אדם ולא עוד אלא שהוצרך יסתלק רבה בר נחמני לומר טהור להכריע בינו יתברך לישיבה של מעלה אך אמנם למה שנשמות החכמים הם משורש התורה כל נפש ונפש יש לה חלק באחת מבחינות התורה ובאו הנה לחדש כל נפש חדוש תורה המתיחסים אליה ועל כן חלק המתיחס אל נפש רבי אליעזר ועתיד להתחדש על ידו ייחס אותה אליו הוא יתברך כי חלקו הוא וההיקש בשאר וברבה בר נחמני כמפורש אצלנו באורך לפנים.

והנה הכח הזה הוא אשר שאלו מלאכי השרת מאתו יתברך ישפיע בהן כח מגדולת איכות התורה אשר למעלה מאיכותן באופן יחדשו המה בה כאשר עשה לנו הוא יתברך במעמד הר סיני שהשפיע והדביק רוחניות התורה אל נפשותינו יתר על התיחסותה עמה לחדש בה אח"כ בכל דור כאשר הזכרנו מאמר רז"ל שכל מה שהיו עתידין לחדש ניתן מסיני וכן אמרו שאפילו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לומר בפני רבה הכל היה מסיני ובזה היטיבו אשר דברו מלאכי השרת אשר תנה הודך על השמים ולא אמרו תנה תורתך לרמוז אל ההוד והשפע לחדש בה כד"א ונתתה מהודך עליו. **ולהרחיב** יותר הדבר נאמר כי הן אמת שבחדש חכם מחכמי הדורות מלבו דבר בתורה כמו שמתרחב מה שלמטה בתורה ומתפשט חידוש ההוא על מה שהבין החידוש מתוכו כן למעלה נוסף על התעוררות חלק רוחמותה העליון המתיחס לו ועל הארתו גם יתוסף ויתפשט ממנו אור גדול מחודש מעין אשר נתחדש למטה על מה שהיה כבר ויברא מלאך כנודע ובזה ימשך למחדש יתרון בנפשו מהרוחניות ההוא העליון כי תשוב לידבק נפשו במקורה העליון כאשר היה בסיני ומהאורות המתפשטים יגיע אליו שפע רב וכל זה איננו רק לבני ישראל אשר נפשותם מאיכות התורה מה שאין כן למלאכי השרת כמדובר ולא עוד אלא שנהמם מזיו תורת האדם אשר יעסוק בה פה וזה כי כאשר כל העולם ומלואו נברא ונתהווה על ידי התורה ואף גם נשמותיהן של צדיקים כמדובר כי על ידה ומאיכותה נתהוו ונברא כל נפש ונפש לפי יחס בחינת התורה מבחינותיה הרבים כן גם מלאכי השרת אשר למטה ממדרגתן המה גם הם ממנה היו ע"י השתלשלות שנתפשט למטה מאיכות הנשמות כל כת וכת לפי יחס בחינת התורה מבחינותיה כנודע וע"כ בעסוק בה והבין וחדש חדושים שעל ידם מתעוררות אורות פנימיות התורה המתיחסים אך

בחינת חלק העסק אשר יעסקו בה ויתפשטו עד נפש האדם העוסק בה אז יתהנו גם שרפי קדש אשר נתהוו ממנה המתיחסים אל התפשטות בחינת חלק התורה ההוא כי בהמלא שפע מקור העליון יהנו המשתלשלים משם וזהו אמרם ז"ל שהיו נהנים מזיו תורתו של ירבעם שהוא זיו המאיר ומתפשט כאמור: **והנה** אין ספק כי התלהבות אש התורה המתעוררת על ידי עסק התורה בטהרה וחבה יתירה ושלוחה פארות אורות פנימיות רוחניותה הנה יתיחס לשמחה ושחוק כי כאשר בשמוח לבב אנוש ישחק ויגלה מה שבפנימיות לבו חוצה כן הדבר הזה ועיקר הדבר הלא הוא בעסק מעשה מרכבה כמאמר ר' עקיבא אל בן עזאי שמא במעשה מרכבה היית עוסק ואף גם כשאינן מעשה מרכבה יקרה כה כתשובת בן עזאי אליו כנזכר למעלה והלא זה דברו באמרם שהיו ד"ת שמחים אמנם זה יתחלק לשנים א' כולל וא' פרטי והוא כי דרך כלל כל העוסק בתורה ומה גם לשמה והבין וחדש בה הלא יתעורר מקורה ויאיר אורה ותתלהב כמשחקת ושמחה החלק המתיחס אל הדבר אך לא יהיה הוראת שמחתה ושחוק עריבותה חוזר ומתפשט עד למטה לארץ אמנם יש פרטיים כבן עזאי וחבריו ששמחת התורה ועריבותה יתפשט ויתגלה עד למטה לארץ וזהו ענין האש שהיתה מלהטת סביבותיו ששחוק שמחת התורה הוא גלוי התעוררות אש אורה והתפשטותה היה מגיע לארץ וכן ר' אבא וחבריו הנז' במאמר ההוא שהזכרנו ממדרש חזית וכן יונתן בן עוזיאל שכל עוף הפורח עליו הי' נשרף וזולתו שנאמר בהם שהיה אש יוצא מפיהם כר"א בן הורקנוס וכשלחן שאמרו עליו ד"ת בהולד אלישע בן אבויה ולבל יקשה בעינינו כי הלא כמו זר נחשב בעסוק בפשט המוגשם יושג כל השפע והאש הגדולה הזאת ולא במעשה מרכבה בלבד על כן היטיב אשר דבר בן עזאי להשיב על שאלה זו לר"ע באמרו שמא במעשה מרכבה היית עוסק שהשיב ואמר הייתי חורז מד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני לומר לו ב' טעמים. **א**' שאל יתמה על החפץ כי הלא היה מחבר בחינות רבות תורה נביאים וכתובים אשר כל א' גדרה ורוחניותה חלוק מזולתה וידוע כי התחברותם יולידו אורות יותר להתפשט מבהיות בחינה אחת לבדה כי כן יתחברו ג' בחינותיהם העליונים ליעשות יחוד עליון כנודע. **שנית** שאל יתמה על היות העסק בפשט התורה והמשיך אש רוחניותה עד למטה לארץ כי הלא היו הדברים שמחים כנתינתו מסיני כלומר האם בסיני לא היו דברותיו יתברך לישראל אנכי ה' וכו' לא יהיה לך וכו' פשטיים כמשמען נכנסים לאזניהם ואעפ"כ היו הדברים ההם אש דת היוצאים מפי הקב"ה שמחים שהיה פנימיות רוחניות כל דבור מאיר ומתגלה עד דברו עם כל אחד ואחד והתדבקו בנפשו כמדובר למעלה א"כ גם עתה לא יקשה בעיניך. **עוד** יתכן

רמז לו באמרם כנתינתן מסיני לומר כי כאשר בהנתן לו לנפש בן עזאי במעמד הר סיני מה שהיה עתה מחדש כאמור למעלה מב"ר שמאז קבלו כל הנשמות מה שהיו עתידים לחדש וכאשר אז בנתינתן אליו היו שמחים ד"ת ההם ומתדבקים עם נפשו כן היו גם עתה בהתחדשם. **כלל** הדברים כי הנתן דת לבני אדם לא לגרעון יחשב לה חלילה כי טוב לה מהנתנה למה"ש כי הן זאת משוש דרכה גם כי בארץ היא מלובשת ומוגשמת לא תמנע מהיות קרובה אליו יתברך כי גם ע"פ פשטה תשמח ותגיל ויתעורר פנימיותה למעלה ואם גדר העוסק בה גדול גם עד למטה לארץ תגלה ותראה שמחתה והתפשטות אש אורה וזה הדבר יתכן יהיה ענין הכתוב ואהיה אצלו וכו' כי התורה אומרת הלא הגדלתי לך אין ערך מעלתי כי ה' קנני ראשית דרכו וכו' כי איכותי רב מאד ובי ברא העולם ומלואו כי חכמתו אני בלתי נפרדת מאיכותו אל יעלה על רוחך לומר כי א"כ אפוא למה הלבישני בגדי התגשמות ופשטיות ויתנני למטה לארץ ולא החשיבני שלא שם חלקי בגורל מה"ש אשר על השמים כבודם ולא בארץ לאשר בעפר יסודם כי הלא אתה דע לך כי גם שואהיה אצלו אמין כבודה בת מלך אמונה אצלו לא בהשתנות הוייתי נתרחקתי ממנו חלילה כי אדרבה ואהיה שעשועים וכו' והוא בשום לב אל שנותו לומר ואהיה פעם שנית ולא אמר ואהיה אצלו אמון שעשועים יום יום וכו' אך הוא לומר שואהיה ההויה הראשונה הרוחניית אצלו אמון אעפ"כ כאשר ואהיה ההויה השנית שנתלבשתי להנתן אל בני אדם לא חסרתי מהיות שעשועים יום יום בהיותם שונים הלכות בכל יום יום שמתעוררים כחות עליונים של תורה בהרבות בישיבה למטה בארץ בעלי הנשמות המתיחסות אליה וזולת השעשוע שהוא ית' משתעשע בי גם אנכי שמחה ומשחקת לפניו בכל עת והוא מה שכתבנו למעלה כי שמחת התורה הוא התלהבות והתפשטות הארת אש פנימיותה הנה הוא כולל ומתמיד ע"י כל המחזיקים בה אך אין זה רק למעלה לפניו יתברך ולא שיתפשט עוד למטה לארץ אך למשתעשעים בה בעצם כבן עזאי ודומיהם מתפשטות שחוק התפשטות שמחתה עד למטה לארץ ומלהטת האש סביבותיו כמאמרו באמרו שהיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני וזה אמר משחקת אני לפניו בכל עת שהוא למעלה אני שמחה ומגלה האוב פנימיותי וזה בכל עת דרך כלל ע"י כלל תופשי התורה ומחזיקים בה בארץ אך לפניו יתברך לבד ולא שיראה השחוק וההתלהבות עד למטה בארץ:

לא **אמנם** משחקת אני גם בתבל ארצו ומלהטת בם בארץ כאשר ושעשועי את בני אדם שמשתעשעים בי בחשק עצום כבן עזאי ודומיהם ששמחתי מאירה ומתפשטת אש הארתי הפנימית עד למטה לארץ ומלהטת סביבותם וזהו מחשקת וכו' ושעשועי את בני

אדם או שיעור הכתוב מאשר תראוני משחקת בתבל ארצו בענין בן עזאי ור"א בן ערך שהיו באין לשמוע מה"ש תדעו כי ושעשועי הם עם בני אדם ולא עם מלאכי השרת והוא ככל הכתוב. **וענין** אומרו אמון בנקודת חולם ולא בשורק וגם אומרו לשון זכר אחשוב נתעוררו רבותינו ז"ל על זה בתחלת ב"ר במאמר ר' הושעיא רבה ככתוב אצלנו שם בס"ד ובביאור התורה:

פסוק לב

כהתימה תורתנו הקדושה להגיד גדולת איכותה לפניו יתברך ואיך שעשועיה הם עם בני אדם כאשר כתבנו למה שנפשות עם בני ישראל הם כבנים או בנות אליה על כן תבא כאם הילד להדריך את ילד שעשועיה ותאמר ועתה בנים כו' כלומר ועתה אחרי דברי אלה ימשך כי בנים אתם לי וזהו ועתה בנים לכן שמעו לי אל חכמת תלמודי וגם אל המעשה הבא מהגמרא כי ואשרי דרכי ישמורו: **עוד** יתכן להתכח התיבות יותר שיאמר כי הלא מכמה סבות ימנע איש משמוע בקול מורה או על היות לו פנאי רב בימים ההם ואין הדבר נחוץ ויוכל לימים רבים שנית לבלתי היותו חייב לאיש ההוא לשמוע בקולו ג' להיותו מעמיס על צוארו עול כבד ד' כי גם אם יהיה חייב בכבודו ושמוע בקולו ישמט על היות קל האיכות להקשיב לקול מליו ה' כי ידע כי אשר יצונו הם דברים קלי התועלת ולכן ירחק מהם. **על** כל אלה דברה תורה ותאמר אין גם אחד מהנה אתי תמאנו ומריתם לשמוע אלי על האחד אמרה ועתה כלומר אל תאמר לכשאפנה אשנה כי אם לא עכשיו אימתי לכן עתה ברוך ה' עשה ואל תאחר פן תמות ולא בחכמה ועל הב' אמרה בנים כי בנים אתם לי וחייבים בכבודי ושמוע בקולי ועל הג' אמרה שמעו כלומר אינני מטרחת לפניכם רק שמעו ותחי נפשכם כנודע מרבותינו ז"ל כי הכל תלוי בשמיעה והיא מביאה לידי מעשה ועל הד' אמרה לי כי אנכי אנכי רבת האיכות עד אין קץ כאמור בכתובים הקודמים ועל הה' אמרה ואשרי וכו' כי דרכי מצד עצמם גדולי האיכות כי אשרי שומרם מפאת עצמם גם שלא הייתי אנכי המדברת. **עוד** יתכן בשיעור הכתוב נמשך אל כל הכתובים הבאים לומר אל יעלה על רוחכם לומר הלא די לנו נלכה באורחותיך ומוסריך התלויים במעשה ומה בצע כי בעמול יום ולילה בהשגת חכמתך כי הלא ועתה בנים שהגדתי לכם שמציאות חכמתי דבקה בו יתברך שקנני ראשית וכו' ושברא בי כל העולמות ואהיה אצלו אמון וכו' לכן שמעו כי הלא ימשך לכם כי על ידי אתם הדבקים בה' כבנים וזהו ועתה בנים תהיו על ידי שתשמעו לי עם היות שאשרי דרכי ישמורו הם מצות מעשיות עם כל זה למוד גדול:

פסוק לג

ועוד טעם שני כי הלא בלעדי החכמה יקרה לכם תחשבו היותכם מקיימי מוסר ואדרבה תפרעו מוסר וזהו שמעו מוסר וגם וחכמו עם מעשה המוסר ובזה אל תפרעו והוא כי הלא יקרה יחזיק במוסר ולא בחכמה ועולה על רוחו שמחזיק במוסר ותהי להפך כי אדרבה הוא פורע מוסר דרך משל יחזיק במוסר דבר צדק סלה ושקר לא ישמע על פיו ויאונה לידו ישמע קול ראובן יצא יצוא ומקלל את שמעון וימצאהו שמעון וישאלהו לאמר השמעת את ראובן דובר סרה עלי ויענה ויאמר שמעתי כדברך לבלתי דבר שקר נמצא חושב שומר מוסר על דבר אמת ואדרבה הוא פורע מוסר ומשלח מדנים בין אחים ומי גרם לו זה החזק במוסר ולא בחכמה כי אם היה הולך אל חכמים יחכם וידע כי מותר לשנות מפני השלום וההיקש בזה המחזיק לעצום עיניו מראות ברע והנה אשה לקראתו טובעת בנהר וידע לשחות ולא יצילנה לבלתי הסתכל בה וההיקש בזה בענין ר' עקיבא במת מצוה וזהו שמעו מוסר ולא משולל חכמה רק וחכמו ובזה אל תפרעו המוסר שאם לא כן תחשבו היותכם מקיימי מוסר ואדרבה תהיו פורעי מוסר:

פסוק לד

אשרי אדם וכו'. אומרת התורה הנה הזהרתיך כי גם שמעשה גדול החזק גם בלמוד ועתה הנני באה ללמדך תנאי הלמוד להשיג אושר החכמה על תלה ולבל תמוט ממך והם ג' תנאים א' בל תהיה מהמאחרים לבא לבית המדרש אך השתדל תהיה ראשון לכולם ב' ההתמדה כי אם יום תעזבני יומים אעזבך ג' תהיה ממאחרי שבת מרבה בישיבה יוצא אחרון והן אלה דבריה בשום לב אל שנותה את טעמה מדלתות לפתחים והוא כי הלא פתח יקרא אויר פתח הפתוח ודלת היא הסובבת על צירה ובבא איש ויתיצב על פתח הפתוח יתואר לעומדם על הפתח אך בעמדו על פתח הסגור בדלתה יתיחס לעומד על הדלת. **ונבא** אל הביאור אמרה אשרי אדם שומע לי לקחת עצתי זאת ראשונה לשקוד על דלתותי לא יאחר לבא אחרי הפתח פתח שער בית המדרש רק בעודו סגור שיתיחס אל בא ועומד על הדלת ולא על הפתח כי זה הוא גדר הבא ראשון שמוצא הפתח סגור שנית שיהיה יום יום זה אחר זה בלי הפסק יום או יומים בינתים ג' לשמור מזוזות פתחי שתצא אחרון או כדעת רז"ל מה מזוזה קבועה וכו' כן תהיה קבוע שם: **או** יהיה במה שידענו כי דרך כחות הטומאה לידבק במקום הקדש ובעת עסק התורה בבהמ"ד אין לכחות ההם רשות לבא שמה אך בהפנות ב"ה מללמוד שם יוכלו ליכנס ובזה יאמר היה אתה שומר מזוזות פתחי מהכנס בם כח חיצונים והוא בהיותך אחרון לכלם מה שאין כן אם תהיה מהפוסקים ויוצאים ראשונה שלא תתייחס לשומר מזוזות הפתח כי רבים

אשר אתך שומרים זולתך וגם כל עיקר היושבים שם הוא על מצות ת"ת אך המתאחר אחרי צאת הכל ואחרי הקביעות הידוע תתיחס עכבת למודו שם אל שומר פתחיו יתברך עד שעה או שתים עד לכתו אחרי כן:

פסוק לה

כי מוצאי וכו'. עוד תוסיף התורה האלהית לדבר על לב הביטו וראו אין ערך טוב הדבק בי כאשר יאתה כי הלא אם ישקוד איש על דלתי רופא אמן יום יום למען ימצא חיים ויחי מחליו בשתות ממשקה סם חיים אשר אתו האם יחזיק לו טובה הרופא ההוא על רצותו להרפא מכימניו הלא אין ספק כי אדרבה דמים ממנו יבקש כי יאמר החנם השכים לפתחי הלא אני שכתי בעדו ובסמני חיה מחליו לא יצא חפשי כי אגר אסיא ישלם. **והנה** כדבר הזה יקרה למשחר אל בתי כנסיות ובתי מדרשות עד עת מצוא זאת התורה כי הלא מצא חיים ולעצמו הוא היטיב ולמה זה יחזיק לו טובה הוא יתברך על בחרו בחיים על ידי תורתו אמר כי לא כן הוא יתברך עמנו רק שעם היות כי מוצאי מצא חיים לעצמו אף על פי כן ויפק רצון מה' שמחזיק לו טובה והאיש ההוא שבע רצון מאתו:

לד **או** יהיה שעור הכתובים בדרך נכון יותר לומר הנה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי כו' שיהיה מאושר על המחזיקים בתורה:

לה **עם** היות כי סתם מוצאי מוצא חיים לעצמו לא אמיש מלהיטיב ביותר כאמרו אשרי אדם וכו' ושמא תאמר מה יתן המחזיק בתורה אליו ית' שייטיב לו כל כך הלא הוא כי ויפק רצון מה' והוא כי הוא יתברך כל רצונו וחפצו הנה הוא להיטיב ולהשפיע אך הוא בכח בו יתברך והעוסק בתורה כראוי הוא מפיק ומוציא אל הפועל אותו הרצון מה' כי מהשם יתברך עצמו מפיק אשר הוא בו יתברך בכח וזהו ויפק רצון מה':

פסוק לו

ושמא תאמר אם כן אפוא כי כל רצונו הוא להשפיע והבלתי מחזיק בתורה מונע השפע נמצא הבלתי לומד כמצר כלפי מעלה חלילה במנוע רצונו וע"כ לא יפלא מה שיאשר למחזיק בתורה כי הלא כביכול הנאה תחשב לו עשות רצונו כי הלא דע נא כי לא כן הוא כי הנה אשר הוא חטאי שנעדר ממני ומושך ידו מהתורה אם הוא בשוגג שלא ירפה רק על בלתי הכיר גדרה וכיוצא הלא את נפשו הוא חומס ומונע חלק ויחס התורה אשר לנפש בה ממנה כמדובר למעלה כי כל נפש יש לה חלק בתורה ואם במזיד הוא עושה אצ"ל שימנע טוב ממנו כי אם גם שיאהב מות וזהו כל משנאי אהבו מות:

לה **עוד** יתכן באמרו כי מוצאי וכו' אם נאמר שמוצאי חוזר אליו ית' הבלתי נפרד מהתורה המדברת עד כה והוא כמאמרם ז"ל בספר הזוהר על מדוע באתי וכו' כי יקרנו עמו יתברך

בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאשר יועד מלך להמצא יחד עם בני חילו במקום פלוני בבקר והנה הבקר אור והמלך משכים הולך שמה וירא כי אין איש ויצר לו באמרו איה כבודי שלא הסכימו להמצא אתי אך אם ימצא לפחות איש אחד או יבא מיד אחרי המלך לא בלבד תופר כעסו על הנותרים כי אם גם שמוח ישמח על האיש ההוא ובו ישתעשע לאט לאט עד יבאו יתר אחיו כדבר הזה יקרה לנו בבתי כנסיות ובתי מדרשות שהוא יתברך לבקרים יבא ביתו ואם לא ימצא איש או לא יבא מיד אז יענה לאמר מדוע באתי ואין איש קראתי אם יבא אחרי מיד איזה איש ואין עונה ואם ימצא איש אחד לא בלבד ישוב אפו ממנו כי אם ידבק בו וירצהו וישתעשע בו עד בוא הנותרים וזה יאמר כי מוצאי וכו' לומר הלא צויתיך לשקוד על דלתותי שהוא לבא ראשון ראשון בעוד הדלת סגור טרם יפתח דע לך כי זולת הלמוד עוד לך כי הלא מוצאי לבדי שלא ימצא קדמוהו אנשים ימצא חיים באמת וגם ויפק רצון מה' כי אין צריך לומר שלא יכעוס על אשר לא באו כי אם גם ויפק רצון וחפץ אהבה מה' שישתעשע בו. **או** יהיה שעור הענין ויצדק אומרו מוצאי על התורה עצמה לומר שהתורה אומרת אשרי אדם וכו' לשקוד על דלתותי שהוא לבא טרם פתיחת ב"ה כמפורש למעלה שהוא טרם היות עסק תורה בב"ה כי גם שמוצאי הוא הבא ומוצא אותי בב"ה שכבר קדמוהו רבנן ועוסקים בי לא יבצר שימצא חיים אך הלא יעדיף השוקד על דלתותי טרם יפתח שלא ימצאני עדיין שמה כי ויפק רצון מה' שהוא יתברך ישמח בו כמדובר:

לו **וכל** ההטבה הזאת הוא עם היות שהפורש ממני וחוטאי חומס נפשו ועושקה מהאושר הראוי לה וכל משנאי אהבו מות עם כל זה לא יהיה שכר מוצאי העדר המות הזאת רק הקצה האחר והוא שימצא חיים ויפק רצון כמדובר:

פרק ט

פסוק א

הנה רז"ל פירשו אומרו ביתה על זה העולם חצבה עמודיה שבעה אלו ז' ימי בראשית וכו' ואפשר ייחסו העולם הזה אל בית התורה כי בו ייחד הוא יתברך כל עסקה ולכך נוצר לעסוק בו בתורת ה' כנודע. **והנה** על פי הנחתם זו כי ביתה הוא העולם יתכן לבאר הכתובים בדרך ישרה יותרו כל הכתובים שאחריו והוא כי ככלות התורה לצוות נשמע אליה לשקוד על דלתותיה יום יום וכו' ושנהיה מאושרים על ידי כך בא רוח הקדש לדבר ולומר הטו אזנכם אל דברי התורה כי הלא זולת גדולתה והאושר הצפון למחזיקים בה גם בלעדי זה אתם חייבים בכבודה ושמוע בקולה כי הלא הפליאה חסדה לכם כי הלא

החזיקה יהדות תקועים להחזיק מצוקי ארץ בעבור האדם וסבבה סבות והכנות לבריאת אדם וסילקה כל מעיק ותקנה מסלול ודרך להישירם בל ימוטו לתקן עולם במלכות שדי וזהו אמרו חכמות בנתה וכו'. והוא באשר נזכירה מאמרנו למעלה כי ז' רקיעים שמנו רבותינו ז"ל וילון רקיע שחקים וכו' המה כוללו כל העולמות שממעל הארץ עד כסא הכבוד כי בשנים כלולים כל ט' גלגלים המשרתים אל הארץ בכוכבים ומזלות ואין בהם רוחניות רק גשם זך כמדובר למעלה בית י"א והשלישי הוא שחקים הוא למעלה מגשם זך רוחני בצד מה ועל כן שוחקים בו מן רוחני לצדיקים לעתיד לבא ולמעלה הימנו זבול רוחני יותר ועל כן בו בהמ"ק של מעלה ועל דרך זה עולים באיכות עד ערבות שבו כסא הכבוד באופן שהז' רקיעים הם סולם מוצב ארצה וראשו מגיע עד כסא הכבוד ממדרגה אל מדרגה. **עוד** נזכירה מאמרי רבותינו ז"ל על ההכנות שעשה הוא יתברך לברוא האדם ולסלק המנגדים והוא כי באחד דיני ממונות אמרו שברא הוא יתברך ג' כתות מלה"ש ושאמר לאחת נעשה אדם וכן לשנית ויעצו להדיח הבריאה מה עשה הקב"ה שלח אצבעו קטנה בהן ושרפם ועל כן השלישית לא קטרגה וענין שילוח אצבעו אחשבה כי הוא כח משמותיו יתברך מאמר עשירי מעשרה מאמרות הכתובים בתורה הנמשלים לעשר אצבעות כמאמר ר"מ בב"ר שאצבעו של הקב"ה מעמדת מים העליונים והוא היותם תלויים במאמר הרי שמאמר נקרא אצבע והוא ענין ברייתא שבבראשית רבה פי"ז כי נעשה אדם הוא מאמר עשירי לדעת רבנן ועל כי הכתות האלו דברו נגדו על כן בו לקו כמבואר אצלנו במקומו בארוכה ועל היותו האחרון שהם בהדרגה הראשון למעלה מכולן והב' למטה הימנו ועל דרך זה עד האחרון שהוא קטן שבכולן על כן קראו אצבע קטנה כי כן היא כנודע. **עוד** הכנה שנית והוא מאמרם ז"ל בפרקי ר"א ובספר הזוהר שאמרה תורה לפניו יתברך למה תברא אדם כי אם אינך מתנהג באריכות אפים לא יתקיים ואמר לה הקב"ה החנם נקראתי ארך אפיה עוד אמרו רבותינו ז"ל בב"ר כי הוא ית' עשה בחכמה הכנה אחרת והיא טרם ישאל למלאכי השרת נעשה אדם שברא כל בהמה חיה ועוף ועל כן באמור להם נעשה אדם ענו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו וכו' והשיב להם הקב"ה אם כן צפור שמים וכו' צנה ואלפים וכו' מה תהא עליהם אם אין האדם ובזה שתקו ואפשר שאפילו לדעת הגמרא ששרף ב' כתות מלאכים אפשר שגם דעתם לבאר כך סמיכות פסוק צפור שמים וכו' אל הקודם בדרך הזה ושעל ידי פתחון פה זה הסכימה הכת השלישית. **ונבואה** אל הביאור והוא כי הנה מפני כמה דברים היתה בריאת העולם וקיום האדם עליה בלתי מתקיים. **א**' כי הלא זה טבע כל דבר חומרי להיות הווה ונפסד ולולא נשמת אדם הרוחנית בתוכו היה מיד שב אל העפר

וההיקש בזה אל כללות העולם כי חומרי הוא ואיככה יוכל ויתקיים במהותו זאת. **ב**' כי הלא מבלי התקשרות אל הסבה הראשונה אין דבר מתקיים ובאיזה חבל יקושר העולם הזה השפל ועכור אתו יתברך. **ג**' כי גם שיתוקן מהות הארץ הלא מאשר יצר לב האדם רק רע וגורמים איבוד העולם הנה טוב מאד ונוח לו שלא נברא כמאמר מלאכי השרת לפני הקב"ה בהשיאם עצה שלא יעשה אדם ומה גם אם לא היה הוא יתברך מצרף מדת רחמים בבריאה כמאמרם ז"ל ושיהיה ארך אפים על כן לתקן הכל ראה והתקין הוא יתברך ארוכת כל עכובים אלו על ידי התורה אחד תיקן במה שהוית העולם השפל המציא על ידי התורה היא תכלית הרוחניות בלתי נפרדת מאתו יתברך כי חכמתו היא ואין ספק כי אין לקיום חומר העולם נשמה לקיימו גדולה מזו וזהו חכמות וכו' לומר בני בכורי ישראל ראה גם ראה כל אשר הכינותי לתקן עולם למען תזכה בו אל האושר האמתי כי הלא ב' חכמות תורה שבכתב ותורה שבעל פה בנתה ביתה ולא אמר בנו כי נתאחדו לכך כי אחדים המה באמת ועל השמת מה עשה הוא יתברך על ידי התורה ברא ז' רקיעים שעל ידם מתקשר העולם הזה על ידי השתלשלות ההדרגה מכסא הכבוד עד למטה שעל ידי כן מתקשר העולם הזה השפל עד כסא הכבוד שמשם כל השפע נשפע בהשתלשלות כמדובר בהקדמה ראשונה שהקדמנו נמצאו הז' רקיעים כעמודי עולם לקיימו בנקודת תוכיות אמצעיתן הוא הדור הארץ וזהו חצבה עמודיה שבעה:

פסוק ב

ועל השלישית אשר בה מצאו מלאכי השרת פתחון פה לקטרג על בריאת האדם מה עשתה התורה טבחה טבחה הם ב' טביחות שהרגה שתי כתות של מלאכי השרת כמאמר מסכת סנהדרין שהזכרנו ששלח הקב"ה אצבעו והוא אחד משמותיו יתברך שבתורה במפורש ושרפן ושמא תאמר ומה יתוקן לטענתם כי יצרם רע ויאבד העולם לזה אמר עוד שמת עשתה לתקן זה והוא כי מסכה יינה הוא מאמר פר"א שהזכרנו שסיבבה למזג מדת הדין על דבר רוע יצר לב האדם ולא עוד כי אם להשקיט על כל זה מלאכי השרת עוד עשתה כי תחלה בראה כל בהמה חיה ועוף טרם ימלך במלה"ש למען אמור להם אם כן צפור שמים וכו' כאשר הזכרנו מב"ר וזהו אף ערכה שלחנה הוא כל מיני בהמה חיה ועוף ודגי הים שהם כשלחן ערוך לפני האדם:

פסוק ג

ואחר כך שלחה נערותיה תקרא הם מלאכי השרת לאמר נעשה אדם והיכן קראם על גפי מרומי קרת והוא כי קרת יקרא העולם השפל ומרומי הקרת הם עולם הגלגלים

וגפי מרומי הם עולם המלאכים ועל גפי הוא למעלה בעולם העליון ואמר כי שם נקראו למעלה המלאכים לימלך בם:

פסוק ד

ושמא תאמר מה הועילה בתקנתם כי הלא נראה כמה וכמה מתפתים אחר תאותיהם וטובות העולם הזה ומניחים חיי עולם ונוח להם שלא נבראו על כן אמר שעוד הוסיפה התורה להישיר את כל נפש אדם בטרם תבא למטה לארץ ולהוכיח במישור להכין דרך לפניה כמאמרם בספר הזוהר על נפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכן במדרש הנעלם מהמועצות ודעת שמיעצין אותה ומלמדים אותה כל התורה כי אין ספק כי לולי רוע בחירת הבוחר ברע אחר כך היה כל איש מוכן להשכיל להיטיב פה בעצם וזה אמר מי פתי וכו' שאומרת רוח הקדש דעו אפוא חיבת התורה אל בני האדם כי הלא מי פתי שתראו יסור הנה אל העולם השפל ההולך בפתויי לבו וכן וחסר לב מהביט אל האלהים ותורתו לא מבלעדי מזהיר היה להם כן:

פסוק ה

כי הלא אמרה לו התורה הנז' טרם יסורו הנה עודם למעלה בעולם העליון לכו אל העולם השפל לחמו בלחמי ראשונה הוא דרך פשטיותי הנתפס כלחם ואחר כך החזיקו ושתו ביין מסכתי הוא הדרשות ורמזים סודיים המושגים אחר כך ממוזגים מפשט וסוד כיין הממוזג וזהו ושתו ביין מסכתי:

פסוק ו

ואם יקרה שיתפתה וגם יוכל רוע יצרכם אליכם אל תתיאשו מהתרופה כי הלא עזבו פתאים וחיו ואם קשה הוא משכו וקחו אותו לבהמ"ד וזהו ואשרו בדרך בינה הוא דרך מקום בית ועד הגמרא שהוא הבינה כי אז אם אבן הוא נימוח אם ברזל הוא מתפוצץ ומה גם בהשתקע בבינת התורה לעקור מזמות חיצוניות אשר לא כתורתו יתברך:

א **או** יאמר חכמות בנתה וכו' במה שנקדים מאמרם ז"ל שבנשמות הצדיקים נמלך וברא את העולם וכן אמרו ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים מה עשה שתלן מעט בכל דור ודור באופן שהם כעמודי עולם עוד אמרו שכתות הצדיקים הם ז' כמאמרם ז"ל ז' כתות לג"ע וכו' וכן על פסוק ישר יחזו פנימו ופסוק ישבו ישרים את פניך כי ז' כתות הם והגדולה שבהן הם כת ישרים שהם רואים את הפנים כד"א ישר יחזו פנימו ישבו ישרים את פניך וזה ענין מאמרם ז"ל אצלנו באמרם שלעתיד לבא יהיו הצדיקים כחמה ולבנה כרקיע ככוכבים וכו' שהם ז' מיני ספיריות של זוהר ז' כתות הצדיקים לפי הדרגתם. **ונבא** אל הביאור אמר חכמות וכו' לומר ראה נא כמה הכנות טובות הכינה התורה מפני

קיום העולם וצאצאיו כי הלא חכמות הם כחות התורה שבכתב ושבע"פ נתאחדו ובנתה ביתה הוא העוה"ז למען ע"י עסק בני האדם בתורה יחקיים כי בה נעשה ועל דבר כי לא יעדרו רשעים המאבדין את העולם על כן מה עשתה חצבה עמודיה ז' הם ז' כתות נשמות הצדיקים אשר מאיכותם לקיים העולם בהם כנזכר שחצבם מתחת כסא הכבוד לחלקם בכל דור ודור והם כעמודים אשר העולם נכון עליהם:

ב **וטרם** תמלך ברשמות פן ימאנו לבא מיראתן פן יקלקלו בהתגשמם ונתון בהם יצר הרע על כן טרם יעשה אדם הראם שאם יזכו ייטב להם עד מאד והכין להם שכר ולשמא יחטאו כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא לכן הפשירה להם הדין וזהו על הא' טבחה והוא מאמרם ז"ל כי מאז הכין לויתן סירס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שהוא התחלת הכנת שכר כנודע ענינו ליודעים ועל דבר העונש מסכה יינה למה שיצר לב האדם רע והוא המאמר שהזכרנו למעלה שאמרה תורה לפני הקב"ה אם אינך מאריך אפים לא יתקיים האדם עד שאמר לה הב"ה שעל כן נקרא ארך אפים שיאריך להם. **נוסף** על זה ארז"ל שתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה שלא היה מתקיים ושיתף עמו מדת רחמים וזהו מסכה יינה ולא עוד אלא שאף ערכה שלחנה הוא ג"ע של מטה שעליו נאמר תערוך לפני שלחן וכו' ונברא בשלישי טרם יברא אדם כמאמרם ז"ל בב"ר:

ג **ואחר** כל ההכנות האלה שלחה נערותיה תקרא הם הנשמות לימלך בם ולאמר להם נעשה אדם על גפי מרומי קרת הוא עולם הנשמות כמבואר למעלה:

ד **עוד** שנית עשתה כי אצ"ל כל חכמי לב הבאים אל העוה"ז כי אם מי פתי שתראה יסור הנה אל העוה"ז ותראהו פתי חסר חכמה וכן חסר לב דע שמלאתו את החכמה טרם בואו הנה כי הלא מאז אמרה לו:

ה **לכו** מעל גפי מרומי קרת הוא עולם העליון אל ג"ע של מטה ולחמו בלחמי הוא לחמה של תורה הפשטיי ושתו מיין מסכתי הם דברים ממוזגים מפשט וסוד כמאמרם ז"ל שטרם בא הקטן אל העוה"ז מלמדין את נפשו בג"ע כל התורה ולכל הפירושים לא אמר לחמו מלחמי ומיין וכו' רק בלחמי וביין על דבר כי אין הלחם והיין הוא נחסר ממנו מה שלוחמים ושותים ממנו כיין הטבעי שבאכול איש חצי ככר לחם יהיה הנותר חסר:

ו **עוד** ייעצוהו שאם יתפתה בעוה"ז ישוב ויתקרב אל התורה וזהו עזבו פתאים וכו' כמפורש למעלה באופן שע"י כן הוא מוכן להשכיל להיטיב בעוה"ז לולי הטייתו הרעה לבחור ברע מעצמו וכל ההכנה הטובה ההיא תכין לנו התורה כי היא טובה לנו מאב לבנים:

א **או** יאמר בנתה ביתה ג"ע של מעלה כי שם ביתה המתיחס אליה באמת ואמר ראו נא מה גדלו מעשיה להפליא חסדה לנו בהמציאה המצאות להעלותנו אל האושר העליון כי הלא חכמות שבכתב ושבע"פ היו לאחדים וטרם תנתן לנו הקדימה ובנתה והכינה ביתה המיוחד לעוסקים בה הוא ג"ע של מעלה יחוייב ע"י כן שם ימצאו ושם יהיו המחזיקים בה ולהיות כי מי יעלה באור ה' תחת כסא הכבוד בעצם בפעם א' על כן חצבה עמודיה שבעה הם ז' היכלות הידועים כעמודים אשר בית ג"ע העליון נכון עליהם ואשר לא יזכה מיד לעלות בהר העליון יהיה בתחתונים איש ואיש לפי מעלתו ומדרגתו ומשם יעלו כמאמנם ז"ל בס' הזוהר כאשר חילקו בהם מדרגות לאוהבי שמו ית':

ב **ושמא** תאמר הלא לעומת זה הכינה מאתמול תפתה הוא מיום שני של בריאה ואיה אפוא יתרון אהבתה אותנו והיא הקדימה פורענות טרם אדם יולד על כן אמר גם שטבחה טבחה הוא גיהנם בשני ראה והביטה לעומת זה כי טרם תבראנו מסכה יינה ביום הקודם והפשירה מדת הדין ברחמים כד"א ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי ביום הראשון שיתפה מדת רחמים למדת הדין באופן כי גם שברא אח"כ גיהנם הלא הקדימה תיקונו וימזגנו בטרם בא ואף ערכה שלחנה הוא ג"ע הארץ קודם ליום ראשון כי הוא מז' דברים שקדמו לעולם:

ג **ולא** עוד אלא שהשתדל בכל מאמצי כח להצילנו מדינה של גיהנם במועצות ודעת כי הלא מטרם יבאו נערותיה הם הנשמות אל העולם הזה שלחה ותקרא אותן למעלה על גפי מרומי קרת שהוא למעלה מעולם הנשמות כמפורש למעלה:

ד **ואין** צריך לומר הגדולות באיכות כי אם אפילו מי פתי שתראה יסור הנה אל העולם הזה וחסר לב כבר אמרה לו מטרם יבא:

ה **לכו** לחמו בלחמי וכו' לכו אל העולם השפל ולחמו בלחמי הוא לחמה של תורה ושתו וכו' כמפורש למעלה ואם ישיאכם יצרכם לחטוא עזבו פתאים כו' באופן שכל ישעה וכל חפץ להנחילנו עולם הבא ולהצילנו מדינה של גיהנם כי נפלאתה אהבתה לנו:

א **עור** יתכן יאמר דרוש כתוב אצלנו באורך בביאור בב"ר מה ראה הוא יתברך לקנוס מיתה על כל באי עולם כצדיק כרשע ולא פדאנו מעבור בשלח המלאך המות וייסרנו ביסורין בעוה"ז ונשוב נדבק בו ולא עוד אלא שאמר ר"מ והנה טוב מאד והנה טוב מות אמנם אלהי ישראל אבינו בירר לנו מיתה יפה מיסורין כי אין כמוה להנאתנו ולתועלתנו כי למה שנתעכר חומרנו בזוהמת נחש תעכב זוהמתנו מלקבל בגוף ונפש מערכת שלחנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו לעתיד לבא שנהיה מרכבו אל שכינתו ולא יעצרנו הגשם אשר נפשנו מלובשת בו על כן ראה ויחלק הגוף מהנפש למען יתמרק החומר בכור

הארץ ויותך עכירות זוהמתו ומה גם בארץ הצבי וישוב יבנה זך ונקי מכל סיג לעתיד לבא בחברת הנפש וגם הנפש ביני וביני תעלה במעלות ותתענג בדשן עם אלהיה ונבא אל הביאור אמר חכמות בנתה ביתה העליון חצבה וכו' כמפורש בקודם:

ב **ושמא** תאמר הלא לו אהבתני תורתי למה לא מגעה מכללותינו רק את המות הזה כי למה נמות לעיניה ולא יסרתני ונחיה לפגיה על כן השיבה רוח הקדש ותאמר גם שטבחה טבחה ותגזור מיתה על עברם צוויה אשר צותה על אבינו הראשון ואין נקי מכל יוצאי חלציו לא משנאה חלילה כי הלא שתים טובות עשתה לנו בזה אחד שמסכה יינה ועל ידי המיתה נכתה את האדם מתוקף הדין שמיתה מכפרת ומוזגת הדין מה שאין כן אם היה חי לעולם שהיה לרעתו כי על כן מנע את האדם מלאכול גם מעץ החיים פן וחי לעולם וירבו ויחזקו מוסריו וזהו מסכה יינה נוסף על זה אף ערכה שלחנה לגוף ולנפש לעתיד כי לולא המיתה לא היה איש עולה על שלחן מלך מ"ה בגוף ונפש אחר התחיה כמדובר:

ג **ובין** זה לזה אין הנפש מפסדת כי הלא אחר ששלחה נערותיה הם נשמות הצדיקים אל העולם הזה עוד תשוב תקרא על גפי מרומי קרת הוא להסתופף תחת כנפי השכינה בשובן אליו אחר המות:

ד **ואל** תאמר בלבבך הלא זה יהיה לקדושים אשר בארץ המה אך פתיים המתפתים אחרי יצרם וחסרי הדעת להבין דרך ה' ללכת בדרכיו נוח להם שלא נבראו כי לא יאכלו בטובה הנז' על כן אמר גם אלה פקחה עיניה תורתנו הקדושה ומי פתי אשר תראינה עיניך יסור הנה לעולם הזה וחסר לב כבר מאז אמרה לו לכו לחמו בלחמי כו' כמפורש למעלה לבלתי יחטא ועל כן אם חטא על הנפש הוא הפסיד לעצמו:

א **עוד** יתכן יאמר הנה חכמות התורה היו לאחדים ובנתה ביתה של עה"ב וחצבה עמודיה שבעה הם תורה שבכתב ושבעל פה היא המשנה נביאים כתובים אגדה דבר קטן הויות דאביי ורבא הוא הלמוד דבר גדול מעשה מרכבה הם ז' עמודים אשר בית העולם הבא סמוך עליהם להתקיים למחזיק בם ולעלות בהם אליו:

ב **ולא** עוד אלא שלמחזיקים בם לא ישליט את השטן יהרגנו רק כח קדושה הוא ימיתנו כמפורש בספר הזוהר וזהו טבחה טבחה כלומר כאילו היא טבחה טבחה הוא כח קדושה המשתלשל ממנה מלאך קדוש כנודע ליודעי חן ולא זר ואת הנפש מסכה יינה כי גם שלא תעלה מעלה למה שדבקה כמעט בחומר לא יבצר ממנה שמחה ממוזגת לפי ערכה כנודע לחכמי האמת אף ערכה שלחנה בג"ע אל הרוח עד כה דברתי לבעלי נפש ורוח:

ג **אך** אם שלחה נערותיה הם נשמות מן העולם העליון שהוא לבני עליה כי לא כל אדם זוכה לנשמה כנודע מספר הזוהר הנה לאנשים ההם הלא אחרי כן במותם תקרא על גפי מרומי קנית הוא מעלה מעלה כי קרת הוא העולם הזה ומרומי קרת הוא עולם הגלגלים ועולם המלאכים שהם שתי מרומים שעל הקרת ועל גפי יהיה למעלה מהדרגות היכלות של מעלה ממרומי הת' עד הראש לכולם הוא ג"ע העליון גדול מאד:

ב **עוד** כוון כי לאשר לא שלחה לה נשמה טבחה טבחה כי המיתה לטבח תתיחס:

ג **אך** לאשר שלחה נערותיה הם הנשמות תקרא כאלו אין שם טבח רק קריאה כמזמן קרואים לסעודה בלי הרגש מיתה. **מי** פתי וכו' עזבו וכו' כמפורש בקודם:

פסוק ז

יוסר לץ וכו'. הנה ראוי לשום לב אל הכנסו בלשון מוסר וצאתו בלשון תוכחת אמנם הנה למעלה אמר שלמה בחכמתו שהתורה תיעץ את עוברי רצונה לאמר מי פתי וכו' שילחם בלחמה של תורה עזבו פתאים כו' ולא הוכיחה את הלץ הוא המתרחק מלחמה של תורה כמאמר התנא שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים על כן אמר כי בזה לימדה לנו התורה כי שנים הם הלוקחים להם קלון אחת היוסר את הלץ שני המוכיח את זולתו מום שיש בעצמו וזהו יוסר לץ וכו' לומר כי המוכיח את הלץ ומה גם בדברים קשים כמשמעות יוסר לוקח וקונה לו קלון בדמי טורח ניב שפתיו כי הלא הלץ יתלוצץ על מיסרו ויקל בכבודו וכן לוקח לו קלון המוכיח לרשע מומו והוא עמו התקוששו וקושו שיזהר המוכיח לבלתי הוכיח לזולת מום שיש בו פן יאמרו לו טול קורה מבין עיניך באמרו טול קיסם מבין שמך וכעובדא דגמרא מר' פלוני שבאו לפניו לדין על אילן שהיו ענפיו מזיקים את הרבים והיה לדיין ההוא אילן כיוצא בו וכשמעו את דברי בעל הדין חש פן יאמרו לו למה תצוה לקוץ ולא תקשט עצמך תחלה על כן שתק ועיכב הבעלי דינים ושלח מיד לקוץ אילנו ובבא השליח ורמז לו שנקצץ אז אמר לבעל הדין שיקוץ אילנו אז העת פניו ואמר לו למה לא היה קוצץ גם הוא אז אמר אם שלי לא תראהו קצוץ לא תקוץ גם אתה הנה שעם היות איש צדיק וחכם לא יבצר מהיות לו מום מה וצריך ליזהר מהוכיח את הזולת מום שבו כי הלא יקח לו קלון כאשר קרה לדיין ההוא כי לולא היה מצוה לקוץ אילנו טרם יקוץ הוא הלא היה לוקח לו קלון נמרץ באמור אליו טול קורה וזה מאמר הכתוב יוסר לץ וכו' לומר את הלץ ראוי להוכיח בנחת ולא בזעף כי יוסר לן בקושי כמשמע יוסר לוקח לו קלון וכן מוכיח לרשע מומו של מוכיח גם הוא לוקח לו קלון אפי' יהיה בנחת במשמעות תוכחת:

פסוק ח
וגם שממוצא דברי הגמרא שטוב להוכיח את הלץ בתוכחת של נחת אם יזדמנו לפניך לץ המואס בתורה וחכם להוכיח הלא יותר תבחר ותקרב להוכיח את החכם מאת הלץ וזהו אל תוכח לץ וכו' הוכח לחכם וכו':

פסוק ט
והנני מודיעך איכה תתנהג בהישרת הבלתי לץ והוא בשים לב אל אומרו לשון נתינה בחכם ולשון הודעה בצדיק אך הנה יש חכם בתורה ובלתי צדיק במעשה ויש צדיק ובלתי חכם אמר תן לחכם התוכחת הנזכר אשר יחסר לו מעשה הטוב הודע לצדיק ההודעה בתורה להשתלם בצדקו והנה החכם אין צריך לומר שייטב לו על בחינת הכשרון כי אם גם יחכם עוד בתורה אך יעדיף עליו הצדיק בהודיעך אותו תורה שיוסיף לקח על מה שיחכם החכם:

פסוק י
ושמא תאמר הלא כמו זר נחשב דבר זה שהחכם ע"י למוד כשרון יחכם וגם שיעדיף עליו הצדיק בלמדו אחרי כן עם שבתחלתו לא היה חכם על כן באתי להשכילך כלל גדול והוא כי תחלת חכמה הוא יראת ה' שעל ידה ישפיע הוא יתברך עליו משפט חכמתו שיוכן בכשרון ועל כן אמרתי שהחכם שהיה חסר כשרון בתתך לו תוכחת יחכם עוד כאלו עתה מתחלה חכמתו כי מה שהיה לו עד כה היה בלי יסוד יראת ה' ועם כל זה היה חכם ומה גם עתה אך אשר היה צדיק כבר והודעתו חכמה לדעת בעצם איכה יעבוד את ה' הנה זה כבר היתה מעלתו יתירה על היות שקדם בו יסוד יראת ה' כי קדוש יאמר לו הנה זה בהודיעך אותו חכמה יהיה דעתו דעת קדושים ולכן יעדיף על החכם שהיה חסר כשרון ויסר' אותו כי אין יסוד יראת ה' מוסד בו מראשיתו כצדיק לכן יחכם עוד בלבד ואם הצדיק הנזכר אין בו יראת ה' בלבד כי אם גם קדוש לאלהיו לא בלבד יהיה דעתו חכמה כי אם גם בינה וזהו ודעת קדושים בינה:

פסוק יא
כי בי ירבו כו'. **אומרת** התורה אל יפלא בעיניך אם ייחסנו השגת חכמת התורה אל יראת שמים ולא אל שכל טוב הלומד כי הלא אנכי למעלה מטבע החכמות והדתות כי הלא אנכי מבטלת מערכת וגזרה שמימיית מה שאין כן לדת זולתי והוא כעניין אביי ורבה דמדבית עלי קאתו ומדת ימיהם עשרים שנה ועל ידי דאיעסקו בתורה הוסיפו ימיהם וזהו כי בי ירבו ימיך מה שאין כן בזולתי ועוד לך כי ויוסיפו לך מן השמים על רבוי הימים גם כן שיהיו שנות חיים שהוא של טובה ולא של צער כמאמרם ז"ל ששנים של

צער אינם שנות חיים. **או** יאמר פן תאמר בלבבך מי יודע אם ברוב הימים שיוסיפו לי אחטא ואאשם כי בחיריי אני נמצאת טובת התורה בלתי בטוחה מהוסיף עצב עמה על כן אמר דע כי מה שבי ירבו ימיך על עסקך בי יהיה באופן שאותם ימיך המתיחסים רבויים לי הם יוסיפו לך שנות חיים של חיי העולם הבא כי להיותם מאתי איכותם יביאוך ויקרבוך לידי זכות באופן שהם בעצמם יוסיפו לך שנות חיי העולם הבא שהם שנות חיים באמת וזהו ויוסיפו לשון רבים:

פסוק יב

ושמא תאמר איך יהיו לי שנות חיים אם עיקרה הוא על ידי יסורין כי היא ראש לדברים הנקנים על ידי יסורין לזה אמר אם חכמת כו' והוא בשום לב אל אמרו חכמת זה פעמים ואמרו תשא ולא אמר מה ישא וגם שהל"ל ואם לצת אך יאמר יסורי התורה הם עד תקנה אותם שהיא נקנית על ידי יסורין אך אחר כך יסורין בדלין ממך שנאמר ובני רשף יגביהו עוף וזהו אם חכמת כבר מה שחכמת בלבד הוא לך ולא היסורין כי יבדלו ממך אך ולצת שבטלת ממנה לא תעמוד לך מה שחכמת להקל יסוריך לישאם אתך רק לבדך תשא:
או יאמר במה שידענו שאין לך אדם שאין לו עמל בעולם הזה כי אדם לעמל יולד ובזה היטיבו אשר דברו ז"ל אשרי מי שעמלו בתורה ולא אמר מי שעמל בתורה לומר עמלו אשר לעמל יולד מתנכה בעמל תורה ומקבל שכר ועוד לו שהעמל בתורה היא עצמה והוא יתברך מסייעין אותו לסבול עמלו באופן שהוא קונה חכמה אך העמל לא לו לבדו יהיה אך הפורש מהתורה אין מי שישא אתו בעמלו רק הוא לבדו וזהו אם חכמת מה שחכמת הוא לך כלומר אך לא המשא של עמל כי הלא ונשאו אתך מן השמים כאלו אין לך עמל רק החכמה אך ולצת זולת מה שלא חכמת לבדך תשא ואין עוזר לך בעמלך אשר לא יחסר לך:

פסוק יג

אשת כסילות וכו'. הנה מקביל אל כח קדושת התורה הדבק בנפש האדם הוא כח טומאת היצר הרע הוא שטן הוא יצר הרע ולזאת תקרא אשה למה שבהתחבר עם האדם ויחטיאנו תלד לו בנים משחיתים כי כל העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד ותהנה כח הטומאה מהתולדות ההם כנודע ולמה שאין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות יקראנה אשת כסילות כי לא תהיה לאיש להוליד ממנה עד הכניסה בו רוח שטות מה שאין כן בהיות לו רוח דעת ויראת ה' כי אז כח קדושת התורה היא כאשתו לכל דבר כמד"א ושמח מאשת נעוריך וממנה יבנה בית העולם הבא סניגורים כי כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. **ונבוא** אל הביאור הנה עד כה סיפר אמרי דעת התורה

וטוב טעמה והאושר הנמשך לדבקים בה כמדובר למעלה וגם קראה את אשת כסילות למעלה אשה זרה ונכריה הומיה וסוררת והנה היה מקום לאיש לדבר ולומר אם תורת ה' תמימה היא אמנו באמת והנשמה והיצר הטוב כחותיה המה והיצר הרע הוא כח אשה זרה לנו על מה זה אמנו תעזבנו ולא תהמה תמיד עלינו לקרבנו אליה כי אם כל כך היה היצר הטוב מפציר והומה עלינו תמיד לעסוק בתורה ומצות כאשר הומה היצר הרע להחטיאנו היינו כלנו צדיקים כי הזרה לנו לא תרפנו עד בלענו רוקנו לילה ויומם לא תדמה על כן אמר אשת וכו' לומר אל תתמה על החפץ כי הלא זה דרך הנותן אמרי שפר כי למה שבדעת ידבר דברים טובים ונכוחים לא יפציר ויאריך בדברים כי למה שהם דברים צדיקים אמיתתן תכנס באזני שומען ויאמט דבריו אמנם היועץ בליעל בלי דעת האיש ההוא מלין יכביר ויבחר בהפצר כי יתנכל לאמר כי אשר לא יעשו על פתיות אמריו יעשו על כובד הפצרן וז"א אשת כסילות וכו' לומר אשר תראה אשת כסילות שתמיד היא הומיה הוא על כי אין דבריה אמרי דעת רק פתיות וסכלות כי מועצותיה ריקים ואין בהם תבונה רק פתיות ובל ידעה מה תדבר לך לפתותך אחריה על כן תהמה תמיד ולא תשקוט:

פסוק יד

ועוד זאת תעשה הפך התורה אשר שם משה לא תדבר בהחבא כי אמריה אמרי נועם טובים ונכוחים על כן בראש הומיות תקרא כמאמרו למעלה ותאמר אליכם אישים אקרא וכל האמור למעלה מאושר המושג אתה כי מי יכזיבנה כי כל אמריה נכוחים למבין ואשרי הדבק בה ובמאמריה עד בלי די אמנם אשת כסילות תדבר בהחבא כי וישבה לפתח ביתה הוא מקום מפתחי הלב כי שם ביתה למען יזנו אחרי לבבם כמאמרם ז"ל על זבובי מות יבאיש וכו' שהיצר הרע הוא כזבוב רובץ על מפתחי הלב ושם תשב כגנב במחתרת להטות הלב למרע ואיזה כסא תכין תחתיה לעשות בו ישיבה והכנה למצות טענה מה לפתות הוא מרומי קרת הם הצלחות העולם הזה כי קרת הוא העולם השפל ומרומיו הם הצלחותיו:

פסוק טו

ועל כסא זה תשב לקרא לעוברי דרך נותן בלבם מושב מעלות איש מוצלח ורם בעולם הזה:

פסוק טז

ואומרת לכל אחד מי פתי יסור הנה אל הנאות העולם הזה והצלחותיו הם מרומי קרת וכן תאמר לחסר לב הוא הנער שלא הגיע לרוב שנים לקנות לב:

פסוק יז

ואחרי הכניסה אותו להנאות העולם בהיתר תתאזר להביאו לידי גזל ועריות ועל כן תוסיף ואמרה לו מים גנובים ימתקו וכו' וזה אומרו ואמרה בוא"ו והוא לומר הלא נפקחו עיניך על הנאות היתר בוא גם אל האיסור כי הלא אשכילך ואורך מופת חושיי והוא כי הלא המים עם היותם חנם לכולם אם תגנבם ימתקו ומה גם עתה הון רב כלומר אחוז בגנבה וחנה במתקה ולחם סתרים היא האשה כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל הנה עד כה לא באתה רק אל מותרי הנאות אשה בהיתר בוא נא אל כאיסור וזה לך האות כי ינעם כי הלא לחם סתרים אם במסתרים כמתגנב תבא אל אשתך הלא ינעם לך ביותר ומזה תקח אל לחם גנוב ונסתר בעצם הוא של איסור:

פסוק יח

והפתי ההוא אחר הכניסה בו רוח כסילות ושטות לא יבחין ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה כי לשם תזמינהו:

יג **או** יאמר אשת כסילות כו' שאומרת התורה הנה אנכי דברתי לך דברים של טעם ובניתי לך בית נאמן הוא העולם הבא כמדובר בדרך שלישי על חכמות בנתה ביתה של עולם הבא ושם טבחה טבחה ומסכה יינה וערכה שלחנה מלא דשן ואחר כך שלחה נערותיה הם הנשמות לעולם הזה לעשות מצות ומעשים טובים לזכותם לבא ביתה ואומרת לכו לחמו בלחמי אחרי כן בעולם הבא הוא בית אשר בניתי ותשבע בצחצחות אך אשת כסילות התוכל לומר לך תבא ביתה הוא גיהנם ששם תתעדן על ידי עבירות שתעשה בעצתה והלא בכו בכה להולך שמה כי מר לו מר:

יד **אך** מה תעשה תשב לה בשתי מקומות אשר יצרו של אדם חומדן והם עריות וגזל והוא כי במקום אשר שם מקום זמה יקרא פתח גיהנם כמאמרו למעלה כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים כי הוא מבוא גיהנם באמת וכח היצר הרע במקום זמה תכין מושבה כי מדי עברו איש לפתח ביתה שעדיין אינה בפתח רק מתקרב כאמור לפתח ולא בפתח שם תעוררנו אשת כסילות יצרו להעכירו וכן על כסא מרומי קרת הוא במקום ששמה ישבו כסאות עושר ומעלה שם תכין לה מושב לעורר לבות כל עובר למען יחמוד משכיות חמדת כסף וזהב ויחמוס ויעשוק וזהו וישבה לפתח ביתה שנית על כסא מרומי קרת:

טו **ומשם** היצר נעשה כקורא משם ואומר לעוברי דרך המישרים ארחותם להטות אליה אל דרך ביתה:

טז **ואליהם** תאמר מי פתי המתרחק מפתחי יסור מני ארח ויבא אלי הנה וגם החסר לבב הוא הנער שעד כה לא קנה לב אשר אינו כפתי שגם כי יזקין לא תסור פתיותו ממנו יקראנו יסור גם הוא:

יז **ולבלתי** היות לה טענה ממשכת אותו כי לא תוכל לומר כי יאושר במעשה הרעה ובביתה הוא גיהנם אין כל רק רע ועל כן לא תאמר כי אם מים גנובים ימתקו וכו' כלומר אל תבינו אל הנאת הטוב או המועיל כי איננו רק אל הנאת הערב כי מים גנובים הלא יערבו לך הוא הגזל כי ימתקו בטבען כלומר ראה מה מתוק מדבש עשות עושר ולא במשפט כי הנה מים גנובים ימתקו לומר גם שהם חנם לעולם מה גם הון רב או יאמר אל תביט אל מה שמסכה יינה התורה בעוה"ב כי טוב לך מעט בעוה"ז גם שיהיה מים בלבד כי מים גנובים ימתקו מיין לאחר זמן כי זה ימתק מיד כנודע כי זה דרכו של סמאל לפרוע מיד שאין אדם עושה זמה שלא יערב לו מיד ולא יגזול שלא יתהנה במעות משא"כ הוא יתברך שהיום לעשותם ומחר ליטול שכרם וזהו על הגזל ועל העריות תאמר ולחם סתרים ינעם כי היא האשה כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל לומר הנה מה שהוא מים גנובים עם שהנאתן ושתייתן בגלוי ימתקו ומה גם הזמה שזולת כי אשת רעהו גטבה היא אתו למה שדרך הנאת עריבותה במסתרים ינעם יותר ותאמר אל תביט למרחוק ללחום מלחמה של תורה אשר ערכה שלחנה וטוב לך לחם סתרים שינעם לך עתה:

יח **ועתה** אומרת קדושת תורתנו הנה אלה הן טענות היצה"ר והבל המה ולא כנועם מילי ולא ימיש האיש מלכת אחריה ולא מהבצר ממנו מזמה כי רע ומר לו דרך ביתה בגיהנם כי שם ביתה וז"א כמתמיה ולא ידע כי רפאים שם וכו' כלומר האם הפתי הנזכר לא ידע כי רפאים שם וכו' בשאול אשר הוליכהו שמה ואין זה כ"א רעה חולה ושומר נפשו ירחק ממנה:

פרק י

פסוק א

גם כי כל דברי הספר הלז מראש ועד סוף ברוח הקדש נאמרו כמאמרם ז"ל במדרש חזית הנה השם פניו אל מאמריו מראשיתו עד הנה ואל אשר מפה עד תומו הלא יראו בעיניו כי כל הדברים הנאמרים עד כה הם כמדבר הוא יתברך או תורתו אל עם בני ישראל כאשר ידבר איש אל בנו כאשר יבא ביאורו בס"ד כי שלמה ורוח קדשו הנמצא אתו תקן משלים הנאותים ליאמר מאתו יתברך אל בנו בכורו ישראל כאלו פה אל פה ידבר בם אך אשר מהכתוב הזה והלאה הם מוסרים כאשר ייסר איש את בנו חכם לב ברוח ה' דבר

בו ליסרה את כל איש אשר רוח בו לקחת מוסר השכל וזה אמר פה שנית משלי שלמה כלומר משלים אלו הבאים הלא המה כאילו שלמה הוא המדבר להישירנו בתוכחות מוסר הקרובים אל תורת ה' וגם המה ברוח ה' דבר בו ועל כן לבל יראה על מה שעבר שגבה לבו לייחס אל עצמו מאמריו יתברך ותורתו אל ישראל עמו על כן בראש הספר סיפר תאריו ואמר בן דוד מלך ישראל לומר שעל כבוד אביו וכבוד ישראל סמך למה שהוא בן לדוד ומלך לישראל ומכבודם יכובד גם הוא לדבר בלשון הקב"ה ותורתו וזהו שנותו את טעמו מתאריו בראשית ספרו אל הכתוב הלזה כי לא הזכיר פה רק משלי שלמה לבד לומר אלה הם משלי שלמה כאלו פיו המדבר ולא כראשונים ולכן שלל פה תארי גדולתו. **או** נאמר קרוב לזה במה שכתבנו למעלה על פסוק שמע בני מוסר אביך וכו' שכוון לומר אל יעלה על רוחכם גבה לבי תעשו עיקר לקחת מוסר השכל ממני ואנה תעזבו כבוד מוסר אבינו יתברך בתורתו שבכתב ועל פה על כן אמר שמע בני בעצם וראשונה מוסר אביך הראשון הקב"ה בתורתו ואחר כך ממוסרי אמך כמוני אשר אתה יונק ממני אל תנח ידך וזהו אל תמוש תורת אמך ועל כן מה עשה מתחלת הספר ועד כאן כל מאמריו הם לתורתו יתברך נקשיבה לאמריה נטה אזננו נשמור אמריה ומצותיה נצפון אתנו תורתו יתברך אל נשכח ומצותיה יצור לבנו כי לקח טוב נתנה לנו ושבח אותה כאשר יאתה כאשר יראה הרואה בכל הקודם עד כה וכל ישעו וכל חפץ בזה לאמר אלינו נשמע מוסרי אבינו וממנו נעשה פנה וממט יתד ועתה בא אחר כך אל חלק אומרו ואל תטוש תורת אמך הם משלים הבלתי נוגעים אל הדבק בתורה ומצותיה רק משלים ומוסרים המתיחסים אליו ע"י רוח ה' דבר בו וזהו אומרו משלי שלמה כי זה אשר לשלמה בעצם: **ולבא** אל ביאור הכתוב נשימה לב אל ייחסו שמחת בן חכם אל האב ותוגת הכסיל אל האם ולא יתכן לומר כי מהעדר הבחנת חכמה אל האם תתיחס השמחה אל האב ומהתמדת הבן אצל האם תתייחס תוגת הכסיל אל אמו כי הלא לא מהעדר גדר החכמה מהאם תעדר שמחתה בשמעה כי חכם בנה ועוד כי גם יפלא ממנה גדר הסכלות בערך האב ועל כן ידאג יותר האב על סכלות בנו מהאם ואין טעם התמדת בנה אצלה טעם לשבח כי לא בקטן עסקינן ההולך אחרי אמו ואדרבה כל התמדתו שבתו ולכתו עם אביו ועוד כי גם אלה דברי שלמה הוות לאביו בן כסיל וכן כעס לאביו בן כסיל וכו': **והנה** במדרש אמרו רבותינו ז"ל בן חכם ישמח אב זה יצחק ובן כסיל וכו' זה ישמעאל והנה כמו זר נחשב מאמרם זה כי המבלי אין בן חכם בישראל הלך עד יצחק ומבלי אין בן כסיל הלך אל ישמעאל ואחשבה הוקשה להם אשר הערנו בכתוב ואמרו בן חכם זה יצחק וכו' והוא במה שידענו כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות

באופן כי החוטא כסיל יקרא ומקביל אליו הצדיק תמים חכם יחשב באמת והענין לומר ראה נא מה בין הבחנת הצדקות של אב להבחנת האם כי הנה בן חכם זה יצחק שהודה ליעקב במצותו ית' כי צדקות זה תכלית חכמה ולא שימח רק את אביו כמאמרם ז"ל וילכו שניהם יחדו בלב אחד זה לעקוד וזה ליעקד אך אמו לא שמחה בזה כי אדרבה יללה בקולה כמאמר רז"ל בפר"א וגם פרחה נשמתה ומתה בשמעה אמנם בן כסיל זה ישמעאל שהיה בו רוח שטות לחטוא כאמרו ותרא שרה את בן הגר המצרית וגו' מצחק ואין צחוק אלא ע"ז תוגת אמו ולא אביו והוא מה שביארנו שם בכתוב וירע וגו' בעיני אברהם על אודות בנו הפך מאמר שרה באו' ואת בנה כי חשב אברהם יתייחס ישמעאל אחריו וזהו על אודות בנו כלומר לב' סיבות א' על סיבת הגירושין הוא על רשעו שנית על החשיבו אותו לבנו הפך מאמרה באמרה ואת בנה וזהו אודות לשון רבים והשיב לו יתברך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כלומר לא לבד על הגירושין כי אם גם על אמרה שהוא בנה מתייחס אחרי אמו כאמרה את האמה הזאת ואת בנה כלומר ולא בנך כי הלא ביצחק יקרא לך זרע אך בנך הבא מן השפחה קרוי בנה וא"כ תוגת קסילותו אליה תתייחס ולא אליו כי לא בנו הוא וזהו ובן כסיל וכו' זה ישמעאל:

עוד פירשו רז"ל ישמח אב על האב שבשמים ועל פי דרכם אפשר לנו לומר בא ללמד דעת אליהוא בן ברכאל באומרו אם צדקת מה תתן לו וכו' אם חטאת מה תפעל בו כו' והיא בשום לב אל מאמרי רז"ל כי החוטא כביכול כמתיש כח עליון שנא' צור ילדך תשי וכן מאמר חכמי האמת שנקרא פוגם או קוצץ חלילה והלא כמו זר נחשב ונגד מאמר אליהוא האומר אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו וכו' וגם הענין בעצמו זר כי איש יחטא ולמעלה יפגום חלילה אך פשר דבר הנה הוא בשום שכל והבין איזה הדרך יתיש החוטא צור ילדו. **והוא** כי הנה אבינו שבשמים חפץ חסד הוא וכל חפצו להריק ברכה עד בלי די כי ידמה לאם הילד כי יותר ממה שהילד רוצה לינק אמו רוצה להניק וכאשר כל מה שיפליג הילד לינק עוד יוסיפו לו דדיה להמלאות ובעצור כח הילד למוץ ולא יינק גם השדים לא יבא אליהן חלב ויהיו ריקות תחת אשר היו במלואותם כן השכינה למה שנשמותינו חצובות מתחת כנפיה תדמה לשדים כי יינקו נשמותינו שפע משם ובעשותנו רצונו של מקום נמוץ מזיו כבודה וימלא כבוד ה' אל דד יניקתנו להריק לנו ברכה עד בלי די ואז נתייחס למוסיפים כח אל צור ילדנו כמאמר הנביא ואנכי מלאתי כח את רוח ה' אך בהעותנו עונותינו הם מבדילים ביניו לצור ילדנו ומה שדים כי יינקו נפשותינו ועל ידי כן גם מהשדים ימנע שפע עליון נורא על בלתי הצטרך להריק על החוטא על ידי השתלשלות שורש נפשו הדבקה בו

והצטרך להצר לו הפך רצונו לעשות חסד ועל זה נאמר צור ילדך תשי אך לא חלילה שאשר יחטא איש יפגום למעלה חלילה וזהו אם חטאת מה תפעל בו אמנם מאמרם ז"ל שהוא פוגם אין זה רק בגזע שורש מקור נפש החוטאת הדבקה בו יתברך שם יפגום בחטאו בשורש בחינת נפשו בכ"ה כי הוא חלקו שלא יוכל לקבל שפע כי אם הפכו וזה אומרו בן חכם וכו' והוא במה שבא ביאורו למעלה איך תצדק שמחה כלפי מעלה והוא כי גדר שמחה הוא גלות האישימה שבתוך לבו וערבותו אל החוץ הנגלה כן כי יערבו לו יתברך מעשה בני האדם אז ישמח ויגלה שפע פנימי אל החוץ וזהו ישמח ה' במעשיו שהוא בהיות מעשיו עושי רצונו וענין הכתוב בן חכם העושה רצון אביו שבשמים שלא נכנס בו רוח שטות לחטוא רק הוא חכם עישה רצונו יתברך שהוא אם צדק מה יתן לו יתברך אלא לנו כי ישמח אב שבסיבתו יגלה וישפיע טובה אביו שבשמים להריק על הארץ ובן כסיל שנכנס בו רוח שטות וחטא מה יפעל בו הוא יתברך הלא אינו רק תוגת אמו המיוחדת אליו הוא מקור נפשו לבדה כי לא יפגום רק בה:

עוד יתכן יאמר ישמח אב על האב הגשמי והוא בהעיר מה ענין אומרו תוגת בתי"ו הסמיכות ולא אמר מקביל אל ישמח אב יעציב אמו או תוגה לאמו אך הנה עקר כשרות הבנים והפכו תלוי באם אם כשרה היא ומגזע כשרים וצא ולמד מה בין יצחק בן לשרה ממשפחת רם לישמעאל בן הגר המצרית וכמה ברח אברהם מכנענית ליצחק עם היותו יכול לגיירה וכן אמרו ז"ל רוב הבנים דומים לאחי האם וכמה נשתבחו בני אלישבע בת עמינדב אחות נחשון מבני צפורה בת יתרו על כן אמר הנה בן חכם ישמח אב כי האב הוא שמח בעולם הבא על תורה וצדקות בנו יותר מהאם והיות הבן כסיל היא תוגה של אמו נמשכת ממגה אם בלתי הגונה היא וזהו תוגת אמו גם שהעיקר הוא לאב והוא כמזהיר יזהר האיש בדבר באופן יוליד בן חכם וישמחהו שישית לבו כי תוגת בן כסיל הוא מפאת האם ושדה טהור יבקש לו ויזרע זרעו בו למינהו:

פסוק ב

לא יועילו וכו'. הנה הוריתיך כי עיקר עסק האדם היא חכמה כי בן חכם וכו' ובן כסיל אשר כסילים ישנאו דעת התורה ואשר לא טוב יעשו תוגת אמו ושרש נפשו היא והלא תאמר אני ראיתי אויל משריש מרבה הונו מפועל אוצרות ברשע ולא לרעתו כי אדרבה אם יקרנו אסון וילכד במצודה רעה ביד מלך ושרים מבקשים את נפשו לקחתה יפזר יתן מאוצרות זהבו עד יפדה נפשו מה שאין כן אם לא היה שם לבו לאצור אוצרות זהב וכסף בהתר או באיסור וכמה חכמים מזי רעב כי לא לחכמים לחם ואם יקרם אסון יכרעו ויפולו ומאומה אין בידם להנצל לעת רעה כאוצרות הכסיל לפדות נפשו מיד מרעים

וכיוצא ואם כן אפוא למה זה הבל נהביל עסק טובות העולם הזה רק בחכמה לשמח אב העולם על כן אומר אליך לא יועילו וכו' לומר שים כה נגד עיניך כי לא יועילו אוצרות רשע כי אין בם מועיל ואשר תראה יצילו את נפשו דע בני כי איזו צדקה עשה הוא ואכלה בעולם הזה או עשאה אביו והיא הצילתו וזהו וצדקה תציל ממות כלומר איזו צדקה הצילתו ולא אוצרות זהבו:

פסוק ג

ואשר הראה כי לא לחכמים לחם דע כי האמת הוא כי לא ירעיב ה' נפש צדיק להחסיר ממנו גם לקיום נפשו בו ואם תראה שיחסיר הוא להגן על הדור שעל ידי חסרונו הות בוגדים שבדורו יהדוף שלא תבא וכמאמרם ז"ל שיצאה בת קול ואמרה כל העולם נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב של חרובין מערב שבת לע"ש שאחשוב שהכונה היא מה שכל העולם נזון בשבילו הוא בזכות מה שהוא די לו בקב וכו' שבזכות שמרעיב עצמו מגין בל ירעב דורו או יאמר מה שיחסר לחם לצדיקים וגם שיחסר מהם ממון להציל את נפשם אם יקרם אסון דע בני כי עיקר האדם הוא הנפש ואם ירעב גופם לא תרעב נפשם וטוב לו יעונה החומר ותשבע הנפש וזהו לא ירעיב ה' נפש צדיק ועל השנית כי אין להם על מה שיסמוכו בעת רעה כי הכסף אזל ותשורה אין להביא על כן אומר לך איזה טוב לגבר ילכד במצודה רעה ואימת מות תפול עליו כי ניתן גוו למכים וחייתו לממיתים ואחר כך יפדה נפשו בממונו או שלא ישמע קול נוגש יושב לבטח אין שטן ואין פגע רע בתחלתו הוי אומר כי על אחת כמה וכמה טובה כפולה זאת השנית והנני מודיעך כי הן זאת יעשה הוא יתברך לצדיק כי הות בוגדים המרעים ומציקים את האדם יהדוף מהצדיק בל יצרו אותו ואז טוב לו מהרשעים שהות בוגדים תבא עליהם ויגיעו עד שערי מות ויצטרכו לפזר אוצרות זהבם וינוכה שכר איזו מצות צדקה ועון בצעם על עצמותם: **או** יאמר כי הלא ידענו כי המלאכים הנעשים על ידי צדקות הצדיק הם המטיבים להם כנודע וגם הקטיגור הנברא על ידי רשעת הרשע הוא המיסרו כמד"א ותמוגנו ביד עונינו ואם כן אפוא איך לא יליצו פרקליטיו על הצדיק להטיב לו פה וגם לא טוב יהיה לרשע וקטיגורו אשר פעל ועשה יקטרג וידע לו כי דע אפוא בני כי מה' יצא הדבר לבלתי היטב אותו פה לבלתי הרעיב נפשו בצאתה ממנו כי אם היה מנכה אשמותיו אשר לא יעדרו מהצדיק אחרי מותו תרעב נפשו מלקבל טובה עד תום נקיון אשמותיו בגיהנם ולא ירעיב ה' נפש צדיק רק ייסרנו פה למען מיד בצאתה מלחמו יתב' תאכל לא כן הרשע כי המשחית אשר ברא בהעוותו לא ישחיתנו מיד לא מעצלות

משחיתו הוא כי כל ישעו וכל חפץ למוגנו רק שהוא יתברך הות בוגדים הוא המשחית של הבוגדים אשר הוא קיים יהדוף הקב"ה אותו וידחנו עד מותו לרעתו ואז יעזבנו בידו:

פסוק ד

ראש עשה בי רמיה וכו'. אמר ראה נא איך לא תחיה רשע את בעליו כי הנה הרש להעשיר את עצמו יתייעץ לאבד נפשו למען החיות גופו ונהפוך הוא כי גם את גופו יצר ובמקום העשיר את עצמו יעשיר את זולתו ועונו לא תמחה והוא כי יעשה כף רמיה לרמות הקונים ממנו וחוטא נפשו להעשיר את גופו ויתהפך לו כי לא תעשיר כף רמיתו רק יד הממונה על המשקולות הם החרוצים ופקחים להסתכל והבין ברמאותו ויענשוהו ממון עשר ידות על אשר הרויח נמצא חשב להעשיר עצמו בכף רמיתו ותהי להפך כי יד חרוצים תעשיר כף רמיה אשר הכין לו:

ב **או** יתקשר אל הקודם בדרך אחרת פן נאמר הלא טוב יהיה לצדיק כי יעשה עיקר גם לאצור אוצר זהב וכסף ולא מהשגת החכמה וזה לג' סיבות אחד לפדות עצמו ממות כאשר יעשה הרשע בעשרו ב' פן ירעב ללחם ויצטרך לזולת ג' פן יורש ויחטא לה' כי ירמה את הזולת למלא בטנו כי ירעב על כן על האחד אמר לא יועילו וכו' כמפורש למעלה:

ג **ועל** השנית אמר אל תחוש כי הלא לא ירעיב ה' נפש צדיק כי גם שלא יתן לו מותרות לאכול למעדנים לא יחסר לו לשובע נפשו לקיימה בגופו וזהו לא ירעיב ה' נפש צדיק ועל הג' פן יורש ויבגוד כי יגנוב או ירמה לא יחשד על כך כי הלא הות בוגדים שהוא הרמאות יהדוף אותו הצדיק מעצמו:

ד **כי** זולת אשר יחטא לה' גם יראה שלא יצליח כי הלא יראה כי ראש עושה כף רמיה ותהיה לרעתו כי יד חרוצים תעשיר כמפורש בקודם:

פסוק ה

אגר בקיץ וכו'. הנה כמו זר נחשב ישבח את אוגר גרנו בקיץ ויקראו משכיל ומי פתי לא יאגור את תבואתו וגם אומרו נרדם בקציר בן מביש כי הלא את עצמו הוא מצר ולא את הזולת ויותר היה צודק יאמר בן עצל אך הנה ידוע כי ימי התבואות הם ב' ימי הקציר וזמן הקיץ הוא זמן האגירה אל הבית ובזה נבא אל שנותו את טעמו מקיץ לקציר והוא כי הנה הוא יתברך חש על הרש בל יצטרך לגנוב וצונו למען יהי לו מה לאכול בימות החמה נניח לו לקט שכחה ופאה ולהכין לחמו לימות הגשמים צונו באסוף התבואות הביתה בקיץ ליתן לו מעשר עני כי רב הוא וגם בשנת המעשר שני צונו נאספהו אלינו והיה לאכול עמנו ובדבר הזה לא ישלח ידו לרמות ולגנוב. **ונבא** אל הענין אחרי אומרו

ראש עושה וכו' אמר הלא חשת פן הצדיק אם רש הוא יבא לחטוא פן יעשה כף רמיה ואמרתי לך כי לא יעשה מאימת יד חרוצים ועוד טעם שני והוא כי כבר אלהינו יתברך הכין לו מזונו מעשר עני בקיץ ולקט שכחה ופאה בקציר ואם זה אוגר בקיץ מעשר עני עם מה שלקט בקציר בן משכיל רואה את הנולד פן יורש וגנב או יעשה כף רמיה אך אם נרדם בקציר מלקט שכחה או פאה ומביא עצמו לעשות כף רמיה וכיוצא בן מביש יקרא ואינו צדיק שעליו אני מדבר ואין אנו אחראין לגורם רעתו:

ד **ודרך** רמז יאמר כי הרש ממצות עושה כף רמיה שמרמה את הבריות ומראה להם שהוא צדיק ושכף זכיותיו מכרעת ולכן לא ירבה לו מצות להעשיר מהם אך יד חרוצים להעשיר וטורח בהן הוא יעשיר:

ה **והוא** אוגר בקיץ כי ימי התבואות הם ב' ימי הקציר מחצי ניסן עד סוף סיון ומתמוז עד חצי אלול קיץ הוא זמן האגירה אל הבית שמנקים ומעבירים הקש והמוץ ומשאירים החטה נקיה לאצור לימי החורף שאדם מסגיר עצמו לכן תחלת זמן התבואות הוא זמן הקציר יהיה משל אל בחרות האדם תחלת תבואות מצות ומ"ט וימי הקיץ משל אל סוף ימיו שאוגר ומכין ומכשיר עניניו להוליך אתו לבית עולמו ומנקה כל פניה רעה וגאוה לאצור מצותיו נקיות מכל בחינה שלא לשם שמים להוליך אתו בהסגיר עצמו בעולם ההוא ואמר כי אשר בורח בבחרות וזרע וקצר מצות ומעשים טובים ומנקה בזקנה ושיבה הדומה לקיץ שאוגר ומכין ואוסף אתו בן משכיל ומצליח כי יעשיר מהן באמת אך נרדם ומתעצל בקציר הוא בבחרות באומרו כי יזקין ויתכשר הוא בן מביש שגם את הזולת יצר כי יתוספו עונותיו על הכלל ויצר למו בגללו. **או** יהיה הרמז בדרך אחרת והוא כי שתים הנה דרכי בני אדם הנפטרים בשם טוב מן העולם אחד שמהילדות והשחרות הבל יהבילו הבלי הזמן וכל ישעם וכל חפץ לעבוד את ה' וכה יעשה כל הימים עד עת למות באופן שלא ביישה ילדותי את זקנותם שנית אשר יתקנו לעת זקנה ושיבה אשר יעוותו בילדות וכיפרה זקנותם על ילדותם אמנם בני עליית הסוג הראשון הנה מועטים כי הילדות יעשה את שלו ואם יאסוף ידו מלשוב עד ה' עד עת זקנה שתכפר זקנותו על ילדותו הלא הוא פתיות ובל ידע מה ילד יום ומה גם כי איננו שוה תשובת הזקנה לתשובת העדנה כי אשרי איש ירא את ה' בעודו איש אך זה דרכן של ממוצעי המדות כי כמקרה התבואות גם המה יקרם כי זה דרכן של תבואות ליזרע בחורף וליקצר אחר כך בימי קציר ולאגור אל הבית בימי הקיץ והן שלש אלה יהיו באדם במעשיו אשר לא טובים כי בראשיתו ילדותו תעשה את שלו ולתאוה יבקש נפרד מאתו יתברך זורע עולה וכל עון וכל חטאת ויצמיח קטיגורים משחיתים ומדי עברו מחצי ימיו בטרם יבאו ימי

הזקנה לא יבצר מאיש הישראלי מליפול עליו אימתה ופחד מה יעשה ליום פקודה וכי אוי לו מיום הדין כי ענוש יענש ומי יודע אם גם בחיים חייתו ייסרנו יה ופתע ישבר ע"כ ישוב אך מיראה וגם כי לא שלמה היא לא יבצר מקצור קציר קמת קוצי זריעתו אשר זרע והצמיח אך עדיין לא ימחה מציאותן רק יהיו עונותיו כקוצים כסוחים שיבשו ועודם קוצים והוא מאמרם ז"ל מס' יומא כי גדולה תשובה שזדונות נעשו כשגגות איני והאמר רז"ל זדונות נעשו כזכיות לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. **הנה** כי השב מיראה יעשו זדונות כסוחים וחלושי כח כשגגות והוא כמשל קוצים כסוחים שהזכרנו ואחרי החזיקו מעודו איש טרם זקנה בתשובה גם שהיא מיראה הלא תסכון לו כי בבוא עליו עת זקנה עוד ישוב בראותו כי הולך הוא אל בית עולמו תשובה נצחת מאהבה מסותרת ואז לא בלבד ימחו קציר עונותיו כי אם גם יאגור אותם אל הבית כי יעשו כזכיות כי מאהבה שב כעת ויאספם אל אוצרו הטוב עם שאר זכיות וכסדר הזה סידר הוא יתברך פר' כי תבא ראשונה הזכיר זריעת העונות ואחר כך קצירתם בשובו מיראה כאומרו והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה ושבת וכו' ואחר כך ומל ה' אלהיך כו' ואתה תשוב לאהבה וכו' ועל זה אמר אוגר בקיץ הוא סוף ימיו שאוגר אל הבית מה שקצר מתחלה ועתה שב מאהבה ואוגר אותם שעושם זכיות מה שקצר כי לא יבצר משובו מיראה טרם זקנה ועתה כי הזקין אוגר ואוספם אליו נעשים זכיות לאוצרו הטוב בן משכיל אך מי שנרדם בקציר שאפילו אינו קוצר בבחרות שאחר הילדות ומניחם כמות שהן הוא בן מביש שמבייש ילדותו את זקנותו ועל פי דרך זה ידוקדק לשון בן שהוא על הבחרות לומר כי אשר קצר בבחרות ולא יניח לעת זקנה רק אגירה הוא בן משכיל שמהיותו בן הוא בבחרות משכיל על דבר בל יבייש בחרותו את זקנותו הפך הנרדם בקציר שהוא בן מביש שמבייש בחרותו את זקנותו:

פסוק ו

הנה פסוק זה ושאחריו אין ראשם מקביל אל סופם ויתכן יאמר כי זה דרכו של צדיק כי למען צדקו ולהתקיים הכל בזכותו כי ה' יתן חנו בעיני הכל ופי כל יברכוהו ואפילו הרשעים יכירו גדרו ולא יסכר פיהם מלברכו רק רוע חמס מעשיהם פן יאמר למו אם טוב בעיניכם מעשה הצדיק כי הלא תברכוהו למה לא תעשו כמעשיו על כן יבושו מלברך צדיק ומלהראות כי טוב הוא מהם נמצא כי החמס שעושים הוא המכסה וסותם פיהם מלברכו וזה אמר ברכות לראש צדיק כי הכל יברכוהו כי יכירו כי בצלו יחיו ופי רשעים יכסה את פיהם החמס שעושים מלברכו גם המה כמדובר אך בלבם לא יסכלו צדקת הצדיק כי טוב הוא:

פסוק ז

על כן כשתזכור את הצדיק למה שראוי לברכה ברכהו וזהו זכר צדיק לברכה אך את ברשעים אחר שיכירו האמת ואין לך רשע שלא יכיר כי טוב הצדיק רק שהחמס יכסה פיהם לכן לא תקללם שירקבו כי מי כתיב חוטאים חטאים כתיב אך תאמר שם רשעים ירקב מהעולם שיתמו העונות באופן שלא וזכר עוד שם רשעים כי אם יהיו כלם צדיקים כי אין לך רשע שלא יחפוץ היות צדיק ואשר נשתרש ברשע מעכבו כאמור בפסוק הקודם כי אומנות החמס מכסה פיהם מלברך צדיק וכעצת ברוריא לר' מאיר ובזה יתכן שלא אמר ושמות רשעים רק ושם שהוא על שם תואר רשעים:

י **או** יאמר כי הלא אין צדיק בארץ ומה גם ת"ח שלא יהנה בצד מה מהבריות וה' עשה על כי בזכות מה שייטיבו עמו יזכו להתברך כענין כל העולם נזון בשביל חנינא בני אך רשעים לא יכירו זה שמתברכים מצדו ושראוי הוא אליו מה שיהנו אותו ואדרבה אומרים כי כסותו לבדה אשר יכסה בה משלהם חמס הוא בידו משל צבור וזהו ברכות באות לעולם בשביל ראש צדיק ופי רשעים כלומר נאם רשעים הוא שאומרים עליו יכסה חמס כלומר שאפי' מה שיכסה בו הוא חמס בידו מאת העם:

יא **אך** יוכר האמת אחרי מות כלם כי זכר צדיק שיזכרוהו לפניו יתברך לומר עשה למען פלו' אחרי מותו יהיה לברכה שיענם הוא יתברך ויריק להם ברכה אחר ששם רשעים כבר ירקב ואינם וישתחקו בגיהנם ועדיין בזכר הצדיק מתברך העולם כמאמר רז"ל שאומר ירקב חוזר אל עצמותיהן ויתכן יהיה הרקבון מה שאמרו חכמי האמת שבגיהנם נשכח שמם גם מהם עצמם:

פסוק ח

הנה יקרה יתן איש אל לבו לעשות מצוה או מצות ויהיה כמשיב ידו ונמנע מפני לוצצים שיאריכו לשון לאמר הראיתם פלוני מתחסד לעשות מצוה פלו' ולפעמים יבזהו על פניו לומר הלא מתיהר אתה ומאין ולאין נסית באלה אמר הנה יעצתי כי מי שהוא חכם לב לא יחוש רק יקח מצות כלו' קיחה עצמית בהתמדה כי הנה האויל שפתים ההוא שפתח שפתיו לדבר בו הלא ילבט אחרי כן כי בראותו את לוקח המצות מתמיד בם ומה גם אם אולי הוא איננו מחזיק כמוהו הלא בקרבו ילבט וילפת כי יאמר אוי לי כי אולי הוא טוב ממני מחזיק בצדקו ואני אשמתי שהתלוצצתי עליו וזהו ואויל שפתים ילבט:

פסוק ט

והטעם ודעת שיראה בחוש החכם לב ליקח מצות ולא ישית לב אל אויל שפתים הוא כי יראה כי הנה הולך בתום ילך בטח וכו' והוא כי אין לך עמל מכאיב וצער מתחולל כקניית

גיהנם שאינו נקנה בהשקט ובבטחה רק ביגון ואנחה כי עין בעין נראה במנאפים ושודדי לילה אשר חייהם אינם חיים כי תדד שינה מעיניהם כי יחמו כתנור לבם בארבם וכל הלילה לא ישכב לבם ירוצו וייגעו ילכו ייעפו ימששו חשך ולא אור באישון לילה ואפלה ובלכתם בדרך במחשכים נוקשו ונלסדו בהחפזם ולא ישיתו לב ומה גם אם ימצאוהו השומרים הסובבים בעיר שיכוהו יפצעוהו ויברח וימלט להציל ממות נפשו באימה חשכה גדולה טפלת עליו כי מקול פחדים יחשכו כוכבי נשפו יוכה בסנורים וילאה למצא הפתח דרך לנוס שמה עולה שמים יורד תהומות דרך גגים וחצרות דולג מעל המפתן למטה לארץ מסתכן ומערה נפשו גמות וכל ישעו וכל חפץ לרשת משכנות גיהנם ואף גם עקשים ונלוזים במעגלות הנהגתם ומשאם ברשע ופשע ובעלי רכילות ולשון הרע ודומיהם חיי צער יחיו כי יבלו ימיהם בריב ומצה ובכל מעשיהם נגד פניהם מעקשים וחתחתים עד אין קץ קנצי למלין כי לא נקל הוא לרשת גיהנם רק בעמל וכעס עד בלי די אך אמנה לרשת משכנות חיי העולם הבא לא נפלאת ולא רחוקה בהשקט ובבטחה כי ילך בתום כי תקרה לפניו מצוה יעשנה וה' אלהיו יעזר לו יקרבהו לידי זכיות ירחיקהו מן החטא יסר כעס מלבו כי יקללהו איש לא יעננו ידבר בנחת עם הבריות יאהבם יקבלם בסבר פנים יפות ויחיה כל ימיו שמח וטוב לב שאנן ושליו ובביתו ובחומותיו ישב בטח בדד טוב עם אל ועם אנשים לא יצא אנה ואנה ודבר אין לו עם אדם לריב אתם והאיש הלזה באשר ה' אתו לא יירא מרבבות רעות המתרגשות כי ה' יהיה בכסלו אשר לא כעקשים שיתעתדו לגלי צרות רבות ורעות נמצא כי הולך בתום ועושר טוב בלי לאות ועמל קונה לו חיי העולם הבא וזה אמר הולך בתום אשר הוא מתמימי דרך ההולכים בתורת ה' האיש ההוא ילך בטח כי לא יקרנו עמל וכעס אך עקש דרכיו יודע ויכנע בעמלו ובמאורעות קשות ורעות יתרגשו לו. **וזה** אחשוב יתכן גם בפסוק אשכילה בדרך תמים לומר אתבונן בדרך תמים מתי הדרך תמים תבא אלי ורואה אני שאיני צריך עמל וכעס להשיגה רק אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי והוא כמדובר ונשוב אל הענין אמר כי דבר זה יתן אל לבו החכם לב ליקח מצות כי יאמר הלא נגד עיני הולך בתום ילך בטח הפך המעקש דרכיו:

פסוק י

ולכן אגזור אומר כי קורץ עין יתן עצבות קורץ עין נגדי בקחתי מצות לרמוז לזולתי ולהתלוצץ עלי יתן עצבת לבו לעתיד בראותו אח"כ שאחזתי בם ולא ארפם וכ"ש אויל שפתים הדובר בפירוש בי הלא ילבט כי אני אלך בתום ואלך בטח מכל המתרגש ומה

גם מקול דברים של הבל וריק ולא עליהם אשיב ידי מעבוד את ה' והוא ילבט באחרונה כמדובר:

פסוק יא

והחכם לב הלא אל ישית לב על האויל שפתים כי הלא על גדול ממנו הוא הצדיק מחיה גם את הרשעים ודוברים עליו רעה ומה גם עתה הבלתי צדיק ובא ליקח מצות כי הלא מקור וכו' כי פי צדיק אחד הוא כמקור נובע חיים לכל שומעיו והגמול אשר הרשעים החיים על ידו משלמים לו הוא כי פי רשעים ונאם שלהם הוא יכסה חמס שאומרים כי הצדיק אדרבה יכסה חמסו בהכריזו מוסרים למען יחשבו שככל היוצא מפיו יעשה והוא מראה טלפים הנה כי הרשעים ישלמו לו רעה תחת טובה אשר הוא מחיה את כלם:

פסוק יב

ואין זה כי אם שבטבע הרשע לשנא את הצדיק ועל כן שנאה תעורר מדנים אך הצדיק לא יעשה כן כי אם שעל כל פשעים תכסה אהבה לאהוב את הבריות גם את הרשעים לקרבם לתורה: **או** שיעור הכתוב למה אמרתי שיקח מצות וישתוק ולא שבפיו ברור ימלל ויוכיח את האויל שפתיו על דברו נגדו כי לא זו הדרך כי הלא יביע רעות כי הנה מקור חיים וכו' כדלעיל:

פסוק יג

הנה שלש מדות בדעות יש שישאלו ממנו דבר חכמה וברוח מבינתו לא יאחר לדעת מה להשיב רק כאלו תשובתו ערוכה בפיו ובשפתיו כי עוד הם מדברים והוא יענה חכמה ודעת וההיקש בזה אם איש חסר לב ידבר דבר מתייחס אל חסרונו תהיה לאיש ההוא תשובה מוכנת בשפתיו שיכנו בה הכה ופצוע שימר לחסר לב ממות ולא ישוב לכסלת מאמרו עוד והנה לאיש הזה יקרא נבון באמת ויש שלא תזדמן לו תשובה רק אחר זמן ועיון ויאמר לאמר הלא מה טוב היה אלו עמתי כך וכך אשר עניתי כעת וזה חכם יקרא כי לא ענה טרם התישב בדבר פן יענה אולת ויש אויל כי אף אחרי עיונו לא ימצא בו כי אם אולת ועל אולתו לפעמים יכוהו על הלחי ומי יתן והיה מאריך מלענות מיד כי היה מרחיק מחתתו רק ברית כרותה לפיו לענות מיד ונמצא מקרב מחתתו על רוע תשובתו וכנגד ג' בנים אלה דבר שלמה על הא' אמר בשפתי נבון תמצא חכמה כאלו מאליהם שפתותיו דובבות חכמה וכן שבט לגו כסילים שיכהו בתשובתו כאש צרבת כלומר ולכן אינני צריך למנוע אותו מלמהר לענות:

פסוק יד

אמנם לסוג הב' הם הנקראים חכמים ולא נבונים שאין תשובתם בצדם עד יעיינו זאת עצתי אליהם שאפילו שיראה להם שבידם תשובת דעת מזומנת יצפנו הדעת ההוא ולא ימהרו להשיב אולי לא יהיה כן ויאחזו וזהו חכמים יצפנו דעת אך לכת הג' לא תסכון עצתי כי הלא פי אויל מחתה קרובה כמפורש כי גם שיאחר לא ירויח רק לאחר מחתתו כי אם תתאחר לא תאבד ממנו:

יג **או** יאמר כי הנבון באשר הוא מבין דבר מתוך דבר מאשר יראה בעיניו דברים המתרגשים יראה את הנולד ובשפתיו יגיד אשר יקרה לפי שכלו באופן שתמצא חכמה בפיו כמנחש את אשר תבאנה וגם שבט לגו חסר לב כי החסר לב להבין אח אשר יקרנו תמצא בשפתי נבון שבט להוכיחו באמור אליו רואה אני לפי חסרון לבך במעשיך כי תתעתד לרעה כך וכך מתייחס על פי מדותיך וכראות החסר לב כי לא יפול מדבריו יזהר ויוסר כי זה לו כשבט מוסר:

יד **והנה** החכמים העומדים מנגד בראותם שבט לגו חסר לב ככל היוצא מפי הנבון יצפנו דעת ליזהר גם המה מהרעות המתרגשות פן כמקרה החסר גם הם יקרם אך החסר לב לא יקבל מוסר כי פי האויל עצמו שהוכיח הנבון ויחת כמאמרו פיו ונאם שלו הוא מחתה קרובה לומר מחתתי היתה קרובה מאליה לא שנשתלשלה מסבות חסרון לבי בכשרון כמאמר הנבון אליו או שיאמר כמתמיה האם מחתה קרובה שאנחש רעה ליזהר גם אנכי ואולי לא תבא:

פסוק טו

הון עשיר וכו'. מי לא ידע כי מחתת דלים הוא רישם אך הנה במסכת קדושין גדרו גדר העשיר שבני עירו מכבדים אותו מפני עשרו וזולת זה דרך העשיר שהכל יהיו בעוזריו ומה גם קרית מושבו וכמאמרם ז"ל בתר מרי נכסי ציבי משך ונבא אל הענין אמר אל יאמר איש כי מציאות ההון הוא עשרו והחסרון לרש הוא דלותו כי לא כן הוא כי לו יצוייר שלא יחשיבוהו מה יתרון לו בעשרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל וכן אשר יחסר כספו אם לא יכנע לבבו מעצמו בראותו כי דל הוא רק ישמח ויגל בפרוסה אשר לו וישמח בחלקו ומה גם אם צדיק הוא הלא עשיר יחשב ור"י בר אלעאי יוכיח שהיה דל עד דכא והיה שמח תמיד וכעובדא דמטרוניתא והיה חשוב גם לישראל גם לגדולי שרים ושרות נמצא כי אין ראוי יקרא עושר מציאות הממון רק הנמשך ממנו הוא שיעוזו אותו בני קריתו וזהו הון עשיר קרית עזו וגם הדלים אין חסרון ממונם רישם כי אם המחתה שהוא נכנע בעצמו אומר בלבו עני אני וחשוב כמת הוא הריש שלו באמת אך אם לא

יחת וישמח עשיר יקרא וזהו מתחת דלים שמצר בלבו הוא רישם ולא חסרון ממונם: **או** שיעור הכתוב הון עשיר הוא קרית עזו כאלו יש לו קרית עוז כי כאשר בהיות בעליו חוצה לה יאבד מעוזו כן לו ההון כי בהפרד הונו ממנו ישולל ממעוזו אך הדלים גם כי יחסר ממנו ממון אפשר לא יהיה לו למחתה כי הלא מחתת הדלים הוא רישם לא חסרון ממונם ואם לא יחת לא יקרא דל: **או** יאמר מאמר התנא כי הממון מרבה דאגות לבעליו ולעני אחת היא ולפעמים ישולל ממנה וזהו הון עשיר הוא לו כקרית עוז כאשר בעל קרית עוז להחזיק במעוז קריתו ולשמרה בל תאבד ממנו הלא יתעתד למחתות רבות גם בלילה לא ישכב לבו מאימת לוחמים וקמים וכיוצא בהנה כן ההון לבעליו עם היותו לו למעוז ימשכו לו ממנו מחתות רבות ודאגות וטרחות לקיימו בידו ומעותד לצרות שודדים ועלילות אך הדלים אין להם רק מחתה אחת והיא רישם לבד ובטוחים מכמה מחתות המתרגשות לעשירים ומה גם אם יחסר ממנו דאגת עניו ויהיה שמח בפת במלח יאכל כי גם דאגת רישם איננה כי המחתה הוא הריש כמדובר: **או** יאמר ראה נא אבירות לב העשיר כי גם בהיותו בלתי מהנה את בני עירו ההון מצד עצמו הוא לו קרית עזו שיתתו מפניו גם שלא יהנו ממנו והטעם כי לא תהיה מחתתם מחמת הצטרכם אליו כי אם מחתת דלים עם היותם רבים הוא רישם ולא קבלם ממנו שהריש מצד עצמו יחיתם:

פסוק טז

פעלת וכו'. הנה למעלה כתבנו כי ב' מיני יסורין הן א' יסורין של אהבה בלי עון ב' של ניכוי עונות כמו שגדרו רז"ל גדרן של אהבה אשר אין בהם ביטול תורה עוד אמרו רז"ל על רבי פלוני שהיה קץ ביסורין ואמר לו חבירו חביבין עליך יסורין אמר לא הן ולא שכרן א"ל הב לי ידך כו' וכתוב אצלנו כי מאמרו חביבין עליך שמורה שבחביבותו תלויין שהן יסורין של אהבה וכן מאמרו ולא שכרן מורה כי לקבל שכר המה ולא לנכות עון ועל כן היה בידו לשלחם מעליו והלכו להם בתת לו ידו שאם הוא יתברך היה מייסרו על עונו לאו כל כמיניה להסירם מעליו וגם מי יאמר למלכו של עולם אי אפשי לפרוע חובי אך אין זה רק על יסורין של אהבה שבלי עון ירוצון ויכוננו. **גם** כתבנו על פסוק מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי של ניכוי עון יקראו מוסר ואשר מאהבה יקראי תוכחת ובזה נבא אל הביאור והוא כי בא להזהיר את הצדיק אל יעזוב תוכחת של אהבה באמרו לא הן ולא שכרן כי גם שמפאת עצמו לא יאשם כי אולי יעשה להחזיק בתורה בכל עוז ותעצומות הלא לא טוב הדבר מפני הרואים כי אשר חטא על הנפש הצריך מוסר ה' למרק עון ויראה את הצדיק עוזב תוכחת לא יבחין בין יסורי אהבה ליסורי עון וילמד למאוס גם הוא במוסר אשר יבא עליו על עונותיו ולא ינוכו עונותיו ויירש

תרתי גיהנם וזה אמר פעולת צדיק וכו' והוא כי הנה דרך הצדיק שכל מעשיו הן לשם שמים גם הנראים בלתי הגונים לכל מראה עיני הרואה ומה גם בעיני הרשעים הבלתי דנים לכף זכות וכעובדא דחסיד אחד שפדה ריבה והשכיבה במרגלותיו ולמחר השכים וטבל ושנה לתלמידיו אמר להם כשהשכבתיה במרגלותי במה חשדתוני אמרו שמא יש תלמיד שאינו בדוק אליו וכו' והנה אין ספק כי אם היו אנשים רשעים לא היו דנים אותו רק שבא עליה וילמדו גם הם לעשות כן ולומר כי ממנו למדו וזה אמר פעולת צדיק הוא לחיים של עולם הבא לשם שמים ותבואות ופרי אשר ילקוט הרשע ממנה היא לחטאת לחטא גם הוא כמדובר:

פסוק יז

ואם כן אפוא שמע בני זאת עצתי והשמר פן תהיה מתעה את הרשע ולא תעשה מה שילמוד ממך לרעה בתעותו והוא כי ארח להשיג החיים הוא שומר מוסר שאין צריך לומר סובלו כי אם גם שיקוה אותם כענין ואביו שמר את הדבר והות מוסר של נכוי עונות ואחר שכן הוא ראוי לצדיק בל יעשה לרשע שיאבד חייו מן העולם בעוזבו תוכחת הוא של אהבה בל יהיה מתעה את הרשע שיקוץ במוסר וזהו ועזוב תוכחת הוא האומר על יסורין של אהבה הנקראים תוכחת לא הן ולא שכרן ועוזב אותן גם שתהיה פעולת עזבו אותה לחיים להחזיק בתורה הוא מתעה את הזולת ויבאו הן ללמוד לבעוט במוסר ההכרחי להם למרק עונם ונמצאו מאבדם ארח חיים בראותם את הצדיק עוזב תוכחת:

טז **או** יאמר פעולת וכו' כי ממשל פעולות האדם אל עבודת וזריעת האדמה ותכלית הפעולות אל תבואת האדמה כי היא תכלית זריעתה והענין כי זה דרך הצדיק כי כל פעולותיו לש"ש כמאמר הרמב"ם על בכל דרכיך דעהו שבכל פעולה יוכל איש לעבוד את ה' יאכל וישתה בכוונת קיום נפשו בגופו לעבוד את ה' ובמשגל שלא להנאת גופו רק לקיים מצותו יתברך וההיקש בכל השאר אמר כי אין צריך לומר תכלית וכוונת פעולת הצדיק שהיא לחיים כי אם גם הפעולה עצמה קונה איכות ורוחמות להקנות לו חיי העולם הבא אך הרשע אין צריך לומר הפעולה כי אם גם התבואה ותכלית הפעולה היא לחטאת כי הלא יאכל למלא בטנו ובמשגל למלאת תאותו ומזה ימשך לו חטאת לחטוא אחרי תאוותיו וזהו תבואת רשע לחטאת:

פסוק יח

מכסה וכו'. הנה בנעלבים שתי מדות יש מרוב כעסו יוציא דבה להנקם משכנגדו ויש שאדרבה מכסה שנאה באמור לו הלא שמעתי עלבוני לא שמתי לבי ועודני מחזיק באהבתך והנה שני אלה כאחד רעים אמר כי הראשון קשה מהשני כי הלא מכסה שנאה

כל רעתו אינו רק היות לו שפתי שקר הדוברות שיאהבהו ולא כן לבו אך אחר החלו לכבוש יצרו לבלתי ענות רעה תחת רעה יש תקוה ליתקן אך המוציא דיבה זולת השקר הוא כסיל וחוטא שנכנס בו רוח שטות שתקונו קשה:

פסוק יט

כי הלא ברוב דברים שישוב ויאמר להתנצל מהדבה אשר הוציא או לאמר ששקר כזב בדבתו לא יחדל הפשע אשר עשה ומה גם אם רבו השומעים וישימו לב אל הדבה כי מי יסירנה מלבם באופן שלא יתוקן ע"כ אגזור אומר כי חושך שפתיו מלהוציא דבה מחמת שנאה ומלדבר אשר לא טוב הוא משכיל רואה את הנולד שלא יוכך לתקן עותתו אחר כך בעת שלום וטוב לגבר בעת מלחמה יעכב כלי זעמו ויחשוך שפתיו ויניח מקום לעת שלום כי אשר שפך כאש חמתו ונגע עד לב עמיתו במלחמתו לא יכבנה בשלותו:

פסוק כ

כסף. וכו'. לבא אל ביאורם נקשר ונעלה מפסוק (יג) **בשפתי** נבון וכו' והוא כי יקרה ידרוש הדורש בשער בת רבים דברי כבושין לכשיבם עד ה' ואם נבון יהיה בשפתיו תמצא חכמה שהוא שמתוך דבר ההוה רואה את הנולד ומתרה בם בטרם יבאו ימי הרעה וזהו תמצא חכמה כי איזהו חכם הרואה את הנולד ובזה יתיסרו רבים ויכנעו כסילים שנכנס בהם רוח שטות לחטוא וזהו בשפתי נבון ראוי תמצא חכמה שישמיע לרבים ותהיה שבט לגו כסילים שאין לך שבט מוסר גדול מזה להכניע גופם אך לא את נפשם שאדרבה נפשם תתעלה בשובם נמצא בשפתיו כא' חכמה ושבט וזהו תמצא וכו' ושבט וכו':

יד **ושמא** תאמר לא טובה העצה הזאת כי הלא הן אמת כי חכמים השומעים יצפנו דעת שישמעו ממנו אך לעומתם פי אויל סותר העצה כי נאם האויל כי מהמוכיח הלז מחתה קרובה לבא מהתועלת:

טו **כי** הלא את מי יבין שמועה לקבל מוסר השכלתו בהתרות להם ישובו עד ה' פן יאבדו כי הלא העשיר לא יחוש כי הון עשיר קרית עוזו ויעוז בעשרו באמרו כי צרות המתרגשות הכסף יענה ארוכתם וגם הדל לא ישית לב באמרו כי מחתת דלים רישם ולא יחתנו ה' על אשמתו מחתה על מחתתו כי יאמר די לצרתו כי חסרון כיס קשה מכולם:

טז **וכ"ש** שלא יועיל לרשע כי הלא יהפך המכוון כי פעולת צדיק המוכיח בשער היא לחיים להחיותם ממיתת הנפש התבואה שלוקט הרשע מדבריו הוא חטאת וזהו תבואת רשע לחטאת:

יז **ומה** החטאת שאומר לו הונח שכוונת הדורש ומוכיח טובה הלא לא אכחיש שארח לחיים הוא מי ששומר מוסר ששומע ממנו ואין לומר כי א' ששומר מוסר יספיק גם

שאחרים לא יקבלו כי הלא זה היה אם הבלתי שומע לא היה מחטיא את הרבים אך מה תעשה שמי שעוזב תוכחת אשר יוכיחהו יוסיף על חטאתו פשע שאם מתחלה היה תועה וחוטא הוא עתה יזיד להתעות את הזולת וזהו מתעה כי הנה באמור לו הרואה הלא שמעת דברי המוכיח ולמה תעזוב תוכחתו הלא לבל יהי כרשע לפני זה מה יעשה מתעה אותו:

יח **ואומר** מה לי ולך לשמוע דברי המוכיח בדברים כי הלא אין תוכו כברו כי הוא מורה שמוכיחנו מאהבה ולא כן הוא רק מכסה שנאה כי משנאתו ינחש רעות ואשר ינחש שתבאנה הלא הוא שפתי שקר ומה שאומר שיתעוררו רעות על כי כסילים אנחנו שנכנס בנו רוח שטות וחטאנו הנה מוציא דבה עלינו הוא כסיל ולא אנחנו כי אין לך חטא ליקרא כסיל כזה שמוציא דבה על עם ה':

יט **וגם** שנאמר שלא יבצר שאחד או שנים ממאמריו אמת הם הלא ברוב דברים שיפליג לדבר על עם ה' לא יחדל פשע שיחטא בהעתיר עליהם דברי אשמות יותר מדי ולכן שתיחותו היה יפה מדבורו וזהו וחושך שפתיו משכיל:

כ **ועל** פי הדברים האלה שעל פי אויל היה נראה כי הלא טוב טוב ישמור המוכיח לפיו מחסום על כן אמר שמע בקולי איעצך עצה הגונה למען יהיו אזני כל השומעים קשובות לנועם מליך ולא יבעטו אפילו הרשעים והוא כסף נבחר וכו'. והענין כי זה הכלל שכל דבר ילך עד מקום שממנו יוצא כי בהיות תוכחת הצדיק להורות היותו מוכיח בשער להתיהר וכיוצא מיתר פניות באופן שלא יצאו דבריו מלבו בעצם בזה לא יגע עד לבם אמנם כצאת דברי הצדיק נקיים מכל סיג וחלאה ככסף נבחר הוא הטהור מכל סיג כי נגע אלהים בלבו אז על ידי כן יגע אלהים בלבבם של רשעים ואז יכנע לבבם ויעשו רושם דבריו לשוב עד ה' וזה אמר כסף נבחר לשון צדיק משולל סיג פניה בלתי טובה אז לב רשעים כמעט והוא כי הרשעים הם ברשות לבם שכל עצמם וטוב בחירתם בטלים לפני לבם הרע כאלו הלא הוא הרוב והם כל עצמם בטלים בו אמנם בהיות לשון צדיק משוללת פניה אז לב רשעים יהיה כמעט ליבטל מרוב עצמותם כצדיקים שלבם ברשותם שיהיה כדבר מועט ליכנע לפניו ולהתרכך כדונג ולא יעוז:

פסוק כא

ושמא תאמר הלא יסכון זה לשמים לב לשמוע אליו כעשיר או דל או רשע אך הסיג הב' הוא סוג אוילים אשר לא ישמעו לקול מוסר כד"א חכמה ומוסר אוילים בזו מה תועיל לשון צדיק לז"א אמשול לך משל למה הדבר דומה לרועה עדרו ירעה בנאות דשא כי הנה השם לב לאכול יאכל ויחיה ואשר לא ישית לב לאכול ימות ואין על הרועה אשמת

דבר כי הוא עשה את שלו כעובדא דגמרא בתורא דלא הוו לי' ככי כן הדבר הזה כי הלא שפתי צדיק ירעו רבים דרך כלל במרעה נועם שיח שפתיו שיאכלו וישתו בצמא את דבריו ויחיו והשם לבו לאכול ולקבל חיו יחיה אך אוילים בחסר לב אשר לא ישיתו לב ימותו ולא לאשמת הצדיק רק לחסרון לבם שלא ישיתו לב לשמוע דבריו הנעימים:

פסוק כב

הנה מלת היא מיותרת וגם איך היה עולה על לב יוסיף עצב עמה וגם מלת יוסיף ולא אמר יתן וגם אם חוזר אל הברכה מהראוי לומר תוסיף אך יאמר ראה נא מה גדלה ברכת ה' כי הלא אם מלך בשר ודם רוצה להעשיר את אחד מעניי ארץ אם לא יתן לו הון ועושר רק ברכה מה כעשרה זהב וכיוצא לא יהיה עשיר כי אותה הברכה לא תעשירנו כי אין לה איכות להעשיר עוד שנית כי לפעמים ע"י ברכתו יוסיף עצב כי אחר שהיא ניתנה לו לא יטפל המלך לשמרו בל יבא השודד או גנבים יבאו לו ולא ישאירו לו אף גם צרור הכסף ומה גם בלכתו בדרך מאת המלך עד מחוז חפצו כי יקרה גנב יבא ופשט את כתנתו ומתנתו אשר ניתנה לו ואז יתוסף יגון על יגונו אשר היה לו בעניו טרם קיבל מתנתו ונהפך לאבל מחולו אמר כי ברכת ה' לא כך היא כי הלא הם ב' דברים אשר בשתי תיבות אלה הברכה וה' המשלחה וכל אחד משניהם יעשה את שלו הברכה היא תעשיר כי גם שלא יזמין לו הקב"ה מציאת זהב לרוב רק תחול עליו ברכה מה הברכה עצמה יש בה איכות שהיא עצמה תעשירנו כמד"א יצו ה' אתך את הברכה וצויתי את ברכתי כי אין מצוין רק למי שיש לאל ידו לעשות ועד נאמן אסוך שמן כי מבלי תת לה הון ועושר העשירה רק על ידי השתלח ברכה במעט שמן וה' הנזכר יעשה את שלו והוא שישמור לו עשרו בל יוסיף עצב עמה וזהו יוסיף לשון זכר שחוזר אל השם הנזכר. **או** יאמר כי העושר ישמח לבב אנוש אך היא שמחת תוגה כי מרבה נכסים מרבה דאגה אמר כי בהיותה מפאת ברכת ה' לא יוסיף עצב ודאגה עמה כי הוא יתברך ידוע לו דאבה. **או** יאמר כי יש ברכה מתייחסת אל שם הרחמים היא הניתנת לטוב לפניו יתברך פירות מעשיו ויש אל מדת הרוגז היא הניתנת לרשע לשלם לשונאיו אל פניו להאבידו והיה מקום לומר כי גם לצדיק יצר עשרו כי ישמן ויבעט ויתוסף לו עצב לעולם הבא לזה אמר ברכת ה' הנתנה על פי שם רחמים זה יתברך שהוא לצדיק היא תעשיר בעולם הזה ולא יוסיף עצב בעולם הבא:

פסוק כג

והטעם כי כאשר הוא כשחוק לכסיל הוא המוחזק לחטוא שנכנס בו רוח שטות עשות זמה שנעשה לו בטבע ויצרו חומדה כן היא כשחוק החכמה להשמר מרוח שטות למי

שהוא איש תבונה הוא הצדיק אשר לו תבונה להבין את אשר יקרה לו ולהשמר מהשליך נפשו אחרי גוו בעשרו: **או** יאמר כשחוק וכו' נמשך אל הקודם במה שכתבנו בביאורנו אל ספר קהלת על פסוק כי כקול הסירים כן שחוק הכסיל כי הנה הכסיל הוא החוטא שבו רוח שטות תראנו תמיד מתלוצץ שמח ומשחק ותתמה על החפץ ולא תדע כי כקול הסירים באכול בם לשון אש שישמיעו קול ליבשותם ודקותם ואין קול הברתם רק לרעתם כי אז ישרפו כן הוא שחוק הכסיל כי בעת הברת קול שחוק שמחתם אזי הם כנשרפים ונאבדים כי אין זה רק להשמדם ובזה יאמר אין לחוש על הצדיק יחטיאנו עשרו בתאוות החומר עד עשות זמה כי הלא כשחוק המתייחס לכסיל הדומה לקול הסירים כי אז היא רעתו כן היא עשות זמה כי אז בשמחת עריבות הזמה הוא נפסד ומאבד נפשו וע"כ לא נירא ימשך הצדיק אחריה כי הלא וחכמה זו ישנה לאיש תבונה הוא הצדיק בעל תבונה להבין את העתיד כי על כן הוא צדיק כי ישכיל להיטיב כי בכלל תבונה היא החכמה:

פסוק כד

ועוד כי הלא יראה בעיניו ראיה להיות נגד עיניו כי מעותדת הרעה לבא על הרשע ושכר טוב הצדיק ועל כן ישמור נפשו מהשליכה אחרי גוו והוא במאמר רז"ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח לומר לא יטעה צדיק בעשרו להטות אחר חומרו כי הלא יראה כי הנה אין ספק שמגורת רשע אשר לא תבצר ממנו יראת העונש היא תבואנו באמת וכן תאות צדיקים הוא טוב הצפון להם אין ספק שיתן:

פסוק כה

כי הלא כעבור סופה ואין רשע בדור המבול הנה וצדיק הוא נח נשאר ליסוד עולם ומזה תוקח ראיה אל רעת הרשע שלא יבצר ממנו כאשר לדור המבול בעלי זמה ככסיל הנזכר וכן טוב הצדיק כאשר בנח וחכמה להבין ראיה זו המוחשת לא תעדר מהצדיק הוא איש תבונה במה שהוא צדיק וז"א כעבור סופה בכ"ף הדמיון לומר מגורת וכו' תבואנו וכן תאות וכו' כמו ענין עבור סופה וכו' וצדיק וכו':

כד **או** יאמר מגורת וכו' כי מרובה מדה טובה ממדת פורענות כי מגורת רשע היא עונש עונו היא חבואנו בצמצום ולא יותר ותאות צדיקים שיתאוו יותר על שכרם יתן הלומר במתנה:

כה **עוד** חסד שני שלא יבטל צדיק אחד בין רשעים רבים ללקותו אגבן כי הלא כעבור סופה כוללת ואין רשע אז וצדיק אחד העמיד ליסוד עולם:

כד **או** יאמר כי זה דרכו של רשע שעם היותו יחיד לא יחשיב צדיקים רבים לתת להם תאותם שיבקשו ממנו עד בא עליו רעה אשר יגור ממנה כי אז יכנע ויתן וזהו מגורת רשע היא תבואנו אז ותאות צדיקים יתן:

כה **ולא** תבונה בו לדעת כי טוב וקיים צדיק אחד מרשעים אין מספר כי הלא רשעים רבים אין צריך התמדת רעה לכלותם כי כעבור סופה מיד ואין רשע אך צדיק הוא יסוד עולם:

כד **או** יאמר אם תראה שמגורת רשע היא תבואנו בעולם הזה אל תתמה איך יקבל ענשו בעולם הזה שלא כיתר רשעים כי אין זה רק שתאות צדיקים לראות ברעתו יתן הוא יתברך אך העקר שמור לו לאחרי מותו וזהו כשהרשע יחיד והצדיקים רבים:

כה **אך** אם נהפוך הוא שהצדיק אחד והשאר רשעים אז כרובם תמלא סאתם וגם שני הדברים יראו כאחד כליון הרשעים והשארות הצדיק וזהו כעבור וכו' וצדיק וכו':

כד **או** מעין זה כענין מה ששחק ר"ע בראות שועלים הלכו במקדש באמרו כי כאשר נתקיימה נבואתו של אוריה תתקיים נבואת זכריה לטובה כן יאמר אם תראה מגורת רשע שהיא עצמה תבואנו אשר יגור ממנה להיותם מעין רשעתו מדה כנגד מדה התחזק בהאמין כי כן תאות צדיקים באושר יתן כי לכך לקה זה פה:

כה **כי** אם הוא לכוונת הלקותם על עונם הלא לכלם היה בקלות עושה כן ולא לאחד בלבד כי כעבור סופה כו' וגם לא ימנע הוא יתברך מלכלותם פן תהיה הארץ שממה כי וצדיק אחד הוא יסוד עולם כאשר בנח אך כל רעתם לאחר מותם ולא תבא פה מגורתם רק להחזיק לב צדיקים בתאות אשרם כאמור:

פסוק כו

הנה העצל קשה להתחיל ללכת בשליחות ואחרי לכתו קשה לשוב באופן שמקהה שני משלחו טרם ילך והוא כחומץ לשנים וגם יכלו עיניו מיחל עד שובו וזהו וכעשן הגורם כליון שיכלו עיניו מיחל כן העצל לשולחיו: **או** יאמר כי הנה החומץ או מאכל הנעשה בו דאית ביה קיוהא יטעם לאכול ויהנה לגוף האדם ומה גם בימי שרב ושמש אך על פי דרכו טרם הגיעה ההנאה פנימה יקהה השנים מדי עברו ולא יחוש האיש על הפסד המקריי כנגד שכרו העקרי והיה אפשר יאמר איש כי כן יקרה לעצל שיעצב את משלחו ויקהה את שמו טרם עשות חפצו אך אחר כך יפיק רצונו ויעשה שליחותו ויהנהו בעצם אמר כי לא כן הוא כי מב' בחינות החומץ אין לעצל רק האחת המתייחסת אל השנים וזהו כחומץ לשנים כלומר אך לא כחומץ אל הגוף שיהנהו אחר כך כי זה איננו כי גם שליחותו בלתי מועיל על דבר באחרונה ויצא דבר בלתי מתוקן ואל תאמר כי גם כי לא ייטיב הטבה עצמית ופנימית כהזנת הגוף אך לא יבצר ממנו הנאה מה דרך משל כעצים

לאש אשר יחם לאדם מבחוץ שהיא הנאה חיצונית וידמה זה למתחמם נגד האור שיחם לו אך על פי דרכו מעלה עשן לעיניו ויסבול מקרה היזקו כנגד התחממו כן נאמר שיסבול איש מה שיצר לו מעצלות העצל בשליחותו לעומת מה שיקבל הנאה מה מהשליחות כי גם זה איננו שלא יהיה לו ממנו רק בחינת העשן לעינים אך לא בחינת האש לגוף אשר יחם לו כי גם הנאה חיצונית איננה מהעצל לשולחיו:

או יאמר כחומץ וכו' והכתובים שאחריו בהקדים כי שלשת חלקי נפש אדם אשר נקבו בשמות נפש ורוח ונשמה כל אחד מהנה כבוד מקורו במקומו מונח למעלה ומאתם ישולח האדם אל העולם השפל בבדי פארות הנאצלים מהם להתכשר בכהנו לו יתברך ומה גם בהתגלגלו פעמים שלש כי הנה ידענו כי בשובו שנית לא מן גו הראשון תגורש נפשו בהחלט כי אם כן אפוא מה יעשה הראשון כי יקום אל להחיות מתים אך אין הב' נוטל כל עצמה רק יאציל הוא יתברך ממנה מורם ממנה בכל שלשת חלקיה כמפורש אצלנו בשערים ואשר יתקן בשובו יועיל לכל שלשת שרשים הנשארים למעלה לכן יתייחסו מעמד ג' שרשיה הנשארים שמה למשלחים אותו פה לתקן את אשר עותו בראשונה או להשלים מצות עשה אשר לא השלימו כפי יחס הנאות להם. **ונבא** אל הביאור אמר שלמה בחכמתו חבל על דאבדין בעצלותם ולא מתקני את אשר עותו בראשונה האומרים לנפשם עד השתא לא קשאי לתקן מעשה ידי וכה יעשה כל הימים עד עת למות וימות ולא בחכמת תשובה והוא לקברות יובל נושא עון ופשע וחטאה משא כבד מאשר נשא בפעם הראשונה ושתים רעות יעשה לשולחיו הם חלקי נפשו אחד כי יעכבם מלאכול שכר טוב מעשיהם אשר עשו עד יטהרו בגיהנם מחלאת אשמותם שנית כי ישובו ויבכו על אשר הוסיף על עונותם ויקרם כמי שטבל פתו בחומץ וקהו שיניו ונגד עיניו מכל מאכל טוב אשר יאכל ויתאוה לאכול ולא יוכלו שניו לאכלו וישלח שלוחו כמותו לשפות הסיר לבשל לו מטעמים טובים שעל ידי הבישול ינעמו ליאכל בל יעכב קהות שניו ולא שת לבו השליח הלז לשפות הסיר על אש פחם רק הביא את העצים והצית האש ובא אל הבית משלחו והנה טרם יהנה מסיר הבשר כהו עיניו מתמרות עשן ותרדנה דמעה ואלה דברי שלמה כחומץ לשנים המעכב למו מאכול משמנים וכעשן לעימם המורידס דמעה כן הוא העצל הוא האיש הבא אל העולם הזה והוא עצל מלתקן מעשיו לשולחיו הם חלקי נפשו הראשונים אשר מהם לוקחו אשר באו בו כי ימנע מהם טובם של מצות עשה וישובו ויבכו על ידו למרק אשמותם בגיהנם של מצות לא תעשה כמדובר:

פסוק כז

ושמא תאמר מבטן מי יצא לו העצלות הלז אם לא כי ראה רשע עריץ יאריך ימים לפעמים אך לו ראה רשע אובד ברשעו היה נותן אל לבו לשוב וליראה את ה' פן ימות בלא עתו וימהר יחיש לשוב מאולתו ועל כן טוב טוב יהיה יראת ה' תוסיף ימים והירא את ה' יאריך בצדקו ושנות רשעים תקצורנה ולא יאריך ברעתו:

פסוק כח

וייטב לצדיק ולרשע כי אז במה שיוסיפו ימים תוחלת צדיקים המיחלים להתענג בדשן נפשם תהיה שמחה כי לא יתעצבו אל לבם בעולם הזה בתוחלת ממושכה ואדרבה יראו כמעט עולמם בחייהם ויחליפו כח לעבוד את ה' בכל עוז ובמה ששנות רשעים תקצורנה ימשך שתקות רשעים תאבד שגם הרשעים יהיו שבים מהילדות והשחרות באמרו הלא מה אקוה לשוב לעת זקנה ולא אגיע עדיה ואם כן אפוא למה לא יעשה כה הוא יתברך רק יש צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו:

פסוק כט

אני אשיבך מלין והוא כי הנה מעוז לתום וכו' והענין כי מה שהוא יתברך עושה עיקר שעליו ייסד דרכו להאריך לרשע מלצדיק הוא על היות בזה מעלה ותוספת כח וזכות לתום הוא התמימות מלהרהר אחר מדותיו יתברך וזהו מעוז לתום הוא דרך ה' שמאריך לרשע מלצדיק כדי לתת מעוז לתום אשר לצדיק ועל פי דרכו גם כן נמשך שומחתה לפועלי און שיפרחו פה לאכול זכותם להשמדם באחריתם ולתת חתיתו עליו לאחר מותו:

פסוק ל

ושמא תאמר למה לא יחוש הוא יתברך פן יאחוז צדיק דרך חטאים בראותו כי לא ייטב לצדיק בעולם הזה וגם טוב לא יהיה לרשע למען ישוב מרשעו דע לך כי אין לחוש כי הלא מתורת ה' ילמוד כי נח שהיה צדיק לעולם בל ימוט ורשעים כל דורו לא שכנו ארץ וילמד סתום מן המפורש ואם יתמהמה לא יבצר:

פסוק לא

הנה יקרה לצדיק כי ישמיע ויפרסם אמרי צדקות וחסידות למען ילמדו רבים וכן יעשו והיא חכמה באמת כי הן יראת ה' היא חכמה ויזדמן לפעמים נגד פניו איש רע בעל לשון שיהפוך כל מאמריו וימתיק בפיהו רעה באמור הנה אמרי הצדיק הלז אמרי תומת לב להולכים בתורת ה' לתומם והם הנעדרים המתחסדים וטוב לשמוע חדודי סברות זרות אשר לא כתורת ה' ותהי להם לחכמה או להעמיד בהתנכלות עסקי העולם להעשיר והיא

חכמה ולא להתנהג בחסידות לתומם כמשפט סרוחי שולי מעילים על הארץ מתחת וזה יקרא לשון תהפוכות שמהפכת חכמת הצדיק כמדובר. **והנה** לשון תהפוכות הלזה ישחית דברי הצדיק הנעימים ולא ירע לעצמו לבדו רק את כל אשר לפניו כי ממנו יקחו וכן יעשו ועל כן היה אפשר ישמור הצדיק לפיו מחסום מלנוב חכמה פן בתוך השומעים יקום את רע בלשון תהפוכותיו ויאבד טובה הרבה מהשומעים כי יטה אותם מאמרי הצדיק אל התהפכותו על כן אמר שלמה בחכמתו כמיעץ אל האיש הצדיק בל ימנע מלנוב חכמתו לזכות את הרבים וזהו פי צדיק ינוב חכמה ואל ימנע ולשון תהפוכות המהפך הדבר תכרת כי עונו ישא:

פסוק לב

ואל תחוש פן יטו השומעים אחריו כי הלא יראו בחוש מופת חותך כי הלא שפתי צדיק ידעון לעתור ולרצות בכל קראם אליו יתברך הוא יענם גם שלא תהיה עת רצון הם ידעו לרצות את קונם וזהו שפתי צדיק ידעון רצון אך פי רשעים כבעל הלשון הלז יהיה הפך זה שאפילו בעת רצון לא יענם הוא יתברך ואדרבה יקצוף האלהים על קולם וחבל את מעשה ידם וזהו ופי רשעים תהפוכות ולא עוד כי אם שהצדיק בהנעת שפתיו ירצה את קונו כענין הצדיקים הראשונים שבשיח שפתותם בעלמא בלי תפלה היו נענים וז"א שפתי צדיק כו' אך רשעים אין צריך לומר נענוע שפתותם כי אם גם פי רשעים שבפיהם בעצם יעתירו יהיה תהפוכות וא"כ מזה יכירו הרואים את כבוד הצדיק לפני קונו וההפך במהפך ניב שפתיו כי מה יתרון לבעל הלשון ותהי להם לחכמה מאמר הצדיק ולא ישעו אל דברי שקר המנגדו:

פרק יא

פסוק א

ואם יאמר הצדיק הלא יקרני כמקרה המשאיל אבן שלמה לבעלי מאזני מרמה המוכר לעמיתו כי הלא כאשר ישקול בעל המאזנים ויתן האבן שלמה בכף מאזני המרמה הלא יצא משקל מעוקל וגם שאין הפגם רק מהמאזנים הלא לא יבצר שהאבן סייעה ועל ידה נתאנה לוקח כן הדבר הזה כי הנה בכל לשון תהפוכות הוא כבעל מאזני מרמה שמאזני שכלו ולשונו מעוותים להכריע כף השקר במתק לשונו וניב שפתי הצדיק הוא כאבן שלמה ויניח מאמר הצדיק בכף מאזנים ולעומתה בכף שניה הפוכו ובמאזני פתויו יבא להכריע כף שכנגדה ואלו לא ידבר הצדיק היה חסר מבעל מאזני המרמה דבר לשית לעומת סברתו לרמות בלשונו להכריע כף שכנגדו הנה שיגלגל הצדיק בצד מה שיתאנה

לוקח סברת לשון תהפוכות במתק לשונו כי יראה לו אבן שלמת הצדיק ולעומתו סברתו ובמאזני רמאותו יטנו מה שאין כן אם יחסר ניב הצדיק שלא יהא לו במה להכריע ולא ישמעו לקול מליו באמרם לו שמענו ניב צדיק יורה דרכו ע"כ אמר אל תחוש לזה ולא תמנע מאמור אבן שלמה שלך כי אין עליך אשמת דבר כי מאזני מרמה כבעל לשון תהפוכות הוא לבדו תועבת ה' אך אבן שלמה שלך היא רצונו באמת וע"כ אל תמנע כי ישרים דרכי ה' וצדיקים המקבלים ממך ילכו בם ופושעים יכשלו בם וזהו מאזני מרמה וכו' ואבן וכו'.

או יאמר מאזני מרמה כו' במה שידענו כי לשון המהפכת ניב הצדיק שהוא קשה מאוטם אזנו משמוע תורה כי תפלתו תועבה תקרא כמה ד"א אוטם אזנו וכו' ונבא אך הענין אמר אל יקשה בעיניך אמר אמרתי כי שפתי צדיק ידעו לרצות את קונם אך פי רשעים תהפוכות שבתפלתם יהפכו רצון טוב מאתו יתברך לרעה פן תאמר כי הלא הרצון טוב מאתו יתברך יפעל דרכו ולא ישתנה לזה אמר אמשול לך משל למאזני מרמה שיותן בכף א' אבן שלמה לשקול בה היבצר מצאת דבר בלתי מתוקן ולא לאשמת האבן רק לפי הכנת הכף מאזנים שניתנה בו כי רמיה הוא כן בחול רצונו יתברך בתפלת הרשע כי רמיה היא לפי הכנתה כי פיו ולבו אינן שוים וכן כשני כפות מאזנים זו עולה וזו יורדת ועל כן לא יפעל בה טוב כי אם רע כי רעה הכנת המקבל וזה אמרו מאזני מרמה היא מה שנקרא תועבת ה' היא תפלת הרשעים מואסי תורה ואבן שלמה היא רצונו יתברך בהיותו ברצון כלומר וחול רצונו יתברך בתפלת הרשע כחול אבן שלמה במאזני מרמה והוא האמור והנה דרכים אלו ודומיהם יוכרחו למבין בכתוב הלז כי פשטו בלתי מקביל אבן אל מאזנים כי מהראוי שלפליג ולתני בדידה זולת הקשר וגם שאינו מחדש על מה שכתוב בתורה תועבת ה' כל עושה עול:

פסוק ב

יאמר כי בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכמאמרם ז"ל אם חכם הוא חכמתו משתכחת ממנו שיבקשו ממנו דין ולא ידע מה להשיב והנה אין לך קלון גדול מזה וזה אמר בא זדון ויבא קלון שישכח חכמתו אך את צנועים בעלי הסבלנות תמצא החכמה שלא תשכח מהם:

פסוק ג

ושמא תאמר הלא טוב יעשה כן הרב לכעוס על ישרים שטעו כאשר כעס משה על פקודי החיל שעל ידי כן שכח דין הכשר כלים כי אשר קצף היה למען הזהרם בל ישובו לכסלה או אם יהיו העושים שלא כהוגן אנשי בוגדות ויבגדו להכעיס ועליהם יכעוס הרב למען

הוכיחם ליזהר להבא אל יעשה כן רק לאט להם כי אם מהסוג האחד גם שתוכיחם בנחת לא יוסיפו לחטוא כי הלא תומת ישרים תנחם ומעצמם יזהרו ואם הם בוגדים אותו סלף שיסלפו ויבגדו ישדם כי תיסרם רעתם ומתחת בגידתם תצמח קלקלתם ואז הם מעצמם יראו ויבושו ואל ישובו לכסלה גם שלא תוכיחם זולתי בנחת ולא בצער:

ב **או** יאמר כי יש יסבול מה שבזדון ידבר בו חבירו אך אם מהזדון יבא לקלון לחרף ולגדף כלכל לא יוכל אמר כי לא יבחן בעל חכמה אם לא שישמע גם קלונו וחרפתו ואינו משיב וזה אמר בא זדון להזיד איש על רעהו וגם ויבא קלון ועל זה וזה ואת צנועים הסובלים שתי אלה הבאים זו אחר זו תמצא החכמה באמת:

ג **ושמא** תאמר הלא זדון וקלון יסבול כי אין בדבר דרא דממונא אך מה יעשה הרואה בוגדים יבגדו בו כי נוחם יסתר מעיניו ולא יעצר כח מהתלהב ומקצוף על כן אומר לך כי תומת ישרים תנחם וכו' והוא מאמרם ז"ל כי הצדיקים לבם ברשותם שיש לאל יד כשרונם ותמימותם לכבוש את יצרם ולהטותו אל היושר וזהו תומת ישרים תנחם כלומר והנה את תומתך תנחך לסבול ויניחו את סלף בוגדים אשר בגדו בם שהסלף ישדם כי רעתם תיסרם ולא תושיע ידם למו:

פסוק ד

ואולי תאמר כי הלא נגד עיניך בוגדים בגדו בסלופי חמס ושוד וכל הון יקר ימצאו ולא בלבד ישוללו מליסרם רעתם כי אם גם בעת רעתם ויגיעו עד שערי מות ביד מלך ושרים או צריו ואויביו מבקשי נפשו ויפדה נפשו מידם כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ובגידותיו הנה כי נהפוך הוא ועל ידי עונו מצרה נחלץ על כן אמר דע אפוא כי לא יועיל הון ביום עברה אין צריך לומר ביום צרת מות כי אם גם ביום עברה שהיא קלה משאר סוגי קצף כי תדמה לצרה עוברת ולא בלבד שלא יציל לגמרי כי אם גם תועלת מה לא יועיל ואשר תראה שעל ידי הונו ניצל דע כי לא מההון נמשכה הצלתו רק וצדקה וכו' כי איזו צדקה עשה והיא הצילתו ואכל זכותו בעולם הזה ועונו מתעהו שיחשוב כי הונו הצילו. **או** יאמר לא יועיל וכו' והוא כי הנה יש יום עברה ויום פועל העברה כי זה דרכו יתברך כי על דברי עונות יקצוף האלהים ויגזור על איש להביא עליו רעה או מיתה ולא יביאנה ביום ההוא רק יאריך אולי יתקן ויקרע גזר דינו אמר כי לא יועיל הון אין צריך לומר ביום המות הוא יום בא אל הפועל הגזר דין כי אם אף ביום העברה שהוא קל ליתקן טרם יחמץ אך צדקה תציל גם ממות כי אף בהיותו כבר יום המות והיא עליה כבר תוכל להצילו ממנה וכעובדא דבת ר' עקיבא כי ביום המעותד למות הצילתה הצדקה.

ג **או** יאמר תומת וכו' לא יועיל וכו' כי הלא דרכו יתברך להרים מכשול מדרך עמו ואם כן מהראוי היה כי תומת ישרים תנחם להצילם מכל רעה וסלף הבוגדים ישדם ובעשותם להעשיר הסלף ישודדו על ידו וידעו כי יש אלהים שופטים בארץ ויהיה כן לכל הבוגדים ולא לקצתם:

ד **לזה** אמר הנה גם שלא יעשה כן הוא יתברך כפרסום הלז יעשה קרוב לו והחי יתן אל לבו כי הלא לא יועיל הון שמקבץ הבוגד ביום עברה וצדקה שעושה התם תצילנו ממות כהנהו עובדי דגמרא דבת ר' עקיבא ודשמואל ואבלט ומשם ילמדו להתרחק וסור מרע לעשות טוב וכי עושה רע רק רע בעיני ה' ושעיניו בנאמני ארץ להיטיב להם:

פסוק ה

אפשר דהיינו דאמרי אינשי שב בירי לשלמנא וחדא לעביד ביש כדאיתא בסנהדרין על שבע יפול צדיק וקם כי הצדיק ניצל מרעות רבות והרשע יפול באחת וזהו צדקת תמים תיישר את כל הדרך מכל מכשולות מתרגשים אך רשע ברעה א' יפול וזהו וברשעתו א' שעשה יפול רשע:

פסוק ו

ושמא תאמר הלא נהפוך הוא כי הנה אדרבה נראה המותה לחסידיו ולישרים בלבותם לז"א דע כי צדקת ישרים תצילם כמדובר ואשר תראה להפך הוא כי בהות בוגדים ילכדו הישרים שיתפשו בעון הדור:

ה **ויתכן** להמשיך הכתוב עם הכתובים הבאים אחריו והוא כי הלא נראה שני הפכים א' הנתן רשע כופר צדיק ולעומתו חלוף הדבר כי הצדיק נתפס בעון הרשעים על כן בא ויאמר אל יעלה על רוחך שהרשע ילכד בעון הצדיק רק הוא רשע בעונו ימות והוא כי הלא רז"ל ספרו לנו מההוא שגירש את איש ישראל מבית הכסא ונכנס הוא ונשכו הנחש ואין ספק כי מה' צבאות יצא יגרשהו הרשע למות תחתיו נמצא כי צדקת התמים אשר היה שם בתום לבבו יישר דרכו שיוציאנו הרשע אך לא עשתה צדקת הצדיק רק שישר דרכו ועדיין היה אפשר לא ימות הרשע אח"כ אמנם לא המית את הרשע כי אם רשעתו וזהו וברשעתו שהרשיע לגרשו וכיוצא בדבר בה נפל ונישוך ומת כי יסרתו רעתו ולא שנתפס בעון הצדיק וזהו צדקת וכו' וברשעתו וכו' אלא שאותו כח דין שהיה מתוח על הצדיק לא ישוב ריקם ויותן רשע תחתיו אך הוא רשע בעונו ימות שהאלהים מצא את עונו בעת ההיא ולא בעון הצדיק:

ו **אך** נהפוך הוא כי צדקת ישרים תצילם מרעה את עצמם ובהות ורשעת בוגדים ילכדו הישרים ויתפשו בעונם:

פסוק ז

ושמא תאמר תחת מה יעשה כן הוא יתברך ולמה לא יומתו רשעים או א' מהם בלא יומו והנשארים ושמעו וייראו ולא יזידון עוד מה שאין כן במות הצדיק בעון הדור כי אדרבה יוסיפו לחטוא כי עתה יאמרו שוא עבוד אלהים חלילה כי הלא הצדיק אבד ואך זה היום שקוו הנה אשובך דע כי במות אדם רשע כו' לומר דע כי הדרך הנכון הוא יסתלק הצדיק לכפר בעד הדור ולא הרשע כי הלא במות אדם רשע תאבד תקות התשובה אשר יקוה הוא יתברך בהאריך לו כמאמרם ז"ל שאומרים הרשעים בגיהנם השיבנו אל העולם שהיינו בו ונסגל מצות ואומר הוא יתברך אבדה תקותכם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו' לכן לא טוב המית רשע בלא יומו וטוב להאריך לו ולא יאבד ושמא תאמר ומה תעשה כי לעומת זה יצא עתק מפי רשעים באמרם באה תוחלתנו אלינו במות צדיק כי מה בצע עשות נכוחה כי הלא צדיקים ימותו ותהיה מיתתם למחזוק ולמעוז ביד פועלי און ולא יודו כי בעונם נתפש על כן אמר ותוחלת אונים המיחלים מות צדיק להחזיק ברעתם כבר אבדה:

פסוק ח

בהיות כי צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו כי בראותם שיתן הוא יתברך רשע תמורת צדיק הלא יכירו כי ה' אוהב צדיק ובגלל הדבר ההוא גם במות צדיק יודו כי עונותם מנעו הטוב מהם:

פסוק ט

ושמא תאמר כי הלא גם בראותם צדיק מצרה נחלץ כו' לא יאמרו כי ניתן רשע תחת הצדיק רק כי הרשע ההוא בעון עצמו מת כי גם שדרך רשע לבלתי הכניע והשפיל גדר רעהו רשע שכמותו לומר כי רשע היה ומת בעונו הנה לבל ישבחו את הצדיק לומר כי היה הרשע תמורתו יגנו את רעהו לומר כי רשע היה ונלכד בעונו לזה אמר אל תחוש כי הן אמת כי בפה גם שיהיה חנף מחניף את רעיו ובלתי מספר בגנותם עם כל זה ישחית רעהו לומר כי רעהו רשע שכמותו נשחת ורשע היה למות ועל כן מת ולא לחלץ צדיק אך זה יאמר בפה לבלתי החזיק טובה לצדיק בפני השומעים אך בלבו ובדעתו בפנים הלא יכוה וידע האמת וזהו ובדעת כו' כלומר בלבו ובדעתו הוא לומר צדיקים יחלצו ולכן צדיק מצרה נחלץ ובמקומו מת הרשע באופן שעל ידי כן ידע האמת ותוחלת אונים תאבד:

פסוק י

ושמא תאמר ומה בצע במה שיודה בדעתו ובקרבו אם בפה יהפוך וטוב טוב היה במות רשע והנשארים יזהרו ולא בהסתלק הצדיק לזה אמר בטוב וכו' בברכת וכו' לומר די לנו מה שיודה הרשע האמת בלבו כי להודות גם בפה לא תיחל ולא תקוה זה ממנו כי זה אין תקנה כי זה דרכם כסל למו לבלתי הודות בפה אף המפורסמות ואביא לך מופת לזה והוא כי הנה אין ספק כי בטוב צדיקים תעלוץ קריה כי ייטיבו מטובם לכלל וההפך ברשעים כי באבוד רשעים רנה לכל ההמון כי זה דבר מפורסם:

פסוק יא

וכן בברכת ישרים תרום קרת הם ישרים הטובים מסתם צדיקים כנודע שהם הגדולים מז' כתות שירבו להטיב לזולת שהם העושים לפנים מן השורה כד"א ועשית הטוב והישר ואמרו רבותינו ז"ל זו לפנים מן השורה שעל כן תרום קרת כי כל אלה מפורסמות הנה ואף על פי כן אין תקנה שיודו רשעים כן בפיהם בפירוש ואדרבה הנמצא בפי רשעים הוא לומר תהרס כי בברכת הישרים תהרס קרת תהו ובפי רשעים תהרס הנה כי אין דרכם להודות על האמת בפירוש גם המפורסם לכל ואם כן די לנו במה שבלבו ובדעתו יודה על האמת ולא נחוש על מה שלא יודה בפיו ובשפתיו:

ה **או** יאמר מעין הקודם והוא כי הנה ידוע מאמר התנא מצוה גוררת מצוה ועבירה וכו' והקשה שלמה בחכמתו ואמר הן אמת כי טוב הדבר שצדקת תמים אשר החל בה בעשות מצוה תישר דרכו לעשות יותר אך עבירה למה תגרור עבירה ויתקלקל דרכו רק וברשעתו הראשונה יפול רשע ולא יאריכו לו:

ו **כי** לא בלבד הוא קשה שמתרבה טומאתו בו כי אם גם לצדיקים שנתפסים בהרבות הרשעים עבירות כי הלא זו רעה חולה שצדקת ישרים תצילם מכל רעה ותגן בעד עצמם וימותו בעד זולתם וזהו ובהות בוגדים ילכדו ואלי ברשעתו היה נופל רשע לא היה מגיע לצדיק מעשה הרשעים:

ז **על** כן השיב ואמר במות אדם וכו' לומר כי הלא הוא יתברך חושב מחשבות לבל ימות אדם חייב רק ימות זכאי על כן יאריך לו בתקות התשובה וזהו במות אדם עודנו רשע תאבד תקוה של תיקון לכן יאריך לשלא ימות רשע אולי ישוב כי יש תקוה ושמא תאמר למה לא יתוש לזה הוא יתברך בהיות כופר לצדיק רשע לזה אמר ותוחלת אונים אבדה כלומר כי הוא יתברך יודע העתידות בהיות שתוחלת אונים אבדה שאין בו תוחלת לשוב ולא יצא מזרעו טוב אז צדיק מצרה נחלץ וכו' מעין ענין מרע"ה עם המצרי שפנה כה

וכה בכל הדורות הבאים ממנו ולא ראה צאת ממנו דבר טוב אז ויך וכו' ויתר הכתובים על הדרך הקודם:

פסוק יב

הנה מאומרו לרעהו ולא אמר את רעהו אפשר שהוא כמד"א ואמר פרעה לבני ישראל שהוא שידבר עליהם ולא ממנו אליהם כן לרעהו פה יהיה שיבזהו בדבר עליו דברי בזיון אך לא ממנו ואליו רק בפני זולתו. **והנה** ב' מדות בדעות השומעים יש מחריש מהגיד אשר שמע לא למי שבזה המבזה ולא לאחר ויש מגלה לאחר ולא לו והנה כל א' מתנצל לאמר לא פעלתי און זה יאמר אני החרשתי וזה יאמר גם כי לא עצרתי כח להחריש הלא לא הגדתי למי שנאמר עליו אמר הנה אגיד נדרים אשר בז לרעהו הוא חסר לב באמת שלא שת לבו שיודע הדבר ואיש תבונות יקרא המחריש לגמרי:

פסוק יג

והולך רכיל יקרא מגלה הסוד גם שלא יודיע הדבר למי שנאמר עליו רק שמגלה הסוד בלבד כי הלא לא יבצר מהשומעים הגיד דבר כי חברך חברא אית ליה כו' אך נאמן רוח ונפש באמת יקרא מי שאין צריך לומר שלא יגיד כי אם גם שבהודע הדבר מכסה ומחפה דבר בתחבולה ושנויי טעמים לשום מר למתוק לכסות ערות הלשון הרע מפני השלום:

פסוק יד

ושמא תאמר הלא גם זה האחרון אשר לא טוב עשה שתחבולת שקר כזב לזה אמר אל תגנה התחבולה כי הלא בעתה יחישנה איש וכשר הדבר כי הלא באין תחבולות יפל עם:

יב **או** יהיה דקדוק הלמ"ד בהפך שבז לרעהו שהוא שבז לו בפניו ואם רעהו הוא איש תבונות לא בלבד לא יעננו כי אם יחריש לגמרי שלא יגלה לזולת אף כמתרעם שאינו כבודו לגלות שערב איש אל לבו לבזותו ועל דרך זה הולך רכיל מגלה סודו כאשר יבא בס"ד:

יג **או** יאמר ענין מאמר החכם כי איש היה שגילה סודו את רעהו ובא רעהו וסיפר לזולת עד הודע הדבר לרבים וכשמוע האיש חרה לו עד מות ויאמר אל רעהו למה בגדת בי ותגלה סודי ודברים שביני לבינך נשמעו בין החיים ויען ויאמר לו לא עלי תלונתך כי אם עליך כי הלא ממך למדתי ונשאתי קל וחומר ומה אם פלו' שנוגע אליו הדבר לא עצר כח לנצור במלין ולא היה נאמן לעצמו ויגד אלי מה גם עתה אנכי שאין הדבר נוגע אלי כי איך אהיה נאמן אל זולתי נמצא לפי זה כי בצד מה המגלה סודו יקרא הולך רכיל כי הוא הסב להגלות על ידי רעהו וזה יתכן אמר שלמה בחכמתו דע לך כי הנה הולך רכיל יקרא מי שמגלה סודו לזולת שאינו נאמן אל לבו כי הוא הסב יגלה שומעו כי עצור במלין מי

יוכל כי אשר הוא נאמן רוח כלומר אל רוחו ולבו מכסה דבר בקרבו אך הבלתי מכסבה הוא כי גם אל רוחו ועצמו אינו נאמן היאך יהיו אחרים נאמנים לו. **או** שעור סוף הפסוק ונאמן רוח בעצם יקרא מי שאין צריך לומר מה שהוא סוד כי אם מה שהוא דבר בעלמא יכסה בל יורגל לגלות גם סוד וזהו ונאמן רוח מכסה דבר:

יד **באין** וכו'. אחר אומרו רוע מגלה סוד אמר ראה עד היכן יד גלוי סרד מגעת עד אבדן ונפילת עם או העדר תשועה כי הלא באין תחבולות יפל עם והיות תשועה אחר שיעצו תחבולות איננה רק ברוב יועץ כלומר ולא ברוב יועצים כלומר בהתאחד כלם בהסתר דבר כאיש אחד ולא בהיותם ביחד מרובים שלא יבצר מאיש יגיד לרעהו וחברך חברא אית ליה וכו' עד יודע סוד תחבולותם אל שכנגדם ואז יתחכמו לבטל התנכלותם עד יפילום במהמורות בל יקומו:

פסוק טו

הנה אחת ממצות התורה הית להלוות לעניי ישראל וגם את הבלתי עני טוב להחזיק בידו בהלואה בל ימוט ויצטרך הנה זה דרכם של עשירי עם שלא לתת מעותם על פני המים ואם אין משכון ביד הלוה ומה גם אם דל הוא בא' מב' יתחתנו בלוה או ע"י ערב או בתקיעת כף שלא יעבור מיום מועד והנה אם הערב יברח מן הערבות והלוה מלתקוע כף והמלוה יקפוץ ידו מה תקנתו של עני על כן אמר שלמה הנה הערב לא יאשם כי הלא רע ירוע שהן ב' רעותות כי ערב זר א' כי יצטרך לשלם מביתו וירוע שמת אח"כ לשוב ליפרע מן הלוה באופן יקוץ מהמצוה ותהיה לו באה בעבירה ואשר הלוה שונא תוקעים אם הוא בוטח:

פסוק טז

לומר אשת חן תתמוך כבוד כלומר אינני נשבע כי גם שלא ילוני העשיר וינעול דלתו הנה אשת חן היא האשה הבאה אלי שלא ע"י פניה כמחמת ממון או מחמת יופי וכיוצא רק מפאת חן כי הוא יתברך נתן חני בעיניה וחנה בעיני שהוא ענין הזווג לש"ש ואדע כי תתמוך כבוד ולא תקפיד אם אעשה שבתי חול לבלתי הצטרך לבריות וע"י כן ועריצים הם העשירים יתמכו עושר בקפוץ ידם מלהלוות לתמוך עשרם בל ימוטו כי לא אחוש כי אשת חן תתמוך לי כבוד ותתפה על עניותי הנה אם שונא תוקעים בוטח בזה אך טוב:

יג **אך** בזאת שלא ירעיב ויסגף עצמו כי הנה גומל נפשו וגו' והוא כי ג' מדות הן יש אוכל למעדנים למלא בטנו ויש לקיים נפשו בגופו ויש מסגף גופו ומרעיבו והנה הלל הזקן באמרו לתלמידיו יום יום בלכתו לאכול לחם שהיה הולך לגמול חסד עם נפשו למדם דעת יבחרו בשנית לעשות חסד עם נפשו כדי סיפוק כלכלה בגופו וגעל בשני קצות

מעמד שלשתן וזה מאמר שלמה בחכמתו מן השלשה ממחציתם תקח לגמול חסד עם נפשך כי גומל נפשו איש חסד ולא הראשונה למלא הגוף וגם בשלישית תגעל כי עוכר שארו ומסגף עצמו בחסר כל הנה זה יקרא אכזרי ואיש כזה לא יחוייב מלימנע מלשבע בשעת דחקו ומה גם בידעו שע"י מלאכתו יוכל לקיימה ויבטח בשם ה' ישלח ברכה במעשה ידיו וישלם את נשיו אשר הוא נושה בו:

טו **או** יאמר כי אם ערב איננו על כי רע ירוע וכו' כמדובר והמלוה שונא תוקעים ולא יתפוץ ללות על ידי תקיעת כף שישבע הלוה ובוטח העשיר שלא יענש על נעילת דלת באמרו תצא אשתו ערבנית כי הנה מה שרע ירוע הוא אשר ערב זר כי הלוה לא יקפיד על צרת הערב כי זר הוא:

טז **אך** אשה אצל בעלה היא כבשרה ולכן בוטח שבלתי יענש באמרו אם אשת חן של לוה תתמוך כבוד וצא תערב לו מפני הכבוד בל תזדלזל בב"ד גם עריצים הם העשירים יתמכו עושר וימאנו להלות:

פסוק יז

ואז את שדוד מה תעשה כי תצטרך לבריות אל תסגף עצמך באמור כי רע עליך לקבל מהזולת כי הנה מה שאיש חסד הוא עושה את נפשו הוא גומל ולא את נפשך כי יותר ממה שב"ה עושה עם העני העני עושה עם ב"ה וזה טוב מלסגף עצמך כי עוכר שארו אכזרי:

טו **או** רע ירוע כו' ולכן אין איש יערבנו והלוה שונא תוקעים בוטח בעברו שלא יצטרך כדי שבגלל הדבר ילונו ולא יתן גם בשבועה:

טז **ואשת** חן של לוה אינה רוצה להתפרנס רק לתמוך כבוד שהורגלה בבית אביה כי עולה עמו וכו' ועריצים יתמכו עושר אצלם לבלתי הלות בל ימוט עשרם:

יז **מה** יעשה הדל ההוא האם יוכל לכפותה לצמצם עצמה אמר כי לא יוכל כי הן אמת שאת עצמו יוכל לצמצם ולבלתי אכול רק לגמול נפשו לקיימה בגופו ולבלתי הרעיבה אך לעכור שארו כי אין שארו אלא אשתו לא יוכל לצמצם אותה כי הלא יקרא אכזרי עולה עמו ואינה יורדת וילך יתרפס ויפרנסנה לפי כבודה:

פסוק יח

אחשוב מלת שכר היא כמה דאת אמר כל עושי שכר אגמי נפש שהוא כענין ויסכרו מעינות תהום והענין ראה נא מה גדלה מעשה הצדקה כתקנה כי גם הרשע ישובח בה כי הלא סתם פעולת הרשע גם בהראותו שעושה טובה היא פעולת שקר שתראה טובה והיא שקר על פי הכונה אמנם אם פעולתו היא שזורע צדקה שהוא בשתי בחינות א'

שמפזר במקומות רבים כזורע מבלי פנות אל משוא פנים רק בכל מקום המצטרך שנית שהוא מכסה ומסתיר כזורע שמכסה בעפר כל מה שזורע כן מפזר מתן בסתר אז הכל יודו שפעולתו אמת ויסכרו פי הכל מלומר שעושה פעולת שקר וזהו שכר אמת שיסכרו וישקו שפתים לומר שפעולתו אמת:

פסוק יט

והטעם הוא כי כן צדקה לחיים כלומר כן כזורע הזה שמפזר ומכסה היא הצדקה הנותנת חיים לעושיה ולכן העושה כן לא יחשד ואם חס ושלום עם עשותו כן כונתו רעה להיות מרדף רעה להורות חסידות למען יבטחו בו ויחמוס ויעשוק אז הצדקה ההיא עצמה שעושה תהיה לו קטיגור ותגרום לו מות כי תחת היותה לחיים תתהפך לו למיתה וזהו למותו:

פסוק כ

ושמא יאמר איש הלא פעולתו טובה מצד עצמה ובה יחסו עניי עמו במתן בסתר ואיך תתהפך לו מחיים אל המות לזה אמר תועבת ה' עקשי לב כי גם שהפעולה טובה יתעבנה ה' על עקשות כונת הלב לעומת מה שהוא רצונו שהוא תמימי דרך ביושר לבב מבלי פנות אל מתנותם:

יח **או** יאמר מאמר רבותינו ז"ל במדרש משל על מראי טלפים גייפה בחיזורין ומפלגא לבישיא כי יש עושה כאשה הנואפת באתנן תפוחים ומחלקתן לחולים כן יש רשע עושה פעולת שקר ורמאות מעול וחומץ להרבות לו ואחר כך זורע צדקה מאשר יקבץ להראות טלפים שיראוהו שהוא טהור ויסכרו פי הכל לאמר שפעולת שקר אשר יעשה היא פעולת אמת שלמראה עיניהם ידינוהו לכף זכות:

יט **אך** לפני קונו ית' איננו שוה כי במקום שאמתת הצדקה כמה דאת אמר כן דברת הוא לחיים זה שאין צדקתו אמתית רק של רמאות להיות שמרדף רעה בזריעת צדקתו שעל ידי צדקתו תמשוך רעתו ואין מוחה שלצדיק יחשבוהו אדרבה תהיה לו למותו כי תועבת ה' עקשי לב כמפורש בקודם עוד דקדק כי הצדקה הישרה נותנת חיים כוללים לנותן ומקבל כי יותר ממה שבעל הבית עושה עם עני העני עושה עם בעל הבית וזה אמר לחיים סתם אך במרדף רעה הוא למותו של נותן עצמו אך זכות המקבל המזכה את הנותן לא יחסר לו:

פסוק כא

אמרו רבותינו ז"ל כל המרצה מעות לאשה מיד ליד אפילו צדיק כמשה שקבל תורה מיד ליד לא ינקה מדינה של גיהנם והנה כמו זר יחשב לפי זה סוף הכסוק כי הלא גם

משה הזרע צדיקים היה ואמר שלא ינקה רע ואיך ישוב יאמר שזרע צדיקים נמלט אך אפשר כי אמרם צדיק כמשה הוא מפאת עצמו בלי השקפה אל מולידיו אך אם יהיה זרע צדיקים שידמה לו גם בזה נמלט מהרע כאשר קרה ליוסף שלהיותו זרע יעקב נמלט שנדמה לו בבואת אביו וישב אחור. **עוד** יתכן יאמר הנה לפי דרכן של בני אדם הנושא ונוחן מיד ליד לא ינקה רע קו לקו עד עשותו רעת העבירה בפועל אמנם אם הנושאים ונותנים מיד ליד הם צדיקים אני אבטח בם כי גם שלא יבצר מהם עון הרהור הנה זרעם הוא טיפת זרעם יהיה נמלט מלהתגאל שלא ימשכו עד שכוב אותה שכבת זרע כי טיפת זרעם יהיה נמלט כאשר קרה ליוסף שגם לאומר שהלך לעשות מלאכתו עמה לא נטמא טיפת זרעו ותשב באיתן קשתו:

פסוק כב

והטעם כי הלא גם שעיני בשר יראו אשה יפה והלב יחמוד לא יגמרו אבריו כי הלא זה יתנו אל לבם לבלתי יחטאו כי נזם זהב וכו' והוא כי הלא גם שיצר לב האדם ידיחנו מהביט אל האלהים אשר אסרה ושאחריתה מרה הלא מלבד אלה אשר עיני שכלו פקוחות יראה וירחיק ממנה כי הנה שלשה המה בחינות אשה יפה א' בחינת עצמותה ב' בחינת יפיה וטוב מראיתה אדמדמת או לבנה ג' הנאת טעם ביאתה. **והנה** השם לבו אל עצמותה הלא יקוץ בה ותמאס בעיניו כי הלא כאשר דמו אותה רבותינו ז"ל כן היא רמת מלאה צואה ופיה מלא דם ומה גם כי יזכור נדת דותה וכיוצא במשל רז"ל המשילה שלמה לחזיר שהוא פי מלא צואה שפיו וקרבו שוים כי פי חזיר כצואה עוברת דמי והיופי הדבק בה לכל מראה עיני כל רואיה ידמה לנזם זהב שבאף חזיר כי הנזם נחמד למראה וקרב אל מקור משחת פי החזיר והבחינה הג' איננה דבקה באשה יפה כי הלא לא יחסר מזולתה באופן שבהסיר בחינת טוב טעמה מאשה יפה על כי גם הוא בכעורה וישארו תרי מגו תלתא מציאות עצמותה ויפיה מי פתי יסור אליה ולא יתן אל לבו לאמר היתכן ידבק איש עצמו ובשרו ושפתים ישק פי חזיר כצואה עוברת או במיץ אפו למען על פי דרכו יגע עצמו ובשרו בנזם זהב אשר באפו והלא אולת תהיה לו ובלמה כי הן לו יצוייר היה לוקח לקח טוב אך הנזם ממקומו לא ימיש ואיך למשש נזם ולהניחו יתלכלך בצואה כן הדבר הזה כי הלא הקרב אל אשה יפה לאהבת יפיה נמצא שלהתחבר בגוון מראיתה הנשאר בה ילכלך עצמו באמת מלא צואה וזהו נזם זהב באף חזיר היא אשה יפה וזה בהסיר מכלל בחינותיה הטעם וזהו וסרת טעם כלומר כאשר ישולל ויוסר טעם הנאת ביאותיה על כי גם הוא בבלתי יפה ויושקף אל ב' הבחינות לבדנה. **או** יאמר וסרת טעם לומר אם כן אפוא לא יקח איש אשה כי ישקיף וירא הבחינות הנזכרים ותבטל

מצוה רבה עד מאד לזה אמר וסרת טעם כלומר לא אמרתי אלא באשה שלא תמצא טעם וטענה אל הדבקך בה רק לתאוה. **אך** אשר יש בה טעם בהוא לקיים מצותו יתברך שלא תעשה על מציאות המעשה רק על הטעם לשבח אז טוב וישר הדבר:

פסוק כג

ושמא תאמר הלא גם הצדיקים לא ימלטו כי גם הם יבערו ויכשלו בתאות אשה יפה כי תאוה היא לעימם וידמה להם למשיגי גבול עונג נפשיי בקחתם אשה יפה לאשה על כן אמר תאות צדיקים אך טוב שהוא לבלתי חמוד אשת הזולת על כן אשה יפה יקחו להם לא כן הרשעים שאדרבה כל כך יאמרו אשה יפה שיקוו מתי תבא עברה על בעלה וימות לישא את אשתו:

פסוק כד

הנה ב' מדות ביוצאים ממדת המצוע יש יפזר ויבזבז יותר מחומש ויש פחות מהראוי לו ואין מקרי המבזבזים שוה כי יש שכאשר יפזר כן יריקו לו מן השמים עד בלי די כאשר רבו מעשיות ספרי רז"ל על זה ויש לא יוסיפו לו ועל כן צוו חכמים אל יבזבז יותר מחומש פן יעני על כן אמר שלמה בחכמתו לא אומר לך תפזר ותבזבז ובטח בה' יעשה לך גם ומן השמים יריקו לך לרוב כי אולי לא תזכה לנס נגלה כזה וגם לא אומר לך שלא יעשו כן רק אודיעך כי יש מפזר ונוסף עוד יש אך לא כלם כלומר לכן לא תבזבז על סמך זה אך דע לך כי אין הקצוות שוות שלא תאמר כאשר ימצאו ב' המקרים בנותן יותר מהיושר כן יקרה לנמנע מלתת מהערך הראוי לו כי יש יחסרו מהראוי לו על מושכו ידו מהראוי לו ויש שלא יחסרו לו כי אין זה רק ודאי יחסרו מאשר לו כמקרה בעל השדה שירש מאביו והיה בכל שנה הולך ופוחת ממעשרותיו ומן השמים פחתו לו מהיוצא השדה שנה שנה עד שלא הוציא השדה רק שיעור שהיה אביו נותן מעשר ובאו קרוביו בעבור הרעימו לבושי שבת ואמר להם מה יום מיומים ואמרו לו לשמחת כהונתך כי נעשית כהן והקב"ה בעה"ב כנזכר לרז"ל על פסוק עשר תעשר כו' וההיקש לכל איש ואיש כי כל אשר יפחות פוחתין לו וזה אמר וחושך וכו' לומר גם כי במפזר יש מקרים שונים אך במי שחושך ונמנע מהיושר לפי ערכו אין בו רק מקרה אחד והוא שודאי יחסרו לו וזהו אך למחסור כלומר ולכן השמר לך:

פסוק כה

ואל יעלה על רוחך שמה שנוסף עוד בעולם הזה למפזר הוא שכרו או לפחות לחומרו כי דע לך כי העיקר הוא לעולם הבא כי נפש ברכה היא המקבלת ברכה בעולם הזה גם תדושן בעולם הבא וכמאמרם ז"ל מס' בתרא הנותן צדקה זוכה ורואה פני שכינה שנאמר

אני בצדק אחזה פניך וגם החומר יזכה לכך בגוף ונפש ולעתיד לבא וזהו ומרוה הוא החומר הנותן ומרוה בידו החומרית גם הוא יורה בהיותו לפני השכינה יורה בידו לומר זה אלי והוא ענין גודע מרז"ל לעתיד לבא יהיה הקב"ה ראש חולה לצדיקים ויהיו מראים באצבע ואומרים זה אלי ואמר כי יד נותנת ומרוה את העני תזכה להראות באצבעה לשכינה וזהו גם הוא יורה כחכמים ואמר יורא באל"ף לרמוז אל היות ההוראה אל יחידו של עולם שיורה בו כמדובר:

פסוק כו

הנה דרכן של בני אדם כי את מונע בר ואינו משביר לכל עם הארץ מאוצרות דגנו שיקבוהו לאום שיפרע הוא יתברך ממנו ואפילו עוברים שבמעי אמן לדעת רז"ל כמה דאת אמר כעוללים לא ראו אור או כפשטו על כללות כל המלכות וברכה לראש משביר:

פסוק כז

אמנם לא זו הדרך טובה לפניו יתברך כי יפול בשחת מוסר דין על חבירו שהוא נענש תחלה לכן מי שהוא שוחר טוב משאר אל אל כראוי לא יבקש בתפלתו יצר הב"ה את מונע הבר רק יבקש שנהיה לרצון לפניו יתברך וז"א שוחר טוב עצתי הוא יבקש רצון אל עצמו ולא רעה אל שכנגדו כי הלא ודורש רעה מאתו יתברך על רעהו תבואנו אל הדורש כי יענש תחלה:

פסוק כח

אמר אם המונע בר הרזכר ולא ישביר לעם הוא בוטח בעשרו שלא תבא עליו צרה מאשר יקבוהו לאום כמקרה השליש בימי אלישע הנביא יקרהו שצדיקים ישבעו והוא לא יראנו וזהו הוא יפול בעצמו ולא עשרו ורוב דגנו או יורשיו אשר לא חטאו ולא תדבק קללת הלאום אל בניו כי יכין רשע וצדיק ילבש ולכן אין עשרו נופל כי זכות בניו שלא חטאו שומרו וזהו וכעלה שהוא שומר לפרי כך בניו הטובים יהיו כשומרים לממון אביהם וזהו וכעלה צדיקים יפרחו בו בנפלו כי יכין רשע וצדיק ילבש. **או** יאמר כי זה דרכו יתברך כי את הבוטח בעשרו כמדומה לו שלא ימוט לעולם ובלתי מחשיב את עשירי כשרון ודלי ממון כי יאבד כל עושר שלו ויביאהו לידי צדיקים אשר בזה כי יברכם ה' ויהיו עליו סחרה וזהו בוטח בעשרו הוא יפול בעוני וכעלה אשר הוא שומר לפרי ומחסה ומסתור ליושבים בצלם כן יפרחו צדיקים להסתר הנז' אשר בטח בעשרו בצל הפרחתם כיתר עניי עם:

פסוק כט

ואמר שכ"כ ישכרהו עשרו כי גם כי יתרושש לא תסור מעליו גסות הרוח שקנה בו כי אחר אשר עכר ביתו בבטחו בעשרו לא יכנע עדיין תחת צדיקים כי אם עודנו מחזיק בגאותו באופן לא נשאר לו לנחלה רק גסות הרוח באמרו הלהם תדמיוני ואשוה ואני הייתי בעל הון רב ואלה אך דלים היו כי גם שנאבד הזהב הלא נשאר הכבוד וזהו עוכר ביתו ינחל רוח וכן ינחל רוח עבד שהוא אויל שתארו לבזות חכמה כד"א חכמה ומוסר אוילים בזו שבהיותו עבד לחכם לב לא יקנה החכמה ממנו וינחיל רוח מתגאה על הזולת באמרו הלא שמשתי חכם גדול ומי כמוני חשוב ונחמד נמצא כי ריק היא מחכמה ומוסר כי אויל הוא בוזה אותם ונשאר לו הגסות רוח כי כמקרה עוכר ביתו הנזכר גם הוא יקרנו. **או** ואמר כי אחר שבוטח בעשרו הוא יפול והצדיקים יפרחו אז האיש ההוא שבטח בעשרו ועתה ינחל רוח כי ריקה נפשו אז יכנע ויעשה עבד האויל ההוא לחכם לב הרואה את הנולד ללמוד ממנו בל יקרנו עוד כדבר הרע ההוא או דומה לו מהמתרגשים:

פסוק ל

הנה ידענו כי הצדיק אוכל פרי מעלליו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא והלא נגד עימנו צדיק נכרת במיטב ימיו ואיה פירותיו וגם המאריך ימים כל ימיו מכאובים לכך אמר על האחד פרי צדיק עץ חיים כי הן אמת שפרי מעשיו יאות יהיה לו עץ חיים גם במקום אכילת הפירות שהוא בעולם הזה אלא שלוקח נפשות הוא יתברך חכם יודע עתותיו כי יודע בעל התאנה אימתי ילקט תאניו:

פסוק לא

ולא די שלא תקפיד אלא אדרבה תשא ק"ו לומר אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו על אחת כמה וכמה כתשובת יוסי בן יועזר אל המאיני קרובו בהוליכם אותו לידון וזהו הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע הבלתי שב כי אם עודנו חוטא שהוא הק"ו בעצמו:

פרק יב

פסוק א

ועל החלוקה השנית כי תראה. **כי** אזלת יד צדיקים ומה גם תופשי התורה כי לא לחכמים לחם אל תקוץ והנחם כי זולת נקיון עונותיך הלא בהם תזכה לתורה כי אוהב מוסר הם היסורין אוהב דעת הוא דעת התורה כנודע כי אחד מהדברים אשר אינן רק ע"י יסורין היא התורה כי ע"י המוסר דעת אלהים ימצא ולכן שונא תוכחת אשר יוכיחנו אלוה ישאר בער שלא ישיג חכמה:

פסוק ב

ושמא תאמר הלא תלית אהבת דעת התורה והשגתה אל אהבת מוסר ולא כן הדבר כי הלא מן השמים יכריזו חכם או טפש לזה אמר מי שהוא טוב ויסבול עניותו לעסוק בתורה יפיק אל הפועל רצון מה' אשר הוכרז עליו שיהיה חכם אך הבלתי נותן חלקו בתורה אשר תתקיים גזרת החכמה שנגזרה עליו במה שיהיה איש מזמות ובעל תבונה במילי דעלמא והלא ירשיע ליהפך חכמתו אל חכמת חיי שעה ויניח חיי עולם ולא זה הרצון מה':

ל **או** יאמר פרי צדיק הוא תלמיד אחד בוא עץ חיים כאלו נטע עץ לאכול פירותיו שהן חיים ולכן מי שלוקח נפשות רבות שהכניסן תחת כנפי השכינה הוא יקרא חכם בעצם כי לעצמו נוטע אילנות רבות של חיים. **או** יאמר פרי הנמשך מהצדיק שיראה וילמוד הרואה טוב מעשיו הוא עץ חיים לכן לוקח נפשות שמלמדן בקום עשה הוא חכם שמכ"ש שיזכה עד אין קץ: **או** יאמר פרי וכו' לומר הלא על דבר צדיק ורע לו רשע וטוב לו הלא תשובתו בצדו לנקות חלאת הצדיק פה ומשלם לרשע אל פניו להאבידו אך מה תענה על צדיק קובר את בניו וילך ערירי והרשע זרע רב ישאיר אחריו והלא לא תהיה רעת הצדיק בלבד בעה"ז כי גם בעה"ב לא ינוח לו אם ערירי ימות וגם טוב הרשע ההוא לא בלבד יהיה בעוה"ז כ"א גם בעוה"ב כי ע"י זרעו אפשר ייטב לו שם וגה תכפל התמיה אם הרשע ההוא שנה ושלש ועודנו מחזיק תמיד ברשעו שתבטל טענת התשובה לומר שיאריכו לו אולי ישוב בתשובה כי המתמיד כ"כ תקות תשובתו אבדה כמעט וזולת הקושי מצד עצמו הלא שתים רעות לצדיק מתרגשות אחד כי יהיה כל ימיו סר וזעף נעצב אל לבו ויבטל מן התורה כי שמעתא בעיא צילותא ובבא לכלל כעס תורתו משתכחת שמת כי ח"ו יבא להרהר אחר מדותיו יתברך חלילה וישחית נפשו על כן בא שלמה בחכמתו והניח הנחה א' פתח דבריו לתקן הכל ואמר דע לך כי אין הצדיק צריך פרי בטן למצוא לנפשו מנוחה כי הלא פרי צדיק הוא העץ חיים אשר לו בעולם הבא בזכות תורתו ומצותיו והוא דעת ספר הזוהר עד שתמהו על הצטרך יבום אשת ת"ח והשיבו שהוא להביא נפש אשר מת בלא זרע ואחין לא היו לו ליבם ולכן אל תתמה על החפץ. **ועל** הכרתת זרעו אל תחוש כי ולוקח נפשות הוא יתברך חכם וידע גלגולי סבתם ולא לרעתם זה הוא מפאת הנפשות עצמן:

לא **וגם** על עוצם היסורין לצדיק ההוא בראותו כליון בניו הלא תקשה ותאמר הן צדיק בארץ ישולם בשובו כל שכן רשע וחוטא כי ק"ו הוא שיאות ילקחו נפשות זרע רשע

וחוטא כלומר מי שהוא רשע ומתמיד בהווה תמיד לחטוא זהו אמרו וחוטא כי בזה לא יקל לשוב שנאמר שיאריכו לו על כך:

א **אך** אמנה אל תשית לב ולא תעצב אל לבך פן תשכח תורתך ויטפש דעתך כי אוהב מוסר ומקבלו באהבה אוהב דעת כי בזכות יסורין תזכה לתורה כנודע שאינה באה רק על ידי יסורין וההפך אם תשנא היסורין ותעצב אל לבך כי שונא תוכחת הלא יפסיד חכמתו וישאר בער ולכן הזהר והשמר פן תשכח:

ב **ועל** השנית פן תבא להרהר חלילה שמור נפשך מאד כי ראה מה בין הסובל ובלתי מהרהר למהרהר כי הלא מי שהוא טוב בלתי מעקש ומהרהר זולת כפרת העון ביסורין עוד יקבל שכר סבלנותו וזהו יפיק רצון מה' או שע"י קבלו מאהבה יעשה זדון עונו רצון וזכות כמאמרנו על כי נרצה עונה והיא מסקנא דגמרא כאן מאהבה כאן מיראה מאהבה נעשו זדונות כזכיות מיראה נעשו כשגגות וזהו כי נרצה עונה כי נעשה העון רצון במה שלקחה מעצמה מיד ה' וכו' שהוא מאהבה וזהו יפיק רצון כו' אמנם אשר הוא איש מזמות מהרהר אחר מדותיו יתברך חלילה הלא אצ"ל שלא יכופר עונו ביסורין כי אם שגם ירשיע ויוסיף על חטאתו פשע ויירש תרתי גיהנם היסורין פה וגיהנם לעתיד:

פסוק ג

ושמא תאמר ומה תשיב על תוכחתי דע לך ב' הנחות אחת כי לא יכון אדם ברשע כי לא תכון זרעו שמת כי גם שאמרתי שיש צדיק הולך עירירי הוא שאין לו רק זכות עצמו לבדו אך אם יש לו זכות ב' צדיקים שהוא ואביו היו צדיקים שנמצא זרע איש זה שרש של ב' צדיקים בל ימוט:

פסוק ד

ואם תראה כי נהפוך הוא לעיניך יהיה כי אולי הרשע ההוא מצא אשת חיל והיא עטרת בעלה כי תרוממהו ובזכותה יכון ביתו ואם שורש צדיקים ימוט אולי פגע באשה מבישה והיא לו כרקב בעצמותיו לכלותו עד יאבד שרשו וזרעו מפני רעתה וזה אמר אשת חיל וכו' וייחס אותה לעטרת על דברת הבנים שיכין זרעו כי בנים עטרה לאבות כמאמרם ז"ל בבראשית רבה פס"ג:

פסוק ה

עוד טענה שנית כי מי יודע מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע כי לפעמים יש לנראים רשעים מחשבות צדיקים בלבותם ומעשיהם משפט ולא כנראה לעינים שפעולתם רעה כי כונתם לטובה הפך הנראה כאשר רבותינו ספרו לנו מאיש שהיה מגדל בלורית ובטכסיסי גוים וחשדוהו וחשבוהו לגוי והודיע מעשיו ולמה היה כך והכירו כי היה

צדיק גמור ולעומת זה יש לנראים צדיקים תחבולות רשעים כאמרם כיצד מעשרין את התנן שנמצא שצדקתו מרמה לרמות את רואיו וזהו תחבולות רשעים מרמה:

פסוק ו

ואל תתמה כי הלא יקרה שיהיו דברי רשעים שהם באמת ארב דם ומחפים ומיפים עד שפי ישרים בלבותם הדנים לכל אדם לכף זכות ולא יביט כי תחת הוראת הדברים הטובים יש מצודה רעה לארב דם ובפיהם ידברו טוב עליהם להצילם כאשר נתאנה יצחק בדברי עשו וזהו ופי ישרים יצילם את הרשעים הנה כתבתי לך טענות מסברא:

פסוק ז

והנני שם לפניך ראיה מוחשת איך חביב לפניו יתברך בית צדיקים מכל העולם כלו כי הלא בדור המבול השחית כל בשר עד בלתי השאיר נין ונכד ובית נח בניו ונשיהם ובניהם העמיד לעד וזה אמר הפוך רשעים וכו' והוא מאמרם ז"ל בבראשית רבה הפוך רשעים ואינם זה דור המבול ובית צדיקים יעמוד אלה תולדות נח ע"כ ואם כן אפוא מוטל עליך לשום אזנך כאפרכסת לשמוע תשובתי אשר שמתי לפניך בהנחה שהוא יתברך לא מבלתי חבב זרע צדיקים יוליך אבותם ערירים מן העולם אבות ובנים בנים לה':

פסוק ח

יאמר כי אין להלל בעל שכל רב אם רשע הוא כ"א אדרבה יותר יהיה לבוז באמור אליו מה רב שכלך אם נעוה לבך ודעה חסרת להשכיל להטיב ולפי רוב שכלו יגדל בזיונו ושיעור הכתוב לפי שכלו יהולל איש וכן נעוה לב לפי שכלו יהיה לבוז כי לפי ערך שכלו יערך בזיונו על העותו לבו. **או** יאמר אל יתהלל איש על פעולה טובה רק לפי שכלו אשר יעשנה כי הלא אם יהיה נעוה לב כמדה ההיא אדרבה יהיה לבוז:

פסוק ט

תדע כי הלא אם יהיה איש עובד את עצמו במלאכה בזויה לבלתי הצטרך לבריות ולעומתו איש מתכבד לבלתי עשות מלאכה שלא לפי כבודו ומת ברעב לו היינו מהללים לכי הנגלה הלא נאמר כי המתכבד יקרא מכובד והעושה מלאכה של עבדות יקרא נקלה. **אך** בהעריך כל פעולת איש לפי שכלו אדרבה נאמר טוב הוא הנקלה אחר שהוא עבד לו לעצמו ולא יתבזה בעד אחרים רק לתמוך כבודו לבלתי יצטרך לבריות מהתכבד אחר שהוא חסר לחם שיצא שכרו בהפסדו כי מה שבשכלו של נקלה הוא כבוד ומה שבשכלו של מתכבד הוא קלון שיצטרך לבריות ואין לך קלון גדול הימנו וזהו טוב וכו' ממתכבד וכו':

פסוק י

והחיקש בזה אם נראה צדיק מרחם על בהמתו כנודע כי טרם יאכל הוא יאכילנה כד"א ונתתי עשב וכו' ואחר כך ואכלת ושבעת ועל רשעים יתאכזר הלא יראה הרואה בלי השקפת כוונת שכלו של צדיק ויאמר הלא מצד הפעולה אכזרי יקרא האיש הזה וגם חסר לב כי הלא איזה דרך בני אדם לרחם יותר על אדם כמוהו או על בהמה שלמטה מסוגו וזה ירחם על בהמתו ויתאכזר על אנשים אך בהשקיף אל הדבר לפי שכלו נאמר יודע צדיק נפש בהמתו כלומר לא יסכל קוטן ערך נפש בהמתו בערך נפש בני האדם אך רשעים המאבדים נפשם הקדושה רחמים שלהם היא האכזרי ולכן בהתאכזר עליהם לטובתם ליסרה אותם ולמען ישובו מדרכם הרעה רחמנות יחשב:

פסוק יא

עוד אראך באצבע כיוצא באלה כי יקרה איש בעל שדה תבואות ומפני הכבוד לא יעבוד אדמתו בידו כי יאמר כי אין זו רק מלאכת אנשים ריקים ויקרה שהריקים לא יוכלו או לא יחפצו על קרירות הזמן ובעל השדה הזה ירדוף אחריהם פעם אחר פעם עד יעברו ימי זריעה ויחסר לחמו מפני כבודו ומי פתי יחשיב את האיש הזה למכובד שלתמוך כבוד הניח השדה בור ולא לחסר לב וזה אמר עובד אדמתו בעצמו ישבע לחם ואינו קלון כי אדמתו היא אך אם מרדף ריקים הם אנשים ריקים נאוחים אל הדבר הוא חסר לב כאמור הנה מזה לפי שכלו יהולל איש ולא לפי מציאות הפעולה:

ט **עוד** יתכן באמרו טוב נקלה וגם מי שהוא עבד לו לנקלה שהוא בזוי מאד ממנו טוב ממתכבד לבלתי עשות מלאכה נמבזה וחסר לחם. **או** טוב נקלה בעשות מלאכתו בידו עם היות עבד לו כי לא ימתין עד יעשנו העבד ממתכבד וכו' ועל דרך רמז יאמר כי יש בני אדם מתרחקים מעבוד את ה' מפני הכבוד כי יש כמה מצות יצטרך איש לבלתי פנות אל כבודו רק להתבזות כענין דוד באומרו ונקלותי עוד מזאת ויש ימשוך ידו מפני הטורח ומה גם עסק התורה ויש על בלתי סגף חומרו רק למלא כל תאותיו אמר כי אל זה יביט האיש כי אם צדק מה יתן לו יתברך הלא לעצמו הוא מטיב וזהו טוב נקלה בלתי חש אל הכבוד וגם היות עבד בלתי חש אל הטורח אחר שהוא לו כלומר לעצמו בעה"ב מאשר הוא מתכבד לבלתי עשות המצות וגם הבלתי חפץ לטרוח כי יהיה חסר לחמה של תורה שלא באה רק בעמל ועבדות:

י **ועל** הג' אמר יודע צדיק וכו' לומר לא יבצר או הוא צדיק ומרפה ידו לבלתי הכביד על חומרו או הוא רשע ולא שב לבלתי סגף אבריו אם צדיק הוא יודע ומכניע צדיק נפש

בהמתו הוא נפש הבהמית לבדה כד"א ויודע בהם את אנשי סכות ואם רשע הוא ורחמי רשעים הם אבריו הוא אכזרי לעצמו:

יא **כי** אמשול לך משל למי שלא יחרוש אדמתו האם נאמר שמרחם עליה שלא יחרוש ולא יעבוד לבלתי הכניעה אדרבה אז טוב לו כי ישבע לחם כן המכניע חומרו עובד אדמתו יקרא וההוא ישבע לחם אלהיו בעוה"ב ואם הוא מרדף ריקים הולך אחר אבריו ותאותיהם הוא חסר לב:

פסוק יב

הנה למעלה חלקנו בין רשעים לרעים כי רשע יקרא החוטא בינו למקום ורע מי שהוא רע לבריות כאמרם ז"ל על אוי לרשע רע ולפי זה אומרו רעים וחטאים לה' יהיה רעים לבריות וגם חטאים לה' וזה דרך הרע לבריות כגנבים וגזלנים וחמסנים כי גם הרשעים לשמים ימאסו בו ויקרה יתאזר רשע לצוד בחרמו את הרעים ולשלול שללם אשר שללו וחמסו מהבריות וכל ישעו וכל חפץ יהי למלא בטנו שחמד מה שהם חמסו ויראה טלפי חסידות לאמר כי יעשה כן לשלחם ביד פשעם וזהו חמד רשע מצוד רעים ומראה כי קנא לה' כי גם שלא צדיק הוא הלא מראה ששרש ישראל שכולם צדיקים יש לו לקנא לאלהיו וזהו ושרש צדיקים יתן ויהיה יתן מה שיוציא וידבר כמו נתן ריחו ותן לו תודה כן זה שרש צדיקים שיש לו יתן ויראה לזולת. **או** יאמר חמד וכו' כי דעתו להוציא נפקותא מתוך הקדמה אחת בדרך ק"ו והוא פן יאמר איש היתכן כי אם יעסוק איש בפיו בתורה זולת מעשה הטוב אשר יעשה שמפרי הפה בלבד יאכל בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא עם היות כי אין זה רק פרי הפה בלי מעשה על כן הקדים ואמר חמד רשע וכו' לומר כי מושל רשע כדי לצוד רעים על דבר גנבה או רעה זולתה מה יעשה לבל ירגישו רעים וישמטו יתנכל לכלול בתפיסתו צדיקים ורעים יחד לצוד אחר כך מתוכם בחקירותיו את הרעים ולא עוד כי אם שיעשה שורש והתחלת מצודתי מהצדיקים ואגבן יאסוף המוחזקים לרעים להסתיר דבר וזהו חמד רשע מצוד את הרעים ולכן שורש והתחלה של צדיקים יתן במצודתו וברשעתו לא יחוש אל צער הצדיקים:

פסוק יג

והנה להיותו רשע אלמלא הב"ה עוזר את הצדיקים אם הרעים יתאמצו להכחיש הלא כצדיק כרשע יכה ויפצע ביסורין רעים אך מה יעשה הוא יתברך למען הוציא מצרה צדיק יכשיל את הרעים שיכשלו בלשונם ויודו ורוב פעמים שלא בכוונה יוציאו מלין יפלו במהמורות בל יקומו והאלהים עשה למען יפטרו את הצדיקים וזהו בפשע שפתים שפשעו שפתי הרעים בהם להוציא שפתותם נגד טובותם ויגלו רעתם כפושעים

שפתותם בם מוקש הרע ההוא ויאחז הוא לבדו ויצא מצרה צדיק או באיזה פשע שפשע בשפתיו האיש הרע אותו עון מנקש אותו שילכד גם עתה בשפתיו באופן יצא מצרה צדיק ועתה מוציא הק"ו לומר אם פשע שפתים של איש רע מספיק לב' תועלות שמוקש רע וגם שמוציא מצרה צדיק:

פסוק יד

ומה גם שעתה נלמוד שמפרי פי איש הוא פרי שכר קריאה בתורה ישבע טוב בעולם הזה כי מרובה מדה טובה כו' וזה מפרי ולא כל הפרי כי עוד ישאר פרי לעולם הבא ולא עוד כי אם מקריאתו של זה ישמע השומע וילמד לקיים מה שהאיש הלזה קורא בתורה ויעשנו כי גם זה פרי פי איש גם זה שמור לו וזהו וגמול ידי אדם השומע שיעשה במעשה ובפועל ישיב לו לצדיק כי לעומת מה שפשע שפתים מוקש רע להשיב לו גמולו נלמוד גם להפכו וזה אמר ידי אדם ולא אמר וגמול ידיו אם חוזר אל האיש הנז'. **או** קרוב לזה מפרי כו' כי אם היה מלמד ראובן לשמעון או עוסק בתורה לעצמו וישמע לוי ועשה מה ששמע אשר מעשה לוי הוא פרי פי ראובן אמר כי מפרי פיו ישבע טוב ראובן הלז ולא יחסרו מזכות לוי להשביע לראובן כי אם גם וגמול ידי אדם ישיב לו וגם זה יוצא מאמרו בפשע שפתים כו' כי אחר שבפשע שפתים שלא במתכוין יצאו ב' תועלות גם מפרי פי איש שלא במתכוין ישבע טוב וכו' וזה נכון מהקודם וגם שאל מקום אחד הכל הולך:

פסוק טו

הנה מהראוי יאמר ושומע עצה אמנם שתי מדות בדעות בני אדם יש בלתי רואה חובה לסברתו כי ישרה תמיד בעיניו לכל דבר ויש כי גם שכל דרכו ישר בעיניו לא ימיש משמוע דעת זולתו אולי יישר בעיניו ויברור אי זה יכשר אמר כי אשר דרכו ישר בעיניו אויל יקרא כי דרך אויל ישר בעיניו ואם אשר דרכו ישר בעיניו לא ימיש משמוע דעת זולתו גם שלא יעשה לקחת עצה מהזולת ולסמוך עליו רק להתיעץ מתוך ב' הדעות הנה ישתנה שם אויל מעליו וחכם יקרא וזהו ושומע לעצה כלומר אין צריך לומר אם שומע עצה ששומע לעשות כ"א גם השימע להתיעץ כאמרו לעצה יקרא חכם רואה את הנולד פן יעשה מה שיתחרט:

פסוק טז

אויל וכו'. הנה מבלתי שמוע עצה האויל ויתנהג בדרך אולת אשר ישר בעיניו יפול ברעה לרוע הנהגתו וע"י כן יכעוס כי יראה קלונו שע"י בחירת סברתו והנהגתו כעיר פרא כרע נפל ולמה שהוא אויל ישנה באולתו במה שיודיע כעסו לזולת על מה הוא כועס שהוא כי ע"י בחירת רוע הנהגתו נפל ברעה ויהיה לו קלון שידעו אולתו שבחר ברע ולא הבין

דרכו וזהו אויל ביום יודע כעסו שלא ישקוט עד יודיע כעסו על מה הוא ולוקח לו קלון וטוב טוב היה יכסה קלונו ולא יודיע חרפתו כי הפילתו עצתו וזהו וכוסה קלון ערום: **או** יאמר כי יש מדות ממדות שונות באדם יש אשר אין מעצור לרוחו והיה כי יכעוס יגלה כעס לבו וידבר סרה על שכנגדו ויש לא יגלה מיד פן תצא תקלה אך לא יעבור מהיום שבא בו לכלל כעס ויש ישמור לפיו מחסום עד המחרת ואז יגלה תלונתו וכעסו ויש למעלה מזה שאין צריך לומר שלא יגלה כי אם גם יעשה מכסה וחפוי אל הקלון שהקלו בו שע"י בא לכלל כעס באופן שלו יצוייר יודע לרבים קלונו לא יורגש והנה היה קרוב לשמוע כי המדה הא' מארבעתן היא מדת האויל והאחרונה מדת החכם וב' אמצעות ממוצעות כי כל א' מדת בינוני אמר שלמה כי לא כן הוא רק כי גם השנית היא מדת האויל כי בהגלות כעסו ביום חרון אפו כי חם לבבו יפריז על מדותיו לחרף את שכנגד ועשה רעה וגם מי יודע אם טרם בקר יודע אליו כי אין על שכנגדו אשמת דבר כי התלו בו וטוב לו הסתר דבר והאריך אפו מדבר דבר מיום אל יום וגם אם אחרי עבור יום יבאו לרצותו הקרובים אליו או בעל דבר מה שאין כן ביום הראשון כי אין מרצין לאדם בשעת כעסו על כן גזר אומר כי אויל יקרא אשר ביום יודע כעסו ולא יביט אל בחינות אלו אשר הן בחינות חכם לב ועל הד' שהיא נראה מדת החכם אמר כי עולה היא על גבי תואר חכם והיא תואר ערום בעל התחכמות רב ביותר כי רבה היא עוד יתכן תאר גבול הד' אל ערום למה שהוא תואר היולי שאפשר תהיה ערמומיתו לטובה או לנטור איבות באופן לא ישמר שכנגדו עד נפלו בידו על כן אמר לא תגזור אומר רק שערום הוא:

פסוק יז

הנה בבני אדם גם בני איש יש יחזיקו בתרמית דוברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם ולכן בגלל הדבר הזה יחרד איש וילפת אומר בלב במה אדע מי זה האיש שיושר לבו אמריו ואאמין לקול דבריו ומי זה מראה תומה ותחתית ערמה ואשתמרה בל יכרה שוחה ללכדני על כן אמר שלמה הנה בב' סוגי בני אדם לא תצטרך לתחבולת הבחנה כי ברור הוא אך על השלישי אני אשיבך מלין והוא כי אשר יפיח אמונה שכל הפחת פיו הוא אמונה שלא יוציא מפיו מה שלא יהיה אמונה אומן זה בלי ספק תבטח בו כי יגיד צדק ויהיה תוכו כברו שלא יהתל בך וכן מי שתראה שהוא עד שקרים אין ספק שיגיד לך מרמה ואל תאמין בו כי הוחזק רמאי אחרי התמכרו להעיד שקר וזהו ועד שקרים מרמה שחוזר אל מלת יגיד האמורה שהמפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים יגיד מרמה:

פסוק יח

אמנם יש כת ג' אשר לא תדע שחרה כי ידבר סרה ויבחר לשון ערומים וישנה לטוב ותהיה רדון על שתי הסעיפים פוסח לא תדע אם תאמין לקול האות הראשון או לקול האחרון כי יש בוטה דברים חדים ורעים מגיעים עד החלל כמדקרות חרב וגם יבטה לשון חכמים מרפא כי מיד יאחוז לשון חכמים לחפות בלשון חכמה והתנכלות מרפא על אשר דקר לתקן מאמרו שהיה נראה כמדקרות חרב ורפא ירפא כי יבחר לשון חכמים במחמאות פיו ושם תחלת דברי פיהו המר למתוק ויחזור אומרו ולשון אל בוטה הנז' שבוטה כמדקרות ואחרי כן ולשון כו' כטבע רוב פסוקי הספר הלז למבין בו באופן לא תדע אם תטה אל תחלת דברי פיהו או אל אחרית פיהו:

פסוק יט

על כן הנני מלמדך כלל גדול והוא שפת אמת כו' והוא כי הדבר בעצמו יורה דרכו כי אשר הוא דבר אמת בכל יום הולכת וחזקה תכונת אמתתו ואשר שקר הוא לא תכון אמתתו רק עד יאמר איש אנוח ואתישבה בדעתי ואראה בעין שכלי אם נכון הדבר כי מיד ישקיף וירא כי נכה רגלים הוא יחזיק בו ולא יקום וזה אמר שפת אמת תכון לעד כי לעד תהיה הולכת ונכונה אך עד ארגיעה שהוא עד יאמר איש ארגיעה ואתישבה להבין בה יכון לשון שקר ולא יותר מהשיעור הלז ושיעור הכתובים יפיח כו' ולכן על שתי אלה לא תצטרך תחבולת הבחנה להשמר ממצודתם אך יש בוטה וכו' ועל כן זה הכלל שפת כו':

יז **או** יאמר מי שיפיח אמונה שאינו אומר שראה מה שמגיד רק שמאמין שכך הוא שיורה שירא מלשקר איש זה בהעיד על דבר יגיד צדק אך אם זה הוא מוחזק לעד שקרים נחוש כי מרמה הוא אומרו שלא ראה רק מאמין לשיחשבוהו למדקדק בעדותו ובלשון הרע שיגיד:

יח **והנה** יש מקבל הלשון הרע ובוטה רעות כנגד מי שנאמר עליו כמדקרות חרב אך מי שיש לו לשון חכמים עושה מרפא ואומר למגיד שפת אמת וכו' ובמתון יודע האמת כמפורש בקודם: **או** יאמר יש בוטה כו' לומר ראה נא מה בין לשון חכמים לביטוי שפתים כי הנה יש בוטה כלאחר יד והוא כמדקרות חרב שבדבור אחד ידקור דקירות רבות הוא המספר לשון הרע שהורג ג' כאחד כנודע והוא כמבטא בשפתים מעשה שהיה אשר אין רטיה אחת מספקת לרפאותם וחילופו בלשון חכמים והוא מאמרם ז"ל על שמעו ותחי נפשכם ב"ו אינו מרפא מכות רבות ברטיה אחת באחד מאבריו והקב"ה אם ימלא איש עונות אשר חטא בכל אבריו ברטיה אחת באזנו יתרפא כלו והוא שיטה אזנו לשמוע

תורה ומוסר וזהו שמעו ותחי נפשכם כי נמצא כי לשון חכמים המדברת באוזן החוטאת היא מרפא בהשמיעו לחוטא ורפא ירפא:

פסוק כ

הנה יקרה יחשבו אנשים רשעים לרמות את איש צדיק ולעומתם יש מביני רעתם ייעצו את הצדיק עצה טובה להנצל מהרמאות ועל ידי כן ישמע ולא תבא רעתם אל הפועל ואז ישמחו יועצי שלום באמרם אנו הצלנו את הצדיק אמר שלמה כי לא כן הוא כי אין צריך לומר עתה שנשאר רמאותם בלבם ולא בא אל הפועל כי אם אפילו אם היו עושים הרעה בפועל היה ניצול הצדיק באשר ה' אתו וזהו מרמה בלב חורשי רע כלומר בהשאר המרמה בלב חורשי רע שלא בא אל הפועל אז ליועצי שלום שמחה באמרם אנו פעלנו השאר המרמה בלבם:

פסוק כא

ולא כן הוא כי הנה לא יאונה ולא יזדמן לצדיק כל און אפילו כשרשעים מלאו רע לגמרי שמלאו והשלימו הרע יצילנו ה' מהלכד במצודתם: **או** יאמר כי גם בהחל הצדיק במחשבה רעה או התחלת המעשה לא יאונה לו עשות כל און לגמרי כי טרם כלותו ישוב ממנה אך רשעים מלאו רע לגמרי:

פסוק כב

אפשר כיון שמותר לשנות מפני השלום כי גם שתועבת ה' שפתי שקר אך ועושי אמונה על ידי השקר הוא רצונו שעשה יהיו נאמנים איש את רעהו ואיש את אשתו ולא אמר ועושי שלום למה כי שתים הנה דרכי ההשנות מפני השלום או לשום שלום בין המשוללים ממט כדרכו של אהרן ב' לקיים שלום בין איש לרעהו בל יבאו לריב כשנותו יתברך באמרו ואר זקנתי פן יבאו לריב אברהם ושרה ואלו אמר ועושי שלום היה נראה הסוג הראשון לבד על כן אמר עושי אמונה לכלול השני' שהוא לעשות יאמינו איש ברעהו ואיש באשתו ולא יבגדו איש בעמיתו ולא יהיו כמו אכזב מים לא נאמנו: **או** יאמר תועבת ה' הוא שפתי שקר אך עוביי אמונה על ידי שקר שעושים בחריצות לומר שקר כדי להוציא האמת הוא רצונו ית' שעל ידי כן יודע האמת ומה גם לשרים ושופטים העושים בערמה למכסים על פשעיהם להוציא מלבם ולעשות בהם משפט:

פסוק כג

כי הלא יקרה שאדם ערום יכסה דעת וכו' והוא כי יעשה אדם דבר רע ברשע ובדעת ולהיותו אדם ערום יעשה רמיה ויהיה כוסה דעת שיחפה ויארר שבלי דעת עשה הדבר

ולב כסילים אשר לפגיו משולל חריפות יקרא את מעשה האדם ערום אולת שיחשב לב כסילים שאולת היה המעשה ההוא ובבלי דעת עשה כי יאמינו לדבריו:

פסוק כד

אך כאשר יד חרוצים תמשול שיד המושל בארץ תהיה מאנשים חרוצים וחריפים אז הרמיה של אדם ערום בכסותו דעת תהיה למס שימססום בידים כי יעשו גם המה בערמה וימציאו המצאות באמת או בשקר עד יוציאו האמת לאמתו והוא ענין ועושי אמונה רצונו כמדובר:

כב **או** יאמר תועבת ה' שפתי שקר אך אם הוא להוציא האמת כמפורש הוא רצונו של ה' הנזכר:

כג **הא** כיצד הנה אדם ערום כו' שיקרא ירמה ראובן את שמעון ואם היה מגלה שמעון שהבין רמאותו ושהוא הרע לו הלא יזהר ראובן ויתנכל להמציא המצאות כוזבות מיוסדות על שקר באופן לא יאחז בלשונו על כן אדם ערום כוסה דעת שמכסה ומסתיר שיודע ברמאות ועל ידי כן לב כסילים המרמים אותו יקרא את מה שמכסה שמעון ומשמיע דברים שיבינו שאינו יודע בדבר אולת לא יקראוהו ערמה והוא עושה לתפסם פתאום והם לתומם כי לא נשמרו:

כד **ואז** יד חרוצים תמשול בם שבחריצותם יאחזום כי ילכדו בלשונם על ידי המצאות כמפורש למעלה באופן שרמיה שעשו תהיה למס נמצא ששפתי שקר של אדם ערום בכסותו מאמוריו מה שיודע יעשו אמונה והוא רצונו יתברך:

פסוק כה

הנה אין ספק כי אין דאגה על בלימה רק כל צרה או יסורין והנה בהיותה בלב איש פנימה כי לא יגלנה לזולת אם הסובל אותה הוא אחד העם הלא בתרקב עצמותיו ותהיה הולכת וגדלה אך בהיותה בלב אדם חשוב רב השכל הלא בטוב שכלו ימעיטנה ויכניענה בצד מה וזהו דאגה בלב איש כלו' בלב הקרוי איש החשוב מאד הדרך כל איש או אנשים שבמקרא אין ספק שהאיש ישחנה וימעיטנה בטוב שכלו אך לא יספיק להפכה מדאגה לשמחה אמנם דבר טוב שידובר לאיש הסובל אותה כאשר יודיענה לזולת הנה גם ישמחנה את הדאגה כי יהפכנה לשמחה:

פסוק כו

ואיזה דבר טוב ידובר לו הוא יתר מרעהו צדיק כו' לומר אל תתעצב סובל הדאגה כי הלא היתני מרעהו ממנה כי גדלו יסוריו ודאגתו מזולתו הוא צדיק באמת כי ה' צדיק יבחן או יתעתד להיות צדיק והוא מאמרם ז"ל בב"ר על והנה טוב מאד כי אין מדה

מביאה את האדם לחיי העולם הבא כמדת יסורין כי בם יכנע ויהיה צדיק ואם כן למה זה תקוץ בתוכחת ודאגה והיא טובה לך ולבל יאמר לך בעל הדאגה הלא טוב לי להייתי צדיק אך לו חפץ ה' בי לא יהיה על ידי יסורין רק אהיה יתר מרעי בעושר ונכסים ואהיה צדיק בגשם נדבות וצדקות רבות לזה אמר ודרך רשעים תתעם כלומר אמור לו גם כן כי העושר וטובה שהוא דרך הנמצא לרשעים בעולם הזה היא תתעם כי הטובה מיהרת את האדם שישמן ויבעט באופן שלהיות צדיק אין לך מדה שלא תמוט כמדת יסורין כמבואר אצלנו במקומות רבים ובמאמר ב"ר הנז' והנה אין ספק כי באמור אל סובל הדאגה כי היתר דאגה מרעהו יתעתד להיות צדיק מה שאין כן ברוב טובה שהוא דרך רשעים כי היא תתעם כי תוגתו לשמחה תהפך כי בדאגה יקנה חיי העולם הבא וזה אמר ודבר טוב ישמחנה כמדובר: **או** יאמר השם מגמתו להיות יתר וזרעהו ולא יאמר די לי אכשיר מעשי שוה לרעי ובן גילי רק ישתדל להעדיף ולהיות יתר מרעהו תמיד ההוא יהיה צדיק אך דרך רשעים אשר היא להביט בוגדים ולומר הלא יש רעים וחטאים ממני או כיוצא בו ודי לי שלא אהיה כהם ולא יביט אל הטובים ממנו לעשות כן גם הוא אותו הדרך תתעם לכן טוב לגבר יברח מכיוצא בה ולא ישקיף אל הדומים לו להסתפק להיות כהם:

פסוק כז

לדברי המפרשים שלא תחרוך הרמיה את הציד מהראוי יאמר לא תחרוך אך באומרו יחרוך אחשבה יחזור אל הציד והענין בל יאמר איש אצבור כעפר בצר גם שיהי ברמיה ולא בהתר כי אח"כ הציד אשר אצוד בה הוא ההון יחרוך וישרוף ויבטל את הרמיה כי אעשה צדקה מצדי אשר צדתי ויהיה הזכות שורף הרמיה הוא העון ומאבדו וישאר הזכות כי לא כן הוא כי הנה לא יחרוך את הרמיה צידו כי עון עצמו אינו נמחק ולא בלבד הציד עצמו כי הלא היא מצוה הבאה בעבירה כי אם גם והון אדם יקר חרוץ שיהיה לו גם הוא לא יספיק לחרוך את הרמיה בגשם נדבות שיעשה בו:

פסוק כח

עם היות כי גדולה צדקה כי בארח צדקה הוא הרחב יקנה אדם חיים ובדרך נתיבה אל מות עכ"ז איננו שוה לחרוך הרמיה כי איננה לא בארח ולא בנתיב שלה רק שלא כדרכה האמתי כי באה בעבירה וגם מה שיתן מהונו לא יחרכנה כי שלא לשמה היא לחרוך הרמיה:

כז **או** יאמר הביטה וראה מה רב טוב העושה לשם שמים כי הלא אין מדה רעה כרמיה כי הנה לעוצם רעתה לא יחרוך ויבטל אותה כל צידו שצד בה ולא כל הון אדם המיוחס

אליו אשר היה לו בהתר הכל יכלה והיא לא תכלה בשום אופן כי עון הרמיה לא תמחה כמפורש:

כח **ועכ"ז** אם הרמיה היא בארח צדקה שמרמה את העני שיטול ולא ירגיש כענין תת לו צדקה דרך הלואה שלא יבוש או לזרוק לו בפתחו או יקנה ממנו חפץ ביותר משויו שהיא רמיה בארח צדקה הנה יקנה חיים ואם לא תמצא ותהיה רמיה ממש רק דרך נתיבה של רמיה כמרמה ולא בעצם כי ירגיש העני במעט לא יבצר לפחות למנוע ממנו המות וזהו ודרך נתיבה אל מות:

כז **ואם** נפרש אומרו חרוץ ענין כריתה אפשר יאמר ענין משל הדיוט כי הון הנקנה בהיתר יחלוף וילך ואשר באיסור הוא ובעליו רק שמהפך הסדר והוא לא יחרוך שלא יספיק לחרוך ליהנות לצלות ולאכול איש אשר הרמיה צידו כי ימות טרם יהנה באופן שיאבד גם הוא אך מה שהוא הון אדם שלו בהיתר היתר לבדו הוא שיתעתד להיות חרוץ ונחתך הוא הממון כי יגרום החטא אך לא הוא עצמו:

כח **ואם** מה שהוא חרוץ וכלה הוא בארח צדקה שבזבז הונו יקנה חיים הם האמיתיים למעלה ואם בדרך נתיבה הצד הנסתר הוא מתן בסתר יכפה אף אצ"ל שיקנה חיים כי אם גם יצילנו ממות העה"ז כד"א וצדקה תציל ממות:

פרק יג

פסוק א

אם תראה בן שהוא חכם דע כי הוא מוסר אב כי פרי מוסר האב הוא היות הבן חכם ואם הבן הוא לץ אמור מעתה אין זה כי אם שלא שמע געירה מאביו:

פסוק ב

מפרי וכו'. יאמר מאמרם ז"ל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל וכן במדרש אמרת לה' אדני אתה שברכת על הפירות מאז טובתי בל עליך כי שלי אני אוכל ואינו חמס בידי משלך וזה יאמר מפרי פי איש וכו' לומר כאשר אברכה את ה' זולת שכר הרבה הצפון לעה"ב הלא מפרי פי איש יאכל מי שהוא טוב שאינו נהנה בלי ברכה שנקרא טוב שהוא תואר חסיד כנודע ואמרו רז"ל מאן דבעי למיהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ולא יקרא מועל וגוזל והקרן של שכר הברכה קיימת לעה"ב ונפש בוגדים ומועל לאכול בלא ברכה חמס כלומר אין צריך לומר הגוף כי אם גם הנפש תאכל חמס וגזל גוזלת את הקב"ה וחוזר אומרו חמס אל מלת יאכל הנזכר ויאמר שתאכל חמס ותמעול:

פסוק ג

נוצר וכו'. יקרה יאמר איש הלא יש לפלוני להחזיק לי טובה שלא הכיתיו בשוט לשור ולא פציתי פי נגדו ואינו אלא טועה כי הלא נוצר פיו מלדבר סרה על רעהו את נפשו הוא שומר מדינה של גיהנם כי אל עצמו היה עושה הרעה כי אם היה פושק שפתיו מחתה לו המחתה היתה לו לעצמו ולא למי שנאמר לו כי לא ידבק בידו מאומה מן החרב אשר בשוט לשונו הדובר בו ואין המחתה והעון רק ביד פושק שפתיו:

פסוק ד

מתאוה וכו'. אם אומרו עצל חוזר אל הנפש היל"ל עצלה אך יאמר כי יש כמה בני אדם שנפשם תתאוה עשות מצות ומע"ט כי הם חלקה ואינו בא לידי גמר תאותו אל יאמר איש כי מהעדר עזר משדי יצא הדבר או מסבה זולתה כי אין זה רק שאיכות האיש הוא היותו עצל בטבעו ולכך לא יקום והתהלך לחוץ למלא תאות נפשו וזה אמר מתאוה ואין נפשו עצל וכו' לומר אשר מתאוה אין נפשו ואין זה רק שהוא עצל כי הנפש שחלקה באיש חרוץ וזריז הלא תתענג בדשן כי ימלא גופו תאות נפשו וזהו ונפש חרוצים תדושן:

ב **עוד** יתכן יתקשרו הכתובים כלם כי אחרי אומרו בן חכם מוסר אב כו' ראה יוכל להתנצל האב ממוסר בנו ומגער בו באמרו לא יבצר או בני הוא כשר או בלתי כשר אם טוב הוא מעצמו מה אסכון לו בלמודי ואם רשע הוא אולי לא יקבל על כן אמר הנה אם בנך הוא טוב מפרי פיך לא יבצר עודף על טוביותו מעצמו כי מוסרו יאכל ויהנה מי שהוא טוב וזהו יאכל טוב ואם הוא הפכו שהוא מהבוגדים בה' לפחות יאכל חמס והוא מאמרם ז"ל על לא יבוזו לגנב וכו' כי יש רשע חוטף וגונב מצוה אשר לא נסה בה כי הלא נפשו רעבה מלחם אלהיה ותחטוף כרעבתנית הגונבת וחומסת וזהו למלא נפשו כי ירעב ובזה יאמר ונפש בוגדים כלומר גם אם תהיה נפשו נפש בוגדים הלא לפחות תאכל חמס כי נפשו כטורפת חמס תחמוס איזה מוסר נאה היוצא מפיך:

ג **ואם** תאמר הלא ירא אנכי פן אדרבה אם רשע הוא יענה עזות אל תשית לב כי לא יבצר או יצור פיו מלהשיבך או יפתחנה לדבר סרה אם ישמור לפיו מחסום הלא נוצר פיו שומר נפשו מהחטא והנה החל בכשרון על ידך ואם פושק שפתיו ג"כ תרויח כי עד כה היית נתפס בעונו ועתה שמחית המחתה לו לבדו תהיה ואתה תנקה ותפטר מהוכיחו עוד וזהו מחתה לו:

ד **והנה** כהתימו לחלק ב' שהן ד' חלוקי בנים חל עליו חובת ביאור אומרו ונפש בוגדים חמס איך תאכל חמס נפש בוגדים וגם איך יאכל טוב מפרי פי אביו והוא צדיק מעצמו בלתי צריך אליו והחל ממאי דסליק מניה ואמר מתאוה ואין כו' והוא כי כל נפש רשע

מתאוה לאכול מלחם אביה שבשמים כי לחמה היא תורה ומצות כי משרשם נוצרה רק שלהיותו רשע מורגל להרע מתאוה ואין נפשו והטעם שואין הוא כי הוא עצל מלקום ולעשות תאות נפש על כן על ידי התעוררות אביו אז ידלג ויחטוף מצוה או מצות כגונב וחוטף ומה שאמרתי שמפרי פי איש יאכל טוב גם שהוא צדיק מעצמו הוא כי נפש חרוצים בלתי עצלים מעשות תאות נפשם עתה תדושן יותר על מה שתעשה מעצמו על ידי מצות אביו:

פסוק ה

הנה דרך הרשע להחזיק רשעותיו בדברי שקר ואם יכזיבהו הצדיק או יורה שלא יאמין לשקר מליו יקום עליו ויגדף ויחרף ויקרה כי מפני היראה יודה הצדיק למהתלותיו פן ירע לו אמר שלמה זאת עצתי שדבר שקר ישנא הצדיק ולא יודה לו ולא ישמע אליו ולא יחוש כי כל מה שיוכל לעשות הרשע אינו רק חירופים והניחהו שיבאיש ויחפיר וזהו ורשע יבאיש ויחפיר כלומר ואתה לא תחוש:

פסוק ו

אך להטות אוזן לשקר מליו פן יצר לך בפועל אין פחד כי הלא איזו צדקה שעשה תצור את תם דרך שונא השקר מרעת הרשע והרשע ההוא מגדיל אשמה לנפשו בחירופיו ולא ידבק ביד הצדיק מאומה והוא כי תחלה בדברי השקר היה כחוטא שוגג שהיה ענין קל ועתה רשעה שעושה בחירופיו מוסיף על חטאתו פשע ועושה החטא סילוף וזהו ורשעה תסלף חטאת:

פסוק ז

אמר כי אין העושר מתהוה מהממון כי יש מתעשר עם שאין לו כל וגם אין הדלות נמשך ממיעוט ממון כי יש מתרושש עם היות לו הון רב:

פסוק ח

כפר וכו'. יאמר כי עושר איש יועיל לו לכופר נפשו כי יחונן דלים אך בזאת כשהרש לא שמע מהעשיר גערה שאם לא כן יצא שכרו בהפסדו:

ז **והנכון** להמשיך הכתובים כלם והוא כי יש ב' מדות בדעות בני האדם אשר חנן ה' הון ועושר בביתם זה לעומת זה האחד מקבץ ואוצר כעפר בצר והב' תופס בקצה האחר ומפזר נותן לאביונים עד בלתי השאיר לעצמו אף גם צרור הכסף וב' הסוגים הלא נמצאו בענין מונבז המלך שבזבז כל אוצרות אבותיו כאחת ויקבצו עליו קרוביו לאמר לו למה תעשה כה ותבזבז כל אשר אצרו אבותיך ואבות אבותיך והשיב אבותי אצרו למטה ואני אצרתי למעלה אבותי אצרו במקום שהיד שולטת בו ואני אצרתי במקום שאין היד

שולטת בו וכו'. והנה קרובי המלך הכהא היו כבעלי המדה הראשונה ומונבז בעל מדה שכנגדה והן אמת כי השם לבו למלא אוצרות זהב הנה עשרו כאין כי באוצר העליון אין לו כל מאומה וערום ישוב שמה אך המתרושש פה על ידי שיפזר כל הונו לעמים ולאביונים הוא העשיר באמת כי בצאתו מהעולם ימצא אוצרו הטוב מלא על כל גדותיו ועל הב' אלה אמר שלמה הלא ראיתי ב' קצוות יש מתעשר אוצר כעפר בצר ואין כל לפי האמת כי אצר למטה ובמותו אין כל מאומה בידו ולעומת זה יש קצה אחר והוא מתרושש כמונבז והון רב לו באמת שאצר למעלה והנה למען תדע איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אערכה לפניך כאלו שני אלה יעמדו יחד ועל מדותיהם יתוכחו כל איש ואיש יתן טעם לשבח מדתו ואני אבא אחריהם ואכריע ביניהם ושיעור הענין הנה יש מתעשר כו' ומתרושש כמונבז ישנם זה וזה כלומר במעמד אחד:

ח **המתעשר** ומרבה הונו בקרב ביתו יאמר כופר נפש כו' לאמר משבח אני מדתי הרמתה ממדתך כי הלא כופר נפש איש עשרו כי כמה צרות וסכנות באימת מלך ושרים יסלק העושר כי יתן כופר נפשו לצדקה תציל ממות או לנוגשיו יפייס ברצי כסף וגם הוא יתברך יחשבנה לו צדקה כד"א ונוגשיך צדקה ואם יקרה כה למתרושש ואין כל יפול ברעה ואין מקימו בעת רעה כי תבא עליו ואם כן אפוא מה בצע במדתך זאת שגם את הכל תתן כאחד ואין כל מאומה בידך לעתות בצרה משיב המתרושש ואומר ורש לא שמע גערה לומר הלא נהפוך הוא כי הנה שימו לבבכם איזה טוב לבני האדם אשר דחקה לו שעה והגיע עד שערי מות ועיפה נפשו להורגים ונפדה בממונו או השקט על שמריו לא שמע קול נוגש הוי אומר כי יתרון השני מן הראשון כיתרון האור מן החשך כן הדבר הזה כי הלא אם העשיר יהי לו עשרו כופר נפשו הלת הוא אחרי נפלו בפח יקוש וטעם טעם מיתה טרם יפדה בעשרו והנה טוב ממנו הרש כי יהי אלהיו עמו לא ישמע גערה ולא נלכד בפח יצטרך ליפדות וזהו ורש לא שמע גערה לאמר הן אמת כי כופר נפש איש הוא עשרו כדברך אך טוב ממנו הרש כי לא שמע אפילו גערה ולכן טוב לי כי עוניתי בבזבזי הוני כי בזכותו לא אראה ברע ומה גם כי רוב עלילות ותגרות לעשיר בעשרו כנודע:

פסוק ט

משיב שנית המתעשר ונוצר אוצרות זהב לו ואומר אור צדיקים כו' לומר הלא במדתי אשר אחזתי מתקדש שם שמים ונהפוך הוא במדתך כי הלא אשר ידעוך באוצרות זהבך ותפליא לעשות צדקה וחסד עד בלתי השאיר לך כל מאומה והמה יביטו יראו בך כי הנך רש ונקלה נודד ללחם איה הלא ילעיגו לך יפטירו בשפה נגד עושי צדקה ויתנו

תפלה לאלהים חלילה באמרם ה' יתן אומר עשר בשביל שתתעשר ומי כאיש הזה גשם נדבות יניף פעם אחד ואלהים עזבו עיף וצמא בחוסר כל באופן רשעים יעלוזו וידברו עתק וצדיקים יעצבו כי לא ימצאו מענה אך לא כן אנכי כי עושר שמור לי לרעתי ליפדות ממנה כמדובר ובזה יתקדש שם שמים כי אור צדיקים הוא יצרם הטוב המאיר להם ישמח בראותם שעל ידי תתי צדקה בעת צרה תצילני ממות וישישו בשמחה ויהיו ששים ועושים צדק ונר רשעיים היא נשמתם המטומאה ידעך בראותם כי צדקתי תפדני מיד רשעים ויכירו כי רחוק ה' מרשעים וקרוב אל צדיקים:

פסוק י

משיב המתרושש ואומר רק בזדון יתן מצה לומר הן זה היה אם לב העשיר היה נכנע בקרבו ובעת רעתו יפזר יתן מהונו לאביונים בלשון רכה ותחנונים בדבר על לבם כי אז יהיה מעשה הצדקה שלום והשקט ובטח אך מה יעשה והעושר יקנה בו חוטר גאוה ובעת רעתו יתוסף כעסו על גאותו ובזדון יתן הצדקה ובמקום היות מעשה הצדקה שלום יהיה מצה ומריבה ולא תנצל בה וזהו רק בזדון יתן המתעשר הנז' מצה משא"כ אנכי שרששתי כרגע ויכנע לבי משיב המתעשר ואומר ואת נועצים חכמה לומר הלא דברת נגדי שלא אחכם בעת צרתי לעשות מעשה הצדקה כאשר יאתה רק בזדון ולא ידעת כי הלא את נועצים ומתומם בלתי נחפזים במעשיהם תמצא חכמה כמוני היום שלא נחפזתי פתאום כמוך לבזבז כל ממוני ועל ידי כן אחכם באחריתי מה שאין כן אתה עתה כי על החפזך נפלת כתוא מכמר ברשת העניות ומי יקימך והן זה לך על בלתי ראותך את הנולד שלא נועצת והמתנת טרם עשות דבר:

פסוק יא

משיב המתרושש ואומר הון מהבל ימעט וכו' והוא בשום לב אל אומרו וקובץ על יד שאם הוא כנראה שהבלתי מפזר רק מקמץ ירבה הי"ל וקובץ ירבה או וקובץ ביד ירבה אך אומרו על יד בלתי מתיישב ועוד כי כמה קבצו ולא הועילו ועוד האם צריך להודיע שהקבוץ הוא ביד אך יאמר המתרושש למתעשר הנה עד כה נתוכחנו והשבתי לך על פי הנחתך שהנחת שאתה השומר הונך לא יחסר ממך ואני שבזבזתי אשאר בחוסר כל רש ונקלה ועל כן מצאת מענה אמנם הנני בא לחוות דעתי וסברתי הלא היא כי הון אשר לאיש בעולם הזה מהבל ימעט כמוך היום כי בקלה שבסבות עשו יעשה לו כנפים ומהבל ימעט כי לא עשית כמונבז שאצר במקום שאין היד שולטת בו רק למטה בארץ אך וקובץ ואוצר למעלה כמוהו וכמוני היום שהוא במקום שאין היד שולטת בו הוא ירבה וזהו וקובץ על יד כלומר למעלה מהיד הוא מקום שאין היד שולטת אין צריך לומר

בעולם העליון שרב הזכות כי אם גם פה ירבה מפירות הצדקה באופן שאתה תאבד הונך ואני ירבה לי ולא אהיה רש גם פה כאשר עלה על רוחך:

פסוק יב

והן זאת חשבתי למשפט והן לו יהי כדברך שאני המתרושש לא יעשירוני ואתה לא תורש דע לך כי עם כל זה טוב לי גם בעולם הזה ממך והוא כי הלא אין עשרך בשלמות ואפילו נחת רוח רק דאגה כמאמר התנא מרבה נכסים מרבה דאגה כי הלא תוחלת ממושכה וכו' כי האץ להעשיר דעה חסר וכל ימיו תמיד חיי צער בתוחלת ממושכה יגע ושואב רוח רודף להעשיר ולהשיג ואין כי אין אדם יוצא מעולמו וחצי תאותו בידו כי לא נאמר אשר התאוה תאות אלף כסף בהגיעו לסך ההוא נשלמה תאותו ואחרי כן מיחל תוחלת אחר לכסף משנה רק הכל תוחלת אחד ממושכה כי גם בראשון לא גמר בלבו לשמוח בחלק הסך ההוא שנייחס תאות הכפל לתוחלת ב' נמצא הכל תוחלת אחד בלתי נגמרת והוא מחלה לב באמת כי לדאגה תהפך ושמא תאמר אם הבלתי מושג לגמרי תייחס להעדר שלמות מה יעשו תופשי התורה שאין אדם יוצא מהעולם ואחד מאלף מאשר בה לא השיג לזה אמר אל תדמה אותה לעושר חלילה כי הלא עץ חיים שהיא התורה היא תאוה באה שלא מת טרם השיג לא בלבד חצי תאותו כ"א תאוה באה בודאי כי הלא גם הבלתי משיג כלה או כחכמים הראשונים לא יבצר מלבוא לו תאותו שהיא היות לו עץ חיים כי עץ חיים היא לכל תופשי התורה והמצות מבלי יבואו עד תכונת כלה:

פסוק יג

משיב המתעשר ואומר בז לדבר וכו' לומר המבזבז הכל כאחד בז לדבר שאמרתי שאת הנועצים חכמה ושיחוש פן יורש הנה יחבל לו ואל יבטח לו כי צדקתו תעמוד לו כי הלא וירא מצוה הוא השלם העומד ביראת ה' אין צריך לומר הירא מעונש עבירות שבידו כי אם גם הירא מצוה שעם היותו צדיק ירא פן נשמטה מידו מצוה ולא עשאה האיש הזה שהוא שלם הוא ישולם שאת כיוצא בו ייסר הוא ית' לשלם לו איזו חלאת הרהור או חטאים קלים וע"כ אולי גם שתפזר תתן הכל אפשר לא יתנו לך מן השמים ותהיה בחוסר כל ואולי תבעוט ולמה תבזבז הכל:

פסוק יד

על כן תשיב רוח הקדש להכריע ביניהם ואומר תורת חכם וכו' והוא כי רז"ל בגמרא אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש מאי קראה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והנה אמרו רבותינו ז"ל כי אבינו יעקב עשה כן ללמד לדורות שידרו בעת צרתם כמו שכתבנו במקומו שז"א נדר לאמר שהוא לאמר ולהורות לזרעו וזה יאמר כי באה רוח

הקדש ותאמר אני אכריע ואומר כי תורת חכם הוא יעקב יושב אהלים או קראו חכם על ראותו את הנולד לזרעו ויורם דרך הצלה מאז התורה אשר הורה הוא מקור חיים לתת החומש כי הוא מתמיד כמקור שלא יכזב בנותן הכל יחד אולי לא יזכה שיעשיר בעון מה והוא חיים שיוכל תמיד להיות חונן ונותן והתורה שהורה לנו היה לסור ממוקשי מות מעשו ומלבן וזה הנכון ולא לבזבז הכל ולפי זה מה ששבחו רבותינו ז"ל את מונבז יהיה על היותו מלך ולא יחסר לו אחרי כן ללחם שלחנו:

יא **או** יאמר הון הבא מהבל שלא מיגיעו אשר לא כדת ימעט כי בהבל בא ובחשך ילך וקובץ על ידו שהוא מיגיע ידו כי יאכל ירבה: **או** יאמר ענין מאמר רז"ל על היורש שיקנה ס"ת לשיתקיים ממונו או יעשה צדקה והוא על כי בא פתאום בלי יגיע כפים ושולט בו עין וההקש במציאה וכיוצא בה וזה יאמר הון הבא מהבל פתאום שלא גתהוה יש מיש ע"י משא ומתן רק מהבל מבלי מה כירושה ומציאה ימעט מפני העין אך אם בעליו קובץ על יד מעט מעט מיגיע ידו ירבה:

יג **בז** וכו'. זולת הקודם יאמר כי הנה יש בני אדם יראו דברים רעים יתעתדו להתרגש ובחריצותם ישמרו להם ויסקלו דרכם מאבן נגף וכל מעיק ויש בז לדבר לא ישים על לב ואמר כי לא בדעת יעשה כי הלא יחבל לו כי תבא עליו רעה לא ידע שחרה אמנם אם מה שהוא בז לדבר הוא מחמת היותו ירא מצוה שירא שאם יטפל בעסקי השמר מהדבר יתבטל ממצוה ונבון לבו בטוח כי שומר מצוה לא ידע דבר רע אין צריך לומר שלא יחבל לו כי אם גם הוא ישולם מן השמים שכר טוב על בטחונו וזה הוא אם היא אחת מכל מצות התורה:

יד **אך** אם המצוה היא תורה שהוא חכם ועוסק בתורה והוא בז לכל המעיקים וצרות המתרגשות כי ירא מהתבטל ממנה אם יטפל בעסק הנצל מהאפשר לבא כי יבטח בתורה שהיא תצילנו אז אין צריך לומר אם הוא מעיק אחד כאומר בז לדבר כי אם גם מעיקים רבים ואצ"ל דברים שהיו גורמים לו חבלה כי אם אפי' יהיו דברים הגורמים מות הנה התורה מלבד תת לו חיים תסיר מעליו כל מוקשי מות כלאחר יד ע"י עסק התורה וזהו תורת חכם וכו' כי הלא תדמה למקור חיים והוא כי כאשר מקור מים נגרים ומתפשטים בצנורם ועל פי דרכם כל צרור או מכשול המעכל ידחפוהו ויסירוהו בשטף מרוצתם כן תורת חכם היא לו מלמעלה מקור נמשך עדיו לתת לו חיים ולהשפיע לו חכמה וחיי נטשו וכל מוקש המעכב מהגיע החיים אליו יסירוהו ויסקלוהו מני הדרך כדי שיגיע אליו ביושר בל יתבטל ויהיה לו מות תחת חיים וזהו תורת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות:

פסוק טו

הנה למצוא חן בגבר עמיתו או שר וגדול להתנצל מדבר רע או לקבל מבוקש ממציא המצאות בשכל טוב ויהיו דבריו לחן אך אם המצאות שכל טוב הוא בדרך בוגדים ממציא שקר וממתיקו בפיו למצוא וזן במהתלות לבגוד המצאות שכל טוב לא יועילו לו ואין צריך לומר שלא יתן חן כי אם גם יתן איתן וחוזק למאן בלב השומע ותחזור מלת איתן אל אומרו יתן שיתן איתן בלבו לבלתי עשות חפצו כי ברית כרותה לשקרי בוגד שלא יערבו לשומעם רק יפוג לבו כי לא יאמין לו:

פסוק טז

ואם אשר שקר כיזב לבגוד הוא ערום לא תכפל חרפתו כי אם יראה שהחלו להרגיש כי לא כן בדיו יהי כמחריש ומושך ידו טרם יתגלה שקרו בעצם אך אם כסיל הוא זאת יעשה להחזיק אולת כזביו אשר לא נאמנו עוד יוסיף לעשות סמוכות כוזבות לסמוך שקרו באופן שלתקן אחד יאמר ב' וג' נמצא כפורש ומרחיב אולתו אשר החל בו וזהו וכסיל יפרוש אולת באופן שלא יבצר ברוב דברים שיתבדה ויאחז במצודת כזביו כתוא מכמר והנה זה יקרה בדברים שבין איש ובין רעהו שאם הוא ערום יעשה בדעת וגם שלא יהיה לחן ולא יאמן לא יאחז בדבריו אך אם הוא כסיל יפול כי יפרוש אולת ויאחז:

פסוק יז

אך אם השקר אינו רק מהשליח אשר ישולח וימציא שקרי רשע בשליחותו אין צריך לפרוש אולת ליפול כי מלאך רשע ברע א' בלבד אשר ירע וישנה יפול כי משלחו יכזיבנו אך אשר הוא ציר שני אמונים למשלחו ולמי שנשתלח ייטיב לשניהם כי יחזיק במעוז שלומם שאם המשלח יתן בפיו דבר קושי הגורם ריב בין שניהם הציר אמונים ישקיף בשכלו אם דברי המשלח צריכים רפואה לתווך שלום עם מי שנשתלח אליו ירפאם מדעתו וישנם לטוב וזהו וציר אמונים מרפא:

טו **או** ידברו הכתובים על דרך התפלה לפניו יתברך והוא כי הנה עד עזרא וסיעתו לא היתה תפלה מסודרת רק כל אחד היה מסדר כפי שכלו עד בא עזרא וראה כי צח הלשון היה מסדר תפלה נאה והעלג לקוצר לשונו יעדר לשונו ומבוקשו ע"כ סידר י"ח ברכות באופן שתפלת צח הלשון והעלג א' כמאמר הרמב"ם ז"ל. **והנה** בימי שלמה אשר לא היתה תפלה מסודרת לכל הנה לא יבצר הקושי הנזכר ואיך יתוקן על כן אמר שכל טוב לבקש תפלה בסדר נאות יתן חן לפני קונו כמאמרם ז"ל גדולים צדיקים שיודעים לרצות את בוראם אך בזאת שלא יהיה לו דרך בוגדים שידברו בשכל טוב וסדור נאות ופתלתול

ועקש לבו כי אז אדרבה שכל מליו בלב עקש יתן איתן וחוזק למאן הוא יתברך לשמוע תפלתו כענין נתנה עלי בקולה וכו':

טו **ושמא** תאמר הנה תקנת את היודע לסדר ולכוין כי הנה כל ערום יעשה בדעת סדר ולשון נאה להעתיר ולרצות אך הכסיל מסכל מענה לשון גם שיהיה לבו לשמים הלא יפרוש אולת ודברים בלתי מתוקנים לפניו יתברך:

יז **ושמא** תאמר ומה לנו מזה הלא הכל תלוי אם יש עליו מלאך מליץ להליץ עליו למעלה איננו שהוא כי הלא מלאך רשע וכו' כי מלאך של איש רשע אשר הוא סניגור לו לפני קונו יפול ולא יוכל להתאפק להליץ עליו ברע אשר יוציא דבר בלתי מתוקן הכסיל שיפרוש אולת נמצא בעל לשון צחות מעתיר אליו יתברך וישמעהו ואשר לא חננו ה' דעת כמוהו כי כסיל ובער או עלג הוא הלא רעתו רבה כי במה יתרצה אל אדוניו שבשמים על כן אמר וציר אמונים הוא מרפא אל מחלת האיש ההוא כי שליח צבור אשר הוא ציר אמונים הוא מוציא ידי חובה לבלתי יודעים להעתיר כפסק ההלכה על ש"ץ שמוציא את שאינו יודע ויסמוך עליו ואל יוציא דבר בלתי מתוקן ממנו ואליו יתברך:

פסוק יח

יאמר כענין מז"ל עניות לא הניחה מדה טובה לישראל אלא שכולל גם סבה אחרת והוא כי שנים הם פורעי מוסר ומדות צנועות וטובה א' אשר ירד לשערים כי יאמר מה בצע לשמור יחס מוסר כבודות ואני רש ונקלה ב' אשר יקלה בכבודו לא יעצר כח להתאפק לבלתי הפריז על מדותיו אשר לא כדת המוסר נמצא כי הריש והקלון פורע מוסר אך המחזיק במוסר הדלות והקלון ומקבלם לכפרת עון ושומר תוכחת גם באלה שלא יכובד באמת בעיני אלהים ואדם:

פסוק יט

תאוה וכו'. אל תבטח בעצמך ליכנס לבדך לרעות בקהל כסילים שנכנס בהם רוח שטות לחטוא באמרך כי נפשם טהורה וישובו המה אליך כי ירא אני פן יתהפך שתרפה אתה בעבודת שמים בתוכם עד גדר שתצטרך אחרי כן מי שירעה אותך להביאך למוסר כי הלא כלם יכירו כי טובות העה"ז הוא ענין עובר ואינו הווה תמיד כטוב העה"ב ועם יודעם כן יתעבו לפרוש מהרע שהחלו בו ואיך ישובו למענך וז"א תאוה גהיה וכו' כלומר הווה ונמשכת בלי הפסק מעת החלה שהיא טובת העה"ב הנה אין ספק כי תערב לנפש כל חי כי כצדיק כרשע נפשם ממקום קדוש ומן הקדשים תתאוה לאכול ותערב לה כי לחמה המה ואעפ"י כן ותועבת כסילים היא סור מרע אשר החזיקו בו הדי להשיג התאוה נהיה:

פסוק כ

ולכן אחר שתועבת כסילים הוא סור מרע טוב לגבר יהיה זנב לחכמים ויחכם עוד מהיות ראש ומנהיג לכסילי עמי הארץ שהוא גדר כסילים מקביל אל חכמים כד"א בן חכם וכו' ובן כסיל כו' כי הולך אל חכמים יחכם שהוא לכת אליהם עם שאינו מהם רק מתלוה אחריהם אך רועה ומנהיג כסילים משוללי חכמה למה שתועבתם סור מרע הנה הרועה אשר ירעם יבא אל גדר שיצטרך להיות נרעה מהזולת וזהו ורועה כסילים ירוע:

יח **או** יאמר ריש וכו' ענין לימוד ר"י בן קיסמא שמאס להיות ראש לעמי הארץ והניח ממון לדור עם חכמים וזה מאמר שלמה בחכמתו והקדים ואמר בני אם לא הגעת לדלות רב לא אירא שהדלות תפרישך מלקבל אשר איעצך אם עודך מתפרנס דרך כבוד אך אם גדל כאב דלותך מאד שאתה מתפרנס בקלון הנה ודאי שהריש וקלון פורע מוסר כי על כיוצא בזה נאמר עניות לא הניחה מדה טובה לישראל אך שמע בקולי איעצך ודע כי ושומר תוכחת יכובד תחת קלונו כי סוף הכבוד לבא כלומר וקבל נא תוכחתי ולא יעצרך ריש וקלון ממדה טובה זו:

יט **והוא** כי הנה תאוה נהיה היא תאוה ההוה תמיד בנוהג שבעולם הוא הממון גם שעיקרה אל החומר הלא גם תערב לנפש שעל ידי ממון יפזר יתן לאביונים ותערב לנפש ולנשמה ולזכרה תאות נפשך והנה תראה ארוכה לריש וקלון אשר לך בראות מצוה עומדת לעומתך שבה יתוקן דלותך והוא כי הלא תועבת כסילים הוא סור מרע מעצמם שהם משוללי חכמה כלומר ולכן ישיאך יצרך ללכת אליהם לראש לקנות התאוה נהיה ותהוי ארכה לדלותך ולקלונך כי תעשיר ותכובד ותסירם מרע שהם שתי תועלות כא':

כ **אך** שמע נא תוכחתי ומוסרי ואל יהי הריש וקלון אשר לך פורע מוסרי זה והוא כי הולך את חכמים יחכם ולכן אל תלך אלא למקום תורה כי אם תחפוץ להיות רועה וראש לכסילים לתקן ריש וקלון ולהסירם מרע דע כי תבא אל גדר שתצטרך ירעוך וילמדוך גם אתה כי ורועה כסילים ירוע:

יח **או** יאמר במה שהנחנו על פסוק מוסר ה' וכו' כי סתם מוסר יהיה יסורין על עון וסתם תוכחת יסורין של אהבה אשר בלי עון ירוצון ויכוננו ומה גם בהיות ב' התארים סמוכים בכתוב והענין כי יש רש ומתפרנס בכבוד ויש יתפרנס בקלון אמר אם תראה ריש וקלון אל תתמה על החפץ איך הוכפלו בצרות הגדושות יחד הגדולות מן המיתה כי הנה הוא מהיות פורע מוסר שאינו מקבל מוסר ה' בסבר פנים יפות רק אדרבה פורע ומבטל מוסר ורוצה לדחוק השעה ומוסיפים לו שיהיה הריש בדרך קלון אמנם אם יאחז צדיק הקצה האחר הוא דרך ר"א בר' שמעון האומר בואו אחי בואו רעי אל היסורין והיה מיחל

מתי יבוא אליו אשר היו יסורין בלי עון הנה אצ"ל שישולל מהקלון כי אם גם שיכובד כאשר קרה לו כי בקשה אשתו שימשך לו קלון עם דלותו והלכה לבית אביה למען יקל בעיני זולתו והוא יתברך קלונה בכבוד המיר לו ויפרנסהו בכבוד כמאמר הגמרא שהיתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה וזהו ושומר תוכחת ששומר ומיחל התוכחת מתי תבא עליו כר' אלעזר הנה יכובד בריש אשר לו כי אין מעצור לה' ויהיה ושומר כמה ד"א ואביו שמר את הדבר:

יט **ושמא** תאמר ומי יעצר כח לעשות כדבר הזה לשמור ולצפות היסורין כי הלא מר לו מר דע אפוא כי תאוה נהיה ונכנעת כתאות יסורין גם שימר לגוף תערב לנפש ותועבת כסילים מסכלי האמת המתעבין יסורין הם יחשבו שמתעבים הרע והצרה ואדרבה יתעבו סור מהרע ויחפצו בהתמדת הרע עליהם לבל יסור מהם וזהו ותועבת כסילים סור מרע כי על ידי כן יתמידו למו:

פסוק כא

הנה ידענו כי עונות האדם אשר בהעשותם יבראו משחיתים הן הנה הדנים ומדכאים אותו פה ובגיהנם כמה ד"א ותמוגנו ביד עוונינו ולעומת זה כשרון הצדיק הוא שכרו כי כל מצוה נעשית מלאך קדוש ומה גם מעסק התורה שתורה אור העה"ב המעטרנו כאשר יש לדקדק מלשון צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ולא אמר ועטרות כי הם עטרות שלהם מעשה ידיהם בקיום המצות וזה יאמר פה חטאים וכו' לומר את החטאים תרדף הרעה עצמה אשר חטאו ואת הצדיקים ישלם שכרם הטוב עצמו שעשו:

פסוק כב

ולא זה בלבד כי אם שגם טוב ינחיל גם את בני בנים מזכות מצותיו ולא די שיאכל וינחיל מפירות מצותיו כי אם גם טוב החטאים יאכל כי הנה ידוע כי אין איש מישראל שאין לו חלק בגן עדן וחלק בגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"כ לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם נמצא שצפון לצדיק חיל חוטא שהוא חלקו שבג"ע וזה אמר וצפון וכו':

כא **או** יאמר מה שידענו על מעביר ראשון ראשון שחטא ראשון אינו נחשב וכן שני עד שלשה משא"כ בזכות כי מצוה א' לא בלבד נמנית כ"א שגם אין קץ לשכרה דתנן העושה מצוה אחת וכו'. וזה יאמר מרובה מדה טובה כי חטאים רבים תרדף הרעה לפקוד עליהם:

כב **אך** בטובה ישלם אפילו טוב אחד וכו' טוב אחד ינחיל וכו':

פסוק כג

בא להורות עונש אשר בידו למחות ולא יעשה והוא כי יקרה שראובן יחטא ושמעון לוקה מעין טוביה חטא וזיגוד מנגיד והוא שאם יהיה חמס בעיר והגדול ורב מחבירו עושק וחומס את הקטן ממנו כדגי הים שהגדול בולע את הקטן אין הקב"ה תופש מיד רק את אשר בידו למחות ולא יעשה משפט וזהו רב כלומר רב וגדול מחבריו ביכולת. **אוכל** שלו כלחם ביתו הוא ניר הראשים החלושי צבא לעמוד נגדו כי מחתת דלים רישם ויש נספה על זה בלא משפט כלומר בשביל העדר המשפט אשר בידו לעשות משפט ולא יעשה:

פסוק כד

גם אשמת הרעה על אביו של אוכל ניר הראשים שלא עצבו אביו עודנו נער למונעו מלהיות זולל וסובא ולכן אחר בך יאכל ניר ראשים למלא בטנו וזהו חושך שבטו בעשותו הרעה בנעוריו בית אביו והוא בן הכות על מעשה הרעה שונא בנו הוא באמת ואשר הוא אוהבו לא יאחר עד עשותו הרעה ויהיה ראוי להכאה בשבט רק שחרו מוסר דברים:

פסוק כה

הלא הוא לומר לו צדיק אוכל כו' לומר ראה בני דרך ישרה שתבור כי הנה הצדיק אוכל מאכל גופני לשובע נפשו ולא לשובע הגוף כי אם מה שיספיק לקיים נפשו בגופו נמצא כהתימו לאכול מה שמספיק לו הוא שבע מתאותו כי נשלמה ולא כן הרשעים כי אם כל כך יתאוו תאות שובע הגוף כי אחרי אכלם עד מלאת כרסם לא באו לחצי תאותם כי עודם דואגים באמרם מי יתן והיה לנו עוד בטן להחזיק כהנה וכהנה נמצא שחסר להם הבטן למלא בו יד תאותם וא"כ מה לך לדרך רשעים הזוללים אשר גם על לב יצרך הרע תוכל לדבר ולומר מה בצע בתאוה שסופה דאגה ולא תוכל להשלימה וטוב טוב לאכול לשובע הנפש ותבא עד תכונתה:

כג **או** יאמר בשום לב אל אות אל"ף במלת ראשים שמורה על ראשי עם ויאמר הנה רב האוכל המושפע בארץ הניר וההכנה לרבויו הוא הראשים שבדור שבזכות הנהגתם בצדק ומשפט מתרבה ויש אוכל נספה אחרי היותו על העדר המשפט כד"א ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ או ע"ד זה למען יהיה רב אוכל בארץ צריך יעשו ניר הראשים להכין צדק ומשפט אך להספה האוכל אחרי היותו אין צריך רק העדר משפט:

כד **על** כן ימשך מזה שחושך שבטו וכו' בל יהיה סורר ומורה לשונא בנו יתיחס וזה ממה נפשך אם הראשים יעשו משפט ברשעים בל יספה האוכל הנה בכלל מקבלי העונש יהיה הבן הלז כי בהשפטו יצא רשע על העדר מוסר אביו ויעשו בו הראשים משפט הן

למות הן לשרשי הן לענוש נכסין ולאסורין ואם לא יעשו משפט יהיה האוכל נספה לכן ואוהבו שחרו מוסר:

כה **לאמר** לו צדיק וכו' לומר אם יחסר אוכל בארץ אין ההפסד רק לרשעים כי הצדיק גם בימי השבע אינו אוכל למלא בטנו רק לשובע נפשו לקיימה בגופו ולכן לא ירגיש חוסר לחם כי הן מעט יספיק לו לפי מנהגו לשובע נפשו אך בטן רשעים הוא לבדו תחסר כי לא יהי למלא בטנו בחוסר לחם כלומר לכן אל תהי רשע מכל א' מהצדדין כי גם בעה"ז יצר לך:

כג **או** יאמר רב אוכל ומזון יהיה אל כללות עם הארץ ע"י הכנת וניר הראשים ויש מהראשים הנז' נספה בלא משפט בלי היות לו משפט מות רק בעד הדור נמצא כי הראשים יחיו את העם והגמול שמשלמים להם הוא כי יש נספה מהם על רעתם ויסבו מיתתו:

פרק יד

פסוק א

חכמות וכו' צאתו בלשון יחיד לומר בנתה יהיה קרוב אל הענין ואשה בכל אלה לא מצאתי לומר בחכמות נשים רבות א' מהנה תמצא שבנתה ביתה ושאריתן לא יבנו ולא יהרוסו אך אולת בידיה תהרסנו וענין הבנין וההריסה תהיה סמוך אל ענין הקודם שאמר חושך שבטו וכו' ואוהבו שחרו מוסר שהוא אמור לו צדיק אוכל וכו' שייסר את בנו אל יהי בסובאי יין ובזוללי בשר אמר כי כל זה איננו שוה רק אם האשה היא מחכמות נשים שידיה תבצענה לקיים מוסר אב כי אז בנתה ביתה בקיום בניה בתוכה גם שבעלה לא יעשה כמוה אך אולת המגעגעת את בנה ונתון תתן לו געגוע יתר שאת מותרות לצבות בטן אשר לא כמוסר אביו בידיה ממש אשר בם תתן לו תהרסנו גם שבעלה יוכיחנו כי היא תעשהו זולל וסובא והוא הריסתו כנודע ממז"ל על אחרית בן סורר ומורה:

או יהיה מה שידענו מרז"ל כי יש לאל יד אשה טובה להצדיק והישיר את בעלה גם אם הוא רשע וההפך בהפכה וזה יאמר חכמות בנתה ביתה כי גם אשר ביתה הרוס ברשעת אישה היא תבננו ואולת גם שביתה בנוי כי צדיק הוא בידיה ומעשיה תהרסנו ממצב צדקתו:

ואפשר להמשיך לזה פסוק שאחריו לומר כי לא מפני זה תקל אשמת בעלה באומרו האשה אשר נתת עמדי פתיתני ותוכל כי הלא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואשר את ה' הוא ירא לא ישמע לקול אשתו וז"א הולך בישרו של עצמו ולא יביט אל

עקשות אשתו ירא ה' אך נלוז דרכיו בוזהו יקרא חלילה כמכוין למרוד ולבזות את קונו הנז' חלילה ולא לאנוס נמסר ביד אשה:

פסוק ב

הולך בישרו מתנהג בתמימות ירא ה' ואשר הוא נלוז דרכיו מתנהג בהתנכלות וערמומיות לבל יאשימוהו על אשר לא יעשה כמעשה ההולך בישרו בוזהו את ההולך בישרו לומר כי פתי הוא ולחוסר דעתו יתנהג בתמימות מה שאין כן הוא כי חכם הוא:

פסוק ג

בפי וכו'. לבא אל הענין נבאר פשט הכתוב השני באין אלפים וכו' והוא כי הנה הבקר זה דרכו שנבזה אכלו כי רירו נופל מפיו על אבוסו ונמאס מותר מאכלו כי על כן אסור ליטול בשבת מאכל מלפני השור לתת לפני החמור וההפך מותר דמקמי חמרא לקמי תורא שקלינן כי מה שלפני החמור נקי בלתי נמאס ואמר כי לא יאשם המגדל שור על אבוסו ולא יגעל בו על ריריו הממאיסים אבוסו כי הלא הן אמת שבאין אלפים יהיה האבוס בר ונקי ממיאוס אך מה יעשה כי לעומת זה רוב תבואות בכח שור לחרוש ולדוש לכן יסבול פגם א' על תועלת רב שכנגדו וזה משל ישא על סוגי בני אדם והוא ענין מז"ל אלמלא השוטים לא היה העולם מתקיים כי אשר עיניו בראשו וזכרון מותו בין עיניו לא יבנה בית ולא יטע כרם וההיקש בזה והנה יקרה שהשוטים האלה בעלי אולת עסק הבלי העולם הבונים חרבות למו ומטפלים בחיי שעה ונבוא אל המשך הכתובים אמר כי יש איש הולך בישרו ממנו ואליו פורש מעסקי העולם ומהשקועים בם עוסק בתורה ומצות והנה הוא באמת ירא ה' אך ונלוז דרכיו בוזהו את ההולך בישרו ההוא כמפורש למעלה. **ובפי** אויל מרגלא פומיה הוא לומר חוטר גאוה כלומר כי ההולך בישרו לו חוטר גאוה שמהביל עניני העה"ז ולא יערב דעתו עם האוילים שכל עסקם בעניני העה"ז אמנם וחכמים לא יקשו לדבר לו סרה על שנגע בכבוד כי הלא ושפתי חכמים מה שתשמורם מלענות בהם סרה:

פסוק ד

הוא חידה א' שהיא באין אלפים אבוס בר וכו' והוא כי כאשר באין אלפים אבוס בר מהריר כמפורש אך להיות שרוב תבואות בכח שור נסבול רירו כן הדבר הזה נסבול ריר חוטר גאוה היוצא מפי האויל על מה שרוב תבואות וקיום וישוב העה"ז תלוי בכח האוילים שאלמלא השוטים לא היה מתקיים העולם כי ידיעת משל זה תשמורם מלענות להן למען יחזיקו בעסקי העולם ולא יחושו למלתם:

פסוק ה
כי סוף האמת ליגלות כי עד אמונים הוא רוח הקדש המעיד כי ירא ה' הוא ההולך בישרו לא יכזב ואשר יפיח כזבים לומר שלישרים הנז' חוטר גאוה ישאר לעד שקר:

פסוק ו
הנה לץ יקרא המתבטל מד"ת כמאמר התנא ב' שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים באופן שגם החכם אשר קנה חכמה יקרא לץ בהתבטלו ממנה אמר להוכיח את תופש התורה יתרחק מהדברים המביאים אותו להתרחק ממנה פן ישכח תלמודו ואמר הנה בקש לץ חכמה אשר ידע ואין כי שכחה בהתבטלו ממנה שהוא הליצנות עם היות שדעתו רחבה עד שכדי להגיע לגדר נבון היה נקל כי הבטלה מן התורה מביאה לידי שכחה שאצ"ל שלא יקנה בינה כי אם שיאבד החכמה:

פסוק ז
לכן בני שמע בקולי איעצך לבל תחזיק בליצנות שתלך מנגד לאיש כסיל אל תעמוד מנגד מסכל החכמה הנקרא כסיל שהוא מקביל אל החכם כד"א בן חכם כו' ובן כסיל כו' כי תבא להיות לץ מתבטל מהתורה כמוהו ותבקשנה ולא תמצאנה ואולי תאמר הלא מפני כבודו טוב לשבת עם איש בלתי יודע ואלמדהו ממיעוט ידיעתי ואל חכמים ממני לא אלך פן אבושה אני כי ישאלו דברי חכמה ולא אדענה או אבוש מהם לומר איני יודע על דברים הרבה ולא יודיעוני ואסכל אותם או באמרם דבר חכמה ולא אבין ואבוש לומר יחזרו להשכילני בינה כי לא ידעתיו וא"כ מה יסכון לי שבת אתם לז"א ובל ידעת וכו' לומר אל תבוש לומר איני יודע כי לא לסכלות יחשב לך כי אדרבה אמרך שבל ידעת הוא שפתי דעת כי האומר איני יודע יודע:

פסוק ח
אמר כי טוב לאיש להבין הערמות ולא לפעול אותם וזהו חכמת ערום וכו' לומר מחכמת ערום לא תטול רק הבין דרכו בלבד אך המרמה בעצמה אינה פועל חכם כ"א אולת כסילים מסכלי החכמה היא המרמה וזהו ואולת וכו':

פסוק ט
כי הלא בהתאחזו אנשים ברשעת מרמה אשר פעלו ויתפסו כגנבים אין להם בית מנוס והתנצלות זולתו לומר אך אוילים היינו ובורים ושלא במתכוין נעשתה התועבה אך איננו שוה רק בהאמר לפני הבלתי ישרים ומחפים על עושי עולה אך בין אוהבי היושר ישימו לאל מלתם ויגלו חרפתם באמור להם הלא מובן דרככם כי ערמה היתה וברצון עשיתן בכונה וזהו אוילים יליץ אשם כו' כי אמור שהם אוילים יליץ זה על אשם שעשו וזהו

שלא אמר יליצו אך בהאמר בין ישרים יתגלה שהיה רצון וכונה ולא מעשה אוילים ובורות שלא במתכוין ועל כן טוב לפני אלהים ואדם יתרחק ממרמה שגם בפני בני אדם יאחז ויהיה לבוז ולחרפה ולקלס זולת העון:

או יאמר כי יש מתנצלים על מעשה הרעה אשר עשו ברצון באמרם שוגגים היינו בלי דעת ויש מודים על האמת ואומרים לא נכחד כי הנה פשענו ומרינו סלח נא לפשע עבדיך אמר כי גם שדרך ההתנצלות הנהוג הוא הראשון אין כשני לפני ישרי השכל כי אין התנצלות מתקבל כהודאת האמת וזהו אוילים וכו' לומר אמור אוילים היינו בלי דעת בשוגג יליץ על אשם הוא המזיד שאשום אשמו בו אך בין ישרים יליץ רצון כלומר אמור שרצון היה בכוונה ולא בשוגג:

פסוק י

אין ספק כי השמחה יתרה מביאה לידי חטא וגורמת רעה וע"כ נרמז בתורה והיית אך שמח אך למעט וכמאמר איוב אולי חטאו בני כי מיד השטן מתערב שם ומחטיא ומקטרג אמנם אם לב האדם יודע וזוכר תמיד מרירות נפשו הוא טומאת אשמותיו אשר חטא על הנפש וטימאה אז ודאי גם כי ישמח לא תהיה שמחתו יתירה כי יגיל ברעדה ובכן לא ייירא מפחד יתערב השטן בשמחתו וז"א לב יודע וכו' כי כשהלב יודע וזוכר מרירות הנוגע על נפשו הוא דאגת עונותיו אז בשמחתו לא יתערב הזר הידוע הוא שטן הוא יצר הרע להחטיאו ולערבב שמחתו כי הוא זר באמת כי בהיות ידיעה ומזכרת עון האדם על לבו תמיד אין לך תשובה גדולה הימנה ואיזה הדרך יתערב זר להחטיא או להזכיר עון ליתפס:

פסוק יא

ואם יאמר איש הלא נגד עינינו רשעים רבים בשמחות וגיל כל ימיהם כחגים ואין השטן מתערב לערבב שמחתם ולהם בית נאמן הקובעים דירה בעולם הזה אך ישרים שלבם יודע מרת נפשם ערבה שמחתם ותהי להם דירת העוה"ז כאוהל בל ישענו עליו אל תחוש כי הנה בית רשעים אשר יתיחסו ליושבי בית חזק ישמד כי בפרוח וכו' להשמדם וכו' אך אהל צדיקים אשר תתיחס דירתם לאהל עראי ומיטלטל מוחלפת השטה כי פה הוא ההשמד והדוחק וההפרחה תבא באחרונה וזהו ואהל ישרים יפריח לעתיד:

פסוק יב

ושמא תאמר למה זה יצטער הצדיק כל כך שגם בעת שמחתו יזכור מרת נפשו וגם בעת לשחוק לא ימלא שחוק פיו כי דע אפוא כי הלא יש דרך ישר לפני איש כו' והוא מאז"ל באלה הדברים רבה כי הוא ית' נתן שני דרכים לפני איש האחד ידמה לדרך שתחלתו

מישור נחמד לכל מראה עיני הרואה ואחריתו קוצים וברקוני בורות ופחתים והשני תחלתו צר ומצוקה וקוצים ודרדרים וסופו כגן עדן הארץ נאות דשא ומי מנוחות כן הנה דרכי הבחירה אשר נתן ה' לפנינו הא' לכת אחרי טובות העולם הזה ותענוגיו והנה תחלתו נחמד למראה אך אחריתו כנחש ישוך כי ירבה ללכת אחרי גוו ובכל אשר יפנה ירשיע וסופו יורש גיהנם והשני הוא אשר בשמחות וטובות העולם הזה תגעל נפשו וכל ישעו וכל חפץ לסגל לעולם הבא ושלא ליהנות מהעולם הזה ולכן האיש החומרי יקל לו לימשך בעבותות טובות העולם הזה כי הוא דרך ישר לפני איש אך אחריתה דרכי מות כי מנינו יתפרדו דרכי מות רבים הם כמה סוגי עבירות כגזל ועריות המביאים אותו למות העצמיית של גיהנם ולכן מאד מאד צריך להחרחק מהדרך ההוא עד בלי די וזהו יש דרך ישר וכו' ואחריתה כו' ומה גם למי ששמעתי מדקדק שנותו את טעמו מזכר לנקבה לומר כי ידמה תחלה לזכר אשר לא ילד ואחר כך תלד לו דרכים של מות וזהו ואחריתה בלשון נקבה:

פסוק יג

ועל כן טוב לצדיק כי גם בעת לשחוק בשמחתו יחזיק בקצה האחר ולא ימלא שחוק פיו כי אם ידע מרת נפשו ויכאב לבו פן שמחתו תמשיכהו אחר דרך ישר לפני איש וכו' וזהו גם בשחוק ראוי יכאב לב וע"י כן אחריתה במקום דרכי מות תהיה לו שמחה התוגה אשר דאג בלבו כי יהפכנה לו הוא ית' לשמחה רבה:

פסוק יד

אמר כי אין ראוי לאדם לישען על דרכיו של עצמו וסברותיו לפי שכלו רק ידרוש דעות חכמי לב למעלה מאיכותו אך לא שיקבל כל מה שיאמרו לו רק יקיף דעותיו ודעות הזולת ויבחין ויבחר בימהם מה טוב וזהו מדרכיו וכו' לומר אשר ישבע מדרכיו וסברותיו של עצמו ולא יטעם מדעות אשר חכמו הימנו סוג לב יקרא אך אשר הוא איש טוב לא ישבע רק מעליו כלו' מאיש אשר הוא עליו למעלה מאיכותו בחכמה וזהו ומעליו וכו' שמאשר הוא עליו ישבע מי שהוא איש טוב:

פסוק טו

ולא שיקבל מהזולת בלי השערה והבחנה כי הלא פתי הוא אשר יאמין לכל דבר אך הערום לא יעשה כן רק יבין לאשורו של כל דבר הנזכר אם אשורו נבון ומתישב אזי יקבלנו מהם:

פסוק טז
מאמר התנא איזהו חכם הרואה את הנולד ופתר הדבר בעושה דבר שאפשר לבא ע"י כן לידי עבירה ואמר מי שהוא חכם ירא מהנולד וסר מרע ומתרחק מן הכיעור אך וכסיל שהוא הפך החכם כמה ד"א בן חכם כו' ובן כסיל יקרא כה כשהוא מתעבר ובוטח שיוכל לישמר ממנה ואם נדקדק אומרו וסר שיורה שכבר הוא ברע וסר ממנו יאמר שעל ידי היותו חכם רואה את הנולד על כן הוא ירא זוכה שאפילו אם בא כבר הרע לידו נצול לסור ממנו מה שאין כן הפכו שמתעבר ובוטח וטועה שיכשל:

פסוק יז
קצר כו'. **אחרי** אומרו כי טוב לראות את הנולד אמר כיוצא בדבר כי יקרה יעשה ראובן אולת ואשמת האולת תהיה על שמעון וישנא על כך מאתו ית' והוא אם שני אנשים נפגשו בעסק א' האחד איש קצר אפים נוח לכעוס והב' בעל מזמות ומאריך במחשבות טרם יפעל איזו פעולה או כעס יש לבעל מזמות ומחשבות לראות את הנולד לחשוב שהקצר אפים נוח לכעוס ואם לא יכלכל האיש מזמות דבריו עמו יבא הקצר אפים לעשות אולת שיכעוס ויבא לכלל טעות או זריקת כלים בחמתו ומה גם אם יחשוב שאיש מזמות יחשוב להרע לו אם יראנו מאריך מזמות בעסק ההוא אמר שאם הקצר אפים יעשה אולת שראוי שאיש מזמות שלא ראה את הנולד ישנא ואין רוח חכמים נוחה הימנו שבטוב מזמותיו היה לו לראות את הנולד ולחשוב מחשבות איך יכלכל דבריו עם הקצר אפים באופן לא יבא לכלל כעס אחר שחננו ה' ולא יבצר ממנו מזמה לחשוב מחשבות לבל תצא תקלה מתחת ידו:

פסוק יח
הנה כתבנו למעלה כי פתאים ומה גם באל"ף שלא על הבורים ידבר רק על המתפתים אחר הבלי העה"ז ועושים מהם עיקר ואמר כי להיות שאין טובות העה"ז קיימים לנחלה יקרם שיאבדו ממונם וישאר לנחלה האולת וגסות הרוח שקנו בממון באמרם הלא בעלי ממון היינו ומי יעמוד לפנינו כי גם שהכסף אזל החשיבות נשאר וזהו נחלו פתאים אולת אך הערומים בחסור ממונם יכתירו דעת באמרם אוי מי ישים זהב כסלו כי עתה חלף הלך לו ויאמרו כי אין כתר אמתי כדעת הוא כתר תורה ודעת שאינו אבד כעושר וזהו יכתירו דעת:

פסוק יט
וימשך מזה שאם היו רעים לבריות בהיות בידם טובם עתה ישחו לפני טובים ואם היו רשעים לשמים בעשרם עתה ישחו על שערי צדיק כי אז יכירו שהונם הטעם ועתה ישובו

ויודו על האמת וכל אחד ישוב להשפיל עצמו לפני הפכו והוא במה שכתבנו למעלה כי רעים הם לבריות ורשעים הם לשמים וטובים הם הטובים לבריות וצדיק הוא לשמים וזה ענין רעים וחטאים לה' רעים לבריות וחטאים לשמים:

יח **או** יאמר כאשר נחלו פתאים אולת אז וערומים יכתירו דעת לבלתי עשות עיקר מטובות העולם הזה בל יקרם הם:

יט **וכן** כששחו רעים ויפילם ה' לפני טובים אז ורשעים על שערי צדיק משא"כ מתחלה:

פסוק כ

הנה עם היות שהאהבה תתהוה בין השוים רש ועשיר יצאו מן הכלל כי הלא גם לרעהו רש כמותו ישגא הרש ואוהבי עשיר רבים גם הבלתי עשירים ושוים לו:

פסוק כא

ולעומת אומרו גם לרעהו ישנא רש אמר בז לרעהו וכו' והענין כי לא ידבר על המבזה בדברים כי מי לא ידע כי חוטא הוא וגם הי"ל מבזה את רעהו אך הוא הבז אותו ובלתי מחשיבו בלבו ואמר אשר אמרתי גם לרעהו ישנא רש אצ"ל גדר שנאה כי אם גם היותו בז אותו בלבו חוטא כי הלא עובר על ואהבת לרעך כמוך ולעומת אומרו ואוהבי עשיר רבים אמר ומחונן ענוים כו' לומר אם העשיר הלז לא יהיה חונן ונותן בעצם את המחניפים אותו ומשכימים לפתחו רק את הענוים הבושים מהחניף ומלקבל בפרהסיא אשריו שלא ישית לבו רק אל חסד של אמת:

פסוק כב

הלא וכו'. אחרי אומרו שהנותן צדקה יכוין לחסד של אמת אמר הלא תאמר כי התורה אמרה כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם כמו שאמר ר' חייא לדביתהו תן כדי שיתנו לבננו כי בגלל הדבר הזה ואין זה בעצם חסד של אמת לזה אמר גם אני אודך כי כונה זו בלתי טובה הלא יתעו מחונני ענוים בהיותם חורשי רע באמרם בלבם הנני נותן למען יתנו לי אם אבא לימי רע ועוני או לבלתי תבא עלי רע או לבני כי גלגל הוא שחוזר כי הלא זה אין חסדו שלמה אמנם חסד של אמת יקרא של חורשי טוב המחשבים טוב על עצמם ואף על פי כן יתנו זה ודאי הוא למען עשות חסד והוא הכתוב אצלנו על כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כאשר דקדקנו אומרו לבבך בפסוק שהוא על שני לבבות יצר הטוב ויצר הרע לומר ולא ירע לבבך הכולל גם היצר הרע כי בגלל גלגל הוא וכו' כי לעומת היצר הרע צריך טעם כזה וגם רבי חייא לא אמר טעם זה רק לדביתהו כי אין האשה מבחנת בטעם האמתי ועינה צרה באורחים:

פסוק כג

בכל עצב וכו'. הנה אמרתי לך הלא יתעו וכו' אין זה רק בעת תתם צדקה כאמור אך אל תוציא תולדה מכלל דברי אלה שטוב לגבר להתיאש מן הפורענות ולבלתי שית לב אל רעות המתרגשות ולהתנהג בשמחות וגיל כאשר הוא מרגלא בפומייהו דאינשי לומר כי המתנהג בעצבות הוא חסרון לו מחסר ומפסיד את עצמו ולא כן הוא כי אדרבה טוב לגבר כי יתרחק מרוב שמחה ויתעצב אל לבו תמיד כי טוב כעס משחוק וכו' כי אז יכנע ולא ירום לבבו וזהו בכל עצב שיתעצב איש אל לבו יהיה מותר ויתרון להכניע יצרו ולבלתי רום לבבו ואף על פי כן דבר שפתים של המון העם הוא לומר אך למחסור כי העצב אין בו רק מחסור ואין זה רק שיסכלו האמת כי הלא בכל עצב יהיה מותר באמת:

כ **או** יאמר גם לרעהו ישנא רש שהיא מדה רעה:

כא **דע** כי אם הוא בז לרעהו בהיות רעהו חוטא והוא מחונן את הענוים אשריו:

כב **ושמא** תאמר הלא יתעו חורשי רע בראותם את זה בז את רעהו הדומה לו ויחשבו כי שנא איש רעהו אין רע ולא ישיתו לב אל הסבה כי חוטא הוא אל תחוש כי לעומת זה יראו חסד ואמת שמחוק הענוים שהיא של אמת חנם לבלתי תקות תגמול בראות כן החורשי רע יהיו חורשי טוב וידינוהו לכף זכות גם על מה שבז לרעהו חוטא ויאמרו אין זה רק כי ראה בו ערות דבר ושב מאחריו:

כג **בכל** עצב וכו'. הנה אם עצב הוא מלשון עצבות כתבנו ביאורו ואם מלשון צורה כענין עצביהם כסף וזהב וכו' יאמר מז"ל על פסוק אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו ב"ו צר צורה ואין נותן בו דבור וכו' וזהו בכל עצב שיצייר איש יהיה בו מותר על מה שיצייר זולתו אך דבר שפתיו אך למחסור בכולם ואם עצב הוא מלשון עמל כד"א ועצביך בבית נכרי יאמר בכל עמל שיעמול האדם יהיה מותר אך הדיבור אין חפץ בו כי אין מותר ויתרון בו רק דבר שפתים אך למחסור כמאמר התנא לא מצאתי לגוף טוב משתיקה ודקדק בלשונו לומר ודבר שפתים כלומר לא אמרתי רק במה שאינו זולתי דבר מתיחס אל השפתים משולל איכות פנימי כעסק התורה ודומה לו: **או** קרוב לזה בכל עסק שיעמול האדם כד"א ידיך עצבוני יהיה מותר עליו שלא יעשנו כ"כ בשלמות שלא יהיה יתרון על אשר עשה אם היה מרבה יותר לעמול בו אך דבר שפתים לא יאמר איש שאם היה מרבה דברים על מה שדבר היה עושה יתרון כי אדרבה היה מחסר על הקודם:

פסוק כד

שמעתי אומרים עטרת חכמים היא כשיש להם ממון והנה לא נכון הדבר תהיה עטרת לחכמים מה שטפל אל החכמה ולא עוד אלא שייחס לנעדרי עטרת בעלי כתרה של

תורה אם הכסף אזל מכליהם אך אחשבה ידבר על כללות החכמים הצריכים אל הצבור ועשירי עם והוא בהזכיר מאמר החכם האומר למה החכמים ישכימו לפתחי העשירים ולא העשירים לפתחי החכמים ואמר שהוא כי החכמים יכירו מעלת העושר והעשיר מסכל מעלת התורה. **והנה** לפי זה אין ספק כי החכמים עצמם בהשכימם לפתחי העשירים הם המעמידים אולת הכסילים עשירי עם על תלה כי על כן יאמר העשיר הכסיל משולל חכמה אין כמעלת העושר כי הלא בעלי כתר הורה ישכימו לפתחי ולכן הזהירנו רז"ל בל נפול בשחת הטעות הלז כמאמרם למה ת"ח דומה לפני ע"ה בראשונה לקיתון של זהב וכו' וכדברים האלה אין מספר. **ומוסר** השכל הזה אמר שלמה בחכמתו אל החכמים אל יחתו לפני ע"ה באמרם כי אך דלים המה ועשירי עם יחזיקו בידם כי הלא גם כי אפס כסף כתרם גדול מכתרם כי לא דלים הם כי עטרת חכמים כתר תורתם היא עשרם כלומר ולא יחתו בפני עשירי ע"ה ובזה אולת כסילים החושבים כי רמים על החכמים המה תשאר לאולת ושקר לא יאמתוה בידם במה שיחתו לפניהם:

פסוק כה

וראה נא כמה טובות נמשכות מזה א' כי יהיה החכם מציל נפשות מדינה של גיהנם הם נפשות עשירי עם הכסילים מסכלי החכמה כי בהחשיב החכם את עצמו לא יזלזלו את החכמים ויכנסו בגדר אפיקורסות כאמרם הני רבנן וכיוצא נמצא הכיר החכם את עשרו בכתר תורה מציל נפשות רבות ממות העצמית שנית שאם יחת החכם לפניהם לפעמים יכבוש עדות אשר ידע נגד א' מהם לבלתי הכעיסו ועתה בהכיר ערכו יהיה עד אמת ג' שאם יבא לדין אחד מהעשירים ויפיח כזבים בטענותיו לא יערב החכם אל לבו לדבר ולומר מרמה בפיך אך בהכיר ערכו לא ייירא ואשר יפיח כזבים יודיע שעמנו מרמה וזהו ויפיח וכו':

פסוק כו

ושמא תאמר טובה עצתך מאד מאד אך מה יעשה החכם כי הלא ייירא מהם אם לא יחת מפניהם או אם לא יעשה למענם פן יקפחו מזונותיו כי הוא צריך להם או פן יעבירוהו מגדולתו או ימירוהו בזולתו או לפחות אם בחיים חייתו יבושו מהצר לו הלא במותו לא יקימו את בנו במקומו או לא יחוסו על בניו אחריו לעזר ולהועיל על כן אמר על הא' אל תירא מהם ירא את ה' ואל תשא פניהם ואז ביראת ה' מבטח עוז כי ה' עוז לך יתן ובטח עליו והוא יכלכלך ובמקומך יעמידך ועל הב' אמר ולבניו יהיה מחסה:

פסוק כז

כי הלא גדולה מזו תסכון לך יראת ה' כי אצ"ל להיות לך מבטח עוז לבל ימנע טוב ממך כ"א גם לסור ממוקשי מות כי הלא יראת ה' תהיה לך מקור חיים לסור וכו' כי כאשר מקור מים הנמשך ע"י מהלך מרוצתו יפגע בכל מיני מוקשים ומכשולות וידחוף ויסירם כן היא יראת ה' כמקור חיים שהחיים הנמשכים לך ממנה על פי דרכם יסירו כל מוקשי מות וק"ו הדברים אם ממוקשי מות תסירך יראת ה' מה גם עתה ממוקשים קלים שאינם של מות כנז' האלה לכן אל תירא מפניהם ובזה לא יהיה פ' זה כפול במשלי שלמה כי הלא נאמר למעלה וחזר לאמרו פה לפי זה להכריח הקודם:

פסוק כח

ברב כו'. **הנה** ידוע מרז"ל כי אין לאום אלא מלכות ובזה יאמר כי עיר מלוכה אשר תחת מלך ברבות העם ימשך הידור למלך אך באפס לאם שהוא במקום שאין שם מלכות מלך רק שר ורזון א' ימשול שם אז רב עם הוא לו למחתה כי למה שאין הרזון ידו תקיפה כמלך טוב לו העדר רוב עם כי כרבם כן יחטאו לו כי יבטחו על רבוים למרוד בו או להקל עולו מעליהם מה שאין כן בבלתי היותם עם רב וז"א ובאפס לאום מחתת רזון כי תהיה רב עם הנז' למחתת הרזון:

פסוק כט

על כן הרזון שהוא ארך אפים בהנהגתו הוא רב תבונה שמבין את הנולד פן יקשרו עליו ומכלכל דבריו עמהם לאט ומאריך אפו אך אשר הוא קצר רוח מרים אולת והוא כי למעלה אמר קצר אפים יעשה אולת כי אין לך נוח לכעוס שלא יעשה אולת ובורות בכעסו אך אפשר לפעמים שלא תהיה האולת גדולה אמר עתה כי אשר הוא רזון ושר אין צריך לומר שיעשה אולת בהיותו קצר רוח כי אם גם יהיה מרים אולת שתהיה אולתו גדולה מהנהוגה לזולתו בגאות לבו בשררתו:

כח **וסמוך** אל הקודם יאמר אחר אשר יעץ בל יחניף החכם את עשירי עמו ויבטח בה' יעזר לו אפשר יאמר החכם הלא בהחניפי אותם יתקבצו אלי רב עם והוא הודי והדרי וכבוד תורה יזכו על ידי אך בעצתך זאת ירחקו מני לז"א אינך אלא טועה כי אין רב עם מהדר רק את המלך המושל בחזקה וזהו ברב עם הדרת מלך אך באפס לאם כחכם שאין לו מלכות רק כרזון בעלמא למעוז אדרבה רב עם יהיה לו למחתה כי כרובם כן יחטאו לך כי ברוב עם לא יבצר בועט בך ומה גם כי תקטין ערכך לפניהם:

כט **ושמא** תאמר הלא בהכירי כתר תורתי כי היא עשרי ואחתם לפני הלא יברחו ממני לז"א הלא תוכל לתקן לכלכל דבריך עמהם בשכל טוב גם שלא תחת מפניהם כי ארך

אפים כו' וקצר רוח בהפך לכן השמר מכעס והדבק בארך אפים ולא תחת כבודך ולא ירחקו ממך:

פסוק ל

אמר ראה נא רעת הקנאה כי הלא חיות הבשרים הוא הלב כמרפא להם שמחלק דם להחיות כל האברים כנודע ועם כל זה א' מכמה מיני הרהורי הלב שהיא הקנאה לא בלבד תמנע חיי הבשרים כי אם גם תרקיב גם העצמות נמצא שרב וגדול הפסד א' מהרהורי לב לאדם בהיותו קנאה מכל עצמות תועלת שיקבל מהלב:

פסוק לא

עשק וכו'. העושק ממונו או שכרו של דל הוא כמחרף את עושהו של עושק שמורה כי לא מאתו ניתן לו הממון שאל"כ לא היה עולה על רוחו שהוא כמוסיף בממון עצמו כאשר יעשוק מהדל ושמא תאמר הלא גם החונן ונותן לאביון יקרא מחרף שיורה שאין הוא יתברך משגיח על הדל לפרנסו ויצטרך אל פרנסתו לז"א כי לא כן הוא כי אם אדרבה מכבדו את עושהו שחונן האביון שנעשה שלוחו של מקום וחש על כבודו בל יתחלל ע"י העני אם היה מטיח דברים כמ"ש ז"ל על מעשה הצדקה שלום ולא על חנם העני רק לכפרת עונו ולזכות את העשיר כנודע: **או** עושק דל חרף עושהו להיותו סבה שהדל יטיח דברים כלפי מעלה ויהיה כמחרף חלילה וההפך במכבדו גם שלא יתן לו משלו חונן אביון יקרא כמז"ל כי גדול המפייסו מהנותן לו:

ל **עוד** אפשר לקשר ב' הכתובים חיי בשרים וכו' כי פסוק זה הוא כמשל אל השני והוא בשום לב אל אמרו בשרים ולא בשר והענין כי יש חיי כל בשר האדם הוא הנפש כד"א ורוח כל בשר איש ויש חיי פרטי האברים כל אחד בפני עצמו בלחותו ודמו בל ייבש א' מאבריו והוא הלב כי הוא יחלק דם אל כל הבשרים ולא שהחיים והדם נמשכים ממנו בעצם רק שהוא יתברך משפיע בו לתת לכל א' חלקו הראוי לו באופן שגם שחיי בשרים הוא הלב לא שהוא בעל החיים רק שהוא מרפא להם כרופא הזה שע"י שולח הוא ית' חיים לחולה או כרפואה עצמה שתרפא בהשפיע הוא יתברך שפע רפואתו בה לא שהרפואה תתן חיים מפאת עצמה וראיה מוחשת שאין הדם וחיות שיחלק טבעי אליו להטיב את גופו כי הלא גם ממנו ימשך גם רקב עצמות ע"י קנאת הלב שהוא הפך חיי בשרים ויותר מגדר הפכו כי הוא רקב גם אל העצמות אך אין בו חיות הבשרים רק מרפא כמדובר:

לא **ולמה** עשה כן הוא יתברך לתת כל הכח ההוא באבר א' ושיחלק הוא אל השאר אך הוא למען ילמדו בני אדם לגמול חסד עם רעיהם כי הלא כל האברים יתיחסו לדלים

שאין להם משלהם דם וחיות והלב עם היותו אבר מהאברים הוא כעשיר המחלק להם לכל אחד די מחסורו וכאשר אין הלב נותן משלו כאמור רק מאשר השפיע בו הוא יתברך לעצמו ולחלק להם וגם הוא שמח בחלקו להם כי יאהבם כמוהו כי אחדים המה וגוף א' כלם ולכן גם הם לא יבושו כי יקבלו ממנו כי לכך נותן לו וגם הוא והם א' הם כן במשל הזה יקרה לעשיר עם עניי עמו כי הוא יתברך חלק מכספו וזהבו לאיש ההוא לעצמו ולמען יחלק לעניי' ולא משלו הוא נותן כ"א מידו יתברך כי חלק הדל ניתן בידו כאשר ניתן דם האברים ללב וגם הם לא יבושו בקחתו ממנו כי כל ישראל גוי א' המה וכל אישי ישראל אצל מקור נשמותינו כאברים אצל הגוף כי לא יתפרדו רק בחילוף הגופים כנודע וגם הוא לא ירע לבבו בתתו להם כי חלקם הוא והוא והם כאברים של גוף א' המה ימשך מזה כי עושק דל ומעכב לעצמו ממונו או שכרו מה שלא יעשה כן לו לבו שלא יעכב חלק א' מאבריו לעצמו נמצא כאלו העושק הלז מחרף את עושהו של עוסק עצמו אשר עשה אותו בחכונה הנז' שע"י לבו מחלק חיי בשרים לאבריו להוראה זו ויתייחס למחרף ובלתי מאמין שהאלהים עשה לתת חיות ללבו לחלק לאבריו למען יעשה כמעשהו יתברך ושמא תאמר אם כן אפוא לא נחזיק טובה לחונן אביון כי משלו הוא אוכל כי אין העשיר רק כמחלק לו חלקו מאתו יתברך לז"א ומכבדו כו' כלומר גם שאינו נותן משלו לא יבצר מהקרא מכבד את ה' חש על כבודו לבל יגע העני בכבודו יתברך בל יטיח דברים ולהיות ציר נאמן לשולחו יתברך:

פסוק לב

ברעתו כו' אחרי אומרו כי עושק דל חרף עושהו אמר אל יקשה בעיניך כי הלא תראה רשע עושק דלים ולהיות הדבר חמור כל כך למה יאריך לו הוא יתברך ואדרבה אז טוב לו לז"א דע כי לא לתועלתו יאריכו לו כי הלא ברעתו ידחה רשע כלומר ברעתו שעשה כלה בלי נכות ממנה בעה"ז ידחה רשע עד אחרי מותו מלעשות בו משפט וגם אל תדאג אל הצדיק העשוק משולל וערום מבלי מחסה מפני רעת הרשע כי ע"י כן חוסה במותו צדיק שימצא במותו מחסה ומסתור מכל עון אשר חטא על הנפש מה שאין כן אם לא היה מצטער פה שהיה מתעתד לפגוע בו עונותיו כי אין צדיק אשר לא יחטא:

פסוק לג

והנה הכסילים משוללי חכמה ודעת ישימו לאל תנחומין אלו כי יעשו עיקר מהעה"ז אמר הנה בלב מי שהיא נבון מבין דבר זה מתוך מופתים רבים תנוח חכמה זו אשר אני מודיעך אך בקרב כסילים תודע ותכנע החכמה האמיתית הזאת כי יראו לעינים ולא ישיתו לב אל האמת ואין אנו אחראין לכסילים:

או בא ליעץ את החכם הנמצא בין כסילים מבזי החכמה שישמור לפיו מחסום והנה זה דרך לב נבון כי ירתיח כסיר מצולה חכמתו ולא תשקוט ולא תנוח בלבו עד יפוץ מעינותיו חוצה אמר הנה יעצתי שבלב נבון תנוח ותשקוט חכמה לבלתי אומרה בהיות שובקרב כסילים תודע:

פסוק לד

הנה כל רז"ל פה אחד הסכימו כי גוי הנז' פה הוא ישראל ולפי זה יאמר ויהיה ענין רשב"י במסכת שבת כי כל חסדי האומות בעשות גשרים ושוקים ומרחצאות לא היה רק להושיב זונות ולהנאתם כמפורש שם וכמאמר שמואל לאבלט כמפורש בכמה מקומות וזה אמר צדקה כו' לומר מה שנכנס בשם צדקה שהוא שוה פרוטה מספיק לרומם גוי גם שלא יהיה חסד רק צדקה שלמטה מערך חסד כנודע אך לאומים אפילו מה שהוא למעלה שהוא חסד כשוקים וכו' אדרבה חסדם הוא חטאת כמאמר רשב"י. **ויתכן** על דרך זה שחטאת האמור פה הוא עמן חסרון כד"א אני ובני שלמה חטאים אל השערה ולא יחטיא ויאמר כי הנה מלת חסד שתים הנה משמעותי' או לשון חסדים או לשון חסרון וכאומרו חסד הוא ופן יחסדך שומע ואמר כי חסד שעושים לאומים לא יאות לפרש כמשמעו רק מגזרת חסרון וזה אמר חטאת שהחסד שלהם הוא מגזרת חטאת וגרעון מגזרת חסד הוא כי חסדם וטובם כחדק כמדובר. **או** יאמר צדקה שהוא יתברך עושה עם עולמו כלה היא לרומם גוי הם ישראל ואשר נראה יעשה חסד אשר למעלה מצדקה אל לאומים הוא חטאת הנמצא בנוי הנז':

פסוק לה

והנני ממשל לך משל למה הדבר דומה למלך שיש לו ב' עבדים א' משכיל בכל ספר וחכמה וא' בעל זרוע וכאשר יחטא העבד משכיל ויתרחק מהשכלת חכמתו אז ייטיב המלך את בעל הזרוע למען יכה את המשכיל בעוז מלך אשר יתן עוז לו למען יהיה לו לשבט עברה וע"כ אשר מצא חכמה לא ייחס את המלך לשונא את המשכיל ולאוהב את המביש ומצר לו רק שאת המשכיל יאהב ואין השני לפניו רק לנוגש אשר יגוש את רעהו כן הדבר הזה כי העבד ישראל הוא בן משכיל על התורה ועל העבודה ועבד מביש הוא הלאום ומלכות המצר לישראל בחטאם ולא נאמר כי הטיבו יתברך את הלאם ההוא ויעשהו ראש להצר את ישראל הוא מאהבתו יתברך אותו ומשנאתו את ישראל כי הלא אין הלאם ההוא רק כשבט עברה וכשוט בעלמא וזה אמר גם שאמרתי שחסד לאמים הוא מחטאת ישראל אל יעלה על רוחך שמואס בישראל ואוהב את הלאם המוכיחו ומביש

אותו כי הלא רצון מלך הוא לעבד משכיל והעבד מביש כנבוכדנאצר שקראו ית' עבדי איננו לפניו ית' רק שבט עברה בלבד וזהו ועברתו תהי המביש ומצר את העבד משכיל:

פרק טו

פסוק א

והראיה כי לא יגעל הוא יתברך בישראל בהעותם כי הלא מענה רך של משה באמרו למה ה' יחרה וכו' השיב חמתו בהעותם עון פלילי כאומר לולא משה בחירו וכו' להשיב חמתו ולא עוד אלא שגם אחר כך דבר עצב יעלה אף כי בהעות ישראל ותבא עליהם רעה ח"ו יספיק עשות איש ישראל דבר המורה שנעצב אל לבו להעלות אף ועד ממהר רב יהודה ע"ה שבנעילת סנדל א' היה מעלה אף וממטיר בימי בצורת וגם בבלתי צדיק מצינו העלאת אף מהדור ההוא בעשותו דבר המורה עצבות כאשר באחאב כמאמרו ית' הראית כי נכנע אחאב וכו' וכיוצא באלה לא נעדרו גם בימי שלמה או בימים ראשונים אשר היו לפניו הנה זה יורה כי גם בהעותם לא זז מחבבם:

לה **או** יאמר רצון וכו' בל נחשוב שלא תהיה רצון מלכו של עולם בצדיק א' אם ישולל העולם מכיוצא בו כי הלא רצון מלך הוא לעבד משכיל גם כי א' הוא צדיק יסוד עולם לקיימו ולפעמים עברתו להביא רעה תהיה מביש אחד ולא יספיקו צדיקים למנעה:

א **ופירש** ואמר מה שצדיק אחד הוא רצון הבורא יתברך הוא שמענה רך ישיב חמה שירצה ויפייס את קונו וישיב חמה ומה שאמרתי ועברתו תהיה מביש הוא כי ודבר עצב וכו' כי לפעמים העולם שקול ואין כף האף עולה על כף הזכיות ויעשה אדם או ידבר דבר של עצב להעציב את ה' בחטא א' ויכריע כף מאזני העונות ויעלה האף על כף הרחמים ויסתכן העולם כי נדון אחר רובו:

פסוק ב

ראוי לשום לב איך הלשון תיטיב דעת וההפך יצדק יותר שהדעת ייטיב את מענה הלשון אך שהלשון ייפה בלבד ומי לא ידע שפי כסילים יביע אולת וגם שעיני ה' צופות וכו': **אמנם** הנה הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה הניע קושי הנופל על שכר ועונש אחרי יודעו ית' כל מעשה אשר יעשה האדם בימי חלדו אם טוב ואם רני ולכן הלא יחשב כל איש כמוכרח במעשיו ובחירתו בלתי חפשי כי אשר ידע הוא יתב' במעשה אשר יעשה כל איש הוא שיעשה להרע או להיטיב והשיב כי דעת עליון רם ונשא בלתי נפרד ממהותו ולא מסוג ידיעתנו חלילה וע"כ גם שהכל צפוי לפניו לא קשה עלינו איך לא תכריח כי אין אופן ידיעתו מושגת אלינו לרוממותה ויתכן לומר כי הוא זה מאמר שלמה

בחכמתו אחרי אומרו למעלה שרצון מלכו של עולם לעבד משכיל הוא הצדיק ועברתו הוא המביש ושמענה רך של צדיק לפני קונו ישיב חמתו ודבר עצב של מביש יעלה אף ראה והנה מקום לבעל הדין לחלוק ולומר הלתי צופות הנה עיני ה' כל מעשה איש אם טוב ואם רע ולמה ירצה בזה מבזה וזה ישיב חמה וזה יעלה אף על האדמה והלא מוכרחי הידיעה המה על כן אמר אל ישיאך לבך לדבר הזה כי הן זה מאמר כסילים אשר לא חלק להם במיניהם לדעת כי רם ה' וידיעתו לא תשיגנה לב איש אך החכמים יודעי דעת הלא ידעו כי לא מחשבותינו מחשבותיו יתברך ולא דרכינו דרכיו כמאמר הרמב"ם ז"ל וז"א לשון חכמים כלומר בלשונם תיטיב דעת ותרומם גדר הדעת האמתי הוא דעת עליון וזהו תיטיב דעת הוא דעת של המלך הנז' בפסוקים הקודמים כמאמר הרמב"ם ז"ל כי אין משיגו אך פי כסילים החטאים אשר נכנס בהם רוח שטות לחטוא להקל אשמתם יביע אולת:

פסוק ג

ויאמר בכל מקום עיני ה' צופות למרחוק כצופה את הרעים ואת הטובים כי הכל צפוי לפניו יתברך כלומר והוא ידע מתי שוא וירא און המעותד לעשות וכן בצדקת הצדיק ובטלה מדת שכר ועונש וכה יעשו להתנצל בלכתם בדרך רעים ולכן טוב לך תדבק בלשון חכמים מבפי כסילים כי יביע אולת ושית לבך אל תרופת חולי הקושיא הנז' אשר תרפאנה לשון חכמים כאמור:

פסוק ד

כי דע לך כי מרפא לשון הוא לשון חכמים שתרפא הקושי הנז' ברוממות עליון הוא עץ חיים שזולת תירוץ הקושי הלז הלא יועיל גם לעניני הדת אין מספר בהנחת דעת כי לא מחשבותיו יתברך מחשבותיך ויהיה לך כעץ עושה פרי ופריו חיים כן הנחה זו תפרה לך חיים בעניני הדת אך אם תשים סלף ופגם בלשון חכמים המניחים הנחה זו וזהו וסלף בה הלא רעתך רבה כי אין זה רק שבר ברוח ונפש כי נפשך לא מטוהרה אך שבורה ורעה בעיני אדוניה שבשמים חלילה או קרוב לזה אם תשים סלף בה ותראה לך כי עדיין שברון הקושי במקומו דע כי אין השבר בנושא רק ברוח ונפש אך הקושיא נרפא שברו: **מרפא וכו**'. זולת הקודם יאמר למוד נאה עד מאד הלא הוא כי דרך כלל עם אלהי אברהם שלמים הם ומקבלי תוכחת וצא ולמד מתוכחות משנה התורה אשר הוכיחם משה בדברים קשים ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם וכיוצא בזה וקבלו בסבר פנים יפות כי על כן ארז"ל שנאמר עליהם ושומר תוכחת יכובד וע"כ ממוצא דבר יצא עתק מפי איש נגד עם ה' כי הלא כמה דברים וכמה פעמים הוכיחן מוכיח בשער ואין

קשב על כן אמר אל תתן דופי בעם ה' אך דע אפוא כי זה דרך כל דבר לבקש לו מנוח מתייחס אל מקום שממנו חוצב ועל כן אם המוכיח בשער המוכיח במישור מקירות לבו גם אמריו עד קירות לבות שומעיהם ילכו לא יסבו בלכתם אמנם הנאמרים מן השפה ולחוץ ולא מלבו של מוכיח גם שדבריו טובים ונכוחים הלא ידמה למפרר וזורה לרוח או מטיל לים כי משפת פיו יצאו ואל שפת אוזן שומעת ילכו לא יכנסו בלכתם וזה מאמר שלמה בחכמתו מרפא לשון וכו' כי הלא לתחלואי הנפש אשר יחלה איש רפא ירפא האיש החכם במתק לשונו להוכיח במישור לעושה הרעה ולהשיבו אל ה' וזה יקרא מרפא לשון ואמר שהוא עץ חיים למקבלים ממנו שמביאם לחיי העולם הבא ואם תראה סלף בה כי גם בה לא נרפא נגע הצרעת מן הצרוע ולא יסכון למו מרפא לשון ועדיין יש להם סלף גם בה דע כי אין זה רק שיש שבר ברוח ובנפש הלשון הנזכר ונפשו לא מטוהרה היא ולא מקירות לבו ורשמתו יצאו הדברים ולא לאשמת העם שינאצו תוכחת:

פסוק ה

כי הלא אויל הוא המואס מוסר אביו והלא מוסר מרפא לשון של אבינו שבשמים הוא ומי מזרע ישראל ינאץ משמוע אחרי היותו מוסר אביו שבשמים ומה גם שזולת היותו מוסר אביו גם מפאת עצמו נחמד להשכיל ולהערים וזהו ושומר תוכחת יערים אך אין זה כי אם רוע לב המוכיח כמדובר:

ד **או** שיעור הדבר ואם יש סלף בה בהתחברות המרפא לשון שיש לבעל הלשון ההוא סלף בלבבו הלא יהיה המרפא כמרפא שבר רגל או שבר יד ברוח הנושב שבמקום רפואה יכאיב וידאיב המכה ומשנה שברון ישבר כן יהיה דברי מרפא לשון אשר סלף בה לחולי הנפש כמרפא את השבר ברוח שלא יועיל והלואי שלא יזיק ונסמך אל מלת מרפא הנ"ל:

ב **ואם** נרצה להמשיך ענין הכתובים מלמעלה לשון חכמים תיטיב דעת כו' יאמר כי הנה יש יאמרו מהמחזיקים עצמם ליודעי דעת מה יתן ומה יוסיף לנו לשון חכמים הרודים בעם מוכיחים ומיישירים להשיב חטאים עדיו יתברך והלא מה ידע ולא נדע גם לנו לבב כמוהו ומה בצע כי נשמע מפיו. **ב**' יש כסילים האומרים הלא עיני ה' המשוטטות וצופות יודעים מי הוא הצדיק והרשע ואולי גם במקום המשפט שמה הרשע כי בכל מקום יש מאלו ומאלו ולמה זה אלכה לי אליו ומי יודע אם אני צדיק ממנו ויש כת ג' שכל כך הושרשו באולת הבלי העולם שיבזו וינאצו את המוסר ותוכחת ויקראו אוילים כד"א חכמה ומוסר אוילים בזו. **כנגד** ג' מינין דבר שלמה על האחד אמר לשון חכמים וכו' לומר מה לך מתנאה בטוב שכלך לומר הלא גם לי לבב כמוכיח הלז והלא ידעת

כי אחרי שיתך לב לחטוא נכנס בך רוח שטות כי אין אדם חוטא וגם אם בן דעת יתירה אתה הלא לב הותל הטהו רוח השטות להשכיל להרע ולכן אין לאל יד דעתך מעצמו להשיבך עד ה' אך לשון חכמים תיטיב את הדעת כי את דעתך אשר נטה לרעה היא תיטיב אותו ותהפכנו מרעה לטובה ואחר כך תאחז צדיק דרכך על פי דרכך להשכיל להיטיב ועל הכת הב' אמר ופי כסילים יביע אולת:

ג **והיא** לאמר בכל מקום וכו' לומר במקום המשפט כבמקום זולתו צופות עיני ה' הרואות ללבב רעים וטובים ומה בצע כי אלכה לי אל החכם אולי אני טוב ממנו או כמוני כמוהו:

ד **ועל** כן אמר נס נא אם טוב ואם רע בשמעך אליו והוא כי הנה מרפא לשון הוא עץ חיים באמת כי כאוכל מעץ החיים אשר לא יבצר מאוכלו שיחיה לעולם כן הדבר הזה שיועיל לך בלי ספק ואם תראה שגם אחרי שמעך ניב לשונו יש לך גם בה סלף ולא קנית יושר לבב אז הרף ממנו כי יש בו שבר ברוח ונפש כאשר חששת שבכל מקום צופה ה' יודע תעלומות רעים וטובים:

ה **ועל** הכת הג' הוא האויל המנאץ ובוזה חכמה ומוסר אמר איני מדבר עליו בעצם שישמע מרפא לשון עץ חיים לשון חכמים כי הלא אויל ינאץ מוסר אביו ואיך ישמענה ממך אך לא אחשוך פי מלדבר ולומר שאף על פי כן אם הוא קונה לב להיות שומר תוכחת גם שלא יחשיבהו בראשונה כי בוזה אותו הוא הנה לא יבצר ממנו שיערים ותסור מעליו אולתו בצד מה:

פסוק ו

מיישר את הצדיק יבחר יותר שיהיה ביתו ריקן משיתחבר לרשע גם שימלא הרשע ההוא בית הצדיק תבואה כי הלא בית הצדיק כלומר אפילו ריקן הוא חוסן רב כי אין לך חוסן גדול מהיותו בית צדיק אך אם הוא בתבואת רשע לא לבד מארה תבא בתבואה כי אם גם בבית הצדיק כולה אשר התבואה בה כי יבא זה ויאבד את זה וזהו ובתבואת רשע נעכרת:

פסוק ז

וגם כי דרך חכמים מרגלא בפומייהו לפרסם דבר זה שטוב מעט לצדיק מהתחבר לרשע לחמדת ממון וזהו שפתי חכמים יזרו דעת כמזרה הזה הוא הדעת הנז' לא יסכון עם לב כסילים שאדרבה יאמר כי טוב לצדיק יבא לו הטוב אפילו על ידי הרשע וזהו לב כסילים לא כן:

ו **או** יאמר בל יאמר הצדיק אמלא ביתי מצות כרמוז ואז טוב לי מלהוציא זמן בהשיב את עושה רשעה ומחות בידו כי דע אפוא שעם היות בית צדיק וכו' מאשר יסגל

מצות. **בתבואת** רשע היא כח טומאת ילדי רשע הנולדים לו מעונותיו כתבואה היוצאת מהזריעה בה נעכרת בית הצדיק עם היות לו חוסן רב מצד עצמו והוא על שאינו מוחה ברשע ההוא:

ז **ושמא** תאמר ומה יעשה אולי לא ישמע אליו לזה אמר אעפ"כ שפתי חכמים טוב הוא יזרו ויפזרו דעת עם שלב כסילים לא כן שאיננו ישר לקבל כד"א כן דברת כי הלא הם יעשו את שלהם ויצילו את נפשם והרשע בעונו ימות. **או** יאמר שפתי חכמים וכו' אפילו בלי כונת לבם יזרו שפתותם דעת מעצמם אך כסילים אפילו לבם בקרבם לא כן שלא יחשוב דעת ומה גם השפתים בלי כונת הלב:

פסוק ח

הנה התפלה היא במקום זבח ותמורתו כי תפלות כנגד קרבנות תקנום באופן שהקרבנות חשובים יותר אמר אף על פי כן בתפלת ישרים יבחר הוא יתברך מזבח רשעים ולא עוד אלא שזה מתועב וזה רצונו שהוא מן הקצה אל הקצה:

פסוק ט

והנה יתחמץ לב השומע כי יאמר הלא אם הרשע מביא זבח לרדוף הצדק ולשוב אל ה' למה יתעבהו הוא יתברך והלא ימינו פשוטה לקבל שבים לזה אמר מה שאמרתי שהוא תועבת ה' הוא דרך הרשע כלומר עודנו מחזיק בטומאתו ומביא הזבח שלא בתשובה כדרכו אך אם הוא מרדף צדקה וכשרון בבואו בזבח הנזכר אז אין צריך לומר שלא יתועב כי אם אדרבה יאהב כי כן דרכו ית' לאהוב השבים כי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד:

פסוק י

אמר כי הנה יאות יבא מוסר רע הן יסורין קשים לעוזב אורח הוא העוזב אורח חיים פורש מתורה ומצות ואם גם שונא תוכחת ואם יוכיחוהו מוכיחים בשער לאמר לו ישוב עד ה' ויקבל מוסר אשר תיסרנו יה וישוב גם ראוי ימות אחרי שלא שוה לו מוסר רע ומוכיח האומר לו ישית לב אל היסורין ובזה כל החי יתן אל לבו ולא יזידון לעשות הרע:

פסוק יא

ושמא תאמר כי ב' תשובות בדבר א' כי אולי לא משנאת תוכחת ימאן לשמוע כי אם מרוב צערו כמוסר רע שנית כי הלא אין שונא תוכחת כלץ ונגד עינינו שיאריך ימים לזה אמר על האחד שאול וכו' לומר הנה זה מוסר ללב הבלתי יודעו כי אם ה' לבדו כי לא בלבד לב טהור כי אם אף לב רשע לא תעצרנו טומאת לבו מהשגיח בו הוא יתברך כי הלא גם שלבות הפורשים מה' טמאים המה בחלאת רעיונים בלתי טהורים תבא בם

עין ה' הקדוש עד אין קצה כי הלא ק"ו הדברים ומה אם שאול ואבדון אשר שם תכלית כחות הטומאה להתם הפושעים הם נגד ה' ומה גם עתה לבות בני האדם משוללי חלאה כהמה וזהו אף כי לבות וכו' כי לעוצם גדולתו ית' לא תעצרנו הפלגת קדושתו לראות מה בחשוכת חלאת טומאה:

פסוק יב

ועל הב' כי הלא נגד עינינו איש לץ הפורש מהתורה שאפילו אל מקום ישיבת חכמים לא ילך לבלתי יוכיחוהו על בטול תורתו והנה זה מורה באצבע שהוא שונא תוכחת ולמה לא ימות לשחת אין זו הוכחה כי הלא אפשר כי לא משנאתו את התוכחות אל חכמים לא ילך רק מבלתי אוהבו אותה ואינו דומה הבלתי אוהב לשונא ממש וזהו לא יאהב לץ הוכח לו בהורות תשובה שהמלעיג על דברי חכמים נסתם ממנו דרך תשובה שאינו הולך אצלם ואינו שומע תוכחתם לשוב הנה יורה שלא ימשך מהיותו לץ שישנא את התוכחת רק שלא ילך אך אם היה הולך אפשר יקבל וישמע ויעשה:

פסוק יג

בא דרך ויכוח כקורא תגר על העוני ואומר הנה לב שמח כעשיר כי חם לבו בקרבו ייטיב פנים משא"כ לעני שלא ישמח לבו כי הלא בעצבת לב יהיה מי שיש לו רוח נכאה הוא העני כד"א אל עני ונכה רוח ואיך ייטיב פניו נמצא רוחו לבו ופניו זועפים:

פסוק יד

ולא עוד כ"א גם אם לב נבון יש לעני לא יזכה לתורה כי לב נבון יבקש דעת כלומר ואיננו כי שמעתתא בעי' צלותא או לב נבון יבקש דעת התורה לשמוח נגד עצבון לבו כי פקודי ה' משמחי לב ונגד פניו פי כסילים משוללי חכמה שירעה ויאכל אולת שהוא מעדני הע"ז:

פסוק טו

שמאמר פיהם הוא להשיב ולומר לו כל ימי עני רעים ורעתך רבה ואיך ייטב לבך כי הלא וטוב לב להבין לא יהיה רק מי שיש לו תמיד משתה:

פסוק טז

ע"כ משיב רוח הקדש ואומרת אל תשית לב אל פי כסילים ושמח בדלותך כי הוא לטובתך כי לא יבצר או יש לך מעט בצמצום או אתה רש אין כל אם מעט לך טוב מעט ביראת ה' שבדלותך תמיד עיניך תלויות לשמים ואת האלהים תירא ותהיה צדיק מאוצר רב ומהומה בו כי תשמן ותבעט ויתעתדו לך רעות ומהומות רבות:

פסוק יז

ואם באת עד דכא ואין כל רק ירק ועשב הארץ טוב ארוחת ירק ואהבה שם שיכופרו עונותיך ויאהבך ה' משור אבוס ושנאה בו על משא עונותיך שעליך בלתי מכופרים:

טו **או** יאמר כל ימי עני וכו'. הנה ב' מדות בעני יש מסגף עצמו כי לא תשיג ידו ובזה כל ימיו רעה וכמאמרם ז"ל שריבה הכל אפילו שבתות וימים טובים שכל אשר יעמול מערב שבת לערב שבת יאכל בשבת ושינוי וסת תחלת חולי זולת מה שהוא מצטמק ורע לו מקנאת אשר מלאו בתיהם טוב ויש מדה ב' והיא בהיות העני טוב לב בלתי מצר על כי דל הוא ושמח בלבו זה לו משתה תמיד כי כאיש מורגל במשתה תמיד אין לו שינוי וסת שיחלה כך זה טוב לבו במשתה תמיד כי לשמחי לב לא יעדר עכול באצטומכא באופן שלא עליהם יאמר כל ימי עני רעים אפילו שבתות וכו' שלא לדבר חדש יתיחס להם משתה מועד ושבת:

טז **ושמא** תאמר איך ייטב לב העני ונפשו דאבה תאבה מכל טוב וזה מב' בחינות לב' סוגי עמים אחד אשר לא יחסר לחמו והוצאת שבתות ויום טוב אך בצמצום או שילוה והוא יתברך מזמין לו ופורע לאטו והוא תאב ואומר מי יתן והיה לי הון כאיש פלוני שיש לו אוצר בלום אוכל לשבעה בנחת ולא בצער. **שמת** אשר לא תשיג ידו אף בצמצום לכבד שבתות ומועדי ה' ולא יערב אל לבו ללות על ה' והוא יפרע כי יראה כי אזלת ידו ואם ילוה לא יוכל לפרוע כי הלא יתלונן ויאמר הלא רעתי רבה ואין קץ כי לא חמדתי אוצר רב כסף וזהב כסוג הראשון רק די הוצאות המחוייבות לאכול בשר תאוה אשר תאוה נפשי לפחות בימים הנועדים לכך. **על** כן כנגד ב' בנים אלה דבר שלמה על האחד אמר טוב מעט כו' לומר הנחם עני על דאגתך ויטיבך לבך כי הלא עשיר אתה מכל בעלי הון אם ירא ה' אתה כי אתה אין לך רק יראה אחד היא יראת ה' כי טוב הוא מאוצר רב שהנה לבעליו מהומה בו של דאגות ויראות רבות כמהומות המסתעפות לבעלי הון כי מרבה נכסים מרבה דאגה ואם נאמר כמפורש אצלנו בפסוק ריש ועושר וכו' כי העוני מביא את האדם ליכנע וליראה את ה' הפך העושר המבעט כי גדול מאד נסיון העושר מהעומ יאמר טוב לך העני מעט אחרי המשך לך יראת ה' מאוצר רב אשר מהומה ובעיטה בו ולכן אל ירע לבבך כי שלום לך:

יז **ועל** הסוג הב' אמר אם גדל דלותך עד גדר שלא תחמוד יקב לאצור רק בשר לאכול בימים אשר רמזת באמרך כל ימי עני וכו' שהוא לכלול שבתות וחגים אל יעלה על רוחך לומר תלוה עליו יתברך והוא יפרע כי הלא לא נאמר רק על הסוג האחד ולא עליך שאדרבה נמצאת מנסה כמעט חלילה כי הלא ירדת עד גדר לא תוכל הועיל אם לא על

ידי נס ואין לאיש לסמוך עליו והוא מאמר התוספות במסכת ביצה על מאמר לוו עלי ואני פורע וז"ל והא דאמרינן עשה שבתך חול וכו' הוא באין לו מה צפרוע וזה מאמר שלמה עשה שבתך חול כי טוב לך ארוחת ירק שתעשה שבתך חול ואהבה שם עם כל אדם שלא תלוה מיד איש מאומה שישנאוך באכלך מלחמם משור אבוס מאשר תלוה ותאכל ושנאה בו שישנאוך כי תאכל ממונם ואין לך לשלם וזה אמר טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס כשימשך לך שנאה בו שאין לך מה לפרוע כי בהיות לו אין שנאה כי יפטר באהבה רבה:

טו **או** יאמר כל ימי עני כו' כי בא לייעץ את הירא את ה' בל ידאג על אוצר רב וטוב לו מעט ביראת ה' ולבל יענה ויאמר איש הלא העני כל ימיו רעים ומכאובים בטבע ואיכה יעבוד את ה' ויעסוק בתורה דבעיא שמחה וצילותא על כן הקדים ואמר כל ימי וכו' לומר דע אפוא כי אין הרעה ועצבות ודאגה דבקים בעוני כי הן אמת שכל ימי עני רעים אך אין זה רק לבלתי טוב לב כי אם הוא טוב לב בעניו שמח בחלקו גם בשבר רעבון ביתו הוא לו משתה תמיד יותר מן העשיר כי הלא בעל הון שכל ימיו כחגים יקוץ במטעמותיו ולא יערבו לו כי הורגל בהם יום יום ויאכלם אכילה גסה אך העני השמח בחלקו פת בצל וביצה או שלקות או ארוחת ירק בבא אליו כל אחד מהנה לתאבון יערבו לו עד אין קץ ויהיה לו כל מאכל כמשתה באופן שאם העני טוב לב משתה תמיד:

טז **ואם** כן אחר שאין העצבות דבק בעוני כי ירוץ דאבה בהיות הלב טוב שמע בקולי איעצך בל תאמר בלבבך מי יתן והיה לי אוצר רב ביראת ה' כי הלא טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ביראת ה' הנזכר ומהומה בו שמרבה דאגה ואל תאמר אלי כי טוב אמור לך טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב בלי יראת ה' כאשר יהיה לרשעים רבים ולא שגם ביראת ה' אבעט בעושר כי הלא אם הוצרכתי ללמדך הוא שגם ביראת ה' טוב הוא המעט:

יז **כי** החלוקה האחרת הלא מעצמך תדענה כי הנה אמשול לך משל והוא כי טוב ארוחת ירק והוא כי יהיה לאיש סוס נאה שאוהבו להשתמש ממנו והתגאות בו ויש לו שור ומשמינו באבוס לשחטו ואין זה לטובת השור רק להנאת עצמו אך בשור מצד עצמו יש שנאה בו שהוא לשחטו והנמשל הוא על הצדיק והרשע כי הצדיק אשר הוא כאורח בעוה"ז טוב לו ארוחת ירק שיאכילנו הוא יתברך בעוה"ז משור אבוס שיאכיל לרשע ושנאה בו שהוא להאבידו אחרי אכלו ואחרי שתה בעולם הזה לרע לו כי משנאתו יתברך אותו יאכילהו וישקהו לצבות בטנו באחריתו:

פסוק יח

אמר מי שהוא איש חמה נוח לכעוס בראותו דבר שלא ברצונו ממנו ואליו ימשך ממדה רעה זו אל רעה הימנה להיות מגרה מדון בין איש ובין רעהו ואשר הוא ארך אפים קשה לכעוס יבא אל מדה טובה הימנה שגם בהיות ריב בין אנשים ישקיט ריב משנאתו המריבות:

פסוק יט

ולמען הזהיר את הבא להשקיט ריב איכה יעשה להצליח אמר דרך עצל וכו' והוא כי יקרה יראה איש דברי ריבות בין איש ובין אחיו ויתעצל מלכת להשקיט ריב באמרו איך ארצה אותו בשעת כעסו או אולי לא יאבה ולא ישמע אלי ואבושה אני או יאמר רואה אני את הנושא רחוק מלהשקיט ומה בצע כי אבואה אליהם ולפעמים יהיה דרך רחב ונוח להשקיטו ובהתעצלו יזדמנו לו טענות כאלו לפניו משוכת חדק אשר לא יעבור עליו רגל אדם וזהו דרך וכו' אך הישרים בלבותם לא יחשבו עקשות תואנות ולא יתעכבו מללכת לשום שלום כי ינצו אנשים ואז בוכות לכתם ביושר לבב גם שלא יהיה דרך רחב להשקיט הריב רק אורח צר לנחותם דרך שלו הוא יתברך יפנה הדרך עד תהיה סלולה מכל מעיק באופן יעשה ויצליח וישקיט ריב וזהו וארח כו':

יח **או** יאמר איש חמה יגרה מדון עם רעהו ואם שכנגדו הוא ארך אפים סובל ומאריך אפו עד שכנגדו מתנחם על הרעה אשר דבר וישקוט הריב כי בשאחד אינו רוצה שנים לא יריבו: **או** יאמר כי הנה יש איש חמה שיבזה בעיניו להשיב על אשר הכעיסו בדברי הריב אשר רב עמו רק יענה ויאמר הלא זולת הריב זה הלא אתה עשית דבר פלוני רע ומר באופן שיגרה מדון זולת הריב אשר העלו חמתו בו וזהו איש חמה יגרה מדון אך הארך אפים אין צריך לומר שלא יגרה מדון אחר כי אם גם ישקיט הריב הלז:

פסוק כ

מהראוי יאמר ובן כסיל אך אפשר יחזור אל האב לומר בהיות הבן חכם ישמח האב שכך יצא מחלציו ואם האב כסיל אדם בוזה אמו של הבן הנז' שאינו מעלה על רוחו שצניעותו וכשרות האם גרמה יצא ממנה בן חכם כי ייחס הזכות אל עצמו לבד ואינו אלא טועה כי עזר גדול הוא כשרות האם והיוצא מזה יאהב איש לבדוק באשה אשר יקח למען יצא ממנה זרע אנשים קדושים:

פסוק כא

והנה יש חסר לב מייחס לאולת שמחת אב על היות לו בן חכם באמרו מה יתן ומה יוסיף לי כשרון בני ואין זה רק חוסר לבב וזהו אולת היא שמחת הנז' לחסר לב כי לא

ידע כי ברא מזכה אבא אך עם כל זה גם מכשרון עצמו אל ינח ידו כי מי שהוא איש תבונה רואה ומבין את אשר יקרה לו אולי לא יספיק לו זכות בנו וגם כי הן בעבדיו לא יאמין לכן ישתדל גם להשתלם בכשרון עצמו ולא יבטח בבנו לירש בעדו חיי העה"ב רק הוא עצמו יישר לכת דרך ישרה מזה העולם בזכות עצמו או יאמר ואיש תבונה נוסף על חכמת בנו יישר לכת בנו בכשרון המעשה על חכמתו ולהגדיל שמחתו:

כ **או** יאמר בן חכם וכו' לומר ראה נא טוב המוסר הנקנה ע"י התורה כי בן חכם מהיותו בן שהוא קטן ישמח אב אך אשר הוא כסיל משולל החכמה לא בלבד עודנו בן כי אם גם כי יהיה אדם שכבר הוא גדול אין צריך לומר את אביו כי אם גם את אמו אשר דרך הכל לכבדה יותר מאת האב כמאמרם ז"ל כי על כן בכבוד החל הכתוב באב כבד את אביך ואת ארך הוא יבזנה באשר הוא כסיל ומה גם עתה את האב:

פסוק כב

אם אמרו תקום חוזר אל המחשבות הי"ל יקומו ואם אל הסוד הי"ל יקום ולא לשון נקבה אך יחזור אל ההפרה הנז' ודעתו ללמד דעת אל שרי עם יבחרו במיעוט יועצים ולא ברבויים פן יתגלה הדבר אשר חשבו לעשות בהועצם וז"א הפר וכו' לומר דע לך כי הפרת המחשבות אשר יזומו לעשות הנה הוא באין סוד כי בהגלות הסוד אשר נועצו יתחכם אשר נועצו עליו בו ויתבטלו מחשבות שכנגדו והנה הפרה זו ברב יועצים תקום ותהיה כ"א מעט היו הנועצים לא היה הדבר מתגלה כאשר ברובם שלא יבצר מגיד דבר:

פסוק כג

ואופן ההגלות הוא כי שמחה לאיש במענה פיו ואשר ענה במעמד העצה דבר שכלי ומתקבל ישמח בלבו ומשמחתו לא יעצור כח להסתיר הדבר בלבו ויספר מענה פיו לזולת לאמר כה יעצתי אני ויתגלה הסוד בשבחו את עצמו וזהו שמחה לאיש במענה פיו וזה מבלי משים אל לבו כי דבר בעתו מה טוב ולא לעת כזאת כי יתגלה הסוד ושבחו את עצמו ותופר העצה ויחפרו ויאבדו באופן יתן דופי בריבוי יועצים ומגלה סוד:

פסוק כד

הנה מביני מדע יבינו כי החיים האמתיים והאושר לא בעה"ז השפל המה כי אם למעלה בעולם העליון ועל כן ישליו אוהלים לשודדים ומרגיזי אל בעה"ז ובתי החסידים חרוב יחרבו כי אחרי מות קדושים תבא מנוחתם ולרשעים צרתם אך לא כל אדם זוכה להבין דרכו יתברך הלזה כי אם אשר חננו ה' בינה והשכל אך לא המון עם הארץ כי יש יטעו אחרי עיניהם בראותם שלות בתי רשעים וחורבן בתי צדיקים ח"ו ויאמרו חלילה שוא עבוד אלהים וירבו לפשוע על כן מה הוא יתברך עושה בכל דור ודור לא יבצר ממנו

מהחריב בית רשע ומהקים בית צדיק למען ישיתו לב הרואים ולא יטעו אחרי עיניהם ויצילו נפשם מני שחת וז"א ארח חיים הוא למעלה בעולם העליון למי שהוא משכיל ומבין האמת ואינו טועה למראה עיניו אך למען סור משאול מטה את הרואים את כבוד הרשעים וצרות הצדיקים:

פסוק כה

מה עושה הוא יתברך בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה סוערה הנופלת ואין עוזר לה למען יכירו ההשגחה ומזה יקחו אל השאר להבין כי אין העיקר פה ודקדק לומר בית בגאים וגבול באלמנה לומר כי אפי' עיקר בית גאים יסח ומהאלמנה לא בלבד יצב הבית כי אם גם הגבול:

כד **או** יאמר ארח כו' כי גם שהצד השוה בכל צדיקים הוא שיאורו באור החיים לא ישוו כולם במדרגותם כי יש מדרגה מעלה ויש שפלה הימנה דרך משל העובד מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס קנה לו מדרגה עליונה בעצם והעובד ע"מ לקבל פרס למטה הימנה והעובד מיראת עונש גיהנם למטה מכולם ובידו ובחירתו של אדם לעלות על העליונה שבכולם או להתיצב בשפלה מכולם אמר כי ארח להשיג החיים למעלה שתהיה לו מדרגת חיים למעלה בעצם הוא למשכיל מוכן לפניו לעלות בו ואין דבר מעכבו מלעלות עד למעלה כי ארח מישור הוא לעלות מהדרגה אל הדרגה ואין אומר השב אך הבלתי משכיל וכל ישעו וכל חפץ אינו בקיימו התורה רק למען סור משאול מיראת עונש גיהנם תהיה מדרגתו מטה בתחלת האורח ולא יעלה למעלה וזהו למען סור משאול מטה באופן כי האורח מוכן לעלות עד למעלה אלא שיש נשאר בהחלתו ויש באמצעיתו ויש בגבהו והכל בידי האדם:

או יאמר אל תתמה בראותך עמלי תורה ומצות בשפלות בעה"ז ואיה אפוא בשמאלה עושר וכבוד כי הנה ארח חיים שהיא עסק תורה ומצות מעמיד למעלה במעלה בעה"ז למי שהוא משכיל הוא השלם בתורת ה' כד"א והמשכילים יזהירו וכו' אך למען סור משאול שלא ידון בגיהנם על איזה עון אשר חטא על הנפש טרם יעלוהו לאור באור החיים על תורה ומצות על כן יהיה מטה בעה"ז בשפלות ויסורין למרק כל חטא ועון ואז ינקה ויעלה אל ה' מיד בנסעו מן העולם:

כה **אך** אין זה בעצם רק בעוד שאין ב"ה קיים אך בהיותו קיים לא היה לו ישראל וחטא בידו שהיה מתכפר ע"י הקרבנות וע"י כן לא היה לצדיק חלאה לימרק בגיהנם שישפילוהו פה לנקותו ויזכה למעלה בעה"ז והע"ה על כן אחרי אמרו שלמה כי הצדיק

לנכות איזה עון הוא מטה בקש מאתו יתברך בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה הוא בית המקדש ואז צדיקים ישמחו ויעלצו גם בעה"ז כמדובר:

פסוק כו

הנה יש בני אדם שרעה בלבבם ומחשבותם לרע ויבחרו לשון ערומים מראים תומה ותחתיה ערמה באמרי טוהר ונועם וטומאה בלבבם אמר כי תועבת ה' הוא וזהו תועבת ה' מחשבות רע אשר הם עם טהורים אמרי טעם שבטוהר אמרי טעם יונו את השומעים הבלתי רואים ללבב:

פסוק כז

והנם טועים באצטגנינות שלהם חושבים למלא בתיהם טוב מאשר בבית רעיהם בטעם מליהם למשכם ברשתם ונהפוך הוא כי הלא מי שיבצע בצע איננו מחסר וגונב ומרמה רק את עצמו כי עוכר ביתו של עצמו הוא מי שבוצע בצע שהוא רע לביתו שתבא עליו מארה ובא אל בית הגנב וכו' וכלתו ואת עציו וכו' אך לא את הנגזל כי הוא יתברך ימלא חסרונו ולא עוד כי אם גם אם שכנגדו הוא הנגזל שונא מתנות בשר ודם אשר יתנו לו למלאות חסרונו אשר חסר לו אשר גזלו ולא יקח מיד איש מאומה יחיה מאתו יתברך שלא יחסר לו כל וימלא חסרונו:

כו **או** יאמר כי הנה יש דוברי שלום ומועצות את רעיהם ומחשבותם לרע ואין מבין זולתו יתברך וזהו תועבת ה' מחשבות רע אך לא יתעבם השומע כי אין אדם יודע מה שבלבו של חבירו אמנם יודע ויוכר גם לבני האדם אם המחשבות הם טהורים במה שהם אמרי נועם נעימים וערבים ומתקבלים לכל שומעיהם כי זה יורה שתוכו כברו ועל כן מהלב יצאו ואל לב המקבל יבואו וזהו וטהורים אמרי נועם אך היותם בלתי טהורים לא יבחן במה שלא יתקבלו כי אפשר יעדר זכות למקבל והמה טהורים על כן ייחס מחשבות רע אל ה' לבדו אך כי ינעמו אז יודע כי טהורים המה באמת כי אין הבלתי טהור נעים לשומעו:

פסוק כח

יאמר כי הנה האיש צדיק טרם יענה מענה לשון לפני קונו יהגה בלבו פעם ושתים מה שעתיד לענות פן ישגה או יוציא דבר בלתי מתוקן אמנם הרשע אין צריך לומר שלא יעשה כך אך אדרבה יביע רעות:

פסוק כט

והוא שאומר רחוק ה' מרשעים ולמה נהגה לענות ולא ישמע קולנו והנה הצדיקים יגמרו בעדנו כי יתפללו בעד הכלל ותפלת צדיקים ישמע והן ב' רעות א' אומר שה' רחוק מהם

ואדרבה ה' חפץ יהיה בכל תפלה מפושעי ישראל בגופן כמז"ל כל תפלה שאין בה כו' ב' שעל ידי כן מתיאשים מן התשובה:

כח או יאמר שיקרה לצדיק בריבם עמו רשעים כי לב צדיק יהגה לענות לבלתי הוציא דבר בלתי מתוקן מפיו ועם כל זה פי רשעים יביע רעות אל הצדיק ולא יזהר מענות בו סרה:

כט **לכן** בהתפלל הצדיק אל ה' יריב ריבו לא יאשם ככל מוסר דין כי למה שרחוק ה' מרשעים על השיבם רעה תחת טובה ומה גם בפרהסיא שמותר לצדיק לנטור כנחש כמז"ל לכן ותפלת צדיקים נגדם ישמע ולא יענש תחלה כמפורסם בדוד המלך ע"ה:

פסוק ל

הנה שני מיני ערבות מגיעים אל האדם על ידי ב' חושיו א' אשר יראה בעיניו רב טוב בביתו ובחומותיו שנית אשר ישמעו אזניו בשורות טובות אמר כי טוב לשמוע גערת תוכחת עם היותם דברי קושי מב' סוגים הנזכרים כי האחד אין כל טובו רק שישמח לב והב' שהיא שמועה טובה תדשן גם עצם וכמעשה דאספסינוס בהיותו חלוץ הנעל וכולן הנאות חולפות משוללי אושר:

פסוק לא

אך שמיעת תוכחת גם שלא יערב לכאורה ישיג בה אושר גדול ורב עד שבקרב חכמים תלין בעדן גן אלהים כי יישן במות כצדיקים שהן ישנים עפר ולא מתים בעצם וזה אמר תלין ולא עוד כי אם שטוב לו אוזן א' בשמיעת תוכחת מהנאת ב' עינים וב' אזנים בערבות הסוגים הראשונים ומה גם אם גם בתוכחת יטה בעצם ב' אזניו וזה החלו בלשון רבים וצאתו בלשון יחיד:

ל **או** יאמר ראה נא מה בין שומע תוכחת לשומע שמועה טובה או רואה מה שיאורו עיניו מטובות העה"ז כי הלא במאור העינים לא תגיע ההנאה אל העין רק אל הלב כי מאור עינים ישמח לב ובשמועה טובה תגיע הנאה אל העצם אך לא יהנה גופו חיי עולם:

לא **אמנם** בשמעה תוכחת חיים היא עצמה בקרב חכמים תלין בכלל כל הגוף אחרי מיתה:

ל **או** יאמר גם שמאור עינים בהביט אל טובות העולם הזה ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם:

עכ"ז זאת עצתי כי האוזן השומעת תוכחת חיים תשמע תוכחתי זאת כי תוכחת חיים היא ואמת וייטב לה יותר מהאמור והוא שבקרב חכמים בבית מדרשם תלין ולא תרדוף אחרי מראה עינים ושמיעת אזנים בטובות העוה"ז:

פסוק לב

פורע כו'. **הנה** כתבתי לך כי אוזן שומעת תוכחת חיים ושמא תאמר מה לך לשבח את שמע האוזן ואולי ישמע ויבטל המוסר שייסרו אותו ומה יועיל בשמועתו לזה אמר הן אמת כי פורע מוסר הוא מואס נפשו אך מה שתליתי בשמיעת תוכחת הוא כי לפעמים יחסר לב האדם מדעת דרך ה' ומוסריו איכה המה וע"י התוכחת שישמע קונה לב נמצא כי שמיעת תוכחת היא הכנה אל קיום המוסר ועבודת הברא ית':

פסוק לג

ושמא תאמר למה תעשה עיקר מההכנה ולא מהתכלית ואמור נא כי טוב לקיים מוסר ה' ולא לשמוע תוכחת חכמים ומאלי אבין לאשורי כי טוב לי לשמוע וללמד ענין המוסר לקיימו לזה אומר לך אל תתמה על החפץ כי זה דרכה של פורה להזהיר על ראשית ההכנה כי בה נמשך התכלית והוא כי הלא הדרגת השגת האושר ראשונה יראת ה' ואחריה נמשכת השגת חכמת התורה כי ראשית חכמה יראת ה' ואחר החכמה להשיג הכבוד העצמי שעליו נאמר כבוד חכמים ינחלו צריך תקדם מדת ענוה הגדולה מאד מהיראה כמז"ל על עקב ענוה וכו' ואחרי כן תבא הכבוד כי לפני כבוד ענוה ועל פי הדברים האלה הלא נראה כי אין היראה רק הכנה והעיקר היא הענוה להשיג הכבוד שהוא תכלית האושר ואם כן אפוא למה זה תורתנו הקדושה לא תזהירנו על הענוה רק על היראה את ה' אלהיך תירא ולא תודיענו מוסר הענוה אך אין זה רק שתיסרנו על ראשית ההכנה כי משם ימשך התכלית כן הדבר הזה גם שקיום המוסרים הוא העיקר אזהירך על ההכנה המביאה אליה כדרך התורה וזה אמר יראת ה' וכו' לומר הנה יראת ה' הוא מוסר שתיסרנו חכמה היא התורה הנקראת חכמה סתם בכל דברי שלמה כמה ד"א ה' בחכמה יסד ארץ עם היות שאין היראה תכלית הגורמת הכבוד האמתי כי הלא לפני כבוד העוה"ב צריך תקדים ענוה. ואעפ"כ אין התורה מזכרת רק היראה למה שהיא ראשית ההכנה כן גם אנכי אשבח שמיעת תוכחת שהיא הכנה לקנות לב כמדובר:

פרק טז

פסוק א

הנה דרך רעיוני בני אדם לערוך מערכות מול מערכות לענות א' מהנה ולא ידע אתה מענה הוא טוב מכלם לענות כי לא ידע אי זה יכשר הזה או זה כי כלם נכוחים לפניו גם שנגדיים המה אך בענותו אחד מהנה וייטב לו ומה גם אם הוא לפני מלך ושרים ורואה כי אם היה עונה המענה הנגדיי אל אשר ענה היה לרע לו אז ישמח לבו ויאמר

אך חכמתי עמדה לי כי נבונותי לבחור בטוב פתע פתאום עם שהיו נראים כלם כאחד טובים חמר כי לא כן ידבר כי הלא מה שיתיחס לאדם במה שהוא אדם הוא מערכי לב לערוך מערכות בלב שונות זו מזו ויהיה נדון לבחור אך מענה לשון אשר יענה אם לטובתו ולהפכו מה' הוא כי הוא יתברך שם בפיו אשר יענה:

פסוק ב

ולא לאדם יתיחס כי הלא כל דרכי איש אשר יערוך בלבו כלם הדבר אחד זך בעינו ולא ידע לבחור ושמא תאמר הלא מעצמו נדבה רוחו אותו לענות המענה לשון ההוא לא כן הוא כי אם תוכן רוחות ה' כי הרוח והחפץ אשר יחפוץ איש ברוחו מה' היה לו ואולי לו היתה נפש זולתו תחת נפשו היה הוא יתברך תוכן רוחו לענות הפכו כי הלא יבין לשלם לאיש כמעשהו:

פסוק ג

ואם תשאל איך אעשה ולא יערוך לבי מערכי לב שאהיה נדון בקרבי רק שמעצמי לא אהרהר רק את הטוב ונכון בכל מחשבה אשר אחשוב עשה זאת אפוא בני גול אל ה' מעשיך כלם לשם שמים ובזה יכונו מחשבותיך כלם מעצמך באשר ה' אתך:

פסוק ד

הנה אמרו רבותינו ז"ל על פסוק ויתרון ארץ בכל הוא אפילו דברים שנראים יתרים בעולם כגון יתושים ופרעושים בכלל ברייתו של עולם שיפרשו בכל כלומר בכלל אותו כל שבפסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כי אין לך דבר שאינו לצורך ומה גם למ"ש ז"ל בכל הקב"ה עושה שליחותו כו' ואפשר בא פה לתת טעם לזה ולגדולה הימנה והוא שיותר יקשה למה זה ברא מחריבי עולם כטיטוס ונבוכדנאצר ואם גם בהם עושה הקב"ה שליחותו להחריב ביתו על רוב עוננו למה על ידי רשעים ירטנו ועוד למה יאבדם עדי עד ככל הדברים הרעים שבירמיה על נ"נ ועל הכשדים וככל החזיון הנאמר על אדום ואשר נעשה לטיטוס כמפורש בגמרא לזה אמר על הראשונים מיתרון ארץ כל פעל ה' למענהו כלומר כל הכלול במלת את כל אשר עשה וכו' למענו ולעבודתו ועל הב' אמר וגם רשע ליום רעה כנ"נ וטיטוס ודומיהם כי ביום רעה שליחותו יתברך עשו ולא יצדק להעשות חובה על ידי זכאי רק על ידי רשע וזה אמר רשע ליום רעה ועל כן מחריב רשע יבקש הוא יתברך:

פסוק ה

ולא יקשה בעיניך למה יכלם הקב"ה אם שליחותו עשו כי הלא תועבת ה' כל גבה לב וכל אחת מאלה גבה לבו כאלו בכח ידו עשה ולא כעושה שליחות אלהי עולם ה' על כן

גם שהוא יתברך נתן בידו כמיד ליד כד"א ויתן ה' בידו את יהויקים וכו' וכד"א והעיר נתנה ביד הכשדים וכיוצא בכתובים אלה לא ינקה כי לא דעת ולא תבונה לעשות למען הקים מצות מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר חטאנו לו וזהו יד ליד לא ינקה:

פסוק ו

רבותינו ז"ל פתרו הכתובים על ענין אביי ורבה שהיו מבית עלי שנגזר עליהם ימותו אנשים מבני עשרים ומר איעסק בתורה והוסיפו לו עשרים ומר בתורה ובגמילות חסדים והוסיפו לו מ' והכריחם לכך כי הוקשה להם איך במצות מעשיות יכופר העון והלא עון עצמו אינו נמחק על כן פירשו על מה שלא העוה המתכפר רק ראשי בית אבותיו ובחסד ואמת תכופר גרמת העון מבני בניהם שיגינו על הגזרה מבוא על התולדות כאביי ורבה ודומיהם ועדיין ראוי לשית לב מה ענין ב' מצות אלה מהשאר ואחשבה כי הנה קיום העולם וקיום האדם מתיחסים כי גם הוא עולם קטן והנה ארז"ל על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ועל כן ממאמר הכתוב אם יכופר עון בית עלי בזבח ומנחה שהיא העבודה יראה הא בשנים הנותרים הם תורה וגמילות חסדים יכופר ועדיין יקשה איך יתקיים בלי הצטרף השלישית כי הלא אמרו רבותינו ז"ל שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת על העדר השלישית שהיא העבודה לזה אחשוב שהוא כדומים לאביי ורבה הגלתי צריכים קרבנות כי צדיקים גמורים היו וגדולי עולם ואפשר כי זה יאמר סוף הפסוק וביראת ה' וכו' לומר מה שאמרתי בחסד ואמת הוא בהצטרף גם כן שביראת ה' סור מרע והוא תכלית הצדקות והיא ברכת ריב"ז לתלמידיו יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא ב"ו כאשר פירש להם שיפרשו מעון מפאת יראת ה' ולא מהמצא שם אנשים וזה אמר וביראת ה' סור מרע שהגיע לגדר שבשביל יראת ה' יהיה הסור מרע ולא על שיראנו האדם כי בזה אין צריך קרבנות:

פסוק ז

עוד שלישית שאינו מכופר לגמרי כי הלא עון עצמו אינו נמחק עודנו פועל במשפחתם אך הוא שלא היה כח בקטיגורים שהולידו בית עלי בהעותם למשול באביי ורבה והיו בשלום עמהם אך לא עם השאר וזהו ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו בלבד שהשלים הקב"ה אויביהם כנז' בל יעגעו בהם אך לא נעקר העון מלפעול לזולתם ממשפחתם:

[1] **או** יאמר בחסד כו' במה שנזכירה מאמר רבותינו ז"ל במס' יומא גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך איני והא אמר רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות כאן מאהבה כאן מיראה וביארנו בספר חבצלת השרון כי למה שכל

מצות לא תעשה שיעבור איש תעשה קטיגור וכל מצות עשה נעשה מלאך סניגור על כן בשוב מכל אחד מעונותיו מקיים עליו מצות עשה ושבת עד ה' כו' נמצא מהפך העון לזכות ועושה מהקטיגור סניגור וזה אחשוב בכונת הכתוב באמרו כי נרצה עונה שנעשה העון רצון ונבוא אל הביאור אמר הנה כמה וכמה טובה יש לנו להחזיק לאבינו שבשמים כי מי מלך גדול יכפר על העובר גזרתו באמרו חטאתי ומה גם מגזרתיו החמורות כי הנה קבלת התשובה היא שלא מגזרת שכל וחכמה כי הלא שאלו לחכמה חוטא מה ענשו והשיבה הנפש החוטאת היא תמות והוא יתברך עושה עמנו חסד ואמת לקבל תשובה וזהו בחסד כו' לומר במדת חסד ואמת הוא מה שיכופר עון ולא שורת הדין וראה נא גודל חסדו ואמתו כי לא בלבד בשובך מאהבה כי אם גם כשביראת ה' הוא הסור מרע ולא מאהבה יכופר העון:

ז **ושמא** תאמר הלא השב מאהבה גדול מהשב מיראה ומה יתרונו דע כי בהיות מאהבה אין צריך לומר שיכופר העון כי אם הקטיגורים יעשו סניגורים ויהפכו זדונות לזכיות וזה ברצות ה' דרכי איש שהוא כאשר כתבנו על כי נרצה עונה שנעשה העון רצון שהוא בהיות מאהבה אז ברצות ה' שנעשו רצון דרכי איש המתיחסים אליו במה שהוא חומרי אז גם אויביו הקטיגורים ישלים אתו שיעשו סניגורים כמדובר:

ח **או** שיעור הכתובים בעשות חסד ואמת הוא יתברך יכופר עון שנוסף על הכפרה יעשה עמנו חסד ואמת שהוא ליעשות כזכיות ואם אין התשובה שלמה רק שהיא ביראת ה' ולא מאהבה אין העון נמחק לגמרי רק שמסיר ומקל מהרע שמהזדון מסיר חומרו ונשאר שוגג וזהו סור מרע ומהו החסד ואמת שעושה בהיות מאהבה הוא כי ברצות ה' דרכי איש גם כו' כמפורש בקודם:

פסוק ח

הנה יש אדם רחב לבב משתאה לפזר ותת לאביונים והלא מזער תשיג ידו וזאת ישיב אל לבו מה בצע כי אכלכל דברי במשפט במשאי ומתני וטוב לי בל אשית לבי לדקדק בעצם ואז טוב לי להרבות נחלות שדה וכרם למען אמלא בתי החסרים העניים האמללים רוב תבואות ואשר אמעט במשפט ארבה בצדקה וה' יכפר זה בעד זה אמר כי אין זה אלא טועה כי הנה טוב תת מעט בצדקה מתת רוב תבואות בהיותם בלא משפט:

פסוק ט

ושמא תאמר ומה יעשה האיש רחב לבב להרבות בצדקה למלא חפצו בה לפי דרכו הלא הוא שלב אדם יחשב דרכו לומר ולחשוב בלבו הנה דרכי לפזר ולתת לאביונים ומי יתן והיה לי והייתי מרבה להיטיב אך מה אעשה ויצרו צעדי אוני ואזי בראות הוא יתברך

טוב לבו יכין צעדו וירוח לו באופן ימלא יד מחשבתו להרבות בצדקה וזהו לב אדם וכו' ואז ה' יעשה את שלו וזהו וה' יכין צעדו:

פסוק י

אמר ראה זו רעה חולה במשפט מלך בשר ודם כי הנה יקרה שיטעה ויגזור אומר שלא כמשפט וגם אם יכיר אחר כך שעוות משפט לא ישיב אחור מאמרו מפני הכבוד וזהו קסם כו' כלומר כקסם יש על שפתי מלך מושרש על שפתיו כי אפילו במשפט כלומר בשביל עשות משפט לא ימעל מאמרו כי יקשה עליו להוציא בשפתיו מה שמועל פיו אשר כבר אמר וגזר כי יהיה לו למחתה:

פסוק יא

ושמא תאמר אהה קרא ה' לבני אדם מעשי ידיו הזכאים בדינם לתת אותם בידי מלך ב"ו יעשה דמם שחוק או ממונם לבלתי המר דבורו מפני כבודו על כן אמר דע אפוא כי אין מיתה בלא חטא ולא יסורין או הפסד ממון בלא עון ואשר תראה כי הוא זכאי בדינו ולבל המיר מאמרו יחייבהו המלך ב"ו אשר לא כדת דע אפוא כי האלהים מצא את עונו ואם הוא זכאי פה הלא פלס ומאזני משפט לה' ולא עוד אלא שמעשהו כל אבני כיס כלומר במעשה ופעולה אחת אשר יעשה ישמשו לי כל אבני כיס והוא כי במשפט מלך ב"ו בגזור על עיר טובה או רעה לא ישגיח רק לפי מנין אם יתן להם אלף כסף על עשותם מצותו והם ק' אנשים יחלק עשרה לראש גבר וההיקש בפורענות אם ק' חטאו לו ישלחם ביד פשעם חלק כחלק בשוה אכן משפטו יתברך לא כן הוא כי אם ק' יעשו מצוה אחת לא אחד בהם יטול חלק כחלק חבירו כי יבחין וישקול הפרשים דקים עד מאד לאיש ירבה לו על זריזותו מאחיו ולאיש על שמחתו בעשותה ולאיש על היותו בלתי פנוי כאחיו ונפנה מעסקיו ועל דרך זה ישקול במאזני צדקו כחוט השערה כאשר יבחין השולחני הזה במשקל הזהב באבני כיס יתרה זו על זו גרגיר חטה או שעורה וההיקש בעונש וזהו מעשהו כו' כי מעשה א' אשר יעשה בשכר או בעונש יכלול כל אבני כיס יחד לייתר ולגרוע במדובר: **או** מעשהו של ה' יתברך הת' הוא כל אבני כיס אשר יחסיר או יעדיף המלך אפילו בדקדוקים דקים אשר ישקול בהשנותו מפעם לפעם הכל מעשהו יתברך ועל פי גזרת חכמתו יתברך יעשה לו פה כי כל אבני כיס אשר הושמו פה במאזני משפט המלך בשר ודם והוא כי כפי המיימינים ומשמאילים למעלה היו גם למטה ועל פי ההכרעה העליונה היתה התחתונה ואל עמן זה מקראות ומאמרים אין מספר:

פסוק יב
תועבת ומ'. **הלא** כתבתי לך כי קסם על שפתי מלך לבלתי שוב ממאמרו גם שיראה כי לא היה במשפט שמת כי הכל מאתו יתברך ששגגת המלך כונת הבורא והנה על הא' הלא כמו זר נחשב אם גם על המלך כשר תגזור אומר שקסם לו לבלתי ישוב משגגתו לעשות משפט וגם על אמרך שהכל מאתו יתברך מאן מוכיח לזה אמר על הא' אל תתמה כי אין צדקת המלך שלמה כי מה שתועבת מלכים עשות רשע אינו רק מפני היראה למה שבצדקה יכון כסא ולכן מפני הכבוד ירשיע:

פסוק יג
ועל השנית הנה לפניך ראיה מוחשת כי כל אשר נעשה על הארץ לפני מלך בשר ודם מאתו יתברך הוא והוא כי הלא אם ישבו שנים יחדו בשער המלך והצד השוה שבהם שלא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית אך במשכיות לבב לא ראי זה כראי זה כי זה כל צדק מאמריו בדבר שפתים בל יתבדה ויאחז אך לא כן לבו וזה יושר לבו אמריו תוכו כברו והלא ברית כרותה למלך עם שלא יראה ללבב כי הלא את הבר לבב יאהב בעצם ולא את אשר לא כן לבו ומי הגיד למלך מה שבלב ולב אך אין ספק כי כל הנעשה על הארץ מושפע מאתו יתברך לאייב את אויביו ולאהוב את אוהביו וזהו רצון מלכים וכו' כי גם שרצון מלכים הוא שפתי צדק גם שתוכו לא כן הלא ודובר מישרים ביושר לבב הוא לבדו יאהב אך לא את אשר לא כן לבו כי לא כן יהי רק רצונו בשפתי הצדק ולא באהבה אותו בכללותו:

פסוק יד
יאמר ראה נא מה טוב החכמה אשר תעוז ליודעיה כי הלא חמת מלך עם שאינה כחמת אחד האדם שקו לקו תגדל עד ימשך ממנה הנקמה שלכן טרם תבא אפשר לפייסו עד ינחם על הרעה אמנם חמת מלך היא תכופה אל מלאכי מות כאלו היא עצמה מלאכי מות שרגע יקומו לבלע ולהשחית משלחת מלאכים רעים ועם כל זה יש לאל יד חכם בחכמתו לכפרה ולבטלה:

פסוק טו
והוא כי האיש החכם לא יקשה לשאול יפטור את הנדון למיתה ויאר פניו אתו וירצהו רק קו לקו בהראותו באור פני מלך יבקש חיים כלומר תן לי הנפש ויהי עונשו בחיים חייתו וזהו באור פני מלך חיים ואחר שירפו ממנו מלהמיתו אז לאט לו והוא אסור בזיקים כי יארכו הימים עוד ישוב לבקש ירצהו ויצילהו לגמרי וזהו ורצונו כעב מלקוש

כי להשיג ממנו רצון מוחלט לא במהרה ינתק אפו להשיג רצון רק כעב מלקוש ויתכן כוון זה באמרו יכפרנה שהוא לשון קינוח כמקנח לאט לאט כבוס אחר כבוס:

יד **או** יאמר ענין והעם לא שב עד המכהו כי יקרה בגזור על איש לבלע ולהשחית על ידי שוטרים הרודים בעם אם המוכה סכל ואין לב יתחנן אל השוטר ירף ידו ואיננו שוה לו כי מצות מלך עליו אך אשר לי מוח בקדקדו יבא אל המלך ויתחנן לו ישיב אפו ממנו ויאמר למלאך המשחית הרף ידך וההיקש ביניהו לאבינו שבשמים כי הרבה שלוחים למקום למוגגנו ביד עונינו פעם על ידי גוי או ממלכה מגויי הארץ פעם על ידי איש צר ואויב וההיקש בהם וכאשר דעה חסרנו נעשה עיקר מהתחנן אל מלך הארץ או אל הצר הצורר אותנו ואין בו מועיל ואדרבה יהיו צרינו לראש ואין זה רק על כי לא חלינו את פני ה' כי אין המלך בשר ודם המצר לנו בעצם רק השליטו האלהים עלינו בעונינו כי המצר כמשור ביד היוצר והוא מניפו וזה מאמר הכתיב והעם לא שב עד המכהו בעצם שהוא המניעו ואת ה' צבאות לא דרשו וזה יאמר חמת מלך סתם הוא המלך הקדוש היא סבת פעולת המלאכי מות כי פעולתם מחמת המלך נמשכה ולא מחמתם נמשכת פעולתם ולכן מי שהוא איש חכם יכפרנה את החמה ממקומה שהוא מהמלך ולא משלוחיו כי חמה אין להם רק מצות המלך עליהם:

טו **ואיך** יכפרנה לזה אמר באור פני מלך כו' על דרך הראשון במלך הארץ:

פסוק טז

קנה כו'. **הנה** יקשה העריכו החכמה לטוב מחרוץ ואת הבינה הגדולה ממנה לטובה מכסף בלבד וגם הכנסו בטוב וצאתו בנבחר אך אמר הנה שבחתי מעלת החכמה שעם היות חמת מלך מלאכי מות איש חכם יכפרנה בחכמתו מה שלא היה נעשה ברצי כסף וזהב אמר עתה דואג אני על מסכלי גדרה כי הלא ראית מתוק מאמרי כי קנה חכמה מה עוב הוא מחרוץ כי לא בחרוץ תכופר חמה ואיש חכם יכפרנה ואמור מעתה כי ק"ו הדברים שטובה בינה מחרוץ כי רבה היא מהחכמה ועם כל זה אין צריך לומר קנות חכמה כי אם גם קנות בינה חבל על מסכלי ערכה כי איננו נבחר למחזיקים בה רק מערך הכסף בלבד וזהו וקנות בינה נבחר מכסף כי יבערו ויכסלו חין ערכה:

פסוק יז

ושמא תאמר הלא אם כן אפוא טוב לי להחזיק בחכמה מבכשרון כי היא אשר תעמוד לי גם להנצל מחמת מלך באופן שגם אם מהעדר כשרון אתעתד לצרה חכמתי תעמוד לי חלילה לך מעשות הדבר הזה כי טוב לך תעלה במסלת הכושר לבל תטבע בטיט חוצות מלטבוע בו בבטחון חכמת הקנות וזהו מסלת ישרים סור מרע שע"י מסלת היושר

יסור איש מכל רע המתרגש שלא יבואנו כי הלא שומר נפשו מחמת מלך ומיתר רעות המתרגשות הוא נוצר דרכו מלהטות דרך חטאים ולכן מבינתך תחדל כי טוב לך השמר פן ואל תחלה מהיות נחלה להרפא:

פסוק יח

הנה גבה רוח יקרא אשר רוחו גבוה עליו בקרבו חשוב בעיניו אך בקרב אנשים מסתיר גבה רוחו אמנם אשר גברה גאותו יתגאה לעיני הכל כי נעשה גאותו תואר בו יקרא כל עצמותו גאון ולא יתיחס גאונו אל רוחו והנה אין ספק כי המכשול המספיק לשבר את הנופל עליו גדול מהבלתי מספיק רק לרעוע כשלון אמר כי המכשול שיש בו די שברון ולא כשלון לבד הוא הגאון וזהו לפני שבר גאון אך אשר לא יקרנו רק כשלון הוא גבה רוח:

פסוק יט

ימשך מזה כי טוב שפל רוח וכו' כי אם תהיינה ב' חבורות א' של גאים והיא במצב שהמתחבר להם יחלק אתם שלל וישמח בלבו והב' של ענוים שהמתחבר אליהם לא יקנה רק מדת שפלות רוח והכנעה טוב לגבר יהיה שפל רוח את ענוים כי גם שכעת לא יעשיר הנה יתעתד לעלות כי עושר צפון לו כי ענוים יירשו ארץ ויתענגו וכו' מחלק שלל את גאים כי טובם כחדק כי ילמד מהם להתגאות ויתעתד לכשלון בגובה רוח ולשברון בגאוה וגאון ויאבד שללו ואת עצמו עמו:

פסוק כ

ואם יאמר איש אני אבטח ברוב שכלי אחלק שלל את גאים ולא אסור לבבי ללמוד מגאותם כי אהיה משכיל על הדבר הנז' כי לפני שבר גאון ואשתמרה מגאוני ואהיה נשכר את השלל על כן אמר הן אמת כי משכיל על הדבר הנז' לבלתי התגאות גם בלכתו את גאים ימצא טוב השלל זולת השכלתו על דבר שלא יקנה רעת המדה אך טוב מזה הוא בל יתן בכיס שלל הגאים עינו רק יבטח בה' בלכתו את ענוים כי יעשיר לעתיד כי ענוים יירשו ארץ לעתיד כי ובוטח בה' אשריו: **או** יאמר מי שמשכיל להתפרד מהגאים על דבר שפעולתו תלויה בדבר והוא פן ישבר בחברתם לא יבצר ממנו כי ימצא טוב אך העושה בהנחה שלא היה נשבר רק קונה שלל ובלתי נכשל ואעפ"י כן לא יחפוץ לחלק שלל את גאים כי בוטח בה' ייטיב לו ממקום אחר אשריו:

או יאמר משכיל וכו' ענין אסתירי דמר שמואל כי המסתכל ומחפש נכסיו בכל יום מרויח אסתירא שמתקן המתקלקל וכיוצא וזהו משכיל על דבר ימצא טוב ואם עם עשותו כך הוא בוטח בה' ולא בהשתדלותו ותיקונו אשריו כי גם שטוב להסתכל בנכסיו לא

יעשה עיקר רק מהקב"ה יצו את הברכה כי ממנו פנה ממנו יתד לא ימוטו נכסיו וכמשל הזה יהיה הנמשל בתלמודו של אדם צודק ואמתי׃

פסוק כא

הנה בעמלי תורה ומשכילים בעיונה יש אומר בלבו מה לי עוד כי אם להבין ולהשכיל בעומקה של הלכה ביני לבין עצמי ומה בצע כי אשמיע לרבים ופי אמלא תוכחות להוכיח במישור בנועם שיח מתקבל לשומעי ומה גם כי להמתיק בפי מלין יערבו למו הלא אצטרך לחזור ולסדר הדברים ד' פעמים כלימוד רז"ל מפסוק אז ראה וכו' ויאמר לאדם והלא טוב לי להוציא שעות החזרה והסדור ההוא בעיון ואוסיף לקח מבינתי ויש בוחר להקהיל קהלות להדריך ולהיישירם מאשר חנן לו ה' והנה שלמה בחכמתו ראה ויסדר כאלו זה לעומת זה יתוכחו כל א' יעריך טענותיו עד יודע ביניהם אי זה הדרך יכשר הזה או זה ומתחיל הבוחר שלא להוציא זמן בחזרת הדרש ד' פעמים לקנות מתק שפתים כי בזמן ההוא טוב טוב לעיין ולהוסיף לקח לעצמו ואומר לחכם לב כמוני שחכמתו בלבו ולא יפוץ מעינותיו לדרוש ברבים חוצה הנה יקרא נבון שכל שעה מעיין ומוסיף דבר מתוך דבר ומתק שפתים שהדורש מוציא זמן להמתיק בפיו דרשתו הלא טוב לו יוסיף לקח לעצמו וזהו ומתק שפתים יוסיף לקח׃

פסוק כב

מה תאמר כי הלא תודיע את חוקי האלהים ואת תורותיו ותזכה את הרבים מי יתן והיה כן אך בשום שכל והבין לא כן הדבר כי הלא לא ימנע או השומע את דבריך הוא בעל שכל טוב או אויל לא ידע אם בעל שכל הוא לשכלו ישאל ודעתו יגיד לו את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה על פי התורה ואשר אוילים המה המייסר אותם אולת היא לו כי לא ישמעו לקול מלחשים כי חכמה ומוסר אוילים בזו וזה אמרו מקור חיים וכו' לומר הנה מקור חיים שכל בעליו כי אשר הוא בעל שכל שכלו יודיע לו חיים לנפשו ומה בצע כי תשמיע לו מרוח מבינתך והוא יבין לאשורו ואם אוילים המה מוסרך למו אולת היא וזהו ומוסר אוילים אולת׃

פסוק כג

משיב שכנגדו הדורש ומוכיח במישור בשער בת רבים ואומר אל ישיאך לבך אל הדבר הזה כי דע נא אפוא כי אינך אלא טועה כי הלא טוב הוא גם לי גם לשומעי כחכם וכאויל והנני משיב כל ראשון ראשון אשר חשבת כי בחזרה ובעת הדרשה אפסיד לקח דע ראשונה כי לא כן הוא כי הגה לב חכם ישכיל פיהו כי מה שבראשונה חוזר חוזר ומסדר בפיו בלחש עד קנות מתק שפתים הנה יסכון לי כי חזרת הפה תקנה השכלה

את הלב לבא עד עומקן של דברים וזהו לב חכם ישכיל פיהו שאת הלב ישכיל הפה וכשאח"כ מרים קול על שפתיו להשמיע לרבים אז יוסיף לקח בשומו את לבו לאמר הדברים לזכות את שומעיו יקרבו ויאתיון חדושים מתיחסים אל הנושא אשר שת לבו אליהם בעת העיון:

פסוק כד

וגם תועיל לזולת כי אשר אוילים המה ומושרשים בחטא שנכנס בהם רוח שטות ואולת ועולה על רוחך שמוסר אוילים אולת כי חכמה ומוסר אוילים בזו דע כי לא יבצר מהדבק בו מיערת דבש מאמרי הטובים ותוכחותי הנעימים כי הלא גם האויל הבלתי כשר בוזה התורה נפשו מתחת כסא הכבוד חוצבה כיתר נשמות בני ישראל ועל כן גם כי אויל הוא לא יבצר מנפש היותה משתוקקת תמיד אל אמרות טהורות מתורת ה' ומוסר חכמתה כי לחם אביה הוא ולכן היא תטעם מדבשת מוסרי למו וממנה ידבק גם אל עצמו ואל בשרו להרפא מאולתו וזהו צוף דבש אמרי נועם בלא יהיה מתוק לנפש השומעת ומשם ימשך היות גם מרפא לעצם והוא כי כאשר כל עצמותיו של איש יתקדשו בעשותם כל מצות ה' אשר תעשינה כן יחלו תחלואים בחלאת טומאת הדבקה בם בעשותם מצות ה' אשר לא תעשינה ובתוכחות מוסר השכל יהיה מתוק לנפש לקבל ומרפא לעצם למחלתו אשר החלה האבר ההוא בעון הנעשה בו:

פסוק כה

ועל האיש החכם ויבן מעצמו אשר חשבת כי מקור חיים שכל בעליו ועל כן לא תועיל לו תוכחתי כי שכל וכי שיג לו להשיג האמת אל תתמה על החפץ כי גם הוא ילמד כי הלא יקרה שגם החשוב הנקרא איש יראה לו לפי שכלו דרך שהוא ישר בעיניו והוא טועה לפי האמת והוא כי תחלתה טובה ואין רעתה רק באחריתה וגם הבעל שכל ישגה בה כי ישקיף אל אשר לפניו ולא אל מה שאחריו ואם אשכילהו בינה ישוב מרוח מבינתו וזהו יש דרך ישר לפני איש כלומר מה שהוא לפני האיש שראשיתה מה שלפניו הוא ישר אך ואחריתה דרכי מות שמדרך א' יסתעפו דרכים רבים רעים וממיתים ועל כן ינא בלשון נקבה באמרו ואחריתה כי תעשה כנקבה היולדת דרכי מות נמצא כי גם ליודעים תועיל חכמת מוסרי כי יש טועה בידיעתו כי יראה דרך ישר לפניו ואחריתה מרה ואתה תשכילנו יבין לאחריתו:

פסוק כו

וטוב לך לזכות את הרבים כמוני מלזכות את עצמך לבדך אם תמנע פיך מלהשמיע והוכיח במישור גם שתעמול בתורת ה' תמיד וזה אמר נפש עמל וכו' לומר הנה הודעתיך

כי את הרבים היית מזכה בדרוש להם ולא כעולה על רוחך כי לא תזכה אותם כי היודע לא יצטרך והאויל איננו לומד ואם כן אפוא אמור מעתה כי לו תפשת עסק תורה בינך לעצמך היית מאבד טובה הרבה כי אינו דומה המזכה את עצמו לבדו למזכה נפשות רבות וזהו נפש עמל בתורה כמוך שלא חפצת רק לעיין בינך לבינך ולא לזכות לזולת עמלה לו לבדו ולא זיכה את הזולת במה שאכף עליו פיהו שאכף וסגר עליו פיו כי אלו היה פותח פיו ודורש היה מביא טובה עליו יותר מבהיותו עמל לו לבדו באופן שמה שאכף פיהו הוא על עצמו ולא על הזולת כי גם אליו הוא ההפסד והעדר זכות כמדובר למעלה כלל הדברים כי טוב לגבר כי יעסוק בחכמה ובבינה ואחר כך ישמיע גם כן לרבים להדריך ולהישיר למען יהיה גם זכות הרבים תלוי עליו ובדרך הזה לא יקשה מה שחזר שלמה בחכמתו לומר פסוק יש דרך ישר לפני איש כו' אחרי אמרו אותו למעלה:

פסוק כז

יאמר כי באנשי רשע הפורשי מכמורת לצודד ממון חביריהם ועורם מעליהם יש שני סוגים אחד שהוא בטבעו רע מעללים וכל עיקר כונתו לעשות רע כי הוא בן בליעל ועל פי דרכו יהנה מבצע כסף אשר ילחם לחם רשע ברמאותו ב' שכל ישעו וכל חפץ לאכול לשבעה מלחם העצבים שיגורם בחרמו ויאספם במכמרתו והנה האחד יקרא איש בליעל רע המעללים והב' יקרא איש חמס כי יאהב חמס מאת עמיתו יותר ממציאות הרשע אמר שלמה כי הסוג הראשון למה שעיקר כוונתו לעשות רע ולא לבא אל הפועל הנאת הבצע לא יחוש לעשות התנכלות לבל יורגש הרמאות עד תומו ולכן יקל לאדם להנצל מליצוד בחרמו כי הלא כאשר ירגיש ברעה הנה האיש הבליעל יבוש ויתאנה לאמר לא כונתי לעשות רע ואנשי תהפוכות התלו בך אמנם האיש חמס למה שכל חפצו לאכול יעשה בערמה ויפתה את רעהו כי יראה לו פנים לשים לפניו מר למתוק ושמאהבתו אותו מדריכו בדרך ריוח והצלחה לטוב לו עד הכניסו אותו בדרך יפול במצודתו באופן כי בתת האיש אל לבו להתבודד במחשבתו אם טוב הדבר ההוא או הפכו אין תקנה כי כבר נפל במצודה רעה כתוא מכמר ומזה שמראה לאטו טלפי חסידות לא יוכל איש להשמר וזה אמר על הסוג הראשון איש בליעל כרה הרעה ולא יכול לחוש לפתות רק לחציפותו כרה אותה כמעט נגלה כורה שוחה ללכוד את רעהו ונשא המשל אל כריה כאשר יכרה איש בור שהוא דבר גלוי שלא יפול שמה מן הסתם רק שור ולא אדם שעיניו על דרכיו ולכן האיש הבליעל הלז זולת שלא תבא רעתו אל הפועל הנה יצטרך להתנצל בהרגיש רעהו ולומר בחמימות רב כאלו על שפתיו כאש צרבת:

פסוק כח

לאמר איש תהפוכות ישלח מדון לומר אין זה רק שאיש תהפוכות היפך האמת והתל בך לאמר כי כריתי רעה ללכדך וחלילה לי כי הלא אלופי אתה בעיני ונרגן ההולך רכיל ממני אליך מפריד אלוף ממני כי בקש להפרידך אלופי מאתי באופן שלא יכלה הרעה ולא תבא אל הפועל ואדרבה יצטרך לבקש התנצלות ומראה שחם לבו נגד המהתלים בו ואין האש רק על שפתיו אך קר לבו בקרבו:

פסוק כט

אך מי שהוא איש חמס יעשה בערמה כי יפתה רעהו באופן שמוליכו לתומו בדרך לא טוב אשר יפול שם במצודה רעה מעצמו ובחלק פתוייו ידיחנו לבל ירגיש עד גדר שכשנותן אל לבו המתאנה לאמר אעצים עיני ואתבודדה מעט לחשוב תהפוכות שאחשוב חלקי הסותר וההתהפכות האפשרי בדברי הדובר בי בטעם שיח אם דבריו כמם אם אין ומתחיל להרגיש מעט וקורץ שפתיו בינו לבינו כמתחיל להתחרט כבר אין תקנה כי כבר נפל שדוד במצודה רעה כי לא נתנו האיש חמס בפתוייו יפנה לחשוב תהפוכות דברי הפתוי אשר בלב האיש חמס עד שכבר כלה הרעה לגמרי ולא יוכל קום וזהו איש חמס יפתה כו':

פסוק ל

עצה עיניו המתאנה לחשוב תהפוכות הפתוי וקורן שפתיו כחוזר בו והנה כבר כלה רעה האיש חמס הנז' ואין תקומה למתאנה באופן כי הבליעל אשר רעתו בלתי נעלמת בעצם קל לישמר ממנו מה שאין כן מאיש חמס המראה תומה ואהבה ותחתיה תעמוד רעה רבה כי לא תגלה רעתו עד כלה רעה:

כט **או** יאמר כי יש עושה רעה במעשה ויש בדבור שקר ויש בדבור אמת ויש בפתוי ויש ברמז אמר שכל אלה רעתם בהדרגה כל אחד קשה מהקודם אליו כי הבליעל הכורה רעה במעשה קל מכלם כי הלא לא יכלה רעה כי טרם בא אל הפועל עלה רעתו כי כן דרך איש הבליעל שאין מעצור לרוחו ועל שפתיו כאש צרבת בהגיגו תבער אש עד ידבר ויאמר הנה כריתי רעה זו לפלוני לשבח עצמו או להתנקם באופן תגלה רעתו וישמע השומע ויזהר שכנגדו:

כט **והעושה** רעה בדבור תגדל רעתו מזה כי אם הוא בשקר שמהפך האמת מראובן לשמעון וזהו איש תהפוכות הנה ישלח מדון מה שלא היה בראשון ואם אינו לשון תהפוכות רק רכילות של אמת נמשך יותר ממדון כי ונרגן מפריד אלוף להמשך המדון

בדברי אמת המשתקעים לעשות רושם ומפריד אלוף מאשתו בפועל או אלוף מעבדו או משרתו והן כל זה ברכילות:

כט **ואם** הוא בדברי פיוס שמשדל את חבירו באמרי נועם קשה מהכל לפעמים כי יקרה איש חמס יפתה רעהו לאמר נארבה לדם וכו' כל הון יקר נמצא כו' הנה יורה שמאהבתו אותו יעשה כן ואדרבה מוליכו בדרך לא טוב ומחטיאו:

ל **והנה** גם זה אפשר לא תבא הרעה אל הפועל כי הלא יגלה המפתה הרעה רק שמראה פנים אל הרעה ואפשר ימשוך ידו המפותה אך אשר לא יפרש הרעה בפיו ובשפתיו רק עוצה עיניו כמתחסד ומתבודד בינו לקונו כאלו אין בינו לקונו אצבעיים ומה שעוצה עיניו אדרבה הוא לחשוב תהפוכות ורמאיות וקורץ שפתיו על דרך הנזכר הנה זה כלה גדר רעה כי רעתו רבה ובאה אל הפועל מכל הקודמים כי מאיש כזה יהיה כל איש כבטוח בחשבו שתוכו כברו וימשך בחרמו ומכמרתו כתוא מכמר כי יחשבהו לאיש אלהים:

פסוק לא

יש יזכה לבנים ויש גם לבני בנים ואינו מגיע לשיבה ויש זוכה גם לשיבה אך שיבה בלתי מהודרת מחמת עוני המדכאו אמנם להמצא איש שלם בכל אלה יחד בנים ובני בנים ועושר ואורך ימים שכולל בני חיי ומזוני אין זוכה זולתי דרך מתת ה' בתורת צדקה מאתו יתברך וזה אמר עטרת שהוא בני בנים כד"א עטרת זקנים בני בנים וגם תפארת שיבה שמלבד השיבה גם היא לו בתפארת כי העושר יכהן פאר ולא בביזוי הנה כל זה יחד בדרך צדקה מאתו יתברך במתת ה' תמצא ולא על ידי זכות או מערכת כי גם שיהיו תלויים במזל לא יוסדו יחד לאיש אחד: **או** יאמר למי שמחזיק בדרך מצות צדקה כי רבה היא תמצא:

פסוק לב

טוב וכו'. הנה יש כובש את יצרו לבדו ויש כובש את יצרו ואבריו עמו והוא כי הכועס על רעהו אשר הצר לו ויתקפהו יצרו להרגו נפש או להכות באגרוף או לקלל ויכבוש את יצרו להיות ארך אפים הנה יתיחס לכובש את יצרו לבדו כי אבריו לא יתאוו תאוה כזו ועם כל זה הוא טוב מגבור המתנקם מרעהו כי זה התגבר על אויבו הפנימי והן הן גבורותיו באמת והמתנקם מתגבר על האויב החיצון אך אשר הוא מושל ברוחו ותאותו המתאוה תאות גופנית כזמה שבאה צידו הלא זה יתיחס למושל ביצרו ואבריו המתאוים ההנאה ההיא וידמה ללוכד עיר ואנשים בה כי כן האיש הזה כובש את עצמו שהוא עיר קטנה ואנשים בה הם אבריו בני חיל היצר הרע כי גם המה יהנו עמו וטוב מלוכד

עיר שזה אויבו מבפנים והלוכד עיר אויביו חוצה לו וזהו טוב ארך וכו' ומושל ברוחו מלוכד עיר:

לא **ולקשר** הכתובים יאמר בדרך אחרת כי הנה התורה מתשת כחו של אדם באופן שאם ת"ח יגיע עד זקנה ושיבה לא תהדר שיבתו כי התורה תתישנו והשיבה תדכאנו תגיענו עד עפר אמר כי היות לאיש עטרת היא כתר תורה וקראה עטרת סתם היותה הכוללת לכל הבא ליטול ולא פרטית ככהונה ומלכות והמצאה בתפארת שיבה משוללת דכא והעדר פאר בדרך צדקה וכשרון תמצא שהוא בהעדר כעס ומשגל ומקבל את הכל בסבר פנים יפות כי אז יחיה בריא אולם:

לב **ולא** תאמר אין זה רק בטבע כי אשר הוא גבור בטבע יהיה לו כן כי לא יצדק כי דע אפוא כי טוב ארך אפים בעל סבלנות מגבור הכועס ומתנקם. **ומושל** ברוחו וטבעו המתאוה משגל מלוכד עיר שגם הוא לוכד גופו וכללות אבריו מעשות דרכם כי הנה הגבור הכועס ומתנקם תמיד יותש כחו וכן הבלתי מושל ברוחו במשגל כנודע נמצא כי הכשרון וצדק מחזיק האדם כי על ידי היותו ארך אפים בלתי שם לב אל כל צער לכעוס יחיה שמן ודשן וגם הנשמר ממשגל שהוא פרוש תהיה לחותו ובריאותו אמיץ ואם כן צדקתי באמרי כי בדרך צדקה וכשרון תמצא תורה ותפארת שיבה ולא בגבורה.

או יאמר עטרת של גדולה מצורף בתפארת שיבה שהוא בתורה בדרך ובתורת צדקה מאתו יתברך תמצא והוא כי הלא עם הארץ תשולל תפארת משיבתו כל כי כל זמן שמזקינים דעתם מטרפת עליהם ואין זה הדר שיבה רק בת"ח שדעתו מתוספת אמר כי ב' הדברים יחד תורה וגדולה במקום אחד בדרך צדקה תמצא מאתו יתברך מתת ה' כר' ובניו:

פסוק לג

הנה דרך מטילי גורלות לתת הפתקים בחיק או תוך כלי ומשם יקחום להפיל הגורל אמר כי אין צריך לומר טרם הטלת הגורל כי אם גם טרם יוטל בחיק להוציאו משם כבר מה' כל משפטו וזה אמר יוטל לשון עתיד לומר בחיק עתיד שיוטל את הגורל ומה' וכו' וזהו יתור האת ולא אמר יוטל הגורל שעדיין אינו גורל עד הטלתם על המנות אך בשום אותם בחיק יאמר את הגורל שהוא את העתיד להיות גורל שהם הפתקים ומקושר למה שאחר יאמר כנותן עצה טובה לאחים חולקי נחלה כי ימצאו בם דעות חלוקות זה יאמר לכו ונפילה גורלות וזה יאמר בלבו למה זה לי גורלות ואולי מזל אחי יעזרם ויפול חלקי בזבורית וטוב לי אריב ריבי בכל מאמצי כח אולי אנצחם בריבות ודינים ליטול חלק יפה אמר אל יעלה על רוחך בני כי אשר הוא על פי הגורל תלוי במזל רק מה' כל משפטו

מטרם יוטל בחיק כלומר ולמה זה הבל תיגע בחר לך בגורל ואשר יורישך ה' אלהיך על פי הגורל אותו תירש:

פרק יז

פסוק א

כי אם יפנה לבבך לאמר אולי על דברי ריבות הייתי נוטל מנה אחת אפים לא זו הדרך הטובה כי הלא טוב פת חרבה ושלוה בה על ידי הגורל הנזכר כי מדינים ישבית הגורל מבית מלא זבחים נמשכים לך מהריב שתרויח בו:

פסוק ב

ומה גם כי הלא זו היא דרכה של מריבה להתפשט עד בא א' מהאחים בראותו שא' מאחיו נותן עינו בחלק יפה שיבחר לו א' מהעבדים בעל זרוע משכיל בחלוקה וימשילהו על אחיו כי יתנהו למורשה בעדו או ישית במקומו א' מגויי הארץ בעל זרוע הנקרא עבד בערך בני ישראל וימשול בבן מביש המסרב ויהיה סבה שיטול העבד ההוא חלק בנכסים כי לא יעשה בחנם וזה רעה חולה כי טוב לך כי חותר לאחיך מזכותך ולא יעבור זר ביניכם ובין אחים יטול נחלה ותפסידו אתה ואחיך וזה אמר עבד משכיל ימשול בבן מביש הוא בנותן עינו בחלק יפה וימשך שבתוך אחים יחלוק נחלה:

פסוק ג

ושמא תאמר כי איך אומר אליך תפיל גורל כי מה' כל משפטו ולא מהמזל והלא אפשר יפול חלק היפה לקל הכשרון מהאחים וחלק הגרוע לכשר שבהם ואיך מה' יצא משפט מעוקל הלזה חלילה לזה אומר לך אל תשית לבך כי הלא מצרף לכסף ויש כור לזהב ובוחן לבות ג' אלה הוא ה' והענין כי לא יבצר אם אתה שנפל גורלך גרוע צדיק בינוני כערך הכסף אשר בו מקצת סיגים כי עם היותך כשר לא יעדרו ממך חלאת דברי עונות צריך מצרף להסיר כל בדיליך וסיגיך ואולי הוא יתברך מיסרך לצרוף אותך מעינותיך ואם אתה כזהב בעיניך הלא גם כן יש כור לזהב עם היותו משולל סיגים להחשיבו יותר כמז"ל שעשה שלמה בחכמתו שהשליך לכור אלף ככרי זהב אלף פעמים עד שטיהרו והעמידו על אחד כן גם אם צדיק אתה הקב"ה מזקק אותך ביסורין של אהבה עד יטהרך לאור באור החיים בשלמות אין קץ והן כל זה הוא אם כדברך הוא כי אתה שלם וטוב מאחיך שנפל להם חלק יפה וכ"ש כי גם ובוחן לבות ה' ומי יודע אם לב אחיך טוב לפני ה' מלבך:

לג **או** יאמר בחיק וכו' ללמדנו דעת בל יאמר איש שההשתכר והצליח בטובות העה"ז יהיה לאחת מג' סבות או מפאת המזל כאשר נראה בהטלת גורלות כי בנוהג שבעולם כי אשר השעה משחקת לו בהשליך חבל בגורל חבלים יפלו לו בנעימים שנית על ידי חריצות כאשר נראה הרפה ידים ועזוב מאשר לו אצל בעל דינו ובעל חריצות ישתדל ויריב ריבו עד יוציא לאור משפטו ירבה הונו שלישית על ידי השכלה כי הנה יקרה בהיות לאיש הון רב ולו בכלל בניו בן מביש ועבד משכיל לשאת ולתת נאמן ביתו ימשילהו בכל אשר לו וגם את הבן מביש יסירהו אל משמעתו על פיו יצא ועל פיו יבא כי למה שהוא משכיל ינחהו בדרך אמת ולא זו בלבד כי אם לסבת הצלחתו בהשכלתו ביום צותו את בניו יצו יחלקו עמו חלק כחלק כי הוא איש משכיל ומצליח בכל הנכסים ימשך מזה כי הממשלה ההצלחה תבא מפאת ההשכלה כי נראה עבד ימשול בהשכלתו ויחלק נחלה על כן בא ויאמר כי האומר כדברים האלה אינו אלא טועה כי אשר חשבת למשפט כי הגורל תלוי במזל לא כן הוא כי הלא מאז בחיק יוכל את הגורל כבר מה' כל משפטו ועד נאמן חלוקת הארץ כי מהיות בחיק הגורל טרם יוטל והוצאת הפתקים היה אלעזר הכהן אומר באורים ותומים אם שבט פלוני יעלה חלק פלוני יעלה בגורלו ולא יחטיא הנה כי הדבר אשר יעלה על רוחך כי במזלא תליא מה' הוא כל משפטו:

א **ועל** הב' בענין החריצות בראיית השובת מריב שלוקח מבעל דינו מגמלא אונא והרב את ריבו בכל מאמצי כח השג ישיג והצל יציל חלק טוב ורב וימלא ביתו כסף וזהב הנה נהפוך הוא כי טוב פת חרבה ושלוה בה לשובת מריב מפני השלום מבית מלא זבחים ובשר שגיא הנקנים בריב כי בפח חרבה בזכות השלוה תחול ברכה וההפך במחזיק הריב כנודע וכן אמרו רז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא שלום:

ב **וגם** השלישית אשר תראה עבד משכיל וכו' לא תדון מזה כי ההצלחה תמשך מההשכלה כי מה שמושל העבד משכיל על הבן מביש לא מפאת השכלת העבד היה לו רק מפאת הבן למה שהיה מביש:

ג **כאשר** יקרה לכסף ניתך במצרף שלא נאמר גדול המצרף מהכסף כי הלא נכנע וניתך בתוכו כי איננו רק כלי להשביח בו הכסף על ידי התיך אותו כן העבד הלז המושל ומתיך ומושל על הבן מביש הוא כלי להשביח ולמרק את המביש כמצרף לכסף המתיכו להעביר חלאתו ועל יתר אחיו הבלתי מבישים ובתוכם יחלוק נחלה אמר וכור לזהב כי גם אם כזהב המה יושבחו ע"י התכה ע"י העבד הנוטל בתוכם ושמא תאמר הלא יקרה יהיו האחים חסידי עליון וגם המביש לא יהיה מביש רק בדבר הנכסים שיבזבז אך צדיק

וישר הוא ואין להם צורך מצרף וכור לזה אמר ובוחן לבות ה' כי אנחנו נראה לעינים וה' יראה ללבב:

פסוק ד

הנה יש רעים וחטאים דוברי הוות על רעיהם בשקר ובמרמה ומה יעשו לשיאמנו דבריהם יחלו בדברי אמת ויסיימו בגנאי וטוב לגבר היודע זאת רעתם לאטום אזנו משמוע גם אל ההתחלה פן ישמע גם אחרית פיהו שהוא אחרית רעה וזהו מרע מקשיב וכו' לומר מרע קטן האיכות שהוא היות מקשיב כל שפת און עם שאינו שקר רק נאמר על שפת און ואונאה להונות את השומעים שיקבלו גם אחרית דבר ימשך רע גדול מזה והוא להיות שקר מזין כו':

פסוק ה

ואל תתמה על החפץ אם מרעה קטנה תעלה אל גדולה הימנה כי גדולה מזו אודיעך כי הנה הלועג לרש הוא חרף עושהו של לועג חלילה שמורה שאשר עשהו רש לא יוכל לעשות גם אותו רש והן זאת תכלית הרשע לחרף עושהו והנה מדבר קל יעלה אל הרעה הגדולה הזאת והוא מהיותו שמח לאיד רעהו כי מטה ידו כי מזה יבא ויעלה הדרגה להיותו גם לועג לרש בעל האיד וזהו שמח לאיד לא ינקה מהאמור שהוא מהיותו לועג לרש והנה עלות האיש מהיותו שמח לאיד בנפול רעהו ורדתו לשערים להיות אחרי כן לועג לו הוא דבר משתלשל ונראה לחוש עם היות הרעה רבה שהוא חרף עושהו חלילה על כן מזו נקח ראיה אל הדרגת הפסוק הקודם וזה מוסר גדול לעשות סייג לפרישות מהמדות הבלתי טובות הקלות פן ימשך מהן אל החמורות:

פסוק ו

ארז"ל האבות עטרה לבנים דכתיב ותפארת בנים אבותם והבנים עטרה לאבות דכתיב עטרת זקנים בני בנים והנה ראיית היות הבנים עטרה לאבות הלא תהיה כי בכלל מאתים מנה שאם הבני בנים עטרה לזקנים כ"ש הבנים אך האבות עטרה לבנים אין הכתוב מזכיר רק תפארת אמנם הוקשה להם שמקביל אל החלוקה הראשונה הנה היה ראוי לומר ותפארת בני בנים זקנם וגם החלו בעטרת וצאתו בתפארת על כן פירשו הכתוב שעמנו שהבנים עטרה לאבות עד דור שלישי שאם הבן צדיק עטרה לאב ואם אין הבן צדיק רק בן הבן גם הוא עטרה לזקן כי בני בנים הרי הם כבנים וזהו עטרת זקנים בני בנים אך לא יתהפך שגם עד דור ג' יהיו האבות עטרה לבנים שאם האב צדיק יהיה עטרה לבן אך אם אין האב צדיק כי אם הזקן אינו עטרת לבן בנו והטעם כי לא תהיה תפארתו של איש מה שאבי אביו היה שלם כאשר בן הבן עטרה לזקן כי סוף סוף הוא

ילדו וממנו יצא וגיל יגיל אבי צדיק וזהו ותפארת בנים אבותם לומר לא יתהפך שעטרת בני בנים זקהם כי הלא ותפארת בנים הוא אבותם בלבד אך לא זקנם ולכן למה שלא תהיה תפארתם של בנים רק האבות בלבד הוא לבדו תהיה עטרת ולא הזקן לכבדו גם היה אפשר לומר לדעתם כי אמרו ותפארת מוסיף העטרת הנז' והראשון נכון: **ועל** דרך הפשט יאמר כענין מאז"ל על אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן עד דור שלישי והנה זו רעה חולה ורבה היא על האדם כי האב אין צריך לומר שיתפאר אם יהיה לו בן חשוב כי אם גם יענדנו עטרות לראשו. **ואת** בן בנו להועילו ולרוממו אך הבן הן אמת שיתפאר באב אם חשוב הוא אך לא יענדנו עטרות לו להועילו כאשר אביו אליו ומה גם לזקנו כי ישליכנו אחרי גוו וז"א עטרת זקנים עד בני בנים אך לא יתהפך כי אם ותפארת בנים אבותם להתפאר בם בלבד אך לא להועילם ולרוממם כעטרה לראש ואף גם התפארת לא יגיע עד דור שלישי עד זקנו:

פסוק ז

וגם שתראה איש מתהלל שמרבה להטיב גם את זקנו כאשר ייטיב איש את בנו וגם תראה אב מדיר את בנו מהנאתו והוא הפך כל האמור אל תשית לבך כי גם באמרם כדבר הזה לא יעשו כן כי לא נאות לנבל שהוא הבן לגבי האב שפת יתר שיתהלל אינו נאות וצודק אליו כי לא יעשה כן וב"ש שלא נאוה גם כן לנדיב הוא האב לגבי הבן שפת שקר כי מה שמורה בשפתיו שלא יהנהו שפת שקר הוא כי לא יעשה כן רק ליסרה אותו וחיים ברצונו כי הלא יחתור היבשה ויבקש צדדים רבים לו להועילו או שאומר כן לפנים ושקר מליו:

פסוק ח

אמר ראה נא רעת השוחד איך יפתה את הדיין וטורדו מן העולם כי הנה כאבן המסוגלת לחן הוא השוחד בעיני בעליו הוא בעל השוחד המקבלו כי אל כל אשר יפנה בדעתו אל כל צדדי הדין והטענות ישכיל ויצליח כי יהיו לחן כל טענות נותנו ויזכהו בדין:

פסוק ט

ומה הוא עושה לבל יורגש מכסה פשע קחתו השוחד במה שמבקש אהבה במקום שאינה שהוא עם אשר יחייב שלא כדין מחמת שוחד שכנגדו ואומר אליו אל ירע בעיניך כי חייבתיך כי לא שונא אני לך כי אהבת עולם אהבתיך כבבת עיני וכיוצא בדבר יבקש קורבה ואהבה יש מאין לפייסו בל יתרים נגדו ואם המחוייב ההוא שונה בדבר להמתיק טענתו שנית לאמר לו הלא זכאי אני בדיני כאשר הוא אמת ורק שנאתני ולא אהבתני אז אין צריך לומר שלא יבקש אהבה אתו כי אם אפילו אם הוא אלופו מפרידו ממנו:

פסוק י

וכועס עליו ואומר לו או לעומדים לפניו תחת גערה במבין וכו' כלומר מהראוי היה שתחת גערה כזו באיש מבין שהפרדתי אותו ושיתפעל יותר מהכות כסיל מאה:

פסוק יא

אך הוא מרי דלא ציית דינא ויבקש רע שינדו אותו ושמלאך אכזרי מהשוטרים המכים לדלא ציית דינא ישולח בו הנה זה דרכן של מקבלי שוחד שתחלתן רך וסופן קשה וזולת מה שעוות דינו גם ידכאנו בשער על אשר עשקו:

ח **או** יאמר אבן וכו'. לומר ראה נא איך יתפתה דיין אחר השוחד כי הנה אין לך דיין שמתחלה יקח כדי לעוות דין אך אומר בלבו אני אקח שלא אסור משפוט צדק ואמת ועולה בדעתו לעשות כן אך כל זה איננו שוה לשפוט צדק כי השוחד הוא כאבן יקרה המסוגלת לחן כן השוחד כי הדיין הלא איננו רואה חובה אל צד המשחיד ואל כל אשר יפנה לחייב לא בלבד תתעלם חובתו כי אם גם יראה לו שמשם ראיה להצליחו ולזכותו וזהו אל כל אשר יפנה ישכיל ויצליח:

ט **ובזה** מכסה פשע לקיחת השוחד לחושבו כי הדין הוא עושה ועוד שמת יעשה לכסות פשע ולהורות היתר כי יבקש אהבה שיעשו שלום ואהבה בעלי הריב ויתפשרו דרך אהבה ושלום אומר בלבו הלא איני מטה משפט ואדרבה צדקה תחשב לי שעשיתי שלום ביניהם והמה נתפשרו באהבתם ואני לא עשיתי דבר במשפט והן כל אלה יעשה מדאגה מדבר כי אלהים נצב בעדת הדיינים ויחתור לבקש היתרים אך אין זה רק בפעם הראשונה כי אחר ששונה בדבר שעבר עבירה זו ושנה בה שוב לא יהרהר בהתרים רק בשאט בנפש ביד רמה הוא מפריד אלוף הוא אלופו של עולם הנצב בעדת הדיינים מפרידו מבית דינו בכונה ורשע ופשע וזהו ושונה בדבר מפריד אלוף:

י **והנה** היה ראוי תחת גערת התורה הגוערת בו ואומרת ארור לוקח שוחד במבין הדיין הלזה יותר מאלו הכו לכסיל מאה:

יא **אך** מרי הזה לא שוה לו כי יבקש רע לעצמו כמאמר רבותינו ז"ל על וקבע את קובעיהם נפש שהמעביר ממון מזה לזה הקב"ה נוטל ממנו נפש וגם אחרי מותו ומלאך אכזרי אשר פעל ועשה בעבירת השוחד ישולח בו כענין ותמוגנו ביד עונינו:

פסוק יב

אמר כי רבה רעת כסיל בעת אולתו וכעסו מרעת דוב שכול כי הדוב גם שיטיל כעס שכלותו על איש שלא שכל את בניו הנה גם שהאיש ההוא לא הרע לו גם לא הטיב לו

ואולי אם האיש ההוא היה מטיב לדוב לא היה נוגע בו כדרך כלבים וחיות שלא ירעו ולא ישחיתו את אשר ייטיב למו:

פסוק יג

אך הכסיל באולתו גם את אשר הטיב לו עושה רעה ולכן טוב פגוש דוב שכול באיש מפגוש כסיל בעת אולתו כי הלא הוא משיב רעה תחת טובה ולכן לא תמוש רעה מביתו:

יב **או** יאמר מה שכתבנו בס' חבצלת השרון כי קל כצבי לצדיק להנצל מחיות רעות כי בצדקתו מורא וחתת צלם אלהים אשר על פניו תפול עליהם אך הנופל בידי אדם רע אין תקומה כי הלא בחירתו חפשית וזה אמר טוב פגוש דוב שכול בנקרא איש הוא השלם כנודע מכל אנשים שבמקרא ואל כסיל באולתו שלא יפול מורא הצדיק לשוב מרעה ועל פי בחירתו יכלה רעה:

יג **ולא** עוד כ"א גם משיב רעה תחת טובה באולתו ולא יתן אל לבו לשוב מדרכו ואיש כזה לא תמוש רעה מביתו כי תמיד יגדיל וישריש ברעת עון כפית טובה כמאמרם ז"ל כי הפה שאמר לא ידע את יוסף אמר לא ידעתי את ה' חלילה באופן שמשיב רעה וכו' מוכן לש"א תמוש רעה מביתו כי גם עם אלהים גם עם אנשים יתמיד ברעה זו: **או יאמר משיב וכו'**. מה שאמרו ז"ל בשחיטת חולין כי ר' מאיר עושה שלום בין שכניו על מריבה ישנה ושמע את השטן אומר וי דאפקריה ר"מ מביתיה דההוא גברא הנה כי בית הריב שם ישכון השטן ובהשלימה ימוש יאמר כי משיב רעה תחת טובה כל כך יושרש במדנים כי לא תמוש רעה מביתו כי לא ישלימו לעולם והשטן ורוח רעה הנברא בריב שם תבא מנוחתו תמיד:

פסוק יד

יאמר הא דאמרי אינשי האי תיגרא דמיא לבידקא דמיא כיון דרווח רווח שהריב ידמה לבדק המים שהמים בזחילתם הולכים ומרחיבים הבדק עד יעשה כפתחו של אולם כן הריב מתחיל למעט והולך ומתרחב עד בלי די וז"א פוטר מים כי כפוטר מים מן הצד שלא היתה זחילתם משם שהבדק ההוא הולך וגדל כן הוא ראשית המדון שהולך וגדל עד כי יגדל מאד וממדון מה נעשה ריב לכן לפני התגלע הריב ויגדל נטוש:

פסוק טו

פן תהיה סבה שהדיין בבואו לדון את ריבכם יצדיק רשע וירשיע צדיק כי בהתגלע הריב יתבלבלו הדברים ולא יתברר מי הזכאי והחייב וזהו סמיכות פסוק שאחריו:

יד **או** יאמר גם שפוטר מים הוא ראשית מדון ועליו תלוי קולר הריב אל תאמר א"כ אפוא הרשות נתונה אלי אבוא אחריו ואריב אתו ביד חזקה כי אם גם שפוטר המים וכו' ואשם הוא ממך אתה לא תעשה כמוהו רק לפני התגלע הריב נטוש:

טו **פן** בהתבלבל הריב לא יכוון מי התחיל ומי גמר וזולת אשמת הריב תהיה סבה אם יתגלע הריב שיצדיק את הצדיק כאמור בקודם:

מצדיק וכו'. הנה אמרו גם שניהם הוא מיותר ובלתי צודק אך יאמר בל יעלה על רוח הדיין אם יתבע ראובן את שמעון ומצדיק את הרשע בדינו ומרשיע את הצדיק בדינו כי תועבה אחת עשה שהפך את הדין כי הלא שתים הנה כי הוא יתברך מונה את הצדיק את הרשע לא' והרשיע את הצדיק לשמ' עם שהכל תגר א' וזהו גם שניהם וירבה הגם את הרשע בדינו שאם ידע שהדין עם שכנגדו והדיין טעה לא יסמוך על הדיין ויקבל שלא כדין כי גם הוא תועבה:

פסוק טז

אמר כמתלונן כל מצדיק רשע ומרשיע צדיק הנזכר בפסוק הקודם חבל על המחיר שהוצאת ללמוד חכמה לדון אחר היותך חסר לב להתנהג בה ולהבין את אשר יקרך בהעותך משפט וזהו למה זה מחיר ביד הכסיל הלז שנכנס בו רוח שטות לחטוא למה זה היה המחיר בידו לתת למורים אותו אחר שלב אין להתנהג בה לדעת ולחשוב אשר יקרנו בהעותו משפט כלומר כי קנה בכסף ומחיר מה שיאבד עצמו בו:

פסוק יז

והנה שתים הנה סבות המסבבות עוות משפט או לאהבה את רעהו יצדיקנו בדין וירשיע בעל דינו או לאהבה שוחד ועל האחד אמר הביטה וראה פתיות איש הזה כי הלא בכל עת אוהב הרע וכו' כי למה שלב אין לא יבין כי את רעהו אשר יאהב לא בכל עת ראוי לאהבו כי בבוא לפניו לדין אין להעריך אותו בגדר אוהב לזכותו בדין אך כסיל זה בכל עת אוהב הרע גם בעת דין ואין לב להבין כי באהבו את רעהו ישנא את עצמו ולא עוד אלא שעתה בעת צרת רעהו יוסיף לאהבה אותו ולהחזיק בידו כאלו לצרה זו נעתק מאוהב לאח כאלו עתה נולד לו אח. **או** יאמר חושב שמטיב לו להצילו מצרה זו שעליו ואדרבה הוא כאלו נולד אח לאותה צרה שבעון זה שמסייעו בל יפסיד ממון הראוי לו להפסיד בדין חושב שמצילו מצרת הפסד ואדרבה נעשה אח לצרה כי כאשר דרך אח להחזיק ביד אחיו כן דיין זה מחזיק ביד הצרה בל תמוש מביתו של בעל דין אוהבו ואין זה לו רק חוסר לב כמדובר:

פסוק יח

ואמר שלמה בחכמתו אל יתאנה הדיין הלז לאמר כי גודל השרשתו באהבתו את רעהו ממנו מביאו לידי כך כדרך הערב שמשתעבד מאהבתו את רעהו כי דע אפוא כי גדר רעת הדיין הלז רבה מהכיל כי אני אגיד לך עד היכן יד הערב מגעת לאהוב רעהו וכל הרעה הבאה עליו בגלל הדבר ואיננה א' מני אלף מהמצדיק רשע לאהבת רעהו והוא כי הנה אדם חסר לב מלראות את הנולד עד פה תבא גדר יערבנותו לאהבת רעהו א' שתוקע כף שמת שלא יעשה לו ערב פרען רק קבלן רצה מזה גובה כו' שיוכל לתבוע את הערב תחלה וזהו עורב ערובה לפני רעהו כלומר קודם רעהו שיתבעו אותו קודם רעהו הלוה שיגבה ממנו תחלה:

פסוק יט

והנה איש כזה זאת רעתו אשר יקרה לו כי לא יבצר או לא ישלם בתבעו אותו תחלה או ישלם או אם אין לו יצטרכו למשכנו והנה אם יש לו ולא ישלם הוא אוהב פשע לעבור על שבועתו ואם ישלם אוהב מצה כשנעשה ערב שיריב עם הלוה שלא החל לתבוע את הלוה גם שכדין עשה וגם עם הלוה שלא יתרפס וישלם את הנושה בו או את הערב אחרי שגבו ממנו וזה אמר אוהב זה פעמים על ב' הבחינות ואם אין לו לשלם מגביה פתחו ליכנס למשכנו כי את הלוה אפילו שליח בית דין אינו רשאי ליכנס לפתחו למשפט מה שאין כן לערב שילקח בגדו כי ערב זר נמצא משקופו ופתחו גבוה מפתח הלוה כפתחו של אולם ליכנס בה באופן שכלל העולה הוא שמבקש שבר וזהו אוהב פשע אוהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר:

פסוק כ

וגם ירע ללוה כי לא יבצר אם הוא עקש לב ומתחלה היה לבבו למרע לאכול על גבי הערב גם ה' יסכים עמו שלא ימציא לו טוב ואף אם ירצה לשלם לא יוכל כי לא ימצא טוב וריוח ואם יש לו אלא שהוא נהפך בלשונו מתאנה ומהתל ודוחה מיום אל יום יפול ברעה באופן כי יאבד כל אשר לו שגם אם יחפוץ לפרוע הכסף אזל הנה עד פה תבא רעת תוקע כף עורב ערובה כו':

פסוק כא

ואיננו דומה לרעת הדיין כי הלא גורם רעה לעצמו ולמולידיו כי טוב טוב היה לאביו יוליד בן עם הארץ נבל ולא חכם כזה כי הלא יולד כסיל כדיין הלז שנכנס בו רוח שטות ליקח שחד הלא במקום שבן חכם ישמח אב יהיה לתוגה לו כי ימות בעונו ושמחת אביו

בו לתוגה תהפך ואלו עם הארץ היה גם שעל ידי העדר ממנו תורה לא ייטיב לאביו ויהיה נבל הלא כל רעת אביו לא תהיה רק העדר שמחה כי לא ישמח אבי נבל אך לא תוגה:

פסוק כב

ולא תאמר הלא טרם מות בנו שמח בחכמתו לא חנוכה בזה דאגתו כי לו שמח לא הטיב רק את הגהה היא הפנים אך במותו רוח נכאה תיבש גרם הפנימי וחזק ומה גם כל בשרו:

פסוק כג

ותדע איך לא יבצר מלמות בלא עתו כי הלא זה דרכן של מקבלי שוחד שכל כך יושרש בדבר שגם שמתחלה לא יקחנו עד יתנוהו לו ואף גם בכוונה לשפוט צדק הנה אחרי כן ימשך שלא ייחל ינתן לו כי אם שוחד מחיק רשע יקח הוא הרשע בדינו ולא שיטעה בשקול הדעת רק להטות בכונה ארחות משפט:

פסוק כד

ולא בלבד בפני הבלתי יודע שורת הדין רק את פני מבין חכמה שרואה ומביט עותתו ולא יביט אל אשר לפניו כי עיני כסיל בקצה ארץ:

פסוק כה

ועל ידי זה חרב מונחת על צוארו כי הוא יתברך יקבע נפשו כמז"ל על הנוטל מישראל ממון שלא כדין כי הוא יתברך נוטל נפשו שנאמר וקבע את קובעיהם נפש והוא בארור מן התורה ארור לוקח שוחד וכו' באופן שלא יבצר מהכרת ויהיה כעס לאביו על כי ימות רשע בעונו וממר ליולדתו על מציאות מיתתו וזהו כעס לאביו כו':

פסוק כו

גם וכו'. אחר תתו דופי במרשיע צדיק בכל הכתובים הקודמים אמר בל יאמר הדיין טוב לענוש לצדיק בדינו ויסבול הצדיק למען יהיה פתחון פה לכוף את זולתו אם איש חשוב הוא שיעשה מה שהוא דין באמרו הלא צדיק זה ענשתי שלא כדין וסבל ואתם לא תאבו לעשות היושר ובזה יהיה פתחון פה להכות את הנדיבים הם נדיבי עם החשובים העשירים המתנדבים בעם גשם נדבות וצדקות ומתגדלים על ההמון כדי שיעשו לפחות מה שהוא יושר אמר שגם ענוש לצדיק לא טוב כדי להכות נדיבים אלו על יושר כי מה פשעו של צדיק: **או** יאמר גם ענוש לדיין צדיק העושה צדק כדי שיכה את הנדיבים על עשותם יושר ולא לפנים מן השורה כנקדימון שלא היה עושה כפי הראוי לו לא טוב כי אין לכפות רק על הצדק אך לא על לפנים מן השורה:

פסוק כז

הנה איש תבונה גדול מנבון שהתבונה מתייחסת אחריו ובזה נבוא אל הענין והוא כי יש נמנע מלדבר עם היותו יודע דעת ודבריו בהשכל ויש נמנע מלדבר על בלתי היותו יודע דעת להשיב רק אמרי אולת ועל שני אלה אמר על הא' חושך אמריו שהיה בא לאמרם וחושך אותם עם היותו יודע דעת באופן היו אמרי דעת הנה הוא באמת יקר רוח בעל רוח ונפש יקרה כי יחסותא דבבל שתיקותא וגם הוא איש תבונה רואה את הנולד מרוב דברים:

פסוק כח

אך אם מה שמחריש הוא להיותו אויל ואין בפיו רק אולת להשיב אין להחזיק לו טובה על שתיקתו ליקרא נבון כי אם חכם בלבד כי גם אויל מחריש חכם יחשב ואם אולתו השיאתו לגמור בלבו לדבר ואחרי כן אטם שפתיו הוא גם נבון מבין את הנמשך מהן:

פרק יח

פסוק א

הנה תושיה היא התורה כנודע ונפרד יקרא הבלתי לומד תורה למה ששורש ישראל דבק בה בטבעו בעצם והנה יקרה פתאום יתאוה הנפרד מן התורה ויאמר מי יתן ואתגלע בכל התורה כלה מראש ועד סוף ובבואו אל הפועל ומה גם כי יעמיסו עליו עול עיון להבין דבר מתוך דבר יגעל בכל כי לא היה חפצו לטרוח רק לגלות לעם כי לבו חפץ בתורה בלבד אך לא יחפוץ רק אלו תבא אליו דרך נס וזהו לתאוה כו' בהשקפה אל בחינת התאוה הנה יבקש הנפרד בכל התושיה היא התורה יתגלע:

פסוק ב

אך בהביא אותו בפועל בעול התבונה והעיון לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם יחפוץ בהתגלות לבו כי חפץ בתורה הוא:

א **ולהמתיק** יותר לשון נפרד ידבר על מי ששנה ופירש לעסקי העולם ואחרי כן כזה שנפשו מטוהרה היא יתאוה אל התורה ומפתאומיות התאוה לא יעצר כח לשנות מעט מעט ולבלתי ימיש מפרק או הלכה עד רדתו אל תבונה עמוקה רק יבקש בכל התושיה יתגלע כאחד לאחוז מכל חלקיה פעם אחת ולא זו הדרך רק להשתקע בכל הלכה ופרק:

ב **וזהו** לא יחפוץ כסיל המתגלע בכל החלקים יחד בתבונה לבא עד תבונת עומק כל פרט רק בהתגלות לבו שלא נעל בתורה גם שהטפל בהבלי עולם ועודנו תאב אליה ודבק בה:

א **או** יאמר אם יבא לך נפרד להתגייר על מנת שתלמדנו תורה על רגל אחד שבשביל התאות יבקש בכל התושיה להתגלע אל תגעל בו על שלא יוכל ויתחרט:

ב **כי** לא יחפוץ כסיל בתבונה רק בהתגלות לבו כי חפץ בתורת ה' וגיירהו כי לא יחזור בו להעדר למוד הכל כאחד וכמעשה שהיה בהלל:

פסוק ג

בבוא הרשע בא גם עמו בוז כי יבוז את אשר לפניו וצריך להחריש שאם אשר לפניו יקל בכבודו על מה שבזהו הלא בא גם חרפה שגם יחרף מכעס קלונו וזהו ועם קלון חרפה. **או** יאמר בבוא הרשע בדינו לפני השופט בא גם בוז שלא יחשיב את השופטים כי מיד יבוז ויערב אל לבו לכפור האמת לכן שלשה המה הדרכים להוציא מלבו האמת אחד להקל בכבודו בדברי קלון אם יראה לשופט כי מהתל הוא עד יודה האמת ב' לחתור בחקירות בחכמה עד בא עד שרש הדבר שלישית להסביר לו פנים דרך פיוס עד יגלה האמת וילכד כתוא מכמר אמר הנה הדרך הראשון לא טוב הוא כי אם בבא הרשע בא גם בוז הלא עם קלון שתקל בכבודו תבא גם חרפה פן יחרפך ויתפקר יותר:

פסוק ד

אך בשמת תבחר כי גם שמים עמוקים דבר פי איש ויקשה בעיניך לדלותם כי מאין לך דלי להעלותם לחשוף מימי עמקי זיופו דע לך כי יהיו לך כנחל נובע אם אתך מקור חכמה והוא כי להעלות מים עמוקים צריך דלי אך לנחל טבע להביא לפניך בהגישך אל הנחל המים אשר בסתר הנביעה הוא קל מאד כי במעט מיתון ע"י זחילת המים יבאו לך אשר היו למטה למעלה כנביעה מאליהן מבלי דלי כן על ידי זחילת הדברים אשר הם נזחלים בפי הבעל דין דבור אחר דבור יבא לך שורש הדבר מאליו באופן כי מה שהם מים עמוקים יהיו נחל נובע לפניך אם לך מקור חכמה להזחילם:

פסוק ה

אך הג' לשאת פניו דע כי שאת פני רשע לא טוב כי תבא להטות צדיק במשפט כי יסתתמו טענות שכנגדו הצדיק בדינו בשאת פני רשע ויהיה סבה להטות צדיק:

פסוק ו

שפתי כו'. **הלא** כתבתי לך בל תקל בכבוד הבעל דין להוציא מלבו כי הנה עם קלון חרפה דע לך כי לא כל הסוגים שוים כי יש גורם רעתו ברוע הנהגתו וראוי גם תתן חתת שוטריך עליו להכותו מכה רבה והוא כי דרך הכסיל משולל חכמה שבבואו לדין על דברי ריבות שיבאו שפתותיו דובבות ריב עדיין לפני הדיינים באופן שהן הם עדיו כי

הוא היה עיקר הריב ואין צריך לומר שלא יודה כי אם שגם אחרי כן שיחייבוהו פיו למהלומות יקרא שיקרא ויכריז יבאו לראות מהלמות שהלמוהו וחייבוהו שלא כדין:

פסוק ז

לאיש כזה ראוי ליסרה אותו וזהו פי כסיל מריתה לו אחר ששפתיו היו סבת רעת עצמו וזהו ושפתיו מוקש נפשו ולכן נכונו לו שפטים:

או יאמר כי שפתי כסיל מורגלות שיבאו בריב כי המה התחלת מריבות כי תדברנה במומי הזולת וכיוצא ובדברו בפיו יוכה על ראשו על ידי שכנגדו ואחרי כן למהלמות יקרא שיצעק ויקרא אל השומעים יבאו למהלמות שהלמוהו להציל לו מרעתו:

והנה הן אמת שפי כסיל שיקרא לא על חנם הוא כי ודאי הוא שמחתה לו שחתוהו מריביו והכוהו אך הוא הסב רעתו שהחל בריב כי ושפתיו אשר באו בריב המה היו מוקש נפשו וגרמו רעתו:

או יאמר שפתי כסיל לאט בשפתים נעות דברי ריב וקלון יבאו בריב ויתחילו בה ואין רואה שהוא החל ולמען יחשבו שהוא הזכאי ושבעלי ריבו הם האשמים מה יעשה פיו למהלומות יקרא עושה עצמו כעשוק וקורא בפה מלא יבאו למהלמות שהכוהו והלמוהו ונהפוך הוא:

ואיכה יעשה הדיין לדעת האמת אם לא כי פי כסיל מחתה לו שע"י החקירה ברית כרותה לפיו יגלה האמת ותהיה מחתה לו להכותו ע"י שוטרי הדיינים אחרי כן ונוסף על זה כי עוד עונו בו כי שפתיו שהחלו בריב הם מוקש נפשו לפני קונו כי היה ראשית מדון כי עון עצמו אינו נמחק:

או יאמר כי בבא הכסיל אל השערה לפני הדיינים לא בדעת יבא רק שפתותיו נעות ודובבות ריב כמריב עם הדיימם מרחשן שפותיה אומר נראה אם יעותו דיני כי דרכם לשאת פנים וכיוצא בזה ועוד מעט כי יחייבוהו למהלמות ומכות מן השמים יקרא שיבאו על עוות דינו:

מי גרם זה מה שסבלו בבואו שעל כן נתפקר אז יותר לכן מה שלא עשו מתחלה יעשו עתה ויפגיעו בו את השוטרים וזהו מחתה לו ולא יענשו הדיינים על שסבלו כי שפתיו שבאו בריב מוקש נפשו הוא באמת ולא מוקש נפשם בעצם כי הוא החל מאליו:

או יאמר ראה מה בין משים שלום בין עברים נצים דרך פיוס לכסיל העונה על ריב גם הוא ויכנס בריב כעוזר את אחד מהם ומריב את הב' שנראה לו שהוא הפושע כי הלא שפתי כסיל יבאו ויכנסו בריב כי ינצו אנשים ימשך מזה שיגדל הריב במעמד שלשתם

עד שמהדברים יבא להכות וישא גם הוא חלקו עד שלמהלמות שיהלמו אותו יקרא יבאו להצילו מן המכים אשר יכוהו:

ז **נמצא** שהוכפלה רעתו לנפשו ולגופו לגופו שפי כסיל מחתה לו שהכוהו וגם שושפתיו מוקש נפשו על בואם בריב כי חטא חטאה גדולה בבואו בריב ולא בשלום:

פסוק ח

הבא לחרחר ריב לאמר לראובן הלא שמעתי את שמעון מבקש רעתך ודובר סרה עליך למען יתקבלו דבריו אומר אמריו כאלו הדברים עצמם מתדכאים ומתלהמים כי יאמר אוי לי אם לא אומר כי צר לי עליך אחי בל יצר עליך ואוי לי אם אומר כי אלך רכיל ודואג אני אך כונתי להצילך באופן שהדברים עצמן הם כמתדכאים מלאים דאגה ולא כן לבו כי הלא ערבו לו בשמעו עד רדתם עד חדרי בטן או הם כמתדכאים והם מגיעים עד חדרי בטן מכים מכת חלל הגוף כחרבות בחדרי בטן שהורג ג':

פסוק ט

וממה נמשך היות גרגן ורכיל הלא הוא מהבטלה כי האדם העוסק במלאכתו תמיד ולא ילך אנה ואנה בשוקים וברחובות לא יפנה לבו אל עסקי זולתו כי אם אשר נרפים הם ממלאכתם הם ההולכי רכיל נמצא לפי זה כי גם מתרפה במלאכתו אח הוא לנרגן הוא בעל המשחית הנברא מעון הרכילות ההורג שלשה כד"א ותמוגנו ביד עונינו:

ח **או** יאמר במה בידענו כי המלאכה המיוחדת לאיש הישראלי הוא עסק החורה כמאמר התנא אם למדת תורה הרבה אל תחזיק גווכה לעצמך כי לכך נוצרת ונבא אל הענין אמר דברי נרגן הוא היצה"ר מחרחר ריב בין איש לקונו אינו מורה בבא להצר לאדם רק דבריו כמתלהמים ומתדכאים על האדם למה יצר לעצמו לפרוש מתעגוגי העולם לכן הם ירדו חדרי בטן כי יערבו לו:

ט **ואצ"ל** השומע לו כי אם גם מתרפה במלאכתו המיוחדת לו היא עוסק התורה אח הוא לבעל משחית הוא היצה"ר בעל המשחית הנברא ע"י העון כי אם היה עוסק בתורה היה מסלקו כנודע מרז"ל אם פגע וכו' משכהו לבית המדרש. **או** יאמר גם מתרפה וכו' מאמר התנא ששגגת למוד עולה זדון שהשוגה בעבירה מפאת שלא למד הוא זדון כי הלא הזיד בהמגע ממנו וזהו גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית הוא החוטא בזדון ובורא המשחית:

פסוק י

לכאורה יאמר ראה מה בין הנשגב במגדל נעול לנשגב בבטחון שם ה' כי הנשגב מאויביו במגדל במן הוא כלוא ולא יצא אך הנשגב בשמו יתברך ירוץ לכל מקום אשר יחפוץ

ונשגב שם. **או** יאמר מגדל עוז שם ה' כלומר דרך כלל בין לצדיק בין לרשע כנודע ענין אשגבהו כי ידע שמי שגם אם הבלתי צדיק ידע לכוין בשם ה' באופן הנודע ליודעים לישמר על ידו הלא גם שלא יהיה צדיק דבק בה' יהיה לו מגדל עוז אלא שההפרש שבין צדיק לרשע הוא כי הצדיק בו ירוץ ולא ירועע כ"א ונשגב משא"כ הרשע כי ילקה על שנשתמש.

או יאמר בשום שכל אל כפל כנויים אלה קרית עוזו וחומה נשגבה ומגדל והענין כמדבר על לב הרש הבוטח בשם ה' ומקנא בעשיר הבוטח בעשרו להגן בעדו כל בל צרות המתרגשות והוא כי שלשה הדרגות הן אשר יעוז במעוז מגדל עוז לא ייירא מפחד אויב מארבעת צדדיו ולא מלמעלה כי גג חזק לו אך אשר הוא תוך חומה נשגבה חסרת גג כדרכן של חומות יהיה שמור מצדיו אך לא מלמעלה אמנם העומד תוך קרית עוז אשר אין לה חומה נשגבה סביב רק בלתי נשגבה וגבוה יהיה לו עזר מצריו בצד מה מצדדיה אך לא בעצם כי אשר ירים ידו למעלה מחומתה אשר לא נשגבה יגבר עליו ונבא אל הביאור אמר כי שם ה' לכל הבוטחים בו הוא כמגדל עוז כי ישוגבו וישמרו מקורות וצרות העולם השפל ומלמעלה מהשמימיות כעומד במגדל ששוגב גם מלמעלה כי גג לו ונוסף על מגדל הארציי בכל בחינותיו שהעומד בו כלוא ולא יצא רק בו ירוץ וכו':

פסוק יא

אמנם הון עשיר אצ"ל שאינו מעוז לו מלמעלה מגזרה מן השמים כמשל המגדל כי אם גם אינו כחומה נשגבה להמלט בעצם מעניני העולם השפל כאשר ימלט העומד חוך חומה נשגבה מכל מה שאינו מלמעלה אך הוא לו קרית עוזו שהיא שמירה מה מקצת דברים שפלים כאשר יעוז בקריה שאין לה חומה נשגבה שימלט מקצת מעיקים ארציים אך לא מהגוברים על חומתה כן בעל ההון ימלט מקצת דברים ארציים אך לא מהגוברים בצד מה כנראה בחוש והנה זה הוא לפי האמת אך העשיר עצמו לא כן ידמה רק חושב שהונו כחומה נשגבה במשכיתו כלומר במשכיות לבו יצטייר לו כך:

פסוק יב

אך לא כן הוא לפי האמת ואל נא תכנע הרש כי תראה גבהות העשיר ואתה רש נגש ונענה כי הלא זה טוב לך כי עם שזה וזה נסיון הנה העניות טוב לעני מהעושר לעשיר כי העני מעותד לכשרון ותעשיר להפכו כי הנה תולדת העוני שהיא ענוה מקנה לו כבוד האמתי לעה"ב כי הענוה הכנת הכשרון החסידות וגם בעולם הזה יכובד ותולדת העושר שהוא גבהות לבב הוא הכנת השברון כנודע וזהו לפני שבר וכמוך אליו יגבה לב איש אך לפני כבוד היא הענוה הנקנית על ידי שפלות העוני:

פסוק יג

ואם יאמר הרש הלא בין כך ובין כך נגד עינינו חכמת המסכן בזויה ונבזה בעיניו של עשיר עד גדר שבמענה פיו ארשת שפתיו ימנעו ממנו עוד הוא מדבר וטרם ישמע קנצי למליו העשיר יענה בתוך דבריו ואין זה כי אם שהרש נקלה לפני העשיר הנכבד על כן אמר שלמה אל ישית הדל אל לבו לדבר הזה כי אין זה לעשיר רק לבושת וגם לחרפה כי הלא משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו ורוע מוסר ואם לא הבין המכוון והשיב שלא כענין היא לו כלמה ובושה כי ידמה לעיר פרא אדם:

פסוק יד

רוח וכו'. אחרי ההביל יתרון העשיר על העני בכתובים הקודמים אמר ידעתי בני כי תוכל השיבני הלא רוח איש יכלכל מחלהו הנה אשיבך כי לב נבון יקנה וכו' והוא כי תאמר הלא רעת העני תגיענו עד שערי מות כי הנה הוא ק"ו שאין עליו תשובה ומה אם רוח ונפש איש הרוחנית אין בה כח להבריא את בעליה ממחלתו כאשר יחלה בגופו רק יכלכל מחלהו וא"כ כשהרוח ונפש עצמם הם נכאים וחולים איך יהיה כח בגוף החומרי לנשאה ולכלכלה מלצאת הנה אין ספק כי איש כזה רעתו רבה ועל דרך נס תתקיים נפשו בו ומי זה רוחו נכאה בקרבו כי אם העני נכה רוח ונפש ואם כן אפוא אין רעה חולה כרעתו חשוב כמת באמת:

פסוק טו

על כן אמר שלמה ישמע אלי האיש הרש ולא תדוכא נפשו בדלותו רק שמוח תשמח והוא כי אם הוא בעל לב נבון יעצתי יקנה דעת התורה שנעשית קנין בעצמו שטוב מעושר הבלתי נעשה קנין רק כפקדון וישמח את נפשו מעצבון הדלות כי פקודי ה' כו' ואם אין לב נבין לו הלא אוזן לשמוע לא תבצר ממנו לכן אם אוזן חכמים לו שדרכן ללכת לשמוע חכמה תבקש אזנו דעת ותשמרו נפשו כי התורה משמחת:

פסוק טז

ואם אין לו לא לב נבון ולא אוזן חכמים או שלא נתקררה דעתו בעצה הקודמת רק במה שיתוקן רשותו ודלותו יפנה אל דרך אחרת והוא מתן אדם וכו' והוא מז"ל על ועניתיך וכו' אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהן צדקה שנאמר וכן נגוזו ואפילו המתפרנס מן הצדקה נותן צדקה וכו' שנאמר ועניתיך לא אענך עוד וזה יאמר מתן אדם וכו' כלומר לפי מה שהוא אדם אף העני לפי עניותו מקומץ דלותו ירחיב לו וגם כבוד המיוחס לעשיר ינחל כי לפני גדולים ינחנו:

יד **ובמאמר** חכמי הטבע האומרים כי הקדחת היא המכלכלת את החולה בל ימות כי יחסר לחמו יתכן אומרו יכלכל ולא אמר תכלכל בתי"ו כי יחזור אל מחלהו הנזכר בלשון זכר ולא אמר מחלתו והוא רוח איש יכלכל אותה מחלהו בל תצא מהאיש כמדובר כי הקדחת היא המחלה תעצרנה אך אם הרוח נכאה שהמחלה ברוח עצמה כרוח העני שהחולי בה מי ישאנה האם החולי יכלכל הגוף כדי שישא הגוף אותה ולא תצא אדרבה לא ישאר כח בגוף לסבלה:

טו **אך** עם כל זה זאת עצתי כי לב נבון יבקש דעת ולא ממון ואזן חכמים וכו':

טז **וראה** נא ראיה חושיית כי טוב קניו חכמה מקנין עושר כי הלא האיש העשיר אין עשרו מאשרו ומעלהו במעלות עודנו עצור אצלו כתורה רק על ידי הוצאתו ממנו החוצה כי מזה הטעם שללו ראשונים תואר אושר מהעושר וזהו מתן אדם שיתן ירחיב לו אך אם לא יתן לא יעלה וגם לא על ידי המתן יהיה גדול כי אם שלפני גדולים המקבלים ינחנו כענין מאמרם ז"ל שנז' בדגלים זבולן קודם לישששכר המקבל וכן שמעון לעזריה הנזון ממנו וזהו ולפני גדולים ינחנו שהוא כבוד בעלמא אך לא יבצר שהלומד הוא הגדול באמת:

יד **או** יאמר רוח איש וכו' לצוות על בעל הון שיפקח עימו וידאג על עני ואביון בעל רוח נכאה חשוב כמת כי הלא ק"ו הדברים ומה אם מחלהו של איש אשר הוא חולני בגופו ובאבריו צריך אל הרוח לכלכלה בל ימות לשחת העני אשר לו רוח נכאה כד"א ואל עני ונכה רוח זולת הכנעת גופו מי ישאנה האם יש כח בגופו החומה לסבלה הלא הוא גרוע ממנה חומר עכור צריך מי יכלכלו ואיך ישא את זולתו באופן שהוא חשוב כמת בלי ספק באופן שהזן אותו למחיה נפשו ומקיימה יחשב:

טו **על** כן מי שיש לו לב יקנה בתבונתו דעת בקנין מעצמו ואשר אין להם לב נבון רק אזן חכמים לשמוע בלמודים תבא ותבקש דעת ממני ותלמדהו דעת:

טז **והוא** כי מתן אדם ירחיב לו שלעצמו הוא מטיב ומעשיר ולא את הדל מלבד מעלתו בעולם הבא שיגדל כבודו על כל עושה מצוה זולתה כי מחיה נפש מישראל הוא והוא כמקיים עולם מלא וזהו מתן אדם וכו' והענין אל תחשבו כי אל העני אתם מהנים ומרחיבים דוחקו כי מי זה עני העשיר מקומץ קופת הצדקה אך אינו מרחיב רק לנותן עצמו וענין הרחבה הוא כי הן האדם אשר חננו ה' עושר ונכסים יקרנו כדינא דגמרא על הכותב כל נכסיו לאחד מבניו שלא מנהו אלא אפוטרופוס דאומדן דעת הוא שאינו מניח את יתר בניו ריקם כן הדבר הזה כי היתכן יכתוב הוא יתברך נכסים רבים לאיש אחד או ב' ויניח כמה עניים בנים לה' ריקם אך אין ספק כי לא מינוהו מן השמים אלא

אפוטרופוס שאת ענייו ירחם ויתפרנסו על ידו נמצא העשיר כסילון ומשפך בינו יתברך ובין עמי עמו להריק להם ברכה על כלים ריקים של עניים על ידו ולכן אם יקפוץ ידו מליתן או יתן פחות מהראוי הוא כמשפך ששופכים בעליונו שהוא רחב מלמעלה ויורה היין בכלי מפיו הצר מלמטה שאם יבא אל תוכו ענב או צרור ויסתום פיו התחתון ולא יצא מהיין לכלי כי הלא יצעק אשר המשפך בידו אל השופך בפה הרחב של המשפך אל תשפוך מלמעלה כי פיו הצר מלמטה נסתם ואינו מריק אל הכלי כך העשיר הוא כמשפך ששופכים ברוחב לו מן השמים כדי שיריק לכלים רקים הם העמים מלמטה שאם יסתום למטה מהריק לדלים מן השמים צא יריקו אך אם יפתח את ידו שהוא הנקב התחתון גם מלמעלה ירחיבו לו צנור המריק על המשפך בשפע נמרץ וזה אמר מתן אדם ירחיב לו כי המתן בעצמו אשר יתן בידו לדל הוא ירחיב לו כי לפי יציקתו יריקו עליו וירחיבו לו שיכיל יותר שפע ברכה עד אין קץ הנה לפניך כי טוב לך להחיות לב נדכאים כי לכך מתן לך העושר גם כי בהיטיבך להם את עצמך אתה מטיב ולא עוד כי אם משלו יתברך אתה נותן כי אתה ושלך שלו ואין לך רק זכות הנתינה שזיכך הוא יתברך תהיה אמצעי בין המלך הקדוש ועניי עמו וזהו מתן אדם כלומר אין לאדם רק המתן לא הממון מלבד טוב העולם הבא כי לפני גדולים ינחנו שם כי מדרגת נותני צדקה למעלה מגדולים זולתם כנודע ממדרגות שמנו חכמים בסוגי בעלי מצות כי זה כמחיה נפש מת הוא וכמקיים עולם מלא:

יד **או** יאמר רוח איש כו' כי הנה יש חולי הגוף וחולי הנפש מתחלואי העבירות המדכאים אותה ותהיה אך נכאה אמר הנה רוח ונפש יכלכל מחלהו של איש הוא חולי הגוף אך כשהרוח חולה ונכאה מחלאת עונות אשר היא אז שפלה בתכלית מי ישאנה:

טו **על** כן לב נבון יקנה דעת ואזן חכמים תבקש דעת התורה כי היא צרי ומרפא אל תחלואי הנפש ואל אל בצע כסף וזהב:

טז **גם** כי תאמרו ללבבכם נרבה לנו הון רב וחטאינו בצדקה נפרוק ועויתנו במחן ענין הלא אינו דומה כי הן אמת שמתן אדם ירחיב לו מצרת עונותיו אך כל מעשה תוקף גדרו הוא למטה מתופשי התורה על כן הוא טוב לכם והוא מה שאמרו ז"ל במדרש רבה על ר' יודן שהפליג מתנתו וזכה להיות במסבה ת"ח וקראו עליו ולפני גדולים ינחנו וזה ענין הכתוב טוב לקנות דעת התורה כי הלא מתן אדם ירחיב לו מצרותיו ובכלל שכרו הוא שינחנו לפני גדולים הם ת"ח ואילו לא היתה מעלת הת"ח גדולה ממנה לא היה המצא אצלם שכר הצדקה:

פסוק יז

צדיק וכו'. יזהיר את הדיין בל ישמע זה בלא זה כי צדיק נראה הראשון בריבו כלומר צדיק בדינו הוא ריבו עד גדר שכשבא רעהו אז וחקרו הדיין את רעהו השני כי חושבו למשקר כי הושקע בלבו כי צדיק הראשון וכו':

י **או** יתקשרו הכתובים מלמעלה מגדל עוז כו' כי יתוכחו יחד העוני והעושר כל אחד מתנשא לאמר אני טוב לגבר וגדול ממך ויען העני וישא משלו ויאמר כמתנחם על רוע מזלו ועל מרוצת טלטולו לילה ויום נודד ללחם איה ואומר מגדל עוז כו' והוא כי העני כל בטחונו בשם ה' כד"א והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' ובזה שם פניו לעומת העושר ואומר הלא גדלתי מאד כי אתה שמת זהב כסלך ובשקר נסתרת כי יפותה עשיר בעשרו לבטוח במשכנות מבטחים ומנוחות שאננות וטוב לי כי עניתי מאד כי שמתי שם ה' מחסי כי מגדל עוז שם ה' לא ימוט כעושר לבוטחים בו ואשר בו ירוץ כי לא יהיה לו מנוח בעולם הזה רק תמיד במרוצת טלטול בעולם הזה הלא ירויח כי יהיה צדיק כמז"ל בב"ר על והנה טוב מאד שאין לך מדה מביאה את האדם לחיי העולם הבא כעוני ויסורין מה שאין כן העשיר כי ישמן ויבעט וזהו ירוץ צדיק ושמא תאמר היכן העוז אשר לדל והוא רעב ללחם הלא עוד חזון למועד כי אם חלש הוא עתה הלא ונשגב. **אם** לא יהיה בעולם הזה יהיה בעולם הבא:

יא **משיב** העושר ואומר שבח אני את העושר כי איננו צריך לרוץ ולהטלטל כי הון עשיר הוא קרית עוזו שכל בני עירו מכבדים ועוזרים אותו כמז"ל המקדש על מנת שאני עשיר כל שבני עירו מכבדים וכו' וגם הוא לו כחומה נשגבה להסתר מצרות רבות עודנו העשיר בחדרי משכיתו או יחזור אומרו במשכיתו אל ההון שגם כי לא יפזר יתן לעם יעזרוהו ברית כרותה לעשיר שגם הבלתי מקבל ממנו שמח לשרתו ולעזרו וזהו וכחומה נשגבה ההון לו עודנו ההון בחדרי משכיתו כי להיותו מוחזק בעושר הכל יהיו בעזרו:

יב **משיב** העוני ואומר הנה הכל הולך אחר החתום ומה בצע בעושר המקנה גובה לב ואחריתו לישבר כי הלא לפני שבר יגבה לב איש כי הגובה לב הכנה אל השבר שישמן ויבעט ומה טוב מהעוני המקנה ענוה ואחריתו כבוד כי הלא לפני כבוד ענוה באופן שאני מקוה כבוד ואתה מקוה שברון והלא זה הוא בינו לבין קונו:

יג **והנה** גם בפני אנשים יקל כבודו כי הלא בגובה לבו בעשרו לא יעצר כח לעצור במלין רק ישיב טרם ישמע ויהיה לבוז כי הלא משיב דבר בטרם ישמע אולת היא כו' מה שלא יקרה כה לעני חוזר:

יד **ומשיב** הכושר ואומר אל העוני מה עזרת ללא כח והכבד ושב ואל תשבח את המת כי הלא העני חשוב כמת מק"ו והוא כי הלא רוח איש הוא הנפש יכלכל מחלהו של האיש כי יחלה גופו בל ימות לשחת כי כח רוחני הוא ויש לאל ידו לכלכלו אך ורוח נכאה כשהרוח ונפש עצמה היא נכאה בעצם כרוח העני כד"א אל עני ונכה רוח אמור מעתה מי ישאנה היתכן יעצר כח החומר אין צריך לומר לכלכלה כי אפילו לישא אותה עליו שלא תצא ממנו ותעלה אל מקורה הנה לא יוכל ואם כן אפוא הלא כמת יחשב ממש:

טו **משיב** העוני ואומר המצאתני אויבי חשוב כמת ולא ידעת כי ה' נתן לי תורת ה' משיבת נפש ופקודיו משמחי לב כי היא שעמדה לעני להחיות נפשו מעצבון ידיו כמאמר המשורר במקראיו לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי וזה אמר לב נבון יקנה דעת לומר לא תחשוב את העני כמת כי לא ימנע או איש נבון הוא להבין לאשורו אם אין אם נבון הוא לב נבון יקנה דעת וישמח לבו ואם לאו לא יבצר ממנו ללכת אל חכמים לשמוע מפיהם תורה וזהו ואזן חכמים תבקש דעת לשמוע כי אשר לו לב נבון מעצמו יקנה דעת ואשר לו אוזן חכמים יבקש דעת כלומר ואשר יחסר לו זה וזה אין מרחמים עליו כי עיר פרא אדם יכונה:

טז **והן** כל זה הוא לו הונח שאי אפשר לעני להעשיר ומה גם כי הנה תקנתו בצדו והוא כי הלא מתן אדם ירחיב לו והוא מאמרם ז"ל אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ונותן צדקה מרחמים עליו מן השמים שנאמר ועניתיך לא אענך עוד וזה יאמר מתן וכו' לומר הלא העני יתוקן בתת מלחמו לדל שירחיב לו וכו':

יז **וכהתימם** לווכח בא שלמה ברוח קדשו והכריע ואמר צדיק הראשון בריבו לומר הן אמת שמבלי ויכוח ידוע הוא כי צדיק הראשון הוא העוני הדובר ראשון ומה שהוא צדיק הוא בריבו כלומר בדינו כי ריבו ודינו הכל אחד כאילו אמר צדיק הוא הראשון בדינו ומה הרוחנו בויכוח הוא כי ובא רעהו העושה לווכח עמו וחקרו והוציא חקרי לבו לבא עד תכונת שלמות העוני שהוא בקנות ענוה כאמרו בהשיבו תשובה אל העושר ולפני כבוד ענוה וגם אמר לב נבון וכו' וגם מתן אדם וכו ממעט אשר יהיה לו ירחיב לו מדלותו כי על ידי שלש אלה הלא אין שלמות גדול ממנו:

פסוק יח

הנה דרך הגורל להשבית מדינים בחלוקי נכסים בין אחים ויקרה שבין עשירים שהפרש המנות רב יפריד ויקבל כל אחד ולפעמים אח עני שהפרש חלוקתו מהבל ימעט אין גורל מספיק לו להשקיטו ואדרבה אם גורלו לא עלה כחפצו יחזיק ריבו וזה אמר מדינים ישבית הגורל ובין עצומים בנכסים יפריד:

פסוק יט

ואח שהוא נפשע מקרית עז שלא פשע בו הגורל כי נפשע הוא ממציאות העושר הנקרא עוז כד"א הון עשיר קרית עוזו כאלו העושר פשע בו כי רע מזלו יעשה מדינים חזקים כבריח ארמון כי חזק הוא באמת לומר כי משליכי הגורל או המשוים המנות פשעו בו ולא ידע כי רוע מזלו והעדר זכות גרמה לו:

יח **ואם** אמרו נפשע יתפרש לשון פסיעה כמו אפשעה בה אציתנה יחד יהיה שיעור הענין הנה הגורל בין אחים עצומים יפריד:

יט **ואח** שהוא נפשע ונהלך מקרית עוז חוצה שאין לו חלק בקרית עוז כלל יריב מדינים כבריח ארמון כאלו יש לו ארמון בקרית עוז ויריב על בריח א' שצריך לסגור ולהחזיק ארמון על משפטו והוא משל אל הדל ועושה מדינים על דבר קל גם אחר הגורל כאלו לא יחסר לו זולת זה כי ארמון לו ויחסר הבריח להשלימו:

פסוק כ

הנה נתחבטו מווכחים לדעת אם הדבור טוב או השתיקה והנה אמת נכון דבר התנא לא מצאתי לגוף טוב משתיקה שגם שלענין הנפש בתורה ומצות אין הדבור אמנם לגוף שהוא לעניני החומר לא מצא טוב משתיקה כי גם שלפעמים יש לו מועיל הלא יותר קרוב אל ההפסד מאל השכר וזה יאמר פה בהקדים כי כל איש או אנשים שבמקרא חשובים וצדיקים עד שהוצרכו רז"ל לומר על כלם אנשים האמור במרגלים כי צדיקים היובאותה שעה ונבא אל הביאור אמר הנה מפרי פי איש החשוב וצדיק אשר אמריו תורה והישרת הדבור יפה כי אין צריך לומר מה שהקרן קיים לעולם הבא כי גם מפרי פיו הם פירות דבורו תשבע בטנו שיהי למלא בטנו מטוב עולם הזה המתיחס אל הבטן שיאכל פירות בעולם הזה ואם יזרעו דבריו בשדה אוזן שומעת ויעשו פרי תבואה שילמוד השומע ויעשה כדבריו הנה מהתבואה ההיא הצומחת ישבע האיש הנזכר כלומר שלא לבד בטנו כי אם ישבע כל מציאות האיש גוף ונפש כי רב זכותו מאד ולא אמר תבואת פיו רק שפתיו לומר כי גם ממה שילמוד הזולת בנענוע שפתיו כאשר הורגלו להיות נעות בתורה וישמע השומע כלאחר יד ישבע מזכות האיש הנז' הנה כי רב זכות ותועלת הדובר אך הוא בנמשך מהנקרא איש שהוא על עסק תורה ומצות הנוגעים אל הנפש:

פסוק כא

אך בחינת הלשון מצד עצמה בעממם משוללים קדושה דע כי מות וחיים ביד לשון כלומר גם ששתי בחינות אלה בה הקרובה יותר היא המות וזהו מות וחיים כלומר מות היא הקודמת במציאות וגם חיים לפעמים כלומר שאין לגוף טוב משתיקה ואינני מפליג

ברעת הלשון הרע בגיהנם כי רב הוא מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כנודע אך אומר לך כי ואהביה של לשון הבלתי שולחים לה רסן לעכבה מכל אשר תחפוץ לדבר יאכל פריה בעולם הזה כצרעת ודומה לו הבא לבעל הלשון כנודע מרבותינו ז"ל ומהפכו ידע את אשר יקרה לו בקרן הקיימת לו:

כ **או** מפרי פי איש ישבע בטנו ואם תשאלני מאיזה דבר ישבע מפרי דבורו הטוב או מפרי דבורו הרע הנה הוא לפי מה שהוא כי תבואת שפתיו ישבע כלומר לפי מה שיזרע ישבע מהתבואה שפתיו אם טוב ואם רע:

כא **כי** הלא מות בדברו אשר שנא ה' וחיים בדברו באשר חפץ הכל הוא ביד לשון כי בחיריית היא ואוהביה שאוהבה לשמוע דבורה לכל בחינה מהן יאכל פריה או ענבים או באושים:

פסוק כב

מצא וכו'. הנה אמרו רבותינו ז"ל שרוי בלא אשה שרוי בלא טובה ולפי זה לא היה לו יתברך להחזיק טובה למי שמצא אשה על קיום המצוה כי הלא יהיה שרוי בטובה ולעצמו מטיב וזהו מצא אשה מצא טוב כאמור ואעפ"כ ויפק רצון מה' שהוא רצוי אליו על קיום המצוה וגם שמוחלין לו על כל עונותיו כנודע מרבותינו ז"ל: **או** יאמר כי הנה האשה טובה לאיש להנאתו עזר כנגדו כמ"ש ז"ל מביא חטים חטים כוסס וכו' והרצון מה' הוא לבנים אלא שעל פי דרכו משרתת אותו כאמור אמר ראה חסדו יתברך שטרם בא רצון ה' אל הפועל אלו הבנים יהנה האדם מיד בשרות ומנוחה וזהו מצא אשה מיד במוצאה מצא טוב ואחר כך ויפק רצון מה':

או יאמר כי הנה אחרי היות הנשמות זוגות זוגות בת פלוני לפלוני למעלה בבא הזוג למטה לארץ לפועל הוא יתברך דן אותם לפי מעשיהם שהוא הזווג הב' לפי האמת כמסורת יודעיה אם זכה נוטל בת זוגו ואם לא זכה איש אל עבר פניו ילכו עד יתוקן העוות והנה אשר הוא רצון אלהי לצאת מהתחברות כל זווג וזווג במחיחס אלו בהולדה הנאותה להשתלשלות המכוון מאתו יתברך לא יצא לפועל כאשר יתפרדו עד יגלגל הוא יתברך סבותיו עד יצא לפועל אמר כי מצא אשה שמצאה אשר היא אבדתו ולא פגע בה איש אחר כי הטיב מעשיו מצא טוב לעצמו וגם ויפק לפועל רצון מה' הוא מה שהיה רצונו ית' להוציא מהבת זוג ההוא מאז נמצא עושה טוב לעצמו ונחת רוח ליוצרו: **או** על דרך זה במאמרם ז"ל כי כשאין אדם פוגע בבת זוגו שהוא יתברך מזווגם בעל כרחם והוא שגם שבהזדווגם יתרצו זה לזה הוא רצון מוכרח ולא אמתי לשווי שרשם ונבא אל הענין מצא אשה שמצא אבדתו אשר לו מזווגו הראשון על ידי שהטיב מעשיו מצא

טוב כנודע מכמה פנים ובזה ויפק רצון מה' שאינו כאשר בשלא זכו שהש"י מזווגם בעל כרחם כמאמרם ז"ל על מוציא אסירים וכו' שהקב"ה ממציא להם רצון זה עם זה מושאל כמו אכזב ולא יתיחס בעצם מאתו יתברך כי הפך רצונו הוא לפי האמת אך ויפק רצון מאת ה' ממש משורש נפשותם שנמשכו ממנו יתברך כדרך כל זוג היוצא משם דבקים ברצון ואהבה רבה:

והנה אמרו רז"ל על פסוק זה טובה היתה אביגיל לדוד מכל קרבנות וכו' ויראה דעתם שעליה ירמוז ויתכן לפי דעתם יותכו כל הכתובים:

כ **מפרי** פי איש וכו' לומר הנני שם לפניך גדרי הדבור הטוב א' כי מפרי פי איש בינו לבינו שיעסוק בתורה בפיו תשבע בטנו לבדו שיהנה מטובות העוה"ז זולת הקרן קיים אך אם היא בתבואות שידריך בשפתיו וילמד לזולת שהוא כזורע בזולת לא בטנו החומרי לבדו תשבע כי אם כל עצמו גוף ונפש וזהו ישבע סתם על כלו:

כא **והנה** לך ראיה וממנה תדון ק"ו והוא כי הלא ידעת מקום היה מות וחיים ביד לשון והוא מה שהיה מפורסם ביניהם מות על ידי לשון נבל באמרו רבו עבדים וכו' שגרם מות לעצמו וביתו וגם על זה מת כמאמרם ז"ל שהאריך לו הקב"ה עשרת ימי תשובה ויהי בעשרת הימים ולא שב ויגוף ה' וכו' וחיים ביד לשון אביגיל שמנעתו מבא בדמים ואין צריך לומר שבלשונה קנתה חיים לעצמה כי אם גם למקבל אמריה שזרע בו טוב מאמריה היה טוב בעבורה וזהו ואוהביה הוא דוד שאהב לשונה ויאמר ברוכה את וברוך טעמך יאכל פריה שזולת זכותו לעוה"ב שמנעו חרבו מדם יאכל פריה בעולם הזה:

כב **וזה** פריה כי מצא אשה היא אביגיל עצמה נביאה וחשובה ומצאה דוד על ידי זה וגם מצא טוב הוא כלאב שהוליד ממנה גדול בחסידות שמת בעטיו של נחש וחכם גדול מכלים פני מפיבושת בהלכה או שהתכונן מלכותו ולא היתה זאת לו לפוקה לקלקל מלכותו אם היה שופך דמים ותכון מלכותו מאד באופן שויפק רצון מה' שהיה רצונו יתברך להכין כסאו ואם כן מזה תדון ק"ו ומה אם אהביה יאכל פריה בכל הטוב הנזכר ומה גם עתה היא עצמה שיאכילוה פרי מאמרי לשונה הטובים ואם כן הטבתי אשר דברתי כי ותבואת שפתיו ישבע כמדובר:

פסוק כג

אם אמרו להתרועע הוא מלשון מרעות יאמר כי דרך הרש לבא בתחנונים לאיש העשיר יתן לו או ילוהו ועשיר בעשרו יענה עזות:

פסוק כד

ויאמר איש רעים הרש הלז להתרועע עם רעים אהובים מבקש ממון ומה גם על ההלואה שיאמר שלאכול עם רעיו יבקש ולא יהיה לו לשלם ומוסיף ואומר לו כמתמיה ויש אוהב דבק מאח שתתחנן למצוא מעות להתרועע ולהאכיל לאוהב:

פרק יט

פסוק א

ואמר שלמה כה יעצתי את הרש ילך לו בתומו ולא יעננו כי טוב רש וכו' גם שלא יתן התנצלות על עצמו מעקש שפתיו הוא העשיר אין צריך לומר אם ברשע עשה כן העשיר כי אם גם אם הוא כסיל ובכסלותו ענה כן כמוכיח את הרש בל יבזבז ויבזהו. **או** יהיה שיעור הכתובים מה יתאונן אדם רש על דלותו והלא יש עשיר שטוב טוב היה לו אם היה רש כי הלא תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות כמדובר שאומר איש רעים כו' ככתוב וא"כ הוי אומר כי מי יתן והיה העשיר ההוא רש ולא היה מאבד נפשו בדברו עזות וזהו טוב רש הולך בתומו כי טוב היה לו יהיה רש הולך בתומו בלתי מתגאה מאשר הוא עקש שפתיו בדברו עזות אין צריך לומר אם בזדון דברו כי אם גם אם הוא כסיל וסכלותו הטביע בו מדה זו מפאת ממונו: **ואם** להתרועע הוא מלשון רועה התרועעה יאמר העשיר איש רעים אהובים לאכול בשמחת מרעות סופו להתרועע ולהעני כלומר כי זה גרם לרש לבא להתחנן לפניו ולבל יראה כמו זר יעני איש בשביל מרעיו מה שאין דרך איש לעשות לאהבת אח על כן חוזר ואומר אל תתמה כי ויש אוהב דבק מאח שמתדבק לזה העני לאכול ולשתות עמו ולא יוכל העני הלז להתאפק לאמר לו הפרד נא מעלי כי יבוש ממנו ובזה ממתיק בפיו רעה נגד הרש כמורה זיקים: **והנה** דרך הטובה שיבור לו הרש היה להתנצל ולהודיע האמת אמר טוב רש הולך לו בתומו מעמוד ותת התנצלות פן יהיה עקש שפתיו וידבר סרה נגד העשיר ויהיה כסיל גם הוא כי יכנס בו רוח שטות כעשיר וזהו טוב רש וכו' מהיות עקש וכו':

פסוק ב

הנה רז"ל דרשו אולת אדם כו' בענין מאמר השבטים מה זאת עשה אלהים לנו שעל ה' היו זועפים לבם עם היות שאולת אשמתם סלפה דרכם ובזה ימשכו הב' כתובים והוא לתת לנו מוסר השכל והוא בל ימעט בעינינו אשר נחטא בשגגה כמעשה הכסיל השמח לאיד שגגתו ועלז בו בלבו ברוך ה' ואעשיר כי שלא במתכוין נעשתה התועבה ולא דעת ולא תבונה לאמר לו יש ה' אתי לא מצאני חטא כי הלא אף בהמתן של צדיקים

אין הקב"ה מביא תקלה על ידם ומה גם עתה לאיש כמוני אם הייתי צדיק בעיניו ובזה יתעצב אל לבו במר נפשו ויפשפש במעשיו כי לו נפשו מטוהרת היתה לא היה נעלם ממנו העלם דבר אשר חטא בו כי הלא ב' דברים הם גרמת השוגג א' שנפשו בלתי טהורה ב' היותו מהיר לעשות והן אלה דברי שלמה בחכמתו ועוד הוסיף להזהירנו על שגיאות לומר כי הלא זולת הוראתם שהנפש לא טהורה היא גם מהשוגג יתעתד איש לעבירה אשר אין למעלה הימנה היא להטיח דברים כלפי מעלה חלילה וזה אמר גם בלא דעת אין צריך לומר אשר יזיד איש כי אם גם בלא דעת אשר יחטא איש בלי דעת הוא הוראה שנפש לא טוב כי הלא אם נפשו היתה טהורה לא התגלגלה שגגה על ידו אך אין זאת רק שחלאת איזה עון נדבק בה שנפש לא טוב וכל כן אין הקב"ה מונע תקלה מבוא על ידו או סבה שנית והיא מהירות בתנועתו כי לו התנהג במתון טרם עשות הדבר היה נגלה אליו וישיב רגליו מלכת בדרך ההוא ועל ידי שתי אלה חוטא בשוגג וזהו על האחד אמר נפש לא טוב ועל הב' ואץ ברגלים חוטא:

פסוק ג

עוד אוסיף ללמדך בל יקל השוגג בעיניך פן תבא לידי עבירה רבת המהומה על ידי כן והיא הטיח דברים חלילה כי הלא אולת אדם אשר נואל ואשר חטא בבלי דעת תסלף דרכו והצלחתו במעשיו כי יענישהו הוא ית' והוא על בלתי חשוב אשר ברשעו שגג כי קל הוא בעיניו ועל ה' יזעף לבו באמרו מה זאת עשה אלהים לנו וזך אני בלי פשע כי הלב אשר לא הלך בעצת החטא כי שוגג היה יזעף על ה' באמרו מה פשעי ומה חטאתי ולא ישעה אל השוגג שחטא ולא מלבו נמצא כי אשר לא ישית לבו אל השוגג לפשפש במעשיו ולהתמרמר ולשוב להדבק בקונו יבא עד הטיחו דברים חלילה כאשר קרה כמעט לאחי יוסף על היות קל בעיניהם אשר עשו ליוסף:

פסוק ד

הנה יש בעל הון ואינו נדיב ולמה שהוא בעל הון יתחברו אליו הכל כי בתר מרי נכסי ציבי משך וזה אמר הון יוסיף רעים רבים על הרעים אהובים אשר היו לו טרם הגיעו לגדר הון אך הדל אין צריך לומר שלא יוסיף רעים כי אם מרעהו המיוחד לו יפרד כלומר אין צריך לומר שרעהו יפרד ממנו כי יראה כי אזלת ידו ויבזהו כי מי לא ידע בזה כי אם שהדל בראות עצמו כי דל הוא אז יכנע עד גדר שמעצמו מרעהו יפרד באמרו הלא לא אשוה לו כי דל אני ואין אהבה בבלתי שוים וגם בוש יבוש לראות פני אשר היה רעהו אנוש כערכו ועתה נהפך למך מערכו ואף גם לבל יראה לו שחפץ למלא חסרונו ממנו:

פסוק ה
ואם יאמר הדל הלא מן השמים הורדוני לשערים ובעל הון לא יחפוץ בי גם מרעי אתפרד ומה אעשה על חרפת רעב ולא אמות לשחת הלא אהיה נא להרויח עד שקרים או מפיח כזבים להתעולל על איש שהוא נושה בי וכיוצא למלא נפשי כי ארעב על כן אמר לא זו הדרך חלילה כי הלא מבלעדי העון עצמו לא יועיל לו לינקות מהדלות כי עד שקרים לא ינקה מהדלות הנזכר ומפיח כזבים ועלילות ברשע לא ימלט כי נפול יפול ברשתו אשר טמן:

פסוק ו
ואולי תאמר ומה אעשה ואין לי מכיר אין דורש לנפשי כרע כאח רחקו ממני פורש אין לי ואין דובר אלי דבר לנדיבי העם מגשם נדבתם יניפו עלי כי הלא אראה כי רבים יחלו פני נדיב אך לא בעד עניי העם כמוני להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה רק כל איש דורש לעצמו וכל המרעות שיעשו לנדיב הוא למצא חן ואולי יתן לכל איש מתן א' וזהו וכל הרע לאיש מתן שיתן לאיש ואיש מהרבים מתן כד"א לאיש אשישה אחת כו' הוא כאומר לאיש ואיש או גם שידעו שלא ירבה ליתן מתנות רק א' לאיש א' אשר ימצא חן במרעותו יותר הנה כל הרע יהיה לכלם עמו למען איש אחד שיקבל מתן כי כל א' יחשוב אולי בו יבחר לתתו לו אמנם להטפל למען תת לעני לא ישיתו לב:

פסוק ז
ולא בלבד הבלתי קרובים כי אם גם חדלו קרוביו כי הלא כל אחי רש שנאוהו ומה גם עתה רעיו שודאי רחקו ממנו וזהו אף כי מרעהו סיעת מרחמוהי עד גדר שהוא מרדף אמרים משלשל וממשיך אמרים ליהנות לפחות בהתקרבות דברים אתם והם לא המה כי לא יעטהו כאלו לא המה אשר ידבר בם וזהו מרדף אמרים לא המה:

פסוק ח
ואם כן אפוא לאנשים כאלה אשר כמו זר נחשבו ויתאכזרו עלי גם ה' אלהים יעזר לי ויעשה לי כהיתר היו אהיה למו עד שקרים ומפיח כזבים להפשיט עורם מעליהם ואמלא נפשי כי ארעב ואנקמה מאויבי ה' שונאי עניי עמו על כן אמר קונה לב וכו' לומר אשר בהגיעו לשערים ורואה את כל אחיו שנאוהו כו' הלא יקנה לב ויאמר הלא אבד ממוני וחדלו קרובי ומיודעי ולא נשאר אלי בלתי אם נפשי ואם כן למה אאבדנה גם היא ואטמאנה בלחם כזבים ועדות שקרים חלילה ואהיה שנוא גם מנפשי אשר בקרבי וזהו קונה לב אוהב נפשו וגם זולת אהבו נפשו בקנותו לב גם ישמור תבונה כי יבין דבר מתוך דבר למצוא טוב תולדת הבנתו מתוך דבר:

פסוק ט

והוא כי מתוך ראותו כי מטה ידו והוא רש אין כל מבלי היותו עד שקרים ומפיח כזבים ומה יעשה אם יעשה כאלה אין ספק שאם יהיה עד שקרים לא ינקה מהעוני שעליו ידבר מה שאין כן עתה שאולי ינקה ומה גם אם יהיה מפיח כזבים להתעולל עלילות שיאבד גם נפשו וזהו שחזר ואמר עד שקרים וכו' ויפיח כזבים יאבד:

פסוק י

לא נאוה וכו'. הנה ידענו כי הוא יתברך ואבינו אברהם למען הציל אותנו מגיהנם אשר לעתיד לבא למען נזכה ונחיה ונירש טובה וברכה ותענוג האמתי בלי עכוב על כן צורנו מכרנו וה' הסגירנו תחת עבדים ימשלו בנו בגליות האלו למרק תחת ידם חלאת עונותינו אשר הסכלנו עשו הרע בעיני ה' למען נרחץ נטהר לקבל התענוג הנפשיי הגדול ההוא והנה יתחמץ לבב אנוש ויתר ממקומו באמרו כי הלא חרפה היא לנו עבדים ימשלו בנו כי הלא שרים ובני מלכים אנחנו ונבא אל הביאור אחרי אמרו בפסוקים הקודמים אשר הוא רש אין כל ויראה כי אין דורש לנפשו וכל אחי רש שנאוהו ואף גם מענה לשון ימנעו ממנו בל יורה התר להעיד שקרים והפיח כזבים ועלילות להעשיר והנה אין ספק שימצא מר ממות את התנכר אליו אחיו ומרעיו ומה גם אם טוב הוא מהם אומר בלבו מה פשעי ומה חטאתי כי עניתי מאד ואהיה לבוז לשוים או גרועים ממני על כן לדבר על לבו אמר לא נאוה וכו' לומר ראה והביטה מכה קשה מזו ובארוכתה תעלה ארוכת מחלתך גם אתה והוא כי הלא תראה בני ישראל כלם בנו בכורו ית' בני אל חי גדולים ושרים נתונים נתונים ביד עבדים משלו בהם כי הלא ידעת כי צורם מכרם וה' הסגירם ואין זה רק למען נרחץ נטהר מעון כסילותנו אשר חטאנו בהכנס בנו רוח שטות וכסילות לקבל תענוג העוה"ב בלי מעיק חטא ועון מה שאין כן אם לא היינו גולים והיינו הולכים בחלאת אשמותינו שימנע תענוגי הע"ה ממנו עד ימרק גיהנם ואין קצה ועל זה אמר הן אמת כי לא נאוה לכסיל הוא החוטא שנכנס בו רוח שטות תענוג שעל כן יטהר הוא יתברך כסילתינו פה למען יהיה נאוה אלינו תענוג העוה"ב אך לעומת זה אף כי אין ראוי לעבד המושל בישראל משול בשרים וגדולה מזו היא מאד ומי יכילנה הלא זו קשה מאשר הביאך עונך לשיזלזלוך אחיך ומרעיך בעניותך כי הלא אתה והם שוי הערך וגם לא ימשלו בך אך אלה שרים ביד עבדים ימשלו בם:

פסוק יא

אך מה יש לנו להשיב כי הלא לא מחשבותיו יתברך מחשבות בני איש והוא כי הלא שכל אדם וכו' לומר הנה שכל אדם האנושי איזו היא דרך ישרה אשר יראה לו שיהיה

טוב יעשה ה' לטהרנו מבלי מסור אותנו ביד עבדים הלא היא בלי ספק האריך אפו מעלינו ואם לא נשוב הלא תהיה תפארת לעומתו יתברך עבור על פשע הנה זה הוא לפי שכל אדם לפי שכלו אמנם טוב מזה ומזה הוא דרך השי"ת לעד כי הלא זה דרכך דרך לא טוב כי גם שיאריך הלא בסוף יגבה דיליה ובבא עת פקודה לא יעביר על פשעים רבים כי לא ותרן הוא יתברך כי תפארתו יהיה כדברך עבור על פשע א' אך לא על רבים:

פסוק יב

אמנם דרך ה' הוא נהם ככפיר כו' והוא כי הלא בבחינת אריכות אפים כה יעשה כי זעפו ביסוריו הוא נהם ככפיר הלא הוא כי הנה הכפיר שתים יעשה א' הרעשת קול גדול מבהיל כי הוא אריה בעת בחרותו כי אז כפיר יקרא ואחרי כן יאכל טרף עד כלותו אותו אמנם מב' מדות אלו חצים לה' כי נהם ככפיר זעף המלך הקדוש מלכו של עולם שיעשה הוראת זעף מבהלת לנכות בזעף והרעשה העון וזהו נהם ככפיר וכו' וזה הוא למשול עבד בשרים שהוא דבר מבהיל אך בענין הטרף אדרבה כטל על עשב רצונו כי ינכה ה' גודל הכעס במסור בני מלכים ביד עבד ובזה באיכות הצער בחבורתנו ירפא לנו שתהיה צרתנו רפה ומטיבה כטל מאת ה' עלי עשב כמז"ל על כרביבים עלי עשב שמעדנו הוא יתברך בטל כן יסורין הבאים מאתו יתברך אלינו הן הם תחבושת וצרי ומרפא באמת לעדן אותנו בגן עדנו יתברך ועל כן טוב לנו דרך זה מיסורים זולתם כחלאים ודומיהם פן ישברונו וידכאונו כי אין במה להטיל הכעס כאשר בתת אותנו ביד עבדים שיוטל הכעס במסור אותנו בידו ותקל יד המכה מעלינו ולהמתיק הדבר נשים לב אל דרכו יתברך בהיות העשב קטן הנקרא דשא בזמן החורף ימטיר בזעף כד"א כשעירים עלי דשא ובהיות העשב קשה ועשה קלח בטרם קציר לא ימטיר רק רביבים עלי עשב הוא טל הבא בנחת והוא כי הדשא לרפיונו לא ישבר בזעף אך העשב כי קשה הוא הלא ישבר לכן ירד הטל עליו בנחת כן הוא יתברך מתנהג עמנו במחת פן נשבר כטל על עשב ומעכב מעלינו זעף מטר לכן מונע קושי יסורין ומנכה הקושי בתת אותנו ביד עבד למען הקל באיכות הצרה במקום מות וגיהנם או יהיה שיעור אמרו וכטל על עשב לומר כי לא ככפיר שישאג ובלבו ורצונו לשבר ולאכול את הנטרף אך הוא יתברך כאשר ישאג ויזעף אין הכוונה להנקם חלילה רק רצונו וכונתו הוא להטיב לעדן כטל על עשב וזהו נהם ככפיר וכו' ואז וכטל על עשב הוא רצונו הפנימי ולא להשמיד בלבבו חלילה כמדובר:

יא **או** יאמר ראה נא מה בין דרך ב"ו למלכו של עולם כי הלא שכל אדם כל מה שיכריח שכל האדם אל האדם הוא להאריך אפו כי היא מדה שכלית אך לא יספיק למחול לגמרי ואף על פי כן לא ימיש מהתפאר ולומר בפני העם הנה עברתי על פשע ולא כן

הוא רק שהאריך ועודנו מעותד למגבי דיליה וזהו ותפארתו וכו' שעושה מעט ומתפאר שעשה הרבה:

יב **אך** הוא יתברך שהוא מלך המשפט גדלו רחמיו כי גם בעשותו נהם ככפיר שמורה כי להשמיד בלבבו ואז כטל על עשב רצונו וכונתו על דרך כי רגע באפו חיים ברצונו כן גם אתה הדל אם בעיניך תראה שחוק לרעך תהיה אל תתמה על החפץ כי הן כל זה יפעל אל להנאתך ולטובתך כי בזה יופלג נכוי אשמותיך להרבות להיטיב לך:

יא **ואם** ידבר על מלך ב"ו יאמר כי גם כי טוב לגבר להאריך אפו ומה גם לעבור על פשע אך המלך לא יעשה כן למען יראוהו אנשים כי מלך שמחל וכו' וכמעשה דשאול וזה אמר שכל אדם הוא האריך אפו ותפארתו למעלה מהאמור הוא עבור על פשע:

יב **אך** נהם ככפיר צריך שיהיה זעף מלך שיזרוק מרה וינקם ולא ירפה ככפיר על טרפו שלא יתן כפיר קולו בלתי אם לכד ושמא תאמר ובמה יאהב אל העם אם יתנהג ברוגז לזה אמר וכטל וכו' כי כרוגזו על העוברים תגדל רחמנותו על המוכנים לקבל טוב וזהו כטל על עשב שבהיות הכנה וגדל העשב ירד הטל עליו כן תהיה רצונו לטובים לפניו ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים על כרביבים עלי עשב כי כשהעשב גדול גם שאינו צריך מים להצמיחו בא הטל לעדנו כן יותר על צרכם יעדן בני חילו כפי יכלתו:

פסוק יג

הנה ב' מיני פורעניות מתרגשות לאדם מדלתי ביתו ופנימה אחד כי יהיה לאיש בן כסיל בדעותיו ומקולקל ברוע מדותיו שנית באשת מדנים יומם ולילה לא תשבות במדיניה אמר כי הן אמת שהוות ומחתות לאביו בן כסיל אך יתיחסו להוות רבות כי יש הפסק בין שבר לשבר ובין קלקול לקלקול שיעות בנו באופן יחשבו לרבות כי לא יהיו עוותיו תכופות בלי הפסק שיחשבו כלם כאחת אך מדיני אשה עם היותם מדינים רבים הם כדלף טורד טיף טיף להדי טיף טיף שלא תתנהו השב רוחו כי כן דרך אשת מדינים שלא תפסיק ממדיניה באופן שהכל כדלף וצרה אחת מתמדת:

או יאמר כי תקנת בן כסיל הוא ליסרה אותו אך בהיות אמו אשת מדינים לא יעזוב את האב ליסרו באופן שאין לו הוה אחת כי אם ב' ואז אין תקומה וזהו הוות ושברונות לאביו בן כסיל בהצטרף לזה ודלף טורד מדיני אשה שתמנע שבטו כדרך נשים רחמניות שיבשלו ילדיהן בהבזות בעליהן בעיניהן בהכות בניהם:

או יאמר משתים רעות הנזכרים בן כסיל ואשת מדינים אל תבכו לבעל האשה ההיא כי תקנתה בצדה כמאמר רבותינו ז"ל שמצוה לגרשה בכו בכה לאב הבן הכסיל וחסר דעת רע המדות כי אין לו תקנה וזהו הוות רבות לאביו באמת בן כסיל הוה בשבתו בביתו

והוה בהפרד ממנו כי בכל מקום אשר יעשה הרע יחלל כבוד אביו ויצר לו אך ודלף טורד כו' כלומר כדלף שטורד את בעל הבית ויצא מתוך הבית להשקיט מהדלף כן הם מדיני אשה שיטרד איש מביתו ויניח הכל ויצא ואז ינוח לו:

פסוק יד

ושמא תאמר הלא לכתובתה אורש ואצטרך לתת לה את ביתי והוני וחלילה לי לתת את נחלת אבותי לה לזה אמר אל תחוש כי תטרד מהכל כי הלא בית והון איננו רק נחלת אבות ואל תקפיד כי טוב לך תגעל בנחלת אבות מבמתת ה' כי הלא כי תגרש לץ יכין לך ה' אשה משכלת וזהו ומה' אשה משכלת וטוב לך מתנה טובה מידו יתברך מנחלת אבות של בית והון:

או יאמר כי הנה מתת ה' לא תדמה למתנת בן אדם כמאמרם ז"ל על פסוק יברכך ה' וישמרך באופן שתתקיים בידך אמר הנה בית והון תתיחס לנחלת אבות נמשכת מפאת ב"ו ולא תהיה בטוח בקיומם אך ומה' יחשבו בית והון הגזכרים במתת ה' הקיימת בהיות לך אשה משכלת כי בגללה וזכותה יתקיימו בידך:

או יאמר מקושר אל פסוק י"ג הקודם בל יאמר איש הנה הכל תלוי במזל ומי יתן והיה לי בית והון ונחלת אבות ואבטח ברב עשרי לשאול מאת אבי הנערה הטובה במעשיה מכל בנות עירי ולא אבוש כי אביה מהר ימהרנה לי לאשה וידיו תביאינה ובמנחה פני יחלה ושמח בלבו למען ייטב לה לאכול לשבעה ולמכסה שני עם עדנים ואז ינוח לי כי להיותה אשת חיל מבטנה יורישני אל בן חכם ישמח אב ומדינים כבריח ארמון יסגרו ואין פותח כי בשלומה יהיה לי שלום באופן כי ע"י עושר ונכסים אנצלה מבן כסיל וממדיני אשה כי אבחר בכשרה כי דע אפוא כי לא זו הדרך כי הכל בידי שמים לפי מעשיו של איש ואיש כי הנה כאשר הוות ועוותי עונות לאביו אז לו בן כסיל וגם דלף טורד מדיני אשה למרק הפשע ולהתם חטאות:

ולא ישיאך לבך לומר כי הכסף יענה את הכל ולו יעשר ויקום חילך תקח לך אשת חיל ותנצל משתים רעות האמורות כי הלא עם היות לך בית והון נחלת אבות אף על פי כן ומה' אשה משכלת ולא מהעושר ואם לא מה' תהיה ראויה לך לפי מעשיך לא תשליך בה חבל בגורל גם כי תתן מלא ביתך כסף וזהב:

יג **או** יאמר הוות כו' בית כו' הנה שתים רעות מתרגשות לאדם ואשר עיניו בראשו יתקן עד אשר לא יבאו והן היות לו בן כסיל והיות לו מדיני אשה המטילים מארה וכלה בביתו והונו וזהו הוות לאביו בן כסיל הוא החסר דעת מקולקל במדותיו יש לו בו שברונות אך

הן לאביו שיצטער בעצמו והב' היא אשר לו אשת מדנים שזולת צערו יכלה ביתו והונו כי כאשר השלום משפיע ברכה כן המדינים יביאו הפכה וזהו ודלף טורד מדיני אשה:

יד **ומה** הוא טורד דלף מדינים בית והון נחלת אבות שימס ביתו והונו וגם כל אשר נחלו אבותיו במארת מדינים לכן לתקון הכל טרם הוליד הבן והוא שלו בביתו ישאל מה' אשה משכלת וינצל מכלן שיוליד בן צדיק ויבורך ביתו וזהו ומה' וכו' כלומר ומה' ישאל איש אשה משכלת ולא ייראו מפחד הנזכר:

יג **או** יאמר כי דרך בן כסיל לבזבז ממון אביו והנה יוכפלו שברוניו ליחסם אל הוות לשון רבים אם יהיה לו דלף טורד מדיני אשה:

יד **והוא** אם בית והון שבנו מבזבז הם מהאשה אשר לקח אחרי מות אם הבן ומבזבזם כי אז תחרץ לריב אתו באמרה אליו בית והון אשר לך נחלת אבות כי אנכי מלאתי ביתך ואיה כל אשר הבאתי שבזבז בנך מנחלת אבותי לך ומה' הוא אשר לו אשה משכלת להשכיל כי אין עליו אשמת דבר ודי לו צערו:

פסוק טו

עצלה וכו'. הלא הודעתיך שהוות לאביו בן כסיל עתה באתי להשכילך אל תתיאש מליסרה אותו כי תאמר בלבבך שמעוות הוא לא יוכל לתקון ומה גם אם נסית ולא שוה לך אל תתמה על החפץ כי הלא נפשו לא טמאה היא מראשיתה רק שקו לקו נטרדה מקדושתה עד הגדר אשר הוא בו כי הלא אין ספק שאין לך רשע בהחלו לפשוע שלא יהא לבו נוקפו ויתן לב לשוב כי אם שמתעצל אומר בלבו לכל זמן ואיתלה עד זקנה ושיבה ואז אכנע ואותה העצלה תפיל עליו תרדמה וירדם בשכרות הרמיה והרשע עד בלתי הרגישו רעתו ולא ישוב עוד אך עדיין נפשו עגומה כי היא מהיכלי מלך הקדוש ותתאו למטעמותיו יתברך הם צוף דבש מצותיו כי בהן היתה דבקה ברוחניותה בטרם תבא אל העולם הלזה וכאשר בבואה החומר יפריד בינה ובינם היא רעבה מהן ולכן לא יבצר פעם בשנה או בחדש תגבר התעוררותה בראותה אחת ממצות ה' ותקפוץ לשמור מצוה כאשר נראה בחוש לרשעי ארץ כמדובר מרבותינו ז"ל על פסוק לא יבוזו לגנב כי יגנוב כו' כי באות נפשו חוטף מצוה כי היא רעבה וחוטפה באופן כי המבזה אותה בהחפזה לקרבה את לחם אלהיה מחייב את ראשו למלכו של עולם וזה אמר עצלה שמתעצל מלשוב תפול תרדמה להשתקע בשנת אולת רשעו לא שנעקרה כרגע מקדושתה כי הלא קדושה היא כי אם שלאט לה העתיקות מעצלה לתרדמה שתהיה שקועה ברמיה ולכן עדיין נפש רמיה ההיא תרעב ללחם ביתה הם מצותיו יתברך:

פסוק טז

ועל כן לא יבצר מראותך אותו לפרקים קופץ לחטוף מצוה ויעשנה ולא תיחסנו למרמה אותך רק שמשבר רעבון מצות שומר מצוה ובה הוא שומר את נפשו אחרי אשר הוטמאה ויחיה אותו ואשר הוא בוזה דרכיו של שומר מצוה באמרו ראו נא מאין ולאין פלוני מלמודי הרע שומר מצוה הוא ימות בעונו על בזותו אותו:

פסוק יז

וכי תאמר בלבבך איך אוכיחנו אוי לי אם אכביד עולי ויתפקר יותר אוי לי אם אקל ויפרק עולי ויאבד על כן אמר צא ולמד ממנו יתברך כי הלא מלוה ה' וכו' והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל כי הוא יתברך עם היותו אוהב עניים כי את זה יביט אל עני וכו' מצריכם אל העשירים למען זכות אותם כמאמרם על ישב עולם וכו' שאמר דוד שיהו הכל שוים והשיב לו הוא יתברך אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו וכה ענה ר"ע לטורנוסרופוס על שאלתו אם הקב"ה אוהב עמים למה אינו מפרנסם. **והענין** אצלי כי גם שבעונם אפס כספם אשר בחר להם בעוני הוא יתברך מביתר יסורין הוא למען יזכו על ידם עשירי עם הפך טורנוסרופוס בדעתו באומרו כי הלא מפרנסם יכעיס את ה' כי הוא החסיר לחמם וזה עובר על רצונו ומכעיסו במה שמפרנסו וזה יאמר אל יעלה על רוחך כי בשנאה הדתו יתברך את העני כי אדרבה מלוה את ה' חונן דל שהוא כמדיר הנאה מבנו ואומר כל הזן אינו מפסיד כי הזן את בנו דרך מתנה חוזר ונוטל מאביו כאלו הלוהו כנודע מדין הגמ' כן הוא ית' עם בנו העני כי הזן אותו כמלוה את אביו שבשמים וזהו מלוה ה' חונן דל וש"ת למה בחר לו יה בעוני שיצטרך אל בן אדם חציר ינתן ילוה את ה' לז"א וגמולו ישלם לו כי האלהים עשה למען יזכה המלוה אותו כדי לשלם לו גמולו שאל"כ מה בצע לו ית' בהלואת בשר ודם ולא יפרנס את הדל וינכה אשמותיו ביסורין זולתם: **עוד** יאמר כי הנה במשל שהנחנו שחונן דל ידמה לזן דרך מתנה את בן שהדירו אביו מהנאתו שנמצא כמלוה את אביו והנה אין ספק שזולת ההלואה אשר מלוה את האב גם ראוי לבן לגמול לו חסדו אשר הטיב עמו דרך מתנה שלא על מנת לקבל ממנו וההיקש בזה יאמר הנה מלוה וכו' לומר שתים הנה טובותיו א' שמלוה את ה' שנית שחונן ונותנו במתנה לדל והנה נאמן הוא בעל ההלואה יתברך שישלם לו הלואתו אך גמול אשר גמל לדל חנם איה הוא כי דל הוא לשלם לו גמולו לז"א הנה מלוה ה' חונן דל שקרן הלואתו קיים לו בידו יתברך וזולת פרעון ההלואה שממנו לקונו יתברך גם וגמולו של דל הנזכר שחנן ונתן לו ישלם לו הוא יתברך בעד הדל:

או יאמר בידוע מרז"ל שמותר לתת צדקה כדי שייטיב לו ה' שיחיה בנו וכו' וצדקה תחשב לו וזה יאמר מי שהוא מלוה את ה' שנותן כדי לקבל כמלוה הזה חונן דל יקרא ואל תאמר שאם כן שהוא כהלואה אם יתן לו יותר על ההלואה רבית יקרא ולא יותן לו לזה אמר אין התוספת על מה שמלוה ה' רק וגמולו של הדל שנתן לו חנם שחנן דל ישלם לו יותר על בחינת ההלואה:

פסוק יח

יסר וכו'. אחרי הודיע אותנו דרך ה' ליסרה את בנו ויחסיר לחמו על אשר חטא על הנפש לא ימיש מלצוות עליו יטריפוהו לחם חוקו די מחסורו ולא עוד כי אם כמלוה ה' יחשב חונן דל בא שלמה בחכמתו ללמדנו שממנו יתברך נראה וכן נעשה כל אב את בן ירצה להוכיח במישור בל יאמר איש כי יהיה לו בן סורר איננו שומע בקולו מה בצע כי איסרנו וכ"ש דפקר אך אבחר דרכי באחת משתים או לא אגע בו יד כי אבדה תקותו או אכנו מכת מות למען המיתו וימות זכאי ולא ימות חייב כמעשהו יתברך בבן סורר ומורה על כן אמר מאשר הוריתיך דרך ה' המיסר את בנו אשר חטא לו ויחסיר לחמו וימין מקרבת להחזיק טובה את המשביע לאשר הרעיב כי לא יחפוץ המיתו עשה כן גם אתה עשה זאת אפוא המצוע אל תרף ידך ממנו רק יסר בנך כי הלא יש תקוה ולא יסורין ממיתים כי אל המיתו אל תשא נפשך מנגד כי תחטא על הנפש ותחייב את ראשך רק כדרך ה' שמרעיב את העני ומצוה להשביעו פן ימות כי לא יחפוץ במות כו':

פסוק יט

ושמא תאמר ומה אעשה אם יתפקר יותר על ידי היסורין לז"א גדל חמה וכו' לומר אם המיסר הוא גדל חמה להכות בחמה שפוכה הלא נושא הוא עונש יתפקר הבן לעשות הרע כי אם עשה זאת תציל בלבד לא יסורי נקמה רק די פוסק להציל אותו ולהפרישו מחטא שבא לעשות או שהחל בו וזהו כי אם תציל וכו' לומר לא תעשה כמעשה גדל חמה כי אם תציל בלבד:

פסוק כ

ועוד תוסיף בדברים לדבר אל בנך ולומר שמע עצה וקבל מוסר וכו' לומר איעצך בני ואל תתם דרכיך בכח שוט רק שמע עצה וקבל מוסר מאליך ולא ע"י הכה ופצוע ולא מלבך כי העושה כן לא יחכם באחריתו ואדרבה ינהום על סכלותו כדבר שנאמר ונהמת באחריתך וכו' ואתה לא כן רק שמע עצה וכו' למען תמצא עצמך חכם באחריתך ולא תנהום על סכלותך:

פסוק כא

יאמר רבות מחשבות נשארות בלב איש ולא יקומו אל הפועל אך אשר היא מעצת ה' היא מעצמה תקום ותהיה ולפעמים גם בלי עלות על לב:

פסוק כב

תאות וכו'. דרך איש רש יתאוה עשות חסד וארשת שפתיו מי יתנני עשיר בארץ אתרפס ברצי כסף מפזר ונותן לאביונים ולא יעשירנו ה' לנסותו כי ידע כי לא יעשה כן וזהו תאות אדם חסדו שיתאוה עשות חסד אמנם וטוב היות והשאר רש מהיותו איש כזב שידבר ולא יקימנה ולכן לא יעשירנו המלך הקדוש:

כא **ומקושר** אל הקודם יאמר רבות מחשבות בלב איש ואשר היא עצת ה' שמהרהר עשות מצוה היא תקום:

כב **ושמא** תאמר הלא תאות אדם עשות חסד ולא תקום ולא יעשיר להקים מחשבתו ולמה ימנענו הוא יתברך מעשות חסד כאשר אהב לזה אמר כי לעומת זה יודע תעלומות ידע כי יכזב ולא יעשה חסד על כן אומר טוב רש אניחנו רש משיהיה איש כזב או תהיה תשובת השאלה הנזכרת בדרך אחרת הנה תאות אדם אשר יתאוה עשות צדקה וחסד היא חסדו ולא הממון שיתן כי מידו יתברך יתננו לו ולכן טוב רש אחר שתאותו לתת שמעלה עליו הקב"ה כעושה כי התאוה הוא החסד מאיש כזב אולי לפעמים לא יעשה מוצא שפתיו אם יעשיר:

פסוק כג

דרך העשיר שנגזלה שנתו בעשרו פן גנבים יבאו לו ומה גם בלילה שלא ישכב לבו ויתקצרו חייו מפחד לבבו כי היראה מקצרת ימים אמר כי אשר יראתו יראת ה' אדרבה היא לחיים ולא בלבד אם אין כסף שמורא לא יעלה על ראשו משודדי לילה כי אם גם אם שבע ילין שהוא שבע לעשיר מהון רב אשר איננו מניח לו לישון פן יבא השודד ומה גם בלילה בעת לינה באופן שתכפל מוראו יראת ה' ויראת שודדים על כל זה כדאי היא יראת ה' להגין שגם אם שבע הון ילין בל יפקד רע שלא בלבד יבטח שגם אם יבא השודד וחתר בחשך ביתו שלא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי אם גם אף לא יפקד רע ולא יקרב באהלו:

או יאמר מאמרם ז"ל בבראשית רבה כי כשהצדיק נפטר מן העולם מראין לו מה שמתוקן להם ונפשם שבעה והם ישנים ושם ביארנו בס"ד שהנפש שבעה מהטוב שמראין לה שקנתה במעשיה הטובים ולא תדאג על מה שיבצר ממנה אחר סילוקה ממעשה המצות וגם הגופים יהנו מאיכות האושר ההוא שיותן לו כח לראות בעודו בגוף ונפש כמאמר

ספר הזוהר שנתוסף כח באדם בעת ההיא להביט ברוחניות שנאמר תוסף רוחם יגועון ועל ידי הנאת האושר אשר ייטיבו לראות ידבק בם כח קיום מעין הרוחניות הנצחיי ההוא ויהיו כישנים בלתי נפסדים בקבר כנודע כי אין רמה ותולעה שולטת בהם כמאמרם ז"ל וכעובדא דר' אלעזר בר' שמעון ודאחי בר יאשיה ודומיהן וזה אמר והם ישנים וזה יאמר פה יראת ה' לחיים של ע"ה וזה אמר לחיים שמורה על מה שעתיד לחיים וגם בקבר שבע ילין שנפשו שבעה ולא תדאג על צרת הגוף כענין ונפשו עליו תאבל כי הלא בל ירקד רע שיהיה כישן בל יפקד מרמה ותולעה שהוא רע באמת כי יראת ה' תנן בעדו ולא יקשה אמרו ושבע לשון זכר שהוא כאמרו וימת אברהם זקן ושבע שעליו אמרו רז"ל נפשם שבעה גו' כי להיות על ידי כן הם ישנים לאחד יחשבו ועל כן לא חלקם הכתוב לשנים לא באברהם ולא הנה:

פסוק כד

ועם כל האושר המעותד הלזה אין שם על לב לירא את ה' ולעבדו יומם ולילה וטמן עצל ידו הפועלת בצלחת הוא כלי מכלי בשול המאכל משל אל השתקע ידו בעסק מאכלות והנאות העולם הזה כתנומות מעשות מעשה המצות על כן יתבשר כי גם אל פיהו לא ישיבנה שזה וזה לא יתקיים בידו כי גם הנאת פיהו וגופו לא יהנה ומה גם הנאת נפשו אשר רפה ידו הימנה:

פסוק כה

כנגד ד' בנים דבר שלמה א' לץ מתלוצץ על התורה שונא הלכות תכלית שנאה כי הוא ענין הלץ כמאמר רז"ל ב' שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים וא' פתי חפץ בה ולא ידע וא' נבון מבין בה דבר מתוך דבר וא' רשע עז פנים עושה רע בכל עת ואם יוכיחוהו יחרף ויגדף ממוכיחיו לא יחשוך רוק ועל אלה יהיה אדם נדון אומר בלבו את מי אוכיח בדברים ואת מי אכה את הלץ לא יספון לו ואת הפתי לא עליו תלונת העדרו כי פתי הוא ואת הנבון לא יצטרך כי נבון הוא ואת הרשע הלא ישביעני ממרור חרופיו כי הוא מביש ומחפיר ע"כ אמר לשלשתן יש תקוה אך לא את הד' כי הנה לץ תכה כי נכונו ללצים שפטים ולא תוכיח בדברים כי בדברים לא יוסר ואת הפתי לא תכה כי אדרבה עוד יוסיף להטפש בהתוסף נהמת לבו על פתיותו וגם מלין לא יועיל בו אך העמידהו אצל הלץ בהכותך אותו ויתעורר ויערים בצד מה וזהו ופתי יערים אך את הנבון אותו תוכיח בדברים וזהו והוכיח לנבון כי הוכיח יאות לנבון ואמור לו יבין דעת כי גם שיראה לך כי אין לתוכחת צורך בו הלא לא כל מביני דבר מתוך דבר שוים בתבונתם יש יבין מתוך דבר אחד דבר עמוק של דעת נמרץ ויש שמאותו דבר שהבין הראשון מתוכו יבין

גם הוא אך לא דבר של דעת כמוהו רק דבר קל האיכות כי לא יעמיק ירחיב כחברו על כן אמר מה שתוכיח לנבון הוא לאמר לו שיבין דעת ולא דברים קלים אשר לא יתיחסו לדעת עצמיי וזהו והוכיח לנבון יבין דעת:

פסוק כו

אך הד' רעתו רבה כי זה יספיק לגרום שיבזבז אביו כל נכסיו להבריח ולגרש את אמו שזה ילד לפרוע לה כתובתה וזהו משדד אב לפרוע כתובה שמשדד אותו כדי להבריח אם ומי הוא סבת כל זה שמתיחס למשדד אב וכו' הבן שהוא מביש ועושה רעה ולא יבוש כהתימו לעשות הרע כי עז פנים הוא מאד כי אדרבה הוא מחפיר ויחוש אביו מה שחששו ר"ע וחביריו על בעל עזות שהיה על כן שלח ישלח את האם ואת בנה כי עז הוא שהוא מביש ואם תיסרנו יהיה גם מחפיר:

פסוק כז

יתכן יאמר ענין הכתוב אצלנו על פסוק שמעו מוסר וחכמו כו' והוא בל יאחוז צדיק מוסר בלי השערה בל יאמר איש אחזיק בדבר אמת ולא ישנה מפני השלום נמצא על ידי החזיק באמת משלח מדנים או מחזיק במוסר הרחק מן האשה ויראנה טובעת בנהר ולא יצילנה למען החזיק מוסרו נמצא שומע מוסר שעל ידו שוגה מאמרי דעת וזהו חדל בני לשמוע מוסר לשגות על ידו מאמרי דעת רק בשום שכל אל הפכיות כל הבחינות:
ועל דרך זה יאמר שיקרה יתנכל הבא לרמות להתחיל לדבר דבר מוסר וחסידות למען יאמינו דברי רמאותו האחרונים ולא ישיתו לב לחקור עד גלות מצפוני לבו וכענין היאך מעשרין את התבן וזה אמר חדל בני לשמוע מן הבא לפניך אמרי מוסר וחסידות שהוא לשגות אתה מאמרי דעת התורה ופירש ואמר הנה עד בליעל לשיאמנו עדויות כזביו מתחיל בשבח מתחסד לאמר אין כמשפט כי העולם מתקיים על הדין ועל האמת וכל ישעו וכל חפץ למען הטות לב הדיין אליו ובו יאמין לעולם כי פה קדוש כמשבח המשפט לא יכזב וימעט בחקירה וזה יאמר חדל בני לשמוע מהזולת מוסר שתשגה בו מאמרי דעת התורה:

פסוק כח

והוא כי הנה עד בליעל למען יאמינו בו יליץ משפט נעשה מליץ אל המשפט לאמר כי אין כמשפט והאמת ושפי רשעים הדובר שקר יבלע וישחית את הפה ההוא האון שידבר כי תייסר את הפה ההוא רעתו כי רע ומר הדבר והנה בראותך אותו מחזיק במוסר שבחו המשפט תמנע מלחקור ונמצאת שוגה מאמרי דעת התורה אשר תצוה מדבר שקר תרחק ואל תשת רשע עד או מאמרי דעת התורה שמצוך בדרישה וחקירה וחקרת ודרשת

וכו' כי לא תחקור ומן האמת תתעלם: **או** יאמר כי דרך המביא עד בליעל להביא אתו אנשים רשעים כסניפים אל העד באמרם כי כשר הוא ודבריו כנים ואיכה יעשה העד בליעל יתחיל להתחסד ולהעשות מליץ אל המשפט כמדובר ואז פי רשעים כלומר נאם הרשעים ומאמרם הוא יבלע און כלומר הנה העד הלז יבלע וישחית האון כי בה יתן דופי כי יליץ משפט כלומר וזה יורה כי האמת אתו כי איננו איש און כי אדרבה יבלענה לכן הוה זהיר לחקור את הדין ולא תפתך לשון ערומים:

פסוק כט

יאמר ענין מאמר הרמב"ם ז"ל פ"ב דגירושין דגט מעושה בישראל כדין כשר שמכים אותו עד שיאמר רוצה אני ולא נאמר שמתוך המכות מודה ואנוס הוא שאין הדבר כן כי הלא כל איש ישראל רוצה בקיום תורה ומצות וזה שהיה ממאן יצרו וחומרו הוא שמאנו וכשהוכה ותשש יצרו ואמר רוצה אני הרי עושה ברצונו. **ונבא** אל הענין והוא כי הנה הלץ הוא בעל שכל ואין רעתו רק העדר תורה אמר שאם לץ תכה וישוב מדרכו הרעה הנה טוב מאד ונכון כי בעיני שכלו יראה כי רע עליו מעשה הרעה וישוב בכל לבו אך הכסיל והחל רוח שטות לפעמו גם כי בשבט תכה ופצוע עד הכות כסיל מאה לא ישוב באמת כי מחמת המכות יאמר רוצה אני ולא מלבו ואם כן מה יועילו המכות עד יאמר רוצה אני לזה אמר דע אפוא כי כאשר נכונו ללצים שפטים כן מהלומות נכונו לגו כסילים וביאר הטעם באמרו לגו כלומר את הגו הוא החומר והיצר תכה ולא את עצמו כמאמר הרמב"ם ז"ל:

או יאמר כי יש ב' סוגי רשעים א' הנקראים לצים ב' הנקראים כסילים שנכנס בהם רוח שטות וכסילות לעשות מצות אשר לוז תעשינה אמר כי הנה הכת האחד נכונו למו שני שפטים משפט לגוף בעוה"ז שיסורין באין עליהם כד"א אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם ובעה"ב שנדונים ואינם רואים פני שכינה כנודע אך הכת הב' לא נכונו לו שפטים בעצם רק מהלומות לגו שהוא צרות לגוף בעה"ז כי ע"י יסורין אפשר ישובו מדרכם ולא ידונו בגיהנם:

פרק כ

פסוק א

ושמא תאמר גם הלצים בחיריים ואפשר ישובו ביסורין גם הם לזה אמר לץ היין כו' לומר מה שנכונו בעצם שלא יתעתדו לשוב הוא במי שהוא לץ היין שעל ידי משוך ביין את בשרו משך דו את לוצצים כי זה לא ישוב שאדרבה אם בראשונה החל ביין הבלתי

ישן הנקרא שכר כנודע אחרי כן הומה שכר ועל כן כל שוגה בו מדרך התורה לא יחכם על ידי מהלומות לגוו בעולם הזה וידון גם בגיהנם גם כן.

כט **או** יאמר ענין מאמר התנא הוי זהיר בגמרא ששגגת גמרא עולה זדון והנה כתבנו כי לץ יקרא הפורש מן התורה כמאמר התנא ב' שיושבין כו' והנה מעזיבת הלמוד ימשך שישגו תמיד בשגגת הגמרא כי יפלא מהם בין דם לדם ובין דין לדין והנה היה הדעת נוטה שלא ילקו על כסילותם שיחשבו כשוגגים הבלתי מעותדים ליסורין ומהלומות אשר לא יבואו רק על המזיד כנודע מחלוקי כפרה שאין יסורין ממרקין רק על עון ופשע כד"א ופקדתי בשבט כו' על כן אמר נכונו כו' לומר הנה אין ספק שנכונו ללצים מבטלי למוד תורה שפטים כי מזידין הם בביטולה עם שעדיין לא פעלו עולה מחמת הביטול ומהלומות יאותו לגו כסילים אחרי כן אשר יעברו ויכסלו בשגגת גמרא כי מזדון התבטלם מהתורה שהוא ליצנות בא להם הכסילות ועל כן כולה זדון:

א **כי** הלא אמשול לך משל למה"ד ללץ היין כי הנה לן היין הומה שכר וכו' והוא כי המתלוצץ כל הבריות מחמת יין ששתה אין לומר שאין עליו אשם ושוגג הוא. **כי** היין בוגד כי הלא אל תדין אותו בבחינת מה שמתלוצץ אחרי שתותו שהוא לץ היין כי אז שוגג הוא כי אם אל הביא עצמו לידי שכרות במזיד כי הלא בזדון היה הומה שכר שהוא יין ישן המשכר שהיה הומה אחריו עד שנשתכר ולא יבצר ממנו כי אחרי כן היין יעשה את שלו נמצא שזדון שתותו הוא כאלו זדה במה שאחרי כן ככה ענין שגגת הגמרא שאחרי הזידו לבלתי למוד אחר שעל ידי כן ימשך לסכל התורה ולחטוא לה' עולה זדון. **עוד** הדמות שני כי וכל שוגה בו לא יחכם והוא כי הלא לשוגג פעם א' למה יקלו מעליו הלא הוא באמור אחרי כן יזהר ולא ישוב לכסלה אך השוגה ביין לא נאמר הלא יחכם אחרי כן ולא יכסל כי יזהר כי לא כן הוא כי ברית כרותה לשונה מן היין שלא יחכם כי ימשך תמיד אחריו ובאהבתו אותו ישגה תמיד כן ענין הליצנות שעל ידו יכשל בבלי דעת האסור כי לא יחכם כי הליצנות ימשיכנו שלא ילמוד ויחכם באופן שלא ידע ליזהר עוד לכן היטיבו אשר דברו ששגגת גמרא עולה זדון:

פסוק ב

יאמר כי הנה לא' משתי סבות יפרוש איש מהתגלע בריב או מפני מוראה של מלכות או מפני הכבוד אמר הנה נהם ככפיר אימת מלך שאימתו נוהמת בלבו ונמנע מהצר את הזולת למה כי מתעברו ולא ישית לב אל אימתו חוטא נפשו שאת עצמו הוא מצר ומחסר כד"א ובני שלמה חטאים לכן לא יחשב לכבוד השובת מריב מפני מוראה של מלכות כי הוא מפני היראה:

פסוק ג

אך מה שהוא כבוד לאיש הוא שבת מחמת הריב בעצמו כי העדר כבוד הוא ולא מפני מוראה של מלכות וזה יעצתי לאשר יחשיב הכבוד אך לא את האויל כי הלא כל אויל יתגלע ולא ישית לב אפי' מפני מוראה של מלכות:

ב **או** שיעור הענין הנה מוראה של מלכות תקון העולם כי נהם כו' שאלמלא היא איש את רעהו חיים בלעו כלומר לכן הוי מתפלל בשלומה שאלמלא מוראה וכו':

ג **ולא** מפני השלמים הנקראים בשם איש כי הלא לא מפני היראה ישבתו מריב כי אם מפני הכבוד כי כבוד לאיש וכו' אך מה שראוי לבקש ולחבב שלומה של מלכות מפני מוראה הוא על דבר האוילים כי כל אויל יתגלע ע"כ צריך אימת מלך:

או יאמר אם תרצה לדעת אם כבוד לאיש שהוא מכובד הוא שבת מריב ששובת אחר שהחל בה ואל תאמר שאין זה לו רק הוראת העדר אולת לא חיוב הוראת כבוד כי הלא כל אויל לא בלבד איננו שובת מריב אחר החלו כי אם גם יתגלע בריב לא לו וא"כ העדר אולת יהיה לבלתי מתגלע אך שתי הדרגות יתירות שאין צריך לומר שטרם הריב ישמט כי אם גם שאחר היותו בריב ישבות ממנו הנה הוראת כבוד הוא באמת:

פסוק ד

מחרף וכו'. מי לא ידע כי אם אין זרע אין קציר וגם אמרו לא יחרוש ולא אמר לא יזרע אך ידבר בזרוע אל קוצים בלי חרישה מחמת חורף ובזה ושאל בקציר ואין כי השדה בור לא קלט הזרע והוא משל אל אשר מחורף וקרירות לבם נתעצלו ולא שתו לב לתקן עותתם ושוב מפשעיהם וזורעים מצות ומעשים טובים אל קוצים שהוא על עונוהם אשר אתם כי לא הטהרו מהם ואחרי כן בעת הקציר שיקצרו ויאספו צדקותיו בעת אסיפתו לפרנסת נפשו כנודע אז ושאל בעדם יעמדו לו ואין כי כאשר זרע אל קוצים לא השרישו בעצם ויתמוטטו וימוקו בנכוי טובות העה"ז והנצלו מרעות המתרגשות:

ג **או** יקושר אל הקודם והוא כי יש שמחמת כבוד שובת ופורש מהריב ומוותר משלו ואז כל אויל יתגלע באותו הריב כאפוטרופוס שלו:

ד **ולבל** יאשימוהו מתחסד ואומר הלא לשם שמים אני עושה כי הלא מחורף עצל לא יחרוש ואח"כ ושאל בקציר ואין כמשל הזה יקרנו לזה שפורש מריב ויוותר משלו שהוא מתעצל מלריב ולבקש את שלו ואחרי כן יחסר לחמו על כן צדקה תחשב לי כי אני שכתי בעדו להתגלע בריבו לתת לו משלו:

פסוק ה
הנה בהתיעץ איש עצת דבר על הנוגע אליו ויצפון הדבר בלבו לבל יודע הנה הן אמת שכמים עמוקים עצה בלב איש בלתי מושגת לזולת אמנם איש תבונה בהתחברו עמו ידלנה מרור לבו בהמשיך דברים עמו יקשר דבר בדבר עד ידלה פנימיות עצתו ויצר לו בהגלותה:

פסוק ו
לכן מי שהוא רב אדם רב האיכות יקרא אצלו עמו את מי שהוא איש חסדו שקבל ממנו חסד שישמור לו חסדו ולא יגלה לבל יהיה לו כפוי טובה אך כל זה איננו שוה כי איש אמונים מי ימצא מסתיר דבר גם מגמולי חסדו:

ה **או** יאמר כי לא טוב יתיעץ איש בעל שכל עם זולתו פן לא ייעץ אותו עצת אמת כלבבו או פן יגלה סודו לזולת אך טוב טוב להתייעץ עם איש כלבבו אם חכם לבו ולא יעלה על רוחו כי אין בלבו עצת דבר כי הלא אשר בעל שכל הוא לא תבצר ממנו מזמת עצה וזהו מים עמוקים עצה בלב איש כי הקרוי איש במקרא הוא חשוב וגדול דעה הנה לא תבצר ולא תעדר עצה מלבו בכח זולתי שהיא בעומקו של לב וצריך חבלי רעיונים ועיונים לקשור חלוקה בחלוקה עד תשיג עצה הגונה וזהו ואיש תבונה בתבונתו ועיונו ידלנה מתוך לב עצמו:

ו **והנה** יש רב האיכות שלא יבטח בלבו להתייעץ ומה יעשה יקרא את איש חסדו להתייעץ בו באמרו שאחרי שקבל חסד ממנו יהיה לו נאמן רוח ולא זו הדרך כי הלא איש אמונים מי ימצא. **או** רב אדם כלומר רוב מין האדם זה דרכם שיקרא ויכריז איש חסדו אשר יעשה ולא יסתיר מה שעושה חסד וצדקה באופן שאיש אמונים עושה חסד של אמת ולא להתיהר מי ימצא:

פסוק ז
יש מתנהג בתום כי יעדר מטבעו חריצות ויש חרוץ מתנהג בתום מפאת צדקתו אמר אשר מתהלך בתומו מפאת היותו צדיק לא בלבד יאושר הוא כ"א גם בניו ולא בלבד בימיו כי אם גם אחריו:

פסוק ח
מלך כו'. **הנה** מלך יושב על כסא דין שופט לכל עם הארץ מזרה בעיניו כל רע שמדמה בעיניו שמזרה כל פניה רעה וכל עוות שאינו יוצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידו:

פסוק ט

ואינו אלא טועה כי מי יאמר זכיתי לבי מהרהור יוהרא או גאוה או טהרתי מחטאתי אם שגיתי במשפט ששבתי ואטהר מאשר שגיתי כי אין עושה כן כי הלא דרך המלך שיגזור על איש בשגגה אשר לא כדת כי מפני הכבוד לא ישוב מגזרתו יטהר מחטאתו כאשר הודע אליו שגגתו:

פסוק י

אבן וכו'. אם אומרו שניהם הם האבן והאיפה מי לא ידע כי שניהם תועבה ואם הוא על אבן ואבן וההיקש בשני האיפות לא יבצר או אחת מהאבנים שלמה והא' חסרה ולמה יתועבו שניהם ואם הא' יתירה ממשקלה והא' חסרה מה ישמיענו שיתועבו גם שניהם כי הלא זו רעה לקונה וזו למוכר ולכאורה יאמר שאם יש אבן שלמה להראות לקונה ואבן חסרה לשקול אחרי כן. **גם** השלמה תועבה שמסייעת לרמות וההיקש באיפה ואיפה והנכון יאמר כי אם הקונה יש לו בכיסו אבן ואבן לשקול המטבעות שלמה וחסרה ומרמה את המוכר בחסרה והמוכר יש לו איפה ואיפה לרמות את הקונה בחסרה באופן שיצא אונאת המוכר באונאת כקונה כי גם שכוונת שניהם לרמות לא נתאנה א' מהם לפי האמת אעפ"י כן תועבת ה' גם שניהם:

ז **או** יתקשרו הכתובים מתהלך כו' ע"ד מז"ל בדברים רבה אלו קבלו האבות פירות שכרם בעה"ז ולא סבלו יסורין מה היה מבניהם כי לא האכילם ה' רק זכות אבותם כענין זכור לאברהם וכו' וזה יאמר פה מתהלך בתומו צדיק שסובל ומקבל לתומו כל מדה שמודדין לו עם היותו צדיק ורואה היסורין שבלי עון ירוצון ויכוננו ולא יהרהר אחר מדותיו יתברך אשרי בניו אחריו שיאכלו מפרי דרכו אשר לא אכל בטובה ומוריש אותה לבניו:

ח **ומהו** התמימות לב שיתהלך בתומו צדיק ומה ישיב על תוכחת יצרו האומר אליו זך אתה בלי פשע ומרבים פצעיך חנם ומה גם אם שלום רשעים יראה זאת ישיב אל לבו מלך כו' כי יאמר הלא מלך יושב על כסא דין הוא מלכו של עולם מזרה בעיניו כל רע כי עיניו המשוטטות ורואות כל נעלם ע"י היסורין יזרה כל רע אשר חטאתי על הנפש מנגדו שמנכה לי הכל בעה"ז:

ט **וגם** שלא עון מזיד לי מי זה האיש יאמר זכיתי לבי מאיזה הרהור או טהרתי מחטאתי אשר חטא חומרי בבלי דעת:

י **ואשר** אלקה ולא ילקו זולתי לא אחשוד חלילה שיש לפניו יתברך אבן ואבן לשקול העונות או איפה ואיפה למדוד שיעור היסורין והטוב כי הלא תועבת ה' גם שניהם כאשר צוה לנו בתורה אבן שלמה וכו' ואיכה יפעל חלילה במה שיתעב:

פסוק יא

גם וכו'. מהראוי יאמר יוכר נער ויש מי שפי' באמרו יתנכר ישונה כי במעלליו יתנכר מתואר נער אם זך ואם ישר פעלו כי דרך היושר להמצא ברב בשנים באופן שהנער שישר פעלו מתנכר מתואר נער ונראה כגדול אך עדיין אומרו גם לא יצדק כי על מה בא להוסיף וגם אמרו זך וישר לא יצדק בפעולה רק בלב ואין רואה. **אך** יאמר נמשך אל הקודם לומר הן אמת שהצדיק יצדיק עליו את הדין ולא יהרהר אם יסורין יבאו לו ויסכים ויאמר מי יאמר זכיתי לבי וכו' אבן ואבן וכו' אך למה לא יחוש הוא ית' מפני הרואים צדיק ורע לו והם לא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו ויבואו להרהר ויחטאו לאלהים ומה גם אם הכירו את הצדיק ההוא הולך תמים ופועל צדק מהיותו נער שאין להשיב שיורישוהו עונות נעוריו על כן אמר גם במעלליו כו' לומר אין לחוש על זה כי הלא אין מעשה הטוב הוראת היושר לבב כי אין צריך לומר אשר כל יושרו הוא שלא פעל עולה כי אם גם בעל מעללים טובים אצ"ל אם הוא גדול בשנים שאין מעלליו הטובים הוראת יושר לבו כי מי יודע אם זך לבו משמרי פניות בלתי טהורות כי אם גם נער אשר אין דרכו להסתיר כגדול ואם טוב ואם רע תוכו כברו והיה מקום לומר שבמעלליו יוכר יושר לבו אם יעשה הטוב ולא יסופק אצלנו יושר לבו כי דע אפוא כי גם במעלליו יתנכר הנער כגדול אם זך כלומר בלי שמרי פניות בלתי טובות ואם ישר בלי עקשות לב פעלו כי אפשר לא כן לבו והוא מתנכר ממהותו האמתי:

פסוק יב

כי האדם יראה לעינים כי גם בעיניו איננו רואה ראיה עצמית באמת רק שהוא כמראה מלוטשת מקבל מהאור כנודע כי אין רואה ראיה עצמית אף מצפוני לבב ואזן שומעת בעצם מה שילחש בחדרי משכב איש תדע מי הוא ה' והראיה כי הלא עשה גם שניהם והוא מאמר התנא דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת ככתוב אצלנו בס' חבצלת השרון שלא יצדקו תארים אלו לזולתו ית' למה שעין האדם אינה רואה בטבע רק תקבל מהאור על ידי התהפכות וההיקש באזן ככתוב שם וראיה מוכרחת כי הלא עשה גם שניהם שהוא יתברך נוטע אזן ויוצר עין ואשר בראם ודאי שיראה וישמע בעצם והוא מאמר דוד אביו הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט ולכן לא לאיש להרהר בראותו צדיק ורע לו כי הלא הוא יראה לעינים וה' יראה ללבב:

או יאמר עין רואה וכו' מז"ל על אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו אדם צר צורה ואין נותן בה נשמה נוטע אוזן ואין נותן בה שמיעה עין ואין נותן בה ראיה כו' וזה יאמר עין

ושתהיה רואה וכן אזן ושתהיה שומעת ה' עשה גם שניהם אך בשר ודם מצייר אזן ולא יתן שמיעה עין ולא יתן ראיה:

פסוק יג

דרך פשטו ילמדנו מוסר השכל אל יבטח איש בעשרו לחשוב כי כן יהיה תמיד ולא יחסר לו גם עודנו סרוח על ערשו כי הלא תנתק ותמוש היתד התקועה ויורש ותכפל רעתו כי נתלמד בעצלה תפיל תרדמה ושינה ולא יעשה לביתו ויגדל שבר רעבון ביתו עוד אוסיף להזהירך אל תרגיל עצמך במותרות וזהו פקח עיניך לראות את הנולד ושבע לחם ולא תשבע בשר ויין וכיוצא בהם רק לחם לבדו לבלתי הרגיש צער הדלות כי יבא עדיך והוא מוסר התורה באמרה בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע שלא הזכיר שביעה כ"א על הלחם לבדו:

ודרך רמז יאמר פן יאמר אשר סגל תורה ומצוה לרוב אך עשרתי מצאתי חכמה ומצות עתה אנוח לי ואישנה בתרדמת שטף קניני העה"ז כי הלא רע ומר המעשה וזהו אל תאהב כו' לומר אל תאהב שינת תרדמה שטופו של ממון פן תורש מכל אשר סגלת ולא בלבד אהבת השינה תשנא כ"א גם היותך נוטה אל עסקי העה"ז באופן שלא תישן מעסקי העה"ב זולתי שיהיו עיניך בלתי פקוחות על דרכי תורה ומצות כי גם מזה תשמר וזהו פקח עיניך ואם סגלת כבר עוד תוסיף ושבע לחם אלהיך מלחמה של תורה:

או יאמר אל כל איש ואיש מתופשי התורה אל תאהב שנה כי גם בלילה לא ישכב לבך כי אין עקר רנה של תורה אלא בלילה פן תורש ותשכח תלמודך וזאת שנית תעשה אל תאהב מותרות ומעדנים המאטמים עיני שכלך מהשכיל על דבר רק פקח עיניך הם עיני שכלך ושבע לחם ולא משמנים וממתקים כמאמר התנא פת במלח תאכל:

פסוק יד

ואפשר להמשיך בזה גם פ' שאחריו פן יאמר איש הבוחר בתורה ופת במלח יאכל אני עניתי מאד כי תושיה מתשת כחי וגם בשר ויין לא יבא אל פי כי אם הלחם אשר אני אוכל ולא על הלחם לבדו יחיה האדם וכי האם כל איש צדיק תמים רע בעיניו שיצטרך תמיד לצרפו כמצרף וכמטהר כסף לז"א אל תתמה על החפץ כי הנה רע רע יאמר הקונה יתברך כאלו תמיד אומר עדיין אתה רע ורחץ וטהר אך ואוזל לו כמז"ל במדרש חזית על דודי ירד לגנו כו' שהקב"ה בא אל העה"ז ומריח בצדיק ונוטלו ומוליכו עמו למעלה וזהו ואוזל לו שהקינה אוזל לו מפה אז יתהלל במהלל איכות הצדיק כי טוב ולמען זאת מבקש להשביחו ביותר ולא שיאמר לטוב רע חלילה:

רע כו' זולת הקודם יאמר כי דרך ערום כי יקנה חפץ לאמר רע וגרוע הוא פעם ושתים וזהו רע רע למען קנות בזול וכשאוזל והולך לו במקחו בזול אז יתהלל:

פסוק טו

ויאמר יש זהב ורב פנינים ביד איש ואם אין כלי להכילם הלא יאבדו בלי ספק והנה כלי יקר מחזיק אותם ומכילם הוא שפתי דעת כי הלא בשפתי דעתי בהתנכלי לומר רע רע החפץ קניתי שוה מאתים במנה נמצא שבשפתי דעת החזקתי במנה והיו לי בכלי יקר להכילו בל יאבד כלומר וטוב לגבר תחבולות יקנה להרבות לו כמוני היום ולא ישעה המדבר כדברים האלה כי לא ישובח מעשהו כי לא טוב אמור לטוב רע למען הונות את עמיתו וחוס על ממון עצמו:

או יאמר אם יש זהב שהוא חשוב הלא נגד פניו למעלה הימנו רב פנינים אך וכלי יקר שאין למעלה הימנו הוא שפתי דעת.

או בל יאמר בעל אוצרות זהב כי ישולל מפנינים היקרים כי הלא אם יש זהב גם לו רב פנינים כי בזהב יוכל לקנותם אך וכלי יקר מלקנות הוא שפתי דעת שלא יוכל לקנותם אשר יחסר לו באוצרות זהבו:

או יאמר כי הנה העושר גורם כבוד כמאמר במס' קדושין על מנת שאני עשיר כל שבני עירו מכבדים אותו מפני עשרו הנה כי העושר הוא כלי להכיל כבוד ויקר אך הנה אין ספק כי אין זה רק בעשיר אשר לו שפתי דעת לכלכל דבריו עם בני האדם אך אם יבזם גם המה לא יכבדוהו נמצא כי השפתי דעת הם העושים את העושר כלי אל היקר וזהו יש זהב ורב פנינים ועם כל זה אינם מעצמם כלי יקר וכבוד בלעדי טוב דבורו כי וכלי יקר וכבוד הוא שפתי דעת:

פסוק טז

יתן דופי ביוצא ערב ועל כן יצוה לבלתי רחם עליו כאשר על הלוה שאסור ליכנס לביתו ולמשכנו בזרוע רק הוא יוציא את העבוט החוצה אך לערב מותר וזהו לקח בגדו כו' כאשר למדו מכאן רז"ל והנה אין ספק כי היוצא ערב בעד אשה עניה סוערה אם היא נכריה אצלו שלא יצא ערב לקרב הכרה כי אם עודנה לו כי אם נכריה ראוי לחוס עליו בצד מה וזהו לקח בגדו לגמרי ליפרע מדמיו כי ערב זר אך איעצך שאם הוא בעד נכריה לא תקחנו בהחלט רק חבלהו בתורת משכון גם שיאריך זמן:

פסוק יז

ושמא אמר הלא החמרת על הערב שלחם לא אכל ובשר ויין מהמלוה לא בא אל פיו וחסת על הלוה וטוב טוב היה תכבד ידך על הלוה שערב לו לחם שקר שאוכל ממון

המלוה שהוא לחם הבא לו ע"י שמבטיח לשלם והוא מפזרו ואוכלו ואינו חש לשלם והלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו לבל נקח מידו בזרוע ולוז נבוא אל ביתו לעבוט עבוטו לז"א גם לזה תיסרהו רעתו כ"א ערב לאיש לחם שקר כעת הלא ואחר כשירצה לאכול ימלא פיהו חצץ ולא לחם כי נעל דלת בפני לווין ויאכל בדי עורו: **או** אם תענה הערב למה נאשימך כי ערבת לרעך הלא קיימת פ' ואהבת לרעך כמוך הכולל כל התורה דע אפוא כי נהפוך הוא כי אדרבה גרמת תכלית שנאה כי הלא זה דרך הלוה הבלתי חס על הערב ולא יכין לבל יפרע בעדו זה אשר לא טרח לשלם כי ערב לו לחם שקר ואחר בעת השלום לא יענה רכות כ"א יפער פיו לבלי חק נגד מלוה וערב ומדבר סרה כנודע מטבעם וזהו ואחר ימלא פיהו חצץ וריקות כי יענה עזות והאהבה בשנאה ימיר כמאמר החכם ההלואה ראשיתה אהבה וסופה מריבה ואיבה: **או** ייעץ את הלוה כי כמו שערב לו לחם שקר הוא לחם שאינו שלו כן ואחר ימלא פיהו חצץ ויקמוץ ממאכלו וישלם את הנושה בו:

טז **או** יהיה רמז אל היותנו ערבים זה לזה ומה גם אשר בידו למחות ואמר כמדבר הוא יתב' אל מדת דינו ואומר לקח בגדו ממנו הוא חלוקא דרבנן הקדושה כי הלא ערב זר הוא החוטא ההוא הנקרא זר באמת כי את דמו מיד הבלתי מוחה יבקש כהורג נפש וילקח בגדו ממנו ואם נפש החוטאת אשה היא אין על הבלתי מוחה כל כך אשמת דבר שאין לאיש להפליג לערב דעתו עם אשה כאשר באיש לכן לא ילקח בגדו בבגדו בה רק יתמשכן עד אשר יתקן וזהו ובעד נכריה וכו':

יז **ולא** שיפטר החוטא עצמו בהפרע מן הערב כי הלא אם ערב לאיש לחם שקר של הנאת העבירה שהיא הנאה שקרית הנה אחר ימלא פיהו חצץ וישבע בחרפת רעת נפשו כי לא יפטר מהעונש:

פסוק יח

הנה המתייעץ לשתכון עצתו ומה גם למלחמה צריך שני דברים אחד לחשוב כל מחשבות חלקי הסותר ואז יברור הצודקת שנית להתנכל אחרי כן בתחבולות לבלתי הגלות העצה היעוצה בל ישמר שכנגדו ולא ידעו במה יכשלו וזהו מתשבות כו' לומר בהיות מחשבות בעצה ולא עצה משוללת מחשבות כל חלקי הסותר אז תכון העצה. **שנית** ובתחבולות להראות הפך כונתך עשה מלחמה בל תגלה עצתך:

פסוק יט

ולכן עשה זאת ועם מי שהוא גולה סוד בטבעו שלא יכילנו בקרבו וגם אשר הוא הולך רכיל בכוונה וגם אשר הוא פותה שפתיו ששלא במתכוין יגלה סוד לפתיות שפתיו

לתומו עם אחד משלש אלה לא תתערב פן בהתחברך עם אחד מהם תבטח בו ותגלה סודך ויודיענו וזהו גולה סוד וכו':

פסוק כ

אם תראה בן מקלל אביו ואמו ויאריך ימים וגם יירשם וינחל נחלתם אל תתמה על החפץ היכן קצרות ימיו של זה לעומת אורך ימי מכבדם כי הנה ידעך גרו היא נשמתו כי נר ה' נשמת אדם והיכן באישון חשך הוא בגיהנם כמאמרם ז"ל ורשעים בחשך ידמו כי גיהגם יקרא חשך וכן בשמות רבה על חשך מצרים שהיתה מגיהנם זו רעה חולה מאלו ידעך בעולם הזה שאינו אישון חשך כגיהנם כי אשר ידעך נרו במקום אור יש תקוה ישוב להדליקה מה שאין כן אשר ידעך נרו באישון חשך ולא אור כן המתייסר בעולם הזה יש תקוה ישוב עד ה' ויאיר נפשו אך לא כן אשר תיסרהו רעתו וידעך נרו בגיהנם שלא יתוקן שם:

פסוק כא

וגם נחלה מבוהלת שיבהלו הרואים שאביו קלל אמו קלל ויראו שינחל אותם הנה לא יהיה רק בראשונה אך ואחריתה לא תבורך כי גם פה תהיה לרעתו: **או** יאמר נחלה כו' כי אין טוב לגבר כעושר הבא אליו קו לקו בהדרגה כי הנחלה מבוהלת בראשונה שראשיתה בפתאומיות וזהו מבוהלת כד"א ויבהל את תמרוקיה אין בה סימן ברכה כי אחריתה לא תבורך:

פסוק כב

הנה דרך אנשים כי אשר יציק לו אויבו או גבר עמיתו לדבר ולומר אשלמה רע ואשר הוא צדיק בעיניו כה יאמר ידי לא תהיה בך אך אקרא לאלהים עליון יריב ריבי וישלם לעושה הרעה כרעתו אמר שלמה בחכמתו דע אפוא בני כי שתי אלה כאחת רעות וזהו אל תאמר אשלמה רע היא האחת וגם לא תקוה אל ה' ינקום נקמתך היא הב' רק קוה לה' ויושיע לו בלבד מאשר יציק לך אויבך ולא תשית לב אם ינקם ממנו ואם יחדל:

פסוק כג

וגם כי יחדל לנקום אל תהרהר אחר מדותיו יתברך לאמר הלא אם כעסי והוות רעי במאזנים ישאו יחד הלא מחול ימים תכבד הותו ותחת מה יאריך לו כי דע אפוא כי ק"ו הדברים אם תועבת ה' הוא אבן ואבן היות לאדם בכיסו אבן שלמה וזולתם בלתי שלמה אולי ישגה וישקול בחסרה מה גם עתה שודאי מאזני מרמה לא טוב בעיניו יתברך ואיך יעלה על רוחך ישקול ריבך את רעך במאזני מרמה:

פסוק כד
אך זאת תשיב אל לבך כי עמקו מחשבותיו יתברך ואין לאל יד שכלך להבין דרכו כי הלא מה' מצעדי גבר כי גם כל פסיעה שיפסע איש לא מלבו רק מה' ואם כן אפוא ואדם מה יבין דרכו יתברך בהנהגותיו אם גם פסיעות עצמו לא ידע ואינם בידו:

פסוק כה
והלא תראה כמה פעמים מוקש אדם אשר חטא על הנפש ילע קדש ויפגום מקור קדושת נפשו ותבואהו שואה לא ידע גרמת נזקו ואחר נדרים ישית לב לבקר איזה נדר ידור לד' וייטב לו ולא ידע כי לא על העדר מצוה ילקה רק על עון אשר חטא על הנפש כן גם עתה אולי האלהים מצא את עונך על נושא זה או זולתו ומה' יצא אשר הצר לו רעך:

פסוק כו
וגם אם זך וישר אתה אל תתמה על החפץ אם לא יתן ה' אדם תחת רגלך על אשר הרע לך כי לא ידעת דרכו יתברך שמאריך ומגלגל גלגולים עד הביא את אויבך הדום לרגלך לאט לו לעתות אשר ידע אל הלא תראה אשר עשה ה' לנמרוד ואחוזת מרעהו כמאמרם ז"ל בפרקי רבי אלעזר כי בן מ"ח שנה היה אברהם בעברו לפני המגדל אשר בנו בני האדם והיה אז נמרוד הוא אמרפל מלך על בוניו בו ויקללם אברהם בשם ה' ויבזהו נמרוד ואז הפיצם ה' ואחרי כן עוד הוסיף נמרוד ויפל את אברהם לכבשן האש ולא נפרע ה' מנמרוד מיד אך גלגל וסיבב יבא אמרפל הוא נמרוד לכבוש את סדום וישב ממנו שבי לוט ורכושו ושיצא אברהם ויכהו ואת כל עמו והנה אין זה כי אם שמתחלה על דבר שהיה אחדות בידם לא הכם ה' רק הפיצם אך אחרי כן סיבב דרך יבאו ויפלו ביד אברהם ומי שראה אשר האריך ה' לנמרוד ולא נתן נקמתו מיד על אשר הרע לאברהם הלא יתחמץ לבבו לאמר כי לא יפקוד ה' על עושי הרעה כרעתם חלילה ולא ידעו מחשבות ה' ולא הבינו עצתו כי ישיב עליהם אופן וזה אמר מזרה רשעים מלך חכם וכו' לומר כי למה שהוא יתברך חכם הפיץ אותם תחלה כי היחוד היה מגן למו ואחרי כן וישב עליהם אופן וגלגל עד הביאם תחת רגלי אברהם באופן כי אין להרהר אחר משפטיו ודיניו יתברך כי צדיק וישר הוא רק שאין יד שכלנו מגעת ומשגת דרכיו וממנו תקח אל נדון שלך:

פסוק כז
ואם תראה יאריך ימים אויבך אשר יציק לך ולא יגלגל עליו יתברך אופן לתתו בידך כאשר באברהם אל יהיה דבר עם לבבך בליעל למרות עיני כבודו יתברך חלילה לומר כי אולי רוממות אל יעכב מבוא אל פנימיות חדרי בטן החמריים והעכורים מה שאין כן בנמרוד שחטא בדבור ובמעשה נגלה כי הלא נר ה' נשמת אדם כלומר אחד מאורות

ונרות ה' נמשכות מאתו ית' היא נשמת אדם הממלאה את כל הגוף ואפילו חדרי בטן המלאים טינופת לא יעדרו ממנה כי בלעדה לא יחיו כי היא חיי בשרים ואם כן לא כמו זר יחשב לך היות ה' הנז' חופש כל חדרי בטן כי ק"ו הדברים אם נר ה' אור נמשך מאתו חלק אלוה ממעל מושבה בחדרי עכירות החומר מה גם עתה מציאות ראייתו יתברך שתפלש מנפש ועד בשר איש וחוזר אמרו חופש כו' אל השם הנז': **או** יאמר במה שידענו מרבותינו ז"ל כי בכל לילה הנפש עולה ומגדת כל מעשה איש ומחשבותיו ואיכה תדע הכל אם לא מהיותה חלק מאתו יתברך וזהו נר ה' כו' לומר למה שנר ה' נאצלת מאתו יתברך היא נשמת אדם על כן חופש הנר הנזכר כל חדרי בטן שאם לא כן לא היה לה כח ואם כן מכל שכן שהוא יתברך עצמו יחפש וישגיח מצפוני לבב אנוש ולא יעצרנו הגשם והחומר אשר לילוד אשה:

פסוק כח

הנה מכלל מה שיפול לב אדם עליו להעיר בכתובים הלא הוא החלו בחסד ואמת וצאתו בחסד לבדו וגם החל בנצירה ויצא בסעד ובכסא ובכתוב השני מלבד קושי הקשר מהראוי יאמר שיבתם כאמרו כחם: **אמנם** הנה ידענו הכסא יתיחש אל המשפט כמה ד"א שמה ישבו כסאות למשפט ובכסא שלמה היו כתובים ששה פסוקי משפט בששת מעלותיה והנה שנים המה מיני חסדים טובים אשר יעשה אותם המלך וחי בהם ותכון מלכותו א' לגמול חסד של אמת עם עניים מרודים וכן רבים כיד המלך ב' להתנהג במשפטיו בחסד אך גדרי החסד יחדו לא יהיו תמים כי לעניים צריך היות רב חסד עד אין קצה ובגלל הדבר יחי המלך אך בדבר המשפט לא כן הוא רק מהדין והרוגז יעשה עיקר כי אין מרחמים בדין ומלך במשפט יעמיד ארץ אך גם תפוס קצה הדין לא טוב רק יפשירנו במעט חסד וזה מאמר שלמה בחכמתו חסד ואמת הן אמת שיצרו מלך וחי בהם והוא המין הראשון אך בדבר כסא המשפט לא יטה בעצם אחר החסד רק יסעד בצד מה בחסד כסא משפטו ובזה תכון כסא מלכותו נוסף על מציאות חייו על החסד הראשון וייחס המשפט אל הכסא כי בגללו יכון כסא כד"א והוכן בחסד כסא:

פסוק כט

ופן תאמר בלבבך מה בצע חסד אל משפט המלך והלא טוב טוב יקוב הדין את ההר כי כן דרך המלך ישר בעיני ה' ומלך במשפט יעמיד ארץ ולא בחסד לוותר מהדין כי אשר יעשה חסד עם האחד יעוות את שכנגדו על כן אמר תפארת בחורים כחם כו' שעכ"פ צריך סעד חסד למתק הדין כי לא יבצר אם המלך איש בחור הלא יתפאר בכחו הגדול וברעם גבורות ולהורות כחו וגבורתו לא יהא מתון בדין וימהר לשפוך דם נפשות רבות

וחסרונן תהיה תפארתו וזהו תפארת בחורים כחם ואם המלך זקן ומה גם אם מופלג יהי' אכזרי הוא ולא ירחם כנודע כי על כן נפסל זקן מופלג מהמנות בכלל הסנהדרין כי לא יביט בעין הירוד וחמלה רק אל בעלי שיבה כמוהו אך נער לא יחון וזהו והדר זקנים שיבה כי לא יהודר לפני זקנים רק שיבה וזהו שלא אמר שיבתם כאמרו כחם כי על שיבת הזולת ידבר ועל כן צריך סעד החסד להפשיר רוגז בחורים המולכים ורוגז זקנים להביאם אל המיצוע הוא משפט האמת:

פסוק ל

ושמא תאמר הלא מסעד החסד לפעמים יצא משפט מעוקל וטוב ממנו מדת הרוגז והוא בא' משני פנים א' כי ינצו אנשים ויכה איש את רעהו פצעים חנם וחבורות פצעיו גלויות ועכ"ז ייפה בעדי עדים ולשון רמיה להעביר אשמתו ממנו כא' שע"י הכה ופצוע מנעו והפרישו מבוא בדמים או עשות רעה גדולה או יחפה במתק לשונו בהוראת טלפי חסידות באופן ששומעיו יאמינו בו או לפעמים יהיו מכות טמונות אשר ירדו חדרי בטן ולא יראה הרואה אותם בעיני בשר לו והנה על כל אלה המלך המתנהג ברוגז הלא יזרוק מרה ולא ישמע למחנן קולו ובאיומיו יחקור וידרוש עד לאור יוציא משפט הפך המתנהג ברחמים שיכמרו רחמיו לבלתי יתאכזר נכח עושה רשעה כי יחנן קולו ויחפה על רשעו ויצא משפט מעוקל ואם כן אפוא מה בצע למלך במשפט יתנהג בחסד על כן אמר חבורות פצע כו' לומר אל נא ימנע המלך המתנהג בחסד למען זאת כי הלא בהיות חבורות פצע שהם פצעים נגלים שיראו חברבורותם ויחפה אותם עושם בתמרוק מתמרוקי ועדי מתק לשון וזהו תמרוק ברע שיהיה בם תמרוק מיופה ברע או שממרק ומהביל חבורות פצעיו ברע בכזבי מרמה וכן מכות חדרי בטן הבלתי גלויות ויסתירם עושם באופן יהיה מלך חסד נדון בקרבו ולא יתאכזר באיומים יתרים להוציא לאור משפט:

פרק כא

פסוק א

לא יירא מפחד משפט מעוקל כי ה' לא יעזבנו ברשת צאת דבר בלתי מתוקן מתחת ידו כי הלא פלגי מים לב מלך וכו' כי כאשר הפלגי מים הבלתי נגרים אנה ואנה הוא לב מלך שיהיה נדון בקרבו ולא תטה בחירתו אל אחד הצדדין כי יראה לפניו דין מרומה אז הוא ביד ה' לכל אשר יחפוץ הוא יתברך יטנו עם שלשאר בני אדם הבחירה חפשית למלך הוכן יתרון זה מפני תיקון הכולל. **או** על דרך זה כי בהיות בלב מלך שני פלגי מחשבות הפלג האחד מלא מימי מחשבות לזכות את הא והפלג השני לזכות את שכנגדו

אז הוא יתברך אל אשר יחפון מהפלגים יטנו את הלב. **או** יאמר פלגי מים וכו' כי למה שבחירת האדם חפשית והן המלך יהיה כאחד ממנו בעל בחירה ורצון ולכן הלא כמו זר יחשב אשר ממכון שבתו ישגיח על כל פרטי יצוריו ורחמיו על כל מעשיו עד ביצי כנים ואהה יקרא ה' להמון יצוריו לתת אותם ביד אחד האדם די יהוי צבו יהוי קטיל על פי בחירתו והיה כצדיק כרבע אין אומר השב בהשתרר השורר עלי אדם רב ואיה אלהי משפט חלילה לאל מהפקיר יצוריו על כן בא ויאמר דע אפוא כי אין המלך עושה את כל מאומה בלתי רצונו יתב' כי לא ישליטנו האלהים על מעשה ידיו לעשות בהם כרצונו כמז"ל דאפילו ציפרא בלא הורמנא דשמיא לא מתציד ולא יגזור על איש מלך הארץ אשר לא יהיה נשפט מן השמים כי אשר נגזר עליו מלמעלה הוא העולה על שולחן לב מלכים כי לא על פי מלך לבדו יחיה האדם או יומת כי על כל מוצא פי ה' וכמה פעמים גוזר אומר מלך בשר ודם ושב ומהפך גזרתו ואין זה כי אם שמן השמים השיבוהו ע"י מלאך מליץ הליץ עליו לפני מלכו של עולם ואז ראה ויתר מעליו רוח המושל כי גם שכל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס בחירתם יראו ויעשו לא כאלה חלק המלך די מן רבותא די אתיהב ליה אם אשר יעלה במזלג בחירתו יעשה מי יודע רוח המלך אם יגזור המותה לחסידיו יתברך או יחיה רשע או תם ורשע הוא יכלה והמכשלה הזאת לא לאחד ולא לשנים כי אם לעם גדול ורב וזה מאמר שלמה בחכמתו הנה פלגי מים היא לב מלך כי כאשר הפלגי מים טובתם ונזקם ימשך לרבים כי רבים שתו רבים ישתו ויחיו בהם ורבים יטבעו בהם וימותו כן לב המלך רבים יחיו יהנו ממנו ורבים יתעתדו לטבוע במימי כוס חמתו על כן הוא ביד ה' על דבר צורך הרבים ולא ישתו מכוס חמתו רק בני תמותה בב"ד העליון ולא יצדיק רק הנושע בה' לפני בית דינו הגדול והקדוש והראיה לזה כי הלא תראה כמה פעמים בהיות מלך הארץ על גזרה אחת יתהפך ממנה ואין זה רק כי הוא יתברך הטה את לב וזהו על כל אשר יחפוץ ישנו כי על כל אשר יחפוץ המלך הנזכר כלומר בהיותו כבר על הדבר חפץ לעושות יטנו הוא יתברך ממנו ולא יעשה אשר דבר רק הטוב בעיני היוצר לעשות ומזה נקח אל כל משפטו ודינו ובזה היטיב אשר דבר באומרו על ולא אמר אל אשר וכו':

פסוק ב

ככלות שלמה מהודיע מה בין היולך ובין העם כי לב מלך ביד ה' ואין בחירתו החלטית כאחד האדם ראה והנה אפשר יצא עתק מפי איש לדבר ולומר שטנה נגד בחירת שאר האדם כי יאמר שאין ביד כל אדם להרע או להיטיב בהחלט רק הכל בידי שמים כי אם החי העולמים יתן אל לב איש להיטיב הוא ייטיב ועד ממהר מקרא שכתוב ולא נתן ה'

לכם לב לדעת וכו' ומה גם לרז"ל האומרים כי באמרו יתברך מי יתן והיה לבבם וכו' למען יאמרו תן אתה וכפויי טובה קראם ה' על בלתי אמרם כן וכן בדוד הוא אומר לב טהור ברא לי אלהים הט לבי אל עדותיך ב' יוכל איש לדבר כי גם שלא בן ה' הוא זה הלא אפשר כי טבע איש יטה בחירתו אל איכותו כי אשר בטבעו להיות לו רום עינים להביט בדרך שלוח ומה גם אם גם יהיה רחב לב להרהר על כל דבר בלי מתג ורסן כי הלא לא ימיש מעשות הרע בעיני ה' על כל דבר פשע כי עיניו יחזו ולבו יחמוד בהרהורו והוא יעשה כי עינא ולבא סרסוסי דעבירה עין רואה והלב חומד ואברים גומרים וכן אשר נברא חרוץ בטבעו יתעתד להטיב כי ירבה לחשוב מחשבות עד רדפו לעומק הליכות עולם הבא ולההביל העולם הזה ולא יחטא או ימהר לשוב מאשר חטא על הנפש אך איש בער לא ידע ליזהר לעשות הטוב ומה גם בהחפזו במעשיו בלי מתון כדרך נבער מדעת כי על כן נקראו הפתאים נמהרים באופן שתחת זאת יאמר איש כי אין על הנמשכים אחר תגבורת טבעם לעשות הרע אשמת דבר כי כך נוצרו מן הבטן בטבע מדה המחטיאה. **שלישית** יתאנה איש להקל מעליו אשמת סורו מאחרי ה' ותורתו מפאת שפתי חלקות אשר יתחברו אליו ויאמרו לו למה קודר תתהלך לפעול אוצרות למעלה ולמען תחיה בעולם הבא תמית עצמך בעולם הזה ולמה תרדוף אחרי מה שאינך רואה בעיניך ותבקש מות לעצמך פה והלא כמה שודדים שמנו עשתו ויעשירו ומי גרם עשרם לולא רחקו מעשות המשפט והיושר. **ד**' קרובה לזה אשר חוברה לו יחדו בביתו ובחומותיו אשת מדינים המרחקתו מאחרי ה' אם טוב וישר הוא ומה גם אם הוא עקש שעוה תשימנו באופן שעל כל אלה החי יתן אל לבו לעשות הרע על כן בא שלמה בחכמתו לנתוש ולנתוץ מעמד ארבעתם ולהעמידנו על האמת על הא' אמר דע אפוא אמונה אומן כי כל דרך איש להרע או להיטיב הוא מה שישר בעיניו ולא בעיני היוצר יתברך כי הכל בידי שמים חוץ וכו' ואשר תראינה עיניך ככתוב למעלה כי הוא יתברך נותן לב טהור ומטה לב אנשים אל עדותיו אינו שמכריח חלילה דנן ותוכן לבות ה' שמקנה הכנה יתירה בלב בלבד והוא על אשר החל להטיב כנודע:

פסוק ג

והראיה לזה כי הלא הראה כי עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח כדבר שנאמר כי ידעתי וכו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ציון במשפט וכו' שמוע מזבח טוב וכו' וכאלה אין מספר ואלו היה גם המעשה בידי שמים למה יבחר במעשה הצדקה מבזבח הלא אשר ישים אלהים בלב איש אותו יעשה אך זה יורה כי הבחירה חפשית בכל אשר ישנה מפעולות הטוב ובהפכן:

פסוק ד

וגם הב' לייחס הדבר אל הטבע כי יש טבעו להיות לו רום עינים ויקשה ממנו להעביר מראות ברע ומה גם אם רחב לבו להרהר ולחמוד והן הנה סרסורי דעבירה ותהיינה הכנה אל כאברים לעשות הרע כניר להצמיח האדמה ולתת פריה דע לך כי רום עינים ורחב לב אינם ניר רשעים באמת להחטיאם כי הלא גם בלא יבצר מהיותם סרסורי דעבירה הנה אם יצוייר נשמר האיש ההוא מהטמא אבריו גם מחטאת שוגג לא יאונה לו עון גם אם טבעו להיות עיניו משוטטות ולבו רחב להרהר כי לא יחוייב ישוטטו ברעה או יהרהר בה ואולי עיניו ישוטטו על ספר ה' ורחב לבו יהרהר בתורה אך אשר יהיה באמת ניר רשעים בעצם הוא החטאת אשר החל לחטוא שתכינהו ליזרע ולהצמיח בו כמה עבירות כניר אל השדה ולא יהיה הניר רום עינים ורחב לב וזהו ניר רשעים חטאת:

פסוק ה

וגם אשר יולד חרוץ בטבעו אל יעלה על רוחך כי יוכן להיטיב וההפך באץ בדרכיו כי אתה דע לך כי מחשבות חרוץ אך למותר כי הלא אשר הוא חרוץ וחריף בתכלית הרבות מחשבות לעשות מעשה אך למותר כי לחריצתו מתון מעט לחשוב יספיק לו ואולי ברבוי יפלש נתיב היושר בחריצות ויקולקל וכל אץ בלי מתון מחשבות כולל חרוץ או בלתי חרוץ יהיה אך למחסור כי תתעהו מהירותו ולכן לא יחוייב היות החרוץ ישר מעשהו כי לפעמים ירבה לחשוב ויקולקל ולפעמים לחריצותו יהיה אץ ויקלקל וגם הבלתי חרוץ אפשר לא יהיה אץ וישכיל להטיב:

פסוק ו

ועל הג' כי יתפתה איש מלשון דוברי שקר אשר יתלוו אליו אמר הן אמת שפועל אוצרות שהוא סגול מצות ומעשים טובים שהם אוצרות אמתיים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם לחיי העולם הבא בהמית עצמו בעולם הזה כמז"ל מה יעשה אדם ויחיה ימות הנה בנפול הפועל הנזכר ביד לשון שקר לא יאמר כי פועל אוצרות טוב לפועלם רק שאדרבה פועל אוצרות הוא הבל נדף של מבקשי מות וסיגוף בעולם הזה כי תאמר לשון שקר לצדיק פועל אוצרות עליונים שהפועל ההוא הוא הבל נדף של מבקשי מות וסיגוף בעולם הזה:

פסוק ז

והראיה שיביא לדבריו הוא באמור הנה שוד רשעים שיעשירו משוד שישודדו מה יגרום היות להם השוד והעושר ההוא אם לא כי מאנו לעשות משפט שלא הוקשה בעיניהם עשות עושר ולא במשפט ובטענות אלו יסירו את הנלוה להם מאחרי ה':

פסוק ח

וגם הד' הקרובה לזה אשר לו אשת מדינים המרחקתו במדיניה מעבוד את ה' ומה גם אם היא מהאומרות הביאה ונשתה ומה בצע כי תכלה ימיך בעבוד אלהים עליה אמר הפכפך דרך איש וכו' טוב לשבת וכו' לומר הנה אשכילך רעת חברתה כי עזה כמות היא כי לא יעלה על רוחך לומר כי אין רעתה רק לפי הכנת בעלה והוא כי שלש מדות בהנהגות האיש עם האשה אשר לקח יש דורש טוב ודובר לה שלום ולא כן לבו עמה וההוא יקרא הפכפך שבמצב א' בעצמותו יש הפך פיו ולבו הפכיים זה מזה ויש מתנהג כזר עמה בדבורו ובמעשיו ויש לעומת אלה זך בלי שמרים שלם בלבו וגם פעלו אשר יפעל לה ישר וטוב בדבור ומעשה והיה מקום לומר כי המתנהג בשני הדרכים הראשונים הוא אשר תצר לו אשת מדנים במדיניה אך אשר לו הדרך השלישי אדרבה ימתיק מרירותה להתהפך לו לאוהבת אמר דע אפוא כי ברית כרותה לאשת מדינים כי בין אשר הפכפך דרך איש הוא הסוג הא' בין אשר הוא זורק מרה הוא בעל הדרך הב' וזהו וזר בין גם אשר זך וישר פעלו הוא השלישי:

פסוק ט

לכל א' משלש אלה טוב לשבת על פנת גג משולל חברה לחורב ביום ולקרח בלילה מהיות עם אשת מדינים ולא בלבד בהיותם יחידים ביתה היא והוא כי אם גם בבית חבר שדרים גם אחרים בביתם עמם לא תבוש מלעורר מדינים:

פסוק י

ולא יקשה בעיניך איך לא יסכר פיה מלריב עם אשר זך וישר פעלו ומה גם בבית חבר כי הלא נפש רשע אותה רע בטבעו לכן לא יוחן בעיניו רעהו כי לא יהיה לחן בעיניו כן יקרה לרשעה זו עם גבר עמיתה כי לא יוחן בעיניה ועל כן אין מעצור למדיניה כי אין אישה מוצא חן בעיניה ואם כן אפוא מי האיש החפץ חיים עם אשה כזאת ולא יברח וימלט נפשו מלדור עם נחש בכפיפה הנה בזה נחש שקטה תואנת המתאנה על העדרו מעבודת קונו מפאת חברתה כי הלא בלעדי זה לבל ימאס חייו חוייב התרחק ממנה.
או יאמר נפש רשע וכו' הלא אמרתי לך בל תתאנה להקל מעליך עבודת בוראך על חברת אנשי רשע האומרים להסירך מאחרי ה' כי פועל אוצרות של מעלה הוא קש גדף של מבקשי מות בעולם הזה וגם לא על חברת אשת מדינים הלא אפשר תאמר הן אמת שלא אקשיב אל אשת מדינים ואעזבנה אך מי האיש יוכל להמלט מהנעשים כאוהבים וחסים עלי בל אבקש מות לעצמי בסיגופים לקנות חיי העולם הבא הבלתי נראה לעין מי יעצר כח לבלתי התפתות על כן יצאתי לקראתך לאמר לך שים כה נגד עיניך ואם

יפתוך חטאים אל תאבה והוא כי לא מאהבתו אותך ייעץ אותך בל תבקש מות כי איננו רק שנפש רשע אותה רע להחטיאך ולא שיוחן בעיניו רעהו שיחוס על סגופו או יאמר לא יעשה למען תהיה רעהו רשע כמותו לאהבה אותך כי תהיו אז שוים כי הלא לא יוחן בעיניו מי שהוא רעהו רשע כמותו:

פסוק יא

והלא תענה ולמה לא יעניש הוא יתברך את האיש ההוא כי לץ הוא ולא מאהבה ידבר ואני אראה ואקח מוסר כי בענש לץ יחכם פתי ואז יכנסו דברי מוסריך אלה בלבי כי אראה בעיני ובאזני אשמע ולבבי יבין וזהו בענש לץ יחכם פתי ואחר שאחכם פעם א' כל מה שתשכילני במוסרי השכל אקחנו לשמור ולעשות כי בהשכיל לחכם יקח דעת:

פסוק יב

אל תחוש על זה כי הלא ישרים דרכי ה' וצדיקים כו' ופושעים כו' כי דע אפוא כי אשר הוא צדיק לא ישוב מצדקו בראותו כי אזלת ידו ונחת שלחן בית רשע מלא דשן כי אדרבה ממנו יקח לעבוד את ה' כי זאת ישיב אל לבו אם לעושה רצונו כמוני יצר לי לעוברי רצונו כמוהו על אחת כמה וכמה ואין זה רק שאוכל זכותו לרעתו אחרי מותו וזהו משכיל וכו' שמתבונן מעתה הצדיק את אשר יהיה לבית רשע לעתיד ולא אל אשר בו עתה אך ופושעים יכשלו בדרך ה' הלזה בהטיבו את הרשע וזהו מסלף רשעים לרע כי טוב הרשע מסלף את הרשעים יותר לעשות רע:

ג **או** יאמר עשה צדקה וכו' עם היות שמעשה הצדקה שלום גם המשפט משפט שלום בל יבלע איש את אחיו וגם זבח החוטא משים שלום בינו ובין קונו יתברך על כל זה הצדקה ומשפט נבחר לה' מזבח עם ששלום הזבח הוא על עצמו:

ד **והטעם** כי לא יבצר או הזובח על שגגתו חטאת או על הרהורו עולה יש בידו גם זדונות או אין לו רק הרהור או פעולה של שוגג בלבד אם יש לו רום עינים לראות ברע ורחב לב לחמוד הם סרסורי דעבירה שאחריהם בזדון אברים גומרים מה יסכון לו חטאתו או עולתו ושרץ זדונו בידו וזהו ניר רשעים לקוץ קוצי אשמתם כניר את השדה אינו רק חטאת על שגגתו לבדה:

ה **ואם** חרוץ הוא ולא יעשה מעשה הרעה אשר יחשוב לעשות כי חריצותו תעכב בידו באופן שעולה קרבנו על מחשבתו לבדה הנה מחשבות חרוץ אך למותר כי הלא טוב היה העדר החולי מאשר יחלה להרפא ואם כל רשעו שוגג שהוא אין במעשה בלי משים לב אם היתה חתיכת חלב או שומן והביא את חטאתו לא שלמות הוא כי כל אץ אך למחסור כי זאת רעתו תורה חסרון בנפשו כי לו נפשו מטוהרה היתה לא יצאה תקלה

מתחת ידו כד"א גם בלא דעת נפש לא טוב ולא ימלא זו חסרונו זבח קרבנו לכן אמור כי אין במשפט וצדקה:

ו **וכי** תאמר בלבבך הלא זבח טוב שמתקן אשר עותו ובלעדו יהיה פגום ולא כן הנמנע מצדקה ונושפט שהם הבאת תועלת ולא תיקון ההיזק כי אינך אלא טועה כי דע אפוא כי המנע מאחד מאלה הוא רק רע ולא העדר תועלת לבד כי המונע עצמו מן הצדקה שופך דמים יחשב ומחייב את ראשו וכעובדא דרב פפא דאשליף דרגא מתותיה כו' וזהו פועל אוצרות למעלה שהוא מעשה הצדקה כמאמר מונבז בלשון שקר הוא קש נדף כי יהביל ענינה לבלתי תת והם מבקשי מות באמת כאמור:

ז **וגם** הנמנע מעשות משפט רעתו רבה כי כל עון שוד רשעים תלוי על צואר אשר ספוק בידו לעשות משפט ולא יעשנו וזהו שוד רשעים יגורם כו' לומר מה שיגרום להם שישדדו הוא כי מאנו לעשות משפט הנה כי העדר צדקה ומשפט קשה מהעדר זבח:

פסוק יג

נכנס בזעקה ויצא בקריאה אפשר יאמר שיבא לידי זלזול עד גדר שאין צריך לומר שלא יצילוהו מצרתו כי יזעק על שברו כי אם גם לא יחשיבוהו במענה לשון לענות אותו: **או** יאמר מקושר אל הקודם ואל מה שאחר לומר הלא כתבתי לך כי השופט הארץ ולא יעשה משפט קולר שוד רשעים תלוי עליו והנה תחת שלש ימנע השופט או מפאת היות כל אחד מהבעלי דין עקש אשר מדרכו לזעוק בקולי קולות במסירת דין על שכנגדו ועל המחייבו אשר לא כדת לדעתו שנית כי יאמר אולי יתחייב העשיר בעל דינו ופן יאנף ויקפוץ את ידו ויאנוץ את לבבו מלהטיב לי ולא על עצמי אני דואג כי על כמה צדקות שהייתי עושה בהטבתו ועתה תגרע מצוה רבה ממני ומה גם אם הייתי זוכה למתן בסתר כי רבה היא. **ג**' פן יתחייב העני בדין וצר לי עליו אהיה לו למחתה שיחת על ידי על כן בא ויאמר אל נא תמנע מאחד מאלה כי הלא אוטם אזנו מפאת זעקת דל גם הוא יקרא אל השמים מעל ולא יענה לעומת אשר הדיין קץ משמוע זעקתו:

פסוק יד

ועל הב' בל ימנע העשיר מלהטיב לך ותמנע גם אתה מחונן דלים אמר דע אפוא כי אינך אלא טועה כי הלא הן אמת כי מתן בסתר שהיא הגדולה שבצדקות אשר תוכל עשות אם ייטיב לך הוא מרד עצמו יכפה אף גם אחר שגובר עליך אך הוא בהיות המתן בהיתר אך אם הוא משוחד בחיק אז אצ"ל שלא יכפה האף העז מחמה כנודע כי ע"כ בעון העגל סילק מרע"ה את החמה והוא יתברך את האף כי אם גם יעשה את החמה שתהיה עזה יותר מאיכותה ע"ד מאמר ויקרא רבה על לולב הגזול שנהפך למקטרג וקרא

להטבת העשיה אחר זכותו בדין שוחד בחיק לנוה שבעת המשפט עודנו בחיק העשיר והוא שוחד מאוחר ואם יחזור אל חיק הדיין הוא שוחד שכבר הוא בחיקו מוקדם שהיה מטיב לו עד כה וירא פן לא יוסיף עוד:

פסוק טו

ועל הג' אמר אל תחוש פן יחת הדל כל ידך כי הלא אם הדל איש צדיק הוא לא יתעצב כי שמחה לצדיק עשות משפט כדאמרי אינשי מאן דמבי דינא שקל גלימא זמר ואזל בארחא ואם הוא מפועלי און ירע ויחת ואל תחוש אליו וזהו ומחתה לפועלי און. **או** יהיה רגל השלישי מהנז' שיש יפרוש עצמו מן דין לפרוש ממנו איבת אשר ירשיעון אלהים אם דל ואם עשיר ועל זה אמר שמחה לאשר הוא צדיק עשות בו משפט כמדובר בקודם ואם מפועלי און הוא תהיה עליו חתת אליהם וזהו ומחתה וכו':

פסוק יח

הנה ישרים גדולים מצדיקים כמז"ל שהוא כת הרואה את הפנים שנאמר ישר יחזו פנימו ואומר ישבו ישרים את פניך אמר הנה כפר לצדיק כחטאת וכאשם הוא הרשע כד"א ויבא רשע תחתיו וראה נא רשעת הרשע כי עם היותו נחשב כבהמה לכפר בו על הצדיק לא יכנע ולא יבוש ממנו בהכיר ערכו ולא עוד אלא שבוגד ולא בלבד בצדיק כי אם גם בישרים הגדולים מצדיק ולא בלבד באחד כי אם גם ברבים וזהו ותחת ישרים בוגד ואין צריך לומר בהיותו בלתי משועבד תחתם כי אם גם ובהיות תחת ישרים יבגוד בם:

פסוק יט

טוב וכו'. בגמרא אתמר שאל רב יהודה לרב יצחק בריה היכי דמי אשה רעה כגון אמך היכי דמי אשה טובה אמר ליה כגון אמך ופירש רעה דהוה לה ריתחא וטובה דמיעברא במלה שכוחה לרצות וזה יתכן יאמר שלמה טוב שבת בארץ מדבר לא זרועה ומשולל חברת אנשים מהיות בחברת אשה מדינים באיזו אמרתי אותה שאחרי המדינים עוד לה כעס מתמיד דלא מעברא במלה וזהו אשת מדינים וכעס:

יח **ומקושר** אל הקודם יאמר ראה נא כמה קשה אשת מדינים כי הלא יותן כופר לצדיק הרשע שיבא רשע תחתיו וכן תחת הישרים יותן הבוגד המקביל אליהם וזהו כפר וכו' ימשך מזה כי טוב לצדיק להיות בחברת הרשע כי יכפר בו עליו משבת בארץ מדבר שאין שם איש לבא תמורתו:

יט **עם** כל זה טוב שבת בארץ מדבר מעם רשעה אשת מדינים שתועלת היותה כפרה עליו יצא בהפסד הכעס אשר תכעיסנו כי הכעס מביאו לידי חטא:

פסוק כ

הנה הדירה הקלה כדירת בני עוני תקרא נוה והנה רובם של חכמים דירתם קלה כגרים בארץ וכמה יקראו תגר על החכמה למען זאת וישבחו מעלת העושר ומה גם בראות טלפים לאמר מה טוב לגבר מהעושר כי בו יאושר בארץ ועל השמים כי ירדוף צדקות וחסדים טובים ומהחכם אשר לא תשיג ידו יבצר על כן בא שלמה בנועם שיח משליו להורות כי רם על העושר גדר החכמה וישא משלו ויאמר כאלו איש מסכן וחכם עם כסיל אדם משולל חכמה בעל עושר יתוכחו חכם מה הוא אומר אוצר נחמד שלא יחסר כל בו מכל טוב העולם הבא כי הלמוד יביאנו לידי מעשה כל מצות ה' וגם שמן הוא משל אל הגדולה ורבותא כנודע כי על כן שמן המשחה נקרא משח רבותא הכל יש באיכות נוה הקל של חכם אך כסיל אדם משולל החכמה לעומתו משבח את העושה ומבלע ומהביל מעלת החכמה וזהו וכסיל אדם יבלענו:

פסוק כא

וישחית ויהביל ערך החכם הנזכר באומרו רודף צדקה וחסד וכו' כלומר מי כהעשיר כי איכה ירדוף חכם צדקה וחסד כעשיר וימצא חיים בעוה"ז ובבא כי בארח צדקה חיים וגם ימצא צדקה מן השמים באלהים יחנהו ויברכהו בתורת צדקה בלי נכוי שכר וכבוד גם בעה"ז כי יכבדוהו מפני עשרו כלומר ועל כן יפה כח העשיר מהחכם לקנות חיי העולם הבא:

פסוק כב

על כן משיב רוח הקדש ואומר שבח אני את החכם כי הלא עיר גבורים עלה חכם זה משה במקום גבורי כח עושי דברו ועם שבקשו לשרפו לא יכלו לו ומי זה עשיר ברדפו צדקה וחסד עלה שמים ולא עוד אלא שיוריד עמו עוז מבטח העיר ההיא היא תורה שאם לא היא חקות שמים וארץ לא הושמו כמשה שע"י היותו חכם כמז"ל שלמד מעמרם אביו ובמרה ובסיני טרם עלותו השמימה כי כל כללי התורה ופרטיה נאמר שם והוא לבדו קבלה כלה מאז כמד"א משה קבל תורה מסיני ועל כן זכה אל כל הכבוד הזה או עליכם לשבח מעלת החכם כי שלש אלה היו לו בחוש גם בגוף ונפש כי הלא מצא חיים שעיר גבורי כח עלה חכם וחי בהם ולא מת בהבל פיהם ולא אכלתו אשם הגדולה כי גם חומרו היה דבק בחיים וגם צדקה וכבוד כי הוריד עוז מבטחה של שמים היא העיר הנז' היא התורה כי היא מבטח קיומם ואל מי מעשירים נעשה צדקה וכבוד כזה משה האיש עליו השלום אמור מעתה כי מי כהחכם:

פסוק כג

הנה אומרו פיו ולשונו יראה כפל ענין אך יזהיר על מותרי מאכל פיו ומותר מענה לשון וילמדנו דעת בל יאמר איש כי שומר פיו ממותרי מאכלות ואת לשונו מדברי מותר את גופו ובשרו הוא שומר מתחלואים המתרגשים מרבוי מאכל וגם את עצמו ובשרו הוא שומר בשמור לשונו מהביע רעות מרגשת אנשי ריבו וחבורות פצעי שומע חרפתו אך את נפשו לא היה פוגם ע"כ אמר שלמה בחכמתו דע אפוא בני כי שומר פיו ולשונו לא מצרות גופו לבדם הוא נשמר כי אם גם מצרות נפשו כי ממותרי מאכלות יפותה אחר יתר תאות אשר שנא ה' ומשחית נפשו וכן שומר לשונו כי אין קצה לצרות המתרגשות מלשון יתירה:

פסוק כד

ושמא תאמר הלא אין זה רק המרגיל עצמו בלשון הרע וליצנות ודומיהם אך אשר כל רשעו אינו כי אם האריך לשון להזיד על רעהו לא ישחית נפשו רק את עצמו ובשרו אשר יציק לו שכנגדו על כן הנני מודיעך כי גם את נפשו הוא משחית כי הלא זד יהיר שיקרא לץ שמו הוא אשר עושה בעברת זדון גם שאין בו אלא זדון בלבד וידוע גדר הלץ שלעולם לא יראה פני שכינה וגורם כליה לעולם כמאמר תנחום בר חנילאי: **או** יאמר שלא בלבד יחטא הזד בדבור כי גם עושה מעשה בעברת הזדון שיבער בו והוא כענין שיבור כלים בחמתו וכיוצא וזהו עושה וכו' שזולת עון דבור גם יתעתד למעשה:

פסוק כה

הנה במתאוים לתת צדקה ב' סוגים יש שאין לו ומתאוה ואומר מי יתן והיה לי ואתנה ויש מי שיש לו ומתאוה לתת רק שידיו כבדות לעשות שאין תגבורת התאוה מקילה את ידיו והוא על כי לא הורגלו לתת אמר כי תאות העצל תמיתנו והוא כי הא דמסכת בתרא דרב פפא אשתמיט דרגא מתותיה ובעא למיפל חלש דעתיה אמר השתא איחייב כמחלל שבתות ועובד ע"א א"ל דילמא העלמת עיניך מן הצדקה הנה כי המתעצל מלתת תמיתנו עצלותו אך אין זה רק כאשר מאנו ידיו לעשות בפועל שהוא הסוג הב':

פסוק כו

וממה נמשך לו זה שכל היום התאוה תאוה שלא מלא תאות הנתינה פעם אחת רק כל היום התאוה תאוה הראשונה אך וצדיק יתן פעם אחת ובה יורגל ולא יחשוך מלתת שנית ושלישית כמאמרנו על נתון תתן לו וכו' כלומר הרגיל עצמך ונתון תתן פעם ושתים וע"י כן ולא ירע לבבך בתתך לו אחרי כן:

פסוק כז

ולא שעיקר חפץ ה' במציאות הנתינה רק בטוב הכוונה כי הלא זבח רשעים כמביא אשם תלוי על ספק זדון וכיוצא אם עודם רשעים שלא שבו כראוי בהביאם הזבח נחשב לתועבה ומה גם בבא הזבח על עון זמה הקשה לפרוש וזהו אף כי בזמה וכו' וגם בחשבו שע"י הזבח בלי תשובה נתכפר לו כי יותר יעשה לו כהיתר:

פסוק כח

אמר ראה נא מה גדלה רעת איש שומע ומטה אוזן אל הדובר ומעיד כזבים ומהתלות כי יושקעו ויושרשו בשומע ממנו עד גדר שיתמידו כזביו יותר מהעד כזבים עצמו כי הלא אחר שעד כזבים ימות ויאבד מן העולם עדיין כזביו הווים וקיימים כי איש שומע אותם ממנו לנצח ידבר ויגידם וזו רעה חולה שיהיה קיום למאי דלא הוה ממאי דהוה:

פסוק כט

ושמא תאמר ומה יעשה האיש השומע אם העד כזבים מעיז פנים לדבר בפניו בשאט בנפש ולא יבוש מלאמת מה שלא ראה כאלו עיניו ראו ולא זר כי על כן איש שומע אומר בלבו כי תוכו כברו וכל דבריו האמת והצדק על כן הנני מודיעך אל ישית לב איש אל העזתו כי אם העז איש רשע בפניו של איש שומע לא על כן יטה אזן לדבריו כי הלא וישר הוא יבין דרכו של עד כזבים כי לא יבצר מהראות צד עקשות בצד מה מתוך דבריו ואשר הוא ישר יאות לו שיבין דרכו כי הכזבן קל ליתפס ולא יפותה לשמוע אליו:

פסוק ל

הנה לבא אל הביאור נשימה לב אי זה דרך יעשיר איש ויאושר בארץ הלזו וגם כי הדרוש הלזה ארוך אצלנו נקצר ונעלה בו אל כונת הכתובים קיצור נמרץ ועל פי דרכנו נשיתה לב אל קצת מאמרי רז"ל המתחלפים לא ראי זה כראי זה יש יאמר אין מזל ישראל וזה יאמר האי מאן דנולד בצדק וכו' במאדים כו' והכריחו הדבר מן החוש דהא רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן חסידי הוו נזר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא בבי מר שתין הלולי ובבי מר שתין תיכלי בבי מר סמידא לכלבי ובבי מר גושקרא לאינשי לא שכיח אלא לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ולעומת זה אמרו הכל בידי שמים כו' וגם ארז"ל שאמר הוא יתברך למשה בל יתחמץ לבבו על רשע וטוב לו צדיק ורע לו כי צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן צדיק רשע ורע לו רשע בן רשע ואיך יצדק זה אם הכל תלוי במזל וגם דברי המאמר מניה וביה הלא כמו זר נחשבו שאבות יאכלו בוסר ושני הבנים תקהינה והוא צדיק לא הלד בעצת הרשע אביו וגם ראוי שטוב לא יהיה לרשע בן צדיק כי הוא רשע ימק בעונו ועוד

יקשה כי איך יתלה הכל במזל והלא אין לאל יד המזל לחייב על איש חיוב החלטי כי הלא אמרו רז"ל שביד כל אדם להמלט מגזרתו והאי דבמאדים דלהוי אשיד דמא יוכל לתקון שיעשה עצמו מוהל או מקיז דם וההיקש בשאר כמז"ל בגמ'. **אמנם** לבא אל אשר הורונו מן השמים נתעורר בדברי אליהוא בן ברכאל אל איוב באמור אליו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש וכו' לאמר לו אל יקוץ בתוכחתו כי גם כי בפעם הזאת צדיק אתה עונותיך שבפעם הראשונה הטו יסוריך אלה והלא כמו זר נחשב כי אמר איוב יאבד יום אולד בו ויקלל את יומו כי גבר כאיוב לא היה לו אורח כנשים לקלל את יומו מצרתו בלי טעם אך ראה באצטגנינות שלו כי מזלו גרמא בנזקו ולהורות נתן קלל את יומו ואמר מי יתן יקבוהו אוררי יום באופן יותש כחו מלגזור עליו רעה ואם כן אפוא איך אותו תלה אליהוא בסוד הגלגול כדעת הרשב"י הפך מראה האצטגנינות אך אומר כי אין ספק כי זה וזה גורם ויהיו לאחדים כי הלא ברצות ה' להשיב הנפש החוטאת אל העולם הזה לתקן את אשר עותה הלא ישקיף וירא איזה הדרך ישכון אור תיקונו לעומת שבא לתקן אם אשר חטא על הנפש היה מפאת אהבה בתענוגים וישמן ויבעט מרוב כל רפא ירפא בפעם הב' בחסר כל כן יביאהו ויטעהו הוא יתברך במזל עוני לענות נפש ונהפוך הוא אם היה בראשונה תם וישר ירא אלהים ולא השיגה ידו לחונן דלים כאות נפשו כי בפעם הב' בא יבא ברנה במזל עושר לפזר ולתת צדקות אהב בפעם כראשונה וההיקש בכמה מינים ממינים שונים מסתעפים בבחינותיהם על הדרך הזה קנצי למלין כי על פי מעללי איש בפעם הראשונה אדם יולד במזל יוכל לתקון על פי גזרתו אשר עותו בראשונה והלא זה היה ענין איוב כי ראה באצטגנינות שלו שהיום יולד בו גלגל רעתו ולא הבין כי מה' יצא הדבר לתקן את אשר עוות בפעם הראשון וזה מאמר אליהוא באמור אליו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש לומר כי על פי הקודמות נולד במזל יסורים אלו גם כי זך וישר היה בפעם הזאת וזהו הן כל וכו' כלומר ולכן לא תקלל יומך ובזה צדקו יחדו כל המאמרים הנזכרים שהן הם הדברים הנאמרים באמת למרע"ה כי צדיק ורע לו צדיק בן רשע וכו' כי נפש צדיק הלזה הנה באה ונהיתה ואשר לא טוב עשתה ועתה שבה לתקן את אשר עותה להצרף בכור עוני וזהו צדיק בן רשע כי הצדיק הזה בן לרשע ההוא יקרא כי נפשו חלק מכל נפש הקודמת ולא כלה כנודע ולא תחסר שאם לא כן יתרוקן הגוף הראשון ומה יעשה כי יקום אל להחיות מתים אם לא נותרה בו נשמה ועל הדרך הזה בשלש החלוקות הנותרות והוא מאמר לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא כי לא בזכות שזוכה מיום הולדו תלויה טובתו בעולם הזה אלא במזלא אשר הולידו בו הוא יתברך כל פי מעשיו הראשונים והאי מאן דטלד במאדים לפי מעשיו הראשונים

הביאו האלהים בכף מאזנים אם לשפוך דם או למול את הבנים למען צרפו בפעם הזאת בהטיית בחירתו לעומת אשר הקל לשפוך דם בראשונה וההיקש בנולד בצדק כי ידע אל שהיה לבו נודבו לעשות צדקה לולא קצרה ידו ועתה הביאו במזל תעזר בחירתו לטובתו עזר מעט כלל הדברים כי גם כל מעשה המזל פעל אל יתברך כי הוא יכיר מעבדיהם הראשונים וחושב מחשבות להביאם במזל ישפוט על איש ועל אדם דרך ישכון אור להשיב נפש באופן שבמזלא תליא מילתא והכל בידי שמים ונבואה אל ביאור הכתובים: **אין** חכמה וכו' הנה כנגד ד' בנים דבר שלמה זה יאמר החכמה תעוז לחכם למלא ספקו ולהעשיר כי בחכמתו ורוח מבינתו יבין יבחין אל מי מסחורות יפנה ובחכמה יבנה בית וישתכר המשתכר וזה יאמר לא זו הדרך כי הלא לא לחכמים עושר ולא לנבונים לחם אך החריצות וההשתדלות הוא העיקר כי על כן יורדי הים באניות שמנו עשתו ויעשירו מעשרה בטלנים אשר היו בעיר וזה יאמר לא כדברי זה ולא כדברי זה כי לא לקלים המרוץ אך בזכותא תליא מילתא ואשר נראה צדיק ורע לו או הפכו ה' יראה ללבב כי הוא ידע את הצדיק ואת הרשע ואנחנו לא נדע וזה יאמר לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא לפי הזדמנות הולדתו ונמוקו עמו כי יראה שני חסידים אחד עשיר ואחד רש קוראים אל ה' והוא יענם ולמה לא שוה לזה זכותו להעשיר וריקה נפשו. **לכן** על כל אלה בא שלמה בחכמתו לברור אוכל מתוך פסולת סברותם ועל האחד אמר אין חכמה כו' לומר פקח עיניך וראה כי לא בחכמה יעשיר איש כי הלא בעיניך תביט ותראה כאשר רצונו יתברך לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס בית איש או עם או ממלכה ושריה והמה חכמים מחוכמים ובעלי עצה ועיניך יחזו כי ברגע קטן נסרחה חכמתם ולא ידעו עשות נכוחה וכיונה פותה אין לב יתנהגו ויפולו עד אשר תאמר זה העם לא היה רק עם סכל ולא חכם אך אין זה כי אם חרב לה' סכל עצתם והאביד חכמתם וזהו אין חכמה מוצאת לחכם ואין תבונה לנבון ואין עצה לקבל מהזולת כשהוא לנגד ה' כי הוא יתברך מאבדם מהם וכאשר קרה לאבשלום בעצת אחיתופל וחושי וממוצא דבר יבין איש לאשורו כי גם אשר חכמתו תעמוד לו אל יתהלל בחכמתו וישבח למי שנתנה לו והדריכו להתנהג בה ולא אליה מצד עצמה וכמאמרנו על מאמר דניאל באמרו די חכמתא וגבורתא דיליה היא ולא ההצלחה לחכם בחכמתו כי אם ה' חפץ דכאו ישיב חכמתו אחור ודעתו יסכל וזהו אין חכמה כו' כמדובר:

פסוק לא

וגם השנית הוא החריצות איננו כל מאומה כי הלא תראה כמה פעמים ראובן משתדל ואחר יאכל אחד יזדרז ואחר ינצח ומה שוה לו חריצותו לגלות וסוסו וכלי מלחמתו

ולא בחרב ולא בחנית רק בחלקי אבנים נתנו ה' ביד דוד ועודנו נער לא ראה ולא ידע חריצות מלחמה ומה שוה לאיש מצרי הכנת וזרוז כלי מלחמתו ובביהו בן יהוידע הרגו בחניתו הנה לפנינו כי החריצות שקר וזהו סוס מוכן ליום מלחמה מזורז ומוכן מבעוד יום ואחרי כן ולה' התשועה מתייחסת ולא לסוס ורוכבו כי כמה פעמים רוכב הסוס לא ימלט נפשו כי את שכנגדו יושיע ה' לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו יתברך:

פרק כב

פסוק א

ושמא תאמר אם כן אפוא אחוז מזה והוא הסברא השלישית שהוא יתברך המוריש ומעשיר לאדם לפי מעשיו ובזכותא תליא מילתא ולא במזלא גם היא לא תהיה משתי ראיות אחד כי הלא ראינו נבחר שם מעושר רב כי כמה פעמים נראה בעינינו בחר ה' בבעל שם טוב מבעל הון כאשר בחר באהרן ולא בקרח בעל עושר רב ורבים כאלה ואלו תאמר שאין עושר ניתן רק על ידי זכיות אם כן בעל עושר רב הוא בעל זכיות מרובים וההפך ברש ואם כן אפוא למה לא בחר ה' בבעל עושר רב שרבו זכיותיו מבבעל שם טוב והוא רש שיורה שנתמעטו זכיותיו וכשמו לא כן הוא אך אין ספק שאין העושר הוראת זכות דלאו בזכותא תליא מילתא. **ועוד** ראיה שנית והיא ראית רבותינו ז"ל שנראה בעינינו תרי רבנן חסידי דליכא למימר דילמא חד מנייהו אין תוכו כברו דהא מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא ששניהם נושאים חן בעיני ה' ובבי מר סמידא לכלבי ובבי מר גושקרא לאינשי לא שכיח וזה אמר מכסף ומזהב חן טוב וכו' לומר הנה אין ספק שאם איש אחד כסף וזהב ירבה לו ונגד פניו איש נושא חן בעיני היוצר בכל קראו אליו קורא לאלוה ויענהו שהחן ההוא טוב לבעליו והוראת זכות מהכסף והזהב:

פסוק ב

ואף על פי כן הלא נראה שבחן הנזכר עשיר ורש נפגשו בו ויהיו לאחדים בחן מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי וכו' ואף על פי כן אחד עשיר ואחד רש ואלו בזכותא תליא למה לא יעשיר ולא יקום חילו של רש כמרעהו הנה לפניך כי לאו בזכותא תליא מילתא ואם כן אפוא למה יעשה כה לעבדו העובד אותו כי יגרע מצדיק טובו בעולם הזה ונתנו לרעו בהיות כי שניהם כאחד טובים לכן אגזור אומר כי עושה שניהם ה' והוא כי הוא יתברך מתקן שניהם ואומר עושה לשון תיקון כד"א ויעש אלהים את הרקיע מעשה מקשה ורבים כהמה והענין כי הוא יתברך יכיר מעבדיהם אשר קדמו בפעם הקודמת ועל פי מעשיהם כאשר גזרה חכמתו יתברך לשוב להביאם פה שנית לגמור

תקונם ראה והנה תיקון נפש הראשונה הוא העושר ותיקון הב' הוא העוני והולידם במזל הגוזר שבע לעשיר וריש לרש באופן שעושה ומתקן שמהם ה' בדברים הפכיים כאשר יקרה לרופא ירפא את ב' אוהביו מחליים ויצוה להאכיל לזה להחזיקו ולהרעיב לזה כי הנה לא משנאתו אותו יצו עליו להרעיבו כי הלא גם הוא אהובו אך בחכמתו הבין בחליו כי תועלת האחד לפי אליו ומזגו לאכול לשבעה ולפי חולי השני יאות ישמור לפיו מחסום כן הדבר הזה כמדובר וזה מאמרם ז"ל לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ככתוב בהקדמה:

פסוק ג

ואם יאמר איש אחרי שמהכרח הנזכר מצאנו ראינו דלאו בזכותא תליא מלתא נסכים ונאמר כי הכל תלוי במזל לפי מקרה והזדמן עת לידתם אם טוב ואם רע ולא מה' יצא הדבר על כן בא ויאמר ערום ראה רעה וכו' והוא לומר פקח עיניך וראה כי לא בהחלט נתננו ה' ביד המזל וזה לך האות והמופת כי הלא ביד כל אדם להפכו ולהמלט ממנו כענין בצאת ישראל ממצרים היה כוכב המורה רעה נגד פניהם והיה גוזר דם וראה יהושע והפכו לדם ברית ואמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם וכן בגמרא דמאן דנולד במזלא דלהוי אשיד דמא יכול להסתר מרעתו ולמהוי מוהלא או אומנא הנה כי בידו להפך שפיטת המזל מרעה לטובה וכן שמעתי דימה הראב"ע ז"ל ענין המזל אל סוס ירוץ לאורך הדרך ובדרך אנשים שטוחים ארכם על פני רחבה כי לא יבצר מהזהיר למלט נפשו כי יקום ויסתר טרם תשיגנו מרוצת הסוס כן הדבר הזה הגלגל יגלגל וגזרתו תרוץ על איש כגבור ועד אשר לא יבואו ימי הרעה יוכל איש להמלט ממנה כענין היום גלותי וכו' ששינו מדם הריגה לברית מילה וההיקש בנולד במאדים שיעשה עצמו מוהל קודם שתקדמנו מדת שפיכות דמים ובגלל הדבר הזה לא ינקה שופך דם האדם מכל אשר ישית עליו הוא יתברך בתורתו באומרו למה אמות ונולדתי במאדים וזה פריי להרוג ולאבד כי תשובתו בצדו שאין המזל מעכב הבחירה מלהפך דם נפש לדם ברית או הקזה או טבחא וזה יתכן הוא מאמר הכתוב ערום ראה רעה לומר בעיניך תביט כי אין מקרה לידת איש בתנועת מזל פלוני מחייב גזרתו כי הלא אשר הוא ערום ראה רעה בשפיטת מזלו ונסתר ממנה כענין ביוצאי מצרים שנסתרו מרעת המזל והפכוה לדם מילה או אם נולד במזל שהיה שופך דמים ובוחר להיות מוהל או טבח או מקיז דם וההיקש בזה ופתיים אשר לא נסתרו עברו ונענשו כלומר אם בפתיותם שלא נשמרו עברו ושפכו דמים אם נולדו במאדים וכיוצא אין להם תואנה להפטר מהעונש באמרם מזלי גרם כי הלא היה יכול להסתר ממזלו ולהפך הגזרה כמדובר על כן נענשו על פי התורה וזהו עברו

נענשו אם כן אפוא אין ספק כי הכל מאתו ובידו יתברך כי גם כל מעשה המזל ממנו הוא כמעשהו בפעם הראשונה יביאהו ויטעהו במזל הגוזר עליו הנאות על פי מעשיו הראשונים כמדובר שהיא כוונת אמרם ז"ל לאו בזכותא וכו' אלא במזלא:

פסוק ד

והנה עדיין לא הטהרנו בשלמות משאלה זו כי הלא יש תשובה לאמר הנה טוב דברך על נפש באה ונהיתה פעם או שתים כי עתה תשוב תבא במזל מתייחס אל מעשיו הראשונים אך אשר להם רוח חדשה למה יהיה אחד עשיר ואחד רש ושניהם כאחד טובים כי בהם תגדל השאלה מברשע כי גם כי ייטב לו הלא תשובתו בצדו כי לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו על כן אמר עקב ענוה וכו' לומר עוד יש בחינה שנית והוא כי הצדיק אשר גדל טוב בחירתו שאף אחרי קנותו מדת ענוה אשר היא סוף הכשרון עודנו ירא תמיד שמא יגרום החטא כמדת יעקב אבינו ע"ה והזכירה התנא באומרו ומלבשתו ענוה ויראה שאחר הענוה עודנו ביראה שמא יגרום החטא ששגג והוא לא ידע לאיש כזה יעשירנו מלכו של עולם בעולם הזה ופרי מעלליו יאכילנו כי לא היה פחד פן ישמן ויבעט כי הלא יראת אלהיו גדול בקרבו לא ימעד וזהו עקב כו' לומר מי שאחר עקב וסוף ענוה תהיה לו יראת ה' יהיה לו עושר בעוה"ז וכבוד וחיים בעה"ב:

פסוק ה

ולא ייראי מלהלכד בפח העושר המחטיא את בעליו כי לא עקש הוא להטות מני ארח רק עם הישר הולך ביראת ה' כל היום וזהו צנים כו' לומר היות העושר הנזכר צנים פחים הוא בדרך עקש אך שומר נפשו כאיש הנזכר ירחק מהם כי תוכו יאכל קליפתו יזרוק אך אשר לא ירחק כמוהו לא יעשירנו המלך הקדוש פן יעקש דרכיו וטוב לי למלא נפשו בעולם הבא כי ירעב בעולם הזה:

א **או** יאמר נבחר כו' להורות כי אין העושר שלמות שיבור לו האדם להשתדל עליו הפך פניית ההמון וזה אמר נבחר כו' לומר נבחר להמון שם מעושר רב עם שהעושר טוב בעיניהם ואולי בעל השם לא כן לבו אך מה שהוא טוב מהעושר באמת הוא המשיג חן בעיני אלהים כי בזה יבחן כשרותו ומה יקרה מעלת ר' חנינא בן דוסא מוצא חן בכל קוראו אליו יתברך מכמה עשירים בעלי שם טוב אשר לא ישמע במרום קולם כמוהו:

ב **ואל** ישיאך לבך לומר אם חפץ בו ה' בעצם למה לא יעשירנו והלא רוב בעלי חן אך דלים המה כי הלא נגד עימך שני טעמים שתשקיף ותרא כי אין העושר אושר. **א**' כי הנה עשיר ורש נפגשו בדרך כל הארץ הוא המות כלומר נפגשים בשווי א' ערומים כצאתם מבטן אמם ואם כן מה יתרון לזה מזה ועוד טענה שנית כי הלא לא ע"י בחירה ישיגנו כי

עשה כלם ה' מאתו יתברך מוריש לזה ומעשיר לזה ואם כן העושה לא יתייחס שלמות אל האדם:

ג **וכי** תאמר בלבבך הלא טוב הוא העושר כי בו ימלט איש מרעה כי צדקה אשר יתן מעשרו תציל ממות ומכמה מאורעות שבידי אדם מה שאין כן אשר יחסר ממנו ועל כן לשלמות יתייחס וטוב לגבר ישתדל עליו אולי יוכל הועיל הנה אינך אלא טועה כי הלא אין זה תלוי בעושר כי כמה עשירים לבלתי חסור מעשרם לא יגעו בו יד להמלט כי תחוס עינו על ממונו ולא יפזר יתן בעתו אך אשר הוא ערום הוא לבדו יעשה בדעת ולא רבים יחכמו לעשות כן כי אם אחד מני אלף וזהו ערום ראה רעה ויסתר ואחד קראתיו אך ופתאים אין צריך לומר שלא נשמרו כי אם גם בעשרם עברו עבירות בגאותם ונענשו נמצא עשרם לרעתם ולא לטובתם:

ד **וגם** אל תתמה על הבעל חן אם דל הוא שהיא רעה חולה יהיו כל ימיו מכאובי ענוי כי הלא לטובתו הוא כי בזה יקנה אושר מופלג וזהו עקב ענוה כו' כי עקב הענוה הנמשכת באיכותו בעניותו יקנה יראת ה' מושרשת בו וגם עושר וכבוד וחיים כי ע"י הענוה ויראה אם יעשרנו ה' לא יירא מהות עובר ונענש כי ע"י מדת ענוה אשר קנה כשנכנע בדלותו יקיים את התורה מעושר ולא יבעט וזהו עושר וכו' והוא מאמר התנא כמבואר אצלנו כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר כי למה שנכנע בעוני גם כי יעשיר אחרי כן לא יתגאה לבעוט רק יקיימנה אך אם מבטל את התורה מעושר סופו שגאות העושר תגרום שגם אם יעני לא יספיק העוני להכניעו לקיימה רק יבטלנה מאשר נדבק בו רוע גאוה בעשרו:

ה **ונתן** טעם אל אומרו שע"י ענוה הנמשכת מהדלות יקנה עושר אמתי ומתמיד ואמר שע"י ענותנותו אשר קנה לא יטנו עשרו אל עקשיות גאותו ורעות הנמשכות לבלתי ישרים בלבותם וז"א צנים כו' לומר למה עקב ענוה כו' עושר וכו' כי הלא צנים פחים שבדרך עקש הם הטיות רעות המתרגשות מהעושר האיש הזה שומר נפשו ירחק מהם באופן שלא בעושר יפסיד כבוד וחיים:

או יאמר צנים וכו' לומר הלא כתבתי לך שאשר לו בעקבות ענוה גם יראת ה' ירא תמיד שמא יגרום החטא שיקנה עושר פירות מעשיו ולא ימנעו ממנו הוא יתברך לבל ישמן ויבעט ויאבד חייו כי אם יקנה גם כבוד וחיים כמדובר בדרך הראשון ושמא תאמר בלבבך מי ומי יגיע אל עקב ענוה וכו' והשטן עומד לשטנו תמיד ולהטותו אל דרך רעה ומי יוכל להמלט ממנו כי דע אפוא כי צנים כו' לומר הנני מודיעך בני שאין הלאות והעמל והטורח רק אל השגת גיהנם אך הכשרון הוא הנקל להשיג בשובה ונחת כי הלא

אין לך עובר עבירות ומעקש דרכיו שלא יחיה חיי צער ויקרוהו מקרים רעים ומכשולות אין מספר כאשר נראה בגנבים או שודדי לילה שתדד שינה מעיניהם וירוצו וייגעו ובאישון לילה ואפלה יעלו חומה ואם יורגשו יאחזמו רעד בורחים וקופצים במר נפשם מגג לגג ומאימת מארב חצרים יפלו בנופלים מקיר החומה למטה לארץ ויברח בשברון מתנים ואם יסובו עליו רביו יפלחו כליותיו ואם יתפשוהו חי בשלח יעבור ומורם מהם כיוצא בהם מתנה אהבים שומר נשף לאמר לא תשורנו עין ותדד שנתו מעיניו לבו יחם כתנור ומנוחה לא ימצא ואם ימצאוהו השומרים יכוהו יפצעוהו הכה ופצוע ואם היא בעולת בעל ירב לה הבעל אם האיש בביתו יכהו ארצה ולא יחמול ביום נקם או אם יפגעו בו מאהביה הראשונים בז' דרכים בחרב יצאו לקראתו זולת בואו עד ככר לחם וההיקש בהולך רכיל ובעל לשון הרע כי ישנא בעיני בני אדם ויהי איש ריב ואיש מדון לכל הארץ ויבזוהו מנוחה ידריכוהו קנצי למלין כי העקשים ילאו וימצאו צנים פחים ומכשולות רבים באופן שיקר וקשה הוא להשיג גיהנם. **אך** בהתכבד איש ושבת בביתו ובשב ואל תעשה מתרחק מדרך רע ומלדבר סרה וממעשה הרעה הולך לאטו בדרך תמים וענוה צדק אז הוא יתברך מקרבו לידי זכות ומצות ויעשם בשצף קצף ולאות ועמל יורש גן עדן לכן אנשי לבב יודווי דעת אנה יעזבו ירושת ע"ה בשובה ונחת בדרך ישר לפני איש בעד דרך עקש מלא קוצים ודרדרים ומכשולות אין מספר לבא לרשת משכנות גיהנם וזהו צנים פחים ומכשולות הלא המה בדרך עקש אמנם אשר הוא שומר נפשו מדינה של גיהנם לא ינצל בעמל וכעס כי הלא מאליו ירחק מהם:

פסוק ו

אמר אל תחנוך את הנער אחר שיושרש בדרך נערות ועקשות רק עודנו על פי דרכו טרם יכנס ויחזיק בתוכיות דרכו אך בהיות על פי דרכו יושרש בחנוכך עד גדר שגם כי יזקין לא יסור ממנה:

או יאמר נמשך אל הקודם הנה עד כה למדתיך אל תעש עיקר מהעושר והעמדתיך במוסר השכלתי זאת במועצות ודעת בדרושים נכוחים למבין כענין עשיר ורש נפגשו כרבה ורב חסדא ודומיהם ובדרוש דרך שפיטת המערכות אך כל זה איננו שוה לחנך בלמוד זה איש את בנו והוא נער. **כי** הנער נער מלהבין והשכיל בדרושים האלה על כן אמר הלמוד אשר למדתיך להחביל העושר חנוך לנער בו וגם כי לא יבין בדרושים הנזכרים חנכהו על פי דרכו דרך פשטיי וחושיי מתקבל משולל עומק ואל תאמר הלא טוב אאריך לו עד יגדל ויבין בדרושי תבונה ואז טוב לו כי הלא מוסר הנקנה בנערות הוא הנשרש בלבו עד כי גם כי יזקין כו':

פסוק ז

והוא כי דרך הנער לאחוז בדעתו אהבת ממון כי יראה שאוהבי עשיר רבים והכל ישישו כי ימצאו חן בעיניו ועל פיו יצאו ועל פיו יבאו ענייי עמו כמושל עליהם גם כי אחד הוא והמה רבים ומה גם אם כסף ילוה למו כי יהיו לו כעבדים על כן גם אתה חנכהו ואמור לו כהלכתו על פי דרכו הן אמת כי עשיר א' ברשים רבים ימשול עם שלא יהנה אותם יסורו אל משמעתו ומה גם אם כסף ילוה כי ועבד לוה לאיש מלוה:

פסוק ח

אך בני פקח עיניך וראה כי לעומת זה יתעתד העשיר בטבעו לרעה רבה כי ישתרר על אנשים ולא במשפט ויהיה מעול וחומץ ומהיות זורע עולה ויראה שהוא יתברך מאריך לו יצמיח ויקצר און מחשבותיו ומעל מעל בה' וכחש כמאמר הכתוב פן אשבע וכחשתי באמרו כי אין דעה בעליון חלילה ועל כן לא יפקוד על העולה וזהו זורע עולה יקצר און ועוד לו כי לא יחיל טובו כי גם שבט עברתו שהוא העושר שבו רודה עניים בעברה הוא יכלה ועון עצמו לא יכלה:

פסוק ט

וגמור החנוך ואמור לו טוב עין כו' לומר אם אמור יאמר הנער הלא טוב דברך על הנפתה מיצרו בעשרו אך לעומתו יש קונה עולמו בו מכבד ה' מהונו עושה צדקה בכל עת ועל ידי כן יברכתו עושהו ויריק לו ברכה עד בלי די אך אשר אין לו כסף כי אם הלחם אשר הוא אוכל במה יזכה להתברך בו והוא רחוק מצדקה כי אין כל מאומה בידו אף אתה אמור לו דע אפוא כי אין הברכה מצויה בנותן צדקה לפי רוב ממון רק לפי טוב העין אשר יתנהו בעין יפה וגם שימצאון עשירים יתנו גם הם בעין יפה אין להחזיק לו כל כך טובה שיבורך באמת כאיש הרש אשר לא נמצא אתו כי אם הלחם אשר הוא אוכל ומאשר לו עין טובה ממנו יקח ויחלק קצתו לדל וקצתו לעצמו כי אל זה יביט הוא יתברך לברכו באמת מהעשיר אשר יש ויש לו יותר מלחמו ומה גם אם ירמוז מאמר אליהו אל הצרפית שתעשה לו תחלה ואחרי כן לה ולבנה למען זכות אותה במצוה כתקנה כן יאמר כי נתן מלחמו לדל שבעוד לחמו שלם נתן ממנו ונשאר לו ולא שנתן אשר נותר לו אחרי אכלו באופן שעל ידי למוד זה הנרגש ופשטיי שיערב לנער לאחוז בו יאות לחנכו: **או** יאמר מאמר התנא רוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו והוא כי ממון אחרים הנותנים יבורך ושל עצמו לא כן וזהו עינו רעה בשלו שמונע ברכה משלו וזה יאמר טוב עין להטיב לעמ בעין יפה הוא עצמו יבורך אך בזאת שלא יהיה טוב עינו לעני

מנכסי אחרים שיתנו והוא לא יתן כי אז יבורכו האחרים ולא הוא כי עינו רעה בשלו וזהו שאמר כי נתן מלחמו לדל ולא מלחם זולתו:

פסוק י

הנח אומרו ויצא הוא בלתי צודק בדבר שאין בו רוח חיים אמנם לבא אל הבאור נזכירה מז"ל בשחיטת חולין מעשה בר' מאיר ששם שלום בין שני שכנים שהתמידה מריבה ביניהם ימים רבים ואח"כ שמעיה לקליה דשטן דהוה אמר ווי דאפקיה ר' מאיר מביתא דההוא נברא הנה כי במקום מריבה שם הרגיע שטן ומצא לו מנוח כי שם ביתו עוד שנית ידענו כי גם שהשטן הוא עיקר המדון והמחרחר אותו לא יבצר מלבקש לו איש כלבבו לבער את האש כי יתלבש בו כאשר עשה באבינו הראשון שנתלבש בנחש כמז"ל רכב סמאל על נחש כרוכב על הסוס וכן בעגל נתלבש בערב רב כן כי ינצו אנשים אם ימצא בתוכם איש לץ בטלן משולל עסק תורה ועמל מלאכה בו יתלבש השטן ויהיה האיש ההוא המוציא והמביא לשון הרע ורכילות עד יחמו כתנור ואין מכבה עד גדר שגם כי מדת הדין יפגע בם לון יסורו מלהקל איש בכבוד חברו ומה גם אם יאמר לו הלא מן השמים הוכיחוך וכן ישיב אמרים מי שנאמר לו באופן שעוד תוסיף מדת הדין לעשות דין עליהם והם יוסיפו בקלון איש על רעהו אם כן אפוא מה תקנתם של אלו אחר שהשטן קנה לו שם בית דירה מבעיר את האש ועולה ומקטרג עד יפעל הדין בהם וחוזר וגורם קלון עוד כאמור על כן אמר שלמה גרש לץ הוא המוליך ומביא בינך ובין רעך ובבואו ברכילות גרשהו מלפניך ומשכונתך אם הוא גר אתך ונמצאת מחריב משכן השטן אשר ישכון לחרחר הריב ואז ויצא מדון הוא השטן שהוא עיקר המדון ומציאותו וישבות דין עליון שהחל לפגוע בכם וגם הקלון הנמשך בפני בני אדם כמדובר:

פסוק יא

ואם תשיב אמריך הלא הודעתני את מי אגרש הודיעני אתמי אבחר ואקרב כי לפעמים אקרב איש בהראותו סימני טהרה בפיו ובשפתיו יכבדני ולבו רחק ממני על כן אמר אהב טהר לב וכו' לומר דע אפוא כי האוהב שהוא טהר לב ה' יתן חן בשפתיו שיכנסו בלב השומע ולא יחשדהו למחניף כי מטוהר לב יצאו דבריו ועד לב השומע יכנסו טהורים אמרי נועם ויהיו לחן גם כי מזולתו היו נראים חנופה וזהו אהב טהר לב חן שפתיו הוא עד קרוא את רעהו אנוש כערכו מלך ויהיה לחן ולא יחשבהו למחניף כי לבו יאמר לו כי יושר לבו אמריו כי גדול חן שפתיו בעיני הכל מפאת טוהר לבו:

פסוק יב
ואם ישיאך לבך לומר אולי בוגד הוא ואשר יאמירני למזמה דע אפוא בני כי ברית כרותה לבוגד שלא יבצר להוציא בפיו דברים תוכר בהם בגידתו ותגלה רעתו כי ה' יסכל דעתו המתחבל ויסלף דבריו עד יובן אשר בלבו וזהו עיני ה' אשר המה משוטטות בלבות וכליות נצרו דעת בני אדם בל יתנכלו בדעתם להשמר בל תובן כונתם ויסלף דברי בוגד שמוציא מפיו דברים שלא רצה לדבר כי ירצה לדבר דברים לחפות בגידתו ויסלפם הוא יתברך ויגלה רעתו בפיו ובשפתיו:

יא **או** יאמר מאמר החכם אתמה ממי שיקנה עבדים מהונו ולא יקנה בני חורין במתק לשונו הוסיף שלמה בחכמתו כי אין זה רק לטהר לב כי אשר מתוקה לשונו בזיוף לא ישמעו לו וזה אנור אוהב את הבריות שהוא טהר לב חן שפתיו ומתק לשונו כל כך יועיל לו עד שרעהו יתייחס מי שהוא מלך אשר הכל יהיו לו לעבדים כי איש זה כמוהו ישמעו אליו וישרתוהו על מתק לשונו:

יב **ואל** תאמר שגם אם אינו טהר לב יועיל מתק לשונו כי אדרבה עיני ה' נצרו דעת ויסלף דברי בוגד באופן תובן כי חניפותו לא מלבו ולא ישמעו לו כמפורש בקודם:

פסוק יג
דדך עצל כי לבל יצא פתח נחש ינחש סבות זרות לאמר אם יצאתי השדה ארי בחון ואם אנוסה מפלט לי לרחובות קריה גם שם אירא מחרב אנוש פן בתוך רחובות ארצח:

פסוק יד
אמר מי יתן והיתה רעתו עצלותו לבדה אך גם ילמד לשונו לדבר זרות עד גדר שאוי לנופל בלשונו כי ידבר עליו זרות עד ימאס חייו כי יהיה בודה מלבו על איש ריבו מהתלות זרות דדברים מרים ומאררים מנפש ועד בשר וזהו שוחה עמוקה יהיה פי המדבר זרות כנזכר עד שזעום ה' יקרא אשר יפול שם כי אשר הוא טוב בעיני ה' לא ישליטנו האלהים ליפול בשחת לשונו:

פסוק טו
והדבר הקשה הוא על איש ועל אדם כי בתכונתו הרעה אחז ולא ירפה אך אם אולת הנזכר קשורה בלב נער בשבט תכנו כי שבט מוסר ירחיקנה ממנו:

פסוק טז
עושק וכו'. שנים הם החושבים להרבות לעצמם ומחסרים אך לאחד יקל לתת תואנת דבר להטעות יצרו מהשני א' העושק את הדל ב' הנותן לעשיר למען ירבה לו העשיר תמורת מתנתו אמר כי הנה עושק דל ימצא יצרו תואנה שעושה להרבות לו אך נותן

לעשיר אך למחסור כי אין הדל נחשב בעיניו להרבות לו על קדימת מתנתו לו כי יראה לו שהכל חייבים בכבודו ורב טוב לדל שהעשיר לקח מידו:

או יאמר עושק דל חושב שמחסר את הדל ומרבה לעצמו ואדרבה הוא להרבות לו לדל הנזכר לבדו שמן השמים ירחמוהו תמורת מה שניטל ממנו והותר ומה גם אם משל עושק ימלאו חסרונו נמצא חסרונו סבת רבויו וכאשר יש מחסר והיא סבת רבויו כן יש הפכו שנותן ומרבה והוא סבת חסרונו וזהו נותן לעשיר שנותן בתורת מתנה וצדקה לזה רבויו אך למחסור כנודע שמי שאינו צריך ונוטל אינו מת מהזקנה עד יצטרך לבריות:

יג **עוד** יתכן אמר עצל וכו' ידבר על המתרחקים מלמוד התורה ומקרה זה בלתי טהור יקרה לגדול ולקטן לגדול לעצלותו והנער מאולת קשורה בלבו ומה יענה העצל באמור לו מה לך נרדם מעסוק בתורה יתאנה לאמר ארי בחוץ כו' כלומר הלא טוב טוב אשא ואתן באמונה מעסוק בתורה כי הלא לא ימנע או אעסוק בפשטה וחיצוניותה או אעמיק ארחיב בפנימיותה אם בחיצוניות ארי בחוץ הוא הפשט החיצוני ואולי יטרפני כי אראה דברים אחשבה היותן כפשוטן כענין עיני ה' רגלי ה' נעשה אדם לשון רבים וכיוצא. **ואם** אכנס בתוכיות הרחבתה וזהו בתוך רחובות לא תהיה טרפתי מסופקת כענין ארי בחוץ שאפשר יטרפני או יניחני אך ודאי ארצח כי אתעתד להעמיק לפי שכלי ואגב חורפי אשגה בעקריה ואחייב את ראשי למלכו של עולם חלילה הנה אלה דברי העצל:

יד **אך** לא כן בדיו כי הנה שוחה עמוקה שבפי זרות הוא העצל המדבר זרות אלו שמתיירא מלנפול בשוחה עמוקה אשר דבר לא יפול בה ההולך בתומו כי ה' יהיה עמו אך זעום ה' הוא הרשע יפול שם כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו כו' ופושעים כו' ולכן מה יתאנה העצל ילך בתומו ולא ייראּ אך עצלותו תביאנו לדבר כה:

טו **ואחר** אומרו תואנת העצל ובטולה אמר תואנת הנער והוא כי הנער נער ולא יבין לחפש תואנות כגדול אך יאמר מה בצע כי אעסוק בתורה ומי יתן והיה אבי שומר לעצמו ללחם ביתו מה שפורע למלמדי או יתננו לי כי נער ודל אנכי ואולי המלמד עשיר ממני נמצינו אני והוא עושים שלא כהוגן המלמד עושק אותי להרבות לו ואני נותן לעשיר וכל זה אך למחסור אמר כי אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו כי בדברים לא יוסר:

טז **ומה** היא אולתו שאומר רואה אני שתים רעות א' למלמד שעושק את הדל ונוטל שכר ממני להרבות לו ושטות גדולה מזו למי שנותן לו כי נותן לעשיר אך למחסור והוא שאינו משער תועלת התורה כנגד שכרו כי נער ובער הוא ועל ידי המוסר יוסר ממנו:

פסוק יז

טרם בא אל הביאור נקדים הקדמות הראויות לבא בהן אל המכוון והן ראשונה והיא מפורסמת במאמר רז"ל כי כולנו אנחנו הנולדים מאז ניתנה התורה עד סוף כל הדורות שם נמצאו נפשותינו ושם היו ושמעו מפיו יתברך תורה שבכתב ושבעל פה כלליה ופרטיה עד תומה כמפורש בבראשית רבה ובמדרש חזית גם מספר הזוהר יראה שטרם צאתנו לאויר העולם ילמדו לאיש ואיש כל התורה כלה וישכחנה כצאתו מבטן אמו. **שנית** הודיעונו רז"ל בשמות רבה כי כל מה שמחדש פה כל תלמיד חכם מרוח מבינתו אינו חדש ממש כי הכל קבלה מאז נפשו ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו קבלה מאז נפשו ועל כן לא יפלא מה שיחדש איש בתבונתו בתורה קרוב לנבואה כי מאז קבלה נפשו אותו והוא בה בכח ויהי זה לו מעיר לעזור להופיע הוא יתברך בו דעת קדושים בינה נבואיית ואף גם על ידי כן מתת אלהים היא לו להשפיע בו בגוף ונפש מה שראתה נפשו משוללת חומר כי על כן השוו רז"ל זה בשמות רבה אל כל מה שהתנבאו הנביאים שהכל קבלו מאז בסיני ולדבר גדול יחשב לו השגת נבואה אחרי כן להיותו מלובש בחומר. **שלישית** נלמדת מספר הזוהר והוא כי למה שמקורי הנשמות כולן ואחיזתן משורש רוממות התורה המה לכן כאשר חלקי התורה ובחינותיה רבים כן הנשמות האחוזות ויונקות מהן יסתעפו גם הם בבחינות התדבקותם. **יש** תדבק נפשו בפשט התורה ויש בגמרא ויש באגדה כל אחד לפי בחינת נפשו כי נפשות בעלי מקרא עם בעלי משנה או גמרא לא יתאחדו בגדרן באמת ובכלל הדבר הזה הוא כי כל הדברים אשר התעתדו להתחדש בכל דור ודור מאז ניתנה התורה על ידי חכמיו אשר חלק להם הוא יתברך הלא נראה כי יש יחדש ברוח מבינתו דבר אחד ויש שנים ויש מאה ויש יחדש בגמרא והלכות ויש באגדה דיש בסודות התורה ולמה לא ישתוו השוקדים בתורה מחכמי הדור במספר במשקל חדושיהם אשר יחדשו אם יחדו יהיו תמים בשכלם ועיונם אך אין זה כי אם שכל נפש ונפש מחכמי כל דור ודור יש לה ייחס במקורה הוא איכות רוחניות התורה בלתי שוה אל יחס נפש חבירו ולפי בחינת כל נפש ונפש יתגלה על ידה ממקורה אם מעט ואם הרבה אם פנימי ואם חיצוני או בינוני וכל חידוש וחידוש אשר ניתן להגלות על ידי כל נפש ונפש חלקה הוא והגוזלו מבעל הנפש ההוא אחר צאתו מפיו בעולם הזה ואומרו שלא משמו גזלן הוא יקרא באמת ולא ילקה בגופו כי הלא בנפשו דבר כי נפש הוא גוזל והוא מאמר רשב"י על פסוק הסמוך אל פסוקים אלו כל שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגזל דל כי דל הוא כאשר נשלים ביאור הכתוב ושאחריו לפי דבריו ז"ל עם פסוקים אלו כי דרכיו ז"ל בכתוב ההוא

דרכנו בכתובים הללו וזה אחשוב כוונו רז"ל באמרם שהראה הוא יתברך למשה דור דור וחכמיו דור דור ודורשיו כי מה בצע להראות כל זה כי לא יראה הרואה לכאורה טעם מספיק כאשר במה שהראם לאדם הראשון כנודע אך למה כי משה רע"ה קבל תורה מסיני בשלמות והוא היה המלמד לדור דעה אוכלי המן אשר כח בהם לקבלה בעצם וראה שאחריו בדורות המשתלשלים עד סופם יגרע מהן יודע כל המקובל בסיני כי רב הוא ויצר לו שנית על ההנהגה כי הוא היה רועה נאמן ומי ירעה צאנו אחריו על כן אל חי צופה ומביט עד סוף הדורות הראהו מאז על האחד דור דור וחכמיו כלומר שלפי יחס נפשות הדור ראה ויחלק בה חכמים המתיחסים בנפשותם אל ההוראות והחדושים המתיחסים אל הדור ההוא כאשר נראה חדושים שנתחדשו בדור פלוני שלא נתחדשו בדור הקודם וזולתם במאוחר וכמה סודות בדורו של רשב"י לפי הכנת הדור שהיו ששה מתכסים בטלית אחד ועוסקים בתורה וההיקש ביתר הדורות באופן שלא יחסר לחמה של תורה בכל דור לפי המצטרך אליו ועל השנית דור דור ודורשיו כלל הדברים כי כל מה שיחדש איש בעולם הזה חלק נפשו הוא ועל כן אין צריך לומר בישיבה של מטה כי אם גם בישיבה של מעלה אין הלכה או סוד נפסק רק משם אומרו למטה בארץ ומחדשו כנמצא בספר הזוהר על כמה דברים שלא ניתן רשות להאמר דבר פלוני עד שיאמר אותו חכם פלוני והוא בלי ספק כי הוא חלקו מפאת נפשו ונבין בזה אמרם ז"ל ששמע משה מפיו יתברך אליעזר בני אומר וכו' ואמר יהי רצון שיצא זה מחלצי וכן ארז"ל במס' תענית שאמר אליהו לר' אילא שהיה הוא יתברך אומר הלכה משם כל התנאים ואמוראים חוץ מר"מ שלמד תורה מאחר והשיב לו רמון מצא וכו' ואמר לו השתא קא אמר והלא כמו זר נחשב יצטרך יוצר הכל לומר הלכה מפי יצוריו אך לא יקפח חלק כל נפש וזה ענין רבה בר נחמני שנבחר למכריע בין אלהי עולם לישיבה של מעלה למה זה בחרו בו מבכל חכמי הדור שהוא על כי פסוק הלכה ההיא מחלק נפשו היה. **ועדיין** צריך שוב טעם אל ישיבה של מעלה איך ערבו אל לבם לחלוק עם קונם יתברך ולא עוד אלא שהודו לאיש בעל חומר מליוצר הכל ועוד ראוי לשית לב איך יתכן שלנשמות עליונות שבישיבתו יתברך מהן יפלא האמת ועוד מה לו יתברך בישיבתו לשאת ולתת בפשט התורה בטמא וטהור ולא בדרך סודה בלבד ולבא אל הענין נשית לב כי הלא כמה גדולי עולם לא היתה הלכה כמותן והיתכן היה כל יגיען בשקר חלילה ומה זכות יערכו למו ומי לנו גדול מרבי אליעזר הגדול והיה שמותי ואין הלכה כמותו בשום מקום וידוע כי רם ונשא מאד הוא לפניו יתברך ואיך יהי לו כן וכל דבריו שלא כהלכה בכל מה שנחלקו עליו ולא עוד אלא שאפילו במה שהיו כל חכמי ישראל חולקין עליו יצאת בת קול ותרוממהו לעיני

הכל ועוד מאמרם ז"ל שיצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כב"ה כי הנה יראו דבריהם סותרים אלו את אלו כי איך יהיו דברי אלהים חיים אם הם שלא כדין וכהלכה וגם מאמרם ז"ל שכל מה שאפילו תלמיד ותיק עתיד לחדש הכל קבלה נפשו בסיני והלא כמו זר נחשב כי כל אשר חידשו גדולי עולם ולא עלתה כך ההלכה יהיה מקובל משם והוא הפך האמת ואם נאמר שלא אמרו אלא על מה שהוא כהלכה למה נמנע האמת מאשר לא נפסקה הלכה כמותו אחר שגם נפשו שם היתה כנפש חברו היתכן שנפש אחת שמעה מה שנאמר שם וזולתה היתה כחרשת לא תשמע או תשמע בהפך ואם כלן שמעו האמת למה יערה על אחד רוח ממרום לזכור ולחדש מה ששמעה נפשו ומחברו חסיד כמותו יגרע. **ואין** לומר שהתלבשם בחומר מנע מקצת נפשות לפי איכות חומרו מלשוב לזכור אמיתת שמועתן כי הלא משוללות חומר היו כל נפשות ישיבה של מעלה ואמרו הפך האמת עד עת בא דבר רבה בר נחמני ואמר טהור: **והנה** לבא אל הענין נשית לב כי הלא נראה מחלוקת תנאים זה אוסר על פי מדות התורה מקל וחומר או ג"ש או כלל ופרט וזה מתיר מכח היקש או ג"ש אחרת או מיתור אות או תיבה או שהתיבות עצמן שזה דורש בכלל ופרט וזה דורש ברבוי ומיעוט כנודע מרבי ורבי עקיבא והאוסר מוצא כל דרשותיו בכתוב וכן המתיר והלא יקשה למה הוא יתברך שם בתורתו דרך ללמוד מה שאינו הלכה והכתיב ב' תיבות דומות זו לזו שהדין כיוצא מג"ש זו הוא הפך האמת וכן סמך דבר אל דבר שהדן על פי ההיקש ההוא לא עלתה הלכה כמותו וכן ביתר מדות: **אמנם** גם שדרוש זה צריך ביאור רחב כאשר נבאר בס"ד בביאור התורה נאמר קנצי מלין בקיצור והוא בשום לב על פי דרכנו למה נתן הוא יתברך גופי הלכות בהיקשים וגזירות שוות ויתר מדות ולא פירש אותן אך הנה רבותינו ז"ל האירו עינינו באמרם כי כל התורה כלה שמותיו של הקדוש ברוך הוא נמצא לפי דבריהם כי המקיים מצוה אחת מעורר איכות שמותיו יתברך הרמוזים בתיבות ופסוקים שבאותה מצוה ועושה רושם ברום קדושת רוחניותם להאיר ולהשפיע שפע ממקום כבודם אל השכינה אשר שם שרשי נפשותינו ומשם יורק עלינו כי גם ההארה שבאמצעותנו היא על ידה כי היא תתפאר בקדושת מעשינו ותעלה ותתייחד ותקבל שפע להריק עלינו והן זה זאת הוא על מציאות המצוה שיתעוררו מקראיה והנה יש עוד דקדוקים ודרכים במצוה הוא כל מה שבתורה שבעל פה על כל מצוה ומצוה שהם כקשוטים אליה ולפי רוב הקשוטים תרבה חן קדושת המצוה בעלותה למעלה לפניו יתברך ותתפאר השכינה בהראותה מעשינו כנודע והנה כאשר כלה נאה עוד תעדי עדי עדיים כן זולת יפי חיבור שמותיו יתברך שבכל פסוקי המצוה עוד יש קשוטין והם צרופי שמותיו יתברך גם הם

והוא בי"ג מדות שהתורה נדרשת והוא כי יודע אלהים כי בהצטרף תיבה אחת עם תיבה שכמותה במקום אחר יוצא שם קדוש שעל ידו יתעורר שפע אור עליון והוא ג"ש בין על ידי עסוק בה בין על ידי קיום הדין היוצא ממנה וכן בהקיש תיבה לאחרת על ידי צרוף תיבות אלו יוצא שם על ידי דין היוצא מההיקש ההוא בפני עצמו וכן בהצטרף תיבות שממנו נלמד חומרא בנושא א' אל תיבות שמהן נלמד חומרא אחרת בנושא אחר יצא קל וחומר שהדין היוצא ממנו הוא קישוט אל המצוה הפרטית ההיא או הדרש בבנין אב הוא שהתיבות ההן צירופיהן הן קישוט כולל אל כל מצוה ועל דרך זה בכל יתר מדות בין בנלמד מהן היתר או איסור והנה במצוה אחת ימצא בה ג"ש ללמוד ממנה היתר בדבר מה וימצא גם בה דרך משל היקש ללמוד ממנה איסור והאחד מהן הוא ההלכה הענין הוא כי בדרך הג"ש יש צירוף להאיר ולהשפיע אור עליון לקישוט השכינה וגם על ידי צירוף ההיקש יש דרך להשפיע באופן אחר וב' הצרופים כאחד טובים להאיר ולהשפיע ולמלא בו כח את רוח ה' ובשמהם השכינה מתקשטת אלא שבזה בחר ה' למעשה ולא בזה כי צירוף זה גם שמשפיע אור בשכינה לא ימשיכהו ויוליכהו עד העולם הלזה ועל כן הדין היוצא ממנו אינו הלכה על כי אינו מוליך השפע עד למטה כי על כן נקראת הלכה וזה רמזו ז"ל באמרם אל תקרי הליכות אלא הלכות אך יש צירוף שאור השפע היוצא ממנו יש בו כח גם לשלשל השפע אל העולם הלזה והוא הלכה הדין היוצא ממנו ולהיות כי אלו ואלו מעוררים ומריקים שפע עליון כלם נאמרו בסיני מהם למעשה ומהם שלא למעשה כי אם למה שגם מציאותם אמת כי גם בהיותם במציאות בתורה משם יעירו ויעוררו אורות עליונים וזה מאמרם ז"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים כי כל הצירופים נאמרו שם אלא שלא כלם זכו שתדבק בנפשם מה שהוא הלכה כי אם אותם שיש לבחינת נפשם יחס בדבר ההוא והוא ענין רבה בר נחמני כי כל הנפשות ההן לא זכו אל דרשת מה שהוא הלכה כי אם דבקו בדרשה שכנגדה ומה שהיו חולקים עליו ית' הוא כי אמרו שכך הבינו בסיני על כן אמר הוא יתברך מי מאשר עמדו שם ככם מוכח רבה ב"נ כי הוא מחלקו הוא יאמר שכך הבין והוא כי דרך הארת צירוף ההוא דבק בנפשו ובזה לא יקשה איה שכר כל אשר אין הלכה כמותם כי נמצא שייגעו לריק חלילה כי הלא כל דבריהם דברי אלהים חיים כאמור ומאירים ומזהירים למעלה ולמטה על רוחם ועל נפשם אלא שהיות שפע והארה כוללת על כל ישראל והעולם שהוא ע"י הגלות משפט כולל להלכה לא היה על ידם רק במעט דברים הנוגעים אל בחינותם ויש אשר הלכה כמותו בכל מקום כדוד המלך כמאמרם ז"ל על פסוק וה' עמו והוא כי נפשו היתה כוללת כל הבחינות כי הוא נפש אדם ועל כן הצליח למלוך על כל ישראל כוללי

הבחינות כלם מלכות שלמה ועל כן דאג שאול בשמעו שנאמר עליו וה' עמו כמ"ש ז"ל שבכל דבר היה אומר אף בני כן אלא באו' וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ומ"ש ז"ל שאמרה בת קול שמה שאין הלכה כב"ש הוא מפני שלא שמשו כל צרכן או שלא היו מעבירין על מדותיהם הוא על כי שמאי והלל לא נחלקו רק על ג' דברים אלא שתלמידי שמאי לא עמדו על דעת רבן מפני שלא שמשו כל צרכן ושכחו או שלא עזרום מן השמים על שלא היו מעבירין על מדתם וגם שע"י הכעס היתה קבלתם משתכחת קצתה. **ועל** פי הדברים הנאמרים באמת יובן מאמרם ז"ל על צרת הבת שבית שמאי מתירין וב"ה אוסרין שאמרו אע"פ שהללו אוסרין והללו מתירין לא נמנעו ב"ה ליקח אשה מב"ש מפני שהיו מודיעים להם שיראה שב"ש היו עושין מעשה ומתירים שלא כהלכה ולמה זה לא התקוממו כל חכמי הדור על היתר זה וכן על פסוק לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות אמרו שלא נאמר אלא בהיות ב' בתי דינין בעיר אחת א' דנין כב"ה וא' כב"ש אבל בשתי עיירות מותר ואם הלכה כב"ה ודברי ב"ש הם הפך הדין והאמת למה יאבה ה' סלוח לעושים תורת אמת בעיר א' והפך האמת בזולתה וכן בגמ' כמה פעמים מר כי אתריה ומר כי אתריה ולמה לא יתועדו כל בני הדור להעמיד האמת ולבטל הפכו אך במה שכתבנו המשכיל יבין לאשורו פשר דבר כי אלו ואלו דברי אלהים חיים עם שהלכה כא' מהם כמדובר. **ד**' והיא מפורסמת מן הנביאים ומאמרי רז"ל והוא כי לעתיד לבא ומה גם אחר התחיה נזכה ונהיה בגוף ונפש עומדים לפניו יתברך שומעים מפיו תורה כמקרא שכתוב וכל בניך למודי ה' וכו' והיא נבואה אין למעלה הימנה ובהקיץ ופה אל פה. **ונבואה** אל ביאור הכתובים: **והנה** עיקר גדול שכל התורה תלוי' בו הלא הוא **עשות** עיקר להבין ולהורות לשמור ולעשות אש דת לנו על פי תורה שבעל פה כמאמרם ז"ל על כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואין זה כי אם על פי חכמי הדורות אשר הכין הוא יתברך וצוה לנו לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. **והנה** על העיקר הגדול הזה הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור מדוע ככה עשה הוא יתברך לשום את כל משא עבודת שמים וביאור תורתו ומצותיה תלי תלים של הלכות ודקדוקים אין מספר תלוים בלבות בני אדם חומריים ובמאמר פיהם ומי יודע אם מכוונים האמת והצדק או יאמרו על ימין שמאל ועל שמאל ימין וגם כי הרוב לא ישגו הלא רב א' שישגה בא' מהדורות שגגתו עומדת לעד פה אל פה עד סוף כל הדורות: **ב**' תחת מה לא חש הוא יתברך אל השכחה כי רבה היא על האדם ולולא הופיע ה' בעתניאל בן קנז הלא גם יהושע ראש הקבלה מפי מרע"ה ועמד גם הוא על הר סיני שכח שלש מאות הלכות באבלו של משה ומה יעשו אזובי קיר האחרונים הרבה אם ישכח או אם ירחק ממנו המקום אשר

בעלי הקבלה בו כי אתו תלין משוגתו ואין פותר. ג' כי אחרי הודיע אלהים אותנו זה פעמים כל כללות תורתו אחת בסיני ואפילו מה שתלמיד ותיק אומר בפני רבו ועוד הניף ידו טרם תצא מרחם כל נפש ונפש כמפורש בהקדמות הראשונות למה השכיחנו הוא יתברך את כל הטוב נשינו טובה וכעיר פרא אדם יוצד החכם עם הכסיל עד אחרי כן בזעת אפו שייגע ימצא ישוב ירחם הוא יתברך את האיש החכם להופיע ולהודיע בעמל עיונו דברים עתיקים אשר קבלה נפשו אותם מאז ולמה זה נחלה לשוב להתרפאות וגם כי יאמר איש כי האלהים עשה לזכותנו בעמל התורה הלא לעומת זה כמה וכמה טוב היתה לנו להסיר מחלוקת וכמה מיני ספקות ונדע מה נעבוד את ה' כי אין לנו הלכה פסוקה בשום מקום רק בתלי תלים מחלוקות וספקות אין מספר וגם לא היינו צריכים תמיד אל הרב ולא אל הספר כי תמלא הארץ דעה את ה'. ד' והיא נמשכת מההקדמה השלישית שהזכרנו כי הנה בכל דור ודור עומדים אנשים לחדש דברים בעולם מיוחדים אליהם לבדם כל אחד ואחד המתייחס אל חלק בנפשו כענין רבה בר נחמני וזולתו ולא עוד כי אם גם הוא יתברך המשלחו פה להגיד הדבר ההוא גם הוא יתברך אומר הדבר ההוא משמו כענין אליעזר בני אומר כו' וכמאמר אליהו זכור לטוב שהיה הקב"ה אומר הלכה משמייהו דכולהו חוץ כו' והלא גם האיש ההוא אשר בא להגיד דבר מיוחד הלא אפשר יבצר ממנו פסק הדין ההוא ואמתתו כי יראה בכל דבר ודבר מחלוקות אין מספר ויהיה נדון בקרבו כאיזה מהם יפסוק ואיך יהיה תלוי מה שאפילו ישיבה של מעלה מיחלים אליו לפסוק על פיו והוא לא ידע אנה פני הדבר מועדות וכמו זר נחשב שינבא וראוי לדעת איזה הדבר יעמוד על הדין האמתי ולא יחטיא להשיב שולחו דבר על כן בא שלמה ברוח קדשו כאלו הוא יתברך המדבר כרוב עניני הספר שהתורה או פיו יתברך המדבר כמאמרם ז"ל על זה הנה כתבתי לך שלישים תורה נביאים וכתובים שהם דבריו ית' אלינו ואמר הט בני אזנך ושמע דברי חכמים היא תורה שבע"פ ואליהם הטה אוזן לשמור ולעשות ואל תשית לבך על ארבעת הדברים אשר יקשו בעיניך כי על אמרך מי יודע אם יאמרו לי על ימין שהוא שמאל אל תחוש כי לבך תשית לדעתי והוא כי הלא ידעת דעתי כי אני צופה ומביט ויודע כל אשר יצא מפי כל איש ואיש עד תומם כמאמרם ז"ל בבראשית רבה על כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה ואם כן כאשר חלקתי דור דור וחכמיו ידעתי כל אשר יורוך ועל אשר ידעתי שהיו עתידים לומר לך אמרתי לא תסור מן הדבר וכו' ואם כן סמוך אדידי שסמכתי עליהם ואמרתי לך לא תסור וכו' כי אילו לא היו דבריהם טובים ונכוחים לא הייתי מצוך לשמוע להם:

פסוק יח

ועל השנית למה הזקיקנו הוא יתברך אל החכמים ולא חש אל בלתי המצאם תמיד לפני כל איש להתיר ספקו או אל השכחה כי רבה היא ואשכח אשר אקבל מהם ואשגה תמיד ויכתוב לנו גם תורה שבע"פ על כן אומר לך כי דרך נעים ונאות הוא כדי שתשמרם כל דברי חכמים אשר ילמדוך בבטנך הוא כי יכונו יחדו על שפתיך לבלתי ישמטו מבטנך וירבה זכותך וגם יהיה מעינך בם ותזכור משא"כ אם יכתבו שהיית בוטח על הספר ובלתי חש על השכחה וחשגה בדין. **עוד** יכוין בל יאמר איש אם כן אפוא מה בצע שאלמוד יומם ולילה לא אמיש מתוך האהל ודי לי אנוח לי בביתי ובחומותי ובהיות לי ספק אלכה לי אל הגדולים בעלי הקבלה ואשאלה מאתם ולא אסור מדבריהם ומה לי עוד להטות אזני ולשמוע תמיד כי הלא דע כי נעים כי תשמרם בבטנך דברי חכמים הנזכרים כי תדעם ולא תכיחם שמורים בנטנם להורות לך כאשר תצטרך אל הוראותם ולבל תאמר הלא גם עתה בלמדי כל משפטי צדקם לא יבצר מהצטרך אל הוראתם כי מי יעצור כח לזכור תמיד את כלם והלא בשנת התעסקי במסכתא א' לא אזכור זולתה וכמאמר רבי חייא לרב כשיהיה ר' במסכתא א' לא ישאל לו באחרת הנני מודיעך תקנתך והוא יכונו יחדו על שפתיך שכל חלקי דברי חכמים יחד כלם יהיו נכונים ומזומנים על שפתיך ואין זה רק כדרך כמה אמוראים דהוו מסדרי תלמודייהו כל תלתין יומין ואומרו על שפתיך ולא בשפתיך ירמוז אל החזרה בקול רם יוציא הקול מהשפתים החוצה ולא בודד בהם ונשוב אל המשך דרכנו והוא הנה כתבתי לך טעם על ב' הדברים:

פסוק יט

ועל השלישית אשר תאמר למה ישכיחוני אשר למדתי בסיני וטרם צאתי מרחם לשוב אחרי כן להודיע ה' אותי מה שכבר ידעתי מאז ולא יניחני בידיעתי אשר ידעתי מאז דע אפוא כי אלהים עשה להחזיקך באמונתך ע"ד מאמרם ז"ל שלבל יפלא בעינינו תחית המתים הראנו על ידי אליהו ואלישע ויחזקאל ע"ד זה לבל יהיה כמו זר נחשב יודיע אלהים אותנו גדולת תורתו ונהיה כלנו למודי ה' בגוף ונפש ולא יעצרנו הגשם על כן מעתה הראנו שאחרי שכוח מה שידענו ישוב יודיענו הוא יתברך כמעט דרך נבואיי תעלומות חכמה כי נתבונן בה בינה בטוב הענין בהיותנו מלובשים בחומר ומה גם עתה כי נזדכך בתחיה וז"א להיות בה' מבטחך על העתיד הודעתיך היום אף אתה מה שכבר ידעת טרם היותך בחברת חומרך וזהו אף אתה כלומר אתה בהויתך בגוף ונפש:

פסוק כ

ועל הד' אמר הלא כתבתי וכו' והוא כי במדרש דעת רבי שמואל בר נחמני הוא כי שלישים הוא כמד"א ושלישים על כלו ועל פי דרכנו יאמר אל יפלא בעיניך אשר נשתלח פה להאיר עיני ישראל במה שמיוחד לחלק נפשו ואפילו הוא יתברך המשלחו מיחל אליו לעסוק על פיו בישיבה של מעלה מי יגיד לו קושט אמרי אמת כי אולי תתבלבל דעתו בראותו מחלוקות רבות במה יבטח שלא יחטיא מנקודת האמת ובשר ודם הוא מעותד לשגיאות כי הלא דע כי הלא כתבתי לך שלישים הם שרים גדולים הוא כי כל התורה כלה שמותיו של הקדוש ברוך הוא הן והם כחות קדושה רבי האיכות חלק אלוה ממעל והן הם בעוזרנו שנית כי גם זה נוסף במועצות המיעצות אותנו בדרך זו נלך הם מדות שהתורה נדרשת שמסרתים לך וגם ודעת הוא אשר חננתיך דעת לברור האמת על ידי ויכוח ופלפול:

פסוק כא

וכל זה עשיתי למה שעל ידי כן אני מודיעך מה שהוא קושט וכו' כלומר אל יקשה לך לומר כי גם ע"י מדות התורה אפשר לדון על טהור טמא כי גם אשר אין הלכה כמותם דנין דינם על פי מדות התורה אל תחוש כי גם מה שאינו הלכה גם הם דברי אלהים חיים אלא שהנני מבטיחך במה שהוא קושט של דברי אמת שלא יבצר ממך כי הלא אתה מעותד להשיב אמרים אמת לשולחיך מן השמים ששלחוך פה להגיד שגם לו ית' תשיב אותם לפסוק אותם על פיך בישיבה של מעלה או אמרים אמת שהם אמת לפניו ית' אשר אין לפניו ספק וזהו לשלחך ובזה תבטח שלא ימוט ממך קושט של דברי אמת הוא כוון ההלכה והוא כל א' לפי בחינתו כאמור בהקדמה השלישית:

פסוק כב

העולה מזה כי כבדה מאד גזילת מימרא מאשר אמרה לאומרה שלא משמו מגזלת ממון כי זה גוזל את גופו וזה את נפשו. **ומה** מתקו בזה דברי רשב"י שאמר שהאומר דבר שלא בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגזל דל כי דל הוא וכו' שהוא סמוך בעצם אל ענין פסוקים אלו לפי דרכנו שכהתימו לומר להשיב אמרים אמת לשולחך הוא חלק נפשך אמר לכן השמר אל תגזל דל והכריחו אמרו כי דל הוא כי הלא יראה כי לבלתי דל מותר לגזול וגם כי מה יגזלו מהדל ואין לו ועל פי דבריו נבאר סוף הכתוב ושאחריו כי כנגד ב' בנים דבר שלמה והוא כי הלא מאיש חכם שרבו ונתפרסמו שמועותיו וחדושיו בא יערב איש אל לבו לגזול ממנו אך יש אשר לא יחדש רק דבר אחד או שתים בכל התורה ויש מוכן לקבל ומקבל חכמה מרבותיו אך לא יחדש משכלו דבר כי איכות נפשו קל

ולא חלקו לה בבינה על האחד והוא יקרא דל כי מעט לו יורה איש היתר לגזול חדושו ממנו באמרו הלא מקרה הוא היה לו ולא מלבו בעצם כי ביתר דברים אינו מחדש דבר עליו אמר שלמה אל תגזל דל באמרך כי דל הוא ואין לו משלו דבר ועל הב' אמר ואל תדכא עני בשער הזקנים ומדרש תלמודם לדכאו ולביישו על כי לא יבין מלבו דבר כי עני הוא:

פסוק כג

כי הצד השוה שבשניהם הוא כי ה' יריב ריבם והוא יהיה בעל דינם ולא יטול מגוזלם ממון כי לא ממון נתחייב למו רק ונפש כי חלק נפשו גנוב אתו ולכן מדה כנגד מדה וקבע את קובעיהם נפש ואפשר אמר לשון קביעה ולא לשון גזלה למה שאינה חסירה בעצם מהנגזל רק שזה קובע החידוש ההוא בשמו גם ה' יקבע נפשו אצלי יתברך ולא יניחנה בגופו וגם האמור במלאכי יתפרש כך באמרו במה קבענוך המעשר והתרומה כי לא יצדק לומר שגוזלים את הקב"ה כי לא יחסר כל לו יתברך אך קובעים המעשר אצלם ואומר קובעיהם לשון רבים יתכן כי גם העני לולא ביישוהו וידכאו בשער היה מחדש דבר מה שאין כן עכשיו שדכאוהו ושמעתא בעיא צילותא ומעלה עליו הכתוב כאלו גזלוהו זה יראה לפי דעת רז"ל בב' כתובים אלו נמשך אל ביאורנו בקודמים ועוד נבארם לפי פשטם בסייעתא דשמיא ונשוב כעת אל הקודמים:

כב **והנה** עד כה ביארנו כאלו פיו יתברך המדבר ואומר הט תזנך ושמע וכו'. עוד יתכן כאלו שלמה הוא המדבר ואומר הט אזנך ושמע דברי חכמים וגזרותם וסייגיהם משמרת לתורה פן תשגה בה ולא תבטח על רוחב שכלך שלא תכשל בעצם התורה בלי סייגה ובלי סור מבין רגלי החכמים כי הלא ולבך תשית לדעתי הרב כי יותר שהייתי חכם עשיתי סייגים והרביתי ללמוד תמיד ואף אמנם שגיתי בעצם התורה כנודע לכן אל תבטח לומר חכמתי תעמוד לי:

כג **ושמא** תאמר ומה אעשה ולא ישכחו ויעברו מבטני החומרי כל דקדוקי וסייגי תורה שבע"פ לז"א כי נעים וכו' לומר כי הדרך הנעים כי תשמרם בבטנך הוא שיכינו יחדו על שפתיך ולא תתבטל מלהסדירם בשפתיך תמיד:

כד **וכי** תאמר מה נאכל ומתי אעשה לביתי אם יכונו יחדו על שפתי כי לילה ויום אצטרך להגות בה לז"א להיות בה' מבטחך זולת מה שכתוב בתורה מאז אם בחקותי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם כו' וכל יתר הטובות בקלות בלי לאות ועמל הנה הודעתיך היום אף אתה:

כ **כי** הלא כתבתי לך שלישים מראש הספר ועד כאן א' בטח אל ה' בכל לבך ב' עושר וכבוד אתי וכו' שהוא עם התורה ע"י עסקך בה ג' ברכת ה' היא תעשיר ולא כאומר מן השמים ירחמוך בלי טעם במועצות בלי דעת רק במועצות ודעת כמפורש בכתובים הנז' איש על מקומו:

כא **ואחרי** אומרו שע"י שלא יזוז מלשמוע דברי חכמים ומלכוננם על שפתיו שלא ייירא מפחד העדר המזונות כי יהיה על ה' מבטחו והוא יכלכלהו חזר על הקודם להגיד מה טוב היות תמיד מטה אזנו לשמוע דברי חכמים ואמר להודיעך קושט אמרי אמת והוא בל יקרנו כמעשה תלמידי שמאי רק כתלמידי הלל והוא מאמרם ז"ל בגמרא שתלמידי שמאי לא שמשו כל צרכן כי סמכו בפלפולם ועל כן לא כוונו לאמתן של דבריש בעצם עם שאלו ואלו דברי אלהים חיים וזה להודיעך קושט אמרי אמת שעל ידי מה שתשקוד תדע הקשט של אמרי אמת כב"ה שהוא האמתות שהנשמה מתקשטת בו בעצם דעל כן אפקיה בהאי לישנא ולא אמרי אמת בלי קושט כב"ש שהיו דברי אלהים חיים ולא העולה להלכה ועוד שנית והוא להשיב אמרים כו' והוא מאמר רז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כי שם יגיד כל אשר למד לפני קונו אשר שלחו בעולם הזה ללחום בלחמו ושתות ביין מסך היא לחמה ויינה של תורה ומה טוב ומה נעים כי ישיב לשולחו תלמודו אשר כהלכה ולא שיוליך תלמודו והוא אמרים בלתי אמת בעצם אשר לא כהלכה וזהו להשיב אמרים אמת לשולחיך:

כג **אחר** הזהירו לשום את כל משא ומתן איש לשמוע דברי חכמים ולשמרם בבטנו ושיכונו יחדו על שפתיו שהוא לעשות התורה קבע ראה כי איש שומע לנצח ידבר מתי אעשה צביתי כי אין בית הבליעה פנוי ואצטרך לגזול או לבקש לי חבר להתעסק בממוני ואולי לא כשר יהיה או אהיה משיג גבול עולם או יגע להעשיר או אוכל לחם רע עין יפרנסני ואלמוד ויתר מדות כאלה על כן בא שלמה להזהיר על כל מדה ומדה מפסוק זה והלאה ולבארם משוללי ערבוב נחלקם פסקי כל מדה ומדה בפני עצמה על האחד אמר אל תגזל דל וכו' וראוי לשום לב כי לא יתכן יתיר גזלת העשיר וגם אמרו כי דל הוא מיותר ועל פי דרכנו נשית לב אל היות דגש בדל"ת האחד ולא כן בשני והוא כי הנה היה ויכוח בין ר"ע ע"ה עם טורנוסרופוס הרשע באמור אליו אם הקדוש ברוך אוהב עניים למה אינו מפרנסם והשיב וכו' רצה לומר כי המצר את הדל עושה שוב בעיניו יתברך משל למלך שכעס על עבדו וגזר לאסרו ולהרעיבו מי שמאכילו לא יכעוס המלך עליו והשיב לו רבי עקיבא שאדרבה משל למלך שכעס על בנו וכו' שישמח כי יפרנסו אותו כי בנו הוא ויתכן שלבל יורה איש היתר בגזול את הדל באמרו לא על חנם הרעיבו ה'

אם לא כי רק הוא מזכיות לפניו יתברך ואם כן המחסרו ממון יעשה כמעשיו יתברך עמו או לפחות לא יהיה קצף עליו מאתו יתברך כגוזל את זולתו העשיר על כן בא להזהיר ואמר אל תגזל דל וכו' כי לא מקלות איכותו וזכותו חסר לחמו כי אדרבה הוא הקרוב אל ה' באמת כי קרוב ה' לנשברי לב ואל זה יביט אל עני ונכה רוח כי אם חיצוניותו דל פנימיותו הוא עשיר באמת בנפשו וזהו אל תגזל דל בדגש כלומר שפנימיותו מלא באמרך כי דל הוא בלי דגש שפנימיותו ונפשו ריקה מזכות ומצוה תחשב לי ובהמנעך מזה תמנע גם מעון זולתו והוא ואל תדכא עני בשער כי אם תגזלנו תפול גם בזה כי בבואו למשפט בשער הזקנים אחר שעשית אותו עני שהיה דל וגזלתו ואין כל ויתבעך כי הלא תענה דברי חרופים לאמר ברבים הלא אתה רש אין כל מה היה לך לגזול ממך אך אתה בא לגוזלני למלא כרסך מעדני ולא על חנם הענו אותך מן השמים כי אם רשע אתה:

כג **ועל** כן על מה שתדכאהו בשער ה' יריב ריבם ולא אמר ריבו שהוא יתברך יעמוד לימין אביון ובדכאך אותו גם ה' העומד בימינו אתה מכעיס ומה גם באמור אליו כי בחטאו הענו אותו מן השמים וימאסו אלהיו וזהו כי ה' יריב ויהיה בעל דין ולא ריב העני בלבד כי אם גם ריב ה' הנזכר גם הוא בכתוב וזהו ריבם שחוזר אל הנזכרים ועל אשר גזלתו וקבע את קובעיהם של הדל ושל ה' גם הוא יתברך כי הנה הדל רש אין כל זולתי אשר חונן דלים יחננו וידענו כי מלוה ה' הוא מי שחונן דל נמצא כי מה שתגזלנו הוא שלו למה שניתן לו במתנה ושלו יתברך שניתן לו בהלואה וחייב לפרוע נמצא זה גוזל אל הדל ואל השי"ת וזהו את קובעיהם לשון רבים ואמרו נפש הוא מדה כ"מ כי אל זה היה נושא את נפשו. **או** יחזור אמרו נפש אל הדל לומר וקבע את מי שקבע אותם ומה קבע נפש היא נפש הדל כי אל מה שגזלו ממנו היה נושא את נפשו ובזה קבע גם את ה' כי נפש הדל לה' היא:

כב **או** ידבר הכתוב על הגזלן ועל הדיין ואמר אל תגזל דל באמרך כי דל וחלוש הוא להשיב גזלתו ממך כי דל ברפ"א יפורש לשון חולשה כמה ד"א מדוע אתה ככה דל בן המלך ואתה הדיין אל הדכא עני בשער בית דינך לאמר אילי מעליל אתה כי מאין לך שיגזול ממך וכיוצא בזה:

כג **כי** הלא אם חלוש הוא בעל דינו חזק כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם שנים הדיין והגזלן נפש כי גם הדיין כגוזל שמסתים טענותיו. **או** יאמר אתה חושב לגזול את א' ושנים אתה גוזל כי הלא דל הוא ואל פרוטה זו נושא גם את נפשו ועל כן ה' יריב ריבם של גוף ונפש וקבע וכו' כי אליו היה נושא את נפשו. **או** יריב ריבם ידין דינם על שדכית אותו בשער כי שם היה נצב בעדת הדיינים ועל הגזל וקבע וכו':

פסוק כד

שנויי הכתוב נכרים ולא על חנם המה אמנם הנה אמרו רבותינו ז"ל ד' מדות בדעות נוח לכעום ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע. **והנה** להתרחק מבעל מדת נוח לכעוס וקשה לרצות הרביעית אשר היא מדת הרשע אין צורך להזהיר כי רע ומר הוא וגם להורות נדבק בשלישית והיא מדת החסיד קשה לכעוס ונוח לרצות אין צריך להודיע כי טוב כי נודע הוא אך מהשתים הראשונות קשה לכעום וקשה לרצות ונוח לכעוס ונוח לרצות עליהם בא להזהיר נרחק מהם וזהו אל תתרע וכו' והוא כי באמרו בעל אף לשון יחיד ולא לשון רבים כאמרו איש חמות יורה שעל הבלתי כועס רק פעם לימים רבים ידבר שהוא בעל אף אחד ואין זה רק להיותו קשה לכעוס ומאמרו בעל ולא אמר את איש אף יורה שיתמיד באף כי על כן יתיחס לבעל האף והוא להיותו קשה לרצות ואמר אל תתרע להתחבר את בעל מדה זו וגם את איש חמות שכועס פעמים רבות שהוא נוח לכעוס וגם נוח לרצות שבו יצדק חמות רבות שכועס ומתרצה וחוזר וכועס ומתרצה וכן פעמים רבות וכן יורה משנוי התואר מאף לחמות כאשר הוכחנו למעלה כי האף קשה מהחמה כי על כן אמר משה להקב"ה יסלק הוא יתברך האף כמו שאמרו רז"ל שאמר לו קומה ה' באפך ושהוא יסלק החמה כמד"א לולי משה בחירו וכו' להשיב חמתו מהשחית על כן להורות כי בנוח לרצות ידבר הקל בתואר הכעס מהתואר הקודם לומר שכעסו קל כי נוח לרצות הוא ועל שתי אלה אמר שיתרחק האדם ובאחרון הכביד לומר אל תבא למה שחמותיו רבות:

פסוק כה

ואמר שלא תרחק מאלה מאימת תגרת הכועס עליך פן תכנע לפניו כי הרכה והענוגה שברעות היא כי אם לבל תאבד נפשך וזהו פן תאלף ארחותיו ולקחת מוקש לנפשך והוא פן תזרוק כלים בחמתך ותשוה לעובד ע"א כי מזה יבא לזה או יהיה כי בא לכלל כעס בא לכלל טעות ולשכחת התורה ואין לך מוקש לנפש גדול מזה שע"י כן ינקש במכשולות דינים אין מספר:

פסוק כו

אמר התרחק מב' מדות אחד מלישבע על אשר ילווך שנית מן הערבות וזהו אמרו אל תהי וכו' והב' בעורבים משאות והנה על דבר השבועה איני צריך להשכילך גרמת נזקה כי רב הוא פן תכשל בה:

פסוק כז

אך על הערבות דע לך כי הלא יצר לך רעה כפולה ומכופלת והיא כי הלא שני דינים בלוה אשר אין לו לשלם אחד שאין המלוה ואפילו שליח בית דין רשאי לקחת המשכון מביתך רק הוא יוציא את העבוט החוצה ב' שאחר שנתן הלוה העבוט חייב המלוה להשיב את הכר בלילה במה ישכב אך אתה שערבת לרעך למה תביא את עצמך לשיקח כלומר בעצמו ולא בלבד כלים שאינך צריך להם כי אם גם משכבך במה תשכב ואין צריך לומר שלא יחזירוהו לך לשכב עליו בלילה כי אם אדרבה בהיותך שוכב עליו יקחוה מתחתיך אם ערבת כנודע שאת הערב באים לביתו וממשכנו בזרוע ואין משיבים כלי היום ביום וכלי הלילה בלילה:

פסוק כח

בא ללמד לאדם דעת שאם יראה שדחיקא ליה שעתא אל ישית לבו להשתדל בחריצותו להשיג טובות העולם יותר ממחיצת השגת ידו כי לא יסכון לו וזהו אל תסג וכו' לומר אם העולם הגביל לך גבול השגת יד ומעט בעיניך אל תסג גבול העולם בל תחפוץ להרחיב גבולך ותכנס בגבול העולם ובעניניו מן הגבול אשר נגבל לך החוצה לבא בגבולו אשר לא מגבולך הוא כי הלא דע אפוא כי הלא הוא אשר גבלו אבותיך ולכן לא יסכון לך השתדלותך והוא כי אם השעה דחוקה לך אבותיך גבלו לך הגביל הצר הלז והדוחק והניחו העולם הזה וטובותיו לאומות כמו שאמרו כי אברהם בירר לנו את הגליות וצרות ולולא תפלת דוד היו כל ישראל מוכרי רבב וכן יצחק והיה כאשר תריד וכו' ואמרו רבותינו ז"ל בב"ר שצוה יצחק לעשו שיגזור על ישראל גזרות ויצר להם אם יצאו משמירת תורת ה' וכן יעקב חילק העולמות עם עשו וא"כ לא יועילך חריצותן כי העולם הלזה לאויבינו הוא ודי לנו אשר הגבילונו אביתינו ולא שנכנס בגבול העולם כי לא לנו הוא ולא ינתן לנו בחריצותנו:

פסוק כט

ואם חזית איש חרוץ ומהיר במלאכתו ועל כן לפני מלכים יתיצב שיחמדוהו להטפל בצרכי המלכות ויעמידוהו בעומדים לפניהם או לפחות גם שלא יעלה להיות לפני מלכים לא יבצר ממנו שבל יתיצב לפני חשוכים וגרועים כי אם לפני שוטר או מושל:

פרק כג

פסוק א

ומזה תמשך לך תולדות לאמר כי החריצות וההשתדלות הוא המועיל הפך דברינו הקודמים אל תשית לבך לדבר הזה כי הלא אחד משתים לא תבצר ממך בעלות על רוחך המחשבה הזאת או תשתדל לעלות על שולחן שוטר ומושל לאכול לחם שלחנם או להעשיר לאכול לשבעה ולמכסה עתיק בביתך ובחומותיך ולא אחד בהן טובה לך כי הראשונה שיקרבך שר או מושל בראותו עוצם חריצות השתדלותך ויתנך באוכלי שלחנו הלא דבר רע ומר הוא כי הלא כי תשב ללחום את מושל כי תזכה ותהיה מהיושבים במסבת שלחנו לאכול בה אתה והוא קללה תחשב לך אם בעל נפש וצדיק אתה ותבחר מחנק נפשך יותר מהתגאל בלחם שלחנו כי מעושק וחמסים הוא מן הסתם כי הנה בין תבין את אשר לפניך הוא מאכל שלחנו אשר תערוך לפניך כי תבין ותשכיל כי מבצע מעשקות הוא כדרך שוטר ומושל:

פסוק ב

ואז ושמת סכין בלועך אם בעל נפש וצדיק אתה כי תאמר בלבבך טוב לי שיתי שומי סכין בלועי שלא אשחית את נפשי כי אם גופי משאשית אני את פת בג המושל בלועי שאשחית את נפשי:

פסוק ג

ולא יפתוך טוב המטעמים כי אם בעל נפש אתה אל תתאן למטעמותיו והוא לחם כזבים שבא על ידי כזבים ומהתלות או יהיה והוא לחם כזבים שאינו לחם אמתי כי אם של כזבים כי טבע הלחם לשיחיה בו האדם לשובע נפשו והלחם הזה אדרבה הוא ממית ומשחית הנפש כי רובו מבצע מעשקות ומה גם שלא יקרבהו המושל אם לא שיראנו משתדל לטרוף טרף ולהביא לו מהמון עם ממשלתו כדרך מושלים ואם הוא שלא תשתדל ותיגע להיות עולה על שלחן מלכים ורוזנים רק להעשיר גם זה עצה נבערה גם שטוב הדבר להשתדל בצד מה ללחם ביתך אך לא שתיגע להעשיר כי הלא התעיף עיניך בו ואיננו וכו' כאשר יתבאר בסייעתא דשמיא:

פסוק ד

שמעתי אומרים אל תיגע להעשיר את זולתך כי לא לך ישאר העושר לעולם ולכן מבלי עצתי זאת כי אם מבינתך ראוי תחדל כי למה תיגע ולא לך ולפ"ז לא יתקשר יפה טעם התעיף וכו':

פסוק ה

ואפשר לנו למלאות את דבריהם ולומר שהכונה שמא תאמר הלא גם שאעמול לזולת לא יבצר שאהנה בחיי לז"א התעיף וכו' כי גם לא לך יהיה בחייך:

ד **או** יאמר לא אומר עצה שתחדל מלהעשיר כי אם שלא תיגע עצמך בדבר רק השתדלות קל וזהו אל תיגע וכו' אך אתה מבינתך תוסיף מתוך עצתי להיות חדל מלהעשיר אפי' בלי השתדלות קל כי אם תסתפק בהכרחי בלבד וזהו מבינתך חדל:

ה **כי** הלא אצ"ל שאפשר תיגע להעשיר ולא תשיג כי אם אף אם יהיה שתעיף עיניך בעושר שיאורו עיניך בו כי תשיגנו לא יתמיד לך כי מיד יעשה לו כנפים ואיננו וזהו שלא אמר התביט וגם לא אמר בעיניך ואל תאמר אחזיק בו ולא ארפנו ומאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כ"ש ואדרבה בצל כנפיו אחסה ואשמרם מתחת לארץ ואיך ימוט עשרי ממני כי דע לך כי לא יעשה לך כנפים תחסה בהם כי אם יעשה לו הכנפים לדאות ממך כנשר כשיעוף השמים שעל כנפיו ישא גוזליו כן ישא עליהם עשרך ולא כנשר בעת יקנן שיעשה לו כנפים לרחף בם עליהם והכנפים הם כי גם שיחפור בדקר ויכסה ממונו מתחת לארץ כמו רגע יעלה על רוחו חמדת ריוח לתת אותם ביד איש יתן לו ריוח גדול והוא קב רשו יפרע חובותיו והשאר יאכל ואבד העושר ההוא בענין רע או ישיאנו לבו ליקח כל הונו ללכת אל עיר וגנב יבא ולא ישאיר לו אף גם צרור הכסף וביום הקצף יבא ביתו ואין כל מאומה בידו וההיקש בזה: **או** יאמר התעיף ותאיר עיניך בו ולא עיני ועניי עירך בעשרך הנה ואיננו שהוא כלה כאחת כי מלח ממון חסר ואמרי לה חסד וגם אם לא ילך כלו כאחת רק מקצתו אל יעלה על רוחך תחי בנותר כי תשמרנו בכל עוז כי כאשר פרח פעם ראשונה יפרח השנית וזהו כי עשה יעשה כי אפי' בשתי פעמים עשה יעשה לו כנפים לראות ממך ולא יהיו הכנפים ככנפי עוף שמוליך גוזליו בין רגליו שאפשר יבא עוף אחר יחזיק בם או יפול א' מהם ארצה כי אם כנשר יעוף השמים שעל כנפיו ישאם והוא פורח השמים שאין עוף פורח למעלה ממנו באופן שאין מידו מציל כן אחר שהחלו הסיבות לנושאו ממך לא תוכל לעכב כי אין לאל ידך לומר אחיה בנותר אשמור ואצמצם בל יכלה הכל כי הלא מיד ישיאך לבך להמציא המצאות וסחורות ושנויי מדינות למלא חסרונך והן הם יהיו בעוכרך כי אין זה כי אם שמן השמים יסכלו דעתו להמציא המצאות לכלות מהר כל יתר הפלטה עד בלתי השאיר שריד וז"א עשה יעשה כי ב' פעמים יעשה הכנפים א' בראשונה וא' אחרי ראותו כי החל להתמוטט כמדובר: **או** יאמר יעשה לו וכו' לומר כי תראה סיבות קרובות אל אבדן ממונך כענין תתך בהקפה לאיש שאוכלו או שקנית סחורה והפסדת בה אל תאמר דין עסק ביש שעשיתי

או גנבים שבאו לי אבדו עשרי כי נהפוך הוא כי העושר ללכת מעמך עושה את הכנפים הם הסיבות לעלות בהן לא שהסיבות הקרובות מאבדות אותו וז"א עשה יעשה לו כנפים כי הא יעשה את הסיבות כי אין סילוק העושר תחת הסיבות כי נהפוך הוא שהסיבות הן תחת הסילוק כתואנה כי הוא כנשר שכנפיו תחת גוזליו כך העושר העולה ממך הוא למעלה מהסיבות וש"ת האם יש כח בעושר לעיף יותר מהסיבות הנראות לעינינו לז"א אל תתמה כי העושר המסתלק ועולה הוא כי יעוף השמים אל האלהים אשר נתנו ומאתו יתברך הדבר ולז"א השמים והוא מז"ל במדרש רבה למה נקרא שמן זוזים שזזים מזה והולכים לזה דקודשא ב"ה לא עביד דינרין אלא שקיל מן דין ויהיב לדין וזהו יעוף השמים כלומר אליו יתברך שיתנם אל הטוב בעיניו: **או** יאמר איך תאמר ואיננו האם בער אנכי שלא תדע ליזהר לישא וליתן בדרכים בטוחים מהפסד כי דע לך כי ברצות ה' לאבד ממונך יטמטם לבך ושכלך כי תראה בעיניך דרכי האיבוד ולא תזהר כי אין צריך לומר כשיהיה הכל בפעם אחד כי אם אף בשני פעמים לא תזהר כי עשה יעשה לו כנפים דרכי איבוד כי יהיה כנשר שאדם רואה הכנפים ואינו רואה גוזליו שעליהם כך תראה הסיבות ולא העושר המסתלק והוא כי יעוף השמים כבקודם: **או** יאמר אל תיגע וכו' כי דע לך שאין קנות העושר כאיבודו כי תקנהו ביגיעה מעט מעט אך בלכתו לא תהיה היציאה כביאה לאט כ"א בבת אחת כי התעיף עיניך בו ואיננו כהרף עין ואל תתמה על החפץ שיבא לאט ויאבד מהרה כי הלא יקרה כנשר יעוף השמים כי בעליה גדולה יותר מכל עוף מעלה מעלה הולכת ועולה לאט אך ברדתה ומה גם לטרוף יורדת כמו רגע כי הוא עליתך לאט ורדתך מהר:

פסוק ו

אחרי אומרו הט אזנך ושמע דברי חכמים וכו' ושישמרם בבטנו ויכינו יחד על שפתיו שהוא תנאי אשר תורתו אומנותו ולבל ישכח אמר אל תתרע את בעל אף וכו' פן תאלף אורחותיו ולקחת מוקש לנפשך על ידי השכחה הנמשכת מהכעס ולבל יטרד בעל כרחו מן התורה אמר אל תהי בתוקעי כף וכו' למה יקח משכבך ותטרד מלמודך ולבל תאמר אם השעה דחוקה לי אבואה ואפלשה בעניני קניני העולם יותר מאשר הגבילו לי בו אמרתי אל תסג גבול עולם וכו' ואל תתפתה אחר אשר תראה שעל ידי חריצותם בעניני העולם הזה יתיצבו לפני מלכים כי חזית איש כו' ושמת סכין כו' כמפורש בקודם וגם אל תיגע להעשיר כו' ושמא תאמר אם כן אפוא אם תהיה השעה דחוקה לי ואבחרה דרכך לעסוק בתורה תמיד לשמרם בבטני ולכונם יחדו על שפתי למה לי לחיות חיי צער ואלכה לי אל אחד העשירים מפתו אוכל ויינו אשתה ואעסוק בתורה וזולת זכותו

לפרנסני ישמח ויגיל כי ישמעו דברי תורה על שלחנו אמר אם כה תעשה אל תלחם את לחם רע עין כי אם תבחר לך אשר יהיה טוב עין ואל תאמר הלא לא אוכל ממנו מטעמים רק לחם לבדו לסעוד לבי כי לא ירע לבבו על הלחם לבדו כי זאת עצתי כי אפילו אל תלחם את לחם רע עין כי אשר הוא רע עין גם על הלחם לבדו תרע עינו ואל מטעמותיו אין צריך לומר לאכול כי אם אפילו אל תתאו:

פסוק ז

ושמא תאמר הלא אם יקרבני והוא יקראני אליו ועם שלא ארצה לאכול כי אם לחם לבדו יוסיף ויאמר אכול ושתה כלומר גם יין שתה אדוני ולמה תלחם לחם לבדו לא תאבה כי הלא כמו שער בנפשו וכו' והוא כי שער ביאורו כתאנים השוערות או כשעירים עלי דשוא מלשון סערה והענין כי כמו השער שיסוער את נפשו כן הוא כי הוא בעצמו הוא סער בנפשו שיסערנה כי הלא נפשו למה שהיא מנפשות בני ישראל תחפוץ לעשות מצוה אלא שעצמותו ברוע מדתו יננדנה ויש לו סער התחולל בקרבו בין לבו ונפשו כמאמר הרמב"ם ז"ל פ"ב דגרושין כי על כן גט מעושה בישראל כשר וזהו כמו סער בנפשו כן הוא כי הוא עצמו הוא כמו שער בנפשו שיסערנה הוא ולכן אכול ושתה יאמר לך שעם שלא תרצה רק ללחום לחמו יוסיף ויאמר ושתה מיין מסך כי נפשו חפצה בך אך לבו החומרי בל עמך כי רע עין הוא:

פסוק ח

ועוד אודיעך כי תחשוב היותך אוכל מפתו ופתך אכלת כי אשר יאכילך הרע עין ינכהו ה' מאשר קצבו לך מן השמים באופן שפתך אתה אוכל או שלא נתן לו הוא יתברך רק לתת מלחמו לדל שכמותך הנה כי פתך של עצמך אתה אוכל והוא נותנו בצרות עין ושמא תאמר לא אקפיד על עצמי בערך מצוה רבה מאד הלא הוא כי שלחן שלא נאמר עליו ד"ת כל הנאכל שם נמשל לקיא כמאמר התנא כי כל שלחנות מלאו קיא ועתה באכלי על שלחנו אז אהפוך אפילו מה שאכל הוא לקרבן כי אומר דברי תורה על שלחנו דע אפוא כי נהפוך הוא כי אין צריך לומר מה שאכל הוא כי אם אפילו פתך אכלת אתה בעצמך עם שהפת אינו גורם קיא תקיאנה תהפכנה לקיא כאלו אכלת מזבחי מתים כמה דאת אמר כי כל שלחנות מלאו קיא ושמא תאמר הלא אין זה רק כשלא נאמר עליו דברי תורה אך אני אומר דברי תורה לא יסכון לך כי הלא ושחת דבריך הנעימים הם דברי תורה שתדבר על השלחן כי ימאסו בעיניו ואיך בהמאס דברי תורה לשומעם יהפכו זבחי מתים לשלחן גבוה ואדרבה תשא עון השחתת דברי תורה והטעם כי אמרו רבותינו ז"ל למה תלמיד חכם דומה בפני ע"ה תחלה דומה לקיתון של זהב סיפר עמו

דומה לשל כסף אכל עמו דומה לחרם הנשבר שאין לו תקנה ושוב לא יהיו דבריך רק מאוסים לפניו מה שאין כן אם לא אכל עמו:

פסוק ט

ושמא תאמר הלא אדבר באזניו דברים הנכנסים באזנים ואטעים בלבו ענין המאכיל ומצותה כי בצל החכמה בצל הכסף ואז לא תרע עינו אל תבטח בזה כי אם אדרבה השמר לך ובאזני כסיל אל תדבר כי יבוז וכו' כי אכל ושתה עמו דומה לחרס הנשבר כמדובר למעלה:

ח **או** יאמר פתך כו' כי שני דברים אמר אחד אל תלחם את לחם רע עין שאפילו לחם לבד לא תאכל שם כי גם על הלחם לבדו יהיה רע עין וגם אל תתאו למטעמותיו הם מאכליו המעונגים אשר לא נסית בהם ונתן טעם על אמרו אל תלחם וכו' אמר כי כמו שער בנפשו כן הוא הלחם ההוא מסער את נפשו וגם שעם אכלך לחם לבד יאמר לך כלך אצל יין ג"כ וזהו אכול ושתה וכו' לבו בל עמך ועל אומרו ואל תתאו למטעמותיו אשר לא נסית בהם אמר פתך אכלת וכו' כי מאשר לא הורגלת רב בפת במלך כדרכה של תורה ועתה תאכל מטעמים רבים וטובים והוא לך שנוי וסת יערעו נפשך ויקלקלו אצטומכתך ומה גם בהיות של רע עין שלבו בל עמך ולא יתברך מאכלך במעיך ותקיאנה בלי ספק. **ואין** צריך לומר שתקיא מה שהאכילך הוא כי אם פתך אשר אכלת מקודם מלחם ביתך גם אותה תקיא אגב הקיאו מה שהאכילך הוא בביתו כי יבא זה ויאבד את זה ולא עוד כי אם ושחת דבריך הנעימים כי הלא אין צריך לומר שלא הטיב לך כי אם גם הזיק אותך והפסידך גם אשר אכלת פתך בביתך מאז כי אם גם באמרך דבריך הנעימים שנתחייבת בדין בברכת המזון לברך את בעל הבית על שהיטב היטיב עמך כי איך תברכהו שהאכילך ואדרבה חיסרת פתך אשר אכלת מקודם ולא לרצון יעלו לפניו יתברך כי אם לדברים ריקים ונשחתים וזהו ושחת דבריך הנעימים ואין ספק כי גם בימי שלמה היה מנהג לברך האורח את בעל הבית כי לא יבצרו ממנו ומה גם כי רוב תקנות וסייגים וגדרים עשאם שלמה בחכמתו כמו שאמרו ז"ל על אזן וחקר ותקן כו' שהיתה התורה ככפיפה שאין לה אזנים והוא תיקן ועשה לה ידות בתקנותיו כנודע מרבותינו ז"ל בערובי תבשילין ורבים כמוהו:

ט **ומפני** שדברי' אלו יקהו שני עם הארץ אשר לת"ח הוא רע עין כהפלגת רבותינו ז"ל בשנאת ע"ה לת"ח ואולי תאמר כי לא כ"כ כמו זר נחשב הרע עין אחרי אומרו אכול ושתה שתגנהו כ"כ ואולי יפצה פיו נגד התלמיד חכם אשר ידבר כזה ויבזה מאמריו על כן אמר שלמה דברי אלה אשר דברתי אליך באזני כסיל שהוא באזני עם הארץ מקביל

אל החכם כאשר הוכחנו למעלה על תואר כסיל אל תדבר דברי אלה ומה גם אשר הוא עם הארץ גמור לא במשנה ולא במקרא ולא בדרך ארץ שהן הוא בעל רוע עין בעצם אגב שאר רוע מדותיו כי הלא יבוז לשכל מליך שיחשוב שהוא על שנאתך אותו ולא לשכל יחשבם:

פסוק י

אמר שעם שכל השגת גבול של כל העולם אם דל ואם עשיר קשה יותר ויותר הוא של יתומים וזהו אל תסג גבול עולם כלומר של כל העולם דרך כלל של כל אדם אך בשדה יתומים אין צריך לומר להסג ותקח משדהו ותכניסהו לתוך גבולך לקחתו לך לגמרי כי אם אפילו גם אל תבא אפילו פעם אחת בשדה שלהם דרך שדותם אל שדך:

פסוק יא

כי הלא גואלם ואפוטרופסם חזק הוא יתברך אבי יתומים ולכן להיות חזק לא יריב ריבם להפסיד מממונך כנגד מה שתפסידם כי אם אתך בגופך ובעצמך ככתוב בתורה אם ענה תענה אותו והרגתי אתכם וכו' וזהו הוא יריב את ריבם אתך כי יקח נפשך על עניתך נפשם. **או** יאמר כי גואלם וכו' לומר כי הוא יתברך הדיין והבעל דין והוא כי הדיין יקרא גואל למה שגואל עשוק מיד עשקו אמר כי גואלם מעשקם חזק לדונם ולגאלם וגם הוא הבעל דין אביהם של יתומים יריב ריבם שהוא יערוך הריב והתביעה בבית דין של מעלה אתך כי אין לך דבר ומה גם על לקיחת נפש שלא יהיה בהמלכת בית דין של מעלה כמה ד"א וה' לקח הוא ובית דינו כמאמר רבותינו ז"ל מרובה מדה טובה שכשהוא יתברך נותן אינו נמלך בבית דינו וכשהוא לוקח נמלך וזהו וה' לקח ועתה עליהם הוא נושא את נפשך מעליך ואומר יריב את ריבם ולא אמר הוא יריב אתך וגם מלת את שלא אמר יריב ריבם כי אם את ריבם ירצה מה שכתבנו בביאור התורה על אומרו אם ענה תענה צעק יצעק שמע אשמע שענינו כי ענוי היתום הוא כפל משל כל אדם כי הוא מעונה מצד עצמו על יתמותו נמצא שאם ענה תענה שיהיה ענויו כפל כי בזה תזכור לו יתמותו ולכן כי יצעק תהיה צעקתו כפולה שיצעק על עניו שתענהו ויוסיף ויאמר אויה לי על עניי כי הלקת את אבי כי לו היה אבי חי לא עינני ואם היו בניו יתומים כמוני לא היה מצר לי ויצעק על שברו במר נפשו כמטיח ואומר מה פשעו מבני המענה אותו שאביו מת ואבי בני המענה יעמד חי להצר לו נמצאו צעקותיו נ' כאחד ואני שמוע אשמע ב' השמעותיו נגד הענוי והרגתי אתכם לקבוע את קובעיהם נפש ונגד אשר הזכרת אותו יתמותו וצעק עליו והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים שהוא כמו שאמרו ז"ל שלא יעידו על מיתתם ולא יורידו את בניהם לנכסיהם ויהיה להם יתמות זכור לעולם לא ישכח לעומת אשר

הזכירוהו יתמותו אשר היה נשכח כמה ד"א נשכחתי כמת מלב וזה יאמר פה באשר כפל מלת הריב ואומר את לומר הנה לא שמת לבך לבא בשדה יתומים רק על כי חלושים ומדוכאים המה ולא יריבו אתך ואם יריבו אתך תזרם כמו דוה ותכניעם עד יעמדו ולא יענו עוד ולא ידעת כי אם הם חלושים ורפים אפוטרופסם חזק וזהו כי גואלם חזק ולא ריב א' יריב אתך כ"א שנים כאשר כתבנו וזהו יריב את ריבם אתך ואמר אתך כלומר גם שהריב האחד יראה שהוא כלפי שמיא שגזר מות על אביהם אף על פי כן יריב אתך כי אתה הזכרתו ועניתו אך נגד ה' אין לו כלום כי לוקח נפשות חכם והרג אותו בדין. **או** יאמר כי הלא כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שמבקרים פנקסו וגם כי יצעק כדין נענש על אשר לא הלך אתו בבית דין של מטה אמר כי ביתומים לא כן הוא שלא יענשו על מוסרם דינם לשמים וצעקם אליו יתברך כי הלא גואלם המיוחד הוא החזק לעומת רפיונם כי לכן הוא אביהם ועל כן הוא יריבאת ריבם אשר להם אתך ולא אתם כי לא יבקר פנקסם להענישם כי לא יאשמו כי יצעקו אל אביהם וזה מאמר הכתוב והיה כי יצעק אלי כלומר ולא אל בית דין של מטה שמוע אשמע צעקתו ולא אטפל לבקר פנקסם: **או** יאמר כי גואלם חזק ולא על היותו יתברך חזק יענישך יותר מהראוי לך רק יריב את ריבם אתך שיהיה בעל דינם לריב ריבם אשר אתך לפני בית דינו יתברך כנודע כי אין נפש נלקחת ולא פורענות בא מבלי שימלך בבית דינו להסיר פתחון פה חלילה מדיין האמת כמאמרם ז"ל על ה' נתן וה' לקח כי וה' הוא ובית דינו ואמר כי על הנתינה שהוא הטוב אינו נמלך בבית דינו רק ה' וכן אך על הלקיחה וה' לקח הוא ובית דינו כאמור למעלה וזה אמר הוא יריב את ריבם אשר להם בפורענות אתך שיהיה הוא עורך הריב נמלך לפני בית דינו להסיר פתחון פה בפורענות אשר יביא עליך: **או** יאמר ראו נא גודל העון כי מדת הרחמים יהפך לך לאויב ולרוגז וזהו כי גואלם הוא מדת הרחמים הגואל אותם מכל רע הוא עם היותו מדת רחמים הוא חזק לנקום והוא יריב וכו' אתך כלומר מי שהוא מטיב להם יהפך לאכזר אתך בלבד עם שלהם ירחם:

פסוק יב

הנה ארז"ל הצדיקים לבם ברשותם והרשעים הם ברשות לבם והענין אצלנו במ"ש ז"ל כי לעתיד לבא הקב"ה מראה לצדיקים ולרשעים היצר הרע. **לצדיקים** נדמה להר גבוה ותלול ולרשעים נדמה כחוט השערה והללו בוכין והללו בוכים הצדיקים בוכין איך היו בידי ההר הגדול ההוא והרשעים בוכים שלא יכלו לחוט השערה והוא כי עם היות שהיצה"ר למה שלהתגבר על הצדיק צריך הרבה להיותם מושלים ביצרם מתחזק היצה"ר בכל עוז ותעצומות ומכביד עליו כהר גבוה ותלול אך לא כן הרשעים כי אם

כמון יקל יצרו כי למה שהורגלו בחטא ולבם ויצרם מושל בם והוא להם כבעל הבית כמז"ל בי תחלה דומה לאורח כו' ואח"כ לבעל הבית שנאמר ויבא הלך לאיש העשיר וכו' ואח"כ נאמר לאיש הבא אל ביתו על כן אין הרשע צריך יתחזק יצרו עליו לנצחו כי ברמז ותנועה קלה יעשה חפצו כי הוא כבר ברשות יצרו כי כל יצר מחשבות לבו רק רע ע"כ נרמז ונמשל לחוט השערה כי בקלות יוכל לו וזה ענין הראות לצדיקים כהר וכו' כי כן הוא להם ועכ"ז יוכלו לו כי לבם ברשותם ויצר מחשבותם תחת ממשלתם לחשוב מחשבות לעשות בעבודת ה' מה שאין כן הרשעים שהם ברשות לבם כי הרהורי שרירות לבם הרע ימשלו בם לפעול רוע מזמותם וזהו הצדיקים לבם ברשותם והרשעים וכו' נמצא כי אם לב צדיק יהרהר הרהורים בלתי טובים יש לאל ביד הצדיק למשול בו ולהפכו מרעה לטובה וזה אצלנו ענין והחי יתן אל לבו כי אשר הוא צדיק הנקרא חי הוא יתו אל לבו אם לבו יהרהר אשר לא טוב הוא יתן אל לבו בצדקתו כי מושל הוא בו וז"א הביאה למוסר לבך כלומר אם לבך כדרך כל הלבבות להרהר אשר לא טוב חוץ מהמוסר ותרצה להביאו למוסר אל תאמר ארפה ממנו כעת ואניחהו במזמותיו עד אלכה לי אל מקום של ת"ח המשמיעים אמרי דעת ומהם יקח לבי ויקבל מוסר על פי הזולת כי לא זו הדרך כ"א תרפה מלבך ותניחהו בשרירותו עד יקבל מהמורים לא יוכל אך אתה תן אל לבך והעבר רוע שרירותו ממנו ואחרי כן תטה אזנך לאמרי דעת בבית המדרש לקיים המוסר בו:

פסוק יג

ואל תאמר כה אעשה לבני אניחהו בנערותו אשר אז לבו במזמות נערות אשר לא טובות עד יגדל ויהיה קונה לב ואזי הוא יביא למוסר לבו תחלה ואחרי כן ואזנו לאמרי דעת כי לא טובה העצה הזאת ולא תעשה כן רק אל תמנע מנער מוסר עודנו נער ואם עדיין לא קנה לב הכהו בשבט וזהו כי תכנו כו':

יב **או** יאמר הביאה וכו' כי הנה אפשר ימנע איש מליסר והכות את הנער בנו לא' מב' סבות א' אולי לא יקבל ב' מחמלתו עליו כי יצר לו כי יראה נער בוכה ויכמרו רחמיו על בן בטנו אמר על הא' הביאה וכו' והוא שורש כתוב אצלי כי אין דברי המוכיח מתקבלים אם לא בצאת מלבו כי מהלב יוצאים ואל הלב ילנו לומר זאת אפוא וקשט עצמך תחלה במעשה וזהו הביאה למוסר לבך וגם בלמוד וזהו ואזנך לאמרי דעת:

יג **ואחרי** כן אל תמנע מנער מוסר כי אז מתקבלים הדברים היוצאים מפי עושיהם כאשר כתבנו בביאור התורה כי זה ענין והיו הדברים האלה כו' על לבבך ואחר כך ושננתם לבניך כו' ומה גם באמרי דעת אשר שמעת אתה כי תדע להדריכו בדעת שפתיך ועל

השנית הנני אומר לך דברים של טעם והם כי הלא טוב לך שיבכה הוא על ההכאות משתבכה אתה על מיתתו כי אם לא תייסרהו יתעתד למות בעון שלא יסרתו וזהו כי תכנו בשבט לא ימות כלומר תרויח שלא ימות קודם זמנו מה שאין כן אם לא תכנו:

פסוק יד

ושמא תאמר ומה תשיב אם אעשה כן ולא יועיל שאיסרנו וימות אחרי כן לזה אמר אתה בשבט תכנו וכו' לומר אם יהיה שימות גם כן יועילך מוסרו שימות זכאי ולא חייב כי בשבטך אשר תכנו נפשו משאול תציל וזהו אתה בשבט תכנו שהם יסורין לגוף ונפשו משאול תציל:

פסוק טו

בא להורות מה גדלה מעלת החכם אשר מצדקת חכמתו מיישיר את הזולת על אשר ישמור חכמתו בלבו לעצמו והוא כי הכל הוא מדה כנגד מדה והוא באשר ידענו כי הלב חושב והכליות יועצות להוציא המחשבה אל הפועל ואומר הוא יתברך אל כל אחד מעמו ישראל בני אם חכם לבך שהחכמה בלבך ולא תוציאנה בשפתיך להיישיר לזולת הלא גם אני ישמח לבי והוא כי כאשר השמחה הוא דבר נולד מהערבות כן שמחתו יתברך הוא כי מעריבות עושי רצונו ישמח ויתהווה שפע כי היא שמחתו יתברך הפך העדר השפע שאמר עליו הכתוב צור ילדך תשי על שעונותינו ימנעו השפע ויחרה אפו עד יחסהו לתשות כח וכן אומר ויתעצב אל לבו הוא שלא להמשיך שפע בעולם כי אם אדרבה ויאמר אמחה את האדם ואמר כי אם חכם לבך בלב בלבד ישמח לבי גם אני כמוך שיהיה התעוררות והוית שפע פנימה אך בלב בלבד:

פסוק טז

ועדיין אין הכליות יועצות לפעול ולהוציא הטוב החוצה אך ותעלוזנה כליותי גם הם כאשר תדברנה שפתיך מישרים להיישיר את הזולת בשפתיך כי כאשר כליות היועצות להיטיב יעלזו בהוציא תולדת העריבות אל הפועל כן תעלוזנה כליותי המיעצים אותי להיטיב לך והוא מדה כנגד מדה כאשר אתה תיעץ את הזולת ללכת בדרכי מישרים לעומת זה תעלוזנה כחות הקדושה הממשיכים השפע להריק מהפנימיות החוצה אל הזולת ולהיות כי שמחה הוא גדר קטן מעלצון לכן אמר ותעלוזנה והוא כי כאשר יעצו הכליות לעשות טוב מחשבת הלב ישמחו הכליות וכאשר יצא אל הפועל אז יעלזו בעצם על כן לרמוז אל צאת שפע הטוב אל הפועל אמר ותעלוזנה כליותי כלל הדברים אשר הוא חכם לבו שתורתו בלבו ולא לאחרים אתו וגם הכושר כי היא חכמה לעומת החוטא

שנכנס בו רוח שטות יהווה שפע פנימי למעלה אך לא ימשיכנו למטה לארץ להטיב את הכלל אך המיישיר את הזולת ומדריכם בזכותו גם ה' ימשיך השפע לארץ וצאצאיה:

פסוק יז

הלא כמו זר נחשב ילמדנו שלמה בחכמתו שלא יקנא לבו בחטאים כי אם ביראת ה' ומי לא ידע בכל אלה אך יאמר כי טוב לגבר יהיה תמים עם ה' וגם שיראה הצלחת חטאים אל ישית לב לקנא בלבו ולומר כי קנאת ה' הוא מקנא ומכשרון בא לא שירע בעיניו הצלחת חטאים ויקנא בלבו תמיד כי המקנא על הצלחת החטאים יתעתד לחטוא כהם כי גם אם צדיק יהיה לא יבצר ממנו יהיה לבו נוקפו בצד מה כי יראה רשע וטוב לו ומה גם אם הוא צדיק וחסר לחם שאם לא יחטא בפועל יהרהר ואם לא יהרהר היום יהרהר מחר או מחרתו ומה גם אם יראה שיבלו ימיהם בטוב עד יום מותם כי אז יחרץ יצרו עליו באמרו הלא זה ימות כמות כל אדם וגם לן כבודו עמו והצדיק ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה אמנם הירא וחרד תמיד על דבר ה' בלי היסח הדעת איש כמוהו יאות לו לקנא ולא יירא מן החטא לגודל זהירותו ביראת ה' כי אז גם שיראה לרשעים אחרית טוב לא ימיש מלירא את ה' כי תמיד ישית מבטחו בו יתברך ולא תבצר מלבו תקות טובו בעולם הבא וזה ענין הכתובים אל יקנא לבך ללבוש קנאה בהרהורי לבך בחטאים שהוא על היותם מוצלחים כי אם ביראת ה' כל היום כלומר כי אם בהיות אתך יראת ה' כל היום בלי הפסק כי אז והיית מוצק ולא תירא כי תקנא מלהרהר וליכשל כי אין לך הפסק כי כל היום תמיד אתה דבק ביראת ה':

פסוק יח

כי אם תראה שיש אחרית לרעים ולחטאים וימותו שקטים ושלוים לא תירא מפני כך שתקותך מטוב העולם הבא תכרת מלבבך מה שאין כן בהעדר ממך יראת ה' כל היום בהתמדה שאז אם תראה אחרית לרע אולי תקותך תכרת מלבך ח"ו כי תבא להרהר:

יז **או** יאמר אל יקנא לבך בחטאים המוצלחים כי אם ביראת ה' תקנא כל היום גם שהיא מדת יצר הרע היא לטובה:

יח **ושמא** תאמר אם הצלחתם היתה נפסקת מהחטאים החרשתי אך אם להם אחרית עד מותם למה לא אקנא בם אל תחוש כי טובם הוא טוב לך כי אם יש להם אחרית הנה בזה ותקותך באושר העולם הבא לא תכרת כי תאמר אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה כמאמר יוסי בן יועזר לקרובו שהמיר דת ועלה במעלה כאמור בגמרא:

פסוק יט

הנה מלת אתה מיותרת ובפסוק הב' הי"ל מסובאי יין אך הנה למעלה דבר על יראת ה' כל היום כאמרו אל יקנא כו' כי אם ביראת ה' כל היום ונתן טעם כי אם יש וכו' אמר עתה אתה שמע אשר אני דובר בך הירא את ה' כל היום כי על כן הנני מייחס אותך לבני ואשר איעצך תשמע לי הוא וחכם שלא תאמר די לי ביראת ה' כל היום ומה לי עוד ללמוד חכמה כי אם גם וחכם ושמא תאמר מה הוספתי בחכמתי על יראת ה' הלא הוא כי על פי דרכך שתחזיק בדרך חכמה תהיה מאשר לבך משרירותו הרע וזהו ואשר בדרך לבך כי מזמות התורה יסלקו כל מזמה רעה ממנו מה שאין כן אם תחזיק במצות לבדן שלא יעצרו כח לאשר לבך בתורה וז"א בדרך בפת"ח הבי"ת שבדרך ההוא של חכמה שתחזיק תאשר לבך:

פסוק כ

ועם כל אלה אל תבטח בעצמך להתחבר עם בעלי מדות רעות לומר אני אתחבר להם ונא אסור מדרך הטובה כהמה כי הלא אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר אשר הוא למו כלומר להנאת עצמם ולא לנפשם לענג שבתות ומועדים:

פסוק כא

כי גם שאינך סובא וזולל כהם ולא ישיאך לבך להיות זולל וסובא הנה בהדרגה הוא כי סובא וזולל יורש לגמרי ואשר איננו זולל וסובא רק שאוכל ושותה עד ייטב לבו בעצם וירדם לא יבצר ממנו שקרעים תלביש נומה וזהו וקרעים תלביש נומה כי הנומה אשר לבלתי מגיע לגדרם לפחות ילביש קרעים ולכן הזהר כי לא יבצר ממך ידבק בידך מחברתם גדר המביא נומה לכן יאות לך התרחק מהם בעצם:

כ **או** יאמר גם בלמדך החכמה אשר צויתיך באמרי וחכם אל תהי עם שונאי יין שעם שיהיו הם חכמים לא תהי אתם ללמוד באמרך תוכם אוכל קליפתם אזרוק שאלמוד חכמתם ואגעל בזוללותם ושכרותם כי גם שהם לא יפתוך לעשות כמעשיהם רק שהם סובאי יין וזוללי בשר למו כלומר ולא לך שידעת בהם שלא יאמרו לך תעשה כן גם אתה אל תהי אתם:

כא **כי** הלא גם שלא תלמד לעשות כהם ולא תהיה סובא וזולל לפחות תבצר ממך הלמוד כראוי כי לא יתכן תהי חכמתם אתם בשלמות כי הלא סובא וזולל יורש מחכמתו על ידי השליך עצמו אחרי גווים וגם מיעוט החכמה אשר תשאר להם תהיה קרעים ולא שלמה ואם כן אפוא איך תוכל ללמוד כראוי מהם אם מהם יבצר על רוע מדתם:

כ **או** על דרך זה אל תהי ללמוד חכמה עם סובאי יין שלא ישתו לפקח ולא יאכלו להבריא רק לאהבת היין והבשר למו להנאתם כי לא יבצר או תעשה כהם והיית זולל וסובא או תמשך בצד מה אחר יין ובשר:

כא **ואם** תהיה זולל וסובא לא יתקיים למודך כי סובא וזולל יורש מחכמה לגמרי ואם תמשך מעט בלבד לא יבצר מקנין נומה וקרעים תלביש שלא תדע הדברים שלמים או יחזור הרשות ודלות הזה על החכמה והיראת ה' ועל הכל אמר כי סובא וזולל יורש מחכמה ומעשים טובים ואם תהיה נומה בלבד לא יבצר מהיות שקרעים תלביש בחלוקא דרבנן הנעשית על ידי תורה ומצות:

פסוק כב

הנה כתבנו למעלה על פסוק שמע בני מוסר אביך כו' כי תורה שבכתב תתייחס לאב ותורה שבעל פה היא קבלת פה אל פה לאם. **וחכמי** הדורות הם דדיה שירוונו בכל עת והנה הרב עצמו המלמדנו תורה והדרכה גם הוא לאב יתייחס לנו כי גם שהאב הנפשיי באמת הוא אבינו שבשמים הרב המלמדנו הוא כמוליד אותנו להיותנו בנים לו לעולם הבא כאב החומרי המולידנו להיות בנים לעולם הזה עם שזה וזה לה' הוא כי הוא אדון הכל ישתבח שמו לעד והוא מז"ל כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו שנאמר אלה תולדות אהרן ומשה ומזכיר בני אהרן בלבד והוא כי בן הרב בקדושת נשמתו והקבלה שקבל שמלמד את התלמיד נעשים כאב ואם ומקנים בו קדושה ונעשה בריה חדשה וכבן נולד לעה"ב והנה הוא ית' אבינו שבשמים ע"י רוח קדשו הזהירנו לאמר בני אם חכם לבך ישמח לבי כו' ותעלוזנה כו' אל יקנא כו' ואחרי כן בא שלמה ויאמר לכל איש ישראל השומע אליו שמע אתה בני וחכם כלומר שמע נא דבר ה' האומר לך אם חכם לבך ישמח כו' ועל כן וחכם לשמח אביך שבשמים ויסדר לנו דרך הלמוד ואם תאמר נא ישראל הלא כמו זר יחשב ישוה שלמה עצמו לקונו חלילה כי הוא יתברך אמר אלי בני אתה באמרו בני אם חכם לבך כו' ויבא הוא אחרי המלך הקדוש לאמר לאיש ישראל גם הוא בני באמרו שמע אתה בני וחכם על כן בא האלהים ברוח קדשו ויאמר לנו שמע לאביך שבשמים הוא סתם האב האמתי. **ודע** לך כי זה הדובר בך האומר לך שמע אתה בני וחכם זה ילדך והוא כנודע כי המלמד את בן חבירו תורה כאלו ילדו בל יעלה על רוחך לומר למה אתייחס לבן שלמה על אשר למדני חכמה ומוסר והלא הכל מסיני מאתו יתברך ובלמדי תורה שבכתב ושבע"פ הן הם אבי ואמי ולא הרב שלי כי גם שממלמדי השכלתי הלא עדותיך שיחה לי ועדיין היה לך מקום לומר גם שאודה שכן הוא הלא יהיה כן בהיות הקבלה קרובה כלמד ממשה או יהושע וזקנים וכיוצא שלא

האריך ההשתלשלות ולא נתמעט איכות הרתה אצלנו מאיכות נתינתה ואז יהיה ספק במלמדה שעל ידה יקנה בי הויה חדשה וקדושה שיתייחס למוליד אותי בריה רוחנית אך אחרי השתלשלות הרב בדורות רבים ונתמעטה איכותה מאשר היתה בקודמים מה קדושה יקנה בי שיערוך למוליד אותי בריה רוחנית על כן הוסיף רוח הקדש ואומר ואל תבוז כי זקנה אמך הוא מציאות הקבלה לומר כי זקנה כבר ונתמעט וקלש איכותה בגודל ההשתלשלות מאז ועד עתה כי לא כן הוא כי עדיין כח קדושתה קיימת לעד להקנות קדושה ורוחניות בלומד מחמת המלמד ולהתייחס המלמד למוליד בריה חדשה ורוחניות על ידה:

פסוק כג

לכן אחרי שהרב ידמה למוליד אל תאמר אם לא אמצא מלמד בחנם שידמה למוליד רק בכסף מלא שידמה למוכר אפרוש מללמוד כי הלא זאת עצתי אמת קנה בדמים כי הוא המפסיד ולא אתה אך אל תמכור ללמד בשכר כאשר למדוך שאם כן לא תדמה למוליד כ"א למוכר כי תהיה כמתפרד מקדושת התורה כי תמכרנה בכסף והוא ידבק בה ויקנה קדושה ממנה ולא תתייחס למוליד המקושר בנולד וזה אשר צויתיך שאל תמכור הוא חכמה ומוסר ובינה כלומר לא על המקרא כי מותר הוא ללמדה בשכר כ"א על החכמה ומוסר הם עיון ומעשה שהוא תורה שבע"פ חכמת עיונה ומוסרי הדרכתה כי כל מעשה המצות תלוי בתורה שבע"פ ובין אשר הבנת מבינתך מתוך דבריהם וזהו ובינה ולא מה שהוא קרוא מקרא בלבד:

פסוק כד

והביטה וראה מה בין האב החומרי לרב המלמדו כי הלא אשר אתו חכמה ומוסר ובינה שהוא צדיק שלם בעיון ומעשה הן אמת כי אביו החומרי גיל יגיל כלומר גיל בעולם הזה שייטיב לו הוא יתברך בזכות בנו ועוד יגיל בעולם הבא אמנם יולד חכם הוא המולידו בלמד אותו חכמתו ישמח בו כלומר האב גיל יגיל אך לא יגיל בו בעצמו רק נפרד ממנו כי אם האב לא למדו חכמה כי לא ידע ואין לו אצלו רק בחינת היותו אביו לא ימצא בשמחת בו לשמוח בו בעצמו גם שיגיל למענו אך יולד חכם אשר הוא המוליד את החכם בחכמתו אשר למדו ישמח בו ממש כי נפשו תתקשר בנפשו על ידי רוחניות התורה אשר למדו וישמחו יעלצו יחד בצחצחות מחיצתם בהתקשרותם ויתכן בזה אומרו ויולד חכם ולא אמר ואבי חכם שעל מוליד חכמתו של נולד ידבר שהולידו חכם כי האב החומרי גם שיחכם הבן בגדלו בעת הולדו לא הולידו חכם ולא הוליד חכמתו הנה לך כי יותר

התקרבות נמרץ יש לרב אצל התלמיד מלאב אצל הבן ולהיות שפסוק זה הובא לראיה אמר גיל יגיל וכו' שלא לנוכח:

פסוק כה

וחזר אחר כך לדבר על הנושא שהוא בו ודבר לנוכח ואמר ישמח אביך וכו' והענין לומר הנה כתבתי לך אמת קנה ואל תמכור שאם לא תמצא מלמדך רק בשכר לא תמנע כי אם קנה גם אמרתי שיולד חכם ישמח בו אל יעלה על רוחך כי אשר תקנה ממנו בדמים גם הוא ישמח בך כי הנני מודיעך כי אשר מכר לך התורה בדמים הפסדו מרובה כי הלא החכם הלמד מהרב ד' ישמחו עמו. **אחד** המולידו הוא רבו כאמרו ויולד חכם ישמח בו. **שנית** האב החומרי. **שלישית** האם החומרית. **ד'** התורה עצמה שבעל פה אשר היא היולדת באמת ללומדה כד"א ואל תטוש תורת אמך כמפורש למעלה. **והנה** אתה אשר אני דובר בך ואומר קנה בדמים אם לא תמצא בחנם דע כי לא ישמחו בך מהארבעה רק שלשה ולא הרב וזהו ישמח אביך ואמך הם החומרים שהולידו גופך שלישית ותגל יולדתך היא התורה עצמה כי היא יולדתך באמת כי היא אם זולת התייחסות נפשך כי היא היולדת נפשות בני ישראל כנודע גם ילדתך אחר כך כי היא עצמה החכימתך וילדתך כמד"א מחכימת פתי כי השפע שלה תחכים לעוסק בה באמת כאלו ילדתך והוציאתך לאויר העולם הבא וזהו ותגל יולדתך כי שם תשיש איכות התורה עם נפשך גילה עצמית אך מלמדך המוליד חכמתך לא ישמח בך כי נכריה נחשבה לו תורתך כי מכרה:

כג **או** שיעור הכתובים וענינם אמה קנה וכו' אם ראית רב שהלכותיו מכוונות אליבא דהלכתא הלך אחריו גם שלא ילמדך בחנם קנה וזהו אמת קנה ולא תאמר מה מורי בשכר אף אני בשכר לזה אמר ואל תמכור כי אם למד בחנם:

כד **והטעם** כי טוב לך התלמיד מבן כי גיל יגיל אבי צדיק אך ויולד חכם כמוך שתוליד את אשר תלמוד חכמה ישמח בו בעצמו במחיצתו:

כה **מה** שאין כן אם תלמד בשכר שלא תדמה למוליד רק למוכר ואשר למדך בשכר יפסיד כי הנה ישמח אביך ואמך החומרים ותגל יולדתך היא התורה והוא לא ישמח בך כי מכר לך ולא הולידך:

כו **או** שמע לאביך אשר נוכל לומר עליו זה ילדך הוא רבך מה שאין כן באב החומרי שאין לומר עליו כי הוא זה ודאי אשר הולידך ואל תבוז כי זקנה אמך בהשתלשלות קבלת התורה מאז לא תאמר הימלט מורי משגיאות אל חבוז וקבל:

כג **אך** אם ידעת רב שהלכותיו מכוונות אל האמת כבית הלל במקום בית שמאי הלך אחריו אפילו לא ילמדך אלא בשכר אמת קנה ולא תאמר מה רבי בשכר גם אני אלמד בשכר רק ואל תמכור וזהו בין בחכמה אשר קבל הוא בין במוסר בטיב המעשה בין בבינה שהבין הרב מבינתו קנה ואל תמכור כי אם תלמד בחנם:

כד **וזה** שאמרתי לך תלמד חכמה ומוסר ובינה שיכללו עיון ומעשה אל תאמר דיי בא' מהנה כי הנה הן אמת שגיל יגיל אבי צדיק הוא אשר למדו צדקות וכשרון יגיל בעה"ז ובעה"ב בזכות הוציאו יקר מזולל ואשר למדו חכמה בלבד גם כן ישמח בו וזהו ויולד חכם ישמח בו:

כה **אך** אתה אשר תעשה צוויי ללמד עיון ומעשה שהם חכמה ומוסר ובינה שתוליד צדיק וחכם אין צריך לומר שתשמח אתה בזכות אשר הולדת כי אם נם יפלש עד אביך שישמח גם אביך ואמך ותגל יולדתך היא התורה שלא בלבד תשמח בך כי אם גם תגיל שהוא גדר גדול משמחה על שיצא מהם עושה כמעשיך ללמד חכמה וצדקות ומה גם עתה בעצמך שתשמח ותגיל עד אין קץ:

פסוק כו

הנה ארז"ל עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה העין רואה והלב חומד ואברים גומרים וזכר לדבר אצלנו וראית בשביה אשת יפת תואר הרי העין רואה וחשקת בה הרי הלב חומד ולקחת לך לאשה הרי האברים גומרים והנה בירושלמי למדו מפסוק זה ששני האברים צריך לתת ולמסור לעבודתו יתברך הלב והעין שעל הלב אמר תנה בני לבך וכו' ועל העינים אמר ועיניך כו'. **עוד** אפשר לנו לומר כי בא ללמדנו איזה מב' הסרסורים עיקרי לעשות עיקר ממנו שבתיקונו על ידי מוסרו אותו תמיד בעבודתו ית' יתוקן האחר ואמר כי העיקר הוא הלב כי ממנו פנה ממנו יתד לעשות טובה או רעה והעינים טפלים אליו כי גם שהעין יראה אין רע אם הלב לא יחמוד כי לא יבא לידי גמר ומראה עינים בלי הרהור הלב כלל לא יחשוב ה' כההוא דאמר דמיין בעיני כי קאקי חוורי וזהו אצלי מאמר הכתוב באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' שהיה לו להקדים העינים ולותר אחרי עיניכם ואחרי לבבכם כי תחלה העין רואה ואחר כך הלב חומד אך הקדימו לומר שהוא העיקר כי גם שהסדר הוא מהופך שהעין רואה ואחר כך הלב חומד אף על פי כן אם הלב מושרש בעבודתו יתברך גם שהעין יראה הלב לא יחמוד לכן מכל משמר ראוי לנצור הלב על כן הקדימו ואמר אבר אתם זונים אחריהם כלומר אתם זונים אחר שהם זנו ונהנו מן העבירה וזהו אחריהם שהוא אחר שזנו הם וזהו ענין הכתוב תנה בני לבך לי ועל ידי כן ועיניך דרכי תצרנה כי טוב הכנת הלב יועיל לעינים להפרישם

מראות ברע בכוונה כי הלב עיקר הכל וכל שכן שלא יספיקו העינים להחטיאו ואת האברים עמו:

פסוק כז

ושמא תאמר הלא גם כן יתהפך שאם תתן עימך לי ולעבודתי להביט בטוב ולהעבירם מראות ברע גם המה יכינו את הלב או לפחות ימנעו חמידת הלב כי אם העינים לא יראו הלב לא יחמוד לזה אמר כי שוחה וכו"והוא כי הנה אין שמירת העינים שמירה מעולה כי הלא אפילו כשהעבירה חמורה ואשר ישית לבאליה ברוחיברח ממנה וגם שעיניו בלתי מביטים ברע עם כל זה אפשר תבא לפמו פתאום ותפתח עיניו ותראינה בתכיפות כי העין אחד משלשה דברים שאינן ברשותו של אדם ובהיות הלב בלתי שקוע בעבודת ה' יחמוד והאברים יגמרו מה שאין כן בהיות הלב טהור וזהו כי שוחה עמוקה היא הזונה באמת והאיש הנלבב יודע חומרתה וגם בור צרה נכריה כי כבור הנובע כן בור נובע צרה היא הנכריה כי זולת חומרתה יתעתד לימשך אחרי מאכלותיה ואליליה כענין בנות מואב ולהיות עמה בעולם הבא ואין אברהם מצילו מגיהנם לעתיד כאשר ליתר ישראל הנמולים כמאמרם ז"ל מסכת ערובין שנדבק בו ערלת קטן שלא הגיע למילה הרי שנובע הצרה:

פסוק כח

ועם כל זה שהלב יודע מרת רעתם אין צריך לומר הזונה אשר מעמנו היא כי אם אף היא הנכריה הנזכרת עם היותה מבנות נכר תבא פתאום כי כחתף תארוב את האיש לעמוד במארב יראנה אשר לא צדה ובראותו אותה בעיניו עם היות רעתם רבה כנזכר עם כל זה אם יש בוגדים באדם עצמו שהוא הלב שאינו כשר וגם היצר הרע אז תוסיף הנכריה בגידה לחטא שהלב יחמוד לגמרי ואברים יגמרו ויבגדו בה' שא"ז רק על שאין הלב ניתן לשמים אך אם היה הלב ניתן לה' גם שהיו עיניו רואות לא תוסיף הזונה והנכריה בגידה כי הלב לא יחמוד כי לה' הוא וישכיל כי שוחה עמוקה היא הזונה ובאר צרה הנכריה ולא יחטא:

פסוק כט

הנה אוי ואבוי יראה דבר א' והוא כפול וגם מה ענין שאלת למי ולא אמר אוי ואבוי וכו' למאחרים כו' ולא עוד כי אם שאמר למי ששה פעמים ומה ענין ששת הדברים האלו שנתיחדו לשותי יין ועוד כי למאחרים לשון רבים ושלא לנוכח ואומרו אל תרא לנוכח ולשון יחיד ואח"כ אמר כי יתן בכוס שלא לנוכח ועוד כי יתאדם לא יבצר או היין אדום או לבן אם הוא אדום איך יאמר יתאדם שמורה שקונה גוון אדמימות אשר לא היה בו

ולא אמר אדום ואם לבן הוא לא יתאדם לעולם ועוד שובו אחר כך לדבר לנוכח ואמר עיניך יראו זרות וגם למה לא כלל זה עם הששה הנזכר ומעלה אוי ואבוי וכו' אך אמנם הנה שלמה בחכמתו בא ללמד דעת אל כל איש חכם לב שומע עצה ולוקח מוסר אשר לא נסה ללכת בעצת רשעים ובדרך גבורים לשתות יין תמיד לא עמד ואמר הנה שש מדות בשותים תמיד במזרקי יין יש שאחרי שתותו יתעצב אל לבו כי היין בוגד יקנה בו עצבות לרבויו ויש שנוסף על העצבות יגנח מלבו ועל שתי אלה אמר על הא' למי אוי ועל הב' למי אבוי שהוא אוי כפול ויש ילהטהו לחרחר מדינים עם כל הקרובים אליו וזהו למי מדינים ויש יקנה בו השכרות רוב שיחה שיפליג בדברים עד אין קץ וזהו למי שיח ויש יליהיבהו השכרות להכות ולפצוע את אשר לפניו וזהו למי פצעים חנם כלומר למי יתייחסו פצוע פצעים חנם או למי פצעים חנם כי יש שלא ישקוט על שמריו לישן שם ולהפיג יינו רק יתעורר לקום ולהתהלך בחוץ ואין איש יכול לעכבו באמור להם הלשכור תחשבוני אתם השכורים ולא אני והלוך ילך באישון לילה למחוז חפצו בשוקים וברחובות וימצאוהו השומרים הסובבים בעיר יכוהו יפצעוהו עד יבלו שפתיו מלומר די ומה גם אם לגנב יחשבוהו והם פצעים חנם ויש שלא יתפעל רק יקנה **חכלילות** בעיניו וזהו למי חכלילות עינים:

פסוק ל

ולמי הן כל אלה למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך כי הם גבורים לשתות יין אשר הורגלו תמיד להיות מאחרים על היין וחוקרי ממסך שיבחרו להם ייטת חזקים בחקירת הממסך והמזיגה כי יין בלתי מתמזג בנקלה יבחרו להם חזקים לסבול מים רבים ובעת שתותם לא יאמרו מים מים והן אמת כי האנשים ההמה גם שעיניהם לא יראו זרות ולא ידמה להם היותם בלב ים ובראש חבל כי הורגלו בו ולא יבהלם לא יבצר מהם א' מששה דברים המתרגשים כמדובר:

פסוק לא

אך אתה בני המובדל מן הטועים האלה ולא נסית לעשות כמעשיהם אל תאמר בלבבך הלא אני לא אהיה מהמאחרים על היין כאלה כי לא אבחר דרכם אך אשתה שיעור בינוני להבריא את גופי כי הלא היין יתאדם בגוף ויתהפך לדם נבחר ויפה מרפא ומבריא את הגוף כדברי. **רבה** בר בר חנה ריש אסוון אנא חמר אמר אל תרא יין בעין אמורך כי יתאדם בגופך יותר על אדמימותו ויהפך לדם כי הלא נפיק מינה חורבא כי הלא כי יתן אדם בכוס עינו כלומר שלא יתן עינו רק בכוס אחד בלבד אז טוב לו כי אז תהלך היין במישרים דרך ישרה מן הפה אל האצטומכא והבטן אשר תשלחנו אליהם ולא יזיק

לראשך ולבך ועיניך והוא מאמר החכם שנשאל למה שנאת את היין אמר מפני שבגד בשליחותו אני שלחתיו לבטן והוא עלה לראש ואין זה רק למרבה לשתות ולא לשותה כוס אחד וזהו כי יתן בכוס עינו שלא יתן עינו אל כוסות רבים אז יתהלך היין במישרים מן הפה אל הבטן ולא יעקש דרכיו לעלות ולהיות בא עד הראש:

פסוק לב

אך אחריתו למאחר על היין ומרבה לשתות יהיה לו כנחש ישך שישוף עקב ויעלה הארס מלמטה למעלה עד יבלבל הלב והראש וימית כן יעשה היין שיעלה למעלה כארס נחש במקום שהיה לו לרדת וכצפעוני יפריש ויתפשט בגוף:

פסוק לג

ומזה ימשך שעיניך יראו זרות לומר עיניך שלך אשר אינך מהמאחרים על היין שהם מורגלים בעצם כי עיניהם לא יראו זרות אך עיניך שלך אשר אתה לא נסית כהם יראו זרות שיתדמה לפניך דברים זרים ולבך בתחלה ידבר לך תהפוכות כי בראשונה לא תתבלבל לגמרי וידבר לך לבך כי אשר יתדמה אליך למראה עיניך הוא הפך האמת שהוא תהפוכות כי עדין ידע לבך להבחין כי הזרות שיראו עיניך הן הפך מציאותם וזהו ולבך ידבר תהפוכות:

פסוק לד

אך ימשך מזה שאח"כ והיית כשוכב בלב ים כלומר והיית כל עצמך שגם בלבך תדמה כך שגם לבך יהיה מבולבל שידמה לך כאלו אתה בלב ים בהתחיל הבלבול ללב יראה לך שאתה בלב ים ושאתה שוכב ובלתי נטבע ואחר כך יתוסף בך מנוד ראש שיאחזך אימתה ופחד שתדמה כשוכב בראש חבל ויאחזך רעד ופחד מליפול כמראש חבל עד למטה:

פסוק לה

ושמא תאמר הלא כאשר אנכי אחזה לי הרעה אשר ימצא אותי ביין מעצמי אחדל ומה לי עצתך זאת לז"א הכוני כו' כלומר הלא מדעתך לא תפרוש כי תאמר בעבור מנוד ראשך ותישן יהיו שפתיך דובבות על המשכב הלא אין דבר מחזיק את האדם כיין כי הלא הכוני בל חליתי הלמוני אז יותר אחר ההכאות בל ידעתי והלא אם בלי יין היו מכים אותי כאלה החליתי ואשוב עד דכא ואגיע עד שער מות ועתה הנני בריא אולם אך אין זה רק שהיין מבריא ומחזיק לכן מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד כי יבריאני ויחלימני:

פרק כד

פסוק א

אם תראה אנשי רעה שהשעה משחקת להם מצליחים בעושר ונכסים אל תקנא בהם ובהיותך בלתי מקנא ימשך שגם אל תאמר מי יתתני אהיה עמהם ואראה איכה יעשו לקנות נכסיהם אולי לא ברשע יקנו הנכסים כי אם בהיתר ואעשה כן גם אני וזהו ואל תתאו להיות אתם:

פסוק ב

ושמא תאמר ומי יודע אם כן הוא ומה מני יהלוך אם אנסה להיות אתם אולי יעשו עושר במשפט ואעשה כמעשיהם וירוח לי הזהר מעשות כדבר הזה כי יכזבו לך ולבם לא נכון ולא תוכל לעמוד על אמתתן של דברים כי יטעוך כי הנה שד יהגה לבם בקרבם לשדוד לקבץ ממון ועמל שפתיהם תדברנה כי ידברו ויאמרו כי עמל הם עמלים ומעמלם יקנו הנכסים באופן שמל ידי כן יטעוך מעמוד על כוונתם:

פסוק ג

בכתוב השלישי אמרו רז"ל גבר חכם בעוז זה בועז ואיש דעת מאמץ כח שנשבע ליצרו חי ה' שכבי עד הבקר וראוי לשום לב מה ראו לייחס פסוק זה אליו כי לא יתכן שאמרו על שאותיות בועז כאותיות בעוז כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו ועוד שבעז הוא חסר וי"ו ובעוז הוא מלא ועוד כי אם אומרו גבר חכם בעוז הוא בועז יראה שאומרו ואיש דעת וכו' אינו על בועז ואיך ידרשו אחר כך ואיש דעת על בועז עצמו שנשבע ליצרו ואם אמרם זה בועז יחזור על כל הכתוב לא יתכן כי לשון אומרו ואיש דעת יורה כי לא ידבר על גבר חכם הנז' כי אם היא חלוקה אז על בעל תואר זולת הקודם אך אמנה זולת שהכתוב יראה משולל ההבנה הוקשה להם אומרו ואיש דעת וכו' שמורה שעד כה לא דבר בבן דעת ואם כן איך הוא גבר חכם וכן החלו בגבר וצאתו באיש וגם הקשר אשר לי עם המאוחר והקודם על כן אמר גבר וכו' זה בועז ודעת כאשר יבא בס"ד והוא כי שתים הנה בחינות המדע האחד למודיי ויתחלק לשתים א' החכמה שילמוד איש מאיש ב' אשר יבין מתוך הנלמד והם חכמה ותבונה והבחינה השנית הוא מדע טבעי ותחבולות הנהגה שכלית אשר לבעלי שכל טוב להתנהג בהם במעלליהם וההוא יקרא דעת והאנשים אשר מעמד שלשתם יכוללו בהם הנם מועטים כי יש בעל חכמה ולא חלק לו בבינה ויש יהיה גם בעל תבונה אך דעת תחבולה והנהגה שכלית אין בהם ויש כבדי ראש בשכל טוב בכל מעלליהם נוסף על החכמה והתבונה אשר אתם והנה

היה מקום לאיש לדבר ולומר אלכה לי אל הגדולים ללמוד חכמה ומרוח הבינתי אבינה בתבונה להוציא דברים מתוך דבריהם ומה לי עוד לקנות קנין דעת בחריפות ותחבולות הנהגה שכלית כי אם אני בתומי אלך בחכמה ובינה והמה ינחוני וימלטוני מכל רעות המתרגשות לבא על ידי בני אדם וע"י יצר הרע ולהביא עליו כל טוב כי החכמה תעוז לחכם מכל חריצותו אשר יחרץ. **לכן** להורות כי לא בדעת ידבר המדבר כדבר הזה נשא המשל ואמר בחכמה יבנה וכו' לומר אמשול לך משל למה"ד לבונה בית בחכמת מעשה הבנין אשר למדו אותנו ליסד הבית ולישב גדר אבניו כסדרן והלכתן אכן אם לא יהיה לו חלק בבינה להבין בתבונה מתוך דברי המלמדו לא ידע להכין אותו ולפארו לבוננו באופן נאות לפי מקומו לדעת איזה מקום מוכן לקבוע חלון ואיזה לעשות חדר או יציע כי יש אדם לפי מה שהוא או לפי מלאכתו יאות לו לפתוח חלונו מזרחה ולעומתו מי שיתהפך וטוב לו יפתחנו ימה וההיקש בזה בחדריו איליו ואולמיו ואשר לא ידע רק בחכמת הבנין לא יכוננהו באופן צודק רק יבנה מציאות בית אך בעל התבונה המבין מתוך דברי אומנו בעסקי חדרים וחלוטת שקופים אטומים לבבו יבין לכונן הבית בכל מכונותיו לפי המקום ולפי צורך מלאכתו וז"א בחכמה יבנה בית כלומר מציאות בית אך לא יתכונן אמנם ובתבונה יתכונן:

פסוק ד

ועדיין כל זה איננו שוה לו להצלחתו כי כל אשר עשה הוא הכנה ואם דעה יחסר לשאת ולתת ולהרויח ולהתרחק מההפסד ישאר ביתו ריקן מכל טוב וגם את הכל יתעתד להפסיד ובעניותו ימכור את ביתו אך אם דעת קנה בטיב תחבולות קניני עושר ונכסים אז טוב לו שיצבור כעפר בצר וימלא ביתו וחדריו אשר הכין מכל הון יקר ונעים ויתקיים הכל וזהו ובדעת חדרים ימלאו כל הון כו' נמצא כי עקר וקיום הכל תלוי בדעת וחריפות טוב הנהגה ובה יתקיים ככל הן אלה דברי המשל:

ג **והנמשל** הוא על בני אדם האומרים בלבבם הלא חכמה אקרא ומכל מכדי אשכיל ואבינה מתוך דבריהם אמרי בינה ומה לי עוד לזרז את עצמי בקנין דעת תחבולות הנהגה להתכשר בעבודת קוני ולהלחם עם יצרי המעכב בידי כי הלא ה' והתורה אשר אלמד יהיו בכסלי להצילני מן החטא ולהדריכני במעשים טובים כמאמר רבי מאיר ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות כי לא טובה העצה כי זה וזה צריך כי הלא בחכמה אשר תלמוד ממוריך הן אמת שיבנה לך בית בעולם הבא מדור לפי כבודך ואם תוסיף בה תבונה עוד יוסיפו לך התכוננות חופות וחדרים רחבים כאשר הרחיב הוא באשר למד:

ד **אמנם** עדיין אפשר יהיה הבית וחדריו ריקנים מאורות ותפנוקים להשתעשע בהם כל ימי חייך הנצחיים במדור ההוא אם לא תקנה דעת להזדרז בתחבולות הנהגה לכבוש את יצרך ולהשתקע במצות ועסק התורה יומם ולילה כי הנה האורות ומלאכים אשר נעשים על ידי המצות הן הם העטרות והאורות שיתענגו הצדיקים וישבעו בצחצחותיהם כמאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שהם מצותיהם שיטפלו בהם כי על כן לא אמר ועטרות בראשיהם ואמר ובדעת שהוא דעת זירוז ההנהגה חדרים אשר הכין לך התבונה והחכמה ימלאו כל הון יקר ונעים מאושר תפנוקי עדן מה שאין כן אם דעה זו תחסר ממך שאפשר יפתך יצרך ותפסיד הכל:

פסוק ה

ושמא תאמר והלא התורה לבדה תספיק להתרחק מן החטא ולכבוש היצר הרע ולקרבו לידי זכות ומה צורך אל כל זה לזה אמר גבר חכם בעוז וכו' כלומר הן אמת שגבר על יצרו וחטאיו הוא החכם בעוז אשר לו בתורתו אשר למד והבין אך אשר הוא איש דעת והנהגה טובה אינו בוטח בעשרו כי אולי יתגבר יצרו הרע עליו ויחטא על כן יאמץ כח בדעה אשר לו שיתנכל על יצרו כאשר עשה בועז שנשבע ליצרו לאמץ כח נגדו ויהיה בטוח יותר וזהו מז"ל גבר חכם בעוז זה בועז וכו' והוא בל יעלה על לבנו שאלו לא נשבע בועז ליצרו היה נפתה מיצרו שעל ראות עצמו נפתה נשבע ויקשה עלינו כי הלא חכם היה ראש הקבלה גדול מכל ישראל ואיך תורתו לא הגינה לבל יתפתה לולא שבועתו לז"א גבר חכם בעוז זה בועז כלומר גבר על יצרו למה שהיה חכם בתורה היה גבר בעוז אשר לתורה לשמור לומדיה מן החטא ולא נתפתה ואשר נשבע הוא שואיש דעת מאמץ כח כי להיותו איש דעת בעל הנהגה ותחבולה להיטיב רצה לאמץ הכח אשר היה לו להיותו יותר בטוב ואומר זה בועז גם שסוף הפסוק עליו ידבר הוא כלומר זה בועז מצד עצמו מבלי שישבע ואיש דעת על שנוסף על איכותו הטוב היה לו קנין דעת וזירוז לישבע לאמץ כח:

פסוק ו

ושמא תאמר הלא לא טובה העצה לישבע ליצרו כי עתה יגרה על עצמו יותר את היצר הרע כי בתחלה היה לו אתו מלחמה אחת ועתה יהיה לו עליו שתים של העבירה ושל השבועה כי עתה חידש לו מלחמה אחרת לזה אמר כי בתחבולות וכו'. והוא כי היצר הרע הוא המלך זקן האויב לנפש והיצר הטוב הילד מסכן וחכם הוא היועץ לאדם להצילו ממנו אמר כי בתחבולות כו' לומר הן אמת כי בתחבולות שתתנכל לישבע ליצרך תעשה לך מלחמה חדשה אשר לא היתה מתחלה אך לא מפני זה תתייאש מהתשועה נגדו כי

הלא ותשועה ברוב יועץ כי תשועה תהיה לך ברוב עצה שיעץ לך היועץ הוא היצר הטוב כי עד כה היה מיעץ אותך עצה אחת שלא תעשה העבירה ועתה ירבה לך עצה אחרת עם הקודמת שלא תעבור על השבועה שעונשה רב וכמשים לפניך גדר שלא תעבור ומראה לך כי אין הצר שוה בנזק שבועה ועבירה ועל ידי כן שירבו מועצותיו אין ספק שתשמע אליו ותושע וזה מוכרח מאומרו ברוב ולא ברוב יועצים:

ה **או** יאמר כנודע מרבותינו ז"ל על עובדא דאביי שראה איש ואשה שהלכו יחד בלילה בדרך והלך אחריהם עד שנתפרדו כל אחד למקומו ותמה באמרו שהוא לא היה בוטח בעצמו לעשות כדבר ההוא ולעמוד נגד יצרו ולא נחה דעתו עד שאמרו לו כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. **עוד** ידענו מרבותינו ז"ל בב"ר הנה טוב מאד זה יצר הרע כו' וכי יצר הרע טוב מאד אתמהה אלא שאלמלא יצר הרע לא היה אדם בונה בית ולא נושא אשה וכו' נמצא כי שני יועצים אשר צריך ישמע אליהם יש לאדם אחד היצר הרע לשמוע אליו לקצת דברים שני היצר הטוב שצריך לשמוע אליו לרוב הדברים ובזה נבא אל הביאור אמר גבר חכם בעוז כלומר היות גבר גובר ביצרו האיש החכם צריך יהיה בעוז גדול ותעצומות ולא בנקלה כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו באופן שאשר לא חכם הוא כי אם אחד העם לא יצטרך להגביר על יצרו עוז ותעצומות רבות אך אשר הוא חכם לא יהיה גבר גובר על יצרו רק בעוז ואם החכם הוא איש דעת לעשות תחבולות כבועז שנשבע ליצרו אין צריך לו עוז רב כי גם שלא יהיה לו עוז כי אם כח מה יכול הוא לתת אומץ בכח ההוא להנצל מהיצר הרע וזהו ואיש דעת מאמץ כח כמו שאמרו ז"ל ואיש דעת וכו' שנשבע ליצרו:

ו **כי** גם שהתנהג בתחבולות ומרמות רע ומר וגורם לעצמו ריב ומלחמות כשהוא לטובה יהיו לרצון וזה אמר כי בתחבילות כו' לומר כי בהתנהג בתחבולות תגרום ותעשה לך מלחמה תמיד עם הכל אך ותשועה תעשה לך בתחבולות בהיותם ברוב יועץ כלומר בהיותם עם אשר רוב יועץ הוא היצר הטוב שהוא היועץ המיוחד לרוב ולא המיוחד למיעוט כיצר הרע שהוא לבנות בית וליטע כרם וכיוצא בלבד כאשר כתבנו מב"ר על והנה טוב מאד וכו':

ה **או** יאמר גבר חכם וכו' באשר ידענו כי החוטא יתייחס לשוטה כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות וההפך בעוסק במצות ומעשים טובים תמיד כי ההוא יקרא איש דעת באמת אמר כי היות גבר על יצרו מי שהוא חכם כלומר חכם ולא בעל מעשים צריך יהיה בעוז העליון שאלהים לא יעזבנו ביד יצרו או בעוז של תחבולות שיעוז נגדו צריך שיעוז במעוז נגדו לשיוכל לו ואלמלא העוז ההוא היה נופל אך אם יהיה איש דעת

מורגל במעשים טובים שהוא הדעת באמת נוסף על חכמתו אין צריך יהיה נתלה בעוז העליון כי הלא רב גובריה עד גדר כי הוא מאמץ כח בפמליא של מעלה כנודע ממאמרי רז"ל והוא שהנביא דבר ואנכי מלאתי כח את רוח ה' הפך החוטא שנאמר בו צור ילדך תשי וזהו מאמץ כח ולכן מאיכותו הרב לקש יחשב לו יצרו:

ו **ושמא** תאמר הלא בלי התמדת עסק מעשים טובים תחבולותי יעמדו לי כענין בועז או למשכו לבית המדרש וכיוצא בזה כי הלא בתחבולות הן אמת שתעשה לך מלחמה נגד יצרך אך אינך בטוח התשועה כאשר בלכתך תמיד בעצת היצר הטוב ומאמץ כח עליון במעשיך הטובים כי אז יכנע היצר הרע לפניך ותהיה תמיד צדיק ונושע ממנו ולא תצטרך להלחם וזהו ותשועה ברוב יועץ כי התשועה תהיה בטוחה ברבוי יועץ שתהיה תמיד מרבה עם היועץ הוא היצר הטוב המיעץ אותך תמיד במועצות מצותיו יתברך כי הוא לבדו אשר יקרא יועץ כי היצר הרע יקרא משטין ולא יועץ כי גם בעיני הנפתה הוא רק רע הפך תואר היועץ:

פסוק ז

בא להודיע גרמת נזקי עון ביטול תורה והנה אם נמשך עם כתובים אלו גם פסוק התרפית וכו' יאמר בשום שכל אל דברו בג' כתובים אלה שלא לנוכח ובד' לנוכח התרפית והו' והוא כי הנה שנים הם המתבטלים ממנה חלוקים זה מזה יש מתבטל ונמנע מעסוק בה כלל וההוא יקרא לץ כמאמר התנא שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים והאיש הזה להיותו חפץ בבטלה וליצנות וכל ימיו בין בינו לבינו בין עם זולתו עוסק בדברים בטלים לץ שמו באמת ויש שעם היותו מתופשי התורה מתבטל ולא יעסוק בה כראוי כי הוא עצל ורפה ידים אמר ראמות וכו' לומר אשר ימנע מהתורה מהסוג הראשון אין צריך לומר אם נמנע להכעיס כי אין קצה לרעתו כי רבה היא כי אם אפילו הנמנע מפאת עלות על רוחו כי ראמות חכמות ומי יעלה לו השמימה ויקחם לו או שלהיותם חשובות כמרגליות יקרות מלהשיג כד"א ראמות וגביש ירחק מהם באמרו כי מי ומי המשיג אותם כי הנה האיש ההוא מלבד שמרוחק הוא להיותו לץ כנודע כי כת לצים אינה רואים פני שכינה ועל כן אדבר בו שלא לנכח כמו שכתבנו על פסוק עד מתי פתים תאהבו פתי שידבר לנכח ולצים לצון חמדו להם שלא לנכח כי אם זולת זה הפסדו מרובה כי הנה ילקה בממון ובכבוד ובנפש על הממון אמר בשער לא יפתח פיו בהיותו בשער על איזה דין לא ידע הטענה שיזכה בה ולפעמים הוא זכאי בדינו וירא מלהגיד טענתו מיראתו פן יתחייב בה ולכן לא יפתח פיו:

פסוק ח
ואם ישית לבו להיות מחשב מה שיכשר לו לזכות בו מחמת העדרו יקרה שהוא להרע לאבד ממון שלא לטובתו לסכלותו כי סכל ובער הוא וגם כבוד כי לו בעל מזמות יקראו שיאמרו בראותם אותו שהוא מחשב יאמרו אין זה כי אם רוע לב שהוא בעל מזמות להתנכל בתחבולות רמאות ושקר:

פסוק ט
וגם השלישית והיא אבדן הנפש בעצם יותר מזולתו כי הנה זמת אולת חטאת וכו' והוא כי אפילו זמה שהוא עון פלילי ושל הנאה אם זמת אולת היא כלומר שלא מדעת רק אולת שגגה כחושב להטיח באשתו והטיח באחותו וכיוצא אין לו רק חטאת שהוא שוגג אך לא לחטאת ושוגג יחשב לאדם שלא למד ומהעדרו סיכל הדין ושגג רק לתועבה כי שגגת תלמוד עולה זדון ויקרא לץ למתבטל מדברי תורה כמאמר התנא שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים וזהו ותועבת לאדם לץ כי האולת והשוגג יתייחס לתועבה לאדם לץ:

פסוק י
ועד כה דברתי שלא לנכח בדברי על עוזבי התורה הוא אדם לץ ואויל כרחוקים ממני אמנם אתה אשר מהסוג השני הקרוב אלי רק שתרפה ותתבטל מחמת רפיון אני אומר לו רעתך כי התרפית מהחכמות הנז' היא התורה צר כחכה והוא מ"ש ז"ל פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה וזהו התרפית מהתורה בבא יום צרה דע לך כי צר המצר וגורם לך צרה הוא כחכה אשר היה לך כח להתעסק בתורה ובטלת מחמת רפיון הוא צר לך ועושה לך הצרה כי נהפך צר לאויב:

ט **ואו'** ותועבת בתי"ו הסמיכות כתבו המפרשים סמוך במקום מוכרת ואפשר לנו לומר כי כל תיבה שיש לה תי"ו סמיכות נשארת על פה תיבה הסמוכה לה כמה ד"א אשת יפת תואר שאמרו רז"ל אפילו אשת איש וכן ראיה מאת שאמר המפרש שהוא חסר שנה כאומרו מאת שנה ואו' שנת לעיני שהוא אצלי כאומר שנת קבע כי לא יתכן שלא היה ישן דוד כלל לקיים שבועתו כי שבועת שוא היתה אך הוא שנת קבע וכן תי"ו הסמיכות פה הוא כאו' תועבת ה' אך נשאר על פה לבלתי יסמך שם ה' אל אדם לץ כי הוא מהבלתי רואים פני שכינה כנודע:

י **זולת** הקודם בא ללמד דעת אל אשר ספק בידו לעתור ולרצות בל ירפו ידיו ביום צרה באומרו הלא אין עקר תפלה רק להקדימה לצרה אך אחרי בואה מה אועיל כי אפגע בו יתברך להעבירה אחר אשר באה ונהיתה ומה גם לאשר כבר הם לקוחים למות נכתבים

ונחתמים או החל נגף בהם חס ושלום ועדיין לא מתו הנה הנם כנמסרים לסרדיוט או יעלו לבימה לידון ואנה אבקש להם זכות להפטר לכן אמר השמר פן ואל תעשה הדבר הרע הזה רק שאף ביום צרה שכבר באה אל תתרפה כי התרפית ביום צרה מלהיות צקון לחש דע כי צר כחכה כי יהפך לך לצר צורר אותך כחכה אשר לך לעתור ולרצות ולא תטפל להציל ותסתכן:

פסוק יא

ושמא תאמר ומה אסכון כי אפגע בעד לקוחים למות ביום הצרה. **כי** הלא אין זה עכוב כי גם אותם תציל ותוכל וכעובדא דמתא מחסיא שבמדרש הנעלם המודפס בספר הזוהר פ' וירא וזהו הצל לקוחים למות כי הנה אל תתיאש מן הרחמים כי הלא דע לך כי ומטים אותך להרג מן השמים אם תחשוך מלהציל כי תתחייב בנפשם:

פסוק יב

וכי תאמר ותענה הן לא ידענו זה שאעשה רצון קוני בהתפלל בעדם אחרי היותם לקוחים למות מן השמים ואין מיתה בלא חטא וזה בא' משני פנים או שהם זכאים כעת אך יתעתדו לעשות הרע ועל כן אסוף יאספם ה' עד אשר לא יבואו ימי הרעה וימותו זכאים כי יודע בעל התאנה כו' ואם אלה מסוג זה הם הלא כמקרה משה רבינו ע"ה במעוכי הבנין יקרני שקבל לפניו יתב' על הילדים הנבנים בכותלי מצרים אמר לו הקב"ה אל תחוס עינך עליהם כי רעים וחטאים המה וישוב להתחנן אמר לו הקב"ה אחוז באחד מהם ויוציאו ויהי האיש ההוא מיכה אשר עשה הפסל להתעות את ישראל וכן בירבעם טרם יחטא בקש הוא יתברך לסלקו ויתחננו מלאכי השרת באמרם שהיו נהנים מזיו תורתו עד שהניחוהו ויאשם בבעל ותקראנה אותי כאלה הייטב בעיני ה' ואם מה שנגזרה עליהם מיתה והם לקוחים למות הוא על עונם שכבר עשו איך אשא בעדם רנה ותפלה ואצילם וכאשר קרה לרבי אחא כמדובר במדרש הנעלם גם אני יקרני שהציל לקוחים למות אשר הוכו במגפה במתא מחסיא ואמרו מן השמים כי מה עשה ואשמותם צרורות על שכמם עד שהוצרך לטרוח עד השיבם בתשובה ויקביעם בלימוד התורה ואם כן אפוא איכה תאמר שאתחייב בנפשי אם לא אציל אדרבה לא לזכות יחשב לי אחר שמשארות אשמותם צרורות בשמלותם על שכמם ומי יודע אם אזכה להשיבם אחרי כן כר' אחא לזה אמר אל תתמה על החפץ לאמר הן לא ידענו זה ותהיה נבוך כי אין ספק כי הלא תוכן לבות הוא יבין לומר אם מסוג העתידים לחטוא המה בוחן לבות הוא יבין ולא יחיה אותם כי מרע"ה ומלאכי השרת לא השאיר הקב"ה למענם את מיכה וירבעם רק למען יכירו שצדק הוא יתב' במאמרו באמרו שעתיד להרשיע וגם לבל יהרהרו שהוא בלתי

מרחם חלילה ובכלל הדבר הוא שבוחן לבות הוא יבין כי לבך לטובה יכוין להחיות נפשות ישראל ועל כן יחייך גם שהם לא יחיו בתפלתך ואם הם מסוג המתים בחטאם שקדם אל תחוש פן לא יהיה לך חיותם לזכות על שהעון עצמו אינו נמחק כי הלא נוצר ושומר נפשך על ידי התפללך בעדם הוא ידע אחרי כן להתנהג כי הלא ישיב לאדם כפעלו שאשר ישוב מהם אחרי כן יהיה לפלטה והבלתי שב ילכד בפח:

יא **או** יאמר הצל וכו' כי הנה נצטוינו על פקוח נפש אפילו אשר נדע שאם נפקח עליו לא יחיה רק שיאריך יום או יומים או חיי שעה אחת ואפילו בשבת כנודע והלא כמו זר נחשב למה נחלל שבת על מי שלא יתעתד לשומרו ולא לקיים מצוה זולתה כי חיו לא יחיה רק שעה אחת אמנם אשר חשבתי למשפט ונכון הדבר מאת האלהים כי האלהים עשה למען צדקו כדרכו יתברך תמיד להמציא המצאות לזכות את בריותיו וללמדם דעת איכה יעשו שימותו זכאים ולא חייבים ומי יודע אם האיש ההוא הלקוח למות במפולת ההוא וכיוצא בו כי אין ספק שמיתתו כפרתו ואם מת מחוסר תשובה לא תכפר מיתתו נמצא מת מיתה משונה וסופו יורש גיהנם על כן חס אבינו שבשמים שהוא האב הרחמן ויצונו לפקח על עסקי חיי שעה עם היותו גוסס למען יכיר צרת נפשו וגם שלא יוכל להתודות לא יבצר מלהרהר תשובה בלבו וימות זכאי נמצא מצילו מקיים נפש אחת לחיי העולם הבא כענין אשר צוה לנו בתורתו שבעל פה שכל המומתין מתודין כנודע ואל תתמה מה יסכון לרשע הרהור תשובה בלי וידוי ומעשה טוב כי הלא משנה שלמה שנינו המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק גמור שאפילו הוא רשע גמור חוששין שמא הרהר תשובה בלבו וצדיק יקרא אפילו בהיותו מוחזק לרשע גמור ומה גם עתה על ידי מיתתו שתכפר עליו באופן שאין ספק שיהיה בכלל המקיים נפש אחת מישראל שהוא כאלו קיים עולם מלא וזה יתכן כוון שלמה בחכמתו הצל מי שכבר הם לקוחים למות שלא יוכלו לחיות לגמרי שהרי מטים להרג אותך אם תחשוך כי הבלתי מפקח הוא כשופך דמים כמ"ש ז"ל שאפי' ההולך לשאול וליטול רשות הוא שופך דמים:

יב **וכי** תאמר הן לא ידענו זה מה יועילו בחיי שעה אחרי שלא תבצר מהם המות בקרוב ומה זכות יהיה לי אחרי שלא אוכל להציל ממות נפשם לגמרי ומה גם שאצטוה להשתדל בכל מאמצי כח ואפילו בשבת ואם לאו שאענש כי אל תתמה כי על הנוגע אליהם הלא תוכן לבות הוא יבין ואולי באותו השהות שתאחר מיתתם תוכן לבות הוא יבין שמא יהרהרו תשובה בלבם וימותו צדיקים ולא רשעים והוא זכות נמרץ ואם לא יהרהר אל תדאג שחללת שבת לבלתי הועיל כי הלא ונוצר נפשך הוא ידע לבבך שהיה שלם להצילם לגמרי אם יכולת וגם שלא נצולו לגמרי הלא פעולתך שלמה היתה והוא

יתברך ישיב לאדם כפעלו ולא כנמשך ממנו ולכן אחר שפעלך היה שלם ודעתך להציל לגמרי אם יכולת הוא יתברך ינצור נפשך לגמרי כי ישיב לך כפעלך ולא כנמשך בלבד או אם ימות בלי הרהור תשובה וימות חייב הלא ונוצר נפשך הוא ידע כונתך כדי לנוצרה בזכות זה ועליו שמת חייב והשיב לאדם כפעלו שהיא בפעולת עונו ימות:

יא **או** יאמר הצל כו' ענין ולכן וצדיק אל תהרוג באר היטב שענינו כנודע שאם יצא מבית דין חייב מיתה ויש אחר כך דבר ללמד עלי זכות ולנקותה ממנה החזירהו ואל תהרגהו כי נקי הוא ואשר יצא מבית דין זכאי ונמצא עליו דבר ללמד עליו חובה אל תחזירהו להרגו אחרי צאת צדיק בדינו וזהו נקי וצדיק אל תהרוג אשר יצא חייב ונמצא עליו זכות שהוא נקי וכן אשר יצא צדיק וזכאי אל תהרוג וזה יאמר הצל הלקוחים כבר למות שיצאו מבית דין לקוחים להמית הצל אותם אם תוכל וכן המטים להרג שיש לך טענה להטותם להרוג אם תחשוך מאשר גזרת לזכותם את שתי אלה הצל:

יב **וכי** תאמר הן לא ידענו זה לומר הסוג הראשון ניחא כי טוב לזכותו אחר שנמצא לו זכות אך לא ידענו האחרון הוא סוג המטים להרג למה לא אעשה הדין ואחזור גם את הזכאי אחר היות ללמד עליו חובה בין על הנוגע אל עצמו שיעשה בו דין התורה אשר הוא חייב למות בין על הנוגע אלי לשמור את נפשי בעשותי משפט אל תאמר כן כי הלא תוכן לבות הוא יבין מה שבלב הזכאי שיהיה ראוי להאריך לו כעת ונוצר נפשך הוא ידע כי לא במרד ולא במעל הוצאת אותו זכאי מתחלה ולא תענש נפשך על זה ואם הוא חייב על זה לא יעלה על רוחך שאוותר לו כי דין ד' מיתות לא בטלו והשיב לאיש כפעלו החייב חנק בים יבא ויחנק או על ידי גוים וכיוצא והחייב סקילה יפול עליו מפולת או אבן נגף וההיקש בזה כמאמרם ז"ל על כי לא אצדיק רשע:

פסוק יג

בא ללמד לאדם דעת בל ילמוד התורה מבחינת מתיקות ענייניה וחדודיה רק על איכות טובה המאשרת את הנפש עד אין קן ועל פי דרכו יטעם מנופת מתיקותה ויטעם לחכו ולא יהפך לעשות עקר ממתקה ושעל פי דרכו ישיג האושר המחווה ולהטעים הדבר הקדים משל צודק לזה ואמר אכול בני דבש כי טוב וכו' והוא כי הדבש זולת מתקו אל החיך יש בו הנאה ותועלת לגוף כנודע מטבעו ולכן האיש השכלי לא יאכלנו מפאת מתקו אל החיך רק על איכות היותו טוב ומועיל לו ועל פי דרכו מתיקותו יטעם לו. **כן** יאות יעשה האדם בלמדו חכמת התורה ישית לבו אל טובה העצמי ורוחני שייטב לנפשו ועל פי דרכו יטעם ממתקו וזהו אבל בני דבש כי טוב כלומר למה שהוא טוב ומועיל לך לא מחמת מתקו ועל פי דרכו ימתק לך כי ונופת מתוק על חכך על פי דרכו:

פסוק יד

כן דעה חכמה וכו' כלומר כן כדבר הזה דעה חכמה למה שהיא לנפשך ולא מחמת מתק עניניה בלבד כי בזה אם מצאת החכמה זולת מתקה וחדודה למה שהוא חכמה ויש גם אחרית ודאי ותכלית האושר האמתי לנפשך כאשר חכמת לנפשך כאמור וגם תסכון לך שתקותך של וגופך המתיחס אליך אשר תקוה על ידה העריבות גם לחומר אין צריך לומר כי לעתיד לבא תזכה ותהיה בגוף ונפש נהנה מאושרה ומתקה שיתקיים בך וכל בניך למודי ה' שהוא אושר נבואיי וערב ומתוק עד אין קץ מה שאין כן אם לא היית עושה רק מחמת מתקה שלא היית משיג האחרית והתקוה שזולת עשותך שלא לשמה גם לסבה קלה היית עוזב אותה כי אם שמעינה לא תכרת תקותך שלא יהיה לה הפסק כי הלא פה תטעם ממתקה וגם בשכבך בקבר יהיו שפתותיך דובבות כי יאמרו דבר הלכה מפיך וכן עד בא התכלית לעתיד להיות מלמודי ה':

יג **או** יאמר כי הלא ימצאו בתורה שתי בחינות אחד אשר הוא פנימי וסודיי מתיחסת אל הנפש רוחנית שנית דרך פשיטותה אשר לא יבצר מתוך הפשטיות תצא דרך סודיי המלובש בפשט והנה לחיך כל אדם יטעם יותר הפשט המוגשם שיתפשט ביד שכלו וידמה זה לדבש וזה לנופת כי הדבש הוא הבלתי נתטש ביד והנופת הוא ממשיי ויערב וימתק יותר לחיך על כן נשא משלו ויאמר אכל בני דבש כי טוב הוא הפנימי משולל משעוה עם היות כי ונכ.ת הוא השעוה בדבש הנתפשת בחיך ימתק לחכך יותר מהדבש הנבלע מיד ואף על כי שאין כלו דבש אל תנח ידך ממנו כי גם מהנופת יצא דבש כי תדחקנו בחיך כי תמוץ ממנו וזהו אכל בני כו':

יד **כן** במשל הזה דעה חכמה הפנימית אשר הוא לנפשך מחיחסת אליה אך אם מצאת ויש אחרית כלו' אם מצאת מה שיש אחרית שהוא הפשט כמשל הנופת ולא הפנימיות אשר אין לו אחרית וסוף אל תחשוב שלא יהיה לך הטוב המקווה לנפשך בעולם הבא למה שעסקת בבלתי מתייחס אליה כי הלא גם בזה ותקותך להשיג חיי העולם הבא לא תכרת כי גם בו התקרבות נמרץ אל הפממיות כי נבלע הוא תוך הפשט הדבש תוך השעוה אלא שעם כל זה טוב טוב הוא תעשה עיקר מהתוכיות:

יג או יאמר אכל בני דבש שתאכלנו ותבלענו אל חוכך ולא תשהנו בפיך כי נמאס כי משקה הוא אך נפת מתוק הממשיי אשר דבש ושעוה מעורבים יחד ההוא תניח על חכך כי תהיה מוצץ תמיד לאט לך.

יד **אמר** כן כמשל הזה דעה לך מינך ובך מה שהוא חכמה המתייחסת לנפשך הוא דרך הסוד הבלתי מלובש ומעורב עם הפשט כדבש הבלתי מעורב בשעוה שתאכלנו

ותבלענו אל תהי קיש קרי להשמיעו תמיד פן יתבזה ערכו אך מה שיהיה על חכך להשמיע לזולת ולדבר בו תמיד הוא הדומה לנופת שהוא סוד מעורב עם הפשט אך לא הסוד המופשט שאינו לפי כבודו אך אם מצאת וכו' שאשר מצאת ללמוד הוא מה שיש אחרית הוא הפשט אף על פי כן ותקותך לא תכרת על דרך האמור:

יג **או** קרוב אל הנזכר מה שאצטרך להודיעך הוא אכל בני דבש כי טוב הנופת הלא הוא מתוק אל חכך וידוע שתאכלנו:

יד **כן** דעה לך בני החכמה שהיא לנפשך הוא הסוד המתייחס לנפשך כי במעורב ידוע הוא כי הוא מתוק אל חכך ואם מצאת הפנימי ויש לך אחרית המקווה בעצם ואם אין לפחות תקותך לא תכרת כי גם במלובש בנופת יש אושר עם שלא ידמה אל האחר:

פסוק טו

הנה דרך רשעים לארוב וליחל מתי יורש הצדיק ויקנה נחלתו וביתו ודרך הצדיק אחר כך לשמוח בנפילת הרשע אויבו אשר ארב לו ביתו לכן בא להוכיח את כל אחד מהם והחל ברשע ואמר כמדבר אליו אל תארב אתה הרשע לנוה הצדיק לאמר מתי ימכרנו כי ימוך ותקחנו אתה ואף גם אם אין לו נוה כי אם מקום במקום הפקר ששם ירבץ אל תחמדהו ותשדד רבצו ותחרוש אותו המקום בכלל שאר הקרקע לזרוע זרעך:

פסוק טז

כי הלא שבע יפול צדיק וקם ולכן חדל לך כי יקום ואתה הרשע נפילתך קרובה כי אצ"ל בז' רעות כי אם ברעה אחד יכשלו אפילו רשעים רבים וזהו ורשעים יכשלו ברעה ולא אמר יפלו כלומר שאפי' בכשלון לבד לא יקומו הפך הצדיק שבשבע שיפול ממש יקום ולכן הזהר כי גם רשעים רבים אין לאל ידם להשמר ויכשלו ברעה ומה גם עתה אתה כי יחיד אתה כי תכשל ברעה א' ובזה אשר תעשה לצדיק תכשל ותפול הפך הצדיק כי גם שהוא יחיד שבע יפול וקם אחרי נפלו ממש ולא אמר וקם בשו"א הוי"ו כי אם בפת"ח לומר כי טרם יפול כבר קם כי קימתו מוכנת מלפניו יתברך וכי יפול לא יוטל:

פסוק יז

וכהתימו להוכיח את הרשע שם פניו אל הצדיק אשר הרשע יארוב ביתו או ישדד רבצו ואמר אם תראה שהרשע אויבך יפול אל תשמח שמחה הנגלית בחוץ ובכשלו שהוא פחות מנפילה אל יגל אפי' לבך בפנים:

פסוק יח

פן יראה כו' ואמר פן יראה ה' עם שהכל גלוי לפניו יתברך ומהראוי יאמר פן ירע בעיני ה' הענין כי הלא באבוד רשעים רנה ולא יאשם השמח באידם אם לא כששמחת הצדיק

על אבדן הרשע הוא על אשר הרע לו ולא במה שהוא רשע ובן תמותה על עוברו רצון קונו יתב'. **והנה** מי זה האיש יבחין כוונת הצדיק אם ישמח בפיד משנאו על שנאתו אותו על היותו רע בעיני ה' כי אין מבחין זולתו יתברך טחן לבות וכליות על כן אמר פן תהיה שמחתך באופן יראה ה' מה שירע בעיניו ללבב וישגיח בכוונתך כי היא רעה בעיניו שעיניו יחזו ללבב עם שלא יראה רע בעיני הבריות משא"כ בהיות שמחת הצדיק לשם שמים כי אז אין הוא יתברך שם פניו אל שמחת הצדיקים כי באבוד רשעים רנה: **או** יהיה פן ישגיח ויראה מדת הרחמים ורע בעיניו כלומר אולי לא בראית מדת הדין ירע כי אם גם בראיית מדת רחמים וז"א פן יראה כו' ולא אמר כי יראה או פן ירע כו' שהוא כלימר פן תהיה הראיה גם בעיני ה' רע ולא בלבד בבחינת הדין ואזי והשיב מעליו אפו אל מקומו הראשון כלומר האף שהיה עליך כשהצר לך הרשע שאלמלא כן לא היה יכול לך ואחרי כן הוסב על הרשע עתה והשיב אותו מעליו למקומו הראשון שהוא כי תשוב ותצא האף ממנו עליך:

פסוק יט

אמר הנה יש שני מינים רעים וחטאים יש מרעים את הבריות ומצרים אותם ויש שכל רשעתם הוא בינם למקום ולא בינם לבריות והמין הא' יקראו מרעים והב' יקראו רשעים ואמר אם יקנא לבך בחטאים רשעים נגד ה' בינם לבורא ותחפוץ להצר להם ולכן יפתה לבבך להתחבר למרעים ומצרים את הבריות למען אתה והם תרעו את הרשעים לשמים ומצליחים אל תעשה כדבר הזה וזהו אל תתחר במרעים ולשמא תאמר הלא מקנאת הרשעים אם עושה כאמור למען ירעו את הרשעים גם בזה איעצך אל תקנא ברשעים:

פסוק כ

כי הלא אשר תתחר במרעים וכוונתך לטובה נפיק מינה חורבה רבה כי עתה לא יהיה אחרית לרשע שבהתחברך אתה הכשר אתם יחרצו להרבות להרע עד שלא יהיה אחרית וסוף לרע אשר יעשו בראות צדיק וכשר מתחרה אתם לא יבושו בהרשיעם כי תהיה למו כסות עינים וגם שיעשו חפצך ברשעים לא יהיה אחרית וסוף לרע אשר יעשו לזולתם בראותם עזר כנגדם ועל אשר תקנא ברשעים אל תחוש כי הנה נר רשעים ידעך כלומר מצוה שיש להם מנכים אותה מהם בעוה"ז והוא גר כי נר מצוה וידעך פה כי יאכלוה בהצלחתם ולעוה"ב לא יאיר להם באופן כי טובתם קללה תחשב להם. **או** יאמר נר רשעים על נשמתם כי נר ה' נשמת אדם ובטובתם בעוה"ז ידעך נרם ונשמתם מלאור באור החיים כי ינוכה פה כל זכותם:

פסוק כא

ארז"ל ומלך מן המלך יכול אם יאמר לך לך עבוד ע"א שתשמע לו ת"ל ירא את ה' וכן נבוכדנאצר אמר לחנניה מישאל ועזריה לעבוד ע"א ולא שמעו כו' ועם שונים אל תתערב עם אותם שאומרים שתי אלוהות אל תתערב שסופן ליאבד מן העולם כו'. **והנה** לבאר המאמר יארכו הדברים אך ננקוט מיהא שאומר ומלך הוא על מלך בשר ודם מעין ענין נבוכדנאצר ואפשר לבאר כל הפסוק ושאחריו על דרך זה מבלי נאמר עם שונים שהם על שתי רשויות שהוא בלתי צודק עם הקודם אם לא שנאמר שהוא על הירא מהמלך בגדר אלוה ועושהו כשני לו חלילה גם נשים לב אל אומרו ופיד שניהם שאם יחזור אל השונים למה יאמר שניהם כי הלא אינו ברית כרותה שיהיו שנים ולא יותר ומהראוי יאמר ופידם מי יודע סתם. **אך** יאמר ירא את ה' בני תחלה ומזה תעשה עיקר ובקיום יראתך את ה' ירא גם את המלך אבל לא שתבטל מיראת ה' למען יראת מלך ועם שונים שעושים את המלך כמשנה לה' אל תתערב:

פסוק כב

כי הנה פתאום יקום אידם של שונים בודאי ומי יודע אם גם המלך יאבד עמהם אם לא ימחה בידם וזהו ופיד שניהם כלומר המלך עצמו והשונה מי יודע:

כא או יאמר ירא וכו' כענין שכתבנו בביאור וידברו העם באלהים ובמשה ויאמר למה העליתנו ממצרים כי ג' הדרגות הן א' שייראת את ה' ובמדרגה שפלה ייראת גם את המלך ב' לגדור גדר המלך קרובה אל יראת ה' ג' להשוותה ממש ואשר יבור לו האדם הוא הדרך הראשון אך האחרונות הם שתים רעות עם שהאחרונה הכביד ויבחנו ג' בחינות אלה בלשון המדבר כי אם בהזכיר איש את ה' ואת המלך לא ישתף שם שמים עם דבר אחר רק יפסיק בתיבה בינתים כאומרו בכתוב הזה ירא את ה' בני ומלך ולא אמר ירא את ה' ומלך בני או ירא בני את ה' ומלך יורה ההדרגה הראשונה אך האומר ה' ומלך יורה השנית ומהזכיר את ה' והמלך בתיבה אחת באומרו שניהם היא השלישית הקשה מכולם ובשתים האחרונות חטאו מישראל בהדרגה תחלה וידבר העם באלהים ובמשה ששיתפו שם שמים עמו בהדרגה סמוכה וז"א ובמשה ואחרי כן הוסיפו לחטוא ואמרו למה העליתונו שהשווים בתיבה אחת כאחדים ושוים חלילה כי אחרי החלם בחטא ימשכו אל גדול הימנו וזה אמר פה ירא את ה' בני ומלך כלומר ירא את ה' בני ואחרי התחזקך ביראת ה' ירא גם המלך באופן לא תגע יד ביראת ה' והנה אמרתי לך בלשון נפרד המלך ממנו יתברך שלא אמרתי ה' ומלך רק בהפסק תיבה בינתים למען תבין

לבלתי קרב יראתם חלילה ועם שונים שתירא מה' ומהמלך בגדר ושווי סמיכות זה לזה כמשנה לה' כאמרך ירא את ה' ומלך אל תתערב:

כב **כי** פתאום יקים אידם למען יבינו יד ה' בפתאומיות היותה מאתו שאינו כיד מלך חלילה אך ופיד המשוים את ה' ואת המלך יחד בתיבה א' לומר שניהם על ה' ועל המלך שהיא המדרגה השלישית מי יודע פידם לרוב גודל הפיד אין יודע ומשיב גדרו כי עצום הוא מאד:

כא **או** יאמר ירא וכו' להדריכנו נירא את ה' עם היותו בעל הרחמים בל נחדל מבחינת יראה באמרנו כי בעל הרחמים הוא וזהו ירא את ה' שהוא בעל הרחמים והטעם כי גם הוא מלך כלומר עושה המשפט והדין כי זה תואר מלך כי על כן נתארהו בימים הנוראים למלך הקדוש ולמלך המשפט וזהו ומלך כלומר והוא עצמו יתברך הנז' בשם הרחמים הוא ג"כ בעל הדין בלי פירוד חלילה ועם שונים האומרים כי שנים הם חלילה א' פועל הרחמים וא' פועל הדין אל תתערב כלומר אין צריך לומר שלא תהיה מהם כי לא אחשדך תהיה כהם אך איעצך שאף לא תתערב עמהם להדריכם בקרב ימים שתהיה אתם גם שלבעלי עבירה זולתה אין רע שאני אבודים כאלה כי לא תוכל להם:

כב **כי** הלא פתאום יקום אידם שיורה מהפתאומיות שאין שניות חלילה כי הלא את שנים הם עובדים לפי דעתם ואם היו שנים למה לא רחם בעל הרחמים ויעכב ביד פועל האיד לפחות להאריך תחת אשר עבדוהו רק בא פתאום כי זה יורה כי ב' המדות אחדות אחד נמרץ הנה באופן כי מזה היה ראוי להם ישמעו לך לקול האות הזה כי יוכפל המופת כי זולת שתיסרם רעתם הפתאומיות הוראת האחדות אך לא ישמעו כי מי מהם יודע ומשיג דבר זה שיודו לך וז"א אל תתערב שהוא האומר אולי תדריכם כי פתאום יקום אידם והיות פיד שניהם כלומר נמשך משתי המדות יחד כי אחד המה באמת מי יודע זה ותבין מהם אפילו מהאות הנז' כדי שיקבלו ממך לכן אל תתערב עמהם:

כא **או** יאמר ירא את ה' ובמה שבירא ה' אומר אליך בני אתה תהיה מלך מושל על העולם כי צדיק מושל ביראת אלהים ויהיו כל הגלגלים וכסיליהם בידך וזהו בני ומלך שאומר רוח הקודש כאלו פיו יתברך המדבר ירא את ה' והנך בני ומלך כי מי מצבא המלך ימחה ביד בנו וכמעשה דיהושע בגבעון ובעשותך פלא על ידי שתמלוך כאמור אל תתערב עם שומם והוא במה שאמרו ז"ל בבראשית רבה פרשת ויחי כי דניאל בעשותו פלא על הגדת החלום מנחה ניחוחין אמר לנסכא ליה כי חשבו לאלוה משנה למלכו של עולם והוא לא קבל שאמר כשם שנפרעין מן העובדים כך נפרעין מן הנעבדין וזה יאמר פה ועם שונים

שבעשותך נוראות יחשיבוך שני לה' חלילה אל תתערב אין צריך לומר להודות או שלא למחות כ"א אפילו סלק התערבות דעתך מבעלי סברא זו:

כב **כי** הלא מה שהוא ודאי הוא כי פתאום יקום אידם של שונים ואם יקום גם פיד במהם של נעבד גם כן עם העובד מי יודע כי אולי יקבל הנעבד ליעבד וישתברו שמהם עובד ונעבד ואם כן אולי תתפתה ותאבה יעבדוך ותשבר גם אתה כהם שאולי לא תתחכם יותר לבלתי קבל כאשר עשה דניאל ונמלט על נפשו ואפשר רמזו רבותינו ז"ל זה בתנחומא באמרם כל מי שהוא ירא מן הקב"ה סופו ליעשות מלך ממי אתה למד מאברהם שנאמר אל עמק שוה הוא עמק המלך שהושוו וכו' וכן יוסף שנאמר בו את האלהים אני ירא וכן משה ירא מהביט וכו' ויהי בישורון מלך. **שקשה** על דבריהם שאם כן אפוא כל יראי ה' היה להם למלוך ויתכן הוא על הדרך שביארנו והוא כי מלכות אברהם מסוג זה שבראותם ששדד שרי מעלה של ד' מלכים כי על כן הוא ועבדו הפילום כנודע כי יפקוד ה' על צבא המרום ואחר כך ועל מלכי וכו' ואומר ויגרש מפניך אויב וכו' וזה יהיה מאמר מלכי צדק ברוך אברם לאל עליון קונה וכו' שביראת אלהים שבאברהם קנה תחלה שמים אשר שם צבא המרום במרום ואחר כך וארץ. **ושיעור** הכתוב ברוך אברם ונשפע מאתו יתברך שעל ידי כן היה קונה שמים וארץ וזהו מה שהמליכו לאברהם שהשוו כלם ואמרו נשיא אתה עלינו אלוה אתה עלינו כמאמרם ז"ל שהוא מהיותך מושל על השרים והשרים עלינו אלוה את עלינו הנה כי אין מלכותו רק הוראת היותו מושל ביראת אלהים וכן יוסף מלכותו שמלך הוראת היותו מושל במזלות ביראת אלהים כי מזל מצרים מחייב שעבד לא ימלוך ובמלכו יורה שהוא מושל ומלך ביראת אלהים ומשה משל במזלות ובשרים ולא יכלו לו מלאכי מרום כנודע להיותו שלם מכל ישראל ועל כן היה בישורון מלך מפאת היותו מושל בעליונים יותר מכלם והוא מלכותו ולא שנהג שררת מלכות וההיקש בשאר יראי ה' שלא תעדר מהם כח על המזל ועל שנות הטבעים כרבי חנינא בן דוסא ודומה לו:

כא **או** יאמר קרוב אל הקודם ירא את ה' בני ויקרך הפך בני אדם כי הירא הוא העבד והיראוי הוא המלך אמנם אתה בני ירא את ה' וע"י היראה פהיה מלך רב מושל על המערכות והשרים להמטיר שלא בטבע וכיוצא בזה ועם שונים וחושבים היות משנה לה' חלילה והוא הנותנים כח לשרים אמערכות באופן שעל ידי סברא זו יהי כמו זר נחשב בעיניך שעל ידי יראת ה' רימלוך עליהם אל תתערב:

כב **כי** הלא פתאום יקום אידם אשר מהפתאומיות יוכר כי מה' הוא ולא משר או מזל שפעולתם בהדרגה לאט על פי תנועתם ואף גם השר שנמסרה לו הנהגה קרובה אל

הטבע לולא כאשר יגזור הוא יתברך אף גם על ידי מלאך ולפעמים מי יודע אם השר גם הוא ישבר עם השונים או המזל עמהם כאשר קרה למצריים במצרים כנודע וזהו ופיד שמהם מי יודע שהוא השר והשונה או המזל עם השונה כמות זה כן מות זה חלילה ונמצא שם שמים מתחלל ח"ו:

פסוק כג

הנה מהכתובים הבאים יראה יצוה בהם דברים ידעם כל איש חכם מעצמו מבלי עצתו שלא לאמר לרשע צדיק אתה ושיכין בחוץ מלאכתו ושלא יהיה עד חנם ברעו וכו' לכן אמר דעו אפוא כי גם אלה לחכמים כי בכלם יש איכות וענין כאשר יבא ביאורו בסייעתא דשמיא והחל ואמר הכר פנים במשפט בל טוב כלומר הכר פנים גם בעשותך משפט בל טוב:

פסוק כד

וכ"ש אשר יטה משפט ומצדיק רשע שאומר לרשע צדיק אתה כו' שיקבוהו עמים כו ולענין סמיכות הכתובים אומר לרשע כו' ולמוכיחים וכו' שמעתי בשם קדמונים שאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים וכו' שיתגאה הרשע ויתפקר לעשות רע גם את הכלל בסיבת המחזיק בידו:

פסוק כה

אך למוכיחים את הרשעים להביאם למוטב ינעם להם לאמר לרשע צדיק אתה לומר הלא צדיק אתה ובן טובים ולא נאמין למעבירי הקול עליך לכן אחוז צדיק דרך הטובה גלוי לכל למען יראו ויבושו ויסכרו פי דוברי שקר ובעשיתם כדבר הזה במקום שלבלתי מוכיחים יקבוהו עמים וכו' על אלה תבא ברכת טוב ואין ספק כי זה הוא פשט הכתוב באמת:

פסוק כו

והנני מוסיף נופך משלי לפי דרכם ביאור פסוק שאחריו שפתים ישק וכו' והוא כי טעם מה שלמוכיחים ינעם הוא כי אם המוכיחים יאמרו אליו רשע אתה יעיז פניו ויפעור פיו לבלי חוק ויענה עזות נגדם ולא יקבל מהם לעשות נכוחה אך באמור לו צדיק אתה יבוש ויסכרו שפתיו מענות רע ואדרבה משיב דברים טובים ונכוחים ויודה לשוב ולתקן את אשר עותו וזה אמר שפתים ישק וכו' לומר תדע מה טעם למוכיחים ינעם וכו הוא כי עתה הרשע ההוא שפתים ישק שפה עליונה בתחתונה מלענות עזות ואדרבה משיב להם דברים נכוחים וטובים כאמור או שפתים של מוכיחים ישק כי יערבו לו דבריהם וישקם כמעט מנשיקות פיהו לאמר מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ולא הבטת אל

הדוברים רע ומגדילים עלי וגם משיב דברים נכוחים לעשות נכוחה כתוכחתם במקום עזות ע"י התנכלותם כמדובר:

פסוק כז

לפי פשוטו שאומר אחר ובנית ביתך על בית שידור בו האדם בעולם הזה יבא ליעץ את האדם ירחיק משאו ומתנו מבני אדם לבלתי בוא לידי חנופה וגזל ושנאה וקנאה ותחרות ונקימה ונטירה ומורם מהם כיוצא בהם וזהו הכן בחוץ מלאכתך לזרוע שדות וכרמים במקום שאין אנשים ליטפל עמהם הרבה ושמא תאמר ומה אעשה לבנות לי בית לשבתי ואצטרך ללות אם מעט אשר אתי ואצטרך ליטפל באנשי העיר עשה זאת אפוא ועתדה בשדה לך תחלה שתזרע את האדמה אשר תתעתד לאסוף את תבואתך כמ"ש ז"ל שעל כן נקרא סדר זרעים אמונה שמאמין בה' יתעתד לאסוף תבואתו ולא תאבד זריעתו ואחר שיהיו לך מעות מאשר תוציא האדמה ובנית ביתך כלומר שתהיה ביתך חפשית לך ולא לזרים אתך:

פסוק כח

וע"י זה אשר אמרתי לך שתמעט בעסק עם אנשים והנאותיהם תבטח שאל תהי עד חנם וכו' ושאל תאמר כאשר עשה לי כו' והוא כי לו היתה מלאכתך ועסקך עם כללות האנשים לא ימשך לך רק איזה חטא שתבא לידך כי לא יבצר או תקבל טובה מרעך או רעה אם תקבל טובה יפתה לבבך להיות לו עד חנם כלומר במקום שאין שם הפסד ממון רק על דבר כבודו כי לא תבא להיות לו עד להעיד בו על מה שיש בו דררא דממונא לשקר וזהו עד חנם שהוא על חנם בלי גרמת הפסד ממון והיא חנופה ומזה תבא גם לידי גזל שוהפתית בשפתיך על יותר מזה שתתפתה בשפתיך להיות עד חמס כי שפתיך יפתוך אחר שהורגלו לעשות עוד גם במה שאינו חנם:

פסוק כט

ואם יעשה לך רעך רעה בהרבותך עסק עם בני אדם תקנה שנאה ונקימה ונטירה לומר כאשר עשה לי כן אעשה לו כו' אך עתה באשר למדתיך תהיה מובנת שאל תהי עד וכו' ואל תאמר כאשר וכו' וההיקש ביתר החטאים המתרגשים מעשות עסק עם אנשים:

כח **או** יאמר אל תהי עד וכו' במה שאמרו קצת מפרשים על שלא נאמר ופתית או ונתפתית שהיא מלה מורכבת מפתה ונפתה ופירשו על העד שמפתה את הדיין והדיין נפתה ואחשוב יהיה ענין ה"א של והפתית כה"א השאלה כמו הלקרא לך באו האנשים הלדרוש אותי אתם באים לומר אל תהי עד כו' והפתית כלומר ואם פתית בשפתיך את רעך יעיד לשקר בשבילך:

כט **ואל** תאמר כאשר עשה לי שהעיד לשקר להרויחני כן אעשה לו כלומר לא אחוש אם להטיב למטיב לי אפסיד את שכנגדו כי אשיב לאיש כפעלו וכאשר לא חש הוא על שכנגדי לא אחוש על שכנגדו גם אני כי עבירה גוררת עבירה:

כח **או** יאמר אל תהי עד חנם בשביל רעך להנאתו מה שלא ראית אף אם פתית אותו בשפתיך להוציא מלבו האמת ולא יחטיא כי נאמן הוא אצלך אל תאמר הלא עד אמת אני:

כט **וכן** אתה אשר העיד בשבילך אל תאמר כאשר וכו' ותסמוך על נאמנותו להעיד בשבילו:

כז **ואם** נאמר שאומר ובנית ביתך הוא על בית ומדור שבונה האדם בעסק התורה בעולם הבא כאשר כתבנו על בחכמה יבנה בית יאמר כי החפץ לעסוק בתורה ומעט אשר אתו להתפרנס ויצטרך לעשות אחת מן המלאכות צריך שתהיה מלאכתו בלתי מעורבת עם אנשים ב' תהיה המלאכה באופן תהיה בלתי צריך להתקיים והתפרנס בה להתמיד בה כל השנה כ"א שישאר לו רוב השנה פנויה ממלאכה לעסוק בתורה וטעם אל הא' הוא כי התורה צריכה התבודדות לכן הכן בחוץ מלאכתך חוץ לעיר והוא כענין אבא חלקיה וחביריו שהיו שכירים חוץ לעיר ובזה לא תתמיד כי תתבטל מהלמוד רק תעשה הכנה וזהו הכן עד קנותך שדה מאשר תקמוץ מעיסתך ומלאכתך ואז ועתדה בשדה לך לקיים התנאי השני והוא כי תעתד מזונך בשדה לך כי תזרענו שיתעתד להוציא לך תבואתו ובזה אחר שתעתד בשדה לך ותזרענו אחר ובנית ביתך בעסק התורה כי בחכמה יבנה בית של העה"ב כי הלא יהיו לך מזונותיך בטוחים מאשר זרעת ומזרע עד קציר תשבות ממלאכה כי תאכל מאשר הוציא שנה ראשונה וכן שנה שנה וזהו אחר ובנית כי אחר הוא סמוך וטוב לך זה מעשותך מלאכה תמידית שתצטרך שלא להתבטל ממנה ולא תאמר אמתין עד שיהיה לי שיעור רב ואז אשנה כי אם בהתעתדך בשדה לך כלומר המספיק לך בצמצום מיד ובנית ביתך האמתי כי הוא יתברך לא ימנע טוב ולא אמר ובנית בית רק ובנית ביתך הוא לבל תאמר הלא אם תבקש לבלתי התבטל טוב טוב לי כי אסמוך על שולחן זולתי או אקבל פרס מנדיבי עם אלהי אברהם ולא אצטרך להכין בחוץ מלאכתי כלל ואלמוד כל ימי לזה אמר ובנית ביתך כלומר בעצתי זאת נמצאת בונה ביתך כלומר לך לבדך ולא לזרים אתך מה שאין כן בקבלך מזולתך כי תחלק שכם כי בצל החכמה בצל הכסף וטוב לך יהיה כל השכר לך לבדך כי זכות מפרנסך תקבל גם אתה בפרנסך את עצמך:

כח **ועוד** תרויח בעצתי זאת זולת כל הכתוב כי בזה תהיה בטוח מהיות עד חנם ומלומר כאשר עשה לי כו' והוא כי בהיות מלאכתך מעורבת עם אנשים או תתפרנס מהם אולי

יתרגש היותך עד חנם בעבור רעך ולאהבתו וזהו ברעך או אם תפתנו בשפתיך להעיד לך אל תבא לומר כאשר עשה לי כן אעשה לו כו':

כז **ובגמרא** אמרו רבותינו ז"ל הכן בחוץ מלאכתך זו מקרא ועתדה בשדה לך זו משנה אחר ובנית ביתך זה גמרא והוא כי המה באו ללמד לאדם דעת בב' דברים אחד יעשה תחלה יסוד מוסד מן המקרא ולא עראי בלבד וממנו אל המשנה ואח"כ אל הגמרא ב' בל יאמר ללמודו די באחת משלשתן עד עלותו אל השלישית כי מבלעדי מעמד שלשתן לא ידע עשות נכוחה להבין בין דם לדם ובין דין לדין והוא כי המקרא הוא כחורש את השדה ונר לו ניר והמשנה הוא כזורע בו על פי מדות שהתורה נדרשת בהן מקל וחומר ומגזירה שוה ומדרשת סמוכים ויתורין וההיקש בכל יתר דרשות שהתורה והמשנה כלה יוצאה מן המקרא כצמח האדמה היוצא ממנה על כן על המקרא אמר הכן בחוץ מלאכתך שהוא הכנה כחרישה לבדה שלא יוכל איש ללמוד דין מתוכה כמו שלא ילקט איש משדה ניר שעדיין לא נזרע והמשנה אחר כך היא כשדה שנזרע אך עדיין צריך בית לאסוף את התבואה בו אחרי ברר אוכל מתוך פסולת תבן וקש והוא כי הלא אשר לא ידע רק סדרי משנה בלבד ידמה למי שזרע ועדיין אין לו מה יאכל כי עדיין יהיה משולח ונעזב לא ידע להתנהג כי התנאים מבלי עולם ואין פוסקין הלכה מפי משנה עד בא הגמרא שאליו יאסף איש מלהיות משולח ובו יתנהג כי יברר בו פסק ההלכה על ידי קושיות והויות ופירוקים כלוקט שבלים ודש אותם וזורה ובורר אוכל מתוך תבן וקש ומביא החטה אל הבית כן ילקט משניות ובריתות ותוספתות ומימרות ומקשה ומתרץ כדש הזה עד יברר האוכל ויצא הדין לאמתו והוא כי דקדקו ז"ל כי מלת אחר מיותרת שהל"ל ועתדה וכו' ובנית ביתך או אחר בנה ביתך אך יאמר במה שתעשה אחר כמשנה שהוא לקבץ ברייתות ותוספתות ומימרות וקושיות ופירוקים בזה ובנית ביתך שבמשנה לבדה אדרבה יחרב כי תנאים מבלי עולם כמדובר: **או** כמו שצריך לצבור כל מיני האוכל מסולק מוץ וקש אל הבית כן תסלק כל מה שאינו הלכה והבאת האוכל אל תוך ביתך הוא לבך:

כח **אך** לפי זה כמו זר יחשב קשר אל תהי עד חנם אל הקודם ויתכן יאמר הלא צויתיך להיות מתופשי התורה בכל חלקיה ללמוד עוד אוסיפך להזהיר גם ללמד לרעך ואל תהי עד חנם כי הלא אשר בגוף ונפש ואשר ברשמות העתידות בלא גופים יחד כלם קבלו עליהם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והוא לשון רבים נמצא כל אחד מעיד על רעהו שיעשה גם הוא כמוהו ואם לא ישתדל יעסוק בתורה ומצות גם הוא נמצא היה עדותו עליו חנם ואם פתית אותו בשפתיך עד שהודה לעסוק בתורה ולא יעשה:

כט **אל** תאמר כאשר עשה לי שלא החשיבני ולא עשה כאשר דבר לי כן אעשה לו שלא אחשיבהו להועילו ולהזהירו שנית אשיב לאיש כו' כי אם שוב תשוב פעמים רבות עד תביאהו למוטב:

פסוק ל

על שדה כו' הלא צויתיך ללמוד וללמד כמבואר בדרך האחרון וייחסנו הבעלי משנה בלי לימוד הגמרא לאשר לו שדה זרועה ואם יתעצל מהגמרא הוא כמתעצל מקצירה ודישה וזרייה ובירור אוכל מתוך פסולת כן גמרא. **קוצר** ולוקט ומקשה ומתרץ מברר ומלבן ההלכה והדין לאמתו ועדיין אשר לא ירד לעצם צורך הגמרא אפשר יתעצל ויאמר מה לי עוד אחרי היות לי שדה סדרי משנה שהן הם כל עיקר תורה שבע"פ ובנקל אדע האמת והדין וכן אשר לומר לזולת והעמיד תלמידים הרבה שלא ידמה לאשר לו שדה שצריך לזורעה שנה שנה ויתר עבודות עד יצבור בר ובנמשל שצריך אדם לחזור תלמודו תמיד שנה בשנה פן ישכח הכל אך ידמה המעמיד תלמידים לנוטע כרם שגפניו קיימים ועושים פירות תמיד שבעליה נהנים מפירותיה כן התלמידים אשר העמיד הנה הנם כגפנים העושים פירות מעצמם מבלי יזרעו שנה שנה בשדה ואין צריך הרב רק לפקן בצד מה כזומר את כרמו ועודרו בלבד כן לא יצטרך הרב רק לשית מעייניו בם מעט באזהרה נאות להם ומאליהן יוציאו פירות ויאכל גם הוא והנה גם אשר העמיד תלמידים הרבה היה לו מקום לומר הרי העמדתים ולמדתים שנים שלש עתה הם מעצמם יבינו וישכילו די יתר ספוקם ומה לי עוד עמל וטורח עליהם ע"כ על שני סוגי העצלים אלה הניף ידו שמת ואמר על האחד המתעצל אחרי זורעו השדה וידע סדרי משנה ויתעצל מהגמרא אמר על שדה איש עצל עברתי ועל השני המתעצל לעמול עם תלמידיו הנמשלים לגפני הכרם אמר ועל כרם אדם חסר לב וקרא לו חסר לב כי חסרון דעתו מרובה מהקודם כי על טורח ותיקון מעט מאבד טובה הרבה כי אחרי שלמדו בעסק מעט יתבסמו:

פסוק לא

והנה בעל השדה עלה שדהו כלו קמשונים שבהעדר ידיעת הגמרא טועה על כל דבר ודבר כמדובר למעלה שהתנאים מבלי עולם שישתבשו בכל דבר להעדר גמרא וכרם אדם חסר לב גם כי הגפנים במקומם עושות פרי ולא נשחתו כי התלמידים לא ישבתו מהחזיר בתורה אשר למדו לפי יכלתם אך כסו פני הכרם חרולים העולים על הגפנים עד שלא יראו הזמורות מאשר גדלו על פניהם חרולים והוא כי התלמידים שלא שמשו כל צרכן יעלו על כל אשכלות דיניהם שבושים ע"ד מז"ל שלא נפסקה הלכה כב"ש על שלא שמשו כל צרכן ועל ידי רפיון הרב הזה ימנעם מלשמש כל צרכם ויעלו פני הלכותיהן חרולי

שגיאות עם שעדיין הכרם קיים באשכלותיו. **ודיני** הלכותיהן וגם הגדרים והסייגים נוספים על ההלכות שיגדור הרב עליהן לשמור פירות הכרם הם ההלכות אשר הסייגים כשומרים לכרם סביבותיו אלו בלי ספק יהרסו לגמרי וזהו וגדר אבניו נהרסה הן משמרת למשמרתו ית' ולכן רב פשעו בעצלותו מלהטפל בם והעון כקולר על צוארו וזהו וגדר אבניו נהרסה:

פסוק לב

ואחרי אומרו אשר ראה אנשים קרה להם כדבר הזה אמר הנה אנכי טרם אראה בעיני דברים אלה התבודדתי ואחזה אנכי בחזיון שכלי ומאשר חזיתי אשית לבי בלבד שהרהורי לבי התפעלו להשמר מהעצלות אמנם אח"כ ראיתי בחוש אנשים שבעצלותם אבדו שלמותם כאמרו על שדה איש עצל עברתי בדרכים שכתבנו ואז לא לבד לבי הלך במזמות הזהירות כי אם לקחתי כל עצמי מוסר נלקח ונתפס בהשרשה יתירה והיה המוסר מעט שנות וכו':

פסוק לד

ועתה בני שא קל וחומר אם אני שחכמתי יותר לקחתי מוסר עם היות שגם שאתעצל אדע יותר מכל השאר מה תעשה אתה כי יבא מתהלך רישך שקל מהרה יבא דלות ידיעתך אשר תאבד ממך כמהלך הזה הנחפז לדרכו ולהגדיל הדבר לא אמר כמהלך בכיף רק מתהלך בלא כ"ף הדמיון ומחסורך אשר תחסר יהיה כאיש מגן שנרגש חסרונו מאשר נפרד ממנו כן יהיה מה שיחסר ממך בעצלותך כאלו נהלך ממך איש מגן אשר היה מגן לך:

[ל] **או** יהיה הרמז כי הנה במשרתי ה' יש ב' סוגים יש בעלי תורה שישדד אדמת חומרו בעסק התורה דזרע בעצמו מקרא משנה גמרא ולימוד מעשה מצותיו ויש גם בעלי מעשה שמשעבדים תמיד כל רמ"ח אבריו ברמ"ת מצות והנה הסוג הראשון ידמה לשדה נעבד וזרוע חטה ושעורה וכל פרי תבואה וכאשר השדה ההוא אם יתעצל איש מלזרוע שנה שנה יפסד ויאבד שמלבד שלא יצמיח גם יגדלו בו קוצים וחוחים כן האיש ההוא אם יתעצל מלחזור שנה שנה או חדש בחדש סדרי משנתו ותלמודו אין צריך לומר שישכח כי אם גם ימלא שיבושים ויתחלף לו בין טמא לטהור ומפטור לחיוב ומאסור למותר וטוב ממנו הנפל והסוג השני ידמה לכרם שגפניו עושים פירות תמיד מבלי יזרעו שנה שנה כן רמ"ח אברי האיש ההוא הם כגפנים שלא ימישו מהוציא ענבים ותירוש כן לא ימישו אבריו אחר השתקעם במעשה אך עדיין צריך יניף ידו לזמר גפניו ממותרים והנאות אשר לא כתורת ה' פן ימנע פריו המשמח אלהים ואנשים ועדירת קרקע חומרו מהטפל

בתאוותיו וכנגד שניהם דבר שלמה ברעת המתעצל מדרכו הטובה אשר החזיק בה ועל האחד אמר על שדה איש עצל עברתי המתעצל מלחזור למודו בל ישכח ועל כרם אדם חסר לב הוא השני אשר לא יעבוד כרמו ולא יזמור גפניו מהנאותם ותאוותם כמדובר:

לא **והנה** הראשון עלה כלו קמשונים שזולת רעת השכחה גם רעתו רבה מזוכי עלה למודו קמשונים קושיות כקוצים וחילופים בין דם לדם בין דין לדין יאמר על טמא טהור ועל אסור מותר ועל הב' אמר כסו פניו חרולים והוא כי פני הצדיק אשר יתעצל מצדקתו ויושרש בהתרשלו בחטאים יוכר בפניו לחסידי עליון כמז"ל בס' הזוהר מההוא ינוקא שאמר לאמו שלא היה רוצה לנשק ידי החכמים אשר באי לביתו על שהכיר בפניהם שלא קראו ק"ש היום ההוא וההיקש בכל עון אשר חטא אשר יעשה האדם שיתכסו פניו מטומאות המתייחסות לחטאים ההם וזהו כסו פניו חרולים שפניו ממש של צלם אלהים נתכסו בחרולים וגם גדר אבניו מגדרים וסייגים משמרת על משמרתו יתברך נהרסה כי בם יתחיל ליכנס אח"כ לעבור גם על עיקרי המצות עצמן:

לב **ואמר** שלמה בחכמתו גם שכל איש זולתי לא יוכל להבחין בצלם אלהים שעל פני בעל הכרם הנזכר אם משחת מאיש מראהו על אשר לא טוב עשה כי מי זה האיש ידע להכיר דבר זה והוא פלאי. **לזה** אמר ואחזה אנכי כלומר אם לפני שאר אנשים אינו גלוי הלא לפני גלוי וזהו ואחזה אנכי אשר כח בי לחזות ולכן אשית לבי וזה היה דרך חזיון בפרצוף ע"ד מז"ל בס' הזוהר על פסוק ואתה תחזה מכל העם שיחזה משה ברוח קדשו בפרצוף פניהם מי הם אנשי חיל יראי אלהים ועל החלוקה הראשונה בפתחו בה אמר ראיתי כלומר בלי חזיון רק ראיה חושיית ראיתי אני בעל וראש הקבלה שבדור שעלה כלו קמשומם וטעיות לקחתי מוסר:

לג **הלא** הוא מעט שנות וכו' להיות חוזר למודי תמיד:

לד **ובמוסר** הזה ובא מתהלך רישך אשר נתרוששת בעצלות עסק התורה ישוב יבא לך אך מתהלך כמטייל לאט כי עתה הוא כטינא בר טינא וגם אשר חסרת אתה הבעל מצות שהוא חסרון מכר על פניך ע"י מוסר זה מעט שנות כו' יבא לך מחסורך להשתלם קל מהרה נחוץ כאיש מגן הממהר להגן על אדומו כן יבא לך להגן בעדך לכן אל תתעצל באמור כי קשה להשיב ועל דברו על קחתם מוסרו נעתק לדבר בם לנוכח מה שלא עשה כן עד כה בדברו על עצלותם כי ללצים הוא יליץ:

ל עוד אפשר כי הנה יש שני מיני עושי מצות יש שעוסק במצות שאין מהן אכילת פירות בעה"ז ויש עוסק במצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעוה"ב והראשון ידמה לבעל שדה שזורע וקוצר ונותן באוצר לאכול אחר ימים כן

כל מצות שאדם עושה הוא כזורע בשדה העליון אשר לו במקום המתייחס לרשמתו ויאצרו אליו מסוגלים לאכול אחר מותו ומצות שאין להם פירות בעה"ז יאצרו שם הכל ואשר יעסוק בתורה וגמילות חסדים ידמה לכרם שבצרו ענביו והגפנים קיימים כן יאכל פירותיהם בעה"ז והקרן נטוע לו למעלה והמתעצל מהסוג הראשון יקרא עצל ואשר יתעצל ממצותיו והם מהסוג השני למה שגדלו מעשיו ויתרשל מהם העצל ההוא יקרא חסר לב:

לג **ואמר** שראה והכיר העצל מהסוג הראשון ואמר ששדהו אשר היה זורע למעלה תחת חטה יצא חוח ועלה כלו קמשונים שבהתבטלו מהמצות יטפל בעבירות שהם הקמשונים באמת אך בעל הכרם לא הפסיד כל כך שיהיה כלו קמשונים כי עצמו מאד המצות ההן אך כסו פני הכרם חרולים בהתעצלו ולא הספיק העצלות לקצץ הגפנים הן המצות ההן העצומות כי טרם יעזוב החמורות יטפל לאט לו לעזוב האחרות וקו לקו ישמט ידו גם מהעצומות כי לא יערב אל לבו להשמט ידו לגמרי מן החמורות מיד בהתעצלו כי אם יחל מהקלות לאט נמצא כי הקלות הן לאלו החמורות כמשמרת וגדר ע"ד אמרם ז"ל ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי כי תחלה יעברו מצות דרבנן משל תורה ולכן יתיחסו למשמרת כן בדבר הזה יהיו הקלות גדר אבנים בפני הגדולות שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז ואמר כי בהתעצלו גם שלא יעזוב מיד החמורות לא יבצר מהיות גדר אבניו נהרסת שישמט ידו מהקלות ואמר ואחזה אנכי וכו' מעט שנות כו' ובא וכו' ע"ד הכתוב בדרך הראשון:

פרק כה

פסוק א

יראה שמתחלת הספר ועד כאן היה מועתק ביד הכל אך מכאן עד סוף הספר לא היה רק ביד חכמי חזקיה מלך יהודה שהם העתיקום מספר שלמה שנזדמן להם על כן בא הכתוב לאמר גם אלה כו' להוסיף על הראשונים ולומר מה הראשונים משלי שלמה כמפורסם לכל גם אלה כהם אשר העתיקו אנשי חזקיה וגברי רברבי מסהדי עלייהו שמשלי שלמה הם:

פסוק ב

כבוד וכו'. אמרו רבותינו ז"ל מתחלת התורה עד ויכלו כבוד אלהים הסתר דבר משם ואילך כבוד מלכים חקור דבר ודעתם על ישראל ועל רבנן שלא יחקרו במעשה ששת ימי בראשית כי לא ישיגו ויגעו בכבוד עליון חלילה אך משם והלאה כבוד למלכים מאן

מלכי רבנן חקור ודרוש ויתכן לפי זה רמז לדבר היות כבוד אלהים מלא וכבד חכמים חסר לרמוז שיחזור כבוד אלהים על ששת ימי בראשית כמספר הוא"ו ולענין הכתובים על דרך זו יתכן בא ללמדנו דעת בל נאמר גם שכבוד אלהים הסתר דבר בכבשי דרחמנא לבלתי פרסם לזולת דברים שהם כבשונו של עולם אך לוי יבצר כי טוב בעיני האלהים חקור דבר לעמוד על אמתת עיקרי תורה על פי חקירת חכמים אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה על כן בא שלמה ברוח קדשו להזהירנו נשמר פן ואל נעשה כדבר הזה רק נסמוך על קבלת התורה כי היא חיינו ולא על חקירתנו כי הלא יעצרנו הגשם והחומר אשר אנו מלובשים בו מבוא עד תכונת הדברים וזה אמר כבוד וכו' לומר הן אמת שלעומת היות כבוד אלהים הסתר דבר הוא גם כבוד מלכים מאן מלכי רבנן חקור דבר לעמוד על אמיתתן של דברים על פי החקירה:

פסוק ג

אך מה תעשה בן אדמה אשר מחומר קורצת וקצר מצע שכלך מהשתרע ותשגה תמיד כי הלא דן אנכי קוצר השגת חכמים בחכמתם מק"ו ומה אם הארץ הלזו אשר עומדות היו רגליהם בה מיום היותה לא ידעו ולא יבינו לחקור ולדרוש אם היא באמצע חלל הכדור למה לא תרד למטה מנקודת האמצע שאפילו החכמים בעיניהם על דעת אחד לא ימשכו זה יאמר שעצם השמים דוחה אותה בטבע ועל כן בהיות שכל הכדור יעשה מדחה תעמוד באמצע וזה יאמר נהפוך הוא כי עצם השמים סביב יאחז בה ועל כן תעמוד באמצע הנה שאין יד החקירה מגעת עד אמתת הדבר רק הצד השוה שבהם שלהיות שכדור השמים בין החלק שלמעלה בין החלק שלמטה מן הארץ הכל יתיחס אל הרום שכל הכדור קרוב אל הסבה יותר מהארץ על כן הארץ שבאמצע תתיחס אל העומק אך לא ידעו ולא יבינו לעמוד על אמתת הדבר על ידי החקירה איכה תעמוד אם יאחזוה או ידחוה וזה אמר הנה מהיות שמים לרום שיתיחסו אל הרום ימשך שהארץ תתיחס אל העומק אך ולב מלכים מאן מלכי רבנן אין ללבם חקר שאין בו חקירה לעמוד על אמתת הדבר וזה ק"ו שאין עליו תשובה אם הארץ אשר אתה עומד עליה לא תדע איכה תעמוד מה תעשה בגאון הסודות הרמים והנשאים מפלאות תמים דעים על כן טוב לגבר יסמוך על התורה ועל הקבלה שהוא יתברך תולה ארץ על בלימה והוא יתברך בחכמה יסד ארץ בל תמוט עולם ועד וההיקש ביתר הדברים:

פסוק ד

ומה שיבצר בלב החכמים מזמה לחקור דבר לא מקוטן ערך נפשם כי הלא רבה היא מאד אך הוא מפאת עכירות החומר עד יופשט איש מעכירותו וזהו הגו סיגים מכסף הוא

החומר והחלאה כי אז ויצא לצורף הוא היוצר יתברך כלי שתעלה הנפש אליו יתברך אז תהיה כלי מוכן לקבל ולהכיל כל הסודות כנודע מענין ישיבה של מעלה כי שם הנשמות יבינו וישכילו נפלאות אל:

פסוק ה

ושמא תאמר הלא לא תהיה תפארתו יתברך באדם אשר ברא אם לא בתת בו רוח דעת להשכיל בגוף ונפש על כן אמר גם את הטוב הזה לא מנע ה' מהאדם אשר יצר כי הלא טרם יחטא אדם היה כאחד ממלאכי השרת עודנו בחומר עד אשר חטא על הנפש והשליט בעצמו את השטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות ואי אפשר לתקן זה עד יבולע המות ההוא מן העולם כי אז על בני האדם בגוף ונפש יכין כסאו הוא יתברך בצדקתם ובדבקותם בו יתברך לא יפלא מהם כל דבר וזה אמר הגו רשע הוא שטן הוא יצר הרע לפני מלך העולם יתברך ויתעלה שמו ונקרא רשע כמו שאמרו ז"ל על צופה רשע וכו' ואז ויכון בצדק הוא כשרון בני האדם כסאו שיהיו מרכבה אליו יתברך ויבא על נכון אומרו לפני מלך ולא מלפני מלך באחד מב' דרכים או הגו אותו רשע שהוא עתה לפני מלך להשטין תמיד ואז ויכון וכו' או כי הלא לא יבטל הוא יתברך את סמאל לגמרי כי הלא אחד ממלאכיו הוא אך יסיר חלאת טומאתו בו ממנו וישאר כא' מיתר מלאכי קדש באופן שיש הגו רשע ועודנו לפני מלך זהו לפי דרך רז"ל:

ב **ועל** דרך הפשט יאמר כענין מז"ל על דבר עכן ששאל יהושע את פי ה' לאמר מי עבר על החרם והשיב הוא יתברך וכי דילטור אני שאלך רכיל חקור אתה והטל גורלות והנה על דבר כזה ועל כל משפט איש לפני כל מלך רב ושליט יקרה לפעמים יהיה איש בן מות ויציל עצמו בתחבולותיו ובהיקש זה בהפך והלא כמו זר נחשב למה יעשה כה הוא יתברך ובהשגחתו הגדולה לא יגיד או יגלה הדבר כי אין מעצור לה' לגלות כי הרבה פתחים למקום ולא יסתיר ויניח הדבר אל חקירתנו כי אולי לב מלך או שר ושופט יטעה ויצא משפט מעוקל לזה אמר כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים הוא אקור דבר כדבר ה' אל יהושע שכבודו יתברך הוא שלא לגלות בל יראה רכיל ויהושע כמלך יחקור בגורלותיו:

ג **והנה** יפלא כי הלא מי לנו כיהושע שיעלה גורלו אמתי על ידי זכותו כי רב הוא אך שאר מלכים מה יעשו ואולי יצא משפט מעוקל מבלי הגלות אליו מעשה בני אדם ותחבולותיהם וזהו שמים לרום וכו' לומר הנה בהיות המלך או השופט שלם ומוכן יגלו שמים עון הנדון שיוכרו בכל כחות העליונים ואז וארץ מתקוממה לו שיתקוממו למטה בארץ ראיות ועדויות ולב מלך ושרים יתקוממו ויתעוררו להמיתו כמאמרם ז"ל

בב"ר שמים וארץ מגלים עון כל אדם כאשר ביארנו שם שעל ידי עליונים יתעוררו כחות תחתונים ומתברר האמת אך מה נעשה בהעדר הכנה מהמלך השופט להתברר על ידו ושמים המגלים עונו הם לרום כי אז וארץ גם היא לעומק כלומר בלתי מושג לבני אדם כי ענין השמים הם לרום וענין הארץ הם לעומק ולב מלכים אין חקר בו לחקור לעמוד על אמיתן של דברים בנקלה ואם כן אפוא ילקה מדת הדין:

ד **על** כן אמר הגו סיגים וכו' כלומר אמשול לך משל למה הדבר דומה לסיגים המעורבים בכסף שעד הסיר אותם מהכסף לא יצליח לעשות כלי נאות והגון כן הדבר הזה והוא בשום לב אומרו הגו רשע לפני מלך ולא אמר מלפני מלך אך הענין לומר כי אין ספק שהוא יתברך מגלגל בסבוביו שיגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו אך הוא בהיות המלך ראוי והגון שעל ידו ישפיע הוא יתברך גלוי האמת והוא כאשר נטהר לב המלך ההוא מסיגי תלאת פניות נוטות מהאמת במה שהוא אמת לעשות רצון קונו בעשותו משפט צדק כי אז הוא יתברך יגלה האמת על ידו בל יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידו גם שלא יכשר בעצם כיהושע וזהו הגו סיגים מכסף ואז יצא לצורף כלי:

ה **כן** הגו רשע ובאיזה רשע אמרתי אשר הוא תמיד לפני מלך ואצלו הוא יצר הרע בל יפנה אל פניות בלתי טובות ונקרא רשע כאשר קיימו וקבלו רז"ל על פסוק צופה רשע לצדיק שהוא היצר הרע ואז ויכון בצדק כסאו שלא יעשה זולת צדק צדק באשר ה' אתו שהסיר מלבו חלאת היצר הרע כאשר יוסרו הסיגים מהכסף ומה מתקו דבריו באומרו ויצא לצורף כלי לומר בל יאמר איש הלא בהסיר פניות רעות מלב מלך ידמה לבו לכסף מנוקה מהסיגים אך כאשר בהיות לאיש כסף צרוף ולא ידע עשות ממנו כלי יהיה כספו גולם בלי צורה כן בהסר המלך מלבו פניות רעות הלא יהיה היולי בל ידע איזה הדרך יפנה לדעת האמת ואיך תאמר שיטין האמת והצדק על כן אמר כמשל ויצא לצורף כלי כלומר גם שאתה לא תדע עשות הכלי הלא הצורף יעשנו לך והשלך עליו יהבך והוא יעשנו כן הגו רשע לפני מלך ואז בהטהרך ויכון מאליו בצדק כסאו כי ה' יהיה בכסלו ויבטח עליו והוא יעשה באופן שלא יצא מתחת ידו רק צדק ויוכן כסאו כאלו הוא יתברך נמשל לצורף שמוציא כלי לפועל כן יוציא הוא יתברך כסאו נכון בצדק ע"י טהרו את לבו כאמור:

ג **או** שעור הכתובים אם תראה שמים לרום וארץ לעומק שלא יגלו שמים לעומק עכירות הארץ להגלות על ידי צאצאיה דבר ולב מלכים אין חקר כי לא ידע לבם לחקור:

ד **הנה** תקנתו בצדו והוא הגו סיגים ופניות מכסף לב המלכים הנזכרים ואז ויצא הלב ההוא לצורף יתברך כלי מוכן לקבל האמת:

ה **וגם** יסיר איזה רשע אשר הוא לפני מלך אולי בשער המלך איש יועץ בליעל וגם הוא יעכב השפע להגלות שם אמתת הדברים לבל יצא משפט מעוקל והוא תועלת למלך שיוכן בצדק כסאו וזהו הגו וכו':

ב **או** יאמר כל דבר הנוגע אל כבוד אלהים הסתר דבר כי לא תשיגנו בחקירתך אך הנודע אל כבוד מלכים כענין משפטיו ודיניו חקור דבר:

ג **וטעם** אל הסתר דבר הנוגע אל כבוד אלהים הוא כי שמים אשר הם שמים לה' הם לרום וארץ אשר נתן לבני אדם הוא העומק ואיך ישיג אדם משוכני ארץ ענין עליון אשר מעל השמים כבודו ועל אומרו וכבוד מלכים חקור דבר נתן טעם ואמר ולב מלכים אין חקר כלומר כי גם שיהיה נעלם דבר משפט ומה גם דין מרומה ואין עדים לגלות האמת לא יבצר מהמלך על ידי חקירה כי לב מלכים אין חקר להתרחבותו להשיג באשר ה' עם לב מלך שלכל אשר יחפוץ יטנו:

ד **ואם** תראה שלא יתגלה בחקירותו הוא בהיות איזה רשע בחצר המלך שהמלך נוטה אל ענייניו ומטיל מארה בהצלחת ענייניו כי כאשר הגו סיגים מכסף ויצא וכו' כן הגו רשע אשר לפני מלך והסירהו מאתו ואז ויכון בצדק כסאו:

ג **או** יהיה פירוש שמים לרום וארץ לעומק שיש להם גבול אך לב מלכים אין חקר לגבהו ורומו כי יעלה וירד ויתפשט כאשר ה' אתו עד ישיג האמת והשקר כמדובר:

ב **או** יאמר כי הנה הסכימו בגמרא שעונות שבין אדם למקום יהיה אדם כסוי חטאה שלא יגלה הפך מה שבין אדם לחבירו שמכסה פשעיו לא יצליח אמר עם שהנוגע אל כבוד אלהים אשר חטא לו טוב הסתר דבר אך וכבוד הוא למלכים חקור הדבר ההוא ולפקח עון שבין אדם למקום:

ג **ושמא** תאמר דיין יתגלה למלך מצפוני לבבות לדעת מעשה איש ופקודתו כי לא ישיג אמתת הענין כי לפעמים הגלות הדבר הוא מסור לשמים ואין יודע בארץ ולפעמים יהיה הדבר טמון בארץ בין יושביה ואין גולה את אזנו בכל חקירותיו לזה אמר גם ששמים לרום ותאמר מי יעלה לו השמימה ויגיד למלך וגם וארץ לעומק ומי יכניסהו בעמקי הארץ ומסתוריה כי הלא דע נא אפוא כי לב מלכים אין חקר לעומקו ורומו והשג ישיג מעל לשמים ומעומק הארץ באשר לב מלך ביד ה' כאמור למעלה אך בזאת שיטהר כענין הכתובים הבאים כמפורש למעלה:

פסוק ו

בא ללמד לאדם דעת יתנהג בענוה צדק וגם שיהיה שלם בעיניו יעמוד במדרגה שפלה מערכו וזה בשום שכל אל צאת הפסוק הב' בנדיב אשר לא נזכר בראשון והוא כי הנה

יש יכבד איש מפני היראה כמלך ויש מפני הכבוד כחכם וגדול באיכות ויש מפני התועלת כנדיב שיכבדוהו לאהבת המועיל אמר לפני מלך איני צריך לאמר לך אל תשב במקומו כי מעצמך תחדל מפני היראה רק אל תתהדר שלא תראה עצמך לפניו אפילו בעין ההדור והחשיבות אך על הסוג השני גם שתתהדר בפני גדולים אל תעמוד במקומם רק למטה מהם:

פסוק ז

ושמא תאמר בשלמא הסוג הג' שהוא הנדיב אין צריך לומר שלא אעמוד במקומו כי אם גם אשפיל עצמי ואעמידנו למעלה הימנו כי אראנו עושה טוב ולא שאני חפץ שייטיב לי או שהטיב לי כבר רק על מדתו הטובה שראיתי בו שמטיב את הזולת אך הגדולים האלה למה לא אעמוד במקומם ומי ידדע אם אני והם שוים בערך לפניו יתברך כי כל לבבות דורש ה' ומה גם עתה כי האדם מכבד את המקום ואולי מקום שאני בו מכובד ממקומם כי איכותי גדול מאיכותם אל תחוש כי הלא אם גם שלם אתה ומקומך למה שאתה בו מכובד ומעולה ממקומם טוב הוא אמור הם לך עלה הנה עם היות נגד כבודך שיורה שאתה עולה בהגישך אצלם כאלו במקומך ירוד היית טוב לך זה ומדה זו לענוה תחשב מאשר תבחר להשפיל עצמך לפני נדיב אציל אם נהנית מנדיבותו כי אם גם בהיות אשר ראו עיניך היותו נדיב לזולת ולא נהנית כי הלא לא יחשיבוך לבעל ענוה בכבדך אותו כי יחשבוה לחפץ בהנאתו וזהו אשר ראו עיניך:

ו **או** ידבר על איש חכם ההולך למקום שאין מכירין אותו ואין לו משלו למלא נפשו כי ירעב כי הוא במבוכה גדולה אומר בלבו אוי לי אם אומר כי חכם אני שאשתמש בתגא וגם יראה גאוה. **אוי** לי אם לא אומר כי לא יתנו לי. **על** כן אבחר דרכי להקטין ערכי ולומר לפני אחד מנדיבי העם כי אין בי חכמה ודעת ויפרנסני כעורב וככלב לבל אשתמש בתגא כר' יונתן לפני ר' ואעשה כן ביני לבינו ואל אבושה. **אמר** כי לא זו הדרך והוא כי הנה רז"ל אמרו שרי ליה לאינש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה ואחשבה שלא כוונו חלילה לאמר חכם אני רק שיפוצו מעינות חכמתו לפניהם וידעו כי חכמת אלהים בקרבו והנה גם שטוב הדבר להראות הידור וחשיבות חכמתו אם שם אדיר מלך בחכמה וראש הקבלה והישיבה כי מאן מלכי רבנן לא טוב הדבר ילך לו להראות חכמה לפניו שיורה שגם הוא גדול כמוהו וזהו אל תתהדר לפני מלך כלומר אך לפני גדולים וחשובי הישיבה תתהדר להורות הדור חכמתך אך במקום גדולים אל תעמוד רק למטה מהם בישיבה כאשר תתהדר בפניהם בל תראה כמתגאה:

ז **ושמא** תאמר אדרבה זה יורה גאוה יותר כי אעמוד במקום שפל ואראה חכמה כי על חכמתי יעלוני ממקום השפל ויראה שעשיתי למען יעלוני ואכבדה בם ולכן טוב טוב היה להשפיל עצמי לפני נדיב כאשר היה עם לבבי אל תחוש כי הלא טוב אמר לך עלה הנה מאלו לא הראית חכמתך והיית צריך להשפיל עצמך לפני נדיב להטיב לך כעורב וככלב גם שלא יהיה בפני מרובים רק אשר ראו עיניך בינך לבינו כי עתה יפרנסוך בכבוד מבלי תשפיל עצמך משא"כ בסכלם חכמתך:

ו **או** יאמר כי יש יתבייש משאול די מחסורו מהמלך או מהגדולים כי יתבייש מהם שיכירו דלותו ואדרבה מתהדר ומראה עצמו עשיר ועל ידי כן עומד בפני מלך ושרים ויעמידהו במקום גדולי המלכות העומדים לפניו כי בהתהדרו לעשיר יחשבהו ולמלאת ספיקו ישפיל עצמו לפני איזה נדיב ממנו ואליו עד יתן לו ואומר בלבו טוב לי אתבייש בפני א' ואתכבד בפני המלך וגדוליו אמר כי לא טוב הדבר כי אדרבה המשפיל עצמו בפני מלך אינו שפלות בערך המלך ולא תחוש אם בהגלות דלותך למלך לא יעמידך במקום גדולים אל תחמוד מעלה זו כי אם ובמקום גדולים אל תעמוד:

ז **ואל** תאמר טוב לי הנדיב שיתן לי ביני ובינו ולא אבוש אך המלך אולי לא יצוה לתת לי בחשאי רק יאמר אלי עלה הנה למקום מושבו עם גדוליו לתת לי ואבושה לעיניהם אל תחוש כי טוב שיאמר לך עלה הנה בחצר המלך להטיב לך שנמצאת מתבייש לפני המלך והעומדים לפניו כי לא יבוש הנוטל מהמלך ואז טוב לך גם שתתבזה בפני גדולים שלפניו מהפסדך שתשפיל עצמך לפני נדיב אשר ראו עיניך ולא זר כי אם שלא ראוהו זרים בהשפילך לפני נדיב טוב לך זה מזה:

ו **או** יאמר אל תתהדר לפני מלך הוא מלכו של עולם ע"ד מאמרם ז"ל שעל מלך העולם יתברך ידבר ויאמר כי הנה דרך בני אדם כאשר יחסר לו הלוך ילך אל הגדולים ונדיבי העם בדמעות שליש וירבה אליהם תחנונים עד שפוך את נפשו ולפעמים לא יחננו ולא דעת ולא תבונה לאמר הלא אבינו מלכנו שבשמים לו הכסף ולו הזהב ולמה לא אשאל ולא אתפלל למי שהממון שלו ולא אשאל ממי שאינו שלו ומה גם אם בכונה הגדולה והדמעות ותחנה אשר אני הולך אל הנדיב הייתי הולך לפני קוני ברוך הוא שירבה לשלוח אלי מגשם נדבותיו ולא שאתגאה ואתהדר לפניו כאלו איני צריך מאתו דבר וארא עצמי עני ושפל לפני גדולים אשר בארץ המה ונדיבי העם ועל זה הזהיר ואמר אל תתהדר לפני מלך הוא מלכו של עולם אל תראה עצמך בהתפללך לפניו בעין ההידור כאלו לא יחסר לך ואתה תאב לכל דבר ובמקום גדולים נדיבי העם אל תעמוד שיראו בנוולך וימלאו חסרונך גם שלא תצטרך לשאול בפיך כי טוב לגבר ישאל מאביו

שבשמים אשר לו הכסף ולו הזהב והוא כבוד ולא יתבזה בפני בשר ודם ומה גם כי את מלכו של עולם אין רואהו ולא יבוש השואל מפניו כאשר בשאלו מאיש נדיב פנים בפני כי יבהל ויבוש מפניו כנודע:

ז **והנה** היה מקום להשיב ולומר אולי לא נולדתי במזל עושר וגם שיחפוץ בו ה' אולי יעננ כמענהו לרבי אלעזר בן פדת אי בעית אחרביה ליה לעלמא דילמא תיתי במזל ממון שהוא שימות וישוב אל העולם בגלגול כדעת רשב"י אולי יולד במזל עושר באופן שטוב לי לבקש מאת מכרי יכלכל דלותי על כן אמר דע נא אפוא כי טוב אמר לך עלה הנה לומר אין צריך לומר כי טוב לבטוח בה' מבנדיבים כי הוא הנותן באמת כי אם אפי' אם ידעת שיאמר לך הוא ית' כי חפץ הוא להעשירך אך שיסלקך מן העולם כעת כמאמרו לר' אלעזר בן פדת הנה טוב אמר לך מן השמים עלה הנה השמימה שיסלקוך מן העולם השפל שהוא לבא אח"כ בגלגול כדעת רשב"י ולא שתשפיל עצמך לפני נדיב כי טוב מותך ביד ה' מחיים ביד ב"ו שתשפיל עצמך בפני נדיב אשר ראו עיניך ונתביישת בפניו כי ראית אותו פנים בפנים וטוב לך להתבייש לפני קונך יתברך שרואך ואתה לא תראנו מהתביישך פנים בפנים בפני ב"ו וזהו מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך אפילו יחייך ומה גם כי הנדיב לא יחייך כאבינו שבשמים אב רחמן לכל ברואיו ומחיה את כלם:

פסוק ח

אמר אל תצא ממחיצתך לריב מהר טרם תחקור על מעשה שהיה איך היה אולי אין על רעך אשמת דבר פן תהיה נבוך ולא תדע מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך כאשר ידדיעך כי לא ידעת אמתת הדבר ויכלימך באומרו כי השבת דבר טרם תשמע ורבת טרם תחקור ואז גם בעיניך תהיה כאשם.

או יאמר בשום שכל אל הכנסו בלשון זכר ויצא בלשון נקבה באומרו באחריתה והוא ע"ד מה שכתבנו בס"ד על פסוק אל נא תהי מריבה ביני ובינין כי ריב יקרא בהתחלה ואחרי המשכה ותרב נטישותיה תקרא מריבה כי נעשית כנקבה היולדת ונעשית רבת בנים כי האי תיגרא דמיא לבידקא דמיא כיון דרווח רווח כי על כן אמר אברהם ללוט אל נא תהי מריבה כו' כלומר עד כה היה ריב זכר כאומרו ויהי ריב בין רועי וכו' ועל כן אל נא תעשה שמהריב יעשה מריבה שתלד ותופלג וזהו אל נא תהי מריבה וגם עד כה הוא בין רועי ובין רועיך ואם ימשך יהיה העיקר ביני ובינך ונוסף על העיקר יהיה גם גדר מריבה בין רועי ובין רועיך וזהו ובין רועי וכו' וזה אמר פה אל תצא ממחיצתך לריב המתיחס לזכר בתחלתו כי אף אם תהיה מעט מזער כי על כן נכתב ריב חסר יו"ד תמשך מריבה ותעשה נקבה וזהו פן מה תעשה באחריתה ופי' מלת מה כמו מה רב

טובך מה יקר חסדך מה טובו אוהליך מה מתוק מדבש מה טובו דודיך מיין וכהם אין מספר כן יאמר פן כמה תעשה באחריתה כלומר כמה וכמה תעשה ותפליג באחריתה כי תתרבה עד תעשה נקבה וזה רמז באומרו באחריתה ולא אמר באחריתו כהכנסו בלשון ריב שהוא זכר ואשר תתעתד לעשות כמה וכמה באחריתה הוא בהכלים אותך רעך כי כן דרך אנשים כי אם ראובן יפטור מים בצד מה אם שכנגדו ישתוק ישקיט ריב אך אם יצא לחוץ ידבר גם הוא כאחיו או ידלג כאיל הראשון בריבו לאמר לו מי זה העצב נבזה וחדל אישים הדמית היו אהיה כמוך וכשמוע שכנגדו שכה דבר אליו האיש ויכלימהו אז יבזה בעיניו לדבר אליו קשות ולענות עזות ולא תהיה תפארתו רק שתהיה תוספתו מרובה על העזת רעהו על אחת כמה וכמה כפולה ויבזה בעיניו לענות עזות בלבד כי יחם לבבו ויבקש לשורפו בהבל פיו וזהו פן מה תעשה ותפליג באחריתה בהכלים אותך רעך אחר צאתך לריב ומהרת לענות אותו לפי שיטתו אחרי ראותך שיכלים אותך תחרץ להפליג בריב עד בלי די כי בא לכלל כעס גדול לכן טוב לך להיות מתון לבלתי צאת לריב מהר אולי ישקוט הריב מאליו:

פסוק ט

ואם עברת על מצותי זאת ויצאת לריב לפחות ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל כי בהתגלע הריב וקצפת אליו מאד אם ידעת דבה אשר הוגד לך מפי אחר על בעל ריבך זה שאשר לא טוב עשה אין צריך לומר שלא תאמר פלוני הגיד עליך כי אם אפילו לגלות הסוד לומר הלא עשית דבר פלוני עם שלא תזכיר שם אומרו כי אם הסוד לבדו אל תגל:

פסוק י

פן יחסדך שומע ישמע ויאמר כי על דבר הריב אתה בודה מלבך דברים רעים ודבתך אשר הוצאת מפיך מלין לא תשוב אחור ואם באת לחזור לא תוכל כי כבר הדבר יצא מפיך ונמצאת בלתי מניח מקום אל השלום לאחר השקיט הריב כי יהיה על מצחו תמיד בקרבו לא תשכח צרבת הדבה והמכוה ולא תוסיפו עוד להיות רעים אהובים כאשר בתחלה באופן יאות לך לעכב דבורך כי אחרי צאתו לא תוכל להשיבו אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן:

ט **או** יאמר ריבך כלומר בדין ודברים אשר לך עמו הנוגע אל הדין הוא הריב ריב את רעך כלומר תריבו באהבה ורעות כשני רעים אהובים המריבים בטענות וויכוח לעמוד על אמתן של דברים מי הוא הזכאי ומי החייב על פיכם או על פי דייניכם אך סוד אחר זולת הנוגע אל הריב והדין כענין דבה רעה מאשר יתרה אפך עליו אל תגל אם ידעת על רעך רעה:

י **כי** הלא תפגום בך וברעך עמך והם שתים רעות תפגום בך שיחסדך שומע שאתה בודה מלבך והלואי לא יאמינו לך ולא יחשדוהו באשר הוצאת עליו דבה כי אם אדרבה ודבתך לא תשוב אשר דברת לא תשוב מעליו ויחרפוהו אנשים בדבה ההיא באופן שלחסדך לא יאמינו ולחושדו יאמינו:

פסוק יא

תפוחי וכו'. אמר שלמה בחכמתו אם תחסדני שומע מה זה הקלתי בעונש המריבות ובהוצאת דבה לומר שהדבר קשה פן יפליג ויחסדהו שומע ופן יאבה להתחרט מהדבה שהוציא ולא יוכל לשוב כאלו אין בקללת המדה המגונה הרעה הזאת אלא מה שבפרט הזה ולא זו הדרך רק פתח פיך והקהה את שיניו ואמור לו אם תחזיק במחלוקת מחריב עולם תקרא כי אין העולם עומד רק על השלום ואם גלית סוד רכיל תקרא ומה גם בהוצאת דבה ורעתך רבה מע"ז וג"ע וש"ד כנודע ואין קצה לעונשך והלואי שנהפכה שליתך על פניך ולא נוצרת והן אלה הדברים הראויים לבעל מדה זו ולא דברי חן ויפוי כאלו אין בם רק זו מיעוט דרך ארץ על כן בא ויאמר אל יתחמץ לבבך אל דברינו בלשון רכה והמצאות דרך ארץ ועזבתי חומר עונשים המלאים חמת ה' כי הלא לתפוחי זהב במשכיות כסף מבחוץ ידמה דבר דבור על אפניו אשר דברתי דברים מתיישבים בהמצאת דרך ארץ והוא כי לא להיות הכסף חשוב מהזהב מראה הכסף מבחוץ ומסתיר הזהב אך הוא שהמשכיות מושכים לב האדם לחמדם וללקחם ואם הם זהב כלם ירחקו מהם ליקרותם באמרם מי יעצר כח לקניתם אך כראות המשכיות והם כסף לא יהיה יקר בעיניהם ויחלו לימשך אחריהם ואחרי שלוח בהם יד גם כי יקרים הם על זהבם לא ימושו מלהטריח עצמם עד יקנו אותם בכל מאמצי כח כן הדבר הזה כי הנה מה שהקלתי בה ולא הזכרתי חומר העונש וגם סדרתי אופנים והמצאות דרך ארץ הנה זה מבחוץ שהאופנים הם כמשכיות ואשר לא החמרתי רק כאלו אין בו כי אם מיעוט דרך ארץ הוא ככסף אך לא יבצר שלפנים ממשכיות הכסף האלה יש זהב יקר וחמור מהנגלה ומה גם אם נדמה הזהב אל כדין והרוגז כנודע אך אם לנמשכים במדה הרעה הזאת ומה גם הקלים להתריס אשמיע ברוגז קולי ואגלה עונשם כי רע ומר היא עד אין קץ הלא יבעטו ויוסיפו לעשות הרע ואם לשונם מהלך בארץ עתה ישיתו גם בשמם פיהם אך עתה במשכיות דבר דבור על אפניו בדברים המתיישבים אל הלב אמשיכם קו לקו:

פסוק יב

וש"ת אבחר דרכי באופן אחר והוא שלא אתחיל בלשון רכה כאשר עשיתי רק צו לצו אשמיע תחלה רוגז מעט עד יחל ליכנס מעט באזנו כי רוגז מעט לא יקוץ ויבעוט ואחר

כך עוד אוסיף להשמיע לאזנו עונשים חמורים מאלה ויכנסו גם הם אחר שהחל מעט וידמה זה למי שתולים באזנו תחלה נזם זהב יקר ואחר כך חלי כתם שכוא זהב נוטה יותר אל אדמימות כן טוב לתלות וליטע באזנו עונש קל הדומה לנזם זהב ירקרק ואחר כך אשוב ואטע עונש חמור הנוטה אל האודם דע אפוא בני כי נזם זהב תחלה ואחר כך חלי כתם אשר יעלה על רוחך כי טוב הוא אחזיק בדרך ההוא דע כי זה יצדק במוכיח חכם על מי שכבר יש לו אזן שומעת אך אשר דברתי עד כה הוא בבעלי מריבה שעדיין ערלה אזנם אך אחרי הטותם אזן גם אני אעשה זאת להם וזהו שנכנס בדבור ויצא בתוכחת:

יא **או** יאמר כי הרוצה להטעים דבריו בעיני שומעו שיתקבלו מקדים הקדמות ואופנים כמכונות אל המכוון ואז יבא העיקר על נכון ויערבו לשומעיהם באופן שגם שהקדמות טפלות המה אל העיקר טובות הנה להביא את האדם לאחוז בעיקר ואין ספק כי הדובר דבר על אופניו והקדמות ישובו אין אצלו תחלה רק העיקר כ"א שלהמשיך לב השומע מקדים הטפל וידמה לצורך העושה תפוחי זהב שאשר הוא עיקר ותחלה אצלו הוא הזהב כי אם שלהמשיך לב הקונה שם מבחוץ משכיות כסף למה שהראשון שיראה הרואה הוא שכיות החמדה הממשיכות לב הרואה ואז על ידי חמדת השכיות ימשך לשית לב אל הזהב אשר תחתיהן כן המשמיע חכמה ומוסר עם שעיקר הדבר הוא הראשון אצלו כצורף שהראשון ועיקר אצלו הוא הזהב אעפ"כ יסדר אופנים והקדמות בעדי עדיים שיראה הרואה אותם תחלה ומהם ישית לב אחרי כן אל העיקר הבא מיושב על האופנים אשר הקדים ויערבו לו וילמדנו דעת בל יפליג אדם באופנים והקדמות רבות מאד להודיע דבר מועט של איכות ועיקריי באופן יהיה הטפל מרובה על העיקר רק כתפוחים רבים של זהב במשכיות של כסף כי אז ודאי המשכיות של כסף הוא המעט והזהב הוא המרובה בתכלית כן יהיה דבר דבור על אפניו שאפניו ימעטו בערך הדבר העקריי:

או יאמר כי שני מיני למודים הם אחד חכמה שני תוכחת בשוט לשון ולכל אחד יש צד יתרחק איש ממקבלי החכמה לבל הטריח עצמו על החכמה כי יקרה וחמורה היא ופן יקוץ הלומד ויהיה טורח המלמד לבטלה והתוכחת לקושי הדברים כי לשוט לשון יחבאו אנשים כל כן אמר על האחד תפוחי זהב כו' לומר כי כאשר העושה תפוחי זהב וירא פן יתחמץ לב הרואה לקנות על שדמיהן יקרים על כן יעשה משכיות כסף מבחוץ שעל ידי משכיות החמדה וגם הם מכסף יחמדם באומרו שהם נחמדים למראה והכסף בלתי יקר ואחרי שחמדן גם שיראה כי תחתיהן הכל זהב ודמיו יקרים לא ימיש מלקנותם אחרי הכנס החמדה בלבו ממשכיות הכסף כן יקרה למודיע חכמה יקרה כזהב שלהיות קנייתה חמורה שיצטרך ימית עצמו עליה לשתתקיים בידו על כן מה יעשה יקדים דברים

ממשיכים את הלב מעין העיקר אשר בא ללמד והם דברים קלים ליתפש ככסף ואחר כך יעמיק ירחיב בעיקר שתחת כבוד ההקדמוות ההן הדומה לזהב ואחרי אשר החל הלומד בנגלה הדומה לכסף לא ימיש מלקנות הפנימיות גם שיטרח בו כי טעם מהקודם וקשה עליו לאבד הכל אם יתרפה:

יב **ועל** השנית והוא התוכחת אמר נזם וכו' והוא לומר הנה על החכמה לא יחדתי שיהיה המלמד חכם וגם לא השומע תאב לשמוע שיהיה לו מעצמו אוזן שומעת רק שיהיה הדבר דבור על אפניו אמנם להוכיח צריך שני דברים שבלעדם יקוץ השומע וישחית המשמיע דבריו הנעימים והם אחד שיהיה המוכיח חכם וראוי להוכיח שאינו כמציאות חכמה שמכל מלמדיו ישכיל איש שנית יהיה השומע בעל אוזו שומע מוכן ותאב לשמוע שאם לא כן יקוץ ודמה הדבר למי שבאזנו נזם זהב מעצמו שאחר שלימד עצמו להתהדר בנזם זהב יהיה תאב גם לשים באזנו חלי כתם שהחלי תכשיט יפה מנזם והכתם משובח מסתם זהב מה שאין כן אשר לא נסתה אזנו בנזם שלא תתאו לקנות גם לאזנו חלי כתם כן הוא היות המוכיח חכם והיות על אוזן שומעת שאחר שנסתה אזנו לשמוע תוכחת כי נסתה אזנו בנזם זהב הוא שמיעת תוכחת יתאב לתוכחת מהודר מאשר בו עד כה כהפרש ויתרון החלי על הנזם שהוא ואם מנזם אך בזאת שיהיה מכתם חשוב מזהב שהוא שיצא התוכחת מפי חכם שאז יחרץ לקבל בחשק נאות כי כתוספת חלי כתם על נזם זהב ידמה המוכיח חכם על אוזן שומעת:

פסוק יג

יאמר כי הציר נאמן מהנה לשולחיו לקנות גופו וגפשו והוא באשר נשית לב אל אומרו צנת שלג ולא אמר כשלג והוא כי היגע ביום קציר והוא עיף משרב ושמש המכה בו בשדה משולל מחסה ומסתור אם יביאו לו שלג והוא ממחה ושותה עד יכבה אור אש יום קציר והוא עיף ויגע ובהכנעת קומתו לקצור נוסף על החום הרב יזיק לו כנודע מטבעו ויקרב מיתתו בשלשול דם וכיוצא אמנם אם יתן כלי מלא מים על השלג שיקבל הכלי צנתו וישתה מימיו אז טוב לו כי יערב לו ולא יזיקנו נמצא כי טוב לגבר מה שקבל הכלי מהשלג משתותו השלג עצמו כן הוא ציר אשר הוא נאמן לשולחיו והנמשל שכבא על איש רתיחת הכאת חמת מלך ושרים שבערה בם עליו וכיוצא באלה וצריך הלוך ילך מלאך מליץ לקרר רתיחת הרוגז מעליו אם הציר בלתי נאמן יקרה למשלחו כשותה שלג ביום קציר שאדרבה יקרב מיתתו כן אפשר יבא להפשיר ולקרר הרוגז ואדרבה יזיק ממקום אחר כי ידבר בהתנצלות מר ממות ומה גם כאשר יקרה לפעמים שהמשלח בצערו נתפס בלשונו וישים בפי השליח מה שלא יועיל ואדרבה יזיק והציר הנאמן ינקה

כל תיבה בלתי מועילה לשולחיו כצנת השלג המנוקה מהיזק הנמשך מהשלג עצמו וזהו כצנת שלג כו' כי כמי שנוטל צנת השלג ומניח עצמותו פן יזיקנו ביום קציר כן ראוי יהיה מי שהוא ציר נאמן לשולחיו שמדברי משלחו יברור מה שיצנן הריתחא מתוך שלג מאמריו וזה אמר נאמן לשולחיו כלומר שאין נאמנותו לדברי שולחיו לבלתי שנות רק נאמן לשולחיו עצמם נאמן אהבתם נוטל הראוי ומשנה בצד מה ומיפה לתועלתם הנה שהועיל לגוף אדוניו המשלח בל ישלטו בו מלך ושרים כנודע כי אין הצר שולט בנזק הנפש רק בהיזק הגוף כמפורש אצלנו בספר חבצלת השרון על ויהבו גשמהון כו' וגם יועיל לנפשו כי אחר כך ילמדהו דעת ומוסר השכל באמור לו כי על ידי שנותו את טעמו הצילו כי אז ידרך אדוניו בהדרכה ישרה ויכיר בנסו ויודה את ה' אשר שת מענה לשון לשלוחו להחיותו כי מת היה על פי שליחות עצמו לולא שנותו שלוחו את טעמו נמצא מתקן גם נפשו ומשיבה על ידו. **או** ונפש אדוניו ישיב אפילו בהיות שכלתה הרעה וכאלו כבר נפשו חוץ ממנו יוכל להשיבה:

פסוק יד

והנני מוסר לך שני כללים למצא חן בעיני מלך ושרים אחד שלא תלך בידים ריקניות כי אם תקח מן הבא בידך והלכת אליו ולא תאמר הלא טוב הדבר לאמר לו הנני מוכן לשלח הרבה מוהר ומתן שעל ידי כן יחשוב שארבה לשלוח יותר מאשר יראה בעיניו אם אביאנו עתה כי דע אפוא כי אין צריך לומר אם הכנותיו לרעתך כי אם אפילו אם יהיו להיטיבך ימנע טובו אם לא תמלא עינו כי כנשיאים ורוח שהם הכנות המטר וגשם אין כן הוא איש מתהלל לאמר שירבה לשלוח כיד המלך והיא מתת שקר כי איננה מתת בעצם אחר שעל ידי כן עושה חפצו נמצא כנוטל שכרו ולא מתנת חנם או שכעת היא שקר כי אז ימנע מגשם טובו:

פסוק טו

עוד שנית אודיעך אופן הפיוס והוא כי באחד משני דרכים ישיג המשיג מבוקשו לפני מושל או על ידי הפציר פעם ושתים ושלש או על ידי לשון רכה בפעם אחת ועל שניהם אמר על האחד בארך אפים וכו' ועל הב' אמר ולשון רכה ועל הסוג הראשון אמר אין ההפצר לקציין כהפצר לפני אחד העם כי החפץ לפתות את רעהו אנוש כערכו יעשה חפצו הלא בהחלו לפתות אם יוכל להתפתות ויתפתה הנה מה טוב ואם עודנו מחזיק בהפצרתו ולא יתהפך אל רצון המחלה פניו ימשיך פיתויו עוד שעה או שתים או יותר עד יפתה וגם יכול אך החפץ לפתות את קצין להשיבו מדעתו אל רצונו אם בהחלו לפתותו לא יחפוץ לא טובה העצה לשוב לפתותו עוד שעה או שתים ואם לא יאבה להמשיך

הפתוי יותר כי הלא יקצוף הקצין על קולו ויקוץ בו וישליכהו מעל פניו בחרי אף כי לא איש כמוהו הוא להפליג יותר מדאי אך העצה הטובה לפתות הקצין הוא במיתון שאם בהחלו לא ישמע אליו ירף ממנו וילך לו ואחרי יום או יומים לעתות ברצון ישוב להזכיר הדבר לאט לו ואם ימאן גם בפעם הזאת ישמור לפיו מחסום עד שלשה או ד' ימים או עשור ואחרי כן בעת רצון ישוב כפעם בפעם ובדרך הזה אפשר יכמרו רחמיו ויודה לו וזהו בארך אפים יפותה קצין כלומר במיתון וארך אפים יפותה ולא בהמשיך פתוי פן יתקשה כנגדו ועל הדרך השני אמר ולשון רכה כו' לומר בזה אין צריך מיתון כי הלא גם כי קשה כעצם יהיה הקצין מיד תשברנו אם בבכי תבא ובתחנונים וזהו ולשון רכה תשבר גרם:

יג **או** יאמר כצנת וכו' על דבר הצדקה כאשר יורה פסוק שאחריו והוא כי העשיר אינו רק כציר שלוח מאתו יתברך לפרנס את העני על ידו כנודע וכמאמרם ז"ל על פסוק ישב עולם לפני אלהים שאמר דוד המלך עליו השלום למה לא היו כל בני אדם שוים ולא יהיו עניים והשיב הוא יתברך אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו שלא יהיה מי שיקבל חסד באופן שלתועלת העשיר ימוך אחיו כי חפץ הוא יתברך לנכות עונות העני בעניו ולזכות את העשיר שיתפרנס על ידו כאב שכעס על אחד מבניו ומאכילו על ידי אחד מאחיו והנה אין ספק כי העשיר אשר הוא חכם לבב הלא ישקיף וירא כי מכל אשר יתן איננו חסר מממונו והוא משיב נפש המקבל והוא יתברך מעלה עליו כאלו קיים והשיב נפש א' מישראל שאין קץ למתן שכרו והן כל הנפשות לו יתברך הנה והמחיה נפש ומקיימה והיא חלק אלוה ממעל אין ספק כי אין קצה לאשרו וייטיב לו הוא יתברך עם שלא יחסר לו מממונו אשר יתן לו וזהו כצנת שלג כו' כן הציר שהוא נאמן הוא העשיר ששולח לעה"ז לתת מלחמו לדל ולפזר ולתת לאביונים והוא נאמן לשולחיו מן השמים ועושה כן הלא הוא כצנת שלג ביום קציר כי כאשר היגע ביום קציר והוא עיף ומבקש מים קרים ויזדמן לו שלג ולא ישתה אותו רק מקבל צנתו בלבד ששם כלי מים תוך השלג לקבל צנתו ושותהו באופן שהשלג אינו חסר ממנו דבר ומצנתו בלבד מועיל כן הוא ציר נאמן הנותן צדקה שלא יחסר לו כאשר לא יחסר מהשלג ומהנמשך ממנו נהנה העני המוכה משרב ושמש הצרות כאשר יהנה הקוצר והוא עיף ויגע ביום קציר ועם שלא יחסר לנותן כאמור מטיב לעצמו הטבה עצומה שנפש אדומו של נותן הוא אלהי עולם ישיב כי ישיב נפש העני אשר היא מאדוניו יתברך כי לכן הוא יתברך יחזיק לו טובה שהשיב נפש חצובה מתחת כסא כבודו ואין קצה למתן שכרו וממונו אינו מפסיד:

יד **ושמא** תאמר א"כ אפוא שאין העשיר חסר מממונו מה שנותן גם הנמנע מליתן לא יאשם כל כך ולא יתיחס רק למאבד שכרו הטוב ואפי' אם נדר ולא קיים לז"א כי לא כן הוא כ"א אדרבה הוא כממית נפשות רבות ברעב וזהו נשיאים ורוח כו' והוא כי כאשר אין הנשיאים ורוח המורים מטר נראים בעולם בני אדם עצבים בצד מה אך כראותם נשיאים ורוח שיראה להם שלחמם לנפשם כבר הוא לעיניהם ואח"כ בראותם שגשם אין נוחם יסתר ותצא נפשם מעוצם דאגתם כן הדבר הזה כי אחרי אשר ראו איש מתהלל לאמר אתן כך וכך ועושה הברה כרוח יתלו עימהם אליו כאלו פת בסלם ואחרי כן בראות כי הוא מתת שקר כי יחלל דברו לא יראה להם רק כגוזל לחמם משלחנם וכאלו נפשם הוא גוזל מהם:

טו **ואחרי** ספרו בגנות המתהלל במתת שקר הוא הפוסק צדקה ברבים ואינו נותן בא להיישיר את הגזברים יתנהגו באופן יפתחו לב הפוסק צדקה לתת ולא יעבור וגם לא יתאנה ברוע הנהגת הגזבר והוא כי לא יבצר או הפוסק צדקה ההוא הוא איש חשוב מאד ויכעוס בהפצרת הגזבר או הוא איש קשה מצד רוע מדתו אם הוא איש חשוב אל תקניטהו להפציר בהמשך פן יקוץ כ"א בארך אפים במיתון ישאלו ממנו פעם א' ואם לא יתן הרפה ממנו יום או יומים או יותר ותשוב שנית ע"ד זה פעמים שלש עד יפותה ותוכל לו כי בארך אפים יפותה קצין הוא העשיר ואם הוא לרוע מדתו כי קשה הוא דבר אליו רכות והודיעהו צער העניים והאביונים כי גם יהיה קשה כעצם לשון רכה תשבר גרם:

יג **או** ידבר על שליח צבור שישלחוהו לבקש בעת צרה מאתו יתברך ואמר כי כאשר ביום קציר שהאדם עיף משרב ושמש ואין מחסה ומסתור שתהי לו צנת שלג ארוכה למחלתו בודאי כן הציר נאמן הוא הש"ץ הנאמן בשליחותו להתפלל בכוונה הראויה ולא יפשע בפשיעת רוע מעללים או העדר כונה כי אם יהיו בהכאת צרות צרורות כשמש בקציר יהיה הציר נאמן ארוכה לצרתם בודאי כאשר הצנת שלג ביום קציר ולא בלבד בשולחיו רבים על כי רב הוא זכותא דרבים כי אפי' ליחיד אם יבקש רחמים איש צדיק והוא ציר נאמן לשולחו יסכון לו להשיב נפשו כמעשה דר' חנינא בן דוסא וכיוצא שהיו מבקשים ממנו יבקש רחמים על החולה והיה משיב נפשו אליו בתפלתו וזהו ונפש אדוניו ישיב שעם היות הנפש לאדוניו של ציר נאמן הוא הקב"ה שכבר היתה המיתה נגזרת היה משיב אותה אליו בתפלתו:

יד **ושמא** תאמר הלא כמה פעמים ציר נאמן מתפלל ויש נשיאים ורוח וגשם אין שלא תסכון תפלתו להריק על הארץ ומה גם בעת העדר אפי' סימן טובה שלא נבטח בו שיענה לז"א איש מתהלל כו' לומר שמא יש שם איש מתהלל במתת שקר וכמעשה דדוד ע"ה:

טו **ושמא** תאמר הלא זה יהיה בצרה הבלתי תלויה בבעל בחירה ואדאש שר או קצין יצר לי מה יסכון לי ש"ץ והוא יתברך לא יבטל בחירת איש כמבואר אצלנו בס' חבצלת השרון על ומן ידך מלכא ישזיב הנה בתחבולה תעשה לך ההצלה ממנו והוא בל תאמר אליו תחלת דברי פיך יבטל רצונו מפני רצונך כי תקשה לשאול ויקצוף על קולך וחבל רק תבקש ממנו כי גם שחפצו יעשה לא עתה כי אם יאריך אפו ימים או עשור ובדבר הזה יפותה קצין כי לא יתקשה אחר שיאמרו לו שלא יבטל רצונו וזהו בארך אפים יפותה קצין כי בדבר הזה יפותה אך לא באמור לו להפך רצונו ואחרי כן ולשון רכה תשבר גרם לבטל הגזרה לגמרי אפי' יהיה הקצין קשה בעצם:

פסוק טז

אפשר שעיקר המכוון הוא להודיע עצת הוקר רגלך וכו' כי אם שהיה אפשר יאמר איש הלא אם אראה שבואי בביתו ערב לו מדבש לפיו למה זה אחשדהו שישנאני ואדרבה אם אמנע יקשה עליו לזה הקדים וישא משלו ויאמר דבש מצאת כו' שעם היותה מתוקה ועריבה לחכך אתה תדע לך כי טוב הדבר שתאכל דייך כי הלא אם תשבענו והקאותו:

פסוק יז

כן גם זה הוקר רגלך כו' והוא הנמשל כי גם שתהיה ביאתך שמה כדבש למתוק יקיא אהבתך וישנאך ומבשרך תחזה את רעך:

טז **או** יאמר בדבש אומר לך תאכל דייך אך בבואך בית רעך לא אומר לך תרגיל מה שהוא דייך כי בדבש תוכל לשער משא"כ בדעת רעך:

יז **לכן** הוקר כו' פן במעט ישבעך ושנאך כלו' הלואי היה כדבש שתשבענו ותפלוט אותו מפיך כי תקיאנו אך רעך לא יפלוט להוציא מפיו שלא תבא לביתו רק ושנאך בלבו:

טו **או** יאמר משל נאות אל הטפל האדם בעניני העולם ותענוגיו ושכרותיו והוא כי הנה הדבש הוא בלתי זן ומכלכל ומחיה האדם רק דבר מתוק וערב לחיך והוא בכלל המותרות ולכן לא טוב ירדוף אדם אחריו כאחרי בר ולחם ומזין ודומיהם אך אם יזדמן דבש לפני איש לא ימשוך ידו ממנו כי ינעם לחכו אך לא ירבה לו יותר מהשיעור שהוא די לו כי אם ירבה לא בלבד יקיא מה שיאכל יותר על מה שהוא די לו כי אם גם את הכל עד בלתי השאיר דבש בגופו וממקום שבא כן יצא דרך פיו כי כבולעו כך פולטו וזהו דבש מצאת כלומר אם מצאת לנו שתהא נודד לדבש איה כי איננו עיקריי למחיתך וגם כי תמצאנו באקראי אכול דייך פן תשבענו ולא תקיא בלבד מה שהותרת כי אם גם את הכל תקיא וזהו והקאותו כלו' את כלו נמצא שממקום שבא בו יצא כן יקרה לפתאים בעוה"ז הבלתי שמים לב אל שלימות נפשם והוא כי כאשר הלחם משביע ומקיים האדם והדבר

אין בו רק עריבות ומתיקות לחיך כן תורה ומצות הן הם המחיים ומקיימים את האדם בחיי עולם וטובות העולם הזה ותענוגיו ושררותיו אין בהם זולתי ערבות והנאת החומר ולכן אשר חננו ה' דעה והשכל לא ירדוף אחר הבלי העולם הלזו כי הבל המה גם כי ימתקו לו כדבש למתוק אך אם ימצא ותזדמן לו טובה מאליה בעוה"ז כעושר ונכסים או שררה שהוא כמוצא הדבש אשר לא טרח עליו לא יגעל בהם בהחלט אך יאכל ויהנה אך במשפט לפי מה שדי לו לפי מה שהוא ענין ולא ישתקע בהן ביותר כי דבש מצאת אכול דייך פן ישבע האדם העולם הזה ויקיא את הכל גם מה שהיה די לו את הכל יאבד וממקום שבא כן ילך כמקיא הזה שמוציא את בלעו מפיו בעוה"ז ובעוה"ב כי גם פה אשר די לו עסק אלף דינר ומכניס עצמו באלף אלפים יאבד זה וזה וישארו עליו חובות וההיקש בכל יתר תענוגים כשררות או משגל ובאבדו הכל ימר לו יותר מאלו לא טעם כלום מכל הטוב כדרך המקיא שיימר לו פיו ותכו בהקיאו מה שלא היה לו טרם ישבע וישאר ריק מכל הטוב אשר בלע ויקיאנו ואין צריך לומר בעוה"ב כי אז הקיא בעצם אשר יקיא כל חיל בלע מטובות העוה"ז יותר מדאי שלא לשום שמים כנודע:

יז **ושמא** תאמר הלא אנכי אברח מהנאות המותרות ואסתפק במצוע מאכול ושתו ומשגל ותענוגי בני אדם אך אשקיע עצמי ליכנס תמיד בעניני העולם לצבור כעפר בצר יום ולילה לא אשבות הנה באמת העושה כן ידמה לעושה עיקר מבית רעהו תמיד ובביתו לא ישכנו רגליו כן הדבר הזה כי העולם הזה התוקע רגליו לבא בגבולו יותר מדאי הוא כמשקע רגליו בעולם שאינו שלו כי לו ית' הכסף והזהב והארץ ומלואה ואפילו הלחם אשר נאכל לא הותר לנו רק על ידי ברכה ובלעדה הנהנה יקרא מועל על כן התוקע רגליו לבא בגבול העולם יותר מדאי ישנאהו בעליו הוא רבונו של עולם יקוץ בו וישנאהו באמור לו למה תתמיד לעשות עיקר מבית שאינו שלך שהיום או מחר יסלקוך ממנו לגמרי ומתי תעשה לביתך אשר לך בעצם בעולם הבא ותכין לחמך מעתה כי מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת כו' ומי בער יעמול בכולם הזה במה שיעזוב פה ולא יעמול במה שיוליך עמו כי העולם הזה הוא אכסניא שהאדם בו כגר וכאורח נטה ללון הכנה לבא האדם אל ביתו האמתי ומכין את אשר אתו וזהו הוקר רגלך מבית רעך הוא העולם הזה כי בית יקרא כד"א בחכמה יבנה בית והוא בית רענו יתב' כד"א רעך ורע אביך אל תעזוב פן ישבעך הוא ית' כי לא נתן לך העולם הזה לנחלה רק להכנה ולא להשתקע ולכן ישבע ממך ויקוץ בך בהכנסך בביתו תמיד ושנאך שתניח ביתך האמתי ותדבק במה שאינו שלך:

פסוק יח

הנה אומרו איש הוא מיותר אך יאמר כי כאשר יקבל איש רעה מזולתו אם פועל הרעה הוא בוגד רע מעללים ובלתי אוהבו לא ירגיש מקבל הרעה צרה גמורה כי יאמר הלא כל איש יפעול הראוי אליו וכאלו הוא דבר טבעי אליו עשות רע אמנם אם האיש הוא בלתי בוגד כי אם איש חשוב נוחם יסתר ממקבל הרעה מאתו באומרו הלא אם רע ובוגד היה החרשתי כי טבעו הוא אך מאיש חשוב אשר לא הוחזק בזה ירגיש צער מתחולל ואם האיש ההוא הוא לו רע אהוב תכפל הדאגה וימר לו עד בלי די ויגדל הכאב מאד באמרו כי קשה עליו עקיצת האוהב מחן שנון של אויב לכן בבא איש חשוב ויעיד על מי שהוא רעהו ואהובו עדות שקר שלש הנה צרותיו אחד עשות רע איש מוחזק בכשרות ב' היות רעהו ואהובו ג' הפסד הממון בעדותו והנה אחד מג' מיני הכאות אפשר יוכה איש וימות בה או על ידי הכאת מפיץ הוא פטיש יפוצץ וישבר סלעים כן ישבר כל עצמותיו ויוכח במכאובות עד ימות בם. **ב**' מכת חרב שלא ירגיש כל כך צער כמוכה בפטיש. **ג**' שלא ירגיש אפילו כמכת חרב הוא המוכה בחץ שנון של חידוד החץ ברגע קטן ימות בו ולא יורגש כמעט אמר אל יעלה על רוחך שאבדן הממון על פי עדות רעהו החשוב כי אתת. **היא** לבדה צרתו כי שלש הנה ומעמד שלשתן יחדו לא יהיו תמים כי מפיץ שהוא הכאת פטיש שמפיץ ומשבר עצמותיו ומגדיל הכאב מאד וגם מכת חרב הבלתי נרגשת כזו וגם חץ שנון אשר לא יורגש אפילו כחרב ג' אלה הן פה ומזכירן כסדרן באומרו איש עונה כו' שאומרו איש כלומר חשוב כי כל אנשים שבמקרא חשובים הם וכשרים כי על כן הוצרכו לומר על פסוק כלם אנשים כשרים היו באותה שעה וזה ישער איש כמוכה בפטיש כי כן ישבר כל עצמותיו שיגדל הכאב מאד באומרו לא חשב אנוש יעשה פלוני כדבר הרע הזה ולמטה מגדר זה שהיא כמכת חרב ירגיש היות עונה ברעהו שהוא רעו ואהובו ואחרי כן בהוציאו הממון גם שימר לו הוא למטה מגדר זה שהוא כחץ שנון ואמר שמעמד שלשתן שם ימצאו כאחד כאלו הוכה בשלשתן בזו אחר זו ולא אמר עדות כי אם עד לומר שלא יקשה לו כל כך על מציאות העדות שמפסיד בו ממון כמו שצר לו על העד שהיה עד שקר מי שראוי להיות עד אמת מפאת החשיבות ומרעות כי כשר ואוהב הוא:

פסוק יט

אמנם אם העושה הרעה או מעיד עליו שקר הוא גבר בוגד לא ירגיש המפסיד על ידו צער כי טבעו הוא פועל ואשר יבטח בו לא יבצר ממנו שיבגוד בו וזהו שן רועה וכו' לומר הנה ד' אבות נזיקין הן קרן ושן ורגל וכו' אמר כי לא תהיה רעת הבוגד בעיניו

כקרן שכונתו להזיק בדרך בחיריי כי אם כשן ורגל המועדין מתחלתן וזהו שן רועה שדרכו כן מתחלתו ורגל גם היא מועדת מתחלתו לכך כי זה טבעו כן הוא מבטח שיבטח איש בבוגד ביום צרה שכדבר טבעי אליו יהיה שינו רועה ואוכלת ורגלו מועדת לשבר ולהכניע בדרך הלוכו כן הבוגד תמיד ודרכו והלוכו הוא להזיק כלומר בין יהיה לו הנאה בנזקו כשן רועה שקבל ממון להעיד בין לא יהיה לו כי אם כרגל מועדת ולכן לא ירגיש הניזק על ידו כאשר הוא על ידי אלופו ומרעהו כאמור. **או** יאמר אפי' יהיה שן רועה שהבוגד ההוא מאוכלי לחמו שהוא שן רועה תמיד לא יבטח בו מאכילו ביום צרתו כי ידמה לשני אבות נזיקין שן ורגל מועדין מתחלתן וזהו שן בהמה אוכלת פירות בעל הבית ורגל מועדת ומשברת כלים בדרך הלוכה כי זה דרכן כן הוא מבטח בוגד בטבעו ששנו ירעה בלחמו ורגליו לרעתו ירוצו כי למה שהוא בוגד בטבעו עם היות לו שן רועה יהיה לו רגל מועדת:

פסוק כ

אמר כי מעדה בגד כו' ושר בשירים כו' הם ב' דברים שוים זה לזה כי אשר לבו רע ומר אם ישיר איש לפניו לא יחם לב השומע לשית לבו אל השיר אך יהיה בתחלתו כמעדה בגד ביום קרה שהוא בגד עדים שלא יחם לבו כלומר ואחרי כן אם יפליג לפניו בשירים ביותר עד יראה את עצמו כמשחק ומשמח עצמו אז לא ידמה רק לחומץ על נתר כאשר אם ישליך איש חומץ על נתר ירתיחנו מאד לרפיון הנתר ויראו מלמעלה בנתר כמו סדקים ופתוחים ובתוכו המס ימס כן הוא הפלגת השירים על לב רע שגם שמבחוץ יראה עצמו כמשחק ופותח פיו כמקבל שמחה בצד מה בקרבו ובלבי המס ימס ויצר לו יותר עד אין קץ וזהו מעדה בגד וכו' חומץ על נתר יהיו שתי אלה בשר בשירים על לב רע כי אשר שר על לב רע שירה בעלמא יהיה כמעדה בגד ביום קרה ואשר יפליג בשירים רבים הוא כחומץ על נתר כאמור וזהו שר בשירים שר על אומרו מעדה בגד ואומרו בשירים הוא כנגד אומרו חומץ על נתר ואם נמשיכהו אל הכתובים שאחריו שידברו על היצר הרע שהוא השונא האמתי בלי ספק יאמר משל זה על אשר לבבו למרע מושרש בעבירות שלא יסכון להביאו למוטב דברים טובים והדרכות וידמה לשר בשירים על לב רע שהחלו לשיר יהיה כמעדה בגד והרבות בשירים יהיה כחומץ על גתר כן החל איש לדבר על הלב הרע ההוא לא יחס לו רק כמעדה בגד ביום קרה ואם יפליגו לפניו בדברים טובים רבים אין צריך לומר שלא יחם לבבו וירך לשוב כי אם אדרבה יקוץ וימאס לבבו גם כי יראה עצמו כשוחק ומקבל יהיה כחומץ על נתר שמבחוץ יפתח פתוחים ומתוכו יתמסמס מרוע לבבו. **או** יאמר הנה לך ב' יצרים והם ב' לבבות אמר אם באת לתקן הלב

רע הוא היצר הרע אל תבא אליו דרך פיוס כי כמעדה בגד שלא יחם ללובשו כן הוא השר בשירים ופיוסים אל הלב רע כי לא יחם לו כהחלך ויהיה מתחמץ ומצר כחומץ על נתר על דרך הפי' הראשון:

פסוק כא

כי אם רעב שונאך כו' לומר אין ספק כי אם שהתחלת הלב המושרש ברשע אשר לא יוכל בעליו להשיבו אל אביו שבשמים ולא יוכל הוא להיותו זולל או סובא ומהמשכו אחר תאוותיו ימשך ויושרש עד העדר התיקון לכן שמע בקולי איעצך אם רעב שונאך אל תאות אכילת המותרות כי זולל הוא האכילהו לחם כלומר לחם לבדו ואז יכנע ואם צמא ליין סובא הוא השקהו מים לבדן ויתקרר חומו:

פסוק כב

ושמא תאמר הלא אצטער אני ואולי לא יסכון לו לזה אמר כי גחלים וכו' כלומר ודאי יועיל כי גחלים אתה חותה על ראשו ועל אשר תצטער לא תחוש כי וה' ישלם לך:

כא **או** יאמר לפי הדרך הקודם לזה אם רעב שונאך כו' לומר אתה בני הכשר אחרי ראותך שוטה בגוולו הוא רוע לב איש רשע אשר לא יוכל להרפא כאמור בפסוק מעדה וכו' הזהר לא תבא גם אתה לידי כך פן כמקרה הכסיל ההוא גם אתה יקרך והוא להעביר ממך תכונות רעות המביאות לידי עברות והוא אם רעב וכו' כמפורש:

והנה רז"ל אמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש שנאמר אם רעב וכו' האכילהו לחם לחמה של תורה ואם צמא השקהו מים ואין מים אלא תורה כד"א הוי כל צמא לכו מים וצריך לדבריהם ז"ל לתת טוב טעם אל כפל הענין מרעב לצמא ומלחם למים אם הכל א' כפל ענין ומלות שונות למה. **אך** תהיה כונתם כי הנה בשתים רעות יוכללו תאות היצר הרע אחת תאות גופניות כמותרי מאכל ומשגל והם דברים ממשיים והוא הלחם אשר הוא אוכל ב' דברים הבלתי ממשיים כסברות רעות וכיוצא בהם כי ידמו לצמא ליין המשכר ואין בו ממש ואמרו אם רעב הוא שעדיין לא טעם מלחם התאוות וזה אמרם ז"ל אם פגע שעדיין לא עשה רק פגיעה האכילהו לחמה של תורה היא תורה שבכתב הדומה לממשיית למה שהיא כתובה ואם צמא לסוג הב' שעדיין לא טעם ממנה השקהו מים היא תורה שבעל פה הבאה אחר המקרא כמים אחר הלחם ובהשתקע שכלך במעמקי תורה שבעל פה לא יפנה אל רהבים ושטי כזבי סברות אשר לא טובות:

כב **ולא** תחשוב שמימי התורה לא יספיקו רק לכבות אש היצר הרע אך עדיין ישארו פחמיו ועוד יוכלו לשוב להדלק כי דע אפוא כי גחלים השורפים ומכלים אותו אתה

חותה בלחם ומים של תורה והוא בהיות על ראשו שהוא בראשו ותחלתו שעדיין לא טעם מעבירות כאשר כתבנו באומרו אם רעב ואם צמא כי אז יועילו ד"ת לבטלו ולגדעו לגמרי מה שאין כן אחרי עשותך הרע בפועל שלא יועיל כל כך על כן אנכי מצוך תסלקהו טרם ישריש שאחר כך קשה לפרוש ועוד אודיעך שלא יעלה על רוחך שלא יהיה לך שכר על עסק התורה כי לא עסקת בה לאהבתה רק לבטל מעליך מחטיאך ועשית אותה כלי לסור מרע כי הלא כקבל שכר עליה כעשה טוב וזהו וה' ישלם לך. **או** שמא תאמר אני הוא האוכל ואני השותה בעמלי והתורה מתשת כחי ומה נזק תערכו ליצר הרע על כן אמר הנה גחלים אתה חותה על ראשו של יצר הרע ממש ולא בעצמו כי הוא נשרף ובטל ואתה ה' ישלם לך שכר עמלך ותשות כחך:

פסוק כג

הנה יש הולכי רכיל אשר הם צבועים ולא יעיזו פנים לרגל ולספר לשון הרע בקול רם אך יתנכלו לדבר בלשון סתר יקרבו ויאתיון אל בני אדם כדורשי תועלתם ומגלי סוד להנאתם ולטובתם והמה פתיחות והנה המקבל דבריו יבוש ממנו לדבר לו סרה בהראותו הדובר בו כי איש סודו הוא ויגלה אליו מלזולתו על אהבתו אותו כנפשו ועל כן בא ליעצו ויאמר רוח צפון תחולל גשם וימנענו מלרדת כן פנים נזעמים ראוי יחוללו וימנעו לשון סתר כי גם אם יבוש לדבר לו דברים קשים על שהקשה לדבר ולומר לשון הרע בלשון סתר אפשר לו לתקן באין אומר ואין דברים רק בהראות בפנים נזעמים בדברו אליו הדובר בו לשון סתר ואז יבין לאשורו הדובר בו כי לא טוב בעיניו שמוע רכילות ויפרוש מאליו וזהו ופנים נזעמים לשון סתר כי זעם הפנים יחולל וימנע לשון סתר:

פסוק כד

ושמא תאמר הלא זה יסכון בין איש ובין רעהו שבהראותו פנים נזעמים לא ישוב אליו עוד אך האיש עם אשתו בדברה אליו לשון סתר כדרך נשים אם האיש ישים לה כנגדה פנים נזעמים תריב עמו עד בלי די ונמצא מתחרחר ריב בין איש לאשתו ואם תאמר אלי אשמרה לפי מחסום עד תלאה ותשתוק גם היא הלא זה מתקבל אם נהיה אני והיא יחד לבדנו ואין שומע ואין רואה אך אם הוא במקום שיש אנשים בו שכנים קרובים והיא מחרחרת מדנים מר ממות כי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר כי אם אענה אני שוגג שאמשיך הריב ואם אשתוק למה שהיא אשת מדינים ואדרבה תגדיל לעשות בראותה כי אחרי דברה לא אשנה ויחסדני שומע דבותיה עלי ואצטרך להשיב ויגדל הריב ואלו הייתי בבית בלתי מחוברת לחברת אנשים ונשים החרשתי ואז טוב לי נמצא כי תקנה זו אשר תקנה לא טובה היא להיות פנים נזעמים לעומת לשון סתר כי באשה לא יועיל

ואדרבה יזיק כאמור לזה אמר טוב שבת כו' לומר אל נא תדבר על איש כזה כי הלא בטלה דעתו אצל כל אדם כי טוב שבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר שיש בו חברת דיורין ולא על זה אני בא לתקן כי הלא תקנתו היא קלקלתו שכלה גרש יגרש ולא ישית לב אל החסרון כיס ולא על השארו יחידי כי טוב שבת על פנת גג וכו':

כג **או** יאמר כי דרך רוח צפון בעת הגשם לבא בזעף ולבלתי הניח הגשם לרדת ביושר כי יכה בו מן הצד באופן שההולך בחוץ רביבי הגשם יכו בו על הלחי כשוט שוטף זולת צרת זעף הרוח שמכה בו גם הוא וזהו תחולל גשם שמכאיבם ומעות יושרם ומאי תקנתיה יבא ביתו אמנם אם בביאו הביתה ישכנו נחש אשת מדינים אשר לקח שתראה לו פנים נזעמים במדיניה אי זה טוב לאיש ההוא יצא לחוץ ויסבול צער רוח צפון תחולל גשם כמדובר או יזעמו פניו וישב בביתו אמר שלמה הנה ב' דברים אלה שקולים הם רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים כלו' ואתה תבחר:

כד **אך** לא אמרתי רק בשהוא לשון סתר שאין זר אתכם רק אתה והיא שלשונה בלתי מתפרסמת במדיניה רק היא בסתר אך אם אתכם חברותא שביתך בית חבר אצ"ל כי טוב לך שברחוב תשב ברוח צפון כו' שיגינו קצת כותלי רה"ר כ"א טוב שבת על פנת גג שהוא גבוה שהרוח והגשם יכו בך בעצם טוב לך זה מאשת מדינים בהיות בבית חבר כי אז תכלם ותענה והיא תחרץ למרר אמריה לבלתי הראות הכנעה בפניהם ואין קצה לרעות המתרגשות והם ודאיות ולא ספק כאשר בשבתך על פנת גג וכל זה משל להורות כי אין צרה כצרת אשת מדינים ושומר נפשו ירחק ממנה:

פסוק כה

יאמר כמו מים קרים על נפש עיפה ויגעה שצריך לנוח שעה או ב' טרם ישתה פן הקרירות הרב שבא בגופו והוא עיף ויגע יזיקנו כן שמועה טובה מארץ מרחק שאדם עיף לצמא אליה ובבואה פתאום אפשר יסתכן מקבלה וכמעשה שהיה בגמרא לכן צריך מיתון תחלה: **או** יאמר כמים קרים על נפש עיפה שישתה איש והוא עיף ויגע כך היא שמועה טובה מארץ מרחק והוא שלא תשמח לב בעצם והוא כי כמים קרים על עיף ויגע שיערבו לו וינוחו דעתו בשתותו אפשר קרירותם תזיק לו אחר כך כן שמועה טובה מארץ מרחק אפשר כי מאז עד בא הבשורה פה נשתנה הדבר ולא לטובה נמצא עריבות הבשורה כוזב במה שיתגלה אחרי כן וידאג יותר מאלו לא נתבשר בטובה נמצאת בשורתו מזיקתו:

פסוק כו

מעין וכו'. אם תראה צדיק מט לפני רשע אל תתמה על ההשגחה כי גם כי צדיק הוא אולי מצד אביו שהוא מעין שממנו יצא היה רפש ולכלוך עון בהולדה מצדו או מצד אמו שהוא מקורו היה מקור משחת ועל כן היה צדיק זה מט לפני רשע:

פסוק כז

אכל דבש כו'. **אם** בראות צדיק מט לפני רשע לא תסמוך אדידי ותעשה א' מב' דברים או כי תכנים עצמך בחקירות למצא דברי חפץ כרשע וטוב לו צדיק ורע לו או שתדבר אשר לא טוב נגד ההשגחה על הא' אני אומר לך כי כאשר אכול דבש הרבות לא טוב כי יערע לבך ותקיא גם טוב מאכלך שקדם כן הוא חקר כבודם שתחקור בכבוד אשר לרשע פה והכבוד אשר יהיה לצדיק שם כי הוא כדבש שבהעדר רבויו יהיה לך כבוד רק לומר כי זה יאכל פה זכותו וזה יפרע פה חובו ושיעור הכתוב כמו שאכל דבש הרבות לא טוב כן חקור על כבוד צדיק ור"ל רשע וטוב לו העדר הרבוי הוא כבוד אך ברבויו בקלון יומר כי תקיא גם סברותיך הטובות שקדמו לך כי יתבלבל שכלך:

פסוק כח

ועל הב' כי עיר פרוצה וכו' הוא אשר אין מעצר לרוחו והוא כי יש עיר מוקפת חומה סביב ויש שאין לה אך סוגרות אותה כותלי חצריה סביב ובכל ראש דרך דלתות ננעלות בלילה ויש עיר סוגרת ומסוגרת בחומה ובקירות חצריה כמדובר ויש שאין לה לא זה ולא זה וההיא תקרא עיר פרוצה אין חומה וכדברים האלה יהיו באדם כי יש בעל סוד שאין לבו משיאו כלל להוציא מחשבתו החוצה ויש שלפעמים בא להוציא אך טרם יוציאנו נותן אל לבו כי לא על חנם נתן ה' לשונו תוך חומת עצם וחומת בשר אם לא להתעכב מלדבר מהרה כי לא ימצא טוב משתיקה וכמז"ל על פסוק מה יתן לך וכו' ואמר כי גם שלפי איש מחסום החומה שלפני לשונו שהוא משל אל חומת העיר וגם כנגד סגור אשר לעיר מינה ובה בחצריה מרד עצמה הוא סיגור לב האדם באדם לבלתי הוציא מחשבותיו חוצה עכ"ז לפעמים גם אם העיר תהיה פרוצה מצד עצמה תועיל לה חומתה אך באדם אם לבו פרוץ בתוכו למהר להוציא מחשבותיו החוצה לא יועיל לו כלום חומת שמו ושפתיו וזהו עיר פרוצה בפנים וגם אין חומה בחוץ הוא איש אשר אין מעצר לרוחו בפנים באופן שחומה שלפני לשונו כלא היה היא והוא כי אין החי נותן אל לבו חומות פיו לבלתי הוציא דבר אם לא כשלבו ורוחו בלתי תאבים להוציא החוצה מה שבקרבם אך אם אין מעצר לרוחו מיד יוציא דבר ולא יעצרוהו וזוכות לשונו והענין ללמד דעת את החי יתן אל לבו אם יהרהר חלילה על צדיק ורע לו וכיוצא לבלתי הוציא

דבר מפיו כי אם יבקש דעת עד יכונן לבו או ישיב אל לבו כי אל דעות ה' ומי יבין דרכו יתברך או יהרהר אחריו חלילה אך אם ח"ו יוציא דבר מפיו על ההשגחה גם שאחרי כן יתן אל לבו וישוב מדבריו אוי לו כי נגע בכתר האמונה וקללה תחשב לו ובמה יכופר עונו ולא עוד כי אם לעת מצוא היצה"ר שהאיש הזה פתח פיו עד דברו רעה יחזיק בו ולא ירפנו עד יתפקר לדברים רעים כיוצא בדבר הרע עד יאבדנו מן העולם וז"א עיר פרוצה אין חומה שעל כן תתעתד יבואו שודדים עד תחרב כן הוא איש אשר אין מעצר לרוחו כי יתעתד לשודדים הם עונות ופשעים אין מספר עדי אובד:

כה **או** יאמר מעין זה מפסוק מים קרים וכו' והוא כי הנה ראות עיני בשר איש צדיק מט לפני רשע הלא ירפה ידיו חלילה מעבוד את ה' כבני דורו של מלאכי באמרם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו כו' גם נבנו עושי רשעה כו' והנה לפניהם זאת ישיב לב האדם באדם נראה מה אחריתם אולי טוב הרשע לא יתמיד או בחצי ימיו יעזבנו והצדיק יראה וישמח אך אם יראה בהפך והוא כי צדיק מט קודם לרשע ורשע יראה וישמח נוחם יסתר וזה ענין אומרו צדיק מט לפני רשע כלומר קודם ולא אמר ביד רשע והנה יקרה לצדיק בעולם הזה כמו שנאמר לו יגע וטרח יום ולילה עד תצבור כעפר בצר זה עשרים שנה ללכת אל עיר רחוקה ושם תתענג בדשן עד יבלו שפתותיך מלומר די ויהי האיש ההוא עיף ויגע עד עיפה נכשו וברוב עיפותו כי רב היה משתאה ואומר בלבו מי יתן והיה איש בא מהעיר ההיא וישמיעני שמועת טובתה להשקיט יגיעת נפשי כמים קרים על נפש עיפה ולא ארגיש יגיעי בשמחת השמועה טובה כן הדבר הזה כי כל צדיק הולך קדורמת עיף ויגע בעבודתו יתברך וכמו שאמרו ז"ל ושם ינוחו יגיעי כח אלו הצדיקים והכל לתקות הכין מה שיאכלו בשבת בארץ העליונה שלעולם יירשו ארץ אך הוא יתברך הניח הדבר מסור אל האמונה ועל כן בראות צדיק רשע וטוב לו והוא עיף לא יבצר מהרהר בלבו מי יתנני אשמע שמועה טובה מארץ מרחק היא ארץ העליונה אשקטה ואביטה אליה וארגיעה מנחמת לבי והן אמת כי בימים ראשונים היו רואים עולמם בחייהם כמפורסם בס' הזוהר ובגמרא ואפילו כאשר נעדרה נבואה היו עדיין משתמשין בבת קול וכמה אמוראים היה אליהו מדבר אליהם ומשמיעם מה למעלה ומהם שהיו בחייהם מקבלים שלמא מרקיעא כענין אביי ורבא ואבא אומנא אך בדורותינו מנעו הטוב ממנו על כן בא שלמה ויאמר הנה מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק ירדו יהיו תמים לומר כי כאשר המים קרים משקיטים עייפות נפש עיפה בעריבותם כן שמועה טובה מארץ מרחק היא ארץ העליונה:

כו **אך** אם זה יחסר לצדיקים שלא ימצא להם אל יחושו אי זה הוא הדבר המצריכם לכך אם לא ראותם צדיק מט לפני רשע על כן הנני מודיעך סוד הדבר והוא כי מעין נרפש כו' והוא מאמרם ז"ל שאמר לו הוא יתברך למשה צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן צדיק. **והנה** כל חלקי המאמר מבוארים אצלנו לבד מכוון מאמרנו בב' חלוקות אלו בקוצר הוא כי לא על אב החומרי ידבר רק על הנפש והוא מאמר אליהו אל איוב כי בזה השקיט תלונתו כי אמר אליו אם צדיק אתה הנך לוקה באשמת נפשך אשר חטא בגלגול הראשון כדעת רשב"י כי פעמים שלש עם גבר וזה מאמרו על איוב חרה אפו על צדקו נפשו לומר שאם הוא צדיק נפשו בלתי צדקת מצד עצמה ובשלשת רעיו חרה וכו' כי וירשיעו ואת איוב שאמרו כי איוב היה רשע כלו' ולא כן היה כי אם נפשו עד לא היתה באיוב וז"א צדיק ור"ל צדיק בן רשע בהוא כי הוא מפאת הנפש הוא בן לבעל נפשו שקדם לו כי לא כל הנפש הקודמת נתגלגלה רק חלק ממנה כנודע ועל כן בן לקודם יקרא וכן רשע וטוב לו רשע בן צדיק שהיתה נפשו מטוהרה בקודם לזה וזהו רשע בן צדיק וזה יאמר אם תראה צדיק מט וכ.ו' דע כי הוא מעין כו' והוא כי מקור יקרא שורש שנפש האדם באדם היא חלק מאותו השורש ומעין יקרא הנפש שבאדם שהוא המתגלה מהמקור והוא כדרך כל מעין כי המים היוצאים מקום שמתגלים יקראו מעין אך המקור הוא הנסתר מתחת לארץ למעלה רחוק מהמעיין ואמר אם תראה צדיק מט ומת קודם לרשע אל תתמה על החפץ כי ידמה לב' מעינות א' המעין הוא מקום יציאת וגלוי המים נרפש שערבבו המים עם העפר שתחתיהם אך המקור שמשם מימי המעין באים הוא שלם ויש מעין אחר שמימיו זכים אך נשחת ונשבר מקורו מלמעלה אי זה מהם יפסק תחלה הוי אומר אותו שנשחת המקור שילכו המים אל מקום אחר אך האחר יתמיד שמקורו שלם ובהתמדתו יעברו כל עפר וצרורות מהמים ולא יהיה מעין נרפש כן הדבר הזה כי הצדיק המט הוא כי מקורו נשחת הוא עיקר נפשו בהיותה בקודם אליו ועל כן מט ונפסק מהרה כי אם לא יספיקו יסוריו פה ישוב מהרה להתגלגל ליתקן כמי מקור נשחת ההולכים אל מקום אחר אך הרשע תדמה נפשו אל מעין שע"י העפר נרפש רפש וטיט כן ע"י חומרו נרפשה ונתקלקלה אחר תאיותיו אך בגלגול הראשון כדעת רשב"י צדיק היה ע"כ מאריכין לו עד יעביר חלאת חומרו ותזדכך נפשו בו בחשובה בעזר טהרת שרשו והוא הנקרא רשע בן צדיק הפך האחר שהוא צדיק בן רשע וזהו מעין כו' צדיק כו' ובזה ימשכו ב' הכתובים הבאים אחריו כמפורש בקודם:

פרק כו

פסוק א

הנה כמה פעמים הוכחנו למעלה שכל כסיל האמור במשלי שלמה לא על אשר דעה חסר בטבעו ידבר רק על משולל חכמה כד"א בן חכם ישמח אב ובן כסיל וכו' וזה בשתי בחיטת או שלא למד חכמה וע"כ מושרש במדות רעות או שקרא ושנה אך נסרחה חכמתו כי חטא לה' ואין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות והאיש הזה השני חכם בעיניו כי לא יבחין כי חכמתו תתבלע בהעותו ולא יכיר ערכו על כן אמר שלמה בחכמתו הנה באמת כי קשה מאד תרופת הכסיל כי הלא גם כי חכם לבך לא תדע לתקן רעתו להעביר סכלות מדותיו ממנו בשום אופן כי רבה היא באמת ועכ"ז מדעתי כי קשה מהכסיל העיקרי משולל החכמה הוא אשר קנה חכמה וחטא כי אחר ששנה ופירש לחטוא ומחזיק עצמו לחכם מסכל סכלותו ולא יכיר חליו ולא יתרפא והחל במבוכת החכם השלם למצוא תרופה לכסיל המשולל חכמה ומושרש ברוע מוסר ואמר איזה הדרך ישכון תקונו ושית מה שחבחר דרכי הוא לכבדו ואזי בראוהו כי כבד אכבדהו מכבדיו יכבד גם הוא וישים מעצר לרוחו לא זו הדרך שאל יעלה על רוחך כי כאשר הארץ בקור וחורף לעומת אשר תקבל הגשם והשלג תוציא צמחה כן האיש הזה לעומת אשר יקבל כבוד ממך יכבדך בם הוא כי לא ידמה רק לשלג ומטר בקיץ וקציר שיהיה השלג ומטר אבודים ואין בם מועיל שאין הארץ מוציאה כנגד אשר יריקו עליה ובשום שכל והבין אל כפל ענין ומלות שונות שלג ומטר קציר וקיץ יאמר באשר ידענו כי קיץ הוא בתמוז ואב וקציר סוף ניסן ואייר ותחלת סיון ואמר לא יבצר או תכבדהו כבוד בקבע כאשר ירד השלג וינוח על הארץ או כמטר סוחף דרך העברה דע אפוא כי הלא יעלה על רוחו שהוא מעצמו ראוי אל הכבוד ההוא ואם הוא קבוע כשלג קשה יותר כי הלא לפי גודל וקבע הכבוד יחשב שהוא ערך החיוב שאתה חייב בכבודו כי אין צריך לומר שלא יהיה כשלג בחורף שתהום התחתון עולה כנגדו כמז"ל על תהום כו' שאין הגשם והשלג יורדין מלמעלה טפח שאין התהום עולה כנגדו טפחיים ומלחלח מלמטה שאם היה דומה לזה בטפח שהיית מכבדו היה מכבדך טפחיים אלא אפילו לא ידמה לשלג בקציר שלהיותו בסוף ניסן שעדיין הארץ בלתי יבשה הרבה והשלג קובע עליה שהלא גם מדי עברו הלא ישאר רושם לחותו על הארץ אך ידמה לשלג בקיץ כי אז לעולם ייבש הארץ ומה גם בהכאת השמש תבלענו הארץ עד בלתי השאיר רושם כן האיש הזה יהיה מה שתקבע לו כבוד שיבלעו ויקבלנו ולא תראה בו רושם כאלו לא כבדתו כלל כן לא יערב אל לבו להחזיק לך כבוד ואם הוא דרך העברה כמטר לא יחשוב שהוא כמחוייב אליו

כל כך לשואבו בצמא כאשר בקיץ רק כבקציר אך עדיין לא יעלה כנגדך לכבדך גם הוא כמטר בחורף שמים תחתונים עולים כנגד עליונים רק כמטר בקציר שמדי עברו יעבור והנה איננו או על דרך זה במה שידענו מרז"ל שנקרא סוף סיון ותמוז ותחלת אב קיץ על דבר ששוטחין קציעות ליבש הנקראים קיץ כמה דאת אמר כלוב קיץ והנה אפילו שטף מטר עובר אם ירד עליהם בודאי יפסדו ומה גם כי ירד השלג הקבוע עליהם שיתפחו ויתעפשו ויאבדו וכן בקציר אפילו ברדת מטר עובר תתפח בצד מה התבואה הקצורה ותתקלקל אך לא לגמרי כקציעות בקיץ ובזה יאמר השמר פן ואל תכבד את הכסיל הנזכר כי אם דרך קבע תכבדהו תפסידהו לגמרי שיפתח וישמן ויתגאה כ"כ ויאבד כי מהוללות גאוה תכפל רעתו שיקרנו כשלג בקיץ שנח על גבי הקציעות ויתפחו ויפסדו ואפילו אם תכבדהו דרך כשטף העברה גם אז יתפח ויתגאה בצד מה וזהו וכמטר בקציר שתתפח התבואה בצד מה ותתחיל להפסד כן כמשלים האלה כדמותן לא גאוה לכסיל כבוד:

פסוק ב

ושמא תאמר הלא מבחינה אחרת טוב לכבדו כי אם לא אכבדהו למען יכבדני יהיה לבל יקללני כי יבוש אל תחוש לקללתו כי הלא כצפור כו' כי אם יקללך לא תבא לך ואדרבה אליו תשוב או מיד או אחר זמן לפי מה שהוא חומר הענין והוא כי הצפור אין דרכה לעוף ולשוטט הרבה באויר רק בעת הצורך לאכול או לשתות תנוד ותצא מהקן ומיד תבוא אך הדרור תעוף ותשוטט הרבה ותשוב אחר שעה או שתים וע"כ קן צפור יקרא בית כד"א מצאה בית ודרור קן לה ועל כן בצפור אמר לנוד ובדרור לעוף ואמר כאשר הצפור לנוד מקנה ותשוב מיד וכדרור לעוף שהצד השוה שבהם הוא שישובו אל הקן שמשם יצאו אלא שזו שוהה לשוב יותר מזו כן קללת חנם באופן זה שיש קללה שתנוד בלבד מניד שפתיו וישוב מיד אל מקום שיצאת משם וידבק באומרה ויש אחר זמן והצד השוה שבהן הוא שלא תבא אל מי שנאמרה זהו כן וכו' לא תבא:

פסוק ג

וש"ת א"כ אפוא אכנו בשבט אולי אוכל אועיל אולי יערוץ גם זה לא יהיה כי הנה שוט לסוס כו'. **והוא** בהעיר למה הפך כי מהראוי יאמר שוט לחמור שאין מתג מספיק לו להיסירו עד יכוהו בשוטים ומתג לסוס כד"א אל תהיו כסוס כפרד כו' במתג כו' וגם אומרו כסילים לשון רבים ולא כסיל ככתוב הקודם והמאוחר אך יאמר גם כי בשבט תכנו לא יועיל כי הלא כמקרה שוט לסוס ומתג לחמור גם אתה יקרך והוא כי דרך הסוס קל התנועה שאם בשוט יכה בו רוכבו אז ידלג ויחזיק במרוצה עד גדר שיחפוץ רוכבו לעכבו ולא יוכל וההפך במתג לבדו לחמור שאם במתג יאחזנו למהר הליכתו או להטותו

הדרך אשר יהיה שמה רוח הרוכב ללכת ולא מלבו אין מתג ורסן בלי שוט ושבט יוכלו להזיזו ממקומו כן במשלים האלו יהיה שבט לגו כסילים כי יש שע"י ההכאות יהיה כשוט לסוס שאז ידלג וירוץ מרוצת סכלותו יותר ממנהגו עד שנתחרט על ההכאה ולא נוכל להשיבו ויש זולתו יהיה שבט לגוו כמתג לחמור שאם לא מלבו לעשות מעשה הטוב אז מכעס ההכאות יכבד את לבו ויקשה את ערפו וכל רוחות שבעולם אזי לא יזיזוהו מטפשותו וזהו כשוט לסוס וכמתג לחמור הוא שבט לגו כסילים רבים כי יש יקרך בו כזה ויש כזה וא"כ אפוא גם לא זו הדרך טובה לך להיישירו באופן שאבדה עצה:

פסוק ד

ואם כה אומר ואיעצך א"כ אפוא תסיר מעליו שבטך והתנהג עמו בדברים על פי דרכו ותענהו כאולתו גם זה לא יהיה כי דע אפוא כי יש פנים לכאן ולכאן שאפשר לומר אל תען כסיל כאולתו ויש טעם לדבר והוא פן תשיה לו גם אתה שאין צריך לומר הוא שישווך אל עצמו כי אם גם אתה כמעט תחשוב כי שוה אליו אתה בהרגיל עצמך לענותו באולתו:

פסוק ה

ויש פנים להפך ולומר ענה וכו' פן יהיה חכם בעיניו באופן שגם אנכי נדון בקרבי מה לעשות לכסיל להקל מעליו סכלותו:

פסוק ו

ואם כה תאמר הלא לתקן זה וזה אערב דעתי עמו ואאספהו אלי ולבל אשוה לו גם אני יהיה לי כמשרת לפני לכל אשר אחפוץ וע"י כן ידרך אצלי בדרך טובה קו לקו צו לצו כי גדולה שמושה דע אפוא כי הלא יאכילך גחלי רתמים דשקך מים המרים עד תגרשהו מעליך כי לא תאמין בחייך כי הלא בשרתו לפניך לא יבצר ממך תשלחהו בשליחות מה וימר לך כי הלא אתה תשלחהו למצוא מנוח לכף רגלך כי ירחק ממך המקום אשר תשלחנו ולנוח דעתך במציאות השליחות ומה גם אם הוא למצוא חפצך מזולתך כדבר דבר דבור על אפניו ונהפוך יהיה כי אתה חשבת להרגיע את רגלך ואדרבה תהיה מקצה אותם כי ישנה וישים מתוק למר ומענה אף ישיב שכנגדך על פי אשר יעוות הכסיל בשליחותו ותצטרך לקום וללכת ברגליך פעמים שלש לתקן את אשר עוות שלוחך ובמקום נחת רוחך ודעתך בשליחות קובעת כוס חמה תשתה שיצר לך אשר שלחתו אליו מחמת דברי שלוחך והוא חמס מבלי תאשם וזה מקצה רגלים וגם חמס שותה שולח וכו' כי יאמין שכנגדו אל דברי שלוחו והוא שינה לרעה נמצא שחמס שותה וטוב לגבר לבלתי ישתמש בשמש ככסיל הנזכר:

פסוק ז
הנה כי דליו והגבהו שוקים מפסח הוא הכסיל כי פסח הוא ואין רגלים להסמך בם ועם כל זה משל בפי כסילים להחזיק עצמם בדרך הראשון שהוא לכבדם:

פסוק ח
והמשל הלא הוא כצרור אבן במרגמה וכו' והוא בשום שכל והבין במקרא כי הלא אין דרך האבן להיות צרורה במרגמה רק בדרך הנוח אך יאמר כי הכסילים ישאו משלם ויאמרו כי טוב לגבר החכם לכבד את הכסיל לבל יזיקהו ומה גם בשנאה הנודעת לעם הארץ עם התלמיד חכם כי אין צריך לומר כאשר עדיין לא החל הכסיל לסבב רעה את הזולת כי אפילו אחרי שהחל לסבב וקרובה רעתו לבא אם יכבדהו הזולת יאסוף ידיו לבלתי הצר לו וישא משלו נאות לזה כצרור וכו' והוא כי אחר החל איש לסבב בקלע לירות האבן המונחת בו לשכנגדו אם יצויר תקשר האבן במרגמה קשר אמיץ הלא לא תצא רעתו אל הפועל כי הלא לא תמיש האבן ממקומה בהשמיט הקצה האחד כי צרורה היא במקום הנחתה כן בערך זה הוא הנותן לכסיל כבוד שהוא כצורר אבן במרגמה שאפי' אם החל הכסיל לסבב לו רעה כאשר יסבב איש הקלע ידמה המכבדו לבל יכלה רעה כאלו צורר וקושר האבן נגף מהשמט ומלפעול הרעה באופן כי כבד איש את הכסיל וזהו כן נותן לכסיל כבוד כי יתקן בצד מה אך בלבד למנוע צרה מאשר חשב להצר לו:

פסוק ט
והלא תאמר אם כן אפוא בטלת תקנתו בהחלט ואין תקוה לכסיל להעלות ארוכה למחלתו דע כי יש תקוה בצד מה והיא ממנו ואליו הוא כי כמקרה השכור גם הוא יקרנו שאחר שעברו יין לא ימיש מלבקש ארוכה להפיג יינו כן הכסיל מדי עברו בסכלותו והעדר חכמתו בדברי עונות כי לא ידע אשר לא תעשינה ואשם משגגת תלמודו וברוע מדות זאת ישיב אל לבו באשר הוא יהודי גדול ה' הבורא את הכל כחכם וככסיל וגם ברחמיו לא יניח בראויו יאבדו כי אחר האבדם ישוב לקנותם ולתקנם כמו ששתקן גם העוברים ברצון ולא להעדר חכמה אשר לא ידעו במה יכשלו כי יחשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח וז"א חוח וכו' כי כאשר חוח שהוא כמז"ל דבר מיוחד ומסוגל להפיג היין עלה ביד שכור כי גם שעברו יין לא ימנענו שכרותו מלבקש תרופה כן הוא משל בפי כסילים:

פסוק י
שהוא לאמר רב מחולל כל כו' כי לא ימנענו סכלותו מהשיב אל לבו כי לא טוב דרכו ולהתעורר בצד מה להרפא ולומר הנה רב וגדול מחולל כל ישתבח שמו כי כמוני כחכם

אל אחד בראנו והוא אב לכולנו ולכן לא יגעל נפשו בכסילים כי ברואיו המה ונחלה לו יתברך שכאשר ברא כל יהיה גם ושכר כסיל קונה ושוכר אותו אחר אבדו ויהיה שוכר לשון קניה וריוח כמה דאת אמר והמשתכר משתכר אל צרור נקוב ובלשון חכמים נשכר את הזויות הנותן למחצית שכר חוטא נשכר וכאלה אין מספר ולא בלבד את הכסיל אשר שגגת למודו החטיאו כי גם ושוכר עוברים הם עוברי רצונו במזיד גם אותם יתקן הבורא יתברך מה גם עתה הכסיל:

פסוק יא

והנה על ידי כן לא יבצר יגעל בצד מה באולתו אשר בחר עד כה גם שנראה שעוד ישוב לכסלה כבוחר שנית באשר געל לא יבצר שלא יערב לו עשות הרע כאשר בתחלה טרם יגעל בה כי הנה ידמה לכלם שב על קיאו שלא יבצר שלא יערב לו כאשר בתחלה כי גם בעימו ימאס כי על כן לא יאכל קיא של זולתו אך למה שהיה כבר בגופו לא לזר יחשבוהו כן הדבר הזה כאשר ישוב הכסיל למה שכבר הקיא וגעל בו לא מבלתי היות הדבר מאוס בעיניו רק למה שכבר החל בו ולכן לא יבצר מלשוב ולגעול כי יש תקוה וזהו ככלב שב על קאו וכו' הנה כי גם שקשה מאד תיקון הכסיל משולל החכמה ככל הכתוב למעלה אין להתיאש מתקונו כי עדיין יש לו תקוה למה שלא יסכל כי כסיל הוא ולא חכם ומכיר ערכו:

פסוק יב

אך הסוג הב' שהוא אשר קרא ושנה אלא שנכנם בו רוח שטות והחזיק בחטאים זה עדי אובד ועליו אמר ראית איש חכם בעיניו גם שהוא אש שענינו חשוב כענין כל אנשים שבמקרא והוא החכם שחטא על הנפש ועדיין הוא חכם בעיניו ולא ידע כי כסיל יקרא גם הוא כי הלא נכנס בו רוח שטות ואיננו מכיר חסרונו איש כזה כאבוד יחשב כי תקוה לכסיל ממנו כמדובר כי זה מכיר חסרונו וזה לא יכיר:

ג **עוד** אפשר בפסוק שוט לסוס כו' ושני כתובים הבאים אחריו וידוקדק אומרו לגו כסילים ולא אמר לכסילים והוא מאמר הרמב"ם ז"ל פ"ג דגירושין על גט מעושה שמכין אותו עד שיאמר רוצה אמ כי הלא כמו זר נחשב באמת שאימר רוצה אני אחר ההכאות יקרא רצון ולא אונס שכתב ז"ל שאין זה אנוס כי כל איש ישראל רוצה לעשות רצון קונו אלא שיצרו וחומרו מטעהו על כן יכו בחומרו וגוו עד ישוב אל רצון נפשו ועל כן באומרו רוצה אני רצון אמתי הוא ולא אנוס יקרא וזה יאמר שלמה בחכמתו הנה כתבתי לך שאין דרך תרופת הכסיל לכבדו כי לא נאוה לו כבוד ושמא תאמר הלא אם אבחר בהפכו והוא לבזותו ולהכותו קשה יותר כי גם כי ישוב ויאמר רוצה אני לעשות הטוב והישר לא

טובה ההישרה בדרך ההיא כי לא מלבו ואנוס הוא ומחמת מכות ולא מאהבה ומה בצע בכשרון ההוא וטוב טוב היה כבד נכבדהו ואם ישוב עד ה' יהיה ברצונו הפשוט על כן אמר דע כי כשוט לסוס כו' והוא כי ידמה נפש הכסיל על גוו כרוכב על סוס או על חמור ודימה לשמ אלה כי יש ימאן לעשות הדת לבל יכנע מזמת זולתו ידמה לסוס שטבעו להתגאות לפעמים אף על בעליו כן יתגאה החומר על הנפש ויש שכסילותו תביאהו להמשך אחר טפשות כחמור המיטפס לבלתי הטות אל דרך חפץ בעליו אמר כי כאשר בשוט יכו את הסוס להשפיל גאותו ולהכניע לעשות רצון רוכבו וכמתג לחמור להמשיכו בדברי טעם ולהטותו אל הדרך אשר רוח הרוכב ללכת בו כי הצד השוה שבשני אלה כי גאות או טפשות היה מטעה אותם כי לא דעת ולא תבונה בהמה לדעת כי כל טובה עשות רצון רוכבם כי הוא הנותן להם כח לעשות חיל כי בו שמן חלקם ומאכלם בריאה ועל כן להביאם אל תועלתם הוא שוט לסוס וכו' כן הוא שבט לגו כסילים הם ב' סוגי כסילים הדומה לסום והדומה לחמור כי יכו את הגו הדומה לאלה למען יעשה רצון הרוכב בו הוא נפשו כי רצונו רצון קונו באמת והוא חפצו בלי ספק לולא שהגו הוא החומר שוגה ופתי על כן יכו בו להשיבו אל רצון נפשו כי הוא רצונו באמת של עצמו:

ד **ועל** ב' הסוגים הנז' הדומה לסוס ומתגאה על הכל ולא יחשיב אנוש אמר אל תען כסיל כאולתו שאם יתגאה נגדך כסוס אל תענהו על פי אלתו להתגאות גם אתה עליו ולדבר בו סרה פן תשוה לו גם אתה כי יצא חוטר מגזע הגאוה לחשוב כי כמוהו כמוך אך אל תחשיבהו לענות אותו כ"א הכנו בשבט בלבד ולא תענהו למען יאמר בלבו כי נחשב כבהמה בעיניך שיכו בה ולא יענוה ואז יכנע:

ה **אך** הסוג השני הדומה לחמור אשר לא מגאוה הוא עושה גם שצריך בשבט תכנו בצד מה לא תמיש מענות אותו כאולתו להמשיכו לפי דעתו בדברי טעם כמתג לחמור לאמר לו הלא חשבת כי בהתאוות החומר יש ממש ועל כן תמשך אחריהם ותתעצל ברצון קונך הנה על פי דרכך איעצך כי דעה חסרת כי מלבד שלא זו דרך האושר האמתי גם העולה על רוחך שטוב הוא לחומר גם זה לא יהיה כי הלא אין לך תאוה חומרית שלא תזיק לחומר כיתורי מאכל ומשגל ודומיהם כי גם שלא יועיל זה בלבד עד בשבט תכה את גוו גם ענה אותו כאולתו על פי דרכו פן יהיה חכם בעיניו לטפשותו בחשבו כי טוב ללכת אחר תענוגי בני האדם כי על כן ברא הוא ית' כל מעדני עולם ומה גם אם יביא ראיה מהמענה עצמו מן היין שמביא קרבן וההיקש בזה על כן זולת השבט גם ענה וכו':

פסוק יג

הלא כתבתי לך ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו כי לא ישוב להישיר מדותיו אחר שבאולתו אשר ימשך חכם בעיניו והנני מביא לך ראיה מוחשת והיא מהעצל כי אין לך חכם בעיניו כמוהו להחזיק בעצלותו ועל כן לא תסור מעליו רוע מדתו כי אין לך עצל שלא יבקש טענות ולפעמים כמתנבא לבל יתנועע ממקומו ואם ישיבו לו דברים של טעם לסתור תואנותיו יאמר כי סכלים המה והוא החכם וע"י כן רעתו רבה שבכל יום מתרבה עצלותו עד ימות ברעב ולא ישקוט עד יעקור ג' עמודי עולם תורה ועבודה וגמילת חסדים גם עם נפשו ולא דעת ולא תבונה לשוב מדרכו ולבא אל העמן נשית לב אל אומרו שחל בדרך כי לא מצינו עצל ידבר כהוללות הזה ולמה שלמה בחכמתו יוציא מלבו על העצל פתיות אשר לא יעלה על רוחו אמנם יאמר דרך על דרכה של תורה שהוא דרך עץ החיים ורחובות הן כמז"ל על ברחובות תתן קולה מקום שמרחבים ד"ת ונבא אל הענין הנה יש מתעצל מדרך עץ החיים זו תורה מעצלותו ונותן טעם לפגמו באמרו ירא אני כי כך היא דרכה של תורה פת במלח וכו' ועל הארץ תישן והנה שחל המדכאם בדרך זו פן אחלה ואפול למשכב או שחל בדרך הוא המקרא שהוא דרזך לבא אל החכמה כי אמצא שם עימ ה' רגלי ה' געשה אדם בלשון רבים וההיקש בזה ולמה אשגה ושחל יצודם ואהיה משחית מפשי ואם אכנס ברחובות התורה ארי בין הרחובות ואהיה טורף נפשי כי אטעה בין דם לדם בין דין לדין ואומר על טמא טהור כו' ומי הכניסני בזה טוב לי אשכים ואעריב לב"ה לעבוד את ה' ואעסוק שאר היום במלאכה ואהיה גומל נפשי כי טוב להודות לה' השכם והערב ולנמול נפשי מלבא לידי סכנה כמדובר:

פסוק יד

והנה זה חכם בעימו באמת רואה את הנולד ואין זה כי אם רוע לב ויצר עצלותו תדיחנו כי הלא עוד מעט וגם את הכל יגעל בעצלותו כי רוע מדתו תדיחנו והלוך ילך לאחור במקום שהיה ראוי לתקן עותתו והוא כי הוא החל לגעול בעסק התורה אך עדיין יעבוד את ה' ויעסוק במלאכה לגחם ביתו ואחר כך ימשך שאפילו לקום להתפלל שהוא עבודה לא תגיחגו עצלותו כי הדלת תכוב על צירה ולבא אל העמן נעיר כי אין סיבוב הדלת על צירה הוראת איריור על המטה כי גם אפשר תסוב בטרם בקר והלל השמש יצא על הארץ ועוד שהיל"ל ועצל שוכב וידוע שהוא על מטתו אך יתן דופי בעצל כי אחר אשר יעור משנתו לא יתן אל לבו לעבוד את ה' לקום בטרם בקר כי עצלה תעכבנו ומתהפך לכל צד להעביר עצלתו ולאיכול לה ואמר שלמה הנה כמקרה הדלת שתסובתסוב ותמיד הוא על צורה כן עצל יסוב יסוב לצדדיו ותמיד על מטתו אך לא זה הדרך רק כי במקום התהפכו על

המטה יהפוך ברגליו כל הארץ ומיד יקום ולא יסוב על מטתו מתהפך לצדדין לארבעת רבעיו הגה שגם בתפלה בבקר געלה נפשו אשר בטלה בזה טענתו שחל בדרך כו':

פסוק טו

ועוד מעט שגם לעסוק במלאכה ללחם ביתו תדיחנוי עצלותו כי טמן עצל ידו בצלחת לחממה בתוך התבשיל החם וילאה להשיבה אל פיו לאכול מהנדבק בידו מהתבשיל והוא משל אל בני אדם שאפילו במלאכה קלה לאכול ולתת לתוך פיו יטמון ידיו בתואנת צנה ולא יעשנה באופן שעצלותו תדיחנו תחלה מן התורה ואחר כך מן העבודה היא תפלה ואחר כך מגמילות חסדים שלא יגמול חסד אפילו אל עצמו ונפשו לתת לתוך פיו לקיים נפשו בגופו והוא גמילות חסדים כמאמר הלל הזקן בלכתו לסעד שהיה הולך לגמול חסד עם נפשו ואמר כי זה גם אל רפשו לא יגמול חסד איך יגמול לזולת נמצא לאט לו עוקר שלשה עמודים שהעולם עומד בם תורה ועבודה שהיא תפלה במקום תמידין וגמילות חסדים:

פסוק טז

והן נ' אלה פעלה לו עצלותו מפאת היותו חכם בעיניו כי הלא אם יאמרו ט דברים של טעם בהחדו לאמר שחל בדרך כו' יאמר כי נסרחה חכמתם והוא חכם מהם כי לא ידברו נכונה כמוהו וזהו חכם עצל בעינו משבעה משיבי טעם הם המשיבים לו דברים של טעם הנה הבאתי ראיה כי אם ראית איש חכם בעיניו ואיבד נפשו ובשרו באפילו לתת לתוך פיו לא ישתדל וימות ברעב ובחוסר כל:

פסוק יז

כי יהיה ריב בין אנשים יש עובר נריב לא לו ולא כלאחר יד רק מתעבר ובוטח בעצם ויש כמתלהלה כנלאה הבלתי חפץ להתקומם רק מדבר דברים כלאחר יד הבלתי נראין לכאורה לכוונה רעה והם כחצים ומות אמר שהראשון אינו כל כך קשה שאדרבה לעצמו הוא מצר יותר מלבעלי הריב ולא ימר להם כל כך באמרם הרי מגלה דעתו שמתעבר על הריב ובנפשו ידבר כי הוא כמחזיק בשתי ידיו בשני אזני הכלב אחד מפה ואחד מפה שיתעתד לינשך בכל אחד משתי ידיו שהכלב אז יחרץ ויהפוך ראשו ימין ושמאל וישכנו כי קרובה אזנו שראשו חדה לישמט באופן הוא מעותד לקבל רעה מכל צד או לפחות מצד אחד כן המתעבר בריב קרוב להיות נשוך מכל אחד מבעלי הריב או לפחות מאחד נמצא כי האיש ההוא לא יתייחס רק למבקש רעת עצמו כי לא יוכל להשמט מבעלי הריב לומר לא לרעה כוונתי וזה אינו קשה כל כך בעיני בעלי הריב:

פסוק יח
אך אשר אינו מתעבר בעצם בריב רק כמתלהלה מלאה ובלתי מתחזק לריב כי אם מורה שצר לו וכלאחר יד מדבר דברים רעים אפילו יהיה יורה זיקים ושביבים המתכבים ובלתי מזיקים הם למריבים חצים ומות באמרם מי יתן והיה נכנס ומתעבר מגלה שרעה בלבבו ולא יעשה כמתלהלה כלאחר יד והוא מורה חצים ומות:

פסוק יט
וכן יש אחר דומה לזה שגם שלא יצא לפועל רעתו היא כחצים ומות והוא המרמה את חברו באופן בלתי נרגש וכשהורגש עושה עצמו כמשחק ואומר לו הלא משחק אני ולא בקשתי רק לצערך בדרך שחוק גם זה רע ומר שירגיש רעהו כאלו חצים ומות ירה עליו עם שהרמאות לא יצא לפועל באמרו כי המרמה בחוש לא ימר לו כמחפה הלזה ומתראה כאוהב על שהורגש נעשה כמשחק כו' וזהו כן איש רמה כו' כן חצים ומות כנזכר הוא אשר רמה וכו':

או יאמר כי אין לאדם לבטוח באשר רמה אותו ואחר כך אמר לו הלא משחק אני וביטל רמאותו אל יאמר הגה אם היה חפץ להרע לי למה חזר ואמר הלא משחק אני ולבטלו אך הוא כי טוב לבו עמי ואוכל לבטוח בו תמיד אמר כי אין זה דומה אלא למתלהלה היורה וכו' והוא כי החפץ לירות חצים ומות וכדי שיבטחו בו לא ישמרו עצמם ממנו עושה עצמו כמתלהלה ובלתי חפץ להרע רק יורה זיקים המתכבים מיד ובלתי מזיקים כמשחק עמו ואגבן חצים ומות כשיבטחו מלהשמר באמרם זיקים המה ומשחק הוא כן כמשל הזה הוא איש רמה את רעהו וכו' כי אין כוונתו רק להבטיח את רעהו בקלות כדי לרמותו בחמורות ויפול בשמת רשת ולא יוכל קום:

פסוק כ
בא לספר בגנות הנרגן המוליך ומביא מזה לזה דברים קשים והנה יש מדון ויש ריב ויש איש מדמם מחרחר ריב ויש נרגן והוא כי ריב יקרא בהתחלה ומדון אחר התעצמם בריב ואיש מדנים הוא המחרחר את הריב הקטן ועושה אותו גדול בעצם ובגלוי וגרגן הוא המוליך ומביא כלאחד יד כאשר יפרש ואמר הנה כאשר באפס עצים תכבה אש מאליה כן באין נרגן ישתוק מדון אף אחר התעצמם שתקנא מדון:

פסוק כא
אך אגיד לך מה גדלה רעת הנרגן על איש מדמם והוא כי הנה כמטיל פחם לגחלים שיבעיר ויעשה אש גדולה ממציאות גחלים וכמטיל עצים לאש גדולה כן הוא איש מדינים לחרחר ריב כי הלא יתחכם לעשות רע והוא כי כאשר הגחלים שאינן אש דולקת

רק גחלים בעלמא אם ישליכו שם עצים לא יבעירו כי קשים הם לאחוז בהם אור הגחלים וגם הגחלים עצמם לבדם אפשר שיכבו אך מה יעשה החפץ להבעיר את הבערה בעצם יביא תחלה על הגחלים פחם עד יעשה אש גדולה ואחר כך יביא עצים על האש הנעשה מהפחם על הגחלים ויבעירו עד בלי די ויתמיד כן יעשה איש מדנים בהיות הריב קטן כגחלים בעלמא לא יביא לשון הרב עצום כעצים כי יאמר הלא לא יקבלו כי יאמרו שעדיין לא הגיע הריב אל גדר זה שידבר רעהו דברים קשים כאלה ולא יאמנו דבריו ואולי אדרבה יכירו כי לבבו להרע ויתבטל הריב לכן מה יעשה יטיל פחם הקל לתפוס הגחלים בו הוא לשין הרע קל מעט ויאמינו לו ותעשה אש מהגחלים ואחר הבעירו הגחלים והאש ויגדל הריב בין האנשים אשר להם הריב אז יביא עצים על האש הם דברים קשים להגדיל המדורה כי אז גם שהם ענינים זרים ולשון הרע עצום לא יחדלו מהאמין כי בערה בם אש המחלוקת ויבער ויתמיד כאש עצים העושה שלהבת ומתמיד:

פסוק כב

ואמר כי על כל זה הנרגן העושה הרע בהצנע וכמתלהלה קשה הימנו כי הלא איש מדנים מגלה לבו ומטיל פחם לשונו הרע לעימ הכל ונרגש כמטיל פחם לגחלים ועצים לאש ולא ידאג האיש כל השונא שמגלה שנאתו או עושה רעה שמגלה רעתו כאשר על הנרגן שעושה הרעה ומראה עצמו כמצטער כל הדבר ובלתי מכדן להרע קשה מהכל וזהו דברי גרגן כמתלהמים וכו' כלומר מי יתן והיה הנרגו כאיש מדנים שמחרחר הריב באופן נגלה כמשליך פחם לגחלים ועצים לאש אך דבריו הם כמתלהמים שהם כמתהלמים ומצטערים כמקבל מהלומות מדאגה מהדבר שמביא הרכילות כמצטער אומר אוי לי כמה אני מצטער על משאכם וריבנם והלואי לא הייתי שומע מה שנדבר עליך כי צר לי מאד וכן ישוב על שכנגדו ואומר צר לי עליך כי שמעתי עליך דבה רעה והנני מתלהם ומצטער על הדבר והלואי לא נמצאתי בדברים האלה כי רע עלי המעשה וע"י אומר הדבר כן משתקע הלשון הרע עד חדרי בטן שאומר בלבו כל א' מהם הנה איש צדיק האיש הזה כי הלא מצטער הוא על הדבר ואילו לא שמע לא הגיד ומי יודע אשר הוא מעלים מפני השלום מצדקתו ואין ספק שמגלה טפח ומכסה טפחיים ונהפוך הוא וזהו דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן ובתחבולה זו שעושה כמצטער ומדבר כחולה אפי' באפס גחלים והתחלת ריב יגדיל המדורה מה שאין כן איש מדנים שלא יבעיר רק בהדרגה ובהיות כבר גחלים:

פסוק כג

ומה בין זה לאיש מדמם המחרחר ריב בגלוי הוא כי האיש מדמם אינו עושה צפוי לרוע לבו ואפשר לא יקבלו ממנו כי רע עליהם המעשה אך זה מראה כסף מבחוץ עם שהוא סיגים אך הלב הוא חרס אשר הלב רע מצופה בו על כן יחשוב הרואה כי גם לבבו הפנימי כסף ואין רעתו רק היות בו סיגים ובאותו צפוי יצוד הלבבות וידליק ודאי לב השומע והם קשים מרוע הלב הפנימי כי האדם יראה הצפוי ולא הפנימי נמצא כי השפתים המצפים הם הדולקים בעצם והלב אינו רק רע אך אינו דולק כשפתים וזהו שפתים דולקים ולב רע:

כ **או** יאמר באפס עצים וכו' ובאין נרגן ישתוק מדון שהנרגן עצמו כעצים לאש:

כא **והביטה** וראה רעתו כי עם שיראה הנרגן שהוא פחם לגחלים ועצים לאש כי כאשר הפחם הניתן על הגחלים להבעיר האש את עצמו הוא מכלה גם הוא כגחלים וכן העצים אשר על האש כן הנרגן בחרחרו הריב מבעיר ומכלה את עצמו גם הוא לגודל העון בכלל המריבים כנודע מענשו ואף על פי כן אם הושרש הנרגן להיות איש מדנים לא יחדל מעשות מלאכתו זאת וזהו פחם כו' לומר גם שהנרגן הרזכר הוא פחם לגחלים ועצים לאש אם הושרש בדבר עד גדר יקרא איש מדנים עם כל זה עודנו מחזיק ומיטפל לחרחר ריב ולא ימיש וזהו ואיש מדינים לחרחר ריב:

או גם שיראה פחם לגחלים ועצים לאש הם הכנות להבעיר האש בין המריבים שיראה ביניהם דברים קשים ורעים שמאליהם יריבו על ידי פחם ועצים שביניהם לא יאמר הנרגן מה לי עוד לחרחר ריב אם מעצמם יש להם אש ועצים הרבה אך עם כל זה מדנים עודני עומד לחרחר ריב וזהו פחם כו' ואף על פי כן איש מדמם לחרחר ריב והוא ששמת כל כך במלאכתו ובחרחרו ריב:

כב **כי** הנה דברי נרגן יהיו כמתלהמים שידבר כמצטער על מריבותם ואדרבה והם דברי רגונו יערבו לו וישמח בהם כל כך עד כי ירדו עד חדרי בטן כי עד שם יקבל הנאת עריבותו שאין לבו כברו וחושב להסתיר מהמריבים שמראה תומה ובתוכו יטמא למען יחדקוהו לאוהב:

כג **והעולה** כל רוחו להסתיר דבר היו לא יהיה כי הלא ברית כרותה לשפתיו לגלות רעתו כי לא יבצר ממב שפתיו מדבר דבר תגלה רעת לבבו כי הלא ידמה לכסף סיגים מצופה על חרש כי למה שהכסף בלתי מתדבק ומתערב בחרש וגם הוא כסף סיגים בלתי מתקשר בעצם ממה וביה על כן לא יבצר ממנו סדקיסובקיעים ובהסיראה בחרש בפנים כן שפתי נרגן אשר הם ככסף סיגים שמראים כסף והוא סיגים שאין ספק יבקעו מתוכן

דברים שבהן יראה לבבו הרע כהגלות החרש בבקיעי הכסף סיגים וזהו כסף וכו' שפתים דולקים בדברו באופן ידליק וחלהם אותם השפתים ידמו לסיגים מצפים הלב רע שלא יבצר מראות ברעת הלב מתוך הסיגים כאמור:

פסוק כד

וזה דרכו של איש זה שאחר הגלות לבו מתוך דבריו ונמצא כגנב במחתרת מה יעשה ישוב לחפות ולשום טלאי על גבי טלאי על הסדקים ובקעים שבהם נגלתה שנאתו לבל יראה כשונא כי אם שמאהבה ידבר וזהו בשפתיו ינכר שונא שחוזר ומתנכר בשפתיו מהיות שונא ולהראות כי לא שונא הוא ולא כן לבו כ"א ובקרבו ישית מרמה ואשר ייטיב אמריו אין זה כי אם מן השפה ולחוץ:

פסוק כה

לכן איש כזה כי יחנן קולו ויהיו דבריו כמתלהמים אל תאמן בו כו':

פסוק כו

אך תכסה שנאה מאתך שלא תגלה לו שתשנאהו במשאך ומתנך עמו וזהו במשאון למען יחשוב שאינך מבין רעתו ורמאותו אשר שת בקרבו ובזה לא ימשך ממך ויהיה הולך ומתגלה רעתו יום יום או לאט לך תדרוש ותחקור בדבותיו עד תגלה רעתו ברבים בראיות ומופתים שלא יוכל להכחיש ויתפש כגנב במחתרת כי מצוה לפרסם הרשעים כאלה:

פסוק כז

ושמא תאמר אולי לא תגלה רעתו ומה בצע בכסותו שנאה לבל ישמר עד יפול ויתגלה אל תירא מזה כי הלא ברית כרותה מאתו יתברך כי כורה שחת בה יפול ולא יבצר מהתרגל ומהשתלשל הדברים שמתוך דברי עצמו או על ידי זולתו יפול ויאחז במצודת רעתו ואם אמת היה הדבר אשר היה מוליך ומביא מזה לזה ולא היה כורה שחת אשר לא היתה רק גולל אבן כבור המתגלגל ברגל אדם שמציאות האבן נגף היה בעולם אלא שהיה הוא גולל אותה מזה לזה גם היא אליו תשוב דכל שכן שהוא חוצפא ולישנא בישא:

כח **או** יאמר דברי נרגן וכו' ראה נא דברי גרגך לבל ישתוק מדון איכה יעשה ידבר תחלה דבריו כמתהלמים ומצטערים על צרת האחר למען לא יחשדוהו ויאמנו דבריו והוא מכוין להפילו בראש המריבה מראה שמצטער ודבריו ירדו עד חדרי בטן על ידי החלו כמצטער:

כט **ובראותו** כי כזביו הם ככסף סיגים מצופה על חרש שנעשה בקיעים וסדקים ובלתי מתדבק אל החרש כן יוכר מתוך דבריו כי אין לשקרו רגלים כי יתגלה כדלעיל וזהו כסף

כו' כן יתגלה חרש רוע לבו אפילו מתוך דבריו ע"כ יירא פן יבא מי שעליו הוציא הדבה ויכזיבנו ויראה בפניו כי שקר כזב על כן בכלל מה ששפתיו דולקים מעתה:

כד **הוא** שאומר בשפתיו ינכר וכו' לומר הלא ידעתי שאם תאמר אליו מה שאמרתי בדבר סרה הלא יכזיב וכחש בך שלא יצא מפיו דבר רע ובשפתיו ינכר מהיות שונא ויאמר דברים מראים שאדרבה אוהבך הוא כנפשו אך דע אפוא כי ובקרבו ישית מרמה:

כה **לכן** כי יבא וידבר אליך רכות וירבה אליך תתנונים הוא מן השפה ולחוץ הקול לבדו הוא טוב וזהו כי יחנן קולו אל תאמן בו וכו':

כו **כי** דעתו הוא שתתכסה שנאתו ממך במשאון אשר ישיאך ויפתך ובסוף לא יבצר שירע לך גם בגלוי שתגלה רעתו בקהל:

כז **לכן** מה שעתיד לעשות לך אחר כך עשה לו אתה מעתה כי כורה שחת בה יפול וגולל אבן כזה שהיה גולל ועושה גרמא לרמותך אליו תשוב מעתה וקום בקהל ותרע לו ותחרפהו כאשר עתיד לעשות לך וזה יורה כמתלהם על רעתך ומיעצך לטובתך והוא תכלית הרשע והסכסוך לחרחר ריב ולבל ישתוק מדון ולשיאמר דבריו עושה בתחלה עצמו כמצטער ודבריו כמתלהמים:

פסוק כח

ושמא תאמר אם כן אפוא בבא לפני לשון שקר לחרחר ריב אדכאהו בשוט לשון בל יראה עוד פני אל תעשה כן כי הלא לשון שקר ישנא למדכאיו אך אם כי שנאמר לו יש לו פה חלק טוב הוא יעשה מדחה שידחה אותו לומר שאינו מאמין ולא ידכאהו. **או** קרוב לזה כי לשון שקר ישנא דכיו ואם נראה שמראה שאינו שונא רק מקבל מה שתדכאהו ואומר זה נראה לי ואתה דע לך וכיוצא בזה והולך לו הוא שפה חלק אשר לו יעשה מדחה בחלקלקות ובקרבו ישים ארבו ושנאתו לכך אות לבל דכות אותו רק יאמר שלא יאמין לדבר הזה ושגם הוא לא יחשוב תועה על שום בר ישראל כאשר חשדו וזהו שסמך שלמה ואמר לשון שקר וכו':

כז **הנה** דברתי דופי על המריבות ועל עושיהן והנה הן לאות באמת מחמת שנאמר על כן איעצך תמנע שנאה בכל מאמצי כח ואם יבא לפניך איש ושקר בפיו שמהלל ומשבח עצמו שיפליא לעשות וידעת כי שקר מליו אל תדכאהו לאמר מי אתה הר הגדול ומי ביתך בישראל ומה יכולת עשות כי הלא בדברי אמת תקנה שונא אחד כי לשון שקר ישנא דכיו וגם לא תחניף אותו אך ופה חלק אם השומע יש לו פה חלק להשיב לו בחלקות באופן לא יכעוס עליו יעשה מדחה יעשה לו דחייה:

פרק כז

פסוק א

לאמר לו אל תתהלל כו' והוא כי יש מתהלל על העתיד שאומר כי יעשה מחר או מגדולות ויש מתהלל על עבר או הווה יאמר לו על העתיד אל תתהלל בעד יום מחר כי גם שכדברך כן הוא שיש ספק בידך לעשות הנה לא תדע מה ילד יום אולי יתחדש דבר ולא תוכל עשוהו:

פסוק ב

ואם הוא על העבר או הווה אמור לו טוב לך יהללך זר ולא פיך שאינו כבודך תתהלל אתה אי נכרי הרחוק מהזר ואל שפתיך ובדחיה זו לא ישנאהו המשקר גם שהאומר זה אליו חושדו למשקר ואומר מה ילד יום ולא אמר יהיה היום אפשר כי כאשר היום שנעשה בו מצוה או מצות קונה קדושה ואיכות כמ"ש בספר הזוהר על ויקרבו ימי ישראל למות ומקדושת היום נמשך ונולד לו שפע טובה כן ביום הנעשה עבירות נקנה בו טומאה ויולד היום רעה וזהו מה ילד יום מאשר מתעבר מטומאת העבירה. **או** יאמר יהללך זר כלומר אם תראה יהללך זר גם שלא יהללך הקרוב אליך כי אם זר אשר לא יחשד עושה כן למען קורבתך אל תאמר אחר שיש עד זר אצלי שמעיד עלי גם אני לא אחשוך פי מלהלל עצמי כי לא יחשדוני כי הלא גם זר מהללני אמר גם שיהללך זר עם כל זה ולא פיך תענה גם היא ואפילו יהיה נכרי המהללך המתנכר לך תמיד יותר מהזר ועתה מהללך גם הוא לא יענו אחריו גם שפתיך באמרך כי אחר שאפילו הנכרי מהללני עתה יענו שפתי גם הם ולא אחסיר מכבודי כי אם נכרי ואל שפתיך:

פסוק ג

אמר הנה שני דברים קשים לאדם מכל רבבות צרות רעות הלא הם אחד כי יכעוס על איש שלם אויל חסר דעת ויחרפהו כי נוחם יסתר ממנו באמרו יהלמני צדיק ואני אחריש אך כעס אויל מר ממות ב' הקנאה כמאמרם ז"ל אלף מיתות ולא קנאה אחת אמר שלמה הנה שתי אלה יחדו לא יהיו תמים כי הן אמת שיש ב' סוגי צרות אחת רבת האיכות שנית צרות רבות קטנות תכופות וזה אמר כובד אבן הוא משל אל הצרה הגדולה הבאה עליו בבת אחת ככובד אבן הנעמסת על איש בבת אחת וגם נטל החול הם צרות רבות כנטל החול שהם צרות דקות תכופות עד אין מספר כאשר לא יוכל לספור גרגירי נטל החול ויש יקוץ בדקות ותכופות מהגדולה כאחת כי זה קשה מכובד אבן כי אחת היא בלבד גם כי רבה היא אך אלה רבו מספור ויש יסבול נטל החול יותר מכובד אבן כי למה

שיעמיסוה עליו בבת אחת לא יסבלה וישליכנה מעליו אך החול אשר דקה היא ואפשר לצצה עליו מעט מעט יסבול יותר שיוכל איש להעמיס על רעהו כחצי ככר באמתחת אחת והולך ומוסיף באמתחתו אשר עליו מעט מעט עד יותר מכובד אבן אך ב' סוגי צרות אלה בכף מאזנים וכעס אויל בכף שמה מכריע את כלם וזהו כבד כו' וכעס אויל כבד משניהם:

פסוק ד

אמנם קנאה אין צריך לומר כעס אויל הכבד משתי אלה כי אם גם יסבול איש אכזריות חמה ושטף אף כמרע"ה שעמד מפני אכזריות חמה כמה דאת אמר לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו וכן עמד בפני שטף אף שלא ישטוף מיד עד אמר לפני הקב"ה קומה ה' באפך כמ"ש ז"ל שאמר משה רבינו עליו השלום רבון העולמים עמוד אתה בא' ואני בא' ואמר להקב"ה יסלק הוא יתברך האף והוא יעמוד לפני החמה נמצא כי לפני האף לא עמד לפני אכזריותו כי הקב"ה סילקו אך עמד בפני השטף שלא ישטוף טרם יסלקנו הוא יתברך על ידי תפלת משה אמנם על החמה עמד בעצם כנגד אכזריותה שהוא בזכותו עמד כנגדה עד השיבה ואף על פי כן לא עמד כנגד קנאה אשר קנא ביהושע כשניתן אליו הרבנות כמ"ש ז"ל על קשה כשאול קנאה שאמר אלף מיתות ולא קנאה אחת ואם כן מי יעמוד לפני קנאה:

ג **או** יהיה הכל על משה שסבל כבד אבן ישראל שאמר איכה אשא לבדי וכו' או כובד אבן של עוג שאמרו רבותינו ז"ל שהיה סובל בידיו וגם נטל החול הקשה מזה שנטלטל על דבר המצרי שטמן בחול וגלהו דתן וסבל ולא הרע לו אחר כך כאומר ולא הרעותי את א' מהם וסבל ומה היה שהרע לקרח אלא שכעס אויל הוא קרח היה כבד משניהם:

ד **וכן** בכל אלה סבל ולא שאל מות ואפילו בעגל שאמר מחני נא היה לשון בקשה ובקנאת יהושע החליט לשאול מות לז"א אכזריות חמה ושטף אף הקשה מהכל כמפורש בקודם כל זה סבל ולא קנאה א' מיהושע ושאל את נפשו למות והקדים האבן לחול לומר הכבד כבד באחרונה בהדרגה כמדובר:

פסוק ה

הנה אשר יוכיחוהו בגלוי הלא יתבייש ויקפיד ולא יקבל ואדרבה יתפקר יותר אמר כי אין זה רק כשאינה מתוך אהבה פנימית אך כשהיא מאהבה מסותרה טובה היא כי הלבבות כמראות וכאשר מלב המוכיח יצאו אמריו בלב המקבל יכנסו וירבה להיטיב כי הכל הולך אחר כוונת לב המוכיח:

פסוק ו

תדע שכן הוא שהלא גדולה מזו נראה בעינינו שאם אשר הוא אוהב נאמן יכה ופצוע את בנו או תלמידו או זולתו למען ילך בדרך תמים הלא יהיו נאמנים פצעיו אלה ויעשו שליחותם שיתקבלו ויועילו ונהפוך הוא באיש שונא שאם ירבה נשיקות ופיוסים אל יכנסו בלב מי שנאמר לו ואדרבה יהיו בעיניו לנעתרות ולכבדות כמשא כליו ואיך יהיו לנעתרות הנשיקות ויקבל ברצון הפצעים אך הוי אומר שהכל הולך אחר כוונת לב האומר או עושה כן לפי כוונת המוכיח יעשה רושם במקבל. **או** יאמר במה אדע אם המוכיח אוהב או שונא זה לך האות אם תראה שהם נאמנים שעושים רושם במקבל שעושים שליחות גזר אומר שהם נאמנים פצעי אוהב ואם הם נעתרות וכבדות אצ"ל פצעים כ"א אפי' נשיקות אמור מעתה שהם נשיקות שונא שהכל הולך אחר לב המוכיח כמדובר:

ה **או** יאמר מקושר אל הכתובים הבאים כי הלא אין אומרים אלא דורשנו כי מי לא ידע שתש שבעה תבוס נפת כו' ומה ענין דמיון צפור נודדת לאיש נודד ואומרו ששמן וקטורת ישמח לב יין ישמח ולא שמן ומה יחס הקטורת אל השמן ואומרו ומתק רעהו משולל הבנה מה זו עצת נפש ועמן רעך ורע אביך וכו' ועל הכל שיראו בלתי מתקשרים לא בלבד פסוק עם פסוק כי אם אפי' קצתו אל קצתו כמעט אין גם אחד מתקשר וכן הכתובים שאחר הנז' קשים מאלה: **והנה** לבא אל הביאור נזכירה מז"ל בב"ר האומרים כי בהסתלק הצדיקים מן העולם מראין להם מתן שכרם טרם ימותו וישמחו לראות ואז נפשם שבעה והם ישנים וזהו ותשחק ליום אחרון והראיה לזה הביאו מה שהראו לר' אבהו י"ג נהרי דאפרסמון ואמר כל הני לאבהו כו' ועם שלאהבת הקיצור שכבר מבואר אצלנו יפה בעתו ומקומו לבד התיבות האלה מה ענין אומרו כשם שבעה והם ישנים ומעט מזעיר מהמפורש אצלנו הלא הוא נתינת טעם על מה זה מראין לצדיק מתן שכרו גורם סילוקו והוא כי הלא קנין העולם הבא על ידי יגיעת שניהם הגוף והנפש נקנה והנה בצאת הנפש הלא ידאגו זה וזה הנפש תדאג באמרה הלא זוודין קליליין לאורחא רחיקא הכינותי ומי יתן ואחיה יותר להכין צדה רבה מאד והגוף יאמר צר לי עלי כי הלא יחד שנינו יגענו בעבודת קוננו ועתה הרוח תשוב אל האלהים ואז ינוח לה ואני אמותה הפעם וגם כי לא יבצר ויחייני הוא יתברך מערימות העפר הלא בין כך ובין כך הנשמה היא העולה ואני כעניה סוערה גולה וסורה תחתי יוצץ רמה ותכסני תולעה על כן ראה והתקין הוא יתברך תקנת שניהם והוא בהראות בעת צאת הנפש מתן שכרן כי אז שניהם בעולם כי עודנו בחיים תערב לנפש הטוב ההוא עד שתשמח ללכת ולא

תקוץ על אשר תמנע מהרבות יותר כי תהיה שבעה מרוב כל וכמאמר רבי אבהו בראותו הטוב שהראו לו כל הני לאבהו וזה אמר נפשם שבעה וגם החומר מאשר יושפע בי כח לסבול ראיית הרוחניות הרב ההוא בחברת הנפש מה שאי אפשר לו לראות טרם עת למות אם לא בחלום בהתפרד הנפש מהגוף כי אין זה אלא כמאמר ספר הזוהר שבעת למות נתוסף באדם שפע לראות דברים עליונים בגוף ונפש ושזה מאמר הכתוב תוסף רוחם יגועון על כן מפאת השפע המושג לגופי הצדיקים בעת סילוקן ישאר בגופן חיונית רוחני עד גדר שגם אחר צאת נפשו כי מת לא יהיה הגוף רק כישן שעוד חיוניות בו ועל כן הצדיקים נקראים ישני עפר ולא ישובו לעפרן עד שעה אחת קודם תחיית המתים כמאמר רבי אחאי בר יאשיה וזה ענין התלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה ששפתותיו דובבות בקבר כמבואר אצלנו יפה וזה אמר והם ישנים כלומר ולא מתים בעצם וזה ענין הצדיק שמת מתוך שחוק שישמח לראות כמז"ל בב"ר על ותשחק ליום אחרון אך לא כן הרשעים רק ימותו מתוך בכיה או עצבות שיראו רעתם ויבכו באמרם מי יתן ונשאר פה ונתקן מעשינו ונקבל יסורין על אשמותינו ואינו שוה למו ונבא אל הענין והוא כי הלא זה השער לשטן לבא בו לפתות את האדם באמור אליו כל היום מה בצע כי תתם דרכיך וטובה לא תראה כי כל טוב הצדיק בהקפה וכאשר יענה עצמו לעבוד את ה' כן ירבה וכן יפרוץ כל חלי וכל מכה כי אין לך צדיק שאין לו יסורין ונהפוך ברשעים כי בעמל אנוש אינמו ולא יעשה עולה שלא ימצא שכרה בצדה כי מי עשק את עמיתו שלא נהנה מהעושק אשר עשק ומי טמא את נפשו בזמה שלא נהנה וההיקש בשאר כי הלא השטן פורע לאלתר ובגלוי מה שאין כן בו יתברך כי תוכחתו מגולה ושכרו בל יראה ובל ימצא בעולם הזה אמר שלמה אל ישיאך יצרך בדבר הזה כי הלא טובה תוכחת מגולה היא תוכחת הצדיק שהיא מאהבה מסותרת באמת כי את אשר יאהב ה' יוכיח:

א **אל** תשית לב אל נשיקות היצר הרע המראה לך אהבה מגולה באמרו כי נאמן הוא ופורע לאלתר כי הלא פקח עיניך וראה כי נאמנים פצעי אוהב והוא כי אשר הוא אוהב את ה' ופצעי יסוריו מאהבה הלא נראה בעינינו כי נאמנים המה בשליחותם ששלחם ה' על הצדיק להגן על הדור ולהרבות להיטיב והוא כאשר מצאנו ראינו ברבינו הקדוש ע"ה שכאשר נתבשר רבי חייא עליו השלום שנתרפא רבו מחליו בכה ויאמר ווי לכו עוברות של ארץ ישראל שכל ימי חליו לא הפילה אשה ולא היתה עצירת גשמים וההיקש ביתר צדיקים סובלי יסורי אהבה שתגלה ותראה תועלת הדור כי הלא חלים הוא ישא ומכאובם הוא סבלם וזה אמר הנה נאמנים פצעי אוהב שהלא נראה כי נאמנים לשולחם הם פצעים של אוהב כי יתגלה הצלחת שליחותם ותועלתם כי נאמנים המה להשכיל

להיטיב ואם כן אבוא מזה תדע כי ונעתרות וכבדות בלי תועלת הם נשיקות שונא הוא היצר הרע הראה לך דבקות ואהבה באמרו כי יפרע לאלתר כי מפצעי אוהב תגלה ותראה לך מתן שכרן של צדיקים ונהפוך ברשעים:

פסוק ז

עוד תביא לך ראיה מעת למות כי הלא הצדיקים מתים מתוך שחוק ושמחה כמאמרם ז"ל בב"ר על וימת אברהם זקן ושבע שהצדיקים מתים מתוך שמחה שמראים להם מתן שכרם כרבי אבהו ושלשה חכמים שאמר כל אחד שני פסוקים כד דמכין וז"ש הכתוב ותשחק ליום אחרון וההפך ברשעים שמחים מתוך עצבות וכמאמרם ז"ל שאומרים שימחם ויעשו מצות וזהו נפש שבעה שהוא נפש הצדיק בעת צאתה מן העולם שאז מאשר מראים לה מתן שכרה היא שבעה כאשר כתבנו מאמרם ז"ל על אומרו נפשם שבעה הלא אזי תבוס נפת שאין צריך לומר טובות העולם הזה כי אם גם לא יקוצו על אבדם עשות מצות יותר בעולם הזה מאשר שבעה נפשם ברב טוב אשר תראה כמו שאמר רבי אבהו כל הני לאבהו וזהו תבוס נופת הנוטף דבש ותוכו שעוה המתדבקת שהוא משל אל טוב העולם הזה החיצוני הדבש אשר חוץ לנופת וטוב הדבקות העצמי של העולם הבא הדומה לפנימיות הנופת היא השעוה בעלת הדבקות בטבעה שגם בזה לא תחמוד מרוב השבע שמראים לה אך נפש רעבה היא נפש הרשע הרואה רעתה בעת סילוקה כי ריקה היא מכל טוב אז בכו תבכה כמאמרם ז"ל באמרו מי יתן יניחוהו ותקבל פה יסוריה כי אז כל מר של העולם הזה ויסוריו אז מתוק בעיניה כי טובים היו חללי חרב יסורי העולם הזה מחללי רעת גיהנם:

פסוק ח

ושמא תאמר למה יעשה כה הוא יתברך שיראה להם במותן הטוב לצדיק וההפך לרשע אחר שלא יעשה כן עודם בחיים לזה אמר דע אפוא בני כי כצפור נודדת מקנה כי צר לה מאד לעזבו כי על קן צפור בית יקרא כד"א גם צפור מצאה בית כי בטבעה קובעת היא וקשה לצאת מקנה כן איש נודד ממקומו של עולם הזה כאשר כתבנו כי לנפש ולחומר יקשה פרידתם מן העולם הזה בסלוקם. **לנפש** על המנעה מעשות מצות ומעשים טובים על אשר סגלה ולחומר על הפסדו:

פסוק ט

לכן הוא יתברך מראה להם באחד משני פנים או כרבי אבהו שהראה לו נהרין דאפרסמון או במיני בשמי ג"ע ואז ישמחו לראות ותהיה נפשם שבעה כמאמר הכתוב ותשחק ליום אחרון וזהו שמן וקטורת ישמח לב שהם השתי סוגים שמן אפרסמון שהוא רמז אל אושר

העולם הבא כנודע ליודעי חן וקטורת בשמי ג"ע ישמחו לב ותהיה נפשם שבעה וזהו ישמח לב שבו מושב הנפש בעצם כי משם תתפשט לכל הגוף ומתק רעהו של הלב הזה הוא החומר שגם ימתק ויערב לו אז כמו שכתבנו שזהו אומרם והם ישנים מהיכן נמשך מתיקות זה לחומר הנפסד במהותו אלא מעצת נפש אשר תמיד תיעץ את החומר:

פסוק י

וזאת עצתה לחומר רעך ורע אביך קנך הוא היצר הטוב כי קדוש הוא ודבק בו יתברך אל תעזוב ושמא תאמר אתה החומר העכור המתדמה אל היצר הרע כאח לו הלא ביום אידי כי אראה כי צר לי ויסורין באין עלי בעבוד את ה' אלכה לי אל היצר הרע אתי ואלכה באורחותיו וייטב לי כי כל עושה רע טוב לו בעולם הזה אל תעשה כן כי אם בית אחיך אל תבא ביום אידך כי טוב לך שכן קרוב הוא היצר טוב מאח רחוק ונקרא שכן אשר אינו רק כשכן שבא לגור אצלך אחר י"ג שנה מאח הדומה לך ונולד בהולדך כי לפתח חטאת רובץ טוב לך השכן למה שהוא קרוב אליך ומבקש תועלתך מאח רחוק ומבקש רעתך ועצת הנפש הזאת הלא היא כי לא יבצר במזמות זו יחשוב איש להרע או להיטיב יהפוך יד מזמתו לדבר הזה והיא עצת נפשו המתהפכת בו ותשיב אמריה לו ועל כן אמר שלמה למה תיחל בני עד עת קצך ולא תשוב מעתה וייטיב לך ולנפשך כמדובר:

פסוק יא

חכם בני כו' לבא אל הענין נזכירה ענין מאמרם ז"ל בפר"א כי אחר סילוק רשב"ל יהיה בגן עדן אשר היו חביריו בהיותו בראשיתו מלסטם את הבריות היו רואים אותו מגיהנם וצעקו אל ה' ואמרו משוא פנים יש בדבר הלא רשב"ל היה מלסטם עמנו והוא בגן עדן והם בגיהנם השיב הוא יתברך ואמר זה שב בתשובה ואתם לא שבתם עוד ידענו מרבותינו ז"ל כי כל איש יש לו בגד יעטה בגן עדן הנעשה ממצות ה' אשר יעשה והוא הנקרא בלשון רבותינו ז"ל חלוקא דרבנן ואמרו בספר הזוהר שאם יחטא האיש ההוא לא ילבישוהו בגדי מצותיו רק בגדים צואים מחלאת טומאתו בו וידינוהו בו בגיהנם עוד ידענו מרבותינו ז"ל כי כל אחד מישראל יש לו חלק בגן עדן וחלק בגיהנם זכה נוטל חלקו וכו' ונבא אל הענין אמר שלמה הלא הגדתי לך אדם מה טוב לכת בתורת ה' ולשאת עול יסורין בעולם הזה מלכת אחר נשיקות שונא הוא היצר הרע ושמא תאמר מה יסכון לי אם אשוב אליך אחר אשר הוטמאה נפשי בדרכי היצר הרע ואולי כמקרה העובר רצון מלך בשר ודם פעמים רבות יקרני כי גם כי ישוב לעשות רצון המלך ההוא לא יעלה האיש ההוא על רצון המלך ולא ישמח בראותו אותו עושה טוב כעת ואדרבה יתעצב אל לבו כי יזכור את אשר עשה לו בתחלה ומה גם בהיות עליו קטיגורים האומרים אל

המלך משא פנים אתה נושא לאיש הזה הלא זה הוא אשר עשה הרע בעיניך זה כמה כי הלא יתחמץ לב המלך עליו וישפטהו משפט מות כן ירא אני כי אחר שהרביתי לפשוע אם אשוב לא תשמח בי בזכרך אשר פעלתי עולה ומה גם אם יקומו וידברו בך אשר ראוני בהעותי לאמר משא פנים את הנושא לחוטא הזה והלא יבוקר פנקסי ותתעורר עלי מדת הדין על כן אמר שלמה ברוח קדשו כאלו הוא ית' אומר חכם בני כלומר אחר אשר פשעת בי ונסרחה חכמתך כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות חזור והתחכם ושוב אלי ואל יעלה על רוחך שאתעצב אל לבי בראותך בהזכיר מעשיך הראשונים כי אדרבה ושמח לבי וגם כי יקום אשר עבר העבירות עמך ויחרף חלילה באמור אלי משוא פנים יש בדבר כאשר אמרו חברי רשב"ל לה' הנה אשיבה חורפי דבר:

פסוק יב

ואומר אליו ערום ראה רעה המתרגשת לו בעונותיו ונסתר ממנה בשובו אל ה' אך פתאים ואין לב לשוב ככם עברו ונענשו והיא תשובתו יתברך ממש לחבירי רשב"ל:

פסוק יג

ואם עונשו של זה אינן אלא על שלא מיחה אז אומר הוא יתברך לבעל תשובה הזה קח בגדו של חורפי הלזה הוא חלקו בגן עדן הוא בגד מצותיו חלוקא דרבנן כי אתה תשוב תתקן אשר עותו ותכנס במקומו כי הלא הוא ערב זר כי כל ישראל ערבים זה לזה ולא השיב את הזולת ואם כח טומאתו חלושה מתיחסת לנכריה נקבה ולא לזר זכר באופן שאינו מפסיד לגמרי בגדו אך הוא כממושכן ביד הנכריה עד ישוב לפחות אחר התגלגלו הנה בעד הנכריה ההיא חבלהו אתה ויהא ממושכן בידך כאשר אתה תתקן אשר עוותו ואם ישוב לתקן הוא לא תפסיד אתה:

יב **או** שעור הכתובים ערום וכו' לא בלבד תשוב אתה בתשובה כי אם גם תשיב את רעך עמך כי גם אם ראית ערום וחכם ראה רעה הנעשית בארץ ונסתר ולא מיתה ועל ידי כן פתאים עברו ונענשו להעדר מוחה מי שבידו למחות:

יג **אל** תפרוש גם אתה באמרך איני כדאי כערום ההוא גדול הדור וראוי למחות ומה גם אם גם אני הייתי רשע כחבירי אלה ושבתי ולא יחשיבו דברי אל תחוש כי אם קח בגדו של ערום הוא חלוקא דרבנן אשר לו כי הלא הוא ערב זר ועליו היה מוטל למחות כי הלא תכנס במקומו ותתקן אתה ובעד נכריה היא כח הטומאה שהיה לה לחבול בגדו על שלא מיחה עד יתקן חבלהו אתה וזכה בו מה שאין כן אם לא היה נתקן הדבר גם על ידך שלא תמוש מהחזיק בו הנכריה כי אשר לא הזהיר רשע את נפשו יבקשו ממנו ותתמשכן בגדו עד תקנו כנודע:

פסוק יד

ואל תחוש כי תוכיח את רעך שהיו פועלי און אתך ושבת עד ה' ועזבתם ברשעתם כי אולי יעיזו פנים נגדך לאמר לך הסכלת עשו כי נפרדת מחברתנו ואבדת טובה הרבה בעולם הזה וזה חסדך את רעך למה עזבתנו והלא יבורך פלוני שהיה מחברנו ולא נפרד מאתנו ועודנו רענן באופן שבמקום שובו אלי נהפך להשיבני אליו ולמה אמרת אהיה אני מהמוכיחים במקום שאין אנשים כי אתה תדע לך כי אתה כי הזהרת רשע ובמקום שהיה לו להחזיק לך טובה ולשוב על ידך אדרבה מרים קול ומברך רעהו רשע כמותו בקול גדול כלומר אתה אומר אלי אשוב כאשר שבת אתה והלא יבורך פלוני אשר לא נפרד ממני כמוך כי טוב הוא ממך ואין זה מברך אלא מנאץ את ה' חלילה ואומר לרשע כי טוב מהצדיק הלז ומבזהו בפניו איעצך אל תענהו ולא תעשה לו מאומה רק השכם עליהם לב"ה והוא יתברך יפילם והוא עצת רב הונא למר עוקבא על גניבא וחביריו וזהו בבקר השכם אתה לפני קונך וקללה תחשב לו הברכה ההיא כי הוא יתברך יפילהו לפניך כמאמר רב הונא השכם והערב עליהם לב"ה והוא יפילם חללים:

פסוק טו

דלף וכו'. הלא כתבתי לך אם תראה שהצדיקים יצר להם בעולם הזה וההפך ברשעים אל תמנע משוב עד ה' כי נאמנים פצעי אוהב וכו' ורעך ורע אביך קנך אל תעזוב רק חכם בני ושוב עד ה' ושמח לבי וגם תשיב את הזולת כאמרו קח בגדו וכו' ואולי תאמר מה תודיעני ולא אדע מרעתם ומעצמי אפרוש כי הלא הביטה וראה כמה סמיות עיני עוברי עבירה איכה נסתמו עיניהם ולבם כי הלא ילכו אחר עצות הנכריה היא טומאת כח היצר הרע הנמשל לאשת זנונים המסיתה את האדם כמפורש למעלה בראש הספר על והנה אשה לקראתו וכו' והנה שלום בפיה תדבר ובקרבה תשים ארבה כמדובר שם ואשת מדינים תקרא באמת והנה היא לאדם כדלף טורד ביום סגריר ומעונן ומטר סוחף והענין כי כאשר בהיות הדלף מכה באיש טיף טיף להדי טיף טיף עד שטורד את האיש מביתו ויצא לחוץ וינוח מהדלף ואז במקום מנוחה ימצא חשך ענן ומטר גשם מטרות עוז סוחף עליו בכל עוז גבורות גשמים מי גרם לו רעה זו הניחו את ביתו מפני הדלף כן אשת מדינים היא אשה זרה להסית ולפתות שתמיד איש תטוף מלתה כדלף עד שטורד אותו מביתו שמוציאו מבית עולמו האמתי הנקרא בית כמה דאת אמר חכמות בנתה ביתה שהוא על גן עדן או ע"ה שיש לכל אדם שם בית ומדור לפי כבודו ודלף היצר הרע מוציאו ומגרשו ממנה ובצאתו מהבית ימצא חשך סגריר ומטר גשם מטרות גיהנם

עליו וזהו דלף טורד וכו' ואשת מדינים וכו' היא אשה זרה המפתה נשתוה לדלף ההוא כלומר ומי פתי יגש אליה:

פסוק טז

ושמא תאמר ובתה אדע כי אשת מדינים היא ורעה בלבבה והלא שלום בפיה תדבר הלא בעיניך תביט כי צופניה צפן רוח והוא כי הנה הבא עמה במקום צפון ונסתר לעבור עבירה בסתר שהוא כבא אתה עמה הלא יחשוב הפתי ההוא כי לאהבתה אותו תסתיר רעתו והלא ידמה לצופן רוח והוא כי כאשר נושב הרוח ונכנס במקום צפון שאין לו מוצאה לצאת בו כאשר בא הלא יעשה הברה והרעשה שהחרשים ישמעו כן צופניה את טומאת לעבור עבירה במקום צפון הוא כצופן רוח שהיא בעצמה תעשה הברה ותפרסם הדבר כי הלא אז עולה ומקטרגת ומשמיע במרום ומפרסמת שם מעשיה בסתר ועל ידי כן גם בארץ יתפרסם על ידי כחות עליונים כנודע מרז"ל על פסוק יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו ויתפרסם בארץ ולא תדע איך נתגלה וכן אמרו רז"ל במדרש חזית שהשטן עצמו הוא מפרסם העון ושמא תאמר ומה יעשה איש ואין מי שיגלה אזנו נבואה לפתות כי לא טוב הדבק בעצתה. **כי** הלא ושמן ימינו הוא היצר הטוב כי לב חכם לימינו הלא יקרא בגרונו:

פסוק יז

ויאמר לבא לידבק אל הטומאה ברזל בברזל וכו' לומר אי לך בן אדם צר לי עליך כי דעה חסרת באשר בחרת כי אחרי מי יצאת להתחבר בו במי שברזל בברזל נוח להתקשר ולהתחבר יחד מאשר תוכל אתה להתחבר בו כי הלא חתיכת ברזל הקשה עד מאד בחתיכת ברזל כמוהו הנה אפשר יהיו לאחדים חיבור עצמיי על ידי הלוטש השם שניהם באש ומכה בם עד יעשו גוף אחד בעצם ואיש הנלבב אשר חננו ה' דעה בלבו היתכן יהיו כל עצמות האיש יחד עם פני רעהו ולא עם רעהו בעצם שהוא אשר אתה תאהבהו בלבך מבית ומחוץ והוא לפנים בלבד ובקרבו ישים ארבו הלא אין זה חבור וברוח יברח איש מחיבור כזה אם דעה לא תסר. **כלומר** וכן הוא ממש אשר תתחבר אל היצר הרע כי הוא יפתך בשפת חלקות ואתה תתפתה כי תחשיבהו כרע כאח בעצם והוא לפנים בלבד ובקרבו ישים ארבו כי יורד ומשטין ועולה ומקטרג:

פסוק יח

ושמא תאמר כי הוא פורע לאלתר והנאתו קרובה והוא יתברך היום לעשותם ומחר לקבל שכרם היה אתה מול האלהים נוצר תאנתו כשומר הזה שלא ימיש מהיות תמיד נוצר התאנה כן גם אתה לא תמוש מתוך אוהל תורתו יתברך ויאכילך פירות בעולם

הזה כי היא הגדולה מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וזהו נוצר תאנה יאכל פריה ושמא תאמר הרבה עשו כן ולא הצליחו בעולם הזה והוא אצלנו מ"ש ז"ל שאמרה תורה לפני הקדוש ברוך הוא כאשר כתבנו למעלה כתיב בשמאלה עושר וכבוד למה בני עניים בעולם הזה והשיב הקב"ה להנחיל אוהבי יש וביארנו שפירושו שאומר הוא יתברך שמאהבתו את תופשי התירה ההוא עושה לו מהפירות קרן קיים לעולם הבא וזהו להנחיל אוהבי מה שהוא יש ולא להאכילו פה מה שאינו יש כי כל טובות העולם הזה לאין והבל דומים ואם כן אשרי המחכה אל כל הכבוד ההוא ולא יקוץ וזה יאמר פה הנה נוצר תאנה יאכל פריה בעולם הזה ואם לא יאכילוהו יחכה לאדוניו כי ושומר אדוניו ית' ומקוה לו כד"א שמר את הדבר יכובד בע"ה כי יעשו לו מהפירות קרן קיים:

פסוק יט

ואשר אמרתי לך ואיש יחד פני רעהו הנני מפרש לך הנמשל והוא כמים הפנים כו' והוא כי ב' לבבות יש לאדם יצה"ט והוא מתייחס אל האלהים אשר נתנו ויצה"ר והוא מתייחס אל האדם וחומרו ויקרא לב האדם ביחוד ואמר כמים הפנים שתראה בם צורת פניך והיא צורה כוזבת שאין בפנימיותם דבר רק הראות כוזב ובהעביר פניך מכנגדן אפי' הצורה אינה ואם תבחר ליכנס במים המראים קירוב כאלו צורתך חקוקה בקרבם הלא תחנק בם כן כמשל הזה הוא לב האדם הוא היצה"ר כאמור לאדם שכוזב ועובר ומחניק אותך אם תעבור בו:

או יאמר כמים כו' שמא תאמר כי מה תעשה ועינא ולבא סרסורי דעבירה ומי יוכל להמלט מהם גם זה לא יהיה כי על הלב אתה הוא העושה ולא הוא כי הלא כמים הפנים כו' והוא כי כאשר בהיות כלי מלא מים לפני איש אם לא יאהיל בפניו ויסתכל על פני המים לא יראה צורת פניו בהם כנראה בחוש שהעומד בצד המים ורואה אותם לא יראה בה פניו רק כאשר יאהיל על פני המים יראה שם צורת פניו בחלק המים שהוא לעומת פניו ממש כן הוא לב האדם לאדם שאם האדם לא יחשיבנו לשום פניו לעמוד ולהסתכל לעומתו בעצם לא יעמוד גם הוא נגדו לעמוד ולהמשיכו אחריו וזהו כמים הפנים הם חלק העומדים נגד הפנים לפנים שלא יצטיירו הפנים רק בחלק שכנגד הפנים כן לב האדם לאדם שלא יחמוד ולא יתפעל כי אם בשום פניו האדם בעצם לעומתו להרהר ולהמשך אחריו נמצא שהאדם עצמו גרמא בנזקו:

פסוק כ

וגם העין לא יזיק לך לשום כל משא עונך עליו כי הלא אדרבה בעיניו יראה דברים מספיקים להשכיל להטיב ולא תמשך רק אחרי ראותו דבר המחטיא והוא כי הלא שאול

ואבדון לא תשבענה מלקבל אנשים ואע"פ כן ועיני האדם הרואות ימותו אנשים רבים וילכו לשאול ואבדון לא תשבענה מחמדותיהם ולא יאמרו ללבבם הלא נגד עינינו כמה וכמה ירדו שאול ואבדון ונירא נא אנחנו בל יקרנו כהם הנה שגם העין רואה מה שהחי יתן אל לבו להכשיר מעשיו ולא יעשה כן ואם כן עליך קללתך ולא עליהם כי תבחר ותקרב אשר יראו ברע ולא בטוב:

פסוק כא

ושמא תאמר ובמה ידעו עיני האדם מי ומי ההולכים שאול ואבדון שיראה ויקח מוסר ואולי יחשוב שהכל ילכו לארצות החיים הנה לא תבצר מהם ידיעה זו כי הלא מצרף צריך לכסף וכור לזהב להבחין אך להבחין באיש ההולך לבית עולמו אין צריך דבר כי הלא הכל הוא לפי מהללו והוא מאמר ר' אשר אמר לתלמידיו צאו וראו אם המת ההולך במטה ההיא הולך נכותו לגן ה' או לגיהנם ואמרו לו במה נדע כי יירש ג"ע או גיהנם ויען ויאמר שימו לבבכם אל אשר מספרים כבודו אחר מטתו אם טוב ואם רע נמצא שהכל הוא לפי מהללו שיהללוהו באופן שקל מהרה יבחן ההולך לאור באור החיים והיורד שאול ואבדון ואף על פי כן לא יראה איש ויקח מוסר על כן צריך יסורין למרק חלאת טומאתו בו ועל כן איש אל ירב בגלל היסורין כי הלא מסברא לא ישיב עד ידוכא:

פסוק כב

ואולי תאמר הלא מכל היסורין החרשתי אך לא על שברו לי מטה לחם כי זו קשה מכולם דע אפוא כי כזה בחר ה' לישראל כי יאי עניותא לישראל וכו' כי הלא אם תכתוש את האויל במכתש הוא החוטא שנכנס בו רוח שטות במכתש אם הוא בתוך הריפות בעלי המכה בו כלומר שיסוריו ומכותיו שיסבול הוא בתוך הריפות תבואה כלומר שיהיו יסוריו מתוך חטים ושובע לא תסור מעליו אולתו רק בחוסר לחם שהיא מדה עזה כמות כי אז יכנע וישוב ועל כן אל תהרהר אחר מדותיו יתברך גם כי יחסר לחמך שהוא תכלית היסורין כי על כן בעט איוב בזה כמאמר חבירו כי על זה בחרת מעוני כי הלא בזה תבואתך טובה להיטיבך באחריתך:

או יאמר אם תכתוש כו' לספר בגנות רוע מדות אשר הושרש בהבלי העולם שעם ראות ששאול ואבדון לא תשבענה עכ"ז ועיני האדם לא תשבענה מחמדותיהם עם הכירם הטוב והרע כי מצרף לכסף כו' כמדובר ואין צריך לומר בהיותו בשלוה כ"א אפילו אם תכתוש את האויל שסביב יבעתוהו בלהות כדבר הנדוך במכתש שמוקף מחיצות המכתש סביב ולא בלבד בהיות הצרות עוקצות ומכאיבות את עצמו ואת בשרו כאבדון ממון או בנים או חלי קדחות מרדימות ומשוללי עקיצו כ"א אפילו בהיות בתוך הריפות

בעלי כי כאשר הדבר הנדוך בעלי הוא הבוכנא בתוך גרעיני החטא הלא שלש הן רעותיו א' שהוא כלוא ולא יצא מתוך האסיתא ב' הכאת הבוכנא עליו ג' עקיצות הגרעינים שנכנסים בו בהכאת העלי ומצרים לנדוך כן האיש המוטל על ערש דוי הוא כלוא ולא יצא ב' מה שכותשו ומדכאו השחפת וקדחת וכיוצא ג' היות לו כאבים עוקצים את עצמו ואת בשרו והוא משל אל דבר הניתן במכתש מוקף מחיצות ומכה בו העלי וגם בתוך הריפות שהוא מעמיד שלשתן ולא קנה חכמה עם כל אלה לא יסיר מעליו אולת הבלי העולם ולעשות עיקר מעבודת קונו ולהשליך קניני העולם אחר גוו כי אם אדרבה כל רעיוניו על משכבו במכאובותיו על ממונו ומשאו ומתנו:

או יאמר כי שני מיני יסורין הם על האדם זה אחר זה ראשונה לדכאו עד ישית לב להתעורר ולהבין כי חוטא הוא ומן השמים יוכיחוהו להסיר תרדמתו ממנו בהביא עליו יסורין מתיחסים אל עוגו באופן לא ישמט מהשיג כי עונו הטו אלה ואחר הכירו כי על כי אין אלהיו בקרבו אז ייסרהו הוא יתברך. **ב**' להסיר מעליו חלאת טומאת רוע מעלליו אשר חטא על הנפש ועל המין הא' אמר אם תכתוש את האויל במכתש מסובב מכל צד בל יוכל להשמט מהכיר שכלוא הוא בגזרת מלך ולא מקרה היה לו ויתעורר לשוב והוא כמשל הנדוך במכתש מוקף סביב ועל הב' אמר בתוך הריפות בעלי שיכו בו להסיר קליפת תלאת עונו מעליו כהריפות שיכו בם בעלי להסיר קליפתם ועכ"ז לא תסור וכו':

ה **או** יאמר טובה כו' כי למה שכל היסורין בכף מאזנים וחסרון כיס בכף שניה מכריע את כלם על כן אחרי גזרת אומר רוח הקדש טובה תוכחת מגולה כי הוא יתברך מייסר אותנו בנגלה מחמת אהבה מסותרת להיטיב לנו בע"ה:

ו **סידר** שלמה כאלו משיב איש ישראל את רוח הקדש ואומר טוב דבר ה' וגם אני אודה כי נאמנים פצעי אוהב הוא אבינו שבשמים בפצעי יסוריו כי יהיו נאמנים למשלחם יתברך לנכות עון ובל יצא מחמתן דבר שלא כרצונו יתברך עם היות שנעתרות נשיקות שונא הוא היצה"ר העושה כאוהב וכמנשק להעותינו עכ"ז לא ירשיע הצדיק מחמת היסורין כי ה' צדיק יבחן:

ז **אך** הרפה ה' ידך מיסורי עוני כי הלא נפש שבעה שיש לו פת בסלו לפחות להשיב רפש הלא לא תחמוד נופת לשיוח יד בגזילות לאכול ממתקים אמנם ונפש רעבה כל מר לפי האמת כגזל וחמס הוא מתוק למלא נפשו כי ירעב:

ח **ומה** גם כי יצטרך להיות נודד ללחם איה טלטולא דגברא קשה וזהו כצפור נודדת שקשה לה לצאת מאימת עופות הדורסים לא תצא רק למלא נפשה ולא תנוח עד שובה

אל קנה כי כל כן נאמר גם צפור מצאה בית ולא אמר קן כבדרור כי היא קובעת דירה יותר כן איש שהוא גברא נודד ממקומו ואין זה רק בחוסר לחם:

ט **ושמא** תאמר כי הלא לעומת עניי הלא אעשיר באחריתי כענין נהרי אפרסמונא דר' אבהו וריחות בשמי ג"ע שגם מעת למות יראום לצדיק ולכן למה אגנוב אם אורש הנה כל זה איננו שוה כי הן אמת ששמן הוא אפרסמון וקטורת הכולל בשמים רבים רמז אל כללות בשמי ג"ע ישמח לב אך לעומת זה מתק רעהו הוא היצר הרע כי ב' הלבבות רעים יקראו בהנאת העבירות וגזילות שימתק ויערב לאלתר ולא בהקפה יערב יותר מעצת נפש המיעצת את האדם בל יבעוט בעוני:

י **באמרה** אליו רעך ורע אביך הוא הקב"ה אל תעזוב ובית אחיך הוא היצר הרע אח לחומר אל תבא ביום אידך הוא אד חסרון לחם אל תחמוד גזל שהוא כבואך אל בית היצר הרע כי הלא טוב לך השכן קרוב הוא היצר הטוב שהן מעט אשר הוא שכן לך משנת י"ג טוב הוא מאח רחוק הוא היצר הרע שאיכותו ורצונו רחוק ממך לפי האמת:

יא **משיבה** רוח הקדש ואומרת חכם בני בקנין דעת בל תהיה בכלל אשר נכנס בהם רוח שטות ושמח לבי הוא היצה"ט המתיחס אליו ית' כי הוא הנותנו לך ועד כה דברתי בך לנוכח אם תקח עצתי ואם לאו רק שתאמר אלי שעל שהחסרתי מזונך יצאת לתרבות רעה לגזול ולחמוס הנה חורפי תקרא חרף עושך שתייחס רשעתך אלי ואדבר בך שלא לנוכח וזהו ואשיבה חורפי דבר:

יב **ומה** היא התשובה אשר אשיב הוא כי אומר ערום ראה רעה כו' לומר אין העוני מחטיא רק לרשע כי הלא ישרים דרכי ה' וצדיקים כו' ופושעים כו' וזהו ערום המקבל מוסר ראה רעה ונסתר מלהרהר אחריו ית' כאיש הזה שאמרתי אליו חכם בני כו' אך פתאים חסרי דעת כמוך עברו לגזול ולחמוס ונענשו לפני בורא כל זולת צער דלותם כי רב:

יד **עוד** אפשר בכתובים הקודמים על דרך פשוטן מברך רעהו כו' והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל שהוא על כמשבח את מי שהטיב עמו פן ילמדו השומעים ויתקבצו להתאכסן אליו ואפשר לנו לדקדק אומרו בבקר השכם כי על דרך רבותינו ז"ל אין ההשכמה מעלה ומורדת אך אפשר הוא מ"ש ז"ל על חדלו לכם מן האדם וכו' כי המשכים לפתחו של חבירו לברכו ולשאול בשלומו עשאו במה וחטא הוא בידו אמר המברך רעהו ומקדים לו שלום בקול גדול בבקר השכם עם שיורה שהוא לקשר אהבה עמו קללה תחשב לו למברך הזה כי חטא הוא בידו:

או יאמר מי שמברך רעהו כלומר השוה לו כי רעהו הוא בערך ושווי ועם כל זה מברכו בקול גדול בבקר השכם אין ספק כי לא לטובת רעהו עושה כן רק חנופה היא לרמות אותו ובכן קללה תחשב לו למתברך כי רעה הוא מבקש לו המברכו כי לא על חנם יכבדהו יותר ממנהגו למי שהוא אנוש כערכו אם לא לגנוב דעתו ולרמותו:

טו **דלף** וכו'. אפשר יאמר הנה דלף טורד אינו אלא ביום סגריר אך אשת מדינים אין זמן מיוחד למדיניה כי אם נשתוה בכל זמן או יהיה כי סיפר רעת אשת מדינים שהמדינים נעשו לה כטבע עד תקרא אשת מדינים והוא כי רעתו רבה מבית ומחוץ כאיש אשר לו בבית דלף טורד והוא ביום סגריר קודר בעבים ומטר גשם מטרות עזו יתברך באופן לא ימצא מנוח בעל הבית ההוא שאם בא אל הבית והנה דלף טורד ואם יצא לחוץ יצופו מים על ראשו וקודר יתהלך בלא חמה אמר כי לזה נשתוה אשת מדינים כי אם האיש בביתו היה תהיה לו סדלף טורד במדיניה ואם יצא החוצה גם היא תצא לחוץ תדבר דברים קשים כגידים או תצא פתח ומשם תשמיע קולה לכל עובר ושב באופן לא ימצא מנוח בבית ובחוץ:

טז **ואם** יאמר האיש טוב לי כי אצפין אותה תוך הבית ואסגור בעדה לבלתי תשמיע לזולת חוצה ולא אתבייש לעיני כל עובר לא יסכון לו וקשה יותר כי הלא צופניה צפן רוח והוא כי דרך הרוח בהכנסו במקום צפון מוקף מחיצות להרעים בקול גדול כנודע כן תעשה האשה הזאת שאם יצפינוה תזעק יותר בקולי קולות עד החרשים ישמעו והעורים יביטו לראות ונקבצו אליה כל עוברי דרך הקרובים והרחוקים ותהיה לו לחרפה בתוך קהל רב וא"כ מה תקנתו לז"א ושמן ימינו יקרא והוא כי רז"ל ייחסו במקום אחר השמן למה שבחשאי והיין לנשמע בקול והנה דרך האיש בהיות ימין מקרבת את האשה כד"א יצר תינוק ואשה וכו' הוא לקרב בימינו בפיוסים בחשאי בינו לבינה אמר כי עתה צריך לא יעשה כן כי אם שמן ימינו המקרבת אשר דרכו להיות בחשאי אותו השמן עתה יקרא בגרון וישמיע לזולת כאשר היא משמעת תלונה עליו במדיניה ואם שמן יהיה משל אל הכושר כד"א ושמן על ראשך אל יחסר יאמר גם ע"ד זה וכושר ימינו המקרבה יקרא ולא יהא בחשאי מפני הרואים והשומעים כאמור כי כזה לפחות יתנצל בצד מה מהרואה פן יחסדהו שומע: **או** יאמר צופניה וכו' כי רעתה רבה שאם יצפינה איש בקרב ביתו חדר בחדר לדבר על לבה דברי שלום ופיוסים להיות ימינו מקרבת שם בחשאי איננו שוה לו כי אם צופניה צפן רוח שאדרבה שם הוא מפייסה והיא תרים קול נגדו וזהו צופניה צפן רוח והוא שמן ימינו המקרבת יקרא אליה לדבר על לבה ושעור הכתוב צופניה צפן רוח עם שהוא שמן ימינו יקרא:

יז **ומה** יקרא ברזל בברזל כו' הוא מה שיקרא ויאמר אליה שמן כשרות ימינו המקרבת לומר ראי ודעי כי לא טובה עצתך זאת לברוח מהשלום כי הלא ברזל בברזל שאין קשה מהם יתאחדו ויהיו לאחדים על ידי הלוטש שיחברם ומב' ברזלים יעשה גוף אחד. **ושמא** תאמר כי דומם המה מה שאין כן את עמי כי לבך בל עמי לפחות הלא תראי כי איש יחד פני רעהו כי כאשר ימצאו שני אנשים ויתאחדו יחד עם שאין לבבם שלם זה עם זה לא יבצר מהם יחד הפנים בלבד שלפנים יראו כאוהבים ואין תגר בימהם ומי יתן והיית עושה עמי כן ולא תפצה פיך עלי לרעה או יהיו דבריו אליה ברזל בברזל יחד אין להם הנאה זה מזה כי אין לך יבש מהברזל ששאר מתכות מזיעים והברזל אינו מזיע כמאמרם ז"ל על פסוק שמיכם כברזל וכו' ולהלן הוא אומר השמים אשר על ראשך נחשת וכו' ואמר עם שאין להם הנאה כי הם יבש ביבש בתכלית יתאחדו כ"ש מי שהם לבשר אחד ואיש יחד פני רעהו עם שאין לאיש מאיש פרי בטן כלומר ומה גם עתה אני ואתה שמשנינו יצא פרי בטן למה לא נהיה לאחדים ואל נא תהי מריבה ביני ובינך:

יח **ושמא** תאמר הלא זה יצדק אם יש להם בנים אך אם ה' מנע מהם פרי בטן מה יאמר אליה לזה אמר נוצר תאנה יאכל פריה וכו' והוא מה שאמרו ז"ל במדרש חזית על פסוק נגילה ונשמחה בך על אותה אשה שלא ילדה והלך בעלה אצל רשב"י להתגרש זה מזה וצוה להם שיתגרשו עלי די סעודה וישנתו אחרי אכלו ואחרי שתה ואמר לה קחי הטוב בעיניך מכל אשר לי והוליכי לבית אביך ולקחה את בעלה על ידי עבדיה ישן במטה ואמרה לו לא מצאתי טוב בעיני ממך ובקש עליהם רחמים רשב"י וילדה לו ואמרו רבותינו ז"ל שם ומה אם הדבק בבעלה כך הדבק בהקדוש ברוך הוא עאכ"ו הוי נגילה ונשמחה בך. **הנה** מדבריהם כי הדבקה בבעלה תבא לזכות להבנות ממנה וזה יאמר לה האיש הזה אם אין לך בנים ממני אדרבה על כן יאות לך תשלים עמי כי נוצר תאנה יאכל פריה ואם תצור אותי בלבבך כאשר יאות תאכל פריי ותבנה ממני ואם יתמהמה חכה לו יתב' כי שומר ומיחל אדוניו יכובד ויהיה שומר סד"א ואביו שמר את הדבר:

יז **ברזל** וכו'. על דרך הכתוב למעלה יאמר כמתלונן על מדות בני אדם שאין אהבתם ואחדותם רק לפנים ואמר ראה זו רעה חולה כי ברזל עם ברזל ששניהם קשים מאד יתאחדו ויהיו לגוף אחד על ידי הלוטש ואיש לא יהיה יחד רק עם פני רעהו ולא עם לבבו שהוא לפנים בלבד:

ולדעת המפרשים יחד מלשון חדוד יאמר ברזל בברזל יחודדו שהוא בדחוק ושפשף זה עם זה אך ואיש יחד כלומר יתחדד בהיות פני רעהו אצלו שגם שלא יפלפלו בקושיות

והויות רק שיהיו נדברים איש אל רעהו למה שהם יחד יקנו חדוד על ידי שכינה ששרויה ביניהם וישפיע בם חדוד וזהו ואיש יחד בהיותו עם פני רעהו:

יח **ושמא** תאמר אם כן אפוא לא טוב היות האדם לבדו בבית המדרש ובהפטר כלם איש לביתו מה בצע אם ישאר איש אחד מסתופף בבית המדרש תמיד אחרי שאינו את פני רעהו וכן מה בצע בהיות ראשון לב"ה מיחל עד בוא אחר עמו לזה אמר נוצר תאנה יאכל פריה כיהושע שאחר שהיו נפטרים איש לאוהליו לא ימיש מתוך האהל ולא תאמר הנה זה יהיה אחר שנפטרו והלכו כלם כי הלא ישאירו אחריהם ברכה מאשר היתה שכינה שרויה עמהם גם עתה לא תמוש כל עוד שישאר שם איש משיירי הכנסיה קדושה שהיתה שם אך טרם יבא איש בבקר מה בצע להיות ראשון ראשון אם חברת השכינה איננה עד יהיו שנים לזה אמר ושומר אדוניו יכובד כי השומר ומקוה אדוניו יתברך שיבא יכובד מאד מהבא אחר שהשכינה שם:

פסוק כג

אמר אם תרצה ידוע חכמה אל תהיה בהמון קריה רק תדע פני צאנך בלבד כאבות מתבודד במקום שאין אנשים ומלבד זה שית לבך לעדרים ולא לסחורות שאם יפנה לבבך אל יותר מצאן שית לבך גם ליתר עדרים עדר עדר מכל מין צאן ובקר ועזים:

פסוק כד

ופירש הטעם ואמר כי לא לעולם חוסן כו' והוא הפך הנמצא במשלי ערב שאיש א' היה מתפלל לקונו ואמר יהי רצון שלא תצריכני לבריות ואם תצריכני שתתן לי פנים כפני הכלב בל אבושה מלחזור על כל הפתחים ולפצור עד בוש והנה העצה ההיא הנה היא להשליך כבודו אחרי גוו ולא יאות זה למי שהיה מוכתר בכתר תורה או כתר שם טוב וכיוצא כי טוב ממנו הנפל אם יחזור וירד לשערים כ"א העושר חלף נזרו וכבודו לא נפל כי אין העניות מחלל הכבוד וז"א כי לא לעולם חוסן אבל ואם יש לך נזר בכתרים הנזכרים הנה הנם לדור ודור גם שהחוסן חלף נזר הכבוד נשאר ואיך תחללהו אם תרד לשערים ותשים פניך כפני הכלב לכן יעצתי שית לבך לעדרים ותתפרנס בכבוד גם שיהיה בצמצום:

פסוק כה

ולא תאמר הלא אם את עצמי לא אוכל לכלכל איך אכלכל גם העדרים כי הלא בזמן היות ירק בארץ אין לך הוצאה כי גלה חציר לבהמה וגם למאכלך נראה דשא ובהם ירקות ראויות למאכל אדם בגנות ובשדות ויקראו דשא כמאמר ר' יהודה במשנה שדעתו לברך על הירקות בורא מיני דשאים באופן שיהא לך ריוח מפירותיהן כל הזמן ההוא

בלי הוצאה ובהאסף עשבות הרים אל תחוש כי לעומת מה שתוציא בתבן ומספוא להם זולת ריוח הולדות תהנה בימים ההם:

פסוק כו

כי בהאסף עשבות הרים ובא זמן החורף מגז כבשיך תתחמם ותלבש וזהו כבשים ללבושך ומעדר הבקר תשכיר עתודיך לזולת לחרוש בחורף ויתנו לך במחיר חלק בשדה שיזרע או מפריו וזהו ומחיר שדה עתודים:

פסוק כז

ולהיות שחמאת בקר וחלב צאן תאכלו בביתך כי הוא המבחר לכן די חלב עזים תמכור ללחמך כלומר בשביל לחמך ללפת בו את לחמך שתקח בדמי החלב דברים שמלפתים בהם את הפת וזה ללחם ביתך מה שתצטרך לפי שיעור לחם ביתך ומהניתר חיים לנערותיך להכין להם חיותם לפרנס עצמם די חיותם בלבד ולא מותרות וזה לנערותיך לנשואיהם כלומר אך על הזכרים אל תיגע להעשיר להניח להם נכסים אחריך כמאמר התנא אם יהיו צדיקים יכלכלם הקב"ה ואם לאו האם אניח ממוני לאויבי ה' על כן אמר אל תטריח עצמך רק לכדי חיים לנערותיך אך הנערים הם ילכו וקוששו להם:

כב **או** יאמר דרך משל כי הלא אין כתובים אלו אומרים אלא דורשנו והוא מקושר אל הקודם אם תכתוש את האויל כו' כי אחרי הזהיר שלמה ברוח קדשו את האדם אל ישית לב אל מועצות יצרו ככל הכתוב בכתובים הקודמים רק יכניע עצמו ויקבל פצעי אוהב הן יסורין מאתו יתברך מאהבה ולא יחוש אם יצרו יפתנו אמר אם תכתוש וכו' כאלו ישראל עונים ואומרים מה נעשה ואם תכתוש את האויל הוא היצר הרע במכתש הם יסורי כור עוני הדומה לניתן תוך מכתש מוקף מחיצות שיפנה סביב ואין כל או שיהיה לו מה יאכל אך יוכח במכאוב על משכבו שהוא כמו הריפות בעלי כלומא שעמו חטה שהוא כנתון תוך הריפות חטים שלא יחסר לחמו אך הוא מוכה בעלי משל אל הכאות מכאובות וחלאים רעים לא יסכון כי לא תסור מעליו אולתו ואם כן מה בצע במועצותיך אם יצרי קשה מאד ומקשה לבי שאקוץ ביסורין:

כג **משיבה** רוח הקדש ואומרת ידוע תדע פני צאנך כו' לומר צא ולמד מאבותיך הקדושים הנקראים פני הצאן שהם באמת פני ישראל הנקראים צאן והענין ידוע תדע פני צאנך כמה הבטחות היה לשלשתן ועם כל זה שית לבך לעדרים אשר נכנע ושלח כמה עדרים מנחה לעשו אחיו:

כד **כי** לא עשה רק להראותו כי לא לעולם חוסן תוקפו אולי גרם החטא ולא שת לבו אל ברכת אביו הוה גביר לאחיך כי אמר שאם יש לו נזר לא עתה יתקיים רק לעתיד לבא כלומר כן אתה ישראל לא תנשה זה ועשה עיקר גם אתה מהטוב העתיד והכנע כעת:

כה **ואם** תראה שגלה חציר בעולם הם אותם שצמחו מהרה כחציר הלא לעומתם נראה דשא הוא דוד שיציץ מעיר שהוא עתיד להפילם וגם אל תשית לב אל הצמחתם כי הלא מאז כבר ונאספו כל עשבות הרים הגבוהים הם השרים של מעלה מאז עקד אברהם את יצחק כמאמרם ז"ל שבשעה שהיה אברהם עוקד את יצחק היה הקדוש ב"ה עוקד את שרי האומות בל יכלו את ישראל וזהו ונאספו כבר עשבות הרים הם השרים כי נתעתדו ליפול ולא נשאר בלתי אם עשבות העמקים הם אותם אשר למטה:

כו **והנה** ימים באים והטוב שבהם התמימים שבהם ככבשים תמים וחלושים יבואו ללבושך שיחזיקו עשרה אנשים בכנף איש יהודי מכל לשונות הגוים ומחיר שדה למען תחפוץ לתת להם מעט שדה שיזרעו את האדמה לאכול את הלחם יבואו גדוליהם ומלכיהם ישרתונך וזהו ומחיר שדה עתודים הם הגדולים כי השבעים אומות נמשלו לשבעים פרים ועתודים הם גדוליהם ומלכיהם:

כז **ושרותיהם** מיניקותיך וזהו ודי חלב עזים הם העזים וגדולים בעוז הם האומות כי חלבם יהיה ללחמך יבואו בשביל לחמך שתתן להם פת לחם והיא ללחם ביתך להניק ילדיך אך לא יזכו לחיות לעולם כמוך כמ"ש על והנער בן מאה שנה ימות בא"ה המתגיירים לעבדך הכתוב מדבר וזהו וחיים לנערותיך כלו' אם יחיו חיים נצחיים הוא לנערותיך לנשמות ורוחות ונפשות ישראל:

פרק כח

פסוק א

והלא מימי יעקב ועשו נרמז הדבר שאחר שנכנע יעקב אליו וישלח לו עדרים מנחה יעשו אח"כ הוא ואלופיו נסו מלפניו כד"א וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו וזהו נסו ואין רודף רשע וארז"ל זה עשו וצדיקים ככפיר יבטח וישב יעקב רמז שוצדיקים יקרה להם כך שיהיו ככפיר יבטח וארמאים ינוסו מפנינו:

פסוק ב

ושמא תאמר הלא אנכי אחזה לישמעאל כמה אלופים וכן כמה שרים ומלכיות בעולם אין מספר אל תתמה כי הלא בפשע ארץ שהוא בעונות הנמצאים בבני ארץ ישראל הנקראת במקרא ארץ סתם כד"א הנותן מטר על פני ארץ על כן רבים שריה המושלים

בא"י מן האומות ואל תתמה אם רעת הגוים והשרים ההם לא יגרשם גם הם כי הלא ובאדם מבין כו' והוא מאמר הכתוב אם לא כי צורם מכרם כו' כי למה שצור חוצבנו הוא אברהם מכרנו להם למען נטהר מעונינו בעוה"ז ונזכה ונחיה לע"ה בקש מבוראנו ית' יאריך גליותנו עד תום התכת חלאת טומאתם וזהו ובאדם מבין את העתיד הוא אברהם הנקרא האדם הגדול בענקים המבין את הנולד ויודע כן כלומר יודע כי כן הוא שיודע כי פשע ארץ לא יחסר על כן יאריך בשבילו אדון העולם עד תום טהרתנו:

כג **ורז"ל** פירשו הכתובים על ישראל שאומרים להקב"ה ידוע תדע פני צאנך הם ישראל שית לבך לעדרים הם המחנות שעתידים להיות משפחות משפחות וקשה מי נתן בספר הזה תפלות ישראל להקב"ה ומה גם במקום הזה וגם איך ימשכו הכתובים שאחרי כן על פי הדבר הזה. **ויתכן** שהוא מקושר אל הקודם:

יח **שאומר** רוח הקדש משמו יתברך נוצר תאנה היא התורה יאכל פריה לעתיד לבא ולא יקוץ אנוש אם יתמהמה חכה לו כי ושומר וממתין אדוניו יכובד ואל יתאנה לאמר יצרי רע כי הלא כמים כו' כמפורש למעלה:

כב **משיבים** ישראל אליו יתב' הנה אם אתה ה' מיחל נתחיל אנו לשוב ולתקן מעשינו לאכול הפרי הטוב לעתיד וכאשר נבא ליטהר תסייענו מה נעשה והלא אשר הוא אויל שהחל רוח שטות לפעמי וילמד לחטוא קשה לשוב לא בלבד בדברים כי אם גם אם תכתוש אותו במכתש במו הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו ואם כן אם תקוה נבא ליטהר ותסייענו יארכו הימים:

כג **לכן** ברחמיך הרבים קרב צדק מאליך וידוע תדע פני צאנך כמה דאת אמר וידע אלהים שית לבך לעדרים שעתידים להיות ורחם נא:

כד **כי** לא לעולם חוסן שנתת לעמלק ואם נזר מלכותם האם הוא לדור ודור והלא בפרוח רשעים הוא כמו עשב הלא הוא להשמדם עדי עד:

כה **והנה** מלכים אלה האריכו הרבה כי גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים משל אל הצלחות הדורות ועודם קיימים:

כו **וגם** זכור כבשים ללבושך הוא מ"ש ז"ל על ידין בגוים מלא גויות כי כל גויות צדיקים שהרגו שונאינו מצויירים בפורפירא דיליה וזהו כבשים כלו' זכור אשר נשחטו ככבשים אשר הם ללבושך ומחיר שדה שנעשה ציון שדה תחרש תקח במחיר זה עתודיהם וגדוליהם ותחרשם:

כז **ודי** חלב עזים הוא חלב ומיטב טוב פריצי הגוים העזי פנים יהיה ללחמך שאם שאינך צריך חלילה נאמר לחמך על לחם ביתך הם בית ישראל כי היא ביזתם וגם תמהר חיים לנערותיך הם חיים נצחיים המקוים לנשמות ישראל אשר ימשלו לנערותיך:

א **או** יאמר על דרך הפשט נסו ואין רודף וכו' כי בא להורות איך רשעתם של רשעים תפיל חתת אלהם עליהם וצדקת צדיקים תחזיק עוז מבטחם כי בנוהג שבעולם שינוס א' מלפני רודפום רבים אך לא רבים חלפני רודף אחד אמר כי יכופל ברשעים שנסו רבים ואין רודף כלומר אפילו רודף אחד מפני שיקרה לפעמים ירדוף הרודף אחר אחד וינוסו רבים כי אין יודע אחרי מי יצא הרודף אמר שינוסו רבים ואין שום רודף אפילו את רשע א' מהם ואף על פי כן נסו כלם ואין זה אם לא חתת אלהים אך צדיקים אין צריך לומר כשרודף אין כי אם ככפיר שגם כי ירדפוהו לא ייראו ולא יחת כד"א אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם וכו' כן יהיו צדיקים ככפיר שיבטח ואין זה רק כאשר ה' אתם והוא מעוזם ומעריצם או יאמר שאחרי נוס הרשעים לא ימס לב הצדיקים הנותרים כלבבם כי אם ככפיר יבטח או יאמר בהיות חתת הרשעים ואין רודף אז צדיקים יראו וישמחו ויבטחו בה' ככפיר יבטח כי כשזה נופל זה קם:

ב **בפשע** וכו'. מחמת פשע כללות הארץ מרעת יושבי בה ירבה הוא יתברך שריה למהר הפקידה כי לא שלום יהיה להם ובזה יוכנו ליפקד ועם שפשע כולל גרמת נזקם עכ"ז תבונת אדם מבין סבת ריבוי השרים וגם הוא יודע לתקן אין צריך לומר אם יספיק בידיעתו להקים עליהם ראש א' ולהשיבם מפשעם כי אם אף בהיות הדבר כן כאשר היה הפשע ורבוי השרים אעפ"כ יועיל השתדלותו להאריך הפשע מליפקד מהרה על יד תוך שלום בין השרים וזהו כן יאריך שגם בהיות הענין כן כאשר היה יאריך או מבין סבת הרבוי ושהוא ליאבד מהר ויודע לתקן הפשע לא יבטל רבוי השרים כי אם יאריך ברבוי כאשר הוא כי אין הרבוי מזיק רק כל ידי הפשע הקודם וכאשר איננו איש על מקומו יבא בשלום:

פסוק ג

הנה ארז"ל כי קשה יומא דמטרא כיומא דדינא שהוא צער רב ואלמלא שהוא צריך לבריות לתת להם לחם היו מבקשים למנעה נמצא שאם יצויר ח"ו מטר סוחף ואין לחם שאת הרע נקבל ואת הטוב לא נקבל ובזה יאמר כי גבר רש שהוא גבר על חטאיו והוא רש שאין לך יסורין גדולים מהעוני הנה קונה ע"ה בזה אך אם הוא מחמת עניו עושק דלים ידמה למטר סוחף ואין לחם כי כמקרה זה גם הוא יקרנו שאם הרע וצער יסורי העוני יקבל ומאומה אין לו שכר יסוריו כי את הטוב לא יקבל תחת היותו עושק דלים

נמצא יורש תרתי גיהנם. **או** שעור הענין כי הנה העוני ויסורין מביאין את האדם לחיי העולם הבא כמאמרם ז"ל על ודרך חיים תוכחות מוסר על כי הכנעתו תגע עד לבו ונפשו ותהיה לו רוח נשברה ועל ידי זה תטהר ותשוב עד ה' ותזכה לחיי העולם הבא הוא לחם אלהיו אך העושק דלים מורה שלא נכנסו יסורין והכנעת עמו בפנימיותו כי על כן מבשרו לא יחזה צער הדלים כמוהו כל כן יחסר ממנו הטוב המגיע לעני בעמו על כי יסוריו לא עברו עד פנימיותו והנה זה יקרנו כמטר סוחף שהשטף סוחף כל הנמצא ולא ינוח בארץ רק כמים הנגרים במורד שלא תשאף אותם הארץ ליכנם בפנימיותה על כן אין לחם כי לא יצמיח כן יסוריו שהיו באמת כמטר להצמיח לו טובה בעולם הבא עתה יהיה לו המטר סוחף פה ואין לחם לעולם הבא הוא לחם אלהיו כי לא נכנסו בפנימיותו כלומר לכן ישית האיש לבו להכנע וליטהר ביסוריו ואז טוב לו כי בהן חיו יחיה. **או** יאמר גבר רש וכו' שהוא איש צדיק גבר על חטאיו והוא רש וכל כן אלו דעה קנה היה לו לחונן דלים מאותו המעט ויעשיר כי זכאי הוא כי הנה ידענו מרז"ל אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה צדקה וכו' ואפילו יהיה עני המתפרנס מן הצדקה כמאמר רז"ל מסכת גיטין שנאמר ועמתיך לא אענך עוד הנה שלהעשיר היה לו לחוק דלים לכן זה שאדרבה הוא עושקם ומעכב שכרם אתו באמרו כי רש הוא ואין לו לשלם במקום שכדי שיעשיר היה לו לחונן דלים גם ה' יעשה זאת לו שעם היות מטר סוחף בעולם ויהיו הכל שבעים הרש הלז יבא עד יחסר לחמו לגמרי מה שאין כן מתחלה שהיה רש לבד שהדל עמ הימנו כנודע:

פסוק ד

על כן בראות עוזבי תורה הם אשר שנו ופירשו הקשים מהכל כי יחסר לחמו של הרש הלז ומה גם כי צדיק הוא זולת חטא עושק דלים ההוא הלא למצוא תואנה למה שפירשו מהתורה להתעסק בהבלי קניני העולם יהללו רשע באמרם הנה איש רשע שככלוב מלא עוף כן לבו וידיו מלאים רעות וגזלות ואז טוב לו ולא יחסר לחמו והרש הזה עם היותו צדיק לו הונח שעשק דלים הלא רשותו גרמה לו ולמה יחסר לחמו לגמרי לכן יהללו את הרשע לאמר כי אין כמוהו וזה כמתנצלים על עזבם את תורת ה' לומר לכך פירשו לכן מצוה שלמה ברוח קדשו את שומרי תורה אשר לא פירשו כאלה יתגרו בם:

פסוק ה

ויאמרו למו אנשי רע לא יבינו משפט וכו' לומר מה שראיתם והללתם את הרשע כי על כל רשעו יעשר ויקום חילו הוא כי אנשי רע ככם לא יבינו משפט ה' כי מה' הוא במשפט למען ישוב לחונן דלים תחת אשר עשקם. **ואם** למראה עיניך הדבר קשה שית

לבך לבקש טעם אל הדבר לאהבת ה' ותמצא כי ומבקשי ה' ושמים לב לבקש השגחתו יבינו כל כי על עשקו דלים בא עד ככר לחם וישוב אל ה' וירחמהו:

פסוק ו

ושמא תאמר הלא זה יהיה על דלי דלות הבא לו באחרונה שירד מגדר רש עד גדר אין לחם כלל אך מה תשיב על רשותו הקודם לעשקו דלים כי הלא ידע הוא יתב' כי לא לטובתו היה רשותו כי אדרבה נמשך ממנו היותו עושק דלים לזה אודיעך כי טוב רש וכו' והוא בשום שכל והבין שהיה ראוי יאמר מעשיר עקש דרכים ולא והוא עשיר וגם אומרו דרכים בפת"ח הכ"ף ולא בחיר"ק אך יאמר אל תתמה על רשות הרש והוא גבר על חטאיו וגלוי היה לפניו יתב' יאשם בעמו כאשר עשה כי רצץ עשק דלים ולא לטובתו היה עמו כי יתכן שגלוי היה לפניו יתברך שאלו היה עשיר אם היה חוטא באחד היה אז חוטא בשתים וזהו טוב רש הולך בתומו וכו' והוא כי יש תום מיוחד לרש הוא לבלתי הרהר על רשותו וזה הלא אם חטא בינו לבריות ועשק דלים הלא הלך בתומו בינו למקום לזה טוב לו מאלו היה עשיר כי עתה נעקש באחד מהיות עקש דרכים שהם שרים אם היה עשיר וזה אמר והוא עשיר כלומר והוא הרש הנזכר כי אם היה עשיר היה חוטא יותר ככתוב אצלנו כי נסיון העושר גדול משל עוני כי אם העוני הכשירו לחטוא בא' בלבד אם היה עשיר היה נעקש גם ממנו לה' והיו שנים ועד ממהר מה שהעוני לא הספיק להכשירו לגמרי יורה שהכנתו לא טובה בעצם שודאי בעושר היה חוטא יותר:

פסוק ז

ושמא תאמר אם לא יעשה הוא יתברך בגינו להעשירו יעשה בגין בן כשר או בנים רבים אם יש לו שביום הנחילו את בניו ישאיר להם אחריו ברכה אל תחוש כי הלא טובה אמרת רבי מאיר באמרו למה איגע להעשיר כי הלא אניחהו לבני ואם בני יהיו צדיקים לא יחסר לחמם ואם יהיו רשעים אניח ממוני לאויבי ה' וקרוב לזה יאמר שלמה בחכמתו מה בצע בהעשיר הצדיק רק בצמצום מאכלו והלא נוצר תורה בן מבין לומר אם בן הרש נוצר תורה שיהיה צדיק גם כי יחסר לחמו ולא ינחל ממון מאביו לא יבעוט כי יהיה בן מבין וזה אמר בן ולא אמר איש שעל בנו ידבר ואם הוא שיהיו בניו בלתי כשרים גם שיהיו רבים לא עליהם נאמר זכותא דרבים כי ורועה זוללים שיגע להעשירם יכלים אביו שבשמים חלילה שיגע ומטריח כלפי מעלה ישפיע עליו הוא יתברך טוב לאויביו יתברך:

ה **הנה** הודעתיך כי הרש שעושק דלים יבא עד ככר לחם עד יתקן אשר עותו ויחונן דלים אל יעלה על רוחך שבחוננו דלים לא ייטב לו רק שיתקן עותו בלבד וישאר רש כשהיה כי הנני מודיעך שכרו והוא כי הנה הקב"ה נוטל הון של מרבה הונו ברבית ונותנו לו

כי הלא מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו כי קודשא בריך הוא לא עביד דינרים אלא שקיל מן דין ויהיב לדין כמאמרם ז"ל ברבה והוא ענין ועניתיך לא אענך עוד כמדובר:

ד **או** שעור הכתובים עוזבי תורה להתנצל ששנו ופירשו יהללו רשע המוצלח על כן פורשים כמוהו להצליח ושומרי תורה יתגרו בם באמור להם אנשי רע וכו' כמפורש:

ו **משיבים** עוזבי תורה ואומרים הנה טוב רש טרם יעשוק דלים שהיה הולך בתומו בלי עון ועם כל זה היה רש מעקש דרכים בין במה שבינו למקום בין בינו לבריות ועם כל זה והוא עדיין עשיר ולמה לא יסירו עשרו ממנו:

ז **משיבים** שומרי תורה ואומרים מה שהעקש הוא עשיר הוא כי יכין רשע וצדיק בנו ילבש כי יבא נוצר תורה בן מבין ויאכלנו ומה שהולך בתומו הוא רש אולי בניו יהיו זוללים ואין הקב"ה חפץ יהיה רועה זוללים:

פסוק ח

משיבים עוזבי תורה ואומרים מה תשיבו אם העשיר מרבה הונו בנשך שמציאות העושר בעבירה איך מתהנים משיבים שומרי תורה לחונן דלים יקבצנו כי אולי בנו יהיה חונן דלים ויהנו רבים תחת מה שאביו עשק רבים:

פסוק ט

פירשו ז"ל אם יסיר איש אזנו משמוע תורה על שכבר שמע ענין זה פעם אחת אומר לו הקב"ה גם אני אעשה כן עמך כי התפלה שאתה מתפלל לפני שחרית היא אשר התפללת ערבית ומנחה ולמה איני קץ בשמעי מה שכבר שמעתי: **עוד** אפשר יתן דופי במי ששנה ופירש שהוא מעוזבי תורה שהזכיר למעלה והוא שגם אם חכם הוא ומנהיג את הצבור יבא עד גדר שיגרום מיתה לעצמו בהתפללו על צרתם ולא יראה בנחמתם כי הנה כתוב בתורה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ולעבדו בכל לבבכם וק"ל איזו היא עבודה שבלב זו תפלה נמצא שיעור הכתוב אם שמוע תשמעו וכו' אז בהתפללכם את ה' שהוא ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה תענו ותעתרו ונתתי מטר ארצכם על ידי התפלה אמר שלמה כי בהמנע איש משמוע תורה ומה גם בהיות למודה אזנו לשמוע ומסיר אותה שהוא מי ששנה ופירש שאין צריך לומר שיפהפך שתפלתו לא ישמעאל לתת מטר הארץ או על צרה זולתה כי אם אדרבה יתעבנה הוא יתברך ויגעלנה מלפניו:

פסוק י

ולא עוד אלא שגורם מיתה לעצמו כי הלא נמצא זה משגה ישרים כו' כי יראו שירבה תפלה בעת צרתם ולא ישמע ה' ויגרעו שיחה לפני אל חלילה על כן מה יעשה ה' יסלקנו

מן העולם ובשחותו הוא יפול ובהעדרו ותמימים ינחלו טוב ויענו ויעתרו מן השמים מצרתם ולא יראה הוא בנחמתם:

ט **או** יאמר כי יש מסיר אזנו משמוע לאחד מב' סבות או מגאוה באמרו למה אשמע מזולתי וטוב לי אעמיל ואבין מעצמי ומה גם אם המשמיע קטן מערכי. **ב'** אם המשמיע הוא בעל דרך רע ותורתו מפוארה בכלי בלתי טהור כתורת אלישע אחר ועל כן יאמר איש גם כי אין מלמד זולתו ירא אני פן אשגה בלמדי ממנו אחר רוע מדתו אשר אראה בו דרך רע אשר לא כתורתו שמשמיע על כן על כל אחד מהנה אמר שלמה על האחד מסיר אזנו משמוע תורה גם שלא יסיר לבו מלעיין בה כי אם שלא ישפיל עצמו לשמוע מזולתו שאינו משים לב אל מציאות התורה כאלו היא מדברת אתו כענין מכל מלמדי השכלתי כו' גם תפלתו של איש כזה תועבה כי לפי סברתו גם תפלתו לא ישמע אל מק"ו אם הוא לא ישמע ממי שהוא ילוד אשה כמוהו ואיך ישמע ה' אשר לגדולתו אין חקר תפלת ילוד אשה חרש את חרשי אדמה ומה גם תפלתו של זה החשוב בעיניו כי לאפס ותהו נחשב הוא לפניו יתברך:

י **ועל** הב' אמר שלמה יעשה כרבי מאיר שתוכו אכל קליפתו זרק וזהו משגה וכו' לומר אם משמיע התורה הוא משגה ישרים בדרך רע אשר דרך בו ויראו פן ישגו בדרכו לא יחושו כי הלא בשחותו הוא יפול ויהיה הוא בגיהנם על דרכו הרעה ותמימים ינחלו טוב ויהיו הם בג"ע כי תוכו יאכלו וקליפתו יזרקו:

ט **או** יאמר בשום לב אל ריבוי הגם והוא כי הנה בברכת התורה אשר לא נעדרה מימי שלמה יש ברכה ותפלה הברכה אשר בחר בנו כו' ונתן לנו את תורתו והתפלה והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך וכו' אמר שהמסיר אזנו משמוע תורה בלא תערב לו שאחר החלו לעסוק בה קץ ופורש ומסיר עצמו ממנה באותו הפעם שהוא לומד ומברך אין צריך לומר שאומרו בברכה אשר בחר בנו הוא תועבה כי הלא לא בחר בו כי הבלתי עוסק בתורה נקרא נזוף כי אם גם תפלתו באמרו והערב וכו' היא תועבה כי איך יערב לו הוא יתברך תורתו והוא מואס בה שהוא הקצה האחר:

י **ועוד** לו שיתעתד להות משגה ישרים בדרך רע שבהסירו אזנו משמוע כל צרכו ממוריו לא ידע אמיתת הדברים ויהיה שוגג ומשגה תלמידיו בהוראותיו וזהו משגה ישרים באופן שמחטיא את הרבים ולא במזיד שאינו אלא טועה בהוראה ומעבירים מהאמת אך יגלה הוא יתברך את עיניהם כי צדיקים ותמימים הם ואשר שגו קולר חטאתם על צוארו אמר שלמה כי להיות שכל אחד מישראל יש לו חלק בגן עדן וחלק בג הנם זכה נוטל חלקו וכו' לא זכה נוטל חלקו וכו' ואם היה זה מזיד היה מחליף שהם יירשו חלק גן

עדן יהוא יירש חלקם בגיהנם על שהחטיאם אמר כי המשגה ישרים בשוגג גם שלא יספיק לשיירש חלק חבירו בגיהנם רק שבשחותו הוא חלקו בגיהנם הוא יפול בלבד ולא בשחת חבירו אף על פי כן יספיק לשתמימים ינחלו חלקו בגן עדן וזהו ינחלו טוב כי רע ומר הוא החטיא את הרבים ומה גם את ישרים:

פסוק יא

יאמר כי להיות כי לא בחכמה יעשר איש ועל זה ויכוח עשיר ורש נבון להכזיב את העשיר החושב שחכמתו העשירתו וזהו חכם בעיניו איש עשיר אומר בלבו כי חכמתו העשירתו כי ידע סחורות ומשא ומתן והנה בבא לפניו דל מבין יחקרנו והוא כי הנבון גדול מחכם לכן בבוא הדל והוא מבין איש נבון גדול מאשר הוא בעיני עצמו כי הוא חכם בעיניו ולא עד גדר נבון הלא יענה לו הדל אם חכמתך גרמה עשרך למה לא העשרתי אני יותר כי נבונותי כי אני נבון גדול מחכם והנני דל ואביון באופן יחקרנו בחקירה ודרישה ויוכזב ויודה כי ה' נתן ולא חכמתו העשירתו:

פסוק יב

ולבל יעלה על רוחו שצדקתו העשירתו מה שאין כן לרש ההיא כל כן מוסיף ואומר לו דע אפוא כי בעלץ צדיקים שעשרך הוא בזמן עלוץ צדיקים והצלחתם יהיה כי רבה תפארתך שאפשר כי גם אתה כאחד מהם אך אם הוא בזמן קום רשעים כי להם לבדם הקימה וההצלחה ראוי יחופש אדם כמוך שיחקור מעשיו אולי כהם הוא ועל כן העשרת:

פסוק יג

ומגאות העשיר בעשרו משיב ואומר לדל ההוא אדרבה מזה תראה כי טוב אני ממך כי הנה מכסה פשעיו לא יצליח כלומר ועל כן אתה דל אך אני מודה ועוזב ועל כן העשירני ה' כי מודה ועוזב ירוחם:

פסוק יד

משיב הדל הנה חשבתי כי בחכמתך נתעשרת ועל פי ראיתי שהוא בהשגחה לא נכנעת כי אם אמרת גם כן שאתה צדיק ועל כן רחם ה' עליך מה שאין כן עלי לזה אני אומר כי טוב לי כי עוניתי לבלתי אתגאה ואכנע מפחד תמיד מעבירות שבידי כי אשרי אדם מפחד תמיד מה שאין כן עשיר כמוך שתקשה לבך כי מקשה לבו לא יבצר מליפול ברעה:

יא **או** שיעור הויכוח כי תואר חכם יאמר על הצדיק הפך החוטא שנכנס בו רוח שטות ובזה יאמר חכם בעיניו שהוא צדיק חושב כי בצדקתו העשירוהו ושהדל בעונו מנעו הטוב ממנו ודל מבין יחקרנו נכנס כמו בחקירה:

יב **באמור** לו בעלץ צדיקים עניים בעשרך רבה תפארת שיהיה תפארת לעושה ותפארת לך מן האדם אך אתה החושב שהדל הוא בעונו אינך משמחו ואדרבה בעשרך בהיותך בלתי מטיב יקומו רשעים בעולם באמור כי לא בצדקה התכוננת על כן אין זה כי אם שיחפש אדם ומנסה ה' אותך:

יג **משיב** העשיר ואומר כטורנוסרופוס אם לא פשעת לה' היה מטיב לך ואם אין פשעיך נודעים הוא שאתה מכסה אותם ומכסה פשעיו לא יצליח אך אני אם איני צדיק אני בעל תשובה ומודה ועוזב על כן ירחמוני והעשרתי:

יד **משיב** הדל אני חשבתי תפחד מדברי פן חורש כי אשרי אדם מפחד תמיד ואדרבה אתה מקשה לבך תפול ברעה:

טו **או** יאמר בעלץ צדיקים וכו' כי הנה בהיות הדור מוצלח טוב לגבר שלא יזכיר עצמו לבדו פן יבוקר פנקסו אך יהיה נכלל בתוך עמו ויוצלח בכללם כמאמר אשה גדולה אל אלישע בתוך עמי אנכי יושבת כלומר למה תזכירני אל המלך מלכו של עולם או אל שר הצבא של מעלה כדעת רבותינו ז"ל טוב לי שלא אזכר בפני עצמי ותוך עמי אנכי יושבת ובתוכם אצליח בכללם ולא תזכירני לבדי פן יבוקר פנקסי ואענש במקום הצלחה והנה היה אפשר יאמר איש כי בהיות הצלחה בעיר בין תהיה עיקרה בצדיקים בין תהיה עיקרה ברשעים יהיה נכלל בכלל העם ולא יבוקר פנקסו וטוב לו בל יזכר בפני עצמו אמר כי לא כן הדבר כי אם בעלץ צדיקים כי יושפעו ויעלצו בעושר וכבוד אז רבה תפארת לכל כלל עם הארץ שבשלומם יהיה להם שלום ולא יבוקר פנקסם אך בקום רשעים ואליהם לבדם תהיה הקימה וההצלחה אז יחופש אדם למעלה ויבוקר פנקסו:

טז **ומכסה** פשעיו מלהתודות עליהם בתשובה לא יצליח בכלל הרשעים המוצלחים מטעם שבתוך עמו הוא יושב גם אם יהיו רוב העיר שאדרבה בעון העיר יצליחו המה ואדרבה טוב לו להתודות וירחמהו עושהו וזהו ומודה ועוזב ירוחם לומר כי גם לא יצלח בעצם כרשעים לא יבצר ממנו שירוחם בצד מה:

יד **ושמא** תאמר הנה זה שראוי לפחד הוא היודע שיש עבירות בידו ויירא פן יבוקר פנקסו אך היודע בעצמו כי צדיק וישר הוא ממה יירא כי הלא גם כי יבוקר פנקסו לא ימצאו לו עון אשר חטא לזה אמר אשרי אדם מפחד תמיד כלומר גם בעת שיודע שזך הוא בלי פשע ומי לנו גדול מיעקב בחיר שבאבות ועל כל צדקותיו והבטחותיו ויירא יעקב מאד כו' כן יכול לומר כל איש מי יודע אם חטא בא על ידו ולא מלבי או אם אכלתי קצת מזכיותי כמאמר יעקב קטנתי וכו' וכיוצא אך המקשה לבו באמרו זך אנכי ולא עון לי ולא אירא משוד כי יבא אין צריך לומר שלא יוצלח ברשעים כי אם שיפול

ברעה המעותדת לרשעים. **או** יאמר יפול ברעה שבבטחו על צדקתו יתיאש מלהשמר מן החטא עד יפול בעבירה ורעה גדולה. **או** יאמר אחר שאדם מודה ועוזב אל יאמר בלבו הלא עתה שבתי ונטהרתי ומה לי עוד להיות דואג על עוני או מפחד פן אשוב לחטוא כי הנה בטוח אני כי מאשר חטאתי נטהרתי כ"ש שלא אשוב לחטוא לזה אמר אשרי אדם מפחד תמיד ובלתי בוטח בעצמו עד יום מותו ומקשה לבו לומר כי בטוח הוא יפול ברעה שלא יבצר ממנו שיקרנו עון על ידי כך.

או יאמר אשרי אדם מפחד תמיד גם בטרם תבא הצרה כי אז קל ליתקן כמ"ש ז"ל על היערוך שועך לא בצר אמנם המקשה לבו באמרו שלא תבא עליו רעה אין צריך לומר שבבא הרעה תחול עליו כי אם גם שהוא ילך ויפול בה כאשר קרה לפרעה שהקשה לבו והוא הלך ליכסות בים וזהו יפול ברעה כאמור:

פסוק טו

אמר אם תראה רשע מושל על עם דל אל תתמה על החפץ לאמר מה זה ועל מה זה מי שאל זה יביט אל עני ונכה רוח יתנם ביד רשע כי דע אפוא כי לא יעשה ה' אלהים דבר רק עד יכנעו וישובו עדיו יתברך ולא ישליטהו ה' לאכול מהן שלא כדין או לשפוך דם נקיים כי לא יעזבם בידו כי אם עד גדר נהימה ואיום ומשטמה בידיו ואבריו מהטעם האמור אך לטרוף טרף אדם יאכל יחייב את ראשו למלכו של עולם ויסלקנו וזהו ארי נוהם וכו' והוא כי שתים הנה פעולות הארי והדוב הארי נוהם בפיו ואחר כך טורף והדוב שוקק באבריו ואחר כך יטרוף אמר כי הפעולות הראשונות לארי ולדוב הנהמה והשוקק עד אלה יהיה רשע מושל על עם דל שינהום עליהם וגם יהיה שוקק במשטמה בגופו ואבריו כהמן וזולתו כיוצא בו אך לא לטרוף טרף להמם באשר ה' אתם כי לא יעזבם בידו ולא יאריך על ממשלתו:

פסוק טז

ואם תראה מושל רב מעשקות בפועל ויאריך ימים אל תתמה כי לא אמרתי רק ברשע הבוצע בצע מעשקות ברשע ובדעת אך נגיד חסר כו' כי למה שהוא חסר תבונות הוא רב מעשקות חושב בחסרון תבונתו שעל היותו עליהם נגיד ישתעבדו לו עד שגם כי יעשקם לא יאשם לכל עבודתו ומשאו אך לענין הדין בין איש לרעהו ישפטם בצדק כי הוא שונא בצע איש כזה לא יכרת כמושל רשע הנזכר למעלה אך יאריך ימים על ממלכתו וזהו שונא בצע יאריך ימים:

פסוק יז
אך בזאת שלא יהיה בכלל עשוקו אדם עשוק בדם נפש שעשק והרג דם נפש כי אם בכלל אשר עשק ממון יש גם מי שהוא עשוק בדם נפש דעו אפוא את מעשה ה' יביאהו במצור ובמצוק שירדפוהו בלהות והוא נס מתוך הפחד עד ילכד בפחת משולל סמיכה מבני אדם וזהו עד בור ינוס אל יתמכו בו כלומר שיגיעהו עד צרה משוללת תמיכה מבני אדם כנס על פי הבור שאל יוכלו בני אדם לתמוך בו להצילו כי אין מציל שם זולתי יתברך למען יוכר לעיני הכל אם עשקו ברשע או בחוסר תבונה או שיעור הכתוב שיביאהו הוא יתברך בנסיון עד שעד בור ינוס ואז העם אל יתמכו בו ויניחוהו לראות אם יתעשת האלהים לו:

פסוק יח
ובזה יבחן שאם הוא הולך תמים ולא ברשע עשה יושע על ידו יתברך ואם הוא נעקש דרכים בעקשות ממון ובדם נפש ברשע אז יפול באחד משתיהן שיהיה עקש בה או בעושק ממון או עושק דם נפש באופן שעל בוא תקלה מתחת ידו בהכפל עשקו עד דם נפש יבא לידי נסיון שעד בור ינוס ואם בתמימות עשה ינוכה מה שבאה תקלה תחת ידו בצערו:

פסוק יט
אמר כי טוב לגבר להיות עובד אדמתו על ידי עצמו מלומר הלא איש נכבד אנכי ולא יאות לעבוד את האדמה כי אם אנשים רקים וארדוף עד אבקש רקים יעברו אדמתי במחיר אמר כי לא טובה העצה כי הלא עובד אדמתו בידו יטפל בכל צרכיה מלב ומנפש לעבדה ולשמרה באופן ממנה יצא לחם רב אך המרדף ומבקש את הרקים מלבד שבעוד שירדוף אחריהם עד ימצאם יעבור זמן מה מעבודת האדמה ולא תהיה העבודה ראויה גם לא מלב ומנפש יעבדו אותה באופן שזרע חומר יעשה איפה וזהו עובד אדמתו ישבע לחם אך אם מרדף ריקים יעבדוה ישבע ריש:

פסוק כ
ואם עובד אדמתו הוא איש אמונות שאינו בוטח שבעבודת האדמה אשר יעשה כראוי תוציא צמחה כראוי ברבוי על ידי השתדלותו רק שם כל בטחונו בקונו יתברך אומר בלבו שכל חריצותו כאין רק שמאמין בה' ישלח ברכה במעשה ידיו שזהו ענין אמונות על דרך מה שקראו רז"ל לסדר זרעים אמונת מטעם זה ההוא לא בלבד ישבע לחם כי אם גם יהיה רב ברכות ואמר איש אמונות ולא איש אמונה לומר כי שתים הנה האמונות הצריכות להיות רב ברכות אחד להאמין בה' יברך אדמתו ולא יעלה על רוחו שרב

תבואות בכח ידו עשה שנית לחשוב בלבו לתת מעשרות ותרומות ומתנות עניים בעין יפה מאד ולהאמין בה' שלא יחסר לו ואדרבה כן ירבה וכן יפרוץ ובזה הוא רב ברכות כמה דאת אמר הביאו את המעשר כו' אם לא הריקותי לכם ברכה עד בלי די אך אם הוא בעל אמונה אחת בלבד שיברכהו ה' ולא יכוין להרבות מתנותיו רק להעשיר את עצמו ועל כן הוא אץ וממהר לעבוד אדמתו בידו הנה איש כזה לא ינקה מהיות שבע ריש כמרדף ריקים גם שהוא אץ לעשות על ידי עצמו ולא ירדף ריקים כי רוע כונתו יצר לו כי הכל מאתו יתברך:

פסוק כא

הכר וכו'. יאמר מז"ל על הנותן כל מעשרותיו לאחד וזה יאמר הלא דברתי דופי על האץ להעשיר ולא לתת לכהנים ללוים ועניים לא ינקה אמר עתה גם הכר פנים לתת כל המתנות לאחד לא טוב כי תמנע טוב מהשאר וגם טעם שני כי על פת לחם שיקבל האיש ההוא ממך יפשע בזולת למענך להחניפך או גם יפשע בה' כי בשית לבו כי צריך אל לחם כזבי חבירו יבא לעשות למענו א' מהדברים אשר שנא ה' למען יחזיק לו טובה. **או** יאמר בהדרגה הנה הכר פנים איש את רעהו לא טוב שימשך חנופה ודברים רעים מסתעפים ממנה וזה אפי' תהיה הכרח הפנים בעצם ואם הוא על פת לחם אשר יקבל ממנו ועל כן יכיר פניו אז לא אומר לא טוב כי אם שימשך שיפשע למענו גם שהמכיר לו פנים הוא גבר כלומר איש צדיק גבר על חטאיו או על דרך זה והמכיר פנים על פת לחם יפשע לה' שיורה כי הוא המפרנסו ולא קונו חלילה לך פשע גדול מזה:

יט **או** יאמר כי יש איש יגיע כפיו יאכל עובד אדמתו ממנו ואליו מסתפק במעט אשר לפניו אמר כי עובד אדמתו לא יבצר ממנו שישבע לחם גם שלא יאכל למעדנים או יש יבחר להעשיר ולהסתחר ומה יעשה אנשים ריקים מממון יבקש לו כי ריקה נפשם ויקחו ממנו סחורות בהקפה מנה במאתים והוא דרך נכון להעשיר בפרוע פרעות בזמנם ולא יעבור אך טועה באצטגנינות שלו שאדרבה ישבע ריש שיכבד עליהם משאם ובנגוש אותם פתע ישברו וילך החבל אחר הדלי:

כ **והן** אמת שאם הנותן באמנה יאריך לקונים קו לקו יפרעו ויעשיר וזהו איש אמונות שאחר תתו סחורותיו באמונה ויבא הזמן ישוב ויאמין לו ויאריך זמן שנית שהוא אמונה על אמונה שהוא רב ברכות שיבורך מפיהם ומפי עליון ויעשיר אך לאטו אמנם אם הוא אץ ודוחק להעשיר בזמנו מיד לא ינקה משבוע ריש שהזכרתי:

כא **כי** לומר שיבקשו להם הריקים אנשים אחרים יתנו להם בהקפה לפרוע לזה בזמנו וכן על זה הדרך עד שהאחרון יסגור הדלת לא יעשו כן כי לא זו הדרך וזהו הכר פנים

שהוא להכיר פנים חדשות תמיד זולת זה שחייבים לו לא טוב כי כמשא כבד יכבדו עליהם ויאבדו מהר על כן בהיות האיש הזה דוחק יצטרך למכור שוה מאתים במנה ואם יפרע לא יספיק ויחסר לחמו ועל פת לחם שיחסר לו יפשע גבר שאם יצטרך לישבע שאין לו יפשע וישבע פן יחסר לו פת לחם נמצא המרדף ריקים מתרושש וגורם שבועת שוא לריק ההוא:

פסוק כב

מי שהוא נבהל לעשות הון ולא לפזר ותת לאביונים חושב להרבות לו ואדרבה הוא איש רע עין לעצמו כי הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו כי מלח ממון חסר ולא ידע הפתי ההוא כי הוא לא זכר עשות חסד לזולתו וחסד יבואנו אל עצמו או לבנו או בן בנו כמאמר ר' חייא לאשתו נתן כדי שיתנו לנו או לבנינו שיבא להצטרך שיעשו חסד עמו כי גלגל הוא שחוזר בעולם ואם חסר הוא בריי"ש הוא יותר כפשוטו. **או** יאמר כי יש לו ממון ונבהל לעשות הון ועד יגיע לגדר הון מאמץ את לבו וקופץ את ידו ולא ידע כי אין צריך לומר שלא יהיה לו הון או אם יהיה לו שלא יאבד מה שהרבה על ממונו כי אם גם חסד וחסרון יבואנו על הכל:

פסוק כג

מוכיח וכו'. אמר שלמה בחכמתו הנה אמרתי לך נבהל להון כו' והן ידעת כי בימי כל שומעי דברי יטו אזן ולא ישימו לאל מלתי כנודע שנתפרסמה חכמתו בעולם וטוב מדותיו והוכיחו ביושר לבו והיה מקהיל קהלות ומארבע כנפות הארץ היו באים לשמוע את חכמתו ושותים בצמא את דבריו ויהי בפיהם כדבש למתוק אך מי יודע אחרי מותי אם יאמר בלבו המוכיח בשער תוכחת זה משמי איך אוכיח אדם בתוכחת שלמה האומר נבהל להון וכו' ואולי נגד פני יקום איש מחליק לשון בפני יענה ויאמר איכה נשמע זה משלמה והוא עשהו כי מי לנו נבהל להון יותר ממנו ומי יודע אם יהיו לחן בעיני השומעים דברי המחליק לשון מדברי באופן תהיה שתיקותי בזה יפה מדבורי על כן אמר שלמה מוכיח אדם אחרי אל יחוש שמא לא ימצא חן מחמת מחליק לשון כי הנני מודיע מעתה כי חן ימצא יותר מהמחליק לשון: **או** יאמר אין צריך לומר שימצא חן בעיני זולת המחליק לשון כי אם גם חן ימצא מהמחליק לשון עצמו שגם הוא יחזור להודות וישוב מרעתו ויהיו דברי המוכיח לחן בעיניו כי בכל לבי ונפשי אני מורה ומלמד כי ממני ראיתי ולמדתי ולימדתי: **או** שיעור הענין הן בעודני חי שלא יחסרו קנאות מזולתי אפשר בשמוע איש דברי זה לא יחסר מחליק לשון לאמר מה ידבר נבהל להון כו' והוא עשה על כן אפשר ימצא חן מחליק לשון יותר מאדם המוכיח אך אחרי מותי יאבדו קנאות

ויודע האמת ובהיות מוכיח אדם תוכחת זה אחרי כן ימצא בעיני כל השומעים יותר מאיש שירשיע להחליק לשון שהכל יתנו דופי במחליק עלי לשון כי הוא זמן שהקנאה כבר אבדה:

פסוק כד

הנה אשר יחסר לו גוזל את אביו או את אמו ומורה היתר ואומר הנה את עצמי אני גוזל כי הכל שלי וממני יחסר אחרי מותם ואיני מצר לזולתי שיקרני עון בדבר כי אין זה פשע ולא יביט כי הוא חוטא נפשו וגם את אביו ואמו הוא מחסר והוא עון פלילי והנה זה יקרנו כמקרה כל עושה רשעה שאומר למוכיחיו מלכם אם חטאתי וישר העויתי הלא את נפשי הפסדתי ומשחית נפשי אני ולא ידע כי משחית הכל הוא וחוטא אחד יאבד טובה הרבה כי כל ישראל ערבים זה לזה ומשלו משל רז"ל לבא בספינה ולקח מקדח והתחיל קודח קרקע הספינה במקום מושבו אמרו לו מה אתה עושה הלא נטבע כלנו והשיב מה לכם הלא במקומי אני קודח אמר לו הלא ממקומך יבואו המים ויצופו הכל כן עובר עבירה אומר לנפשי אני חוטא ולא ידע כי ממקומו תפתח הרעה וילקו השאר כן יקרה לכסיל גוזל אביו ואמו שאומר אין פשע כי הכל שלי ואת עצמי אני מצר לבדי וזה אמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע הנה חבר הוא דומה לאיש משחית את הכלל האומר לעצמי אני עושה ובמקומי אני קודח:

פסוק כה

ושמא תאמר ומה יעשה אם הוא רחב נפש משביע לרעבים שאדרבה מזכה אביו ואמו בגזול מהם כי הם צרי עין והוא חפץ לתת מלחמם לדל אף על פי כן לא טוב הדבר כי זה היה אם היה מפייסם ועושה ברצונם אך אדרבה יגרה מדון אתם והוא עון פלילי וזהו יגרה מדון ואם הרחב נפש להיות מרבה להטיב יעשה משל עצמו ולא יחוש אם יורש כי הוא ובוטח בה' ידושן:

או יאמר בלתי מקושר אל הקודם מי שהוא רחב נפש פזרן ואין לו יגרה מדון כי יצטרך לקחת מזה ומזה ואם אין לו לשלם המה למלחמה והיכן היא הנאתו אשר יהנה וטוב לו ישמע עצה ויצמצם עצמו וישמח בחלקו ובפרוסה אשר יאכל תהיה בבטחו בה' ירבה לו מטובו ובשמחת בטחונו יהיה לו עריבות ודשן במעט אשר יהיה לפניו מכל מעדני מלך בריב ומדון וזהו רחב נפש יגרה מדון אך ובוטח בה' ידושן. **או** יאמר מי שהוא רחב נפש עתה ללות ולפזר תקצר נפשו אחרי כן במדון אך אם מה שהוא רחב נפש הוא על ה' על הנוגע אל ה' כענין לענג שבת ויו"ט ומלוה עליו שיהיה הוא פורע ידושן וז"א על ה' ולא אמר בה':

פסוק כו
הנה יש מתנהג על פי חכמת התורה בכל עניניו מבלי שית לב אל בחינה זולתה ויש מתנהג לפי שכלו ודרך המתנהג לפי שכלו לדבר נגד המתנהג על פי התורה שהוא כסיל ובחשך הולך כי לפעמים יבא דבר שצריך אדם להתנהג על פי הטבע והשכל פן תדבקנו רעת מקורות הזמן אך הוא המתנהג בהנהגה אנושית ומדינית הוא ימלט מכל צרה אמר כי ונהפוך הוא כי הבוטח בלבו ושכלו הוא הכסיל ולא האחר כי בחשך ילך שאין המאורעות טבעיות כי הכל מאתו יתברך אך ההולך בחכמה היא חכמת התורה הוא אשר ימלט מהרעות המתרגשות כי הוא יתברך יישר דרכו וישים המעקשים למישור:

פסוק כז
והראיה כי נותן לרש אשר זה יעשה ההולך בחכמת התורה אין מחסור כי אדרבה יעדיף על ממונו והוא נראה בחוש ומעלים עיניו אשר ימשך זה מבטוח האדם בלבו והמשך אחרי הטבע לקמוץ פן יחסר לו ואדרבה ע"י זה יחסר ולא עוד אלא שהוא רב מארות ומזה ילמוד האדם לכל יתר הדברים לבטוח בחכמת התורה על פי עצתה ולא אחר לבו ושכלו:

פסוק כח
אם תראה שיקומו רשעים כי שעה משחקת להם וישתררו דע כי עת רעה היא כי קצף ה' על העם על כן הקים עליהם הרשעים שישתררו בם והוא התחלה וסימן שיתעתדו לגלי צרות לכן העצה היא שיסתר אדם פן תדבקנו הרעה ויתחבא כמעט רגע מן המקום ההוא עד יעבור זעם כי אם ינתן רשות למשחית אינו מבחין ואז בהיותם משוללי צדיק יאבדו כי תדון העיר אחר הרוב והרוב עונות ואז באבדם ירבו צדיקים בעיר בראותם מפלת הרשעים יוכנו לשוב עד ה':

פרק כט

פסוק א
אך בזאת שיהיה איש מתעורר לדרוש להם ישובו בל יקרם כאלה שנמוקו בעונם לכן אם בעת ההיא איש תוכחות מקשה עורף מלהוכיח פתע ישבר כו':

כח **או** יאמר בקום והשתרר רשעים רבים בעיר יסתר הנקרא אדם הוא הצדיק כי תואר אדם הוא החשוב שבתארים כמאמרם בס' הזוהר לא יראה ולא ימצא שם באומר אולי ישיבם בתשובה כי הלא בשררתם לא ישמעו לו והנה קל מהרה יפלו בנופלים כי זולת היותם רשעים הם ראשים רבים ותאכלם אש קנאות ושנאות כי בפשע ארץ וכו' אך באבדם ירבו צדיקים כמפורש בקודם:

א **ואז** לא יסתר המוכיח כי אין צריך לומר הנקרא אדם כי אם אפי' הנגרע מערכו ונקרא איש למה שהוא איש תוכחות אם מקשה עורף מהוכיח פתע כו' כי הוא עת לעשות צדיקים רבים:

פסוק ב

ומה שהרבוי גורם אבוד הוא בהיות השרים רשעים אך ברבות צדיקים שלהיותם הם הרבים ישתררו לא יצר לעם כי אדרבה ישמח הפך הרשעים שאפי' במשול רשע עם שאחד הוא יאנח עם: **או** יאמר על אשר אמר ירבו צדיקים בשום לב אל אומרו ראשונה העם ואחרי כן עם והוא להזהיר את העם הנמצא במקום שהרוב צדיקים בל ירפו ידיהם מלשוב עד ה' באמרו בשלום הצדיקים יהיה לנו שלום ולא יחסר כל טוב גם לנו בזכותם כי הלא הן אמת שברבות צדיקים ישמח העם הכולל רעים וטובים אך דע אפוא את מעשה ה' כי הן אמת שלא יחסיר טוב הארץ בעונות הבלתי כשרים פן ילקו הצדיקים והמה הרוב אך ימשול על העיר מושל רשע למען ענות את הבלתי כשרים שיעמיס עולם עליהם כי על הצדיקים לא ישליטנו האלהים ומה גם כי רוב העיר הם על כן במשול רשע יאות יאנח עם הוא הפרטי חלק הבלתי כשרים ועל כן לא אמר העם כבתחלה ועל כן טוב להם ישימו עיניהם על דרכיהם טרם תבא צרתם:

פסוק ג

יאמר ענין בעת שמכנסין פזר וכו' והוא במה שידענו כי הרב לגבי התלמוד אב יקרא ואמר בהיות איש אוהב חכמה שלפחות איש א' מהתלמידים חושק למוד החכמה ישמח אביו כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק אמנם אשר הוא כרועה זונות שהבעל הרועה אותם חפץ לידבק בהן והן כל מגמתן לזולתו כן החכם הרועה את תלמידיו וחפץ להריק בם מחכמתו ולבם לא כן רק בדברים חיצוניים כי לא יאהבו החכמה רק מצות אנשים מלומדה הנה הרועה ההוא למאבד הון יתייחס בלמדו אותם כי בימים ההם ובזמן ההוא היה עוסק לעצמו ומעמיק להשיג הון רב מחכמת התורה וזהו ורועה וכו' לומר אם האב הנזכר הוא רועה זונות יאבד הון בהתעסקו עמהם גם שרבים תלמידים הם כי אין לומר זכות הרבים עדיף מלהרבות לו כי הדעת מאסו לכן טוב לו ירפה ידו מהם ויכבד וישב בביתו עוסק בתורה וקונה הון לעצמו אך אין זה רק בחכמה:

פסוק ד

אך בהנהגת המדינה למלך או לדיין כי מאן מלכי רבנן לא כן כי אם יראה שלא יקבלו העם ויבעטו בהיישרה לא ירפה ידו מהם ויכבד וישב בביתו כי הלא תאבד ארצו כי

רק במשפט שיעשה בהם להביאם במסורת הברית יעמיד ארץ ואם הוא איש תרומות והפרשות שפורש בעניני ההנהגות ומעלים עיניו יהרסנה שקל בעיניהם ומורא לא יעלה כל ראשם ויבזוהו ואיש את רעהו חיים יבלע:

פסוק ה

הנה יש איש איש מחליק על רעהו בשפת חלקות להחניפו לרמות אותו והוא חושב שמרמה וצד את רעהו ואדרבה רשת פורש על פעמיו של עצמו כי הוא עון גדול ולוכד את עצמו:

פסוק ו

ושמא תאמר אדרבה רעהו נראה נלכד ברשתו לז"א בפשע וכו' לומר אל יעלה על רוחך שהמחליק מספיק ללכדו ברשתו רק אם פשע יש לו אשר פשע לה' הוא הלוכד אותו באמת כי אין ערוד ממית אלא חטא ממית ואין המחליק הרע הזה רק מוקש וגרמא להלכד בעונו וזהו בפשע איש יהיה רע מוקש אך אם רעהו איש צדיק הוא לא יהיה לו האיש הרע מוקש כ"א אדרבה ירון בכבוד אשר יכבדהו מחליק לשון בחניפותו ושמח כי ה' לא יעזבנו בידו לרמותו וזהו וצדיק ירון ושמח:

פסוק ז

ושמא תאמר ואולי עם היותו צדיק ילכד במוקש כי כמה צדיקים ילכדו בפח מחליקי לשון כתוא מכמר ולמה ה' יעזבנו בידו ואולי יקוץ ויבעוט חלילה לז"א יודע צדיק כו' והוא שיודע הצדיק דין הנעשה מן השמים בדלים כי לא מהבצר מקונם לתת להם די מחסורם חלילה הם דלים אך הוא דין שנעשה בהם שדלדלם לכפרת עונותם לטובתם ומידיעת הצדיק דבר זה גם הוא לא ידאג על מוקש דלותו או צרתו כי יאמר אולי גרם החטא כי וסביביו נשערה מאד ואל תתמה ותאמר הנה גם לרשע המחליק על רעהו לבב כמוהו לדעת זה ואיך תאמר שהצדיק יתן אל לבו דין דלים הלא כמו שלא ישית לב הרשע הרעה אשר תבואנו על פורשו רשת ליד מעגל גם הצדיק כמקרהו גם הוא יקרנו לז"א ורשע לא יבין דעת כלומר כי לא ישית לב למה שיחסר ממנו אפי' להבין מהות דעת שאם היה מבין דעת לא היה רשע כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וזהו ורשע לא יבין דעת:

פסוק ח

ושמא תאמר ולמה לא ילכד מיד ברשת שפורש על פעמי עצמו וישמרו לנפשם מלהצר לצדיקים ויעשה נא למען הצדיקים על כן אמר אין זה כ"א מצדקת הצדיקים כי הלא ראה מה בין אנשי לצון כמחליק לשון הלזה לצדיקים כי הלא המה ברשעתם יפיחו

קריה ויביאוה בפח יוקשים וילקו גם הצדיקים אשר בקרבה ובבא הרעה לא ישלמו להם גמול הצדיקים לעתור ולרצות לקונם ישיב אפו מהטובים ויכלה הרשעים הגורמים רק ישיבו אף לגמרי גם מאנשי הלצון וע"כ גם ה' יקים דבר עבדיו ועצת מלאכיו ישלים ולא יצר לעושי רשעה ובכן לא תתמה על החפץ מדוע לא יבער הרשע למען לא ינוח שבט הרשע על לחיי הצדיקים כי הלא גם הם חפצים בשלום הרשעים ועל פי דרכו לימד שכל הצרות באות בעבור הרשעים אף על הצדיקים והצדיקים מסלקין אותם גם מהרשעים אך מאריך אפיה וגבי דיליה: **או** יאמר אנשי לצון אשר אין ביניהם ד"ת יפיחו קריה במושב ליצנותם שדברו על כל מתי הקריה וישימו אותם בפח לשונם הרע לדבר רע על כלם ואעפ"י כן זאת עצתי שוחכמים לא יבקשו מאת ה' ילכדו אנשי לצון לבדם בצרה שגרמו על העיר רק שישיבו אף דרך כלל מהכל:

פסוק ט

הנה אין ספק כי לא תנוח דעת החכם רק עם חכם שכמותו אמנם אם יפגוש להתווכח ומה גם בהיות לו דין ודברים עם מקביל אליו והפכיי הלא יצטער והנה שלשה המה הנגדיים אליו א' אויל משובש בדעותיו בעל מדות רעות טפש וא' תם וא' כסיל ע"ה גמור נגדיי אל החכם כד"א בן חכם כו' ובן כסיל כו' והנה היה הדעת נוטה שעם כל א' מג' אלה יצטער החכם אמר כי כל צערו אינו אלא עם האויל כי הלא בהיות איש חכם נשפט בפני דיין עם איש אויל הנה החכם יבחר מחנק נפשו בטפשותו של אויל ועל כן יכעוס החכם ואחר אשד יכעוס ורגז ישיב אל לבו ויאמר לא זו הדרך להתנהג עם זה שגם הוא כועס ומיטפש יותר ואולי גם יגע בכבודי על כן טוב טוב לעשות עצמי כמשחק עמו ואז שב ומראה לו פנים שוחקות ומראה אהבה ופיוס לומר אל נא תהי מריבה ביני ובינך כי אחים אנחנו אומר בלבו אולי ישוב מעקשותיו ומרוגזו וכל זה אינו שוה שאדרבה יגבה לבו אז יותר וכלה רעה באופן שלא ימצא החכם מנוח לו עמו וזהו איש חכם נשפט את איש אויל ורגז החכם ושב ושחק ואין נחת לא בזה ולא בזה באופן שטוב לחכם להפסיד משלו מלהשוות עצמו עמו שאינו לפי כבודו:

פסוק י

אך עם התם לא יצר לחכם כי גם שהוא בלתי חכם כמוהו לא ימאס תם באומרו מי נתנני עם תם משולל חידוד והלואי הייתי עם איש מחודד וטועם מדבש חכמתו ולא עם תם הזה עם היותו בר לבב כי הלא אנשי דמים הרעים וחטאים הן הם אשר ישנאו תם כי לתמותו בטוהר לבו כל אשר יראה מרעותיהם יגיד ותגלה רעתם אך אשר הם ישרים

כאיש החכם אדרבה כל כך ישמחו בו שיבקשו נפשו ויאמרו תמיד מי יתן והיה לנו נפש טהורה משוללת ערמות ותחבולות כנפש התם הזה:

פסוק יא

וכן בפגוש החכם עם הכסיל בחברה או ויכוח או דין הן אמת שכל רוחו יוציא כסיל ויגלה שנאתו עם החכמים כאומרו מי יתן לי חכם ואנשכנו כחמור וכיוצא בדברים אלה ואף על פי כן לא יצר לחכם כי הלא באחור ישבחנה וישקיטנה את רוחו הקשה כד"א משביחי שאון ימים והוא באמור למה תאמר כדבר הרע הזה ושוב אחור והבט מי היו אבותיך הראשונים כי הלא מגזע חכמים אנו כמוני כמוך ואיה איפה דור דעה אנשים חכמים כלם כאחד וכיוצא בהמה אז ישקוט באופן שעם כל הנגדיים אל החכם ימצא מנוח ולא עם האויל כי אין נחת כמדובר: **או** יאמר כל רוחו כו' ראה מה בין מדת החכם למדת הכסיל כי הלא כל רוחו יוציא כסיל באופן יתחרט לפעמים כי ישמע השומע וישיב גמולו בראשו וחמישיתו יוסף עליו אך החכם כי איזהו חכם הרואה את הנולד ונותן מעצור לרוחו הנה באחור ישבחנה ויהללנה את רוחו באומרו משובחת רוחי שלא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי נמצא שבענין אחור ישבחנה שרוחו לא השיאה את פיו לדבר מה שיתחרט בו:

פסוק יב

הנה אם הונח היות מושל או משרתיו צדיקים בבא דין מרומה אפשר יוציאוהו לאמתו אך בהיות המושל מקשיב על שפת שקר לצבור כעפר בצר ואמר על כלומר על יודעו שהיא שפת שקר גם משרתיו רשעים כי במה יתרצו אל אדונם אם לא בהתעולל עלילות ברשע ולהשביעו מחמסי גזילות ותביעות שקר:

פסוק יג

ואיך יוכיח ה' את בעלי תביעות שקר הבאים תמיד בדינים מרומים לזה אמר רש כו' והוא כי הנה שנים הם הבאים בתחבולות שקר ודין מרומה אחד איש תככים בעל תוך ומרמה במשאו ומתנו מלוה מנה ותובע מאתים ומוכר בהקפה מנה במאתים ותובע שלש מאות וההיקש בזה ב' הרש כי לרש אין כל ועל כן אם אין לו לשלם יעשה מרמה וכחש בעמיתו ואם היה המושל או משרתיו צדיקים היו מוציאים הרמאות לאור ועושים משפט לעשוקים אך בהיות מושל מקשיב כו' אדרבה הן הם חפצים ברמאות על כן מה יעשה הוא יתברך לתקן הכל נותן בלב רש ואיש תככים שיפגשו והוא שהאיש תככים דרכו לרמות את בני אדם למכור להם שוה מנה במאתים במרמות ותוך והנה להצליח לא יבקש כי אם איש רש יקנה ממנו ביותר על שויו כי דל הוא ודעתו לאכול הכל כי

לרש אין כל ואיש תככים ישמח בפגעו בו כי יגדל הריוח ימשך מפגישתם זו היות ה' מאיר עיני שניהם כי הדל יאכל הכל ואיש תככים יאבד ממונו ועל ידי זה תפקחנה עיני שניהם הרש ידאג ממשא החוב אשר עליו ויאמר אוי לי כי נדמיתי כי לא שמתי לבי מה יהיה אחרית דבר ולקחתי שוה מנה ובאלף ועתה אהיה עבד לאיש מלוה תחת רשעי אשר חשבתי לאכול ממונו חנם ולומר כי אין לי לשלם והאיש אשר אני נושה בו איש תככים הוא ולא יתננו לזון את אשתי ואת בני כי אם את עצמי ויקח ראשון וגם איש תככים יתפקחו עימו באומרו הלא יסרתני רעתי כי איש תככים הייתי ועתה הנני נקי מנכסי על דבר חמדת רמאותי כי זה גבור ממני כי לרש אין כל ומאין יפרעני המן הגורן או מן היקב ומה' יצא הדבר לפגוש באיש רש יאכל את אשר לי ועתה מה לי פה כי לרש אין כל או יתן אל לבו כי רע ומר היותו איש תככים אם בן דעת הוא נמצא כי בפגישה זו מאיר עיני שניהם ה' ומה' יצא יזדמן להם כך ששניהם יבכו ויתנו לב לשוב עד ה':

פסוק יד

ושמא תאמר הלא הרש לא ידאג כי אפילו בהגיע משפטו אל המלך עושה משפט צדק ולא אל המושל מקשיב על שפת שקר יזכהו כי הלא בהגיע הדבר אל המלך או אל השופט הלא לפי שכלו ישפוט ויאמר כי האיש תככים חב והיצר לעצמו כי מה יעשה הרש אם ימצא איש שוגה ופתי ויתן לו והוא רעב ללחם לא יביט אל היוקר באשר הוא רש והמוכר הפסיד על עצמו ויפטור את הרש נמצא הרש שיאכל רשתה ויבזה את האיש אשר הוא נושה בו ואיך יאורו עיני הרש לזה אמר מלך שופט באמת דלים ולא יהדר דל בריבו ויחייב את הרש כדין התורה לבלתי זון אשתו ובניו כסאו כו' ונמצא הרש מתחייב בדין ושב מרשעו ואולי על ידי זה את הרש ירחמהו עושהו כי אז יכנע וגם איש תככים ישוב מרשעו כי יראה כי אזלת ידו:

פסוק טו

הנה אפשר ימנע איש מהוכיח את בנו באומרו אם אכנו בשבט הלא יתלמד אל ההכאות כשור לעיל וכחמור לדרבן ויעשה אצלו כטבע ולא יעשה דבר בלתי אם על ידי מכות והוא רע ומר כי הלא תחת קנין דעת יטפש יותר ובהעדר מכותיו כי יגדל ועשה רעה ואם אוכיח בדברים אולי לא יקבל ושחתי דברי הנעימים על כן טוב טוב אניחהו בבחירתו אם להיותו נער הוא חסר לב וכעת אשר לא טוב יעשה הלא הוא יגדל ויהיה קונה לב וישוב אל ה' ואם מראשיתו והוא נער הוא בעל שכל הלא יבין לאשורו ומה בצע כי אוכיחנו בדברים ואיסרנו בשוטים כי שכל וכי שיג לו ותשיג ידו להשתלם מעצמו ולמה אצטער

אני ואצערנו בהכותי אותו ואיננו צריך וכן בעבד איש מקנת כסף אפשר יאמר איש אם מעצמו משרת כראוי מכשרון טבעו מה טוב ואם אין כדרך כמה עבדים שיקראנו אדוניו בהחפזו על דבר צורך ועושה עצמו כחרש לא ישמע ובהתלונוו אליו מדוע ככה עשית ולא באת כי קראתיך יכחש בו לא שמעתיך על כן יאמר אדוניו למה אצטער לקרא לו ולא יענה או אוכיחני ותעלה חמתי והוא צער אצלי ולא יסכון וטוב עודנו נער או בחור אם לא יענה מהפעם האחד לא ארקיב עצמותי לשנות לו רק אעשה שרותי מיד על ידי עצמי ואז טוב לי מהיותי רודף רוח אחריו על כן בא שלמה בחכמתו ויאמר אינך אלא טועה על הנער ועל עבדך כי אשר חשבת למשפט כי בשבט יטפש ולא יקנה חכמה ותוכחת דברים לא תועיל בו כי הלא זה היה אלו תפסת א' מהנה לבדה אך עשה זאת אפוא ואחוז מזה וגם מזה בהמזגה כי שניהם כאחד טובים כי מעט שבט ומעט תוכחת דברים יחד יתן חכמה ותעלה ארוכת טפשות ממנו אך ע"ת לבך להניחו משולח ונעזב יתנהג לפי שכלו ובחירתו לא טוב כי הלא ונער משולח מביש אמו כי כל כך יתפקר ויעיז עד גדר שאצ"ל את אביו כי אם אפילו את אמו שדרך הנער לכבד יותר מאת אביו כמז"ל כי על כן בכבוד הקדים הכתוב את האם לאב גם אותה לא בלבד לא יכבד כי אם גם מביש ומה גם את האב או את הזולת:

פסוק טז

והעולה על רוחך שאם בבחירתו והוא נער ירשיע הלא בגדלו ישוב לא זו הדרך כי הלא אפשר כי טרם הגיעו לידי כך מי יודע אם יפול וימות בלא עתו ויצר לך מאד והוא כי הלא ברבות רשעים בעולם בהיות נוסף בנך זה על הרשעים שבדור לא תאמר הנו ככל המון רשעים כי הלא ירבה פשע כי בהגישו יתברך לשקול במאזני משפטו זכיות הדור ואשמותם בכף שניה הנה לא יבצר משירבה לפחות פשע אחד על כף הרשעים והעולם נדון אחר רובו נמצאת בהמנעך מהוכיח את בנך מכריע את כל העולם לכף חובה ולא עוד אלא שדמוע תדמע עליו כי מת יהיה ולא יחיה כי הלא בהכריע כף העונות יעשה הוא יתברך משפט כענין וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ אז פקד עליה והשאיר אך נח כי צדיק היה כן גם עתה וצדיקים במפלתם של רשעים יראו כי הוכרעה כף עונותם ובנך מכללם הוא וימות גם הוא כאחיו רשעים שכמותו:

פסוק יז

ואשר חשבת שאם הוא מאליו בעל שכל לאחוז צדיק דרכו מהבצע באשר תעמול להוכיחו גם בדברים לא כן הוא כי הלא יסר בנך ויניחך בעה"ז יותר על מה שיעשה מעצמו שיעשה לך נחת רוח שאם יכשר טפח תכשירנו טפחים וימחך לעשות רצונך

ובע"ה ויתן מעדמם לנפשך: **או** יאמר אם רשע בנך יסר אותו למען יניחך שאם רשע יהיה לא יהיה לך נחת רוח אחרי מותך וכעובדא דרבי עקיבא שבקש את בן איש שמת ולא היה לו מנוח שמה על רשעת בנו וכשלמדו ר' עקיבא תורה והישירו ואמר ברכו את ה' המבורך בא אביו בחלום אל החכם ואמר לו תנוח דעתך שהנחת דעתי וזהו יסר בנך ויניחך ואם כשר הוא ולא יחסר לך מנוח עשה למען יתן מעדנים לנפשך מתורתו ורוב זכיותיו:

פסוק יח

ושמא תאמר מה אייסר ומה גם אם בלתי רשע הוא ויעמוד על ספר ה' ויקרא כמה תוכחות והישרות כי אל תתמה כי יותר יתפלל איש על אשר יוכיחנו גבר חכם בעוז תוכחותיו פנים בפנים מכל אשר ימצא כתוב בספר התורה והראיה בחוש כי הלא באין חזון הנביאים הנבאים בשם ה' ופה אל פה ידברו אל העם דברי תוכחותיו הלא יפרע עם ויתבטל מעבודת שמים או יתגלה עם ממכסהו יתברך החופה עליו מלבא עליהם רעה ואם כדברך למה יצטרך חזון והלא נגד פניהם ספר התורה ויקבלו מוסר ויבינו וישכילו מעשות הטוב ולשוב מרעתם מתוך דברי התורה ומה בצע בחזון שבלעדו יפרע אם אך הוא כי אחד מני אלף הוא המקבל מוסר מתוך התורה בלי חזון מנביא וזהו ושומר תורה אשרהו כלומר אחד הוא ומאושר מאד אך לא עם שלם כאמור:

פסוק יט

ועל דבר העבד לא אומר לך שבט ותוכחות כאשר בבן כי הלא בדברים לא יוסר עבד כלומר והכנו בשבט כי בלעדו לא יוסר והוא לבדו יעשה לו ומה גם כי יבין כוונתך באיזו שירות או כי יבין שתקראנו ואין מענה שעושה עצמו כחרש לא ישמע וכאלם:

פסוק כ

ואם חזית איש לבלתי הרקיב עצמותיו לרודפו על כי לא יענה ולהיות תמיד כשוטר בשבט מכה ויבחר לו למהר לקום ולעשות שרותו על ידי עצמו לא זו הדרך כי הלא אם חזית איש אץ בדבריו ועניניו לעשותם נחוץ על ידי עצמו הנה תקוה לכסיל המתגאה בסכלות שררה ולבלתי עשות דבר על ידי עצמו ממנו ליתקן מרוע מוסר עבדו מהאיש העושה על ידי עצמו:

פסוק כא

ושמא תאמר הלא זה יהיה לאיש זקן וכבד אך אם אדוני העבד עודנו בימי נערות או בחרות והוא קל ברגליו וכח ואל לו לעשות על ידי עצמו אז טוב לו יעשה בעצמו לא כן הדבר כי אין הענין על טורח השרות רק על הנמשך ממנו שהם שתים רעות כי הלא אשר

הוא מפנק מנער ובחרות שיש למפנק עצמו את עבדו הלא בכו בכה לאדוניו לעת זקנה כי ואחריתו כשיזקין יהיה מנון ולא יאבה לשרת גם אז ואז לא יוכל הרב לשרת עצמו. **שנית** שלא בלבד ימנע העבד מלשרת כי אם גם יהיה מנון ואדון שיגבה רוחו ויהיה כאדון לכל בית אדוניו ויבזם והן כל אלה יפעל הוא בחשוך שבטו שונא עצמו כמדובר:

יח **או** יאמר באין חזון כו' נגד המאמר ההמוני בזמן הזה האומרים מי יתן והיה לנו איש נביא יוכיחנו כאשר בדורות ראשונים כי הלא כצבי וכאיל מדלגים ומקפצים היינו אחריו ושותים בצמא את דבריו אך מה נעשה ויאבד חזון מנביא ולא אתנו יודע עד מה ע"כ רפו ידינו ונתבטל מעבוד את ה' ושוב אליו כראוי על כן בא שלמה מאז ויאמר הנה ימים באים כי מאין חזון מנביא יפרע עם מעבוד את ה' ולא עם בינות הוא כי הלא לפניהם תורת ה' שגם דבריה מפי עליון יתברך ובקדושה רבה ממאמרי הנביאים ומה גם שגם הם שמעו מפיו יתברך תורה ועל כן ושומר תורה אשרהו ולמה יבקש לו נביא לתקן את אשר עותו:

פסוק כב

הנה כתוב אצלנו כי אף קשה מחמה כי על כן בעון העגל זכות משה סילקה החמה והוא יתברך ברוב חסדיו סילק האף וכמו זר יחשב ייחסו הרב פשע א' החמה וגירוי מדון אל האף אמנם זה דרכן של בני אדם כי יהיה להם דבר דין ודברים כי מי שהוא איש אף קשה מחבירו ונוח לכעוס ממנו לא יאמר אל נא תהי מריבה ביני ובינך ואם יש בינינו דין ודברים יחדו למשפט נקרבה בדברי שלום ואמת והזכאי בדינו יזכה והחייב יקבל עליו דמביא דינא שקלי גלימא זמר ואזיל בארחא אך יגרה מדון כי יתחיל לדבר קשות ובשוט לשון יכה על לחייו באמור לו מי זה נבזה להבל דמה האם דמית היות אהיה כמוך ואיש אני ומי כמוני ואתה חדל אישים ומורם מאלה כיוצא בהם ואז השני גם שאינו בעל אף כראשון כי על כן לא הקדים כאחיו כי אם בעל חמה לבד שהוא רפה מהאף עם כל זה אחר שהאחד החל לגדפו יבזה בעיניו לענות אותו דברים רעים כגדר הראשון כי לא תהיה תפארתו אם לא בהוסיף כל חטאת האחד פשע ויקשה לדבר ולומר על אחד שנדבר בו כמה וכמה רעה כפולה וזהו איש אף יגרה מדון ואחר כך ובעל חמה ישנה לו רב פשע בעצם כי השפל ישפילנו עד ארץ בחירופים וגידופים עד איץ קץ:

פסוק כג

ומי גרם זה גאות הראשון שגאה גאה על רעהו והתחיל לדבר בו סרה וזהו גאות אדם תשפילנו ולא דעת ולא תבונה לאמר אם אהיה שפל רוח לא את חברי אני מכבד ומועיל כי אם את עצמי שבשפלותי אתמך כבודי שגם שכנגדי בראותו שלא תגע בכבודו גם

הוא ישמר לי חסדי ולא יגע בכבודי וזהו ושפל רוח יתמוך כבוד שהוא תומך כבוד עצמו בל יהרוס מצב כבודו כי השפל רוח שומר ותומך כבודו בידו בבלתי החלו לדבר על גבר עמיתו אשר לא לפי כבודו:

פסוק כד

הנה חולק עם גנב מורה היתר ואומר הלא הוא החוטא ולא אני ונמצאתי נהנה בגופי ולא משחית נפשו כי הוא אשר חטא ולא פשעי ולא חטאתי ולא כן הוא כי הלא הוא חושב שמהנה גופו ולא ישחית נפשו וטועה באצטגנינות שלו כי איננו רק שונא נפשו באמת כי הלא זולת סייעו את עובר עבירה הלא יתעתד לעבור שבועת אלהים כי אלה ישמע שישביע בשבועת האלה כל היודע מי גנב דבר פלוני ולא יגיד על שחלק עמו ונשא עונו:

פסוק כה

ולא עוד אלא שהחשיב את הגנב אשר הוא אדם מאת קונו חלילה כי לבלתי יחרידהו הגנב אם יגלהו לא יגיד ועובר על שבועת שם קונו יתברך וזהו חרדת אדם הוא הגנב שהרויח על ידו שיחריד את זה יתן מוקש ושמא תאמר אולי דלותו גרמה לו ואין אדם נתפס על צערו למלא נפשו כי ירעב לז"א גם זה עון פלילי כי הסיר בטחונו מקונו כי הלא ובוטח בה' ישוגב:

פסוק כו

הנה מלבד שהרבים נשמעת בקשתם לפניו יתברך תמיד בכל קראם אליו כי הן אל כביר לא ימאס עם כל זה אמונה אומן כי גם כל משפט יחיד הוא מאתו יתברך ימשך מזה כי אין מלך ואין שר ייטיב או ירע ליחיד או רבים מבלעדי ה' וכפי מעשיו של אדם או של רבים ואשר הוא רצונו יתברך להעשות ביחיד או ברבים הוא הדבר אשר יעשה עליהם המלך או המושל למטה וכמאמר השבטים מה נאמר לאדוני וכו' האלהים מצא וכו' ואם כן בקרוב איש לפני מושל לידון הלא לכסיל ובער יחשב אם יעשה עיקר מבקשת פני מושל ולא מבקשת פני קונו יתברך כי אם יהיה לרצון לפניו יתברך על כרחו של מושל יעשה מה שהוא רצון הבורא ית' ואם על משפט איש פרטי הוא כן ק"ו על דבר אנשים רבים שתכפל אשמתם אם יבקשו פני מושל ולא יקדמו לבקש פני ה' אפילו על דבר רבים יבקשו הרבים מהמושל ולא מאתו יתברך וכמתלונן על זה אמר רבים יבקשו פני מושל שאפילו בהיותם רבים יבקשו פני מושל ולא יבינו כי אין צריך לומר משפט רבים כי אם אפילו משפט איש מה' הוא וכל שכן משפט רבים וזהו ומה' משפט איש ולא ביד המושל כי לא יעשה המושל זולת אשר הוא משפט האיש הזה לפניו יתברך וכל שכן

בהיותם רבים ואף שכל משפט המושל מה' הוא אם ייטיב או ירע לפי מעשיו של נדון לפניו יתברך:

פסוק כז

ועוד כי אין ראוי לעשות כן כי אם הוא איש עול בבחירתו לפעמים יזכה את החייב בסיבת חנופה ותועבת צדיקים איש עול גם שיעשה העול לתועלתם ואם המושל הוא ישר דרך ועל ידי בקשך פניו יעות משפט תקנה דרך רשע לתעב ישר דרך כי תעשה יעות דרך וזהו ותועבת וכו': **או** יאמר תועבת וכו' ראה נא היתרון ניכר ומפורסם אשר לישר דרך על איש עול כי האיש עול צדיקים יתעבוהו וזהו ותועבת צדיקים איש עול אך הישר דרך אף הרשעים לא יתעבוהו כלם כי אם איזה פרטי מהם וזהו ותועבת רשע ישר דרך ולא אמר ותועבת רשעים באופן שמהרשעים עצמם יעידו על טוב הישר דרך:

פרק ל

פסוק א

הנה מקראות אלו אין אומרים אלא דורשנו שאם הוא שם חכם שהיה בימי שלמה ושמו אגור ושם אביו יקה ושהיה משא שהיא נבואה הי"ל דברי משא אגור בן יקה וגם מה ענין אומרו בן בחיר"ק הבי"ת ולא בסגו"ל שאף ביהושע בן פירשו הרמב"ן מלשון בינה ועוד באמרו נאם הגבר וכו' שאם הוא שנאם הגבר הנזכר אל שני חכמים ששאלו חכמה ממנו שהם איתיאל ואכל היה כי בער אנכי כו' כלומר ולא ידע מה להשיב הלא כמו זר נחשב א' כי מה ששאלו חסר מן הספר ואם מה ששאלו היה מה דבר לו ה' במשא אשר נבא מה תשובתו לומר כי בער כו' איזו חכמה היה צריך להגיד מה שהוגד לו ולא יתכן שנבא ולא ידע מה נבא ושיספר לנו הכתוב חסרון זה ועוד אומרו לאיתיאל פעם שנית מיותר וכן באומרו כי בער מלת כי מיותרת ועוד שאם דרך ענוה השיב תחלה כי בער אנכי מאיש ואחרי כן החזיר להם תשובה על פי ה' למה יגיד ענותנותו באומרו שלא ידע מה להשיב ולא תשובתו על דבריהם אחרי השפיל עצמו כי לא יתכן שיספר שאמר שלא ידע ולא השיב דבר ואם מה שהשיב הוא מי עלה שמים וירד כו' זו שאלה היא ולא תשובה ואם אומרו מי עלה היא השאלה היכן היא התשובה ועוד שהי"ל להקדים אומר מי עלה כו' לאומר כי בער כו' ועוד היכן היא נבואתו שאמר עליה המשא שאם נאמר שהיא מי עלה כו' חידה היא ולא משא ועוד כי אחרי אומרו מי עלה כו' מי אסף כו' היה לו להודיענו מי הוא ולא להניח הדבר בתיקו ועוד מה סמיכות הוא לזה כל אמרת וכו' ועוד שהי"ל אמרות אלוה כי מלת כל תורה על ריבוי וסוף הכתוב גם הוא בלתי מקושר

אל ראשו וגם ענין אל תוסף כו' נעדר הבנה ובלתי מקושר ועוד באמרו פן יוכיח בך הראוי יאמר פן יוכיחך: **והנה** אמרו רז"ל בתנחומא וז"ל דברי אגור בן יקה המשא א"ר חייא בר אבא למה נקרא שמו אגור שאגר את התורה בן יקה שהקיאה לאיתיאל שכתוב בתורה ללא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ואוכל אמר שלמה אני ארבה ולא אסור ע"כ. **ולדבריהם** ראוי לשים לב מה ענין שלמה להודיענו זה שהקיא את התורה אשר אגר ועוד שהתורה אינה בכתוב ועוד שלא הקיא כל התורה שיאמר והקיאה ועוד שמלת המשא מה ידרוש בה כי לפי זה תראה מיותרת ועוד באומרו לאיתיאל שכתוב וכו' איך במלת איתיאל נרמז זה וכן איך באומרו לאיתיאל ואוכל נרמז אני ארבה ולא אסור ואפשר לפי דעתם שרצה שלמה ללמד דעת את העם יזהרו בל יקרם כמוהו שאגר את התורה כל פרטיה ודקדוקיה ואחר כך הקיאה על ידי הבדילו בינו ובין שאר העם לומר אחר שטעם המצוה פן יסור לבבו אני בחכמתי ארבה ולא אסור שלא יוכלו לי ועל ידי כן הוא כאלו הקיאה כלה שסיבב שנשיו הטו את לבבו שעבדו ע"ז ולא מיחה והעלה עליו הכתוב כאלו הודה בה והוא כמקיא כל התורה כלה לכן לא יסור איש מדברי התורה לחלק לעצמו וזהו דברי אגור בן כלומר שאגר הבינה היא התורה וזהו אגור בן ואחר כך יקה המשא הוא התורה שהקיאה כמקיא ופורק משא מעליו לאיתיאל שכתוב בתורה לא ירבה כו' היה אפשר לומר שדעת ר' חייא לדרוש אותיות התיבה כי אומר דורשני כי אין אדם ששמו כך והוא כי למ"ד ואל"ף שבראש התיבה הם מלת לא והיו"ד שאחריהן ראש תיבת ירבה והתי"ו בגימ' עולה כמנין נשים שעולה תי"ו והיו"ד ואל"ף ולמ"ד האל"ף ולמ"ד היא לא והיו"ד יסור נמצא במלה זו לא ירבה נשים ולא יסור ועם כל זה אמר הוא עם שכתוב בתורה לאיתיאל שהוא לא ירבה ולא יסור אני אוכל להרבות ולא אסור וזהו ואוכל כלומר אוכל ולא אסור אז יפרשו לאיתיאל מעין מדרש אחר שבילקוט שדורש לאיתיאל כאומר אותיות ואמר לאיתיאל שכתוב וכו' לומר בשביל אותיות אל שנמשכתי אחר פשט טעם האותיות לומר לאיתיאל ואוכל כלומר שלמה שנראה מהאותיות שהם אותיות אל שהוא פן יסור לבבו לכן ואוכל כי אני חכמתי יותר ולא ישודו לבבי. **ויתכן** לבאר הכתובים והתכת התיבות עמן מז"ל והוא בשום לב אל מאמר הכתוב אל הרבותו נשים ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל הנראה אליו פעמים שאחשוב בכוונת פשט המקרא ששלם גמול רע אליו יתברך שנראה אליו פעמים כלומר והוא עשה שתסתלק הנבואה ממנו ולא ישלש בה ועל כן לא נמצא בו עוד נבואה רק רוח הקדש בלבד שבו עשה ספריו. **ובזה** נבא אל הענין והוא כי אחר שתיקן משלים הרבה ככל הכתוב למעלה בא בשלהי ספרו להשכיל בינה לחכמים בל יתחכמו יותר ויאבדו בחכמתם כרופא אומן

אשר חלה את חליו ולא ידע לרפא לו ויצו את בניו ישמרו לנפשותם בל יקרם כמקרהו כי לא יוכלו להרפא ויהי חליו כי בא להתחכם יותר ולהתבונן בדבר ה' בינה מתוך דבריה וילכד במצודה רעה כי אמר תחת מה עצר ה' את המלך מהרבות נשים פן יסור לבבו הנה מתוך דבריו יתברך נבין כי אשר נכון לבו בטוח בחכמתו שנשים לא יסירו לבו יוכל להרבות לו והיה סבה שהתאנף ה' בו בבינתו זאת ולא התנבא אז יותר על הפעמים שהחל ה' לפעמו ברוח נבואיי על כן בא להוכיח ברוח נשברה כי נפשו מרה לו על אבדתו כמתאונן על עצמו ומדאגתו בוש מהזכיר שמו כי אם אומר שמעו נא דברי אגור בן שאגר בינה בלבו שאותה הבינה היתה סבה שהקיא חיל בלע הוא המשא והנבואה שהחל להנבא פעמים והקיא כח זה ולא נבא עוד וזהו יקה המשא וכי תאמרו על מה בטח הגבר ההוא להתחכם אז יותר הלא הוא כי נאם הגבר אשר אמר בלבו לעשות זר מעשהו הנה היה לאיתיאל כו' לומר הלא אתי הוא יתברך יותר מיתר אנשים כי ה' נתן בי חכמה ותבונה רבה וגם נבואה ובדבקות הזה לא ארפה ולא אסיר לבבי ממנו יתברך וזהו לאיתיאל לאיתיאל כי להיות אתי אל זה פעמים א' בחכמת אלהים בקרבי שנית בהתנבאי על כן ואוכל לעומתם ונשים לא ימשלו בי להטות לבבי כי קשר אמיץ לי אתו יתברך ולמ"ד לאיתיאל שמושה בעבור היות אתי אל וכל חפץ שלמה בדבריו אלה ליכנע על אשר לא טוב עשה ולפקוח עיני חכמים יפלסו מעגל רגלם בל ישענו על שכלם כי רב ועל חכמתם כי רבה מאד להשתרע יותר ממצע אשר הציעה תורת ה' לפניו ולצאת מתחומה כמלא נימא כי מי לנו גדול בחכמה כמוהו כעדותו יתברך ויחכם שלמה מכל האדם וכו' וידעו כל ישראל כי חכמת אלהים בקרבו ומה יעשו אזובי קיר:

פסוק ב

ומה הנה דברי אגור הנזכר פירש ואמר כי בער כו' לומר אל יתהלל חכם בחכמתו אשר אני בא ללמדו בל יכשל כמוני לאמר כי לא יקרני כמוהו באמת באמור גם כי אתחכם יותר לא יקרמני כמקרהו כי הלא אשר קרה לו הלא היה באהבת נשים כי נבער כל אדם מדעת להשמר מהן למה שבו איש הוא ומטבע הולדתו יכרך אחריה וכל יצר לב האדם חומדתן אך בנושא זולת זה גם כי אתחכם יותר לא אמוט כי חכמתי תעמוד לי ובזה יהיה מקל בתער אשמתי זאת ועוד כי גם בנושא כזה יאמר אני לא אמוט רבה כי הלא אשר קרה לו הלא לא היה אם לא משגגת למוד שלא למד ממוריו שכוונת הכתוב גם על חכם כמוהו היה וכמקרה תלמידי שמאי שאמרו רז"ל שלא בשלו כל צרכם גם הוא קרה לו כי על כן לא נקבעה הלכה כמותם אך אני ארבה בישיבה לא אמיש מרגלי החכמים ואהיה זהיר בשגגת למוד וגם בזה צד קלות באשמתו כי שגגת למוד גרמה לו

ולא היה יודע ומתעבר ובוטח: **עוד** טענה שלישית כי יאמר איש הלא לא יפלא אשר בטח שלמה בחכמתו לעשות זר מעשהו כי איככה יוכל ויעלה על רוחו יספיקו נשים בהבליהן להטות לב רחב מפתחו של אולם כי חכמת אלהים בו ועל כן לא יחשב בעצם כאשם אך מי חכם מהבאים אחריו יערב אל לבו לעשות כדבר ההוא ולבטוח בחכמתו הקלה בערכו ואם כן מה בצע בתוכחתו כל כן הקדים שלמה ואמר כמשיב על שתי אלה כי בער אנכי מאיש לומר לא על אלה אקל אשמתי וגם לא יעלה על לב איש לא יצטרך לתוכחתי כי אניח הנחה זו לומר כי על כל חכמתי בער אנכי על כי מאיש אני בן אדם חומרי ועל כן טבעי רץ אחר אשה ובער אנכי מהשמר ממנה שהיא הטענה הראשונה אך בנושא אחר בבינתך תשען ולא תמוט איננה טענה כי הלא ולא בינת אדם לי כמתמיה ואומר משום הא לא איריא כי האם לא בינת אדם הוא אדם הראשון לי להבין מענינו ליזהר כי הלא לא מאיש לוקח כמוני רק יציר כפיו יתברך ואף על פי כן אשתו הטתה את לבו ויאכילהו מחלב חטא ועון ואיך תאמר אלי כי להיותי מאיש נטיתי לבי אחר אשה ויטו את לבבי אך לא יהיה כן באחת ממצות ה' זולתה אשר בן איש לא יחמדם כמוה כי הלא עד עינינו אבינו הראשון אשר לא מאיש לוקח ויהי בעיניו טרם יחטא תאות אשה כיתר דברים אשר לא יכרך יצר לב האדם אחריהם כנודע כי לא ידע טוב ורע ויהי התשמיש בעיניהם כיתר המעשים ועם כל זה אשתו הטתה לבבו ואם כן אפוא בטלה לה הטענה הראשונה:

פסוק ג

ועל השנית כי לא למדתי חכמה די ספוקי ממורי ולא בשלתי כל צרכי הלא זה היה אם שכלי היה ככל שכל אנושי אך ידיעתי עלתה על כל בני אדם ומה ידעו ולא אדע וזה אמר ולא למדתי חכמה כמתמיה ואומר האם הוא שלא למדתי חכמה ונשענתי על משענת שכלי כי רב הלא הביטה וראה כי ודעת קדושים אדע והוא כעדות הכתוב כי חכמת אלהים בקרבו ואם כן אפוא אם דעת קדישי עליונים ידעתי מה חסרתי חכמה או מי ממורי ילמדני אז יותר מהשגתי ואם כן אף גם זאת הטענה איננה:

פסוק ד

ועל הג' אמר מי עלה כו' לומר אל תקל אשמתי באמרך כי לא עלה על לב שכל רוחות שבנשים יזיזו את שכלי ולבבי ממקומו כי הלא הן אמת שהוא פלא לחשוב כדבר הזה יוכלו להטות חכמת אלהים אשר בי אך לפחות היה לי לחוש ולפרוש בשיתי שומי לבי ועיני וכל מעיני להוליד בן יהיה שמו כשם הגדולים כמוני היום ומאותם הנשים אשר הטו לבבי אשר לא מבנות ישראל המה לא יצא בן כמוני והיה לי ממי ללמוד מגדול

העולם הוא משה רבינו עליו השלום כי מי כמוהו כי מי עלה שמים בתוך האש הגדולה ולא שורף בהבל פיו של מלאכי השרת כמוהו ושמא תאמר הלא חנוך ואליהו עלו שמים לזה אמר וירד והוא כי חנוך ואליהו לא עלו לרדת לגור בארץ בהוייתם הראשונה על כן לא יפלא כי הלא בעלותם נהפכה גויתם מאיכותם טרם יעלו אל הרוחניות העצמי כמאמר חנוך אל רבי ישמעאל כאשר שאל מאתו אופן עלייתו ואמר ליה אברי נעשו לפידי אש ושערותי וכו' הנה הודיע ב' דברים לבל יפלא אחד כי חומרו נהפך איכותו שנית שגופו ונפשו לא יהיו יחד במצב א' כאשר בעודו פה כי הלא אבריו הנה הנם במקום ממשות לפידים בשמים התחתונים אך נשמתו עלתה מעלה מעלה וכן אליהו הסערה שעלה בה הפכתו מחומריותו אל לבוש דק וישאר שם להתלבש בו ברדתו כנודע אך לא כאלה עלית משה אדונינו עליו השלום כי אם מבלי תשתנה איכותו עלה למעלה מן השמים כד"א ומשה עלה אל האלהים וזו תלונת המלאכים מה לילוד אשה בימנו ובאיכותו וירד לגור בארץ ואין זה כי אם שגם חומרו מתחלה היה זך בלי שמרי חלאת עכירות בני אדם ואין דומה לו וזהו מי עלה שמים וירד. **או** יאמר וירד לומר גם כי תאמר אלי כי בעלותו השמים אל האלהים נפשט מחומרו וישאר בגלגלים הגשמים ונפשו עלתה מעלה מעלה הלא יגדל כחו במה שוירד כי הלא בשובו למטה שב ויתלבש בגלגלי כהוייתו בארץ הלא שלט בכל ד' יסודות יורה כי גם איכות גופו למעלה מהם ובראשון החל הוא יסוד האש וזהו וירד כי איך ירד ולא נכוה ביסוד האש אשר למטה מהשמים ויותר תפלא הירידה מהעליה כי הלא העליה היה בדבקות ורצון מאתו יתברך ועל ידי כן לא יפלא אך באמור אליו יתברך לך רד ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים שהיה הוא יתברך בכעס ואמר לו רד מגדולתך ועם כל זה וירד ולא הוזק חומרו ביסוד האש הלא יורה כי זולת גדולתו בשמים גם בגוף ונפש שלט ביסוד האש כמדובר: **וגם** שלט ביסוד הרוח וזהו מי אסף רוח בחפניו וזה במכת השחין שצוהו יתברך יקח מלא חפניו פיח הכבשן וזרקו משה השמימה ואמרו רז"ל עד כסא הכבוד ונוראות יעלה איך לא זורה ברוח מצויה מידו של משה עד יסוד האש ומה גם פיח הכבשן אשר ידפנו רוח עד בלתי השאיר כל זכר לו אך לזה נשית לב למה לקחוהו אהרן ומשה יחד בחפניהם ואחר כך זרקו משה לבדו וכן מה צורך לזורקו השמימה ומה גם למז"ל שזרקו עד כסא הכבוד אמנם ביארנו יפה בעתו מז"ל שהמכות היו דצ"ך על ידי אהרן בא"ח על ידי משה עד"ב על ידי הקב"ה שחין על ידי שלשתן וכתבנו שאהרן שלט ביסוד המים ויסוד העפר על כן צפרדע שביסוד המים וכמם שביסוד העפר היה על ידי אהרן ומשה שלט גם ביסוד האויר ויסוד האש על כן היו חשך שנתעפש ונתעבה האויר וארבה שהם ברית המתיחסות לאויר וברד שהיה

בו יסוד האש מתקיים תוך כדור אבן הברד על ידי משה ובשחין רצה הוא יתברך יהיה על ידי שלשתן כי רצה הוא יתברך ילקו האנשים בד' יסודותיהן בשחין וילקה גם שרו של מצרים כמז"ל ויהי השחין בחרטומים כתיב מלמד שגם שרו של מצרים לקה על כן למען יחולו בד' יסודות האנשים היה מאבק שהוא לעומת העפר ויקחוהו אהרן ומשה בחפניהם לכלול גם מים ואש כי על ידי אהרן קנה איכות ללקות בלחות יסוד המים ולהיות שהיו שתי מינים כמז"ל לח מבחוץ ויבש מבפנים למען ישרפו באש הפנימי ובבואם להתגרר יפגעו בלח שקשה בו הגרירה ויצר למו על כן הוצרך יהיה האבק בחפני אהרן לקנות הויית הלחות שמבחוץ נוסף על העפר ויתאחד עמו משה להקנות בו כח אש להיות יבש ושורף מבפנים על כן הוצרך יקחוהו שניהם כאחד ועדיין היה צריך להעשות הנס על יד איש שולט ביסוד הרוח והוא כי ללרוית גם השר והוא רוחני ועליון אין יד בן אדם שולטת להכות בו על כן צוה הוא יתברך יזרוק השמימה עד כסא הכבוד למען מכסא כבודו יתברך יוכה השר שתחת כסא כבודו יתברך והנה ליזרק למעלה ללקות גם השר במה שלוקים אנשיו הנה יזרנו הרוח ולא ישאר מאומה על כן צוה הוא יתברך יקחנו אחר כך משה לבדו נחפניו שע"י קליטת חפניו אשר הוא שולט ביסוד הרוח הקנה באבק זו כחו שלא ישלוט בו הרוח ויזרקנו השמימה למעץ לא יוכל הרוח להפיצו כי בהזרק בחפני משה השולט באויר לא ישלוט הרוח באבק שהיה בחפניו באופן שהיה יסוד הרוח כאלו אסף וקלט אותו בחפניו ולא נשב באבק כאלו מידו עד יסוד האש רוח לא היה וזהו מאמר שלמה בחכמתו מי אסף רוח בחפניו הנה ששלט למעלה במקום להבת שלהבת מלאכי קודש וביסוד האש ויסוד האויר וגם שלט משה ביסוד המים שעל נטית ידו של משה בלי מטה האלהים נבקע הים כמז"ל הרם את מטך והפרישהו ממך ונטה את ידך ונצבו כמו נד וקפאו תהומות כאלו נצררו המים בצרור בל יצאו ויתפשטו ולא על ידי איכות כח קדושת נפשו המלובשת בחומרו כי אם בשמלה שהוא בנטיית ידו הגשמית אשר היא מלבוש ושמלה שאת הרוח ונשמה יעטוף כמז"ל הרם וסלק את מטך ונטה את ידך כמדובר שבנטית ידו צרר מים במה שהיתה שמלתו לנפשו כי אין זה רק שהשליטו האלהים ביסוד המים ומי זה שלט גם ביסוד העפר כמשה כי מי הקים כל אפסי ארץ והוא כי על דבר קרח ארז"ל שבאומר ופצתה האדמה את פיה נעשתה כל הארץ כמשפך פי הארץ עמוק וכל סביבות הארץ גבוהים סביב ונעשו כמדרון והיה כל אשר לקרח ודתן ואבירם מתגלגל בכל מקום שהיה ויורד כמים הנגרים במורד וזהו מי הקים כל אפסי ארץ שהקים והגביה האפסים הם כל קצוי הסביבות של ארץ והיו משפעים והולכים עד אמצעות פי הארץ הנה כי מי לנו

גדול ממשה ועכ"ז הביטה וראה מה שמו ומה שם בנו כלומר מה בין שמו של משה כי נודע בשערים שמו ותהלתו כי גדול שמו וראה מה שם בנו אם שם בנו גדול כשם אביו כי תדע כלומר כי הפרש זה ודאי תדענו שאיכי מביא לך ראיה מנסתרות ממך ועל מה זה לא היה לו בן יהיה לו שם כשם הגדולים וידמה לאביו אך הלא מעצמך תדע כי גם שצפורה צדקת היתה לבלתי היותה מזרע קדשי בני ישראל על כן גם בניה אבר ילדה בקדושה לא השיגה ידם להגדיל איכותם כלומר והיה לי אני שלמה ללמוד ממנו ולהדבק בנשים מבנות ישראל המה ולא בנכריות כי הן הנה היו אשר הטו את לבבו וא"כ אפוא גם הטענה השלישית לאמר כי לא היה פחד יסמוך חכם זולתי על רוח מבינתי כמוני כי אני רב שכלי היה לי אילן גדול ליתלות בו משא"כ ביתר אנשים כי הלא גם שלא אמנע מיראת הטיית הלב הלא מהראוי הייתי פורש לפחות למען אוליד בן ממלא מקומו כמוני בל יקרני כגדול העולם שמלא מקומו תלמידו יהושע ולא בנו אך אמור מעתה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד המתחכם יותר על מצותו יתברך:

פסוק ה

ואל יעלה על רוחך ואל תעמוד בדבר רע להרהר ולומר הלא זאת מדתו יתברך ותורתו התמימה להרחיק מן החטא את העוסקים בה לשמה ומי לנו גדול בתורה ראש הקבלה ועוסק בתורה לשמה נשלמה ומה זה היה שלא הרחיקתו מן החטא כמאמר ר"מ כל העוסק בתורה כו' ומרחקתו מהחטא ולמה לא עשתה כן לשלמה ואדרבה נראה חלילה שמצא בה מקום לטעות כי מאומרו יתברך ולא יסור יורה כי אשר נכון לבו בטוח יהיה ויוכל להרבות לו על כן אמר שלמה השמר פן ואל תפנה לבבך אל הדבר הרע הזה כי אנכי הסיבותי ולא היא חלילה כי הלא כל אמרת אלוה צרופה ומנוקה מכל סיג ומכשול כי לא נתנה מקום לטעות חלילה ושמא תאמר אם כן אפוא מה היה שהוא יתברך לא הגין עלי שלא תבא תקלת שגגה זו על ידי כי הלא כמו זר יחשב מה שלא הגין הוא יתברך או תורתו כי דע כי זה איננו כי הלא הן אמת שמגן הוא יתברך למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם כי אפילו בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן אך הוא לחוסים בו באמת בהחלט וזהו מגן הוא לחוסים בו כלומר אך לא לחוסים בחכמתם וישענו בבינתם כי אז ירפה מהם:

פסוק ו

והלא תאמר אלי איך אמרתי שאמרת אלוה צרופה ולא היה לי בפסוק מקום לטעות והלא הדיוק ברור בכתוב טעמא משום שלא יסור אך איש כמוך חכם מכל האדם שלא יסור ירבה אינך אלא טועה כי אין זה דיוק מדבריו כי אם מוסיף ואין ראוי להוסיף חלילה

וזהו אל הוסף על דבריו יתברך כלום כאשר עשיתי אם כי לא דיוק היה רק תוספת כי הלא לא נאמר פן יסור רק ולא יסור כי מאומרו ולא יסור ולא אמר פן יסור יורה שאין הדבר תלוי ומסופק אם יסור או לא יסור שימצא בזה תואנה לאמר אני ארבה ולא אסור רק החליט ואמר ולא יסור לומר שאם ירבה יסור בלי ספק וזהו אל תוסף וכו' כי מוסיף תקרא ולא מפרש ואם ישיאך לבך כי מפרש אתה ולומר זיל בתר טעמא ואני לא אסור הנה מלת פן יוכיח בך כי בדאי אתה שאם **כדברך** פן יסור מיבעי' ליה וזהו פן יוכיח בך כי מלת פן יוכיח בך ובזה ונכזבת בעולה על רוחך כי מפרש היית:

א **או** יאמר כי בא שלמה להסיר תועה מלב תועי רוח החוטאים לה' ומשליכים דברי תורה ארצה ויאמרו אמור הן כל זה יפעל כי אין עוד נביא פה אל פה ידבר בנו בשם השי"ת לעד כי אז עין בעין נראה יוכיחנו אלוה והלא נתפעל יותר מאשר נקרא בספר תורת ה' כי נבוש ונכלם ונשוב עדיו יתברך ונחדל מעשות הרע וזה מאמר שלמה דברי אגור כו' ולא על עצמו ידבר שלא קרא את עצמו אגור כי אם לומר הנה דברי מי שאגר בינה והקיאה והשליכה אחרי גוו ועבר על התורה אשר אגר ולמד הנה דבריו הם המשא נאם הגבר כו' לומר הנבואה שהיא נאום הגבר אלי פה אל פה מוכיח בשם ה' הלא לאיתיאל למה שאראה ההשגחה עין בעין שאתי אל משגיח על כל פרטי מעשי ועוד שמת למה שאתי אל שלא געל בי על רשעי שעודנו מדבר בי על פי נביא אשובה עדיו יתברך וישוב אלי אז ואוכל לעומת יצרי:

ב **ולא** תאמר כי על פי התורה אשוב כי הלא דבר גדול היה הנביא ידבר כי בין אם בער אנכי מאיש כלומר מטבע אנושותי בלתי מוכן ללמוד מתוך התורה דרך תשובה ולתת אל לבי או שאהיה מוכן למוד אך לא בינת אדם לי להבין בינה מתוך התורה כראוי כי אולי אשגה ברוח מבינתי כאשר קרה לשלמה עצמו בפסוק ולא יסור שהבין מתוכו שלחכם גדול כמוהו מותר להרבות מתוך טעם הכתוב:

ג **או** שלא יחסר הבנה ממני אך לא למדתי חכמה ותורה אור להאיר עיני בדרך ה' עם כל העדר זה ודעת קדושים אדע על פי הנביא כי יודיעם דעת אלהים קדושים אשר ידע בכל פרטי מעשיואשובה עד ה' מה שאין כן בהעדרו כי גם שיסכון לחכם לב לימוד התורה הלא לא יועיל אל סוגים הרזכרים המשוללים חכמה:

ד על כן בא שלמה להכזיב טענתו ולומר אין זו רק תואנת יצרך הרע כי הלא מי לך בכל נביאי עולם תתפעל מדבריו גם שיהיו פה אל פה מאשר תתפעל מדברי משרע"ה אדון הנביאים הכתובים בתורה שבכתב ושבעל פה כי הלא מי כמוהו עלה שמים במקום להבת שלהבת שרפים עומדים ואין צריך לומר שלא שרפוהו בהבל פיהם כי אם

שאדרבה וירד שבם שלט ונצחם ונטל מה שהיו עיניהם בו כמז"ל בשמות רבה שזהו שבית שבי ששבה מה שהיה שבי כמעט ביד המלאכים וזהו וירד כמה דאת אמר ירד לי בגבורים כי אין זה רק מגודל גדר נשמתו על איכותם גם מפאת חומרו לא קם ולא יקום כמוהו כי מי אסף רוחמות נמרץ בחפניו החומריים כמשה כי הלא הלוחות נטל מאתו יתברך מיד ליד ואיך היו בידו יתברך אם לא רוחניות כי טרם ירידתם לארץ אין קצה לרוחניותם כי על כן במדרש חזית למדו ענין חקיקת הדברות בלוחות מפסוק קול ה' חוצב להבות אש הנה כי קראום להבות אש ובהויתם בידו יתברך היה איכות בידי משה לאספם ומה גם למאמרם ז"ל שהיה הוא יתברך אוחז בקצה האחד ומשה בקצה הב' במצב א' והיו ב' טפחים מיד ליד הנה כי אסף רוח קדוש בתכלית בחפניו ומי בכל ברואי עולם יהיה זכות ודקות בחומרו לעשות כדבר הזה ולא תאמר כי לא מפאת איכותו בעצם היה זה לו רק להיותו בשמים כי בעלותו קנה חומרו האיכות והזכות ההוא כי הלא ראה והביטה מי צרר מים בשמלה הלא הוא כמאמרם ז"ל על הרם את מטך ונטה את ידך שיפריש המטה ויטה ידו החומרית כי בה תבקע הים ואפי' לאומרים מרבותינו ז"ל שהקב"ה מחמת סרבנות שר הים נתן ימינו בימינו של משה הלא כתבנו שם מהכרח המאמר שלא היה הדבר רק להניס את השר כמה דאת אמר הים ראה וינוס אך אחר כך על יד נטיית יד משה לבדה נבקעו המים כמפורש אצלנו שם במאמר שמות רבה יפה יפה הנה כי אין צריך לומר שהיה ספק בנפשו הרמתה להבקיע הים כי גם בחומרו הוא לבוש שהרוח והנפש בו יעטוף כבשמלה בו צרר המים וזהו מי צרר מים בשמלה כי הלא איכות זה היה לו טרם השמים יעלה ולא עוד כ"א שהספיקו ידיו לקיים ולהקים כל כללות הארץ בל תמוט וזהו מי הקים כל אפסי ארץ והוא מז"ל שלא היה המשכן קם ועומד אם לא ע"י משה שהקמו בידיו וכן יש מרז"ל פירשו כן על פסוק זה מי הקים כל אפסי ארץ וצריך לתת טוב טעם איך ע"י הקמתו המשכן הוקמו כל אפסי ארץ ומי הפילם שהוצרך הוא להקימם אך אחשבה יובן במז"ל האומרים במדרש רבה כי על ג' עמודים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ועד שלא נתנה תורה היה מתקיים בג"ח משנתנה תורה היו כבר ב' העמודים ואז היה העולם רותת שהיה כטרונוס של ב' רגלים ולא היה יכול לעמוד עד שהוקם המשכן והלא כמו זר נחשב במאמר ההוא אם בעמדו על רגל א' לא היה נופל על העדר השניה ובהיות גם שמהם היה נופל על העדר הא' אך מאשר ביארנו במקומו בביאורנו למסכת אבות יבא על נכון כי הלא עמוד העבודה הלא היא לתקן אשר יותץ בחטאת האדם אשר לא תעשינה על כן היתה העבודה למען יהיה עם בני ישראל נשוא עון ועל כן טרם הנתן התורה עמוד

ג"ח לבדו היה מקיים העולם כי לא ימצא עון אשר חטא שיצטרך עבודה לכפר כי לא היו מצווים אך אחרי תתו יתברך התורה היה העולם רותת שכבר היה עול מצות על ישראח וצדיק אין בארץ אשר לא יחטא בא' מכל מצות ובמה יכופר על כן ראה והתקין הוא ית' עבודת הקרבנות במשכן שאלמלא כן לא היתה הארץ מתקיימת וזכות הקמתו היה במשה נמצא שבהקימו המשכן הלא יתייחס למקים כל אפסי ארץ כי בלעדי עבודת המשכן היה העולם רותת ונופל וזהו מי הקים כל אפסי ארץ כלומר כמשה מה שמו ומה שם בנו של עושה כמעשיו אלה כי תדע זולתו ואם כן אפוא זאת חשיב אל לבך לאמר הנמצא הזה בכל נביאי עולם אשר נאמר יתפעל איש בניב שפתיו יותר מאשר יתפעל מדברי נבואת משה ותוכחותיו גם שהם כבר במכתב ולכן מה יתאונן אדם לאמר יהיה גבר על חטאיו על ידי נביא אין זה כי אם רוע לב ותואנת היצה"ר כמדובר:

ה **ושמא** תאמר הלא בגבואת מרע"ה מצא גדול החכמה מקום לטעות כמאמר התורה ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ואולי אם היה לו איזה נביא ידבר בו היה מעמידו על האמת ומבאר לו הכונה באר היטב כי לא להתיר את גדול בחכמה בא האלהים ואיכה תאמר שלא יתאונן אדם חי על העדר בימיו נביא להורות חטאים בדרך על כן הנני מעיר לך אוזן בל יעלה על רוחך כדבר הרע הזה שנתנה תורה מקום לטעות חלילה כי הנה כל אמרת אלוה צריפה ונקיה מכל סיג וחלאה ומקום לטעות והוא כי לא נאמר פן יסור רק ולא יסור כמפורש למעלה ואשר שגיתי אני לא היה רק כל כי חסיתי בצל חכמתי וע"כ לא הגינו עלי מן השמים בל תצא תקלה מתחת ידי כי מגן הוא האלוה יתב' הנז' לחוסים בו ולא לחוסים בחכמתם כמפורש בדרך הקודם פסוק זה ושאחריו:

א **עוד** אפשר הוא ויכוח עיון ומעשה איזה מב' אלה טוב לפני האלהים אם הלמוד גדול או מעשה גדול להשגת האושר וישא משלו כאלו בעל העיון מהלל עיונו ונגד פניו בעל מעשים משולל חכמה ומשיב אמריו לו לאמר כי טוב טוב המעשה שמבלי יגיעת הלמוד ישיג כונת הבורא מבעל העיון ובלתי מעותד לשגות כמוהו והוא דברי אגור בן הוא שלמה בעל העיון שאגר בינה ויהיו דבריו יקה המשא כלומר למוד גדול כי הלא בין שהוא הבינה יקה וינעל במדרגת המשא בערך מדרגת החכמה כי חכם עדיף מנביא כמז"ל על ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הקטן נתלה בגדול הנה כי למוד גדול כי הלא לא נאמר כן על בעל מעשה שעדיף מנביא והנה לעומתו גבר על חטאיו בעל מעשים משולל למוד וישיב אמריו עליו וזהו נאם הגבר לאיתיאל הוא המלך שלמה הנקרא לאיתיאל לאיתיאל ואוכל לרמוז לו עמן מז"ל למה נקרא לאיתיאל ואוכל לאיתיאל שכתוב בתורה לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ואוכל אני ארבה ולא אסור

והנה נאם הגבר בעל מעשים הוא גבר על חטאיו לאיש אשר שמות אלה לו הרומזים שגגתו ברוח מבינתו:

ב **הלא** הוא כי בער אנכי מאיש בלתי מוכן לעיון ולא בינת אדם לי שלא למדני אדם דרך להבין:

ג **וגם** אפילו לא למדתי חכמה וכ"ש בינה ובכל העדר זה הנה לא יבצר ממני כי ודעת קדושים הוא אלהים קדושים אדע באמת בלי שגיאה כלומר ואתה ברוב עיונך לא ידעת דעת קדושים ועלה כל רוחך היה דעת קדושים באומר ולא יסור כו' להתיר לבעל חכמה רבה להרבות נשים כי נכון לבו בטוח מלסור וטעית בכונתו יתברך ואם בתומי דעת ק.דושים ידעתי ולא נטיתי ומה בצע בעיונך המביאך לשנות מאמרי דעת וטוב טוב המעשה בשלילת מעמקי בינה ולמוד ואם כן אמור מעתה כי מעשה גדול מהלמוד:

ד **על** כן משיב שלמה ואומר מי עלה שמים וכו' הם כל הגדולות שהשיג משה ככל הכתוב בדרך הקודם ואמור מעתה מי מקדושים אשר בארץ במעשה עשה כאחת מהן מה שמו ומה שם בנו כלומר אם לא נודע לך שם עושה כאלה אולי ידעת שם בנו והוא"ו תשמש במקום או כדרכה פעמים אין מספר כי תדע כלומר כי דבר זה גם כי בער אתה מאיש תוכל לדעת מה שמו אך בהעדר ממך ידיעה זו כי לא ידעת ולא שמעת הוי אומר כי ודאי לא היה איש יעשה כמעשיו ואם כן אמור מעתה כי למוד גדול כי אם השגתו כל זה היה על בחינת המעשה הלא רבו בעלי מעשה וגם שיהיו מעשיו גדולים משל כלם הלא לפי ערכם יוכל עשות גדול מהזולת אחד מכל אלה אך הלא אמרתי לך מי על כל אחד מהם לומר שגם אחד מכל אלה לא עשה זולתו לכן הוי אומר שלא השיגה ידו לעשות כל אלה אם לא מפאת זכות תורתו כי לא היה איש כמוהו שלם בה כי הוא למד מפי הגבורה ואינו דומה ללמד מילוד אשה ועל כן לא היה איש יעשה כאחד ממעשיו ועל בחינה זו אין ערוך אליו אפילו בפחות ויתר לעשות כקצת מעשיו כי גם טרם הנתן התורה זכה וייטיב לו בעבורה ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים שעמרם היה ראש ישיבה במצרים ודבק משה בה וגם אמרו שעל היותו מעותד לתורה נתמלא הבית אורה בהולדו כי תורה אור ואם כן אמור מעתה כי למוד גדול ממעשה:

ה **ואתה** הקשיתני שאתה דעת קדושים ידעת ואני שגיתי לא תתן הדופי במציאות הלמוד חלילה כי דע אפוא כי כל אמרת אלוה צרופה בלתי נותנת מקום לטעות חלילה לבעל גמרא אלא שהוא יתברך מגן מלהביא שגיאה לחוסים בו יתברך אך אני מדה אחרת היתה לי שהטעיתני ולא מציאות הגמרא כי שמתי שכלי כסלי:

ו **אך** אתה גם שתרבה בינה אל תירא מלשגות והוא במה שאל תוסף על דבריו כלומר שאם תתבונן להבין פירוש הדבר לא תטעה כי אין בו פירוש זולתי ששוה לכל נפש החכם יהיה מכל האדם או סכל יצו עליו לא יסור כו' שאם לא כן הי"ל פן יסור שהיה כדבר אפשריי ובחיריי אך באומרו ולא יסור החליט הגזרה לומר אם לא ירבה לא יסור הא אם ירבה ודאי יסור כל איש שיהיה באופן שאם באת לומר אני ארבה ולא אסור מוסיף על דבריו תקרא ולא מפרש כוונתם פן יוכיח בך כו' כלומר מי יוכיח שהוא תוספת ולא פירוש מלת פן מדלא קאמר פן יסור ואמר ולא יסור כמדובר וזהו פן יוכיח בך ובזה תמצא בדאי ונכזבת כאמור בדרך הראשון:

א **או** יבא ללמד דעת את כל איש חכם בל יכניס עצמו לעמוד על אמיתת מציאותו יתברך ויתר עיקרים המסתעפים על פי חקירותיו לפי שכלו וחכמתו אשר למד או כענין המעמיקים ליכנס לפרדס בבת אחת או ליכנס בהיכלות החיצונים להבין מתוכן היכלי מלך הקדוש יתברך כי גם זה לעומת זה עשה האלהים רק יאחז צדיק דרך ה' ואמונתו על פי התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אשר עין בעין ניתנה לאבותינו מאתו יתברך ובה נזכה ונחיה לפניו יתברך ולא יבקש חשבונות רבים ויאבד כאשר קרה לגדולי עולם כי הנה אפילו בחכמים אשר בכנסו לפרדס לא יצא בשלום רק ר"ע לבדו ולפי הנראה מספר הזוהר ומסחרי תורה במקומות מחולקים כי קרוב למקרה האחרונים קרה לראשונים והם אדם נח נדב ואביהוא אברהם ויצחק כי אדם שהיה איכותו עד השמים ובטח בשכלו לעמוד על מציאותו יתברך לפי השגתו שנכנס לפרדס וקצץ בנטיעות והפריד אלוף ח"ו ועל כן הורידוהו מגדולתו כמשמים ארץ ונח רצה לעלות מתוך היכלי החיצונים וישאר שם ונאחז בהם וזהו וישת מן היין וישכר כו' שאחז ביין המשכר ההוא ועל כן נפגע ונדב ואביהוא הציצו ומתו וכמעט הגשימו ח"ו וזהו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ועל כן מתו אלא שהוא יתב' האריך להם ליקדש בם בהקמת המשכן אך אברהם אבינו נכנס בשלום בחקירותיו ויצא בשלום כמז"ל בסתרי תורה פ' ויצא דכתיב וירד אברם מצרימה ויצא בשלום דכתיב ויעל אברם ממצרים וכן ביצחק אמרו שנכנס בשלום דכתיב וילך יצחק אל אבימלך כו' ויצא בשלום דכתיב ויעל משם יצחק ועל כן מי זה האיש יבטח בעצמו יכנס בשלום ויצא בשלום כאברהם ויצחק ולא יקרנו כזולתם על כן כראות שלמה אשר קרה לו בחקירה קלה והיא על פי התורה באומרו תחת מה אסר הוא יתברך ריבוי הנשים לבל יסור איש לבבו אני ארבה ולא אסור כי בחכמתי אבטח אז נתן אל לבו לדון ק"ו על הבוטחם בחכמתם לעמוד על עיקרי הדת והאמונה אומר בלבו אם על בטחי בחכמתי הגדולה על דבר בלתי עמוק הצר לי מה יעשו זולתי

המעמיקים לחקור לפי חכמתם הקצרה בכבשי דרחמנא על כן נשא משלו ויאמר דברי אגור שאגר בינה על כל בני אדם חכמתו לא עמדה לו והקיא המשא כמפורש בדרך הראשון כלומר ומה יעשו המתחכמים במעמקים זולתי כי הלא נאם הגבר זולתי אשר גברה חכמתו בעיניו ליכנס בחקירות הנה מרגלא בפומיה הוא לאיתיאל וכו' לומר למה שאתי אל וכח בשכלי ולאתי כח ואל בחכמה ותבונה אשר למדתי על כן ואוכל מעצמי לסמוך על רוח מבינתי:

ב **כי** לו הונח כי בער אנכי בטבע שכלי מנח שנכנס בחקירות כי חכם היה ומה גם לאומר שראה כל תכונת השמים וכסיליהם כאשר נפתחו השמים במבול ועל פיו נתיסדה חכמת התכונה כי זה היה לו מבוא ליכנס בחקירות וזהו מאיש כמאמרם ז"ל במדרש כי בער אנני מאיש זה נח כד"א נח איש צדיק כו' ולא בינת אדם לי זה אדם וכו' אלא שדורשים אותו בענין אחר ולפי דרכנו יאמר גם לו הונח שלא בינת אדם הראשון לי לחקור ולדרוש כי שכל רחב היה לו כי יציר כפיו יתברך היה:

ג **האם** ולא למדתי חכמה כמתמיה ועל פי חכמתי אחקור כאברהם שחקר על פי חכמתו שלמד משם ועבר כמאמרם ז"ל ולא אירע לאחוז במה שחוץ לקדושה כי הלא ודעת קדושים כבר אדע שמלאתי כרסי תחלה מהתורה קדושה ולא תשגה בין קדושים לזולתם:

ד **על** כן באו דברי אגור לאמר מי עלה כו' לומר השמר פן ואל תעשה כדבר הזה כי הלא הרבה עשו כן ולא הצליחו רק איש לעברו פנו וטעו מי עלה שמים הוא אדם שעד השמים היה כבודו ואיכותו ואחר כך הורד גאונו וזהו וירד בפת"ח הרי"ש שמורה שהורידוהו מגדולתו ונטרד כי קצץ חלילה כמאמרם ז"ל והוצרך להפליג בתשובה לתקן עותתו ומי שלא הפסיד כמוהו לפחות אסף רוח בחפניו הוא נח שלא זכה לעלות לאחוז ביש ואיכות קדושה רק ברוח הוא בחיצוניות וישת מן היין המשכר ההוא ולא ביין המשמח ועל כן וישכר וכו' ונפגע ומי קרה לו שכמעט הגשים וצרר מים בשמלה אשר לא תכיל המים כנדב ואביהוא שהציצו והלבישו מים הזכים ודקים בהתלבשות הנמשל לשמלה ועל כן מתו לכפרת עון וגם שתראה מי הקים כל אפסי ארץ בחקירותיו הוא אברהם שאלמלא הוא הארץ היתה תהו ובהו כי על הי' דורות שקדמוהו היתה הארץ נופלת ונאבדת ובא הוא והקימה וכן יצחק כאשר כתבנו מרבותינו ז"ל בסתרי תורה שגם הוא נכנס ויצא בשלום אל תבטח גם אתה כמוהו תעלה כי לא כל אדם זוכה לכך כי הלא ראה מה שמו וטבעו בעולם ומה שם בנו הנזכר כי תדע זה ודאי כי מפורסם הוא כי שניהם בנסיון גדול עמדו כאחד ומי אתה הר הגדול תבטח בזכותך יהי אלהים עמך ויכלת עמוד האם רב זכותך כאברהם ויצחק:

ה **לכן** בני שמע בקולי אל תבא בחקירות לצרף בם אמרות טהורות תורתנו כי הלא כל אחרת אלוה צרופה מצד עצמה ומה לך מופת וחקירה חותכת מאשר תראה בחוש והוא כי הלא מגן הוא לחוסים בו יתברך כי מי הציל את יעקב מעשו לולי ה' אשר חסה בו ומי הציל את משה מחרב פרעה בל יחתך צוארו אם לא ה' יתברך לעד וההיקש בזולתם כי אין מספר ומה לך מופת על אמתתו יתברך ודברותיו יותר מזה כי תראה שומרי מצותיו החוסים בו יתברך שהוא להם למגן על דרך מאמר הכתוב שיאמרו כל הגוים על ישראל רק עם חכם כו' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים וכו' ממה שיראו אשר לו אלהים קרובים בכל קראנו אליו הנה נתתי לפניך מופת גדול אשר בעיניך תביט כי אמרות ה' טהורות:

ו **עוד** לך ראיה למען תדע כי כל אמרת אלוה צרופה עליה אין להוסיף ולא לגרוע אפילו כמלא נימא בלי מעמקי חקירות והוא אשר אנכי מצוך אל תוסף על דבריו להתחכם יותר כאשר עשיתי אני פן יוכיח בך כאשר הוכיח בי ונכזבת בעולה על רוחך כי זה הוראה על היות אמרת אלוה צרופה ואין להטות ממנה אנה ואנה כחוט השערה. **או** יאמר אחד אשר העמדתיך על האמת והזהרתיך אל תעמיק בחקירות לסמוך בהן כו' הלא כל אמרת אלוה צרופה מעצמה הנני מוסיף להזהירך שאפילו אל תוסף כו' כאשר עשיתי באומרו אני ארבה כו' רק סמוך על מאמריו בלי השקפה אל בחינות טעמים:

פסוק ז

ראוי לשום לב באומרו בטרם אמות מה בצע אם תנתן שאלתו בטרם ימות סמוך למיתתו אם עשה רעה ברוב ימיו שקדמו ועוד החלו בשוא ודבר כזב וצאתו בריש ועושר ועוד מה ענין השוא ודבר כזב: **אמנם** הנה באחד משני דברים מנסה הוא יתברך את האדם או בעושר אם יבעט או בעוני אם יקון ועל שניהם חלה פני אל יצילנו ואמר כי צרה המתרגשת בעושר גדולה מאשר בעונו כי בעיטת גאות העושר מביא עד יכפור בעיקר והעוני עד עבור עליו בשני לאוין ואמר שתים שאלתי מאתך וטרם גלות שאלתי יחסת כל אחד אל החורבה היוצאת ממנה והוא שוא וכו' כאשר יפרשם ואמר אל תמנע ממני בטרם אמות למה שהרשע בחייו קרוי מת אמר הנני על ידי הרבות נשים קרוב אל המות כי החל בי דבר שנאמר עלי ויעש הרע כו' ואקרב אל הקרא מת בחיי חלילה:

פסוק ח

על כן הסר מעלי ב' הדברים האלה בטרם אמות לגמרי על ידי הצטרף א' מאלה אל הקודמת ואמות בחיי או פן על ידי אחד מאלה עצמו אמות בחיי בעון הנמשך מאחת מהנה ופירש ואמר במה יתרחקו שוא ודבר כזב ממני במה שריש ועושר כו':

פסוק ט

והגדולה מהן היא צרת העושר והוא כי אם אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' כי זה אמור דבר כזב חלילה להכחיש ולומר מי ה' כי איננו ח"ו כמאמר פרעה ואין בעולם כזב עצמיי כזה ואם אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי לישבע בשמו לשוא והוא עון פלילי ועל הנמשך מהעושר קרא דבר כזב ועל הנמשך מהריש קרא שוא על דבר השבועת שוא ולהיות שמן התורה כופר בכל פטור משבועה ואין ספק כי לא על מודה מקצת ידבר מה שאומר פן אורש ואודה במקצת ואתחייב שבועה ואעבורה כי מי יכריחך להודות שאינו חייב לומר בכוליה בעי דנכפריה אלא שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו אך הגנב מעיז ומעיז כי לא קבל מידו ואיך יאמר ותפשתי שם אלהי אך יאמר בשום שכל והבין לשון אומרו ותפשתי ולא אמר ואשבע לשקר והוא כי דרך הגנבים להסתלק מהתובע המביישו קל מהרה קופץ ונשבע מעצמו ולא ייחל עד יחייבוהו בדין וזה אמר ותפשתי שם אלהי כי מעצמי אתפשנו טרם יורה הדיין לחיוב או לפטור והורה כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני כי לא יתעתד עני בעניו לעקור את הכל חלילה כעשיר בעשרו:

פסוק י

הנה כתובים אלה אומרים דורשנו שלא על עבד איש מקנת כסף יצוה שלא ילשינוהו כי אם אשר לא טוב עשה טוב להלשינו ומה לנו מקללתו וגם מה ענין האשמה אחר הקללה וכן מה ענין הדורות הכתובים ובנות העלוקה והבלתי שבעים ועין תלעג כו': **אמנם** בא שלמה ללמד דעת את ראש הדור ומנהיגו והוא כי אחרי הודיע אלהים כי אשמת הדור בראש המנהיג אשר לא ידריך ולא ימחה והלא יקרה ישים ראש הדור את עצמו תחת משא הנהגת הדור בכל מאמצי כח אך שומע אין לו ויקוצו בתוכחתו והנה בראותו כי כן הלא ייעצוהו כליותיו א' משתים יעשה לו או ימסור דינו לשמים להלשין את דורו לאדונם שבשמים לאמר עברו בריתך בית ישראל ואין בי כח להציל ולמחות כי לא ישמעו לקולי ושחתי דברי הנעימים או יפנה לדרך אחרת לפרוש ולהכבד ושבת בביתו ולבלתי הטפל בהם והבט אל מעוריהם אמר שלמה כי אין א' משתי הדרכים האלה דרך ישרה שיבור לו המנהיג על הא' החל ואמר אל תלשן עבד הוא האיש הישראלי עבד לה' כד"א כי לי בני ישראל עבדים. **או** את הדור אל אדוניו יתברך לאמר כי רע הוא. **פן** יקללך כי יכעוס עליך ויקל בכבודך מכעס מסירת הדין ואשמת אתה כי הבאת עליו חטאה גדולה לקלל מוכיחו במה שמסרת עליו דין כי הוא עון פלילי:

פסוק יא

ולא עוד אלא שאחרי שהתפקרו לקלל את אבי הדור המיסר אותם כאב את בן ימשך שיקוצו גם על החכמים המלמדים להם תורה המתיחסים לאם כד"א שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך הנה כי קרא למייסר אב ולמלמד תורה אם למה שהוא מניק אותם מדדי בינתו ובזה יקרם מאמר הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה בתתו טעם על המלעיג על דברי חכמים או מבזה רבותיו למ ננעלים ממנו דרכי התשובה מפני שלא ילך אליהם ללמוד האיסור וההיתר ותשובת כל דבר רע ותיקונו ויעלה על רוחו כי צדיק וישר הוא ולא יסיר חלאתו ממנו וישאר בשרצי עונותיו תמיד בידו וזה מאמר שלמה אל תלשן כו' פן יקללך ואשמת כמפורש עוד תהיה סבה כי דור אביו יקלל כאשר הסיבות שיקללך והלא יאבד כי אח"כ אצ"ל שימאס את המוכיח שהוא כגדר אב כי אם גם את המלמד תורה לאט לו שהוא כאמו מניק דדי בינתו לא יברך:

פסוק יב

ובזה יהיה דור טהור בעיניו שאחר שאל חכמים לא ילך לא ידע דברי עונות ויחשוב כי כשר הוא כענין שכתב הרמב"ם ז"ל ועל ידי כן ומצואתו וחלאת רשעתו לא רוחץ:

פסוק יג

וגם הדרך השני שהוא לפרוש מלהוכיח ולהרים עצמך מתוך העדה לא טובה העצה כי הלא יהיו כמשולחים ונעזבים ואיש את רעהו חיים יבלעו וזהו דור מה רמו עיניו שהרומו מעליהם עיניהם הם ראשי הדור ומנהיגיהם הנקראים עיני הדור כד"א ואם מעיני העדה וכו' שהם הרואים איזו הדרך הישרה והבלתי ישרה לבחור להם בטובה כעיני האדם לאדם שהם השופטים ומישירים אותם אז ועפעפיו הם הנגדיים אליהם אשר פני שופטיה יכסו כעפעפים בהתנשאם שיאריכו ויכסו העינים הנה הרשעים ההם בראותם שפירשו הדיינים והותר הרסן אז ינשאו הם ויתפקרו:

פסוק יד

ואיש את רעהו חיים יבלעו ויהיה הדור דור חרבות שניו וכו' הגדולים שבהם הנמשלים לשינים בערך המלתעות הקטנים מהם והקטנים הנמשלים למלתעות אלו יהיו כחרבות ואלה כמאכלות לאכול עניים מארץ ואביונים מאדם כי אין אומר השב כי הרומו שופטים מהם:

פסוק טו

ואם יאמר ראש הדור הגידה לי שאהבה נפשי איכה אראה כי הלא מנעתני מהלשין הדור לאדונם שבשמים ולמסור דין על הבלתי מקבלים וגם מלפרוש ומה אעשה אם

לא תשמעו בקולי לז"א לעלוקה שתי בנות כו' והוא כי רז"ל למדונו כי עלוקה היא כח גיהנם הבולע כעלוקה את הדם וא"כ אחשוב יאמר שתי בנות על שאול ועל אבדון כי לשתי אלה יתחלק זה למטה מזה ותמיד תובעים מאתו יתברך הב הב את המעקשים אורחותם כלומר וא"כ אפוא אל תנח ידך מהוכיח במישור ואשר לא יועיל מוסרך למו הנה לעלוקה שתי בנות והם ישאו חלקם ואם רע בעיניך יהיה הכל בהקפה עד אחרי מותם וטוב היה יהיו להם יסורין מעתה למען יהיו לך מעיר לעזור למען ישמעו ולמען ילמדו דברי מוסרך למו באמור להם שמעו נא דברי בראותם כי גם משמים יוכיחו דע אפוא כי גם פה שלח ישלח הוא יתברך עליהם את שלשת שפטיו הרעים על עוברי תורתו כי שלש המה לא תשבענה:

פסוק טז

והם א' שאול שהוא שאול האמור כדעת כל המפרשים על הקבר שלא ישבע מפגרים וענין הכתיב כי שלשה שפטים הם הוים תמיד לא יעדרו במציאות במין האנושי א' המות וכמה וכמה ימותו אנשים בבחרותם או ח"ו צאצאיהם לעיניהם. **שנית** ועוצר רחם כי כמה יהיו חשוכי בנים. **שלישית** ארץ לא שבעה מים לתת יבולה כי כמה עצירות גשמים יבאו בעולם לייסר את יושביה כמז"ל למה המים הם מלמעלה אלא כדי שיהיו עיני האדם תלויים למרום וישובו עדיו יתברך הנה ע"י שלש אלה יעזרך ה' מלמעלה ויהיו הכנה שישמעו לקולך בהוכיחך אותם ואם לא ישמעו על שלש אלה אז בצאתם מן העולם תבא עליהם העלוקה הנז' היא הרביעית אשר לא אמרה הון וזהו ואש שהוא אש גיהנם לא אמרה הון לי ואין לי חפץ ביותר מאשר אתי:

פסוק יז

ושמא תאמר הלא השפטים האלה יסכונו לרוב העם וישמעו לקולי ביסרי אותם אך מה אעשה על קצת הנמצאים שילעיגו לי כי לא יעדרו פריצים המתפרצים לקרוץ בעיניהם על המוכיח בשער אל תשית לבך על הדבר הזה כי הנה עין תלעג לאב הוא אבי הדור המוכיח בשער כאב את בן ואשר תבוז ליקהת אם היא התורה הנקראת אמנו כד"א תורת אמך והבוזה אותה ח"ו באמור הלא פרוזטוגמא ישנה היא וזהו ליקהת אם הנני מבשרך שהאיש ההוא לא יזכה לקבורה כי אם יהיה חלל באדמה וינקרו עינו עורבי נחל אשר דרכם למאוס את בניהם הקטנים כי תחת הלעיגו את האב יעשה משפטו ע"י אשר מאס בו האב ותחת אשר בזה ליקהת אם באמרו כי זקנה אמו יאכלוה בני נשר אשר בהזקינם יחדשו נעוריהם תחת אשר בזה מה שבהזקינה היא חדשה באמת:

י **או** אפשר שכנגד ד' דורות דבר שלמה אשר יגעלו בתוכחת כל א' מבחינה מוחלפת מזולתו יש דור שאת אביו הוא הראש המוכיח ומייסר אותם יקלל ואת רבותיו המלמדים אותם לא יברכו דור קץ בתוכחת ויבזו מלמדי התורה ב' שיקוץ במוכיח להיותו טהור בעיניו ושרץ חטאתם בידיהם ואשר טהור בעיניו איך ישמע לאומר אליו עוד טומאתך בך ג' שיתגאו ומה גם גדולים לאמר מי יערב אל לבו להוכיח וליסרה אותנו והלא גדולי הערך אנחנו ד' על שהתפקרו לעשות הרע לגזול ולחמוס בפרהסיא ומי יוכל להם כי יעיזו פנים כדרכם ועלילותם ועל כל א' מאלה בא הכתוב ליעץ את אבי הדור המוכיח ולאמר לו אל תלשן עבד הוא כללות הדור שהוא באמת עבד ה' אל תלשינהו אל אדוניו הוא האלהים ינקם ממנו פן יקללך ואשמת כי תהיה סבה יחטאו גם לך ותענש על הכשילך אותם שיקלו בכבוד רבם וגדולם:

יא **ואיית** מה אעשה אם לא יחפצו לקבל תוכחתי שאם אייסר אותם ואוכיחם בדברים קשים כאב את בן אין צריך לומר שלא יקבלו כי אם גם יקללו וזהו דור אביו יקלל ואם אדריכם לאט לי כאם הילד אל בנה הלא הוא דור שאת אמו לא יברך:

יב **או** יהיה דור שלא יקבל למה שהוא דור טהור בעיניו ויתגאו לאמר כי טהורים וצדיקים המה כי לא חטאו ולא יצטרכו לתוכחות עם היות שנתלכלך בחטא ומצואתו לא רוחץ או שהם טובלים ושרץ בידם:

יג **או** יהיה דור שלא יקבל מנאוה וגודל לבב באמרם מי זה האיש יוכל להוכיחנו שהוא דור מה רמו עיניו הם הראשים עיני העדה רמים ונשאים מלקבל וגם עפעפי הדור הם כל הנטפלים וסמוכים סביבות העינים שהם הגדולים כלם ינשאו גם המה לבלתי קבל תוכחת:

יד **או** יהיה דור שלא יקבלו על כי התפקרו לעשות הרע בפרהסיא אף גם לעניי ארץ לאכול אותם ולאביונים מאדם ואם כן אפוא למה תאמר שלא אלשינם אליו יתברך ואומר אליו ירא ה' וישפוט וינקם מהם:

טו **כי** הלא דע לך כי לעלוקה שתי בנות הב כו' והוא כי הנה מרז"ל יראה שעל ג׳יהנם ידבר ויהיה הענין כי שתי כחות טומאה יהיו שם נמשכים מגזע נקרא עלוקה והמה כבנות אליה והן אומרות תמיד הב הב את הבלתי כשרים ונדונים בג׳יהנם ומלמדים קטיגוריא על בני אדם ואם כי די לבני דורך יהיו שתי בנות תובעים אותם לידון ולא שתהיה גם אתה כאחד מהן מלשין אל אדונם ינקם מהם ולא עוד כי הנה שלש הנה לא תשבענה כו' לומר הנה הוא יתברך דן את עולמו בהווה באתד משלשה שבטים ואף על פי כן הרביעית והיא ג׳יהנם לא תנוח מלתבוע ולומר הב הב כי שלש הנה לא תשבענה בעולם:

טז **אחד** שאול והוא שבכל דור לא יבצר ימותו אנשים בבחרותם ח"ו כי יהיה וזה לא יחסר בעולם ליסרם וזהו אומרו שאול וכו' כמדובר בקודם שלא תשבענה מלדון בהם כי אם אדרבה לא אמרה הון ותמיד השתי בנות תובעות הב הב כלומר ולכן אתה ראש הדור אל תמנע מלהוכיח ולא תמסור דין לעשות כמעשה הב' בנות מהעלוקה האומרות הב הב ולא אמרה הון על שלשת שפטים רעים אשר בדור ולא תהיה גם אתה כהן. **וחזר** ואמר לא שבעה מים ולא סמך על לא תשבענה האמור ויאמר ארץ ממים אך הוא שהיה נראה שעם שימטיר הרבה לא תשבע מים והוא הפך המכוון שהוא שלא ישביעה מים כי אם תהיה צמאה לבלתי תת יבולה וענין לא תשבעה הוא שלא תשבענה שלשת השפטים האלה מלהיות בעולם ואעפ"כ ואש גיהנם לא אמרה הון:

יז **ושמא** תאמר ומה אעשה ולמה לא אמסור דין פן יקללוני והלא הם עוברים פסוק שמע בני מוסר אביך הוא תורת אביו שבשמים ואל תטוש תורת אמך היא תורה שבע"פ שיונקים אותה מדדי ראשי הדור מה שקבלו פה אל פה ממרע"ה לז"א אל תחוש כי עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם המדריכו ומלמדו תורה שהדור הוא יונק שדיו כילד מאמו והוא בוזה כי זקנה אמו לא ימלט מלקבל עונשו ויקרוה כמפורש בקודם:

טז **עוד** אפשר שכנגד מאי דסליק מניה הוא דור חרבות שניו הם הגדולים ומאפלות מתלעותיו שהם הקטנים לכן יהיה להם שאול לגדולם שימותו אנשים ועוצר רחם לבל יולידו מתלעות כראשונים שלא יוכיחום ויהיו כהם וכנגד דור מה רמו עיניו ונתגאו למעלה גם מגבוה לא תרד להם מטר והארץ לא שבעה מים וכנגד דור שמצואתו לא רוחץ יעבירוהו באש גיהנם עד ירחץ שם ויטהר וזהו ואש לא אמרה הון:

יז **וכנגד** דור אביו יקלל אמר כי אין צריך לומר אשר יעשה כן בפה כי אם גם אף עין תלעג וכו' יקרוה:

י **או** אפשר נבא שלמה ברוח קדשו ענין הד' גליות אשר מאז התעתדו לבא על ישראל ולימדנו דעת נדע ונשכיל כי אין המלך המצר לישראל בכל אחד מהגליות הוא הפועל הצרה באמת כי הן בעונותינו נמכר לו והם הפועלים ולא הוא כי אין המלך או הגוי ההוא רק ככלי וגרזן והעונות הם החוצבים בו ועל כן עבד קראו הוא יתברך לנבוכדנאצר כי עבודתו יתברך פעל ועשה כהצרו אותנו ועל כן בבוא על ארדד מד' דורות אחד מהגליות הד' אם אל על יקראוהו ויצעיקו אל ה' נאמר ימינך ה' תרעץ אויב כי בא ויצר את בניך הלא יקצוף על קולם באמור המבלעדי ה' בא עליכם הלא בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם והביטו אל אשר העמקתם צרה ולא שבתם עדי ולא הטהרתם ומה לכם לצעוק אל המלך הקדוש ולא עם בינות אתם כי עונותיכם הטו אלה וזהו אל תלשן עבד

כנבוכדנאצר או אחד מיתר ד' מלכים הצרים את ישראל בד' הגליות אל אדוניו יתברך המשלחו אותו לאמר תהי נא ידך ברשע המכתיר את הצדיק פן יקללך אדוניו יתברך באמור הלא הרשעת ולא שבת אלי עד כה ואיך מצח היה לך לצעוק אל המלך הקדוש אשר חטאת לו מאנת הכלם ועל כן יקצוף על קולך ויקללך ח"ו וגם ואשמת כי חשבת כזאת על ה' שמבלעדיו הרים את ידו ואת רגלו איש צר ואויב:

יא **כי** הלא אין לך דור בכל ד' הגליות שלא יהיה לו עון מסויים הראשון הוא דור שבא נבוכדנאצר על ישראל הנה הוא דור אביו יקלל הוא אבי הדור ירמיה ע"ה שהיו מקללים ומחרפים אותו בהתנבא בשם ה' ועם כל זה ויתר להם הוא יתברך עד מאסם את תורתו יתברך והתבטלם ממנה כנודע כי ויתר הקב"ה על ג"ע ועל ש"ד ועל ע"ז ולא ויתר על ביטול תורה וזהו ואת אמו היא התורה לא יברך כי בטלו למודה וברכתה:

יב **ועל** דור גלות הב' הוא בימי המן ואחשורוש אמר דור טהור בעיניו שהיו חושבים כי טהורים המה מעונות ראשונים כי עון הצלם לפנים היה אך עדיין לא הטהרו בעצם והיו ראויים לצער והסתר פנים כמאמר רשב"י הם לא עשו אלא לפנים כך הקב"ה וכו' שנית כי הלא ומצואתו היא סעודת אחשורוש שהיתה זבחי מתים הנקראת קיא צואה לא רוחץ כמאמר מדרש חזית שעל שנהנו מהסעודה נחתמה אגרת כליה ח"ו לא רוחץ:

יג **ועל** דור של גלות יון אמר דור מה רמו עיניו כי לא נמצא לדור ההוא רק גסות הרוח שהיה להם ומה גם לגדוליהם אשר הם עיני העדה וע"כ הכניעם ה' תחת יון ועפעפיו הם כל אשר סביבות הגדולים הנקראים עיניו ינשאו ויתגאו גם הם ע"כ באה עליהם הצרה ההיא או על שרמו עיניו של הדור מהביט אל מעוריהם ולמחות על כן ועפעפיו הם הגוים אשר סביבותיהם של העינים הם יון אשר היו אז סביבותם כי נתפשטו עדיהם ינשאו וכסו את העינים תחת אשר רמו מהביט אל עמל:

יד **ועל** דור הגלות הד' בחרבן הב' אמר דור חרבות שניו הם גבורי המלחמה הנקראים שינים כמאמר המדרש על שניך כעדר העזים שהם גבורי המלחמה אשר צבאו על מדין והיו חרבות כי היו אז בריונים פריצים ההורגים בכהני ה' וחסידיו וגם קטניהם כיוצא בהם וזה ומאכלות מתלעותיו לאכול עניים מארץ שהיו גוזלים עורם מעל עם בני ישראל כמפורש היטב בספר יוסף בן גוריון וכנראה ממסכת גטין ואם כן אפוא שכל דור מארבעתם חטא ואשם אל תלשן עבד וכו' כי אתה עשית:

טו **ואל** תקוץ באמור מי יתן מותנו או יסורינו ביד ה' ולא ביד המלכיות. **כי** הלא לטובתך היה כי הלא לעלוקה היא גיהנם שתי בנות כעלוקה הזאת שיש לה שתי פיות בשתי קצותיה כן יש שאול עתה ויש גיהנם לעתיד הוא אבדון שאשו לא תכבה והענין כי

אברהם אבינו מכרנו ביד הגליות הם אימה חשכה גדולה נופלת עליו כדי להצילנו מגיהנם הוא תנור עשן ולפיד אש והנה אין ספק כי לא מגיהנם ההווה כעת הצילנו כי אין נקי אך הוא מאשר לעתיד וזה מז"ל בבראשית רבה פרשת וירא לעתיד לבא אברהם יושב בפתח גיהגם וכו' וזה תהיה כונת הכתוב באמרו והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים מה עניו התנור והאש ובתנור לא הוזכר אש אך הקדוש ברוך הוא הראה לו ד' גליות והם אימה חשכה גדולה נופלת עליו ולעומתם תנור עשן הוא הגיהנם ההוה וזהו והנה תנור כלומר מוכן מעתה וההוה אך הוא עשן ואינו חזק בעצם כעתיד אמנם יש שני והוא העתיד שהוא לפיד אש שעליו נאמר ואשם לא תכבה ועתה על ידי הד' גליות אותו הלפיד אש לא יעבור בו הצפור שלא נגזר באמרו לא בתר רק הנבתרים הם האומות כמ"ש ז"ל שאמר הקב"ה לאברהם אל תחוש לומר אולי יתמו בניך בגליות כי הלא העגלה משולשת ועז כו' שהם המלכיות יגזרו ויבתרו אך הצפור שהם ישראל לא בתר ובזה יאמר והנה תנור עשן בהוה וזה כולל יהיה אך ולפיד אש הוא העצום העתיד אשר עבר האש הזה בין הגזרים האלה ולא בצפור כי על ידי הגליות ינצלו ישראל ממנו וזה אמר לעלוקה וכו' לומר מה שנמסרו ביד הממלכות הוא כי הנה לעלוקה שתי בנות וכל אחת אומרת הב וזהו הב הב נגד שתיהן ושמא תאמר המבלי אין שפטים זולתם מכרנו ביד אדונים קשה על כן אמר ראה והביטה כי זה וזה צריך כי הלא שלש הנה לא תשבענה:

טז **והן** שאול הוא הגיהנם ההוה כעת הנקרא תנור עשן וגם עוצר רחם כי כמה יצאו מעולמם חשוכי בנים וכמה עצירות גשמים שארץ לא שבעה מים ועם כל זה ואש שאשה לא תכבה היא הבת השנית של העלוקה היא הקיצונה אשר לעתיד הנקרא לפיד אש לא אמרה הון כי אין קצה על כן ברחמים גדולים מכרנו בוראנו מיד המלכיות להעלותנו מבור הסירה הגדול ההוא:

יז **ואל** תקוץ על המלכיות ההר וגווייהם באמור כי הן לו עשו לנקום נקמת ה' על אשר חטאנו החרשתי אך ברצח בעצמותי בהטיחם דברים ואומרים אלי כל היום איה אלהיך ומה גם למה שאמרו ז"ל על פסוק ישנו עם אחד וכו' שהיו אומרים אלהיהן של אלו שעשה גבורות במצרים כבר הוא זקן ומה גם בגלות הפרסיים כי יבזו אל אשר כביכול זקנה אמנו ונשתהתה שכינה עמנו עד אורך הרביעי בגלותנו ולא נושענו כי הנה המאמין לא יחיש כי דע אפוא כי עין תלעג לאב בשלשת הראשונים ותבוז ליקהת אם באחרון הנה הם יקחו חלקם שיקרוה עורבי נחל שפגריהם יושלכו מאכל לעוף השמים כאשר קרה לכשדים והמן ויון ועל העמלקים ויאכלוה בני נשר כי יום נקם בלבו יתברך:

פסוק יח

שלשה כו'. **הלא** כתבתי לך אל תהרהרי על מדותיו יתברך כי תראה ד' מלכיות כי צוררים הם לכם בחזקה כי עונותיכם הטו אלה והן הם שלוחיו יתברך למרק חלאתכם כי הן בעונותיכם נמכרתם גם כתבתי שאם יתמהמה הוא יתברך מלהשיב גמולם בראשם אכה לו כי עין תלעג וכו' יקרוה כו' כי גם ששליחותו יתברך הם עושים הלא נתגאו וירשיעו כי הלא שלשה המה נפלאו ממני אשר החזיקו בדרכים רעים ולא יראו אלהים והרביעית קשה משלשתן ולא ידעתיה:

פסוק יט

והיא האחת דרך הנשר הוא נ"נ הנשר הגדול האמור ביחזקאל כי הלא בעיני יפלא מה עלה ברוחו קשה לאמר השמים אעלה כו' וזהו דרך הנשר בשמים וכן המן בגלות השני הוא נחש באמת כי הנה נחש יקרא אשר הוא מרכבת סמאל כמאמר פר"א על נחש שפיתה את חוה שרכב עליו סמאל כרוכב על הסוס וכו' כן עמלק הוא היה כח פנימיות חלאת עשו הוא מרכבה עצמיית אל שרו של עשו לכן המן נחש יקרא ויפלא ממני דרך רעתו רבה אשר תפש לו כי הלא ונחש עפר לחמו שלא השליטו ה' רק על החטאים המשולים לעפר כמאמרם ז"ל בב"ר מה עפר דיש לכל בני עולם כך בניך דיש למלכיות וכן אמרו רבותינו ז"ל שהיתה צוואת עשו אל עמלק שלא יצר את ישראל רק בעברם כל ד"ת כענין והיה כאשר תריד והוא לא כן עשה רק תפס לו הנחש ההוא דרך עלי צור קשה הוא מרדכי אשר לא חטא וזהו דרך נחש עלי צור ועל כן בלילה עשה העץ למרדכי והבקר היה ויתלוהו עליו וכן במלכות השלישי הוא יון יפלא גם בו שויבז בעיניו לשלוח יד בנכסים ובנשים רק בפנימיות כענין הכנסם בהיכל ובפנימיות האמונה כאמרם ז"ל בב"ר שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל וכן בשבת ומילה כאניה הנכנסת בלב ים ולא בשפתה וזהו דרך אניה בלב ים ולא יראה אלהים ולא חשבה להשבר ועל הד' אמר שהיא קשה מכולם שעל כן אמר לא ידעתים ואמר לשון רבים עם כליות מלכיהם כי המלכות ההוא ראשונה החלה ברעה כי דרך גבר בעלמה כי טיטוס הרשע תפס ספר תורה וישטח אותו שטוח על פני הארץ ושכב עם זונה עליו וזהו ודרך גבר בעלמה:

פסוק כ

ומי יתן היו כל מלכי האומה ההיא מגלים רעתם כמשפטם אך כן דרך אשה מנאפת במלכות ההוא אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און כן אלה מחכים על רעתם כמאמרם ז"ל בויקרא רבה וזה לשונם למה נמשלה לחזיר לומר לך מה חזיר בשעה שהוא

רובץ מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור כן טיטוס ואומתו שנתגאה וחמסה וגזלה ומראה כאלו מצעת את הבימה מעשה בשלטון אחד שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים גחין ואמר לסנקליטיו שלשתן עשיתי בלילה אחד עכ"ל. **או** יהיה הכל ענין אחד כי מלכות הד' יש כדרך גבר בעלמא שאינו נרגש אם בא אליה אם אין כי הם מחפים כאשה מנאפת כמדובר ואלה רעתם רבה מהראשונים אשר לא יחפו על רעתם ועל כן אמר לא ידעתים מה עולה על רוחם לתפוס דרך זה כביכול עושים עין של מטה חלילה עיקר כי יכסו מעין אדם ולא הביטו אל יוצר עין יתברך:

פסוק כא

והנה אשר יקשה בעיני העניים והאביונים סובלי הגליות ויהי להם כליון עינים ודאבון נפש הנה הוא באמת הגלות הד' הזה כי מר וארוך הוא מאד על כן בא שלמה מאז מטרם בואם ואמר ברוח קדשו הנה גם אם תראו יאריכו ימי הרביעי הלז ואני הכבדתי ידי עליו מעל השלשה הראשונים אל תחושו כי הלא דעו אפוא כי אם תחת שלש רגזה ארץ ולא שקטה עד קבלם ענשם זה האחרון יכביד פי תחת ד' לא יוכל שאת ונפול תפול:

פסוק כב

ופירש אותם ואמר על האחד תחת עבד כי ימלוך הוא נ"נ עבד מלך בבל אשר הומלך על דבר שלש פסיעות שפסע לפני בלאדן בן בלאדן על דבר כבוד ה' שהיה מזכירו אחר חזקיה בספרים ששלח אליו ועל השני הוא המן שהוא נבל כי נבל היה בלתי שבע לחם כמאמר רבותינו ז"ל שבמלחמה ששלחו אחשורוש לא היה משביע לחם את עצמו וחילו ולא היה מניחם לאכול החם עד יכלה היבש עד שהוצרך לימכר למרדכי על ככר לחם ואחרי כן שבע לחם והעשיר ואז שבע ודשן ופנה לכלות את ישראל חס ושלום על ידי עשרו ועשרת אלפים ככר כסף שקל על ידי עושי המלאכה ועל כן רגזה ארץ כי ישבע הנבל ההוא לחם על הרעה אשר חשב על ידי כן על היהודים:

פסוק כג

וגם תחת שנואה כי תבעל שלא מלכו מלכים ביון כי שנואה ושפלה היתה ובמושלה ונבעלה ממלך אז נתגאית להצר לישראל וכן יראה מלשון הרמב"ם ז"ל בהתחלת דיני חנוכה וז"ל כשמלכו יון וכו' נראה שמאז החלה מלכותם כי טרם אלכסנדרוס שהחל להשתרר על ישראל לא היה להם מלכות כי אביו הוא החל כנראה מספר דברי הימים או כי תבעל שניתנה שררה לשר מלכות יון אשר בשמים מה שלא היה מקודם רק אומה שנואה ושפלה מאד ועל הד' ביותר מכל זה שלא יוכל שאת והוא ושפחה כי תירש גברתה שירשה כח טומאת עמלקים את הקדושה ואמלאה החרבה:

כב **ויתכן** רמז שמתחלת ממשלת כל אחד מאלה רגזה ארץ טרם יעשו הרעה וזהו תחת עבד כי ימלוך כי מאז נגזר והיה עתיד למלוך רגזה ארץ ותחת נבל כי ישבע לחם כלומר לא בלבד מאז העשיר כי אם גם מאז שבע לחם על ידי מרדכי והלואי היה אז מת ברעב ולא היה נשאר להחטיא את ישראל בסעודת אחשורוש כמו שאמרו ז"ל וגורם השמד חס ושלום כמסקנת מדרש חזית שעל כן נכתבה הכליה:

כג **וכן** תחת שנואה כי תבעל מאז נגזר עליה שתבעל ותקנה שררה וכן ושפחה כי תירש גברתה מאז נתעתדה לרשתה וזהו תירש לשון עתיד וייחס הדבר אל הארץ על כי קיומה תלוי בקיום ישראל הפך כוונת אלה גם על דרך מ"ש ז"ל כי כשהרשע דורך על הארץ היא מתרעשת:

יח **או** יאמר שלשה המה נפלאו כו' מעין הקודם והוא במה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש על והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו שהראה הקדוש ברוך הוא את יעקב שהיה שרה של בבל עולה ע' עוקין ויורד ושרה של מדי נ"ב עוקין ויורד ושרה של יון כו' ושר של אומה אחרת עולה ולא ראהו יורד ותמה ואמר לו הוא יתברך אל תירא כי אם יגביה כנשר כו' משם אורידהו כו' עד כאן. **והענין** כי קץ נקמת אותה אומה לא נתגלה כד"א כי יום נקם בלבי לבא לפומא לא גלי ועל כן לא ראה ירידתו ואין ספק כי עם היות שראה את שר בבל עולה ע' מדרגות ממדרגות הסולם לא פורש אלינו שהיו ע' מה שעלה רק מאשר ראינו אחרי כן נבואת ירמיה לפי מלאת לבבל ע' שנה וכן בשאר אמנם קודם הנבואה ההיא גם שהיה נודע שהראו ליעקב עליית הד' מלכיות וירידת הג' על פי התורה באומר והנה מלאכי כו' לדעת המפרש כך לא היה נודע שיעור העוקין לנו עד נאמר על פי ירמיה ואחר כך למפרע ידענו כי השיעור שראה יעקב ע' היה ונבא אל הביאור אמר שלמה שלשה המה נפלאו ממני כלומר ממני נסתרו ולא מזולתי כי ליעקב נגלו גם שלא נגלה לו הרביעית כי אנכי כל הד' לא ידעתים:

יט **והן** דרך הנשר הוא הנשר הגדול נ"נ העתיד למשול על ישראל לא ידעתי דרכו עד כמה עוקין הוא הולך ועולה וכן דרך נחש הוא שורש עמלק המהלך תמיד על הצור הוא אבן ישראל נפלא ממני הילוכו וכו יון אשר לו דרך אניה בלב ים שנכנס אל לב ותוכיות הכל הוא ב"ה וגם בתוכיות עיקרי מצות התורה ג"כ נסתרה דרכו ממני עד היכן יד דרך שליטתו וכן דרך גבר בעלמא הוא עמלק אשר נעשית שליטתו על ישראל דבר טבעי הדרך גבר למשול בעלמה כי כן שליטתו ארוכה ובלתי נגלית אף ליעקב שידע האחרים:

כ **ושמא** תאמר ומה זה היה שנשתנה גלות החיל הזה שנעלם נקמת מפלת עמלק ויום נקם בלבו יתברך עד התיחס המושל עלינו כגבר בעלמא אל תתמה כי הלא כן דרך אשה

מנאפת כדרך שהיה לעלמה הנז' הם הגולים בגלות הד' והוא כי ישראל בהעותנו מתחת ה' אלהינו בגלות החיל הזה היה נאופינו ועוננו כאשה שאכלה ומחתה פיה ואמרה וכו' כן אנו היתה שנאת חנם בתוכנו ואמרנו לא פעלנו און מסתירים השנאה על כן נגד מדה זו נתננו ה' בידי מי שהוא מושל עלינו כדרך גבר בעלמה אשר הוא בלתי נרגש ועושה רושם נסתר מהלכו ויום נקם בלבו יתברך כאשר היתה השנאה בלבנו:

כא **ועכ"ז** לא נתייאש מן הרחמים חלילה כי הלא תחת שלש רגזה ארץ והתקוממה להם עד שנפלו הם שלשה מלכיות ותחת ד' עם שתסבול יותר לא תוכל שאת לגמרי:

כב **והם** תחת עבד כי ימלוך הוא נ"נ עבד לסנחריב ככתוב למעלה שעל ידי ג' פסיעותיו בהיותו עבד זכה למלוך ונבל כי ישבע לחם הוא המן שהיה נבל מצמצם לחם בני חילו ולסוף כי ישבע לחם היה שוקל עשרת אלפים ככר כסף על ישראל:

כג **ותחת** שנואה היא יון כי תבעל וימלכו בה מלכים אשר לא היו מקודם מלכים בה שע"י כן נתגאו על ישראל ועל המקדש ועל אשר לא תוכל שאת בודאי הוא ושפחה כי תירש גברתה היא רומי שבא"י שבצד צפורי שהיא אצל טבריא עוד היום כי תירש את ירושלים ואין ספק כי לא תוכל שאת ואם יתמהמה נחכה לו יתברך:

פסוק כד

ארבעה וכו'. הנה היה מספיק לקטני ארץ האלה יכנה אותם חכמים ולא יכפול ויקראם גם מחוכמים וגם מה ענינם. **אך** יאמר כי הנה יתאנה האדם לבלתי השיג שלמותו בעוה"ז להחיש גאולתנו מד' גליות הסכר בא' מד' דברים יש יאמר איך יעסוק איש בעסקי העה"ב העצומים ואדם ילוד אשה הוא קצר ימים ומה יספיקו ימי הבלו להכין צדה לדרך הרב ההוא ויש יאמר מי יעצור כח נגד לב האבן המנגד כי קשה מאד הוא ואין לך דבר של קדושה שיקל לעשות כי אם אדרבה ירבו מנגדיו ויחלש אדם להתגבר לעשותם ויש יתאנה על חסרון מלמד ומנהיג ויש יתאנה על טובות העה"ז הנחמדים למראה ומה גם אשר לו חלק טוב במשכנות מבטחים ומנוחות שאננות ועושר ונכסים שיפותה לעשות עיקר מהם לכן על כל אלה אמר שלמה בחכמתו ד' הם קטני ארץ בלתי בעלי איכות והם חכמים ולא מחכמה שיש בהם מרוח מבינתם כי חכמת מה להם אך הם מחוכמים מאתו יתברך אשר שם בטבעם עניני מוסר השכל ולא למען עצמם כי קטני ארץ המה אך הוא למען ילמדו מהם בני האדם כי הוא יתברך מלפנו מבהמות ארץ והוא לצרף בהם את הבריות:

פסוק כה

שאם יאמר איש שימיו קצרים להשיג בהם ולהכין צדה לדרך הרב ההוא הלא יראה לעומתו הנמלים עם לא עז מחוסר עצם כי על כן לא ימלא שנתו לחיות גם בחורף ואעפ"כ יכין בקיץ לחמו בעד החורף עם שלא יחיה אז בסתיו ומה גם למז"ל שאומרת אולי יאריכו ימיה ולא יחסר לחמה על כן תכין מעתה מספק ואתה בן אדם אשר אתה ידעת כי אחר קיץ העה"ז היא עיקר חייך ושם ינוח לך בעולם שכלו ארוך למה זה לא תבין כי כאשר הנמלה הקלה מזמנת במיעוט ימיה שיעור זמן רב כמ"ש ז"ל שמצאו לה כמה קבין ומאכלה חטה וחצי גם אתה לא תחסר ממך זמן להכין מחיתך לאחר מותך:

פסוק כו

ועל התואנה הב' על תשות הכח אמר השפנים עם לא עצום ובחולשתם לא יבצר מהם משום בסלע ביתם כי יחפרו בין הסלעים הקשים כפי יכלתם כן גם אתה עם שעבודת שמים קשה מסלע בעיניך גול על ה' דרכך כי תעשה וגם תוכל או אם יצרך אבן נגף קשה כסלע חפור בו בכל תוקף ביתך האמתי של ע"ה כי תעשה שבעל כרחו יענה אמן כי תעבוד את ה' בשני יצריך:

פסוק כז

ועל התואנה הג' מחסרון מדריך ראה לעומתך כי מלך אין לארבה להנהיגם ואעפ"כ ויצא חוצץ כלו בהנהגת אחדות א':

פסוק כח

ועל הד' אמר שממית כו' כי הנה העכביש עם היותה בהיכלי מלך לא תבחר להיות בא' מחוריה ועימה אל קירות היכלי מלך יביטו ומצרים תרחיב לה ותהיה היכל מלך לה לבדה לבית כי אם גם שם בידים תתפש לה בית עכביש כי בחרה הסתופף בבית עכביש הקל אשר תעשה מארמון המלך אשר תראינה עיניה כן גם אתה בני עם ראותך מחמדי עין ושכיות החמדה אל תביט בם לעשות מהם עיקר רק עשה לך בציורך בית עכביש לעשות מהעולם הזה עראי ואל יפתוך טובות העולם הזה ועשרו הנחמד למראה:

כד **או** יאמר כי הנה יאמר איש נוח לו לאדם שלא נברא כי מי זה האיש יספיק להשלים נפשו בעולם הזה בתורה ומצות והלא יטרידוהו וימנעוהו סבות רבות. **א'** יסורין הבאין עליו. **שמת** חולשתו שלא יעצר כח להתאמץ לעשותם. **שלישית** פירוד חלקי תכונתו אשר כונן מהם ומי יוכל עשות יהיו לאחדים הנשמה וחומר היצה"ר והיצה"ט והמה נגדים בעלי הקצוות ומלכו של עולם יתברך אחדותם מידנו יבקש ומי יעצר כח לחברם לכן טוב מזה ומזה לאדם שלא נברא ומה בצע לנפש אשר היתה למעלה בהיכלי מלכו

של עולה נהמת מזיו השכינה לבא לקחת לה גוף נגוף ואולי לא תצליח או מעט מזער לא כביר לכן על כל אלה אמר כי הקב"ה ברא קטני ארץ חכמים מחוכמים מאתו יתברך אשר החכימם בטבעם למען ירא אדם וישפוט משפטו ודינו:

כה **והוא** כי ענין היות האדם מוכה משמש הצרות אשר יכו בו לא יעצרנו מלהזמין לחם אלהיו לעולם הבא כי הלא הנמלים עם לא עז לסבול שרב ושמש רב המכה בם ואעפ"כ יכינו בקיץ לחמם ולא יעצרם שמש הקיץ העצום המכה עליהם עם שהם בורחים מהשמש וכעובדא דחזקיה בגמרא ולכן אתה בן אדם אל יעצרך הכאת שמש הצרות מהכין לחם בית העולם הבא:

כו **וגם** לא חולשתך לעומת עול המצות הקשה בעיניך כי השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם ולא ישיתו לב אל הקושי כי מעט מעט יחפרו למו בתים בין צחיח סלע:

כז **ועל** אמרך כי חלקי חיבור תבונתך נגדיים ובעלי פירוד ואיך תיחדם ראה בעיניך כי הכל בידך וצא ולמד מאחד מקטני ארץ כי מלך אין לארבה יקנה להם אחדות ואף על פי כן ויצא חוצץ כלו באחדות אחד ומה גם אתה האיש הנלבב שיעזרך רוח מבינתך:

כח **ושמא** תאמר כי גם שתתקן הכל הלא מצער היא אשר תיטיב לך והלא טוב היה לנפשי עודנה עומדת לפני ה' מאחרי בואה פה כי שם היתה בהיכל מלך מלכי המלכים הקב"ה ונוח לו לאדם שלא נברא הלא גם תלמד מקטנת ארץ זולת אלה והיא כי הנה שממית בידים תתפש לעשות לה בית עכביש ממעשה ידיה עם שהיא בהיכלי מלך ולא תאבה להיות בא' מחורי ההיכל ותהיה לה ההיכל לבית ועיניה אל קירות ההיכל יביטו וטוב לה אז מהביט והסתופף בבית עכביש אך יורה כי טוב לגבר בית עכביש ממעשה ידיו מהסתופף בהיכל מלך בחנם ומזה תדע ותשכיל גם על הנפש כי טוב לה מלא כף נחת בעולם הבא על ידי מעשה ידיה בעולם הזה מכל הטוב אשר היה לה בהיכלי מלך בחנם:

כט **או** יאמר ארבעה המה וכו' מקושר אל הכתובים הקודמים שבארנום על הגליות ובא כמדבר אל כל עם בני ישראל אשר בגלות החל הזה המר והארוך אחר אשר דבר על לבם בכתובים הקודמים באמרו תחת שלש רגזה ארץ הם ג' מלכיות ותחת ד' היא הרביעית לא תוכל שאת ובלי ספק כי לא לעולם חוסן ונגאל גם ממנו כמפורש למעלה אמר עתה כי ישיתו לב אל ד' קטני ארץ ומהם יראו וכן יעשו להחיש גאולתם והוא כי בבית ראשון חטאו בשתים ושתיהן בינם למקום והם אחד עברם מל"ת ע"ז וג"ע וש"ד ב' ביטול תורה כי עד זאת הב' האריך להם הקב"ה כמאמרם ז"ל ויתר הקב"ה על וכו' ולא ויתר על ביטול תורה ובבית שם חטאו בשתים ושתיהן בין אדם לחבירו א' שנאת חנם ב' נמשכת

מהאיבה והיא גזל וכמז"ל שהיו עושים בני ירושלם לארשי ביתר כי על כן הדליקו נרות כשנחרב וכן יראה מענין הפריצים לכן לשירחמנו יוצרנו צריך לתקן ארבעתם. **והנה** על הא' היה מקום יתאנה איש ויאמר איככה אוכל לתקן כל תוקף סוג הרע ההוא העצום ולסגל מצות ומעשים טובים ושמש הגלות והצרות מכה בנו ועל ביטול התורה הלא יתאנה לאמר הלא צריך כח עצום ורב כי היא תושיה מתשת כחו של אדם ואנחנו הורקנו מכלי אל כלי מגלות אל גלות ותשש כחנו ועל השנאת חנם יאמר הלא מלך אין בישראל ולא מנהיג ייחד פרודנו נהיה לכם אחד לו רק איש לעברו פנו כצאן אשר אין להם רועה ועל הגזל הנמשך מזה הנה קשה לפרוש כי הוא דבר שיצרו של אדם חומדו על כן על שתים שהן ארבע אלה אמר שלמה כי הלא הוא יתברך מלפנו מבהמות ארץ קטני הערך למען מהם נקח לעבוד את ה' ולתקן עותתנו אחד לאחד:

כה **על** האחד אמר הנמלים וכו' לומר לך אל נמלה עצל מלסגל מצות ומעשים טובים לעומת מעשה הרעה אשר עשית בבית ראשון ולא יעצרך יסורי הגלות המכה בך כשמש בצהרים כי הלא הנמלים עם לא עז לסבול חום שמש הקיץ הרב והמה רדופים כל הקיץ אנה ואנה להכין לחמם ולא יעצרם הכאת השמש המכה בם כן גם בני ישראל לא יאות יעצרם הכאת שמש הצרות והגלות מהכין להם לחם אלהיהם הוא לחמם לנפשם בעולם הבא:

כו **וכן** לא ימנעם החולשה לעומת עול קשה של תורה כי השפנים עם לא עצום ויתעצמו וישימו בסלע ביתם:

כז **ועל** דבר הפירוד אשר הגלנו בגלות החל הזה אל יתאנו לאמר כי אין מלך להיות לאחדים אחר הנהגתו כי הלא מלך אין לארבה אשר יוציאם ואשר יביאם ויצא חוצץ כלו ולא יפרד אחד מהם מהכלל:

כח **ועל** הגזל ואשר אבדה האמונה ע"י הפירוד אמר צא ולמד מהשממית שבידים תתפש לה בית עכביש העכור וקל עם שהיא בהיכלי מלך יותר תחפוץ להסתופף בבית עכביש ממעשה ידיה מבהיכלי מלך אשר היא בה אשר לא עמלה בהם ולא תרצה להסתופף בכללות ההיכל והדביר מלא כבוד משכיות החמדה שיהיו לה לבית כן גם האדם ימאס בכל מחמדי עין ובתים טובים מלאים כל טוב אשר לא מלא ויחמוד בבית עכביש ואשר יעשו אצבעותיו ולא על של זולתו ואיזהו עשיר השמח בחלקו:

פסוק כט

שלשה וכו'. הנה היות השלשה והד' ליש וזרזיר ותיש ומלך אלקום יקשה כי אומרו ותיש יראה כבלתי מונה את שתיהם יחד רק זה או זה ואיך יעלו למנין ד' ואפשר ידבר על הד'

שמנה ואמר ארבעה הם קטני ארץ אשר הזכיר ואמר כי טוב מדת כל אחד ללמוד מהם כאשר כתבנו למעלה בא עתה לסיים מאמרו ואמר שלשה המה מהד' הנזכרים מטיבים צעד שייטיבו את הלומד מהם צעד לצעוד ללכת לבטח דרכו בעולם הזה עד הגיע אל מחוז חפץ העולם הבא ולא יקרנו מכשול ועון אף אם גם ישיג ללמוד גם מהרביעי שיהיו לו ארבעה לא לבד יצעוד לאטו כי אם גם ייטיבו הד' יחד לאדם לכת בעצם להמשך נחוץ בדרכו עד הגיעו אל השגת הע"ה בלי מנגד:

פסוק ל

ושמא תאמר ומי יעצר כח לתקן ד' מנגדים גדולים אשר לפניו לבלתי עסוק בתורה ומצות והתרחק מן עבירות הגדולות איבה וגזל אשר לתקונם נתן לנו הסתכל בד' דברים נמלים ושפנים ארבה ושממית ומי זה האיש יספיק הסתכלו באלה להכשירו כל כן אמר הנה היצר הטוב מלאך רוחני הוא וקדוש כמאמר ספר הזוהר פרשת וישלח ואין החומר לפניו ואפילו היצר הרע רק כבהמה על כן אין צריך רק שעל ידי ד' קטני ארץ אלה יתחיל ליטהר כי אחרי כן הניחו לו ליצר הטוב כי ליש הוא גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל אשר ינגדוהו:

פסוק לא

ומפני שאפשר לומר הלא זה יהיה לבל יכבדו טענות עול הגלות ותשות הכח אך להעביר מדת גזל מאשר לומד לטרוף טרף או להעביר שנאה ואיבה אחר שהיצר הרע הומלך בו וישריש במדות אלו מי יוכל להעבירם על כן אמר גם מאלה אל תירא כי גם שיהיה האדם זרזיר מתנים מלומד לטרוף טרף ולגזול ככלב הציידים הנקרא זרזיר מתנים או יהיה תיש בעל עזות כתיש הזה המלומד להתקוטט עם רעיו כתישים שתמיד מנגחים זה את זה ומכים במצחם לעומת מצח זולתו כן האיש הלז מלומד בשנאה עם כל זה לא ישוב הליש הנזכר הוא היצר הטוב מלשעבד הבהמה הוא החומר תחת עבודת הבורא יתב' ומלך כלומר ומלך הידוע הוא היצה"ר הוא מלך זקן וכסיל אל יקום המלך ההוא עם הליש כ"א יכנע תחת הליש ויענה אמן בעל כרחו לעבוד את ה':

כט **או** יאמר מקושר אל הדרך האחרון אשר כתבנו בפסוקים הקודמים ד' הם קטני ארץ כו' שכתבנו שהוא כמדבר א' עם בני ישראל הרואים באורך גלות החל הזה המר והנמהר אשר לא ידע האדם את עתו כי על כן אמרנו שלדבר על לבנו אמר תחת ג' מלכיות רגזה ארץ ותחת ד' דע שלא תוכל שאת ואם יתמהמה חכה לו כי יום נקם בלבו יתברך ופירש אותם תחת עבד כי ימלוך הוא נבוכדנאצר שהיה עבד לסנחריב ומלך לרעתנו בשכר שלש פסיעות כמפורש למעלה ותחת גלות מדי ע"י המן ועליו אמר ונבל כי ישבע לחם

שע"י כן נתן עשרת אלפים ככר כסף על היהודים לאבדם שאם לא השביעו לחם מרדכי להשיב נפשו היה מת ולא יעשה עמנו רעה כנודע מרז"ל שע"י נבלותו עם בני חילו חסר לחמו ונמכר למרדכי על ככר לחם ועל כן רגזה ארץ על המן הרע ששבע לחם לרעתנו ותחת אומת יון כי תבעל ויהיה עליהם מלך שנמשך לנו מצור ומצוק כדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות חנוכה כשמלכו יון וכו' הצרו לישראל שמורה שמקודם לא היה עליהם מלך ועל כן שנואה כי תבעל למלך רגזה ארץ שעל ידי כן הרע לנו ולכן גם תחת ארבע אין ספק שלא תוכל שאת והוא תחת שפחה כי תירש ירושלים כו'. **לכן** חכו לה' כי נקם יקח ויבוא ויושיענו והרפואה קרובה מאד בידינו לעשותה ואם תקצר דעתנו נלכה נא אל ד' הם קטני ארץ הנמלים כו' ומהם נלמוד דרך לעבור גאולים כמפורש בדרך האחרון שבפסוקים ההם שעל ידי לימוד הנלמד מבהמות ארץ יתוקנו דרכי גאולתנו ויוסרו מכשולות מתחת רגלי משיחנו להחיש לגאלנו כמפורש למעלה ואם האמר נא ישראל אם להכין עקבות משיחנו תאלפנו מבהמות ארץ הנזכרים המבלי אין גדולים מאלה ואנה עזבת אליה הנביא אשר יקדים והשיב לב אבות וימשיך לבנו אחר אלהינו ואם לא יספיק זה הנה הקב"ה משלח עלינו את גוג כאמור ביחזקאל לבושי מכלול מגן וצנה תופשי חרב כו' לנגח אותנו עד נשוב מתוך צרתו אשר יציק לנו נוסף על זה הנה משיח בן אפרים הוא סובל צרות גדולות עד אין חקר שבוע אחד כמו שאמרו ז"ל הובאה בשלהי ילקוט ישעיה שסובל ענויים כבלים וצרות עד תכפף קומתו ולא יוכל קום עד תום השבוע שבן דוד בא והכל לנשוא עליו עונות בני ישראל ואם כן אולי יאמר אומר הלא אם לא נלמוד מד' קנוני ארץ לשוב מעצמנו הלא לא יבצר תיקון מעשינו וגאולתנו על ידי שלש אלה אליהו אשר יבשרנו וישיב לבנו וגוג אשר ימרק עונותינו ומשיח בן יוסף הנושא עליו את פשעינו על כן בא ויאמר דע אפוא מה בין השב מעתה על ידי לימוד הד' הנזכר למיחל ליתקן על ידי השלשה העתידים כי הלא שלשה המה מטיבי כו' צעד רגלי משיחנו שעל ידם ייטיב צעדו לבא אך הוא לאטו כמשמעות צעד והוא לא זכו בעתה אך וד' אשר הזכרתים הם קטני ארץ ייטיבו יותר שייטיבו לכת שאם ישראל שבים מעצמם שילמדו מד' אלה הלוך ילך בנחיצות על עב קל כי זכו אחישנה ולא יצעד לאט עני ורוכב על חמור שהוא אצלי עני מזכיות ישראל ועל כן יבא בהראות ההוא לרמוז כי בא לאט על כי אין בנו מעשים רק זכות קצת תופשי התורה משולים לישששכר חמור:

ל **ולא** על כי בבואו על חמור לאטו יש נגוד לבלתי הגמר ביאתו כי הלא ליש הוא בן דוד שהוא אריה יהודה גבור בבהמה כלומר גבור הוא לעשות ולהצליח גם בבואו בבהמה

שהוא רוכב על חמור ולא ישוב מפני כל מנגדים כאשמות ישראל או על רבוי הגוים הנקבצים אז עליהם:

לא **כי** הלא שלשה המה עם הליש לתקן ולהשיב את ישראל עד ה' אלהינו אחד זרזיר מתנים הוא אליהו זכור לטוב שאזור עור אזור במתניו וזהו זרזיר מתנים ואם לא יספיק הוא להשיב לבם עד ה' או תיש ישיבה הוא גוג שינגח בהם בנשק אשר יציק אותם כמפורש ביחזקאל עוד שלישי הוא מלך אלקום שעם היותו מלך הוא משולל הקומה שבוע אחד כפוף ז' שנים לנשוא על שכמו חלאת אשמותינו שחליינו הוא נשא ועונותינו הוא יסבלם ועל כן לא ישוב הליש מפני כל רבים לוחמים עלינו גם בבואו בבהמה שהוא על חמור בעניות זכיותני כי הלא זרזיר כו' ומלך כו' כל שלש אלה עמו הוא עם הליש הנזכר לתקן לבבנו לשוב עד ה' ובזה לא ישוב מפני כל אך עם כל זה טוב נלמוד מד' קטני ארץ לשוב מעתה מעצמנו שעל ידי כן ימהר יחישה גואלנו לבא מאשר על ידי שלש אלה שבהם יצעד ולא ימהר יחיש:

כט **ושיעור** הכתובים שלשה המה אשר אזכיר לך כדי מטיבי צעד לבד שיצעד גואלנו ולא ישוב מפני כל אך לא יחיש על עב קל אמנם וד' אשר הזכרתי לך עם היותה קטני ארץ ייטיבו לכת מהרה שעל ידי שנלמוד מהם מעתה נזכה שייטב לכת גואלנו בנחיצות על עב קל:

ל **ומה** שאמרתי שהג' מטיבי צעד שלא ישוב מצעדו עם היות לאט ולא יתעתד לשוב מדרכו על העדר התשובה מעצמה הוא כי ליש הוא גבור גם בבואו בבהמה על חמור מפאת העדר זכיותינו אף על פי כן לא ישוב מפני כל:

לא **כי** שלשה עמו שייטיבו צעדו והם זרזיר כו' ומלך אלקום אשר שלשתם עמו סמוכים וקרובים להגבירו על ידי היותם גורמים תשובת ישראל כי בזה יגבירו את הליש בל ישוב מפני כל:

כט **או** יאמר הנה כתבתי לך ד' סוגי למודים מד' קטני אנקן להגאל על ידי כן מו הגליות הנזכרים למעלה אמר הנה שלשה הם השלשה ראשונים נמלים שפנים ארבה הם מטיבי צעד את הלומדים מהם שעל ידי מה שיקבלו מהם ההדרכות הנזכרים למעלה יצעדו אל עת קץ אך לאט כמשמעות צעד אמנם בהצטרף כל הד' שילמד ג"כ מהשממית שהוא למוד חסידות גדול להתביל כל עניני העולם כמפורש למעלה הלא ייטיבו לכת בנחיצות:

ל **שע"י** כן יהיה הליש הוא משיח בן דוד הנקרא אריה גבור לעומת המושלים בגלות החל הזה כמז"ל בויקרא רבה וזהו ליש גבור בבהמה כי עוצם כשרותנו יגבירוהו עליה ולא ישוב מפני כל:

לא **שהם** זרזיר מתנים הוא גוג מזורז במתניו כמאמר יחזקאל הנביא עליו לבושי מכלול צנה ומגן תופשי חרבות שהם אזורות במתניהם או תיש שהוא פרס ע"ד מז"ל על ועז משולש זה כורש מלך פרס הוא הבא לעתיד כמז"ל שהוא פרסי כי אין לך קבר בא"י שלא יהיה סוס פרסי קשור בו שנא' והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו ולא בלבד שלש אלה ארם וגוג ופרס כי אם גם ומלך זולתם מכל מלכי ארץ אל קום עמו לא תהיה לו תקומה עם הליש הנזכר ע"י זכות ישראל והוא מה שאמרו ז"ל שיתקבצו מלכים אחרים אגב אלה להלחם כנזכר בפסיקתא וכן יראה מפסוק יתיצבו מלכי ארץ וכו':

יח **ובמדרש** ויקרא רבה אחר כל אותה החכמה שכתוב בשלמה החכמה והמדע נתון לך ותרב חכמת שלמה ויחכם מכל האדם ישב לו תמיה על ד' מינין הללו שנאמר: שלשה המה נפלאו ממני ג' המה פסח מצה ומרור וארבעה לא ידעתים אלו ארבע מינין שבלולב שבקש לעמוד עליהם פרי עץ הדר מי יאמר שהוא אתרוג כל האילנות עושין פירות כפות תמרים התורה אמרה טול ב' כפות תמרים והוא אינו נוטל אלא לולב לבה של תמרה וענף עץ עבות מי יאמר שהוא הדם הרי הוא אומר במקום אחר עלו ההר והביאו עצי זית וערבי נחל כל האילנות גדלים בנחל. **וד'** לא ידעתים חזר ומזכירן פעם אחרת שנאמר ג' המה מטיבי צעד וכו' אלו ד' מינים שכל א' מישראל הולך ורץ ולוקח לו מהן להלל להקב"ה והן נראים קטנים בעיני אדם וגדולים הם בעיני הקב"ה מי פירש להם לישראל על ד' מינים האלו שהם אתרוג לולב הדס וערבה חכמים שנאמר והמה חכמים מחוכמים עכ"ל: **וראוי** להעיר שאומר שבקש לעמוד על ד' מינים כו' נראה שכל תמיהתו לא היתה רק על הד' מינים וא"כ למה יזכיר פסח מצה ומרור ואומר עליהם נפלאו ממני ועוד אומרו מי יאמר כו' הנה בגמרא דקדקו הדר שהוא דר כל השנה באילן כפות כפת כתיב עבות עץ שעליו חופין את עצו זה הדס וגם אמרו התורה אמרה טול ב' כפות תמרים להלל בהן את הקב"ה שהוא יתור לשון לבלי צורך ועוד אמרו הרי הוא אומר במקום אחר עלו ההר וכו' היתכן היה תמה שלמה על מה שהיה עתיד עזרא לצוות ועוד שלא במקום הדס צוה לקחת אותם ועוד שיראה דעת בעל המאמר לעקור הכתובים כי הוא אומר דרך הנשר כו' שמונה הד' שלא ידע ואיך יהיה על ד' מינים שבלולב ולא עוד אלא שאומרו כן דרך אשה מנאפת כו' מה ענין מינים שבלולב לאשה המנאפת ועוד אומרו ד' לא ידעתים חוזר ומזכירן פעם אחרת שלשה המה מטיבי צעד כו' מי הגיד לו שאומר ג' מטיבי צעד וכו' הם ד' מינים שבלולב והלא הכתוב מפרשם זרזיר מתנים וכו' ועוד איך יחזור להזכירן אחר שהפסיק בענין דרך הנשר וכו' ובענין תחת שלש רגזה ארץ תחת עבד וגו' תחת וכו' שלשה המה קטני וכו' הנמלים וכו' השפנים וכו' מלך וכו' שממית וכו' איך יחזור

אחר כך לומר ענין לולב אחר כל ההפסקה הזאת ועוד אומרו והם נראין קטנים בעיני בני אדם כו' ומי פירש להם כו' חכמים שנאמר והמה חכמים וכו' והלא פסוק זה נאמר למעלה על הנמלים ושפנים וארבה ושממית ולא נאמרו בפעם ראשונה שהוזכרו מיני לולב ולא בשמה כשחזר ומזכירן ועוד למה לא דרש בעל המאמר הכתובים כסדרן ידרוש ראשונה פסוק והמה חכמים ואחר כך יאמר וחזר להזכירן בפסוק ג' המה מטיבי צעד שהוא אחריו. **אמנם** בעל המאמר הוקשה לו בכתובים אחד אומרו וד' לא ידעתים שאם פירש והרביעי לא ידעתיו היל"ל בלשון יחיד ולא לא ידעתים כאלו חוזר אל כל הד' ואם הוא כפסוק ושבע תועבת נפשו שהוא כאומר והשביעי יאמר וארבע לא ידעתיו או לא ידעתי כמו שבפסוק הנזכר אומר תועבת נפשו ולא תועבות אך ידעתים מורה על דברים רבים ואם הוא שחוזר אל כל הד' אם כן השלשה אינם במקרא וכן באומרו למטה וד' מטיבי לכת היל"ל והרביעי מטיב לכת ועוד כי הלא אין בפסוק ההוא ד' שהרי אומר זרזיר מתנים או תיש שמורה באמרו מלת או שאין הזרזיר והתיש נמנים כאחת שאינו אומר אלא זה או זה ואם כן שלשה הם לבד ועוד שאם אומרו דרך הנשר הוא שאין עושה רושם בהלוכו גם כל עוף הוא כן ולא על שפורח גבוה מזולתו ה"ל לעשות רושם ועוד באומרו דרך נחש וכו' כי כמה וכמה דורסים ומהלכים על הצור ולא יעשו רושם וכן באניה בלב ים שגם בכל עבר מהים לא תעשה רושם ולמה תפס בלב ים ועוד מה צורך למשיל משלים לומר שדרך גבר בעלמה לא יעשה רושם ושכן דרך אשה מנאפת ויוכל לאומרו בלי משלים ולא עוד אלא שאומר כמה משלים על דבר זה ועוד שאומר בן דרך יראה שמדמה דרך אשה מנאפת אל הנזכרים באומרו כן דרך ולא שהוא פי' הא' ועוד כי אין צריך פירוש כי יובן מהקודמים ואם כן הוא כפל ענין ועוד באומרו ד' הם קטני ארץ כי כמה וכמה יש קטנים מהשפנים ועוד איך יתארם לחכמים מחוכמים ולא מחכמה יעשו דבר רק טבע הטביע בם עושם יתברך לעשות מעשיהם ועוד שהיל"ל שלשה הם קטני ארץ חכמים כו' ולא יאמר והמה שנראה שידבר על אחרים שלא דבר בם עדנה ועוד מה ענין הד' דברים ההם נמלים ושפנים ארבה ושממית ואשר ייחס לכל אחד מהם: **אך** כיון שלמה להודיענו איך נתחייב ללמוד מדברי רבותינו ז"ל ולא נמיש מכל מה שפירשו בתורה ימין ושמאל כי בלעדם תהיה לנו תורה שבכתב כדברי הספר החתום ולא יעצר כח חכם בחכמתו להבין מתורה פירוש מצותיה לו לא תורה שבעל פה על פי החכמים וצא ולמד כי הלא שלשה המה נפלאו ממני מה ענין פסח מצה ומרור מה הוא פוד התאחדם יחד נכסה ממני אך ידעתי מציאותם. **אמנם** וד' מימם שבלולב אפילו לא ידעתי מציאותם מלבי לולא קבלת ופירוש חכמים שקדמוני על ידי קבלת תורה שבעל

פה כי על פי שפיטת שכלי אם אבקש בכל חכמתי לעמוד עליהם מי יאמר לי שפרי עץ הדר הוא אתרוג ולפרש הדר מלשון דירה שדר באילן משנה לשנה שלא כמשמעו ואינו לשון הדור ויהיה תפוח נאה וכיוצא בו וזהו כל האילנות עושים פירות וכן כפות תמרים למה אקח לבה של תמרה ולא כפות הרבה כלשון הכתוב כי גם שכפת כתיב חסר וי"ו למה אניח המקרא בעד המסורת בהיות שיותר יצדק המקרא וכ"ש שאם הוא יתברך מצוה להללו במרובים על פי המקרא למה אמעט בהילולו ואקח א' ואסמוך על המסורת וז"א התורה אמרה טול ב' כפות תמרים להלל בהן את הב"ה והוא אינו נוטל אלא לולב שבאומר התורה אמרה רומז אל האמירה היא המקרא ובאומר להלל רמז אל המעיטנו במינים שצונו להללו בהם וחזר ואמר לבה של תמרה כלומר שגם היה אפשר ליישב הכל ויהיה אחד מהחריות שעליו נפרדות ויהיה המסורת על היות כף אחד ולא ב' והמקרא על ריבוי העלין ולא לפרש המסורת מלשון כפיתה אלא מלשון כף א' ולא יהיה לבה של תמרה וכן ענף עץ עבות מי יאמר שהוא הדס שאם על היותו מעובה בעלין גם הזית הוא כיוצא בו ושמא תאמר שאינו דרך להלל בזית לזה הביא סמך ממה שכתוב הביאו עלי זית וכו' שאם לא היתה רק לסכך בעלמא למה בזיתים ולא בענפי אילן סרק אך הוא שעל כי דרכו יש צד הלול לעשות המצוה על ידי זית שהאורה יוצאת ממנו על דרך מוליכי בכורים שהיו עושים שתי עטרות זית וכן בערבה מי יאמר וכו' ולראיה שאומר ד' לא ידעתים אלו שבע"פ ולא דרך הנשר וכו' הביא משלשה המה מיטיבי צעד והוא כי מאשר הקשינו בכתוב ההוא אי אפשר שחוזר אל זרזיר מתנים כו' ועוד מאי מטיבי צעד ומטיבי לכת אך הוא לומר ראה איך מאתו יתב' הוא שהד' מינים שבלולב הם אלה שהרי הג' פסח מצוה ומרור המפורשים בכתוב אין כל אחד רץ כ"כ בזריזות אחריהם כאשר על ארבעה אלו שאם בג' הם מטיבי צעד שיצעדו לאט לקיימם ובד' אלה הם מטיבי לכת כל אחד רץ בזריזות נפלא יותר מעל השלשה ונהפוך הוא כי השלשה מפורשים ולא אלו אך אין זה כי אם שאלה הם כמפורשים עם שלא ביארם הכתוב זה אמר אלו ד' מינים שבלולב שכל א' רץ ולוקח לו מהן להלל כו' שמורה כי מאתו יתּ' הוא להללו באלה כי שם בלבם לרוץ אחריהם להורות את בני ישראל כי אלה הם אשר כוון בתורה שבכתב למען חזק ידינו לבלתי סור מכל אשר יורונו מקבלי תורה שבעל פה ועל כן חזר ואמר וד' לא ידעתים ואמר חזר ומזכירן כו' כלומר לראיה שד' שלא ידעתים הם אלו ראה שחזר ומזכירן כו' כאמור והוקשה לו שהרי יש כמה פסוקים בינתים שידברו על דברים אחרים ואדרבה מאשר מזכירן אחר כך יורה שאומרו וד' לא ידעתים הוא ענין אחר לזה אמר והם נראים קטנים וכו' מי פירש להם וכו' והוא שהרי בפסוק ד' הם קטני

ארץ הוקשה לו כנזכר לעיל שאי אפשר לחזור אל הנמלים וכו' שיקראם חכמים וגם מחוכמים כי חכמת מה להם וכל ענינם הוא טבע הטביע בם הוא יתברך וגם יתור אומרו והמה ולא אמר ד' הם קטני ארץ חכמים מחוכמים אך הוא לומר עם שד' דברים תראם קטנים בארץ בעיני בני אדם הלא והמה אשר פירשו להם לישראל שהם אלו היו חכמים ושמא תאמר כי גם קהלת היה חכם מכל האדם ולא ידעם ואיך פירשום חכמים לזה אמר מחוכמים כלומר שלא מחכמת שכלם פירשו רק מהיותם מחוכמים מאתו יתב' בתורה שבעל פה למשה מסיני כי כל זה וכיוצא בו נצטוינו לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך כו' ואם כן אל תתמה על ההפסק שבין פסוק וד' מטיבי לכת לפסוק וד' לא ידעתים כי גם מה שבינתים שהוא שלשה הם קטני ארץ כו' גם הוא ידבר על זה ומזה נדע כי אומרו למעלה וד' לא ידעתים הוא גם כן על דבר זה כי מה לנו שיודיענו שמפרשי הד' מינים הם חכמים מחוכמים אך הוא כי הנה למעלה אמר כי מעצמי על פי שכלי לא ידעתים אך דע נא אפוא כי גם שתראם קטני ארץ המה המפרשים אותם עליהם תסמוך שחשיבותם גדול מאד כי והמה אשר פירשו להם לישראל כך הם חכמים מחוכמים ומעתה עלינו להבין כי כל יתר הענין על הנוגע אל ד' דברים אלה ידבר דרך הנשר וכו' תחת שלש וכו' הנמלים וכו' עד ג' המה מטיבי צעד כו' והוא באשר ידענו ממאמר רבותינו ז"ל והביאו רביט בחיי בפ' אמור כי ד' מינים שבלולב הם כנגד ד' מלכיות כו' ועוד אמרו על תחת ג' רגזה ארץ כו' ותחת ד' כו' שהם הד' מלכיות ועוד אמרו על שממית בידים תתפש שכל זכות וקיום השממית הוא על מה שעשתה בידים ויעש גם הוא מטעמים וכו' ונבא אל הביאור אמר שלמה אחרי אמרו שעל פי שכלו לא ידעם אך על פי קבלת החכמים מחוכמים נסמוך כאשר יאמר הקדים:

יט **ואמר** ראה כי יש רמז וסמך שהיה מקום להבין כי אתרוג ולולב והדס וערבה על פי מה שרומזים כי האתרוג הוא לעומת דרך הנשר בשמים והוא הכלכות הראשון הנקרא ביחזקאל הנשר הגדול והוא על שפרח ונתגאה עד השמים כאומרו השמים אעלה ועשה עצמו אלוה וזהו דרך וכו' כי האתרוג הוא דרך אותו הנשר שבשמים מה הוא היה עישה עצמו אלוה לדוד בקיום והתמדה תמיד שם כאלוה לעומתו האתרוג הוא דר באילן משנה לשנה ולא יחסר וגם דומה לזהב בגוונו לעומת נבוכדנאצר שהוא רישא די דהבא והמין הב' הוא דרך נחש עלי צור ולפי הנוסח שבא מאמר זה בילקוט שמקדים ההדס ללולב יאמר כי ההדס הוא לעומת דרך נחש הוא עמלק ונינו המן שהוא נחש ומשורש נחש כנודע דרכו לבא עלי צור שאינו בא על ישראל רק בהיותם קשים ויבשים כאבן וצור כי זה דרכו של עמלק שלא לבא על ישראל רק בהיות בהם חטא כד"א וילחם עם ישראל

ברפידים שרפו ידיהם מן התורה וכן ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כאשר ביארנו שם שבא בהיותנו בלתי יראי אלהים והוא צוואת עשו כמאמרם ז"ל וגם המן החטיאם בסעודת אחשורוש שעל כן נתחייבו כדעת מדרש חזית ואז בא עליהם לעומת המלכות ההוא היה ההדס שעליו חופין את עצו. **כן** אסתר הנקראת הדסה הגינה וחפו צדקותיה על העץ היבש מזכות כצור ואפשר שעל רמז זה נקראת הדסה רמז אל ההדס כמו שדרשו ז"ל על ותחת הסרפד יעלה הדס שהוא על אסתר והיות ג' עלים אפשר במ"ש במדרש חזית כי משה שלח לאליהו שיאמר למרדכי שיתפלל הוא בכאן ומרע"ה משם ומרדכי צוה גם אסתר הרי ג' משה ומרדכי ואסתר וגם ההדס אמרו רז"ל שיש בו ריח ולא טעם זכר כי מרדכי ואסתר לא טעמו מסעודת אחשורוש והיו בהם מעשים טובים המתואר אל הריח כאשר יבא בדברינו מרז"ל והתענו ג' ימים והלולב שהוא לבה של תמרה הוא דרך אמה בלב ים הוא לעומת יון שלא נכנס רק בלב ים דעה את ה' לבטל מישראל תוכיות ועיקרי הדת וגם שנכנס שארץ ישראל והניח הכל והלך ופרץ בלב האמצעי והעיקר הוא ההיכל כנודע ולפי הנוסח הנמצא ברבה שמביאם כסדרן אתרוג ולולב והדס וערבה יהיה הלולב לעומת דרך נחש עלי צור והוא כדעת רשב"י שלא נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה רק על שהשתחוו לצלם נבוכדנאצר אלא שהם לא עשו אלא לפנים ולא מלבם גם הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים ועל כן לעומת זה יבא הלולב שהוא לבה של תמרה והוא כפת כלו כגוף א' ואחדות א' בלי פירוד עלין לרמוז כי הלב היה באחדותו יתב' ולא עשו אלא לפנים וגם היות מאילן הגבוה מהכל הוא כדרך שקרה לנחש עלי צור הוא המן שנתלה על עץ גבוה חמשים אמה ולעומת דרך אניה בלב ים הוא יון שנכנס בלב הים כאמור שבקש להפשיט את ישראל מתורה ומצות ולהמחם עץ יבש יבאו הצדיקים כהני ה' ויגינו וימסרו רשעים ביד צדיקים הנקראים הדסים כד"א והוא עומד בין ההדסים וצדקותם חפו על ישראל ולעומת דרך גבר בעלמה הוא אומה שנעשה להם כדבר טבעי ומשוך לשעבד את ישראל תחתיו כאשר הוא טבעי היות דרך גבר בעלמה כי הוא ימשול עליה תמיד ויהנה ממנה כן נראה למלכות ההוא בראותם נמשך הגלות עד בלי די:

כ **נוסף** על זה שיש להם כדרך אשה מנאפת שאכלה וכו' ואמרה לא פעלתי און כן היא מראה טלפים ועושה עניניה כעובדת את ה' ועושה משפט וכוונתה להרע כאשר עשה בהרוגי ביתר ודומיהן שהראה שבדין היה עושה וזהו כן דרך וכו' כלו' כן כגבר הזה הוא דרך אשה מנאפת שאכלה וכו' ואמרה לא פעלתי און כדרך הזה בשני הדברים באה לעומתו הערבה מה ערבה פיה משוך כנחל הזה שמלכותו משוך הרבה וגם כזה שאין מה שקוצץ בישראל נרגש שמראה טלפים כן הערבה כל מה שקוצצין ממנה בלתי נרגש

שמיד חוזר וגדל הרבה ואף על פי כן הוא הוראה שכמוה יקרנו שעודנה בהפרחתה כערבה במים תכמש קודם לכל ד' מינים כן יכמש קל מהרה ואמר שלמה הנה על פי הרמז הזה אשר הוא אמתי הייתי יכול להבין מדעתי כי אלה הם הד' מינים לעומתם נעסוק במצות ההם בזמן הקרבת ע' פרים להנאת ע' אומות למען יעמדו לנו זכות המצות האלו בל יגברו עלינו וישטפונו חס ושלום ולמה לא ידעתים:

כא **אך** לולא הקבלה אין זה מספיק כי הלא בלעדי זכות זה הד' מלכיות בעצמן היה בלתי אפשר להתקיים כי הלא תחת שלש רגזה ארץ מתחלתן היו מרגיזין הארץ ומאבדין קיומה כי חרבנות שהחריבו ב"ה הלא גם לכללות הארץ הרגיזו כמאמרם ז"ל אלו ידעו האומות כמה חסרו בחורבן בית המקדש לא היו מחריבין אותו והוא כי מתמצית השפע היה גם רב להם מעתה ולכן לא יחוייב הבין בטולם על דבר מצות מינים אלו ותחת ד' שנצטרף עמהם הרביעית לא יוכל שאת:

כב **כי** ראה מציאותם האחד תחת עבד כי ימלוך הוא נ"נ עבד לסנחריב בלתי ראוי למלוכה לפי מזלו לולא גזרהו יתב' על שלש פסיעותיו ככתוב למעלה ומאז נעתד למלוך רגזה ארץ על היותו עתיד להחריב בית המקדש המקיים העולם וכן בנבל הוא המן הרע שהיה רעב ללחם בהיותו במלחמה עם מרדכי כמאמר המתרגם במגילת אסתר וישבע לחם ועל ידי כן נתעתד לקנות את ישראל לאבדם ועל ידי כן רגזה ארץ כי אם אין ישראל איץ ארץ כי כארבע רוחות כו' כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל:

כג **ותחת** יון השטאה אשר לא היה בה מלך ותבעל למלכים גדולים כמפורש למעלה על ביאור פ' זה שעל ידי כן באו לבטל התורה המקיימת הארץ כי המה באו על ישראל לשכחם תורת ה' ולהעבירם מחוקיו יתברך וכן על הרביעית היא שפחה כי תירש גברתה כי לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלם כי תבא כח טומאת סמאל שרו של עמלק לרשת את הקדושה ולהחריב את המקדש המעוז פעם שמת כי גם על זה תרגז הארץ בחרבן הבית והיות נוסף על פעם הראשונה ולכן אחר שד' אלה מתחלתן עליהן רגזה ארץ ולא היה להם תקומה לא היה הכרח הדמות ד' מינים לענינם שעל ידי כן יהיו אלה מזולתם שבלעדם יתבטלו מן העולם:

כד **אך** עיקר הדבר הוא שעם היות שד' אלה הם קטני ארץ קטנים בעיני בני אדם גדולים המה לפי איכותם כי אשר פירשום להם לישראל המה חכמים מחוכמים מחכמתו יתברך הוא דעת עליון בתורה שבעל פה ועליהם יאות לסמוך כי הם קבלו האמת והצדק:

כה **ושמא** תאמר אם כן אפוא שתחת גליות אלו רגזה ארץ מה רבה זכותם שעמדה להם לנבוכדנאצר שלשה דורות הוא ובנו ובן בנו ובגלות מדי לא לקה אחשורוש עם היותו עיקר כמז"ל כי יותר היה חפץ למכור את ישראל להמן מהמן עצמו לקנותן כמשל בעל התל ובעל החריץ שעל כן עם היות המלך מוכר נתן את טבעתו להמן הפך הראוי כי הקונה הוא הנותן וכן יון מה זכו שלא הפילם מיד עד הפליגו לעשות רע וגם אתר כך נמשכה מלכותן ימים רבים ועל הכל יתגדל קושי גלות זה כי האחרון הכביד ויאריך לו הוא יתברך במאד מאד ועוד ידו נטויה על כן אמר על האחד אל תתמה כי הן אמת שהכשדים זה העם לא כי היה כמז"ל כי בוז משפחות קראם איוב וערב אל לבו להלחם בם ולהפילם וזה אמר הנמלים משוללי עוז וחשיבות הנה הם עם לא עז להאריך מלכותם ולהתגדל אך ויכינו בקיץ לחמם והוא כי ימי צרת שעבודנו לסתו וגשם נמשל כמז"ל על כי הנה הסתיו עבר ולכן ימים הקודמים לצרה קיץ יקראו ובזה יאמר ויכינו הכשדים הנמשלים לנמלים בקיץ טרם הסתיו והגלות לחמם לנפשם לחיות בו במה שמאז בימי חזקיה פסע ג' פסיעות לפני בלאדן בעבודתו יתברך על הקדים המלך כבוד חזקיה לכבודו יתב' כי על כן זכה תמשך מלכותו ג' דורות:

כו **ועל** מדי הנמשלים לשפנים שהם מעלה גרה בפה אך פרסה לא יפריס כמדי שדבר טוב בפה בנות ירושלים ואחר כך ביטל העבודה המתיחסת לפרסה כי לא נתן רשות יביאו הבעלי פרסה להקריב קרבנות וזהו פרסה איננו מפריס או על דרך רז"ל במדרש רבה שמדי יקרא גמל על כי לו סימן טהור וסימן טמא כן היה בו שהמלכה היא אסתר טהורה ואישה טמא וההיקש נאמר בשפן כי כסימני הגמל לו ויאמר הנה השפנים הם המדיים עם לא עצום לעמוד בפני אלהי ישראל ולא לקה רק המן לבדו והנלוים אליו אף וישימו בסלע ביתם למחסה ומסתור כמה דאת אמר סלעים מחסה לשפנים כי שם ביתו בסלע חזק מבא עליו רעה כי לקח את אסתר לאשה כי היא ביתו כי אין בית אלא אשה וזכותה עמדה למדיים כולם:

כז **ועל** היונים אמר כי אין צריך לומר אחר מלוך מלך ביון כי אם גם בזמן שאין מלך לארבה ההוא ויצא חוצץ כלו כי אחדות היה לו לעם כלו כדרכם עוד היום:

כח **ועל** הד' אמר שממית וכו' והוא מז"ל שהוא בזכות ידיה כי ויעש גם הוא מטעמים זכה והיא בהיכלי מלך והוא ענין משך דרכנו ממש וקראוה שממית על ששממה בית אלהינו בית ראשון מלאכי עליון שרפוהו כנודע מרז"ל ועם היות רמז הד' מינים בגליות לולא קבלת רז"ל אין מבין כמדובר:

כט **והראיה** שהם אלו בלי ספק כי הלא עם היות פסח מצה ומרור מפורשים בכתוב לא ירוצו בני אדם רק מטיבי צעד לאטם אך וד' מינים שבלולב הם מטיבי לכת כדברי המאמר שכל א' רץ כו' אך אין זה כי אם חשק אלוה אשר נתן בלבם לקיים תורתו שבע"פ ולהעמידם על האמת לטוב להם. **זהו** הדרך הנראה בכתובים כלם לפי דעת רז"ל במאמר הנזכר לעיל וביתר המאמרים אשר הזכרנו אגבו בס"ד:

פסוק לב

אחרי הזהירו את האדם אל יקוץ בארבע הגליות כי תחת שלש רגזה ארץ וכו' ועתידים לפרוק משאם מעליך אך למהר את הקץ צא ולמד מדות טובות מד' קטני ארץ ותשוב אל ה' וירחמך כי ליש גבור הוא אריה יהודה משיח בן דוד יבא לך כו' כמדובר למעלה אמר עתה אם יפנה לבבך בגלות החל הזה בראות עצמך שפל ונבזה להרהר אחר מדותיו יתב' שעובדיו בנבול ושפלות אל תשית לבך כי הלא הוא לטובתך בהתנשא בשביל התנשא בעולם הבא ואם ימשך מהנבול שזמות והרהרת שאתה נבזה ושפל בעבוד את ה' כי תהלך קדורנית בעבודתו ותבא לומר ממוצא דבר חלילה שוא עבוד אלהים שים יד לפה ואל תוציא דברי ההרהור מפיך וזהו ואם זמות והרהרת שים יד לפה מלדברו ואתה תכניע את לבבך ויצרך יום יום עד תסיר מתוכך מוטות ההרהור רע ההוא כי החי יתן אל לבבו:

פסוק לג

ולא יעלה על רוחך לומר כי טוב הוא להוציאו מפיך ותשיחנה להשקיטה ויהיה לך זה כעמן האדם שמוציא דרך חוטמו לחוץ כיחו ומיאוסו וישאר הגוף נקי כן אעשה להוציא מפי מיאוס ההרהור הרע ואשקוט אותו ואשאר נקי ממנו כי לא טובה העצה ההיא מן שים יד לפה ותקיש בו בתוכך עד תטהרנו כי הלא מיץ חלב יוציא חמאה והוא כי דרך מוציא חמאה ממין חלב כאשר ראינו בעינינו הוא לשום יד על פי הכד או הנוד ולסותמו או בצמיד פתיל ואז יקישו היטב פעמים רבות והוא בתוך הכלי ושם תתהפך ומתמצה החלב לחמאה הטובה כן גם אתה שים יד לפה והקיש בתוכך יום יום על לבבך עד תטה רעיונך ולא תחשוב כי טוב לך להוציא מיאוס רעיון הרע מפיך ותשיחנו ויודק וישקוט כמשל החוטם הוא האף כן תריק חרון אפך על הדבר ותנוח כי מי יתן והיה מתרוקן לבבך ממנו בהוציאו מפיך החוצה כמריק הניתך מתוך חלל החוטם אך אדרבה ידמה למוציא החוצה מיץ עצמיות בשר החוטם עצמו שיוציא דם חיותה ולא הפסולת כן גם הרהור הלב אינו דבר שמיפקד פקיד דרך הוצאה ככיחו של חוטים שניתך וישאר מקומו נקי אך רעיון רוע האדם חבורי מחבר בעצם באיכות האדם ועצם לבו ואיך יתרוקן דשאר

האדם נקי ממנו ואדרבה יוציא מתמציתו דמו וחיותו וימות בעונו כי בנפשו ידבר כי כ"ש דפקר כי יערב אל לבו להוציאו מפיו כי יטמא גם פיו ולשונו כאשר נטמא רעיונו ומה גם כי תהיה אחיזה אחרי כן לטמאו בעצם לכחות הטומאה כי עד כה היה רעיון ולא יודע למו כאשר בהוציא הדבר מפיו באופן שטוב לו למתק מרירותו בתוכו ושמא תאמר הלא אם ישיחנה לאיש אחר בנפשו יהיה לו מעיר לעזור להטהר וכל א' יריק מעט במתק לשונו מההרהור הרע ויהיו כשני אפים או חוטמים מריקים וגועלים בבלתי טוב ויבחרו בטוב ויטהר המהרהר לזה אמר ומיץ אפים יוציא ריב שאדרבה מה שיתמצה מב' אפים הוא ריב שאחר שהעיז פנים לדבר דברי הרהוריו הרעים נגד ה' אל פני רעהו ימשך להתפקר אחר כך ממנו ואליו יתברך ויטיח דברים ויריב חלילה נגד קונו לכן עצתי תקום כמדובר:

פרק לא

פסוק א

מה שכינה את שמו פה למואל וענין הכתוב יהיה כי אין מלכי ישראל אשר יבחר ה' בהם כמלכי הארץ שמלכותם שררה וגאוה רק לה' המה לעבוד עבודתו יתברך ולהיישיר את העם בדרך ה' ועל כן נצטוה יקח ספר התורה והיתה עמו וקרא בו כו' ונבא אל הענין והוא כי דרך מלכי הארץ שאם תיסרם אמם ותוכיחם בדברים קשים ומה גם אחרי מולכם כי יבושו מהגיד הדבר בפרסום לולא כאשר דברי המוסר הם משא דבר ה' כי כבוד הוא להם ע"ד מעשה נבוכדנאצר שכתב לכל עממיא אשר יסרו ה'. **אמנם** מלכי ישראל ומה גם של בית דוד אשר מלכותם לה' הוא לא יבושו מלספר דברי תוכחות אשר תיסרנו אמו בהיותם אמרות טהורות לעבוד את ה' ובהכיר זה שלמה המלך ספר בפיו ובשפתיו אמרי תוכחות מוסר אשר יסרתו אמו ביום חתונתו את בת פרעה והיה יום חנוכת המזבח וישן עד ד' שעות ביום ולא בוש כאלו דברי המוסר משא דבר ה' אחר שהמכוון לעבודתו יתברך עם היות גדולת מלכותו עולה על גבי כל מלכי הארץ כי גם לפניו יתב' היה נחשב למלך על כל הארץ ולא לפני בני האדם בלבד כד"א וישב שלמה על כסא ה' וז"א דברי למואל מלך כלו' מי שלמו אל הוא מלך שאינו כשאר מלכים שלא יתיחס למלך רק לעם ולא לפני האל אך זה גם לפני האל יתב' היה נחשב מלך וזהו למואל מלך כי למו אל היה נחשב למלך על כל כבודו זה לא גבה לבו מלספר אשר יסרתו אמו כי היו דבריו לאמר משא אשר יסרתו אמו כלומר שלמשא שהוא דבר ה' מחשיב אשר יסרתו אמו ולא יבוש מלהגידם והם מה ברי כו':

פסוק ב

מה ברי וכו'. ארז"ל שאמרה מה ברי כל ישראל יודעים את אביך כי צדיק היה ועתה לא יאמרו שאתה דומה אליו אלא שאתה ברי שאלי דמית בפועל הזה ומה בר בטני כל נשי אביך כשהיו מתעברות לא היו מתיחדות עוד אליו אני דחקתי ונכנסתי כדי שתהיה מלומד ומזורז ואיך לא נזדרזת ומה בר נדרי כל נשי אביך היו טדרות נדרים כדי שיתן להם הקב"ה בן שימלוך ואני הייתי טדרת כדי שיתן לי בן כשר וצדיק ולא שוה לי ואפשר לבאר הכתובים על פי דרך זה שתני והדר מפרש מה שכוונה דבריה אלה כנגד אומר מה ברי שהוא פן יאמרו שאתה ברי דומה אלי ויחשבוני שהייתי שטופה בתאוות והייתי בעצת אביך כשלקחני:

פסוק ג

על כן אמרה אל תתן לנשים חילך כלומר מה שאמרתי מה ברי הוא שעל כן היה ראוי שאל תתן לנשים חילך פן יטילו הפגם בי כי זה גרם עתה ע"י בת פרעה כי יאמרו שבחטא יחמתך אמך ובשלי נדבק בך מדה זו וכנגד אמרה ומה בר בטני פירשה ואמרה מה שאמרתי ומה בר בטני הוא כדי שודרכיך למחות מלכין להוכיח ולמחות בעשותם אשר לא טוב שמה שדחקתי ונכנסתי היה כדי שתהיה מלומד ומזורז שיהיו דרכיך למחות מלכין שתהיה אתה מוחה ומזרז את המלכים הבלתי זריזים המתדמים לנשים עצלמות במיעוט הזריזות שעל כן הוטלה נו"ן בסוף התיבה במקום מ"ם:

פסוק ד

ומה שאמרתי ומה בר נדרי הוא שנדרי היו אל למלכים שלא נדרתי כדי שתהיה מהמלכים רק למואל שתהיה לה' צדיק וכשר וזהו למואל כלומר למו אל יתברך קרוב אליו במעשיך ושמא תאמר שלא תאשם בעצם כי הלא היין בוגד בגד בך והרבה יין עושה גם זה תן התוכחות כי אל למלכים שתו יין ומה גם למו אל וגם לא לרוזנים שתחת ידו בשער המלך ובעין משפט בית דינו אין להם אף לשאול אי שכר איה ימצא לקנות:

פסוק ה

ושמא תאמר כשיראה עצמו שתוי יזכור מה שכתוב בתורה יין ושכר אל תשת וכו' ולהורות וכו' שאז"ל מכאן שהשותה רביעית יין אל יורה וימתין עד יפיג יינו לז"א מה שאני חושש הוא פן ישתה וישכח מחוקק שסמך בתורה יין ושכר אל תשת אל אומר ולהותת וכו' מכאן שהשותה רביעית יין אל יורה ובאמרו מחוקק אפשר הגזים ואמר שגם את משה המחוקק ישכח ומה גם רמז סמיכותו או ישכח שמשה שהיה מלך הקפיד על השכרות באמרו בקר ויודע ה' וכו' כי המלך הזה ביין ישכח מחוקק ולא ישית לבו

לזכור שאסור לו להורות וישנה דין כל בני עוני שיטעה בדין ויחייב את הזכאים או ההפך ויעשה כן לבני עוני שהם ישראל מיוחדים אל העוני בעה"ז שאין טובם מיוחד רק לעה"ב:

פסוק ו

ושמא תאמר א"כ שהיין בוגד והוא תקלה בעולם למה נברא לז"א תנו והניחו כד"א ולא נתן סיחון שכר לאובד הוא העני לשמחו ונקרא אובד כד"א אם אראה אובד מבלי לבוש ברכת אובד עלי תבא או לרשעים לרז"ל לקבל שכרם וגם יין תנו למרי נפש שהם מרים מפאת נפש שחסרה מהם כמז"ל לא נברא יין אלא לנחם אבלים לאלה תתנוהו ולא אליכם:

פסוק ז

ופירש הטעם על העני האובד אמר ישתה וישכח רישו ועל האבלים מרי נפש אמר ועמלו לא יזכר עוד אשר עמל בו בנפטר ואשר גדלו ועתה יחסר ממנו ולרז"ל שאמרו לא נברא יין אלא לאכול שכר זכותם של רשעים בעה"ז ולנחם אבלים שנא' תנו שכר לאובד הוא הרשע ויין למרי נפש הם אבלים. **וראוי** לבקש טעם למה נתייחד להם יין בשכרם ועוד כי איך יתן טעם לזה באמרו ישתה וישכח רישו אך יהיה כי הפרוק נותן טעם תדע למה היין הוא שכרו כדי שישתה וישכח שהוא רש מן המצות ולא ישוב כי אין מספיקן בידו לעשות תשובה ועל המרי נפש אמר ועמלו וכו' כמפורש:

ב **או** יאמר אל תתן לנשים חילך לומר הנה א' מד' דברים הסבה הרעה הזאת שנתאחרת עם בת פרעה ולא שמת לבך אל חנוכת בית ה' בבקר בבקר או היותך בני שאיני כדאית יצא ממני בן הגון על שנעשה על ידי דבר בלתי הגון וזהו מה ברי כלומר מה תתאנה ותאמר שאתה ברי ועל כן יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידך וגם שלזה יש תשובה כי הלא הבן אשר נעשה בלתי מתוקן לא אתה הוא כי מת ואתה נולדת אחרי כן תוכל עדיין לומר שאתה בר בטני שנתהוית בבטן שנעשה בו דבר בלתי הגון וזהו ומה בר בטני כלו' ומה תאמר שאתה בר בטני ועל כן יצא ממך פועל בלתי הגון הלא לעומת זה בהולדתך היה הכל לשם שמים ועל פי דברים רבים שנדרתי לה' צבאות נעשית ואין ספק כי הנולד על ידי כן יצא הגון וכשר וכלו לשמים וזה אמר ומה בר נדרי וטעם ומה הוא בטעם רביע כמגבהת קול ואומר ומה בר נדרי כלומר האם תוכל להתאנות ולומר שאתה ברי או בר בטני ומה תוכל לומר שאתה בר נדרי ודומה לנדרי נולדת שמא הייתי נודרת בדברים שלא יאותו כאשר נשי אביך שהיו נודרות שימלכו בניהם זה אינו רק שתהיה כשר ואם כן על זה אין לך תשובה בני:

ג **ואם** תאמר טענה ב' שהנשים הטעוך הלא איש אתה ומי כמוך בדרכיך ראוי למחות ולהוכיח ביד מלכין הנותנים חילם לנשים ואיך תשא פניך למחות מלכין בדרשותיך וקבוציך שאתה מקהיל קהלות ודורש ומוכיח לרבים ולמלכי ארץ כי על כן נקרא קהלת כמו שאמרו ז"ל וזהו אל תתן לנשים חילך אחר שודרכיך הוא למחות מלכין בנו"ן פשוטה בסוף תיבה לרמוז מלכין הנותנים חילם לנשים ודבקים בהן ואיך תוכיחם ותמחה בידם ותאמר שאתה תרבה ולא תסור ולא הם ואיך תמחה בהם ואתה לא נאה מקיים רק נותן לנשים חילך:

ד **ואם** תענה ותאמר טענה ג' לומר כי לא דרך נשים עכבך במטה רק דרך מלכים שהוא לישן עד ג' שעות וכן עשית כי אם שבהכנת הקימה ולבישה ויתר הכנות והלוך נתקרב הקרבן בד' שעות גם זו אינה טענה כי אל למלכים למואל כלומר אל למלכים יש לך להדמות כי אם למו אל תדמה כי קדוש תהיה כי קדוש הוא ואינך כשאר מלכים ואם תענה טענה ד' לומר שהיין בוגד בגד בך גם זו אינה טענה כי אל למלכים שתו יין כלומר אין צריך לומר אתה כי למואל אתה שאינך דומה לשאר מלכים כי גדול גדרך מהם כי אם גם לכל כלל המלכים אל למלכים שתו יין ולרוזנים הם ת"ח אל להם גם כן לומר אי שכר כלומר איה שכר כמה דאת אמר איפה לקטת היום שהוא כאומר איה איפה:

ה **פן** ישתה המלך וישכח מחוקק בספר אשר עמו כמה דאת אמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ולרוזנים הם ת"ח לא יאות לשום אחד מהם שכר פן ישנה דין כל בני עוני שיטעה בדין:

ו **ושמא** תאמר והלא היין משמח אלהים ואנשים וטוב להעביר עצבות המעכב החכמה דשמעתא בעיא צילותא לזה אמר תנו כו' לומר תנו אותו לעצבים בעצם והם האובד בעניו ומרי נפש באבלותם מרים מצד נפש שחסרה מהם:

ז **שישמחו** על ידו שישתה האובד מבלי לבוש וישכח רישו ומר נפש עמלו לא יזכר אך המלכים עשירים הם ואין להם צורך לשכח הריש וגם לא עמל שעמלו לא יזכר עוד ואם כן תנו אותו מאתכם לאלה העצבים בעצם ולא לכם שאם יצוייר יקרה לכם עצבות מה הוא מקרה ולא עצמי:

ג **עוד** אפשר באומרו ודרכיך למחות כו' לומר אל תתן כו' שעל ידי כן ודרכיך יהיו למחות מלכון כלומר ראויים למחוח בידך ולהוכיחך לא בלבד המלכים השלמים כי אם גם מלכין חסרין המשולים לנשים וזהו הנו"ן פשוטה:

ד **עם** היות שאל למלכים למואל כלומר שאין צריך לומר מלכין חסר בנו"ן כי אם אף המלכים שלמים במ"ם אל להם לדמות למואל וזהו אל למלכים למואל וכ"ש שיבא לגדר יהיה למחות בו מלבין חסרים ואם היין גרם אל למלכים שתו וכו' כמפורש למעלה:

פסוק ח

הנה אומרו חלוף פירשו המפרשים כל העולם שמתחלף ואחשוב יאמר דינא דגמרא וכמו שהביאו הרמב"ם סוף סנהדרין וז"ל שכאשר הבעל דין מתחיל טענה ואינו מבין לגמרה או שיש לו טענת אמת ומחמת רעתה או סכלות מתחלפת לו ואינו אומרה יכול הדיין לאמרה משום פתח פיך לאלם וזה יאמר פתח פיך לאלם אך לא לכל פן תהיה כעורכי הדיינין רק ואל דין כל בני חלוף הם המתחלפים מטענתם מחמת פתיות או בהלה או שמתחילים ומתחלפים ממנה וזהו אל דין כל בבי חלוף:

פסוק ט

ומה שכתב ומתישבין בדבר כו' יאמר פתח פיך שפט צדק כו' לומר שמור פתחי פיך טרם תענה פן תטעה כי אם מתון מתון כי הלא יקרה לפעמים יבא בעל דין פתי ויראה הדיין שיש לפניו טענה צודקת לאמרה ולזכות בדין ועולה על רוחו שפתיותו גורמת שלא יטעון אותה ולפעמים הוא שאינה אמת בנושא ההוא ואם יטעון הדיין אותה נמצא חושב היותו פותח פיו לאלם והוא שופט שקר על כן אמר פתח פיך שפט צדק כלומר גם שאמרתי לך פתח פיך הזהר שתשפוט צדק ולא תהיה פתיחת פיך באופן תהיה משפטיך בשקר והוא שתשים לבך אל פרטי הנושא ועומק לב הבעלי דינים מובן מהיוצא מפיהם ושמא תאמר הלא יותר לי בהיות הבעל דין עני או אביון ואראה לו טענה מוכנת לכלכלו בעניו לזה אמר אף אם הוא עני ואביון הזהר משפוט שקר כי לא אלם הוא:

פסוק י

הנה ידוע כי עיקר פרשה זו הוא על הנפש או על התורה וענין האשה הוא משל ומליצה ואף על פי כן לא נמיש ראשונה מדרוך בה על כף רגל פשוטה כאשר דרכו המפרשים ז"ל ואחר כך אבואה אליה בדרכה האמתי הוא על הנפש אשר האלהים נתנה לאיש הזה החומרי לאשה להוליד בנים ותולדותיהם של צדיקים מעשים טובים כאשר יבא בס"ד. **והנה** לבא אל הביאור נקדים ענין הנראה מספר הזוהר על דבר זווגי אשה לאיש ויהיה הדבר ההוא ענין מאמר רבותינו ז"ל בגמרא כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני כי כפשוטו הוא דבר בלתי צודק לומר שאם ישא איש ב' נשים שהראשונה תהיה מפאת גזרה והב' לפי מעשיו ובכמה וכמה יתהפך הדבר מהנראה בחוש ומה גם כי לפעמים אין אדם לוקח בת זוגו בפעם הראשונה ועוד כי אחר שאין דבר שלא בהשגחה למה

יגרע הזוג הראשון מהיות גם הוא לפי מעשיו היתכן תהיה גזרת אלוה ממעל דבר בלתי מתוקן ומה גם דבר גדול כזה שיהיה לפי ההזדמן ולא לפי מעשיו והלא אין זווגו של איש אלא מהקב"ה וידוע כי לא יעשה ה' אלהים דבר אך במשפט אך הענין הוא כי טרם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני והוא לפי יחס נפש הפלוני ההוא מזווגין לו אשה שתתייחס נפשה עם נפשו נאצלת גם היא מאז נאצלה נפשו מתחת כסא הכבוד כי אין לך דבר שאין לו בן זוג שיהיה זה לעומת זה שופע ונשפע ועל כן מי שאין לו אשה אינו שלם שיחסר מנפשו הבת זוג שלה מעין מקורו ועל ידי כן כשנושא אדם את בת זוגו בהזדווג חומרו עם חומרה לבשר אחד גם נפשותיהם שלו ושלה אשר הם כאחדים ביחס מקורם יזדווגו ויתאחדו גם המה ומה גם ע"י טוב הכוונה ויתהוה מהם כח נפשיי בנער היולד כי בהשפיע בשר בבשר ישפיע נפש בנפש כנודע ליודעים חן ועל ידי כן לא יצא דבר בלתי מתוקן כי אם בן ראוי והגון מורם מהם כיוצא בהם לפי ערך נשמותיהם כי א' המה מיחוס ומקום א' משא"כ אם היתה נפש האיש מגזע בחינה א' מבחינות יחוסיהם ונפש האשה מסוג אחר שלא יתאחדו הנפשות בעצם על הפרש התיחסותם ופרי בל יעשון מתוקן כראוי לכן יזדוגו מלמעלה קודם יצירת הולו בת פלוני לפלוני שהוא הזווג האמתי לפי יחם הנפש הניתן לפלוני יזווגו וייחדו אשה שנפשה מקבלת אל נפשו בסוג ומקור א' וזהו הנקרא זווג ראשון אך להיות שהבחירה חפשית ביד האדם יקרה שיתפרדו במעשיהם כאשר יגדלו הנערים הוא והיא כי אפשר זה יפנה דרך לא טוב ויעקש דרכיו והיא תהיה אשת חיל והנה אלהי משפט ה' לא ימהרנה לו כי לא ינוח שבט הרשע על הצדקת במעשיה לכן יתננה לרעו הטוב ממנו והאיש אשר אבדה אחרת יקח לו לפי מעשיו וזהו הזווג הב' אשר הוא לפי מעשיו שהוא בהגיע עת נשואים אחרי גדלם שלא יזווגם רק לפי מעשיו וע"י כן יקרה שאת בת זוגו יסירו ממנו כאמור ועל כן יתכן כוונו רז"ל זה במתק לשונם באמרם דרך איש לחזר אחר אבדתו והוא כי לא תקרא אבדה רק דבר שהיה לו לאדם ואבדו אך בזה יצדק כי בזווג הראשון מתנה לו ואחר הולדתו היא כאבודה ממנו עד יזכה על פי מעשיו. **והנה** להיות שלא יבצר מהיות קשר מה לאשת חיל עם האיש אשר הוא בן זוגה והסירה ממנו לפי מעשיו לכן יתעתד האיש ההוא שאם ישוב ויתקן מעשיו גם ה' ישיב לו אבדתו אשר נתנה למרעהו וימות האיש אשר לרוחה ויקחנה בן זוגה אשר אבד אותה מתחלה ולא שיעשה עול חלילה להמית איש בישראל למען השב אשת האיש אל אישה הראשון כי אם שאלהי עולם ה' לא יבצר ממנו להיות צופה ומביט כל מעשה איש ואיש טרם יעשון כי עם שהבחירה חפשית הוא יתברך צופה ויודע אשר יבחר כל איש ובחכמתו יתברך הבלתי בעלת תכלית ידע לאדם

ההוא את עתו אשר ישוב יכשר מעשיו באופן שתהיה ראויה להשיב לו האשה אשר יסירו ממנו ומהר ימהרנה הוא יתברך לאיש אחר המעותד לפי מעשיו או לפי קצבת ימיו מאתו יתברך למות בימים ההם בזמן ההוא אשר ישוב ירחץ יטהר בעלה הראשון בן זוגה ותהיה ראויה אליו ויסתלק האחרון וישיב לראשון הוא יתברך את נדחו על דרך מאמרם ז"ל שבעון האב בנים מתים כשהם קטנים והלא רשב"י וחכמי האמת למדונו ענין הגלגולים כי הקנימם הנכרתים באו להכרת קטנים מעת לידתם לסיבות ובחינות שונות כנודע מדבריהם ואם כן איך ימותו בעון האב הזה אם הם מתים על דבר נפש הילד על מעשיו הראשונים בגלגול הראשון אך הוא כי הוא יתברך ידע אשר יבחר האיש הזה במעשיו ומאז נולד לו הבן זרק בו נשמה העתידה ליכרת בעת יעות מעשיו וידאג עליו ויכופר עונו באופן שיוצאות ב' הכוונות אל הפועל במשפט וצדק ולא שהידיעה מכרחת חלילה רק שגלוי לפניו יתברך אשר יבחר האדם בחפשיות בחירתו כנודע. **כלל** הדברים כי האיש אשר האשה הכשרה היא בת זוגו צריך זכות רב לשימהרנה לו הוא ית' כי בהעותו יסירוהו ממנו והיתה לאיש אחר הטוב ממנו שיקנה אותה כעת במעשיו הטובים וזה יתכן הוא ענין הכתוב אשת חיל שהיא אבדתו של בן זוגה מהזווג הראשון מי ימצא אבדתו שלא יגרום החטא ותנתן לזולתו וז"א ימצא הצודק באבדה והוא כענין רז"ל דרך איש לחזר אחר אבדתו שאבדה תקרא מצד עצמם כמפורש מכרם תנתן לזולתו וזהו מי ימצא שיזכה גם הוא להיות בן חיל ותנתן לו מיד וגם לא יאמר איש אני אתכשר במעשי ויאבדנה בן זוגה ואקנה אותה במעשי הטובים ותהיה לי לעולם כמכורה אלי בדמי מעשי כי הלא ורחוק מהרחק מציאות הפנינים הוא מכרה שתשאר מכורה ביד הקונה אותה בדמי מעשיו רק שאולה אליו עד שוב בן זוגה לתקן מעשיו או בדרכים אחרים אשר יעשה הוא יתברך לבלתי ידח מבן זוגו נדח באופן שאשת חיל קשה למצאה בחנם מפאת הזווג הא' וגם רחוק להיות מכורה בדמים הם דמי מעשים טובים לזולת בן זוגה:

פסוק יא

בטח כו' גמלתהו וכו'. לכאורה יאמר בטח בה לב בעלה בכל עניני איסור והיתר מעניני הבית בוטח בה שלא יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידה ואמר שאצ"ל שלא יפסיד שלא יאכל או לא יהנה בבטחו בה מדבר אשר לא כדת כי אם גם מטוב מעשיה שלל לא יחסר לו שישלול גם הוא לו משלל זכיותיה ועוד לה מדה טובה זולת הנוגע אל ענין הנפש והדת ובעניני ההנהגה והוא שאם עשה לה בעלה איזה טוב גומלת היא לו כנגדו אך ולא רע שאם עושה לה הוא איזה רע אינה גומלת לו כנגדו וזהו ולא רע כי אפי' רע א'

בכל ימי חייה לא תגמול לו עם היות שלא יבצר יקניטנה בכל ימי חייה יותר מפעם א׳: **או** יאמר באשר נזכיר מז"ל בגמרא הני נשי במאי זכיין וכו׳ ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן להו עד דאתו והנה לפי הדין לדעת גדולי הפוסקים יכול ללכת ללמוד ג׳ שנים בלי רשות ויבטח בה שלא תקפיד אך המכיר חסידות אשתו יבטח בה יותר ויותר עד ישלול כל שלל רבו לדעת בכל פרטי התורה ודיניה וכמעשה דר׳ עקיבא עם בת כלבא שבוע: **והנה** לבא אל הביאור נזכירה מז"ל במכילתא פרשת וישמע יתרו על ונות בית תחלק שלל שבשעת מתן תורה נות בית שהם ישראל חלקה שלל התורה וראוי לשית לב למה זה קרא שם לישראל נות בית ולקבלות התורה חלוק שלל אמנם יתכן במה שכתבנו למעלה על פסוק הט אזנך ושמע דברי חכמים כו׳ כי אין לך על נפש ונפש מישראל שלא קבלה בהר סיני חלק המתיחס אליה ומה גם כל המחדשים חדושים והוראות הכל קבלה נפש המחדש מאז והוא מאמרם ז"ל אפילו מה שתלמיד ותיק היה עתיד לומר בפני רבו הכל מסיני ובשמות רבה אמרו בפירוש כל מה שהיו עתידים החכמים לחדש הכל קבלו מסיני והוא כי כל העתידים להולד מהיום ההוא והלאה עד סוף כל הדורות נפשותיהם שם נמצאו ושם היו וכל הנפשות יש להם יחס בתורה כל אחת בא׳ מבחינותיה וכל אחת החלק שהוא מתיחס אליה מאז מתן לו החלק ההוא לחדשו פה כל נפש ונפש בדור אשר יבא בו לעולם הזה וזהו מאמרם ז"ל על ונות בית וכו׳ כי ראש הפסוק מלכי צבאות ידודון ידודון פירשו על אשר היו במתן תורה בגוף ונפש שהיו נרתעים לאחוריהם בשמעם הקול ומלאכי צבאות היו מדדין אותם אחר כך יאמר כי כל נפש משוללת גוף הנקראת נות בית ה׳ כי שם ביתה עדיין מאז תחלק שלל שכל אחת נטלה חלק באמת המתיחס לה כי היא שללה ולא יתחדש בעולם כי אם על פיה כי כן לא נפסקה הלכה שחלקו בה הוא יתברך וישיבה של מעלה בימי רבה בר נחמני כי אם על פיו כי מחלקו היתה וכן באמרו יתברך אליעזר בני אומר כו׳ והלא התורה שלו יתברך היא ולמה יזכיר שם ילוד אשה וכן בגמרא שאמר אליהו שהיה הוא יתברך אומר הלכה בשם כל אחד מהתנאים ואמוראים חוץ מר"מ ומה לו יתברך לומר בשם בני אדם גם בני איש אך הוא לתת לכל אחד חלק בחינת נפשו. **והנה** כתבנו למעלה על פסוק אם תבקשנה ככסף כי אשר לו חלק גדול בתורה שקבלה נפשו מאז לא יעלה על רוחו שבלי עמל ויגיעה תבא לו אחר הולדו כי אדרבה משכחים אותה ממנו בהולדו ולא תשוב אליו עד ישקוד על דלתות בית המדרש יום יום וייגע וימצא כי יגעת ומצאת האמן וכך היא דרכה של תורה כו׳ אמנם אשר לפי חלקו כי רב צריך יגיעת עשר שנים וייגע שנתים לא ישיג כל חלקו ונבא אל הביאור אמר כי אשר היא באמת אשת חיל אין צ"ל אם שנה או שתים ירחק

ממנה להיות יושב אהלים ללמוד תורה שיבטח בה לב בעלה שלא תקפיד כי אם גם עד ושלל לא יחסר שהוא עד שוב נפשו לקנות כל השלל אשר שללה לחלקה מאז בסיני שהוא בלתי מושג עד תום כל היגיעה האפשרית כמפורש על אם תבקשנה ככסף וזהו ושלל לא יחסר הוא השלל האמור על ונות בית תחלק שלל כמדובר והוא כעובדא דרבי עקיבא עם בת כלבא שבוע:

פסוק יב

וראה נא מה רב טוב מדת האשת חיל כי יותר על מה שבטח בה לב בעלה תפליא לעשות כי הנה גמלתהו טוב ולא רע אין צריך לומר שלא הקפידה כי אם גמלתהו טוב והחזיקה לו טובה ולא תאמר הלא זה יהיה בהיותו בבתי מדרשות פרוש הימנה כעשר שנים או עשרים ויבא אח"כ לשבת אתה כאשר קרה לר"ע שאחר כ"ד שנה זכתה אשתו להיות עמו ימים רבים אך אם כל ימי חייה יעמוד שם ולא תזכה להיות עמו וכעובדא דר' פלוני שבבואו מצאה שמתה הלא ירע לה ולא תגמלהו כי אם רע אמר כי על שיעור ששלל לא יחסר גם שהוא ימים ושנים גמלתהו טוב ולא תגמלהו רע כשיהיה כל ימי חייה למה שאשת חיל היא ובזה לא יקשה אומר גמלתהו טוב:

פסוק יג

דרשה וכו'. ראוי לשום לב אל אומרו לשון דרישה ולא אמר עשתה צמר ופשתים בחפץ כפיה וכן אומרו חפץ כפיה כי אין החפץ מתיחס רק אל הלב וכן באמרו היתה כאניות סוחר יראה שהיתה כאניות הולכת בשוקים וברחובות לבקש לחם או מלאכה להרויח ולשבוע לחם ואיך ישבחנה בדבר שאין לאשה מדה רעה הימנה והנה היה אפשרי לומר כי היתה הולכת מבית לבית ומחצר לחצר אך הרחק לא תרחיק ללכת אך מאמרו ממרחק תביא לחמה יראה שהולכת דרך מרחוק: **אמנם** יאמר ראה נא טוב מדתה כי לא דרך נשים העוזבות צרכי ביתם לדרוש ולתור בדברי הבאי כמוזרות בלבנה חוקרות ודורשות במומי זולתם וכיוצא כי הא לא כן רק כל מה שדרשה וחקרה אינו רק צמר ופשתים ללחם ביתה כי ראתה כי אחז צדיק דרכו בי רבנן ואם אין היא לה מי לה לכלכל ביתה שטויתה וראה נא מה גדלה צדקתה כי תעשה כאליהו הנביא ז"ל האומר אל האשה אלמנה תעשה לו לאכול ולה ולבנה תעשה באחרונה כי הלא לכאורה היה נראה חלילה מיעוט דרך ארץ כדורש לעצמו והלא הוא הפך מאמר ר"ע וחי אחיך עמך חייך קודמין ואיך הקדים חייו לחיי בעלת כד הקמח אך רצה לזכותה תעשה זכות שע"י כן תשרה ברכה וכד הקמח לא תחסר כן האשה הזאת מאז החלה לעשות במלאכה שתה לבה לתת צדקה והיא ובניה יאכלו באחרונה וזהו ותעש בחפץ כפיה לומר בעבור חפץ כפיה הלא

הוא מאמר הכתוב לפנים כפה פרשה לעני נמצא שחפץ כפיה הוא להתקדש במצות הצדקה כענין כל עצמותי תאמרנה וכו' שארז"ל שאין אבר שאין לו מצוה להתקדש בה כן רצתה האשת חיל הזאת יקדשו ידיה לעושיהן וזהו מה שותעש הוא בעצם וראשונה בעבור חפץ כפיה היא הצדקה שכפה פרשה לעני ואפשר עוד לדקדק לפי זה למה דרשה גם פשתים יהיה די לה בצמר שהיא המלאכה המיוחדת לנשים כי על כן כופה האיש את אשתו לעשות בצמר ולא בפשתים על כן אמר מה שורשה גם פשתים הוא על כי ותעש בחפץ כפיה כי היא לא בלבד באצבעותיה היתה נותנת הצדקה כי אם גם כפה פרשה ע"כ רצתה כפיה יעשו ג"כ במלאכה שממנה תתן הצדקה ע"כ רצתה גם בפשתים שבב' כפות ידיה עושה מלאכה לשזור או כמ"ש לפנים וכפיה תמכו פלך הוא פלך הפשתים התלוי באויר ולא בצמר שהוא בראשי אצבעות למען מאז תעשה המלאכה יתקדשו גם כפיה ותגמור בנתינתה:

פסוק יד

והנה כל עמלה הרב בצמר ובפשתים הלא הוא כמדובר לתת צדקה כי בעד לחמה לא תצטרך רק מעט כי הלא היתה כאמות סוחר וכו' כי כאשר הסוחר ישלח אמה בסחורה לאכול מפירות סחורת האמה כן אשת חיל הזאת היא שלחה את אישה בי רבנן למען מפירות סחורתו תאכל גם היא וזהו ממרחק תביא לחמה כי בזכות שהניחתו להרחיק נדוד ממנה שאלמלא כן לא היה לומד נמצא שכל הזכות או רובו תלוי בה לכן תזכה לפירות וז"א ממרחק מאותו המרחק שבינו לבינה תביא לחמה שתתברך בכל ומשלח ידה בין רב למעט יפרוץ לרוב: **או** יחזור על דבר הצדקה כי במה שעשתה בחפץ כפיה שהוא לתת צדקה היתה כאמות סוחר מה אניות סוחר ישלחום בעליהם להתפרנס מהריוח אך הקרן קיים כן האשה הזאת משלחת מה שתתן צדקה אל אוצרה הטוב השמימה ולא תהיה כאניות לגמרי ששבות ובאות בקרן וריוח רק במקום המרחק הוא באוצר הנז' תניח הקרן ולא תביא כ"א לחמה הוא מאכלה הוא ספוקה פירות הצדקה בלבד וזהו ממרחק וכו': **או** יאמר ממרחק וכו' כי הלא כמה פעמים אין הסוחר מרויח או האניה תחשב להשבר או תשבר בפועל לא כן האשה הזאת בבחינה זו כי אין הבאת לחמה מסופק כאניות סוחר רק שודאי תמרחק תביא לחמה. **ואם** נרצה לדקדק אומרו כאמות בקמ"ץ הכ"ף ולא בשו"א יאמר לכל אחד מהדרכים כי היא האמות והיא הסוחר והוא כי זכיותיה הן סחורותיה והאניות הן נפשה ורוחה ונשמתה שעולות בכל לילה ומעלות ועורכות מצותיה שעשתה ביום ונפש ורוח ונשמה הן הם איכותה ועצמותה נמצא שהיא האמות והיא הסוחר שחלקי נפשה הן כאניות מוליכות למעלה מעשה

המצות ושם בדמיהן ניתן שפע אורות וחופות להתעטר והתענג בם וגם היא סוחר להביא משם שפע פירות לעולם הזה ולא תעשה כסוחר שכל שווי הסחורה שמשלח חוזר אליו המורם ממנה כיוצא בה או מעות דמי כל סחורות ולא ישאר כל מאומה במחוז לכתן שמה אך זאת ממרחק תביא רק לחמה מצומצם מפירות המעשה אך הכל תשאיר למעלה לעולם הבא כמדובר. **עוד** אפשר לומר הנה מדרך נשים הם דברניות עצלניות משמשניות יצאניות כאשר למדו רבותינו ז"ל בבראשית רבה מן הכתובים אמר כי זו משוללת כל חסרונות אלו דברנית כי הלא כל דרישת פיה לא היתה רק צמר ופשתים הנוגעים אל יגיע כפיה כי תאכל ולא עצלנית כי אם ותעש ולא משמשנית כי כל משמושה לא היה רק בחפץ כפיה כי כל חפץ כפים שהוא למשמש עשתה במשמוש צמר ופשתים במלאכתה שבידה טוותה וגם לא יצאנית כי הלא כאניות סוחר המשלח לארץ מרחקים כן היא משלחת אניות זכיותיה וממרחק ממקום שאין אנשים תביא לחמה באופן שאין דופי היותה יצאנית בזה:

פסוק טו

ותקם כו'. **יאמר** כי האשת חיל הזאת ידעה ותבן לה דרשת רבותינו ז"ל במקראות התורה כי ענייך ועניי עירך ענייך קודמין ע"כ מה עשתה אמרה הנה עניים מרודים בביתי ובחומותי הבנות בנותי והבנים בני כי אביהם איש תם יושב אהלים כמדובר למעלה על בטח בה לב בעלה והצד השוה שבהם כי לאמותם יאמרו מה נאכל נוסף על הנערות מוהר הבתולה להוציא מבי נשא אשה בית אישה נדוניא לפי כבודה והנה זאת האשה נפשה חשקה בצדקה כמדובר בקודם לתת מלחמה לדל כי הוא חפץ כפיה על כן מה תעשה לשיספיקו מעשה ידיה לענייה ועמי עירה תקום בעוד לילה לעשות בצמר ופשתים הנזכר ותתן תחלה לענייה טרף לביתה דרך כלל זכרים ונקבות וחוק לנערותיה הוא חוק נדוניא כי חוק ומנהג הוא בישדאל ואמר כי ממלאכת האשמורות בלבד תתן טרף לביתה וחוק וכו' ודעתה שעל ידי כן מה שתרויח ביום תמלא יד עני ואביון:

פסוק טז

וה' כרוב חסדיו בראות טוב כוונתה יצוה את ברכתו שנתנה טרף לביתה וכו' והותירה עד שזממה בלבה לקנות שדה ותקחהו מהנותר ולא עוד כי אם שלא בלבד היתה ברכה במעשה ידיה כי אם גם במזמות זו חשבה לא ישובו ריקם כי זממה שדה ומיד הוא יתברך הצליח ותקחהו ואמרו זממה כו' להודיענו שלימותה והוא כי דרך אנשים שיראו שדה רעיהם ויחמדוהו ויפצירו על בעליו עד המכרו לו ועושה כן עובד על לא תחמוד ויש טובים מאלה ולא יחמדו אך יתאוו בלבם מי יתן וימכרנו לי ויתאונו בלבו עד בא

אל הפועל גם חמידה וקנין ויעברו על לא תתאוה ולא תחמד אמר כי האשה הזאת לא חמדה ולא התאוית רק זממה במחשבה קלה לא דרך תאוה כי אם כאלו אין לה חשק בה וה' אנה לידה ותקחהו וכל ישעה וכל חפץ שיהיה טרף ביתה מוכן בשדה וכרם כי אם לאמותם יאמרו איה דגן ויין תאמר להם הא לכם ומשלכם למען יהיו כל מעשה ידיה לעניים ולאביונים כאומרו אחר כך חגרה וכו' טעמה וכו' ידיה וכו' כפה וכו' כאשר יבא בס"ד ולבל תהיה יצאנית אם תצא השדה ליטע כדם ע"כ ה' בירך אותה ולא הוצרכה ליטע בעצמה רק מפרי ידיה נטעה כרם שעל ידי פרי ידיה הוא מעות ריוח מעשה ידיה נטעה כרם שהשכירה ארים בפרי ידיה:

פסוק יז

חגרה וכו'. בראותה כי הוא יתברך נתן לה כח לעשות חיל באותו עוז קנתה אבירות ואומץ כי עוז ה' היה לה לחגור אשר תחגור בה מתניה ואילו היתה זולתה היה חגור זה לה לקנות אומץ לבב וגאוה אומרה בלבבה אני ואפסי עוד כי מצאתי און לי ואעשיר ויהי לי נחלת שדה וכרם ובביתי כל הון יקר ונעים עתה מה לי עוד לעצבים לדרוש עוד צמר ופשתים חי אני אם אדרת להם כשם שקבלתי שכר וריוח על הדרישה כך אקבל על הפרישה ואתנה לחרם פלך וכישור ועל משכבי בלילות אשכבה ואישן עד אור בקר יזרח שמש כי יש לי כל אך אשת חיל הזאת אדרבה מה שחגרה בעוז ה' מתניה לא להתגאות כי אם תאמץ זרועותיה לעשות במלאכה אז יותר מהקודם:

פסוק יח

ולא על שאוהב כסף לא ישבע כסף כי אם אדרבה טעמה בחיך שכלה כי סחרה שעל ידה תקנה כל הפירות האלה לא פרי ידיה המה כי שלא בטבע המה כל הריוח הרב אך הוא שסחורתה הוא תורת בעלה בי רבנן שזכות תורתו בסיבתה וריוח הסחורה היא אוכלת וזהו כי טוב כלומר מה שנקרא טוב היא התורה כי לקח טוב תקרא היא סחרה וממנה תאכל פירות אלו על כן אמרה אם כן אפוא קדש הוא וקדש יהיה לצדקה כי פרי תבואת התורה הוא על כן כפלה עמלה ואמרה לא כבתחלה שקמתי בעוד לילה כי אם כל הלילה אעסוק כדי לתת צדקה:

פסוק יט

וידיה שלחה כו' לא כדרך נשים שידה א' בכישור והב' תומכת פלך רק בב' ידיה תמשוך החוט להפליג בטויה ובכפיה תמכה פלך וכפה פרשה וכו': **ידיח** וכו' כפה כו' אמר כי ידיה שלחה בכישור הצמר וגם מהפשתים לא הניחה ידיה כי גם וכפיה תמכו פלך הפשתים הנתלה לפניה:

פסוק כ

וגם שזולת זה יש לה לחם ביתה והותר הלא תעשה כן למען תת צדקה מעמלה אשר תעמול בידיה וכפיה כי תהיה לה יותר זכות מתתה מאשר יוציא השדה וכרם וזהו ידיה שלחה כו' וכפיה כו' ובכף שתומכת הפלך כפה פרשה לעני וידיה ששלחה בכישור אותן ידיה שלחה לאביון כי בידיה ובעצמה תחפוץ לעמול מה שתתן לצדקה ובכלים שהקב"ה מכין לה הברכה בהן תתן לעני ואביון עוד עושה ד' דברים אחד שלא תמתין עד יפשוט העני ידו ליטול רק היא תשלח ידה לו תחלה שנית שלאביון התאב לכל דבר תתן פי שנים מלעני כי על כן בעני אמר כפה לשון יחיד ובאביון נאמר ידיה לשון רבים ג' שגם שהפיוס טוב לעני מהנתינה למה שהיא אשה לא תדבר דבר רק כפה פרשה וכו' ד' שלא תתן לתוך יד העני פן תחשד בשום ידה תוך ידו לכוונת קירוב דעת רק תפרוש כפה והעני יטול ויגע בחפץ אך באביון שהוא תאב לכל דבר לא תתמהמה לדקדק כי ירעב ללחם כי אם מיד תריק לו בשתי ידיה כמדובר:

פסוק כא

לא תירא וגו' הנה דרך נשים עשירות להדר את במהם כחתן יכהן פאר בלבושי משי ורקמה כבני מלכי' והנה לא זו הדרך לאשת חיל כזאת פן יגבה לבם ויבעטו ואשר לא טוב יעשו ומה גם אם יזדמן להעדיף על החביב יותר מהזולת כי הלא כמקרה אבינו יעקב גם היא יקרנה וקשה כשאול קנאה איש באחיו ועשו רעה ע"כ בא ואמר דע אפוא כי לא הלבישתם משי רקמה אך שני ולא להיותם מאדמים ומהודרים בלבוש נאה מן להיות בטוחה מיראת קור ושלג כי השני יחם להם כנודע כי אין לך בגד מחמם כשני וזהו לא תירא כו' לומר למען לא תירא לביתה משלג זו היא הסבה כי כל ביתה לבוש שנים ולא לסבת הדור ושמא תאמר הלא ממוצא דבר יצא דבר בלתי מתוקן כי לא יבצר יתהדרו בשני התולעת ויתגאו או תהיה קנאה ביניהם לזה אמר כי כל ביתה כו' לומר ראה נא חכמתה כי לא בלבד השוותה הבנים למנוע קנאה כי אם גם כל ביתה שכולל גרי ביתה ואמהותיה יחד כלם כאיש אחד ובשווי א לבוש שמם וזה אמר לבוש לשון יחיד ולא אמר לבושים לרמוז השווי וא"כ בטלה הגאוה והקנאה בזה כי הלא כראותם צאצאיה כי יחד סביבותם נערים משרתים ואשר משרתם שוים בלבושם מקטנותם הלא חכמו ויאמרו כמונו כהם:

פסוק כב

מרבדים כו'. **לכאורה** יאמר שעשתה הדרגה נאותה לביתה לבשה שנים לעצמה למעלה מהן מרבדים וכו' לבעלה שיעור מופלג לבושי מכלול עד שהיה נודע שהיה בעלה בשבתו

עם זקני ארץ וגדוליה שיאמרו הלא בעל פלוני יראה זה כל כך הדור בלבושו והנכון כי הנה למעלה כתבנו על פסוק בטח בה לב בעלה גמלתהו כו' כי האשה הזאת רצתה יעסוק בעלה בתורה וישהא בי רבנן ובטח בה לב בעלה שלא תקפיד אם יתעכב ולכן שלל לא יחסר כי כל אשר יכול לשלול מרבותיו כלל לא החסיר ולא שת לב אל העכבה ימים על שנה והיא לא הקפידה רק גמלתהו טוב ולא שתה לב לגמול רע אפילו יהיה כל ימי חייה שיתעכב בעלה בי רבנן כי אדרבה משמחתה דרשה צמר ופשתים וכו' ותקם בעוד לילה כדי לתת טרף לביתה וכו' כדי שבעלה יעסוק בתורה ולא יתבטל ותט שכמה לסבול עול הפרנסה עליה. **והנה** איש כזה אין ספק שהוא כאוכלי המן משולל טרדא ללמוד ויחכם מכל האדם בני גילו אמר כי האשה הזאת לפי עשרה מרבדים עשתה לה וכן שש וארגמן לבושה כל זה עשתה כדי ללבוש וזה שלא אמר לבשה כאומרו כי כל ביתה לבוש שנים רק עשתה לה וכו' והנה שש הוא בלי ספק כלים חשובים מאד כסדינים שהיו מתפארים והם בנות ירושלים כאומרו הסדינים והצניפות כי היו מתעטפות בסדינים דקים וחשובים מאד כבאים מבית שאן וכן ארגמן כנודע והנה כל זה עשתה לה ללבושה:

פסוק כג

אך בראותה כי נודע בשערים בעולה הם שערים המצויינים בהלכה בהם נודע ונזכר שהוא רשום בשבתו עם זקני ארץ הם הזקנים אשר בשער הסנהדרין ובתוכם נודע שהוא בעלה כי לרוב חכמתו מכירים הכל ואומרים זה בעלה של פלוני לרוב חכמתו שאומרים הכל הנה נודע ומכר הדבר שזה בעלה של פלונית שזנה ופירנסה אותו ואת ביתו כדי שיעסוק בתורה שמם רבות כי על כן הוא נודע ורשום בין זקני ארץ כי הגדיל חכמה ובינה מאשר למד:

פסוק כד

בראותה כך מה עשתה סדין עשתה ותמכור וכו' אמרה בלבה הנה עשיתי לי סדין שש מהודר להתעטף כעטיפת השרות וכן תגור נאה מארגמן ומשבצות זהב ואבני חפץ כאשר תלבשנה בנות מלכים ועשירים גדולים הנני רואה כי בעלי איש חכם מאד ולא יאות לאשת חבר גאוות אלו לכן גם שמרבדים עשתה לה ושש וארגמן לבושה לא לבשה אותם רק סדין שעשתה של שש ותמכור אחר כן וכן וחגור שעשתה ארגמן נתנה לכנעני כי אמרה אין זה תכסיסי אשת חבר כי אם תכסיסי סוחר וגם כי החכם לא יוכל להתבטל למצא טרף לביתו כמאמר בת כלב ארץ הנגב נתתני וכו' על כאן טוב לי תורת פיו מאלפי סדינים וחגורות ואם יצטרך יאכל מהם ולא יתבטל מלימודו:

פסוק כה

ועל מה שמחסרת מעליה לבושי מכלול חגור וסדין עולה על רוחה כי עוז תורת בעלה שהיא התורה הוא לה במקום עוז החגור שעשתה למתניה והדר מעשיו שהלמוד מביאו לידי מעשה הוא לה במקום לבוש פאר וזהו עוז והדר לבושה כי בצל החכמה בצל הכסף ולא תאמר הלא תתעצב אתה עתה ותתנחם על העתיד כי אם מעתה ותשחק ותגיל בשביל יום אחרון אשר תקוה לעלוז בשמחת העולם הבא וזהו שלא ננקדה הוי"ו בשו"א רק בפת"ח כלומר ותשחק כבר מעתה בשביל יום אחרון ולכן לא אמר ביום אחרון רק ליום שהוא בשביל יום כאמור:

פסוק כו

פיה כו'. **אפשר** יאמר כי קרה לה כרבינו הקדוש שצוה שלא יתנו מנכסיו רק לבעלי תורה עד שבא רבי יונתן ששלא ליהנות מהתורה אמר שלא היה יודע אפילו מקרא ולא רצה לתת לו עד שאמר לו פרנסני כעורב וככלב וכאשר הודיעוהו שחכם גדול היה אלא שלא רצה ליהנות מהתורה אז צוה לתת לכל אדם ואפשר שכך עשתה זאת כי ראשונה פיה פתחה במלת חכמה לומר שאשר אתו חכמה יבא ויטול כי הוא הראוי להתפרנס מעין אשר עשה רבינו הקדוש עד שאיזו לרבי יונתן פרנסני כעורב וככלב ואחרי תתה לבעלי חכמה אחרי כן ותורת חסד על לשונה שאפילו למשוללי חכמה יתנו וזהו ותורת חסד שגם שאינו ראוי חסד הוא כענין כעורב וככלב הוא חסד בעלמא ולא בתורת צדקה:

פסוק כז

ושמא תאמר מה לה עוד צדקה מאשר מנטרא גברא בי רבנו ומגדלת במה לתורה לזה אמר צופיה ומבטח היא הליכות ביתה הם הליכות בניה ואישה ורואה שיכולה להתפרנס בזכות תורתם שהוא בסיבתה אך לחם עצלות שתתעצל מעסוק במלאכה לאכול ולחלק לתת לאביונים כי אם לאכול מפירות תורת אישה ובמה לא תתכל מלחם עצלות רק מלחם זריזות שתזדרז ותעשה מלאכה ותפזר ותתן בידה ותחיה בנותר ובפירות מתנת ידיה:

כו **או** יאמר שעשתה כבת כלבא שבוע שהיא החלה להתנות ולשאול מרבי עקיבא ילך וילמוד עד שיחכם ואחרי בואו מקץ י"ב שנה אמרה מי יתן ויתעכב עוד י"ב שמם אחרות שהוא לפנים מן השורה כן עשתה זאת והוא כי אחרי ספרו מהצלחת בעלה על ידה בתורה כמדובר נודע בשערים בעלה כו' אמר הנה מתחלה לא המתינה עד יבקש הוא ממנה תניחנו ללכת בי רבנן רק פיה פתחה בחכמה שהיא פתחה לו ילך יקנה חכמה וגם עתה שנודע בשערים בעלה שקנה חכמה רבה בשבתו ימים רבים בי רבנן עם היות

שאינו מן הדין רק כשנתים שלש כדעת הרמב"ם ז"ל עם כל זה ותורת חסד על לשונה שאומרת שישב אהלים יותר מן שורת הדין שהוא תורת חסד שיעסוק בתורה בבחינת חס"ד לפנים הרבה מן השורה:

כז **ושמא** תאמר מה בצע לה להרשותו בפירוש יותר מן השורה לא תרשנו יותר או תנחנו מן הסתם וזה חסדה אשר תעשה עמו שאם יתעכב מאליו יותר כעובדא דרבי עקיבא לא תקפיד כי גם זה זכות הוא לה לזה אמר הנה צופיה הליכות ביתה שכל צפייתה ומגמת פניה הוא הליכות ביתה האמתי הוא ע"כ ולכן לחם עצלות שהוא לחם אלהיה שינתן לה בזכות שסבלה עצלות בעלה מלבא אל ביתו יותר מקצבת שורת הדין לא תאכל רק זכות אמור לו בפירוש שיתעכב במאמרה ולא בעצלותו:

כז **או** יאמר פיה פתחה אחר שנודע בשערים בעלה לרוב חכמתו אשר קנה והיא לפרנסו שילמוד אז יותר סדין עשתה ותמכור כו' כי כל שמחתה הוא על יום אחרון כמדובר אמר שאין לה דרך נשים לאמר לו החזק לי טובת חכמתך כי אנכי הסיבותי אותה וגם זולת מה שזנתי ופרנסתי אותך ואת ביתך עוד ידי נטויה לפרנסך ממעשה ידי כי סדין עשיתי ואמכור וחגור כי אם אדרבה פיה פתחה בחכמה ולא בהוללות והוא כי תורת חסד על לשונה לאמר שזאת התורה אשר למד בעלה תורת חסד מאתו יתברך ולא על ידי יגיע כפיה:

כז **ועם** שצופיה ורואה הליכות ביתה בהצלחה הרבה הנזכרת אעפ"כ ולחם עצלות לאכול מאשר הרויחה בקודם לא תאכל רק עודנה מחזקת במלאכה להתפרנס ממעשה ידיה בל ירפה אישה מעסק תורתו על היותה תורה שאין עמה מלאכה:

פסוק כח

קמו וכו'. ראוי לשום לב מה ענין הקימה הזאת ומהראוי יאמר בניה אשרוה וכו' וכן למה בבנים נאמר אושר ובבעל הלול ועוד מה ענין החיל אשר עשו רבות בנות ועוד שהל"ל ואתה הרבית חיל מהן וכיוצא אך אומר עלית יראה בלתי מקביל אל הקודם וכן באומרו שקר החן כו' לא יבצד או היא בעלת חן אם אין חן לה למה יאמר כי שקר החן ואם לאו מי הקדימו לומר שהיתה בעלת חן שיכזבנו וגם אומרו הבל היופי מה ענינו אצל שבח טוב המעשה ועוד שהכתוב הראשון הוא לנכח וזה השני היולי ושאחריו שלא לנכח תנו לה כו' ועוד אל חי ומי יאמר תנו לה ומי הוא האומרו תנו כו' ואיך יתנו לה מפרי ידיה ואיך יצדק סוף הפסוק ויהללוה כו' אצל ראשיתו ואיך יהללוה מעשיה והדבר אין בהם ומה ענין השערים הנאמרים פה: **אמנם** הלא הנחנו כי האשה הזאת היא האשה שעליה וכיוצא בה נאמר הני נשי במאי זכיין באתנויי גברייהו בי

רבנן ונטרן להו עד דאתו וזהו בטח בה לב בעלה שלא תקפיד עד ישלול שלל רבותיו עד לא יחסר לו דבר מכל הראוי לנפשו כמדובר למעלה ולא עוד אלא שפרנסה הבית בעוד בעלה שם ותתן טרף לביתה ופרנסת חוק נשואי נערותיה וגידלה הבנים לתלמוד תורה והרגילתם בכך במה שכל פתחי פיה היו בחכמת התורה למען ישכילו כי בה בחרה שיהיה כל עסקם וכן תורת חסד וצדקה על לשונה ללמד גם הבנות שבצדקה יכוננו נמצאה מושרשת בתורה וגמילות חסדים שני עמודי עולם זולת גשם צדקותיה שכפה פרשה לעני וידיה לאביון ולא עוד כי אם שלא רצתה לתת צדקה רק מיגיע כפיה כאמרו ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך וסמיך ליה כפה פרשה כו' אמר כי כאשר בניה קמו שהוא שקנו קימה ומעלת כשרון ודעת להכיר גדרה אז ויאשרוה ספרו פה מהאושר אשר לה בעולם העליון והוא כי הלא רבים ישבחו את האשה הכשרה בניה ובעלה ומעשיה הטובים אמר כי הנה במה יגדילו בשבחה יותר מבעלה כי הם יאשרוה כי יספרו אושרה בעצם אך בעלה ויהללה בלבד:

פסוק כט

והוא כי המה יאמרו הלא גדלתנו ורוממתנו בתלמוד תורה ומעשים טובים בטוב השתדלותך ובזה היית עושה חיל כי אנו וזכיותינו ופרקליטין שנבראו בהם הלא חיל גדול הוא לך כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן שאין צריך לומר שיגינו בעדך לינצל מדינה של גיהנם כי אם גם המה יעלו במעלה בעוה"ב את עושם למעלה ממחיצתו כנודע מספר הזוהר שהזוכה לגדל בנים צדיקים שהוא החיל האמתי בזכות בניו מעלים נפש אביהם למעלה ממחיצתו וכוונתם אל נתגאה אמנו שאנו שהוא החיל שעשית שגדלתנו בתורה ומצות נסכון לך שנעלך גם עלה במעלה בעה"ב כי אינך כיתר נשים אשר עשו חיל כי ואת עלית כלומר מאליך מבלי שנעלך אנחנו כיתר נשים שהחיל הוא שעומד להם והוא כי זולת גדול במה לת"ת כמה וכמה מצות וצדקות לה במעשה ידיה לזכות על ידן והמחיצה שעלית בה מאליך היא על כלנה למעלה ממחיצתן הנה ביאר מה שבניה אשרוה שהוא באומרו רבות בנות וכו':

פסוק ל

אמר מה שבעלה ויהללה הוא אמרו שקר החן כו' לומר אל יאמר איש כי חן אשה על בעלה או יפיה הם גרמת הללו אותה שע"י כן כל ענייניה טובים ונכוחים בעיני כי הן אמת כי שקר החן כי לא הוא סבת זה וגם הבל היופי שאעשה ממנו עיקר להללה ומה גם כי לא בלבד אני שאינני קרוב לה כאשר היא קרובה אצל עצמה כי אם אפי' היא עצמה אם תתהלל אינו זר כי אשה יראת ה' היא תתהלל ע"י עצמה ממש ולא יגונה

כדבר שנאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל כו' כי על הכשרון בהיות אמת מותר להתהלל ומה גם עתה אני שאינני קרוב כ"כ אליה כעצמה:

פסוק לא

משיבה רוח הקדש ואומרת תנו לה מפרי ידיה כו' הלא בניה אמרתם שהיא עולה מאליה על כל הנשים שעשו חיל מבלי צורך זכות במה הכשרים ככם מה יש לה להחזיק לכם טובה בזה שתספרו אשרה אך לא זו הדרך רק תנו לה מפרי ידיה והוא כי כשרותכם הלא פרי ידיה הוא כי לולא פירנסה אתכם ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה לא יכולתם לעסוק בתורה ומצות ולהתגדל בכשרון לכן זולת חלק זכותה על הדבר תנו לה חלק מזכותכם כי הוא פרי ידיה באמת ואשר אמרת אתה בעלה אשה יראת ה' היא תתהלל איננה צריכה לא אליך ולא אל זולתך ולא אל עצמה כי הלא ויהללוה בשערים מעשיה והוא כי באותן השערים המצויינים בהלכה אשר אתה בעלה נודעת שחכמת אז יותר בישיבות בזכות שהיא שלחתך ופירנסה אותך ואת ביתך כמאמר הכתוב למעלה נודע בשערים בעלה שנודע מרוב חכמתו כי בעלה של פלוני הוא שהיא פירנסה אותו ואת ביתו והאריכה לו זמן רב מה שלא עשתה כן זולתה כי על כן גדל מאד נמצא כי בשערים שלמד הוא יהללוה מעשיה כי אשר נודע שמך הוא הלולה בעצם והלולך במקרה עוד שנית כי לא הללת אותה רק בסור מרע באמרך אשה יראת ה' וטעית כי הלא מעשיה בקום עשה יהללוה ולא העדר מעשה הרעה בלבד:

ל **או** יאמר קמו בניה ויאשרוה ואחרי כן בא בעלה וגמר את ההלל וזהו ויהללה:

כט **והוא** כי הבנים למה שהיא אמם לא יהללוה בפרסום לזולת רק בינה לבינם יענו ויאמרו לנכח אתה מה נאריך נרחיב בהלולך רק דרך קצרה אין כמותך בכל הנשים כי הלא אשה א' לא תספיק בעצם לעשות חיל מצות ומעשים טובים עד גדר יקרא חיל שהוא כי כל מצוה שאדם עושה נברא ממנה מלאך המתלוים עמו ובהיותם רבים נקרא חיל שהוא רבוי עצום כ"א בהצטרפות רבות בנות יעשו חיל א' אך ואת לבדך עלית על כלנה בעשותך חיל לבדך ועל כן נקראת אשת חיל ככל הכתוב למעלה אמנם לא נערב אל לבנו להללך ברבים על היותנו נוגעים בדבר רק ממנו ואליך:

ל **עונה** אביהם אבתרייהו וגומר הלל כאמרו למעלה בעלה ויהללה ואומר שקר החן כו' לומר למה בני תאספו ידיכם מהללה ברבים רק ביניכם לבינה עם היות שאשת חיל היא והלולה רב כמאמרכם כי דעו אפוא כי הן אמת שאלו הייתם מהללים אשה על היותה בעלת חן או יופי הלא תבושו בהלול למה כי שקר החן כלומר באמרכם פלוני בעלת חן לא כן תדברו כי לא לה הוא מאתה ובידה כי אם מאתו יתברך והוא יתברך

בעל החן ולא היא באופן ששקר החן וכן הבל היופי שזולת היותו שקר כי הוא מאתו יתברך ולא בבחירתה גם הוא הבל מפאת עצמו כי אינו רק גוון ובלה בעפר אמנם אשה יראת ה' גם שלא יהיה כשרונה רק שלילת הרעה בסור מרע כשר הדבר להללה יותר מבעלת חן ויופי עם היותם תוארים חיוביים וזה שלילת דופי היא תתהלל כלומר במה שהיא אשה שנא' בה ואשה בכל אלה לא מצאתי היא ראוי תתהלל וא"כ לא תבושו כי תהללוה ברבים:

לא **וכל** זה הוא לו הונח שהיא צריכה למהללכם וגם שכשרונה יראת ה' לבד שהוא שלילת חטאים מה גם עתה שיש לה מעשים טובים רבים ואינה צריכה לא למהללכם ולא למהלל זר ולא פיה כי הלא מה שיהיה ראוי להחזיק לכם בני טובה הוא תנו לה מפרי ידיה אשר זכיתם בתורה ומעשים טובים שהוא פרי ידיה שכלכלה אתכם ויגדלכם לתורה ומעשים טובים יותר על זכותה המתן לה מאתו יתברך תוותרו לה מזכותכם דבר מה להוסיף על זכיותיה בעוה"ב אך להללה מה בצע כי הלא ויהללוה בשערים אף במקומות מפורסמים לרבים מעשיה אשר לה דרך חיוב ולא דרך שלילה. **והעניין** בשום שכל אל אשר נראה בחוש כי אם יסתר איש במסתרים לעבוד את ה' בתורה ומע"ט במקום שאין אנשים הנה יפורסמו מעשיו הטובים בשערים כלם כאלו כרוזא קרי בחיל ומשמיע בקול גדול כל כשרון מעשהו ויאהב לכל אמנם אין זה כי אם למה שמעשיו יולידו פרקליטין רוחניים שרפי קדש והן הם הקרובים אליו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והם המהדרים אותו בעיני הכל ונותנים חנו ומכריזים מעלה ומטה מעשי תקפו בעבודת קונו וזהו ויהללוה בשערים מעשיה ממש לכן אל תרגזו להללה כי רבים אשר אתה מספרים כבודה:

כט **או** יאמר רבות כו' בשום לב אל אמרו עלית ולא אמר עשית והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בגמרא שאמר ההוא מרבנן לאליהו שיראה לו עליית הצדיקים לישיבה של מעלה ואמר לו בכולהו הסתכל בר' חייא אל תסתכל א"ל במה אדע מי הוא א"ל כל צדיק מלאכים מעלים כסאו אבל ר' חייא עולה כסאו מאליה עד כאן. **ואין** ספק כי מלאכים המעלים כסא הצדיק הן חיל הנעשים ממצותיו. **ונבא** אל הענין והוא כי ג' היו באותו הלול בניה ובעלה ורוח הקדש מה שרומו במה ויאשרוה הוא רבות בנות עשו חיל בין כלן להעלותן למעלה ואת לא הוצרכת לחיל שעשית כי אם עלית מאליך ועוד כי היתה עלייתך על כלנה למעלה ממדרגתן:

ל **קם** בעלה ואמר אתם דברתם סתם ועדיין אפשר לחשוב כי תשואות חן חן לה' שהעלה אותה לעשות כל הצדקית ההוא על כן אני אומר שקר החן כו' לומר עמן מאמר הכתוב

אל יתהלל חכם כו' כי אם בזאת כו' כי באלה חפצתי כו' כי המתהלל בעושר וחכמה לא את עצמו הוא מהלל כי אם את קונו יתברך שחלק לו מחכמתו ומעשרו ומגבורתו אך המתהלל על הכשרון את עצמו הוא מהלל כי טוב בחירתו עשה לו את החיל ההוא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כי אלו צדיק ורשע לא קאמר וזה אחשוב כוון הכתוב באמרו אל יתהלל כו' כי אם בזאת כו' כמפורש אצלי במקומו בשום לב אל ד' תיבות מיותרות המתהלל ותיבת בחכמתו ותיבת בגבורתו ותיבת בעשרו אך יאמר כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו של ה' הנז' ואל יתהלל הגבור בגבורתו של ה' הנז' וגם אל יתהלל עשיר בעשרו של ה' הנז' כי נמצא את ה' הוא מהלל ולא את עצמו כי חכם גבור ועשיר מה' המה לו כי אם בזאת יתהלל המתהלל כלומר יתיחס ההלול אל המתהלל שיהיה הוא המהולל בהתהללו את עצמו השכל וכו' ונתן טעם ואמר מה שאמרתי כן הוא על כי באלה חפצתי כלומר כי באלה האמורים גבורה ועושר וחכמה חפצתי אני ולא הו בבחירת העשיר והחכם וגם היו נאם ה' שאמר טיפה זו מה תהא עליה חכם כו' עשיר כו' מה שאין כן בהשכל וידוע אותי. **ויתכן** דרך זה במה שאומר באלה כי אינו חוזר אל השכל וידוע כי הלא לאחת חשבם באמרו כי אם בזאת וזה יאמר פה שלמה ברוח קדשו ראו עתה מה בין הכשרון לאושר העה"ז כי הלא שקר החן שאם נשבח את האשת חיל הזאת כי היא בעלת חן הוא שקר כי הלא לא לה יהיה השבח רק לבעל החן הוא יתברך אשר נתן חנו בה וגם הבל היופי זולת כי לא לה הוא גם הוא הבל כי הגוון אינו אושר אמנם אשה יראת ה' גם שהוא שלילת רע ולא אושר חיוביי כחן ויופי עכ"ז שבח היותה יראת ה' טוב מהם ונתן טעם לשבח הדבר ואמר היא תתהלל כלומר כי תשבחנה שהיא יראת ה' אינך משבח את הקב"ה ולא לה כאשר בשבחך אותה בחן וכיוצא כי אם היא בעצמה תתהלל כי בזה אותה אתה מהלל והיא המתהללת בעצם כי טוב בחירתה הטיב לה וזהו היא תתהלל:

לא **והנה** עדיין אפשר לחשוב כי בכל שפע רב טוב שהרבו לה מן השמים אולי נכו לה מזכיותיה על כן באה רוח הקדש ותאמר לכל כחות עליונים המריקים שפע טוב בעה"ז תנו לה בעה"ז מפרי ידיה שפירות מעשיה תאכל והקרן קיימת לה לעה"ב ואם נדקדק אומרו מפרי שהוא ולא כל פרי יהיה מה שכתבנו למעלה כי הוא יתב' לעוסקים בתורת ה' מיסרם פה בכור עוני לסבה ידועה אצלו יתברך ומה יעשה מפירות תורתו הוא מצרפן עם הקרן ובזה יאמר אל תתנו לה כל פרי ידיה רק מקצתו וישאר לה היתר להצטרף עם הקרן או יהיה כי ב' מיני פירות יש לה אחד כשרון ותורת אשה ובניה על ידי פרי ידיה שפרנסתם כמדובר למעלה וזה קרן יחשב כי זכותם תלוי בה אך פרי מפרי זה תאכל

פה וזה אמר מפרי במ"ם קצתית ועל מאמר בניה שהיא תעלה מאליה למעלה אמרה רוח הקדש הן אמת כי כן הוא כי אין לה עכוב בעלותה כי ויהללוה בשערים והוא כי בעלות נפש הצדיק למעלה היא העולה מעלה מעלה משער לשער עד הגיעה אל מחוז המתיחס אל איכות שרשה ובכל שער ושער צריכה סניגורים לעלות בו כנודע אמר כי אשה כזאת שרפי קדש שהם מעשיה לא יוזקקו להעלותה כקתדראות שאר צדיקים רק שיהללוה בלבד כלומר אך עליתה מאליה היא העולה וגם אין אשרה יראת ה' בשב ואל תעשה רק של מצות עשה וז"א מעשיה:

י **דדך** שני יתפרש משל אל הנפש כי היא אשת חיל באמת כי היא העושה חיל מצות ומעשים טובים והסניגורים הנעשים על ידם ויאמר נשמה קדושה מי ימצא והוא כי אין ספק שנשמות הכולל לא יתאחדו בגדרן כנודע וארז"ל שכשברא הקב"ה את העולם בנשמות של צדיקים נמלך הם נשמות קדושות מאד מעולם האצילות שנודע באמת שבעליהן לא יטו מדרך הטובה ואם יטה ימות זכאי ואמר אשת חיל היא העושה חיל מצות ומעשים טובים באמת בלי יראת ההפך למה שהיא מעולם האצילות מי ימצא וזה אושרה כי גם שהאיש בעל בחירה אם יחטא תשיבנו עד ה' ולא תהיה מכורה לעם נכרי הם כחות הטומאה כמאמרם בספר הזוהר פ' משפטים שהוא כי קדושתה הגדולה תטה בחירת בעלה להיטיב בל תמכר ע"י כן:

יא **כי** הלא בטח בה לב בעלה מלהרהר בחטא וכ"ש שלא תעשה בידים וכן יהיה בטוח על ידה מלחטוא שלא בכוונה וגם בעשה טוב ושלל מצות ומע"ט לא יחסר על ידה. **או** יקרא שלל אל שלל חבירו אשר לא זכה כי יטול הוא מצד נפשו הרמה חלקו בגן עדן שהוא שלל אויב ה':

יב **גמלתהו** וכו'. יספר שבח גדול שעם שהחומר אויב את הנפש ומבקש רעתה תמיד בהמשכו אחר תאותיו לא כן היא עמו כי אדרבה כל ישעה וכל חפץ להטיב לו במועצותיה לעסוק בתורה ומצות כי טוב לו עמה אמר כי בעל נפש הזאת יזכה שעם שהחומר יכריחה ותביאנו לידי חטא שהוא רע לה לא תגמול לו רע להרפות בתועלתו כי אם תמיד תגמול לו טובה ותבקש טובו או כמשז"ל על כל הנשמה תהלל יה כי הנשמה שבאדם כל שעה מבקשת לצאת אלא שרואה את הקב"ה שכל הארץ מלא כבודו וחוזרת לאחוריה שהוא כמאמרנו בביאורו כי להיותה חלק אלוה ממעל תשאב לעלות מחומר אל מקורה אך בראות שהקב"ה בעבור האדם שוכן בעולם השפל וממלא את הארץ כבודו גם היא חוזרת באמור דיו לעבד להיות כרבו ונבא אל הענין שעם שהחומר מכעיסה לא תצא ממנו לגמול לו רע וזה כל ומי חייה:

יג **ועוד** תעשה להנאתו כי דרשה מצות צמר ופשתים לבל יתחברו סטרא דמהאבותא דקין אל הקדושה ועכ"ז ותעש בפועל אחדותם בשביל חפץ כפיה הם האברים שהם ככפים לה להנאתה שהוא כלאים בציצית שהוא כתועלת להם לקרב בפתיל תכלת גם החיצוניות שמעין האברים אל קדושתה:

יד **וכן** תהנהו בהשפיע בו על ידה דברים עליונים מרוחניות התורה כי היתה כאניות סוחר בכל ישיבות של מעלה ותשאר משם להביא אליו סודות וענינים שיבין מדעתו כי המה לו מקדושת הנפש השואבת ומקנה אותם בשכלו ושמא תאמר איזה דמיון יש לזה עם אניות סוחר וגם מי אמר לי שמהנפש בא זה לו ועוד שאם כן למה נתפרדו למוד שמעיין ראובן ממה שמעיין שמעון למה נפש א' לא תביא לו מה שמביאה נפש אחר לאחר לזה אמר ממרחק תביא לחמה שהוא משז"ל בש"ר כי כל מה שאפי' תלמיד ותיק היה עתיד לחדש בעולם הכל קבלה נפשו בסיני כי אז היו נשמות כל הדורות הבאים בלי גופים וכל נפש עלתה השמימה והוליכה כאניה הזאת כל מה שקבלה לפי יחס בחינתה בתורה ובישיבות של מעלה כל אחת משמעת חלקה וכענין מאמרנו למעלה ברבה בר נחמני כי מחלק נפשו היה דין שיצאה בו נפשו בטהור כי על כן שאר נשמות לא אמרו כן עד צאת נפשו אומרת הדין ההוא ובכן בבא נפש ראושן למטה היא כאניה חוזרת למטה במה שהוליכה חלקה מסיני להוציאו על ידי הגוף שתנתן בו ועל כן לא יבין ראובן על ידי נפשו מה שיבין שמעון כי כל אחד יש לו מה שקבלה נפשו מבחינתה בתורה ולא ראי זה כראי זה וכל זה נאמר באומר ממרחק תביא לחמה כי ממרחק מלמעלה תביא מה שהוא לחמה המיוחד לה לחם אלהיה ובזה בא ישוב מעמד שלשת ההערות על נכון:

טו **ותקם** וכו'. גם הנשמה קמה מהעולם הזה בשכב בעלה בעוד לילה עולה למעלה ותתן לו טרף לביתה הוא גוף האיש שהוא לו והוא הנודע מרז"ל כי כשאדם ישן הנשמה שואבת לו חיים מלמעלה כטורפת משפע עליון וכן חק לנערותיה הן המצות שעשה ביום שהן כנערות לה נותנת להן בעלותה מאיכות שורשה אור וחיות עד העשות כל אחד מלאך:

טז **זממה** וכו'. גם מהנה את הגוף בדרך אחרת והוא בעיון ומעשה על העיון אמר זממה שדה שהעיון לגבי הקריאה ומעשה המצות בכפיה הוא כהכנת השדה אל הנטיעה בו כך והיא על ידי מה שזממה בעיון היא קונה שדה של תפוחים הנודע ותקחה במעשה ומהמעשה אוכלת פירות בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ככרם הזה שהפירות נאכלים והכרם קיים וזהו נטעה כרם ויכוין מאמרנו על ואוצרותיהם אמלא שהקב"ה

מהפירות של עוה"ז עושה מקצתם קרן קיימת וזהו מפרי ידיה שממקנת הפירות נטעה כרה שבו מה שנאכל ומה שנשאר:

יז **וגם** תשמרנה ע"י התורה מעבירות כי חגרה בעוז היא תורה הנקראת עוז מתניה נגד היצה"ר ותאמן הנשמה זרועותיה הן רוח ונפש נגדו:

יח **וכיצד** הוא עושה הלא הוא כי טעמה כי טוב סחרה של תורה מסחר כסף והושקעה בו עד שלא יכבה בלילה הוא העוה"ז נרה כי נר מצוה ותורה אור להאיר המצוה כנר המאירה לא יכבה מחמת עבירה שמכבה מצוה כי גם שהיצה"ר לא ימיש מהשתדל להחטיא לא תניח הנשמה לו מקום:

יט **כי** ידיה שלחה בכישור וכו' והוא כי כאשה הטווה בפשתים תשלח ידיה למעלה בכישור אשר שם הפשתן להמשיך החוט למטה כן תעשה נשמת אדם כי תרגיל ידיה הם אברי הגוף להמשיך מלמעלה חוט השפע והקדושה בלי הפסק לבלתי נתון ריוח ליצה"ר לחול ושמא תאמר הלא כובד לב האבן תכביד ותפציר עד הפסיק החוט ותחטיא לזה אמר וכפיה תמכו פלך כי כאשה הטווה תומכת הפלך שבו הטווי מתקבץ כל יכביד טרם יתחזק החוט ויפסק כך כפות האיש העוסק בתורה ומצות תומכות פלך המצות שקבץ בל יבטל אחד מהן שע"י כן לא ופסק החוט:

כ **וגם** זכות צדקה תסייע כי כפה פרשה לעני וכו':

כא **וש"ת** הלא עדיין יקרנה התרשלות מה שיתקרר מעסק תורה ומצות כדרך יצר הרע לפעמים להטיל עצלה ובעון ביטול תורה יסובך בעונית לזה אמר לא תירא לביתה הוא הגוף שהיא בו משלג קרירות ועצלה כי כל ביתה הם כללות אבריה לבוש שנים כי הם מלובשים התלהבות ואש חשק קדושה שהושקע ויתלבש בהם מצדה:

כב **וגם** מפאת עצמה מהרהור אשר מיחס הנפש היא בטוחה כי הלא מרבדים ומצעות ומסכי קדושה עשתה לה המבדילים בין טומאת היצה"ר ובינה המעכבים מלשלוט בה מחשבה נכרית וגם ב' לבושים לה הן חלוקי דרבנן והוא הנודע מספר הזוהר כי ב' לבושים הם א' לנפש בג"ע של מטה ממעשה המצות וא' לרוח בג"ע של מעלה מהמחשבה וזהו שש וארגמן לבושה שש שהוא לבן הוא של מעלה וארגמן שיש בי אודם נגד המנגדים מהחיצונים שעל ידי המעשה הטיב אליה לא יגיעו:

כג **נודע** וכו'. אמר כי אשר הוא בעל נפש כזאת הוא נודע וניכר בשערים עם זקני ארץ הם זקנים אשר בשער כי בתוכם הוא רשום:

כד **ולא** מפאת מלבושים המהודרים אשר לו שזכה בהם מפירות מעשיו כי אדרבה סדין עשתה לו ותמכור וחגור נתנה לכנעני למוכרו כי אין לה חפץ בלבושי מכלול העוה"ז כי

עוז של תורה והדר של מצות הוא לבושה אשר בו תתפאר בעוה"ב כי גם שבעולם הזה לא יתהדר הלא ותשחק ותעלוז בעד יום אחרון כי הלמ"ד היא למ"ד בעבור:

כו **ובמה** הוא מה שנודע וניכר בשערים בעלה הלא הוא במה שפיה הוא פי בעלה שעל ידו יוצאים ענינה חוצה לא פתחה רק בחכמה כי כל פתחי פיה הם תורת ה' וידוע שהעוסק תמיד בתורה כל העולם כלו כדאי הוא לו והיה אפשר שעל כן בהתפללו יתלה בקשתו על זכותו אך בעל הנפש הזאת תורת חסד על לשונה כי לא תשאל תמיד רק בתורת חסד בלתי סומכת על זכותה כמשה רבינו ע"ה האומר ואתחנן שהוא מתנת חנם:

כז **צופיה** וכו'. אמר כי הנפש הזאת בצפיתה צפתה תמיד הליכות ביתה העליון לשוב אל מקורה תחת כנפי השכינה ועושה לה מהלכים בל תטה מני אשורה דרך ושמא תאמר א"כ אפוא טוב לה היתה מאז שמה ולא באה פה אחרי היות אפשר שהיו הליכות ביתה מסופקים בידה אולי לא תזכה להשיג נקודת מקורה אשר היתה שמה כי הבחירה חפשית כי על כן עיניה תלויות תמיד הליכות ביתה לז"א ולחם עצלות לא תאכל כי הלא מה שהיתה אוכלת מתחלה לחם עצלות היה לא מפרי ידיה ועמלה כאשר אחרי בואה פה ותעסוק בתורה ומצות ויאכילוה פרי מעשיה:

כח **ועוד** שנית כי עתה קמו בניה הם הסניגורים שרפי קדש שעשתה במצותיה או בניה הם תלמידים שלמדו ממעשיה ויאשרוה שהקנו בה אושר מופלג כי זכותם תלוי בה וגם בעלה הוא החומר ויהללה מהנוגע אליו:

כט **שאומר** לה רבות בנות כו' בנות ה' שהם הנשמות עשו חיל מצות ומע"ט ואת עלית על כלנה על ידי התורה שזיככתני בה כי גדולים עמלי תורה על עוסקים ועושים חיל מצות לבד שע"י התורה זוככת גם חומרך שנתלבשת בו וזה זכות רב לה לפניו ית' שעל ידה יזכה החומר הלז להתענג גם הוא עמה בקבר ששפתותיו דובבות מפאת התקרבות הנפש אשר עליו בהיות שנזדכך עמה בתורה וידמה לה כנודע ומה גם אחר התחיה כי אז יהנו הוא והיא בעצם עד בלי די:

ל **עונה** רוח הקדש ואומר שקר החן אשר תאכל במתנת חנם טרם בואה פה בעה"ז שאינו שלמות וגם הכל היופי אשר לה בהיותה ביפיה משוללת מחומר כי אשה יראת ה' בבואה פה בחברת החומר והיצה"ר שתצטרך להיות יראת את וה' פן יקראנה חטא אז היא תתהלל משא"כ מתחלה שלא יתהלל רק מאכילה ונותן לה הטובה:

לא **אך** עתה תנו לה אושר עליון מפרי ידיה אשר קנתה ע"י היות לה ידים למעשה המצות הם אברי החומר מה שאין כן למעלה שלא היו לה ידים וגם ויהללוה בשערים המצויינים בעולם העליון מעשיה סניגורים ובשל מטה תלמידים על כן אביה שבשמים

שלחה מביתו ויצאה והיתה למטה לארץ לאיש האדמה לעבוד עבודת מלכו של עולם כי בה יחיה האדם וכל הנשמה: